İMÂM HÂFIZ EBÛ DAVUD

# SÜNEN-İ EBÎ DAVUD

## VE TERCEMESİ

TERCEME

İBRAHİM KOÇAŞLI

6

ERKAM YAYINLARI

## 200 - 201. Cuma İle İlgili Konular

Cuma günü ve cuma namazına ait konulan içine alan bu bölüm altında 38 bab ve 87 hadis-i şerif bulunmaktadır. Bu bölümün ilk hadisleri cuma günü ve gecesinin faziletine dâirdir.
Türkçede "cuma" diye kullandığımız bu kelimenin meşhur olan zabtı "Cumu'a" şeklinde mim harfinin zammesi iledir. Mimin fethası ile "cume'a", kesresi ile "cumia" ve sükûnu ile "cum'a" şeklinde de zabtedenler olmuştur.
Haftanın bu gününe cuma isminin veriliş sebebi hakkında değişik görüşler vardır:
**1.** Bu günde Hz. âdem'in sudan ve çamurdan olan hilkati cem edilmiştir. Bu yüzden bu ismi almıştır.
**2.** Yeryüzüne indirildikten sonra Hz. Adem'le Hz. Havva bu günde birbirlerini bulmuşlardır.
**3.** Ensâr, Es'ad b. Zürâre ile bugünde bir araya gelmiş, Es'ad onlara iki rek'at namaz kıldırmıştır.Bugün daha önce "Arûbe" diye adlandırırlarken bu toplantıdan sonra ona cuma ismini vermişlerdir.
**4.** Kureyş, Dâru'n-Nedve'de bugün toplandıkları için bu isim verilmiştir.
**5.** Ka'b b. Lüey bugün kavmi ile bir araya gelir, onlara nasihat eder ve Hareme hürmet etmelerini emrederdi. Oradan bir nebi geleceğini de bildirirdi.
**6.** Müslümanlar bugün bir araya toplanıp namaz kıldıkları için cuma günü denilmiştir. İbn Hazm doğru görüşün bu olması gerektiğini, çünkü bu ismin tslâmî olduğunu, daha önceleri arapların bugüne Arûbe dediklerini söyler.
Bu görüşlerin hangisini alırsak alalım, hepsinde toplanma mânâsı vardır.'Çünkü "cumua" kelimesi toplamak manasına gelen "cem" kökünden türemiştir.[1][1]

**1046.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; demiştir ki: Peygamber(s.a.) şöyle buyurdu:
"Güneşin doğduğu günlerin en hayırlısı cum'a günüdür. Âdem (a.s.) o günde yaratılmış, o günde (dünyaya) indirilmiş, o günde tevbesi kabul edilmiş ve o günde ölmüştür. Kıyamet de o günde kopacaktır. İnsanlar ve cinlerden başka hiçbir canlı yok ki kıyâmet(in kopmasın)dan korkarak cuma

günü sabah olunca güneş doğuncaya kadar kulak kabartır olmasın. O günde bir an vardır ki, müslüman namaz kılarak ve Allah'tan bir hacetini isteyerek o ana tesadüf ederse, Allah mutlaka onu verir."
Ebu Hüreyre dedi ki:
Ka'b (el-Ahbar)[2][2] bu (makbul an)nun, bütün senenin bir gününde olduğunu söyler. Bense, "aksine her cum'a gününde olduğu" kanaatindeyim. Ka'b Tevrat'ı okuyup, "Resûlullah (s.a.) doğru söyledi" dedi. Ebû Hureyre devamla şöyle der:
Daha sonra Abdullah b.Selam'la[3][3] karşılaşıp Ka'b'la beraber oturduğumuzu haber verdim. Abdullah b. Selâm:
O ânın hangi saat olduğunu biliyorum, dedi.
Onu bana haber ver, dedim.
Cuma gününün son saati, dedi.
Resûlullah (s.a.); "Müslüman namaz kılarken o vakte tesadüf etmez ki..." buyurduğu halde o an, nasıl cuma gününün son saati olur, halbuki bu vakitte namaz kılınmaz, dedim.
Resûlullah (s.a.), "bir kimse bir yerde namazı bekleyerek oturursa, namazı kıhncaya kadar namazda gibidir" buyurmadı mı? dedi.
Evet, buyurdu dtdim. Abdullah:
İşte o, budur" dedi.[4][4]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte cuma gününün diğer günlerin hepsinden daha efdal olduğu bildirilmektedir. Halbuki İbn Hıbban'ın Abdullah b. Kırt'dan yaptığı bir rivayette en efdal günün Kurban Bayramının birinci günü; Câbir'den yaptığı bir rivayette de Arafe günü olduğu haber verilmektedir. Ancak bu rivayetler arasında bir tezat söz konusu değildir. Çünkü cuma gününün üstünlüğü haftaya nisbetle, Kurban Bayramının birinci günün veya Arafe gününün üstünlüğü ise, seneye nisbetledir.
Irakî, Cuma gününün üstünlüğünü bildiren hadisin daha sahih olduğunu söylerken, Şevkânî Arafe gününün üstünlüğüne delâlet eden hadisin Kurban Bayramının birinci gününün üstünlüğüne delâlet eden Hadisten daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir.
Hz. Peygamber cuma gününün üstünlüğünü şu hadiselere bağlamıştır:

**1.** Hz. Âdem bu günde yaratılmıştır. Hz. Âdem'in yaratılmasından maksat, kendisine ruhun nefh edilmesidir. Bunun yukarıda, cuma gününe bu ismin veriliş sebepleri üzerinde durulurken söylenilen "Hz. Âdem'in bu günde sudan ve çamurdan olan hilkati toplandı" sözleri ile zıt tarafı yoktur. Çünkü Hz. Âdem'in sureti bir cuma günü toplanmış, Cenab-ı Allah'ın dilediği bir müddet kaldıktan sonra başka bir cuma günü de ruh verilmiş olabilir. Müslim ve Tirmizî'nin bir rivayetinde Âdem aleyhisselâm'ın bu günde cennete konulduğu bildirilmektedir. Bu rivayet Hz. Âdem'in Cennetin haricinde yaratılıp sonra Cennete konulduğuna delildir.

**2.** Hz. Âdem bugünde dünyaya indirilmiştir. Hz. âdem bir cuma günü Cennetten çıkartılmış ve Hindistan'daki Serendib denilen yere indirilmiştir.

Kadı İyaz, Hz. Âdem'in Cennetten çıkartılmasının ve kıyametin kopmasının bu günün faziletine delâlet etmeyeceğini, dolayısıyla bu hadis-i şerifte zikredilen şeylerin cuma gününün üstünlüğüne delâlet için değil, bugünde meydana gelen ve gelecek olan mühim hadiseleri beyân anlamında olduğunu söyler.

İbnu'l-Arabî ise, Tirmizî, şerhi Ânzatu'l-ahvezî'de bu hadis-i şerifte haber verilen olayların tümünün, cumanın üstünlüğüne delâlet ettiğini söyleyip Kadı, îyaz'ın ileri sürdüğü görüşlere karşı çıkar ve şunları söyler:

"Hz. Adem'in Cennetten çıkartılması büyük bir zürriyetin bu meyan-da Nebilerin, Resullerin, velilerin ve sâlihlerin yaratılmasına sebep olmuştur. Üstelik Âdem (a.s.) cennetten kovulma olarak değil, bazı ihtiyaçlar için çıkartılmıştır.

Kıyametin kopması da Nebilerin, sıddîklerin ve velilerin mükâfatlarını bir an önce görmelerine ve kerametlerini göstermelerine sebebtir."

**3.** Hz. Âdem'in tevbesi bugün kabul edilmiştir. Hz. âdem'in tevbe etmesine sebep olan hâdise şudur: Cenab-ı Allah, Hz. Âdem ve Havva'ya cennetteki bütün şeylerden yeyip içmelerinin serbest olduğunu, ancak işaret ettiği bir ağaca yaklaşmamalarım emretmişti. Hz. Âdem, Hz. Havva'nın da tesiri ile bu yasağa rağmen, o ağaçtan yemiş ve her ikisinin edeb yerleri açılıvermişti. Çünkü onlar hata etmişlerdi. Hz. Âdem bu hâdiseden sonra -rivayete göre- utancından üç yüz sene başını kaldıramamış ve Cenab-ı Hak onun hayrını dilediğinde tevbesine sebeb olacak bazı sözler telkin etmişti.Bu sözlerin "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz."[5][5]

veya; "Ey Allah'ım! Seni teşbih ve tenzih eder, sana hamd-ü senada bulunurum. Senin ismin mübarek, senin azamet ve celâlin pek yüksektir. Senden başka ilâh yoktur. Ben nefsime zulmettim, beni bağışla. Çünkü günahları senden başka kimse bağışlayamaz." olduğu söylenümektedir.
Bazı müfessirlerin ifadesine göre, Hz. Âdem'in o yasaklanmış ağaçtan yemesi "İyilerin hasenatı, mukarrabunun seyyiâtıdır" kabilindendir. Çünkü Hz. Âdem'in bu ağaçtan yemesi kasten olmamıştır. Aksine ietihad etmiş ve içtihadında hata etmiştir. Çünkü O Cenab-ı Hakk'ın yemesini nehyettiği ağacın yakınında bulunan başka bir ağaç olduğunu zannetmiştir. Nitekim "Şu ağaca yaklaşmayınız, aksi halde, zâlimlerden olursunuz"[6][6] kavl-i şerifinde  ismi işaretinin gereği budur. Bu yüzden  Hz. âdem işaret edilen ağaçtan değil, başka bir ağaçtan yemiş ve içtihadında hatâ etmiştir.
**4.** Hz. Âdem bu günde ölmüştür. Bir görüşe göre, Hz. Âdem Hindistan'da; başka bir görüşe göre, Mekke'deki Kenz mağarası denilen Ebu Ku-beys mağarasına, bir başka görüşe göre ise, Beytü'l-Makdis'e defn edilmiştir. Son görüşü İbn Abbas'dan naklen Aynî söylemiştir. Bu rivayete göre, Hz. Nün, Tufan'da Âdem'in tabutunu gemiye yüklemiş, Tufan bitince Beyt-i Mak-dis'e defnetmiştir. Hâkim ve Beyhakı'nin İbn Ömer'den mevkuf olarak rivayet ettikleri gibi, ölüm mü'mine bir hediyedir. Bundan dolayı Hz. Âdem'in vefatı cumanın meziyetlerinden sayılmıştır.
**5.** Kıyamet bu günde kopacaktır. Kıyametin kopmasının cumanın üstünlüğüne delâlet eden meziyetlerden oluşu yukarıda tbnü'l-Arabi'den naklen ifâde edildiği gibi nebilerin, resullerin ve sıddîklerin, mü'minlerin bir an evvel mükâfatlarına, ebedi nimetlere; düşmanlarının da cehennem ateşine ulaşmalarıdır.
Hz. Peygamber, cumanın üstünlüğüne delâlet eden bu meziyetleri saydıktan sonra, cuma günü, yeryüzündeki insanlar ve cinlerden başka bütün canlıların sabah olunca, güneş doğuncaya,kadar kıyametin kopmasından korkarak kulak verdiklerini bildirmiştir. Kıyametin bu vakitte kopacağını Cenab-ı Hak onlara ilham etmiş ve bu ilhamın neticesi o canlılar kıyameti bekler hâle gelmişlerdir. İnsanların ve cinlerin ise, diğer canlılar gibi beklememeleri, kıyametin cuma günü ve işaret edilen vakitte kopacağını bilmediklerinden değil, gafletlerinin çokluğundan dolayıdır.
Resûlullah (s.a.)ın bildirdiğine göre, cuma günü her istenilenin verileceği, duaların kabul edileceği bir vakit vardır. Eğer mü'min namaz kılarken ve

Cenab-ı Hak'tan bir hacetini isterken bu vakte tesadüf ederse, mutlaka istediği verilecektir. Tabiî yapılan duanın duada bulunması gereken esaslara uygun olması şarttır.
Ka'bu'l-ahbâr bahsi geçen bu vaktin senede bir defa olduğunu, hadisin râvisi Ebû Hureyre İse, her cuma gününde bulunduğunu söylemişlerdir. Ebû Hureyre bilâhere Ka'b ile arasında geçen konuşmayı Tevrat'ı gayet iyi bilen ve müslüman olmadan önce Yahudilerin en bilginlerinden sayılan Abdullah b. Selâm'a anlatmış, o da bu vaktin cuma gününün son vakti olduğunu söylemiştir. Ebû Hureyre bu sözlerle ikna olmamış, Abdullah'ın söylediği vaktin, kerahet vakti olduğu için bu anda namaz kılmanın mekruh olduğunu, halbuki Fahr-i Kâinat'ın "mü'min namaz kılarken o vakte tesadüf ederse..." buyurduğunu, dolayısıyla Abdullah'ın dediği ile Hz. Peygamber'in beyânı arasında tezat olduğunu söylemiştir. Buna karşılık olarak Abdullah b. Selâm, Resûlullah'ın bir yerde namazı beklemenin namaz kıfma hükmünde olacağına dair olan hadisini hatırlatmış ve o hadisin işte bu vakitle alakalı olduğunu haber vermiştir. Tabiatiyle Abdullah'ın mevzu bahs ettiği hadis, Ebû Hüreyre'nin sorusuna cevap olabilir. Fakat sadece bu vakte mahsus değildir. Çünkü hangi vakitte olursa olsun, oturup namazı beklemek namazda olmak hükmündedir. Bu müstecab vaktin zamanı bundan sonraki babta daha geniş olarak izah edilecektir.[7][7]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma önünün fazileti büyüktür.
**2.** O günde sahh amelleri çoğaltmak lazımdır.
**3.** Kıyamet, cuma günü kopacaktır.
**4.** İns ve cin dışındaki canlılar kıyametin kopmasından korkarak cuma günü sabahleyin güneş doğuncaya kadar kulak kesilmektedirler.
**5.** Cuma gününde duaların kabul edildiği bir vakit (icabet saati) vardır.
**6.** Hz. Muhammed'in şeriatı eski şeriatleri tasdik eder.[8][8]

**1047.** ...Evs b. Evs (es-Sekafî -r.a.-)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Şüphesiz cuma günü sizin en efdal günlerinizdendir. Âdem o günde yaratılmış ve ruhu o günde kabzediliniştir. İkinci (dirilme için olan) ve

birinci (kendisi ile herşeyin öldüğü) nefhalar o gündedir. O günde bana çok çok salevât getiriniz. Çünkü sizin salevâtınız bana arz olunur."
Evs dedi ki: Ashab;
Ya Resûlallah, senden hiçbir şey kalmadığı halde, -Evs diyor ki, bununla, çürüdüğün halde" demek istiyorlardı,- salevâtımız sana nasıl arz olunur? dediler. (Resûlullah (s.a.) da;)
"Allah (c.c.) nebilerin cesetlerini arza haram kıldı, (toprak onları yiyemez)" buyurdu.[9][9]

**Açıklama**

Görüldüğü gibi bu hadisle bundan evvelki hadis birbirine çok benzemektedirler. Diğerinden farklı olarak bunda Hz.Âdem'in tevbesinin kabul edildiğine ve dünyaya indirildiğine dair bir kayıt yoktur. Ayrıca öncekinde kıyametin cuma günü kopacağı söylenmişken, burada birinci ve ikinci nefhaların bu günde vuku bulacağı bildirilmiştir. Bu nefhalardan birincisi kelimesi ile ifade edilmiştir.Bu nefhada yani Sûra birinci üfürülüşte büyük meleklerin dışında, tüm canlılar ölecektir. Taberî'nin Enes b. Mâük'ten yaptığı rivayete göre, birinci Sûr'a üfürüldüğünde ölmeyecek olan melekler, Cebrail, Mikail ve ölüm meleği (Azrail)dir. Daha sonraları sırayla Mikail, Azrail ve Cebrail'in de ruhları kabzedilecektir. Çünkü Allah'tan başka herşey yok olacaktır.
ikinci nefhada yani ikinci defa Sûr'a üfürüldüğünde ise, bu ölen canlılar mahşere sevk edilmek üzere dirileceklerdir. İşte bu hadiselerin her ikisi de cuma günü meydana gelecektir.
Bir başka görüşe göre, Sûra üfleme üç defa olacaktır. Bunlardan birincisi ile müthiş zelzeleler meydana gelecek dağlar yürüyecek, güneş dürülecek, yıldızlar saçılacak, denizler taşacak, emzikli kadınlar çocuklarını atacak, fakat insanlar ölmeyecek, dehşetle bu olanları seyredeceklerdir. İkinci ve üçüncü nefhalarda yukarıda izah ettiklerimiz olacaktır.
Birinci Sûr diye açıkladığımız dan maksadın "Rabbi dağa tecelli edince ona param parça yaptı ve Musa feryad ederek (yere) kapandı"[10][10] âyet-i kerimesinde zikri geçen Mûsâ (a.s.)ın sa'kası olduğunu söyleyenler de vardır. Yani bu görüşe göre bu âyet-i kerimede bahsedilen hâdise de cuma günü meydana gelmiştir.

Peygamber (s.a.) cuma gününün faziletini belirttikten sonra bu faziletten istifâde etmeleri için ümmetine bu günde kendisine bol bol salevât getirmelerini tavsiye etmiş ve bu salevâtın zat-ı saadetlerine arz olunacağını bildirmiştir. Bunun üzerine sahâbiler bu haberi ilk anda garibsemişler ve "çürüyüp yok olduktan sonra salevâtlann ResûluHah'a nasıl ar/edileceğini" sormuşlardır. Râvî bu çürüyüp yok olma sözünü kalıbı ile ifâde etmiş sonra da bunu "çürüdün" kelimesi ile tefsir etmiştir terkibi nin fethası ile kesresi ile ve hemzenin zammesi ile meçhul olarak "yenildin" manasına şekillerinde rivayet edilmiştir. Neticede hepsi aynı manayı ifade eder.
Hz. Peygamber ashabın hayret ederek sordukları bu soruya, yeryüzünün nebilerin cesetlerini çürütemeyeceğini, söyleyerek karşılık vermiştir. Bu peygamberlerin kabirlerinde diri olduklarından kinayedir. Tabiatiyle bu tamamen Cenab-ı Hakk'ın kudreti dahilinde harikulade bir haldir. Bunu Hz. Peygamber böyle haber vermiştir. Mü'min böyle inanır. Gerçi zannî delille sabit olduğu için inkârı küfrü gerektirmez ama, hiçbir şey kazandırmayacağı gibi çok şeyler kaybettirir. Çünkü aynı mânâyı ifâde eden birçok sahih hadis vardır. Meselâ: İbn Mâce'nin Ebu'd-Derdâ'dan "ceyyid" bir senetle, Saîd b. Mansûr'un, Hâlid b. Ma'dân'dan; Beyhakî'nin hasen bir senedle Ebû Ümâme'den; Nesaî ve İbn Hıbbân'ın İbn Mes'ud'dan; Taberânf nin el-Mü'cem el-Kebîr'inde hasen bir isnatla, Hasen b. Ali'den, yine Taberânî'-nin Evsafında Enes b. Mâlik'ten; EbuVŞeyh b. Hıbbân ve Bezzâr'ın Ammâr b. Yâsir'den rivayet ettikleri hadisler de[11][11] Nebilerin kabirlerinde diri oldukları ve müslümanların amellerinin Hz. Peygambere arz edileceği bildirilmektedir.[12][12]

**Bazı Hükümler**

**1.** Birinci ve ikinci nefhalar cuma günü olacaktır.
**2.** Cuma günlerinde Hz Peygambere salevât getirmenin çoğaltılması teşvik edilmektedir.
**3.** Mü'minlerin getirdiği salevât Hz. Peygambere arz olunur.
**4.** Yeryüzü Peygamberlerin cesetlerini yiyemez.
Bazıları bu meselede Allah yolunda şehid olanları da Peygamberlere ilhak ederler.Hatta Müfessirlerden bazıları "Siz Allah yolunda öldürülenleri ölüdürler sanmayın”[13][13] âyet-i kerimesini tefsir ederken şöyle bir hâdise

naklederler. Muâviye (r.a.) şehidlerin kabirleri üzerinden bir pınar akıtmak isteyip orada kimin ölüsü varsa çıkartmalarını emretmişti. Câbir der ki, "Biz o kabirlere varıp İçindekileri bedenleri taze olarak çıkardık. Hatta birinin ayak parmağına balta isabet etmiş de oradan kan damlıyordu."
Fakat ulemânın çoğunluğu âyet-i kerimedeki "dirilik" den maksadın ruhi dirilik olduğunu, şehidlerin cesetlerinin çürüme yönünden Peygamberlere benzetilemeyeceğini o özelliğin sadece Peygamberlere mahsus olduğunu söylerler.[14][14]

## 202. Cuma Günü Duanın Kabul Edildiği Vakit Hangi Vakittir?

**1048.** ...Câbir b. Abdillah (r.a.)'dan, Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Cuma günü on ikidir." -Bununla saati kastediyor.[15][15]- "O günde bir an vardır ki, onda Allah'tan bîrşey isteyip de Allah'ın istediğini vermediği hiç bir müslüman bulunmaz. O vakti son saatte, ikindiden sonra arayınız."[16][16]

## Açıklama

Hadis-i şerifte Hz. Peygamber, günün on iki parçadan meydana geldiğini söylemiş fakat bu parçalardan maksadının ne olduğunu açıklamamıştır. Râvilerden birisi Hz. Peygamber'in bu söz ile, saati murad ettiğini söylemiştir. Senenin her gününde gündüzler on iki saat olmadığından, bu saatle on iki ayrı zaman parçasının kast edilmiş olması muhtemel olduğu gibi, gündüzün on iki saat olduğu zamanlar gözönüne alınarak, astronomik manadaki saatlerin kast edilmiş olması da muhtemeldir.
Resûl-i Ekrem Efendimiz daha sonra cuma günü duaların reddedilmediği bir vakit bulunduğunu* bu vaktin de ikindiden sonra günün son vakti olduğunu bildirmiştir. Bu hadis 1046 numaralı hadisteki Abdullah b. Selâm'ın sözlerini takviye etmektedir. Gerçi bu hadis bir sonraki hadise muhalif düşmektedir. Çünkü o hadiste icabet vaktinin cuma namazında imamın minbere çıkışı ile namazın sonu arasında olduğu bildirilmektedir. Ancak yerinde de belirtileceği gibi o hadis, zayıf görülmektedir.
Buharı, Müslim ve Taberânî'nin yaptıkları rivayetlerden bu zamanın çok kısa olduğu anlaşılmaktadır. İbnu'l-Müneyyir, Hz. Peygamber'in bu vakti

çok kısa bir zaman olarak haber vermesinin ibâdete teşvik maksadına yönelik olduğunu söyler.[17][17]

**Bazı Hükümler**

Cuma gününde duaların kabul edildiği bir vakit vardır.Bu vakit günün son saatlenndedır. Bu ana ibadet ederken rastlayabilmek için gününün tamamı taatle geçirilmelidir.[18][18]

**1049.** ...Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin oğlu Ebû Burde'den; demiştir ki:
Abdullah b. Ömer bana "Babanın, cuma yani (icabet) saati hakkında Resûlullah'dan (bir şey) haber verdiğini duydun mu?" dedi.
Ben de dedim ki:
Evet ben babamın Resûlullah'ı; "O (icabet saati) imamın (minbere) oturuşu ile namazın bitimi arasındaki zamandır" derken işittim" dediğini duydum.[19][19]
Ebû Dâvûd minbere (oturduğunu) kastediyor, dedi.[20][20]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte cuma günündeki duaların kabul edildiği vaktin imamın hutbe okumak için minbere çıkıp oturması ile namazın bitimi arasındaki vakit olduğu belirtilmektedir. Halbuki bundan önceki hadiste bu vaktin ikindiden sonra günün son demlerinde olduğu haber verilmişti. Buna göre söz konusu vaktin bir zamandan başka bir zamana intikal ettiği anlaşılmaktadır. Eğer böyle bir intikalin olmadığı gozonüne alınırsa, o zaman hadisler arasında tercih yapmak gerekir.
Ulemâdan bazıları, bu hadisi tercih etmişlerdir, tmam Müslim, Beyha-kî, Îbnu'l-Arabî bu görüştedirler.
Tirmizî, Ahmed b. HanbePden, Abdullah b. Selâm'ın hadisindeki manayı te'yid eden başka rivayetlerin de olduğunu naklederken îbn Abdilber, "O bu konuda en sabit şeydir" demiştir. Said (b. Mansûr)'ın SüneiTinde Ebû Seleme'den, Ahmed b. Hanbel'in Ebû Said el-Hudrî ve Kbü Hüreyre'-den yaptıkları rivayetler icabet vaktinin ikindiden sonra olduğuna delâlet etmektedirler. Âlimlerin çoğu, üzerinde durduğumuz Ebû Mûsâ hadisinin hem ızdırab hem de inkitâ dolayısıyle ma'lûl olduğunu söylerler. İnkıta şu

yöndendir: Muhakkiklerin nakline göre Mahreme babasından hadis duymamıştır. Zrakî'nin ifâdesine göre, ızdırab da şu cihettendir: Râvilerin çoğunluğu bu haberi Resûlullah'a kadar ref etmemişler, bu sözün Ebû Bürde'ye ait olduğunu söylemişlerdir.
Gerek üzerinde durduğumuz hadisin malul oluşu, gerekse icabet vaktinin günün sonunda olduğunu belirten haberlerin çokluğu, bu ikinci grubun haberlerin tercihini gerektirmektedir.[21][21]

**Cumanın İcabet Saatiyle İlgili Bazı Görüşler:**

Müellifin bu babta zikrettiği icabet vakti ile ilgili haberler, bu konudaki beyanlardan sadece ikisidir. Bazıları bu görüşleri kırk ikiye kadar çıkarırlar. Bu kavillerden bazıları şöyledir:
**1.** Ahmed ve Hâkim'in Ebû Said'den naklettikleri bir rivayete göre, Kadir gecesini gizlediği gibi Cenab-ı-Allah bu vakti tüm gün içerisinde gizlemiştir. Bu vaktin gizlenmesi, cuma günü mü'minlerin ibâdet, dua ve zikirlerini çoğaltmalarını teşvik hikmetine mebnîdir.
**2.** İcabet saati, cuma günü içerisinde değişik vakitlere intikal eder. Muayyen bir vakitle kayıtlı değildir. Gazalî ve İbn Asâkir bu görüştedirler.
**3.** Fecr ile güneşin doğması ve ikindi ile güneşin batması arasıdır.
**4.** Zevalden güneşin batmasına kadarki zamandır.
**5.** Cuma ezanı ile namazın bitimi arasıdır.
**6.** İki hutbe arasındaki oturuş ânıdır.
Bu görüşler içerisinde en tercihe şayan olanı, bir kere daha tekrar edelim ki ikindiden sonra olduğu görüşüdür.[22][22]

**203. ...Cuma Namazının Fazileti**

**1050.** ...Ebü Hüreyre (r.a.)'den; demiştir ki: Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Kim güzelce abdest alır sonra cuma (namazı)ya gelip (hutbeyi) dinler ve konuşmazsa, iki cuma arasındaki (günahları) üç gün ziyadesiyle (birlikte) bağışlanır. Çakıllara dokunan kimse ise, konuşmuş gibidir."[23][23]

**Açıklama**

"Güzelce abdest alırsa*' şeklinde terceme ettiğimiz cümlenin tam karşılığı, "abdest alır ve abdesti güzel yaparsa" şeklindedir. Bundan maksat, farz ve sünnetlerine tam riâyet ederek abdest almaktır. Böylece sünnet üzere abdest alıp da cuma kılacağı yere gelen ve hiç konuşmadan hutbeyi dinleyen kişinin önceki cuma ile bu cuma arasıdaki günahları üç gün ziyadesiyle birlikte bağışlanır. Hadisin Tirmizî'deki rivayetinde: "Minberin yakınına oturma" kaydı da vardır. Âlimler hutbeyi dinlerken susmanın şart olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İbn Hacer minbere yakın oturan kimsenin hem susması hem de hutbeyi dinlemesi gerektiğini minbere uzak olanın ise, sadece susmasının yeterli olduğunu söyler.
Kılınan bir cumanın, iki cuma arasındaki yedi güne ilâveten uç günün daha günahlarına keffâret olması, yapılan bir amele on misli sevab verileceği gerçeği ile ilgilidir. Bağışlanacağı bildirilen bu günahlar, küçük günahlar olmalıdır.
Hadisin sonunda Hz. Peygamber çakıl (aşlarına dokunan bir kimsenin abesle iştigal ettiğini, faydasız iş yaptığını bildirmiştir. Çakıl taşına dokunmaktan maksat ya secde edeceği zaman alnının geleceği yeri düzeltmek için taşlara dokunmak, ya da hutbe esnasında çakıl taşlan ile oynamaktır.
"Konuşmuş gibidir" şeklinde terceme ettiğimiz "leğa" kelimesi için Kâmûs'ta "söz ve başkasından, doğrudan ayrıldı, kaybetti manası verilmiştir, ama doğrusu birincisidir" denilmektedir.
Buna göre çakıl taşı ile oynayan kimse sanki hutbe esnasında konuşmuş gibidir.Dolayısıyla boş şey yapmış sayılır. Hutbenin sevabını kaçırmış olur.[24][24]

## Bazı Hükümler

Cuma namazı diğer namazlara nisbetle daha efdaldır.Çünkü diğer namazlar vakitler arasındaki günahlara keffâret olduğu halde, cuma namazı on günün küçük günahlarının bağışlanmasına sebebtir.[25][25]

**1051.** ...Ümmü Osman’ın azatlısından; demiştir ki: Ali (b. Ebi Talib)’i Kufe minberinde şöyle derken işittim.

Cuma günü olduğu zaman şeytanlar sancakları[26][26] ile sokaklara çıkıp insanlara (onları) başka işten alıkoyacak mühim işlerini[27][27] hatırlatırlar ve cumaya gitmelerine mani olurlar.melekler de gidip mescidin kapısına otururlar ve imam (minbere) çıkıncaya kadar camiye gelenleri geliş sırasına göre yazarlar.Kişi (hutbeyi) işitebileceği ve (imamı) görebileceği bir yere oturup susar bir şey konuşmaz ve boş bir işle meşgul olmazsa, kendisine iki sevaptan iki nasip vardır.(Eğer uzak oturur ve hutbeyi duyamayacağı bir yerde ise, susar konuşmaz ve boş bir şeyle meşgul olmazsa, ona sevaptan bir nasip vardır.[28][28] (Hutbeyi)işitebileceği ve (imamı) görebileceği bir yere oturur fakat konuşur ve susmazsa ona da günahtan bir nasip vardır.Heer kim Cuma günü (yanındaki) arkadaşına "sus" derse, boş işle uğramış olur, kim de boş şeyle uğraşır ise, onun (kıldığı) bu cumasından hiçbir şey (sevab) yoktur.
Daha sonra Ali (r.a.) "ben, bunları Resûlullah (s.a.)Man duydum" dedi.[29][29]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Veltd b. Müslim İbn Câbir'den (şeksiz) olarak (Rabâis) diye ibaresini şeklinde rivayet etmiştir.[30][30]

**Açıklama**

Haber aslında Hz. Ali'nin bir hutbesidir. Ancak Hz.Ali hutbesinde söylediği şeylerin kendi kafasından çıkmadığını, aksine bunları Resûlullah'tan işittiğini ilâve etmiştir. Buna göre hadis merfu hükmündedir. Zaten bu tip şeylerin aklen bilinmesi mümkün değildir.
Hz. Ali'nin haberinden anladığımıza göre cuma günü şeytanlar ellerinde bayrakları, sancakları olduğu halde yahut da boyunları bukağılı olarak sokaklara çarşılara çıkıp müslümanlara bazı ihtiyaçlarım, mühim işlerini hatırlatırlar ve onların cumaya gitmelerini engellemeye çalışırlar. Melekler ise, camilerin kapısına oturup cumaya gelen müslümanları geliş sırasına göre kaydederler. Bu iş cumhura göre, sabahtan itibaren; Mâlikîlere göre ise, zevalden sonra başlar, önce gelenlerin sevabı sonra gelenlere nisbetle daha fazladır. Ebû Hureyre'den yapılan bir rivayete göre, namaza ilk gelenler bir deve, ondan sonrakiler sığır, daha sonrakiler de^bir koç kurban etmiş gibi sevab alırlar. Daha sonra gelenler de sırayla bir tavuk ve yumurta

tasadduk etmiş gibidirler. Meleklerin bu yazma işleri hatib minbere çıkıncaya kadar devam efler. Hatib minbere çıkınca ise, defterleri kapatır, hutbeyi dinlemeye başlarlar.[31][31]

Camiye gelip de hatibin sesini duyabileceği, kendisini görebileceği bir yere oturana ve hiç konuşmadan, fuzulî işlerle meşgul olmadan hutbeyi dinleyen kimseye iki ecir, hatibin sesini duyamayacak kadar uzak bîr yere oturan, fakat konuşmayana da bir ecir verilir. Hatibî görebileceği ve sesini duyabileceği bir yere oturduğu halde hutbeyi dinlemeyen, konuşan veya boş bir şeyle meşgul olan kimseye de bir günah vardır. Hatta bir kimsenin, yanında konuşmakta olan arkadaşına "sus" demesi bile, cumanın sevabım kaybetmeye kâfidir. Bu şekilde hareket eden kimseden cuma borcu sakıt olur, fakat cuma kılmanın sevabını alamaz. Hz. Ali'nin Resûlullah'a nisbet ettiği bu ifâdesinden, hutbe okunurken emir bi'1-ma'ruf ve nehiy ani'l-Mmünker yapmak için bile konuşmanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.[32][32]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cumamn fazileti büyüktür.
**2.** Cumaya gitmek için erken davranmak teşvik edilmektedir.
**3.** Şeytanlar insanları cumadan alıkoymak veya onları geç bırakmak için gayret ederler.
**4.** Camide imamı görüp sesini duyabilecek derecede yakın oturmak, imama bakmak ve hutbeyi dinlemek, alınacak sevabın artmasına sebeptir.
**5.** Hutbe esnasında konuşmak veya başka bir şeyle meşgul olmak günah işlemeye ve büyük ecirlerden mahrumiyete sebebtir.
**6.** Hutbe esnasında hatibten başkasının emir bi'1-maruf ve nehiy ani'l-münker yapması caiz değildir.[33][33]

**203 - 204. Cumayı Terkedenlere (Yapılmış) Ağır Tehdidler**

**1052.** ...Sahâbîlerden Ebu'1-Ca'd ed-Damrî'den[34][34]; Resûluüah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kim önemsemeyerek üç cumayı terkederse, Allah onun kalbini mühürler."[35][35]

## Açıklama

Hadis-i şerifte Allah'ın, önem vermeyerek veya tembellik ederek üç cuma geçiren kimsenin kalbini mühürleyeceği bildirilmektedir. İnkâr ederek veya küçümseyerek cumayı terk eden kimse ise, dinden çıkar, kâfir olur.
Allah'ın bir kimsenin kalbini mühürlemesinden maksat, onun kalbini katılaştırması ve oraya bir hayrın girmemesidir.
Irakî, "Tehâvün"ün, özürsüz terk etme, Allah'ın, kalbi mühürlemesinin de, "münafık kalbine çevirme" olduğunu söyler.
Hadiste kalbin mühürlenmesi için üç cumanın geçirilmiş olması kaydı yer almaktadır. Bu cumaların peşi peşine olması şart mıdır, yoksa başka başka zamanlarda üç cumayı terk de kalbin mühürlenmesine scbeb midir? Bu konu ihtilaflıdır. Her iki görüşe sahip olanlar da vardır. Hadisin zahiri, başka başka zamanlarda da olsa, üç cumayı terk edenin kalbinin mühürleneceğine delalet etmektedir.Çünkü mutlak olarak ifade edilmistir.Deylemî'nin Müsned-i Firdevs'de Enes'ten rivayet ettiği[36][36] ResüluHah,"özürsüz olarak peşi-peşine üç cumayı terk edenin, Allah kalbini mühürler" mealindeki hadis, kalbin mühürlenmesi için terk edilen cumaları peşi peşine olmasını gerektirir.
Bir cuma geçirmekle değil de üç cumadan kalbin mühürlenmesi Cenabı Hakk'ın kullarına tanıdığı bir mühlettir.
Cumayı özürsüz yere terk etmekten sakındırma babında birçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazılarının mealleri şöyeldir:
"Zaruret olmadan üç defa cuma geçirenin kalbini Allah mühürler."
"Özürsüz olarak üç cuma geçiren münafıklar zümresinden yazılır."
"Özürsüz olarak üç cumayı geçiren, İslâmı sırtının arkasına atmış olur."[37][37]

## 204 - 205. Cumayı Terk Edenin Keffaretı Vermesi

**1053.** ...Semure b. Cundub (r.a.) Resûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Kim özürsüz olarak cumayı terk ederse, bir dinar; bulamazsa, yarım dinar sadaka versin."[38][38]

Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı şekilde Halid h, Kays da rivayet etmiş, ancak metinde Hemmâm'a[39][39] muvafakat ettiği halde senette muhalefet etmiştir.[40][40]

**Açıklama**

Kudâme fa. Vebere, Semure b. Cündüb'ten bir şey duymadığı için hadisin i!k rivayeti zayıftır. Fakat Ebû Davud'un talikan işaret ettiği Hâlid b. Kays'ın rivayeti hadisi takviye etmektedir. Çünkü ilk senetteki zaaf bunda mevcut değildir.
Hadis-i şerifin zahiri, özürsüz olarak cuma namazını terk eden kimsenin bulabilirse bir dinar, bulamazsa yarım dinar sadaka vermesini öngörmektedir. Ancak bu emir vücöba değil, nebde delâlet eder. Çünkü Cumanın bedeli vardır, o öğle namazıdır. Bu keffâret cumayı terk etmekten dolayı irtikâb edilen günahı hafifletmek içindir. Tamamen günahı ortadan kdJdıımaz. Çünkü cumayı terk büyük günahlardandır. Günahın tümünün atfedilmesi ancak tevbeyle mümkündür.[41][41]

**1054.** ...Kudame b. Vebere'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Kim Özürsüz olarak cumayı terk ederse, bir veya yarım dirhem, ya da bir veya yarım sa’ buğday tasadduk etsin."[42][42]
Ebü Dâvûd dedi ki: Bu hadisi, Said b. Beşîr de Katâde'den, yukarıdaki şekilde rivayet etmiş, ancak "bir veya yarım müdd” demiş ve = Semure’den" ilâvesinde bulunmuştur.[43][43]

**Açıklama**

Bu hadis de Kudâme b. Vebere'den nakledilmiştir.Ancak Sahâbi râvi Semure anılmadığı için hadis mürseldir. Gerçi Said b. Beşir'in rivayetinde Semure zikredilmiştir. Ancak Said hakkında bazı tenkitler vardır.
Bu rivayet hem metin hem de senet itibariyle önceki hadisten farklıdır. Orada cumayı geçirene keffâret olarak sadece bir veya yarım dinar tasadduk etmesi öngörüldüğü halde burada güç yetirmeden söz edilmemekte, cumayı geçiren bir veya yarım dirhem yahut da bir veya yarım sa’ tasadduk etmek arasında muhayyer bırakılmaktadır.

Saîd'in rivayetinde ise, sa' yerine müdd denilmiştir. Önceki hadisin şerhinde işaret edildiği gibi, tasadduk emri vücûba değil, nebde hamledilir.
Sa': 3, 333 kg; Müdd: 833,2 gr.'dır.[44][44]

**205 - 206. Cuma Namazı Kimlere Farzdır?**

**1055.** ...Peygamber (s.a.)in hanımı Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
İnsanlar, evlerinden ve Avâlî'den nöbetleşe olarak cumaya gelirlerdi.[45][45]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Buhârî'deki rivayeti yine Hz. Âişe'dendir.Fakat dana uzundur.Buradakine ilaveten, cumaya gelenlerin üzerlerinde toz ve ter bulunduğu onlardan birinin üzerinde toz ve ter olduğu halde Resûlullah'a geldiğinde Efendimizin "Keşke bu gününüzde yıkansaniz"[46][46] buyurduğu rivayet edilmektedir.
"Nöbetleşe gelirlerdi” şeklinde türkçeleştirdiğimiz kelimesi, Kastalânî ve Aynî'nin beyânlarına göre, mastarının tefâül babın-dandır. Bu kelime bazı rivayetlerde şeklindedir. Bu, ve fiillerinin aynı manada olduğunu gösterir.
Avâlî, âliye kelimesinin çoğuludur. Daha önce de temas edildiği gibi, Medine'nin doğu tarafında 2-12 mil arasındaki mesafede bulunan köylere ve yerleşim bölgelerine denir.
Ebû Davud'un bu hadis-i şerifi, "Cuma kimlere farzdır?" başlığı altına alması, onun köylerde ve obalarda yaşayanlara cuma'mn farz olduğu görüşünde olduğunu gösterir. Çünkü Hadis-i Şerifin ifâdesinden müslümanların köylerden cuma için Medine'ye geldikleri anlaşılmaktadır. Bu da cumanın onlara farz olmasını gerektirir.
Ancak hadis-i şerif köy ve obalarda oturanlara cumanın farz olduğuna kesinlikle delil olamaz. Çünkü burada Avâlî'den olanların cumaya nöbetleşe geldikleri söylenmektedir. Eğer cuma onlara farz olsaydı nöbetleşe değil, özrü olmayan herkesin her cuma gelmesi gerekirdi. Hepsi gelmediğine göre, bu haber onlara cumanın farz olduğuna delâlet etmez. Onların cumaya gelmeleri tamamen ihtiyarî olduğunu gösterir.
Bu konuda Aynî'de; "Eğer cuma Avâlî'de oturanlara farz olsaydı, nöbetleşe olarak gelmezler, hepsi birden gelirlerdi" demektedir.

Diğer Buhârî sarihleri Kastalânî, Askalanî ve Kirmânî de Aynî'nin söylediklerine benzer ifadelerle şehirlerin dışında oturanlara cumanın farz olmadığını belirtmişlerdir.
Burada söz konusu olan şehirden maksat, Hidâye'dc, (Ebû Yûsuf'un görüşü olmasına rağmen Hanefi mezhebinin tercihi olarak) gösterildiğine göre, idarecisi olan, hükümleri infaz ve cezalan tatbik eden hâkimi bulunan yerlerdir. Ebu Yusuf'dan nakledilen bir başka görüşe göre de şehir, ahâlisi en büyük camilerine toplandığında cami almayacak kadar kalabalık olan yerlerdir.
Fethu'I-KadiVde Ebû Hanife'nin şehir'i şu şekilde tarif etliği bildirilmektedir: "İçerisinde sokaklar, çarşılar ve meskûn mahalleri olan, mazlumu zâlimden koruyacak valisi ve çeşitli hadiseler karşısında kendisine müracaat edilen âlimi bulunan her yerdir." Ancak yukarıda da ifâde edildiği gibi Hidâye sahibi, Ebû Yûsuf'un ilk görüşünü mezhebin görüşü olarak takdim etmiştir.
Bir kimseye cuma namazının farz olması için bazı şartlar vardır. Bu şartlardan bir kısmında bütün mezhubler müttefik olduğu halde bazılarında aralarında görüş ayrılıkları vardır. Bütün mezheblcrin ittifak ettikleri şartlar şunlardır:
Cumanm farz olması için:
**1.** Erkek olmak. Ancak kadınlar cumayı kılmışlarsa, bir daha öğle namazını kılmalarına gerek yoktur.
**2.** Hür olmak,
**3.** Kör olmamak.Gözü görmediği halde camiye giderken kendisine refakat edecek birumi bulabilen kişi hakkında mezhebfer arasında ihtilâf vardır. Hanefîlerden, İmam-ı Azam'a göre böyle birine cuma farz değil, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre farzdır. Şafiîlerden de iki görüş nakledilmiştir.
**4.** Mukim olmak. Müsâfire cuma farz değildir. Şafiî ve~"H"anbelîlere göre müsâfir, cuma kılınan bir yerde dört günden fazla kalmaya niyet ederse ona da cuma farzdır.
**5.** Cuma kılınan bir şehirde olup camiye Hanefîlerde 5040 m.Malikilerde üç mil, Şâfiîlerde de ezan duyulabilecek bir mesafede olmak.,Bulunduğu yer ile cami arasında bir boşluk olması hâlinde, arada meskun olmayan bir boşluk varsa, durum değişir.O konu bundan sonraki hadisin şerhinde açıklanacaktır.Ancak Şâfiîlerde ezan, duyulmayan yerlerde mükellef adedi

kırk veya daha fazla olursa bulundukları yerde namazlarını kılmaları gerekir,
**6.** Sıhhati yerinde olmak:
Hanefîlere göre topal olmamak, ayrı bir şart olarak zikredilir. Bunlardan başka Şafiî, Maliki ve Hanbelîlete göre şu şartların bulunması da cumanın farz olması için gereklidir:
**a.** Cumayı terk etmeyi mubah kılan bir özrü bulunmayacak,
**b.** İhtiyar olmayacak, (bu konu tafsilâtlıdır).
**c.** Bir zâlimin kendisine zarar vermesinden veya hapsetmesinden korkusu olmayacak.
**d.** Mal, can veya ırza bir zararın gelmesinden emin olacak.
**5.** Mükellef namaz kılacak yerde yerleşmiş olacak.
Bu mezheplere göre mükellef sayısı kırktan fazla olan köylerde cuma kılınır. Çöllerde veya çadırlarda cuma farz değildir.Bedâyi'de belirtildiğine göre, Hanefi mezhebinde köylerde cuma farz değildir. Şehirlerde veya şehre 5040 m. mesafedeki banliyölerinde yaşayanlara cuma farzdır.
Buraya kadar yazdığımız şartlar, cumanın farz olmasının şartlandır. Bir de cumanın sahih olmasının şartlan Vardır. Ancak onlar şu anda konumuzun dışında olduğu için burada temas edilmeyecektir.[47][47]

**1056.** ...Abdullah b. Amr (r.a.)'dan; Peygamber (s.a.)in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
"Cuma, ezanı işiten herkese farzdır."[48][48]
Ebü Dâvûd dedi ki: Bu hadisi bir cemaat Resûlullah 'a kadar ref etmeden Abdullah b. Amr'a ait mevkuf bir haber olarak Süfyan'dan rivayet etmiştir, bu isnadı Rasûlullah 'a kadar sadece Kabisa ulaştırmıştır.[49][49]

### Açıklama

Hadis-i şeriften, cuma namazının, ezanı işiten veya işitebilecek bir yerde olan herkese farz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ileride 1067 numaralı hadiste de geleceği üzere kadınlar, köleler, çocuklar ve hastalar bu hükmün dışmdadırlar.
Hadis-i şerif senedindeki Muhammed b. Said et-Tâifî'den dolayı tenkide uğramış ise de, cemaati terk etmenin kötülüğü konusunda Ümmü

Mektûm'dan rivayet edilen hadis, bu hadisi takviye etmektedir.[50][50] Gerçi oradaki hadis, cemaatle namazla ilgilidir. Fakat gözü görmeyen bir kimsenin kendisini camiye götürecek biri varken evinde namaz kılmasına ruhsat vermediğine göre, cumaya daha çok ihtimam gösterilmesi öncelikle gerekir.

Hadisin mefhüm-ı muhalifinden, cuma günü ezanı duyamayan birisine cumanın farz olmadığı anlaşılmaktadır. Hadisin mutlak olduğuna göre ezanı duymayan kişinin şehir içinde veya dışında, cuma kılınan bir yerde ya da kılınmayan bir yerde olması arasında fark olmaması gerekir. Ancak ulema şehir içinde olan kimseye ezanı duymasa bile cumanın farz olduğunda müttefiktir. Şehir dışında olan kimse hakkında ise, ihtilâf edilmiştir.

Amr b. Âs, Said b. el-Müseyyeb, Ahmed, İshak ve Şâfiîlere göre şehir dışında olup da ezanı işitene cuma farz, işitmeyene farz değildir. Ezanı işitme konusunda müezzinin şehrin kenarında durmasına, havanın rüzgarsız, mülayim olmasına itibar edilmiştir. Yani bu şartlar içerisinde okunan ezanı işitilebilecek bir yerde olan kimseye cuma farzdır.

lbn Ömer, Ebû Hureyre, Enes, Hasen, Atâ, Nâfi İkrime, Hakem ve Evzaî'ye göre cumayı kıldıktan sonra akşam evine dönebilecek bir mesafede olan kimseye cuma farzdır.

Mâlik ve Leys'e göre, bulunduğu yer ile şehir arasında üç millik bir mesafe olana cuma farz, daha fazla olana farz değildir.

Zeyd b. Ali, Bakir, Müeyyed -billah ve Hanefîlerden, Muhammed'in dışındaki imamlara göre, şehir dışında olanlar ezanı duysalar bile, kendilerine cuma farz değildir. İmam Muhammed'e göre ezanı duyana cuma farz, duymayana farz değildir. Bu, şehirle mükellefin bulunduğu yerin arasında mer'a veya ekin tarlası (vs.) gibi bir açıklık bulunduğu durumlardadır.

Ebû Davud'un, hadisin sonuna koyduğu talikte Abdullah b. Amr'dan yapılan bu rivayetin bir grub tarafından Hz. Peygamberce isnad edilmeden, Abdullah'ın sözü olarak nakledildiği, bu hadisi Kabîsa'dan başka hiçbir râvinin Hz. Peygambere isnad etmediği bildirilmektedir. Ancak bu gibi konuların akılla bilinmesi mümkün olmadığından, mevkuf da olsa, merfû hükmünde kabul edilir.[51][51]

### 206-207. Çok Yağmurlu Günde Cuma

**1057.** ...Ebu'l-MelnYin, babasından rivayet ettiğine göre; Huneyn Savaşı yağmurlu bir (cuma) günü(nde cereyan etmiş) idi. Peygamber (s.a.) müezzinine:

"Namaz, olduğunuz yerdedir" diye (ilân etmesini) emretti.[52][52]

**Açıklama**

Huneyn, Mekke ile Tâif arasındaki bir vadinin adıdır.Zülmecâz panayırı burada kurulurdu. Müslümanlar Mekke'yi fethettikten sonra kendilerine karşı 20.000 kişilik bir ordu hazırlayan Hevâzîn ve Sakîf kabileleri ile Huneyn vadisinde karşılaştılar. Bu savaş, H.8/M. 630 tarihinde vukubuldu. Düşmanın kurduğu bir pusuya düşen İslâm ordusu ilk anda bozguna uğrar gibi oldu. Asker içindeki yeni müslüman olanların bazılarından ve müşriklerden bu duruma sevinenler oldu. Fakat Hz. Peygamber ve etrafındaki bazı vefakâr müslümanlann gayretiyle kısa zamanda müslümanların durumu düzeldi, kaçanlar geri döndü, mağlubiyetten sonra zafer müslümanlann oldu. Savaş sonunda müslümanlar 4 şehid, kâfirler 70 ölü verdiler. Bu savaşta, müslümanlar, daha önce benzerini görmedikleri derecede büyük bir ganimet elde ettiler. Bu ganimet miktar olarak 22 bin deve, 40 bin koyun, 4 bin okka gümüş, 6 bin esirden ibaretti. Ganimetin bu kadar çok olmasına, düşmanın mallarım kadınlarını ve çocuklarım savaş meydanına getirmesi sebeb olmuştur.

Hadiste beyân edildiğine göre, işte bu savaşın olduğu günde Hz. Peygamber, müslümanlann namazlarını evlerinde kılmalarım emretmiştir. Buradaki "ev"den maksat "çadırlaradır. Çünkü "evler" manasını verdiğimiz "rihâl" kelimesi taştan olan evler için kullanıldığı gibi deriden, yünden, kıldan veya başka şeylerden yapılan çadırlar için de kullanılır. Bu kelime bundan sonraki bablarda da sık sık gelecek ve duruma göre bazan "hâne" bazan "çadır" bazan da "bulunduğunuz yer" diye terceme edilecektir.

Hadis, "çok yağmurlu günde cuma" başlığı altında yer almıştır. Halbuki bu hadiste Huneyn gününün cuma günü olduğuna da;r bir kayıt yoktur. Ancak aşağıda gelecek olan rivayetler, sozkonusu günün cuma günü olduğunu ifade etmektedir. İşte bu yüzden bu hadis, bahis konusu babta getirilmiştir.

Hadis-i şerif şehir dışında cumanın farz olduğunu söyleyenlere delil gibi görünmektedir. Çünkü eğer buralarda cuma farz olmasa idi, Hz. Peygamber

namazın çadırlarda olduğunu ilân ettirmezdi. Ancak bu hadisenin cuma günü olması cuma namazı için olmasını gerektirmez. Adı geçen namazın cuma yerine kılınan öğle veya ikindi namazı olması da mümkündür. O halde hadis, kırda cuma namazının farz olmasına delil sayılamaz.[53][53]

**1058.** ...Ebû Melîh'den; "Bu günün cuma günü olduğu" rivayet edilmiştir.[54][54]

**Açıklama**

Bu eser, mevkuftur. Musannifin eseri buraya almaktan maksadı, yukarıdaki haberde mevzu-bahs edilen günün, cuma günü olduğuna işaret etmektir.[55][55]

**1059.** ...Ebû Melîh, babasından; onun cuma günü Hudeybiye'de Hz. Peygamber'le beraber olduğunu, yağmura tutulduklarını ancak ayakkabılarının altının bile ıslanmadığını ve Resûlullah'm onlara namazlarını evlerinde kılmalarım emrettiğini rivayet etti.[56][56]

**Açıklama**

Hudeybiye hâdisesi H. 6 senede vuku bulmuştur. Hudeybiye Mekke'ye bir, Medine'ye 9 merhale uzaklıktadır. Hz. Peygamber ashabıyla birlikte Kabe'yi ziyaret için yola çıkmış, fakat müşriklerin karşı çıkması sebebiyle Hudeybiye demlen bir köyde yapılan bir anlaşma sebebiyle geri dönmüştür.
Hadisteki "ayakkabılarının altı ıslanmadı” ifâdesi yağmurun azlığından kinayedir. Bu haberde Hudeybiye'de cuma günü yağan az bir yağmur sebebiyle Hz. Peygamber cemaate namazlarını çadırlarında kılmalarını emretmiştir. Bundan önceki rivayetlerde ise söz konusu hâdisenin Huneyn gününde olduğu belirtilmişti. Buna göre hâdisenin iki ayrı yerde de tekrarlandığı anlaşılmaktadır.
Ebû Davud'un bu ve bundan önceki hadisleri "çok yağmurlu günlerde cuma" başlığı altında zikretmesi, müellifin yağmurlu günlerde cuma namazına gitmenin şart olmadığı fikrinde olduğunu gösterir. Ancak bu hadislerden müellifin anladığı hükmü çıkarmak mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamberin evlerde kılınmasını emrettiği namazın cuma namazı

olduğuna dair hiçbir işaret mevcut değildir. Çünkü hâdisenin cuma günü olması cuma namazı için olmasını gerektirmez. Sabah veya ikindi namazları için olması da mümkündür. Üstelik her iki rivayette de hâdisenin sahrada olduğu göze çarpmaktadır. Ne Hz. Peygamber'in ne de sahâbîlerin kırda olduklarında cuma namazı kılmak için toplandıkları sabit değildir. O halde bu hadisler delil alınarak "yağmurlu günlerde cumaya gitmemek caizdir" denemez.[57][57]

**207-208. Soğuk (Veya Yağmurlu)[58][58] Gecelerde Cemaate Gitmemek**

**1060.** ...Nâfi'den nakledildiğine göre:
İbn Ömer soğuk bir gecede Dacnân'da konaklayıp, müezzine (herkesin namazını yerinde kılmalarını ilân etmesini) emretti. O da; "namaz çadırlardadır" diye nida etti.
Eyyûb dedi ki: Nâfi, İbn Ömer'den şöyle rivayet etti: Soğuk veya çok yağmurlu bir gece olduğu zaman Resûlullah (s.a.) müezzine "namaz hanelerde (evlerde kılacaktır)dir" diye ilân etmesini emrederdi.[59][59]

**Açıklama**

Dacnân, Mekke ile Medine arasında bir dağın adıdır.Mekke'ye takriben 25 mil uzaklıktadır. Rivayetten anlaşıl dığına göre bir sefer esnasında soğuk bir gecede ibn Ömer burada konaklamış ve yanındakilere herkesin olduğu yerde, varsa çadırlarında namazlarını kılmalarını, cemaat için toplanmamalarını emretmiştir.
Müellif İbn Ömer'in hareketini kendi görüşüne dayanarak değil, Peygamber (s.a.)'den öğrendiğine istinaden yaptığım isbat etmek için Eyyûb'un rivayetini nakletmiştir. Görüldüğü gibi rivayetten soğuk ve yağmurlu gecelerde namazın hanelerde kılınmasını bizzat Hz. Peygamber'in emrettiği anlaşılmaktadır. Bu ve bundan sonra gelecek olan hadislerden soğuk, rüzgâr ve yağmurun mutlak mânâda cemaata çıkmamak için özür olduğu ve bu konuda gece ile gündüz arasında fark bulunmadığı anlaşılmaktadır. İbn Battal bu meselede icmâ' olduğunu söyler. Ancak Şâfiîler rüzgârın sadece gece, soğuk ve yağmurun ise, hem gece hem de gündüz için özür olduğu görüşündedirler.

Bu babın bazı hadisleri cemaatla ilgili olduğu halde, müellifin bunları cuma konusunda nakletmesi, onun cemaata gitmekle cumaya gitmeyi aynı gördüğünü gösterir. Zaten Buharı ve Müslim'in de rivayet ettikleri 1066 numarada gelecek olan İbn Abbâs hadisi de yağmurlu günlerde cuma yerine evlerde öğle kılınabileceğini göstermektedir. Mezkûr hadisin şerhinde malûmat verilecektir.[60][60]

### Bazı Hükümler

Soğuk ve yağmurlu günlerde, cemaate gitmeyip, farz namazları evlerde kılmaya ruhsat vardır. Bu, kasten cemaati terk etme hükmünde değildir.[61][61]

**1061.** ...Nâfi'den; demiştir ki:
İbn Ömer Dacnân'da ezan okudu, sonra "namazlarınızı bulunduğunuz yerde kılınız" diye ilân etti. Sonra da Resûlullah (s.a.)'ın seferde iken, soğuk ve yağmurlu gecelerde müezzine ezan okumasını, akabinde de namazlarını oldukları yerde kılmalarını ilan etmesini emrettiğini haber verdi.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi, Hammâd b. Seleme, Eyyûb ve Ubeydullah'tan rivayet etmiş ve yerine (kelimelerin yerlerini değiştirerek) "seferde, soğuk veya yağmurlu gecede" demiştir.[62][62]

### Açıklama

Hadisin Beyhakî'deki rivayetinde, "Resûlullah (s.a,) bir seferinde karanlık ve rüzgârlı -veya karanlık ve soğuk veya karanlık ve yağmurlu- bir gecede" denilmektedir.
İbn Ömer'den nakledilen bu rivayetle bundan önceki rivayet arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Öncekinde "nannazlarınızı çadırlarınızda kılınız" diye nida edenin İbn Ömer'in müezzini olduğu bildirildiği halde bunda bizzat İbn Ömer'in ezan okuduğu ve bizzat onun namazların çadırlarda kılınmasını ilan ettiği belirtilmektedir. Buna göre hâdisenin iki ayrı zamanda iki defa vukuunun muhtemel olduğu söylenebileceği gibi ikinci rivayette de ezan okuyup ilân yapanın müezzin olduğu fakat ifâdede bir hazf bulunduğu da söylenebilir.

Sonraki rivayetten, böyle yağmurlu ve soğuk gecelerde namazların evlerde kılınmasını ilân etmeden Önce, ezan okumanın gerekli olduğunu anlamaktayız. Yine sonraki rivayetten, böyle gecelerde cemaate gitmeme ruhsatının seferle mukayyed olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hazarda da böyle gecelerde meşakkate düçâr olanlar aynı hükmün altına girerler. "Meşakkate düçâr olanlar" diyoruz, çünkü soğuk ve yağmura karşı herkesin tahammül ve etkilenmesi aynı değildir. Fakat medeniyetin birçok nimetleri ile mücehhez olduğumuz bu devirde birçokları için bu etkenler meşakkate sebep olmaktan çıkmıştır.[63][63]

**1062.** ...Nâfi'den; demiştir ki:
îbn Ömer Dacnân'da soğuk ve rüzgârlı bir gecede ezan okuyup arkasından "Namazları çadırlarınızda kılınız. Namazları çadırlarınızda kılınız" diye ilân etti. Sonra da şöyle dedi:
Resûlullah (s.a.) seferde iken soğuk veya yağmurlu bir gece olduğu zaman müezzinine emreder o da; "Namazları çadırlarınızda kılınız" derdi.[64][64]

**Açıklama**

Bu rivayette de ezanı bizzat İbn Ömer'in okuduğu, ilânı onun yaptığı bildirilmektedir. Bu rivayetle babın ilk rivayeti arasında gözüken tezadı gidermek için önceki rivayette söylenenler burada da söylenebilir.[65][65]

**1063.** ...Nâfi'den rivayet edildiğine göre; İbn Ömer -soğuk ve rüzgarlı bir gecede ezan okuyup-[66][66] "Namazları bulunduğunuz yerde kılınız" dedi. Arkasından da:
Şüphesiz soğuk veya yağmurlu bir gece olduğu zaman Resûluliah (s.a.) müezzine, "Haberiniz olsun, namazı bulunduğunuz yerlerde kılınız" demesini emrederdi, diye ilâve etti.[67][67]

**Açıklama**

Hadisin Buhârî'deki rivayeti şu şekildedir: İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.) seferde iken soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine ezan okumasını, ardından da "Haberiniz olsun, namazlarınızı olduğunuz yerde kılınız" demesini emrederdi."

Müslim'in rivayetinde de bazan "rüzgarlı soğuk gece" bazan da "yağmurlu soğuk gece" ifâdelen yer almaktadır.
Bu rivayette Hz. Peygamber'in seferde olduğuna dâir bir kayıt yer almamıştır.[68][68]

**1064.** ...îbn Ömer (r.a.)'dan; demiştir ki:
Peygamber (s.a.)'in müezzini Medine'de yağmurlu gecelerde ve soğuk seherlerde böyle (namazlarınızı evlerinizde kılınız) diye nida etti.[69][69]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu haberi Yahya b. Saîd el-Ensâri Kasım'dan; o da îbn Ömer vasıtasıyla Resûlullah'dan rivayet etmi?, rivayetinde "seferde" demiştir.[70][70]

**Açıklama**

Bundan önceki rivayetlerde hadisi, Nâfi'den rivayet eden râviler, "soğuk ve yağmurlu gecelerde herkesin bulunduğu yerde namaz kılmakla emrolunduğu" olayın sefer esnasında cereyan ettiğini söylemişlerdi. Bu rivayette ise, Îbn İshak bütün bu sika râvilere muhalefet etmiş ve sözü edilen olayın Medine'de olduğunu söylemiştir. Ebû Davud'un talikinden anlıyoruz ki, Yahya b. Saîd el-Ensârî de Muhammed b. İshak'a muhalefet edenlerdendir.
Bu rivayet, yağmur ve soğuğun cemaate gitmeme konusunda, sahrada olduğu gibi meskûn mahallerde de özür sebebi olduğunu göstermektedir.[71][71]

**1065.** ...Câbîr (r.a.)'den; demiştir ki:
Biz Resûlullah (s.a.) ile birlikte bir seferde idik, yağmura tutulduk. Resûlullah (s.a.):
"Sizden isteyen namazını olduğu yerde kılsın" buyurdu.[72][72]

**Açıklama**

Bu konuda daha evvel serdedilen rivayetlerin hepsi Nâfi vasıtasıyla İbn Ömer'den nakledilmiştir. Bu rivayet ise, başka bir sahâbî'den, Câbir'den nakledilmiştir. Câbir'in bu rivayetinde cemaata gitmeme ruhsatının seferle mukayyed olduğuna işaret ediliyor. Ayrıca, soğuk veya yağmurlu havalarda

cemaate iştirak etmeyip kendi çadırında veya bulunduğu yerde namaz kılmanın isteğe bağlı olduğu, bunun zorunlu olmadığı, arzu edenin cemaat yapabileceği de anlaşılmaktadır.
Bu hadis önceki rivayetlerde geçen "namazı bulunduğunuz yerde kılınız" emrinin ibâhaya delâlet ettiğini gösterir.[73][73]

**1066.** ...Muhammed b. Sîrîn'in amcası oğlu Abdullah b. el-Hâris'in haber verdiğine göre; İbn Abbâs (r.a.) yağmurlu bir günde müezzinine; dedikten sonra, deme, "namazınızı evlerinizde kılınız de" diye emretti. İnsanlar bunu pek beğenmediler. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Bunu benden daha hayırlı olan biri yaptı. Şüphesiz cuma (yani "haydin namaza" diye çağırıhnca icabet) farzdır. Ben ise dedirtip de sizi meşakkate sokmayı, yağmurda çamurda yürümenizi arzu etmedim" dedi.[74][74]

**Açıklama**

Bu rivayetten anladığımıza göre yağmurlu bir cuma gumı İbn Abbas Hazretlerinin, müezzinine dedikten sonra dememesini bunun yerine namazınızı evlerinizde kılınız" diye nida etmesini emretmiştir. Bu, Aynî'nin de işaret ettiği gibi ezanın Peygamber'den gelen şeklini ve sırasını değiştirmek mânâsına gelir. İbn Abbâs'ın bu yaptığı Hz, Peygamber'den gördüğü veya duyduğu bir hadise müstenid değil, kendi içtihadına mebnidir. Verdiği bu emre karşılık cemaatin, hoşnutsuzluklarını hissettirmelerine karşı söylediği "Ben (dedirtip de) sizi zorluğa sokmayı, yağmurda çamurda yürümenizi istemedim" tarzındaki sözleri de hareketinin ictihadî olduğunu gösterir. İbn Abbâs'ın, "bunu benden daha hayırlısı yaptı" demesi, "namazlarınızı evlerde kılınız" sözüne işaret idi. Bu ilânın ezan esnasında yapılmasına işaret değildir.
Görüldüğü gibi bu rivayette müezzinin "namazlarınızı, evlerinizde kılınız" diye nida etmesi ezan esnasında olmuştur. Halbuki bundan öncekinde İbn Ömer'den gelen rivayetlerde de bu nidanın ezan bittikten sonra olduğu bildirilmişti. Bütün ezanlarda "haydin namaza, haydin felaha" sözlerini söylemek ittifakla sabit olduğuna göre, İbn Ömer'den yapılan rivayetin daha tercihe şayan olması gerekir.
İmam Nevevî: "= Namazı evlerinizde kılınız" sözünü Şafiî'nin belirttiği gibi hem ezan esnasında hem de ezandan sonra söylemek caizdir. Ashabımızın

bazıları, "bu ezandan sonra söylenmelidir" diyorsa da, bu hal İbn Abbâs hadisinin sarahati karşısında zayıftır" der. Aynî de, Nevevî'nin bu sözlerini naklettikten sonra, İbn Abbâs hadisinin ezanın tertibine uymadığını ilâve eder.
Bu ve bundan önceki bütün hadisler, yağmur, soğuk ve rüzgarın cemaate ve cumaya gitmemeyi mübâh kılan özürlerden dolduğuna işaret etmektedir. Bu konuda bütün mezhepler hemfikir gibi ise de yine aralarında bazı görüş ayrılıkları vardır.
Şâfiîlere göre: Cemaate gitmemeyi mubah kılan her özür, cumaya gitmemek için de özürdür. Buna göre yağmur ve şiddetli soğuk ister gecede ister gündüzde olsun özürdür. Çamur, kar ve şiddetli sıcak için de hüküm aynıdır. Ancak rüzgâr sadece soğuk olduğunda ve geceleri özür sayılır.
Mâlikîlere göre; şiddetli yağmur ve çamur cuma ve cemaat için özürdür.
Hanbelîlere göre; Kişi yukarıda sayılan şeylerden herhangi biri ile eziyete mâruz kalıyorsa cemaate veya cumaya gitmemeleri caizdir.
Hanefîlere göre: Çok yağmur ve çok çamur şiddetli soğuk, bir de karanlık cemaate veya cumaya gitmemeyi mubah kılan özürlerdendir. Rüzgâr, Şâfiîlerde olduğu gibi ancak şiddetli olursa, geceleri özür sayılır.[75][75]

**Bazı Hükümler**

**1.** İctihad caizdir.
**2.** Yapılan bir içtihadı cemaatın beğenmemesi ve bunu izhar etmesi caizdir.Bu durumda ictihad sahibinin içtihadının aklî ve naklî delilini belirtmesi gerekir.
**3.** Yağmur, çamur, soğuk vs. gibi tabiî olaylar cumaya ve cemaate gitmemeyi mubah kılan özürlerdendir.[76][76]

## 208 - 209. Köle Ve Kadın İçin Cuma

**1067.** ...Târik b. Şihâb[77][77]'dan rivayet edildiğine göre Reaülüllah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Köle, kadın, çocuk ve hasta dışındaki bütün mü si umanlara cemaatle cuma (kılmaları) farz-ı ayındır."[78][78]

Ebû Dâvûd dedi ki: Tank b. Şihâb Resûluilah 'ı görmüş fakat ondan birşey işitmemiştir.[79][79]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte istisna edilen dört grubun dışında bütün müslümanlara cuma namazını cemaatle kılmalarının farz olduğu beyân edilmektedir. Diğer bazı rivayetlerde müsafir de bu dört gruba ilhak edilmiştir.
Cuma namazı farz-ı ayındır. Yani her müslüman tarafında kılınmalıdır. Dört mezhebin görüşü bu merkezde olduğu gibi sahabe ve tabiûnun cumhûruda aynı görüştedir. İbnu'I-Münzir cumanın farz-ı ayn olduğunda icma olduğunu söylerken Hattâbî, fukahanm ekserisinin bu görüşte olduğunu kayd eder. Ancak muhalif olanlar -hem adet hem de delil İtibariyle- üzerinde durmaya değmez. İmam Şafiî'den, cumanın farz-ı kifâye olduğu tarzında nakilde bulunanlar varsa da Dârimî ve Mervezî gibi âlimler bu naklin hata olduğunu, İmam Şafiî'ye böyle bir görüş nisbet etmenin yerinde olmadığını söylerler.
Hadis-i şerifte genel hükümlerden istisna edilen yani kendilerine cumanın farz olmadığı bildirilen dört grubtan kadın, çocuk ve hasta hakkında ittifak vardır. Köle hakkında bazı önemsiz ihtilâflar varsa da zaten ortada kölelik diye bir müessese kalmadığı için üzerinde durmaya lüzum görülmemiştir.
Ebû Hanife ve Mâlikîler ihtiyarları hasta sınıfına ilhak ederek onlara da cumanın farz olmadığım söylemişlerdir. Ebû Yûsuf, Muhammed, Ahmed b. Hanbel ve Şâfiîlere göre ise, ihtiyar mülk olarak veya kira ile üzerine binip camiye gideceği bir vasıta teminine muktedirse kendisine cuma farz, aksi halde farz değildir.
Gözü görmeyenler hakkındaki hüküm de ihtilaflıdır. Ebû Hanife ve İmam Yahya, A'rnâya cumanın farz olmadığını söylerler. Mâliki, Hanbelî ve Şâfiîlerle Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve Muhammed'in mezhebine göre âmâ kendi kendine veya bir başkasının yardımı ile cumaya gitme imkanına sahibse kendisine cuma farz, değilse, farz değildir. Bunlar cuma ile cemaat arasında fark görmezler. Cemaat konusunda Hz. Peygamber'in İbn Ümmi Mektûm'a verdiği cevabı esas alırlar.[80][80]
Hadis-i Şeriften cuma namazının cemaatle kılınmasının şart olduğu anlaşılıyor. Ulemâ arasında bunun aksi bir görüşe sahib olanı da yoktur.

Fakat cemaatin adedi konusunda çok farklı görüşler ortaya konmuştur. Bunlar:

**1.** Cemaatin en azı imamdan başka iki kişidir. Bu Hanefîlerden Ebû Yûsuf'la Leys'in görüşüdür. Delil olarak şunu söylerler: İkide, bir şeyi başka bir şeye cem etme vardır. Cuma cemaat'den müştaktır. İkide de cemaat mânâsı vardır.

**2.** Ebû Hanife, Muhammed, Müeyed-billah, Ebû Tâlib, İbnu'I-Münzir, Müzem, Süyûtî, ve Sevrî'ye göre cemaatin en azı imamdan başka üc kişidir. Çünkü "koşunuz"[81][81] emri cum'aya koşanların cemi'i (çoğul) olmasını gerektirir. En az çoğul ise, üçtür. Yine işaret edilen âyetteki "= Allah'ın zikrine" sözü, Allah'ı zikreden birinin olmasını gerektirir ki, o da imamdır. O halde cuma için en azından bir imam, üç de cemaat olmalıdır. Bunların imameti caiz olanlardan olması şarttır.

**3.** İkrirne ve Rabia'dan cemaatın en azının yedi kişi olması gerektiği rivayet edilmiştir.

**4.** Mâlikîlere göre, en az 12 kişi olmalıdır. İmam bu sayının dışındadır. Resûlullah (s.a.) bir cuma günü hutbe okurken, Şam'dan gelen bir kafileyi karşılamak üzere cemaatin çıkması ve içerde sadece on iki kişinin kalması bunların delilidir. Bunlara göre bu on iki kişinin kendilerine cuma farz olanlardan olması gerekir.

**5.** Cuma için şart olan cemaat, en aşağı imamla birlikte kırk kişi olmalıdır. İshâk ile Hanbelî ve Şâfiîler bu görüştedirler. Bunlar Dârekutnî ve Beyhakî'nin Câbir'den rivayet ettikleri "Her kırk ve daha fazlasına cuma kurban ve bayram namazı vardır" hadisi ile Beyhakî'nin İbn Mes'ud'dan rivayet ettiği "Resûlullah bizi cum'ada topladı, en son gelen ben oldum ve biz kırk kişi idik" hadisidir. Ancak bunların her ikisi de istidlal açısından mahzurlu görülmüştür. Birincisi senedindeki, Abdülaziz b. Abdirrahman'dan dolayı zayıf sayılır. Bu zat hakkında Ahmed b. Hanbel: "Hadislerine, yaian veya mevzu damgası vurulur",Nesâî, "sika değildir"; Dârekutnî, "hadisi münkerdir" demişlerdir. İbn Hıbbân bu zâtın rivayetini hüccet saymazdı. Beyhakî ise, bu hadis hakkında "bu gibi hadisler hüccet olmaz" der, İkinci hadis ise, bir hükmü değil bir vakıayı ortaya koymaktadır. İbn Mes'ud'un oraya en. son gelmesi ve onunla birlikte cemaatin kırka baliğ olması cumanın sıhhati için bu sayının gerekli olduğunu göstermez.

**6.** Ömer b. Abdilaziz'e ve Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre, cemaat £n azından elli kişi olmalıdır.
**7.** İbn Hazm, imamdan başka bir kişinin kâfi olduğunu söylemiş, Mâzirî ise, seksen kişiyi şart koşmuştur.
Şevkânîbu görüşlerle ilgili olarak şöyle der: "Bunlardan, bir kişi ile cumayı caiz görmenin dayanağı olmadığı gibi, cemaat için sekseni, dokuzu veya yediyi şart koşmanın da dayanağı yoktur. Ama iki kişi ile sahih olduğunu söyleyenler, adedin hadis ve icma ile vâcib oluşunu delil göstermişlerdir. Ayrıca cuma için belirli bir adedin şart olduğuna dâir bir delil sabit olmamıştır. Diğer namazlarda iki kişi ile cemaat sahihtir. Cuma ile diğer namazlardaki cemaat arasında da fark yoktur..." Şevkânî bunları söyledikten sonra, cuma için belirli bir adedi emreden bir nass olmadığına göre, cuma namazının da diğer cemaatlerde olduğu gibi iki kişi ile sahih olduğu görüşünü benimsediğini ortaya koymaktadır.
Hatta bazı eserlerde daha da ileri gidilerek cuma namazının diğer namazlardan farkının olmadığı dolayısıyla cuma için şart koşulan devlet başkanı, şehir ve sayı gibi şartlara lüzum olmadığı söylenmektedir. Ancak daha evvel tafsilatlı olarak açıkladığımız gibi bu, cumhurun görüşüne aykırıdır.[82][82]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma namazı, kadın, çocuk, köle ve hastaların dışındaki bütün müslümanlara farz-ı ayındır.
**2.** Cuma namazı ancak cemaatle edâ edilebilir. Cemaatin adedi âlimler arasında ihtilaflıdır.[83][83]

**209 - 210. Köylerde Cuma**

**1068.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
İslâm'da, Medine'de Mescid-i Nebevi'de edâ edilen cuma'dan sonra kılınan ilk cuma namazı, Bahreyn'in bir köyü olan Cüvâsâ'da kılınandır.[84][84]
Osman (b. EbtŞeybe); "Cüvâsâ Abdulkays kabilesi köylerinden biridir" dedi.[85][85]

**Açıklama**

Hadisin Muhammed b. Abdullah tarafından yapılan rivâyetinde Ctivâsâ adındaki köyün Bahreyn'e bağlı olduğu belirtildiği halde, Osman b. Ebî Şeybe, bu köyün Abdulkays kabilesi köylerinden biri olduğunu söylemiştir. Muhammed'in rivayetinde köy bir memlekete, Osman'ın rivayetinde ise bir kabileye nisbet edilmiştir. Abdulkays'Uların Bahreyn'de yaşadıkları gözönüne alınırsa, rivayetler arasında ihtilâf olmadığı ortaya çıkar. Nitekim Mü'cemu'l-Büldân'da Cüvâsâ için "Bahryen'de Abdül-Kays'ın bir kalesidir" denilmektedir.

Bu hadis-i şerif, cuma namazının şehirlere ait bir ibâdet olmayıp, köylerde de farz olduğuna delâlet etmektedir. 1055 numaralı hadisin açıklamasında kısaca temas ettiğimiz bu konuyu burada biraz daha geniş olarak ele almakta fayda görmekteyiz.

Şafiî ve Hanbelîlere göre cuma namazı köylerde de farzdır. Ancak orada hür, âkil, baliğ ve mukîm kırk erkeğin bulunması şarttır. Bu köyün ahalisi de yazı ve kışı ayrı ayrı yerlerde geçiren göçebe cinsinden olmamalıdır. Bu şartları hâiz bir köyün evlerinin taştan, kerpiçten tahta veya kamıştan olması arasında fark yoktur. Üzerinde durduğumuz hadisten başka Dârekutnî'nin Zührî vasıtasıyla Ümmü Abdullah ed-Devsiye'den rivayet ettiği "Re-sûlullah dördüncüleri İmamları da olsa. Üç kişinin bulunduğu her köyde cuma farzdır"[86][86] buyurdu, hadisi de bunu desteklemektedir.

Ebu Bekir b. Ebî Şeybe'nin, Beyhakî ve İbn Hıbbân'ın Ebû Hüreyre'den rivayet ettikleri "onlar Ömer'e köylerde cumayı soran bir mektup yazdılar. O da, nerede olursanız olun, cumayı kılın, diye cevab verdi" şeklindeki rivayetler de Şafiî ve Hanbelîleri destekler görünmektedir.

Malikîlere göre hem şehirde hem de köyde cuma namazı kılınabilir. Yalnız köyün evlerinin birbirine yakın ve yollarının köyün ortasında olması gerekir. Ayrıca köyde bir mescit ve çarşı da bulunmalıdır. Bir idarecinin bulunup bulunmaması arasında fark yoktur.

Hanefîlere göre cuma namazı ancak şehirlerde kılmabilir. Köylerde kılınamaz, şehirden maksadın ne olduğu 1055. hadisin açıklamasında geçmiştir. Hanefilerin görüşleri şu hadis-i şeriflere dayanır:

**1.** Hz. Ali'den merfu'an rivayet edilmiştir: "Cuma ve teşrik, sadece şehirdedir"[87][87]

**2.** Hz. Ali'den:"Büyük ve küçük şehirlerin haricinde cuma, teşrik, kurban bayramı namazı ve Ramazan bayramı namazı yoktur."
Hanefîler, Şafiî ve Hanbelîlerin delil kabul ettikleri hadislerden bazılarındaki "köyler" diye terceme ettiğimiz  kelimesinin "şehirSer" manasında kullanıldığını söylerler.Gerçekten Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde bu kelimenin mufredi olan "-el-karyetii" vetesniyesi olan "karyetâni, karyeteyn" kelimeleri şehir mânâsına kullanılmıştır.Diğer bazılarım da ya delil olamayacak derecede zayıf bulurlar ya da değişik şekilde tev'il ederler. Mesela köylerde cumanın farz oluşuna delil olarak kaydettiğimiz hadislerden ilki için; "bunu Zührî'den nakleden râvilerin hepsi metruktür, üstelik Zührî'nin Devsiyye'den bir şey duymuş olması sahih değildir"; ikincisi hakkında da, "onun senedinde Hakem b. Abdillah b. Sa'd vardır. Onun için Dârekutnî, "Metruktür"; Buhârî de, "onu terk ettiler" demiştir" derler.
Ebû Hureyre'den rivayet edilen üçüncü hadis hakkında söyledikleri de şudur: "Bundan maksat, "şehirlerden nerede olursanız olun" demektir. Şâfiîler bunu kırk kişiden daha kalabalık köylere tahsis ediyorlar. Biz de şehirler için olduğuna hamlediyoruz."
Çadırlarda göçebe olarak yaşayanlar için ittifakla cuma farz değildir. Ama yaz-kış devamlı olarak bir yerde eğleşip fakat çadırlarda oturanlar için cumanın sahih olup olmayacağı konusunda iki görüş vardır. Esah olana göre sahih değildir. İmam-ı Azam da bu görüştedir.
Burada ikinci bir mesele karşımıza çıkmaktadır. O da şudur: Cumanın kılınabilmesi için cami şart mıdır? Yoksa cami dışında herhangi bir yerde de kılınabilir mi?
Mâlikilere göre, cami şarttır ve bu caminin içinde bulunduğu kasaba veya şehrin mûtad binalarına benzemesi lâzımdır. Yine bunlara göre bir yerde birden fazla cami varsa, en eski olanında kılınmalıdır. Ancak cemaati almaması gibi özürlerle sonradan yapılanlardan birinde de kılınabilir.
İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve İmam-i A'zam'a göre, cumanın sıhhati için, cami şart değildir. Camide kılınabileceği gibi, boş bir alanda da kılınabilir. Bahrü'r-Râik'de; "eğer Resulullah'm Batnü'l-Vadide namaz kıldığı sahihse, en kuvvetli görüş budur" denilmekledir. Zaten cumanın camide kılınmasının şart olduğuna dâir hiçbir rivayet yoktur.
İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyelu'I-Muktesid adındaki eserinde cuma konusunda bu kadar çok ihtilafa düşülmesinin sebeplerini şöyle izah

eder:
"Hz. Peygamber bu namazı, sadece şehirde, cemaatle ve bir camide kılmıştır. Bundan dolayı bazıları bunların tümünü cumanın sıhhati için şart koşmuş, bazıları da bir kısmını gerekli görmüş, bir kısmını hesaba katmamıştır. Mâlik'in mescidi şart koşup da şehri veya sultanı şart koşmaması bunun misalidir..." İbn Rüşd daha sonra, muhtemelen bütün bunlar bu konuda gereksiz tafsilattır. Biri çıkıp da "Allah'ın dini kolay olduğu halde bunlar lüzumsuz tafsilattır. Şayet söz konusu olan şeyler şart olsaydı, Resûlullah bunu söylerdi. Zira söylememesi onun tebliğ sıfatına uygun düşmez, diyebilir" demektedir.[88][88]

**1069.** ...Babası Ka'b b. Mâlik'in gözleri görmez olduktan sonra ona rehberlik eden Abdurrahman b. Ka'b demiştir ki:

Ka'b cuma günü ezanı duyunca Es'ad b. Zürâre[89][89] için dua ederdi. Kendisine:
Ezanı işitince Es'ad b. Zurâre'ye (niçin) duâ ediyorsun? dedim.
Çünkü o Nakîu'l-hadamat denilen çukurdaki Beni Beyâda Har-rasından Hezmü'n-Nebît denilen yerde bize ilk defa cuma namazını kıldırandır, karşılığını verdi.
O gün kaç kişiydiniz? dedim.
Kırk kişi idik, diye cevap verdi.[90][90]

**Açıklama**

Anlaşıldığına göre Ka'b b. Mâlik'in gözleri ömrünün sonuna doğru görmez olmuştur.Bu yüzden oğlu Abdurrahman onun elinden tutuyor ve gideceği yere götürüp getiriyordu. Cuma ezanı okununca Ka'b b. Mâlik Es'ad b. Zürâre'yi rahmetle anıyor ve onun için dua ediyordu. Bunun sebebini soran oğluna kendilerine Medine'nin bir köyünde ilk defa cuma namazını Es'ad'ın kıldırdığını söyledi. Bu köy Nakîü'l-hadamât denilen çukurdaki Benû Beyâda Harrasında Hezmu'n-Nebit denilen bir yerdi.
Naki': İçinde yağmur suyu biriken, sular çekildikten sonra da ot biten çukurlara denir.
Hadamât: Medine civarında bir yerin adıdır.

Benû Beyâda: Ensardan bir sülâlenin adı.
Harra: Ateşte yanmış gibi simsiyah taşlardan oluşan taşlık.
Harratü Benî Beyâda: Medine'ye bir mil mesafede bir köyün adı.
Hezmü'n-nebît: Harratü Beni Beyâda köyündeki bir yer.
Hezm: Alçak arazi.
Nebît: Yemen'de bir kabilenin adı.
Bu hadis, köylerde cumanın sahih ve cuma kılmak için kırk adedini şart koşanların görüşüne delil sayılmaktadır. Ancak Es'ad b. Zürâre cuma kıldırdığında cemaatin sayısının kırk olması, cumanın sıhhati için kırk kişinin şart olduğunu göstermez.[91][91]

## 210-211. Cuma Bayram Gününe Rastlarsa

**1070.** ...tyas b. Ebî Ramle eş-Şâmi'den;[92][92] demiştir ki:
Muâviye b. Ebî Süfyân'ın yanındaydım. Muâviye, Zeyd b. Er-kam'a:"İki bayram (bayram ve cuma) aynı güne rastladığı bir günde Resûlullah (s.a.) ile beraber bulundun mu?" diye sordu. Zeyd:
Evet, dedi.
Peki nasıl yaptı?
Bayramı kıldı sonra cuma için ruhsat verip "kılmak isteyen kılsın" buyurdu.[93][93]

### Açıklama

Bu hadis-i şerif, bayramın cuma gününe rastlaması halinde bayram namazı kılındıktan sonra cemaatin, cuma namazını kılıp kılmamakta serbest olduğunu ifâde etmektedir. Buna göre cemaatten isteyen cumayı kılabilecek, kılmak istemeyen için de bir sorumluluk mevzuu bahs olmayacaktır. Bu konuda ulemâ arasında hayli görüş ayrılığı mevcuttur. Mezheplerin görüşleri bu babın son hadisin (1073) açıklamasında ortaya konulacaktır.
Bu hadisteki "iki bayram" tâbirinden cuma için bayram ifâdesinin kullanıldığım anlıyoruz. Beyhakî'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadiste[94][94] Hz. Peygamber cuma günü için "Ey müslümanlar, bu günü

Allah size bayram kılmıştır. O gün guslediniz ve misvaki ihmal etmeyiniz" buyurmuştur.[95][95]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma müslümanların haftalık bayramıdır.
**2.** Bayramın cuma gunune rastlaması halinde bayram namazı kılındıktan sonra cemaat, cumayı kılıp kılmamakta serbesttir. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi bu, ittifak edilen bir husus değildir. Farklı görüşler babın sonunda verilecektir.[96][96]

**1071.** ...Atâ b. Ebî Rabâh'den; demiştir ki:
Cumaya rastlayan bir bayram gününde İbnu'z-Zübeyr bize günün evvvelinde (Bayram namazı vaktinde Bayram namazını) kıldırdı. Sonra biz cumaya gittik, fakat İbnu'z-Zübeyr gelmedi. Biz de namazımızı teker teker kıldık. O zaman İbn Abbâs Taif'te idi. Gelince durumu kendisine anlattık.
Sünnete uygun davranmış, dedi.[97][97]

**Açıklama**

Kolayca anlaşılacağı gibi İbnu'z-Zübeyr, Abdullah b. ez-Zübeyr'dir. Cuma ile bayramın aynı güne rastladığı bir günde Abdullah, cemaate bayram namazını bildiğimiz vaktinde kıldırmıştır. Cuma vakti gelince cuma kılmak için cemaat camiye toplanmış, fakat İbnu'z-Zübeyr gelmemiştir. Bunun üzerine cemaat namazlarını kendi başlarına kılmış ve o zaman Tâif'te bulunan İbn Abbâs gelince durumu kendisine haber vermişler. O da "İbnu'z-Zübeyr Sünnete göre hareket etmiş" karşılığını vermiştir. Cemaatin kendi başlarına kıldığı namaz cuma değil, öğle namazı olmalıdır. Çünkü cumanın cemaatsiz kılınması caiz değildir.
Şevkânî, "bu hadisin râvileri, sahih hadis râvileridir" der.[98][98]

**1072.** ...Ata (b. Ebî Rebâh) demiştir ki:
(Abdullah) b. ez-Zübeyr devrinde cuma ile bayram aynı güne rastladı. İbnu'z-Zübeyr: "İki bayram aynı günde birleşti" deyip erkenden ikisini birden iki rekat olarak kıldırdı. İkindiye kadar da bir daha namaz kılmadı.

Bu ve bundan evvelki rivayetler Abdullah ez-Zübeyr’in bayram namazını kıldıktan sonra cumayı kılmadığını gösterir. Bu ilk rivayete de uygundur.
Hattâbî İbnu'z-Zübeyr'in yaptığı ile ilgili olarak şöyle der: "İbnu'z-Zübeyr'in yaptığı ancak cumanın zevalden önce olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre caizdir. Bu da İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir. Buna göre İbnu'z-Zübeyr bu iki rek'ati cuma olarak edâ etmiş, bayramı da cumaya tabî kılmış olur."
Aynî ise, Hattâbî'nin görüşüne şu sözleriyle karşı çıkmıştır:
"Sahabilerin, "Sonra biz cumaya gittik fakat o gelmedi, biz de namazımızı tek başımıza kıldık" demeleri, Hattâbî'nin te'viline aykırıdır. Çünkü İbnu'z-Zübeyr'in ilk namazı bayram olarak kıldığı ashab tarafından bilinmiş olmasaydı, ashab cuma için camiye gitmez ve öğleyi kendi kendilerine kılmazlardı. Zeyd b. Erkam'dan rivayet edilen hadis de bizim görüşümüze te'yid eder. Çünkü Zeyd, Resûlullah'ın kıldığı namazın bayram namazı olduğunu sarahaten zikretmiştir."
Nesâî'nin bir rivayetinde, İbnu'z-Zübeyr'in önce hutbe okuyup sonra namaz kıldırdığı zikrediliyorsa da, Aynî'nin dediği daha muvafık görünüyor. Çünkü bayram namazlarında hutbenin namazdan evvel okunduğu çok olmuştur. Hâkim'in Vehb b. Keysân'dan yaptığı bir rivayete göre Hz. Ömer de aynı şeyi yapmıştı. Öyleyse hutbenin namazdan evvel okunmuş olması, o namazın mutlaka bayram namazı olmasını gerektirmez.[99][99]

**1073.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
"Sizin şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. İsteyen(e bayram namazı yeter) cumayı kılmayabilir ama biz cumayı kılacağız.”[100][100]
Ömer Şu'be'den[101][101] diye an'ane ile rivayet etti.[102][102]

## Açıklama

Hadis-i şerif bayram namazını cemaatle kılan kimsenin bununla iktifa ederek cumayı kılmamasının caiz olduğuna delildir. Ancak konu, ulemâ arasında ihtilaflıdır.
Hanbelîlere göre bayramı imamla beraber kılanlardan cuma sakıt olur. Ancak hadis-i şerifte geçen "ama biz cumayı kılacağız" ifadesinden dolayı

cumanın imamdan düşmediğini söylerler. el-Hâdî, ifâdenin cem'i (çoğul) oluşuna bakarak imamla birlikte üç kişiye ,daha cumanın farziyyetinin devam ettiğini söyler.
Şevkânî, İbnu'z-Zübeyr'in imam olduğu halde cumayı kalmamasını, İbn Abbas'ın da "sünnete uygun davranmış" demesini hatırlatarak, Hanbelîlerin bu görüşüne karşı çıkmakta ve cumayı terk konusundaki ruhsatın umumi olduğunu söylemektedir.
Mâlikîlerden bu konuda iki görüş nakledilir. Mutarrif, İbn Vehb ve İbnu'l-Mâcişûn'un İmam Mâlik'den yaptıkları rivayete göre bayramı kılanın cumayı kılması gerekmez. İbn Kasjm'ın Mâlik'ten rivayetine göre ise, cumanın farziyyeti düşmez, onun da kılınması gerekir. Mezhebin görüşü de budur.
Şâfiîler bu konuda şehirle köyü ayırırlar. Onlara göre şehirliler için bayram kâfi değildir, cuma da farzdır. Cuma ezanını işiten köylüler ise, meşhur olan kavle göre, cuma kılmazlar, yerine öğle namazını kılarlar.
Hanefîlere göre, bayram ile cuma aynı güne rastlarsa, mükellefler hem bayramı hem de cumayı kılmakla yükümlüdürler. Biri diğerine düşürmez.
Hanbelilerin dışındaki mezheplerde bayram, cumanın yerini tutmaz, cumanın farziyyeti devam eder. Bu görüşte olanlar, Hz. Peygamber'in cuma kılıp kılmamakta muhayyerr bıraktığı kimselerin köylüler olduğunu, şehirliler için böyle bir ruhsatın söz konusu olmadığını söylerler. Köylüler çoğu kez bayram günleri Medine'ye gelirler ve bayram namazlarını Resûlullahla kılarlardı. Eğer Bayram cumaya tesadüf ederse, cuma vakti gelinceye kadar onların Medine'de kalması kendileri için sıkıcı olur, bu da onları meşakkate sevk ederdi. Resûlullah bunu bildiği için müezzinine emreder, o da köylüler için, "sizden isteyen kalıp cumayı kılsın, isteyen de köyüne dönsün" diye ilân ederdi.
Buna göre üzerinde durduğumuz "biz cumayı kılacağız" sözündeki "biz'-den maksat, Medine'İllerdir.
Abdullah b. ez-Ztıbeyr ve İbn Abbâs, Resûlullah'ın sağlığında henüz çocuk oldukları için sokakta "İsteyen cumayı beklesin, isteyen dönsün" ilânının köylülerle ilgili olduğunu fark edememiş, bu yüzden de ruhsatın umûmî olduğunu zannetmiş olabilirler.
İmam Şafiî'nin Ömer b. Abdulaziz'den rivayeti şöyledir: "Resûlullah devrinde iki bayram aynı güne geldi. Bunun üzerine Resûlullah, "Avali'

(Medine'nin yakınındaki köyler)den oturmak isteyen varsa otursun" buyurdu.
İbn Ezher'in âzadlısı Ebû Ubeyd demiştir ki: "Osman b. Affân'la birlikte bir bayrama şahit oldum. Osman gelip namazı kıldı. Sonra cemaate hitaben, "Bu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Âliye'lilerden cumayı beklemek isteyen beklesin, kim de geri dönmek isterse, dönsün, kendisine izin verdim" dedi.
Bu rivayetler, açıklamakta olduğumuz hadislerdeki ruhsatın köylülerle ilgili olduğunu gösterir. Zâten farziyyeti kesin nassla sabit olan cuma, böyle âhad rivayetlerle düşmez. Yukarıda görüldüğü gibi Şâfiiler ruhsatın köylülerle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Hanefîlere göre zaten köylerde cuma farz değildir.[103][103]

**Bazı Hükümler**

Bayram ve cuma aynı güne rastlarsa şehirde oturanların her iki namazı kumaları gerekir. Köylerde oturanlar ise, cumayı kılıp kılmamakta muhayyerdirler.[104][104]

**211-212. Cuma Günü Sabah Namazında Okunacak Sûreler**

**1074.** .. jbn Abbâs (r.a.)'dan; rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.) cuma günleri sabah namazında Secde ve İnsan sûrelerini okurdu.[105][105]

**Açıklama**

Hadis-i şerif cuma günleri sabah namazlarında secde ve insan (dehr) surelerinin okunmasının sünnet olduğuna delâlet etmektedir. Hadisin zahiri Hz. Peygamber'in bu sûrelere devam ettiğini gösterir. Yine bu rivayetten Efendimizin, adı geçen sûrelerin tamamını okuduğunu anlıyoruz. Sahâbîlerden İbn Abbâs, Ömer b. el-Hattâb, İbn Mes'ûd, ibn Ömer ve Abdullah b. ez-Zübeyr cuma gününün sabah namazında bu sûrelere devam edenlerdendir.
Şafiî ve Han belilere göre, bu sureleri okumak sünnettir. Ancak Hanbe-lîler devamlı bunları okumanın mekruh olduğunu söylerler.

Mâlikîlerden İbn el-Kâsım'ın, imam Mâlik'ten yaptığı rivayete göre farz namazlarda bile bile içerisinde secde olan sûre okumak mekruhtur. Esheb'in rivayetine göre ise, imamın arkasında cemaat az olur da karışıklıktan emin olunursa içerisinde secde olan sûreyi okumak caizdir. İbn Habîb konuya daha genişçe bakmış ve cehri namazlarda, içinde secde âyeti olan sûreleri okumanın caiz olduğunu gizlilerde ise, caiz olmadığını söyler. Bu ayırıma sebep, cemaatin hatasından emin olunup olunmamasıdır. Sabah namazına secde sûresinin okunması bu anlayışa göre değerlendirilecektir.
Hanefilere göre ise, bu sûreleri okumaktan maksat, Hz. Peygamber'in sünnetine uymaksa okunmaları müstehabtır. Ancak genel manada, namazlarda devamlı aynı sûreleri okumak mekruhtur. Çünkü bu diğer sûrelerin terkine ve bazı surelerin diğerlerinden daha efdaî olduğuna dair bir intibaın doğmasına sebep olur.
İbn Hacer Fethu'l-Bârî'de Ebû Davud'un oğlunun Kitâbu'ş-Şeria'sının dışında hiçbir yerde Hz. Peygamber'in sabah namazında bu sûreyi okuyunca secde yapıp yapmadığına dair bir kayda rastlamadığını söyler. Adı geçen kitapta rivayet edilen bir haberde İbn Abbâs, sabah namazında Hz. Peygambere gittiğini, Resûlullah'ın içerisinde secde olan bir sûre okuyup secde ettiğini söyler. Taberânî'nin el-Mü'cemuVSağîri'nde de Hz. Ali'den rivayet edilen "Resûlullah sallellahü aleyhi ve sellem sabah namazında okuduğu Tenzil (es-Secde) sûresinde secde yaptı" tarzında bir haber vardır. Ancak isnadı zayıftır.
Hz. Peygamberin cuma gününün sabah namazlarında bu süreleri okumasındaki hikmet bu sûrelerin cuma gününde olan ve olacak olan bazı hâdiseleri muhtevi olmasıdır. Bu surelerde, Hz. Âdem'in yaratılması, dirilme gibi konular yer almaktadır.[106][106]

**Bazı Hükümler**

Cuma günleri sabah namazında Secde ve İnsan (Dehr) surelerini okumak sünnet veya mustehabtır.[107][107]

**1075.** ...Şu'be, Muhavvel'den; önceki hadisi aynı sened ve mana ile rivayet etmiş ve cuma namazında da Cuma ve Münâfikun sûrelerini okuduğunu ilâve etmiştir.[108][108]

**Açıklama**

Bundan önceki rivayeti Muhavvel'den nakleden Ebû Avâne, bunu nakleden ise Şu'be'dir. Şu'be rivayetinde Ebû Avâne'nin naklettiklerine ilâve olarak, Hz. Peygamber'in cuma namazlarında birinci rekatte Cuma, ikinci rekatte de Münâfikun surelerini okuduğunu söylemiştir. "Cuma namazında okunacak sureler" başlığı altında konunun tafsilatı gelecektir.[109][109]

**212-213. Cuma Îçin Giyinmek[110][110]**

**1076.** ...Abdullah b. Ömer (r.a.)'den; rivayet edildiğine göre: Ömer b. el-Hattâb (r.a.), -caminin kapısında satılanı kast ediyor-ibrişimden bir hülle görüp:
Ya Resûlullah! Şu hülleyi alıp da cuma günleri ve sana elçiler geldiğinde giysen, dedi. Buna karşılık Resûlullah:
"Bunu sadece âhirette nasibi olmayanlar giyerler" buyurdu. Sonra Hz. Peygamber'e o hüllelerden geldi. O da bir tanesini Hz. Ömer'e verdi. Ömer:
Ya Resulallah! Sen Utarid'in hüllesi hakkında, "(onu âhirette nasibi olmayan giyer" şeklindeki) sözlerini söylediğin halde, şimdi bana giydiriyorsun, dedi.
Peygamber (s.a.):
"Ben bunu sana giyesin diye vermiyorum" buyurdu. Ömer de o hülleyi Mekke'deki müşrik kardeşine gönderdi.[111][111]

**Açıklama**

Hülle: Bir parçası göbekten alta bir parçası da göbekten yukarıya giyilen fakat aynı kumaştan yapılan iki parçalı bir elbisedir. Ekseriyetle kıymetli kumaştan yapılır.
Siyerâ: Saf ipekten yapılan kumaşa denildiği gibi içerisinde ipek karışımı olan kumaşlara da denir. Îbnu'l-Esîr'in ifâdesine göre, önceki mana daha çok sonraki âlimlerin anlayışıdır.
Hadis-i şeriften anladığımıza göre, Hz. Ömer mescidin kapısının yanında ipekten elbiseler satan bir adama rastlamış ve Hz. Peygamber'e gelerek cuma günleri ve kendisine elçi geldiğinde giymek üzere bir tane satın almasını istemiştir. Fakat Hz. Peygamber ipeğin erkekler için caiz

olmadığını bildirmek için "Onu atnak âhirette nasibi olmayanlar giyer" buyurmuştur. Bir müddet sonra Hz. Peygamber kendisine gelen aynı tip elbiselerden birisini de Hz. Ömer'e göndermiştir. Buhârî'deki bir rivayete göre Efendimiz aynı elbiselerden birini Usâme b. Zeyd'e birisini de Hz, Ali'ye vermiştir.
Buhârî'nin Cerîr b. Hazm'den yaptığı rivayetten anladığımıza göre Hz. Ömer o elbiseyi alıp Efendimizin yanına gelmiş ve onun evvelki sözünü hatırlatarak bu elbiseyi kendisine göndermesinin sebebini sormuştur. Buna karşılık Hz. Peygamber insanın eline geçen şeyi sadece kendisinin kullanmasının şart olmadığını, bir başkasına verebileceğini, satıp paraya tahvil etmesinin de mümkün olduğunu söylemiş o da Mekke'de bulunan müşrik bir kardeşine göndermiştir. Nesâî'nin rivayetinde Hz. Ömer'in bu kardeşinin adının Osman b. Hakîm olduğu ve Ömer'in ana-bir kardeşi olduğu kaydedilmektedir. Süt kardeşi olduğunu söyleyenler de vardır.
Hz. Ömer müşrikin fer'î hükümlerle muhatab olmadığını bildiği için kendisi için giyilmesi caiz olmayan elbiseyi ona göndermiştir.[112][112]

**Bazı Hükümler**

**1.** İpeğin. almıp satılması caizdir.
**2.** Erkeklerin ipek giymeleri haramdır. Bu konuda bir çok hadis vârid olmuştur. (Kitaâbu'l-libas'da gerekli açıklamalar gelecektir.)
**3.** Bir emirle karşı karşıya kalan bir kimse, bu emrin dine muhalif olduğunu biliyorsa emri verenden keyfiyetinin izahını istemelidir.
**4.** Gayr-i müslimlere mal satmak veya hediye vermek caizdir.[113][113]

**1077.** ...Sâlim'in naklettiğine göre babası (Abdullah b. Ömer) şöyle demiştir:
Ömer b. el-Hattâb, çarşıda satılan atlas bir Hülle buldu. Onu alıp Resûlullah'a getirdi ve:
Bunu satın al, bayram ve gelen elçiler için süslenirsin, (bayramda ve elçi geldiğinde giyersin) dedi.
(Ahmed b. Salih) bundan sonra (önceki) hadiste olanları anlattı. Ancak önceki rivayet daha tamdır.[114][114]

**Açıklama**

Bu hadis, öncekinin değişik bir rivayetidir. Ancak Müellifin de işaret ettiği gibi önceki rivayet bundan daha mükemmeldir. Onda Hz. Ömer'in caminin kapsının yanında satılan bir ipek elbiseyi görüp Resûlullah'a geldiği ifade edildiği halde, bunda çarşıda satılan atlas bir elbiseyi eline alıp Efendimize getirdiği söylenmektedir. Müslim'in Nâfî'den yaptığı bir rivayetten bu elbiseyi satanın Utarid et-Temimî olduğunu anlıyoruz.
Bu rivayette açıkça ifâde edilmemekle beraber rivayetin devamının önceki hadisin aynısı olduğuna işaret edilmesinden, erkekler için atlas kumaşın da ipek hükmünde olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin süslenmeyi değil de ipek veya atlası hoş görmemesi, gerektiğinde erkeklerin de süslenmesinin caiz olduğunu gösterir.[115][115]

**1078.** ...Muhammed b. Yahya b. Habbân'dan; Resûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
"Sizden birine bulabilirse, -veya[116][116] bulabilirseniz- Cuma günü için iş (günlük) elbiselerinden başka iki elbise teinin etmesinde günah yoktur.
(Râvîlerden) Amr dedi ki:
Bana İbn EbîHabib, Musa b. Sa'd'den naklen o da İbn Hab-bân 'dan, O da İbn Selâm 'dan naklen haber verdi ki İbn Selâm, Resûlullah (s.a.)'ı bu sözü minberden söylerken işitmiş.
Ebû Dâvûd da şöyle dedi;
Bu hadisi, Vehb b. Cerîr babası vasıtasıyla Yahya b. Eyyûb'den; o, Yezîd b. Ebî Habib'den; Yezid, Musa b. Sa'd'den; O da Yusuf b. Abdillah b. Selâm tarîkiyla Resûlullah'dan rivayet etmiştir.[117][117]

**Açıklama**

sözündeki nın benzeyen olması mümkün olduğu gibi, soru edatı olan da olabilir. Terceme, birinci takdire göre yapılmıştır.[118][118] Bu durumda imkânı olan bir kimsenin cuma günleri ya da buna benzer özel günlerde giymek üzere iş veya gündelik elbisesinden başka bir elbise bulundurması caizdir, mubahtır. Bu anlayışa göre, sözün söyleniş sebebi belirli günlerde yeni elbise giymeyi gösteriş ve yapmacıktık ya da kibirlilik zannedenlerin zannını defetmektedir.

Buradaki mâ'nın istifham için olduğu kabul edilirse sözün söylenişin-deki maksad, durumu müsait olanları fazla elbise teminine teşviktir. Buna göre insanın imkân bulursa cumalarda ve diğer özel günlerinde giymek üzere fazla bir elbisesinin bulunması mubah olmaktan da öte müstehabtır.
Hadis-i şerifteki "iki elbise"den maksad, iki ayrı takım elbise değildir. O devirlerde erkeklerin elbiseleri izar ve ridâ diye iki ayrı elbiseden ibaretti. Bunun için "elbise" sözü "İki elbise” şeklinde ifâde edilmiştir.
Hadisin ilk rivayeti mürseîdir. Çünkü râvi Muhammed b. Yahya b. Hab-bân tabiûnun küçüklerindendir. Hz. Peygamberi görmemiştir. Fakat Amr'-ın sözü olarak verilen talikte işaret edilen rivayetin senedindeki sahâbî râvî, Abdullah b. Selâm'dır. Bu zat Hicretin kırk üçüncü senesinde vefat etmiştir.
Ebû Davud'un bir diğer talikinde verdiği senette ilk râvi Yûsuf b. Abdullah b. Selâm olarak gösterilmiştir. Bu zat için Buhârî, "Resûlullah'la konuştuğunu", Ebû Hatim "sadece gördüğünü"; ıclî ise, "onun güvenilir bir tabiî olduğunu" söyler.[119][119]

**Bazı Hükümler**

Cuma namazı için süslenmek ve güzel ve temiz elbise giymek meşrudur. Ibn Mace in Ebu Zerr ve Hz. Aışe'den ayrı ayrt rivayet ettiği iki hadis de bunun meşru, hatta müstehab oluşunun delilerindendir.[120][120]

**213-214. Cuma Günü Namazdan Evvel (Camide) Halka Yapıp Oturmak**

**1079.** ...Amr b. Şuayb'ın babası kanalıyla dedesinden yaptığı rivayete göre; Resülullah (s.a.), mescidde ahş-veriş yapılmasını, kayıp ilân edilmesini, şiir söylenmesini ve cuma günü namazından önce halka halinde oturulrnasınr nehyetmiştir.[121][121]

**Açıklama**

Bu hadisteki bazı konular hakkında "Mescidde kayıp ilân edilmesi" başlığını taşıyan babın 473 no'lu hadisinin açıklamasında biraz bilgi verilmişti. "Kayıp" diye mutlak olarak terceme ettiğimiz kelimesi daha çok kaybolan hayvanlar için kullanılır. Diğer kayıplar için ise, denilir. Ancak

hüküm itibariyle kaybolan hayvanı ilân etmekle bir başka şeyi ilân etmek arasında fark yoktur.
Hadis-i şerif mescidde alış-verişin, şiir söylemenin, kaybedilen malı ilân etmenin ve cuma günleri namazdan önce toplanıp konuşmanın caiz olmadıgına delildir. Lafzın nehy kelimesi ile varid oluşu, bunların haram olmasını gerektirir. Şimdi bu nehyedilen hareketleri teker teker ele alıp ulemânın görüşlerini aktaralım.
Ahş-veriş: Hanbelilere göre, ister i'tikafta olan için, ister başkası için olsun, mescidde ahş-veriş yapmak haramdır. Ticâretin az veya çok ihtiyaca binâen ya da keyfî olması arasında fark yoktur. Üzerinde durduğumuz hadisteki nehyi harama hamletmişlerdir. İmran el-Kasîr, mescidde mal satan birini görmüş ve "Be adam! Burası âh i relin çarşısı dır, ma) satmak istiyorsan dünya çarşısına çık" demiştir.
Mâli kiler, simsarlık kabilinden olmazsa, camide ahş-veriş yapmanın mekruh; simsarlık ile bağırarak yapmanın da haram olduğunu söylemişlerdir.
Şafiîlerde, i'tikafda olanın zarurî ihtiyacı olan şeyi alıp satması mubahtır. Bunun dışındaki alış-verişler mekruhtur.
HaneHlcrin fıkıh kitablanndan Dürrii'l-Muhtâr'da "i'tikafta olanın kendi şahsı ve ailesi için gerekli olanın dışındaki bütün ticari muamelelerin mescidde akd edilmesi mekruhtur. İ'tikaftakinin bu muameleyi kâr maksadıyla yapmaması ve malı mescide sokmaması gerekir" denilmektedir. Bu mezhebin önde gelen âlimlerinden Tahâvî'nin ifâdesi Dürru'l-muhtar'dan naklettiğimizden farklıdır. Tahâvî'nin beyânına göre, mescidde yapılması mekruh olan alış-verişler, mescidin tamamını veya çoğunu kapsayan orayı pazar yerine çeviren alş-verişlerdir. Yoksa mevzii olarak tek tek yapılan ticari akitlerde bir kerahet mevzuu bahs değildir. Tahâvî bu görüşünü, Hz. Ali mescidde ayakkabı tamir ederken Resûlullah'ın onu gördüğü halde bundan men etmediğine dair olan haberle takviye eder. Ticarî muamele ile ayakkabı tamiri arasındaki ortak nokta, her ikisinin de mescidde icra edilen bir ibadet olmayışıdır.
Hüküm yönünden görüşler farklı olmakla beraber camide ahş-veriş yapmanın doğru olmadığında bütün ulema müttefiktir. AIiyyü'K Kaarî bu konuda şöyle der: "Kabe örtülerinin makamın hemen arkasında satılması, Mescid-i Haram'da kitab ve başka şeylerin alış-verişi çirkin bid'atlerdendir. Oraya hevdeclerin su tulumlarının ve ev eşyalarının bilhassa hac

mevsiminde insanların en kalabalık olduğu zamanda konulması ise, çok daha çirkin bir bid'attir."
Muamele itibariyle mekruh veya haram olmakla beraber camide yapılan ahş-veriş Irakî'nin bildirdiğine göre ittifakla geçerlidir, bozulmaz.
Kayıp Aranması: Bu konu hakkında 473 no'lu hadisin açıklamasında bilgi verilmiştir.
Camide Şiir Okunması: Resûlullah'ın nehyettiklerinden biri de camide şiir okunmasıdır.Nehyedilen şiir, muhtevasında övünme, övülmeye lâyık olmayanı övme, yerilmemesi gerekeni yerme, kadın ve içkiden bahsetme gibi rnenhiyyâtla alâkalı olanlardır. Allah'ı senayı veya Resülullah'ı ve İslâmı medheden insanları ibâdete sevk eden, ihtiyaç anında müslümanların manevî hislerine hitab eden şiirlerin okunması caizdir. Nevevî bunlar için, "beis yok" demiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şairi Hassan'ın, kâfirlerin müslümanları hicvine karşılık mescitte kâfirleri hicveder mâhiyetteki şiirlerine mâni olmazdı. Hatta Tirmizî'nin Hz. Aişe'den rivayetine göre, Hz. Peygamber Hassan'ın üzerine çıkıp da kâfirleri hicvetmesi için mescide bir minber koydurtmuştu. Bu ve buna benzer rivayetlerden anlıyoruz ki, mescidde söylenmesi yasak olan şiir, müslümanlar için menfaate vesile olan şiir değil, boş sözden ibaret olan veya yasakları içeren şiirdir.
Cuma Günleri Namazdan Önce Halka Olmak: Cuma günleri müslümanlar camiye erken gelip ön saflarda yer almaya teşvik edildiğinden dolayı cemaat için sıkıntıya sebep olacağından camide halka şeklinde toplanıp sohbet etmek veya başka şey yapmak yasaktır. Cumhur bu yasağı, kerâhet'e hamletmiştir.Yasak olan toplanmanın herhangi bir konuyla kayıtlanmaması veya hiçbir şeyi istisna etmemesi, ilmi müzâkere veya 6ir iş müşaveresi için yapılan toplantının da yasak olduğunu gösterir. Tabiî, bu yukarıda da ifade edildiği gibi, namazdan önce yapılan toplantıdır. Yasağın cuma günü ve namazdan önce ile kayıtlanması, diğer günlerde veya cuma günü cumadan sonra halka yapıp toplanmanın mahzurlu olmadığını gösterir. Müslim ve Beyha-kî'nin Ebû Vakt el-Leysfden yaptıkları bir rivayet, bizzat Hz. Peygamberin ashabla birlikte mescidde halka yapıp oturduğunu haber vermektedir.
Dünyalık işleri görüşmek - konuşmak için mescitte toplantı yapmak ise, caiz değildir. Irakî'nin, Tirmizî şerhinde zikrettiği ve isnadı için zayıf dediği İbn Mes'ud'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ahir zamanda camilerde halka halka oturan bir kavim

gelecek, onların arzuları dünyadır. Sakın onlarla beraber oturmayın. Şüphesiz Allah'ın onlara ihtiyacı yoktur."[122][122]

**Bazı Hükümler**

Camide bizatihi ibâdet olmayan ya da daha önemli ve vakti gelmiş bir ibadeti aksatan şeylerin yapılması veya konuşulması yasaktır.[123][123]

**214-215. (Camilere) Minber Konulması**

**1080.** ...Ebû Hâzim b. Dînar anlatmıştır: Bazı insanlar, minberin hangi ağaçtan olduğu konusunda münakaşa ederek, Sehl b. Sa'd es-Sa'idî'ye gelip sordular. Sa'd şöyle dedi:
Vallahi ben onun neden olduğunu çok iyi biliyorum. Onu, mescide konulduğu ve Resûlullah'ın üzerine oturduğu ilk günde gördüm. Hz. Peygamber (s.a.) -SehFin adını da verdiği-[124][124] falan kadına;
"Marangoz kölene emret, benim için bir minber yapsın. İnsanlara hitab ettiğim zaman üzerine oturayım" diye haber gönderdi. Kadın köleye emretti, o da minberi Ğabe ılgınlarından yapıp getirdi. Kadın da Hz. Peygambere gönderdi. Resûlullah emretti ve minber işte oraya kondu. Resûlullah (s.a.)'ın onun üzerinde namaz kıldığını gördüm. Tekbir aldı, sonra onun üstünde iken rükû' yaptı daha sonra da geri geri inip minberin dibinde secde etti. Bilâhere (minbere) tekrar çıktı. Namazı bitirince cemaate dönüp:
"Ey insanlar! Bunu ancak bana uymanız ve namazımı öğrenmeniz için yaptım" buyurdu.[125][125]

**Açıklama**

"Ilgın" diye terceme ettiğimiz kelimesi kelimesinin cem'iciir. Buharı'de kelimesiyle ifâde edilmiştir. İkisi de aynı manaya gelir. Daha çok çöllerde olan bir ağaçtır. Lügatîarda karşılık olarak "ılgın" denilmektedir.
Ğâbe, asıl itibariyle orman manasına gelir. Fakat burada, Medine'ye dokuz mil mesafedeki bir yerin adı olarak geçmektedir.
Hadis-i şerifden anladığımıza göre, Hz. Peygamber, kölesi marangoz olan bir kadına haber gönderip kendisi için cemaate hitâbettiğinde üzerine

çıkabileceği bir minber yaptırmasını istemiş. O da Efendimizin arzusunu yerine getirmiştir. Buhârî'nin Câbir'den yaptığı rivayette ise, sözü edilen kadın Hz. Peygamber'e üzerine oturması için bir minber yaptırmayı 'teklif etmiştir. Zahirde rivayetler arasında bir ihtilâf göze çarpmakta ise de aslında böyle bir zıtlık yoktur. Önce kadının Hz. Peygamber'e minber yaptırmayı teklif etmesi, Resûlullah'ın da bu teklifi uygun bulup bilâhere kadına haber göndermiş olması, gayet tabiidir. Böyle olunca ortada bir ihtilâf kalmaz.
Hadisten anladığımıza göre Hz. Peygamber minberi sadece hutbe için kullanmakla kalmamış üzerinde namaz da kılmıştır. Ancak orada secde etmek mümkün olmadığı için, göğsünü kıbleden ayırmamak maksadıyla geri geri inip minberin dibinde secdesini yapmış. Sonra diğer rekat için tekrar minbere dönmüştür. Efendimizin böyle minber üstünde namaz kılması kendisinin de ifâde ettiği gibi cemaatin ona uymasını sağlamak ve namaz kılışını öğretmek maksadına mebnidir. Bu rivayette, Hz. Peygamber'in tekbir aldıktan sonra okudğuna dair bir kayıt yok. Buhârî'nin, Ebû Hâzim'den yaptığı rivayette ise, "tekbir aldı, okudu, rüku yaptı sonra başını kaldırdı, sonra da geri geri indi" denilmiştir.[126][126]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hutbe için imnber konulması caizdir.Çünkü bu cemaatın hatibi görüp sesini duyması için daha elverişlidir.
**2.** Cemaate namazı fiilen tatbik ederek öğretmek caizdir.
**3.** İhtiyaca binaen namazdaki az bir iş namazı bozmaz.
**4.** İmamın cemaatten daha yüksekçe bir yerde durması caizdir. Ancak bunun bir ayrıcalık için değil, cemaatin imamı daha kolay görmesi ve namazın âdâb ve erkânını öğrenmesi maksadına mebni olması gerekir.[127][127]

**1081.** ...îbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: Resülullah (s.a.) yaşlanınca Temimü'd-Dârî kendisine: - Ya Resûlallah! Senin için kemiklerini (azalarını) taşıyacak -veya toplayacak- (üzerine çıkıp hutbe okuyacağın) bir minber temin edeyim mi? dedi. Efendimiz de: "Evet" buyurdular.

Bunun üzerine Temîm, Resülullah için iki basamaklı bir minber temin etti.[128][128]

**Açıklama**

"Yaşlanınca" diye terceme ettiğimiz  kelimesi nüshaların çoğunda "daP'ın şeddesi ile şeklindedir. Bu kelimenin şişmanladı manasına "dal"ın zammesi ile şeklinde okunması da mümkündür. Ancak Ebû Ubeyd ve et-Tıybî gibi âlimler şişmanlığın Efendimizin vasfı olmadığını, dolayısıyla yaşlandı mânâsına okunmasının gerektiğini söylerler. Kadı Iyaz ise, aksine dâl'in zammı ile diye okumuş ve Hz. Âişe'nin Efendimiz hakkında "Yaşlanıp kilo alınca" dediğim hatırlatmıştır.
Bu hadis-i şerifte Resûlullah için minber yapmayı teklif eden sahâbinin Temim ed-Dârî olduğu ifâde edilmektedir. Halbuki önceki hadiste minberi ensârdan bir kadının kölesinin yaptığı bildirilmişti. Bu durumda hadisler arasında bir ihtilâf ortaya çıkmaktadır. Ancak bu hadiste minberi Temîm'in yaptığına dâir bir açıklık yok. Temim minber edinilmesini teklif edenlerden biri olmuş olabilir.
Yine bu hadis Efendimiz için yapılan minberin iki basamaktan ibaret olduğundan bahsetmektedir. Halbuki diğer bazı rivayetler ve tarihi vak'alar bu minberin üç basamaklı olduğunu haber veriyor. Buna göre burada bahsedilen iki basamağın Hz. Peygamber'in üzerine oturduğu basamağın dışındaki basamaklar olduğu ortaya çıkar. Haddi zatında minber üç basamaklıdır.
Mescid-i Nebeviye konulan bu ilk minberin yüksekliği takriben iki zira', kıbleye doğru uzunluğu yine iki zira', genişliği bir zira' civarında idi. Birinci ve ikinci basamakların yükseklikleri yarımşar zira', Efendimiz'in oturduğu üçüncü basamağındaki ise, bir zira idi. Oturduğu basamağın sathı da bir zira'a idi. Minber bu şekli Hulefa-i Râşidin devrinde de aynı şekilde devam etti. Muaviye Hilâfeti esnasında Medine'ye Mervân'a bir mektup yazarak "Peygamber Minberini söküp Şam'a göndermesini istedi. Mervân minberi yerinden kaldırınca güneş tutuldu, ortalığı gece karanlığı kapladı. Güpegündüz yıldızlar göründü, şiddetli bir rüzgâr esti, insanlar birbirine çarptı. Bunun üzerine Mervân minberi Şam'a göndermekten vazgeçti. Bir marangoz çağırıp altına üç basamak daha ilâve etti. Böylece minber altı basamaklı oldu.

Başka bir rivayete göre ise, Hac için gelen Muâviye bizzat kendisi minberi Şam'a götürmek istemiş, onun yerinden hareket ettirmiş fakat o gün güneş tutulmuş. Bunun üzerine Muaviye halktan özür dileyip "altında bir çürüme olmasından korktum da onun için kaldırdım" demiştir.
Minber 654 senesine kadar Resûlullah’ın koyduğu yerinde kalmış, o sene Mescid-i Nebevi'de çıkan yangında mescit ile birlikte yanmıştır.
Görüldüğü gibi minberin ilk hâli sergisiz üç basamaktan ibarettir. İhtiyaç olmadan buna yapılan ilâve ister basamak ilâvesi şeklinde olsun, isterse kubbe veya sergi, hepsi sonradan çıkmıştır.[129][129]

**215-216. Minberin Veri**

**1082.** ...Seleme b. el-Ekva'dan; demiştir ki: Resûlullah'ın minberi ile duvarın arasında koyunun geçebileceği kadar bir aralık vardı."[130][130]

**Açıklama**

Hz. Peygamber'in minberi kıbleye doğru dönüldüğünde sağa gelen duvarm yanında idi. Ancak tam duvara bitişik değil, duvar ile minber arasında bir koyunun geçebileceği kadar bir aralık vardı. Minberi bu şekilde yerleştiren bizzat Hz. Peygamber olduğuna göre, minberlerin camilere bu şekilde yerleştirilmesi sünnettir.[131][131]

**216-217. Cuma Günleri Zevaldan Önce Namaz Kılmak**

**1083.** ...Ebû Katâde (r.a.)'den; rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) cuma günü müstesna -günün tam yansında öğleden önce güneş tam tepede iken- namaz kılmayı hoş görmedi ve:
"Şüphesiz cuma günlerinin dışında cehennem (işte bu vakitte) tutuşur" buyurdu.[132][132]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadis mürseldir. Çünkü Mücâhid, Ebu'l-HaliVden daha büyüktür. VeEbu'l-Halil, Ebû Katâde’den birşey duymamıştır.[133][133]

**Açıklama**

Beyhakî'nin rivayetinde " beğenmedi" kelimesinin yerine "nehyetti" kelimesi kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Hz. peygamber öğle vakti güneşin zevalinden önce namaz kılmayı kerih görmüş ve buna cuma günlerinin dışında Cehennem'in bu vakitte tutuştuğunu sebep göstermiştir.
Hattâbî Cehennem'in kaynaması, güneşin şeytanın boynuzlan arasına girmesi gibi tabirlerin şer'î lâfızlar olduğunu bunların mânâlarını şâri'den başkasının tam olarak anlayamayacağını, bize düşenin onları olduğu gibi tasdik edip orada durmak ve gereğince amel etmek olduğunu söyler.
İmam Nevevî cumayı kılmakta acele etmeyi öngören hadislerin şerhinde şöyle der: "Bu hadisler cumayı erken kılmanın cevazında açıktır. Ancak Mâlik, Ebû Hanife, Şafiî, sahâbi ve tabiûnun cumhuru cuma namazının ancak güneşin zevalinden sonra caiz olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Han-bel ve îshak ise, bunlara muhalefet etmişler ve zevalden önce de Cuma kılınabiür, demişlerdir."
Kadı İyaz da; "Bu konuda ashabtan çok şeyler rivayet edilmiştir. Bunlardan sahih olanı cumhurun kabul ettiği görüştür. Bunlar cumada acele etmeyi öngören hadisleri zevalden sonra acele etmede mübalağaya hamletmişlerdir. Çünkü sahâbiler cumaya erken gitmeye teşvik edildikleri için sabah kahvaltısını ve kuşluk uykusunu namazdan sonraya bırakırlardı" demiştir.
Zevalden önce cuma kılmayı caiz görenler namaza erken gitmeyi teşvik eden hadislere dayanırlar. Ancak bu hadisler onların görüşüne delil olmaz.
Ashab devrinde zevalden önce cuma kılındığına işaret eden haberler ise, senetlerindeki bazı râviler sebebiyle delil olmaya elverişli değildir. Üzerinde durduğumuz hadisle ilgili olarak da Aynî şu mutaleada bulunur:
“= günün yarısı" sözünden, zevalden hemen sonrası öğle namazının ilk vaktinin kastedilmiş olması mümkündür. Bu vakte (zeval vakti) "günün yansı" denmesi o vakte yakınlığından dolayıdır. Bu vakitte namaz kılmanın mekruh oluşuna sebeb sıcağın şiddetidir. Çünkü bir hadis-i şerifde beyân edildiğine göre, sıcağın şiddeti Cehennemin kaynamasından, kükrümesinden dolayıdır.
"Resûlullah namaz kılmayı kerih gördü" sözünde kast edilen namaz öğle namazıdır. Bu vakitte cuma kılmak ise mekruh değildir..."
Yukarıda naklettiğimiz ihtilâflar cumanın farzı ile alakalıdır. Cumanın sünnetleri veya nafilelerin bu vakitte kılınması konusunda başka ihtilâflar da vardır. Hanefî imamlarından Ebû Hanife ve Muhammed bu vakitte nafile

ya da sünnetin de mekruh olduğunu söylerken, Ebû Yûsuf caiz görmüştür. Dürrü'I-Muhtâr'da şöyle denilir:
"Güneş doğarken veya istiva ânında mutlak olarak namaz tahrimen mekruhtur Namazın kaza, farz, nafile veya cenaze namazı ya da tilâvet secdesi olması hükmü değiştirmez; ancak mûtemed olan ikinci görüşe göre, cuma günü bundan müstesnadır." Eşbâh'da da aynısı göze çarpar. Halebî, Havî'-den fetvanın buna göre olduğunu nakletmiştir. Fakat Hidâye sarihleri İmam-ı Azam'ın görüşünü (Cuma gününde de zeval vaktinde sünnet ve nafilelerin mekruh oluşunu) benimsemişler, üzerinde durduğumuz hadise, istiva vaktinde namazı nehyeden hadislerle cevab vermişlerdir. Bedayi' sahibi de cumanın istisna edilmesini uygun görmemiştir.
Ebû Dâvûd, "Miicâhid, Ebu'I-HalH'den büyüktür. Ebû'l-Halil de Ebû Katâde'den birşey işitmemiştir" derken, hadisin mürsel olduğunu hatırlatmak istemiştir. İbn Hacer, bunun başka mevsul bir yoldan kuvvetlendiğini söylemişse de, bu senedi göstermemiştir. Aliyyü'l-Kaarî zikredilmeyen bir senede itibar edilemez diyerek İbn Hacer'in bu takviyesine itiraz etmiştir.[134][134]

## 218. Cuma Namazının Vakti

**1084.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:Resûlüllah (s.a.) cumayı güneş (batıya)

yöneldiği zaman kılardı.[135][135]

## Açıklama

Hadisin Buhârî'deki rivayetinde "güneş (batıya) yıkıldığı zaman" denilmektedir.
Hadis-i şerifin ifâde tarzı, Hz. Peygamberdin cuma namazını devamlı olarak güneşin zevalinden (batıya yıkılmasından) sonra kıldığı hissini vermektedir. Buna göre cuma namazının vakti, öğlenin vakti olmuş oluyor. Mâlik, Ebû Hanife, Şafiî, sahabe ve tabiînin cumhurunun mezhebi de bu şekildedir. Bu âlimler, üzerinde durduğumuz bâbtaki hadisleri delil almışlardır.
İmam Nevevî: "Şafiî, Resûlüllah, Ebû Bekir, Ömer, Osman onlardan sonraki bütün imamlar her cumayı zevalden sonra kılarlardı" demektedir.

Bir evvelki hadisin şerhinde de temas edildiği gibi, Hanbelîlerle İshâk, zevalden önce cuma kılmanın caiz olduğu görüşündedirler. Bunlar önceki hadisin şerhinde işaret ettiğimiz hadislere ilâveten şu haberlere dayanırlar: Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Nesâî'nin Câbir'den yaptıkları rivayet şöyledir: "Resûlüllah (s.a.) cumayı kıldıktan sonra biz develerimizin yanına gider ve güneş batıya yöneldiği zaman onları dinlendirildik" Dârekutnî ve Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Seydân es-Sülemî'den yaptıkları rivayet de şudur: "Ebû Bekir ile beraber cuma kıldım, hutbesi ve namazı zevaldan önce idi. Sonra Ömer'le birlikte kıldım onun da hutbesi ve namazı zevalden hemen önce idi. Osman'la birlikte kıldım, onun hutbesi ve namazı da zeval anında idi ve hiç kimse bunları ayıplamadı."
Cumanın zevalden sonra kılınması gerektiğini söyleyen cumhur bu hadisleri şu şekilde te'vil etmişlerdir:
Câbir hadisinden maksat zevalden sonra acele edip namazı serin vakte bırakmamaktır. Namaz ve develeri dinlendirmenin her ikisi de zevalden sonra olmuştur.
Abdullah b Seydân es-Sülemî'den rivayet edilen haberde delil olamaz. Çünkü mezkûr zat hakkında epey söz söylenmiştir. Onun için İbn Hacer( "Büyük bir tabiidir, fakat adaleti bilinmiyor," İbnü Adiy, "Meçhul gibi"; Buharı de "hadisine tâbi olunamaz, ona muhalif daha kuvvetli hadis vardır" ifâdelerini kullanmışlardır.[136][136]

**1085.** ...İyâs b. Seleme, babası Seleme b. el-Ekvâ, şöyle dediğini haber vermiştir:
Biz Resûlullah (s.a.)'le birlikte cumayı kılar, ve (henüz) duvarların gölgesi yokken (mescitten) ayrılırdık.[137][137]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Buhâri ve Nesâî'deki rivayetlerinde "Duvarların gölgelenecek gölgesi yokken", Müslim'dekinde de "Duvarlara gölgelenecek bîr gölge bulamazdık" denilmektedir. Bu rivayetler Ebû Davud'un rivâyetindeki "duvarların gölgesi yokken" tâbirinin "gölgelenilecek veya gölgelenebileceğimiz" ifâdeleri ile kayıtlanmasını gerektirir. Zaten güneşin en dik olduğu zamanda bile duvarların hiç gölgesinin olmaması düşünülmez. Ashabın namazdan çıktıktan sonra duvarların dibinde

gölgelenecek miktarda gölge bulamayışları, onların zeval vakti namazdan çıktıklarından dolayı değildir, duvarların engin olmasından dolayıdır. O halde bu hadisler, cumayı zevalinden önce kılmaya değil, zevalden sonra cumayı kılmakta acele etmeye delâlet ederler.[138][138]

## Bazı Hükümler

Cuma namazı zevalden hemen sonra kılınır. Bu vakit girince namazı kılmakta acele edilmelidir.[139][139]

**1086.** ...Sehl b. Sa'd'den; demiştir ki:
Biz cumadan sonra kaylûle yapar ve kahvaltı ederdik.[140][140]

## Açıklama

Hadisin Tirmizı'deki rivayeti "Biz ancak cuma namazından sonra kaylüle yapar ve kahvaltı ederdik" manasını verecek şekildedir.
Kaylûle: Öğle vakti yapılan istirahata denir. Uyku olması şart değildir. Kahvaltı etme şeklinde terceme ettiğimiz "Ğadâ" kelimesi de sabahleyin veya kuşluk vakti yenilen yemek manasınadır.
Bu hadis-i şerif zahiri itibariyle zeval vaktinden önce cumayı caiz görenlerin görüşlerini destekler görünmektedir. Çünkü ashabın öğle vaktinden önce âdetleri olan istirahatı ve sabah kahvaltısını cumadan sonraya bırakmaları, onların cumayı erken kıldıklarını gösterir. Ancak 1083 no'lu hadisin açıklamasında da ifade edildiği gibi Sahâbilerin bu yemeği ve istirahatı cumadan sonraya bırakmaları, cumayı zevaldan önce kıldıklarından dolayı değildir. Cuma namazı için yapmaları gereken bedeni hazırlıklar ve Efendimiz'in cumaya erken girmeye teşvik eden tavsiyelerine uyma arzuları, onların bu istirahatlerini yapmaya ve yemeklerini yemeye imkân bırakmamıştır. Onun için sahâbiler bu âdetlerini cumadan sonraya bırakıyorlardı. Ancak bu rivayetler cuma namazını hemen zevalden sonra kılmakta acele etmenin, te'hir etmemenin uygun olduğunu gösterir.
Netice olarak diyebiliriz ki, bu konuda vârid olan hadisler, hem cumanın zevalden önce caiz olduğunu söyleyenlerin hem de zevalden sonraya bırakma fikrinde olanların görüşlerine delalet edecek mâhiyettedir. Görüşlerin farklılığı, hadisleri anlayış ayrılığından kaynaklanmaktadır.

Fakat selef ve halef ulemasının cumhuru, cumanın vaktinin de öğlenin vaktinde olduğu gibi güneşin zevalinden sonra olduğu görüşündedirler.[141][141]

## 217-219. Cuma Gününde Ezan

**1087.** ...es-Sâib b. Yezid (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a.) Ebû Bekir ve Ömer (r.a.)'in devirlerinde cuma günü ilk ezan, imam minbere oturduğu zaman (okunur) idi. Osman (r.a.), halife olup da insanlar (Medine'de) çoğalınca Osman, cuma gününde üçüncü bir ezam emretti. Bunun üzerine Zevrâ'da bir ezan daha okun(maya başla)dı ve cuma ezam bu şekilde kaldı.[142][142]

## Açıklama

Zevrâ: Buhâri'nin dediğine göre Medine-i Munevvere'de çarşıda bir yerin adıdır.îbn Battal, Mescidin kapısındaki büyükçe bir taşa "zevrâ" denildiğini söylemişse de bu, kabule şâyân değildir. Çünkü Zevrâ'nin çarşı içinde bir yer olduğunu açıkça bildiren rivayetler vardır. Meselâ îbn Mâce ve İbn Huzeyme'nin rivayetlerinde "çarşıda "zevrâ" denilen bir darda"; Taberî'nin rivayetinde de "Osman'ın "zevrâ" denilen damında" denilmektedir. Taberânî'nin rivayetine göre bu zevrâ Hz. Osman'ın kendi mülkü olmuş oluyor.
Rivayetlerden anladığımıza göre Resûlullah zamanında ve ilk iki râşid Halife devrinde cuma namazı için bir tek ezan bir de kaamet vardı. Bu ezanda imam minbere çıktığı zaman okunurdu. Buna ilk ezan denmesi, ezan ile kaametin ikisine de ezan denildiğinden dolayıdır. Hz. Osman'ın halifeliği esnasında cemaat çoğalıp da mescidde okunan ezanı işitemez hâle gelince, Hz. Osman çarşıda "zevrâ" denilen yerde bir ezan daha okunmasını emretmiştir. Bu ezana hadis-i şerifte meşrûiyyet yönünden ezan ve kaametle birlikte üçüncüsü olduğu için "üçüncü ezan" tâbirini kullanmışlardır. Haddizatında bu ezan günümüzde minarelerden okunan ilk ezandır. Nitekim İbn Huzeyme bu ezanı " = Osman ilk ezanı emretti" şeklinde rivayet etmiştir.
Hz. Osman'ın ihdas ettiğini söylediğimiz bu ezanın ilk defa Hz. Ömer tarafından ortaya konduğunu söyleyen rivayetler varsa da bu sahih değildir.

Çünkü bu rivayet Muâz b. Cebcl'e isnâd edilmiştir. Muâz ise, ilk Şam seferinde Medine'den çıkmış ve H.19 senesinde Amevâs taununda vefat edinceye kadar bir daha Medine'ye dönmemiştir.
Abdullah b. Ömer'in bu ilk ezan için, Resûlullah devrinde olmaması dolayısıyla bid'aı dediği rivâyel edilmiştir. Ancak Hz. Osman'ın bunu emretmesi şarabîlerin hiç birinin de karşı çıkmaması bu ezanın bid'at olsa bile bid'afi hasenc cinsinden olduğunu gösterir. Ancak bugün îslâru âleminin çeşitli yerlerinde tatbik edilen bazı usullerin, ne Resûlullah'ın ne de sahâbilerin uygulamalarında dayanağı yoktur. Ezandan evvel sala verme, cemaatin cumaya hazırlanmasını tenbih için yapılan ilânlar ve hatırlatmalar mesnedi olmayan bid'atlerdir.[143][143]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma günü ezan hutbeden evveldir.Hutbe de namazdan evveldir.
**2.** Cuma günü bir dış bir de iç ezanı olmak üzere iki ezan meşrudur.
**3.** Hutbeden önce imam minberde oturur ve bu esnada iç ezan okunur.Bu oturuş dinlenmek için midir yoksa ezanı beklemek için midir? Eğer ezam bekleme içinse bayram namazlarında ezan olmadığı için oturulmaz. Nitekim uygulama bu şekildedir.[144][144]

**1088.** ...Sâib b. Yezid (r.a.)'den; demiştir ki:
Cuma günü ezan, Peygamber (s.a.) minbere çıktıkları zaman huzurlarında caminin kapısında okunurdu. Ebû Bekr ve Ömer (r.a.) zamanlarında da (bu böyleydi).
Muhammed b. İshâk hadisin kalanını Yûnus'un rivayet ettiği (bir önceki hadis) gibi nakletti.[145][145]

**Açıklama**

Bu rivayette Resûlullah ve ilk iki halifesi hutbe için minbere çıktıklarında okunan ezanın bir yandan onların huzurunda diğer yandan da mescidin kapısında okunduğu ifâde ediliyor. Bu ifade tarzı, hadisin içinde bir ihtilâf olduğu görünümünü veriyor. Ancak mescidin kapısı kıblenin tam ters istikâmetinde olduğu ve imam da minberde otururken sırtı kıbleye geldiği için, kapının yanında okunan ezan, aynı zamanda imâmın (bu rivayete göre

Resûlullah ve iki halifesi) huzurunda okunmuş olur. Bu tasavvurla hadisin muhtevasında bir tezadın olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu hadis, "cami içinde ezan okumak mekruhtur, ezan cami dışında okunur" diyenler için delildi!. Avnu'l-Mafoûd sahibi camide ezan okumanın mekruh olduğunu nakletmiştir.Menhel sahibi de bu hadisin sertinde aynı şeyi söylemiş ve haddizatında bütün mezheplerin görüşünün de bu merkezde olduğunu iddia etmiştir. İddiasını isbat sadedinde de Hanefî ve Şâfîîlerin bazı fıkıh kitaplarından nakiller yapmıştır. Ancak bu nakillerin bazılarında cumanın iç ezam ile diğer ezanların arasını ayırmamış, umûmi mânâda ezan için söylenenleri, cuma ezanı için söylenmiş intibaını vermiştir. Şimdi Menhel sahibinin sözlerini ve işaret ettiğimiz nakilleri verelim. Menhel müellifi şöyle diyor:

"Bu hadisle, Hidâye müellifi ve sarihinin şu sözü reddedilmiştir: "(imam minbere çıktığı zaman, müezzinler minberin önünde ezan okurlar). Hal eskiden beri böyle cereyan etmiştir ve Resûlullah devrinde bu ezandan başka ezan yoktu. Resûlullah ve ashabından tevârüsen gelen cuma ezanı, mescidin içinde ve minberin önünde idi"[146][146] Ama durum böyle değildir. Bütün mezhepler cuma ezanının mescidin dışında olduğunda müttefiktir. Feteva-yi Hin diyye'de: "Sünnet olan müezzinin minarede veya mescidin dışında ezan okumasıdır. Mescidin içinde ezan okunmaz." "Bahrü'r-Râik'te de; "Sünnet olan, komşuların daha iyi duyması için yüksek bir yerde ezan okumaktır" denilmektedir. Menhel sahibinin Hanefî fıkıh kitablannda naklettiği bunlardan ibarettir. Görüldüğü gibi burada Hidâye'deki "cumanın iç ezanının cami içinde minberin önünde okunacağına dâir rivayetler reddedilmekte ve bu reddi takviye için Fetevâ-yi Hindiye ve Bahrü'r-râik'den nakil yapılmaktadır. Ancak Menli el sahibinin Hindiye ve Bahrü’r-râik’ten yaptığı nakil, cuma ezanı ile ilgili değil, genel mânâda ezanla alâkadardır. Bunlar Fetevây-ı Hindiye ve Bahru'r-râik'in ezan babından nakledilmiştir.[147][147] Aynı eserlerin cuma namazı ile ilgili bölümünde ise, aynen şu ibare yer almaktadır: " = İmam minbere oturunca önünde ezan okunur. Hutbe bittikten sonra da kamet getirilir. Tevârusen bu böyle olmuştur. Bahru'r-râik'ta da böyle denilmektedir"[148][148] "Menheİ müellifi ya bu bölümlere bakmamış ya da bu cümleler gözünden kaçmış olmalıdır.

Menheİ müellifinin Aynî'den yaptığı nakilde de cuma ezanının cami içinde okunmayacağı görüşünü benimsediğine dâir bir işaret yoktur. Aynî bu mevzu ile ilgili rivayetleri bir araya toplamış fakat Menhel müellifinin anlayışı biçiminde bir meyi göstermemiştir. Hatta yukarıda Hidâye'den nakledilen sözleri aynen almış, onu hiçbir tenkide tâbi tutmadığı gibi, Ebû Hanife'nin görüşü olarak takdim etmiştir.[149][149]

Durum Şafiî mezhebinde de aynıdır. Menhel'deki Remlî'nin Nihâyetu'l-Muhtâc'ından nakledilen ibareler de ezanla ilgili bahisten nakledilmiştir.[150][150]

Aynı eserin cuma namazı bahsinde ise, şöyle deniliyor: "Şafiî'nin ibaresi şu: İmam minberde olduğu zaman birkaç müezzinin değil, bir müezzinin ezan okumasını isterim. Çünkü ResüİuIIah'ın sadece bir müezzini vardır." Aynı sahifede "ResÛlullahın bir tek müezzini vardı" sözüne haşiye olarak "Onun huzurunda sadece bir müezzin ezan okurdu "denilmektedir.[151][151]

Bu nakillerden anlaşılan şudur: Cuma namazında "iç ezan" tâbir ettiğimiz ezan, Hanefî ve Şafiîlere göre caminin içinde, imamın huzurunda okunur. Cami dışında veya minarede okunan ezan ise, Hz. Osman'ın ihdas ettiği ezandır.

Hz. Peygamber'in zamanında sadece hatib minbere çıkınca ezan okunduğu için: " = Ey iman nedenler, Cuma günü ezan okunduğu zaman alış-verişi bırakın, Allah'ın zikrine koşun"[152][152] âyet-i celilesinde kastedilen ezan iç ezandır. Ulemânın çoğunluğu bu görüştedir.Hasen b. Ziyâd, Ebû Hanife'den "duyulduğunda ahş-verişin terkedileceği ezanın minareden okunan ilk ezan olduğunu" nakleder. Bu görüşün mantıkî izahı, "aksi halde sünnete ve hutbeye yetişme imkânı olmaz" şeklinde yapılmıştır. Hanefi mezhebinde hüküm, Hasen b. Ziyâd'dan naklettiği bu görüşe göredir.[153][153]

**1089.** ...Sâib (b. Yezîd)'den; demiştir ki:

Resülullah (s.a.)'m sadece bir müezzini vardı. O da Bilâl'dı.[154][154] Bundan sonra Muhammed b. îshâk, Yûnus'un hadisindeki mânâyı nakletti.[155][155]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif, cuma namazlarında Hz. Peygamber'e sadece Bilâl'ın müezzinlik yaptığını belirlemektedir. Ama şâir namazlarda Resülullah'a müezzinlik yapan başka sahâbîler de vardı. Bunlar İbn Ümm-i Mektûm, Ebû Mahzûre, Sa'd el-Kurz ve Ziyâd b. el-Hâris es-Sudâî idiler.
İbn Ümm-i Mektûm, sabah namazlarında ezan okurdu. Ebû Mahzura Efendimizin Mekke'de İken müezzini idi. Sa'd el-Kurz'u da Küba'ya müezzin tayin etmişti. Ziyad b. el-Hâris es-Sudâî ise, memleketinde müezzinlik yapmak için ezanı öğrenmişti.[156][156]

**1090.** ...Nemir'in kızkardeşinin oğlu Sâib b. Yezid'den rivayet edilmiştir. Şöyle der:

"Resûlullah (s.a.)m sadece bir müezzini vardı."[157][157] (Salih b. Keysân) bütünüyle olmasa da (Yunus'un) hadisi(ni) nakletmiştir.[158][158]

**Açıklama**

Bu rivayet de yukardakilerin bir benzeridir. Fakat müellifin dediği, gibi bu rivayetin râvisi, hadisi muhtasar olarak nakletmiş, tamamını rivayet etmemiştir. Rivayette kast edilen tek müezzin Bilâl-i Habeşî (r.a.) olmalıdır. Çünkü "Resûiullah'ın müezzini" deyince ilk akla gelen Bilâl(r.a.)dır.[159][159]

**218-220. İmamın Hutbe Esnasında Bir Başkası İle Konuşması**

**1091.** ...Câbir (r.a.)'den; demiştir ki: Cuma günü Resûlullah (s.a.) minbere oturunca (cemaate):
"Oturunuz" buyurdu.
İbn Mes'ud bunu duyunca mescidin kapısına oturuverdi. Resûlullah onu görüp:
“Ey Abdullah b. Mes'ûd (buraya) gel" buyurdu.[160][160] Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadis mürsel olarak bilinir. Çünkü insanlar bunu sadece Ata kanahyle (Câbir'i zikretmeden) Resûlullah'dan rivayet etmişlerdir. (Mahled ise, onlara muhalefet etmiş ve mevsûl olarak rivayet etmiştir). Mahled de (rivayeti, tetkik edilmek üzere kabul ve kaydedilen) bir râvî (şeyh)dir.[161][161]

**Açıklama**

Peygamber (s-a-) cuma hutbesi için minbere çıktığında bazı insanların ayakta olduklarını görmüş ve onlara oturmalarını emretmiştir. İbn Hacer, bu ayakta olanların namaz kılmak maksadıyla ayağa kalkmış olabileceklerini, bu yüzden Resûlullah'ın onlara oturmalarını emrettiğini söyler. Bu emir esnasında kapının yanında olan İbn Mes'ud, Efendimizin emrine ittiba' ederek hemen oracığa oturuvermiş. Resûlullah da onu görünce ileri gelmesini istemiştir. İbn Mes'ûd'un ileriye gelmesi, cemaati yarmayı veya insanların omuzlarına basmayı gerektirmez. Çünkü hadis-i şerifte caminin tamamının dolu olduğuna, İbn Mes'ûd'un önünde ilerlemesine uygun bir boşluğun bulunmadığına dâir bir kayıt yoktur. O halde bu hadis, öne geçmek için cemaatin omuzlarına basmamayı emreden hadise muhalif değildir.
Hz. Peygamberin İbn Mes'ud'u çağırması onun, ashabın fakihlerin-den olmasından dolayı olabilir. Çünkü Efendimiz, ashabdan daha zeki ve anlayışlı olanların kendisine yakın olmalarını, hemen peşinde bulunmalarını arzu ederdi. Çünkü İsfâmın esaslarını sonraki nesillere aktaracak olanlar bunlardır.
Bu hadis, imamın minberde iken konuşmasının caiz olduğuna delildir. Aliyyül-Kaarî, Tıybî'den naklen, "bunda minberde konuşmanın cevazına delil var.Bize göre emir bi'I-ma'ruf olmayınca hutbe esnasında hatibin konuşması mekruhtur" der. İmam Şâ'rânî de "diğer üç imamın hilâfına İmam Mâlik namaza ait bir maslahata mebni olursa hatibin konuşmasını mubah görmüştür" demiştir. Yukarıda Aliyyül-Kaari'nin "bize göre" dediği Ha-neftlerin görüşüdür. Yani Hanefilere göre imamın hutbe esnasında emir bi'I-ma'ruf cinsinden başka şeyler söylemesi mekruhtur. Şâfiîlerden bu konuda iki rivayet nakledilmiştir. Bunlardan meşhur olana göre konuşma mühim bir işten dolayı ise, haram değil, aksi halde haram veya mekruhtur.
Ebû Davud'un rivayetin sonuna aldığı talikten, bu hadisi rivayet edenlerin çoğunun Câbir'i anmadan direkt Atâ vasıtasıyle Resûlullah'dan mürsel olarak naklettiklerini Mahled b. Yezîd'in (buradaki rivayetin râvisi) sahâbi olan Câbir'i de anarak mevsûl olarak rivayet ettiğini anlıyoruz.
"Mahled Şeyhdir" sözünden kast edilen de, onun âdil olduğuna işarettir. Çünkü îbn Ebî Hatim'in dediğine göre adaletin üç merhalesi vardır. Bunlar:
**1.** Birisine "sika veya mütkın" denildiği zaman, hadisi hüccet olabilir.

**2.** Bu "sadûktur" veya onun yeri sıdk'tır ya da "lâbe's bih" denildiğinde, hadisi yazılabilir ancak temkinli davranmak gerekir, anlamına gelir.
**3.** "Şeyh'dir" denildiğinde de, yine hadisi yazılabilir ve temkinli olmak lâzımdır demek olur. Fakat bu, ikinci mertebedekinden biraz daha aşağı bir ta'dildir.
İşte Mahled, bu üçüncü gruptandır.Mahled'in tek başına bu hadisi mevsûl olarak rivayet etmesi, hadisin sıhhatine zarar vermez.[162][162]

### 219-221. (İmamın) Minbere Çıktığı Zaman Oturması

**1092.** ...İbn Ömer (r.a.)den; demiştir ki:
Resûlullah sallellahu aleyhi ve sellem (cumada) iki hutbe okurdu. Minbere çıktığı zaman: -zannediyorum müezzin[163][163]- (ezam) bitirinceye kadar oturur sonra kalkıp hitâb eder, sonra yine oturur ve hiç konuşmaz, bilâhere kalkıp tekrar hitâbederdi."[164][164]

### Açıklama

Bu hadis-i şeriften anladığımıza göre Hz. Peygamber minbere çıkınca ezan okununcaya kadar oturur sonra kalkıp iki hutbe okurdu. Bu iki hutbe arasında yine otururdu. Demek ki Efendimizin hutbesi üç ayrı safhadan meydana gelmişti.

**1.** Minbere çıkınca ezan okununcaya kadar oturmak. Bu oturuş dört mezhebe göre sünnettir. Kendisinden önce ezan olmayan bayram namazlarında'ise meşru değildir.
**2.** İki defa hutbe okumak, Şafiî, Mâliki ve Hanbelîlere göre her iki hutbe de cumanın sıhhati için farzdır. Hanefîlerde ise, birinci hutbe vâcib, ikinci hutbe sünnettir. Hanefîler, ikinci hutbenin vâcib olmayışına delil olarak bazı sahâbüerin bunu terk ettiklerini göstermişlerdir. Tebyînü'l-hakâik şer-hu Kenzİ'd-dekâik sahibi Zeylâî "birçok sahâbiden bir tek hutbe okudukları ve buna da kimsenin karşı çıkmadığı rivayet edilmiştir" der.
Hanefîlerin, Birinci hutbenin vâcib olduğuna delilleri Allah'ın zikrine koşunuz" emridir. Zikirden maksat, hutbedir.
Diğer mezhebler de, bu hutbelerin farziyyetine Resûlullah'ın ve sahâbî-lerin yaptıklarına dair olan meşhur rivayetleri esas almışlardır. Irakî, Evzâî, İshâk b. Rahûye, Ebû Sevr, Îbnu'l-Münzir ve bir rivayetinde Ahmed b. Han-bel'in Hanefîlerin görüşünde olduklarım nakleder.
Hasen ve Dâvûd Zahirî ise, hutbenin mendub olduğunu, Hz. Peygamberin ve ashabın devamının onun farz veya vâcib olmasını gerektirmeyeceğini söylerler. Şevkânî de bu görüşe meyyal görünmektedir.
**3.** İki hutbe arasında oturmak: Bu oturuş Şâfîîlere göre farz, cumhura göre sünnettir. Şâfîîlerin bu konudaki delilleri de Resûlullah'ın bu oturuşu terk etmemesidir. Bu oturuşun farz olmadığı görüşünde olanlardan Aynî, tbn BattâFın, "Muğîre b. Şube'nin iki hutbe arasında oturmadığı rivayet edilmiştir. Eğer farz olsaydı, Muğîre bunu bilirdi, bilmiyor idiyse, huzurundaki sahâbî ve tabiîler onu uyarırlardı" dediğini kayd eder. Sonra bu oturuş hatîbin istirahati içindir. Hutbe ile hiç bir alakası yoktur ki, farz olsun.[165][165]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hatib minbere çıkınca ezan bitinceye kadar oturur.Bu, ezanı dinlerıek içindir.
**2.** tki hutbe arasında oturmak meşrudur.
**3.** Cuma hutbesi iki hutbeden müteşekkildir.[166][166]

**220-222. Ayakta Hutbe Okumak**

**1093.** ...Câbir b. Semure (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) ayakta hutbe irâd eder, sonra oturur, sonra kalkıp yine ayakta hitab ederdi. (Câbir dedi ki:) "Kim sana Peygamber (s.a.)'in oturarak, hutbe irad ettiğini söylerse, yalan söylemiştir. Vallahi ben Resûlullah (s.a.) ile birlikte iki bin (vakit)den fazla namaz kıldım.[167][167]

**Açıklama**

Hadis-i şerif hutbeyi ayakta okumanın meşru olduğuna delildir. Ancak kıyamın hükmü ihtilaflıdır.

Cumhura göre hutbenin ayakta iradı farzdır. Bunlar Hz. Peygamberin hutbelerini ayakta irad ettiğini bildiren bu ve buna benzer rivayetlere dayanmışlardır. Nevevî, bu görüşün mantıkî izahı olarak şunları söyler: "Çünkü hutbe cumanın iki farzından biridir. Öyleyse namazda olduğu gibi hutbede de kıyam ve kuud farzdır." Bunlar Hz. Osman ve Muâviye'nin oturarak hutbe okuduklarına dair rivayetleri zarurete hamletmişlerdir. "Hz. Osman ihtiyarladığı için, Muaviye de çok şişman olduğu için oturarak hitab etmişlerdir" derler.

İmam Mâlik'den hutbede kıyamın vacib olduğu, fakat şart olmadığı, dolayısıyla, hatibin kıyamı terk etmesi halinde hutbenin sahih fakat hatibin günah işlemiş olacağı rivayet edilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete ve Hanefîlere göre, hutbenin ayakta olması sünnettir. Bunlara göre, Hz. Peygamber'in ve hulefâ-i Râşidin'in devamlı ayakta hutbe okumaları, kıyamın farz ya da vâcib olmasını gerektirmez. Nevevî'nin hutbeyi cumanın şartlarından biri olduğu için namaza benzetmesi de tam geçerli değildir. Çünkü hutbe her yönden namaza benzemez, namaz da kıbleye dönmek şart olduğu halde, hutbede böyle bir şart yoktur. O halde hutbe namaza değil ezana benzer. Dolayısıyla kıyamın ve oturmanın namazda farz olması hutbede de farz olmasını gerektirmez. Bu görüşte olanlar, Hz. Osman'ın oturduğu yerde hitâb etmesini de delilleri arasına alırlar.

Câbir b. Semure (r.a.)'nin "Ben Resûlullah ile iki bin (vakit)den fazla namaz kıldım" demesi ya çokluktan kinayedir ya da beş vakit namazı kasdetmiştir. Çünkü cumanın farziyetinden Efendimizin vefatına kadar değil iki bin, yarısı kadar bile cuma namazı kılınmamıştır.[168][168]

**1094.** ...Câbir b. Semure (r.a.)den; demiştir ki:
(Cuma günü) Peygamber (s.a.)'in iki hutbesi vardı. Bu hutbeler arasında oturur, hutbelerde de Kur'an okur ve cemaate nasihat ederdi.[169][169]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif de Hz. Peygamber'in iki hutbe arasında oturduğu ve hutbede Kur'an-ı Kerim okuyup cemaate va'z ettiği beyân edilmektedir. Hutbeler arasında oturmanın hükmü bundan evvelki babın hadisinde (hadis no: 1092) izah edilmiştir. Hutbede nasihat konusuna da ileride temas edilecektir. Şimdi burada hutbe esnasında Kur'an-i Kerim okumanın hükmünü açıklayalım:
Bu rivayette Efendimizin hutbede Kur'an-ı Kerim okuduğu haber verildiği halde, hangi sûreleri okuduğuna temas edilmemiştir. Ebû Dâvûd'da ileride gelecek olan bir rivayetten (hadis no: 1100) Resûlullah'ın “Kâf Sûresi"ni okuduğu anlaşılmaktadır. İbn Mâce'nin Übeyy b. Ka'b'dan rivayet ettiği bir haberde ise, Hz. Peygamber'in minberde Tebâreke (Mülk) Sûresi'ni okuduğu, Taberânî'nin Evsat'mdaki bir rivayetinde de Zümer suresinin sonunu okuduğu bildirilmektedir. Yine Taberânî'nin Hz. Ali'den rivayet ettiği başka bir haberde ise, Resûlullah (s.a.)'in minberde, Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuduğu haber verilmiştir. Ancak İbn Mâce ve Taberânî'nin bu nakilleri senetlerindeki bazı şahıslar yüzünden tenkide tabi tutulmuştur.
Minberde Kur'ân-ı Kerim okumanın hükmü mezhebler arasında ihtilaflıdır:
Şafiîlere göre, en az bir âyet okumak farz, Kâf sûresini okumak ise, müstehabtır. Delilleri Hz. Peygamber'in hiç ihmal etmeden Kur'an okumasıdır.
Cumhura göre, bu kıraat farz değildir. Hanefilerde sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber'in fiili ile sabit olan bir şey farz değil, sünnet olur. Ayrıca Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim'de "zikr"i emretmiştir. Bu kıraati ve ka'de-yi içine almaz. Bunların şart olduğunu söylemek haber-i vâhidle şart koymak demektir. Bu da Kur'ân'ın haber-i vâhidle neshini gerektirir ki caiz değildir.
Minberde okunacak Kur'an-ı Kerim'in hangi safhada okunacağında da görüşler bir değildir. Şâfiîlerden bazıları kıraatin ilk hutbede olacağım söylerken, Iraklı Şâfiîler "her iki hutbede de okunmalı" demişlerdir. HanbelîIerden Kadî'nin görüşü de bu şekildedir. Bazı âlimlerse, ikinci

hutbede okunacağını söylemişlerdir. Hanefîler sünnet olan bu kıraatin ilk hutbede olacağını söylerler.[170][170]

**1095.** ...Ebû Avâne, Sımak b. Harb'den; Câbir b. Semure'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
Resûlullah (s.a.)'i ayakta hutbe irad ederken gördüm. Sonra birazcık oturur, hiç konuşmazdı.
(Bundan sonra) Ebû Avâne, (Câbir'in rivayeti olan bundan önceki) hadisi zikretti.[171][171]

**Açıklama**

İmam Ahmed'in rivayetinde buradaki metne ilâveten: = sonra kalkar ve minberi üzerinde başka bir hitabede bulunurdu. Kim sana Efendimizi oturduğu yerden hutbe irad ederken gördüğünü haber verir ise inanma" cümleleri yer almaktadır.
Hüküm itibariyle bu rivayette öncekilere ilâve edilecek bir husus yoktur.[172][172]

**221-223. Vava Dayanarak Hitab Eden Kimse**

**1096.** ...Şu'ayb b. Ruzeyk et-Tâifî'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) ile sohbeti olan bir adamın yanına oturdum. Ona el-Hakem b. Hazn eJ-Kulefî[173][173] denilir. Bu zat, bize şöyle anlatmaya başladı:
Yedi veya[174][174] dokuz kişiden biri olarak Peygamber (s.a.)e elçi olarak geldim. Onun huzuruna girip "Ya Resûlallah! Biz seni ziyaret ettik, sen de bizim için hayır duâ et" dedik. (Resulullah bizim için duâ etti) ve bize birazcık hurma (getirilmesini) emretti. O zaman durum biraz zayıftı (gelir azdı). Biz Medine'de günlerce kaldık. Resulullah ile beraber cumada bulunduk (cuma kıldık). Efendimiz, bir bastona veya[175][175] yaya dayanarak kalktı. Kısa, güzel, mübarek kelimelerle Allah'a hamd ve sena etti. Sonra; "Ey insanlar! Siz emrolunduğunuz herşeyi yapamazsınız veya[176][176] güç yetiremezsiniz, ama doğru olunuz" müjdeleyiniz!" buyurdu.[177][177]

(Ebû Davud'un talebesi) Ebû Ali dedi ki:
Ebu Davud'u " hadisten birkaç kelimeyi bana, bazı arkadaşlar kaydettirdiler (Kâğıttan silinmiş) " derken dinledim.[178][178]

**Açıklama**

Rivayetten anladığımıza göre el-Hakem b. Hazn el-Külefî adında bir zat yedi veya dokuz kişilik bir hey'etin içinde Resûlullah'a gelmiş, onu ziyaret etmiş, dua ve ikramına nail olmuştur. Efendimizin hey'ete ikramı birazcık hurmadan ibaret kalmıştır. Bizzat râvi bu azlığın o esnadaki fakirlikten ileri geldiğini bir özür kabilinden zikretmiştir. Rivayetin konu ite alâkası bundan sonraki bölümüdür. Râvinin ifadesine göre, bu hey'et Medine'de günlerce kalmış ve bu meyânda Resulullah (s.a.) ile cuma kılma şerefine ermiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber bir bastona veya yaya dayanarak ayağa kalkmış ve hutbesini irad buyurmaya başlamıştır. Siyaktan bu hâdisenin mescide minber konulmadan evvel meydana geldiği anlaşılmaktadır.
Demek oluyor ki, hatibin hutbe esnasında elinde bir baston veya yay, kılıç gibi birşey bulundurması meşrudur. Fukaha, bu sayılan şeyleri hatibin hangi eline almasının evlâ olduğunda müttefik değildir.
Mâlikilere göre, hatibin hitabe esnasında sağ eline bir baston veya yay ya da kılıç alması müstehabtır. Sol eli ile bir yere dayanmaz.
Şâfiîlere göre, adı geçen şeylerden birini sol eline alır, sağ eli ile de minberin kenarına yapışır. Eline alacak bir şey bulamazsa ya sağ elini sol elinin üstüne koyar, ya da ellerini yanlarına salıverir.
Hanefîlerde kılıç zoru ile fethedilen memleketlerde hatib, hutbe esnasına sol eline bir kılıç alır. Sulh yoluyla İslâm'ın girdiği bölgelerde ise, eline kılınç almaz. Tahtâvî, Meraki'l-Felâh haşiyesinde kılınç haricinde yay ve baston gibi bir şeye dayanmanın mekruh olduğunu söyler. İbn Emiri'1-hâc bu meselenin münâkaşasını yapıp, Ebû Davud'un bu rivayetine işaret ederek Hz. Peygamber'in Medine'de hutbe esnasında elinde yay veya baston bulundurduğunun sabit olduğunu söyler, vakıa da budur. Tahtâvî'nin bunu mekruh sayarken neye dayandığını bilemiyoruz.
Hanbelîlere göre, herhangi bir eli ile, kılıç, yay veya bastona dayanabilir. Bu, sünnettir.
Aslında bu adı geçen şeyleri sağ veya sol eline alması konusunda hiç bir rivayet yoktur. Bütün bunlar çeşitli maslahatlar göz önüne alınarak ortaya

konmuş mütelealardır.
İbn Kayyım, Zâdü'I-Meâd'da, Hz. Peygamber'in minber yapılmadan önce, hutbe irad ederken Medine'de bastona, gazvelerde de yaya dayandığını; kılıca dayandığına dair hiç bir rivayetin bulunmadığım söyler. Hatta kılıca dayanmayı meşru görenleri de küçümseyici ifadeler kullanır.
Rivayetin devamında Hz.Peygamberin hutbede Allah'a hamd-ü sena ettikten sonra cemaate "Siz emrolunduğunuz şeylerin tümünü yapamazsınız, ama mu'tedil olunuz, müjdeleyiniz” buyurdu deniliyor.
"Doğru olunuz" diye tercüme ettiğimiz kelimesini İbn Ha-cer: "doğruya sanlınız, ifrat ve tefrite sapmayınız kelimesini de, "devamlı olan ameli az da olsa sev abla müjdeleyiniz" şeklinde mânâlandırmıştır.[179][179]

**Bazı Hükümler**

**1.** Fazulet sahibi kişileri ziyaret etmek ve onları ziyaret için yola çıkmak meşrudur.
**2.** Külfet'e girmeden elde olan şeylerle müsâfıre ikram etmek müstehabtır.
**3.** Salih kişilerden duâ istemek müstehabtır.
**4.** Âlimlerden ilim almak için onların yanında kalmak iyidir.
**5.** Hatibin hutbe esnasında, asa, yay ve kılıç gibi bir şeye dayanması müstehabtır.
**6.** Hutbeye Allah'a hamd ve sena ile başlanmalıdır.
**7.** Hatib hutbesinde cemaat için gerekli bilgileri vermeli, onlara en çok lazım olan konuları ele almalıdır.[180][180]

**1097.** ...İbn Mes'ûd (r.a.)'den; rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) hutbe irad ettiği zaman şunları söylerdi:
"Hamd sadece Allah'adır. Allah'a hamdeder, ondan yardım ister ve Onun bağışlamasını dileriz. Nefislerimizin şerrinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyete erdirdiği kimseyi sapıtacak kimse yoktur. Allah kimi şaşırtmışsa onu da kimse hidâyete erdiremez. Allah'tan başka ilâh olmadığına Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim. Allah onu kıyametin önünde korkutucu ve ntüjdeleyici olarak hak (din) ile göndermiştir. Kim Allah'a ve Resulü'ne itaat ederse doğru yolu bulmuştur.

Kim de onlara isyan ederse (bilsin ki) o nefsinden başka hiç kimseye zarar vermeyecektir. Allah'a hiçbir zarar vermeyecektir."[181][181]

**Açıklama**

Hadisin başında "hutbe iradettiği zaman" diye terceme ettiğimiz kelimesi haddi zatında "kelime-i şehâdet getirdiği zaman" demektir. Ancak burada "zikrü'1-cüz irâdetü'l-küll" kabilinden olmak üzere mecazi olarak "hutbe okudu" manasına kullanılmıştır. Çünkü hutbenin içerisinde teşehhüd mevcuttur.
Hz. Peygamberin "Nefislerimizin şerrinden Allah'a sığınırız" buyurması, nefsin kötülüğü emredici, hevâ ve hevese, kötü maksatlara meyyal oluşu dolayısıyladır. Resûlullah mâ'sum (günah işlemez) olduğu için onun bu şekildeki duası ümmetine öğretme maksadına yöneliktir.
"Cenabı Allah onu, kıyametin önünde korkutucu ve müjdeleyici olarak hak dinle gönderdi" ifâdesindeki, "müjdeleyici ve korkutucu" kelimelerinden maksad, itaat edenleri âhirette cennet ve dünyada yardımla müjdelemesi; isyan edenleri de dünyada mahrumiyet, âhirette de azab ve Cehennem ile korkutmasıdır. "Kıyametin önünde" ifadesinden de "Kıyametin kopmasına yakın" mânâsı murad edilmiştir. Hz. Peygamberin işaret ve orta parmağını göstererek "Ben kıyamete işte böyle yakın olarak gönderildim" buyurması da bu mânâyı destekler.
Hadis-i şerifteki "kim onlara (Allah'a ve Resulü'ne) isyan ederse" ibaresi, Allah ve Resulünü bir zamirde birleştirmenin caiz olduğuna delildir.
Başka lâfızlarla rivayet edilmiş başka hutbeler de vardır. îmam-ı Şafiî'nin Müsned'indeki şu rivayet bunlardandır:
"Hamd, yalnız Allah' adır. O'ndan yardım diler, bizi bağışlamasını niyaz ederiz. O'ndan hidâyet ister, yardım dileriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiği kimseyi hiçbir kimse saptıramaz. O'nun saptırdığım da hiç bir kimse doğru yola eriştiremez. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve (yine) şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve rasûlüdür. Allah'a ve rasûlü-ne itaat eden dosdoğru yolu bulmuş demektir. Allah*a ve Resulüne isyan eden de -tekrar Allah'ın emrine dönünceye kadar- sapmış demektir."[182][182]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif hutbeye "hamd" ile başlamanın meşru olduğunu gösterir.Bunun hükmü mezhebier arasında ihtilaflıdır. Şafiî ve Hanbelîlere göre hutbede hamdele hutbenin farzlanndandır.Hamdele olmadan hutbe sahih değildir. Bu görüş sahihleri, hutbede kıraat, kıyam ve hutbeler arasında oturma konusunda olduğu gibi Hz. Peygamber'in tatbikini esas almışlardır.
Hanefî ve Mâlikîlere göre, hutbede hamdele sünnettir. Bunlar da Resûlüllah'ın tatbikatını delil almışlar ancak Hz. Peygamberin fiilinin vücûba delâlet etmeyeceğini söylemişlerdir.
**2.** Hutbede şehâdet kelimesi okumak meşrudur. Mezhepler bunun hükmünde de ihtilâf etmişlerdir. Şafiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre farz; Hanefilere göre sünnettir.
Hutbenin şart ve rükünleri mezheblere göre oldukça değişiklik arz eder.
Mâlikîlere göre hutbenin rükünleri sekizdir:
Bunlar, **1.** Hutbenin müjdeleyici ve sakındırıcı olması, **2.** Arapça olması, **3.** Açıktan okunması, **4.** Zevalden sonra cuma namazından evvel olması,
**5.** Bölümlerinin biri birine bitişik olması, **6.** Namazla arasının ayrılmaması, **7.** En az on iki kişilik bir cemaatin karşısında okunması, **8.** Mescidde okunmasıdır.
Şâfillerde hutbenin beş rüknü vardır:
**1.** Hususî lâfızları ile Allah'a hamd etmek, **2.** Resülullah için salevât okumak, **3.** Takvayı tavsiye etmek (bu üç şartın her iki hutbede de bulunması gerekir). **4.** Hutbelerden birinde Kur'ân okumak, **5.** Sonunda mü'minler için dua etmek,
Bu mezhebe göre hutbenin şartları da şunlardır:
**1.** Her iki hutbenin de arabça olması, **2.** Vakit içinde irâd edilmesi, **3.** Hutbelerin biri birinin peşinde olması ve rükünlerinin arasının ayrılmaması, **4.** Hutbelerle namazın bitişik olması, **5.** Hatibin abdestli, elbisesinin temiz olması, **6.** Setrül avret, **7.** Hatibin ayakta durması, **8.** İki hutbe arasında oturması, **9.** Hutbeyi en az kırk kişilik bir cemaatin dinlemesi.
HanbeliIerİn görüşü de aynen Şâfiîlerinki gibidir.Yalnız Hanbelîler, Şâfiîlerin rükün dediklerine de şart demişler ve Hatibin imamete salahiyetli olmasını ilâve etmişlerdir. Hanbelilerde farklı olarak cumanın vakti bayram namazının vaktinde girer.

Hanefîlere göre, hutbenin rüknü ikidir:
**1.** En azından bir teşbih, hamd veya tehlil kadar hitabe, **2.** Hutbeye niyyet.
Hutbenin şartları ise:
**1.** Vakit içinde ve namazdan önce olması, **2.** İmamdan başka en az üç kişinin huzurunda olması, **3.** Hutbe ile namazın arasının ayrılmamasıdır.
Zahirîlerden İbn Hazm, hutbenin farz veya vâcib olmadığını, dolayısıyla hiç hutbe okumadan kılınan iki rekatlık bir cuma namazının sahih olacağını söyler. İbn Hazm'a göre hutbe müstehabtir.
Bu ve bundan sonraki hadislerin bâb ile hiç bir ilgisi yoktur. Müellif "yaya dayanarak hutbe irad etme" başlığı altında mevzuları farkiı olmakla beraber bu hadisleri de zikretmiştir. Bu çokça rastlanan bir durumdur.[183][183]

**1098.** ...Yûnus (b.Yezid), İbn Şihâb'a Resûlullah(s.a.)'in hutbesini sormuş, o da önceki rivayetin benzerini nakletmiş, (farklı olarak) şunları (da) söylemiştir:
"O ikisine (Allah'a ve Resulüne) isyan eden muhakkak sapmıştır. Rabbimiz Allah bizi kendisine ve Resulüne itaat eden, rızasına (razı olacağı şeylere) tâbi olan, hışmından (azabına sebep olacak şeylerden) kaçınanlardan kılsın. Biz ancak ondan (yardım isteyici) ve ona (itaat edici)yiz."[184][184]

**Açıklama**

Bu rivayet mürseldir. Zira îbn Şihab ez-Zührî hadisi aldığı sahabiyı anmamıştır.
Müellif bu rivayeti, diğeri ile arasındaki farka işaret etmek için kitabına almıştır.[185][185]

**1099.** ...Adiyy b. Hatim[186][186] (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: Bir hatib Resûlullah (s.a.)'in yanında hutbe okuyup; "Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse (şüphesiz doğru yolu bulmuştur), kim de onlara isyan ederse..." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Kalk! -veya git-[187][187] (sen) ne kötü hatibsin!.." buyurdu.[188][188]

**Açıklama**

Hadis-i Şerifte söz konusu edilen hatibin hitabesi cuma hutbesi haricinde bir hitabe olmalıdır.
Hz. Peygamberin bu hatîbe itiraz edip kovarcasına "kalk" veya "git!" demesinin sebebi hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan en meşhuru hatibin "kim o ikisine isyan ederse" sözünde, "O ikisine” mânâsındaki zamiri Allah ve Resulü için ortak kullanmasıdır. Hadis-i şerifin Müslim ve Beyhakî'deki rivayetlerinde "sen ne kötü hatibsin" sözünden sonraki "Allah ve Resulüne isyan eden muhakkak sapmıştır de" mânâsındaki ilâve, yukarıda beyân edilen sebebin sahih olduğunu gösterir. Kadı îyaz Hz. Peygamberin hatibe itiraz sebebinin bu olduğunu söyledikten sonra, "çünkü tesniye (ikil) zamiri eşitliği gerektirir. Hz. Peygamber hiç bir surette Allah (c.c.) ile bir tutulamayacağına göre sözü ikil zamiri ile değil de isimleri ayrı ayrı Allah'a ve Resulüne diye tertib etmesi gerektiğini kendisine tenbih etmiştir" der.
Hz. Peygamber Allah ve Resûlullah için bir tek tesniye zamiri kullanmasını men'ettiği halde, bizzat kendisi o zamiri kullanmıştır. Bundan evvelki hadiste ve Buhârî'nin "üç şey vardır ki bunlar, kimde bulunursa İmanın tadını tadar. Bunlar: Allah ve Resulü kendisine ikisinden başka her şeyden daha sevimli olması..." şeklindeki rivayetinde bu açıkça görülmektedir. O halde Efendimiz bizzat kendisinin kullandığı bir ifâdeyi başkasından niçin men'etmiştir? Bu soruya şu şekilde cevab verilmiştir:
**1.** Allah ve Rasûlu için müşterek zamir kullanmak sadece Hz. Peygambere hastır. Çünkü o Rubûbiyetin hakkını tam olarak verir, onun ifâdesinde ikisini denk tuttuğuna dair bir yanlış anlama olamaz. Ümmet için aynı durum söz konusu olmayabilir. Bu Izz b. Abdisselâm'm tevcihidir.
**2.** Hadis-i şerifte söz konusu edilen hatibin, tesniye zamiri ile Allah ve Resulünü birleştirmesinden cemaatta yanlış anlamlar çıkaranlar olabilir. İçlerinde Allah ile Peygamberi denk zannedenler bulunabilir.
**3.** Hz. Peygamberin hatibi men'etmesi nedbe hamledilir, kesinlik ifâde etmez. Yani Cenab-i Allah'la Nebiyy-i Ekrem'e tek zamirle işaret caizdir, ancak bundan kaçınılması mendubtur.
**4.** Hz. peygamberin yapılanı men'etmesi sadece bu hatibe mahsustur. Çünkü efendimiz, bu zâtın hal ve tavrından Allah'la Peygamberi denk zannettiğinden dolayı müşterek zamir kullandığını anladığı için ona itiraz etmiştir.

**5.** Hutbelerin mufassal ye açık olması gerekir. Rumuz ve işaretlerle ifâde uygun olmadığı için, Efendimiz bu itirazı yapmıştır. Bu tevcih de Nevevî'ye aittir.
**6.** Tahâvî, bu tevcihlerin hiç birini uygun bulmamış ve şöyle demiştir: "Bize göre mânâ -Allahü âlem- takdim te'hir ile ilgilidir."
Hadisin Ebû Dâvûd'taki rivayetinde "Onlara kim isyan ederse...” sözünden sonra cevap zikredilmemiştir. Bu, ya şartın cevabını söylemeden hatibi Efendimizin susturmasındandır ya da cevap, râvilerden bir itarafından ihmal edilmiştir. Sahih-i Müslim'deki rivayette ise, cevab olarak “şüphesiz sapmıştır" ifâdesi yer almıştır. Bu Ebû Dâvûd'da cevabın zikredilmemesini râvilerden birinin ıskatı sebebiyle olduğunu gösterir.[189][189]

**Bazı Hükümler**

**1.** Allah ve Resulü için tek zamir kullanılması caiz değildir.
**2.** Reis durumunda olan şahıs, maiyyetinden birinin yaptığı hatayı derhal düzeltmesi gerekir.[190][190]

**1100.** ...el~Hâris b. en-Nu’man’ın kızından[191][191]; demiştir ki:
Ben “Kaf” suresini ancak Resûlullah'ın ağzından ezberledim. O bu sureyi her cuma hutbede okurdu. Bizim tandırımız ile Resûlullah (s.a.)'ın tandın birdi.[192][192]
Ebû Dâvûd dedi ki: Ravh b. Ubâde Şube'den "Harise b. Nu'man'ın kızı"; İbn Hişam ise "Harise b. Numan'ın kızı Ümmü Hişâm" şeklinde rivayet etmişlerdir.[193][193]

**Açıklama**

Hadisin Müslim'deki bir rivayeti aynen Ebû Dâvûd'unki gibidir.Bir başka rivayetinde ise, Râvi hanım, kendi tandırları ile Resûlullah'ın tandırının iki sene veya bir seneden daha fazla bir olduğunu kaydetmiş, buradaki:
" = Kaf Sûresi'ni ancak Resûlullah'ın ağzından ezberledim" cümlesinin yerine, Ben suresini ancak Resûlullah'ın dilinden aldım" ifâdesini kullanmıştır. Müslim'deki bu farklı rivayette ayrıca Efendimizin bu sûreyi minberde okuduğu açıkça bildirilmiştir.

Görüldüğü gibi üzerinde durduğumuz rivayet hutbe esnasında Kur'ân-ı Kerim, özellikle Kaf Sûresi'ni okumanın meşru olduğuna delildir. Hutbe esnasında Kur'ân-ı Kerim okumanın hükmü, hangi sûrelerin ve hangi hutbede okunacağına dair bilgi 1094. hadisin şerhinde tafsilâtlı olarak verilmiştir. Oraya müracaat edilmelidir.
Rivayetin sonunda sahâbî hanımın "Bizim tandırımızla Hz. Peygamberin tandırı birdi" demesi, Nevevî'nin de işaret ettiği gibi, evinin Resûlullah'ın evine yakınlığına ve onun hallerini yakınen bildiğine işarettir. Sanki mezkûr hanım, "kadınlar cumaya gitmedikleri halde bu kadın Resûlullah'ın minberden okuduğu bir sûreyi nasıl ezberlemiştir?" şeklinde vuku'u muhtemel bir soruya peşinen cevab vermiştir. Anlaşıldığına göre bu sahâbiye, adı geçen sûreyi evinden işiterek öğrenmiştir.
Ebû Dâvûd hadisin sonundaki taliki, râvi hanım Ümmü Hişâm'm babasının adı hakkındaki ihti'âflara işaret etmek için almıştır. Rivayetin başındaki senedde bu hanımın babası "el-Haris b. en-Nu'mân" olarak zabtedildiği halde, Ravh b. Ubâde'nin Şu'be'den naklinde ismin "Harise b. en-Nu'mân" şeklinde sabit olmuştur. İbn İshak ise Ravh b. Ubâde'nin tesbitinden farklı olarak hanımın künyesine de işaret etmiş ve "Harise b. en-Nu'man'ın kızı Ümmü Hişam" demiştir.[194][194]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kadınların ilim Öğrenmesi ve öğretmesi caizdir.Tabiatıyla bu, fitne korkusunun olmamasıyla kayıtlıdır.
**2.** Hatibin minberde " Kaf " sûresini okuması sünnettir.[195][195]

**1101.** ...Câbir b. Semure (r.a.)den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.)'in namazı da hutbesi de orta idi. (Hutbede) Kur'ân'dan birkaç âyet okur ve halka öğüt verirdi."[196][196]

**Açıklama**

Rivayetin sondaki "Kur'ân'dan birkaç âyet okur ve cemaate öğüt verirdi" ifâdeleri, Müslim'in rivayetinde mevcut değildir.
Namazın ve hutbenin orta olması haddinden fazla uzun ve kısa olmamasıdır. Kasd; Orta, mu'tedil manalarına gelir. Arablar, orta boylu

adama ve orta halli yaşayışa kasd derler.
Bu hadis ile Müslim'in Ammâr (r.a.)'den rivayet ettiği, Efendimizin hutbeyi kısa kesip namazı uzatmayı teşvik ettiğine dair olan hadis arasında ihtilâf yoktur. Çünkü her ikisinin de orta tutulduğu halde namazın hutbeden daha uzun olması mümkündür. Müslim'deki rivayette namazı hutbeye nisbetle uzun tutmak emredilmiştir.
Nevevî, "İki hadis arasını cem'etme imkânı olmadığı takdirde ümmet, Resûlullah'ın fiiline göre değil, sözü ile amel eder. Çünkü fiilinin kendine mahsus olması mümkündür. Sözü ise, daha ziyâde ümmete müteveccihtir" der.
Hz. Peygamberdin hutbe esnasında okuduğu âyetler, Seyhan'ın rivayet ettiklerine göre şu âyetler kadardır: "(Şöyle) çağrışırlar: Ey Mâlik! Rabbin bizi öldürsün. O da; siz behemehal (azab da) kalıcısınız dedi(ler)"[197][197]
Mı - Ey iman edenler! Allah'dan nasıl korkmak lazımsa öylece korkunuz. Sakın siz müslümanlar (olmak)dan başka (bir sıfatla) da can vermeyin."[198][198]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma namazı ve hutbesi ne uzun ne de kısa olmalıdır, mu'tedıl olmalıdır.
**2.** Hatib hutbesini Kur'an-ı Kerim'den âyetler okuyarak ve cemaate va'z ederek irâd etmelidir.[199][199]

**1102.** ...Amre, kız kardeşi (Ümmü Hişâm)ın şöyle dediğini rivayet etti:
Kaf sûresini sadece Resûlullah (s.a.)'ın ağzından öğrendim. Onu her cuma (hutbe esnasında) okurdu.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı şekilde Yahya b. Eyyûb ve tbn Ebi'r-ricâl, Yahya b. Sa'd'den o da Amre'den; Amre de Harise b, en-Numân 'in kızı Ümmü Hişâm 'dan rivayet etmiştir.[200][200]

**Açıklama**

Bu rivayetin aynısı, bazı fazlalıklarla 1100 no'lu hadiste geçmişti.Ümmü Hişâm o rivayette kendi tandırları ile Resûlullah'ın tandırının bir olduğunu

söyleyerek öğrenme biçimini ihsas ettirmişti. Burada aynı kayıt yer almıştır.[201][201]

**1103.** ...Amre, Abdurrahman'ın kızı Amre'den -(künyesi Ümmü Hişam olan) Amre, öbür Amre'den daha büyüktür- bir önceki hadisi mânâ olarak rivayet etti.[202][202]

**Açıklama**

Bu rivayetle önceki rivayet senedleri yönünden birbirlerinden farklıdır. Ancak her iki rivayetin manaları aynıdır.[203][203]

**222-224. Minber Üzerinde Elleri Kaldırmak**

**1104.** ...Husayn b. Abdurrahman der ki:

Umâre b.Rueybe (r.a.) Bişr b. Mervan'ı[204][204] cuma günü (ellerini kaldırarak) dua ederken görüp "Allah bu elleri çirkinleştirsin (cezasını versin)" dedi.
Zaide dedi ki: Husayn, Umâre bana, "Resûlullah (s.a.)'ı minber üzerinde (dua ederken veya hutbe okurken) gördüm. Şuna -baş parmağın yanındaki işaret parmağını kasdederek- bir şey ziyâde etmezdi" dedi.[205][205]

**Açıklama**

Bu haberden hutbe esnasında elleri kaldırmanın bid'at olduğu anlaşılıyor. Ancak elleri kaldırmaktan maksadın ne
olduğunda, değişik görüşler ortaya atılmıştır.
Bazı âlimler, burada çirkin görülen el kaldırmanın duâ ile ilgili olduğunu söylerler. Tirmizî'nin rivayetinde Husayn'ın; "Bişr b. Mervan hutbe okuyordu. Dua ederken -ellerini kaldırınca- Umâre'nin Allah o sıska kolların cezasını versin... dediğini duydum" tarzındaki ifadesi, bid'at olan el kaldırmanın hutbe esnasındaki duâ ile alâkalı olduğu görüşünü takviye ediyor. Bu hadisten sonraki rivayet de aynı mânâya işaret etmektedir.
İmam Mâlik ve bazı Şâfillerin mezhepleri budur. Kadı tyaz seleften bazıları ile Mâlikîlerden bir kısmının duada el kaldırmayı mubah gördüklerini

söyler. Bunlar, Resûlullah'ın yağmur duası ettiği bir cuma hutbesinde ellerini kaldırdığını bildiren hadise dayanırlar.
Duada el kaldırmayı mubah görmeyenler ise, Efendimizin o el kaldırışının arızî bir sebepten olduğunu, yağmur istediği için ellerini kaldırdığını söylerler.
Diğer bir görüşe göre de bu rivayette kast edilen el kaldırma hitabe ile ilgilidir. Bazı hatib ve vaizlerde görüldüğü gibi konuşma esnasında yapılan el hareketleri bid'attir. Bu görüşe göre, metindeki; " = o hitap ederken" şeklinde anlamak gerekir. Müslim ve Nesâî'deki dua kaydı olmadan "Umâre b. Rueybe, Bişr b. Mervan'ı minber üzerinde ellerini kaldırırken gördü..." şeklindeki rivayet bu görüşe ışık tutabilir.
Bu rivayetlerin devamındaki; "Efendimiz işaret parmağından başka bir-şey kaldırmazdı" sözü de bu görüşü takviye eder. Çünkü âdeten de duada parmağın kaldırılması pek tasavvur edilmez. Parmak hutbe ve va'z gibi hitabeler anında kaldırılır.[206][206]

**Bazı Hükümler**

**1.** Minberde dua ederken elleri kaldırmak meşru değildir, bidattır. Kadı Iyaz, 'İmam Malık ve Seleften bir grub, bu hadise istinaden hutbe okurken elleri kaldırmanın mekruh olduğu görüşüne varmışlardır" der. Mesele yukarıda açıklanmıştır.
**2.** Sahabe-i kiram İslâmı koruma ve ona Îslâm dışı şeylerin girmesini önlemekte pek titiz davranırlardı.[207][207]

**1105.** ...Sehl b. Sa'd (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.)'ı ne minberi üzerinde ne de başka bir yerde ellerini kaldırarak dua ederken hiç görmedim. Ama onu şöyle yaparken gördüm... (Sehl bunu söyleyince) işaret parmağını kaldırdı orta parmakla baş parmağı da biri birine birleştirdi.[208][208]

**Açıklama**

Hadis, nerde olursa olsun duâ esnasında elleri kaldırmanın meşru olmadığını gösterir. Ancak senedinde tenkide uğrayan râvilerden

Abdurrahman b. îshâk ve Abdurrahman b. Muâviye olduğu için zayıftır. Delil olamaz.
Sehl b. Sa'd Efendimizi dua'da ellerini kaldırırken hiç görmediğini söylüyor. Halbuki yağmur duasında Resûlullah'ın ellerini koltuğunun beyazlığı görününceye kadar kaldırdığı sabittir. Sehl'in işaret parmağını kaldırma hakkındaki haberi namazdaki ka'de ile ilgili olmalıdır.[209][209]

**223-225. Hutbelerin Kısa Olması**

**1106.** ...Ammâr b. Yâsir (r.a.)'den; demiştir ki:
ResûlüIIah (s.a.) bize hutbeleri kısa tutmayı emrederdi.[210][210]

**1107.** ...Câbir b. Semure es-Suvâî (r.a.)den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) cuma günleri va'zı uzatmazdı. O(nun va'z'ı) birkaç kelimeden ibaretti."[211][211]

**Açıklama**

Bu iki hadis, hutbeleri haddinden fazla uzatmanın sünnete uygun olmadığını göstermektedir.Bu haberler Müslim'in Ammâr b. Yâsir'den rivayet ettiği şu hadise işaret etmektedir: "Kişinin namazını uzun, hutbesini kısa tutması onun bilgisinin alâmetidir. O halde namazı uzatınız, hutbeyi kısa kesiniz..."[212][212]
Şevkânî, Müsîim'deki bu rivayetle ilgili olarak şunları söyler:
"Hutbeyi kısa kesmek kişinin bilgisine alâmettir. Çünkü bilgili olan kimse bütün lâfızlara, dolayısıyle kısa lâfızlara da muttalidir. Bu bakımdan kısa lâfızlarla geniş mânâları ifâde etme imkânına sahiptir. Bunda hutbeyi kısa tutmanın meşru oluşuna işaret vardır.Bu konuda ihtilâf yoktur.Ancak hutbenin sahih olduğu en kısa lâfızların ne olduğunda ihtilâf edilmiştir. Bunun tafsilâtı fıkıh kitablarında mevcuttur."
Namazı uzatmadan maksat alabildiğine uzatmak değildir. Çünkü imam namaz kıldırırken cemaat içerisindeki ihtiyarları, zayıfları ve hastalan gözö-nünde bulundurmak zorundadır. O halde namazı uzatmanın ölçüsü, cemaate ağır gelmeyecek kadar olmasıdır.
Hutbelerin kısa olmasını emir sadedinde veya Hz. Peygamber'in hutbelerinin kısa olduğunu bildirir mâhiyette başka rivayetler de varthr.

Meselâ, Nesâî'nin Abdullah b. Evfâ'dan yaptığı bir rivayette; "Resûlullah (s.a.) namazı uzatır, hutbeyi kısa keserdi." Taberânî'nin Ebû Umâme'den yaptığı bir rivayette de, "Resûlullah (s.a.) bir yere emir gönderdiği zaman, hutbeyi kısa kes, sözü az söyle, çünkü sözde büyüleyici bir nitelik vardır" buyururdu, denilmektedir.[213][213]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hutbeyi uzatmak mekruh, kısa kesmek müstehabtır.

**2.** Cuma namazı ise uzatılmalıdır.[214][214]

**224-226. Mev'iza (Hutbe) Anında İmama Yakın Olmak**

**1108.** ... Semure b. Cündüb (r.a.)'den Resûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edildi:
"Zikri (hutbeyi) dinleyiniz. İmama yakın durunuz. Çünkü insan (imamdan) uzak kalmaya devam eder, o kadar ki, cennete girse bile, orada (girmekte veya derece yönünden) geri bırakılır.[215][215]

**Açıklama**

Terceme ettiğimiz kısımda görünmemekle beraber, hadisin senedinden Muâz b. Hişâm'ın bu hadisi babasının el yazısı ile yazılmış bir kâğıttan rivayet ettiğini anlıyoruz. Bu usulle yapılan hadis rivayetine "Vicâdet" denilir.
Vicâdet: Bir kimsenin görüşüp yazısına aşina olduğu, kendini iyice tanıyıp itimad ettiği bir hocanın hattıyla bir hadis bulmasına vicâdet denilir. Bir kişi hocayı görmediği halde bu yazının ona ait olduğunu kat'i olarak bilirse, durum yine aynıdır.
Vicâdet yolu ile elde edilen hadisleri hüccet olarak almak caizdir,
Hadis-i şerifte hutbe manasına (zikir) kelimesi kullanılmıştır. Çünkü hutbe içerisinde zikir de mevcuttur. Yani zikir hutbenin bir cüz'üdür.
Cuma hutbesinde hazır olmak ve imamın konuştuklarını iyice anlayabilmek için imamın yakınında durmak hadisin konusunu teşkil etmektedir.Tabiî hutbenin başında camide olmak ve yer bulup minberin yakınına otu

rabilmek camiye erken gelmeyi gerektirir. O halde bu hadis, dolayısıyla camiye erken gitmeyi de teşvik etmektedir.
Rivayetin devamında kişinin camiye gelmekte gecikmesinin ve imamdan uzaklaşmasının, cennete girmekte gecikmesine, cennete girse bile, derece yönünden geride kalmasına sebep olacağı bildirilmektedir. Hadisteki "Cennete girse bile" ifâdesi imamdan uzakta durmanın Cennete girmeye mani olacağı tarzındaki vehmleri defetme için getirilmiştir.[216][216]

**Bazı Hükümler**

Hadis-i şerif cuma hutbesini dinlemeye ve imama yakın durmaya teşvik etmektedir.[217][217]

**225-227. İmam (Hutbe İrad Ederken) Meydana Gelen Herhangi Bir Olay Sebebiyle Hutbeyi Kesebilir**

**1109.** ...Abdullah b. Büreyde babası (Büreyde)'nin şöyle dediğini nakletmiştir:
Resûlullah (s.a.) bize hutbe irad ederken, Hasanve Huseyn (r.anhumâ) üzerlerinde kırmızı birer gömlek olduğu halde düşe-kalka (mescide) geliverdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) hemen inib onları aldı ve onlarla birlikte minbere geri çıktı. Sonra da: "Allah doğru söyledi: "Mallarınız ve çocuklarınız ancak imtihan vesilesidir.[218][218] Bunları gördüm, sabredemedim" buyurdu ve hutbeye başladı.[219][219]

**Açıklama**

Hadis-i şerif, hatibin hutbe esnasında hitabeyi kesip başka bir kişiyle konuşmasının caiz olduğuna delildir. Ulemânın bu konu etrafında söyledikleri 1091. no'lu hadisin açıklamasında anlatılmıştır. Oraya müracaat edilmelidir.
Hz. Peygamberin minberden inip torunlarını alması, onun merhamet ve şefkatinin eseridir. Efendimiz bu hareketine,'Kur'an-ı Kerim'den iktibas ettiği bir âyetle fitne (imtihan vesilesi) olarak nitelendirdiği çocukların sebeb olduğunu bildirmiştir. Çocukların fitne olması, onlar yüzünden uhrevî hazırlıkların ihmal edilmesi yönündendir. Çünkü evlat ve mal kendileri ile

olan meşguliyetten dolayı âhireti ihmal edenlerle ihmal etmeyenleri ortaya çıkarmaya vesile kılınan birer deneme aracıdır. Hz. Peygamber her türlü fitneden, bu meyanda, Allah'tan başkası ile meşguliyetten masum olduğuna göre, onun çocuklarla meşguliyetinin fitne olması, sırf onlara meylden ibarettir.[220][220]

## Bazı Hükümler

Hatib okurken gerekli durumlarda hutbeyi keser, hitabe harici bir şey konuşursa, bu konuşma hutbeyi ifsad etmez. Hükmü 1091. hadisin açıklamasında beyân edilmiştir.[221][221]

## 226-228. Hatib Hutbe İrad Ederken Dizleri Dikip Oturmak

**1110.** ...Muâz b. Enes (r.a.)ın babası (Enes)den rivayet ettiğine göre; Resûlullah (s.a.) cuma günü imam hutbe okurken ihtiba yapmaktan men' etti.[222][222]

## Açıklama

İhlibâ: Dizleri yukarıya dikip sırttan dolandırılan bir kuşakla bacaklarını bağlayarak ya da elleri ile kavrayarak oturmaktır. Hz. Peygamberin bu oturuşu men'etmesi, uyku getireceği, dolayısıyla de abdestin bozulmasına sebeb olacağı içindir. Mahrem yerlerin açılma ihtimali de olabilir. Aynî, "Duvara veya başka bir şeye yaslanmak da ihtibaya ilhak edilir. Çünkü bir bakıma bunlar da ihtibâ sayılır" demektedir.
Ulemâdanbir grub hutbe esnasında, yukarıda tarif edildiği şekilde oturmanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Evzaî, Mekhûl, Atâ ve Hasen el-Basrî bu görüş sahihlerindendir. Delilleri üzerinde durduğumuz hadistir. Ancak senetteki Ebû Merhum ve Sehl b. Muâz tenkid edildikleri için hadis zayıf kabul edilmiştir. Bu oturuşu caiz görenler bundan sonraki hadiste beyan edilecektir.
İbn Mâce'nin Amr b. Şuayb vasıtasıyla babası ve dedesinden, İbn Adiyy'-in de Câbir'den rivayet ettikleri hadisler de aynı manayı ihtiva etmektedirler. Ne var ki onlar da isnadlarındaki bazı tenkide mâruz râviler yüzünden zayıf sayılmışlardır.[223][223]

**Bazı Hükümler**

İmam hutbe okurken cemaat bir ibâdet içinde lduğunun şuurunda olmalı, oturuş ve davranışına dikkat etmeli, laubali hareketlerde bulunmamalıdır.[224][224]

**1111**.Ya'lâ b. Şeddâd b. Evs'den; demiştir ki:
Muaviye ile birlikte Beytu'l-Makdis'de bulundum. Bize cuma namazı kıldırdı. (Cemaate) baktım bir de ne göreyim; mesciddekilerden çoğu Resûlullah'ın ashabından ve imam hutbe okurken ihtibâ hâlinde oturuyorlar![225][225]
Ebû Dâvûd dedi ki: İbn Ömer, imam hutbe okurken ihtibâ ederdi, Enes b. Malik, Şüreyh, Sa'saa b. Suhan, Saidb. et-Müseyyeb, İbrahim en-Nehaî, Mekhûl, İsmail b. Muhammed b. Sa'd da (aynı şekilde ihtibâ ederdi). Nuaym b. Selâme de "İhtibâda beis yok" dedi.
Ebû Davûd dedi ki: Ubâde b. Nuseyy'den başka hiç bir kimsenin mekruh dediği bana ulaşmadı."[226][226]

**Açıklama**

İhtibâ kelimesinin ne mânâya geldiği bir evvelki hadisin açıklamasında anlatılmıştır.Karşılığım tek kelime olarak ifade mümkün olmadığı için bu eserin tercemesinde arabca aslı kullanılmıştır.
Bu haber, imam hutbe okurken ihtibâ yapmanın caiz olduğunu gösterir. Ebû Davud'un talik olarak zikrettiklerine ilâveten şu âlimler de ihtibâ-nın cevazına hükmetmişlerdir. Salim b. Abdillah, Kasım b. Muhammed, Atâ b. Şîrîn, Amr b. Dîhâr, Ebü Zübeyr, İkrime b. Hâlid, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye. Ayrıca Hanefî, Şafiî ve Malikî mezheblerinin görüşü de bu istikâmettedir.
Bu görüşü benimseyenler, ihtibâyı nehyeden hadislerin zayıf olduğunu söylerler. O rivayetleri za'fa nisbet sebebleri bir önceki hadisin açıklamasında beyân edilmiştir.
Nehye delâlet eden rivayetlerin sübûtu gözönüne alındığı takdirde, hadislerin arasım cem'etme ciheti söz konusu olur.

Tahâvî, Şerhu Müşkili'l-Âsâr'ında ihtibâyı men eden Sehl b. Muâz hadisi ile ashabın ihtibâ yaptığını bildiren rivayetleri zikrettikten sonra, caiz olan ihtibânın, hutbe başlamadan önce yapılıp, hutbe bitinceye kadar devam eden; yasaklananın ise, imam hutbeye başladıktan sonra yapılan ihtibâ olduğunu söylemiştir. İkincinin men edilmesinin sebebi hutbeyi dinlemekten alıkoymasıdır.
"Yasak edilen ihtibâ, avret mahallinin açılmasına sebeb olan, müsâade edilen ise, bu ihtimalden uzak olandır" demek de mümkündür. Bu ihtimale göre, eskiden insanlar genellikle entari giydiği ve entarinin altına giyecek bir
şey bulamayanlar olduğu için, bazıları ihtibâ halinde oldukları zaman avret mahalleri açılıyordu. İşte men'edilen ihtibâ bu durumlardakidir. Avret mahallinin açılması endişesi olmayanlar için böyle bir yasak söz konusu değildir. Nitekim, Beyhakî'nin Ebû Hureyre'den naklettiği bîı rivayette, Hz. Peygamber (s.a.)'in avret mahallini örten başka bir elbise olmadan tek entari içinde ihtibâ yapılmasını men'ettiği bildirilmektedir.
Zaten bizzat Resûlullah'ın ihtibâ ettiği sabittir. Yine Beyhakî'nin rivayetini ihtiva eden bir haberde İbn Ömer, "Resûlultah (s.a.)'ı Kabe'nin yakınında ihtibâ halinde gördüm" demektedir.
Müellif Ebû Davud'un ihtibâyı caiz görenleri eserin sonunda nakletmesi ihtibânın cevazına delâlet eden bu haberi takviye maksadına dayanır.
"Onu, Ubâde b. Nuseyy'den başka hiç kimsenin kerih gördüğü bana ulaşmadı" sözü de ihtibânın mekruh olduğuna delâlet eden bir önceki rivayetin zayıf olduğuna işaret için getirilmiştir. Ancak önceki rivayetin açıklamasında da isimleri sayıldığı üzere Ubâde b. Nuseyy'den başka ihtibânın mekruh olduğunu söyleyenler vardır.[227][227]

## 227-229. Îmam Hutbe Okurken Konuşmak

**1112.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'nin haber verdiğine göre Resûlullah (s.a.); "İmam hutbe okurken (yanındaki arkadaşına) "sus" dedin mi, boş konuşmuş (cumanın sevabını kaçırmış) olursun" buyurmuştur.[228][228]

### Açıklama

Lağv: "Faydasız söz" demektir. "Günah, doğrudan ayrılmak, söylenmesi caiz olmayan söz, aslı olmayan bâtıl sözleri konuşmak" mânâlarında da kullanılır.
Bazı âlimler bu hadisteki "boş konuşmuş olursun" diye terceme ettiğimiz sözündeki lağv kelimesinde kastedilen mânânın, "yanındakine sus diyene, cuma borcu düşse bile, kıldığı cumadan sevab yoktur" demek olduğunu söylemişlerdir.
Tirmizî bu hadisi, "kim cuma günü imam hutbe okurken (yamndakine) "sus derse, boş lâf etmiştir" ibaresi ile riâyet ettikten sonra, şöyle demektedir: "Bu bâbda İbn Ebî Evfâ ve Câbir b. Abdillah'dan da hadis rivayet edilmiştir. Ebû Hureyre'nin hadisi hasen-sahihtir. Ulemânın ameli, bu hadise göredir. Âlimler insanın imam hutbe okurken konuşmasını mekruh saymakta ve başkası konuşursa ona ancak işaretle mânı olabilir demektedirler."
Hadisin Buhârî ve Müslim'deki rivayetleri Cuma günü imam hutbe okurken (yanındaki) arkadaşına "sus" dedin mi boş lâf etmiş olursun" şeklindedir.
Tirmizî'nin işaret ettiği tbn Ebî Evfâ hadisini İbn Ebî Şeybe Musannef'inde, Bezzâr ile Ebû Ya'lâ da Müsned'lerinde şu şekilde rivayet etmişlerdir:
"Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.) cuma günü yanında duran birine "senin iîamazın olmadı" demiş o zat da durumu Resûlüllah'a bildirip:
Ya Resulallah! Sa'd bana namazımın namaz olmadığını söyledi. Resülullah:
"Niçin öyle dedin ya Sa'd?" diye sordu, Sa'd:
Çünkü sen hutbe okurken o konuşuyordu, karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
"Sa'd doğru söylemiş" buyurmuştur.
Aynî, bu konuda İbn Abbâs, Ebû Zerr, Ebû'd-Derdâ, Abdullah b. Mes'ûd Abdullah b. Amr ve Hz. Ali'den de rivayetler olduğunu söyler.
Abdullah b. Amr'ın rivayeti Ebû Dâvûd'da bundan sonra gelecek olan hadistir.
İbn Abbâs'ın rivayetini Ahmed b. Hanbel ve Bezzâr Müsned'lerinde Taberanî de el-Mu'cemu'1-Kebîr'inde tahrîc etmişlerdir. Bu rivayette İbn Ab-bas şöyle der:
"Resülullah, (s.a.) cuma günü İmam hutbe okurken konuşan kimse kitap taşıyan eşek gibidir.Ona sus! diyenin de cuması yoktur" buyurdu.[229][229]
EbuM-Derdâ ve Ebû Zerr'in hadisleri de Taberânî'nin rivayetine göre şu şekildedir:

Resûlullah (s.a.) cuma günü minberde iken bir sûre okumuş; bunun üzerine EbuM-Derdâ, yanındaki Ubeyy b. Ka'b'a dürterek:
Bu sûre ne zaman nazil oldu? Ben bunu daha önce hiç duymamıştım, demiş. O da, susmasını işaret etmiş ve namaz bitince:
Senin kıldığın namazdan ettiğin kâr sadece konuştuğun lüzumsuz sözdür, demiş.
EbuM-Derdâ durumu Resûlullah'a intikal ettirince Efendimiz:
"Ubeyy doğru söylemiş" buyurmuştur.
Abdullah b. Mes'ud'un bu konudaki hadisini de İbn EbîŞeybe Musannef'inde, Taberânî de el-Mu'cemu'l-Kebîr*İnde rivayet etmiştir. Bu rivayette İbn Mes'ud: "İmam minbere çıktığı vakit yamridakine "sus" demen boş söz olarak kâfidir "demiştir.
Hz. Ali'nin hadisini ise, Ahmed b. Hanbel merfu olarak rivayet etmiştir. Bu rivayette:
"...ve kim sus! derse konuşmuş demektir. Konuşan kimsenin de Cuma'sı yoktur" buyurulmuştur.
Bütün bu rivayetler, hutbe esnasında konuşmanın doğru olmadığında müttefiktir. Ancak bu doğru olmamanın derecesi ve safhasıi âlimler arasında ihtilaflıdır.
Urve b. Zübeyr, Said b. Cübeyr, Şâ'bi, İbrahim en-Nehâî, Süfyân-ı es-Sevrî, Davûd-ı Zahirî ve îmanı Şafiî'nin sonraki görüşüne göre hutbe esnasında konuşmak haram değil, tenzihen mekruhtur. Konuşmamak müstehabtır. İmam Şâfiî!ye göre, imam minbere çıksa bile hutbeye başlamadan cemaatin konuşmasında hiç bir mahzur yoktur. Hutbeyi duyan ile duymayan arasında fark yoktur.
Mâlikîlere göre, imam hutbe okumaya başlayınca hutbe bitinceye kadar konuşmak haramdır. Bunlara göre, imam minbere çıktıktan sonra hitabeye başlayıncaya kadar ve hitabe bittikten sonra konuşmakta mahzur yoktur. Bu konuda hatîbin sesini duyup konuşmasını anlayan ile, uzakta durup hatibin sözünü anlamayan arasında fark yoktur. Yalnız imam hutbede fuzûlî şeylerden bahsederse onu dinleme mecburiyeti ortadan kalkar.
Selâm vermek, verilen selâmı almak, konuşana "sus" demek haram olan konuşmalardandır. Konuşana işaret etmek veya birşey atmak hutbe ânında yemek yemek, aksırana "yerhamukellah" demek de haramdır.
Hanbelîlere göre, cuma günü hatibe sesini duyacak kadar yakın olanın ister dünyevî, ister uhrevî konularda olsun konuşması haramdır. Resûlullah'ın

ismi anıldığında onu duyanın salevât getirmesi mubahtır. Ancak gizli getir mesi iyidir. Yine hutbe dinleyenin yapılan duaya "âmin" demesi, aksirana "yerhamukellah" demesi, verilen selamı iade etmesi ve aksırınca hamdetmesi caizdir.
Hatibin sesini duymayacak kadar uzakta olanın konuşması ise, caizdir. Ancak bu durumda olanın susup duracağı yerde Kur'an-ı Kerim okuması veya zikir yapması müstehabtır.
Han belilere göre de haram olan konuşma tam hitabe anındaki konuşmadır. Hutbe başlamadan önce veya bittikten sonra imam minberde de olsa konuşmak caizdir.
Ha neftlere göre, hutbeyi dinlemek vacibtir. Hutbe esnasında konuşmak tahrimen mekruhtur. Konuşulan sözün uhrevî ya da dünyevî olması, konuşanın, imamın sözünü duyabilecek kadar yakın veya duyamayacak derecede uzak olması neticeyi değiştiremez.
Bir kimse Resûlullah'ın ismi anılınca içinden salevât getirir, yanındaki konuşana sözle susmasını söyleyemez fakat işaret etmesinde beis yoktur. Selâm vermek, selâm almak, aksırana "yerhamukellah" demek, Kur'ân okumak, teşbih çekmek de mekruhlar cümlesindendir.
Bedâyi'de; "Hutbe ânında konuşmak mekruhtur, Kur'ân okumak, namaz kılmak teşbih çekmek... gibi hutbe dinlemekten meşgul eden işlerin hükmü de aynıdır" deniliyor.
Şerh-i Zahidî'de de sağa - sola dönmek, abesle meşgul olmak gibi namazda mekruh olanların, hutbe dinleyenler için de mekruh olduğu kaydedilmektedir.
Hulâsa Ma tabir biraz daha serttir. Hulâsa'nın ibaresi: "Emir bi'1-ma'ruf bile olsa, namazda haram olan herşey hutbe hâlinde de haramdır" şeklindedir. Diğer kitaplardaki ibarelerin yardımı ile Hulâsa'daki "haram" tâbirinin "tahrimen mekruh" yerine kullanıldığını söyleyebiliriz.
Hanefî mezhebinin görüşü olarak yazdıklarımızın hepsi İmam-i A'zam'a göre imam minberde olduğu müddetçe geçerlidir. Sadece hutbe iradı ile kayıtlı değildir. Dolayısıyla imam minbere çıkıp da otururken veya hutbe bitip kamet getirilirken konuşmak da mekruhtur. Bazı rivayetlere göre bu yasak imamın, hutbe okumak maksadıyla yerinden ayrılması ile birlikte başlar. Ancak Bahru'r-Râik'in tnâye ve Nihâye'den naklettiğine göre hutbe başlamadan önce teşbih cinsinden şeyler söylenmesi sahih olan rivayete göre caizdir.

Ebû Hanife bu görüşünde İbn Abbâs ve İbn Mes'ud'dan rivayet edilen "imam çıktığı zaman namazda konuşmak da yoktur" mealindeki hadise dayanır. Bu hadisin hem mevkuf hem de merfu' rivayetleri vardır. Ancak mevkuf oluşu kusur değildir. Çünkü bu türlü şeyler akılla bilinemez. Bazı âlimler buradaki "çıkmak"tan maksadın imamın odasından çıkması olduğunu söylemislerdir. Esah olan, Zeylaî'nin dediği gibi, "minbere çıkmazdır. Daha önce geçen ve meleklerin cami kapısına oturup gelenleri kaydettiklerini imam hutbeye çıkınca da defterlerini kapattıklarım bildiren hadis[230][230] de îmam-ı Azam'ın görüşünü takviye etmektedir.
Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre, sadece hatibin hitabeti esnasında konuşmak mekruhtur. Çünkü konuşmanın yasak oluşunun sebebi hutbe dinlemektir. Hutbe olmayınca susmak şart değildir. Öyleyse hutbeden önce veya sonra hatib minberde de olsa konuşmak caizdir. "İmamın (hutbeye) çıkışı namazı, konuşması da sözü keser" hadisi, bunların delilidir. Ancak îbnü'l-Humâm ve Aynî bu sözün hadis değil, Zührî'nin kelamı olduğunu söylerler.
Akrebe veya yılana işaret etmek, körün önündeki tehlikeyi haber vermek gibi namazda yapılması caiz olanların, hutbe esnasında da yapılması caizdir. Şa'bî'den ve onunla birlikte birkaç kişiden hutbe esnasında konuşmanın caiz olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bunlar icmâ'ya mani olacak ölçüde değildir. Onun için İbn Abdilber hutbeyi duyan kimsenin onu dinlemesi gereğinin tabiûndan birkaçı hâriç tutulursa icmâ ile sabit olduğunu söylemiştir.
Bazı âlimler Buhârî, Müslim ve Tirmizî'deki rivayetlerinin cuma günü ile kayıtlı olmasını gözönüne alarak men edilen konuşmanın cuma hutbesine mahsus olduğunu diğer hutbelerde konuşulabileceğini söylemişlerdir.[231][231]

**Bazı Hükümler**

Cuma günü imam hutbe okurken cemaatin her ne suretle olursa olsun, konuşması caiz değildir.[232][232]

**1113.** ...Abdullah b. Amr (r.a.) Resûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Cumaya üç türlü insan gelir:
(Birincisi) gevezelik yapmağa gelen insandır. Onun cumadan nasibi, yaptığı gevezeliktir.
(İkincisi), dua etmek için cumaya gelen kimsedir. O, Allah'a dua etmiştir; Allah dilerse verir, dilerse vermez.
(Üçüncüsü de) susarak konuşmadan (hutbe dinlemek için) hiçbir müslümanın omuzuna basmadan (safları yarmadan) kimseye eziyet etmeden cumaya gelendir. İşte onun bu yaptıkları, ondan sonra gelecek olan cumaya kadar üç gün de ilâvesi ile günahlarına keffârettir. Bu Allah'ın; "her kim bir hayır işlerse kendisine, onun on misli sevab vardır"[233][233] ile sabittir.[234][234]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz cumaya gelenleri üç sınıfa ayırmıştır Bu sınıfların kim oldukları herhangi bir izaha lüzum bırakmayacak şekilde açıktır.
Cemaatin omuzlarına basmak ve tasvir edilen şekilde kılınan cuma namazının iki cuma arasındaki ve ilâveten fazlasını ihtiva eden üç günlük günâhlarına keffâret olması konusu daha önce izah edilmiştir.[235][235] Onun için burada aynı şeyleri tekrara lüzum yoktur. Hadisin fıkhî cephesine ait bilgi de bir önceki hadiste verilmiştir.[236][236]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadisi şerif cuma günü hutbe esnasında boşboğazlık etmeyi men etmektedir.
**2.** Hutbe anında, -duâ bile olsa- bir şeyle meşgul olmak doğru değildir.
**3.** İnsanlara eziyet vermeden gelen ve konuşmadan hutbeyi dinleyen kimseye kat kat sevab verilir. Resûlullah (s.a.) bu sevabı âyet-i kerime ile istidlal ederek on kat olarak haber vermiştir. Çünkü iki cuma arasında yedi gün vardır, üç gün fazlası ile bu, on gün eder. Bir cumanın on gününün günahına keffâret olması demek, bir cumaya on misli sevab verilmesi demektir.[237][237]

## 228-230. Abdesti Bozulanın İmamdan İzin İstemesi

**1114.** ...Âişe (r.anha)'dan: demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Birinizin namazda abdesti bozulursa hemen burnunu tutsun sonra da ayrılsın"[238][238]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi, Hammâd b. Seleme ve Ebû Üsâme, Hişâm 'dan; o da babası vasıtasıyla rivayet etmiştir. Bu râviler (rivayetlerinde) Hz. Âişe'yi anmamışlardır.[239][239]

### Açıklama

Abdesti bozulan kişinin elini burnuna koyması, burnu kanamış intibaını vermek içindir. Bu yalancılık ya da gösteriş değil, haya ve nezâketin eseridir. Söylenmesi veya duyulması güzel olmayan bir Şeyin gizlenmesidir.
Hadis-i şeriften anladığımıza göre namazda iken abdesti bozulan kimsenin mezkûr İşareti yapması kâfidir. Ayrıca imamın iznini beklemesine lüzum yoktur, imam Mâlik Muvatta'ında, "Cuma günü burnu kanayan veya başka bir sebebden dolayı mutlaka çıkması gereken bir kimsenin imamdan izin istemesine lüzum yoktur” der.
Bilhassa büyük camilerde cemaatin kalabalık olduğu cuma ve bayram namazlarında çıkmak için imamdan izin almanın güçlüğü aşikârdır. Üzerinde durduğumuz hadis ise, beş vakit namazla ilgilidir. Namaz içinde de izin almak mümkün olmayabilir.
Hutbe esnasında aynı durum başına gelen kimse hakkında tabiûndan bir cemaatin imamdan izin alması gerektiği görüşünde olduğu rivayet edilmiştir.
Atâ "İmam hutbe okurken onların izin istediklerini gördüm. Dışarıya çıkmak isteyen eli ile işaret eder, imam da işaret ile karşılık verirdi. Her ikisi de konuşmazdı" demiştir.
Münafıklar bazı cuma ve bayram namazlarından, görünmeden kaçtıkları için müslümanın çıkması gerektiği zaman izin almasının uygun olduğunu söyleyen âlimler de vardır.
Ebû Davud'un, hadisini sonuna aldığı talikten bu hadisin mürsel olarak gelen başka rivayetlerinin de olduğunu anlıyoruz.[240][240]

## 229-231. İmam Hutbe Okurken Camiye Giren Kimse (Ne Yapmalıdır?)

**1115.** ...Câbir (r.a.)'den; demiştir ki:
Cuma günü Resulüllah (s.a.) hutbe okurken (mescide) bir adam geldi. Efendimiz:
"Ey falan! Namaz kıldın mı?" dedi. Adam:
Hayır, cevabım verdi. Bunun üzerine Resûluüah (s.a.); "- Kalk namaz kıl!" buyurdu.[241][241]

### Açıklama

Hadis-i şerifte bahse konu olan zâtın adı bundan sonraki rivayetten anlaşıldığına göre, "Suleyk"dir. Efendimizin kılmasını emrettiği namaz iki rekâtlidir.
Tırmizî, bu hadis hakkında "hasen-sahih" demiştir.
Hadis-ı şerifin ihtiva ettiği fıkhî hüküm ve ulemânın ihtilâfı bu babın son hadisinde izah edilecektir.[242][242]

**1116.** ...Câbir ve Ebû Hureyre (r.a.)'den; demişlerdir ki:
Resûlullah (s.a.) hutbe okurken Süleyk el-Gatafânî geldi. Bunun üzerine Efendimiz ona:
"Sen namaz kıldın mı?" dedi. Süleyk:
Hayır, cevabım verdi. Efendimiz:
"İki rek'at namaz kıl, ama onlan kısa kes" buyurdu.[243][243]

**1117.** ...Talha, Câbir b. Abdillah (r.a.)'in şunlan söylediğini işitmiş:
(Resûlullah hutbe okurken) Süleyk geldi. (Bundan sonra râvi Velid) önceki hadisin benzerini zikredip şunu da ilâve etti:
Sonra Resûlullah cemaate döndü ve:
"Sizden biri imam hutbe okurken gelirse, hemen iki rekat namaz kılsın, ama onları kısa tutsun" buyurdu.[244][244]

### Açıklama

Bu babın üç hadisi imam hutbe okurken camiye gelen bir kimsenin iki rekat tahiyyetu'l-mescid (Mescidi selâmlama) namazı kılmasının meşru oluşuna

delâlet etmektedir.

İmam Nevevî bu hadislerin şerhinde şöyle der:

"Bütün bu hadisler, imam hutbe okurken câmiye giren Tdmseniniki rek'at tahiyyetu'l-mescid kılması ve hutbeyi dinleyebilmesi için namazı kısa kesmesi müstehab; namaz kılmadan oturması mekruhtur diyen Şafiî, Ahmed b. Hanbel, îshak ve mu had d is fukahanın görüşlerine açıkça mesned teşkil etmektedir. Bu görüş ayrıca Hasan el-Basrî ve mütekaddimînin bazılarından da nakledilmiştir. Kadı İvaz, Mâlik, Leys, Ebû Hanife, Sevrî ve Sahabe ve tâbiûnun cumhuruna göre bu iki rekatın kılınmayacağım söylemiş, bunun Ömer, Osman ve Ali (r.anhum)'den de nakledildiğini ilâve etmiştir. Bunun delili, imamı dinlemeyi emreden hadistir. Onlar, üzerinde durduğumuz hadisi te'vil ederek, Süleyk'in elbisesinin perişan olduğunu söylemişler, Hz. Peygamberin onu kaldırıp namaz kıldırmasını, cemaat görsün de ona yardım etsinler mânâsına hamlet mislerdir. Ama bu te'vil bâtıldır. Çünkü Hz. Peygamber* in "Biriniz cuma günü imam hutbe okurken gelirse iki rekat namaz kılsın ama bunları kısa tutsun" hadisinin açık mânâsı bunu reddetmektedir. Bu hadis, te'vile imkân olmayacak derecede açık bir nasstır. Ben sahih olarak bu hadisi duyup da ona muhalefet edecek bir âlimin bulunacağını zannetmiyorum."

Şevkânî, Irakî'nin şöyle dediğini nakleder: Muhammed b. Şîrîn, Şureyh, Nehaî, Katâde ve Zührî de imam hutbe okurken tahiyyetü'l-mescid kılınmayacağı görüşündedirler. İbn Ebi Şeybe de aynı görüşü Ali, îbn Ömer, îbn Abbâs, îbn el-Müseyyeb, Mücâhid, Ata b. Ebî Rebâh ve Urve b. Zübeyr'den rivayet eder.

Aynî, Nevevî'nin sözlerini naklettikten sonra şunlan söylemektedir:

"Bizim ashabımız (Hanefî âlimleri) mezkûr hadisleri Nevevî'nin söylediği gibi teVil etmemişlerdir ki, onları bu şekilde kötülesin. Aksine ulemamız onlara daha başka cevablar vermişlerdir. Bunlar:

**1.** Peygamber (s.a.) Süleyk, namazım bitirinceye kadar hutbeyi kesmiş konuşmamış olabilir. Dârekutnî'nin Ubeyd b. Muhammed el-Abdî tarikiyle Enes'ten rivayet ettiği şu hadis buna delildir: "Resûlullah hutbe okurken mescide bir adam girdi. Resûlullah ona; "Kalk ve iki rekât namaz kıl" buyurdu, kendisi de, adam namazı bitirinceye kadar hutbeyi kesti."

Eğer Dârekutnî'nin, "Ubeyd b. Muhammed bunu müsnet olarak rivayet etmiştir. Fakat bu hususta vehme düşmüştür" şeklinde bir itiraz olursa ben

de şöyle derim: Aynı Hadisi Ahmed b. Hanbel şu şekilde rivayet edip sonunda da, doğrusu işte bu mürsel olan rivayettir, demiştir:
Ahmed b. Hanbel'in rivayeti: "Resûlullah hutbe okurken bir adam geldi; Efendimiz kendisine: "Ey falan! Namaz kıldın mı?" dedi. Adam hayır, cevabını verdi. Resûlullah: "Öyleyse kalk namaz kıl" buyurdu ve o namazı kılıncaya kadar bekledi."
Bize göre mürsel hüccettir.
Ibn Ebî Şeybe'nîn Muhammed b. Kays'dan rivayet ettiği şu haber de bu görüşü te'yid etmektedir. Muhammed b. Kays'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber ona iki rek'at namaz kılmasını emretti. Kendisi de o namazını kılıncaya kadar hutbeyi kesti, sonra tekrar hutbesine döndü.
**2.** Süleyk'in camiye gelmesi Hz. Peygamber'in hutbeye başlamasından öncedir. Nitekim Nesâî Sünen'inde Süleyk hadisi için özel bir bâb tahsis etmiş ve bu babı "hutbeden önce namaz" diye isimlendirmiştir. Sonra da Ebû Zubeyr tarikiyle Câbir'den şu hadisi nakletmiştir: "Resûlullah (s.a.) minber üzerinde otururken Süleyk el-Gatafânî gelip namaz kılmadan oturdu. Bunun üzerine Resûlullah kendisine; "iki rekat namaz kıldın mı?" dedi. O da, hayır cevabını verdi. Bu sefer Efendimiz, "kalk da iki rekat kıl" buyurdu.
**3.** Bu hâdise, namazda konuşmanın cevazı neshedilmeden önce vaki olmuştur. Namazda konuşma neshedilince hutbe esnasında konuşma da nes-hedilmiştir. Çünkü hutbe cuma namazının yarısı veya şartıdır. Tahâvî der ki; Cuma günü imam hutbe okurken yamndakine "sus" diyen kimsenin boş lâf ettiğine dair Resûlullah'dan gelen rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır. İnsanın yamndakine "sus" demesi, lağv olunca imamın cemaate, "kalk namaz kıl" demesi de aynı şekilde lağv olur. Bu gösteriyor ki, ResûluUah'ın Süleyk'e "kılk da namaz kıl" buyurduğu hâdise, hutbe ânında konuşma yasaklanmadan önce olmuştur. O zamanki hükümle, konuşmanın lağv olduğu zamanki hüküm, birbirine muhaliftir.
tbn Şihâb, imamın minbere çıkması namazı; konuşması (hutbeye başlaması) da sözü keser demiştir.
Sa'lebe ve Ebû Mâlik de; Ömer (r.a.) hutbeye çıktığı zaman biz susardık, der.
İyaz ise, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hutbe esnasında namaz kılmayı men'ettiklerini söyler."

Aynî bundan sonra İbnu'l-Arabî'nin de hutbe ânında namaz kılmanın üç vecihten dolayı haram olduğunu söylediğini kayd eder. Aynî'nin naklettiğine göre, İbnu'l-Arabi'nin bu konuda söyledikleri de şöyledir:

**1.** Cenab-ı Allah "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin"[245][245] buyuruyor. O halde mescide giren bir kimse imamın başladığı bir farzı nasıl terk eder de başka bir şey ile meşgul olabilir?

**2.** Hz. Peygamber'in, "arkadaşına "sus" dedin mi, lağvetmiş olursun" buyurduğu bir gerçektir. Şu halde bu meselede asıl rükün ve farz olan emir bi'1-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker bile hutbe anında haram olunca bir nafilenin haram olması öncelikle sabit olur,

**3.** Bir kimse imam hutbe okurken camiye girerse, nafile namaz kılmaz. Zaten hutbe de bir namazdır. Çünkü namaz esnasında haram olan konuşma ve amel, hutbe esnasında da haramdır.

Süleyk hadisine gelince dört sebepten dolayı bu esaslara muarız olamaz:

**1.** Hadis haber-i vahiddir.

**2.** O hâdisenin namaz esnasında konuşmanın mubah olduğu zamanlarda vaki olmuş olması mümkündür. Çünkü biz onun tarihini bilmiyoruz. Konuşma namaz esnasında mubah olunca hutbe esnasında da mubah olur. Hutbe ânında hutbe dinlemekten daha kuvvetli bir farz olan emir bi'1-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker haram olunca, farz olmayan birşey öncelikle haram olur.

**3.** Hz. Peygamber Süleyk'e "kalk da namaz kıl" buyurunca, ondan dinlemek farzı sâkit olmuştur. Zira bu esnada Hz. Peygamber'in onunla konuşması, sorması ve cevab vermesinden başka bir şey kalmamıştır.

**4.** Süleyk (r.a.)'in üstü-başı yırtıktı. Hz. Peygamber onun bu halini görsünler de ona yardım etsinler diye cemaate göstermek istedi. İbn Bezizan'ın rivayetinde Süleyk'in çıplak olduğu bildirilmektedir.

Denildi ki, bu anda nafile kılmanın terk edilmesi Hulefa-i Raşidin devrinde yaygnı bir hareket ve geçerli bir sünnetti.

Bu görüşte olanlar, aynı zamanda Ebû Said el-Hudrî'den merfu olarak rivayet edilen "imam hutbe okurken namaz kılmayınız" hadisi ile de istidlal ederler.

Yine Hz. Ömer'in, cuma guslünü terk eden Hz. Osman'ı kınadığı halde kendisine iki rekat namaz kılmasını emrettiğine dair hiçbir naklin yapılmayışı da bu görüşün delilleri arasındadır.

Aynî, bundan sonra bu görüşü destekleyen birkaç rivayeti daha nakl ettikten sonra, Hanefîlerin bu delillerinin geçersiz olacağım söyleyip karşı delilleri ileri sürenlerin görüşlerini nakletmiş ve teker teker onları çürütmüştür. Sözün haddinden fazla uzatılmaması için biz o görüşleri ve cevablarım buraya almayacağız. Merak edenler Aynî'nin, Umdetü'l-Kaari adlı eserine ve oradan naki! yapan bezlü'l-mechüd'a bakabilirler.[246][246]

Yukarıya Nevevî'den ve Aynî'den yaptığımız nakillerden anlıyoruz ki imam hutbe okurken camiye giren bir kimsenin iki rekat nafile namaz kılması Şafiîlerden müstehab, Hanefîlerde ise, esah olan kavle göre, tahrimen mekruhtur. "Esah olan kavle göre" diyoruz; çünkü Hanefî fukahasından bazıları bu namaz için mutlak manada "mekruh" derlerken, bazıları "haram" bazıları da "birşey kılmaması gerekir” tabirini kullanmışlardır.

Hutbe okunurken namaz kılmak Bedâyi'de hutbenin mahzurlarından sayılmış hutbe dinlemenin vâcib olduğu söylenmiştir.

Serahsî bu anda namaz kılmaya mekruh der. Mekruh mutlak olarak söylendiğinde tahrimen mekruh anlaşılır.

Hutbe okunurken namaza duran bir kimsenin Hanefîlere göre namazı kesip bilâhere kaza etmesi vaciptir. Buna rağmen namaz kesilmeyip tamamlanırsa, uhdesinden düşer, kazası gerekmez.[247][247]

## 230-232. Cuma Günü İnsanların Omuzlarına Basarak İleri Geçmek

**1118.** ...Ebu'z-Zâhiriyye'den; demiştir ki:

Bir cuma günü Peygamber (s.a.)in sahâbisi Abdullah b. Büsr[248][248] ile beraberdik. İnsanların omuzlarına basarak (atlayarak) bir adam geldi. Bunu gören Abdullah b. Büsr şunları söyledi:

Cuma günü Resûlullah hutbe okurken adamın biri insanların omuzlarından atlayarak geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine:

“Otur!... Zira gerçekten (insanlara) eziyet ettin" buyurdu.[249][249]

## Açıklama

Hadis-i Şerifin Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî'deki rivayetleri de "otur, eziyet ettin" cümlesi: “Otur, şüphesiz eziyet ettin ve geciktin” şeklinde vârid olmuştur.

Hadisin zahiri insanların omuzlarından atlayarak ilerlemenin caiz olmadığını gösterir. Omuzdan atlamakla iki kişinin arasını yararak geçme veya aralarında oturmanın aynı şey mi, yoksa farklı mı olduğu ihtilaflıdır.
Şevkânî, Nevevî'ye göre ikisinin ayrı ayrı şeyler olduğunu, Muğnî sahibi İbn Kudâme'nin ise, ikisine aynı mâmâyı verdiğini söyler. Irakî, Nevevî'nin sözünü benimsemiştir.
Şevkânî'nin de dediği gibi bu, hadisin zahiri men'in cuma gününe mahsus olduğunu gösterir. Ancak cuma ve bayram günleri kalabalık olduğu için cemaatin omuzu üzerinde atlayarak ilerleme bu günlerde daha çok rastlandığı için galibe nazaran cumanın zikredilmiş olması muhtemeldir. Doğrusu da bu olmalıdır. Çünkü hadisin devamında Efendimiz bu şekilde ilerleyen kimseye "eziyet ettin" buyurmuştur. Bir hareket eziyetse, her zaman eziyettir. Bir namaza mahsus değildir.
Hadis-i şerif hüküm itibariyle camide insanların omuzlan üzerinden atlamanın haram olduğuna delâlet ediyor.
Ebû Hâmid, Şafiî'den yaptığı bir talikte buna haram demiş, kimileri de bu hareketi büyük günahlardan saymıştır. Nevevî, "Muhtar olan, sahih hadislerin delâleti ile haram olduğudur" der, fakat Şafiî mezhebinin meşhur olan görüşüne göre, önde bir açıklık yoksa, mekruhtur. Hanbelîlerin görüşü de Şâfiîlerinkinin aynıdır.
Malikîlere göre, insanların omuzları üzerinden geçmek mutlak olarak haramdır. Önde bir boşluk olmuş, olmamış, imam minbere oturduktan sonra olmuş oturmadan evvel olmuş, hiç fark etmez, hüküm aynıdır. Ancak bir safı doldurmak için bu hareket caizdir.
Hanefilere göre, cuma günü imam hutbeye başlamamışsa başkalarına eziyet etmemek şartıyla öne geçmekte mahzur yoktur.
Tahtavî, Merakı'l-Felâh haşiyesinde', Halebî'den naklen şöyle der:
"Omuza basmaktan nehyedilmesinin, "imkân olduğu takdirde" kaydı ile kayıtlanması gerekir. Ama geride yer olmayıp önde boş yer olduğu halde zarûreten öne geçmek için omuzlardan atlamak caiz olmalıdır."
Hulâsa adındaki kitapta da bu konuda şunlar yer alıyor:
"Cami dolu iken içeriye giren bir kimse eğer omuzların üzerinden geçerken cemaate eziyet edecekse, geçemez ama kimsenin elbisesine veya bedenine basmadan atlayıp imama yaklaşmasında beis yoktur.”
Fakih Ebû Ca'fer de "imam minbere çıkmadan ve kimseye eziyet etmeden tehatti caizdir" der.

Naklettiğimiz bu ibarelerden anlıyoruz ki, Hanefîlere göre insanların omuzlarından atlayarak ilerlemek iki şartla caizdir:
**1.** Kimseye eziyet etmemek. Çünkü insanlara eziyet etmek haramdır.
**2.** Cuma günü imamın minbere çıkmamış olması. Zira omuzlar üzerine basıp geçmek bir ameldir. Hatib minbere çıkınca bir amelle meşgul olmak haram veya harama yakın mekruhtur.
Bunlardan dolayı imama yakın olma faziletini elde etmek için bu mahzurlara katlanılarnaz.
İnsanların omuzlarına basmayı men eden başka hadisler de vardır. Bunlardan bir kaçını nakledelim:
Muâz b. Enes Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Kim Cuma günü insanların omuzlarına basarsa, Cehenneme bir köprü kurmuş demektir". (Tirmizî, İbn Mace).
Erkam b. Erkam el-Mahzûmî'den yapılan bir rivayette Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Cuma günü imam minbere çıktıktan sonra insanların omuzlarına basan ve iki kişinin arasını ayıran kimse Cehennemde barsağını sürüyen gibidir" (Ahmed, Taberânî.)
Enes'ten rivayet edilmiştir, der ki:
"Resûlullah (s.a.) hutbe okurken, Efendimizin yakınına oturuncaya kadar, insanların omuzlarından atlaya atlaya ilerleyen bir adam geldi. Hz. Peygamber namazını bitirince adama:
Ey falan! Bizimle cuma kılmaktan seni men eden şey ne? buyurdu. Adam:
Ya Resulallah! Seni görebileceğim bir yere oturmayı istedim, dedi. Bunun üzerine Efendimiz:
Seni insanların omuzlarına basar ve onlara eziyet ederken gördüm. Kim bir mü si umana eziyet ederse, bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiş demektir, buyurdu" (Taberânî).[250][250]

### Bazı Hükümler

Ön saflara geçebilmek için cemaatin üzerinden atlayarak ilerlemek, onlara eziyet etmek caiz değildir.[251][251]

### 231-233. İmam Hutbe Okurken Uyuklayan Kimse

**1119.** ...İbn Ömer (r.anhumâ)'dan; demiştir ki: Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Sizden biri, mescidde iken uyuklarsa yerini değiştirsin, (başka yere gitsin)"[252][252]

**Açıklama**

Tirmizî, bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Hadisin Tirmizrdeki rivâyetinde "Biriniz cuma günü uyuklarsa..." denilmektedir. Bu rivayete göre hadisin bab başlığı ile olan irtibatı daha güzel anlaşılıyor.
Tirmizî'deki farklılığı da nazar-ı itibara alarak hadise baktığımız takdirde cuma günü hutbe esnasında uyuklayan bir kimsenin yerini değiştirmesinin meşru olduğunu anlarız. Ancak hutbe esnasında herhangi bir amelle meşgul olmak -yasak olduğuna göre- uyuklamanın hutbe anına tahsis edil-
meşinin uygun olmaması gerekir. Ebû Davud'un başlık olarak verdiği ibareyi hutbe ile kayıtladığına bakılırsa, onun yer değiştirme kabilindeki hafif hareketlerin lağv sayılmayacağı görüşünde olduğu ortaya çıkar.
Hz. Peygamber'in uyuklayan kimsenin yerini değiştirmesini tavsiye etmesinin sebebi, bu hareketin uykuyu açmaya vesile olmasından dolayıdır.
Hadisi şerh edenler arasında Hz. peygamber'in sabah namazına uyanamadı-ğı yerde şeytanlar olduğunu söyleyerek ashaba yer değiştirmelerini emrettiği hâdiseyi hatırlatarak bu mahalde de şeytanın olabileceğini söyleyenler de vardır. Fakat bir yerdeki uyumanın orada şeytan oluşuna bağlanması, her uyuklamanın aynı sebebe bağlanmasını gerektirmez. O bakımdan yer değiştirmenin tavsiye edilmesi, uykuyu açmaya vesile olması sebebine bağlıdır.[253][253]

**232-234. İmam Minberden İndikten Sonra Konuşabilir**

**1120.** ...Enes (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) minberden inerken bir adam kendisine ihtiyacını arz edib haceti bitinceye kadar Efendimizin onunla birlikte ayakta durduğunu sonra (öne) geçip namazı kıldırdığını) gördüm.[254][254]
Ebû Dâvûd dedi ki, hadis Sabit'ten ma'ruf değildir. Bu Cerfr b. Hâzim 'in tek kaldığı rivayetlerdendir.[255][255]

**Açıklama**

Hadis-i şerif imamın hutbeyi okuyup bitirdikten sonra namaza durmadan konuşmasının caiz olduğuna delildir. Atâ, Tâvüs, Zührî, Müzeni, Nehâî, Mâlik, Şâfü, tshâk ve Hanefilerden Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşü bu merkezdedir.
İmam-ı A'zam Ebû Hanife'ye göre imamın namaz bitmeden önce emir bi'1-ma'ruf harici bir şey konuşması mekruhtur. Hanefî mezhebinde fetva buna göredir.
İbnu'l-Arabi'nin şu sözeleri Ebû Hanife'nin görüşünü te'yid ediyor:
"Bana göre esah olan hutbeden sonra konuşmamalıdır. Müslim'in rivayet ettiği şu hadis buna delildir: "Şübhesiz cuma günündeki (efdal) saat, imamın minbere oturduğundan başlar namaz bitinceye kadar devam eder." Bu saatin zikir ve tazarrua tahsis edilmesi gerekir."
Nesâî'nin Selmân'dan rivayet ettiği "Namazı bitinceye kadar konuşmaz" ve Ahmed b. Hanbel'in "İmam cumayı bitirinceye kadar susar, dinler" mâ-nâsındaki hadisleri de namazdan önce konuşmayı caiz görmeyen Ebû Hanife'nin görüşünü takviye etmektedir.
Üzerinde durduğumuz babın hadisindeki konuşma, ihtiyaca binaen olduğu için, yukarıda naklettiğimiz hadislerle babın hadisi arasında bir tezadın olduğu söylenemez.
Ebû Davud'un hadisten sonraya aldığı ta'lik hadisin za’fına işaret ediyor. Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" dedikten sonra şunları ilâve etmiştir:
"Bu hadisi sadece Cerîr, b. Hâzim'in rivayetinden biliyoruz. Muhammed (Buhârî)'den işittim, şöyle dedi: "Cerîr b. Hâzim, bu hadiste vehme düşmüştür. Sahih olan rivayet yine Sabit tarikiyle Enes'den gelen rivayettir: "Namaz için kamet getirildi. Bu anda adamın biri Resûlullah'ın elini tutarak cemaatten bazısını uyku bastırıncaya kadar konuştu." Buhârî, "hadisin aslı işte budur" dedi.
Cerîr b. Hâzim bazan birşey hakkında vehme düşer, ama kendisi cidden doğru kişidir..."[256][256]
Tirmizî ve Ebû Dâvûd bu taliklerle bu hadiste bahsedilen olayın cuma namazında değil de yatsı namazında vuku bulduğunu işaret etmek istemiş olabilirler. Beyhakî'nin Sabit vasıtasıyla Enes'ten rivayet ettiği "Yatsı

namazı için kamet getirildi..." kelimeleri ile başlayan hadis bu ihtimali te'yid etmektedir.[257][257]

**Bazı Hükümler**

Hatibin hutbe ile namaz arasında önemli bir ihtiyaca binaen zikir harici şeyler konuşması caizdir. Konu alimler arasında ihtilaflıdır. İhtilâf açıklamada beyân edilmiştir.[258][258]

**233-235. Cumanın Bir Rek'atine Yetişen Kimse**

**1121.** ...Ebû Hureyre (r.a.)den; demiştir ki: Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Namazın bir rekatîne yetişen (o) namaza yetişmiş demektir."[259][259]

**Açıklama**

Hadis-i şerif zahiri itibariyle mutlaktır. Yani bütün namazlarla alâkalı olabilir.Cuma namazı da rükû' ve secdesi olan bir namaz olduğuna göre o da aynı hükmün altına girer.
Buradaki namazdan muradın hassaten cuma namazı olması da mümkündür. Dârekutnî[260][260] ve Beyhakî'nin[261][261]; Cumadan bir rek'ale yetişen.." diye cuma ile kayıtlı olan rivayetleri, ikinci itibarı takviye etmektedir.
Bir rekâte yetişenin namaza yetişmiş olmasından maksat, cemaatın farzına yetişme, edâ hükmüne yetişme veya vücûbuna yetişme mânâlarından biri de olabilir.
Hadisin zahirine göre cuma namazının bir rek'atine yetişen kimse cumaya yetişmiş sayılır. İkinci rekatin rükûundan sonra yetişebilen ise, namazım öğle namazı olmak üzere dört rek'at olarak tamamlar. Beyhakî'nin İbn Mes'üd ve tbn Ömer'den; Dârekutni'nin de Ebû Hüreyre'den rivayet ettikleri, "Cumadan bir rek'ate yetişen ona bir daha ilâve etsin. Ka'de halinde yetişen ise, dört rekat kılsın" mânâsındaki hadis de açıkça bu görüşe delâlet ediyorlar.
Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin, Hanefilerden Muhammed'in, îshak, Ebû Sevr, Zührî, Evzaî, Sevrî, İbn Mes'ud, İbn Ömer, Enes, Said b. Müseyyeb el-Esved, Alkame, Hasen el-Basrî, Urve b. Zübeyr, Nehaî ve İbnü'l-Münzir'in görüşleri yukarıda beyân edildiği gibidir.

Atâ, Tâvûs» Mücâhid ve MekhÛl'a göre hutbeye yetişememiş olan kimse cumayı kaçırmış sayılır.
Ebû Hanife, Ebû Yûsuf, Hakem ve Hammâd, teşehhüd'e yetişenin cumaya yetişmiş olduğunu söylerler. Bunlar Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri şu hadise dayanırlar: "Yetiştiğinizi kılınız, yetişemediğinizi kaza ediniz." Bu hadisin son teşehhüdde yetişeni de içine aldığını söylerler. Çünkü hadis-i şerif kişinin başladığı namazı bitirmesini emretmektedir. Bu görüş Hanefilerde mezhebin görüşüdür.
Namazın tam olarak bir rek'atine yetişemeyen bir kimsenin nasıl niyet edeceği de âlimler arasında ihtilaflıdır.
Hanefîlerin görüşü yukarıda da izah edildiği gibi cumaya niyet eder ve cuma olarak tamamlar.
Şafiî ve Mâlikîlere göre cuma niyetiyle başlar öğle namazı olarak tamamlar.
Hanbelîlere ise namaza zevalden sonra başlar ve öğleye niyet ederse, öğle namazı olarak bitirir. Cumaya niyet etmişse veya zevalden önce başlamışsa bu namaz nafiledir.[262][262]

**234-236. Cuma Namazında Okunacak Sûre**

**1122.** ...Nu'mân b. Beşîr (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; “'ResûIullah(s.a.) cuma ve bayramlarda [263][263] ile ()[264][264] sürelerini okurdu."
Bazan cuma ve bayram aynı güne rastlar, Efendimiz de yine bu ikisini okurdu.[265][265]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte görüldüğü üzere Hz. Peygamber Cuma ve bayram namazlarının ilk rek'atinde el-A'lâ ikinci rek'atinde de el-Ğâşiye sûrelerini okurdu. Eğer bayram ve cuma aynı güne tesadüf ederse, yine hem bayram namazında hem de cuma namazında aynı sûreleri okurdu.
Hz. Peygamber'in bu sûreleri seçmesindeki hikmet, bunların ilim, hayır, âhiret halleri va'd ve vaîd gibi konulan ihtiva etmesinden dolayıdır.
Adı geçen namazlarda bu sûrelerin okunması farz veya vâcib değil, mendûbtur. Bundan sonra gelecek rivayetlerden de anlaşılacağı gibi Efendimiz devamlı bu sûreleri okumamıştır. Bunlar sıkça okuduğu

sûrelerdendir. Çünkü başka sûreleri okuduğuna dair rivayetler de vardır.[266][266]

**1123.** ...Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'nin verdiği habere göre, ed-Dahhâk b. Kays, en-Nu'mân b. Beşîr'e:
Resûlullah (s.a.) cuma günü Cuma sûresinin peşinde ne okurdu? diye sordu. O da:
(sûresini) okurdu, karşılığını verdi.[267][267]

**Açıklama**

Hadisin Müslim'deki rivayetinde = el-Dahhâk b. Kays, en-Numan b.Bcşir'e mektub yazdı, ona... soruyordu" denilmektedir. Bu Ebû Davud'un rivayetinin de "kitabet" yolu ile olduğunu gösterir.
Dahhâk b. Kays'ın cuma namazının ilk rekatinde Cuma sûresinin okunduğunu söyleyerek ikinci rekatte ne okunacağını sorması en-Nu'man b.Be-şîr'in de bunu inkâr etmemesi cumanın ilk rekatinde Cuma sûresinin okunduğunun meşhur olduğunu gösterir.
Bu hadisle önceki hadis arasında bir farklılık göze çarpıyor. Aynı farklılık bundan sonraki hadis için de söz konusudur. Çünkü önceki hadiste Hz. Peygamber'in el-A'lâ ve el-Gâşiye sûrelerin, bu hadiste Cuma ve Ğâşiye bundan sonraki hadiste de Cuma ve Münâfikûn surelerini okuduğu bildiriliyor. Nevevî bu farklılık konusunda şöyle diyor:
"Bu/fivâyetlerin her ikisi de sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber cuma günü bazan cuma ve Münâfikûn bazan el-A'lâ ve tnsan (Dehr) sûrelerini okurdu. Bazı bayramlarda Kaf ve înşikak bazılarında da A'la ve İnsan (Dehr) ve Hel etake surelerini okurdu."[268][268]

**1124.** ...îbn Ebî^Râfi'den; demiştir ki:
Ebû Hüreyre cuma günü bize namaz kıldırıp (ilk rek'atte) Cuma, son rekatte de Münâfikûn sûrelerini okudu. Namazdan ayrılınca Ebû Hüreyre'ye yetişip:
Gerçekten sen (namazda) iki sure okudun, Ali (r.a.) de Kufe'de aynen bu sûreleri okurdu" dedim. Ebû Hüreyre (r.a.):
Çünkü ben, cuma günü Resûlullahı bu sûreleri okurken işittim dedi.[269][269]

**Açıklama**

İbn Mâce ve Beyhakî'nin Ubeydullah b. Ebi Râfi'den yaptıkları rivayette, Mervân'ın Ebû Hüreyre'yi Medine'de vekil bırakıp Mekke'ye gittiği ve yukarıda geçen konuşmanın bu vekâlet devresinde cereyan ettiği bildirilmektedir.
İbn Ebî Râfi, Ebû Hüreyre'nin adı geçen sûreleri okuduğunu duyunca Hz. Ali'nin de cuma namazında aynı sûreleri okuduğunu hatırlamış ve durumu Ebû Hüreyre'ye bildirerek, bu kıraatin Resülullah'dan menkûl olup olmadığını anlamak istemiştir. Ebû Hureyre de bu arzuya muvafık olarak Efendimizin aynı sûreleri okuyarak cuma kıldığını söylemiştir.
Hz. Peygamber'in ilk rekâtte Cuma, ikincisinde de Münâfikûn sûrelerini okumasının hikmeti şu olabilir: Cuma sûresinde cuma namazının farz olduğundan, cumanın diğer hükümlerinden bahsedildiği tevekkül ve zikir teşvik edildiği içindir. Münâfikûn sûresinde de Münafıkları tevbe etmediklerinden dolayı tevbih ve onları tevbeye teşvik gibi masalhatlar, âhiret hayatına dair ibret verici safhalar ve beliğ öğütler vardır.[270][270]

**Bazı Hükümler**

Cuma namazının ilk rekatinde cuma veya A'lâ, ikinci rekatinde de Gaşıye, veya Munafıkun surelerini okumak efdaldir.[271][271]

**1125.** ...Semure b. Cündüb (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: Resûlullah(s.a.)cuma namazında el-A'Iâ ve el-Ğâşiye sûrelerim okurdu.[272][272]

**Açıklama**

Bu babda geçen hadisler imamın cuma namazının ilk rekatında A'lâ ikincisinde Gâşiye veya birincisinde Cuma ikincisinde Gâşiye ya da birincisinde cuma ikincisinde de Münâfikûn surelerini okumanın sünnet olduğuna delâlet ediyorlar. Ancak bunlardan hangilerinin daha efdal olduğunda ihtilâf edilmiştir.
Şafiî ve Ahmed, ilk rekatte Cuma, ikincisinde Miinafikûn surelerini okumanın efdal olduğunu söylerler, tmam Malik, ilkinde Cuma, ikincisinde

Ğaşiye sûrelerini okumayı tercih etmiştîr.
Hanefîlerde ise imam diğer namazlarda olduğu gibi cuma namazında da istediği sûreyi okuyabilir. Bu rivayetler herhangi bir efdaliyeti gerektirmez, Efendimizin uygulamalarından herhangi biridir.[273][273]

**235-237. Bir Kimse Aralarında Duvar Olduğu Halde İmama Uyabilir**

**1126.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) odasında namaz kılar, insanlar da odanın arkasından ona uyarlardı.[274][274]

**Açıklama**

Hadiste adı geçen "oda (hücre)"den maksadın ne olduğun-da farklı görüşler ortaya atılmıştır.
Hafız tbn Hacer bu "hücremden maksadın kendi evinin odası olduğunu söyledikten sonra, görüşünü şu sözleriyle delillendirir:
"Hadisin Buhârî'deki rivayetinde "odanın duvarı" denilmesi buna delildir.Hammâd b. Zeyd'in Yahya'dan yaptığı; "hanımlarının birinin odasında namaz kılardı" şeklindeki rivayet daha açıktır. Bu hücreden maksadın Hz. Peygamber'in mescid içinde etrafını hasırla çevirerek meydana getirdiği küçük oda olması da mümkündür. Nitekim bundan sonra (Buhârî'de) gelecek olan rivayet bu ihtimale kuvvet kazandırmaktadır. Daha sonraki Zeyd
b. Sâbİt'in rivayeti, Ebû Dâvûd ile Muhammed b. Nasr'ın diğer iki vecihden Ebû Seleme kanalıyla Âişe'den yaptıkları ve onun odasının kapısına bir hasır diktiğini bildiren rivayetleri de buna delildir."
Buhârî'nin bu konuyu "imamla cemaat arasında bir duvar veya sütre olması" ismi altında ortaya koyusu da, bu hücrenin mescid içerisinde hasırlardan yapılan bir oda olması görüşünü takviye eder. Ayrıca Resulullah'm hanımlarının odalarının duvarı içeride Resulullah görünecek kadar engin olamaz. Halbuki Buhârî'nin Hz. Aişe'den yaptığı bir rivayette "Odasında gece namazı kılardı ve odanın duvarı engindi" denilmektedir. Görüldüğü gibi iki görüş de delile dayanmaktadır.[275][275]

**Muktedi İle İmam Arasında Engel Bulunması:**

Hadis-i şerif muktedi ile imam arasında duvar, örtü gibi bir mâni bulunduğu halde iktidanın caiz olduğuna delildir. Ancak konu mezhepler arasında ihtilaflıdır:
Süflilere göre: İmam ve cemaat mescidin içinde olur ve cemaat imamın intikallerini bilirse aralarında duvar da olsa iktida caizdir. Mescid haricinde oldukları takdirde cemaatle imamın arası üç yüz ziradan daha uzak olmamalıdır. Aynı şekilde saflar arasındaki mesafe de bundan fazla olamaz. Bu durumda imamla cemaat arasında bir mâni olmamalıdır.
Hanbelilere göre: İmam ve cemaat mescidde iseler, cemaat imamın intikallerini görerek veya duyarak farkedebilirse iktidâ sahih, aksi halde sahih değildir.
Cami dışında iseler veya imam İçerde muktedi dışarıda ise, muktedi imamı veya arkasındakileri görebilirse, imama uyması sahihtir. Aralarındaki mesafenin miktarı önemli değildir.
Ha neftlere göre: İmama uymaya mâni iki hal vardır, bunlar imamla cemaatin ayrı ayrı yerlerde olması ve imamın hareketlerinin cemaat tarafından fark edilememesidir.
Bedâyi'de beyân edildiğine göre, cami içinde oldukları takdirde imamla muktedînin arasındaki mesafe ne kadar uzak olursa olsun, iktida caizdir. Çünkü cami ne kadar büyük olursa olsun, tek mekândır. Hatta imam caminin içinde olsa, birisi de caminin damına çıkıp içerdeki imama uysa, ondan Öne geçmemesi şartıyla namazı sahihtir.
İmamla cemaat arasında duvar olursa Mebsût'taki ifâdeye göre, iktidâ caizdir. Ancak Hasan İmam-ı A'zam'dan bunun caiz olmadığını nakl eder. Bu ihtilâf duvarın yüksekliğindeki farklılığa hamledilir. Buna göre duvar en-ginse iktida caiz olur, yüksekse caiz olmaz.
Üzerinde durduğumuz hadiste bahsedilen odanın duvarlarının alçak olduğunu bildiren rivayet gözönüne alınınca, Hanefîlerin görüşünün hadise aykırı olmadığı ortaya çıkar.[276][276]

**236-238. Cumadan Sonra Kılınan Namaz**

**1127.** ...Nâfi'den rivayet edildiğine göre:
İbn Ömer (r.a.) cuma günü (namazdan sonra, cumayı kıldığı) yerinde iki rekat namaz kılan bir adam görüp ona mani oldu ve:

Cumayı dört rekât mı kılıyorsun? dedi. (Nâfi şöyle der):
Abdullah (b. Ömer) cuma günü evinde iki rekat namaz kılar ve "Resûlullah (s.a.) böyle yaptı" derdi.[277][277]

**1128.** ...Nâfi'den; demiştir ki:
İbn Ömer (r.anhümâ) cumadan önce namazı uzatır, cumadan sonra ise, evinde iki rekat kılar ve Resûlullah (s.a.)'in de böyle yaptığını söylerdi.[278][278]

**Açıklama**

Yukarıdaki iki rivayet de îbn Ömer'den Nâfi vasıtasıyla nakledilmiştir. Müellif, birincisini Muhammed b. Ubeyd ve Süleyman b. Dâvud'dan almış, onlar da, Hammâd b. Zeyd aracılığı ile Eyyûb'dan; Eyyûb ise Nâfi'den rivayet etmiştir. İkincisi ise, müellife Müsed-ded, İsmail, Eyyûb ve Nâfi senediyle intikal etmiştir.
Birinci rivayette görüldüğü gibi İbn Ömer cuma namazı kılındıktan sonra aynı yerinde namaz kılan birini görüp yaptığının doğru olmadığını hatırlatmış ve adamı olduğu yerden uzaklaştırmıştır. îbn Ömer'in bu hareketi farz kılınan yerde nafile kılmanın mekruh olduğunu bildiren hadislere istinaden olmuştur. Maksadı adamın namaz kılmasına mani olmak değildir. Çünkü Nâfi'nin her iki rivayette de haber verdiği gibi, kendisi de cuma namazından sonra, fakat evinde iki rekat namaz kılar ve fahr-i kâinat'ın öyle yaptığını haber verirdi.
İkinci rivayette birincisinden farklı olarak İbn Ömer'in cumadan evvel uzunca namaz kıldığı bildirilmiş ve Hz. Peygamber'in âdetinin de bu olduğu vurgulanmıştır. İbnu'l-Münzir, İbn Ömer'in cumadan evvel on iki rekat namaz kıldığını rivayet etmiştir. Bu sahabeyi celîlin cumadan evvel namaz kılması, cumanın farzından önce sünnetinin de olduğunu söyleyenlerin delilleri arasında sayılmaktadır.
îslâm âlimleri cuma namazından önce sünnet olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir.
Bazı âlimler cumanın farzından önce cumaya ait bir sünnetin olmadığını söylemişler.İbnu'l-Kayyım'm bildirdiğine göre, meşhur görüşünde Ahmed b. Hanbel ve bazı Şâfiilerin mezhebi bu yöndedir.
İbnu'l-Kayyım Zadü'l-Meâd'de şöyle der:

"Bilal ezanı bitirince, Hz. Peygamber derhal hutbeye başlardı. Hiç kimse kesinlikle iki rekat namaz kılmazdı. Ezan da tekti. Bu gösteriyor ki, cuma da bayram gibidir. Onun sünneti yoktur. Ulemânın esah olan görüşü budur. Sünnet de buna delildir. Çünkü Efendimiz evinden çıkar çıkmaz doğru minbere gider, oraya çıkınca da Bilâl ezana başlardı. Ezam bitirince ResÛlullah hiç ara vermeden hutbeye başlardı. Gözün gördüğü bu. Peki ashab sünneti ne zaman kılıyorlardı? Cumadan önce sünnet olmadığına dair söylediğimiz, aynı zamanda Mâlik'in, meşhur rivayette Ahmed b. Hanbel'in ve Şafiîlerin bir kısmının görüşüdür."
Şevkânî ise, İbn Ömer hadisinin cuma namazından evvel namaz kılmanın meşru olduğuna delil olduğunu söylemiş, namazı meşru saymamak için bir nehyin bulunması gerektiğini, zeval vakti ile ilgili nehyin dışında da bir nehyin vârid olmadığını hatırlatmıştır. Netice olarak, cumadan önce namaz kılmanın rağbet edilecek bir davranış olacağına dikkati çekmiştir.
Nevevî'nin üstadı Ebû Şâme de "el-Bâis alâ inkâri'l-bid'a ve'1-havâdis" adındaki kitabında cuma günü iki ezan arasında iki veya dört rekat namaz kılmanın caiz, mubah olduğunu,namaz olması yönünden kınanamayacağını ama bunu sünnet telakki etmenin ayıplanacağını söyleyerek "Cuma müstakil bir namazdır, ondan evvel sünnet yoktur" demiştir.
Bu görüşte olanlar, İbn Ömer'den gelen rivayet için "O camiye erken gelir, içeride boş oturmamak için nafile namaz kılarak vaktini değerlendirirdi" derler. Cumadan evvel sünnet bulunduğuna daha açık ifâdelerle işaret eden hadisleri ise, değişik yönlerden tenkide tabi tutarlar.
Hanefî ve ŞâfiHere göre, cumadan evvel dört rekat sünnet kılınır. Bunlar, üzerinde durduğumuz İbn Ömer hadisine ilâveten şu aşağıdaki rivayetleri de kendilerine delil alırlar:
Abdullah b. Muğaffel'den merfu olarak rivayet edilmiştir: "Her iki ezan arasında namaz vardır"[279][279] İbn Abbâs (r.anhumâ) haber verdi ki: "Resûlullah (s.a.) cumadan önce dört rekat namaz kılar, onların arasını bir şeyle (selâmla) ayırmazdı"[280][280]
"Abdullah b. Mes'ud cumadan evvel dört, sonra da dört rekat namaz kılardı"[281][281]
Ubeyde'den rivayet edildi: "Resûlullah (s.a.) cumadan önce dört ve cumadan sonra yine dört rekat namaz kılardı" (Taberânî).

Bu görüş sahibleri, cumayı öğle namazına kıyas ederek cumadan önce dört rekat sünnet olacağını isbat cihetine giderler.
İmam Buharı, cuma namazından sonra kılman namazları topladığı başlığa “ = Cumadan Önce ve sonra kılınan namaz" adını vermiştir. Sarih Aynî, hadisler içerisinde cumadan önceki namaza delâlet eden hiç bir hadis olmadığı halde Buhârî'nin bu şekilde başlık atmasının sebebini özet olarak şu şekilde izah eder:
**1.** Sanki Buhârî bu isimle hadisin Ebü Dâvûd ve İbn Hibbân'daki farklı rivayetlerine işaret etmek istemiştir. (Bu rivayet, üzerinde durduğumuz hadistir).
**2.** Müellif bununla öğle ile cuma arasındaki eşitliğe işaret etmek istemiş olabilir.
**3.** Cumadan sonra kılınan namaz hakkında vârid olan haberler açıktır. Bu başlıkta önceki kılman namaza dikkat çekmek istemiştir.
Cumanın farzından sonra kılınacak namazın rek'at adedi bakımından birbirinden farklı rivayetler vârid olmuştur. Bu rivayetleri farklılığı aynı zamanda değişik görüşlerin çıkmasına sebeb olmuştur.
Aynî bu ihtilâfları şöyle özetler:
Üzerinde durduğumuz İbn Ömer hadisi, Buhârî'nin Mâlik ve Nâfi kanalıyla İbn Ömer'den yaptığı nakil, Ebû Dâvûd ve Müslim'in aynı babta yine İbn Ömer'den yaptıkları rivayetler, cuma namazından sonra kılınan namazın iki rekat olduğunu bildirmektedir. Bu iki rekatin camide değil de evde kılınması gerekir. Hz. Ömer İmrân b. Husaynj Nehaî ve Mâlik'in görüşleri bu merkezdedir.
Ali, İbn Ömer[282][282], Ebû Mûsâ, Atâ, Sevrî ve Ebû Yûsuf'a göre cumadan sonra altı rekat sünnet kılınır. Ancak bu zevattan Ebû Yûsuf bu altı rekatin önce dört, sonra iki sırasıyle kılınacağı görüşündedir. Hz. Ömer'den rivayet edilen "Bir namazdan sonra aynısı yoktur" tarzındaki habere dayanır. Diğerlerine göre ise, Önce iki, sonra dört rekat kılınarak altıya tamamlanır. Bunların delili Ebû İshâk'ın Atâ'dan rivayet ettiği şu haberdir: "îbn Ömer'le birlikte cuma namazı kıldım, selâmı verince kalkıp iki rekat nafile kıldı. Sonra kalkıp dört rekat daha kıldı ve ayrıldı."
İmam Şafiî "Cumadan sonra ne kadar çok nafile kılınırsa bence o kadar iyidir” demiştir. Fakat Şafiî mezhebinde cumanın son sünneti dört rekattır.

İbn Mes'ud, Alkame, Nehaî, İshâk ve Ebû Hanife'ye göre de cumanın son sünneti dört rekattir. Bunların delili Ebû Hüreyre'den rivayet edilen şu hadis olmuştur: "Si/den cumadan sonra namaz kılan dört rekat kılsın."[283][283]
Görüldüğü gibi bütün haberler cumadan sonra namaz kılmanın meşru ve mesnûn oluşunda müttefiktir. Ancak kılınacak namazın rekat âdedinde ihtilâf edilmiştir. Bu ihtilâflar, iki, dört ve-alti olmak üzere üç rakam ve görüş etrafında toplanmaktadır.[284][284]

**Zuhr-ı Âhir'in Hükmü**

O halde bugün bizim kıldığımız ve "Zuhr-ı âhır" dediğimiz namazın kaynağı ve mesnedi nedir? Çünkü görüldüğü gibi bu namazın sünnette delili yoktur. Hatta çok eski kaynaklarımızda bu namazın adına bile rastlanmamaktadır.
Hayreddin Karaman, Diyanet Dergisindeki bir makalesinde bu konuyu ele almış, kılınması taraftan olanlarla karşı görüş sahiblerini ve her iki görüşün delillerini ortaya koymuştur.[285][285] Şimdi biz önce bu makaleden özetle her iki görüşün taraftar ve delillerini verecek sonra da İbn Âbidin'in aynı konudaki yazdıklarım aktaracağız.
Zuhr-ı âhir bilindiği gibi cumanın son sünneti dediğimiz dört rekat sünnetten sonra kılınan dört rekatlık bir namazdır. Kılınmasına taraftar olanlara göre, bunun kendisine has özel bir niyeti vardır. Şu şekilde niyet edilir: "Vaktine yetişip henüz edâ edemediğim - ya da henüz üzerimden düşmeyen-son farzı kılmaya niyet ettim."
Bu namazın kılınmasına sebeb, cumanın sıhhati için şart koşulan esasların tahakkuk etmemesi korkusudur. Zira bu durumda kılman cuma sahih olmayacağı için mükellef, borçlu kalacaktır. Bu borçtan kurtulabilmek için şayet cuma sahih değilse, o günün öğle namazı yerine kâim olmak üzere bir namaz kılınmaya başlanmıştır. Zuhr-ı Âhir kılmanın caiz olup olmadığı âlimler arasında ihtilaflıdır.
îbn Nüceym, Alâeddin el-Haskefî ve Cemaleddin el-Kasımî gibi âlimler, şüphenin ibâdeti ifsad edeceği görüşünden hareket ederek zühr-i âhir kılmanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre cuma gibi mübarek bir namazı edâ edenlerin "bu namaz belki şöyle bir ihtilâfdan dolayı sahih olmamıştır" şüphesiyle zühr-ı âhir kılmaları cumayı ifsâd eder. Ayrıca bu,

câhil halkın cuma farz değil, öğlen farzdır gibi bir yanlış anlayışa kapılmasına sebep olabilir.
Şevkânî, Avnü'l-Ma'bûd sahibi Azimâbâdî, yukarıda adım zikrettiğimiz Cemaleddin Kâsımî gibi bazı âlimler de bid'at olma noktasından hareket ederek Zühr-ı âhir kılmayı men'etmişler ve caiz görmemişlerdir. Bunların delillerinin özeti şudur: "Bâtıl olduğunu bile bile cuma namazı kılmak haramdır. Cumanın sahih olduğuna marnlıyorsa, öğle namazını kılmaya ihtiyaç yoktur. Böyle bir namaz sahabe, tâbiûn ve müctehid imamlar devrinde kılınmamıştır. Dinde olmayan bir ibâdeti adet haline getirip dine sokmak bid'attir, günahtır. Bunu yapan da günahkâr olur."
Kılınması Taraftarı Olanlar: Bu görüşte olanların hareket noktası hemen hemen aynıdır. Bu bir şehir veya kasabada birden fazla camide kılınan cuma namazının sahih olup olmaması ihtimalidir.
İmam Şafiî'ye göre iki veya daha fazla yerde kılınan cuma namazlarından sadece İlk defa kılanların cuması sahihtir. Sonra kılanlarınki olmamıştır. Dolayısıyla sonra kılanların öğleyi yeniden kılmaları farzdır. Cumayı hangisinin önce kıldığı belli değilse, hepsinin öğleyi tekrar kılmaları gerekir.
Daha sonra gelen Şafiî fakihleri, imam Şafiî'den nakledilen bu hükmün, ihtiyaç olmadığı halde birden fazla camide cuma kılmakla ilgili olduğunu söylemişler, şehir veya kasaba halkını caminin almaması halinde birden fazla camide cuma kılmanın sahih olacağı kanaatine varmışlardır. Buna göre cumadan sonra öğle kılmanın farziyeti düşmüş olur. Ancak bu alimlere göre öğle kılmak müstehabtır.
Hanbelî mezhebinin bu konudaki görüşü de Şâfiîlerden farklı değildir.
Hanefîlerden, Zuhr-ı âhiri caiz görenleri İbn Âbidin, el-Makdisî'nin "Nûru'ş-Şem'a fî zuhr-i'I-cum'a" adındaki risalesine dayanarak nakletmiştir.
İbn Âbidin önce bir şehirde birden fazla camide cumanın kılınmasının caiz olduğu görüşünün râcih olduğunu, dolayısıyla zuhr-ı âhir kılmanın uygun olmayacağını söyleyen Bahr'm ibaresini nakletmiş, daha sonra buna karşı çıkarak "aksine zuhr-ı âhiri kılmak sorumluluktan kurtulma yönünden ihtiyattır. Çünkü her ne kadar birden fazla camide cumanın sahih olduğu râcîh ve delil yönünden daha kuvvetli ise de, kuvvetli bir şüpheyi içine almaktadır. Zira Ebû Hanife'den bunun hilafı (bir şehirde birden fazla camide cumanın sahih olmadığı görüşü) rivayet edilmiş, Tahâvî, Timürtâşî, Sahibü'l-Muhtar da bunu tercih etmiştir.Hattâbî buna daha zahir der,Şafi-

î'nin mezhebi, Mâlik'in meşhur, Ahmed b. Hanbel'in iki kavlinden biri de budur. Makdisî, "Nuruş-Şem'a fi Zuhri'I-Cum'a" adındaki risalesinde böylece naklettikten sonra Şâfiîlerden Sübkî'nin, "bu ulemânın çoğunluğunun görüşüdür. Hiçbir sahâbi ve tabiinden cumanın teaddüdünün caiz olduğu mahfuz değildir" dediğini nakleder. İbn Âbidin sözünün devamında Bedâ-yi'de birden fazla camide namazın sahih olmayışı görüşünün Zahirü'rrivâye olarak takdim edildiğini, şerhü'l-Münyede'de Cevamiü'l-Fikh'dan naklen bunun imamdan nakledilen rivayetlerin esahhı olduğunun belirtildiğini söyler. İbn âbidin, fetvanın bu vecihle olduğuna işaret edildiğini Râzi'nin tekmile-si'nde de biz "bunu alırız" denildiğini söyler.

Bunları zikrettikten sonra İbn âbidin şöyle devam eder:

"O halde mezhepte mutemed olan görüş, birkaç camide kılman namazın sahih olmayışıdır. Bunun için Münye şerhinde "evlâ olan ihtiyat tarafıdır. Çünkü teaddüdün caiz olup olmayışmdaki ihtilâf kuvvetlidir. Zaruretten dolayı zuhr-ı âhirin caiz oluşuna fetva vermek, takvada ihtiyatın meşru oluşuna manî değildir" denilmektedir.

Ben derim ki, eğer birden fazla camide cumanın caiz olmadığı görüşü zayıf bile olsa, ihtilâftan korunmak daha evlâdır. Bu kadar imamın ihtilâfı halinde durumun nasıl olacağını sen düşün. Müttefekün aleyh olan bir hadiste şüphelerden korunmanın dinini ve ırzını temizlediği bildirilmektedir. Bunun için bazı âlimler ömründe hiç namaz geçirmeyen bir kimsenin ihtiyaten tüm namazlarını kaza etmesinin mekruh olmadığını söylemişlerdir. Çünkü bu ihtiyata sarılmaktan ibarettir.

Kmye'de eğer namazında müctehidlerin ihtilâfı varsa kaza daha güzeldir deniliyor. Yukarda geçen ihtilâflar bizim için yeterlidir.

Makdisi Muhît'ten naklen "Şehir olup olmadığında şüphe edilen yerde oturanların, cumadan sonra ihtiyaten öğle niyetiyle dört rekat namaz kılmaları gerekir. Şayet cuma sahih olmamışsa bu namaz onun yerine geçer. Böylece mükellefler farz borcundan kurtulmuş olurlar. Bu ibarenin bir benzeri Kfifi'de de mevcuttur. Kmye'de de bildirildiğine göre Merv ahalisi iki camide cuma kılmak mecburiyetinde kalınca imamları onlara cumadan sonra ihtiyaten dört rekat kılmalarını vacib olmak üzere emretmişlerdir" der. Hidâye sarihlerinin çoğu da aynı şeyi nakletmişlerdir. Zâhiriyye de Buhara ulemâsının da bu görüşte olduğu ifâde edilmiştir.

Makdisî Feth'den naklen şöyle demektedir: "Bulunduğu yerin şehir olup olmadığında tereddüt ederse veya birden fazla yerde cuma kılmmışsa, kişinin vaktine ulaşıp da henüz edâ edemediğim son öğleyi kılmaya niyet ettim, şeklinde de bir niyetle dört rekat namaz kılması gerekir."
îbn Âbidin başka bazı nakilleri de yaptıktan sonra kendi görüşünün de ifadesi olarak sonucu şu sözleri ile toplar:
"Bilcümle cumadan sonra bu dört rekatin kılınması gerekir."
Zuhr-ı âhirin cevazı kabul edildiği takdirde hükmünün ne olduğunda da ihtilâf edilmiştir.
İbnü'ş-Şıhne dedesinden naklen mücerred vehm halinde onun mendub, cumanın sıhhati konusunda şüphe olduğu takdirde ise vacib olduğunu söyler. Bu görüş İbnu'I-Hümâm'dan da nakledilmiştir.[286][286]

**Bazı Hükümler**

Cuma günü cuma namazından önce ve sonra sünnet kılmak meşrudur. Bu sünnetlerin kaç rekat olduğu ve nerede kılınmasının efdal olduğu konulan ihtilaflıdır. Bu ihtilâflara metin içerisinde temas edilmiştir.[287][287]

**1129.** ...Amr b. Atâ b. Ebi'l-Huvâr'dan rivayet edildiğine göre; Nâfi b. Cubeyr kendisini es-Sâib b. Yezid b. Uht-i Nemir'e gönderip Muâviye'nin namaz konusunda onda gördüğü birşeyi sordurmuş, es-Sâib de şu cevabı vermiştir:
Muaviye ile birlikte imam odasında cuma namazı kıldım. Selâm verince olduğum yerde kalkıp (nafile) namaz kıldım. Muaviye (evine) girince bana haber gönderdi ve şöyle dedi:
Bu yaptığını bir daha tekrarlama. Cumayı kıldığın zaman konuşmadıkça veya (camiden) çıkmadıkça ona bir namaz ulama. Çünkü Resûlullah (a.s.) böyle yani konuşmadıkça ya da (mescidden) çıkmadıkça bir namaza başka bir namazın eklenmemesini emretti.[288][288]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Müslim'deki rivayetinde: " - selâm verince" cümleciğinin yerinde " = imam selam verince" cümleciği yer almıştır.Ayrıca Ebû

Dâvûd'daki " = ResûluHah böyle emretti" cümlesi de Müslim'de “ResûluHah bize böyle emretti" şeklindedir.

“Maksure", caminin içerisinde sultanların namaz kılması için yapılan küçük odacıklardır. Bugün o odacıklar daha çok "imam odası" adiyle imamların sünnet kılmaları veya soyunup giyinmeleri için kullanılmaktadır. Bu odacığı ilk defa Haricîlerin suikast teşebbüsleri üzerine Hz. Muâviye ihdas etmiştir.

Kadı İyâz, bu odalara müteahhirûndan bazılarının cevaz verdiğini kaydederek bunun safların arasını ayırmaya ve imamın, arkasındaki cemaat tarafından görülmesine mani olduğu için hata olduğunu söyler.

Bu odalarda kılınan namazın hükmü ulemâ arasında ihtilaflıdır.

Hasen, Kasım, Salim ve diğer bazı âlimler buralardaki namazın kerâhetsiz caiz olduğunu söylerler.

İbn Ömer, Şa'bî, Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk'a göre ise, buralarda namaz kılmak mekruhtur. Hatta İbn Ömer, namaza ikâmet edildiğinde maksurede olursa dışarıya çıkarmış.

Kadı İyaz "Bu odacıklara girmek için herkese izin verilmişse oralarda cuma namazı kıhnabilir, aksi halde kılınamaz. Çünkü cami hükmünden çıkmış olur" demiştir.

Hadis-i şerif, farz namazdan sonra aynı yerde ve hiç konuşmadan nafile kılmamın uygun olmadığını bildirmektedir. Çünkü bu hareket camiye sonradan gelenlere farzın kılınmakta olduğu intibaını verebilir.

İmam Nevevî bu konu ile ilgili olarak şöyle der:

"Bu hadis revâtib sünnetlerin veya başkalarının farz kılınan yerden başka yerde kılınmasının müstehab olduğunu söyleyen âlimlerimize delildir. En iyisi nafile için mescidden çıkıp eve gitmektir. Bu mümkün olmazsa, secde yerlerini artırmak ve farzı nafilelerden ayırmak için cami içerisinde yer değiştirmek gerekir. Hadisteki "konuşmadıkça" ifâdesi farz ile nafilenin arasının konuşmakla ayrılabileceğine delildir. Ancak, yer değiştirmek daha efdaldir."

Nevevî'nin söyledikleri, aynı zamanda Şâfiîlerin görüşüne ışık tutmaktadır. Hanefîlerin mezhebi de bundan pek farklı değildir. Bu mezhebin önde gelen fıkıh kitablarından Bedaiü's-sanâî'de şöyle deniliyor:

"Muhammed'den şöyle dediği rivayet edildi: Cemaatin safları bozmaları ve dağılmaları müstehabtır."

Ebû Hüreyre'den merfuan rivayet edilen "Biriniz namazı bitirince öne veya geriye gitmekten aciz mi?"[289][289] hadisi de farzdan ayrılınca yer değiştirmenin müstehab oluşunun delillerindendir.[290][290]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma namazından sonra nafile kılmak sünnettir.Bu konu bir önceki hadisin açıklamasında etraflıca izah edilmiştir.
**2.** Ulü'l-Emrin gerekli gördüğü hallerde, cami içinde küçük odacıklar yaptırması caizdir.
**3.** Nafile namazlarının farz kılınan yerlerde kılınması doğru değildir. Yer değiştirmek müstelıabtır.
**4.** Farz namaz ile nafilelerin arası konuşmakla da ayrılabilir.[291][291]

**1130.** ...Atâ'dan rivayet edildiğine göre; İbn Ömer Mekke'de olduğu zaman, cumayı kılınca biraz ilerleyip iki rekat, sonra yine ilerleyip dört rekat daha kılardı. Medine'de olduğunda ise, cumayı kılar sonra evine döner ve (evinde) iki rekat namaz kılardı. Mescitte (birşey) kılmazdı.Kendisine (bu farklılığın sebebi) soruldu; "Resûlullah (s.a.) böyle yapardı" cevabım verdi.[292][292]

**Açıklama**

İbn Ömer, hem Mekke, hem de Medine'deki hareketine mesned olarak Resûlullah'ın tatbikatını göstermiştir. Peygamber’in Mekke'de cuma kılması Mekke Fethi esnasında olmuştur. Çünkü Hicretten önce henüz cuma farz değildi. Efendimizin Mekke'de evi olmadığı için cumadan sonraki sünnetleri mescidde kılmıştır. Bu, aynı zamanda mescidde nafile kılmanın caiz olduğuna da delildir.
Hz. Peygamber'in Medine'de iki rekat kılmasının da bunun caiz olduğunu göstermek hikmetine mebni olması mümkündür.
Bu rivayet cumadan sonra kılınan sünnet namazın altı rekat olduğunu söyleyenlere delildir. İki hadis önce açıklandığı üzere, bu Hanefîlerden Ebû Yûsuf'un görüşüdür. Ancak cumadan sonraki dört rekatın sünnet oluşu mezhep içerisinde ihtilafsız olduğu için önce dört rekat kılınır.[293][293]

**1131.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
İbnü's-Sabbâh'ın rivayetine göre, "Cumadan sonra namaz kılacak olan kimse dört rekat kılsın."
îbn Yûnus'un rivâyetihe göre ise Efendimizin beyânı şu şekildedir: "-Cumayı kıldığınızda arkasından dört rekat de (nafile) kılınız." Süheyl şöyle dedi: Babam bana; "yavrum, eğer camide iki rekat kılar sonra da eve gidersen, iki rekat (de orada) kıl" dedi.[294][294]

**Açıklama**

Müellif bu hadisi iki ayrı hocasından duymuştur.Bunlar İbnu’s Sabbâh ve İbn Yûnus'dur. Bu zatların rivayetleri biri birlerinden farklı olduğu için Ebû Dâvûd her iki rivayeti râvilerine de işaret ederek, ayrı ayrı nakletmiş, fakat bunu tek hadisin içerisinde birleştirmiştir. Müslim bu rivayetleri ayrı ayrı iki hadis halinde zikretmiştir. Tirmizî'-nin rivayeti İbnü's-Sabbah'ın ifâdelerine; İbn Mâce, Nesâî ve Beyhakî'nin rivayetleri de İbn Yûnus'unkine uygun olarak sevk edilmiştir.
Bu hadis-i şerif cumanın son sünnetinin dört rekât olduğunu söyleyenlerin delilidir. Ebû Hanife, Muhammed ve bir kavlinde Şafiî'nin görüşü budur.
Nevevî, hadisin Müslim'deki rivâyetindeki; " = sizden kim namaz kılacaksa..." tarzındaki ifâdenin bu namazın vâcib değil, sünnet olduğuna delâlet ettiğini söyler. Nevevî hadis-i şerifte "dört rekat" denmesi onun faziletine işaret ettiğini; Resûlullah'ın bazı zamanlarda iki rekat kılmasını da bunun cevazına işaret kabul eder. İmam Ahmed'e göre de bu namazın en azı iki, en fazlası altı rekattır.
Süheyl'in, rivayetin sonuna eklediği ta'lîk, cumadan sonraki dört rekatı ihmal etmemeyi teşvik mahiyetindedir. Babası Süheyl'e, sanki, "şayet acele bir işinden dolayı camide dört rekat kılamazsan, iki rekat kıl, iki rekat de eve varınca kılarsın'* demiş olmaktadır.
Müslim'in rivâyetindeki şu ifadeler bunu gösterir:
Süheyl şunları söyledi: "Eğer sen bir şey dolayısıyla acele edersen mescidde iki rekat (eve) döndüğünde de iki rekat kıl."[295][295]

**Bazı Hükümler**

**1.** Cuma namazından sonra dört rekat namaz kılmak meşrudur.

**2.** Bu namaz farz veya vâcib değil, sünnettir.

**3.** Bu dört rekatı camide kılamayan kimse evinde ikmal etmelidir.[296][296]

**1132.** ...İbnÖmer(r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) cumadan sonra evinde iki rekat namaz kılardı.[297][297]
Ebû Dâvûd dedi ki: Abdullah b. Dinar tbn Ömer'den aynen bunun gibi rivayet etti.[298][298]

**Açıklama**

Tirmizî  bu hadis için hasen-sahih demiştir.Hadisin Müslim ve Tirmizî'deki rivayetlerinde “ = Evinde" kaydı mevcut değildir.
İbn Ömer'in bu rivayetinden Hz. Peygamberin cumadan sonra sadece iki rekat namaz kıldığı ve bunu da evine tahsis ettiği anlaşılıyor. Nevevî bu konuda şunları söylüyor:
"Resül-i Ekrem (s.a.) namazın en az iki rekat olduğunu bildirmek için bazı vakitlerde böyle kılmıştır. Hz. Peygamber'in çokça dört rekat kıldığı besbelli bir şeydir.Çünkü bize dört rekat emretmiş ve bunu teşvik etmiştir."
Irakî ise, Nevevî'nin bu mütalaasına karşı çıkmış, Hz. Peygamber'in çokça dört rekat kıldığının, belli olması bir yana büyük ihtimalle bile sabit olmadığını söylemiş ve İbn Ömer'in Mekke'de camide altı, Medine'de de evinde iki rekât kılıp "Resûlullah böyle yapardı" demesini şahit tutmuştur.
Netice olarak diyebiliriz ki, Ümmetine dört rekat kılmasını emretmiş ve bunun evde olmasını şart koşmamıştır. Kendisi ise, bazı hallerde evinde iki rekat kılmıştır. Efendimizin bu hareketi, ümmete dört rekat kılmalarını emretmesine manî değildir.
Zürkânî, Hz. Peygamber'in evinde iki rekat kılmasının hikmeti olarak fbn Battâl'ın şöyle dediğini nakletmiştir:
"Cuma, öğleden bedel olup iki rekat kılınınca Efendimiz bu nafilenin öğlenin kısaltılmış olduğunun zannedilmesi korkusu ile evinde kılmıştır."[299][299]

**1133.** ...Atâ'dan rivayet edildiğine göre:
İbn Ömer'i cumadan sonra namaz kılarken görmüş. İbn Ömer, cumayı kıldığı yerden birazcık ayrılır iki rekat namaz kılar, sonra bundan biraz fazla

yürür ve dört rekat daha kılarmış.
(İbn Cüreyc dedi ki:) Atâ'ya;
İbn Ömer böyle yaparken kaç defa gördün? diye sordum. "Defalarca" karşılığını verdi.[300][300]
Ebû Dâvûd şöyle der: Bu hadisi Abdulmelik b. Ebî Süleyman da rivayet etmiş, fakat tamamlamamıştır.[301][301]

**Açıklama**

İbn Ömer'den hikâye üslubuyla terceme ettiğimiz eserin bir bölümü Medine'de haddi zatında İbn Ömer'in sözleri olarak vârid olmuştur. Fakat Türkçe ifâdeye uygun oîması için terceme hikâye üslubuyla yapılmıştır.
Bu haber, İbn Ömer'in cumadan sonra önce iki, sonra dört rekat namaz kıldığını göstermektedir. Bu, cumadan sonraki sünnetin en azı iki, en çoğu dört rekat diyen Hanbelîlerin mezhebine esas olmuştur. Ama daha çok sünnetin altı rekât olduğunu söyleyenlere delildir.
Şâfiîler bu namazın en az iki, en fazla dört rekat olduğunu söylerler. Hanefîlere göre, dört rekât tek selâmla edâ edilir.
Bu babın hadisleri, cumadan sonra kılınan sünnetin iki, dört veya altı rekat oluşuna delâlet yönünden ihtilâf arz etmektedir. Herbirini takviye eden mütalealar, yeri geldikçe ortaya konmuştur. Yine bu babdaki hadisler, adı geçen sünnetlerin evde de camide de kılınabileceğini göstermektedir. Fakat çoğunluğu bu namazın evde kılınmasının daha efdal olduğunu göstermektedir. Nafile namazları evde kılmaya teşvik eden başka rivayetler de gözönünde bulundurulunca cumadan sonra kılman nafilelerin de evde kılanmasmın daha efdal olacağı ortaya çıkmaktadır.
Cuma namazı ile ilgili hadisler burada sona ermiştir. Bundan sonra bayram namazına ait olan hadis-i şerifler gelecektir.[302][302]

## 239. Bayram Namazları

Müslümanların, birisi Ramazan'dan sonra (Fıtr Bayramı) diğeri Zilhicce'nin 10. günü başlayan (Kurban Bayramı) iki bayramları vardır. Bu bayramlarda kılınan özel bir namaz vardır. Bu namazın meşruiyetinde bütün âlimler müttefik olmakla beraber, hükmünde ihtilâf etmişlerdir.1139.hadisin açıklamasında tafsilâtlı olarak beyânı geleceği üzere, bayram namazları Hanbelîlere göre, farz-ı kifâye, Hanefîlere göre vacib; diğer ulemâya göre sünnettir. Vücûbuna kail olan Hanefîlere göre, kendisine cuma namazı farz olanlara bayram namazı vâcibtir. Edâ yönünden de cuma ve bayram namazları arasında bir benzerlik mevcuttur. Her ikisi de cemaatle kılınır. Her ikisi de ikişer rekattır ve hutbeleri vardır. Ancak cumanın hutbesi (Hanefîlere göre) vâcibtir ve namazdan önce irad edilir. Bayram namazlarının hutbeleri ise sünnettir ve namazdan sonra okunur. Cuma namazından farklı olarak bayram namazlarında zaid tekbirler vardır. Bu namazın kılınış şekli, fıkıh ve ilmilah kitaplarında mevcuttur.[303][303]

**1134.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) Medine'ye teşrif ettiklerinde Medine'lilerin eğlenip oynadıkları iki günleri vardı. Efendimiz:
“Bugünler neyin nesidir?" dedi.
Biz câhiliye devrinde bugünlerde eğlenirdik (ya Resülallah), dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.):
"Şüphesiz Allah size bu günlerin yerine daha iyilerini, Kurban ve Fıtır günlerini (Kurban ve Ramazan Bayramlarını) verdi" buyurdu.[304][304]

### Açıklama

arrvi ama Medine'Iilerin Câhiliye devrinde bayram kabul edip eğlendikleri iki günleri vardı. Bunlar ilkbaharın ilk günü olan ve 21 (yirmibir) Mart'a rastlayan "Nirûz veya Nevruz" ile sonbaharın ilk günü olup 21 Eylül'e tesadüf eden "Mihricân" denilen günlerdir. Bugünlerde hava oldukça mutedil, gece ve gündüz birbirine denk olduğu için eski astronomlar tarafından bayram olarak kutlanmış, diğer halk da bunları taklid etmiştir.

Böylece bugünler bayram olarak kalmış ve Hz. Peygamber'in yasaklanmasına kadar devam etmiştir.
Hadis-i şerif, müslümanların kendilerinin olmayan bayramlara itibar etmemelerini gayr-ı müslimlerin bayramlarım kutlamamalarım emretmektedir.
Hanefî âlimlerinden Ebû Hafs el-Kebîr:
"Nevruz gününde o günü tazim maksadıyla müşrike hediye olarak bir yumurtada dahi veren kimse kâfir olur" der. Yine Hanefî âlimlerinden el-Hasen b. Mansur da bu konuda şunları söyler: "Niruz (Nevruz) günü başka günlerde almadığı bir şeyi satın alan veya kâfirlerin bugüne saygı duydukları gibi saygı duyarak başkasına hediye veren bir kimse kâfir olur."
Bu âlimlerin sadece Nîrûz gününü söz konusu etmeleri devirlerinde gayr-ı müslimlerin en yaygın bayramı bu günde olduğu içindir. Yoksa memleketimizin bazı yerlerinde kutlanan Noel hastalığının veya gayr-ı müslimlerin bayramları olduğu halde bazı bölgelerde mevzii olarak kutlanan bazı günlerin Nevruz gününden farkı yoktur. Nevruz için söylenen hüküm bugünler için de geçerlidir. Çünkü Nevruz için söylenenler, bugün müşriklerin bayramı olduğu için söylenmiştir. Noel da Hıristiyanların bayramıdır.
Bu gibi günlerde gerek Müslümanlarla ve gerekse kâfirlerle hediyeleşmek caiz değildir. Çünkü bu tür hareketler böyle günlere değer verildiğinin alâmetidir. Halbuki Allah'ın Resulü gayr-ı müslimlerin bayramlarına itibar edilmemesini emretmiştir. "Bir kavme benzeyen onlardandır" buyurulduğu akıldan çıkarılmamalıdır.
Birçok âlimler, bayramları hâricinde de gayr-ı müslimlerle hediyeleşmeyi uygun görmemişlerdir. Çünkü hediyeleşme dostluğun alâmetidir. Sevgiye vesiledir. Halbuki Allah Teala; "Ey iman edenler! Benim ve sizin düşmanınız olan (kâfirHeri kendilerine sevgi beslediğiniz dostlar edinmeyin"[305][305] buyurmuştur. O halde her ne sebeble olursa olsun, kâfirlere hediye vermek ve onların hediyelerini kabul etmek doğru değildir.[306][306]

**Bazı Hükümler**

Müslümanların, Ramazan ve Kurban olmak üzere iki tane dini bayramları vardır. Bunlara ilaveten başka dinlere ait bayramların kutlanması eğlence ve sevince vesile kılınması caiz değildir.[307][307]

**237-240. Bayram Namazına Gidiş Vakti**

**1135.** ...Yezîd b. Humeyr er-Rahabî'den; demiştir ki:

Resûlullah (s.a.)'ın sahâbisi Abdullah b. Büsr, Fıtr (Ramazan) veya[308][308] kurban bayramı günü insanlarla birlikte çıktı. İmamın gecikmesini yadırgayıp "Biz bu saatte namazı bitirmiş olurduk.  Bu vakit nafile (kuşluk) vaktidir" dedi.[309][309]

**Açıklama**

Ashab-ı Kiram'dan Abdullah b. Büsr, Kurban veya Ramazan bayramlarından birinde imamın henüz gelmediğini görünce bunu hoş karşılamamış, Resûlullah devrinde o saatte namazın kılınıp bitirilmiş olduğunu haber vermiştir.

Hâdiseye şâhid olup nakleden Yezîd b. Humeyr Abdullah'ın imamın gecikmesini inkâr ettiğini ve bu vaktin kuşluk namazı vakti olduğunu söylediğini bildirmiştir. İşaret edilen bu vaktin, Resûlullah'ın bayram namazını kıldığı vakit olması da muhtemeldir. O zaman teşbih (nafile)den maksat bayram olmuş olur.

"Bu vakit, nafile vaktidir" sözünün Yezîd b. Humeyr'e ait olması da mümkündür. Ancak Abdullah b. Busr'e ait olması daha doğrudur.[310][310]

Bahr'de "Bayram namazının vakti, güneşin yayılması anında başlar, ze-vâle kadar devam eder. Ben bu konuda bir ihtilâf bilmiyorum" denilmektedir. Bu ifâde, bayramın vaktinin güneşin ışıklarının görünmesi ile birlikte gireceğini söyleyenlerin görüşünün tam tersidir. Bedâyi'de de bayram namazının vaktinin güneş ışınlarının ağarması ile başlayıp zevale kadar devam ettiği bildirilmektedir. Resûlullah'ın bu namazları güneş bir veya iki mızrak boyu olunca kıldığını bildiren haberler yukarıda nakledilen ifâdelerin delilidir.

Sünnet olan Kurban Bayramı namazında biraz acele etmek onu, güneş bir mızrak boyu olunca kılmak Ramazan bayramını da güneş iki mızrak boyu

oluncaya kadar geciktirecektir. Amr b. Hazm'ın, Cündüb'den rivayet ettiği şu haber bunu gösterir: "Resûlullah (s.a.) bize Kurban bayramı namazını güneş bir mızrak boyu iken, Ramazan Bayramı namazım da güneş iki mızrak boyu olunca kıldırırdı."[311][311]
Şafiî'nin mürsel olarak rivayet ettiği, "Resûlullah (s.a.) Necrân'da bulunan Amr b. Ha/m'e. Kurban bayramı namazına acele etmesini, Ramazan Bayramı namazını da geciktirmesini yazdı" tarzındaki rivayet de yukarıdaki görüşü takviye eder.
Şevkânî, Şafiî hadisinin mürsel olması bir yana râvilerinden İbrahim b. Muhammed'den dolayı zayıf olduğunu kaydettikten sonra, şunları ilâve etmiştir: "Abdullah b. Büsr hadisi bayram namazında acele etmenin meşru, fazlaca geciktirmenin de mekruh olduğuna delâlet ediyor. Amr b. Hazm hadisi de Kurban Bayramı namazında acele etmenin, Ramazan Bayramı namazını da geciktirmenin meşru olduğunu gösteriyor. Bundaki hikmet, Kurban Bayramı günü, namazdan çıkıncaya kadar oruçluymuş gibi durmanın müstehab oluşu olsa gerek. Çünkü bu namazı geciktirme onu bu halde bekleyenlere zarar verir. Ayrıca Kurban Bayramı namazından sonra müslümanlar Kurbanlarım kesmekle meşgul olacaklarından dolayı bu namazda acele etmek yararlı, Ramazan bayramında ise aceleyi gerektirecek hiçbir sebeb yok. Bayram namazlarım tayin konusunda vârid olan hadislerin en iyisi Cündüb'ün hadisidir."
HanefîjHanbelî ve Şâfiîler yukarıdaki görüşü benimsemişlerdir. Mâlikîler ise, her iki bayram namazının da güneş bir mızrak boyu olunca kılınmasının evlâ olduğunu söylerler.[312][312]

## 238-241. Kadınların Bayram Namazına Gitmeleri

**1136.** ...Ümmü Atiyye (r.anhâ)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) bize bayram günü (namazı) perde ehli genç kızları (da) çıkarmamazı emretti. Kendisine:
Hayız olanlar (ne yapacak)? denilince;
"Onlar da (çıksınlar da) hayr'a ve müslümanların dualarında hazır bulunsunlar" buyurdu. Bir kadın Efendimize:
Ya Resûlallah! Eğer bizden birisinin elbisesi yoksa ne yapsın? diye sordu. Resûlullah:

"Arkadaşı, elbiselerinden birisini ona (emaneten) giydirsin” karşılığım verdi.[313][313]

**Açıklama**

Hadis-i şerif metnindeki "Perde ehli genç kızlar” diye terceme ettiğimiz ifâdesindeki (el-Hudr) kelimesinin çoğuludur. Evin bir köşesinde bakire kızlar için perdelerle ayrılmış bölüme denir.
"Perde ehli hanımlar"dan maksat, çokça bu bölmelerde bulunan evine kapanmış iffetli hanımlardır.
Hadisin diğer kitaplardaki rivayetlerinde Efendimizin bayram namazına çıkartılmalarını emrettiği kadınlar arasında buradakine ilâveten, bakireler, evlenme çağı geldiği halde henüz evlenmemiş genç kızlar ve hayızlılar da yer almaktadır. Yine bazı rivayetlerde hayızhlarm cemaatten ayrı durmaları, onlarla birlikte tekbir alıp dualarına hazır olmaları emredümektedir.
Buradaki "bizden birinin elbisesi yoksa ne yapsın?” sorusu da Müslim ve Tirmizî'de; "Bizden birinin cilbâbı (feracesi, çarşafı) yoksa...” şeklinde ifâde edilmiştir. Diğer bazı rivayetlerde anlaşıldığına göre, bu soruyu soran kadın bizzat Ümmü Atiyye'nin kendisidir.
Metinden de anlaşıldığı gibi, hayızh kadınların da cemaate iştirak edip namaz haricindeki ibâdetlere katılmaları tavsiye edilmektedir. Bu ibâdetler, dua ve tekbir gibi zikir ve senalardır.
Hadis-i şerifden kadınların bayram namazlarına gitmelerinin meşru olduğu anlaşılmaktadır. Konunun tafsilâtı bu babm son hadisinin açıklamasında gelecektir.[314][314]

**1137.** ...Eyyûb, Muhammed'den; O da, Ümmü Atiyye'den bir önceki hadisi rivayet etmişlerdir. (Öncekinden farklı olarak Muhammed) elbise konusuna hiç değinmeden şöyle demiştir: "Hayızhlar müslümanların namazgahından ayrı dururlardı."
Eyyûb Hafsa'dan; Hafsa bir kadından; o da bir başka kadından rivayetle şunları söylemiştir: "Ya Resûlallah!... denildi." Muhammed burada elbise (bulamayanlar) konusunda Musa hadisinin mânâsını zikretti.[315][315]

**Açıklama**

Aslında bu rivayet öncekinden pek farklı değil. Onu Muhammed'den Hişâm rivayet ettiği halde bunu Eyyûb nakletmiştir. Metinden de anlaşılacağı gibi Eyyûb'un bu rivayetinde elbisesi olmayan kadınlarla ilgili bölüm yer almamış, fazla olarak hayızlı kadınların müsallâ'dan ayrı duracakları bildirilmiştir.
Yine metinden anlıyoruz ki, Eyyûb bu hadisi bir de Hafsa'dan işitmiş, Hafsa ise, adını vermediği kadınlardan nakletmiştir. Hatsa'mn rivayetinde elbise konusunda, babın ilk hadisi olan Mûsâ b. İsmail hadisinde söylenilenler, mânâ olarak nakledilmiştir.
Hafsa'nın rivayetini, Buhârî ve Beyhakî tahric etmişlerdir. Oralardan ve bir sonraki rivayetten bu hanımın Hafsa bint Şîrîn olduğunu anlıyoruz. Hafsa'nın rivayetinde ismi verilmeyen sahâbî hanım, Ümmü Atiyye'dir. Bundan sonra gelecek olan rivayette haberi Hafsa'nın Ümmü Atiyye'den aldığına işaret edilmiş, aralarında başka bir kadından söz edilmemiştir.[316][316]

**1138.** ...Hafsa bint Şîrîn, Ümmü Atiyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Biz bununla (yukarıdaki hadiste bildirilen haberle) em-rolunduk. Hayızlı kadınlar cemaatin arkasında dururlar onlarla birlikte tekbir alırlardı."[317][317]

**Açıklama**

Bu rivayet aynı senetle Müslim'de de şu ifadelerle yer almıştır: "Biz bayramlarda örtülü hanımlar ve bakire kız larla birlikte (musallaya) çıkmakla emrolunurduk. Hayızlı hanımlar da çıkarlar fakat cemaatin gerisinde dururlar ve onlarla beraber tekbir alırlardı."[318][318]
Müellif aralarındaki ufak tefek farklılıklardan ötürü bu rivayetleri ayrı ayrı hadisler halinde rivayet etmiştir.[319][319]

**1139.** ...Ümmü Atiyye (r.anhâ)den rivayet edildiğine göre;
Resûlullah (s.a.) Medine'ye gelince, Ensânn kadınlarını bir evde toplayıp Ömer b. el-Hattâb'ı gönderdi. Ömer (r.a.) kapının yanında durup bize selâm verdi. Biz de selâmına mukabele ettik. Ömer sonra:

Ben size Resûlullah'ın elçisiyim... dedi. Ve bize evlenme çağına gelen genç kızlar ve hayızhlarla birlikte iki bayrama çıkmamızı, cumaya ise gitmememizi emretti. Cenazelerin peşinde gitmemizi de yasakladı.[320][320]

**Açıklama**

Tarihi gerçeklerin gösterdiğine göre, hadis-i şerifte bahsedilen hâdise Mekke Fethi'nden sonra olmuştur. Buna göre Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesinden murad Mekke Fethi'nden sonra Medine'ye teşrifleridir. Çünkü bu hâdise ile alakası olan "Ey Nebi! Mü'min kadınlar sana biat etmeye geldikleri zaman..."[321][321] âyet-i kerimesi Mekke Fethi esnasında nazil olmuştur.
Süyûtî'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber bu âyetin nüzulü üzerine Safa tepesine çıkıp erkeklerden, Ömer de tepenin dibinde kadınlardan biat almıştır. Resül-i Ekrem Medine'ye döndüklerinde kadınların bir evde toplanmalarını emretmiş ve onlara Hz. Ömer'i göndermiştir. Üzerinde durduğumuz rivayete göre, Efendimiz, Ömer (r.a.) vasıtasıyla kadınlara hayızlı olanlar ve genç kızlar da dahil bayram namazlarına gelmelerini, cumaya ise, gelmemelerini emretmiş. Cenazelerin peşinden gitmekten de onları men etmiştir. Başka rivayetlerde bu emri Efendimizin Hz. Ömer aracılığı olmadan bizzat verdiği bildirilmektedir.
Hadis-i şerifteki el-uttek kelimesi el-âtik'in cem'idir. Müslim ve Tirmizî'deki rivayetlerde el-Avâtik şeklinde vârid olmuştur.
el-Atik: Genç kız demektir. Lügat âlimleri bu kelimenin, "henüz bâliğa olmuş kız, genç kız, bulûğ çağına yaklaşmış kız, evlenme çağma geldiği halde henüz evlenmemiş kız" mânâlarına kullanıldığını söylerler.
Bu babın tüm hadisleri genç-ihtiyar, evli-bekâr, hayızlı ve temiz farkı gözetmeden bütün kadınların bayram namazına çıkmalarının meşru olduğunu göstermektedir. Ancak hayızlı olanlar, namaz kılmazlar. Yalnız bu cevazın fitne korkusu olmaması şartı ile kayıtlı olması gerekir.
İslâm fakihleri kadınların bayram namazına çıkmaları konusunda ihtilâf etmişlerdir:
Şaiiîlere göre, genç ve güzel kadınların dışındakilerin musallaya çıkmaları müstehabtır. Genç ve güzel kadınların çıkmaları ise, mekruhtur. İmam Şafiî,

el-Ümm adındaki eserinde: "İhtiyarların ve gösterişli olmayan kadınların namazlara ve bayramlara çıkmasını müstehab görürüm" der.
Hanbelîlere göre, süslenmemeleri, koku sürünmemeleri ve güzel elbiselerini giymemeleri kaydıyla, bütün kadınların bayrama gitmeleri caizdir.
Mâli kilere göre, erkeklerin rağbet etmeyeceği çağa gelen kadınların bayrama, cuma ve diğer namazlara, yağmur duasına çıkmaları caizdir. Gençlerin çıkmaları caiz değildir.
Sevrî, İbnuM-Mübârek, Hanefîlerden Ebû Yûsuf'a ve Mâlik'ten bir rivayete göre, tüm kadınların bayram namazına gitmeleri mekruhtur. İbn Kudâme, Nehaî ve Yahya b. Saîd'in de bu görüşte olduğunu nakleder.
Hanefîlerin mezheb görüşü İhnu'l-Humâm'ın ifâdesine göre şöyledir: İhtiyar kadınlar bayram namazlarına gidebilirler, gençler gidemez.
Mirkât'de "en mutedil görüş budur. Ancak ihtiyarların da erkekler tarafından arzu edilenlerden olmamaları lâzımdır. Ayrıca kocalarının izni olması ve fitne korkusunun olmaması gerekir.Bu da erkeklerle karışık olmamaları, koku sürünmemeleri,ziynet takınmamaları ve tam örtünmüş olmaları ile mümkündür" denilmektedir.
Bu babın hadisleri erkekler için bayram namazının vâcib olduğunu göstermektedirler. Zira özür olmaması hâlinde kadınların bayram için musallaya gitmelerine bu derece teşvik edilmeleri, erkeklerin öncelikle bu işle me'mur olduğunu gösterir. Çünkü camiye gitmek namaza vesiledir. Vesilenin vâcib olması vesile olunan şeyin de vâcib olmasını gerektirir.
Hanefîler, bu namazın vâcib olduğunu söylerken, Kevser Süresini de delil alırlar. Bu suredeki "namaz kıl" emrinden maksadın, "bayram namazı" olduğunu söylerler. "Kendisine cuma namazı farz olanlara bayram namazı vâcibtir" derler.
Hanbelîlere göre, bu namaz erkekler için farz-ı kifâycdir. Bu konuda vârid olan hadislere ilâveten, Kevser Sûresi'ne de dayanırlar.
Hanefî ve Hanbeiîlerin dışındakiler ise, bayram namazının sünnet-ı müekkede olduğunu söylerler. Delilleri kitâbü's-salât'ın başında vârid olan Necid'li ile ilgili hadistir.[322][322] Hz. Peygamberin beş vakit namazı söylemesinden sonra, Necid'linin "başka yok mu?" sorusuna ResÛlullah'ın, "hayır ama nafile kılarsan müstesna" buyurmasının beş vaktin haricinde farz veya vâcib namazın bulunmadığını gösterdiğini söylerler. ,

Hanefî ve Hanbeliler buna şu cevabı verirler: Necidli çölde yaşıyordu. Çöldeki bir kimseye bayram vâcib olmadığı için Hz. Peygamber ona bayram namazım farzlar arasında saymamıştır.
Ravdatü'n-Nediyye'de bu konudaki ihtilâflar sayıldıktan sonra, doğrusu vâcib olduğudur denilmektedir. Hz. Peygamberin hiç ihmal etmeden devam etmesi yanında, Müslümanların bu namaza çıkmak ile emrolunmaları ve Kevser Sûresi bu görüşün sıhhatine delil sayılmıştır. Ayrıca bayram ile cuma aynı güne rastladıkları takdirde bazı mezheblere göre bayramın cumayı düşürmesi, onun vücûbuna delâlet eder. Çünkü vâcib olmayan bir ibadetin farz olan cumayı düşürmesi düşünülemez.[323][323]

**Bazı Hükümler**

**1.** Fitne korkusu olmadığı takdirde süslenmeden ve ziynetsiz olarak kadınların bayram namazına gitmeleri meşrudur.
**2.** Bayram namazı erkekler için vâcibtir.
**3.** Kadınlar cumaya gidemezler ve cenazeyi takib edemezler.[324][324]

**239-242. Bayram Günü Hutbesi (Okumak)**

**1140.** ...Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)den; demiştir ki:
Bir bayram günü Mervân minberi (musallaya) çıkarıp (üzerinde) namazdan önce hutbe okumaya başladı. Bir adam kalktı ve;
Ey Mervan, sünnete muhalefet ettin. Bayram günü minberi çıkardın, halbuki o çıkarılmazdı. Hutbeye de namazdan önce başladın, dedi.
Ebû Saîd el-Hudrî;
Bu kim? diye sordu.
Falan oğlu falan, dediler.
Bu adam üzerine düşeni yaptı. Ben Resûluüah (s.a.)ln, "Bir kötülük gören kimse, eğer onu eli ile değiştirebilirce eli île değiştirsin. Buna gücü yetmezse, dili ile değiştirsin. Onu da yapamazsa, kalbi ile (buğz etsin). Ancak bu, imanın en zayıfıdır*' buyurduğunu işittim dedi.[325][325]

**Açıklama**

Buhârî'nin aynı konuda yine Ebû Saîd el-Hudrî'den yaptığı bir rivayette Kesir b. es-Salt'ın musallaya kerpiç ve çamurdan bir minber yaptığı, Mervân'ın da bu minbere çıkıp hutbe irad ettiği bildirilmektedir. Bu rivayete göre, Ebû Saîd buna mani olmak istemiş fakat Mervân keadisini dinlememiştir.

Görüldüğü gibi Buhârî'nin rivayetinde musallada inşâ edilmiş bir minber olduğu bildirilirken, Ebû Dâvûd'da minberin çıkarıldığından bahs edilmektedir. Bu hadisler arasında bir ihtilâf olduğu izlenimini vermektedir. Ancak Mervân'ın önceleri minberi dışarıya çıkarttığı halde cemaatin karşı koyması üzerine oraya sabit bir minber inşâ ettirmiş olması mümkündür.

Burada Mervân'ın karşısında kalkıp ona yaptığının yanlış olduğunu söyleyen zatın ismi verilmemiştir. Gerçi Buhârî'deki rivayette bu zâtın bizzat Ebû Saîd el-Hudrî olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Ebû Davud'un rivayetinin siyakından adı verilmeyen kişinin Ebû Saîd olduğunu anlamak mümkün değildir. O zaman Buhârî'de bildirilen olay ile üzerinde durduğumuz hadisteki olayın ayrı ayrı zamanlarda vuku bulmuş olduğuna hükmetmek yerinde olacaktır.

Hadiste haber verilen olay, Buhârî'nin rivayetinden anladığımıza göre, Mervân'ın Medine valisi olduğu zaman meydana gelmiştir.

Hadisten anladığımıza göre, Mervân'ın, "Sen sünnete muhalefet ettin" itirazı ile karşı karşıya gelmesine sebep iki hareketidir. Bunlardan birincisi, minberi musallaya çıkarmasıdır. Çünkü daha önceleri bayram namazlarında minber musallaya çıkartılmazdı.

İkincisi de bayram hutbesini namazdan önce irad etmiş olmasıdır. Buradan hutbeyi namazdan önce ilk kez Mervân'ın okuduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha önce, Hz. Osman'ın hutbeyi namaza takdim ettiği de söylenmektedir. İbnu'l-Münzir'in Hasen el-Basrî'den yaptığı bir rivayete göre, Hz. Osman b. Affân mûtad olduğu üzere bayram namazını kıldırmış sonra hutbe iradına başlamış, fakat cemaatten bazılarının namaza yetişemediğini görünce, hutbeyi namazdan önce okumaya başlamıştır.

Aynî, Hz. Osman'ın bunu yapmadığını söyler. İmam Şafiî Müsned'in de Abdullah b. Yezid el-Hatmî'den Resûlullah (s.a.) Ebû Bekir, Ömer ve Osman (r.anhum)'ın hutbeden önce namaz kıldıklarım, Muâviye gelince, önce hutbe okumaya başladığını rivayet etmiştir. Bu rivayete göre bayram hutbesini namazdan önce ilk okuyan Muâviye olmuştur.

kadı îyaz, "bir zatın Mervân'a karşı kalkıp yaptığının sünnete muhalif olduğunu hatırlatması ve Ebû Said'in, Mervan'ın bu hareketini "münker" olarak değerlendirmesi, Hz. Peygamber'in sünnetinin ve halifelerin tatbikatının bunun aksi olduğunu gösterir" der. Bu da namazı hutbeden sonraya ilk bırakanın Hz. Osman olduğunu bildiren görüşlerin tutarsızlığını gösterir. Gerçekten Hz. Osman'ın öyle yaptığı kabul edilse bile, onun yaptığı ile Mervan'ın yaptığı bir tutulamaz. Çünkü Hz. Osman cemaat namaza yetişebilsin diye onların maslahatı için böyle yapmıştır. Mervan ise, konuşmasını dinletmek için önce hutbe okumuştur. Zira insanlar namazı kılınca hutbeyi dinlemeden bırakıp gidiyorlardı. Mervân onun için namazdan önce hutbe okuma yolunu seçmiştir.
Hadiste görüldüğü gibi Ebû Said el-Hudrî adamın Mervân'a karşı çıkışını görünce, "bu adam vazifesini yaptı" demiş ve iyiliği emr edip, kötülükten sakındırma konusunda Hz. Peygamber'den duyduğu bir hadisi nakletmiştir. Kötülüğe engel olmayı emreden bu hadis, "Kitâbü'l-Melâhim"in 17. babında "Emir bi'1-ma'rûf ve nehiy an'H-münker" başlığı altında tekrar gelecektir. İnşaallah orada "emir bi'1-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker" konusunda geniş olarak bilgi verilecektir, burada şu kadarım söyleyelim, görülen bir kötülüğe engel olma veya insanlara iyiliği emretme farzdır. Bazı âlimler bu farzın, farz-ı kifâye olduğunu; bazıları ise, farz-ı ayn olduğunu söylerler. Sahih olan farz-ı kifâye olduğudur.[326][326]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bayram namazı için minberi musallaya çıkarmak bıd'attır.
**2.** Sünnet olan bayram namazının hutbeden önce kılınmasıdır.
**3.** Görülen bir kötülüğe engel olmak müslümanlar üzerine farz-ı kifâyedir. Bunu yapabilecek tek kişi varsa, ona farz-ı ayn olur.
**4.** Kötülüğe mani olmada bütün insanlar aynı durumda değildir.Bazıları bunu elleri ile, bazıları dilleri ile yapacaktır. Bunlardan birini yapmayan ise, kalbi ile buğz etmekle iktifa edecektir. Fakat bu, imamın zayıflığına delildir.[327][327]

**1141.** ...Câbir b. Adillah (r.a.)'dan; demiştir ki:
Peygamber (s.a.) ramazan bayramı günü kalkıp önce namazı kıldırdı, sonra da cemaate hitabede bulundu. Hutbeyi bitirince inip kadınların yanına geldi.

Bilâl'in eline tutunmuş bir vaziyette kadınlara va'z etti. (Bu esnada) Bilâl elbisesini yaymıştı. Kadınlar da elbisenin ,üzerine sadaka atıyorlardı. Birisi büyük yüzüğünü atıyor, diğerleri de (ellerindekini) atıyor, atıyorlar(dı).

Îbn Bekrf kelimesini şeklinde rivayet etmiştir.[328][328]

**Açıklama**

Felah: Kadınların takındıkları büyükçe yüzük demektir.El parmaklarına takılabildiği gibi ayak parmaklarına da takılabilir. Kaşı olmayan yüzüklere "fetah" diyenler de vardır.

Hadis-i şerifte ifâde edildiğine göre, Hz. Peygamber bir ramazan bayramında musallaya çıkmış, önce bayram namazını kıldırmış daha sonra da hutbe okumuştur. Hutbeyi bitirince, bulunduğu yerden ayrılmış ve erkeklerden ayrı bir yerde duran kadınların yanına gelmiştir. Metinde Hz. Peygamberin hutbesini bitirince "inip kadınların yanına geldiği" tarzında bir ifade kullanıldığı için, Efendimizin hutbeyi yüksekçe bir yerde (minberde) okuduğu zannedilebilir. Halbuki başka hadislerde Resûlullah'dan musalladaki bayram hutbelerinde minbere çıkmayıp ayakta ya da devesine binmiş olduğu halde hutbe irad ettiği bildirilmektedir. O halde buradaki " = indi" fiilini "olduğu yerden ayrıldı" ya da "devesinden indi” mânâsında anlamak gerekir.

Hz. Peygamber kadınların yanına gelince, onlara da bir konuşma yapmıştır. Kadı İyaz, "bu hitabenin bayram hutbesi esnasında ve hutbeye dahil, ancak, Islâmın ilk günlerinde ve Resûlullah'a has olduğunu" zannetmiştir. Nevevî ise, "Hutbeyi bitirince..." ifâdesine dayanarak bu hitabenin bayram hutbesinden sonra olduğunu söylemiştir. Müslim'deki bir rivayetten anlaşıldığına göre, Resûlullah (s.a.) bu hitabede kadınlara, çoğunun Cehennem'in yakıtı olduğunu hatırlatmış ve tasadduk etmelerini yardımda bulunmalarını tavsiye etmişti. Bunun üzerine kadınlardanbirisi büyük yüzüğünü çıkarıp Bilâl'in yaydığı elbise üzerine atmış, peşinden diğer kadınlar da ellerinde avuçlarında ne varsa atmaya başlamışlardır.

Hadis metnindeki "atıyorlar" fiilinin tekrarlanması kadınların attıklarının sadece yüzükten ibaret olmadığına işaret sayılmıştır.

Kadınların verdikleri sadaka, fıtır sadakası değil mutlak manada bağıştır. Müslim'deki bir rivayete göre râvilerden İbn Cüreyc, Atâ'ya bu bağışın fıtır sadakası olup olmadığım sormuş, o da, "hayır ama o zaman verilen bir

sadaka" demiştir. Kadınların hemen o anda ellerindekini bağışlamaları, onların kocalarından izin almadan kendi mallarını tasadduk etmelerinin caiz olduğunu gösterir.[329][329]

**Bazı Hükümler**

**1.** Pavram namazı hutbeden önce kılınır.
**2.** Kadınlara va'z etmek onlara dinî hükümleri Öğretmek meşrudur.
**3.** Kadınların topluluklarda erkeklerden ayrı bir yerde olmaları gerekir.
**4.** Kadınların musallaya çıkmaları caizdir.
**5.** Kadınların kendi mallarından, kocalarının iznini almaksızın bağışta bulunmaları caizdir.[330][330]

**1142.** ...Ibn Abbâs (r.anhumâ), Resûlullah (s.a.)'e şehâdet ederek şöyle demiştir:
Peygamber (s.a.) Ramazan Bayramı günü (musallaya) çıkıp namazı kıldırdı, sonra da hutbe okudu. Daha sonra yanında Bilâl olduğu halde kadınların yanına geldi.
îbn Kesîr dedi ki: "Şu'be'nin zanm galibine göre"
Onlara bağışta bulunmalarını emretti. Kadınlar da (ellerindekini) atmaya başladılar.[331][331]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Müslim'deki rivayetinde îbn Abbas'ın "Resûlullah'a şehâdet etmesi" kendi tabiriyle " = Resûlullah'a şehâdet ederim ki" şeklinde ifade edilmiştir. Bu rivayette Hz. Peygamberin bağışta bulunmalarım emretmeleri üzerine kadınların neler verdiği belirtilmemiştir. Müslim'in rivayetinde ise, "Kadınlar, yüzük, halka ve (bunun gibi diğer) eşyalarını atmaya başladılar" denilmektedir.
Tercemede tire arasında verdiğimiz bölümün izahı şudur: Râvilerden İbn Kesir üstadı Şu'be'nin, "Resûlullah kadınlara bağışta bulunmalarım emretti, onlar da (ellerindekini) attılar" ifâdesinin metne dahil olup olmadığında şüphe ettiğini, ancak kanaatinin bu cümlenin de İbn Abbâs'in sözü olduğu yönünde olduğunu söylemiştir.

Müslim'in rivayeti İbn Kesîr ve Şu'be kanalıyla olmamakla beraber oradaki metin, Şu'be'nin kanaatinin isabetli olduğunu göstermektedir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'inde aynı senetle yaptığı rivayette de Efendimizin kadınları bağışta bulunmaya teşvik ettiği söylenmektedir. Yalnız Tayâlisî'-nin rivayetinde "emretti" değil de "teşvik etti" ifâdesi kullanılmış, Bilâl'ın de Hz. Peygamberle beraber olduğuna hiç temas edilmemiştir.[332][332]

**1143.** ...Abdulvâris, Eyyûb'dan; o, Atâ'dan; O da İbn Abbâs'tan önceki hadisin mânâsım rivayet etti. Bu rivayette îbn Abbâs şöyle dedi:
Resûlullah (s.a.) hutbeyi kadınlara duyuramadığını zannedip yanında Bilâl olduğu halde onlara doğru yürüdü. Kadınlara va'zetti, bağışta bulunmalarını emretti. Kadınlar da küpe ve bilezikleri Bilâl'in elbisesine (eteğine) attılar.[333][333]

**1144.** ...Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan; Eyyûb, Atâ'dan; o da İbn Abbâs (r.a.)'dan bu (önceki) hadisi rivayet etti. Bu rivayette İbn Ab-bâs şöyle dedi:
Kadınlar küpe ve yüzük(leri) atmaya, Bilâl de onları torbasına doldurmaya başladı. Resûlullah (s.a.) de onları (toplanan ziynetleri) müslümanların fakirlerine paylaştırdı.[334][334]

**Açıklama**

Son üç rivayet haddizatında aynı hadisin farklı nakilleridir.Her üçünün de ilk üç râvisi aynı zatlardır. Metinlerde görüldüğü gibi bunlar, sırasıyla İbn Abbâs (r.a.) Atâ ve Eyyûb'tür. Eyyûb'ten sonraki râvide sened değişmeye başlamıştır. Hadiste Eyyûb'tan sonra olan zat, ilkinde Şu'be, ikincisinde Abdulvâris sonuncusunda da Hammâd b. Zeyd'dir. Rivayetlerde, râvilerin yanısıra ifade yönünden de bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Ancak bu, hükme tesir edecek mâhiyette bir değişiklik değildir.
Bu babın tüm hadisleri, bayram namazının hutbeden Önce olduğunu göstermektedir.
Kadı Iyaz; "Bu,-ulemâ arasında ittifak edilen bir noktadır. Bu konuda imamlar arasında hiç bir görüş,ayrılığı mevcut değildir. Resûlullah (s.a.)'in ve Hulefâ-i Râşidîn'in tatbikatı da bu şekildedir" der.
Irakî, "Namazın hutbeden önce olması bütün ulemânm görüşüdür" derken; İbn Kudâme şunları söylemiştir: "Bu konuda Benû Ümeyye'nin dışında

müslümanlar arasında bir ihtilâf bilmiyorum. Benû Ümeyye'nin ihtilâfına da itibar edilmez. Çünkü icmâ onların tatbikatından önce gerçekleşmiştir. Üstelik onların yaptığı sünnete aykırıdır."

Bu ifâdelerden anladığımıza göre Ömer, Osman, Îbnu'z-Zübeyr ve Muâviye (Allah hepsinden razı olsun)'den namazdan önce hutbe okuduklarına dair yapılan rivayetler sahih değildir. Bunların sahih olduğu farz edilse bile bu, Resûlullah (s.a.)'ın devamlı tatbikatı karşısında bir şey ifade etmez.

Namazdan önce hutbe okunması takdirinde bu namazın sahih olup olmadığında İslâm mezhepleri hem fikirdeğüdir.

Hanbelî ve Şâfiîlere göre, namazdan önce hutbe okunmuşsa bu yeterli değildir. Namazdan sonra hutbenin iade edilmesi gerekir.

Malikîlere göre önce okunan hutbe bayram hutbesi sayılır. Ancak namazdan sonra tekrarlanması mendub, (bazılarına göre) sünnettir.

Hanefîlere göre, bu hutbe kerahetle beraber bayram hutbesidir. İadesi gerekmez.

Bayram hutbeleri de aynen cuma hutbesi gibi iki hutbeden ibarettir. Cuma hutbesinde rükün olanlar, bunda da rükün; şart olanlar bunda da şarttır. Ancak cuma hutbesine "hamd" ile başlamak sünnet olduğu halde, bayram hutbesine "tekbir"le başlamak sünnettir. Ancak bu konuda ihtilâf vardır. Bazı âlimler, bayram hutbesindeki tekbirler konusunda vârid olan hadislerin, Efendimizin hutbe esnasında bol bol tekbir getirdiğine işaret ettiğini, bunun hutbeye tekbirle başlamaya delil olmadığını söylerler. Bunlar kendisine hamd ile başlanmayan işlerin sonunun gelmediğini bildiren hadislere de bakarak, bayram hutbesine de hamdele ile başlamanın sünnet olduğunu söylerler.

Zâdü'l-Meâd'de şöyle deniliyor: "Resûlullah (s.a.) bütün hutbelerine Allah'a ham ederek başlardı. Onun bayram hutbelerine tekbirle başladığına delâlet eden hiçbir hadis sahih değildir. İbn Mâce'nin Resûlullah'm müezzini Sa'd'den yaptığı rivayette Efendimizin hutbe esnasında bol bol tekbir getirdiği bildirilmektedir, pakat bu fahr-i kâinatın hutbeye tekbirle başladığını göstermez..."

İbnü'l-Kayyim devamla Şeyhülislam Takiyüddin'in de bütün hutbelere hamd ile başlamanın sünnet olduğunu nakletmiştir. Ancak dört mezheb ulemâsına göre bayram hutbelerine tekbirle başlamak sünnettir. Beyhakî ve İbn Ebî Şeybe tabiûndan Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'nin, Bayram

hutbelerinden birincisine dokuz, ikincisine de yedi tekbirle başlamanın sünnet olduğunu söylediklerini nakletmişlerdir.
Cuma hutbesinden farklı olarak, bayram hutbesinden önce ezan da mevcut değildir.[335][335]

**240-243. Yaya Dayanarak Hutbe Okumak**

**1145.** ...Yezid-b. el-Berâ, babası (el-Berâ)'mn şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bayram günü Resûlullah (s.a.)'a bir yay verildi. Efendimiz ona yaslanarak (cemaate) hitab etti.[336][336]

**Açıklama**

Metindeki "( - verildi)" kelimesi, bazı nüshalarda burada olduğu gibi tef'îl babından mazi mechûl olarak, bazılarında da müfaale babından mazi meçhul olarak iki vav i!e şeklinde sabit olmuştur. Kâmus'daki ifadeye göre her ikisi de "verildi" manasınadır. Hadiste bahsi geçen bayram, Ahrned'in bir rivayetinden anlaşıldığına göre, kurban bayramıdır. Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bir defa buradaki gibi kısa olarak, bir defa da daha uzun bir şekilde geçmektedir. Uzun olanında bu bayramın kurban bayramı olduğu bildirilmektedir. O gün Efendimiz, bayram gününün ilk ibâdetinin namaz olduğunu söylemiş, namazı kıldırmış daha sonra da kalkıp eline verilen yaya veya bastona dayanarak (yaslanıp) hutbe irad etmiştir. Hutbe'ye Allah'a hamd-ü sena ile başlamış, cemaate bazı şeyleri emredip, bazılarından men etmiş, namazdan önce kesilenlerin etlik olduğunu, kurbanın namazdan sonra kesilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Rivayette beyân edildiğine göre, Peygamber Efendimiz, kendisine sorulan bir soruyu cevapladıktan sonra, Bilâl'le birlikte kadınların bulunduğu tarafa gelip onları bağış yapmaya teşvik etmiş ve onlar da çeşitli mücevherlerini tasadduk etmişlerdir.[337][337]

**Bazı Hükümler**

Bu hadis bayram hutbelerinde "yay"a yaslanarak hutbe ırad etmenin caiz olduğuna delalet eder.[338][338]

## 241-244. Bayram Namazında Ezan Okunmaz

**1146.** ...Abdurrahman b. abis dedi ki: Bir adam, İbn Abbâs (r.a.)'a:
Resûlullah (s.a.) ile birlikte bayram namazında bulundun mu? diye sordu. İbn Abbâs şu karşılığı verdi:
Evet, ama eğer onun yanındaki mevkim olmasaydı, küçük olduğum için buna şahit olamazdım. Hz. peygamber (s.a.) Kesîr b. es-Sait'in evinin yanındaki işarete gelip namazı kıldırdı, sonra hutbe okudu.
İbn Abbâs ezan ve kameti anmadı. Daha sonra sadaka vermelerini emretti. Bunun üzerine kadınlar kulaklarını ve boğazlarım işaret etmeye başladılar. Efendimiz Bilâl'e emretti, o da kadınların yanına gidip onların verdiklerini topladı ve Nebî sallellahü aleyhi ve sellem'-in yanına döndü.[339][339]

### Açıklama

Hadisin Buhârî'deki rivayetinde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. İbn Abbâs'ın burada şeklindeki sözü Buhârî'de ibaresi ile ifade edilmiştir. Ancak her iki ifâde aynı manaya gelmektedir. Yine Buhârî'de buradakinden farklı olarak Hz. Peygamber'in Bilâl'le birlikte kadınların yanma gelip onları sadaka vermeye teşvik ettiği bildirilmektedir. Bu rivayet bundan önceki babta geçen rivayetlere de uygun düşmektedir. Ebu Davud'un rivayetinden ise, Resûlullah'ın kadınlara hutbe irad ettiği yerden bağışta bulunmalarını emrettiği, kendisi kadınların yanına gitmeden Bilâl'i gönderip onların verdiklerini toplattığı anlaşılmaktadır. Buna göre hadisler arasında bir tezat olduğu ortaya çıkıyor. Bu farklı rivayetlerin arasını birleştirme sadedinde şunlar söylenmiştir: "Bilâl'le Resûlullah beraberce kadınların yanma kadar gelmişler. Resûlullah onlara va'z edip bağışta bulunmalarını emretmiş, bunun üzerine kadınların bazıları tasaddukta bulunmuştur. Efendimiz Bilâl'i diğer kadınların yanına göndermiş o da gidip onların verdiklerini toplamış ve Hz. peygamber'in yanına dönmüştür."
Görüldüğü gibi bu şekilde düşünüldüğü takdirde hadisler arasında var gibi görünen ihtilâf ortadan kalkmış olur.
Hadis-i şerifte işaret edilen soruyu İbn Abbâs'a soran şahsın ismi hiç bir rivayette belirtilmemiştir.
Hz. Peygamber'in bayram namazım kıldığı yer Kesîr b. es-Salt'ın evinin yanındadır. Bu ifâdeden, Kesîr b. es-Salt'ın evinin Resûlullah zamanında

mevcut olduğu zannedilebilir. Ama gerçek bu değildir. Kesîr b. es-Salt tabiûnun büyüklerindendir. Asıl adı Kalîl (az) idi. Hz. Ömer bu ismi değiştirip Kesîr (çok) adını verdi. Bu zât, kardeşleri ile birlikte Medine'ye gelip yerleşti ve Resûlullah'ın musallasının yanına ev yaptı. Rivayetin vârid olduğu zamanda bu ev mecut olduğu için, İbn Abbâs namazgahı tarif ederken onun evine işaret etmiştir. Bu şahsın evinin yanındaki Efendimizin namaz kıldığı meydanda bir işaret (alem) vardı. Onun için îbn Abbâs, "Resûlullah, Kesîr b. es-Salt*ın evinin yanındaki işarete geldi" demiştir.
Hadis-i şerifteki Resûlullah'ın kadınları sadaka vermeye teşvik edip onların da küpe, yüzük gibi zinetlerini verdiklerini konu alan bölümü ile ilgili açıklama bundan önceki konuda geçmiştir.
Hadisin konu ile alâkası, İbn Abbâs'ın, Resûlullah'ın namazını anlatır-Jcen ezan ve kametten bahsetmeyişidir. Bu noktaya metinde bir parantez cümlesi ile iki tire arasında dikkat çekilmiştir. Ulema görüşlerine bu babın son hadisinin açıklamasında yer verilecektir.[340][340]

**1147.** ...Tâvûs'un îbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre;
Resûlullah (s.a.) Ebü Bekir, Ömer veya Osman (r.anhüm) bayram namazım ezansız ve ikâmetsiz kil(dır)mışlardır. Buradaki ("Ömer veya Osman" ifadesindeki) şek, Yahya'ya aittir.[341][341]

**Açıklama**

Hadisin İbn Mâce'deki rivayetinde Yahya'nın şüphesinden bahsedilmemektedir.
Önceki hadisten farklı olarak bu rivayette îbn Abbas (r.a.) bayram namazında ezan ve ikâmetin olmadığım açıkça ifâde etmiştir.[342][342]

**1148.** ...Câbir b. Semure (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) ile birlikte ezansız ve kâmetsiz olarak defalarca bayram namazı kıldım."[343][343]

**Açıklama**

Bu bâbm ilk hadisi zımnen, diğerleri de açıkça bayram namazlarında ezan ve ikâmetin olmadığım göstermektedir.

Irakî; "Bütün ulemânın ameli bu şekildedir"; îbn Kudâme de; "bu konuda önemli bir ihtilâf bilmiyoruz" derler.
İmam Mâlik'in Muvatta'ındaki şu sözleri de bayramlarda ezan ve kametin olmayışında icmâ olduğunu bildirmektedir: "Ulemânın çoğundan, Resûlullah (s.a.) devrinden beri bayram namazlarında ezan ve kametin olmadığım işittim."
Irakî, tbn Kudâme ve îmam Mâlik'ten yaptığımız nakillerden bayramlarda ezan ve kametin olmadığında icmâ olduğu fikri hasıl olmaktadır. Halbuki bazı devirlerde bayramlarda ezan okunduğu ve kamet getirildiği bildirilmektedir. Herhalde yukarıda sözlerini naklettiğimiz âlimler, aksi uygulamayı icmâya zarar verecek nitelikte bulmamışlardır.
Bayram namazlarında ezan ve kameti ilk ihdas edenin kim olduğunda ihtilâf edilmiştir. Şafiî'nin rivayetine göre, bunu ilk ihdas eden Şam'da Muâviye; Medine'de de Haccâc olmuştur. İbnu'z-Zübeyr ve Mervân olduğuna dair rivayetler de vardır.
Hz. Peygamber ve Hulefa-i Râşidîn'den gelen rivayetler bu uygulamanın hilafınadır. Ezan ve kamet ihdas edenlerin dayanağının ne olduğu bilinmemektedir.
Zührf den mürsel olarak yapılan bir rivayette Resûlullah (s.a.)'in müezzinine "namaz toplayıcıdır" demesini emrettiği rivayet edilmiştir. Ancak Nevevî bunun zayıf olduğunu söylemiştir. Bu sözün küsûf namazına kıyâsen söylenilmesi gerektiği görüşündekilere de itibar edilmemiştir. "Çünkü kıyasa ancak nassın olmadığı yerde gidilebilir, halbuki Efendimizin hiç bir şey söylenmeden namaza durduğuna dair bir çok hadis vârid olmuştur" denilmektedir. İbnu'I-Kayyım Zâdu'l-Me'ad'de, "Resûlullah musallaya gelince ezansız kametsiz ve denmeden namaza dururdu. Sünnet olan bunlardan hiçbirinin yapılmamasıdır" der.[344][344]

## 242-245. Bayram (Namazların)Da Tekbir Almak

**1149.** ...Âişe (r.anhâ)dan rivayet edildiğine göre:
Resûlullah (s.a.) Ramazan ve Kurban bayramlarında birinci rekâtte yedi, ikinci rekâtte de beş defa tekbir alırdı.[345][345]

## Açıklama

Hadis-i şerif ramazan ve kurban bayramı namazlarının birinci rekatlarında yedi, ikincilerinde de beş tekbirin olduğuna delildir. Bu görüş, Ömer, Ali Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrt, Câbir, İbn Ömer, İbn Abbâs ve Hz. Âişe'den (Allah hepsinden razı oîsun) rivayet edilmiştir. Medine'li "fukaha-i seb'a" (yedi fakih)[346][346] Ömer b. Abdilaziz, Zührî, Mekhûl, Mâlik, Evzaî, Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve îshâk'in mezhebi de budur. Bunlara göre bu tekbirler sünnettir.
Hanefî!ere göre bayram namazlarının her iki rekatinde iftîtâh ve rükû' tekbirlerinden, fazla olarak üçer tekbir vardır. Bunlara "fcevfiid tekbirleri” denilir, bu tekbirler vâcibtir. Delilleri Abdurrezzak ve Beyhakî'nin îbn Mes'-üd'dan yaptıkları rivayet[347][347] ile Ebû Dâvûd'da gelecek olan 1153 no'lu hadistir.
Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve Muzenî, ilk rekatte iftitah tekbiriyle birlikte yedi tekbir, ikincisinde ise, kıyam (ayağa kalkış) tekbirinin dışında beş tekbir olduğunu söylerler. Şafiî, Evzaî e, İshâk'a göre ise, ilk rekatteki yedi sayısına iftitah, ikincideki beşe de kıyam tekbirleri dahil değildir. Dârekutoı'nin Arnr b. Şuayb'in dedesinden yaptığı şu rivayet sonrakilerin görüşünü te'yid etmektedir: "Resûlullah (s.a.) ramazan ve kurban bayramlarında iftitah tekbiri hâriç ilk rekatte yedi, ikincisinde beş olmak üzere on iki defa tekbir aldı."[348][348]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bayram namazlarına has bazı tekbirler vardır.
**2.** Bu tekbirlerin adedi, İIk rekatte yedi, ikincisinde beş olmak üzere on ikidir.[349][349]

**1150.** ...Hâlid b. Yezid, İbn Şihâb'dan önceki hadisi aynı isnâd ile ve aynı mânâda rivayet etmiştir.
(Râvîlerden İün Vehb bu rivayette;) "Rükû tekbirlerinden başka..." (kaydının olduğunu) söyledi.[350][350]

**Açıklama**

Görüldüğü gibi bu rivayeti İbn Şihâb'dan nakleden şahıs Hâlid b. Yezîd'dir. Öncekim ise, Ukaiy rivayet etmiştir. Îbn Şihâb'dan önceki Urve ve Âişe (r.anhâ) her iki rivayette de mevcuttur. Bu rivayette, öncekinden farklı olarak, bayram namazının ilk'rekatindeki yedi ve son rekatindeki beş tekbire rükû' tekbirlerinin dahil olmadığı belirtilmektedir. Bu ilâvenin İbn Vehb'e ait olduğu söylenmiştir.
Şevkânî, bu hadisin râvîlerinden İbn Lehîa'nın zayıf olduğunu söyler. Tirmizî de İlerinde, Buhârî'nin bu hadisi zayıf saydığını zikretmiştir.[351][351]

**1151.** ...Abdullah b. Amr b. el-âs (r.a.)Men; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Ramazan bayramında tekbir ilk rekatte yedi, son rekatte de beş'tir.Her ikisinde de kıraat tekbirlerden sonradır."[352][352]

**Açıklama**

Hadis-i şerif bayram namazında kıraatin her iki rekatte de tekbirlerden sonra olduğuna delâlet etmektedir. Şafiî Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in mezhepleri budur. Irakî, ulemânın çoğunun bu görüşte olduğunu söyler. Tirmizî'nin Kesîr b. Abdillah'm dedesinden, Beyhakî'nin de Amr b. Hafs'ın dedelerinden ve İbn Ömer'in azatlısı Nâfi'den yaptıkları, aynı manayı te'yid eden rivayetler de bu görüş sahiplerinin delillerindendir.
Haneftlere göre ilk rekatte önce tekbirler alınır, sonra okunur, ikinci rekatte ise, kıraat tekbirlerden evveldir. Bunların delilleri şu haberlerdir:
Alkâme ve Esved'den rivayet edilmiştir: Derler ki, "İbn Mes'ud, Hu-zeyfe ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikte otururlarken Said b. el-Âs kendilerine ramazan ve kurban bayramının tekbirlerini sordu, soruyu Huzeyfe, Ebû Musa'nın; Ebû Mûsâ da Abdullah İbn Abbas'ın cevablamasım isteyip "o hem bizden önce, hem de daha bilgin" dedi. Bunun üzerine soru Abdullah'a yöneltildi, o da; "(ilk rekatte) önce dört defa tekbir alır, sonra okur ve rii-ku'a eğilir. Bilâhere ikinci rekate kalkıp kıraati tamamlar sonra da dört defa tekbir alır" dedi."[353][353]
Sâid b. el-âs, kurban bayramından önce Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ ve Ebû Mes'ûd el-Ensâri'ye haber gönderip tekbirleri sordu. Ebû Mûsâ ve Ebû

Mes'ûd soruyu Abdullah'ın cevaplandırması için işaret ettiler. Abdullah da şu cevabı verdi: "Kalkar, dört defa tekbir alır, sonra okur, okuma bitince beşinci tekbirde rüku'a eğilir. İkinci rekatte kalktığında önce okur sonra dört kere tekbir alır, dördüncü tekbirde rüku'a eğilir."[354][354]
Bu rivayetler, kıraatin zamanını tayin bakımından olduğu kadar, tekbirlerin adedi bakımından da Hanefîlerin delillerindendir. Bu ilk rekatteki tekbirlere iftitah tekbiri, ikincidekine de rükû' tekbiri dahildir. Buna göre zâid tekbirlerin adedi her iki rekatte de üç olmuştur.
Hanefî ve Mâlikîlere göre, bu tekbirler peşi peşine söylenir. Arada başka bir zikir yoktur. Zadü'l-Meâd'de, "Resûlullah her tekbir arasında kısa bir sekte yapardı. Onun buralarda okuduğu bir zikir sabit değildir. Ancak İbn Mes'ud'dan onun tekbir aralarında hamd-ü sena ettiği rivayet edilmiştir" der.
Ahmed b. Hanbel'e göre tekbirler arasında şöyle denilir:
Şâfiîlere göre de tekbirler arasında şu zikir okunur:
Bazı Şafiîler ise, tekbirler arasında denileceğini söylerler.[355][355]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bayram namazlarında, diğer namazlardan farklı olarak birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş olmak üzere toplam on iki tekbir vardır.
**2.** Bayramın her iki rekâtinde kıraat tekbirlerden sonradır. Her iki madde de âlimler arasında ihtilaflıdır. Bu ihtilâflar yukarıda beyân edilmiştir.[356][356]

**1152.** ...Amr b. Şuayb, babası vasıtasıyla dedesinden rivayet ettiğine göre;
Nebi (s.a.) Ramazan bayramı namazında ilk rekatta yedi defa tekbir alır, sonra okur, sonra yine tekbir alır (rüku'a eğilir)di. îkinci rek'ate kalktığında ise önce dört kere tekbir ahr, sonra okur, daha sonra da rükû'a varırdı.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Veki’ ve İbnü'l-Mübârek de rivayet ettiler ve rivayetlerinde, ('yedi ve dört" yerine) "yedi ve beş" dediler.[357][357]

**Açıklama**

Bu hadis Hanefîlerin dışındaki mezheplerin görüşleri istikâmetinde görünmektedir. Ancak iki rekattaki tekbir adedinin beş değil dört olduğu bildirilmektedir. Halbuki daha önce geçen hadislerde ikinci rekattaki tekbir adedi beş olarak belirtilmiştir.

Ebû Davud'un tâ'likinde Veki' ve Îbnu'l-Mübârek'in de ikinci rekatta beş tekbir olduğunu rivayet ettikleri anlaşılıyor. Müellif bu ta'liki önceki rivayetin za'fına işaret etmek için getirmiştir.[358][358]

**1153.** ...Fbû Hüreyre'nin meclis arkadaşı Ebû Aişe'nin dediğine göre; Said b. el-as, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Huzeyfe b. el-Yemân'a, Re-sûlullah (s.a.)'in kurban ve ramazan bayramlarında nasıl tekbir aldığını sordu. Ebû Müsâ şu cevabı verdi:
Cenaze namazmdaki tekbir gibi dört defa tekbir alırdı. Bunun üzerine Huzeyfe:
(Ebû Mûsâ) doğru söyledi, dedi.
Bunun üzerine Ebü Mûsâ şöyle dedi: "Ben Basra'da (vali) iken aynen bu şekilde tekbir alırdım."
Ebû Âişe, "Bu (bu konuşma olurken) ben de Said b. el-as'ın yanında idim" der.[359][359]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif, bayram namazlarındaki zaid tekbirlerin, her iki rekatte üçerden altı olduğunu söyleyen Hanefîlerin delilleri arasındadır. Daha evvel de işaret edildiği gibi, bu adede birinci rekatta iftitab, ikincisinde de rükû tekbirleri ilâve edilerek tekbir sayısının dörder olduğu söylenir. îbn Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Mes'ûd el-Ensârî ve es-Sevrî bu görüştedirler.
Hanefîîere karşı görüşte olanlar senetteki Abdurrahmân b. Sevbân'ın zayıf, Ebû Âişe'nin de mechûl olduğunu söyleyerek bu hadisin hüccet olamayacağını söylerler. Yahya b. Ma'în ve Ahmed b. Hanbel Abdurrahmân b. Sevbân'ın zayıf olduğunu söyleyenlerdendir.
Buna mukabil Hanefîler, adı geçen zatın birçok âlim tarafından tezkiye edildiğini, dolayısıyla rivayetinin hüccet olmasına mani bir durum olmadığını söylerler. Bu mezhep sâliklerinin, Abdurrahman hakkında söyledikleri şudur; "İbn Main'in onun hakkındaki sözü istikrarlı değildir. Bazan "zayıf" bazan da "sâlih" der. Ali b. el-Medinî'nin kendisi hakkındaki görüşü iyidir. Amr b. Ali, "bir kişi hâriç Şamlıların hadisi zayıftır" derken, Abdur-rahman'ı istisna etmiştir. Osman ed-Dârimî: "Aslında sika, fakat kadere kurban gitmiş", Ebû Hatim de "sika fakat kadere karıştı. Hadisi doğru, ömrünün sonunda aklı değişti" derler. Ebû Dâvûd onun "selim"

olduğunu söylemiş Buharî'de kendisinden Edebü'I-Müfred'de hadis rivayet etmiştir.
1151. Hadisin açıklamasında işaret edilen Abdurrezzak ve Beyhakî'nin İbn Mes'ûd'dan yaptıkları rivayete ilâveten İbn Ebî Şeybe'nin yine Abdullah'tan tekbirlerin ilk rekatte beş, ikincide dört olmak üzere dokuz olduğunu bildiren rivayeti ve Abdurrezzak'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiği aynı manadaki haberi de Hanefîlerin görüşünü te'yid etmektedir. Bu rivayete göre iftitah ve rükû tekbirleri, bayram tekbirleri arasında sayılmaktadır.
Hanefîler, görüşlerine uygun düşmeyen yukarıdaki hadisleri şu bilgilere dayanarak zayıf olduklarını söylerler:
(1149 no'lu) Hz. Âişe hadisi hakkında Şevkanî isnadında İbn Lehi'a olduğu için zayıf der. Ebû Hatim hatâ olduğunu söylerken Tirnıizî İlel'de, Buhârî'nin bu hadisi zayıf saydığını nakleder.
Amr b. Şuayb'in (1151.) hadisi hakkında da Irakî, "isnadı sahih" demiş, Tirmizî ve Buhârî'nin bunu sahih saydığını söylemişse de, onu tenkid edenler de olmuştur. Nasbu'r-râye'de İbnü'l-Kattân'm (mezkûr hadisin râvilerinden) Tâifî için, "Bir cemaat bunu zayıf kabul etti" demiştir. Zehebî, Mizanü'l-İtidâl'de, "İbn Maîn onun için bir kere biraz sahih başka bir seferde de zayıf dedi" demekledir. Ayrıca Nesâî de "kuvvetli değil" tabirini kullanmıştır.
Görüldüğü gibi bu ifâdeler hadis-i şerifde bir za'f eserinin olduğunu gösterir.
Bu babın hadislerinden çıkan netice bayram tekbirlerinin adedi hakkı-da iki ayrı rivayet vardır. Bunlardan birine göre ilk rekatte yedi ikincide beş tekbir vardır. Cumhur bu hadisleri esas almıştır. Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve Müzenî'nin iftitâh tekbirini yedi adedine dahil saydıklarını Şafiî ve Evzâî'ye göre ise, dahi! olmadığını 1149 no'lu hadisin açıklamasında belirtmiştik. Diğer rivayete göre her iki rekatte de dörder tekbir vardır. Yukarıda da işaret edildiği gibi Hanefîler de bu rivayeti delil kabul etmişlerdir.
Ancak bayram tekbirleri konusunda yapılan farklı rivayetler bunlardan ibaret değildir. Şevkânî yukarıdakilere ilâveten yedi ayrı görüş daha nakletmiştir.
Bunlar:
**1.** Bayram tekbirleri her iki rekatta yedişer defadır. Bu, Enes b. Mâlik, Muğîre b. Şu'be, İbn Abbâs, Saîd b. el-Müseyyeb ve Nehaf den rivayet

edilmiştir.
**2.** İlk rekatte iftitâh tekbirinden başka ve kıraatten önce altı, ikinci rekatte ise, kıraatten sonra beş tekbir vardır. Ahmed b. HanbePin iki görüşünden biri böyledir. Bahr sahibi, îmam Mâlik'in de aynı fikirde olduğunu söyler.
**3.** İlk rekatte iftitah tekbirinden ayrı dört, ikincide de dört tekbir vardır. Muhammed b. Sîrîn'in mezhebi budur. Bu ayrıca Hasen, Mesrûk, Es-ved ve Şa'bî'den de rivayet edilmiştir. Bahr sahibi aynı görüşü Ibn Mes'ud, Huzeyfe ve Said b. el-As'dan da nakletmiştir.
**4.** İlk rek'atte yedi, ikincide beş tekbir vardır. Ancak cumhurun görüşünden farkh olarak, birinci rekatte kıraat tekbirlerden sonra, ikincide ise öncedir. Halbuki ilk görüşe göre, her iki rekatte de tekbirler kıraatten öncedir.
**5.** Ramazan ve kurban bayramlarının tekbir adedleri farklıdır. Ramazan bayramında ilk rekatte altı, ikincide beş olmak üzere on bir tekbir vardır. Kurban bayramının tüm tekbir sayısı ise, beştir. Bunların üçü birinci ikisi de ikinci rekattedir. Bu görüş, Ali b. Ebî Tâlib'den nakledilmiştir.
**6.** Bayramlar birbirinden farklıdır. Ancak önceki maddeden farklı olarak Ramazan bayramında on bir, kurban bayramında dokuz tekbir vardır. Bu, Yahya b. Ya'mur'un görüşü olarak nakledilir.
**7.** Tekbirler, yedi + beş olmak üzere on ikidir. Fakat her iki rekatte de kıraatten sonradır. Müeyyed -billah ve Ebû Tâlib bu görüştedir.
Şevkânî bu görüşleri verdikten sonra her birinin delillerini ele alır. Bunlardan kimini tenkid ederken kiminin sıhhatine hükmeder.
Fukaha bayram tekbirlerinde ellerin kaldırılıp kaldınlmayacağı konusunda ihtilâf halindedir:
Ebû Hanife, Muhammed, Şafiî ve Hanbelîler, Atâ, Evzâî, İbnu'l-Münzir ve Davud'a göre her tekbirde eller kaldırılır. Vâil b. Hucr'dan Resûlullah (s.a.)'in her tekbirde ellerini kaldırdığına dair yapılan rivayet bu görüş sa-hiblerinin delilidir.
Ebû Yûsuf, İbn Ebî Leylâ ve Sevrî'ye göre eller sadece iftitâh tekbirinde kaldırılır, diğerlerinde kaldırılmaz. Bu görüş aynı zamanda İmam Mâ-Hk'ten de nakledilmiştir. Mutarrıf ve İbn Kinâne'nin rivayetlerine göre ise, İmâm Mâlik tüm tekbirlerde elleri kaldırmanın müstehab olduğu görüşündedir.
Bayram tekbirlerinin cumhura göre sünnet* Hanefîlere göre vâcib olduğunu daha önce belirtmiştik.

Unutarak tekbirlerin tamamını veya bir kısmını terk eden kimsenin yapması gereken şey de âlimler arasında ihtilâf konusu olmuştur:
Şafiî ve Hanbelîlere göre kıraati bitirinceye kadar tekbirler unutulursa artık tekbir alınmaz, sehv secdesi de gerekmez.
Mâlikîlere göre, imam rükû'dan önce tekbir almadığını hatırlarsa geri döner. Tekbirleri alıp kıraati tekrar eder. Sonunda da sehv secdesi yapar. Rüku'a vardıktan sonra hatırlarsa, namaza devam eder. Sonunda sehv secdesi yapar.
Hanefîlere göre, rükû'dan kalkılmadan önce tekbir alınmadığı hatırlanırsa, tekbirler alınır; rükû'dan kalkıldıktan sonra hatırlanırsa, alınmaz, sonunda sehv secdesi yapılır. Çünkü vâcib sehven terk edilmiştir.
Bayramlarda namaz haricînde getirilen tekbirler de vardır. Bunlar her iki bayramda da mezheplere göre farklılık arz eder.
Kurban bayramında, Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre, arafe gününün sabah namazında başlar, teşrik günlerinin sonuncusunun (4. bayram günü) ikindi namazında sona erer. Hanefîlerin mezhebi Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşüdür. İmam-ı A'zam tekbirlerin, birinci günün ikindi namazında kesileceğini söyler. Şafiî ve Mâlikîlerin bu görüşü de ihramda olmayanlar içindir. İhramda olanlar tekbirlere birinci bayram günü öğle namazını müteakib başlarlar, dördüncü günün ikindisinde son verirler.
Mâlikîlere göre, birinci bayram gününün öğle namazında başlanıp dördüncü bayram gününün sabahında son verilmek üzere on beş vaktin sonunda tekbir getirilir.
Ramazan bayramında cumhura göre namaza giderken tekbir getirilir. Ali, İbn Ömer, Ebû Ümâme, İbn Ebî Leylâ, Saîd b. Cübeyr, Ömer b. Abdi-laziz, el-Hakem, Hammâd, Mâlik, îshâk, Ebû Sevr ve Hanefiler bu görüştedirler. Dârekutnî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği "Resulü Hah (s.a.) ramazan bayramı günü evinden çıkınca musallaya kadar tekbir getirirdi'* mealindeki hadis bu görüş sahiblerinin delilidir.
Şafiî ve Hanbelîlere göre bayram gecesinde güneş batınca tekbire başlanır. Bu aynı zamanda Said b. el-Müseyyeb, Ebû Seleme, Urve ve Zeyd b. Eslem'in de görüşüdür.
Ramazan bayramı günü getirilen tekbirlere Mâlikîlere ve Şâfiîlerden bir kavle göre imam namaz için kalkınca son verilir.
Hanbelîler, İmam hutbeyi bitirinceye kadar tekbirlere devam edileceği görüşündedirler. Hanefîlerden iki ayrı rivayet vardır: Birisine göre

musallaya varınca son verilir; ikincisine göre ise, imam namaza duruncaya kadar tekbire devam edilir. Şâfiîlerin esah kavli de bu merkezdedir.
Ulemânın çoğunluğu bu tekbirlerin müstehab olduğu görüşündedir. Kurban bayramında getirilen teşrik tekbirleri Hanefî mezhebinde vâcibtir.
Nevevî, Said b. el-Müseyyeb, Urve b. ez-Zübeyr ve Dâvûd'dan kurban bayramında getirilen tekbirlerin müstehab; Ramazan bayramında getirilenin ise vâcib olduğunun nakledildiğini kaydeder.
Teşrik tekbirlerinin nasıl getirileceğine dair çeşitli rivayetler vardır. Bunlar:
**1.** Dârekutnî'nin Câbir (r.a.)'den naklettiğine göre, Resûl-i Ekrem (s.a.) arefe günü sabah namazını kılınca ashabına dönüb yerinizden ayrılmayın buyurur ve derdi.
**2.** Abdurrezzak'ın sahih bir senetle Selmân'dan nakline göre bunun için Sübülü's-sclâm'da "rivayetlerin en sahihi" denilmektedir.
**3.** Dârekutnî'nin Said b. Ebî Hind'den nakline göre tekbirin metni şudur:
Îbnu'l-Münzir, Ömer ve İbn Mes'üd'dan tekbirin lâfızlarının olarak nakleder. Sevrî, Ebû Hanîfe,Muhammed, Ahmed b. Hanbel ve İshâk da bu görüştedirler.
Hakem ve Hammad, bu konuda belli bir şeyin nakledilmediğini söylerler. Sübülü's-selâm'da ise, bu konudaki değişik rivayetler hatırlatılarak belirli bir kalıbın şart olmadığına işaret edilmektedir.
Fukâhanın çoğuna göre, tekbirlerin sesli alınması müstehabtır. Dârekutnî'nin Nâfi’ vasıtasıyla İbn Ömer'in bayram namazına giderken tekbiri sesli getirdiğine dair yaptığı rivayet, bu görüşün delilidir.
Imam-ı A'zam'a göre bu tekbirlerin gizli olması uygundur. Çünkü bunlar zikirdir. Zikrin gizli olması efdaldır "Rabbini içinden yalvararak ve korkarak an"[360][360] âyet-i kerimesi ve Resûlullah’ın seslice dua eden bir gruba: "Siz sağıra veya gaibe yakarmıyorsunuz" tarzındaki tarizi İmam-ı A'zam'm görüşüne delildir.[361][361]

## 243-246. Kurban Ve Ramazan Bayramı (Namazları)Nda Okunacak Sûreler

**1154.** ...Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre; Ömer b. el-Hattâb (r.a.) Ebû Vâkid el-Leysiyye[362][362] Resûlullah (s.a.)'ın ramazan

ve kurban bayramlarında ne okuduğunu sordu. O da şu cevabı verdi: 363[363] ve 364[364] sûrelerini okurdu."365[365]

**Açıklama**

Hadisin siyakı, Ömer b. el-Hattâb, Resûlullah'm bayramlarda ne okuduğunu Ebû Vâkid'a sorduğunda, Ubeydullah'ın onların yanında olduğunu hissini vermektedir. Ancak Beyhakî ve Nevevî'nin de dediği gibi Ebû Vâkid, Ömer b. el-Hattâb'ı görmemiştir. Hadis münka-tı'dır. Fakat Müslim ve Beyhakî'nin diğer bir rivayetinde Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, hadisi, "Ebû Vâkid'den işittim; şöyle dedi..." şeklinde rivayet etmiştir. Ubeydullah Ebû Vâkid'i görmüş ve ondan hadis almıştır. Bunda ihtilâf yoktur. Nevevî, Müslim şerhinde hadisin bu şekildeki rivayetinin muttaşıl olduğunu söyler. Buna göre hadisin Ebû Dâvûd'daki rivayeti munkatı; Müslim'deki muttasıldır.

Hz. Ömer'in Ebû Vâkid'e, hadisdeki soruyu sorması Nevevî'nin ifâdesine göre ya şübhe ettiği bir şeyin tesbitini istemesi, ya da Resûlullah'ın bayram namazlarında okuduğunu insanlara bildirme maksadına mebnîdir. Çünkü Fahr-i Kâinat'la beraber defalarca bayram namazı kılmış olan Hz. Ömer'in namazda okunanı bilmemesi oldukça zayıf bir ihtimaldir.

Irakî, Hz. Ömer'in bu sorusunun öğrenme arzusuna mebni olduğuna işaret etmiş ve; "Ömer'in bazı bayramlarda bulunmaması, o bayramlarda hazır olan Ebî Vâkid'i Efendimizin okuduklarını sormuş olması muhtemeldir" demiştir.

Hadis-i şerif, Hz. Peygamber'in bayram namazlarının birinci rekatında Kâf, ikinci rekatında de Kamer surelerini okuduğunu göstermektedir. Efendimizin bu sûreleri seçmesindeki hikmet, sûrelerin muhtevası olabilir. Çünkü bu sûrelerde öldükten sonra dirilmeden, geçmiş ümmetlerin haberlerinden ve Peygamberleri yalanlayanların helak olmalarından bahsedilmekte, insanların bayrama çıkışları ba's için çıkışa benzetilmektedir.

Ebû Davud'un Nu'mân b. Beşîr'den yaptığı bir rivayette Hz. Peygamberin cuma ve bayram namazlarının birinci rekatinde el-A'lâ ikinci rekatinde de el-öâşiye sûrelerini okuduğu bildirilmektedir.366[366] Fakat bu, hadisler arasında bir tezâtın olduğunu göstermez. Çünkü Resûlullah'ın bazı

bayramlarda bu hadiste işaret edilen sûreleri, bazılarında da diğerlerini okuması ve kıraat cehrî olduğu için sahâbîlerin bunu zabtetmeleri caizdir. Hatta Hz. Peygamber'in bayram namazlarında başka sûreler okuduğuna dâir rivayetler de vardır. Meselâ, Bezzâr'ın îbn Abbâs'tan yaptığı bir nakilde Resûlullah'ın bayramlarda en-Nebe' ve eş-Şems sûrelerini okuduğu söylenmektedir.[367][367]

## 244-247. Hutbe Dinlemek İçin Oturup Beklemek

**1155.** ...Abdullah b. es-Sâib'den; demiştir ki:
Resûluüah (s.a.) ile birlikte bayram namazında bulundum. (Efendimiz) namazı bitirince: "Biz hutbe irad edeceğiz, hutbe(yi dinlemek) için oturmak isteyenler otursun, gitmek isteyenler de gitsinler" buyurdu.[368][368]
Ebû Dâvûd şöyle der: Bu hadis mürseldir (Aslında Ata bu hadisi doğrudan Resûlullah'dan nakletmiştir.)[369][369]

## Açıklama

Hadisin Nesâî'deki rivayetinin ifâdesi Ayrılıp gitmek isteyen aynisin, hutbe için kalmak isteyen de kalsın" şeklindedir.
Görüldüğü gibi Hz. Peygamber namazı kıldıktan sonra cemaati serbest bırakmış, isteyenin okunacak hutbeyi dinlemek üzere oturup bekleyebileceğini, isteyenin de ayrılıp gidebileceğini bildirmiştir. Bu bayram hutbesinin farz veya vâcib olmadığına delâlet etmektedir. Mevcut mezheplerin görüşü de bayram hutbesinin vâcib olmadığı biçimdedir. Hanefîlere göre bu hutbe sünnettir.
Ebû Davud'un hadisin sonuna aldığı talikin mânâsı, "doğrusu bu hadisin mürsel olmasıdır. Sahabînin zikri hatalıdır" demektir. Mevcut rivayete göre Atâ'nm kendisinden hadis aldığı bildirilen Abdullah b. es-Sâib sahâbidir. Bir hadiste sahâbî mevcut olursa, bu hadis mürsel olmaz. Buna göre esas rivayetle, Ebû Davud'un taliki arasında bir farklılık göze çarpmaktadır. Fakat Nesâî ve Beyhakî'nin nakilleri de hadisin mürsel olduğu tarzındadır. Beyhakî, fbn Ma'în'in, "FazI b. Mûsâ bu hadisin isnadında hata etmiştir. Bu hadisi Atâ, Resûlullah'tan mürsel olarak rivayet etmiştir" dediğini nakleder.

Nesâî de sahabiyi zikretmenin hata, doğrusunun hadisin mürsel olduğunu söylemiştir.
Hadis hakkında Nesâî de; "hadisin vaslı hatâdır. Doğrusu hadis mürseldir" demektedir.[370][370]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bayram hutbesi sünnettir.

**2.** Cemaatten ışı olanlar bu hutbeyi dinlemeden gidebilirler.[371][371]

**245-248. Bayram Namazına Bir Yoldan Gidip Başka Bir Yoldan Dönmek**

**1156.** ...İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) bayram günü (namaza) bir yoldan gider, başka bir yoldan dönerdi.[372][372]

**Açıklama**

Bu manaya gelen başka bir rivayeti, Buhâri Câbir'den, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî de Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.
Hadis-i şerif, bayram namazına gidip gelişte ayrı ayrı yolları tercih etmenin müstehab olduğunu göstermektedir. Bundaki hikmet, camiye gidiş-gelişe, yolların ve sakinlerinin şahit olmaları, İslâmın şeref ve izzetinin izharı, tâbir caizse kâfirlere karşı bir gövde gösterisi yapmaktır.
îbn Hâcer, bu hikmetleri yirmiye kadar çıkarmaktadır. Buhârî şerhleri Fethü'l-Bârî'de ve Aynî'nin Umdetu'l-Kaari' sinde bu tafsilât mevcuttur.[373][373]

**246-249. İmam Bayram Günü Namaza Çıkmamışsa Ertesi Günü Çıkar[374][374]**

**1157.** ...Ebû Umeyr b. Enes, ashabtan olan amcalarından rivayet ettiğine göre; bir grub Resûlullah (s.a.)’a bir gün evvel hilâli gördüklerine şahitlik etmeye geldiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara oruçlarını açmalarını sabah olunca da musallaya gelmelerini emretti.[375][375]

**Açıklama**

Ravi Ebû Umeyr, Enes b. Mâlik'in oğlu Abdullah'tır. Bu hadisin leh ve aleyhine konuşulmuştur:
Şevkânî, hadise İbnu's-Seken, İbn Hazm, Hattâbî ve İbn Hacer'in "sahih” dediklerini söyler.
Nevevî, Hulâsa'da; "Bu sahih bir hadistir.Ebû Umeyr'in amcaları sahâbidir. Bu bakımdan kendilerinin bilinmemesi onun sıhhatine mani değildir. Çünkü bütün sahâbiler âdildirler. Ebû Umeyr'in adı, Abdullah'tır" der.
İbn Abdilber, "Ebu Umeyr meçhuldür" derken, Hafız Zehebî, "Onun hadisine sahih diyenler, onu tanıyorlar demektir" ifâdesini kullanmıştır.
Zeylaî de İbn Kattân'ın bu hadise ihtiyatla bakılması gerektiği görüşünde olduğunu nakleder.
Hadisten anladığımıza göre Ramazan ayının otuzuncu günü on kişiden daha kalabalık bir grub on kişiden fazla topluluk demektir), Resûlullah'ın huzuruna gelerek hilâli gördüklerini söylediler. O gün Medine'de hava kapalı olduğu için, orada hilâl görülmemiş ve müslümanlar oruç tutmuşlardı. Efendimiz, kendisine gelen haber üzerine cemaate orucu açmalarını ve ertesi günü sabahleyin bayram namazı için musallaya gelmelerini emretti. Haber öğleden sonra geldiği için Efendimiz namazı aynı günde kılmamış, ertesi güne bırakmıştır. İbn Mâce'nin de yine Ebû Umeyr'den yaptığı rivayet bu mânâyı daha açık olarak ifade etmektedir.
Hadis-i Şerif, bayramın birinci günü bir özürden ötürü namaz kılınmamışsa ikinci günü zevalden önce kılınmasının gerekliliğine delildir. Şevkânî'nin bildirdiğine göre, bu Ebû Hanife ve talebelerinin Evzaî, Sevrî, Ahmed, İshâk, Kasım ve Müeyyed-billah'ın görüşüdür. Namazın ilk günde kılına-mamasına sebeb olan özrün, hilâlin çıkışım bilememe veya başka bir şey olması arasında fark yoktur.
Şâfiîlere göre otuzuncu gün öğleden önce hilâlin görüldüğüne şahitlik yapılırsa, oruç açılır ve bayram namazı kılınır. Haber öğleden sonra gelirse, yine oruç açılır ve namaz kaza edilir. Çünkü bunlara göre, vakti belli olan sünnetlerin kazası da sünnettir.
Mâlik ve Ebû Sevr'e göre namaz birinci bayram günü zevalden önce kıhnmanıışsa artık ne aynı gün öğleden sonra ne de ertesi günü kaza edilmez. Çünkü bu namaz, belirli bir vaktin ibâdetidir. Başka zamanda ifâ edilemez. Aynı görüşü Hattâbî, İmam Şafiî'den de rivayet etmiştir.

Yine Hattâbî esah olan görüşün öncekilerin mezhebi olduğunu söyleyerek, "Resûlullah'ın sünnet-i seniyyesi uyulmaya daha evlâdır. Ebû Umeyr'-in hadisi sahihdir. Öyleyse ona dönmek vacibtir" demiştir.
Yukarıda Şevkânî'den naklen İmam-ı A'zam ve talebelerinin, ertesi günü kaza edilmesi konusunda müttefik olduklarını söylemiştik. Tahâvî ise, ertesi gün kaza edileceği görüşünün, Ebû Yûsuf'a ait olduğunu İmam-ı Azam'a göre ne aynı gün ne de ertesi gün kazanın meşru olmadığını söyler. Ancak böyle bile olsa Hanefi mezhebinde fetva bir özre binaen ramazan bayramında namazın ertesi günü kurban bayramında ise ikinci ve üçüncü günü kılınabileceği şeklindedir. Bu günlerden daha sonraya bırakılamaz.[376][376]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bir şehir ahalisi hilâli görmese bile dışarıdan gelenlerin gördüklerine dair verilen habere uyarlar.
**2.** Hilâlin görüldüğü öğrenilince, başlanılmış oruç açılır.
**3.** Hilâlin görüldüğü öğleden sonra haber verilmişse, bayram namazı ertesi gün kılınır.[377][377]

**1158.** ...Bekrb. Mübeşşir el-Ensârî'den[378][378] şöyle dediği rivayet edilmiştir:
Ramazan ve kurban bayramı günleri Resûlullah'ın ashabı ile birlikte Bethan vadisi yoluyla musallaya gider. Peygamber (s.a.) ile birlikte namaz kılar yine Bethân vadisinden evlerimize dönerdik.[379][379]

**Açıklama**

Hadisin râvilerinden îshâk b. Salim meçhul olduğu için bu hadis delil olmaya uygun bulunmamıştır. Aslında bu hadisin, üzerinde olduğumuz konu ile hiçbir alakası yoktur. Normali bunun bazı nüshalarda olduğu gibi önceki babda (namaza ayrı ayrı yollardan gidib gelme konusunda) zikredilmesi idi.
Bu rivayet bayram namazına gidib gelirken ayrı ayrı yolları takib etmenin vâcib olmadığına, aynı yoldan gidib gelmenin caiz olduğuna delâlet

etmektedir. Çünkü sahâbîier aynı yoldan gidib gelmişler Resûlullah (s.a.) da bunu ikrar etmiştir.[380][380]

## 247-250. Bayram Namazından Sonra Namaz Kılmak

**1159.** ...îbn Abbâs (r.a.)'den demiştir ki:
Resûlullah ramazan bayramı günü çıkıp iki rekat namaz kıldı. Bu rekatlerden önce ve sonra hiçbir namaz kılmadı. Sonra Bilâl ile beraber kadınların yanına gelip onlara bağışta bulunmalarını emretti. Bunun üzerine kadınlar (halkadan) küpelerini ve gerdanlıklarını (Bilâl'in eteğine) atmaya başladılar.[381][381]

### Açıklama

Hadis-i şerif bayram namazından önce ve sonra sünnet bir namazın olmadığını gösterir.
Ulemâ bunda müttefik olmakla beraber, mutlak manada nafile kılmanın caiz olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Bir grub hem namazdan önce hem de sonra nafile kılmanın mekruh olduğu görüşündedir. İbn Abbâs, İbn Ömer, Ali, İbn Mesûd, Huzeyfe, Câbir, Seleme b. el-Ekva', İbn Ebî Evfâ, Abduüah b. Muğaffel, Mesrûk, Dahhâk, Kasım, Salim, Ma'mer, îbn Cü-reyc, Şa'bî ve Ahmed b. Hanbel bunlardandır.
Zührî, "âlimlerimizden hiçbiri bu ümmetin selefinden bir kimsenin bayramdan önce ve sonra nafile kıldığını söylemediler" der. Ancak Irakî'nin bildirdiğine göre Enes, Büreyde b. el-Hasib, Râfi' b. Hadîc, Sehl b. Sa'd, İbrahim en-Nehaî, Said b. Cübeyr, Esved b. Yezid, Câbir b. Zeyd, Hasen el-Basrî, Said b. Ebi'l-Hasan, Said b. el-Müseyyeb, Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Urve b. Zübeyr, Alkame, Kasım b. Muhammed ve Mekhûl bayram namazından önce de sonra da nafile kılmanın caiz olduğu görüşündedirler.
Bazıları ise, namazdan önce kılınan nafile ile sonra kılınanın arasını ayırmışlar; herbirini ayrı ayrı hükümler altında ele almışlardır. İbnu'l-Münzir, Mücâhid, Nehzî, Sevrî, ve ashab-ı re'yin, bayram namazından önce değil de sonra nafile kılmanın cevazına kail olduklarını nakletmiştir.
Basralılar ise tam aksine namazdan önce kılmanın caiz, sonra kılmanın ise caiz olmadığı görüşündedirler.

Şafiîlere göre, imamdan başkaları için hem namazdan önce hem de sonra nafile kılmakta beis yoktur. İmamın kılması ise, mekruhtur.
Mâlikîler musalla ile evin arasını ayırmışlar, musallada hem namazdan önce, hem de sonra nafile klimaya mekruh, evde kılmaya ise, caiz demişlerdir.
Ha ne filere göre musallada hem namazdan önce hem de sonra namaz kılmak mekruhtur. Evde ise, kılmakta beis yoktur. Bunlar Ebû Saîd el-Hudrî'nin; "Resûlullah (s.a.) bayram namazından önce birşey kılmazdı, evine döndüğü zaman ise, iki rekat namaz kılardı" rivayetine dayanmışlardır.
Bu ihtilâflara sebep Hz. Peygamber (s.a.)'in; "Biriniz mescide geldiği zaman iki rekat namaz kılsın" buyurmasına rağmen, kendisinin bayram namazına çıktığı zaman sadece iki rekat bayram ^namazı kılmakla iktifa etmesi, önce ve sonra buna bir şey ilâve etmemesidir. Ayrıca bayram namazının kendinden önce ve sonra nafile kılmanın hükmü bakımından farz namazlara benzeyip benzememesi konusunda da tereddüt edilmiştir. Bayram namazını yukarıdaki mânâda sünnet namazlar gibi görüp "musallaya mescid denilemez" diyenler ne önce ne de sonra nafile kılmayı uygun görmemişlerdir. Bundan dolayı, Mâliki mezhebinde bayramın camide kılınması halinde hükmün ne olacağında tereddüt edilmiştir.
İbn Rüşd'ün Bidâyetu'I-Müctehid'deki ifâdesine göre, musallaya mescid adı verilir diyenler ve Resûlullah (s.a.)ın bayram günlerinde bayram namazından başka bir namaz kılmayışıni ruhsat kabul edenler, bayramdan Önce nâfüe kılmayı müstehab görmüşlerdir. Bayram namazını farz namazlara benzetenler de hem bayramdan önce hem de sonra nafile kılmayı müstehab görürler. Bazı âlimler bayram namazından önce ve sonra nafile kılmayı ne mekruh'ne de müstehab kabul etmemişler buna mubah demişlerdir.[382][382]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bayram namazlarından önce ve sonra nafile namaz kılmak sünnet değildir.Bunun müstehab olup olmadığı konusu da ihtilaflıdır. Bu ihtilâfler yukarıda beyân edilmiştir.
**2.** Kadınların bayram namazlarına gelmeleri meşrudur. Ancak erkeklerden ayrı bir mahalde bulunurlar.

**3.** Kadınların şahsî mallarını harcamada ve bunları bağışlamada kocalarından izin alma mecburiyetleri yoktur.[383][383]

**248-251. (İmam) Yağmurlu Günde Bayram Namazını Mescidde Kıldırır**

**1160.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: Bir bayram günü (Medine'ye) yağmur yağdı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) ashaba bayram namazını mescidde kıldırdı.[384][384]

**Açıklama**

Bu hadİS bayram namazının haddizatında musallada kılınmasının sünnet, fakat yağmur, soğuk gibi mazeretlere binaen camide de kılınmasının meşru olduğuna delâlet etmektedir. Hz.Peygamber'in ve Râşid halifelerinin tatbikatı bu şekilde olmuştur. Maliki, Han-belî, Şafiîlerin büyük çoğunluğu ve Hanefîler bu görüşü benimsemişlerdir. Hz. Ali'nin şu sözü yukarıdaki görüşü çok açık bir şekilde te'yid etmektedir: "Eğer bayram namazı için Cibâne'ye çıkmak sünnet olmasaydı onu mescidde kılardım." Hz. Peygamber'in orada kılınan namazın, Mescid-i Haram'-ın dışındaki tüm mescidlerde kılınan namazdan bin kat daha efdal olduğunu haber verdiği Mescid-i Nebevî'yi bırakıp da bayram namazı için musallaya çıkmaları, bunun ehemmiyetini gösterir.
Günümüzde, imkân bulunduğu nisbette kasaba ve şehirlerdeki müslü-manların büyük meydanlarda toplanıp bayram namazlarım kılmaları, müs-lümanlarm gönüllerindeki İslâmî heyecanı artırarak büyük kalabalıkların teessüsüne vesile olacağı için İslâm düşmanlarının gönüllerine korku salacak ve onların İslama karşı girişebilecekleri suikastlara engel olacaktır. Ayrıca Allah'ın rahmetinin inmesine vesile olacaktır. Fakat ne yazık ki böyle bir şey düşünülmemekte, düşünülse bile tatbikat sahasına girememektedir. Efendimizin unutulan bu sünnetini ihya edecek müzminlerin büyük sevaba nail olacaklarında şüphe yoktur.
Bayram namazlarının büyük meydanlarda kılınması sünnet olmakla beraber hava muhalefeti veya başka özürlerden dolayı camide kılınması da meşrudur. Üzerinde durduğumuz hadisin delâletine ilâveten büyük sahâbiler devrindeki bazı uygulamalar buna delildir. Abdurrahman et-Teymî'nin

anlattığına göre Ebân b. Osman'ın Medine valiliği esnasında bayram gecesi şiddetli bir yağmur başlamış ve namazın mescidde kılınması zaruret haline gelmiş. Bunun üzerine Ebân, Abdullah b. Âmir b. Rabî'ya; "Kalk bana haber verdiğin şeyi cemaate de haber ver" demiş, Abdullah da "Ömer b. el-Hattâb devrinde bayram günü şiddetli bir yağmur yağdı. Bu yüzden cemaat musallaya gitmek istemedi. Bunun üzerine Ömer, onları mescide toplayıp namazı kıldırdı. Daha sonra minbere çıkıp:
Ey insanlar! Şübhesiz Resûlullah (s.a.) cemaati musallaya çıkartır ve bayram namazım orada kıldırırdı. Çünkü orası daha geniş ve ferahtır. Ancak yağmurlu günlerde mescid daha uygundur   dedi" diye cemaate ilân etti.
Şâfiîlerden bazıları mescidin cemaati alabilecek şekilde geniş olması halinde zaruret olmasa bile bayramın mescidde kılınmasının daha efdal olduğu görüşündedirler. Bunlar Mekke'de imamların bayram namazını mescidi Haram'da kılmalarını ve Mescidlerin daha şerefli ve daha temiz olmasını delil gösterirler.
Şevkânî bu görüşün mücerred bir tahminden ibaret olduğunu Resûlul-lahın uygulaması karşısında delil olarak kabul edilemeyeceğini söyler.
Yukarıda verdiğimiz mütalaalar Mescid-i Haram'ın dışındaki mescitlerle ilgilidir. Mekke'de bulunanlar için efdal olan bayram namazının, Mescid-i Haram'da kılınmasıdır.
Hadis-i şerif, râvileri arasındaki İsa b. Abdi'I-A'la 'dan dolayı zayıf kabul edilmiştir. Çünkü mezkûr zat tenkide mâruz kalmıştır.[385][385]

**Bazı Hükümler**

Normal hallerde bayram namızını musallada kılmak sünnettir. Zaruret hallerinde ise, camide kılınması caizdir.[386][386]

## 8. VİTR BÖLÜMÜ

### 1. Vitrin Müstehab Oluşu

**1416.** ...Ali (r.a.)'den; demiştir ki: - Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
“Ey ehl-i Kur'ân; vitr namazı kılınız, çünkü Allah tektir ve vitri sever (kabul eder)."[387][1]

### Açıklama

Hadis-i şerifteki “ = ey Kur'ân ehli" tabiri hitabın sadece Kur'ân-ı Kerim'i okuyup hıfz edenlere ait olmasını gerektirmez. Hitab bütün mü'minleredir. Vitir kılma emri, mükellef olan bütün mü'minlere şâmildir. Burada sadece Kur'ân ehlinin zikredilmesi, onların şeref ve faziletlerine işaret içindir. Hattâbî bu ifâdeyi hakikî mâ nâsına alarak hitabın sadece ehl-i Kur'ân'a yönelik olduğunu söylemiş vt bunun vitrin vâcib olmadığına delâlet ettiğini iddia etmiştir. Bir sonraki rivayet de bu iddiaya kuvvet veriyor. Ancak bu iddia pek rağbet görmemiştir. İşaret edilen hadisin izahı yeri gelince yapılacaktır.
Cenab-ı Allah'ın vitri sevmesinden maksat, onu kabul buyurması ve kılana sevab vermesidir.
Hz. Peygamber'in "vitri kılınız" diye emir kipi ile bu namazı emretmesi, vitrin vâcib olmasını gerektirir. Çünkü Şâriin mutlak emri, vücûba hamledilir. İmam A'zam Ebû Hanife'nin üç kavlinden biri ve en meşhuru budur. Bu görüşü ondan Yûsuf b. Hâlid nakletmiştir. Hammâd b. Zeyd'in Ebû Ha-nife'den rivayeti bu namazın, farz, Nûh b. Ebî Meryem el-Mervezî'nin rivayeti de sünnet olduğu tarzındadır. İbnu'I-Müseyyeb, Ebû Ubeyde b. Abdillah b. Mes'ud, Mucâhid ve Dahhâk da vitrin vâcib olduğunu söylerler. Ebû Hanife'nin deliline geçmeden önce, farklı görüşleri aktarıp onların delillerini serdedeceğiz. Sonra da Ebû Hanife'nin delili ile birlikte, karşı görüştekile-rin delillerine bakışını ortaya koymaya çalışacağız.
Eimme-i sclase ile Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve Muhammed vitir namazının diğer muakkat sünnetlerden daha kuvvetli bir sünnet-i müekkede olduğunu söylemişlerdir. Görüşlerinde dayandıkları naklî deliller şunlardır:

"Üç şey size değil, bana farz kılındı. Bunlar vitir, kuşluk ve Kurban bayramı (namazlan)dir."
"Üç şey bana farz kılındı, halbuki onlar size sünnettir. Vitir, kuşluk ve kurban bayramı (namazları)."
"Şüphesiz Allah (c.c.) size her gece ve gündüz beş vakit namazı farz kıldı/'
Veda hutbesinde Efendimiz şöyle buyurdu:
"Beş vaktinizi kılınız..."
Resulullah (s.a.) Muaz'ı Yemen'e gönderirken şöyle emretti:
"Onlara Allah'ın kendilerine her gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir."
Vitrin sünnet olduğunu söyleyenler için ilk iki hadisin delâleti gayet açıktır. Diğerlerinin delâlet yönü için de şöyle derler: "Bu hadisler açık olarak bir gün ve gecedeki farz namaz toplamının beş olduğunu göstermektedir. Şayet vitri de farz (vacip) sayarsak, o zaman farz namaz sayısı altıya çıkmış olur ki, bu açık rivayetlere ters düşer. Vitrin farz olduğunun kabul edilmesi hâlinde mezkûr rivayetlerin mensûh olduğuna hükmetmek gerekecek ki, bu mümkün değildir. Çünkü meşhur hadisler veya Kur'ân-ı Kerim âhad hadislerle nesh edilemez. Aklî yönden düşünüldüğünde de vitrin farz (vacib) olmaması gerekir. Zira farz müstakil bir ibâdettir. Tâbi olamaz. Halbuki vitir yatsıya tebean kılınır. Üstelik vitrin müstakil bir vakti yoktur. Onun için ezan okunmaz, kaamet edilmez. Cemaatle kılınmaz her üç rekatında de Fâtiha'-dan sonra sûre okunur. Bütün bunlar sünnetin alâmetleridirler."
Üzerinde durduğumuz hadisin vücûba delâletine ilâveten şu aşağıda nakledeceğimiz hadis ve talikler de Ebû Hanife'nin delilleridir.
"Şüphesiz Allah size bir namaz ilâve etti. Dikkat edin! O vitirdir. Onu yatsı ile fecrin doğuşu arasında kılınız."
Bu rivayetin vitrin vücûbuna delâleti şu yöndendir:
**1.** Hz. Peygamber vitrin kılınmasını emretmiştir. Emir vücûba delâlet eder.
**2.** Efendimiz bu namaza "ilâve (ziyâde)" demiştir. Bir şeye ilâve ancak o şeyin kendi cinsi ile olabilir. Burada vitrin beş vakte ilâve edildiği bildirildiğine göre, onun beş vakit cinsinden olması gerekir. Sünnet olsaydı ilâve denmezdi. Üstelik ilâve ancak miktarı belli olanlara yapılır. Miktarı belli olan da farzdır. Nafilelerin miktarı belli değildir.
**3.** Efendimizin "dikkat edin, o vitirdir" buyurması, bu namazın önceden ashab tarafından kılındığını ve bilindiğini gösterir, zira Resûlullah bu

kelimeyi söyledikten sonra herhangi bir izaha ihtiyaç duymamış, sahâbiler de açıklama istememişlerdir. Demek ki bu namaz daha önce sünnet olarak kılınıyormuş. Kılman bir şeyin sünnet olarak ilâvesi düşünülemeyeceğine göre, bu namaz vâcibtir.

Ebû Hanife'nin görüşünü te'yid eden diğer bazı hadisler şunlardır:

"Ey Kur'ân ehli, vitri kılınız. Vitri kılmayan bizden değildir." "Vitir vâcib bir hakdır, her kim vitri kılmazsa, bizden değildir."

Bu hadislerde vitri terk edenlere "bizden değildir" şeklinde bir tehdidin yöneltilmesi, bu namazın vâcib olduğunu gösterir. Çünkü tehdid ancak farz ve vacibi terk edenlere yapılır. "- Vitir her müslümana vâcibtir." "- Vitir .her müslüman üzerine sabit bir vâcibtir..." Bu hadislere ilâveten bazı İslâm büyüklerinin vitrin vücûbuna delâlet eden sözleri de Ebû Hanife'nin görüşünün delilleri arasında zikr edilebilir. Meselâ Hasan el-Basrî: "Müslümanlar vitrin sabit ve vâcib olduğunda icmâ etmişlerdir" demiş; Tahâvî de vitrin vâcib olduğunda selefin icma'ı olduğunu söylemiştir.

Vitrin sünnet olduğu görüşünde olanlar şüphesiz bu rivayetleri silip atmamışlar, bunları görmezlikten gelmemişlerdir. Yaptıkları tetkikler neticesinde bazı rivayetlerin zayıf olduğuna hükmetmişler, bazılarını ise, tevîl etmişlerdir.

Vitir namazının vaktinde (alınmaması hâlinde Sahibeyne ve Şafiî'nin bir kavline göre de kaza mecburiyetinin olması, inme imkânına sahib olanın hayvan üzerinde kılamayacağında icma olması, üç rekatle nafilenin meşru olmayışı da bu namazın vâcib olduğunu söyleyen Ebû Hanife'nin görüşünü takviye etmektedir.

Vitrin sünnet olduğunu söyleyenlerin delilleri, Ebû Hanife'nin görüşünü kabul edenler tarafından şu şekilde cevaplandırılmıştır:

"Karşı tarafın delil getirdiği hadisler, farz namaz sayısının beş olduğunu ifade etmektedir. Biz de bunu kabul ediyoruz. Bizim vitre vâcib dememiz farz namaz sayısını altıya çıkarmaz. Çünkü biz buna farz değil, vâcib diyoruz. Farz ayrı şey, vâcib ayrı şey. Öyleyse o hadisler bizim aleyhimize delil olamazlar."

Vitrin vakti yok, tarzındaki itirazları da yersizdir. Çünkü vitrin vakti yatsı namazının vaktidir. Ancak yatsı önce kılınır. Vitrin yatsıya tabi oluşu sünnetin farza tabi oluşu gibi değil, farz namazların birbirlerini takib etmesi gibidir. Yatsının, gecenin sonuna te'hir edilmesi mekruh olduğu halde, vitrin te'hir edilmesinin müstehab oluşu bu namazın müstakil oluşunu gösterir.

Zira yatsıya tabi olsa idi, kerahet yönünden de tabi olacaktı.'Halbuki böyle olmamıştır.
Cemaat, ezan ve kametin vitir namazında bulunmayışı da vitrin vâcib olmamasını gerektirmez. Çünkü bunlar İslâmm şiârındandırlar ve şiarlar farzlara mahsustur. Bunun için bayram namazlarında da kaamet ve ezan yoktur.
Her rekatte Fatiha'dan sonra kıraatin gerekli oluşu ihtiyata binâendir. Çünkü bu namaz hakkında vârid olan deliller onun farz sınıfına sokulmasına elverişli değillerdir."
Vitrin hükmü yanında rekat adedi de İslâm âlimleri arasında ihtilaflıdır. Kimi "gecenin sonunda bir rekattır," derken, kimi "iki rekatten sonra selâm verilmek şartıyla üç" kimi de "selâm sonunda olmak üzere üç rekat" olduğunu söylemişlerdir. Hattâ müslümanın bu namazı bir, üç, beş, yedi, dokuz ve onbir rekat olarak kılabileceğini söylemiştir. Bu mesele 1421 ve 1422 numaralı hadislerin izahı esnasında açıklanacaktır.[388][2]

**Bazı Hükümler**

**1.** Vitir namazi vâcibtir. Çünkü taleb emir sîgasiyle varıd olmuştur.
**2.** Kur'an-ı Kerim'i okuyup ezberleyenlerin İslâm'da özel bir yeri ve üstünlüğü vardır.
**3.** Cenab-ı Allah tektir. Onun eşi ve benzeri yoktur.
**4.** Bazı zikir ve virdlerin tek olarak yapılması evlâdır.[389][3]

**1417.** ...Abdullah b. Mes'ud Resûlullah (s.a.)'den önceki hadisi mânâ olarak rivayet etmiş ve şunu eklemişlerdir: Bir bedevi (İbn Mes'ûd'a):
(Bu konuda) ne diyorsun? dedi, o da:
Sana ve senin arkadaşlarınla bir ilgisi yok, cevabını verdi.[390][4]

**Açıklama**

Hadisin İbn Mâce'deki rivayetinde Bedevi'nin İbn Mes'ûd'a sorduğu soru: "Resûlullah ne diyor?*' manâsını verecek biçimdedir.
Bu ve önceki rivayet bir araya getirilince şu anlaşılır: ibn Mes'ûd bir önceki rivayette geçen hadisi haber verince, orada hazır bulunan bir bedevî, "ne

diyorsun?" veya "Resûlullah ne diyor?' diye sormuş. O da "Sana ve arkadaşlarınla bir ilgisi yok" karşılığım vermiştir.
Bu cevap İbn Mes'ud'un hadis-i şerifteki "Ey Kur'ân ehli," ifadesini, Hattâbî'nin dediği gibi hakiki manâsında anladığım gösterir. Sanki İbn Mes'ûd, bedeviye "bu namaz sana ve arkadaşlarına, senin durumunda olanlara gerekmez. O Kur'ân'ı bilip okuyan ezber edenlere mahsustur" demek istemiştir.
Abdullah b. Mes'ud'un bu cevâbından onun vitir namazının sadece geceleri Kur'ân-ı Kerim okuyup secde edenler için meşru olduğu fikrini benimsediği anlaşılmaktadır.
Kur'ân ehlinden muradın, hafızlar, namazdan maksadın da mutlak manada gece namazı olduğunu söyleyen âlimler de vardır.
Münzirî, Ebû Ubeyde'nin Abdullah b. Mes'ud'un oğlu olduğunu ancak ondan hadis işitmediğini söyler. Buna göre hadis, munkati olur. Dolayısıyla deli! olmaya elverişli değildir. Konu bundan önceki hadisin izahında detaylı olarak ele alınmıştır.[391][5]

**1418.** ...Hârice b. Huzâfe -Râvi Ebu'l-Velid'e göre- el-Adevî'den[392][6]; demiştirki:
Resûlullah (s.a.) bizim yanımıza çıkıp; "Şüphesiz Allah size bir namaz ilâve (ihsan) etti. O namaz sizin için kırmızı develerden daha hayırlıdır. O vitirdir. Onu sizin için yatsı ile fecrin doğuşu arasına koydu" buyurdu.[393][7]

**Açıklama**

Hz. Peygamber'in ashabının yanına çıkışı Muhammed b. Nasr'ın rivayetinden anlaşıldığına göre sabah namazı içindir.
Resûlullah (s.a.) vitir kılmayı kırmızı develere sahip olmaktan daha hayırlı sayarken vitrin önemine işaret ve müslümanları bu namazı kılmaya teşvik etmek istemiştir. Yoksa Cennetteki bir karışhk yer ve vitir namazı bütün dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Efendimizin, vitrin önemine işaret için başka şeyleri değil de kırmızı develeri söz konusu etmesi, arablann bu hayvanlara çok fazla değer vermelerindendir.[394][8]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif vitir namazının meşru oluşuna delâlet ve müslümanları bu namazı kılmaya teşvik etmektedir.
**2.** Bakış açısına göre vitrin vâcib veya sünnet olduğuna işaret etmektedir. Bu babın ilk hadisinin şerhinde beyân edildiği gibi vitrin ilâve olarak bildirilmesini Ebû Hanîfe vücûba delâlet sayar. Sünnet olduğu görüşünde olanlar, Resûlullah'ın namaza teşvik edişini görüşlerinin delili kabul ederek "şayet farz olsaydı, vücûb ve lüzum ifâde eden tâbirler kullanılır, teşvik ifade eden sözlerle vârid olmazdı" derler.
**3.** Vitir namazının vakti, yatsı namazı ile fecrin doğuşu arasıdır. Vitir, vaktinin herhangi bir bölümünde kıhnabilir. Bu konuda ulemanın müttefik olduğu İbnü'I-Münzîr tarafından ifâde edilmiştir. Bu müddet zarfında kılınamadığı takdirde Hanefîlere göre kaza edilir. Diğer mezheblere göre kaza edilmez.

Tirmizî bu hadis için "garibtir" der.[395][9]

## 2. Vitir Kılmayanlar Hakkında

**1419.** ...Bureyd (r.a.)'den[396][10]; demiştir ki:Resûlullah (s.a.)'i şöyle buyururken işittim:
"Vitir haktır, (sabittir) Vitir kılmayan bizden değildir. Vitir haktır (sabittir), kılmayan bizden değildir. Vitir haktır (sabittir), vitir kılmayan bizden değildir."[397][11]

### Açıklama

Hadis-i şerif Ebû Hanife'nin delilleri arasındadır.Vitrin sübûtımun fahr-i kâinat tarafından üç kerre tekrar edilmesi ve vitir kılmayanın "bizden değildir" şeklindeki bir ifâde ile tehdid edilmesi, vücûbuna delil sayılmıştır. Bu tarzdaki tehdidlerin ancak farz veya vacibin terki için kullanıldığı daha önce beyân edilmiştir.
Resûlullah'ın "bizden değildir" sözünün mânâsı, "bizim sünnetimiz üzere değildir" demektir. Yoksa bu "raüslünıan değildir" mânâsı ifâde etmez. Çünkü vacibin değil terki, inkârı bile küfrü gerektirmez.
Diğer İslâm âlimleri bu tehdidin vitrin müekked sünnet oluşuna delâlet ettiğini söyleyerek, namazda secde mahalline bakma, safları düzeltme, gibi

sünnetler konusunda da bu tür tehdidlerin bulunduğunu görüşlerine şahit tutarlar.
Her iki görüş sahihlerinin delilleri bundan evvelki babın ilk hadisinin şerhinde ortaya konmuştur.[398][12]

**Bazı Hükümler**

**1.** Vitr namazı vacibtir.
**2.** Vitri terk etmek Resulullah in yolunda olmamak demektir.
**3.** Bir şeyin ehemmiyetine işaret için sözün tekrarlanması meşrudur.[399][13]

**1420.** ...İbn Muhayriz'den rivayet edildiğine göre; Benû Kinâne'-den el-Muhdicî demlen bir adam, Şam'da Ebû Muhammed denilen birinin "şüphesiz vitr vâcibtir" dediğini duydu.
el-Muhdici dedi ki: Hemen Ubâde b. Sâmite gidip bunu haber verdim. Bunun üzerine Ubâde; şöyle dedi:
Ebû Muhammed yanlış söylemiş (hatâ etmiş). Ben Resûlullah (s.a.)'ı şöyle buyururken işittim: "Cenab-ı Allah beş vakit namazı kullara farz kıldı. Her kim bu namazları kılar, hafife alarak onları zayi etmezse Allah'ın onu cennete koyacağına dair vadi vardır. Kim de bu namazları kılmazsa, onun için Allah katında herhangi bir vâd yoktur. Dilerse azab eder, dilerse Cennete koyar."[400][14]

**Açıklama**

Hadisin Nesaî'deki rivayetinde şu mânâyı verecek şekilde bazı farklılıklar vardır: "Ubâde b. Sâmit'le mescide giderken karşılaştım ve kendisine Ebû Muhammed'in söylediğini haber verdim. Bunun üzerine Ubâde, Ebû Muhammed yalan söylemiş..." dedi. İbn Mâce'nin rivayetinde Ebu Muhammed'in vitir konusundaki söyledikleri mevcut değildir.
Tercemede de işaret edildiği gibi, hakikatte "yalan söyledi" mânâsına gelen "kizb" kelimesi burada "hatâ etti" mânâsını verir. Çünkü Ebû Muhammed'in söylediği "asılsız bir haber nakletme değil, kendi içtihadını ortaya koymadır. Ubâde, Ebû Muhammed'in içtihadını hatalı bularak bunu kendisine gelen zâta söylemiştir.

Yalan, bir şeyi kasden veya hataen hakikatin hilâfına olarak haber vermektir. Onun için Ubâde (r.a.) düşüncesini "yalan söyledi" sözüyle ifâde etmiştir.
Hatâen söylenen yanlış haberlerden dolayı ehl-i sünnet akidesine göre günah yoktur.
el-Bâcî'nin bildirdiğine göre yalan (kizb) üç çeşittir, bunlar:
**a.** Bilmeden hatâ ile söylenen, bundan dolayı günâh yoktur.
**b.** Doğruyu söylemesi uygun olmayan bir yerde bile bile yalan söylemek, öldürmek istediği bir adamı soran kimseye kasden yanlış bilgi vermek bu kabildendir.
**c.** Zaruret olmadan bile bile yalan söylemek, bu haramdır ve söyleyen günahkârdır.
Hadis-i Şerifte beş vakit namazı kılmayan kişiye Allah'ın dilerse azâb edeceği, dilerse cennete koyacağı bildirilmektedir. Bunlardan maksat, inkâr ederek değil, ihmal ederek namaz kılmayandır. Çünkü namazı inkâr ederek kılmayanın kâfir olacağı kesindir. Kâfirse, "dilerse azâb eder, dilerse Cennete koyar" sözünün şümulüne girmez. O kesin olarak azaba uğrayacaktır. Hadis bu yönüyle va'd ve vaîd konusunda ehl-i sünnetin görüşüne delildir.
Ubâde b. Sâmit'in bu hadisle istidlali beş vakti kılanın Cennete gireceğinin vâd olunması yönündedir. Çünkü vitir farz olsaydı, Cennete girebilmek için onun da kılınması şart koşulacaktı. Bunun şart koşulmayışı, vitrin vâcib olmadığını gösterir. Vitir namazının sünnet olduğunu söyleyenlerin bu mânâdaki hadis-i şerifleri görüşlerine delil aldıklarını daha önce söylemiştik.
Ebû Hanife'nin bu mânâdaki hadislere bakış açısını biliyoruz: Bu hadislerde Resûlullah beş vakit namaza farz diyor. Biz ise, vitre vâcib diyoruz. Farzla vâcib arasındaki fark, yerle gök arasındaki mesafe kadar büyüktür. Sonra Resûlullah'ın beş vakti kılanı Cennetle müjdelemesi bunların dışında başka bir namazın olmadığına delil olmaz. Efendimiz bir başka hadisinde de "Lâ ilahe illallah" diyeni Cennetle müjdelemiştir. Bu kelime-i tevhidin dışında bir ibâdetin olmamasını, namaz, oruç, zekât, hac gibi ibâdetlerin farz olmamasını gerektirmez.
İbnu'l-Müseyyeb, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud, Mücâhid ve Dah-hâk'm da Ebû Hanîfe'nin görüşünde olduğuna vitrin ilk babının ilk hadisinde işaret edilmiştir. İbnü'l-Arabî, Mâlikîlerden Sehnûn'un da vitrin

vücûbuna kail olduğunu nakleder. İmam Mâlik ise, vitri terk edenin te'dib edileceğini ve bunun şâhidliğinin kabul yönünden bir nakîse (kusur) olacağını söylemiştir.[401][15]

### Bazı Hükümler

**1.** Müslüman kanaatince hatalı olduğu bir davranışa şahit olunca, derhal bir ehlini bulup sormalı ve gerçeği öğrenmelidir.
**2.** Mükellefler hakkında farz olan namazlar günde beş vakittir.
**3.** Bilmeden yanlışlık yapan kimseye günah yoktur. İctihad hatâsı da günahı gerektirmez.
**4.** Samimi olarak ibâdetlerini ifa eden kimseyi cennete koymak Cenabı Hakk'ın zimmetinde bir va'ddir.
**5.** Münkir olmamak kaydıyla ibâdetleri ifâ etmeyen kimseleri de Allah, dilerse affedip Cennete koyabilir.
**6.** Allah (c.c.)'ın günahkârı mutlaka Cehenneme koyması vâcib değildir. Dilerse affeder, Cennetine koyar, dilerse Cehennemde günahı kadar azab eder.[402][16]

### 3. Vitir Namazı Kaç Rekattır?

**1421.** ...îbn Ömer (r.anhumâ)'dan rivayet edildiğine göre; Bedevilerden bir adam Resûlullah (s.a.)'e gece namazını sordu. Efendimiz; "İkişer ikişer" diye iki parmağı ile şöylece işaret etti. Vitrin de gecenin sonunda bir rekat olduğunu söyledi.[403][17]

### Açıklama

Hadisin Taberânî'nin Mu* cem'indeki rivayetinde soruyu soran zâtın bizzat İbn Ömer olduğu söylenmektedir. Ancak Ebû Davud'un bu rivayeti ve Müslim'deki rivayetler soruyu soran zâtın bir bedevi olduğunu açık olarak ortaya koymaktadır. Hatta, Müslim'in bir rivayetinde İbn Ömer kendisinin Rasûlullah'la soruyu soran kişinin arasında durduğunu söylemektedir. Bazı rivayetlerde ise, soran zâtın kimliğine temas edilmeden "bir adam" denilmekle iktifa edilmiştir. İbn Mâce'deki rivayette ise, soru yer almamış, Hz. Peygamber'in sözü doğrudan verilmiştir.

Aynî, bu farklı rivayetlerle ilgili olarak şöyle diyor: "Eğer konu, soranların müteaddit oluşuna hamledilirse itiraz yok, fakat soran şahıs aynı ise, o zaman İbn Ömer'in olayı naklederken aynı şahıs hakkında bir seferinde "bir adam" başka bir seferinde de "bir bedevî" demiş olduğuna hükmetmek gerekir. Soruyu o şahısla birlikte bizzat İbn Ömer'in sormuş olması da mümkündür.
Rivayetten anladığımıza göre Hz. Peygamber, kendisine sorulan soruyu iki parmağı ile işaret ederek cevablandırmış, İbn Ömer de hadisi naklederken aynı işareti yapmıştır. Müslim ve İbn Mâce'deki rivayetlerde bu keyfiyet işaretle değil de sözle; "Resûlullah gece namazı ikişer ikişerdir" veya "ikişer ikişer" ifâdeleri ile beyân edilmiştir.
Hadisin başka bir rivayetinde bildirildiğine göre İbn Ömer'e;
"İkişer ikişerdir" ne demek? diye sorulduğunda;
İki rekatte bir selâm verirsin, karşılığını vermiştir.
Bazı âlimler İbn Ömer'in bu cevabını, "ikişer ikişer"den maksat, her iki rekatte teşehhüd okumaktır, diyen Ebû Hanîfe'nin görüşünü reddettiğini söylerler. Bunların hareket noktası, hadisin mânâsını bizzat râviden daha iyi anlamanın mümkün olmayacağı tezidir.
Hanefî ulemâsından Aynî'nin bu itiraza verdiği cevap şöyledir:
"İkişer ikişer'Men maksadın her iki rekatın bitiminde teşehhüd okumak olduğunu söyleyen Ebû Hanîfe'nin sözü, selâmın verilmemesi gereğini ifâde etmez. Bunları her iki rekatın bitiminde mutlaka teşehhüd okunmasının lüzumunu ifâdedir. İki rekatten sonraki selam konusu ayrı bir meseledir."
Hadis-i şerifin ihtiva ettiği ikinci konu: Vitir namazıdır. Buradaki beyâna göre vitir namazı bir rekattır ve gecenin sonunda kılınır. Vitrin rekat adedi hakkındaki farklı görüşler, bundan sonraki hadisin şerhinde ortaya konulacaktır. Vitrin gecenin sonunda kılınacağı konusu ilzâmî değil, efdale işaret içindir. Yoksa yatsı kılındıktan sonra gecenin başında da ortasında da kılmabilir. 1418 no'lu hadis bunun delilidir.[404][18]

## Bazı Hükümler

**1.** Gece namazları ikişer rekattır. Yani her iki rekatte bir selam verilir. İmam Şanı, imam Malık, Ahmed b. Hanbel ve Hanefîler'den Ebû Yûsuf'la İmam Muhammed'in görüşleri bu istikâmettedir.

İmam A'zam'a göre gece namazları da dörder rekattır. Delili Hz. Âişe'den rivayet edilen, "Hz. Peygamber yatsı namazını cemaatle kılıp evine döner sonra dört rekat namaz kılar ve yatağına uzanırdı" mealindeki hadistir. Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b.Zübeyr'den rivayet ettiği bir haber de yukarıdaki rivayeti te'yid etmektedir.
Gündüz nafilelerinde ise, Ebû Yûsuf ve Muhammed de hocalarının görüşlerindedirler. Bu namazlarda selâmın dört rekatte verildiğinde hemfikirdirler. İmam Şafiî gece ve gündüz namazları arasında ayırım yapmadan hepsinde ikişer rekatte selâm verileceği görüşündedir.
**2.** Vitir namazı bir rekattır. İmam Şafiî bu ve benzer hadislerle istidlal ederek vitrin tek rekat olduğunu söylemiştir. Bundan sonraki hadiste konu tafsilâtlı olarak incelenecektir.
**3.** Vitir namazı gecenin sonunda kılınır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu, kemâle delâlet eder. Başında veya ortasında kılmak da caizdir.
**4.** işaret söz yerine kâimdir.[405][19]

**1422.** ...Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
“Vitir her mü si ü m an üzerine hakk (vâcip)tir. O halde onu isteyen beş, isteyen üç, dileyen de bir rekat kılsın."[406][20]

**Açıklama**

Metindeki "Hakk" kelimesi, Tîbî'nin beyânına göre hem "vâcib" hem de "sabit" manasına gelir. İmam Ebû Hanîfe birinci, imam Şafiî de ikinci mânâyı benimsemişler ve ona göre görüşlerim ortaya koymuşlardır. "Sabit" mânâsı alınırsa, "Şeriat ve sünnette sabittir" tarzında bir takdirin yapılması gerekir.
Hadis-i şerifdeki; “Her m uslu man üzerine" tâbiri vitrin bütün mü'minlere şâmil olduğuna delildir. Bu daha önce geçen 1416 no'lu hadisteki hitabın sadece Kur'an ehli'ne olmadığını,.hitabın umumî olduğunu isbat etmektedir.
Bu hadisten anladığımıza göre Hz. Peygamber vitir kılmak isteyenleri beş, üç ve bir rekatten birini kılma konusunda muhayyer bırakmıştır.
Beş rekat kılınması hâlinde kimi âlimler bunun tek selâmla edâ edileceğini ve arada hiç otlanılmayacağım söylemişlerdir. Delilleri Hz. Âişe'nin rivayet ettiği şu hadistir: "Resûlullah (s.a.) beş rekatle vitir kılar ve sadece beşinci

rekatte oturup selam verirdi." Bazı âlimler de bu namazın beş rekat kılınması arzu edilirse, önce iki sonra da üç rekat kılınmak suretiyle beşe tamamlanacağını söylemişlerdir.
Vitrin üç rekat kılınması hâlinde de kaç teşehhüd ve kaç selâmın bulunacağı konusunda farklı görüşler vardır:
**a.** Tek teşehhüd ve tek selâmla üç rekat kılınır. Yani sadece üçüncü re-katin bitiminde oturulup selâm verilir. Hâkim'in Müstedrek'inde Hz. Âişe'-den rivayet ettiği şu hadis bu görüşü te'yid etmektedir: "Resûlullah (s.a.) üç rekatle vitir kılar ve bunların sadece sonunda otururdu." Hz. Ömer (r.a.) de vitri böyle kılardı. Medine'liler bu görüşü benimsemişlerdir.
Dârekutnî ve Hâkim'in Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet ettikleri; "üç rekatle vitir kılmayınız, beş veya yedi rekatle kılınız. Akşam namazına benzetmeyiniz" mealindeki hadis yukarıdaki rivayetlere muhalif gibi görünmektedir. Ancak âlimler bunu kılınış itibariyle akşam namazına benzetilmesinden nehyedildiği şeklinde yorumlamışlar ve sadece üçüncü rekatin bitiminde oturulup selâm verileceğini söylemişlerdir.
**b.** Biri ikinci rekatin sonunda diğeri de üçüncü rekatin bitiminde olmak üzere iki defa oturulur ve sonunda bir defa selâm verilir. Bu, Hanefîlerin tatbikatıdır. Sevrî de aynı kanaattedir. Üç rekat kılarak akşam namazına benzetilmekten nehyeden hadisi, gece namazını terkten nehye hamletmişlerdir. Dârekutnfnin İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiği, "Resûlullah (s.a.) gecenin vitri de gündüzün vitri sayılan akşam namazı gibi üç rekattir" buyurdular" mealindeki hadis bu görüşün delillerindendir.
**c.** İki rekatin bitiminde oturulup selâm verilir. Sor ra kalkılıp bir rekat daha kılınır ve bundan sonra da selâm verilir. Bu görüş de îmam Mâlik, İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'nin mezhebidir. Ancak bunlardan, İmam Mâlik'in dışındakilere göre bir rekatle de vitir sahihtir.
Hadis-i şerif vitrin bir tek rekat olarak kılınmasının meşru olduğuna da delildir. Şafiî âlimlerinden İmam Nevevî, "Bizim ve cumhurun mezhebi budur. Ebü Hanife, "bir rekatle vitir sahih değildir" demişse de, sahih hadisler onun görüşünü reddetmektedir" demiştir. Aynî ise, İmam-i A'zam'ın dayandığı hadisleri sıralayarak Nevevî'nin iddiasını red cihetine gitmiştir. Bu hadislerden bazılarını çeşitli münâsebetlerle yukarıdaki maddelerin muhtevası içerisinde naklettik.
Aliyyü'1'Kaarîise Mişkât Şerhi'nde "Vitir namazının bir rekat olduğuna delâlet eden ne sahih ne de zayıf hiç bir hadisin mevcut olmadığını, aksine

"tek rekatle vitir kılmaktan men eden hadisler bulunduğunu, bunların mürsel olmakla birlikte cumhura göre hüccet olduğunu söyler.
Şu hadis Aliyyu'l-Kaarî'nin işaret ettiği rivayetlerden biridir:
"Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber(s.a.) tek rekatle vitir kılmaktan nehyetmiştir.
İbnü'l-Esir'in Nihâye'sindeki şu hadisi bu kabildendir: "Sa'd bir rekatle vitir kılmış. İbn Mes'ûd onu görünce hoş karşılamayıp sadece bir rekat kâfi değil" demiştir." Bu rivayet mevkuf olmakla beraber, Aliyyu'l-Kaarî'nin dediğine göre merfû hükmündedir.
Görüldüğü gibi vitrin rekat sayısı konusunda biri birinden farklı adedlere işaret eden birçok hadis vârid olmuştur. Bu hadislerin hepsi gösteriyor ki, vitir namazının rekat sayısı çift değil tekdir. Ama bunun, 1, 3, 5, 7, 9, 11 rekat olması caizdir. Ancak müctehidlerin görüşü ellerindeki delillere göre farklılık göstermektedir. Yukarıda biraz dağınık olarak verilen bu farklı görüşlerin özeti şudur:
İmam Ebû Hanife'ye göre vitir üç rekattır.
İmam Mâlik'e göre bir rekatle de caizdir. Ancak bu Hattâbî'nin nakline göre mekruhtur.
İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre bir rekatle caiz olmakla beraber, bir ile on bir arasındaki herhangi bir tek rakam adedince de caizdir. Onbir rekat kılınması halinde üç keyfiyet ortaya çıkar:
**1.** Her iki rekatte bir selâm verilir. Onbirinci rekat tek olarak kılınır.
**2.** Onuncu rekate kadar hiç oturmadan kılınır, onuncu rekatte teşehhüd yapılıp kalkılır ve onbirinci rekat kılınıp selâm verilir.
**3.** Sadece onbirinci rekatın sonunda oturulup selâm verilir. Beş, yedi, dokuz rekat kılındığında da aynı şeyler mevzuu bahistir. Ancak efdal olan, beşinci ve yedinci rekatın sonunda oturmaktır.
Tirmizî Hz. Peygamberdin on üç rekat vitir kıldığına dâir de rivayet olduğunu söyler. İshâk b. İbrahim bunun gece namazı olduğunu ve vitrin de bu namazın içinde bulunduğunu söylemiştir.[407][21]

**Bazı Hükümler**

**1.** Geceleri kılınan nafile namazlar ikişer rekattır.

**2.** Vitir namazı bir, uç ve beş rekat olarak kılınabılır.[408][22]

**4. Vitir Namazında Ne Okunur?**

**1423.** ...Ubey b. Ka'b (r.a.)'den demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) el-A'la, el-Kâfirûn ve el-İhlas süreleriyle vitir kılardı.[409][23]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin açıkça delâlet ettiği gibi Peygamber (s.a.) vitir namazını kılarken birinci rekatte, el-A'la (87), İkinci rekatte el-Kâfirûn (J09) ve üçüncü rekatte de el-îhlâs (112) surelerini okurdu.
Görüldüğü gibi hadiste Kâfirûn suresine ifâdesi ile işaret edilmiştir. Ebû Dâvûd nüshalarının çoğunda bu şekilde vârid olmuştur.
Ebû Hanîfe'nin Müsned'inde bu hadis mürsel olarak tahriç edildikten sonra "ikinci rekatte yani İbn Mes'ûd'un kıraatinde böyledir" denilmektedir.
sözünden maksat (İhlâs) süresidir.
Vitr namazında bu surelerin okunması, farz veya vâcib değildir. Bir sonraki hadiste tafsilât gelecektir.
Hadis-i şerif, Hz. Peygamberin vitir namazını üç rekat kıldığına ve sojıunda sadece bir defa selâm verdiğine delildir. Nitekim Nesâî'nin Sâid b. Abdurrahman'dan yaptığı rivayetinin sonunda "Sadece bunların sonunda selâm verirdi" denilmektedir.
Hadis-i şerif bu durumda vitrin üç rekat ve tek selâmla ifâ edileceğini söyleyen İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin görüşüne delildir.[410][24]

**Bazı Hükümler**

**1.** Vitr namazında sırayla A'Iâ, Kâfirun ve İhlâs surelerim okumak mustehabtır.

**2.** Vitir namazı üç rekattır.[411][25]

**1424.** ...Abdulaziz b. Cüreyc[412][26]'den; demiştir ki:
Mü'minlerin annesi Aişe (r.anha)ya Resûlüllah (s.a.)'in hangi surelerle vitir kıldığım sordum...
[Abdulaziz önceki hadisin mânâsını zikredip]
"Ve üçüncü rekatte ve el-Muavvizeteyn (Felak ve Nas)le dedi.[413][27]

**Açıklama**

Bu rivayette Hz. Peygamber'in vitir namazının ilk iki rekatında A'la ve Kâfirûn surelerini okuduğuna işaret bakı-
mından bir önceki rivayetin aynısıdır. Fakat üçüncü rekatte önceki rivayette sadece ihlâs suresinin okuduğu bildirildiği halde burada ihlâsa ilaveten mu-avvizeteyn (Felak ve Nâs) surelerini de okuduğu beyan edilmektedir.
Tirmizî'nin "hasen-garib" dediği Abdulazizrtarikiyle yaptığı rivayet de, üzerinde durduğumuz rivayete uygun düşmektedir. Tirmizi'nin rivayeti şöyledir: "Aişe (r.anha)'ye Resulüllah'ın vitir namazında hangi sureleri okuduğunu sorduk;
”Birinci rekatte ikinci rekatı  üçüncüde de ve muavvizeteyı okurdu" cevabını verdi.
Bu hadis-i şerif, Abdulaziz b. Cüreyc hakkındaki tereddütlerden dola; zayıf sayılmıştır. Ancak Taberânî'nin Mikdam b. Dâvud tarikiyle Ebû Hi reyre'den Dârekutnî'nin; Yahya b. Said ve Amre vasıtasıyle Hz. Aişe'de İbn Hıbban ve Hâkim'in ve yine Said b. Ebî Meryem kanalıyla Yahya b Eyyûb'den Hâkim'in rivayet ettikleri aynı mânâdaki hadisler bu hadisi tak viye etmektedirler.
Bu rivayetler, vitir namazında anılan sureleri okumanın müstehab ol duğunu göstermektedir. Mâliki ve Şâfiîler bu hadislerin muhtevasını görüş lerine esas almışlardır. Hanefilerle Hanbeliler ise, ilk iki rekatte öbürleri ilt aynı görüşte olmakla beraber üçüncü rekatte sadece İh I a.s okunacağını, buna Muavvizeteyn'i ilâve etmenin sünnet olmadığım söylerler. Hanefi fıkıh kitaplarından Bahr'da "Sünende ve diğerlerinde Muavvizeteynin de okunacağı hakkında vâki olan şeyleri Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main inkâr etmişlerdir. Onu ulemanın çoğunluğu caiz görmemiştir" denilmektedir. Ancak yukarıda işaret ettiğimiz hadisler bunun sabit olduğunu göstermektedir.
Hz. Peygamberin, vitir namazında başka sureleri de okuduğuna dair rivayetler vardır. Bunlardan bazılarını aşağıya alıyoruz:
Muhammed b. Nasr'ın Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre:
"ResulüIIah (s.a.) dokuz sure ile vitir kılardı. Bunlar: Birinci rekatte Tekâsiir. Kıt dr ve Zilzâl sureleri; İkincide Asr, Nasr ve Kevser; üçüncüde de Kâfirûn, Leheb ve İhlâs sureleridir."

Yine Muhammed b..Nasr, Said b. Cübeyr'in vitir namazının birinci re-katinde Bakara suresinin sonunu; ikincide, Kadr-Bazan Kâfirûn- üçüncüde de Ihlâs surelerini okuduğunu rivayet ediyor.
Muhammed b. Nasr'ın Said b. Cübeyr'den yaptığı bir başka rivayet de şöyledir:
"Ömer b. el-Hattab, Übey b. Ka'b'a, ramazanda cemaate namaz kıldırmasını emrettiği zaman, Übey onlara vitri de kıldırır ve birinci rekatte, Kadr; ikincide Kâfirûn; üçüncüde de İhlâs surelerini okurdu."
Bu rivayetler bazı surelerin okunması konusunda müttefik olmakla birlikte bazılarında farklılık arz etmektedir. Bu durum vitir namazında okunması şart koşulan belli bir surenin olmadığını göstermektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, A'lâ, Kâfinin, ve İhlâs surelerini mezheblere göre de üçüncü rekatte İhlâs'a ilâveten Müavvizeteyn surelerini okumak müstehab'tır.[414][28]

### 5. Vitir Namazında Kunut

**1425.** ...Hasan b. Ali (r.anhuma)[415][29]'dan demiştir ki: Resulüllah (s.a.) bana vitir namazında, -İbn Cevvâs'ın dediğine göre vitrin kunutunda- okuyayım diye şu sözleri öğretti:
"Ey Allah'ım, hidayete erdirdiklerin içerisinde beni de hidâyete erdir. Afiyet verdiklerin arasında bana da afiyet ver. Gözettiklerinin içinde beni de gözet. Verdiğin şeylerde benim için bereket kıl. Hükm (takdir) ettiklerinin şerrinden beni koru. Şüphesiz sen hükm (takdir) edersin. Senin takdirine karşı gelinmez. Senin işini üzerine aldığın kişi alçalmaz ve senin düşman olduğun da şeref bulamaz. Rabbimiz, senin hayrın pek çoktur ve sen sana lâyık olmayan şeylerden münezzehsin."[416][30]

### Açıklama

Bu hadis-i şerif vitir namazındaki kunutun meşru oluşuna işaret ettiği gibi bu kunutta okunacak duayı da bildirmektedir. Resul-ü Ekrem tarafından Hz. Hasan'e öğretilen duayı yapan kul, Cenab-ı Hak'tan kendisine nebiler, sıddîklar, şehidler ve salihler arasında hidâyete erdirmesini, belâ ve musibetlerden afiyet vermesini, kendisini koruyup gözetmesini, iki cihan hayrından kendine verdiğini artırmasını, takdir ve hükm ettiği şeylerin

şerrinde korumasını istemektedir. Sonra da Cenab-ı Hakk'ın yegâne hâkim olduğunu, onun koruyup gözettiği kişilerin dâima şerefli olup zillete düşmeyeceklerini, düşmanlık yaptıklarının ise, dünya ve âhirette rezîl ve rüsvây olacağını tasdik ve takrir ile Allah Teâîa'yı O'na lâyık olmayan sıfatlardan tenzih etmektedir.

Müslümanların kunutda okudukları dua tek değildir. Bu dualara geçmeden önce kunutun zamanı ve yeri konusundaki farklı görüşleri ortaya koymakta fayda görüyoruz.

Hanefilere ve Hanbelilere göre, kunut tüm sene boyunca, herhangi bir aya ya da güne mahsus olmadan bütün vitir namazlarında mevcuttur. Üzerinde durduğumuz hadiste herhangi bir zaman kaydının olmayışı bu görüşe delildir. Tirmîzîbunu İbn Mes'ud'dan; Muhammed b. Nasr da, Ali ve Ömer (r.anhuma)'dan rivayet etmişlerdir. İbnü'l-Münzir'in nakline göre İbrahim en-Nehâî ve Ebû Sevr de aynı görüştedirler.

Ali, İbn Şirin, Said b. Ebi'l-Hasen, Zührî, Yahya b. Sabit, İmam Mâlik ve İmam Şafiî kunutun sadece ramazan ayının ikinci yansında yapılacağı görüşündedirler. Delilleri İbn Ömer'in sadece ramazanın ikinci yarısında sabah ve vitir namazlarında kunut yaptığını bildiren Muhammed b. Nasr'ın rivayetidir.

Şâfiîlerden bazılarının ramazının tümünde kunut yapılacağı görüşünde oldukları da rivayet edilmektedir.

Katâde, ramazının ilk yansı hâriç, senenin tamamında vitrin meşru olduğu görüşüne zahib olmuş, Tavus ise, asla vitrin meşru olmadığını söylemiştir.

Kunutun meşru'iyetini kabul edenler onun yeri konusunda farklı görüştedirler:

İbn Mes'ûd, Ebu Hanife, Süfyan es-sevrî, İbnü'l-Mübârek, İshak, Kû-feliler, Bera', Ebu Musa, İbn Abbas, Enes, Ömer b. Abdulaziz, Ubeyde, Abdurrahman b. Ebi Leyla ve Humeyd et-Tavil, kunutun rükû'dan evvel olduğunu söylerler. Hanefîlerde fetva budur.

Bu görüşün delili, Nesâî'nin Abdurrahman b. Ebzâ kanalıyla Übey b. Ka'b'dan rivayet ettiği şu hadistir:

"Resulüllah (s.a.) üç rekatle vitir kılar, birinci rekatte ikincide üçüncü de de surelerini okur ve rükû'dan önce kunut yapardı."

İbn Mâce'nin de Übey b. Ka'b (r.a.)'den rivayet ettiği "Resulüllah (s.a.) vitir kılar ve rükû'dan Önce kunut yapardı" mealindeki hadis de aynı görüşe delâlet etmektedir.

Said b. Cübeyr, Ahmed b. Hanbel ve Şâfillerin meşhur olan görüşüne göre kunut rükû'dan kalktıktan sonra yapılır. Bunlar Beyhakî ve Hâkim'in Hasen b. Ali (r.a.)'dan rivayet ettikleri şu habere dayanırlar: "Resulüllah (s.a.) bana vitrimdeibaşımı kaldırdığım ve geriye secdeden başka bir şey kalmadığı zaman diye dua etmemi, emretti."
Görüldüğü gibi bu haber kunutun rükû'dan doğrulduktan sonra okunacağını ön görmektedir. Hulefa-i Râşidinin de bu şekilde yaptıkları rivayet edilir.
Kunutun rükû'dan önce olduğunu bildiren rivayetlerle, sonra olduğuna işaret edenler arasındaki farklılık bir tezadın bulunduğuna delâlet etmez. Çünkü kunut mubah bir fiildir ve Resulüllah'ın hem rükû'dan önce, hem de sonra kunut yaptığı vâriddir. Nitekim İbn Nasr'ın Humeyd'den yaptığı şu rivayet bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Enes'e kunutun rüku'dan önce mi, yoksa sonra mı olduğunu sordum.
"Biz hem önce hem de sonra kunut yapardık" cevabını verdi."
Vitir namazında kunutu meşru görenler, tekbir alınarak ellerin kaldırılacağını söylemişlerdir. Hanefi, Şafiî ve hanbeliler bu görüştedirler. Ellerin kaldırılmayacağını veya rüku'dan evvel ya da sonra olması durumuna göre el kaldırmanın değişeceğini ifade eden rivayetler varsa da bunlar pek şuyû bulmamıştır.
Kunut için yapılacak dua konusunda Ahmed Nâim merhumun Tecrid-i Sarih Tercemesi'nde yazdıklarını biraz sadeleştirerek nakletmeyi uygun buluyoruz:
"Şimdi sıra me'sûr olan kunut duasına geliyor. Bu dua, me'sur olarak ezberlediğimiz dualardan ibaret değildir. Nitekim Ömer (r.a.)'in kunut olarak yüz âyet miktarı uzunluğunda dualarda bulunduğu rivayet edilmiştir. Me'sur olanlar arasında rivayet yönünden en kuvvetlisi Şâfiîlerin sabah namazında okudukları: duasıdır ki, bunu Hasan b. Ali (r.anhumanın) "mükerrem dedem sallellahu aleyhi vesellem vitir kımıltımda söyleyeyim diye bana şu kelimeleri öğretti..." diyerek bu duayı haber verdiği Tirmizî'nin ve İbn Mâce ile Neseî'nin "Sünen" kitablarında rivayet edilmiştir.
Tirmizî, "bu bâbda Ali b. Ebi Talib (r.a.)'den de rivayet vardır. Bu, yalnız bu vecihten yani Ebu'l-Havrâ es-Sa'di tarikinden bize ulaşmış bir hadis olup Nebiyy-i Ekrem (s.a.)'den kunut hakkında rivayet edilmiş bulunan bundan daha hasen bir hadis bilmiyoruz" diyor.
Hanefilerce senenin her gecesi vitrinde rüku'dan önce okunan duası hakkındaKütüb-i Sitte'de hiç bir rivayete muttali olmadimsa da,

Âbdurrezzâk ile Muhammed b. Nasr ve Tahâvî ve İbn Ebî Şeybe'nin rivayetlerinde, bu duaları Ömer ve Ali (r.anhuma)'nın sabah namazında okudukları anlaşılıyor.
Ömer (r.a.)'in rüku'dan sonra (fakat hangi namazda olduğu belli değil) "(Ey Allahım! Bizi ve mü'min erkekleri ve mü'mine kadınları müslüman erkek ve kadınları bağışla, onların aralarını birleştir. Islâh et. Senin ve onların düşmanlarına karşı onlara yardım et.Ey Allahım! kullarını senin yolundan ayıran resullerini yalayanlayan ve dostlarınla harb eden kâfirlere ehl-i kitaba lanet et- Ailahım! Onların sözlerinin arısını ayır, ayaklarım kaydır, günahkâr kavimlerden çevirmediğin azabını onlara indir.
Hüseyin b. Ali (r.anhuma)'ın salat-ı vitirde "ilâhî, sen görürsün görülmezsin. En yüksek görecek mevkidesin. Dönüp dolaştıktan sonra nihayet varılacak sensin. Her şeyin sonu gibi önü de senindir. İlâhî! Zelil olmaktan rüsvây olmaktan sana sığınırız," kunutunu da İbn Ebî Şeybe Musannef inde rivayet etmektedir. İbn Mâce ile Nesâî, Sünelilerinde Nebiyy-i Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem Hazretlerinin vitrin sonunda "İlâhi, senin gazabından rızana sığınırım; ukubetinden affına sığınırım; Hâsılı senden sana sığınırım. Lâyık olduğun gibi tam senalarla medihlerini sayamam. Sen kendini nasıl sena ettinse öylesin. Yâ Rab!"[417][31] buyurmak âdetleri olduğunu Ali keremellahü veçhe'den rivayet etmişlerse de bu dua kunut duası mıdır, yoksa tahiyyeden sonra mı, yoksa selam verdikten sonra mı, böyle niyaz edildiği sarâheten anlaşılamıyor. Zira vitrin sonu tâbiri bu mânâların üçüne de şâmildir.
Şâfiîlerin sabah namazlarında okudukları -Hasen b. Ali (r.anhûma)'den rivayet edilen- kunutun meali âlisi şudur:[418][32]
Neseî'nin rivayetinde duanın sonunda ziyâdesi de vardır ki, salât-ü selâm, evvelce edilen duaların kabulüne vesile olur. Zira duanın tamamı ya makbul ya merduddur. Resul-i Müctebâ'ya salât ü selâm ise, behemehal makbuldür. Evvelki dua şayet merdud olacak gibi ise bu sayede -İnşa Allah- O da karîn-i kabul olur.
Hanefilerin vitirde her gece Şâfiîlerin ise yalnız ramazanın son yarısında okudukları duayı şerif ile yüksek meali şöyledir:
"Allah'ım! Biz senden yardım, ettiklerimizden dolayı senden mağfiret dileriz. Sen'den hidâyet isteriz. Sana imanımız var. Sana tevekkül ederiz. Her türlü medh sıfatlan ile sana sena ederiz. Sana şükrederiz. Sana küfür

etmeyiz. Sana muhalefet ve isyan edeni başımızdan atıp terk ederiz. Allahım! İbâdeti sana ederiz. Namazı senin için kılar, secdeyi senin için ederiz. Koşup çabaladığımız hep sana doğru gelmek içindir. Senin rahmetini umar, azabından çekiniriz. Zira senin ciddi azabın kâfirlere bulaşır."

Şafiîler buna Ömer (r.a.)'in üçüncü olarak irad ettiğimiz duasını da ilave ederler.[419][33] Ancak den sonra: = kalblerinde iman ve hikmet yarat. Resulünün dini üzere kendilerini sabit kıl. Her ne üzerinde kendileri ile ahdetmiş isen, o ahde vefa etmeyi gönüllerine ilham et. Kendi düşmanlarına ve senin düşmanlarına karşı onlara yardım et. Ey Hak îlâhî! bizleri de onlardan kıl," cümlelerini de ilâve ederler.[420][34]

Kunut duaları konusunda Tecrid Tercemesi'nden naklettiğimiz bilgiye ilâveten, "kunut için belli bir dua yoktur, herkes istediği duayı okur" diyenlerin şu sözlerini aktarmayı da uygun buluyoruz: İbrahim en-Nehaî: "Ku-nutta muayyen bir dua yoktur" der. Hişam b. Urve, babasının "Ben sizin dua etmeniz, ihtiyaçlarınızı istemeniz için kunut yapıyorum" dediğini rivayet eder. İmam Malik'in şu sözleri de kunut için belli bir dua olmadığı görüşüne uygun düşer: "Kunut için belli bir dua yoktur. Kişi farz namazlarda oturarak, ayakta veya secdede dünya ve âhiret için her türlü ihtiyacını isteyebilir."[421][35]

**1426.** ...Abdullah b. Muhammed en-Nüfeyli, Zuheyr'den, o da Ebu îshak'dan önceki hadisi aynı isnâd ve mana ile rivayet etti. Züheyr rivayetinin sonunda, Hasan bu (kunut duasını) "vitirdeki kunutta" söylerdi dedi. "Onları vitirde söylüyorum" sözünü zikretmedi.[422][36] Ebü'l-Havra, Râbi'a b. Şeybândır.[423][37]

## Açıklama

Müellifin bunları söylemekteki maksadı, Ebu'l-Ahvas'ın İbn İshak'tan yaptığı (önceki) rivayetle, Zuheyr b. Harb'in Ebu İshak'tan yaptığı (bu) rivayet arasındaki farka işaret etmektir. Buna göre Ebu'l-Ahvas'ın rivayetinde "onları vitirde söylüyorum" sözünü söyleyen Ha-sen b. Ali'dir. Züheyr'in rivayetinde ise bu, yer almamıştır. Ancak Hz. Ha-san'ın bu duayı

okuduğu hadisin sonunda râvî Ebü'l-Havran'ın bir sözü olarak hikâye edilmiştir.[424][38]

**1427.** ...Ali b. Ebi Tâlib (r.anh)'den rivayet edildiğine göre; Resulüllah (s.a.) vitir namazının sonunda şöyle dermiş:
"Allahımî Senin gazabından rızana, cezandan affına, senden sana sığınırım. (Lâyık olduğun gibi) senin senalarını sayamam, sen kendini nasıl sena (medh) ettînse öylesin."[425][39]
Ebu Dâvûd dedi ki: "Hişam, Hammad'ın en eski hocasıdır. Bana Yahya b. Main'in "Ondan Hammad b. Seleme'den başka kimse (hadis) rivayet etmedi" dediği ulaştı."
Yine Ebâ Dâvud şöyle dedi: "İsa b. Yunus, Said b. Ebi Arûbe'den; o Katâde'den; Katâde, Said b. Abdirrahman b. Ebzâ'dan; o da babası vasıtasıyle Übey b. Ka’b'den, Resulüllah (s.a.)'in vitirde rüku'dan önce kunut yaptığını rivayet etti.[426][40]
Ebu Dâvud şunu da söyledi: "İsab. Yunus bu hadisi aynı şekilde Fıtr b. Halîfe'den; O, Zübeyd'den; Zübeyd, Said b. Abdirrahman b. Ebzâ'dan, o da babası kanalıyla Übey (b. Ka'b)'den; Übey (r.a.) Resulüllah (s. a.)'in (Önceki talikteki olduğu gibi rüku1 dan önce kunut yaptığını) rivayet etti.[427][41]
Ha/s b. Gıyas, Mis'ar, Zübeyd, Said b. Abdirrahman b. Ebzâ ve babası isnadı ile Übey b. Ka'b (r.a.)'den Resulüllah (sM.yin vitirde rükudan Önce kunut yaptığı rivayet edildi.[428][42]
Ebû Dâvud devamla şöyle dedi: "Said'in Katâde'den rivayet ettiği hadisi Yezid b. Zürey, Said*den; o, Katâde'den; Katâde, Azre'-den; Azre, Said b. Abdirrahman b. Ebzâ'dan; o da, babası vasıtasıyla Nebi (s.a.)'den rivayet etmiş, kunutu zikretmemiş, Übeyy'i de anmamıştır.[429][43]
Aynı şekilde bu hadisi Abdul-A 'lâ ve Muhammed b. Bişr el-Abdt (Said b. Ebû Arûbe'den) rivayet etmiş, kunutu zikretmemişlerdir.-Muhammed b. Bişr'in bu hadisi işitmesi İsa b. Yunus ile beraber Küfe'de gerçekleşmiştir.- Yine bu hadisi Hişam ed-Destevâî ve Şu'be, Katâde'den rivayet etmişler, kunut'u anmamışlardır.[430][44]

Zübeyd'in hadisini Süleyman el-A smeş, Şu 'be, Abdulmelik b. Ebi Süleyman ve Cerir b. Hazım -hepsi Zübeyd'den rivayet etmişlerdir-onlardan hiç biri kunutu zikretmemiştir. Ancak Ha/s b. Ğıyas, ve Mis'-ar vasıtasıyla Zübeyd'den rivayet edilen bundan müstesnadır. Çünkü Mis'ar hadisinde "Resulüllah rüku'dan önce kunut yaptı" demiştir.
Ebu Dâvud: "Ha/s hadisi olarak meşhur olan bu değildir, Onun Mis'ar'dan başkasından olduğunu zannediyoruz" dedi. Yine Ebu Dâvud: "rivayet olunuyor ki:
"Übeyy Ramazan ayının (ikinci) yarısında kunut yaparmış" dedi.[431][45]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin esas metni ile sonunda zikredilen talik arasında pek irtibat görünmemektedir. Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edilen esas metinde Hz. Peygamber (s.a.)Jin, vitir namazından sonra metinde görülen duayı okuduğu bildirilmektedir. Ancak bu duanın kunut duası mı, yoksa tahiyyeden sonra mı, ya da selâm verildikten sonra mı olduğuna dair açık bir işaret yoktur. Dolayısıyla bunlardan herhangi birine ihtimal vardır. Çünkü "vitrin sonu" tabirinden, bunların hepsi anlaşılabilir. Ebû Davud'un bu hadisi bundan sonra gelecek olan "vitirden sonra dua" babında değil de kunut duası babında zikretmesi, onun bu duayı kunut duası saydığına delâlet etmektedir.
Ancak Nesâî'nin rivayetlerinden birinde Mirek, "Namazım bitirip yatağına yatmaya hazırlandığı zaman şöyle derdi: "..." diyerek bu duayı okuduğunu söylüyor. Bu, yukarıdaki duanın vitir bittikten sonra okunmuş olduğunu gösterir. İbnü'l-Kayyım de Zâdül-Meâd'de bu konuda şunları söyler: "Sindî'nin Nesâî hâşiyesindeki sözleri, Resulüllah'ın bunu kıyamın sonunda okumuş olmasının muhtemel olduğunu gösterir. Buna göre bu dua kunut duası olmuş olur." Nitekim musannifin sözünün muktezası da budur. Ancak bunun teşehhüd için oturulduğunda söylenmiş olması da mümkündür. İbarenin zahiri buna delâlet etmektedir.
Hadisin sonunda Ebu Davud'un aldığı taliklerden ilk üçü, kunut duasının rüku Man önce olduğuna işaret etmektedir. Sonrakilerde ise, bu konuya hiç temas edilmediği görülüyor. Bu talikler arasındaki farklılıklara her birinin tercemesinin dipnotunda temas edilmiştir. Aslında şerhlerde bunlar hakkında daha geniş malûmat mevcuttur. Ancak o tafsilâtın daha çok

araştırıcılar için gerekli olacağı ve araştırıcının müracaat yerinin de esas kaynaklar olduğu mülahazasıyla o tafsilatı buraya almaya lüzum görmedik. Çünkü bu, meal ve şerh okuyucusu olan Türk okuyucusunu sıkacaktır. Zâten kunut duasının münâkaşası daha önceki hadislerin şerhinde ortaya konulmuştur.[432][46]

**1428.** ...Muhammed (b. Şirin) arkadaşlarından birinden rivayet ettiğine göre:
Ubey b. Ka'b onlara -ramazanda- imam olmuş ve ramazanın son yansında kunut yap(ar)mış.[433][47]

**Açıklama**

Muhammed b. Sîrin'in bir sahâbî fiilini yansıtan bu eseri aldığı arkadaşınm kim olduğu belli değildir. Onun için ulema katında bu tip hadisler delil olarak ele alınmaz.[434][48]

**1429.** ...Hasen (el-Basrî)'den rivayet edildiğine göre: Ömer b. el-Hattab (r.a.) insanları, Übey b. Ka'b'in arkasında topladı, Ubey onlara (ramazandan) yirmi gece teravih kıldırır, sadece sonraki yarısında kunut yaptırırdı. (Ramazanın) son on günü olunca (mescidden) ayrılıp namazını evinde kılardı. Bunun üzerine insanlar da "Übey kaçtı" derlerdi.[435][49]
Ebû Dâvûd dedi ki: "Bu kunut konusunda zikredilenlerin önemli olmadığını gösterir. Bu iki hadis "Resûlullah (s.a.)Hn vitir'de kunut yaptığına dair” olan Ubey hadisinin zayıf olduğuna delildirler.[436][50]

**Açıklama**

İlk zamanlarda sahâbiler teravih namazlarını kendi kendilerine münferiden kılarlardı. Hz. Ömer bu durumu hoş karşılamamış Übey b. Ka'b (r.a.)'i imam tayin ederek cemaate teravih ve vitir namazını kıldırtmaya başlamıştı. Metinden anladığımıza göre Übey (r.a.) bu vazifeye yirmi gün devam etmiş, son on gününde ise, mescide gelmeyerek evine çekilmişti. Onun bu şekilde hareket etmesindeki maksad, kendini tam olarak ibâdete vermek ve başka şeylerle vakit geçirmemek arzusu olsa gerektir. Nitekim Fahr-i Kâinat (s.a.)

Efendimiz de ramazanın son on günü gelince hanımlarına yaklaşmayı dahi terk ederek kendisini ibâdete verir ailesini de ibâdete teşvik ederdi.
Rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Übey, teravih kıldırdığı bu yirmi günün sadece son yarısında yani ikinci on gününde kunut yaptırmıştır.
Müellif Ebu Dâvûd rivayetin sonuna koyduğu talikte bu ve bundan önceki eserlere dayanarak kunut konusunda zikredilen şeylerin delil olmaya elverişli olmadığını, Hz. Peygamber'in kunut yaptığını ifâde eden Übey hadisinin zayıf olduğunu söylemiştir. Ebu Davud'un, bu eserlerle Ubeyy'in merfû hadisini zayıf olarak nitelemesi, "sahâbinin ameli, rivayetine ters düşerse, o rivayetin zafına hükmedilir" düşüncesine dayalı olmalıdır.
Fakat, Ebu Davud'un dayandığı her iki rivayet delil olmaya uygun değildir. Çünkü önceki eserde Muhammed b. Sîrîn'in kendisinden haber aldığı zâtın meçhul olduğunu, dolayısıyla haberin ihticaca elverişli bulunmadığını ifâde etmiştik. Bu eser, ise, munkatidir. Çünkü Hasen el-Basri Hz. Ömer (r.a.) ile görüşmemiştir. Hasen el-Basrî H. 21 yılında doğmuştur. 23.yılın sonunda veya 24. yılın başında, daha çocukken Hz. Ömer'i görüp de yaptığından haberdar olması elbette düşünülemez.
Üstelik Buhârî ve Müslim, Asım b. el-Ahvel vasıtasıyla Enes b. Mâlik'-ten bizzat Hz. Peygamber'in kunut yaptığını rivayet etmişlerdir. Gerçi bu kunut Bi'r-i Mâ'ûne faciasında yetmiş sahâbinin şehid edilmeleri üzerine müşriklere beddua için yapılmıştır ama Hz. Peygamber'in kunut yaptığına delildir.
Mezkûr rivayetin tercemesi şöyledir: Enes b. Malik (r.a.)'e kunutu sordum:
Kunut vardı cevabını verdi,
Rüku'dan evvel mi, yoksa sonra mıydı? dedim.
Evveldi, dedi.
Ama filan senin kunutun rüku'dan sonra olduğunu söylediğim haber verdi, ne dersin? dedim.
Yanlışı var. Resulullah (s.a.) yalnız bir ay kunut yaptı. Takriben yetmiş kişiye varan ve kendilerine kurra denilen bazı kimseleri müşriklerden bir kavmin yanma göndermişti. Onlar müşriklerden daha azdı. Onları müşrikler öldürmüştü. Onlarla Resulullah arasında anlaşma vardı, zannediyorum. (Bundan dolayı) Resulüllah (s.a.) bir ay o müşrikler aleyhine beddua ederek kunut yaptı.
Bu rivayet, Hz. Peygamberin kunut yaptığını gösterir. Dolayısıyla Resulüllah'ın kunut yaptığına dâir bir şeyin olmadığını söylemek pek

isabetli değildir.437[51]

**Bazı Hükümler**

**1.** Teravih namazının hem cemaatle hem de münfenden kılınması caizdir.
**2.** Teravihin cemaatle kılınması halinde vitir namazı da cemaatle kılınır.
**3.** Ramazanın ikinci on gününde kunut yapmak meşrudur.
**4.** İdarecinin cemaatin namazını kıldırmak için imam tâyini meşrudur.438[52]

**6. Vitirden Sonra Dua Etmek**

**1430.** ...Ubey b. Ka'b (r.a.)'den; demiştir ki:
Resulullah (s. a.) vitir namazında selâm verince = Ayıplardan âri, melik olan Allah'ı her türlü noksandan tenzih ederim" derdi.439[53]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Nesâfdeki rivayeti buradakinden dan; uzuncadır. Orada Ebû Davud'un rivayet ettiği kısmın evvelinde Hz. Peygamber'in vitir namazında A'lâ, Kafirim ve İhlâs surelerini okuduğu, sonunda da ibaresini üç defa söylediği, bir başka rivayetinde de bunu söylerken sesini yükselttiği zikredilmektedir. Üçüncü bir rivayetinde ise, Hz. Peygamberin üçüncü söyleyişinde sesini uzattığı ifade edilmektedir.440[54]

**1431.** ...Ebu Said el-Hudrî (r.a.)'den; demiştir ki: Resulüllah (s.a.) şöyle buyurdu:
Her kim vitrini kılmadan uyuyakalir veya onu unutursa hatırladığı zaman kılsın."441[55]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Tirmizî'deki rivayeti "Her kim vitri kılmadan uyuyakahrsa, sabah olunca kılsın"; Hâkim'inkinde ise, "Kim vitrini klimadan uyuyakalırsa veya onu unutursa, onu sabah olunca veya hatırlayınca kılsın" şeklinde vârid olmuştur. Bunlara göre hadisin Ebû Dâvûd'daki bu rivayetini

de "vitrini kılmadan uyuyakalan veya onu unutan kimse hatırladığı (ya da uyandığı) zaman kılsın" şeklinde anlamak gerekir.
Hadis-i şerîf vitrin vâcib olduğunu söyleyen Ebû Hanife'nin delillerindendir. Çünkü "vâcib olmayan bir şeyin kaza edilmesi meşru değildir."
Yine bu hadis-î şerif, vaktinde kıhnamayan vitir namazının kaza edilmesi gerektiğine delâlet etmektedir. Bu, sahâbilerin, tâbiûnun ve onlardan sonrakilerin cumhurunun görüşüdür. Sufyân es-Sevrî, Ebû Hanife, İmam Mâlik, el-Evzâî, İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak'ın mezhepleri de bu merkezdedir. Ancak âlimler kaza vaktinde ihtilaf etmişlerdir.
İbn Abbas, Mesrûk, Hasen el-Basrî, ibrahim en-Nehaî, Mekhûl, Katâ-de, İmam Mâlik, İmam Ahmed ve îshak'a göre fecrin doğuşundan sonra fakat sabah namazı kılınmadan önce kaza edilmelidir.
Delilleri Tirmizî'nin merfu' olarak rivayet ettiği "Sabah namazından sonra vitir yoktur..." mealindeki hadistir. Tirmizî, bu hadisi verdikten sonra "Ulemadan çoğu bu görüştedir. Şafiî, Ahmed ve İshak da böyle diyorlar" der.
Hz. Peygamber'in sabah vakti girdiği halde vitir kıldığını bildiren birçok hadis vârid olmuştur. Beyhakî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği "Nebi (s.a.) sabah vakti vitir kıldı", Ahmed ve Taberânî'nin Aişe (r.anha)dan rivayet ettikleri "Resulüllah (s.a.) sabahleyin vitir kılardı", Hâkim'in Ebû'd-Derdâ'dan rivayet ettiği, "Bazan cemaat sabah nama/ı için kalktığı halde ResûlullatTı vitir kılarken gördüm" tarzındaki ri\ âyetler, sabah olunca \ ıtri kaza etmenin meşru olduğunu gösteren delillerdendir.
Yukarıda isimlerini saydığımız âlimlere göre şayet vitir namazı sabah namazından evvel kıhnmamışsa, artık kaza edilmez. Fakat nafile olarak sonradan kılınsa iyi olur.
İbrahim en-Nehaî'ye göre, sabah namazı kılınmış bile olsa, güneş doğmadan önce vitir kaza edilebilir.
Şâbî, Hasen, Tâvûs, Mücâhid ve Hammâd b. Ebi Süleyman'a göre ze-vâle kadar vitir kaza edilir.
Zahirîlerden İbn Hazm, uyumaktan dolayı geçirilenle unutarak geçirilen ve kasden geçirilenin arasını ayırmış, her birini ayrı hükümlere tâbi tutmuştur. Uyuyarak veya unutarak geçirenin hatırlayınca veya uyanınca istediği zaman kaza edebileceğini, kasten geçirenin ise, kaza imkânının olmadığını söylemiştir.

Şafiî mezhebinin meşhur görüşüne göre: Gece ve gündüz her an için vitir kaza edilir.
Evzâî'nin sabah kılındıktan sonra güneş doğmadıkça kaza edilemeyeceği görüşünde olduğu nakledilmiştir.
Hane filere göre mekruh vakitlerin dışındaki tüm vakitlerde vitrin kazası caizdir. Üzerinde durduğumuz hadis-i şerifin mutlak oluşu, bu görüşün delilidir. Fecir'den sonra fakat sabah namazından önce kılınacağı görüşün-dekilerin .delili olarak zikrettiğimiz hadisler, kazanın sadece o vakte tahsisini gerektirmez. Hz. Peygamberin o vakitte vitir kaza ederken görüldüğünü gösterir. Bu başka zamanda kazanın caiz olmadığını göstermez. Fecirden sonra vitrin olmadığını bildiren bazı rivayetler varsa da bunlar zayıftır.
Her ne kadar hadis-i şerifte sadece uyuyarak ve unutarak geçirenin vitri kaza etmesi istemiyorsa da, kasden geçirenin kaza etmesi de öncelikle gereklidir. Cumhur bu görüştedir.[442][56]

**Bazı Hükümler**

**1.** Vitir namazı vaciptir.
**2.** Vaktinde kılınmayan vitir namazının kaza edilmesi gerekir. Ne zaman kaza edileceğine dair ihtilaflar yukarıda özetlenmiştir.[443][57]

**7. Vitri Uyumadan Önce Kılmak**

**1432.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den; demiştir ki:
Dostum (s.a.) bana üç şey vasiyet etti: Onları seferde de hazarda da asla terk etmem! Bunlar, iki rekat kuşluk namazı, her ay üç gün oruç tutmak ve vitri kılmadan uyumamaktır.[444][58]

**Açıklama**

Halil dost demektir. Dostun muhabbeti kalbe girdiği (hulul ettiği) için böyle denilmiştir.
Ebû Hureyre (r.a.) bu sözü ile mutlak sohbet ve sevgiyi kast etmiştir. Bir kimsenin başkasına "halîlim" (dostum) diyebilmesi ,için mutlaka bu sevginin iki taraflı olması gerekmez. Dolayisıyle bu hadis, "Eğer rabbimden

başka dost edinseydim, Ebu Bekir'i edinirdim" mealindeki hadise muhalif değildir.
Ebû Hüreyre (r.a.) Resulüllah'ın kendisine vasiyyet ettiği bu üç şeyi hazarda ve seferde ihmâl etmediğini söylemiştir. "Hazarda ve seferde" sözünün yerine, Buhârî'deki rivayette "ölünceye kadar", Müslim'in Ebu'd-Derdâ'dan rivayetinde ise, "yaşadığım müddetçe", NesâTde de: "İnşallah ebediyyen" sözleriyle yer almaktadır.
Hz. Peygamberin tavsiye ettiği üç şeyden birincisi iki rekatlik kuşluk namazıdır. Bu namazın iki rekatle kayıtlanması ya en azına işaret etmek içindir, ya da maksat, mutlak mânâda kuşluk namazıdır. Çünkü kuşluk namazının daha fazla rekatle meşru olduğu daha önce geçmişti. Buhârî'nin rivayetinin mutlak mânâda "kuşluk namazı" şeklinde olması da buna delildir.
Efendimizin Ebu Hureyre (r.a.)'e her ay tutmasını tavsiye ettiği üç gün orucun "eyyâm-ı bîyz" denilen her ayın on üç, on dört ve on beşinci günlerinde olması muhtemeldir. Ayrıca güne işaret edilmeden mutlak mânâda "üç gün" başında, ortasında ve sonunda birer gün, her on günün başında bir gün olarak üç gün olma ihtimâli vardır.
Hz. Peygamber (s.a.)'ın bu orucu tavsiye etmesindeki hikmet, nefsi oruca alıştırmaktır. Bunun üç günle tahdidi de ayın tamamında oruç tutmuş gibi sevab elde etmek içindir. Çünkü Cenab-ı Allah'ın bir haseneye en az on misli sevab ile mukabele edeceği bilinmektedir.
Resul-i Ekrem'in Ebu Hüreyre (r.a.)'e, vitri "uyumadan önce" kılmasını tavsiye etmesi, onun, gecenin sonunda uyanamayacağını bildiğinden dolayı olsa gerektir. İbn Hacer'in beyânına göre Ebû Hureyre (r.a.) akşamları geç vakte kadar, öğrendiği hadisleri unutmamak için tekrarlamakla vakit geçirir, bu yüzden de geç yatardı. Onun için yattıktan sonra gece yarısından sonra uyanıp da vitri kılamama ihtimali vardı. Bu yüzden Efendimiz (s.a.)'in tavsiyesi sadece ona mahsustur. Dolayısıyla bu hadis, bundan sonraki bâbda gelecek olan ve vitri gecenin nihayetine te'hir etmenin efdâl olduğunu bildiren hadislere muhalif değildir.
Fahr-i Kâinât'ın tavsiyelerinin sadece namaz ve oruca münhasır olması onların bedenî ibâdetlerin en şereflileri olduğu içindir. Namazlar içerisinde vitir ve kuşluk namazlarını seçmesi, vitrin bazı âlimlere göre vâcib, ulemânın cumhuruna göre de sünnetlerin en kuvvetlisi olduğu içindir.

Kuşluk namazının da insanın mafsalları için istenilen günlük sadakaya kâfi gelmesi yönündendir.[445][59]

### Bazı Hükümler

**1.** Kuşluk namazı kuvvetli bir nafiledir ve en az iki rekattır. Hz. Peygamber m bu namaza devam etmemesi bunun müstehab olmamasını gerektirmez. İbn Hacer el-Askalanî Fethü'l-Bârî isimli eserinde bunu şöyle izah eder:
"Hz. Peygamber'in kuşluk namazına devam etmeyişi onun müstehap olmadığına delâlet etmez. Çünkü onun müstehab oluşu, sözünün delaletiyle sabittir. Bir hükmün sübûtu için hem sözün hem de fiilin bulunması gerekmez. Ancak Resûlüllah'ın bizzat yapmaya devam ettiği, devamlı yapmadığından daha çok tercihe şayandır."
**2.** Her ayın üç gününde oruç tutmak müstehabtır. Buradaki hikmet yukarıda da temas edildiği gibi, nefsi oruca alıştırmak, zamanı tüm oruçlu geçirmiş gibi sevab almak ve farz oruçlarda olması muhtemel noksanları telâfi etmektir.
**3.** Vitir namazını uyumadan önce kılmak müstehabtır. Fakat bu, yattıktan sonra uyanamamaktan korkanlar hakkındadır. Genel mânâda ise, vitri gecenin sonuna bırakmak müstehabtır. Bundan sonraki bâbda gelecek olan "gece namazınızın sonuncusunu vitir yapınız" hadisi buna delildir.[446][60]

**1433.** ...Ebu'd-Derdâ (r.a.)'dan; demiştir ki:
Dostum (Nebi) sallellahu aleyhi ve sellem, bana üç şey tavsiye etti. Onları hiç bir sebeple terk etmem. Bunlar, her ayda üç gün oruç; vitir kılmadan uyumamak; hazarda ve seferde kuşluk nâfilesidir.[447][61]

### Açıklama

Görüldüğü gibi bu ve önceki hadisler mânâ yönünden tam bir mutabakat içindedirler. Yalnız öncekinde Ebû Hureyre (r.a.)'nin, "hazarda ve seferde terk etmem" ifadesi, Resulüllah'ın tavsiyelerinden önce zikredilmiştir. Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın rivayetinde ise, aynı ifâde metnin sonunda, kuşluk namazına bitişik olarak zikredilmiştir. Ayrıca kuşluk namazı önceki rivayette "iki rekat kuşluk (namazı)" şeklinde vârid olmuş iken, burada

rekat adedi zikredilmeden ve nafile olduğu açıkça belirtilerek "kuşluk nafilesi" diye ifâde edilmiştir.
Aynı mânâ. ve lâfızlarla vârid olan bir hadisin ayrı ayrı iki sahâbiden rivayet edilmesi şaşılacak bir şey değildir. Çünkü Resulüllah'ın aynı şeyleri birden fazla kişiye tavsiye etmesi ve onların bunu aynı ya da biri birine benzer ifadelerle başkalarına aktarmaları pek tabiîdir.[448][62]

**1434.** ...Ebû Katâde (r.a.)'den rivayet edildiğine göre;Resulullah (s.a.) Ebû Bekir (r.a.)'e:
“Vitri ne zaman kılıyorsun?" diye sordu. O da:
Gecenin başında kılıyorum, dedi. (Sonra) Ömer (r.a.)'e: "(Ya sen) Hangi vakitte kılıyorsun?" dedi.
Gecenin sonunda, karşılığını verdi.
Bunun üzerine Resülullah (s.a.) Ebu Bekir (r.a.) için, "Bu, ihtiyatı tuttu"; Ömer (r.a.) için de, "Bu, da kuvvete (azimete) sarıldı" buyurdu.[449][63]

**Açıklama**

Hâkim'in rivayetinde Hz. Ebû Bekir'in cevabı "uyumadan önce kılarım" şeklinde vârid olmuştur.Hz. Peygamber (s.a.)'in Ebu Bekir için söylediği "Bu, ihtiyatı aldı" sözündeki "ihtiyat" kelimesinin karşılığı olan kelimesi, Ebu Dâvûd'un bazı nüshalarında şeklinde zabt edilmiştir. Buna göre bu sözün mânâsı, "bu evlâ olanı aldı" şeklinde olur.
Efendimiz Hz. Ömer'e söylediği de İbn Nasr da "Kuvvetlinin işini tuttu, kuvvetli mü'minin yaptığını yaptın" şekillerinde vârid olmuştur.
Bu hadis-i şerif uyuduktan sonra uyanamamaktan korkan kimsenin vitir namazını yatmadan önce, uyanacağım bilen kimsenin ise, gecenin sonunda kılmasının efdal olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer (r.a.) de, akıllıların vitri uyumadan önce: kuvvetlilerin ise, gecenin sonunda kıldıklarım ve bunun efdal olduğunu söylemiştir.
Uyumadan önce vitir kılma konusunda daha başka hadisler vârid olmuştur. İbn Nasır'in şu rivayetleri bunlardan ikisidir:
Eş'as b. Kays, Ömer b. el-Hattâb'ın, kendisine hitaben şöyle dediğini haber veriyor: - Resûlullah(s.a.)'den duyduğum şu şeyi benden öğren: "Karısını döven kimseye sebebini sakın sorma, vitri kılmadan önce uyuma!"

Ali (r.a.)'den; "Resulüllah (s.a.) vitri kılmadan önce uyumaktan beni m enetti."[450][64]

**Bazı Hükümler**

Yatsı namazı ile fecir arasındaki vakit, vitrin vaktidir.Uyanabileceğim bilen kimsenin bu namazı gecenin sonunda bundan emin olmayanın ise, uyumadan önce kılması müstehabtır.[451][65]

**8. Vitir Namazının Vakti**

**1435.** ...Mesrûk'dan; demiştir ki:
Aişe (r.anha)'ya; Resulüllah (s.a.) vitri hangi vakitte kılardı? dedim.
Gecenin başında, ortasında ve sonunda kılardı. Bunların hepsini yaptı. Ama vefatına doğru sehere kadar geciktirirdi[452][66] dedi.[453][67]

**Açıklama**

Buhârî'nin rivayetinde ifâde "gecenin her vaktinde veya her gece vitir kılmıştır" şeklindedir. Müslim'deki bir rivayette de:
"sehere kadar" yerine "gecenin sonuna kadar" denilmektedir.
Hadis-i şerif vitir namazını gecenin herhangi bir vaktinde kılmanın caiz, ama fecrin doğmasından hemen evvelki vakitte kılmanın efdâl olduğunu göstermektedir. Bu konuda başka hadisler de vârid olmuştur.
Vitrin ilk vakti cumhura göre, yatsı namazı kılındıktan sonradır. Ebû Hanife rahimehüllah'a göre ise, vitirle yatsının vakti aynıdır. Ancak bile bile yatsıdan evvel kılınamaz. Bu tertibe rivayet açısından gereklidir. Ama unutarak yatsıyı kılmadan önce vitri kılarsa tekrar etmez. Aynı şekilde bir kimse yatsı namazını kılıp uyuşa sonra uyanıp abdest alarak vitri kılsa ve sonradan yatsıyı abdestsiz kıldığını hatırlasa İmam-ı Azam'a göre, sadece yatsıyı iade eder. Sahibeyn ise, her ikisinin de iade edileceği görüşündedirler.[454][68] Bu ihtilâfa vitrin vakti konusundaki görüş ayrılığı olduğu kadar vitrin hükmü yani vâcib mî, yoksa sünnet mi olduğu hakkındaki ihtilâf da müessirdir.
Vitrin vakti konusunda Bedâi'de (özet olarak) şu bilgi verilmektedir:

"Vitrin vaktine gelince, bu konudaki söz iki mevzuda toplanacaktır. Birisi asıl vaktin diğeri de müstehab vaktin beyânıdır:
Asıl vakti: Ebü Hanife'ye göre, yatsı namazının vaktidir. Ancak yatsıdan sonra kılınmak üzere meşru kılınmıştır. Hatta, şartı olan tertib bulunmayacağı için yatsıdan evvel kılınması caiz değildir. Ama unutarak kıhnırsa başka. Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî'ye göre ise, vitrin vakti yatsı namazı edâ edildikten sonradır. Bu ihtilâf vitrin Ebu Hanife'ye göre vâcib, diğerlerine göre sünnet oluşu görüşüne dayanır.
Vitrin Müstehab vakti: Gecenin sonudur. Delili Aişe (r.anhaydan rivayet edilen şu hadistir: "Aişe (r.anha)'ya Resulüllah (s.a.)'in vitri soruldu. O da 'hazan gecenin başında, bazan ortasında, bazan da sonunda kılardı" cevabını verdi. Bu vitri kaçırmaktan korkmadığı zamandır. Ama onu kaçırmaktan korkarsa, vitri kılmadan uyumaması gerekir."[455][69]

**Bazı Hükümler**

**1.** Vitrin vakti yatsı namazının vakti ile veya yatsı kılındıktan sonra başlar. Gecenin sonuna kadar devam eder.
**2.** Uyanacağından emin olan kimsenin vitri gecenin sonuna bırakması efdaldir.[456][70]

**1436.** ...İbn Ömer (r.anhuma)'dan rivayet edildiğine göre; Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Vitir namazını sabahın vakti girmeden önce kılınız."[457][71]

**Açıklama**

Tirmizî'nin rivayeti Ebû Said'den = s^hah vakti girmeden vitri kılınız şeklindedir.
Hadis-i şerifin izaha muhtaç yonu yoktur. Vitri vaktinde kılmanın önemine ve fecrin doğması ile vitir namazının vaktinin çıkacağına delâlet etmektedir.[458][72]

**1437.** ...Abdullah b. Ebî Kays'dan; demiştir ki: Aişe (r.anha)'ye, Resulullah (s.a.)'in vitrini sordum:

Bazan gecenin başında, bazan da sonunda kılardı, dedi.
Kıraati nasıldı? Gizli mi, okurdu, yoksa açıktan mı? dedim.
Bunların hepsini yapardı. Bazan gizli, bazan da açıktan okurdu. (Cünüb olunca) Bazan gusleder de uyur, bazan da abdest alıp da uyurdu, cevabını verdi.[459][73]
EbûDâvûd; "Aişe (r.anha)'nın "bazan gusleder de uyur" sözüyle "cünüp olunca" demek istediğini Kuteybe değil, bir başkası söyledi" dedi.[460][74]

## Açıklama

Bu hadis-i şerîf Ebu Dâvûd'da "cünüb guslü te'hir eder" başlığı altında daha uzun olarak 223 ve 224 numaralarda da geçmişti.
Hadis-i şerîf vitrin gecenin başında da sonunda da kılınmasının cevazına işaretin yanında, gece namazlarında kıraatin hem cehrî (açık), hem de gizli olmasının caiz olduğuna da işaret etmektedir.
Aynı hadîs daha önce de geçtiği için burada fazla tafsilata girmeğe ihtiyaç yoktur. Yalnız şu noktaya işarette fayda-görmekteyiz:
Hz. Aişe, Resul-i Ekrem'in cünüp olduğu zaman bazan guslederek bazan da gusletmeden sadece abdest alarak yatıp bilâhere guslettiğini söylemiştir. Aslında bu sözde Abdullah b. Ebi Kays'in bir sorusuna cevab olarak söylenmiştir. Burada zikredilmeyen sorunun Müslim'in rivâyetindeki ifâdesi şöyledir:
"Cünübken ne yapardı? Uyumadan önce yıkanır mıydı, yoksa yıkanmadan evvel mi uyurdu? diye sordum. "Bunların hepsini yapardı. Bazan yıkanır, bazan abdest alıp da uyurdu" diye cevab verdi. Ben de; "işte genişlik ferahlık veren Allah'a hamd olsun" dedim."[461][75]

## Bazı Hükümler

**1.** Vitri gecenm herhangi bir vaktinde kılmak caizdir.
**2.** Gece namazlarmda hem gİ2İİ hem de açıktan okunması caizdir.
**3.** Cünüp olan bir kişinin uyumadan önce gusletmesi şart değildir. Abdest alarak da uyuyabilir.[462][76]

**1438.** ...tbn Ömer (r.anhuma)'dan; Resulüllah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Gece en son kıldığınız namaz vitir olsun."[463][77]

**Açıklama**

Hadis-i şerifde bahis konusu edilen gece namazından muradın mutlak nafile olması muhtemel olduğu gibi teheccüd namazı olması da mümkündür.
Cumhura göre buradaki "olsun" emri vücûba değil, nedbe delâlet eder.
Hadis-i şerîf gece namazlarını vitir ile bitirmenin müstehab olduğuna delâlet etmektedir. Bundaki hikmet, gece namazlarını tek ile başlayıp tek ile bitirmek olsa gerektir. Çünkü gecenin ilk namazı olan akşam namazı üç rekattır. Yani tekdir. Gece ibâdetlerinin sonuncusunun da ilkine uygun düşmesi için Resulüllah (s.a.) bunu emretmiş olabilir. Gecenin girmesiyle birlikte tek rekatlı bir namaz ile ibâdete başlamaktaki sır bitimine de teşmil ediliyor demektir. Amellerin başlangıç ve bitimindeki önemin, ortasından daha fazla olduğu = gündüzün iki tarafında, gecenin de (gündüze) yakın saatlerinde (dosdoğru) namaz kıl”[464][78] âyet-i kerimesi ile Müslim'in Câbir (r.a.)'den rivayet ettiği "gecenin sonundaki namaz meşhuddur" hadis-i şerifinin delâleti ile bu vakitlerde yapılan duanın daha çok kabûlu umulduğu içindir.
Bazı âlimler, bu hadise dayanarak vitir namazını kılan bir kimsenin buna bir rekat daha ilâve ederek istediği kadar nafile kılıp sonunda vitri iade etmesinin caiz olduğunu söylerler. Hatta İshak b. Râhûye'nin de içinde bulunduğu bu grub "vitri kılıp da uyuyan bir kimse uyanıp vitre bir rekat ilâve ederek çiftlemeden ikişer ikişer nafile kılsa ve bunların sonunda vitir kılma-sa bu hadise muhalefet etmiş olur" derler.
Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiğine göre, İbn Ömer (r.anhuma) böyle yapanlardandır. Bizzat îbn Ömer'in ağzından yapılan rivayet şöyledir: "Eğer ben vitri kıldıktan sonra uyur, sonra da gece namaz kılmak istersem, bir rekat ilave ederek evvelki vitri çiftlerim. Bilâhere ikişer ikişer nafile kılar, bitince de tek rekatle vitir kılarım. Çünkü Resulüllah( s.a.) bize gece namazımızın sonuncusunu vitir olmasını emretti."
Ulemânın çoğunluğu ise, vitri kılıp uyuduktan sonra teheccüde kalkan kimsenin, bundan sonra gelecek olan "iki vitir yoktur," hadisine dayanarak vitri iade etmeyeceğini söylerler. Çünkü iade etse, vitir çift rekate

dönüşeceğinden tek rekatlı kılmadaki hikmet ortadan kalkacaktır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in vitri kılıp uyudukları ve teheccüdü kıldıktan sonra vitir kılmadıkları rivayet edilir. Bu büyük sahâbîlerin fiilleri Müslim'in rivayet ettiği "gecenin sonunda kalkamayacağından korkan kimse, vitri gecenin başında kılsın..." mealindeki hadise tamamen uygundur.
İmam Şafiî'nin Hz. Ali'den naklettiği şu cümleler, yukarıdaki görüşlerin tümünü bünyesinde toplamaktadır: "Vitir üç çeşittir: a.İsteyen gecenin başında vitri kılıp uyur. Uyanırsa, isterse bir rekat ilâve ederek onu çiftler ve fecre kadar ikişer ikişer nafile kılar. Sonunda vitri kılar.
**b.** İsterse uyanınca sabaha kadar ikişer ikişer nafile kılar, vitri iade etmez.
**c.** İsteyen de vitri gecenin sonunda kılar."
Bu mesele bundan sonraki hadiste daha etraflı olarak ele alınacaktır.
Üzerinde durduğumuz hadis-i şerifi Hanefiler vitrin vâcib olduğuna delil saymışlardır.[465][79]

## 9. Vitri Bozma(nın Caiz Olmadığı)

**1439.** ...Kays b. Talk'dan; demiştir ki:
(Babam) Talk b. Ali (r.a.) bir ramazan günü bizi ziyaret edip yanımızda akşamladı ve iftar etti. Bize o gecenin namazını (teravihini) ve vitri kıldırdı. Sonra (imamı olduğu) mescidine gidip cemaatine namaz kıldırdı'. Nihayet, vitir kalınca bir adamı önce geçirip,
Arkadaşlarına vitri kıldır. Çünkü ben Resulüllah (s.a.)ı:
"Bir gecede iki vitir olmaz" buyururken işittim, dedi.[466][80]

## Açıklama

Hadis-i şerifteki "bir gecede iki vitir olmaz" sözü, "bir gecede iki vitir birleşmez" manasına gelebileceği gibi, "bir gecede iki vitir caiz değildir" mânâsına da olabilir. îkinci anlayışa göre nefî nehy mânâsına kullanılmış olur.
Bu hadis-i şerîf kılınan bir vitrin bozulamayacağına da delildir. Yukarıdaki hadis-i şerifin şerhinde de bir nebze temas edildiği gibi, ulemanın çoğunluğu bu görüştedirler. Kılınan vitrin bozulmasından maksat, vitir namazını kıldıktan sonra nafile kılmak isteyen bir kimsenin, "gece namazının sonunu vitir yapınız" hadisine uymak maksadıyla önceki vitre

bir rekat ilâve edip çiftleştirmesi ve nafileleri kıldıktan sonra vitri iade etmesidir. Oysa buna gerek yoktur. Çünkü zikri geçen hadisteki emir, nedb ifâde eder. Şevkânî'-nin nakline göre, ulemanın çoğunluğu vitri kılıp bundan sonra başka namaz kılmak isteyen kimsenin vitri bozamayacağı, ama sabah namazına kadar ikişer ikişer nafile kılabileceği görüşündedir.
Ebu Bekir, Ammâr b. Yâsir, Râfi b. Hadic, Ebu Hüreyre, Aişe (r.an-hum) gibi büyük sahâbiler; Said b. el-Müseyyeb, Alkame, Şa'bî, İbrahim en-Nehâî, Said b. Cübeyr, Mekhûl ve Hasan el-Basrî gibi tâbiûnun ileri gelenleri ve Süfyan es-Sevrî, Mâlik, İbnü'l-Mübârek ve Ahmed b. Hanbel gibi müctehidler bu görüştedirler. Ayrıca Irakî bu görüşü Evzâî, Şafiî ve Ebu Sevr'den nakletmiştir. Kadı İyaz da fetva ehlinin tümünün bu görüşte olduğunu ifâde ettikten sonra şöyle demiştir: "Âlimler gecenin başında vitir kılıp sonra teheccüde kalkan kişinin vitri iade etmeden sabaha kadar ikişer ikişer nafile kılacağını söylediler. Çünkü bir adam gecenin başında vitri kılar uyur, bundan sonra kalkıp abdest alır ve bir rekat daha eklerse, bu namaz öncekinden tamamen ayrılır. Bu rekatın öncekine bağlanarak tek namaz olması caiz değildir. Çünkü aralarında uyku, hades ve abdest bulunan iki namazı tek namaz saymak mümkün değildir. Böyle yapan bir kimse bir gecede, biri başında, biri ilave ettiği bu rekat biri de nafilelerden sonra kıldığı olmak üzere üç kere vitir kılmış olur ki bu "bir gecede iki vitir olmaz," hadisine muhaliftir. "Gece namazınızın sonunu vitir yapınız" hadisindeki emrin nedbe delâlet ettiği daha önce ifade edilmişti. Müslim'in Hz. Aişe (r.anha)'den rivayet ettiği uzunca bir hadisteki şu bölüm de buna delildir:
"Dokuzuncu rekatı kılar, sonra oturur, Allah'ı zikreder, ona hamd eder dua eder ve bizim duyacağımız bir sesle selâm verirdi. Daha sonra da oturduğu yerden iki rekat daha namaz kılardı." Musannifin gece namazı bahsinde geçen bunun benzeri rivayeti, Tirmizî'nin Ümmü Seleme'den rivayet ettiği "Resulüllah, vitirden sonra iki rekat namaz kılardı" mealindeki haber, Ahmed b. HanbePin Ebû Ümâme'den "O iki rekatı vitirden sonra oturduğu yerden kılar (jjyiOı ı^ıı ji ve ^^ oijij w ) surelerini okurdu" tarzındaki rivayeti hep son namazın vitir olması konusundaki emrin nedbe delâlet ettiğini göstermektedir.
Kadı îyaz bundan sonra İbn Nasır'ın aynı konuda bazı büyük sahâbî-lerden rivayet ettiği eserleri ve Evzaî, Malik ve Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki tatbikat veya sözlerini nakleder.

Yukarıda aktardığımız haber, eser ve ulema sözlerinden anlaşıldığına göre vitri gecenin son namazı olarak kılmak vâcib değil, müstehabtır. Dolayısıyla namazım kılıp da uyuyan bir kimse teheccüde kalkarsa, eski kıldığı vitre bir rekat ilâve ederek bozamaz. İkişer rekat olmak üzere canının istediği kadar nafile kılabilir.
Üzerinde durduğumuz eser'de Talk b. Ali'nin, oğlunun evinde teravihi kıldıktan sonra mescide çıkıp cemaate de namaz kıldırdığı ifâde edilmektedir. Talk (r.a.)'in daha önce teravihin tamamını kılmayıp kalan kısmı mescidde tamamlamış olması muhtemel olduğu gibi, önce teravihi, camiye gidince de nafile kıldığını anlamak da mümkündür. Talk evde iken vitri kıldığı için mescidde onu tekrar etmemiş ve bir gecede iki defa vitir kılınamayacağına dâir olan hadis-i şerifi hatırlatmıştır.[467][81]

## Bazı Hükümler

**1.** Teravihi kılan bir kimsenin kendisi başka bir nafile kıldığı halde teravih kılanlara imam olması caizdir.
**2.** Teravihi bir imamın, vitri de bir başka imamın kıldırması caizdir.
**3.** Bir gecede iki defa vitir namazı kılmak meşru değildir.[468][82]

## Vitir Namazına Ait Mes'elerin Özeti:

Dokuz ayrı bab içerisinde ortaya konulan vitir namazı ile ilgili fıkhî esasları burada maddeler halinde özetlemeyi uygun bulmaktayız:
**1.** Vitir namazı Ebu Hanife'ye göre vâcib, diğer üç mezheb ile Hanefilerden Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre sünnet-i müekkededir. Geniş bilgi 1416. hadisin açıklama kısmında verilmiştir.
**2.** Resulüllah (s.a.) vitir namazı kılmayanları "bizden değildir'* şeklinde tehdit etmiştir.
**3.** Hanefilere göre vitir namazı üç rekattir. İki rekatten sonra teşehhüd yapılır, üçüncü rekate kalkılır, bir rekat daha kılınıp selâm verilir.
Şafiî ve Hanbelilere göre, vitir üç rekat olarak kılınabileceği gibi, bir rekat olarak da kılınabilir. Üç rekat kılınması hâlinde iki rekat kılınıp bir rekat daha kılınır. Sonraki meselede İmam Mâlik de aynı görüştedir.
Vitir namazının beş, yedi, dokuz ve onbir rekat'olarak kılınması konusunda da rivayetler mevcuttur.

**4.** Vitir namazının birinci rekatında el-A'lâ, ikincisinde: Kâfirûn, üçüncüsünde İhlâs surelerini okumak müstehabtır.Mâlikî ve Şâfiîlere göre, üçüncü rekatte ihlâsa ilâveten müavvizeteyn surelerini de okumak müstehabtır.
**5.** Hanefî ve Hanbelîlere göre sene boyu bütün vitir namazlarında kunut okumak vâcibtir. Şafulerle Mâlikîler ise, sadece Ramazanın ikinci yarısındaki vitir namazlarında kunut yapılır, görüşündedirler.
**6.** Hanefilere göre, kunut rüku'dan önce yapılır, Şâfiîler ve Han bel ile re göre ise kunutun yeri rüku'dan kalktıktan sonradır.
**7.** Kunut yapılırken eller kaldırılarak tekbir alınır.
**8.** Kunut esnasında okunacak dualar konusunda farklı rivayetler vardır. Bu rivayetlerin burada özetlenmesi uzun sürer, bu bakımdan konunun tafsilâtı için 1425. hadise müracaat edilmelidir.
**9.** Vitir namazından sonra üç defa demek müstehabtır.
**10.** Vaktinde kılanamayan vitir namazı, kaza edilir. Bunda bütün mez-hebler müttefiktir. Ancak kazanın hangi vakitte yapılacağında ihtilaf vardır.
Mâliki ve Hanbelilere göre vaktinde kılmamayan vitir namazı fecrin doğmasından sonra fakat sabah namazı kılınmadan önce kaza edilir. Bu esnada kaza edilmemişse, artık bir daha kılınmaz. Fakat nafile olarak kılınması iyi olur.
Hanefilere göre, mekruh vakitlerin dışındaki tüm vakitlerde kaza caizdir.
**11.** Gecenin sonunda uyanabileceğinden emin olanların vitri gecenin sonunda, bundan emin olmayanların ise, yatsıyı kıldıktan sonra uyumadan kılmaları müstehabtır.
**12.** İmam Ebû Hanife'ye göre vitir namazının vakti yatsı namazının vakti ile girer. Fakat tertip itibariyle vitir, yatsıdan sonra kılınır. Diğer âlimlere göre ise, yatsı namazı kılındıktan sonra giren vitrin vaktinin sonu -ittifakla-fecre kadar devam eder.
**13.** Gece namazlarının sonuncusunun vitir olması müstehabtır.[469][83]

## 10. (Farz) Namazlarda Kunut Yapmak

**1440.** ...Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan rivayet edildiğine göre:
Ebû Hüreyre (r.a.) "Vallahi size Resulullah (s.a.)'in namazı gibi namaz kıldıracağım" dedi (ve kıldırdı).
Ebû Seleme dedi ki:

"Ebu Hüreyre (r.a.) öğle, yatsı ve sabah namazlarının son re-katinde kunut yapar, mü'minler için dua, kâfirlere de lanet ederdi."[470][84]

## Açıklama

Hadis-i şerifteki cümleciği, Ebû Davud'un başka bir nüshasında ve Müslim'de, Buharî'de harf-i cersiz olarak, Nesaî'de, Tahâvî'de “ = Size göstereceğim" şekillerinde vârid olmuştur. Bütün bu farklı kayıtların mânâları aşağı-yukarı aynıdır.
Yine Buharı ve Müslim'deki rivayette Ebu Hüreyre'nin bu dua ve laneti rükû'dan doğrulup dedikten sonra yaptığı bildirilmektedir.
Metinde görüldüğü üzere Ebu Hüreyre (r.a.) etrafındakilere Hz. Peygamberin nasıl namaz kıldığını göstereceğini söyleyip dediğini yapmıştır. Ebû Hüreyre (r.a.)'nin kaç vakit namaz kıldırdığı açıkça beyân edilmemiştir. Bununla beraber, rivayetten en az üç vakit kıldırmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ebû Seleme, Ebu Hüreyre (r.a.)'irı sabah, Öğle ve yatsı namazlarında kunut yaptığını bildirmiştir. Bu, onun en az adı geçen üç namazı kıldırdığını gösterir. Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde yatsı namazının yerinde "ikindi namazı" yer almıştır. Anılan namazlardaki kunut konusu ilerideki hadislerde teferruatıyla incelenecektir.[471][85]

## Bazı Hükümler

**1.** Hadis-i şerif sabah, öğle ve yatsı namazlarında kunut yapmanın caiz olduğunu göstermektedir.Bu konu İslâm fukahası arasında oldukça ihtilaflıdır. Bu ihtilâfları ve ulemanın görüşlerini 1443 numaralı hadisin açıklamasında ortaya koyacağız.
**2.** Mü'minlere dua, kâfirlere lanet etmek caizdir.[472][86]

**1441.** ...Bera b. Azib (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulüllah (s.a.) sabah namazında kunut yapardı.[473][87]
(Râvi) İbn Muaz; "Ve akşam namazında" (sözünü) ilâve etti.[474][88]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif musannif Ebü Davud'a iki ayrı üstâd kanahyla intikal etmiştir. Bunlardan Ebu'l-Velîd, Müslim b.
İbrahim ve Hafs b. Ömer vasıtasıyla gelen de Efendimizin sâdece sabah namazında kunut yaptığı bildirildiği halde, İbn Muaz'dan gelen rivayette sabah namazına ilâveten "akşam namazında" da kunut yaptığı bildirilmektedir. Hadis-i şerif sabah ve akşam namazlarında kunut yapmanın cevazına delildir.[475][89]

**1442.** ...Ebu Hüreyre (r.a.)'den; demiştir ki:
Resulüllah (s.a.) bir ay yatsı namazında kunut yaptı. Bu kunutunda:
"Allahım! Velîd b. el-Velîd'i[476][90] (kâfirlerden) kurtar. Ey Allahım, Seleme b. Hişam'ı[477][91] kurtar. Ey Allahım, zayıf görülen (diğer) müminleri kurtar. Mutlar kabilesini daha kuvvetli çiğne (onlara olan azabını artır) Allahım! (içinde bulundukları bu yılları) onlara Yusuf'un seneleri gibi (şiddetli) senelere benzet" diye dua etti.
Bir gün Resulüllah (s.a.) onlar için dua etmedi .Sebebini kendisine sordum:
"Onların geldiklerini bilmiyor (musun)?" buyurdu.[478][92]

**Açıklama**

Hadis"i şerîfde Hz- Peygamber (s.a.)'in müşriklerden kaçan ya da onların elinde mahsur kalan müslümanlarm kurtulmaları için dua, onlara işkence edenlere de azabı ilâhinin inmesi için beddua ettiği görülmektedir.
Ebû Davud'un rivayetinde Hz. Peygamber'in kurtulmaları için isimlerini anarak dua ettiği kişiler Velîd b. el-Velîd ve Seleme b. Hişâm'dir. Buhâ-rî ve Müslim'deki rivayetlerde ise, bunlara ilâveten Ayyaş b. Ebi Rabiâ'nm ismi de bulunmaktadır.
Ebû Davud'un rivayetinden farklı olarak Buharî'de Ebû Hüreyre (r.a.) Resulüljah (s.a.)'ın namaz kılışını en ince teferruatına kadar tarif etmekte, sonra hadiste bahsedilen duayı haber vermektedir. Ayrıca oradaki rivayetin sonunda Efendimizin bu kunutu yaptığı esnada Mudâr kabilesi müşriklerinin Hz. Peygamber (s.a.)'e olan muhalefetlerinin devam etmekte olduğuna işaret edilmiş ve Ebû Davud'un rivâyetindeki Resulüllah'ın kunutu terk ettiğine dâir ifâdeye ise, temas edilmemiştir.

Ebû Bekir b. Ziyâd en-Nisabûrî, Resul-i Zişan'm bu kunutunu Câbir (r.a.)'den naklen şöyle anlatmaktadır:
"Resûlüllah (s.a.) Ramazanın on beşinci günü sabahı, sabah namazının son rükû'undan başını kaldırıp : Ey AHahım! Velîd b. Velîd'i kurtar...” (Câbir (r.a.) duanın geri kalan kısmını söyledikten sonra sözlerine şöyle devam eder: Hz. Peygamber (s.a.) on beş gün bu duayı yapıp bayram günü sabahleyin terketti. Hz. Ömer (r.a.) Resûlüllah (s.a.)'a bunun sebebini sorunca;
"Onların, yani Velid b. Ayyaş ve Seleme'nin geldiklerini bilmiyor musun?" buyurdu.
Onlar bu şekilde konuşurken üçü birden gözüküverdiler. Arkadaşları Velid'i sürükleyerek getiriyorlardı. Parmakları taşlara basmaktan dolayı param parça olmuştu. Yaya olarak üç gün yol yürümüşlerdi; Velîd (r.a.) Resulüllah'ın huzuruna gelince:
"Ya Resûlüllah! Ben ölünce beni, bedenine değmiş fazla elbisenle kefenle" deyip vefat etti. Hz. Peygamber-(s.a.);
"Şehid işte bu. Ben buna şahidim" buyurup onu gömleğine kefenledi.
Nisâbûrî'nin rivayetinde kunutun sabah namazında yapıldığı söylendiği halde, Ebû Dâvûd da kunut vakti olarak yatsı namazı geçmektedir. Demek ki Hz. Peygamber hem sabah hem de yatsı namazında kunut yapmıştır. Yine Resûlüllah (s.a.)'a kunutu terk edişinin sebebini soran Ebu Davud'a göre, Ebu Hüreyre (r.a.) olduğu halde, Nisâbûrî soruyu Hz. Ömer (r.a.)'in sorduğunu bildirmektedir. Bu aynı soruyu her ikisinin de sorduğunu gösterir.
Resul-i Ekrem (s.a.)’in kurtuluşları için dua ettiği bir grup da “Mustaz’afin” denilen Mekke’de kalmış zayıf ve aciz görülen müslümanlardır.Müşrikler bunları hicretten men’ediyorlar ve kendilerine olmadık işkenceleri reva görüyorlardı.
Hz.Peygamber’in duasına mazhar olanların yanında bir de bedduasına uğrayan zümre vardı ki bunlar, Mu’darlardı.Hz.İsmail (a.s.)’in soyundan olan arablar, Mudar ve Rabia adlarındaki iki büyük kola ayrılırlar.Kureyş kabilesi Mudar kolunun en halisidir.Ebu Hureyre (r.a.)’nin Buhari’deki rivayetinden anlaşıldığına göre, bu kola mensup olup da henüz müslüman olmamış arap kabilelerinin Hz. Peygamber’e karşı olan muhalefetleri devam ediyor ve bu muhalefet mü’minlere eziyet etmelerine sebep oluyordu.bundan dolayı Hz.Peygamber kendilerine beddua buyurmuş ve

onların Yusuf (a.s.) zamanında Mısırlıların başlarına gelen kıtlık ve kuraklık senelerine mübtela olmalarını niyazetmiştir.
Buhari'nin Ebu Hureyre'den yaptığı bir rivayette de" Resulullah (s.a.) bir kimse için dua veya beddua etmek istediğinde ruku'dan sonra kunut yapardı." Denilmekte, daha sonra hadis metnindeki dua misal gösterilmektedir.Yinew aynı yerde Hz.Peygamber'in bazı Arap kabileleri hakkında "Allah'ımfalana falana lanet et!" diye sabah namazlarında beddua ettiğive Al-i İmran suresinin "(kullarım) i.inden hiçbir şey sana ait değildir.(Allah) ya onların tevbesini kabul eder,yahutta onları kendileri zalim (kimse)ler oldukları için azaplandırır" meali ndeki 128.ayetinin nüzulu ile buna son verdiği nakledIliyor.
Buahari'deki bu rivayetle üzerinde durduğumuz hadis ayrı ayrı zaman ve hadislerle ilgili olsa gerektir.Üzerinde durduğumuz hadisin delaleti ve yukarıya Nisaburi'den naklen verdiğimiz Cabir hadisinin zahirinden anladığımıza göre, Hz.Peygamber (s.a.) zikri geçen kunuta ramazan ayının başında veya on beşinde başlamış ve bayramın birinci günü son vermiştir.Bu kunuta son veriş sebebbini soran zata (ebu Hureyre veya Ömer –r.anhuma-) Efendimiz, kunuta sebep olan hadisenin son bulduğunu, kurtuluşu istenen sahabilerin Medine'ye döndüğünü söylemiştir.Bu, bir bela ve musibetten dolayı yapılan kunuta, o bela ve musibetin ortadan kalkması ile son verileceğini gösteririr.Kunut yapılacak zaman ve vakitler konusundaki görüşler sonraki hadisin açıklamasında gelecektir.[479][93]

**Bazı Hükümler**

**1.** İhtiyaç halinde yatsı namazında kunut yapmak caizdir.İhtiyacın son bulması ile kunuta son verirlir.
**2.** Bir grubun adını anarak dua etmek namazı bozmaz.
**3.** Kafir ve fasıklar için beddua etmek caizdir.Onlar için yapılan beddua da namazı bozmaz. Ancak fasıklara bedduanın caiz olup olmadığı ulema arasında hayli ihtilaflıdır. Bu ihtilâflar akâid kitablannda ele alınmıştır.[480][94]

**1443.** ...İbn Abbâs (r.anhuma)'dan; demiştir ki: "Resulullah (s.a.) bir ay aralıksız öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında, her namazın sonunda sonuncu rekatte (semiallahu limenhamideh) deyince kunut yaptı.

(Bu kunutta) Benû Süleym kabilelerine, Ri'l, Zekvân ve Usayya'ya beddua eder, arkasındakiler de "âmin" derler(di)."[481][95]

**Açıklama**

Hadis-i şerif metninde işaret edilen kunuta sebeb tarihde Bi'ru Mâune faciası denilen vak'adır. Bu vak'ada kurrâ denilen yetmiş Kur'an öğreticisi şehid olmuştur.
Tarih ve Meğazi kitablannda hayli tafsilatlı bir şekilde yer alan bu hâdisenin özeti şudur:
Hicretin 4. senesi Kilâb kabilesinden Ebû Bera adında bir adam Hz. Peygamber (s.a.)'le görüşmüş, kendisine yapılan müslüman olma teklifini açık olarak kabul etmemekle beraber, bu teklifi kabule meyilli görünmüştür. Bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.)'e iki deve ile iki kalkan takdim etmek istemiş fakat bu arzusu, "Ben müşrikten hediye kabul etmem" cevabı ile reddedilmişti. Bunun üzerine adı geçen şahıs ResulüJlah'tan kabilesi arasında irşadda bulunacak, onlara İslâmı öğretecek kimseler göndermesini istemiş, fakat Resul-i Ekrem, "Ben Necid havalisinden endişe ederim, ben ashabımın hayatından sorumluyum” karşılığını vermişti. Ancak Ebû Bera, gönderilecek kişileri himayesine alacağını söylemiş, Resul-i Ekrem de ensârdan 70 kişiyi oraya göndermişti. Bunların hepsi Suffe ashabındandı. Zühd ve takvanın timsâli olan bu seçkin insanlar, gündüzleri odun toplayıp akşamleyin satarlar ve geçimlerini bu şekilde te'min ederlerdi.
Bunlar "Bi'r-i Mâ'une" (Mâ'une kuyusu)'ye kadar ilerliyerek orada konaklamışlar ve Heram b. Milhânı, Amir b. Tufeyl'e göndererek Hz. Peygamber'in mektubunu ona ulaştırmışlardı. Fakat Âmir, Heram'ı öldürtmüştü. Herâm (r.a.) ölmeden önce vücûdundan akan kanları avuçlayip başına ve yüzüne gözüne sürmüş Allahü ekber. Ka'be'nin Rabbine yemin ederim ki ben kazandım" demiş.
Âmir b. Tufeyl işin büyüyeceğini anlayınca kendi kabilesini imdada çağırdı. Fakat onlar "biz Ebu Berâ'nın tın anını bozmayız," diyerek reddettiler. Bunun üzerine amir, Benû Süleym'den Ri'1-Zekvân ve Usayya'ya müracaat etti. Onlar bu müracaatı kabul ederek âmir'in yanına koştular ve müslümanlara âni bir baskın vererek onları kuşattılar ve Amr b. Ümeyye ile Ka'b b. Zeyd en-Neccârî dışındakileri şehid ettiler. Bunlardan Amr b. Ümeyye'yi Âmir b. Tufeyî esir etti ve "Annem bir köle âzad etmeyi

adamıştı, ben de seni âzâd ediyorum" diyerek serbest bıraktı. Ka'b b. Zeyd en-Neccârî (r.a.) ise, ağır yara almıştı. Kâfirler nasıl olsa bu yaradan ölür diye bırakıp gitmişler fakat o ölmemiş ve Medine'ye dönmüştü. Burada enteresan bir nokta Amr b. Ümeyye kurtulduktan sonra Medine'ye dönerken Âmir b. Tufeyl'in kabilesinden olduklarını söyleyen iki kişi ile karşılaşmış onlarla bir gölgelikte oturmuş onların uyumasından istifâde ederek, şehid edilen arkadaşlarının intikamını almak için her ikisini uyurken öldürmüştü. Durumu Resulüllah'a bildirince, onca acısına rağmen fahr-i kâinat bunu hoş karşılanmamış "sen iki adam öldürmüşsün, diyetlerini mutlaka ödeyeceksin" buyurmuştur.
Hz. Peygamber (s.a.) tslâmı tebliğ için gönderdiği seçkin sahâbîlerinin şehid edilişini duyunca fevkalâde müteessir olmuş ve bir ay müddetle bu katiller için beddua etmişti.
Bazı rivayetlerde ifâde edildiğine göre Maûne kuyusu yanında kuşatılan müslümanlar, kendileri İçin kurtuluş ümidi kalmayınca Cenab-ı Hakka sığınarak "Resul-i Zişân'a selâmımızı iletecek senden başka kimse bulamayız. Ya Rabb! Selâmımızı sen tebliğ et. Ya Rabb! Bizim tarafımızdan ona haber ver, biz sana kavuştuk, senden razı olduk, sen de bizden razı ol" diyerek dua etmişler. Enes b. Mâlik (r.a.)'in nakline göre Hz. Peygamber (s.a.) vak'a gününün gecesi Cibrîl-i Emin vasıtasıyla durumdan haberdâr edilmiş ertesi gün kalkıp Allah'a hamd ve sena ettikten sonra hadiseyi şöyle haber vermiştir: "Kardeşlerimiz müşriklerle karşılaşıp şehid oldular. Ya Rab! Bizim sana kavuştuğumuzu ve senden razı olduğumuzu senin nzanı kazandığımızı kavmimize tebliğ et, dediler. Onların Allah'dan razı olduklarını, Allah (c.c.)'m da onlardan razı olduğunu size haber vermek üzere ben elçiyim."
Bu bâbdaki hadislerin tümü Hz. Peygamber'in vitir namazı hâricinde de kunut yaptığına delâlet etmektedir. Bunlardan ilkinde üç, ikincisinde iki, üçüncüsünde ise, sadece bir vakit namazdaki kunuttan bahs edilmesine rağmen, bu son rivayet, Efendimizin günün beş vaktinde kunut yaptığını ortaya koymaktadır. Yalnız bu hadislerin tümünde kunutun meydana gelen musibetler üzerine yapıldığı görülmektedir.
Ulemanın çoğunluğu belâ ve musibet anlarında farz namazlarda kunut yapıp dua etmenin meşru olduğu görüşündedirler. Böyle bir musibet olmadığı zamanlarda ise, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarında kunutun yapılmayacağı konusunda yine tüm âlimler hemfikirdirler. Fakat sabah

namazındaki kunutta ihtilâf etmişlerdir. Yukarıda sayılan vakitlerde kunut yapıldığım gösteren hadislerin neshedildiği ulemaca kabul edilmiştir.
Bir grub ulema diğer namazlardaki kunutların mensûh olduğu fakat sabah namazındakinin devam ettiği görüşündedir. Ashab-ı Kirâm'ın büyüklerinden Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Abbâs, Berâ b. Âzib (r.anhum)'in daha sonrakilerden İbn Ebî Leylâ, Hasen b. Salih, İmam Mâlik, Evzâî, ve Şâfiîlerin mezhebi budur.
Bu görüşte olanlar, üzerinde durduğumuz bâbm hadisleri ile Buharı'-nin Enes'ten rivayet ettiği "kunut akşam ile sabah namazlarında okunurdu'1 mealindeki mevkuf hadistir. Diğer hadis kitablarında da aynı mânâyı ifade eden rivayetler mevcuttur.
İbnu'l-Mübârek, İbn Abbâs, Ebu'd-Derdâ, Ebû İshak ve Süfyan es-Sevrî'nin içinde bulunduğu bir grub ise, önemli bir olay veya musibet olmadığı zamanlarda sabah namazında da kunutun yapılmayacağı fikrindedirler. Bunların delillerinden bazıları şunlardır:
Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, Ebû Mâlik el-Eşcaî'den şöyle rivayette bulunmuşlardır: Babama;
"Sen Resulüllah (s.a.) Ebu Bekir, Ömer, Osman (r.anhum) arkasında ve beş sene de Kufe'de Hz. Ali (r.a.)'nin arkasında namaz kıldın. Onlar kunut yaparlar mıydı? dedim. (O da bana:)
Oğulcuğum, O sonradan ihdas edilmiştir, dedi. Nesaî'nin rivayetine göre, Ebu Mâlik'in babası:
Resulüllah (s.a.)'ın arkasında namaz kıldım, kunut yapmadı, Ebu Bekir (r.a.)ın arkasında namaz kıldım, kunut yapmadı... diyerek diğer râşid halifeleri de saymış sonunda da:
Ey oğulcuğum! O'bid'attir demiştir.
İbn Hıbbân'm Ebû Hureyre (r.a.)'den yaptığı rivayet de şu mânâdadır: "Resulullah (s.a.) sadece bir kavnı için dua veya beddua edeceğinde sabah namazında kunut yapardı."
Hatîb ve İbn Huzeyme'nin Enes (r.a.)'den yaptıkları bir rivayet de aynen Ebu Hureyre'nin rivayetine benzemektedir.
Aynı konuda Taberânî, Beyhakî ve Hâkim'de de rivayetler mevcuttur.
Bu görüşte olanlar Enes (r.a.)'ın "Resulüllah (s.a.) ömrünün sonuna kadar sabah namazındaki kunuta devam etti'1 tarzındaki rivayetinin senedindeki Ebû Câ'fer er-Râzi sebebiyle delil olamayacağını söylerler.

Hanefi ve Hanbelîler sonraki görüşü, yani musibet olmadığı zamanlarda vitir haricindeki hiç bir namazda kunut yapılmayacağı görüşünü kabul etmişlerdir. Ancak musibet anlarında yapılacak kunut konusunda bazı hanefi kitablarında sabah namazı tahsis edilmişken bazılarında imamın bütün cehrî namazlarda kunut okuyarak dua edebileceği bildirilmektedir.
Durru'l-Muhtar'da "Vitrin hâricinde kunut yapılmaz ancak musîbet hâli bundan müstesnadır. Çünkü o zaman imam cehrî namazlarda kunut yapar, hepsinde kunut yapacağı da söylenir" denilirken, Eşbah'da Gâye'den naklen "sabah namazında kunut yapar" ibaresi yer almaktadır.
Ebu Cafer et-Tahâvî'nin bu konudaki sözleri de şöyledir: "Zikrettiklerimizin sonunda sabit oldu ki harb hâlinde de başka bir zamanda da kunut yoktur. Bu, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.[482][96]
Hanefilere göre felâket anlarında yapılması meşru olan kunutun sabah namazına has olduğu anlaşılmaktadır. Tahtavî de Dürrü'I-Muhtar Haşiyesinde Bahr sahibinin ifâdesini naklettikten sonra, "Onun Bahr'de, "Müslümanların başına bir felâket gelirse îmam Cehrî namazlarda kunut yapar", şeklindeki sözü bana öyle geliyor ki, müstensîhlerin hatasıdır. Doğrusu sabah namazı olmalıdır," demiştir. Bahr sahibi îbn Nüceym'in el-Esbâh'da bu kunutu sabah namazına hasretmiş olması Tahtâvî'nin sözüne güç katmaktadır.
Özet olarak denilebilir ki Hz. Peygamber (s.a.) bazı felâket ve musibet anlarında günün beş vaktinde de kunut yapmış, müslümanlar için dua, kâfirler için ise, beddua etmiştir. Bu sahih hadislerle sabittir. İçlerinde Şafifle-rin de bulunduğu bir kısım ulema, felâket anlarında yine aynı şeyin yapılmasını meşru görürler. Bunlara göre normal zamanlarda bu vakitlerde kunut nesh edilmiştir. Ancak musîbet olsun olmasın sabah namazında kunut yapılır.
Hanefilerle birlikte bazı âlimlere göre ise, musîbet anlarında sâdece sabah namazlarında kunut yapılabilir. Normal zamanlarda vitrin haricindeki hiç bir zamanda kunut yapılmaz. Efendimizin kunutuna delâlet eden hadisler mensuhtur.
İbnu'l-Kayyim Zâdü'l-Mead'de iki görüş arasında bir yoldan giderek şöyle der:
"Hz. Peygamber (s.a'.)'in yolu sadece felâket anlarında kunut yapmak, normal hallerde terk etmekti. Fakat bu sadece sabah namazına has değildir.

Çokça o namazda kunut yapması o namazda uzun şeyler okumanın meşru, gece namazına bitişik seher ve icabet vaktine yakın oluşundan dolayıdır. Ayrıca o namaz Allah'ın gece ve gündüz meleklerinin şahid olduğu meşhûd namazdır."
Şevkânî'nih tercihitde İbnu'l-Kayyim'ınkinden farklı değildir. Şevkânî şöyle der: "Doğrusu, kunutun felâket zamanlarına has olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Ancak o belirli bir namaza mahsûs değildir."
İbn Abbâs (r.a.)'den rivayet edilen bu üzerinde durduğumuz hadis, imamın kunutta yaptığı duaya cemaatin âmin demesinin caiz olduğunu gösterir. Ebû Davud'un ifâdesine göre Ahmed b. Hanbel kunut sorulunca; "İmamın kunut yapıp, cemaatin âmin demesi hoşuma gider," demiştir.
Bu hadisin delâletinden ve Ahmed b. Hanbel'in ifâdesinden kunutun cehrî olması gerektiği ortaya çıkar. Çünkü cemaatin duayı duymadan "âmin" demesi pek tasavvur edilemez. Muhammed b. Nasr'ın Ebu Osman en-Nehdî'den rivayet ettiği şu haber de yukarıdaki görüşü güçlendirmektedir: "Sabah namazında Ömer (r.a.)'ın sesi mescidin arkasından işitilirdi."
Mâlikîlerle Evzâî, kunutun gizli olacağını söylerler.[483][97]

**Bazı Hükümler**

**1.** Felâket anlarında bütün namazlarda kunut yapılabilir, farklı görüşlere açıklamada işaret edilmiştir.
**2.** Kunut namazların son rekatında ve rükudan sonra yapılır. Bu konu da daha evvel geçmiştir.
**3.** İmamın kunutuna cemaatin "âmin" demesi meşrudur.[484][98]

**1444.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, kendisine:
Resulüllah (s.a.) sabah namazında kunut yaptı mı? diye soruldu. O;
Evet, dedi.
Rüku'dan evvel mi, yoksa sonra mı? denildi.
Rüku'dan (Müseddedîn rivayetine göre) -biraz- sonra dedi.[485][99]

**Açıklama**

Ebû Dâvud bu hadisi şerifi Süleyman b. Harb ve Müsedded'den işitmiştir Süleyman b. Harb'in rivayetinde sadece "Rüku'dan sonra" denildiği halde,

Müsedded bunu "Rüku'dan biraz sonra" şeklinde "biraz" kelimesinin ilâvesiyle nakletmiştir. Buharı ve Müslim'in rivayetleri de Müsedded'in nakline uygundur.
Rivayet bu şekliyle kunutun rüku'dan sonra olduğuna delâlet eder. Hulefâ-i Râşidin'İn bu görüşte olduğu nakledilmektedir. Şâfiîlerin mezhebinin de bu olduğunu daha önce söylemiştik. Hz. Peygamber'in kunutu rüku'dan sonra yaptığına işaret eden başka hadisler de vardır. Ama onların tümünde sözü edilen kunutun, belâ ve musibet esnasında yapılan kunut olduğu göze çarpmaktadır.
Nitekim, Buharî'nin Âsım'dan yaptığı şu rivayet açıkça bunu bildirmektedir:
Enes b. Malik'e, kunutu sordum.
Kunut vardı dedi.
Rüku'dan önce mi, yoksa sonra mı? dedim.
Önce dedi.
Falan senin rüku'dan sonra dediğini söyledi, dedim.
Yanlış söylemiş. Resulullah (s.a.)'in kunutu sadece bir ay rüku'dan sonra idi karşılıyım verdi.
Enes b. Malik'in işaret ettiği bu kunut Bi'r-i Mâ'ûne faciasını müteâkib yapmış olduğu kunut olsa gerektir.
İbn Abbas, Berâ, Ömer b. Abdilaziz, îmam Malik, İbn Ebî Leylâ ve Hanefilere göre kunut rüku'dan evvel yapılır. Buna da daha evvel kısaca temas etmiştik. Bu görüş sahibleri de Peygamber (s.a.)'in veya sahabe-i kiramın kunutu rüku'dan evvel yaptıklarını ifâde eden haberlere dayanırlar. Bu rivayetlerden bazıları çeşitli münâsebetlerle daha evvel geçmişti. İbn Nasr'ın Esved'den, "Ömer b. el-Hattâb vitirde rüku'dan evvel kunut yaptı" ve îbn Mes'ud'dan "O vitirde rüku'dan önce kunut yaptı" tarzındaki rivayetlerini burada hatırlatmakla iktifa ediyoruz.
Bu farklı rivayetler göz önüne alınınca Resülullah (s.a.) ve ashabının hem rüku'dan önce hem de sonra kunut yaptığının sabit olduğu ortaya çıkıyor. Yukarıda naklettiğimiz rivayetlere bakıp da rüku'dan önceki kunut vitir namazına, sonraki de felâket anlarına mahsustur demek pek uygun düşmüyor. Çünkü herhangi bir ayırım yapılmadan ashabın rükudan önce de sonra da kunut yaptığını bildiren rivayetler mevcuttur. İbn Mâce ve Tahavî'nin Humeyd vasıtasıyla Enes b. Malik'ten yaptıkları rivayetler bu kabildendir.

İmam Mâlik'in sabah namazmdaki kunut konusunda el-Miidevvenetü'l-Kübrâ'daki şu sözleri de onun kunutu hem rükudan önce hem de sonra caiz gördüğünü ortaya koyar:
"Bütün bunlar kunutu rüku'dan önce ve sonra yapmanın caiz olduğunu gösterir, ama ben şahsen rüku'dan önce yapmayı uygun bulurum."
İbnu'l-Kayyım da Zâdü'l-Meâd'de şöyle der: "Enes'in hadislerinin tümü şahindir birbirlerini doğrularlar. Bunlar arasında bir tenakuz yoktur. Enes'in rükudan önce olduğunu zikrettiği kunutlar sonra olduğunu söylediklerinin aynısı değildir, vaktini tayin ederek haber verdikleri mutlak olarak naklettiklerinden başkadır. Rüku'dan önce olduğunu söylediği kunut, kıraat için kıyamı uzatmadır. Resulullah (s.a.)'ın "En efdal namaz, kunutu uzun olandır" hadisinden maksat işte budur. Rüku'dan sonra yaptıkları ise, dua maksadıyla kıyamı uzatmaktır ki, bunu bir ay, kimilerine dua, kimilerine de beddua ederek yapmıştır."
Hâsılı, kunutun hem rük'udan önce hem de sonra olduğuna delalet eden haberler mevcuttur. Kimi âlimler rüku'dan önce olduğuna işaret eden haberleri alıp onu tercih etmişler, kimileri de sonra olduğunu bildiren haberleri görüşlerine esas almışlardır.[486][100]

**1445.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) bir ay kunut yapmış, sonra terk etmiştir.[487][101]

**Açıklama**

Bu haberde işaret edilen kunut 1443 nolu hadiste zikr ediler Ri'l, Zekvân ve Usayya'ya beddua için yapılan kunuttur. Müslim ve İbn Mâce'nin rivayetleri "Resülullah (s.a.) Arab kabilelerinden bazılarına beddua ederek bir ay kunut yaptı. Sonra terk etti” şeklindedir.
Hz. Peygamber'in tüm kunutu terk ettiğinin farz edilmesi hâlinde hadis-i şerif, farz namazlarda kunutun nesh edildiğini söyleyen Hanefilerin görüşüne delildir. Karşı görüşte olanlar bu terki, kunutu terke değil de adı geçen kabilelere bedduayı terke hamletmişlerdir. Hattâbî, terkedilenin kunut olduğunun kabulü halinde, bunu sabah namazı dışındaki farzlarda terk edildiğine işaret sayar. Ancak bu, mezhebin görüşünü kurtarmak maksadıyla yapılan bir te'vîl olarak değerlendirilir. Çünkü ulemânın

çoğunluğu ancak felâket ve musibet anlarında sabah namazındaki kunutu meşru görürler.[488][102]

**1446.** ...Muhammed b. Sîrîn'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sabah namazım Resulullah (s.a.) ile beraber kılan birisi bana, (Resülullah a.s.)’ın ikinci rekatten başını kaldırınca birazcık durduğunu haber verdi."[489][103]

**Açıklama**

Burada adına işaret edilmeyen sahâbinin Enes b. Mâlik (r.a.) olduğu diğer rivayetlerin yardımıyla anlaşılmaktadır.Bu ilk bakışta kunutun rüku'dan sonra olduğuna işaret sayılabilir.
Ravinin Resulüllah'ın okuduğu bir şeyden bahsetmemesi bu esnada yapılan dua veya okunan hamdü senanın gizli olduğuna işaret sayılabileceği gibi, duyduğu halde râvinin bunu mevzuu bahs etmemiş olmasıyla da yorumlanabilir.[490][104]

**11. Nafileyi Evde Kılmanın Fazileti**

**1447.** ...Zeyd b. Sabit (r.a.)'clen; demiştir ki:
Resulüllah (s.a.) mescidde bir oda edindi. Geceleyin çıkıp orada namaz kılar, erkekler de onunla birlikte onun (kıldığı) namazı kılarlardı. Cemaat her gece ona gelirdi. Bir gece Resülullah (s.a.) yanlarına çıkmadı. Bunun üzerine onlar öksürdüler, seslerini yükselttiler ve Resulullah (s.a.)'ın kapısına çakıl (taşlan) attılar, Efendimiz öfkeli bir halde yanlarına çıkıp;
"Ey insanlar! Sizin şu yaptığınız o kadar devam etti ki, bu namazın size farz kılınacağını zannettim, (korktum). Siz bu namazı evlerinizde kılınız. Çünkü kişinin farz namazın hâricinde kıldığı namazların en hayırlısı, evinde kıldığı (namaz)dır" buyurdu.[491][105]

**Açıklama**

Hadis-i şerîfin Ebü Dâvud'daki rivayetinde Hz. Peygamber'in hücresinin neden olduğuna temas edilmemektedir. Müslim'de ise, bu odacığın hurma yaprağından veya hasırdan olduğu beyân edilmektedir.

Fahr-i Kâinatın bu odacığı yaptırması ramazan ayına rastlar. Maksadı i'tikâfa girip ibâdetle meşgul olmak, kalbini ibâdete hasretmek ve yiyip içmesini, uyumasını insanlara göstermemektir.
Efendimizin bu hareketi mescid içerisinde bir bölümü ayırıp orada odacık veya odacıklar meydana getirmenin caiz olduğunu gösterir. Ancak bu hücre ihtiyâçtan fazla yer kaplamamalı ve cemaatin izdihamına sebep olmamalıdır. Aksi halde böyle bir yer yapılması haramdır. Çünkü cemaatin camide namaz kılmasına engel olmak mânâsına gelir.
Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre Hz. Peygamber bu hücreden çıkar ve cemaate teravih namazını kıldırırmış. Ancak bu mânâ hadis metnine pek uygun düşmemektedir. Çünkü orada "Resülullah geceleyin çıkar ve orada namaz kılardı..." denilmektedir. Fakat bu ifâde de bir müşkil görülüyor. Çünkü Hz. Peygamber’in hem oradan çıktığı hem de orada namaz kıldığı şeklinde bir mânâ bulunmaktadır. Çıksa, namazı orada değil, dışarıda kılmış olmalıdır. Bezlü'l-mechud sahibi bu müşkile işaret ettikten sonra, "Zannederim ibarede şöyle bir takdim te'hir var: Resulullah (s.a.) orada namazını kılıp geceleyin çıkardı...""Şeyhaynın şu rivayeti de bunu gösterir” der ve Buharı ve Müslim'deki şu ifâdeyi nakleder: "Resulullah (s.a.) mescidde hasırdan bir hücre edindi, geceleri cemaat toplanıncaya kadar orada namaz kılardı."
Menhel sahibi ise, hadis-i şerifteki "geceleyin çıkardı..." cümlesindeki çıkışın Efendimizin hane-i saadetlerinden olduğunu söylemiştir. Ancak Efendimizin bu odacığı itikâfa girmek için edindiği ve zarurî ihtiyaçların dışında i'tikâf mahallinden çıkılmayacağı gözönüne alınırsa, Bezlu'I-mechûd sahibinin yukarıya naklettiğimiz ifâdeleri daha uygun görünmektedir.
Müslümanlar, Resul-i Ekrem'in kendilerinin yanına çıkıp namaz kıldırmasına alıştıkları için her gün mescid-i Nebevi'de toplanmaya başlamışlardır. Sarihler Resulüllah'ın kıldırdığı bu namazın teravih namazı olduğunu söylerler. Fakat birgün Efendimiz yanlarına çıkmamış cemaat da onun uyuduğunu zannederek uyandırmak ve hazır olduklarını bildirmek için öksürmeye, ses çıkarmaya hatta kapısına çakıl taşları atmaya başlamışlardır.
Yukarıya aldığımız iki görüşten birincisine göre bu kapı mescidin içindeki hücrenin, ikincisine göre ise, hane-i saadetin kapısıdır.

Efendimiz cemaatin bu davranışına öfkelenmiş ve dışarıya çıkıp yanlarına gelmemiş ki, bunun sebebinin uyku veya başka bir mazeretten olmadığını, devamlı kılınması halinde teravihin farz olmasından korktuğu için yanlarına gelmediğini söylemiş, farzlardan başka namazların evlerde kılınmasının daha efdal olduğunu beyân eylemiştir.
Bu olay, diğer nafilelerle birlikte teravih namazını da evlerde kılmanın efdal olduğunu ve bu namazın cemaatle de münferiden de kılınabileceğini gösterir. Ancak ulemanın cumhuru bugün için insanların ibâdete karşı olan tenbellik ve kayıtsızlıklarım gözönüne alarak teravihi camide cemaatle kılmanın daha iyi olacağını söylerler ve Hz. Peygamber'in teravihi evde kılmanın daha efdal olduğunu açıklamasını, bu namazın farz olma korkusuna hamlederler. Fahr-i kâinat'ın vefatıyla bu korkunun ortadan kalktığını bayram, kusûf ve istiska namazlarında olduğu gibi teravihin de artık camide cemaatle kılınmasının efdal olduğunu kabul ederler. İbn Hacer el-Askalânî yukarıda naklettiğimiz bilgiye dair şöyle der: "İmamlarımız (Şâfiîler) bunu alıp cemaatle kılınması sünnet olmayan namazları evde kılmanın efdal olduğunu söylediler. Nafileyi evde kılmak kâbeyi muazzama ve Ravza-i Mutahhara'da kılmaktan daha efdaldir. Çünkü sünnete uymanın fazileti buralardaki namazın faziletinden daha üstündür. Ayrıca bu riyadan daha uzaktır ve o namazın bereketi eve döner."
Hanefi mezhebi ulemasından Aliyyü'l-Kaari ise, Mescid-i Haram'la Mescid-i Nebevî'yi yukarıdaki hükmün dışında tutarak şunları söyler: "Zahir şu ki Kabe ve Ravza-i Mutahhara yabancılar için müstesnadır. Onların nafileyi bu mescidlerde kılmaları efdaldir. Çünkü bu mescidler başka yerlerde mevcut değildir. İmamlarımızın (Hanefılerin) yabancılar için tavaf, nafile namazdan daha üstündür, sözlerine kıyasla onların nafilelerini bu mescidlerde kılmaları daha efdaldir, denilebilir."
Netice olarak denilebilir ki, bugün teravihin camide cemaatle kılınması ihtiyata muvafıktır. Diğer nafilelerin ise evlerde kılınması daha efdaldir. Nafileyi evde kılmanın faziletine dâir Efendimizden vârid olan bir çok hadis-i şerif vardır. Kütüb-i Sitte'nin tümünde yer alan ve bundan sonra gelecek olan "Namazlarınızın bir kısmım evlerinizde kılınız. Oraları kabirlere çevirmeyin" mealindeki hadis, bunların en sarihlerindendir.[492][106]

**Bazı Hükümler**

**1.** İhtiyaca binaen cemaate zarar vermemek şartıyla rnescidlerde odacıklar ihdas etmek meşrudur.
**2.** Teravih namazının münferiden ve cemaatle kılınması caizdir.
**3.** Nafile namazları evlerde kılmak camide kılmaktan daha efdaldir.Ancak sonraki âlimler, zamanlarındaki insanların tenbelliğini ve Efendimizin evlerde kılınmasını tavsiye sebebinin ortadan kalktığını göz önüne alarak teravihin cemaatle kılınmasını daha efdal görmüşlerdir.[493][107]

**1448.** ...İbn Ömer (r.anhuma)nın rivayetine göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılınız, oraları kabirlere çevirmeyiniz."[494][108]

**Açıklama**

Hz. Peygamber'in evlerde kılınmasını tavsiye buyurduğu namazlar nafile namazlardır. Efendimizin "oraları kabirlere çevirmeyin" sözünde çok güzel bir temsil vardır. Fahr-i Kâinat içerisinde namaz kılınmayan evleri kabirlere; taat ve ibâdetten gafil olanları da ölülere benzetmiştir.
Bu cümlenin "mevtalarınızı evlere defnetmeyiniz" mânâsına geldiğini söyleyenler de vardır. Bu durumda ifâdede bir temsil veya teşbih söz konusu olmaz.
Bu hadis nafile namazları evde kılmanın daha efdal olduğunu göstermektedir. Bu konu "kişinin nafile namazı evindedir" başlığı altında daha evvel incelenmiştir, (bk. 1043 nolu hadis).[495][109]

**12. [Kıyamın Uzunluğu][496][110]**

**1449.** ...Abdullah b. Hubşî el-Has'amî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre;
Resulüllah (s.a.)'a:
(Namazdaki) amellerin hangisi daha efdaldir? diye soruldu. “Kıyamı uzun olanı" buyurdu.
Hangi sadaka daha efdaldir? denildi.
"Malı az olanın takati nispetinde verdiği" dedi.

Hangi hicret daha üstündür? denildi.
"Allah'ın kendisine haram kıldığı şeyleri terk edenin hicreti" cevabını verdi.
Hangi cihâd daha efdaldir? denildi.
"Malı ve canı ile müşriklerle cihâd edenin cihâdı" buyurdu.
Hangi maktul daha şereflidir? diye soruldu.
"Kanı akıtılan ve atının ayakları kesilen" karşılığını verdi.[497][111]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif, namaz, sadaka, cihâd ve ölüm konularında en efdal olanın ne olduğuna dâir sorular ve Hz. Peygamber (s.a.)'in bu sorulara verdiği cevablan ihtiva etmektedir.
Namazla ilgili olan bölümü yani (namazdaki "amellerin en efdali") konusu 1325 numarada müstakil bir hadis olarak yine Abdullah b. Hubşi el-Has'amî (r.a.)'den nakledilmiş ve orada konunun izahı yapılmıştır. Burada hadis-i şerifin ihtiva ettiği diğer konuları teker teker ele ahp izaha çalışacağız:
**1.** Hz. Peygamber (s.a.) Efendimize sorulan ikinci soru, en efdal sadakanın tâyini olmuştur. Efendimiz bu soruya hadisin tercemesinde görüldüğü üzere "malı az olanın takati nisbetinde verdiğidir" cevabım vermiştir. Bu •mânâ Nesaî'nin Ebu Zer (r.a.)'den Hâkim ve İbn Hıbban'ın da Ebû Hüreyre'den rivayet ettikleri "Bir dirhem, yüz bin dirhemi geçti, bir adamın iki dirhemi var; birisini alıp diğerini sadaka olarak verdi. Birinin de çok malı var, malından yüzbin dirhem alıp tasadduk etti," mealindeki hadisin bir benzeridir. Bu hadisler fakirin sadakasının zenginin sadakasından daha efdal olduğuna delildir. Çünkü fakir muhtaç olduğunu; zengin ise, malının fazlasını verir.
Bu hadis ile Buharî ve Müslim'in Hâkim b. Hizâm'dan merfu olarak rivayet ettikleri "sadakanın en hayırlısı ihtiyaçtan fazla olanıdır" hadisi arasında bir ihtilafın olduğu zannedilebilir. Ama aslında mezkûr hadisler arasında hiçbir ihtilâf yoktur. Çünkü üzerinde durduğumuz bâbm hadisi ve aynı mânâyı ifade eden diğer hadisler aza kanaat edip de elde edemediğine sabreden kuvvetli iman sahibine; Hâkim b. Hizâm'ın hadisi ise imanı zayıf olana hamledilir.
Hakîrn'in hadisindeki "zenginlik"den muradın, sahibinin açlık ve şiddete sabrettiği kalb zenginliği olması da muhtemeldir. Bu üzerinde durduğumuz hadisteki "mukıl: malı az olan" da bu mânâyadır. Buna göre mânâ "şüphesiz

kalbi zengin olanın sadakası, az bile olsa, zenginin çok sadakasından daha cfd aldır" şeklinde olur.
Bu hadis sabreden fakirin şükreden zenginden daha efdal, az bile olsa ibâdetinin de zenginin çok ibadetinden daha üstün olduğuna delâlet etmektedir.
**2.** Hadis-i şerifteki üçüncü soru ve cevab hicretle ilgilidir.Hicret; kelime olarak "terk etmek, ayrılmak" manalarına gelir, ıstılah olarak ise iki mânâsı vardır:
**a.** Kendi vatanını terk edip başka bir memlekete göç etmek, eğer bu Allah rızası için yapılmışsa bu hicret şer'îdir.
**b.** Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk etmek.
Hadis-i şerifteki "Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk edenin (hicreti)" ifadesiyle kast edilen, bu ikinci mânâdır. Buradan anladığımıza göre haramları terk etmek, Allah rızası için vatanı terk etmekten daha efdaldir. Tabiî Allah rızası için vatanı terk etmenin yanında haramları terk de bulunursa, onun daha efdal olacağı aşikârdır.
**3.** Resul-i Zişân en efdal cihadın hangisi olduğuna dâir olan soruya da "mal ve cam ile müşriklere karşı savaşanının cihadı" cevabını vermiştir. Kâfirlere veya görüşlerinin sapıklığını ortaya koymak suretiyle bid'atçilere karşı yapılan cihadlar da bu cevabın altına girerler. Bu savaşın kalemle, dille veya silahla olması arasında fark yoktur.
Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ebu Said'den rivayet ettikleri: "En üstün cihâd, zalim sultana karşı hakkı söylemektir" mânâsındaki hadis, üzerinde durduğumuz hadise muhalif sayılmaz. Çünkü ya üstünlük nisbîdir, ya da mal ve can ile kâfire karşı yapılan savaş daha meşakkatlidir.
**4.** Hadis-i şerifin son soru ve cevabı ise, en şerefli ölü ile ilgilidir. Hz.Peygamber (s.a.) bu soruya "hayvanın ayakları kesilip kendisinin kanı akıtılmak suretiyle şehid edilendir" diye cevab vermiştir. Bu söz kendisi hayatta iken gözleri önünde en değerli hayvanının öldürülüp sonra da kişinin şehid edilmesine hamledilir. Sanki o şerefe erişen hem süvari hem de yaya olarak savaş etmiş malını ve canını Allah için ortaya koymaktan kaçınmamıştır. İfâdeden şu mânâyı anlamak da mümkündür: Hayvanın ayaklarının kesilmesi, sahibinin kahramanlığından kinayedir. O hayvanı öldürülmeden hakkından gelinemeyecek kadar cesur ve kuvvetlidir. Bu

şekilde kahraman olan birinin harb meydyanmda ölümü de ölümlerin en şereflisidir.[498][112]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif:
**a.** Namazda kıyamı uzatmayı,
**b.** Sadaka vermeyi,
**c.** Haramları terk etmeyi,
**d.** Allah yolunda cihâdı teşvik etmektedir.
**2.** Fakirin sadakası zenginin sadakasından daha efdaldir.
**3.** En güzel ölüm Allah yolunda şehid olmaktır.[499][113]

## 13. Gece Namazına Teşvik

**1450.** ...Ebu Hureyre (r.a.)'den; demiştir ki:
ResuluIIah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Geceleyin kalkıp namaz kılan ve karısını uyandırarak ona da kaldıran, şayet kalkmak istemezse, yüzüne su serpen erkeğe Allah rahmet etsin (günahlarını bağışlasın). Yine geceleyin kalkıp namaz kılan ve kocasını uyandıran, kalkmak istemezse yüzüne su serpen kadına da Allah rahmet etsin.„[500][114]

**1451.** ...Ebu Sâid el-Hudrî veEbu Hureyre (r.anhuma), Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demişlerdir.
"Kim geceleyin uyanır, karısını da uyandırır ve beraberce iki rekat namaz kılarlarsa, Allah1! çok zikreden erkek ve kadınlardan yazılırlar."[501][115]
Bu iki hadisten birincisinin açıklaması 1308 nolu hadiste, ikincisinin açıklaması ise 1309 nolu hadiste geçmiştir.[502][116]

## 14. Kur'an-I Kerim Okumanın Sevabı

**1452.** ...Osman (r.a.)'den; demiştir ki: Resul-i Ekrem (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizin en hayırlınız Kur'an-ı Öğrenen ve öğretendir."[503][117]

## Açıklama

Öğrenen ile Öğreten kelimeleri arasındaki atıf edatı, rivayetlerin çoğunda burada olduğu gibi vav"dır.Bazı rivayetlerde ise bu atıf Ev şeklinde vârid olmuştur. Bu takdirde "ev" ya vâv manasına kullanılmış olur ya da "yahut" mânâsına tenvi' içindir. Bu ikinci mânâya göre, Kur'an'ı öğrenme veya öğretme işlerinden birini yapan ve onları en güzel biçimde yerine getiren, mü'minlerin en hayırlıları cümlesine dâhil olmuş olur. Öğrenme ile öğretme arasıdaki ortak nokta kendisini ve başkasını kemâle erdirme yönüdür.
Onun için bu, "(insanları) Allah'a davet ve (kendisi de) iyi amel (ve hareket) eden ve ben, müslümanlardanım diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır?"[504][118] âyeti kerimesinin ifade ettiği mânâ cümlesindendir.
Hadis-i şerifin zahiri Kur'an-ı Kerim'i öğrenen ve öğretenin mutlak olarak başkalarından daha efdal olduğuna delâlet etmektedir. Buna sebeb bu

durumda olan mü'minin kendisinden kemâle ermiş ve başkasını da erdirmiş olmasıdır. Ancak şu hatırdan çıkarılmamalıdır ki, öğrenme ve öğretme Kur'-an'ın muktezasmca amel edilmek suretiyle gerçekleşir. Bu sebeple ulema, Allah'a isyan edenin ne kadar çok Kur'an okursa okusun, câhil olduğunda ittifak etmiştir.
Hadisteki ifadeden mutlak olarak manasını anlamadan Kur'an-ı Kerim'i öğrenip öğretenlerin fakihlerden daha üstün olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü bu hadise muhatap olanlar aynı zamanda fakih idiler. Onlar arab lisanını o kadar güzel biliyorlardı ki, okur - okumaz Kur'an'ı anlıyorlardı. Fıkıh onlar için bir seciye olmuştu. Günümüzde de eğer ashâb-ı kiram gibi lisan ve fıkıh seciyesine sahib olanlar varsa, onların Kur'an öğrenen ve öğretenleri de hayırlılar cümlesine dâhildirler.
Hadis-i şerifin ifâdesinden Kur'an-ı Kerim'i öğrenen ve öğretenin İslâm için cihad edenlerden, emir bü'-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker yapandan daha efdal olduğuna dair bir sonuca varılabilir. Ama bu izaha muhtaçtır.
Fethü'l-Bârî'deki ifâdeden anladığımıza göre hatırdan çıkarmamalıdır ki, bir hareketin üstünlüğü, İslama sağladığı menfaatin azlık veya çokluğu ile orantılıdır. Faydası çok olan amel ve o ameli işleyen, faydası daha az olandan daha efdaldir. Dolay isiyle Allah için can ve mal ile cihâd veya insanlara iyiliği emredip kötülükten sakındıran, eğer tslâm açısından daha çok faydalı ve faydası daha şümullü ise, daha efdal demektir. O zaman bu hadis-i şerifteki hayırlılık ya sadece Kur'an-ı Kerim öğrenme ve öğretme hitabına tahsis edilen belirli bir cemaatle mukayettir, yahut da Kur'an-ı Kerim'den başka şeyler öğrenip öğretene nisbetle Kur'an-ı Kerim öğrenen ve öğretenin üstünlüğü kast edilmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, sözlerin en güzelidir. Onu öğrenen de başka şeyler öğrenenlerden daha üstündür.
Hadisin mutlak ifâdesini göz önüne alarak Kur'an-ı Kerim Öğretmeyi diğer bütün amellerden üstün tutanlar da vardır. Süfyan es-Sevrî'ye göre, Kur'an-ı Kerîm öğretenle cihad edenden hangisinin daha üstün olduğu sorulduğunda, üzerinde durduğumuz hadisi esas alarak Kur'an öğreteni tercih etmiştir. Buna göre bir âyet bile olsa Kur'an-ı Kerim öğretimi ile meşgul olmak, başka her şeyden daha üstündür. Çünkü yukarıda da temas edildiği gibi Allah Teâlâ'nın kelâmı diğer tüm sözlerden daha efdal, Allah'ın kelâmım öğrenen ve öğreten de nebilerden sonra insanların en Üstünüdür. Zira Kur'an'ı öğrenen âlimdir, âlimler de nebilerin vârisleridir. Nesâî, İbn Mâce

ve Hâkim'in rivayet ettikleri şu hadis-i şerif bu gerçeği gözler önüne sermektedir: "Kur'an ehli olanlar, Allah'ın ehli ve sevgilileridirler."
Manasım hiç anlamadan Kur'an-ı Kerim'i okuyup okutmak mı, yoksa ahkâm-ı şer'iyyeye tealluk eden ilimlerle meşgul olmak mı daha efda-dir? Sorusuna İbnu'I-Cevzî şu cevâbı vermiştir:
"Kur'an-ı Kerim ve ahkâm-ı şe'iyyeden kişiye lâzım olanları öğrenmek, herkes için farz-ı ayındır. Bunların tamamım öğrenmek ise, farz-ı kifâyedir. İnsanlardan bir kısmı öğrenirse, diğerlerinden sorumluluk düşer, ama kişiye lâzım olacak olandan fazlasında fıkıhla meşgul olan daha efdaldir. Bu, insanların ihtiyacı ile alakadardır. İnsanların fıkha olan ihtiyaçları da daha fazladır. Hz. Peygamber zamanında Kur'an-ı Kerim okuyanlar cemaatin en fakîhi oldukları için namazda imamet konusunda Kur'an'ı iyi okuyanlar takdim edilmiştir."[505][119]

**Bazı Hükümler**

**1.** Meşgul olacak ilimlerin en şereflisi Kur'an-ı Kerim'dir

**2.** Kur'an-ı Kerim'i öğrenip öğretenler insanların en hayırlılarıdır.[506][120]

**1453.** ...Sehl b. Muaz el-Cühenî, babası Muaz (r.a.)'den, demiştir ki: Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu:
“Kur'an-ı Kerim'i okuyan ve hükümleriyle amel edenin anne ve babasına kıyamet günü bir taç giydirilir. Bu tacın ışığı -güneşi evlerinizin içinde farzetseniz- dünya evlerindeki güneş ışığından daha güzeldir.
O halde Kur'an'ı bizzat öğrenen hakkında ne düşünürüsünüz?
(Onun sevabını siz takdir edin).[507][121]

**Açıklama**

Münzirî hadisin râvilerinden Zebbân b. Fâid ve Sehl b. Muaz'ın zayıf olduklarını söyler. Ancak insanları iyi amellere teşvikte bu za'fın önemi büyük değildir. Çünkü içerisinde ahkâma teallük eden bir şey yoktur.
Hadis-i şerifde beyân edilen Kur'an okumaktan maksat, tertîl üzere okumaktır. Çünkü ikrama lâyık olan okuma bu okumadır."...Kur'an'ı da açık açık tane tânel oku”[508][122] ayet-i kerimesi de yukarıda söylediğimize açıkça delâlet etmektedir. Kur'an'ı tertîl üzere değil de aceleyle harfleri

yutarak okuyanlar ise, sevaba değil günaha müstehaktırlar. el-Askerî'nin Mevâiz'de Hz. Ali'den tahric ettiğine göre yukarıdaki âyetin mânâsı sorulunca Resûlullah (s.a.) şu cevabı vermiştir: "Onu iyice beyân et, katı hurmanın saçıldığı gibi saçma, şiir okur gibi acele etme, hayrete düşüren yerlerde durunuz, onunla kalbleri harekete geçiriniz. Sizden birinizin maksadı (bir an evvel) surenin sonunu getirmek olmasın."
Metindeki ifâdeden anlaşıldığına göre hadisi şerifteki mükâfata nail olmak için Kur'an-i Kerim'i tertîl üzere okumak da yeterli değildir. İlâve olarak Kur'an-ı Kerim'in içindeki ahlâk, âdâb ve ahkâmın gereğini yerine getirmek, emirlerini kabul ve tatbik edip yasaklarından kaçınmak, va'zlarından ibret almak da lâzımdır.
îşte Kur'an-ı Kerim'i bu şekilde okuyup gereğince amel edenlerin ana ve babalarına kıyamet günü bir tâc giydirilecektir. Tıybî tâç giydirmenin milk ve saadete nail olmaktan kinaye olduğunu söyler ama, ulemânın çoğunluğu ifâdeyi hakiki mânâsında almayı daha münâsib görürler. Zâten cümlenin devamındaki temsil, hakiki mânâya almayı gerektirir.
Fahr-i Kâinât'ın ifâdesine göre bu tâc çok parlak olacaktır. Efendimiz bu parlaklığı şu şekilde temsil buyurmuştur:
"Şayet güneş gökyüzünde değil bir evin içinde olsa, bu tacın ışığı güneşin o eve vereceği ışıktan daha güzel daha aydınlık olacaktır. Taçlar adetâ zümrüt, yakut (vs.) gibi mücevherlerle süslü olacağı için Hz. Peygamber (s.a.) bu benzetmeyi yaparken "daha parlak daha aydınlık, daha nurlu" gibi ifâdeler kullanmamıştır. "Daha güzel" sözünü tercih buyurmuştur.
resul-i Ekrem, Kur'an-ı Kerim'i okuyup içindekilerle amel edenin ebeveynine verilecek mükâfatı beyan etmekle birlikte bizzat okuyanın kendisine verilecek mükâfatı açıkça ortaya koymamış sadece "mı işi yapanın kendisi hakkında ne düşünürsünüz? Onun mükâfatını da siz takdir edin" buyurmakla iktifa etmiştir. Bu ifâde Kur'an'ı okuyup Kur'an'Ia amel edene verilecek mükâfatın üstünlüğünü ifâde yönünden mükâfatı ismen söylemekten çok daha beliğdir.[509][123]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kur'an-ı Kerim'i öğrenip içerisindekilerle amel en büyük ibâdettir.
**2.** Kur'an okuyanın ebeveyni de sevaba nail olacaktır.

**3.** Ana babalar çocuklarına Kur'an öğretmelidirler.[510][124]

**1454.** ...Âişe (r.anha)'dan; demiştir ki: Resulullah (s.a.): "Kur'an okuyan ve bu hususta maharetli olan kişi sefere (denilen) kerîm ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kendisine zor geldiği halde Kur'an okuyana ise, iki kat ecir vardır."[511][125] buyurdu.[512][126]

**Açıklama**

Metnin daha iyi anlaşılması için bazı kelimelerin teker teker ele alınıp açıklanmasında rayda görüyoruz. Onun için önce bu kelimelerin izahını yapıp sonra ihtiyâç duyulan diğer konulara temas edilecektir.
Maharet: "Bir işi iyi yapan usta, mütehassıs" mânâlarına gelir. Burada kastedilen Kur'an'ı iyi okuyan, hıfzı işlek olan hafızdır. Sefere: Bu kelimenin tefsirinde bir kaç görüş ileri sürülmüştür:
**a.** Kâtib melekler levh'i taşıyan meleklerdir. Bunlar mukaddes kitapları peygamberlere aktardıkları için bu ismi almışlardır.
**b.** Kulların amellerini yazan yazıcı meleklerdir..
**c.** Allah'la Peygamberler arasında elçilik yapan meleklerdir,
**d.** Allah'ın insanlara gönderdiği Peygamberlerdir.
**e.** Hz. Peygamber'in ashabıdır.
Kelimenin tefsirindeki bu farklı anlayışlar, kelimenin mânâsından kaynaklanmaktadır. Çünkü "sefere" kelimesi "Safir" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de "aracı" mânâsını içine alır. Onun için bu farklı anlayış biçimleri ortaya çıkmıştır. Ama hepsinde müşterek olan nokta, her grubun gıb'taya lâyık, beraber olunmaya değer efdal yaratıklar oluşlarıdır.
"Kiram" Kerim kelimesinin çoğuludur. Günahlardan uzak oldukları için Allah'a yaklaştırılanlar, ikram edilenler demektir. Ya da Kiramdan maksat, müslümanlara acıyan onlar için istiğfar eden ve onları doğru yola sevk edenlerdir.
"Berara", müttakiler, itaatkârlar demektir, bu iki kelime (kiram ve berara) "sefere"nin sıfatıdırlar.
Hadis-i şerifden anladığımıza göre, Kur'an-i Kerim'i süratle okuyan selîka sahiplerinin Kur'an-ı Kerim okumaları onları güzel vasıflarla övülen meleklerle birlik olma mertebesine çıkartacaktır. Okuması işlek olmadığı için kendisine zor geldiği halde Kur'an okuyanlara ise, iki sevab vardır.

Ancak bu ifade kötü okuyanın iyi okuyandan daha fazla sevab alacağı şeklinde bir kanaate götürmemelidir. Bundan maksat, okuması zayıf olup da okumakta güçlük çekenleri okumaya teşviktir. Bu durumda olanlar bir Kur'an okudukları, bir de meşakkate katlandıkları için iki ecir alırlar. İyi olanların iki katı ecir değil, Hadisin Buhârî ve Müslim'deki rivayetinde okuyuşu zayıf olanın okuması, "Kur'an-ı Kerim i kekeleyerek, zorlukla okuyan" şeklinde ifade edilmiştir.[513][127]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kur'an-ı Kerîm okumak kişiyi meleklerle beraber olacak bir seviyeye çıkarır.
**2.** Okumakta güçlük çekenler, hem Kur'an-i Kerim okudukları, hem de zorluğa katlandıkları için iki ecir alırlar.[514][128]

**1455.** ...Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Allah'ın evlerinden birinde toplanıp Allah'ın kitabını okuyan ve onu aralarında öğrenip öğreten bir gruba mutlaka sekinet iner. Kendilerini rahmet kaplar, melekler çevreler ve Allah (c.c.) onları kendi yanındakiler arasında zikreder."[515][129]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin diğer kitaplardaki rivayeti çok daha uzundur.Ebu Davud'un bu rivayeti öbürlerinin sonundaki bir bölümden ibarettir. Müslim'in rivayeti şu mânâyı verecek şekildedir: "Kim bir mü'-minin dünya kederlerinden bir sıkıntısını giderirse, Allah da onun kıyamet gününün sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir fakire kolaylık gösterirse, Allah da ona dünya ve âhirette kolaylık verir. Kim bir müslümanın (ayıbını) gizlerse, Allah da onun dünyada ve âhirette(ki ayıplarım) örter. Kul, müslüman kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır. İlim öğrenmek için yola giren kimseye Allah Cennete giden bir yolu kolaylaştırır..." Hadisin bundan sonraki kısmı Ebu Davud'un üzerinde durduğumuz rivayetidir. Ancak sonunda "ameli geri (noksan) olanı soyu sopu ileri geçiremez" ilâvesi vardır.

Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre mescidlerde toplanıp Kur'an-ı Kerim okuyan birbirlerine tekrarlayan ve öğretenlere bir takım mükâfatlar vardır. Bu mükâfatların izahına geçmeden önce iki noktaya temasta yarar vardır:

**Birincisi:** Burada sadece Allah'ın evlerinin zikredilmesi, camilerin şerefine mebnîdir. Evler de aynı hükmün içine girer. Yani Kur'an okumak için evlerde de toplamlsa aynı ecre nail olunur.

**İkincisi:** Camilerde Kur'an okumak ve okutmak namaz kılanlara zarar vermemekle kayıtlıdır. Çünkü namaz kılanın zihnini karıştırıp yanılmasına sebep olacak derecede sesli okumak ona zarar vermektir. Resûlullah (s.a.) müslümana zarar verme konusunda şöyle buyururlar; "Bir mü si umana zarar veren kişiye Allah zarar verir, kim de müslümana meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir/' (Bu hadisin bir benzeri 3635 numarada gelecektir.) Hadisten, başkasına zarar vermeden camilerde Kur'an-ı Kerim okumak için toplananlara şu mükâfatların verileceği anlaşılmaktadır:

**a.** Onlara "sekinet" inecektir. Kadı İyaz sekinetten maksadın rahmet olduğunu söylemiş, Nevevî ise, rahmetin sekinetin hemen peşinden zikredildiğini söyleyerek bu görüşü zayıf bulmuştur. Nevevî'nin tercihine göre, se-kînet, "vakar ve sükûn'Mur. Onun kalb temizliği ve nefsânî zulmetlerin gitmesi olduğunu söyleyenler de vardır. Bazıları ise, sekinetten maksadın, melekler olduğunu, çünkü onların zikri dinlemek için Kur'an-ı Kerim okuyanların yanlarına indiklerini söylerler. Buhârî ve Müslim'in Berâ (r.a.)'den rivayet ettiği olay bu son mânâyı destekler: "Bir adam Kehf Suresini okuyordu atı da yanında iki iple bağlı idi. Bir bulut peydahlanıp üstünde dönmeye ve ona yaklaşmaya başladı. Adamın atı da o buluttan ürktü. Sabah olunca adam Resulüllah'a gelip durumu bildirdi. Efendimiz "O bulut seki-netti. Kur'an-ı Kerim için indi" buyurdu.

**b.** Kur'an okuyanları rahmet kaplar. Bundan maksat, onlara fazl ve ihsanın yayılmasıdır.

**c.** Kendilerini rahmet melekleri çevreler. Kur'an dinlemek için gelip onların etrafını doldururlar.

**d.** Cenab-ı Allah bu kullarını kendisine yakın olanlar arasında sayar.Onlar da mukarreb melekler ve Peygamberlerdir. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bir kutsi hadiste Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Kim beni kendi kendine anarsa, ben de onu kendi kendime anarım. Kim de beni bir topluluğun içinde anarsa, ben onu ondan daha hayırlı bir topluluk içinde

anarım" bu hadis-i kudsî son maddeyi başka hiç bir kelimeye ihtiyaç duyurmayacak derecede açıklamaktadır.[516][130]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kur'an-ı Kerim okumak için camilerde toplanmak efdaldır.Nevevî bu hüküm için, "o bizim (Şâfiiler) ve cumhurun mezhebidir. Malik ise, bunu mekruh sayar," der. Ancak bu toplanma namaz kılanlara zarar vermemelidir. Evlerde toplanmak da camide toplanmak hükmündedir.
**2.** Kur'an okumak ve Kur'an öğrenmek için camilerde toplananlara bir takım mükâfatlar vardır. Bu mükâfatlar yukarıda maddeler halinde beyan edilmiştir.[517][131]

**1456.** ...Ukbe b. Amir el-Cühenî (r.a.)'den; demiştir ki:
Biz Suffa'da iken Resûlullah (s.a.) yanımıza çıkageldi ve;
"Hanginiz sabahleyin Buthan veya Akik'a gidip Allah'a (karşı) günah işlemeden ve akrabalık bağlarını kesmeden iri hörgüçlü, gösterişli iki deve almak isler?" buyurdu. Oradakiler:
Hepimiz ya Resulüllah (s.a.) dediler. Efendimiz;
“Vallahi birinizin hergün sabahleyin mescide gidip Allah'ın kitabından iki âyet öğrenmesi, onun için iki deveden daha hayırlıdır. Eğer üç âyet öğrenirse üç deveden hayırlıdır. (Okunacak her âyet) kendi sayısınca deveden daha hayırlıdır" buyurdu.[518][132]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Müslim'deki rivayetinde buradakinden farklı olarak hadisin son tarafında "iki âyet öğrenmeyi" söz
lerinin yanında "veya okumayı" ve en son olarak da "dört âyet dört deveden hayırlıdır" ilâveleri vardır.
Ayrıca Ebû Dâvud'daki "iri hörgüçlü, gösterişli iki deve olayı" yerine "iri hörgüçlü iki dişi deve getirmeyi..." ifâdesi yer almıştır. Hadiste geçen bazı tabirleri izah edelim: Suffa: Medine'deki mescid-i Nebevi'nin geri tarafında mescide bitişik gölgeliktir. Dilimizde "Sofa" diye tâbir ettiğimiz yerdir. Mekke'den Medine'ye göç eden Muhacir fakirler, kimsesizler burada yatarlar kalkarlar. Kur'an-ı Kerim öğrenmekle meşgul olurlardı. Bu

şahıslara "Ashab-ı Suffa (suffa ashabı)" denilirdi. Bu zâtlar müslümanların müsâfirleri idiler. Çoğu vakitlerini Hz. Peygamber'in sohbetlerinde bulunup onun hadislerini ezberleyerek Kur'an okuyarak ibâdet ederek geçirirlerdi. Sırtlarında odun getirerek geçimlerini te'min ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) burada barınan Müslümanlara eğitmek ve Kur'an-ı Kerîm'i öğretmek için özel muallimler tâyin eder, ilmî seviyesi yeterli hâle gelenleri Medine dışındaki müslüman kabilelere muallim olarak gönderirdi. Bu yüzden Suffa ashabının sayısında devamlı değişiklik olurdu. Sayılan bazan ikiyüze kadar çıktığı halde, cihâda veya Kur'an öğretimine gönderildikleri zamanlarda da oldukça azalırdı. Ebu Nuaym "Hılyetü'l-evliya" adındaki kitabında bu zatlardan yüzden fazlasının adını verir. Resûlullah (s.a.)'den en fazla hadis rivayet eden Ebu Hüreyre, Suffâ ashâbındandır.
Buthan ve akîk: Medine-i Münevvere'de iki vadinin isimleridir. Resülullah (s.a.)'m başka vadileri değil de bu iki vadiyi söz konusu etmesi buralarının deve satılan en yakın pazarlar olması sebebiyledir.
Hadisi şerifteki "Hanginiz Buthan veya Akik'a gitmeyi ister" şeklindeki ifâdeden "veya" sözünü Hz. Peygamber (s.a.)'in söylediği anlaşılıyor. Halbuki Câmiu'l-UsuPdaki ifâde tarzı ise, "veya" sözünün Resulullah (s.a.)'a değil, râviye ait olmasını gerektirir, şekildedir.
Zehrâveyn: Tercemeye "gösterişli" diye geçtiğimiz bu kelimenin tam karşılığı "semizliklerinden dolayı beyaza meyilli" demektir.
Hadisden anladığımıza göre, Fahr-i Kâinat bir gün ashab-ı suffanın yanına teşrif buyurup onları Kur'an-ı Kerim öğrenmeye teşvik etmiş, ancak bu teşviki bir temsille ifadelendirmiştir. Hadis metninde açık olarak görülen bu anlatımdaki "Allah'a karşı günah işlemeden ve akrabalık bağlarını kesmeden" kaydından maksad, alınan develerin ister akrabaya ister yabancıya ait olsun, gasb veya hırsızlık gibi günâha daldıran akrabalık bağlarını kesen haram bir yolla değil, helâl bir şekilde olmasıdır. Akrabanın malını çalmak veya gasbetmek, akrabalık bağlarının kesilmesine sebeptir.
Peygamber (s.a.) Efendimiz önce karşısındakilerin helal yolla iki kıymetli deveye sahib olma arzularım görünce onlara çok daha hayırlı olan bir yol göstermiş ve mescide gidip iki âyet öğrenmenin iki deveden,|üç ayet öğrenmenin üç deveden sayı ne kadar çoğahrsa çoğalsın, Öğrenilen âyetlerin kendi sayılarında deveden daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. Efendimizin bu sözleri bir temsildir. Yoksa Kur'an-ı Kerim’in bir tek âyeti,

değil bir iki deve, tüm dünyadan daha kıymetlidir. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.)
"Eğer dünyanın Allah katında bir sivri sineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfirlere bir yudum su bile vermezdi" buyurmuştur. Dünyanın bu değersizliğine rağmen sahâbilerin deve sahibi olmayı istemekteki arzuları dünya ve dünyalığa bağlılıklarından değil, ahireti kazanma isteklerinden dolayıdır. Onlar fakirlere vermek, Allah yolunda savaşanlara harcamak için mal sahibi olma arzusu duymuşlardır depolamak için değil.
Üzerinde durduğumuz hadis, "Kur'an-ı Kerim okumanın sevabı" konusunun son hadisidir. Bu konudaki hadis-i şeriflerin hepsi Allah'ın kelâmı Kur'an-ı Kerim'i okumanın, öğrenmenin ve öğretmenin ne derece büyük se-vablara vesile olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.)'in bu mevzudaki hadisleri bunlardan ibaret değildir. Ebû Davud'un Sünen'inde yer almayıp diğer sahih hadislere ait kitaplarda mevcut olan birkaç hadise işaret ederek konuya son vermek istiyoruz:
Ebu Zer (r.a.)'den; Dedi ki: Resulüllah'a:
Bana (birşey) tavsiye et, ey Allah'ın Resulü! dedim.
"Allah'dan sakın çünkü takva her işin başıdır", buyurdu.
(Tavsiyeni) artır, ya Resûlüllah, dedim.
"Çok kuran oku, çünkü o senin için dünyada nur, semada hazırlıktır." "Kur'an okuyunuz. Çünkü kıyamet günü sahibine şefaatçi olarak gelir."[519][133]
"Kur'an-ı Kerim okuyan mü'minin tadı ve kokusu güzel ütrücce (ağaç kavunu) gibidir. Kur'an okumayan mü'm in ise, hurma gibidir ki, onun kokusu yok fakat tadı lezzetlidir, kur'an okuyan münafık ise kokusu güzel fakat tadı acı reyhana benzer. Kur'an okumayan münafık ise, tadı acı kokusu da olmayan Ebû Cehil karpuzu gibidir."[520][134]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kişi anlatmak istediği bir şeyi temsil getirerek ifade edebilir.
**2.** Kur'an-ı Kerim okumanın hayrı, dünya ehli nazarında kıymetli görünen her şeyin üstündedir.
**3.** Camilerde Kur'an-ı Kerim okumanın ve başkalarına öğretmenin sevabı büyüktür.[521][135]

## 15. Fatiha Suresi(nin Fazileti)

**1457.** ...Ebu Hüreyre (r.a.); "Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu" demiştir:
"Fatiha Suresi, ümmü'I-Kur'an, ümmü'l-kitab ve seb'ü'l-mesânîdir."[522][136]

### Açıklama

Kur'an-ı Kerimin ilk suresine' Fatiha adının verilmesine sebep, Kur'an-ı Kerimin tertibine, yazılmasına ve namazda okunmasına bu sure ile başlanılmasıdır.
Müfessirlerin çoğuna göre bu sure Mekke'de; İmam Mücâhid'e göre ise, Medine'de nazil olmuştur. Biri Mekke'de biri de Medine'de olmak üzere iki defa nazil olduğunu söyleyenler de vardır.
Fatiha Suresinin başka birçok isimleri vardır. Bunlardan üçü, üzerinde durduğumuz hadis-i şerifde zikredilmiştir.
Ümmü'l-Kur'an: Kur'an'ın aslı, Kur'an'ın anası demektir. Bu sure Ümmü'l-Kur'ân denilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlar:
**1.** Fatiha suresi Kur'an-ı Kerim'in diğer surelerinin aslı, menşe'i ve tohumu gibidir. Bir şeyin aslına ve menşe'ine "ümm (ana)" denildiği için bı sureye "Ümmü'l-Kur'an" denilmiştir.
**2.** Kur'an-ı Kerim'in asJ ve maksatları dörttür: Bunlar ilâhiyyât, âhiret Peygamberlik, kaza ve kaderin Allah'a ait olduğudur. Fatiha suresi bu dört unsuru öz olarak sinesinde toplamaktadır:âyetleri bütün kemal sıfatlarım üzerinde toplayan, icattan yani ilahiyattan bahseder. O Allah (c.c.)'dir. " -din gününün mâliki" âyeti, âhirete delâlet eder. “- sadece sana ibâdet eder ve ancak senden yardım dileriz" âyeti de, her şeyin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu bildirmektedir.”- = Bizi doğru yola ilet..." ve devamı da yine kaza ve kaderi Allah'a nisbetle birlikte Peygamberliğin de ispatına delâlet etmektedir.
îşte İslâm'ın temeli bu dört esastır. Kur'an-ı Kerim de asıl olarak bunlardan bahsetmektedir. Diğer meseleler bu dört temel etrafıkıda dönmektedir. Bu dört esas Kur'an-ı Kerim'deki en büyük maksatlar olunca ve Fatiha Suresi de bu esasları içine alınca bu sureye "Ümmü'l-Kur'an = Kur'an'ın aslı" denilmesinin sebeb ve hikmeti ortaya çıkar. Fatihanın ilk yarısı, Mekke'de

nazil olan; son yarısı da Medine'de nazil olan sûrelerdeki mânâların özünü ihtiva etmektedir.
**3.** Kullaktan maksat ya ilâhî izzeti veya kulluğun zilletini bilmektir. Bu sure bunların her ikisine de şâmil olduğu için "Ümmü'l-Kur'an" denilmiştir.
**4.** Beşeri İlimler: Ya Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve fiillerini bilmek olan usul ilmi; ya Allah'ın hüküm ve teklifleri olan fürû' ilmi ya da ruhanî nurların görülmesi için içi tasfiye eden ilimdir. Fatiha Suresi bu üç şeyi kendisinde toplamaktadır. Onun için "Ümmü'l-Kur'an" denilmiştir.
**5.** "el-Ümm" Arabça'da "sancak" mânâsına da gelir. Sancak askerin harekâtında esas olduğu gibi Fatiha Suresi de mü'minlerin sığınağıdır. İnsanların hayatta ve öldükten sonra dönüş yeri yeryüzü olduğu için arza da "Ümm" denilir.
"Ümmü'I-Kitâb" bu terkibin mânâsı'da "kitabın aslı, kitabın anası" dır. "Ümmü'l-Kur'an" ile aynı mânâyı İfade eder. Çünkü bu terkibteki kitabdan maksat, Kur'an'dır.
Hadis-i Şerifte Fatiha Suresine ad olarak zikredilen üçüncü söz de “sebü 'I-mesânî' 'dir.
Seb'ü'I-mesânî: "Tekrarlanan yedi (âyet)" demektir. Fatiha Sûresi yedi âyettir ve her namazın her rekatında tekrarlanmaktadır. Onun için "her namazda tekrarlanan yedi âyet" mânâsına olmak üzere Fatiha Suresine "Seb'ü'l-Mesânî" denilmiştir.
Fatiha Suresinin yedi âyet oluşunda ittifak olmakla beraber, âyetlerin işâretlenişinde görüş ayrılığı vardır. Hanefîlere göre Fatihanın başındaki besmele Kur'an-ı Kerim'den değildir.Buna karşılık müstakil bir âyettir. Şâfiîlere göre ise, besmele Kur'an'dan bir âyettir. Ancak müstakil bir âyet değildir. Fatiha Suresine Sebü'l-mesânî adını bizzat Cenab-i Allah vermiştir. Hicr suresinin 87. âyetinde "And olsun ki sana daima tekrarlanan yedi (âyetli fatiha) ile Kur'an-ı azîmi verdik buyrulmuştur.
Bu sureye "Seb'ul-Mesânî" denilmesinin hikmeti olarak şunlar da zikredilmektedir: "Mesânî" "Müstesna" ile alakalı bir kelimedir. Fatiha Suresi tüm diğer kitaplardan müstesnadır. Peygamber (s.a.) bir hadisinde "Yemin ederi.n ki, Allah Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da ve Kur'an'da O (fatiha)nun bir benzerini indirmemiş t ir. Şüphesiz o Seb'ü'l-Mesânî ve Kur'an-ı azimdir" buyurmuştur.
Fatiha yedi âyettir. Cehennemin de yedi kapısı vardır. Fatihadan her bir âyet okunduğunda okuyan için Cehennemde bir kapı kapanır.

Fatiha Sûresinde Allaha medh ü sena olduğu için bu isim verilmiştir. İbn Abbas'tan yapılan bir rivayete göre Seb'ü'l-Mesânî el-Bakara'mn başından el-A'raf m sonuna kadar olan altı uzun sure ile birlikte "Berae veya Yunus sureleridir." Bu görüşün geniş izahı 1459 numaralı hadisin açıklamasında gelecektir.
Fatiha Suresinin bunlardan başka da isimleri ve bu isimlerin her birinin verilişinde hikmetler vardır. Aşağı-yukarı tüm tefsir kitaplarında veriliş sebepleri belirtilen bu isimlerin en önemlileri: "el-Hamd", "Esas", "el-Vafıye", "el-Kâfiye", "Kenz", "es-Salat", "Sure-i Şükür", "Sure-i Dua", "Sûre-i Şifa" ve "Sûre-i Sual"dir.
Hanelilere göre Fatiha Suresini farz namazların ilk iki rekatında, nafile namazların her rekatında okumak vâcibtir.
Şâfiîlere göre ise, her rekatte Fatiha Suresinin okunması farzdır. Bu mezhep mensublarına göre imama uyan muktedî ile tek başına kılan münferid arasında fark yoktur. Sadece imama sonradan uyan mesbûk bu hükmün dışındadır. Mesbûk yetişemediği rekatin fatihasından mes'ul değildir. Ayrıca hızlı okuyan imamın peşindeki orta hızla okuyan muktedi, tamamlayama-dığı fatihanın kalanından muaftır. Şâfiîlere göre Fatihayı bilmeyen kişi Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir yerinden yedi âyet okur, onu da bilmezse Allah'ı zikreder.[523][137]

**1458.** ...Ebu Said b. el-Muallâ[524][138] (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; o namaz kılarken, Resulullah (s.a.) kendisine uğrayıp onu çağırdı.
Ebu Said dedi ki: Namazı kıldım (bitirdim) sonra Resul-i Ekrem (s.a.)'e geldim. Efendimiz:
"Bana cevab vermene ne manî oldu?" dedi.
Namaz kılıyordum, dedim. "- Allah Azze ve Celle;
"Ey Mü'minler! Sizi, kendinize hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Resulüne icabet ediniz."[525][139] buyurmadı mı? Şüphesiz mescidden çıkmadan önce sana Kur'an'dan -Halid şüphe etti- veya Kur'an'daki (sevabı) en büyük sureyi öğreteceğim, buyurdu.
Ebu Said devamla şöyle dedi:
Sözünü bekliyorum (sözünü hatırla) ya Resulullah! dedim.

"O bana verilen seb'ül-mesânî, namazlarda tekrarlanan yedi âyet ve Kur'an-ı azimdir" buyurdu.[526][140]

**Açıklama**

Hadis-i Şerifin Buharı'deki rivayetinde bazı küçük farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunların en önemlisi burada mevcut olmamakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.)'in mescidden çıkmak isteyince râvi Ebu Said b. el-Mualla (r.a.)'nın elinden tutmasının Buhârî'nin rivayetinde mevcut olmasıdır. Ayrıca Ebû Davud'un rivayetinde Tabiî râvinin sözü olarak geçen "Ebu Said b. el-Mualla, namaz kılarken Resulullah (s.a.) ona uğrayıp çağırdı" şeklindeki ifâdeler, Buhâri'de bizzat Ebu Said'in sözü olarak "ben mescidde namaz kılıyordum. Resulullah (s.a.) beni çağırdı fakat icabet etmedim" tarzında vârid olmuştur.
Gerek Ebû Davud'un gerekse Buhârî'nin rivayetlerinden anlaşılıyor ki Ebu Said b. el-Mualla (r.a.) Mescidi Nebevî'de namaz kılarken Fahr-i Kâinat (s.a.) gelmiş ve Ebu Said'i çağırmıştır. Ebû Said, Efendimize cevab verdiği takdirde namazının bozulacağım zannederek karşılık vememiştir. Namazını tamamlamak istemiştir. Namazını bitirip de Resulüllah'ın yanına varınca, çağırdığında gelmeyişine namazda olduğunu sebep göstererek özür beyân etmiştir. Buna karşılık Hz. Peygamber (s.a.): "Allah (c:c.) Kur'an-ı Kerim'de; "Ey iman edenler sizi, kendinize hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah'a ve Resulüne icabet ediniz" buyurmadı mı?" diyerek tarizde bulunmuştur. Şüphesiz adı geçen sahâbi Efendimizin hatırlattığı âyet-i kerimeyi biliyordu. Fakat namazda iken namazı terkedip Hz. Peygamberin dâvetine uyulacağını bilmiyordu.
Resülullah Efendimiz bu âyeti okuduktan sonra "Ya Ebâ Saîd! Şüphesiz sana mescidden çıkmadan önce Kur'an'daki en büyük sureyi öğreteceğim" buyurmuş, fakat susmuştur. Bu ifadedeki “en büyük sure"den maksat, "sevabı en büyük sure"dir. Bazı âlimler Efendimizin bu sözüne dayanarak Kur'an-ı Kerim'deki surelerin bir kısmını diğerlerinden üstün tutmanın caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Eş'arî ve diğer bazı âlimler ise, buna karşı çıkarak "aşağı görülen sure efdal derecesinden daha noksandır. Halbuki Allah'ın isimlerinde sıfatlarında vekelâmında noksanlık olamaz" demişlerdir. Ancak bazı-surelerin diğerlerine nisbetle daha efdal olabileceğini bildiren birçok sahih hadîs vardır. Bu hadisler Eş'ârî ve onun

görüşünde olanların sözlerine muhalif düşmektedirler. Sonra sureler arasındaki üstünlük sıfat yönünden değil, mana yönündendir. Allah'ın kelâmı ve sıfatı olmaları yönünden ise hiçbir surenin diğerinden üstünlüğü yoktur. Bu konuda 1460 nolu hadiste biraz daha tafsilat gelecektir.

Hadis-i şerifin siyakından anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber "sana Kur'-atı'daki en büyük sureyi öğreteceğim" dedikten sonra, bu sözünü unutmuş Buhârî'nin rivayetine göre Ebu Said'in elinden tutup mescidden çıkmak istemiştir. Bunun üzerine Ebu Said "Ya Resulalah! Sözünü hatırla (sözünü bekliyorum)" diyerek Efendimiz (s.a.)'e biraz evvel söylediğini hatırlatmıştır. Bu hatırlatma Buhârî'de "Ya Resulallah! Sana kurandan bir sure öğreteceğim ki, O Kur'an'daki surelerin en büyüğüdür, demedin mi?" şeklinde İfâde edilmektedir. Bu hatırlatma üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "-(O sure)” dir ki, o bana verilen Seb'ül-Mesânî namazlarda tekrarlanan yedi âyet ve Kur'an-i azimdir" buyurmuştur.

Seb'ül-Mesânî konusunda bundan evvelki hadisin şerhinde yeterli bilgi verilmiştir. Resulüllahın bu son sözünde "Kur'ân-ı Azim"in "Seb'ül-Mesânî" terkibi üzerine atfedilmesi, iki şeyin arasını ayıran atıf değil, atf-i murâdif-tir. Yani hem "Seb'ül-Mesani" hem de "Kur'an-ı azîm"den maksat, Fatiha Süresidir. Fatiha Suresine "Kur'an-ı azim" denilmesine sebep, Fatihanın Kur'an-ı Kerim'in tamamında tahakkuku istenilen mânâları öz olarak ihtiva etmesidir. Bu konuda bundan önceki hadisin şerhinde açıklanmıştır.

Bu hadiste mevzuu bahsedilen olay, Ebu Said b. el-Mualla'nm başından geçmiştir. Tirmizî'nin Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet ettiği başka bir haberde ise, aynen buradakine benzer bir olayın Übey b. Ka'b için vaki olduğu bildirilmektedir. Tirmizî'deki bu olay şu şekildedir:

Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.) Ubey b. Ka'b (r.a.)'in yanına çıkıp o namaz kılarken "Ey Übey!" diye seslendi. Übey döndü (fakat) cevab vermedi. Namazını kısa kesip Resülullah (s.a.)'a geldi ve "es-Selamü aleyke ya Resulullah!" diye selâm verdi. Efendimiz Übeyy'in selamım alıp:

"Ey Übey! Ben çağırdığım zaman bana cevab vermene mani olan nedir?" buyurdu. Übey:

Ya Resulullah! Namazda idim diye özür beyân etti. Bunun üzerine Re-sülullah (s.a.)-:

"Bana vahyolunan (Kur'an)da, Resulullah sizi, size hayat verecek bir şeye çağırdığı zaman, Allah'a ve Resulüne icabet ediniz, diye (bir âyet) bulmadın

mı?" buyurdu. Übey:
Evet Ya Resulallah, inşallah bir daha tekrarlamam cevabını verdi. Beyhakî, aynı olayın bir defa Ebu Said b. el-muaüâ'mn bir defa da Ubey b. Ka'b'ın başından geçtiğini söyleyerek iki hadisin arasını bulma yönüne
gitmiştir. el-Askalânî de her iki hadisin çıkış yerlerinin ve siyaklarının farklılığına dikkati çekerek Beyhakî'nin dediğini almak gerektiğini bildirir.
Aynı olayın Ebu Said el-Hudrî (r.a.)'nin başından da geçtiğini söyleyenler de olmuş ise de, bu el-Askalânî'nin dediği gibi vehimdir.[527][141]

**Bazı Hükümler**

**1.** Fatiha son derece faziletli bir sûredir.
**2.** Kur'an-i Kerim surelerinin birbirine nisbetle sevab yönünden üstün olmaları caizdir.
**3.** Hz. Peygamber (s.a.) bir müslümanı çağırdığı zaman, derhal cevab vermek vâcibtir. Müslümanın namazda olması hükmü değiştirmez. Ancak Resulüllahın dâvetine uymak için namazı kesen bir kimsenin namazının bozulup bozulmadığı Hanefî ve Şafiî âlimleri arasında ihtilaflıdır. Bu ihtilaflardan birini diğerine tercih etmeyi gerektiren bir özellik yoktur. Malikîlerdeki esah olan görüşe göre, namaz bâtıl olur.
**4.** Bir şeyi emr veya nehyetmekle görevli olan kişi davetini hikmet ve mev'izâ-i hasene ile yerine getirmelidir.[528][142]

**16. Fatiha Uzun Surelerdendir Diyenler**

Bu başlığın iki ayrı mânâya ihtimali vardır. Bunlar:
**1.** Fatiha Suresi ihtiva ettiği geniş mânâlar itibariyle uzun surelerdendir.
**2.** Seb'ül-mesânî, uzun surelerdir. Bu durumda başlıktaki zamiri bundan önceki hadis-i şerifteki "Seb'ül-mesânî" terkibinin yerini tutar, harf-i cerri de zâid olur.
Aşağıdaki hadis-i şerifin anlaşılması bu iki ihtimâle göre farklılık gösterecektir.[529][143]

**1459.** ...İbn Abbas (r.a.)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.)'a uzun seb'ül-mesânî verilmiştir. Musa (a.s.)'a da altı levha verilmişti. Ancak o levhaları atınca ikisi kaldırıldı. Dört tane kaldı.[530][144]

**Açıklama**

Yukarıda da işaret edildiği gibi Seb'ül-Mesânî'nin iki mânaya ihtimali vardır; Birincisi: Fatiha süresidir. Buna göre uzun olan, onun âyetlerinin ihtiva ettiği mânânın genişliğidir.
İkinci ihtifal de, bu haberdeki Seb'ül-mesânî'den maksadın, Kur'an-ı Kerim'in baş tarafındaki uzun sureler olmasıdır. Bu durumda hadisin mânâsı; "Resulullah (s.a.)'a yedi uzun sure verilmiştir" olur. Bu sureler, el-Bakara, Âl-î İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-En'am, el-A'raf ve et-Tevbe sureleridir. Nesâî'deki bir rivayette İbn Abbas Hazretleri, Seb'ül-Mesânî'yi bu yedi sûrenin isimlerini sayarak tefsir etmiştir.
İbn Cerîr'in, Tefsirinde yine İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir haber de Nesâî'nin rivayeti ile aynı mânâyı ifade etmektedir. Ancak İbn Cerîr'in rivayetinde râvilerden İsrail, ilk altı surenin isimlerini saymış "îbn İshak yedincisini de söyledi ya unuttum" demiştir.
Ebû Dâvûd "Seb'ül-mesânî" konusunda birinci görüşü, yani onun, yedi âyetli fatiha suresi olduğunu tercih etmiş, sarihler de ona uymuşlardır. Yine İbn Cerir'in İbn Abbas'tan yaptığı başka bir rivayet de bu tercihi desteklemektedir. İşaret edilen rivayet şöyledir: İbn Abbas (r.anhuma) " = Şüphesiz biz sana Seb'ül-mesânFyi verdik"[531][145] âyet-i kerimesi hakkında, "O ıseb'ül mesânî) fatiha süresidir..." demiştir.
Hadis-i şerifin devamında Hz. Musa'ya altı levha verildiği ve Musa aley-hisselâm'ın bu levhaları yere atınca ikisini kaldırıp geriye dört levha kaldığı bildirilmektedir. Süyûtî'nin Dürrü'l-Mensûr'daİbn Abbâs'dan rivayet ettiği bir haberde bu bölüm şu şekilde ifâdelendirilmiştir:"Hz. Musa (a.s.) levhaları atınca, onlar kırılıp kaldırıldı. Ancak altıda biri kaldı." Yine İbn Abbas'tan rivayet edilen başka bir haber de şöyledir: "Allah Azze ve Celle Musa (a.s.) için içerisinde mev'iza ve herşeyin tafsili olan levhalar yazdı. Ancak Musa (a.s.) onları atınca Allah (c.c.) o levhaların yedide altısını kaldırdı sadece yedide biri kaldı. Allah azze ve celle onların nüshasında hidayet ve rahmet vardır" buyurur. O, levhalardan kalandadır."
Hz. Musa'nın zikri geçen levhaları atması, Cenab-ı Hak ile münacâttan döndüğü zaman olmuştur. Kavminin yanına gelip de onların buzağıya taptıklarını görünce sinirlenmiş ve Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları fırlatmıştır. Bunun üzerine bu levhalardan ikisi Allah tarafından kaldırılmış,

geriye dört tanesi kalmıştır. Beğavî kaldırılan levhalarda gayba ait haberlerin, kalanlarda da va'z, ahkâm helâl ve haramın bulunduğunun râviler tarafından nakledildiğini söylemektedir.[532][146]

### 17. Âyetü'l-Kürsî'nin Fazileti Hakkında Varid Olan Hadisler

**1460.** ...Ubey b. Ka'b (r.a.)'den; demiştir ki: Resulullah (s.a.) (bana);
"Ya Ebe'l-Münzir! Allah'ın kitabından senin ezberinde olan hangi âyet (sevab yönünden) daha büyüktür?" dedi.
Allah ve Resulü daha iyi bilir, dedim. Resülullah (s.a.) tekrar:
“Ya Ebe'l-Münzir! Allah'ın kitabından ezberinde olan hangi âyet (sevapça) daha büyüktür? diye sordu.
= Hayy ve kayyum olan Allah'tan başka ilâh yoktur" (âyetidir,) dedim.
Bunun üzerine Peygamber'(s.a.) göğsüme vurdu ve;
"İlim sana mübarek olsun, ey Ebe'l-Münzir" buyurdu.[533][147]

### Açıklama

Hadis-i şerifte bahsi geçen "Ebu'l-Münzir", Übey b. Ka'b (r.a.)'in künyesidir.Buradaki rivayette bu terkibin başında nida harfi (yâ) hazfedilmiştir. Müslim'in rivayetinde ise bu harf mevcuttur.
Peygamber (s.a.) Ubeyy (r.a.)'e "Senin ezberinde olan hangi âyet..." diye sorarken onun bildiklerini öğrenip şeref ve faziletini ortaya koymak istemiştir. Hz. Ubey, Resûlullah devrinde Kur'an-ı Kerim'in tamamını bilen hafızlardandır.
Metinde açıkça görüldüğü gibi Peygamber (s.a.)'in ilk sorusuna, Übey (r.a.) "Allah ve Resulü daha iyi bilir" karşılığını verdiği halde Efendimiz aynı soruyu tekrarlayınca, yani âyetü'l-Kürsî cevabını vermiştir. Hz. Übeyy'in somya ilk sorulduğunda cevap vermeyip Allah'a ve Resulüne havale etmesi edebinden dolayı olabileceği gibi, en efdal âyetin kendi bildiğinden başkasının olabileceği ihtimali veya bu büyük âyeti Resûlullah'ın ağzından duyma arzusu da olabilir.
Fahr-i Kâinât'ın cevab kendisine havale edildikten sonra aynı soruyu tekrarlaması, vahy yoluyla Übeyy'in bu sorunun cevabını bildiğine muttali olmasından dolayı olsa gerektir. Hz. Übeyy de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in

soruyu tekrarladığını görünce, cevabın kendi bildiği olduğunu hissetmiş ve söyleyivermiştir.
Übeyy'in, soru ilk sorulduğunda cevabı bilmediği halde keyfiyeti Allah ve Resulüne havale ettikten sonra Allah'ın bir lutfu olarak kendisine ilham edilip, onun da bu ilham üzerine cevab vermiş olması da mümkündür.
Hadîs-i Şerifte görüldüğü gibi Hz. Peygamber Übey (r.a.)'ın cevabını pek beğenmiş ve eli ile göğsüne yavaşça vurarak "ilim sana mübarek olsun" buyurmuştur. Bu, Übeyy'in ilminin yüksekliğine işarettir.
Hadis-i şerif Âyetü'l-Kürsî'nin sevab itibariyle Kur'ân-ı Kerim'in en büyük âyeti olduğunu bildirmektedir. Nevevî'nin beyânına göre, bu üstünlük mezkûr âyetin Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının asıllarını yani ilâhtık, vahdaniyet, hayat, ilim, mülk, kudret ve irâdeyi kendisinde toplamış olmasıdır. Bu yedi sıfat, Allah (c.c.)'ın isim ve sıfatlarının esaslarıdır. Bu âyet-i kerime tüm kemâlâtm Allah'a ait olduğuna ve Cenâb-ı Hakk'ın bütün noksanlıklardan münezzeh bulunduğuna delâlet eden ana meseleleri içinde toplamaktadır. Allah'ın birliği, azameti, yüce isim ve sıfatları hep bu âyette yer almıştır. İçerisinde Allah'ın adı açık ve gizli onyedi defa zikredilmektedir.
Âyetü'I-kürsî, kelime kelime incelendiğinde Kur'an'ın en büyük âyeti oluşunun sebebi ortaya çıkar: " = kendinden başka ilâh olmayan Allah diridir", Cenâb-ı Allah'ın zât ve celâline işarettir. kendi kendine kâim olan demektir. Bu, azamet ve celâlin son haddidir. " = Onu ne bir uyuklama ne de bir uyku tutar." Bu, Allah'ı yaratıkların sıfatlarından tenzih ve takdîsdir. " = Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur," fiillerin birliğine işarettir. Çünkü bütün fiiller O'ndandır ve O'na dönücüdür. " = Onun izni olmadan yanında şefaat edecek kimmiş?" âyeti Allah'ın hüküm, emir ve mülkte tek olduğuna, onun yanında kendisinin izin vermediği hiçbir kimsenin şefaat edemeyeceğine delâlet etmektedir. Bu âyet, mülk ve emirde Allah'a ortak olmayacağını kesin olarak göstermektedir .O"(yarattıkîanmn) önlerindekini, arkalanndakini bilir. Onun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavyaramazlar." Cenabı Hakk'm ilim sıfatına, bazı bilgilerin tafsilinin ve ilminin sadece ona ait olduğuna işarettir. Gerçek şu ki, Allah'tan başka hiçbir kimsede, onun irâde ve dilemesiyle verdiğinden başka ilim yoktur. " = O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır." Allah'ın mülkünün büyüklüğüne ve kudretinin kemâline işarettir. " = Bunların muhafazası ona ağır gelmez." Onun izzetinin kemâline za'f ve

noksanlıklardan münezzeh olduğuna işarettir. = O çok yüce, çok büyüktür." O Allah, yaratıkların sıfatlarından münezzeh, kibriyâ ve azametle muttasıftır. Bu da işte bu iki büyük sıfata işaret etmektedir.
Görüldüğü gibi âyetü'l-kürsîson derece yüce mânâları, sinesinde toplayan bir âyettir. Bu mânâlara sahib olan başka hiçbir âyet mevcut değildir. Gerçi Haşr Suresinin sonundaki ve Hadîd Suresinin başındaki ayetler, yukarıda zikr edilen mânâları ihtiva etme yönünden âyetü'l-kürsî'ye yakındırlar, ama bunlar bir tane değil, birkaç tane âyettir. Üstelik âyetü'l-kürsî bu işaret edilenlerden sıfatları ile farklılık göstermektedir ki, bu isimler, -âlimlerin çoğuna göte- ism-i a'zamdır.
Yalnız şunu hatırlatmak gerektir ki, Âyetü'l-Kürsî'nin bu derece büyük faziletlere sahib olması diğer âyetlerin noksanlığını gerektirmez. Çünkü Allah'ın kelâmında noksanlık tasavvur edilemez. Öyleyse üstünlük ya sevap yönündendir ya da birbirine nisbetledir. 1457. hadisin şerhinde bir nebze temas edilen bu konu, "hadisten çıkarılabilecek hükümler" kısmında tekrar ele alınacaktır.
Âyetü'l-kürsî'nin büyüklüğüne delâlet eden başka hadisler de vardır. Bunlardan birkaç tanesini aktarmakta fayda görüyoruz.
Ebû Hüreyre (r.a.) anlatır: "Peygamber (s.a.) ramazan (ayında) zekâtını korumak üzere beni vekil tayin etti. Birisi gelip yiyecekten avuçlamaya başladı. Adamı yakalayıp:
Seni mutlaka Resulüllah (s.a.)'a götüreceğim, dedim.
Bırak beni çünkü muhtacım, çoluk çocuğum ve çok ihtiyacım var dedi. Bırakıverdim gitti. Sabah olunca Hz. Peygamber;
"Ey Ebâ Hüreyre! Dün gece esirine ne yaptın?"" diye sordu.
Ya Resulellah! Çok muhtaç olduğundan şikâyet etti, acıdım, salıverdim, dedim.
“Dikkat et, o yalancıdır, tekrar gelecektir" dedi.
Resûlullah (s.a.)'m "O tekrar gelecektir" sözü üzerine onun yine geleceğini anlayıp gözetledim. Adam yine zahireden avuçlamaya başladı, ben de onu yakaladım ve:
Seni mutlaka Resulullah (s.a.)'ın huzuruna çıkaracağım, dedim.
Beni bırak muhtacım, çoluk çocuğum var, bir daha dönmeyeceğim, dedi.
Acıdım ve yine serbest bıraktım. Sabah olunca Hz. Peygamber (s.a.); "Ey Ebâ Hüreyre! Esirine ne yaptın?" dedi.

Çok ihtiyacı ve çoluk-çocuğu olduğundan şikâyet etti, ben de acıyıp salıverdim, dedim.
"Ama o şüphesiz sana yalan söyledi, tekrar gelecek" buyurdu. Onu üçüncü kez gözetledim. Adam zahireden yine avuçlamaya başladı. Hemen onu yakalayıp:
Bu sefer seni mutlaka Resulüllah'ın huzuruna çıkaracağım. Bu üçüncü kerredir ki, bir daha dönmeyeceğini söyleyip yine dönüyorsun, dedim.
Beni bırak sana birkaç kelime öğreteyim. Allah onlarla sana fayda verir, dedi;
Onlar nedir?" dedim.
Yatağına uzandığın zaman âyetü'l-kürsî'yi bitinceye kadar oku. O zaman senin üzerinde devamlı olarak Allah'tan bir muhafız bulunur ve sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşamaz dedi.
Adamı yine salıverdim. Sabah olunca Resulüllah (s.a.); "Dün gece esirine ne yaptın?" diye buyurdu.
Ya Resulallah! Allah'ın kendileri sebebiyle bana menfaat vereceğini söylediği bazı kelimeler Öğretti, ben de serbest bıraktım, dedim.
"Onlar nedir?"dedi.
Bana '"yatağına uzandığın zaman başından sonuna kadar âyetü'l-kürsîyi oku, devamlı olarak üzerinde Allah'dan bir muhafız bulunur ve sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşamaz, dedi.
[Râvi dedi ki: Onlar zaten hayır işlemeye hırslı idiler]. "- O yalancı olduğu halde, işte bunu doğru söylemiş, üç geceden beri konuştuğun adamın kim olduğunu biliyor musun, ey Ebâ Hüreyre?"
Hayır!
"O şeytandı."
İbn Hıbban'ın, Ubey b. Ka'b'm babasından rivayet ettiği haber de şöyle:
Ka'bların bir hurma harmanı vardı. Orada ne kadar hurma olduğunu biliyordu. Hurmanın eksildiğini görüp bir gece bekledi. Bir de ne görsün erginlik çağına giren bir gence benzeyen bir canlı!
Übey dedi ki, babam ona selâm vermiş o da selâma karşılık vermiş: Übeyy'in babası Ka'b bundan sonrasını şöyle anlatır:
Sen insan mı, yoksa cin misin?
Cin.
Elini bana var, dedim bir de ne göreyim. Bir köpek eli ve bir köpek kılı.
Cin böyle mi olur?

Benim bildiğim cinler arasında benden daha kıllıları var.
Bu işi (hurma çalmayı) niçin yapıyorsun?
Senin sadakayı sevdiğini duydum da, senin yemeğinden bana da nasip olmasını istedim.
Bizi sizden ne korur?
Şu âyet yani âyetü'l-Kürsî. Bunun üzerine ben de onu bıraktım.
Übey dedi ki: Sabahleyin babam Resulüllah (s.a.)'a gidip olayı haber vermiş. Hz. Peygamber (s.a.) "Habis doğru söylemiş” buyurmuş.
Görüldüğü gibi bu iki olay âyetü'l-Kürsî'nin cinlerin ve şeytanların belâsını def eden bir âyet olduğuna delâlet etmektedir.
Ebû Zer (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Dedi ki:
Hz. Peygamber'e:
Ya Resulullah! Sana indirilen âyetlerin hangisi daha büyüktür? dedim. "Âyetü'î-Kürsî, yani Resulüllah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Kim namazın ardında âyetü'l-kürsiyi okursa, diğer namaza kadar Allah'ın zimmetindedir."
Hz. Ali şöyle der:
"Eğer, âyetü'l-kürsfnin faziletini bilseydiniz onu hiç bir halde terk etmezdiniz. Şüphesiz Resulullah (s.a.) "âyetü'I-kürsi bana arşın altındaki bir hazineden verildi. O benden evvel hiçbir peygambere verilmedi," buyurdu."[534][148]
Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Bakara suresi (var ya) işte Kur'ân âyetlerinin en üstünü ondadır. Bir evde âyetü'l-kürsî okunur da orada şeytan olursa, mutlaka çıkıp gider."[535][149]

## Bazı Hükümler

**1.** Bir insanı yüzüne karşı övmek caizdir. Ancak bu maslahat bulunduğu ve karşıdakinin kibre kapılmasından korkulmadığı zaman olur.
**2.** Âyetü'l-Kürsî Kuf'an-ı Kerim'in sevapça en büyük âyetidir.
**3.** Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerini diğerlerine üstün tutmak caizdir.
1458 numaralı hadisin açıklamasında da kısaca temas edildiği gibi Kur'-an'ın bir kısmının diğer kısmına üstün tutulması cumhura göre caizdir. Ne-vevî bu konuda Kadı İyaz'dan şunları nakleder: "Bu hadis Kur'an'ın bir kısmını bir kısmına üstün tutmanın caiz olduğuna delildir. Aynı şekilde,

buna göre Allah'ın kitaplarının birbirine üstün olması da caizdir. Ancak konu âlimler arasında ihtilaflıdır. Ebu'l-Hasen el-Eşârî, Ebu Bekir Bakıllanî, fa-kih ve âlimlerden bir grub Kur'an âyetlerinin birbirine nisbetle efdal olmalarını caiz görmezler. Çünkü onlara göre Kur'an'ın birkısmını üstün görmek diğerlerinin noksan olmasını gerektirir ki, Allah kelâmında noksanlık bulunamaz. Bunlar hadislerdeki bazı âyetlerin ve surelerin üstünlüğüne delâlet eden ifâdeleri büyüklük ve fazilet olarak te'vil etmişlerdir.
Şerhu Akâid'de Teftezanî şöyle der: "Hadiste vârid olduğu üzere bazı surelerin daha efdal olması caizdir. Üstünlüğün hakikati, bir sûrede Allah'ın zikri çok olduğu ve okuyana daha faydalı olduğu için okumasının efdal oluşudur. Diğer kitapların okunması-yazılması ve hükümleri Kur'an'la neshedilmiştir."[536][150]

**18. Samed (İhlas) Suresinin Fazileti**

Samed Suresi diye başlayan îhlâs süresidir. Bu sureye "Samed suresi" denilmesine sebep ise, içerisinde "samed" isminin geçmesidir.
Samed'in âlimler tarafından bir çok mânâsı nakledilmektedir. Bunlar içerisinde en meşhur olanı "herkesin ve herşeyin daima kendisine muhtaç olup müracaat ettiği, kendisinden daha üstünü olmayan ebedî ve daimî olan efendi" demektir. Samed, Allah (c.c.)'in 99 isminden birisidir.
Bu surenin "Samed" ve "İhlâs" dan başka bir çok isimleri vardır. Bazı âlimler bunların sayısını yirmiye kadar çıkarırlar. Bu isimlerin en meşhurları; Tevhîd, Marifet, Tefrîd, Tecrîd ve Necât'dır.[537][151]

**1461.** ...Ebu Said el-Hudrî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre;
Bir adam başka birinin suresini tekrar tekrar okuduğunu duydu. Sabah olunca Resülullah (s.a.)'a gelip bunu azımsa-yarak arz etti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.):
"Bana sahib olan Allah'a yemin ederim ki, O (sure) Kur'an-i Kerim'in üçte birine denktir" buyurdu.[538][152]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte ne Kur'an okuyanın ne de dinleyenin isimleri verilmemiştir. el-Askalânî ve İbn Abdilber, Kur'an'ı dinleyenin bizzat hadisi nakleden Ebu Said el-Hudrî, okuyanın da onun ana bir kardeşi olan Katâde b. en-Nu'man olduğunu söylerler. Aynı hadisi Dâre-kutnî'nin yine Ebu Said'den, "Benim bir komşum vardı. Geceleri kalkar dan başka birşey okumazdı" şeklinde Ahmed b. Hanbel'-in de "Katâde b. Numan tüm geceyi okuyarak geçirdi" ifadeleriyle rivayet etmeleri, Askalânî ve İbn Abdilberr'in söylediklerinin doğru olduğunu gösterir.

Bu durumda hadis-i şeriften anladığımıza göre, Ebu Said el-Hudrî (r.a.) komşusu ve aynı zamanda kardeşi olan Katâde b. en-Numan (r.a.)'in geceleyin İhlâs suresini tekrar tekrar okuduğunu duymuş ve bunu kendince az bulmuştur. Kur'an-ı Kerim'in bunca uzun sure ve âyetleri dururken onun bu küçük sureyi okuması Ebu Said'i böyle bir hisse itmiştir. Sabah olunca Ebû Said el-Hudrî, durumu Hz. Peygambere arz etmiş fakat hiç ummadığı
bir cevab ile karşılaşmıştır. Çünkü onun az bulduğu İhlâs Suresi için Resulullah (s.'a.) yemin ederek, "O, Kır'an'in üçte birine denktir" karşılığını vermiştir.

İhlâs Suresinin, Kur'an'ın üçte birine denk oluşunun muhteva yönünden mi, yoksa okuyana verilecek sevab itibariyle mi olduğu konusunda değişik görüşler ortaya atılmıştır.

el-Askalânî'nin ifâdesine göre, bazı âlimler İhlâs Suresinin zahiri olarak yani muhteva itibariyle Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu söylerler. Çünkü Kur'an-ı Kerim kıssalar, ahkâm ve akâid olmak üzere üç ana mevzu-yu ihtiva etmektedir. İhlâs suresi, akaidi öz olarak içinde topladığına göre, Kur'an-ı Kerim'in üçle biri olmuş olur. Müslim'in Ebu'd-Derdâ vasitasıyle Peygamber (s.a.)'den rivayet ettiği şu hadis-i şerif bu anlayışa kuvvet vermektedir:

“Sizden biri hergün Kur'an'ın üçte birini okumaktan âciz mi?"

Evet, dediler. Buna karşılık Resûlullah (s.a.):

"Şüphesiz Allah Teâlâ, Kur'an'ı üç bölüme ayırdı ve ı Onun üçte biri kıldı," karşılığını verdi.

Zürkânî'nin kaydettiğine göre, İbn Abdilber yukarıdaki görüşe itiraz ederek şöyle demiştir: "Kur'an-ı Kerim'de itikad ve tevhide âit esasları İhlâs suresinden daha detaylı ihtiva eden âyetler vardır. Meselâ âyetü'l-kürsî, Haşr suresinin sonu bunlardandır. O halde yukarıdaki mülâhazalarla İhlâs suresine Kur'an'ın üçte biri demek, uygun değildir."

Ebu'l-Abbâs el-Kurtubî de İbn Abdilberr'in bu itirazını şu şekilde reddetmiştir: Bu sure Allah (c.c.)'in tüm kemâl sıfatlarını bünyesinde toplayan iki ismini ihtiva etmektedir: "Ehad ve Samed"... Bu iki isim, başka hiç bir surede bir arada bulunmamıştır. Bu iki is*Si-i celâlin üstünlüğü, tüm kemâl sıfatlarla muttasıf olan Allah'ın birliğine delâlet etmeleri yönündendir. Çünkü bunlardan "el-Ehad", onun kendisine hiçbir eş olmayan hâs varlığına; "Samed" de kemâl sıfatların tamamına delâlet etmektedir. Çünkü o şeref ve üstünlüklerin kendisinde son bulduğudur. İsteklerin merciî onadır ve ondandır. Bu durumda olan biri de ancak tüm kemal sıfatların sahibi Allah (c.c.)'dır. Bu sure Allah'ın zat-ı mukaddesini bilmeyi gerektiren şeyleri şâmil olduğuna göre, Allah'ın zatî ve fiilî sıfatlarına nisbetle üçte bir olmuş Olur.
Bir başka görüşe göre İhlâs suresinin Kur'an'ın üçte birine denk olması, okuyanın alacağı sevab yönündendir. Yani îhlâs suresini bir defa okuyan Kur'an-ı Kerimin üçte birini; üç defa okuyan da tamamını okumuş gibi sevab alır.
Bu görüşe de itirazlar yapılmış ve o itirazlara cevaplar verilmiştir. Bunların özeti şudur:
Hz. Peygamber bir hadiste: "Kur'an-ı Kerim'i okuyan kimseye her harf için on hasene vardır" buyurmuştur. O halde Kur'an-ı Kerim'i okuyan kimse İhlâs suresinden alacağı sevabdan kat kat fazla alır. Öyleyse hadisi bu mânâya almak doğru değildir.
Devvânî, bu itiraza şu şekilde cevab verir: *'Kur'an-ı Kerim'i okuyana iki türlü sevab verilir: Bunlar tafsili ve icmalidir. Tafsilî olanı her bir harfe mukabil verilen sevâb; icmalisi de Kur'an'ın hatminde verilen sevaptır. İhlâs suresini okuyana Kur'an'ı hatmetmenin üçte bir sevabı verilir."
Bu konuda söyleneceklerin en güzeli şudur: Cenab-ı Allah'ın, kendisinde güçlük olmayan bazı ibadetler için, onlar ayarında hatta onlardan çok daha meşakkatli ibâdetlere verdiğinden daha fazla sevab vermesine hiçbir mani yoktur. Çünkü bu, Allah için hiç de zor değildir. Onun fazl ve kereminin hududu yoktur. Allah Teâlâ'nın Kur'an okuyana her harf için on ecir, İhlâs okuyana da bundan kat kat fazla ecir vermesi hiç de garipsenecek bir durum değildir.O halde İhlas Suresini okuyana, Kur'an'ın üçte birini okuyana verilen sevabın verilmesi gayet normaldir. En iyisi bu ve benzeri konuları Allah'ın ilmine bırakmaktır. Allah'ın bilgisini kendisine tahsis ettiği müteşâbihlerden murad budur. İhlâs okuyanın, Kur'an'ın üçte birini okuyana

denk sevab alması keyfiyeti mâhiyet itibariyle aynı olan bazı zaman ve yerlerde yapılan ibâdetlerin başkalarında yapılandan daha çok sevaba mukabil olmasından daha zor anlaşılır bir şey değildir. Hatta bazı ibâdetlerin bazı zaman ve yerlerde ifâsının vâcib, bazılarında ise, haram oluşundaki hikmeti anlamak daha zordur. İşte bütün bunların hikmetini en iyi bilen Allah (c.c.)dır.

el-Askalânî, Fethü'l-Bârî'de İhlas Suresini okuyana, sevabının katlanıp Kur'an'ın üçte birini okuyana verilecek olan sevabın denginin verileceği görüşünü tercih etmiştir.Ukaylî'nin rivayet ettiğ i üç kere okuyan Kur'an'ın tamamını okumuş gibidir" mânâsına gelen hadis bu tercihi takviye etmektedir.

İshak b. Râhûye ve Ahmed b. Hanbel bu hadisin müteşâbih olduğunu ve bu konuda susmanın konuşmaktan daha doğru olacağını söylerler.

Hadis-i şerif thlas Suresinin faziletine delâlet etmektedir. Aynı konuda bir çok hadis vârid olmuştur. Bunlardan bazılarının mealleri şöyledir:

Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Der ki: "Resülullah (s.a.)'le beraber geliyorduk. Efendimiz okuyan bir adamı duyup "Vâcib oldu" buyurdu.

Ne, Ya Resulellah? diye sordum.

"Cennet" buyurdu.

Adama gidip müjdelemek istedim fakat Resülullah (s.a.)'le birlikte kahvaltıyı kaçıracağımdan korkup onunla kahvaltı etmeyi tercih ettim. Kahvaltıdan sonra gittim ama adam gitmişti.

Resülullah şöyle buyurmuş:

"on defa okuyana* o sayede cennette bir köşk yapılır. Yirmi defa okuyana iki, otuz defa okuyana da üç köşk yapılır." Hz. Ömer bunu duyunca:

Ya Resûlallah, öyleyse biz köşklerimizi çoğaltırız, deyince: Hz. Resul: " Allah bundan çok daha geniş (çok fazlasına muktedir)dir" cevabım vermiştir.[539][153]

Bir adam Resülullah (s.a.)'a:

Ey Allah'ın Resûlu! Kur'an'ın hangi suresi daha büyüktür? diye sormuş. Efendimiz:

cevabım vermiştir.

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre:

Peygamber (s.a.) ashabdan bir zatı askeri bir birliğe komutan tayin ederek savaşa göndermişti. Bu zat arkadaşlarına kıldırdığı namazlarında Kur'an okur ve devamlı olarak (ikinci rekatı) ile bitirirdi. Birlikte-kiler Medine'ye döndüklerinde durumu Hz. Peygamber'e arz ettiler. ResuIüllah (s.a.):
"Sorun ona bakalım, niçin böyle yapıyormuş?" buyurdu. Onlar da gidip kumandana sordular. Şu cevabı verdi:
Çünkü o sure Rahmanın sıfatıdır. Onun için bu sureyi okumayı severim. Kumandanın cevabım Resülullah (s.a.)'a ilettiklerinde Efendimiz:
"Ona haber veriniz, Allah da onu seviyor," buyurdu.
Cabir (r.a.), Resulüllah'ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir:
“Üç şey var ki, her kim mü'min olduğu halde onları yaparsa Cennete islediği kapısından girer ve dilediği kadar huri ile evlenir. Bunlar:
(Yakınının) katili(ni) affeden, gizlice (aldığı) borcu ödeyen ve her farz namazın arkasında "İhlâs" suresini on defa okuyandır." Ebu Bekir (r.a.):
O üçünden birini yapan? (O üçünden birini yapan da cennete girer mi)? dedi. Hz. Peygamber:
“Evet birini yapan da..." buyurdu.[540][154]
Bütün bu hadisler ihlâs suresinin kadrinin ne kadar yüce olduğunu göstermektedir. Onun için bu surenin nüzul sebebini ve mealini de buraya almak yerinde olacaktır.
Beydavî Tefsir'inde bildirildiğine göre, Mekke müşrikleri Peygamber (s.a.)'e:
"Bizi inanmaya davet ettiğin Rabbini bir anlat" dediler. Bunun üzerine bu sure nazil oldu. Meali şöyledir:
"(Habibim müşriklere) de ki: O bir Allah'tır, Allah uludur ve her varlığın merci'idir. O doğurmadı ve doğrulmadı. Ona hiçbir şey denk de olmadı. (Zatında ve sıfatında) onun eşi ve örneği yoktur."[541][155]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif îhlâs Sûresinin faziletine delâlet etmektedir.Bu fazilete sebeb, kendisine lâyık olma-yün sıfatlardan Allah'ı tenzih eden ifâdeleri ihtiva etmesidir. Çünkü bu sure kısalığına rağmen Allah'ın teklik sıfatını içine almakta, babalık, evlâdhk ve benzerlik gibi Allah'a yakışmayan sıfatları reddetmektedir.

**2.** Bir surenin aynı namazda birden fazla okunması caizdir.
**3.** Allah azze ve celle, çok amele vermediği mükâfatı az amele verebilir.
**4.** İnsan kendince uygun olmadığını zannettiği hareketi, hemen yapanın yüzüne vurmamah, önce bunu bilen birisine sormalıdır.[542][156]

**19. Mu'avvizeteyn (Felak Ve Nâs Surelerinin Fazileti**

**1462.** ...Ukbe b. Amir (r.a.)'den; demiştir ki:
Ben seferde Resulüllah (s.a.)'in devesini yediyordum. Efendimiz bana:
"Ey Ukbe! Sana okunulan iki hayırlı sure öğreteyim mi?" buyurup, ve surelerini öğretti. (Ancak) benim bunlarla pek fazla sevinmediğimi gördü. Sabah namazı için konaklayınca cemaate namazı o iki sure ile kıldırdı. Namazı bitirince bana dönüp;
"(Bu sureleri) Nasıl gördün, ey Ukbe?" buyurdu.[543][157]

**Açıklama**

"İki hayırlı sure"diye terceme ettiğimiz terkibini "en hayırlı iki sure" şeklinde ifâde etmek de mümkündür.O zaman mânâyı "Allah'a sığınma konusundaki en hayırlı iki sure" şeklinde düşünmek gerekir. Çünkü Felak ve Nâs surelerine denk hatta onlardan daha hayırlı bir çok sure vardır.
Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, Ukbe b. Âmir Hazretleri, Resülullah (s.a.) kendisine "hayırlı iki sureyi" öğreteceğini söyleyince, çok daha uzun sureler öğreteceğini zannetmiş fakat Hz. Peygamber Felak ve Nâs surelerini söyleyince, buna fazla memnun olmamıştır. Nesâî'nin rivayetinde bu durum daha açık olarak Ukbe (r.a.)'nin ağzından şu şekilde ifâde edilmiştir: "Resulullah (s.a.) binici olduğu halde peşine düşüp elimi ayağına koydum ve:
Bana Hûd ve Yusuf surelerini okut ya Resulellah! dedim.
“Sen Allah katında Felak ve Nâs surelerinden daha belîğ olanı okumadın", buyurdu.
Hz. Peygamber (s.a.), Ukbe'nin fazla sevinmediğim görünce sabah namazında Muavvizeteyn'i okumuş ve Ukbe'ye dönerek "Sen bunları küçümsedin ama, gördün mü ben sabah namazında daha uzun sureler okumak âdetim olduğu halde bu iki sure ile namaz kıldırdım" mânâsına gelmek üzere: "Nasıl gördün?'* buyurmuştur.

Bu surelerin iniş sebebi bundan sonraki hadis-i şerifin izahında gelecektir.544[158]

**1463.** ...Ukbe b. Âmir (r.a.)'den; demiştir ki:
Ben Resûlullah (s.a.)'le birlikte Cuhfe ile Ebvâ arasında giderken, birden bire bizi rüzgâr ve zifiri bir karanlık kapladı. Bunun üzerine Resûiullah (s.a.) süreleriyle (Allah'a) sığınmaya başladı. (Bir taraftan da) Bana;
“Ey Ukbe! O ikisiyle korun, hiçbir sığıma (korunucu) onların benzeri ile korunmadı." (Allah'a sığınılacak en efdal sureler bunlardır) buyuruyordu.
(Sonra) Ben, Resulullah (s.a.)'i, bize o iki sûre ile namaz kıldırırken dinledim.545[159]

**Açıklama**

Cuhfe: Mekke ile Medine arasında Râbiğ yakınlarında bir yerin adıdır. Burası Mısır ve Suriye istikâmetinden, hacca gidenlerin ihrama girdikleri yer (Mikat)dır. Sel, bu bölgenin ahâlisini alıp götürdüğü için "Cuhfe" adı verilmiştir. Bugün cuhfenin tam yeri bilinmemekte, onun için ihram yeri olarak Rabiğ kullanılmaktadır. Rabiğ, Kızıl Deniz istikâmetinde meşhur bir yerdir.
Ebvâ: Burası da Mekke ve Medine arasında bir yerdir. Cuhfenin biraz kuzeyindedir. Hz. Peygamber (s.a.)'in annesi Âmine'nin kabri Ebvâ'dadır.
Hadis metninde açıkça görüldüğü gibi Ukbe b. âmir, Hz. Peygamberle beraber Cuhfe ile Ebvâ arasında giderlerken, birden bire bir rüzgâr çıkıp karanlık çökmüş Resulullah (s.a.) de Felâk ve Nâs surelerini okuyarak gelecek olan belâlardan Allah'a sığınmaya başlamıştır. Efendimiz Ukbe b. Amir (r.a.)'e de aynı şeyi yapmasını tavsiye etmiş ve musîbet anlarında okunacak, Allah'a sığınılacak surelerin en Önemlilerinin Felak ve Nâs sureleri olduğunu bildirmiştir. Hz. Ukbe'nin "ben Resulüllah'ı o iki sureyi okuyarak bize namaz kıldırırken dinledim" demesi, hem o surelerin faziletine hem de bu surelerin Kur'an'dan olmadığına dâir olan çok zayıf bir iddianın geçersizliğine işaret etmektedir.
Sığınmak yönünden bu surelerin seçilmesi, her iki surenin kendisine sığınılacak zat (Allah) ve kendisinden korunulacak şeyleri ihtiva etmekte olmalarındandır. ,

Felak Suresine: " = Sabahın Rabbine sığınırım" diyerek başlayan bir kimse, itikat ve ameldeki her türlü zulmeti yok etmesi için ilâhî feyzi istiyor demektir. Çünkü sabah, ışıkların yayıldığı bereketlerin indiği, rızıklann taksim edildiği vakittir. Bütün bunlar kendisine sığınılan Zat-ı Bâriye münâsibtir.
" = Yaratıkarm şerrinden" ifadesi, canlı cansızlardan dünyada ve âhirette bedene veya mala zararı dokunanların tümünün şerrini içine almaktadır. Bu bakımdan genel bir ifadedir." = Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden" cümlesi, tüm yaratıkların genel olarak anılmasından sonra özel olarak zikr edilmiştir. Çünkü gece ve karanlık, insanların en gafil olduğu, etraflarında olup bitenlerden haberdâr olmadıkları zamanlardır. Dolayısıyla kötülük ve şerre gündüzden daha uygundur." = Düğümlere üfürenlerin şerrinden." Bundan maksat, büyücü sihirbazlardır. İnsanlara zarar vermek için entrikalar çevirerek büyü yaptıklarından dolayı bu zümre de özel olarak zikredilmiştir. " = Ve hased edenin, hased ettiği zaman şerrinden." Bu cümlede de, hased edenlerin vereceği zarar özel olarak anılmıştır. Çünkü kalbini hased ateşi saran gözü dönmüş insanların veremeyecekleri zarar yoktur.
Nas sûresindeki İnsanların göğüslerine dâima vesvese veren cin ve insandan olan sinsi şeytanın şerrinden" ifadeleri, şerlerinden korunulacakları en belîğ bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü şeytanın şerri, tüm insanların serlerine denk, belki daha fazladır. Zira şeytan bir kimsenin kalbine vesvese verip oraya te'sir ettiği zaman küfür, dalâlet, bid'at gibi tüm kötülüklerin doğmasına sebeb olur. Bundan dolayı kendisine sığınılan Allah da " = De ki insanların Rabbine, insanların mâlikine, insanların Ma'budunu sığınırım" ifadeleri ile anılmıştır. Nas suresini okuyarak şeytanın şerrinden korunmak isteyen kişi sanki, "İnsanlara vesvese veren sinsî şeytanın şerrinden onları nimetleriyle besleyip büyüten, kahr ve kuvveti ile onlara sahib olan, kendisinden başka sığınılacak biri olmayan ma'budlanna sığınırım" demiş olur. Bu ifadelerin kendisine sığınanı korumak için Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin inmesine vesile olması yönünden ne kadar belîğ olduğu açıktır.
İşte bunlardan dolayı Felak ve Nâs sureleri kendileri ile Allah'a sığınılan surelerin en efdalleridir.
Bu surelerin nüzulüne sebeb Lebîd b. el-A'sam adındaki bir Yahudinin Hz.Peygamber'e büyü yapmış olmasıdır. Müfessirlerin ifâde ettiklerine göre Yahudiler Hz. Peygamber'e büyü yapmak için uğraşmışlar fakat muvaffak

olamamışlar. Sonra Lebîd b. el-A'sam'a giderek üç dinar karşılığı Hz. Peygambere büyü yapmasını istemişler. Lebîd de denileni yapmıştır. Lebîd'in büyüsü, Hz. Peygamber'in suretinde yapılmış bir heykelciğe saplanmış on bir iğne ve bir kirişe (bükülmüş barsaktan yapılmış sağlam ipe) vurulmuş on bir düğümden ibaretti. Hz. Peygamber (s.a.)'e sihir yapılmış olarak kırk gün veya altı ay ya da bir sene geçti. Buhârî, Müslim ve İbn Mâce'nin Hz. Aişe'den rivayet ettikleri haberden anlaşıldığına göre, Resûlullah bunu bir'1 gece yanına gelen iki melekten öğrendi. Bunun üzerine beş âyetten ibaret oları "Felak" ve altı âyetlik "Nas" sureleri nazil oldu. Efendimiz bu surelerden bir ayet okudukça kirişteki bir düğüm çözüldü, heykelcikteki her bir iğneyi çıkarınca da vücudunda bir acı akabinde de bir rahatlık duydu.
Buharî, Müslim ve İbn Mâce'nin yukarıda işaret edilen rivayeti şöyledir: Hz. Aişe der ki:
ResulüIIah (s.a.)'a büyü yapıldı. O kadar ki, yapmadığı bir şeyi yaptığını zanneder hale geldi. Bir gün -veya gece- Allah'a tekrar tekrar dua etti. Sonra bana:
"Ey Aişe! Biliyor musun Allah bana kendisinden istediğim -bana şifa verecek- şeyi verdi" buyurdu.
O nedir, ya Resulellah? dedim. Şu karşılığı verdi;
"Bana iki adam gelip birisi baş ucuma, diğeri de ayak ucuma oturdu. Baş ucumda olan ayak ucumdakine -ya da ayak ucumdaki baş ucumdakine-;
Bu zâtın hastalığı ne? diye sordu.
Sinirlenmiş dedi.
Ona kim sihir yapmış?
Lebîd b. el-A'sam.
Ne ile?
Bir tarak saç ve sakal tarantısı, erkek hurmanın kurumuş çiçek kapçığında,
O nerede?
Zervân kuyusunda."
Hz. Aişe dedi ki: "Resulullah (s.a.) ashabından bir grubla o kuyuya gitti. Geldiğinde bana:
“Ya Aişe! Vallahi o kuyunun suyu sanki kına şırası, etrafındaki hurma da şeytanların başı gibidir," buyurdu.
Onu yakmadın mı? Ya Resulullah! dedim.

"Hayır, ama Allah bana şifa verdi. İnsanlara ondan bir şer yaymak istemedim. Ancak o kuyunun gömülmesini (kapatılmasını) emr ettim."[546][160]

İbn Merdûye'nin îbn Abbas'tan yaptığı rivayetten anlaşıldığına göre hadis-i şerifte bahsi geçen iki adam, Cebrail ve Mikâil'dirler.

Bazı âlimler Peygamber (s.a.)'e büyü yapıldığını söylemenin doğru olmayacağını, çünkü bunun, onun güvenirliğini ihlâl manasına geldiğini söyleyerek yukarıdaki Aişe hadisini inkâr etmişlerdir. Asrımız mütefekkirlerinden Seyyid Kutub da FizUâli'l-Kur'an adındaki tefsirinde Hz. Peygamber'e büyü yapıldığını bildiren haberin âhad olduğunu ahadın da akide konusunda delil olmayacağını söyleyerek bu konudaki rivayetleri doğru bulmadığını söyler.[547][161]

Bazı âlimlere göre, bu iddialar hem sahih hadisler hem de ashab-ı kiramın icmâı ile reddedilmiştir. Onların Hz. Peygamber'e büyü isnadını, onun doğruluğuna olan güvenin sarsılmasına sebeb olacağı tarzındaki endişeleri yerinde değildir. Çünkü Efendimize yapılan büyünün eseri, kalbinde ve aklında değil, vücudunun diğer uzuvlarında idi. Bu da diğer hastalıklar gibi beşerî arazlardandır. Peygamberlik makamına zarar vermez.

Kadı Iyaz bu olay hakkındaki itirazları ve onlara verilen cevabı özet olarak şöyle ifade eder:

Âişe (r.anha) hadisinin çeşitli rivayetleri, sihrin Hz. Peygamberin aklına ve kalbine değil, cesedine musallat olduğunu gösterir. Onun bazı hanımlarına yaklaşmadığı halde yaklaştığını zannettiği veya yapmadığı bazı şeyleri yaptığını zannettiğine dâir olan rivayetler, onun bedenî rahatsızlıkları ile alakadardır. Meselâ hanımlarından birisini arzu edip ona yaklaştığı anda, sihir tesirini gösterip cima imkânı bulamıyor, fakat cima etmiş gibi oluyordu. Ya da o yanılmaları akıl ve kalb yanılması değil, göz yanılması idi. Zaten Hz. Peygamber'in defalarca dua etmesi ve neticede gördüklerini Hz. Aişe'ye anlatması büyünün Hz. Peygamber'in aklına tesir etmediğini gösterir.

Âlûsî, Rûhu'l-Meânî adındaki tef şirinde,Hz. Peygambere büyü yapılması hâdisesine temas ederek bunu kabul etmeyenleri reddeder ve: Zâlimler,siz ancak büyülenmiş adama uyuyorsunuz derler"[548][162] âyet-i kerimesinin, üzerinde durduğumuz büyü hâdisesi ile alakalı olmadığım söyler. Çünkü kâfirlerin âyet-i kerimede geçen "büyülenmiş adam"

sözlerinden maksat, "deli adam" olmalıdır, ki Resu-lüllah (s.a.) bundan tamamen uzaktır. Şayet onların "büyülenmiş" sözünün hakiki mânâsını kast ettikleri kabul edilse bile, yine âyet-i kerime ile bu büyü olayı arasında münâsebet yoktur. Çünkü işaret edilen âyet, Resûlüllah (s.a.)'a büyü yapılmasından çok önce nazil olmuştur.

Ehl-i sünnetten birkaçı ve Mu'tezile dışındaki tüm âlimler, sihrin mevcut olduğu hususunda müttefiktirler.

Sihir yapanın itikadî durumu ve ona uygulanacak ceza konusunda, islâm alimleri muhtelif görüşlere sahiptirler. Allâme Teftezânî çoğunluğun, büyücünün kâfir olacağı görüşünde olduklarını söyler. Ebu Mansûr el-Mâturidî, eğer sihir imanın ihlâline sebeb oluyorsa küfür, olmuyorsa değildir" der. Yine âlimlerin çoğuna göre büyücünün cezası ölümdür.

Sihir ve sihirbazlık konusunda 2874 ve 3883 numaralı hadislerde izahat gelecektir.

Bu ve bundan evvelki hadisler, Felak ve Nâs surelerinin faziletine ve bunların Kur'an'dan iki sure olduğuna işaret etmektedirler. İbn Mes'üd (r.a.)'dan, bunların Kur'an'dan olmadığına dair rivayetler varsa da, bu konudaki hadisler ve onların Kur'an'dan olduğuna dair rivayetler varsa da, bu konudaki hadisler ve onların Kur'an'dan olduğuna dair sahabenin icma'ı karşısında bu rivayetlerin hiçbir değeri yoktur. Âlûsî bu surelerin Kur'an'dan oldukları konusunda icma olduğunu, dolayısıyle bugün onların Kur'an'dan olmadığını iddia edenin kâfir olacağını, İbn Mes'ud'un muhtemelen sözünden dönmüş olduğunu söyler. Şerhu'l-Mevâkıf ta da bazı surelerin Kur'an'dan olmadığına dair mevzu rivayetler olduğu fakat bunların Kur'an'ın tümünün tevâtüren nakledilmiş olması karşısında hiçbir mânâ ifade etmediği vurgulanmaktadır.

Muavvizeteyn'in faziletine işaret eden başka hadisler de vardır. Bunlardan bir iki tanesinin mealleri şöyledir:

"Bu gece indirilen âyetleri görmedin mi? Onların bir benzeri hiç görülmedi: ve

Ukbe (r.a.) dedi ki "Ya Resulullah! Bana Hud ve Yusuf surelerinden âyetler okut" dedim. Resûlullah (s.a.):

"Ey Âmir'in oğlu Ukbe! Sen Allah'a karşı Felak ve Nas surelerini okumaktan daha sevimli ve onun yanırida daha belîğ bir şey okuyamazsın. Eğer her namazda onları okuyabilirsen oku" buyurdu.[549][163]

Câbir b. Abdullah (r.a.)'den; demiştir ki:
Resulüllah (s.a.) bana:
"Ey Cabir, oku" buyurdu.
Anam babam sana feda olsun ya Resulallah, neyi okuyayım, dedim.
buyurdu, ben de onları okudum. Sonra Efendimiz (s.a.):
"O ikisini oku, çünkü sen onlann bir benzerini daha okuyamayacaksın" buyurdu.[550][164]

## 20. Kur'an Okumada Tertil Müstehabtır[551][165]

**1464.** ...Abdullah b. Amr (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Kur'an sahibine, "oku ve yüksel, dünyada tertil üzere okuduğun gibi (burada da) tertil üzere oku. Şüphesiz senin makamın okuyacağın son âyetin yanındadır" denilir."[552][166]

### Açıklama

Buradaki "Kur'an sahibi"nden maksad, Kur'an-ı Kerim'i okuyup gereğince amel edenlerdir. Düşünmeden, muhtevâsını bilip gereğini yapmadan okuyan değil. Hele hele, onu para kazanmak için gelir vasıtası yapan hiç değil. İbn Hacer "Fetâva'l-hadisiyye" adındaki kitabında, Kur'an sahibi'nin sadece hafızlar olduğu görüşüne meyi etmiştir. Tertil: Kur'an-ı Kerim'i ağır ağır harfleri yerli yerince çıkararak harekeleri iyice belirterek yani Kur'an'ın hakkını vererek okumaktır.
Hadis-i şerifte belirtildiğine göre, Kur'an sahibine Cennete girerken ve herkes amellerine göre mertebelerine doğru yönelirken, "oku ve yüksel" ancak buradaki okuman da, dünyada olduğu gibi, tertil üzere olsun. Okuyacağın son âyetin yanı senin makamın olacaktır" denilecektir.
Beyhakî'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) "Cennetin derecelerinin sayısı Kur'an'in âyetleri adedincedir. Eh!-i Kur'an'dan Cennete girenin üstünde derece yoktur" buyurmuştur. Bu hadis de gösteriyor ki, Kur'an ehli cennete girince dünyadaki okuyuşu gibi okumaya başlayacak ve okudukça da derecesi yükselecektir. Bu hal, bildiği son âyeti okuyup cennetteki son mertebeye çıkıncaya kadar devam edecektir.

ed-Dâni, tüm âlimlerin Kur'an âyetlerinin altı binin üzerinde olduğunda müttefik olduklarım, ama bundan sonrasında farklı görüşler ortaya çıktığım söyler. Kur'an âyetlerinin adedi konusunda da şu görüşler vardır: 6236, 6666, 6204, 6214, 6219, 6225.

Cennetteki mertebelerin Kur'an-ı Kerim'in harfleri sayısınca olduğunu söyleyenler de vardır. Bazı müfessirlerin söylediklerine göre Kur'an-ı Kerim'in harflerinin sayısı bir milyon yirmi beşbindir.

Kur'an sahihlerinin Cennette Kur'an okumaları, meleklerin teşbihleri gibi olacak, onları hiçbir surette diğer zevklerinden alıkoymayacaktır. Hatta bu okuma onların en büyük zevklerinden olacaktır. Buradaki okuyuş da hadis metninden anlaşıldığına göre, tertil üzere olacaktır. Ancak şu hususa tekrar temas etmekte yarar var: Tıybî'nin ifade ettiğine göre, kulun Cennetteki mertebeden elde ettiği makam, Kur'an'ı ezberlemedeki mertebesine göredir. Yalnız Allah'ın kitabı ile amel eden onun muhtevasını düşünen kişi onunla amel etmeyip sadece ezberleyen ve güzel okuyandan daha efdaldir. Nitekim sahabiler arasında Hz. Ebu Bekir (r.a.)'den daha kuvvetli, hafız, daha iyi okuyan bir çokları vardı. Ama Ebû Bekir münakaşasız sahabilerin en efdali idi. Çünkü o Allah'ı ve Kur'an'ın ruhunu en iyi bilen, hayatını Kur'-an'ın muhtevasına en çok uydurandı. Nitekim bir âyet-i kerimede (Bu Kur'an) âyetleri iyiden iyiye düşünsünler temiz akıl sahihleri ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz feyz kaynağı bir kitabtır"[553][167] buyrulur.

Hadis-i şerif Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip tertil üzere güzelce okumaya teşvik etmekte ve Kur'an'la amel eden Kur'an ehlinin mertebesinin yüceliğine delalet etmektedir. Kur'an ehlinin faziletine dâir daha bir çok hadis-i şerif vârid olmuştur. Bunlardan bir kısmı Kur'an-ı Kerim kokumanın sevabı konusunda geçmiştir. Bu konuda Ebû Dâvud'da bulunmayan hadislerden bir kaçının meali şöyledir:

"Kur'an-ı Kerim'i okuyup da ezberleyemeden ölen kişiye iki melek gelir ve kabrinde ona öğretir. Cenab-ı Allah, onu Kur'an'ı ezberlemiş bir halde diriltir." (Buhari).

"Kur'an'ı öğreniniz. Onu okuyunuz gafil olmayınız. Çünkü Kur'an'in ve onu öğrenip de gereğince amel edenin hâli, kokusu her tarafa yayılan mis dolu bir kuyunun hâli gibidir. Kuran’ı öğrenip de o içinde olduğu halde Kur-an'dan gafil olanın hâli ise, içinde mis olan ağzı kapalı kuyunun hali gibidir.[554][168]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kur'an tertü üzere okunmalıdır.
**2.** Cennette Kur'an-ı Kerim ayetlerinin sayısınca mertebe vardır.
**3.** Cennetteki en üst mertebeler, hükmüyle amel eden Kur'an hafızlarının olacaktır.
**4.** Cennette de Kur'an-ı Kerim okunacak ve bu erbabı için en büyük zevk olacaktır.
**5.** Sahibini yücelten okuyuş tane tane harfleri mahreçlerinden çıkararak tertîl üzere olan okuyuştur.[555][169]

**1465.** ...Katâde'den (r.a.); demiştir ki: Enes (r.a.)'e ResulüIIah (s.a.)'in okuyuşunu sordum:
(Çekilmesi gereken harfleri) iyice çekerdi dedi.[556][170]

**Açıklama**

Bu rivayette Enes b. Mâlik (r.a.) Hz. Peygamberdin Kur'an-ı Kerim okuyuşunu tarif etmektedir. Ancak bu tarifte Resulullah (s.a.)'in sadece çekilmesi gerekli olan harfleri çektiği ifâde edilmiş onun teğannisinden sesini dalgalandırmasından, tane tane okuyuşundan bahsedilmemiştir.
"Med" lugatta uzatmak, çekmek mânasındadır. Istılahta, Kur'an-ı Kerim okurken çekilecek yerleri çekmektir. Med aslî ve fer'î olmak üzere ikiye ayrılır:
Aslî Med: Tabiî med olarak bilinen med'dir.Kendisinden sonra med harfi denilen (vav-ya-elif) harflerinden biri olan bir harfi çekmek demektir. (Nühîhâ) sözünde, her üç harfin meddine örnek vardır.
Fer'î Med: Vav-ya-elif harflerinden sonra hemze veya sükûnun bulunmasıdır.
Med harflerinden biri ile hemzenin bir arada bulunmasından meydana gelen med'leri medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl olmak üzere ikiye ayrılır:
Medd-i Muttasıl: Med harflerinden biri ile hemzenin aynı kelimede bulunmasıdır.gibi.
Medd-i Munfasıl: Med harfi ile hemzenin ayrı ayrı kelimelerde yanya-na bulunmasıdır: gibi.

Med harfi ile sükunun yanyana gelmesinden meydana gelen fer'î med de Medd-i Lâzım ve Medd-i arız olmak üzere iki kısımdır:
Medd-i lâzım: Med harfi ile aslında sakin olan bir harfin bir kelimede bulunmasıdır gibi.
Medd-i arız: Med harfi ile sonradan sakin olan bir harfin yanyana bulunmasıdır gibi.
Bir de Medd-i liyn vardır ki, liyn harflerinden biri ile sakin harfin yan yana bulunmasıdır. Lîn harfleri kendisinden önceki harf üstün olan sakin vav ve ya harfleridir. gibi. Bu medlerden kimisi caiz kimisi de vaciptir. Konu tecvîd kitaplarında mufassalan mevcuttur.
Kur'an okurken bazı harflerin çekilmesindeki hikmet âyet-i kerimelerin manalarının anlaşılıp düşünülmesine imkân vermektir.
Buhârî'deki bir rivayette Katâde şöyle der: "Enes (r.a.)'e Resûlullah (s.a.)'in nasıl okuduğu soruldu? "Çekerek" deyip bismillâhi, errahmâni ve errahimi uzatarak Bismiilâhirrahmânirrahim okudu."
el-Askalânî bu tarifi izah ederken Hz. Enes Hâ harfinden evvelki (lamı), da nun harfinden önceki (mîm)'i ve (ha) harfini çektiğini söyler
Buhârî'nin bu rivayeti Hz. Peygamberin okuyuşunu nazari olarak tatbikle kalmayıp aynı zamanda fiilen göstermektedir.
Hadisin, üzerinde durduğumuz konu ile irtibatı; tertil'in, çekilmesi gereken yerlerde çekmeyi de içine alması yönündendir.[557][171]

**1466.** ...Ya'lâ b. Memlek[558][172]'den rivayet edildiğine göre; O: Ümmü Seleme (r.anha)'ya Resulullah (s.a.)'in (Kur'an) okuyuşunu ve gece namazını sordu. Ümmü Seleme (r.anha):
Onun namazından size ne? Namaz kılar namaz kıldığı kadar uyur sonra uyuduğu kadar namaz kılar, sonra namaz kıldığı kadar yine uyurdu. Bu hal sabah oluncaya kadar (böylece devam eder)di, dedi. Ve Resulüllah'ın okuyuşunu tarif etti: öyle ki Onun okuyuşunu harf harf tarif ediyor(du.)[559][173]

**Açıklama**

Ümmü Seleme (r.anha)'nın, kendisine Peygamber (s.a.)'in Kur'an okuyuşunu ve gece namazını soran zâta "onun namazından size ne?"

demesi, soruyu lüzumsuz görmek veya onu inkâr değildir. Aksine soru sahibini hayrete düşürmek, bunu öğreneceksin de ne olacak, sanki sen onun yaptığını yapabilecek misin?" diye Resulüllah'ın kıldığı namazın çokluğuna işaret etmektedir. Ümmü Seleme'nin bu sözü Peygamber (s.a.)'in hallerini hatırlayıp teessüründen söylemiş olması da mümkündür. Sonradan Ümmü Seleme (r.anha)'nin Hz. Peygamberdin namazım anlatması bunu gösterir.

Hadis metninde görüldüğü üzere Ya'Iâ'mn sorusuna Ümmü Seleme (r.anha) ilk anda sadece namazı anarak "Onun namazından size ne?" demiş, Kur'an-ı Kerim okuyuşuna temas etmemiştir. Tiybî bu cümlenin mukadder bir cümleye bağlı olduğunu, bu mukadder cümle ile birlikte sözün tamamının "Onun okumasından ve namazından size ne?" şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler.

Ümmü Seleme'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamberin geceleri kıldığı namazla uykusu denkti. Yani bir miktar namaz kılar sonra namazda geçen vakit kadar uyuyup tekrar kalkar ve uyuduğu kadar namaz kılar tekrar uyurdu. Bu hal aynı vaziyette sabaha kadar devam ederdi. Muhammed b. Nasr'ın Abdurrahman b. Avf (r.a.) vasitasıyle ismi anılmayanı bir adamdan rivayeti de Ümmü Seleme'den yapılan rivayete çok benzer. Anılan rivayet şöyledir:

"Bir adam yolculuklarından birinde nasıl namaz kıldığım görmek için Resulüllah (s.a.)'i gözetledi. Hz. Peygamber (s.a.) geceleyin bir müddet uyudu sonra (kalktı biraz) gidip oturdu. Gökyüzüne baktı ve Âl-i İmrân suresinden âyetinden itibaren beş âyet okudu.[560][174] Sonra dişlerini misvaklayıp abdest aldı ve (uyuduğu kadar) bir müddet namaz kıldı. Akabinde yine bir müddet uyudu (ve kalktı) tekrar gidip gökyüzüne baktı ve evvelki okuduğu âyetleri okuyup dişlerini misvakladı, abdest aldı, namaz kıldı. Bunu üç defa tekrarladı."

Yalnız şunu kaydetmek gerektir ki, Hz. Peygamber'in gece namazı konusundaki âdeti devamlı olarak yukarıdaki rivayetlerde anlatıldığı gibi değildi. Bazan farklı uygulamalarının olduğu da olurdu. Nitekim yine İbn Nasr'm Ya'lâ b. Memlek'ten yaptığı bir rivayette Ümmü Seleme (r.anha) Hz. peygamberin gece namazını şu şekilde haber vermiştir: "Yatsı namazını kılar teşbih çeker, istediği kadar gece namazı kılar, sonra çekilip namaz kıldığı kadar uyurdu. Sonra uykusundan uyanıp uyuduğu kadar namaz kılardı. Resulüllah (s.a.)'in bu sön namazı sabaha kadar sürerdi."

Üzerinde durduğumuz Ebu Dâvud hadisinin sahabi ve tabii râvileriyle İbn Nasr'ın yukarıdaki rivayetinin râviieri aynı zatlardır. Ayrıca her iki hadis de aynı konudan bahsetmektedir. Bu yüzden aralarında bazı farklılıklar olan iki rivayetin asıllarının bir olması muhtemel olduğu gibi, Ümmü Seleme'nin aynı zatın ayrı ayrı zamanlarda soru sorduğundan her birine, Hz. Peygamberin değişik iki uygulamasını haber vermiş olması da mümkündür. Hz. Peygamberin gece namazı ile ilgili daha geniş malumat "Gece namazı" konusunda geçmiştir.
Hadis-i şerifin bu konu ile ilgili olan bölümü Resulüllah'ın okuyuşunun tarif edildiği bölümdür. Mü'minlerin annesi, Fahr-i Kâinatın okuyuşunu harf harf tane tane okuyarak göstermiştir." Öyle ki dinleyen, okunan âyetlerin harflerini saymak, okuyan da okuduğunu düşünmek imkânına sahib olurdu. İşte bu okuyuş şekli "tertîl" üzere okuyuştur. İbn Nasr'ın naklettiği bir haberde Hz. Aişe (r.anha) Efendimizin okuyuşunu "okuduğu zaman diye okuyuşunu âyet âyet keserdi" sözleriyle tarif etmiştir.[561][175]

**Bazı Hükümler**

Kur'an-ı Kerim okurken acele etmemek gerekir, ağır ağır, okuduğunu anlayıp düşünebilecek şekilde tertil üzre okunmalıdır.[562][176]

**1467.** ...Abdullah b. Muğaffel (r.a.)'den; demiştir ki:
Resulullah (s.a.)'i Mekke'nin fethi günü devesinin üzerinde sesini dalgalandırarak Fetih Suresini okurken gördüm.[563][177]

**Açıklama**

"Sesini dalgalandırarak" diye terceme ettiğimiz kelimesinin kökü terci'dir. Terci', boğazda sesi dalgalandırmak, sesi titretmek, nağme yapmak önce gizli, sonra açıktan okumak, ezan okurken şehâdet kelimelerini tekrarlamak. Bir musîbet esnasında demek gibi birçok manalara gelir. Aynı hadisin Buhâri'deki bir rivayetinden "terci "in buradaki manasının, "sesi dalgalandırmak, titretmek" olduğu anlaşılmaktadır. İbnu'1-Esir en-Nihaye'de, bu sesin Hz. Peygamber'in bindiği devenin sallamasından dolayı meydana geldiğini söyler.

Buhâri'nin yukarıda işaret edilen, Şu'be'nin Muaviye b. Kurra el-Muzenî'den, onun da Abdullah b. Mugaffel'den yaptığı rivayet şöyledir: Abdullah der ki:
"Resulullah (s.a.)'i Mekke'nin fethi günü devesinin üzerinde fetih suresini -veya fetih suresinden- okurken gördüm. Onda sesini titretti." Şu'be:
Sonra Muaviye b. Kurra İbn Mugaffel'in okuyuşunu tarif ederek okudu ve:
Eğer insanlar sizin etrafınıza toplanmayacak olsalar, Muaviye'nin yaptığı gibi nağme yapardım dedi.
Muaviye'nin tercFi nasıldı? dedim.
Meftuh hemze ve sakin elifle üç defa dedi.
Fethü'l-Bâri'de "Resulüllah'ın sesinde meydana gelen bu dalgalanmanın ya yukarıda Nihâye'den nakledildiği gibi devenin salmasından, ya da Resulüllah'ın medleri yerli yerince çekmesinden olduğu söylenmekte ve ikinci ihtimalin hadisin akışına daha uygun olduğu belirtilmektedir. İbn Nasır'ın Hâni (r.anhadan) rivayet ettiği, "Ben çardağımda uyurken Resulüllah'ın okuyuşunu işitirdim. O, Kur'an'ı sesini dalgalandırarak okurdu" mealindeki hadis İbn Hacer'in tercihine kuvvet katmaktadır.
Şeyh Muhammed b. Ebi Cemre ise, terci'den maksadın nağme yapmak değil, güzel okumak olduğunu, çünkü nağmenin Kur'an okumakta maksat olan, hudu ve huşu'a manî olduğunu söyler.
İbn Battâl'ın ifadesine göre, bu hadisi şerif, Kur'an-ı Kerim'i nağme ile sesi titreterek kokumanın caiz olduğunu göstermektedir. Buharî'nin rivayetinden naklettiğimiz hadiste Muaviye'nin "eğer insanlar toplanmayacak olsaydı ben de terci yapardım" demesi, sesi titreterek makam yaparak okumanın insanların gönüllerine tesir edip onları dinlemeye sevk edeceğini Kur'an-ı Kerim'in tesirinde kalmalarına sebeb olacağım gösterir. Ancak nağme yapacağım diye işi çığırından çıkarmak Kur'an-ı Kerim'i hâşâ bir mûsiki havasına sokmak caiz değildir. Çünkü bu dinleyenleri ses ve makamı takibe sevk ile. mânâ ve ruhtan mahrum eder. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da en uygun tarz itidaldir.[564][178]

## Bazı Hükümler

Kur'an-ı Kerim okurken kıraati güzelleştirmek için makam yapmak sesi titretmek caizdir.

Hanefi fıkıh kitablarmdan Fetava-yi Hindiyye'de bazı âlimlerin terci'-in mekruh değil, bir çoğunun ise, mekruh dediği kaydedilmektedir. Lahn'le okumak ise ittifakla haramdır.[565][179]

**1468.** ...el-Bera b. Azib (r.a.)'den; demiştir ki: Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu:

“Kur'an-ı (kerimi) seslerinizle süsleyiniz."[566][180]

**Açıklama**

Hadis-i şerifteki Kur'an'ı süslemekten maksat, okunuşunu süslemektir.Hadis bu şekliyle güzel sesin Kur'an'ı süsleyeceğine delâlet etmektedir. Aynı mânâyı ifâde eden başka hadisler de vardır. Ancak hadisin ifâde edildiği biçimde anlaşılmasına karşı çıkıp "Kur'an-ı Kerim zâten süslü ve güzeldir onun seslerle süslenmeye ihtiyacı yoktur"[567][181] diyenler de vardır. Önce bu itirazı inceleyip sonra hadisin zahirî mânâsını takviye eden diğer rivayetlere işaret edeceğiz.
Hadisin zahirî manasının anlaşılması gerektiğini söyleyenlerden Hattabî şöyle der: Hadisin mânâsı "seslerinizi Kuranla süsleyiniz" demektir. İmamlardan bir çoğu hadisi bu şekilde tefsir etmişler ve bunu maklub[568][182] nevinden olduğuna hükm etmişlerdir.
Bu "Havuz deveye arz olundu, manasına gelmek üzere demeye benzer. Halbuki bu ifadenin zahir mânâsı, "Deve havuza arz olundu" demektir. Hattâbî bu konu ile ilgili başka misaller verdikten sonra Eyyüb'ün bu hadisi metinde olduğu şekilde rivayetten men'ettiğini Talha'nın da seslerin Kur'an'dan önce söylenmesini yâni "seslerinizi Kur'an'la süsleyiniz" şeklinde rivayet edilmesini emr ettiğini nakleder. Hattâbî bu şekilde anlaşılmasının doğru olacağını kayd ettikten sonra: "Muhammed b. Hâşim Deberî, Abdurrezzak, Ma'mer, Mansur, Talha, Ab-durrahman b. Avsece ve Bera (r.anhuma) senediyle Hz. Peygamber (s.a.)'in, "Seslerinizi Kur'an'la süsleyiniz" buyurduğunu söyler.
Hattâbî'nin bu ifadesine göre hadisin manası "seslerinizi Kur'an'la meşgul ediniz, onu okumayı kendinize şiar ve zinet edin" şeklinde olmuştur.
Ancak hadisin zahirî manasını destekleyen rivayetlerin çokluğu, Hattâbî'nin anlayışına zıt düşmektedir. Bu rivayetlerin yardımıyla Hadisin mânâsının

metinde olduğu gibi "Kur'an'ın okunuşu nü* seslerinizle süsleyiniz" veya "Onun zinetini güzel seslerinizle açığa çıkarınız? olmuş olur. Çünkü güzel sözün güzelliği güzel sesle artar.
Şu rivayetlerin hepsi bu söylenilen mananın mu'teber olduğuna şahitlik ederler: Resulullah (s.a.) şöyle buyurur:
"Kur'an’ı seslerinizle giizelleştiriniz. Çünkü güzel ses, Kur'an'ın güzelliğini artırır."
"Sesin güzelliği Kur'an'ın zinetidir."
"Her şeyin bir zineti vardır. Kur'an'ın zineti de güzel sestir."
Alkame'nin şöyle dediği rivayet edilir:
"Allah (c.c.) bana güzel sesle Kur'an okumayı nasİbetmişti. Abdullah b. Mes'ud bana: "Anam-babam sana feda olsun oku!" diyerek okumamı ister ve ben Resulullah (s.a.)'in, "Şüphesiz sesin güzelliği Kur'an'm zinetidir" buyurduğunu duydum, derdi."
Aişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.), Ebû Musa'nın Kur'an okuyuşunu duyup "Şüphesiz buna Davud'un nağmelerinden biri verilmiş" buyurmuştur.
Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir, der ki:
"Bir gece yatsıdan sonra Resulullah (s.a.)'in yanına biraz geç geldim.
"Neredeydin?" dedi.
Mescidde ashabından birinin Kur'an okuyuşunu dinledim. Onunki gibi bir ses ve okuyuş hiç duymamıştım, dedim. Resulullah kalktı, onunla birlikte ben de kalktım. Efendimiz o zâtı dinledi ve bana dönüp;
"Bu Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'dir. Ümmetimin içinde böylelerini bulunduran Allah'a hamd ederim" dedi.
Görüldüğü gibi bütün bu rivayetler Kur'an-ı Kerim'i güzel sesle okumanın arzu edilen bir haslet ve hadis-i şerife zahiri mânâsını vermenin caiz olduğunu göstermektedir.[569][183]

## Bazı Hükümler

Kur'an-ı Kerim'i güzel sesle okumak, buna bağlı olarak da Kuran okurken sesi güzelleştirmek caizdir.Ancak bu güzelleştirme tecvîde ve tertile riâyet ederek olmalı, harflerin özelliklerini bozmamalı, işi teğanniye boğmamalıdır. Çünkü harflerin sıfatlarını ihlâl edecek derecede nağme

yapmak, harfleri azaltmak veya çoğaltmak haramdır. Hem bu şekilde okuyan hem de bunu dinleyen günahkâr olur.[570][184]

**1469.** ...Said b. Ebî Said'den -veya Said b. Ebi Vakkas'tan- Resulüllah (s.a.)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
"Kur'an-ı Kerim'i ahenkle okumayan bizden değildir."[571][185]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif musannif Ebû Dâvûd, Ebu'l-Velid et- Taylâlisî, Kuteybe b. Said ve Yezid b. Halid adlarındaki üç ayrı üstaddan duymuştur. Bunların rivayet ettikleri hadisler ifade yönünden bazı farklılıklar gösteriyorlarsa da mânâ itibariyle aynıdırlar. Bu üstadların hadisi rivayet ederken saydıkları isimler arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Hadis metninde işaret edilen bu farklılıkların hulâsası şudur:
Ebû Velîd et-Tayalîsî hadisi İbn Ebî Müleyke, İbn Ebî Nehiyk, Sa'd İbn Ebî Vakkas senediyle; Kuteybe b. Said ve Yezid b. Hâlid ise, İbn Ebî Müleyke, Said b. Ebi Said el-Makbürî senediyle Resulüllah'dan merfu olarak rivayet etmişlerdir. el-Askalanî, Ebu'l-Velid et-Tayalisfnin rivayetinin doğru olduğunu söyler.
Kuteybe ve Yezid'in rivayetlerinin sabit olduğu kabul edildiği takdirde, hadise Mürsel ve m un kat i demek gerekir. Çünkü Said b. Ebî Said, Hz. Peygamber (s.a.)'e yetişememiş Abdullah b. Ebî Müleyke de Ubeydullah b. Ebî Nehiyk'i atlayarak Said b. Ebî Said'i zikretmiştir. Nitekim Tahâvî'nin Müşkilü'I-Asar'daki rivayeti... Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke, Abdullah b. Ebî Nehiyk, Said b. Ebi Said senediyle Hz. Peygamber'e varmaktadır.
Hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.) Kur'an-ı Kerim okurken, "tegannî yapmayan bizden değildir" buyurmuştur. Bundan maksat, "bizim yolumuzda gidenlerden bizim sünnetimizi izleyenlerden değildir" demektir. Çünkü bu söz, ilk bakışta Kur'an okurken tegannî yapmayanın islâm dairesi dışına çıktığını gösterir ki, bu mümkün değildir. Kur'an okuyan bir kimse tegannî yapmasa günahkâr olmaz, öyleyse "bizden değildir" sözünü yukarıda ifade ettiğimiz şekilde anlamamız gerekir.
"Tegannî yapmak" tan maksadmne olduğunda çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan bazılarım şöylece sıralayabiliriz:

**a.** Sesi güzelleştirmek,
**b.** Kur'an-ı Kcrim'den başka şeye ihtiyaç duymamak,
**c.** Kur'an lâfızlarını tecvid ve tertile riâyet ederek açık okumak,
**d.** Kur'an'ı açıktan okumak,
**e.** Allah'tan korkarak ve kalbini Allah'a vererek okumak,
**f.** Kur'an okumak suretiyle gam ve kederleri üzerlerinden atmak,
**g.** Kur'an okurken hüzün duymak...

Tegannîye bunlardan başka mânâlar verenler de olmuştur. Ancak bunlar içerisinde kabule şâyân olanı birinci maddede zikredilendir. Fakat bu harflerin aslî hüviyetine bir zarar vermemekle ve lahn'e kaçmayacak şekilde okumakla kayıtlıdır.

Hadisin zahirine göre Kur'an-ı Kerim'i sesi güzelleştirerek okumak müstehabtır. Nevevî'nin ifâdesine göre bütün âlimler bunda müttefiktirler. Sesi güzel olmayan yapabildiği kadarıyla sesini güzelleştirmeye çalışmalıdır.

Nağme yapmak bir takım makamlar tatbik etmek, imam Malik ve birçok âlimlere göre mekruhtur. Çünkü bu Kur'an-ı Kerim'i okumayı huşu, hudû ve düşünme olan asıl maksadından uzaklaştırıp bir musikî havasına büründürür.

İmam Ebu Hanife ve seleften bir grub, makamın kalbi yumuşatacağını, gönülleri onu dinlemeye sevk edeceğini gözönüne alarak ve esas itibariyle bu konudaki hadis-i şeriflere dayanarak Kur'an okurken makam yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

Fethü'I-Bâri'de makamla Kur'an okuma konusunda eski âlimlerden farklı nakiller yapıldığı kimilerine göre haram, kimilerine göre mekruh, diğer bazılarına göre de caiz olduğu isimler verilerek bildirilmektedir.

Bu ihtilaf harflerin tam yerlerinden çıkartılması, tecvîde riâyet edilmesi suretiyle harflerin özelliklerinden bir şey kaybedilmemesi ile kayıtlıdır. Ama makam veya nağme, harflerin aslî hüviyetlerini kaybetmeye sebep olacaksa bu, ittifakla haramdır.

Buna göre Kurra'nm tesbit ettiği esaslardan çıkılarak bilhassa zamanımızdaki bazı okuyucuların yaptıkları gibi, harfleri kaybetmek, çekilmeyecek yerlerde haddinden fazla çekmek, dinleyenleri Kur'an-ı Kerim'den uzaklaştırıp ses ve nağmenin cazibesine kapılmasına sebeb olacak şekildeki okumak caiz değildir. Beyhakî'nin Şuabu'l-İman'da Huzeyfe (r.a.)'den yaptığı bir rivayette Resulullah (s.a.)'m şöyle buyurduğu

belirtilmektedir: "Kur'an-ı Kerim i Arab nağmeleri ve sesleriyle okuyunuz" aşıkların ve ehl-i kitabın makamlarından sakınınız. Benden sonra bir grub gelecek Kur'an-ı Kerim okurken şarkıcıların ve ölüye ağlayanların yaptıkları gibi nağmeler yapacaklar. Kur'an-ı Kerim onların ümüklerinden aşağı inmez. Onların ve onların hâlini beğenenlerin kalbleri örtülmüş (mühürlenmiş)tür."

İbn Kesir'in sanki bu hadis-i şerhedermiş gibi söylediği şu sözler, bu konuda söylenecek son sözdür. "Şer'an istenilen, dinleyenleri Kur'an'ı düşünmeye, anlamaya, boyun eğmeye ve itaate sebeb olacak şekilde sesi güzelleştirmektir. Ama musikî kanunlarına, eğlence havalarına benzeyen nağmeler haramdır. Kur'an-ı Kerim bundan çok daha yüce ve münezzehtir."[572][186]

**1470.** ...Osman b. Ebi Şeybe ve Süfyan b. Uyeyne, Amr'dan; Amr, İbn Ebî Müleyke vasıtasıyla Ubeydullah b. Ebi Nehiyk'ten; O da, Sa'd (b. Ebi Vakkas)'dan Resulullah (s.a.)'ın önceki hadisinin aynısını rivayet etmişlerdir.[573][187]

**1471.** ...Ubeydullah b. Ebi Yezid'den; demiştir ki:

Ebû Lübâbe[574][188] yanımızdan geçti, biz de onu evine girinceye kadar tâkib edip yanma girdik. Bir de gördük ki, evi eski, kendisi zayıf bir adam. O şöyle dedi:

Resulullah (s.a.)'m "Kur'an-ı Kerim'le tegannî etmeyen bizden değildir" buyurduğunu işittim.

(Râvilerden Abdulcebbâr) dedi ki: îbn Ebi Müleyke'ye:

Ya Ebâ Muhammed. Sesi güzel değilse ne yapsın? dedim.

Elinden geldiğince güzelleştirir dedi.[575][189]

## Açıklama

Ebû Lubâbe (r.a.)'ın, evinin eski ve bakımsız, kendisinin gösterişsiz, elbiselerinin de eski oluşu ve bunu görüp hayret edenlere karşı Hz. Peygamberin "Kur'an-ı Kerim'e tegannî etmeyen bizden değildir" hadisini nakletmesi, onun "teğanni"den istiğnayı anladığını gösterir. Bu durumda Ebu Lübâbe'nin anlayışına göre hadisin mânâsı: "Kur'an-ı Kerim'le

yetinmeyip başka şeylere değer veren bizden değildir" şeklinde olmuş olur. Nitekim bundan sonraki rivayetten İbn Uyeyne ve Vekî'in de aynı kanaatte olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu sonraki rivayette ele alınacaktır. Râvilerden Abdullah b. Cebbâr'ın İbn Ebi Müleyke'ye:
Sesi güzel olmayan ne yapacak ya? diye sorup onun da:
Gücü yettiği kadar güzelleştirsin cevabını vermesi, bu zatların tegannîden ses güzelleştirmeyi anladıklarını göstermektedir. Bundan bir evvelki hadisin şerhinde ifade edildiği gibi çoğunluk bu kelimeden ses güzelleştirmek manasını anlamışlardır.Nitekim 1473 numarada gelecek olan Ebu Hüreyre'nin rivayeti bu manayı münakaşaya meydan bırakmayacak şekilde açıkça ortaya koymaktadır.[576][190]

**1472.** ...Muhammed b. Süleyman el-Enbârî, dedi ki; Vekî ve İbn Üyeyne teğannî'den maksadın, istiğna (ihtiyaç duymama, itibâr etmeme) olduğunu söylediler.[577][191]

**Açıklama**

Bu babın hadislerinde geçen "tegannf'den anlaşılabilecek mânâların bir kaçını 1469 nolu hadisin açıklamasında belirtmiştik. Bunlardan birisinin "Kur'an'la yetinip başka bir şeye ihtiyaç duymamak" olduğu, orada ifade edilmişti. Bundan evvelki rivayette Ebu Lübâbe'nin de bu son manayı anladığı belirtilmişti.
Üzerinde durduğumuz bu rivayet de Vekî b. el-Cerrah ve Süfyan b. Üyeyne'nin de aynı manayı anladığını göstermektedir. Zaten Ebu Davud'un bu rivayeti kitabına almaktaki maksadı, bu anlayışa işaret etmektir. Ancak bu anlayışa göre istiğna (ihtiyaç duymamak)dan maksad, gönlün zenginliğidir, fakirliğin karşılığı olan zenginlik değildir. Çünkü maddi zenginlik (ihtiyaç duymama) Allah'ın ikram edeceği sayılı vak'alar hariç, sadece Kur'an-t Ke-rim'le elde edilmez. Sonra bu hadis buradaki teğanniyi maddi zenginlik olarak anlamaya hiç de müsait değildir. Çünkü o zaman ifâdenin "Kur'an-ı Kerim okumak suretiyle dünya zenginliğini istemeyen bizden değildir" manasını verecek şekilde olması gerekir ki bu, mümkün değildir.
Ebu Ubeyd, Vekî' ve Süfyan b. Uyeyne'nin tefsirlerini beğenip "tegan-nî'nin istiğna manasına kullanıldığını arab şiirinden misaller getirerek isbat

etmiştir, tbn Mes'ud'un "Al-i İmrân suresini okuyan zengindir" manasına gelen sözü de Ebu Ubeyd'in şahitleri arasındadır.
Daha önce de işaret edildiği gibi bazı âlimler ise, hadisteki "teğannî" kelimesinin istiğna (zenginlik ihtiyaçsızlık) ile tefsirini kabul etmemektedirler. Taberi'nin naklettiğine göre Şafiî'ye İbn Uyeyne'nin yukarıda geçen te'vili sorulduğunda buna razı olmamış, eğer Resulüllah (s.a.) bu sözüyle istiğnayı kast etmiş olsaydı demez derdi. Efendimizin maksadı sadece sesi güzelleştirmektir" demiştir.
îbn Battal, îbn Ebî Müleyke, Abdullah b. el-Mübârek ve Nadr b. Şumeyl de Şafiî gibi tefsir etmişlerdir. "Allah (c.c.) Kur'an okurken nağme yapan bir peygamberi dinlediği gibi hiç bir peygamberi dinlememiştir" manasın-daki rivayet de bu anlayışı desteklemektedir..." der Taberi, terennümün ancak güzel ses ve makamla olabileceğini söyleyerek eğer teğannînin mânâsı istiğna olsaydı, o zaman hadislerde ne sesini ne de açıktan okumanın zikredilmesine lüzum kalmazdı" der. İbn Mâce'deki şu rivayet de Şafiî, Taberi ve îbn Battal'm anlayışlarına yardımcı olmaktadır. Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Allah (c.c.) güzel sesle Kur'an okuyan adamı şarkıcı kadının sahibinin o kadım dinlediğinden çok daha fazla dinler."
Netice olarak denilebilir ki, aslında arapçada tegannî kelimesi, hem Ve-kî ve Süfyan b. Uyeyne'nin dedikleri gibi "istiğna", hem de Şafiî, Taberi ve İbn Battal'in dedikleri gibi, sesi güzelleştirmek, makam yapmak mânâlarına gelir. Ancak diğer rivayetler anılan kelimeyi sesi güzelleştirmek ve makam yapmak manalarına almanın daha uygun olacağını göstermektedir. Bu kelimenin ifade edebileceği tüm manaları birleştirerek "teğanniyi sesi güzelleştirip açıktan hüzün verici bir makamla başka bir habere ihtiyaç duymadan kendisi ile gönül zenginliği isteyip mal zenginliği umarak okumak şeklinde ifadelendirmek de mümkündür. Ancak metin tercemeye bütün bunların yansıtılması mümkün olmadığı için hadiste kelime tercüme edilmeden "tegannî yapmayan" ifadesi kullanılmıştır.[578][192]

**1473.** ...Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Allah (c.c.) güzel sesli bir Peygamberin sesini güzelleştirerek (nağme yaparak)-[açıktan]-okuduğu Kur'an'ı dinlediği kadar hiçbir şeyi

dinlemedi."[579][193]

## Açıklama

Hadis-i şerifteki Allah'ın dinlemesinden murat okuyandan razı olması amelini kabul edip sevabını kat kat vermesidir. Çünkü kulak vermek manasında olan dinlemenin şahıslara göre farklılık göstermesi Allah için muhaldir. Zira bu dinleme türü ilginin azlık ve çokluğuna göre durumu değişen insanın halidir. Halbuki Cenab-ı Allah'ın dinlemesi farklılık göstermez. O halde hadisi "Allah (c.c.) Kur'an'ı makam ile okuyan Peygamberden razı olduğu kadar hiçbir şeyden razı olmadı" şeklinde anlamak gerekir.
Hadis-i şerifteki "Kur'an" sözü ile tüm mukaddes kitapların kast edildiği Nebi kelimesinin nekre (belirsiz) oluşunun buna delil olduğu söylenmektedir.
Metindeki "Onu açıktan okur" sözü Ebu Davud'un rivayetine göre, hadisin aslından gibi görünmektedir. Ama bu doğru değildir. Çünkü o söz râvilerden Ebu Seleme veya bir başkasına aittir. Hadisin Buhâri'deki rivayetinde bu söz "bir arkadaşı ona açıktan okur dedi" şeklindedir. İbn Hacer el-Askalânî Ona'daki zamirin Ebu Seleme'ye ait = arkadaş kelimesinin de Abdulhamid b. Abdurrahman olduğunu söyler.EbuDâvûd' un oğlunun aynı hadisi Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'i makam yaparak okuyan bir Peygamberi dinlediği (razı olduğu) kadar hiçbir şeyi dinlemedi" sözleriyle yaptığı rivây etinin sonunda Ibn Şihab "Abdulhamid b. Abdurrahman Ebî Seleme'den Kur'an'ı makam yaparak (yani) açıktan okuyan" diye haber verdi" dedi" şeklindeki sözler de, üzerinde durulan sözün hadis metninden değil, Ebu Seleme tarafından ilâve edilmiş olduğunu gösterir. Bu tip hadislere "Müdrec hadis” denilir. Hadis metninde kasdî olarak yapılan bu tür eklemeler hoş karşılanmamaktadır.[580][194]

## Bazı Hükümler

**1.** Kur'an-ı Kerim'i, makam yaparak sesi güzelleştirerek okumak meşrudur.Her ne kadar hadiste sadece Peygamberlerin okuyuşuna temas edilmişse de aynı şekilde okuyan diğer insanlar da Peygamberlere ilhak edilirler.

**2.** Babın hadislerinde geçen den maksad, sesi güzelleştirmek, makam yapmaktır.[581][195]

## 21. Kur'an-I Kerimi Ezberleyip Sonra Unutan Kimse Hakkında Tehdid[582][196]

**1474.** ...Sa'd b. Ubâde (r.a.)'den; "Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu" demiştir.
"Kur'an-ı Kerim'i okuyup da (ezberleyip) sonra unutan kimse, kıyamet gününde Allah (c.c.) ile ancak eli kesilmiş olarak karşılaşır."[583][197]

### Açıklama

Hadis-i şerifteki "unutnıak"dan maksat, konusunda ayrı görüşler vardır.Bunun hakiki mânâsıyla Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip de unutmak olması muhtemel olduğu gibi, Kur'an okumayı bırakıvermek, gereğince amel etmemek, helâl dediğini helâl, haram dediğini haram tanımamak mânâlarında söylenmiş olması da muhtemeldir. Bu ikinci ihtimâl "böylece âyetlerimiz sana geldi de sen onları unuttun"[584][198] âyetinin hamledildiği mânâ olmuş olur.
Hadis-i şerif zahirî manâsıyla az çok ayırımı yapmadan, Kur'an-ı Kerim'den bir bölümü unutmanın büyük günâh olduğunu ve bu günahtan ancak tevbe ve unutulanı ezberlemekle kurtulmanın mümkün olduğunu söyleyen Şafiîlere delildir. Malikîlere göre, kişinin namazını kılabileceği miktardan fazlasını unutması mekruh, namaz kılabileceği kadarını unutması haramdır.
Hanefiler ve Han belilere göre ezberlenen bir Kur'an-ı Kerim bölümünü, bir âyet bile olsa, unutmak büyük günâhlardandır.
Bu mesele "mescidin süpürülmesi" konusunda 461. hadiste daha geniş olarak ele alınmıştır.
Metin tercemesine "eli kesilmiş olarak" diye geçtiğimiz kelimesine çok farklı mânâlar verilmiştir. "Dişleri dökük", "elleri hayırdan boş", "azaları kesilmiş", "delili yok", "cüzzamlı" , "başı önüne düşmüş", "unutmasına özür bulamayarak" gibi manalar bunlardandır. Ancak görüldüğü gibi ifâdeler farklı olsa da, bu sözlerin hepsindeki ortak mana her birinin bir kusur, bir noksanlık ifâde ettiğidir. Buna göre hangi mânâ ele alınırsa alınsın, Kur'an-ı

Kerîm'i ezberleyip de unutan kıyamet günü Allah'ın huzuruna bir kusurla çıkacaktır.
Hadis-i şerif senedindeki râvilerden Yezîd b. Ebî Ziyâd hakkındaki tenkidlerden ve İsâ b. Fâid'in, Sa'd b. Ubâde (r.a.)'yi görüp görmediği konusundaki münakaşalardan dolayı zayıf kabul edilmiştir. İbn Abdilberr, "bu manada bu isnad kötüdür. İsa b. Faid Sa'd b. Ubâde'ye yetişmemiş ve ondan hadis duymamıştır" der.[585][199]

## Bazı Hükümler

Hadis-i şerif Kur'an-ı Kerim okumayı tenbellikle terk etmenin ezberleneni unutmanın ve gereğince amel etmemenin kötü bir şey olduğuna delâlet etmektedir.[586][200]

## 22. Kuranı Kerim Yedi Harf Üzere İndirilmiştir

**1475.** ...Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'dan; demiştir ki: Hişâm b. Hakim b. Hizâm'ı, Furkan suresini benim okuduğumdan farklı bir şekilde okurken duydum. Halbuki onu bana Resulullah (s.a.) öğretmişti. Bu yüzden nerdeyse üzerine atılacaktım. Sonra (vazgeçip) okumasını bitirinceye kadar mühlet verdim ve cübbemi göğsü üzerinde toparlayıp (yakalayıp)[587][201] Resulüllah (s.a.)'a getirdim:
Ya Resulullah! Ben bunu Furkan suresini senin bana okuttuğundan başka bir şekilde okurken duydum, dedim. Hz. Peygamber ona:
"Oku!" buyurdu.
O da aynen benim duyduğum gibi okudu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.):
"Bu sure, böylece nazil oldu," buyurdu. Sonra bana: "Sen oku! dedi. Ben de okudum. (Bana) da: "- Bu sure böylece nazil oldu. Şüphesiz bu Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur. Onlardan hangisi kolayınıza gelirse öyle okuyunuz" buyurdu.[588][202]

## Açıklama

Hadis-i şerifin Müslim'deki rivayeti Ebu Dâvud'unki ile hemen hemen aynıdır. Buhârî'de üç ayrı yerde yer alan rivayetler biri birine pek yakın ise de, Ebu Dâvud'dakirden bazı ayrılıklar göze çarpmaktadır. Hişam b.

Hakim'in Furkan suresini namaz kılarken okuduğu açıkça ifâde edilen Buhâri'nin bir rivayeti şu şekildedir:
Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"ResulüJlah (s.a.) hayatta iken Hişam b. Hakim'i Furkan suresini okurken işittim. Okuyuşuna kulak verdim bir de ne göreyim, Resulüllah (s.a.)'in bana öğretmediği bir takım lehçelerle okuyor. Neredeyse namazda üzerine atılacaktım. Selâm verinceye kadar zor sabredebildim. (Selamı verir vermez) cübbesinin yakasını topladım ve:
Bu sureyi benim duymadığım şekilde sana kim öğretti? dedim.
Bana onu Resulüllah (s.a.) okuttu, (öğretti) dedi.
Yalan söylüyorsun. (Çünkü) onu bana Resulüllah senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu, deyip yakasından tutarak Resulüllah (s.a.)'a götürdüm ve:
Ya Resulallah, bunu Furkan suresini senin bana öğrettiğinden başka lehçelerle okurken işittim, dedim.
“Onu bırak", buyurdu ve (Hişam'a):
"Oku ya Hişam*' dedi. Hişam da aynen benim duyduğum gibi okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
“Bu sure böyle nazil oldu," buyurdu. Sonra bana (dönüp):
"Ya Ömer! (Bir de) sen oku" dedi. Ben de kendisinin bana öğrettiği şekilde okudum. Efendimiz yine:
"Bu sure böylece indirildi. Şüphesiz bu Kur'an yedi harf (lügati lehçe) üzere indirilmiştir.Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz" buyurdu.
Buhari'deki rivayeti terceme ederken "lehçe" tâbirini kullandığınız "harf" kelimesi haddizatında çok daha umumî bir kelimedir. Onun için Bsıs metnin tercemesinde herhangi bir karşılık verilmemiş, olduğu gibi alınması uygun bulunmuştur. Buhari'deki rivayeti terceme ederken "lehçe" tâbirim kullanmamız merhum Kâmil Miras'm Tecrid tercemesindeki ifâdesine tebaan olmuştur.
Metinde görüldüğü gibi Peygamber (s.a.) Furkan suresini kendi bildiği gibi okumadığı için Hişam b. Hakim'i yakalayıp huzuruna getiren Hz. Ömer'e hem kendisinin hem de Hişam'ın okuyuşunun doğru olduğunu, çünkü Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzere indirilmiş bulunduğunu söylemiştir.
Âlimler bu yedi harfden kastedilen mânâ konusunda hayli farklı şeyler söylemişlerdir. Ebu Hatim b. Hibbân bu görüşleri otuz beşe kadar ulaştırır. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz:

**a.** Yedi vecih, bu Hafız İbn Hacer'in ifadesidir. Ancak bundan maksat, her kelime veya her cümlenin yedi vecih üzere okunacağı değildir. Bu bir kelimenin ulaşabileceği vecih sayısı en son yedi olur demektir. Eğer bazı kelimelerde yediden fazla vecih görülürse, bu ya med ve imâlede olduğu gibi eda keyfiyetindeki ihtilaftandır veya yediden ziyâdesi sabit değildir.
**b.** Yedi harften murat, sayı tahdidi değil kolaylık ve suhuletteki çokluğa işarettir. Nasıl ki onluklarda yetmiş çokluğu delalet için kullanılırsa, yedi de birliklerde çokluğa delâlet için kullanılır.
**c.** Aynı lehçeden de olsa, bir mananın mürâdif lâfızlarla ifâde edilmesidir. Hem Hişam'ın hem de Hz. Ömer'in Kureyş kabilesinden oldukları halde birbirlerininkinden farklı okumaları bu görüşü te'yid etmektedir. İbn Abdilber bu görüşün, ulemanın çoğunluğuna âit olduğunu söyler. İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de İbn Mesûd'un "Ben (çeşitli) kıraatleri dinledim. Onları birbirlerine,yakın buldum. O halde nasıl öğretildi iseniz, o şekilde okuyun. Bu sizden birinizin demesine benzer" dediğini nakleder. Bu kelimelerin her üçü de "gel" manasınadır.
**d.** Yedi harften maksat, yedi lehçedir.İbn Atiyye, Zührî, Ebu Ubeyd ve başkalarının görüşü budur. Ancak bu yedi lehçe arab lehçelerinin en fasihi olan yedisidir. Çünkü Arab lehçelerinin sayısı daha fazladır. Arab lehçelerinin en meşhurları Kureyş, Yemen, Hevâzin ve Huzeyl lehçeleridir.
Bu izaha göre Kur'an'ın her kelimesinin ayrı ayrı yedi lehçe üzere indirildiği anlaşılmamalıdır. Bundan maksat, Kur'an-i Kerim'in bir kısmının bir lehçe diğer bir kısmının da başka bir lehçe ile indirilmiş olmasıdır. Şüphesiz ki her lehçenin Kur'an-ı Kerim'deki payı eşit olmaz. Kimisi ile inen âyet sayısı daha fazla, kimisi ile inen daha azdır.
Bazı âlimler bu yedi lehçenin Mudar Lehçeleri olduklarını söylerler. Bu lehçeler Huzeyl, Kinâne, Kays, Dabbe, Teymu'r-rabab, Esed b. Huzeyme ve Kureyş lehçeleridir.
Fethü'l-Bâri'de Ebû Şâme'nin bazı âlimlerinden naklen şunları söylediği kaydedilir:
"Kur'an-ı Kerim önce Kureyş ve ona komşu olan Fasih Arab lisanla-nyla nazil oldu. Sonra diğer Arabların kendi adetlerine göre farklı i'rablar ve farklı lâfızlarla okumalarına müsaade edildi. Onlardan hiçbiri kendi lehçesini bırakıp da başka bir lehçe kullanmak mecburiyetinde bırakılmadı. Buna sebeb, onları zorluğa koşmamak, âlicenabhk ve mânâların kolayca anlaşılması arzusudur. Ancak bu farklılık mana birliğini bozmaz. İşte

onların okumadaki ihtilafları ve Hz. Peygamberin herbirini tasvib etmesi bu esasa dayanır."

Ancak burada hemen şunu hatırlatmak yerinde olur, her bir kabilenin kendi lehçesi ile okuması tamamen kendi arzusuna bağlı değildir. Aksine o okuyuş tarzını mutlaka Hz. Peygamber (s.a.)'den duymuş olmalıdır. Üzerinde durulan hadiste birbirlerinden farklı okuyan iki şahabının her ikisinin de okuduğu tarzı Hz. Peygamber'den aldığını göstermesi bunun delilidir.

**e.** Yedi harften maksat» kıraat-i seb'adır. Bazı müfessirler kıraat-ı seb'-a'nın sahabiler tarafından Resulüllah'tan nakledildiğini ve Hz. Osman'ın bunu mushafında tesbit ettiğini söyleyerek hadise en uygun mânânın bu olduğunu söylerler.

Ebu Şâme ise, hadisteki yedi harften maksadın bugünkü anlaşılan mânâda (Asını, Nâfi' kıraatleri gibi) kıraati seb'a olduğunu söyleyenleri cahillik ile itham ederek Mekkî İbn Ebi Tâlib'in böyle anlayanların büyük bir yanılgı içerisinde olduklarını söylediğini nakleder.

**f.** Yedi harf Kur'an-ı Kerim'deki imâle, inceltme ve kalınlaştırma, izhar, idgâm, med, kasr gibi şeylerdir. Çünkü arablar bu konularda çeşitli usullere sahibtirler. Allah onlara kolaylık olsun diye bu vecihlerden istedikleri şekilde okumalarına müsaade etmiştir.

Yedi harf konusunda ileri sürülen fikirlerin en önemlileri bunlardır. Mudakkik âlimlerden Şah Veliyullah ed-Dihlevî bu konudaki görüşlere temas ettikten sonra kendi tercihini özetle şu şekilde ifade eder: "Bu ihtilaflardan benim tercihime göre, hadisteki "yedi" sözünün zikri, sayı tahdidi değil, çokluğu beyân içindir. Arablar nazmın tertibini gözetmek şartıyla bir sözü çeşitli üsluplarla ifâde ederler. Bu üsluplardan herbiri "harftir. Bu farklılık bazan maharici harûfun ihtilâfı, bazan da uzatma kısaltma, ince ve kalın okuma yönlerinden olur. Bazan da günahkâr manasmdaki "fâcir ve esîm'-'de olduğu gibi müteradif kelimelerin kullanılması suretiyle olur. Hz. Osman'ın mushafında yazılı olan yedi kurranın ihtilafları da "harf" ihtilâftndandır. Hz. Osman'ın mushafında olmamakla beraber sahabe ve ta-biundan bir kelimenin edası konusunda nakledilen ihtilaflar da bu cümledendir. Ama nazmın tertibini bozacak derecede büyük ayrılıklar gösteren ihtilaflar yedi harf tabiri içerisinde düşünülemez. Çünkü o Kur'an olmaktan çıkar."

Görüldüğü gibi Şah Veliyullah aşağı yukarı tüm ihtilaflara öz olarak temas ederek, "yedi harf'den maksadın sadece bunlardan biri değil, hepsinin olduğuna işaret etmiştir.
Kur'an-ı Kerim âyetleri Hz. Peygambere bir defada nazil olduğu halde, yedi harfin ne şekilde tesbit edildiğine dâir bir soru akla gelebilir. Akla gelmesi muhtemel bu soruya cevaben deriz ki: Bilindiği gibi her dilin kendine has lehçeleri ve ifade farklılıkları vardır. Arabcada lehçe farklılıkları yönünden en zengin dillerden biridir. Kur'an-ı Kerim genellikle Kureyş lehçesi üzerine inmekle beraber Huzeyl, Hevâzin ve Yemen lehçeleri ile inenler de vardır. Hz. Peygamber, tüm Arab kabilelerinin Kur'an'ı benimseyip gönülterinde yer etmesini istediği için ısrarla Cenab-ı Hak'tan Kur'an'ın öbür lehçelerle de gönderilmesini istemiş ve bu isteği1 kabul edilmiştir. Bu durumu Buhâri'nin rivayetine göre Peygamberimiz şu şekilde ifade etmiştir:
"Bana Cebrail (a.s.) Kur'an'ı bir okunuş üzerine okuttu. Ben de ısrarla bunun artmasını ve Arabiarın diğer okuyuşuyla okunmasını isterdim. Ta yedi türlü okunuşa ulaşıncaya kadar bu isteğimde ısrar eltim.”
Ancak lehçeler arasındaki farklılık hiç bir zaman âyetler arasında bir tezatın bir tenakuzun olmasına sebeb değildir.
Hadiste konu edilen yedi harf (lehçe), Resuİullah devrinden sonra da var mıdır? Yoksa bir müddet şayi' olup sonra bazıları mı yerleşmiştir? Konusunda ihtilaf vardır. Süfyan b. Uyeyne, İbn Vehb, Taberi ve Tahavî gibi âlimlere göre yedi lehçenin tamamı o gün mevcûd değildir. BabÜlânî, İbn Abdilber ve İbn Arabî gibi âlimlerin ifadelerine göre, daha Hz. Peygamber zamanında Kur'an-ı Kerim bir lehçe üzere karar kılmıştır. Buhârî'nin Hz. Fatma (r.anha)'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Cebrail'in Kur'an-ı Kerim'i her sene kendisi ile birlikte bir defa mukabele ettiği halde vefat ettiği yıl iki defa mukabele ettiğini söyleyip bunu irtihaline işaret saymıştır. Hz. Peygamberle Cebrail arasındaki mukabeleye "arz" tâbir edilir. İşte bu son Arz'da Kur'an-ı Kerim şu anda elimizde olan şekli ile yerleşmiş ve daha evvel müsaade edilen diğer lehçeler Allah tarafından neshedilmiştir. Üzerinde durduğumuz hadiste olduğu gibi sahâbilerin birbirlerinin okuyuşunu yadırgayarak, müdâhele ettiklerini ve durumu Hz. Peygambere intikal ettirdiklerini bildiren daha başka rivayetler de vardır. Sahih hadis kitablannda belirtildiğine göre Ubey b. Ka'b ile İbn Mes'ud arasında NahI suresinde, Amr b. el-As ile adı verilmeyen biri

arasında bir âyette, Zeyd b. Erkam ile yine adı verilmeyen biri arasında bir başka âyette buna benzer olaylar geçmiştir.[589][203]

## Bazı Hükümler

**1.** Müslüman, dininin esaslarım muhafazada titiz olmalı, onların yanlış öğrenilip öğretilmesine ve aslı mecrasından saptırılmasına göz yummamalıdır.
**2.** Müslüman için iyiliği emredip kötülükten sakındırmak bir vazifedir.
**3.** Bir kimse dinî bir gayretten dolayı kendisine yapılan müdâhaleyi, biraz kabaca da olsa, hoş görmeli, işin açıklığa kavuşmasına yardımcı olmalıdır.
**4.** Kendisinden bir meselenin halli istenilen zat, sadece hal çaresini göstermekle kalmamalı vardığı sonucun sebebini de bildirmelidir.
**5.** Kur'an-ı Kerim yedi harf üzere inmiştir.Çeşitli görüşler olmakla beraber bu yedi harften maksat, yedi lehçedir. Konu yukarıda geniş olarak ele alınıp incelenmiştir.[590][204]

**1476.** ...Zührî demiştir ki:
Bu harfler (vecihler) ancak aynı hükümdedir. Helal ve haram konusunda farklılık göstermezler.[591][205]

## Açıklama

Ziihrî bu eserde bundan evvelki hadîste bahsi geçen vecih ya da lehçe farklılıklarının lâfız farklılıkları olduğunu, bir veçhe göre helal olan şeyin başka bir vecihte haram olmayacağını belirtmektedir.
Zührî'nin bu sözleri Buharî ve Müslim'de İbn Abbas (r.anhuma)'dan merfuân rivayet edilen aynı konudaki bir hadisin sonunda şu ifadeye yer verilmektedir:
İbn Şihab dedi ki: Bana bu yedi harfin aynı hükümde olup helal ve haram konusunda farklılık yaratmadığı ulaştı."
Zühri'den rivayet edilen bu sözler, yedi harften maksadın mana farklılıkları olduğunu söyleyenlerin sözlerini reddetmektedir. Bundan sonraki hadis, Zührî'nin görüşünü takviye etmektedir.[592][206]

**1477.** ...Übey b. Ka'b (r.a.)'den; demiştir ki:

"Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Yâ Ubey, şüphesiz Kur'an-ı Kerim bana okutulup bir harf üzere mi yoksa iki harf üzere mi (okumak istediğim) soruldu? Benimle birlikte olan melek:
“İki harf üzere de," dedi. Ben de:
"İki harf üzere" dedim. Bu sefer:
“İki harf üzere mi yoksa üç harf üzere mi? denildi. Yine yanımdaki melek:
“Üç harf üzere de," dedi. Ben de;
“Üç harf üzere" dedim. (Bu hâl) yedi harfe ulaşıncaya kadar (devam etti). Resûlullah (s.a.) sonra şöyle buyurdu:
“Sen azab âyetini rahmet, ya da rahmet âyetini azabla bitirmedikçe, in yerine desen bile, o harflerden her biri ancak şâfî ve kâfidir."[593][207]

## Açıklama

Hadis-i şerifte geçen "harf" kelimesinin çeşitli mânâları bu babın ilk hadisinde belirtilmiştir. Bu mânâların her birine muhtemel olması yönünden kelime terceme edilmemiş, aynen alınmıştır.
Ebu Davud'un bu rivayetinde Hz. Peygamberce Kur'an-ı Kerim'in, kimin tarafından okutulduğu ve kendisine telkinde bulunan meleğin hangi melek olduğu belirtilmemektedir. Nesâî'nin bir rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.)'e Kur'an-ı Kerim okutanın Cebrail, Efendimiz'e Harfleri artırmasını tavsiye edenin de Mikâil olduğu bildirilmektedir. Nesâî'nin bu rivayetinin meali şöyledir:
"Cebrail ve Mikâil bana gelip Cebrail sağıma Mikâil soluma oturdu. Cebrail bana:
"Kuranı bir harf üzere oku," dedi. Mikâil ise;
"Yedi harf ulaşıncaya kadar artmasını iste, artmasını iste," diyordu.
Tercemede görüldüğü üzere Hz. Peygamber Ubey b. Ka'b'a, Kur'an'ın yedi harf üzere inmesinin nasıl olduğunu anlattıktan sonra azab âyetini rahmet, rahmet âyetini de azabla bitirmedikçe gibi Allah'ın sıfatlarının yerine yine Allah'ın sıfatlarından gibi başkalarını okumanın ancak şifa verici ve yeterli olduğunu söylemiştir. Bu âyetlerin şifâ oluşu meşhur anlayışa göre cehalet hastalığına karşıdır. Dini hükümleri bilmekte mü'minlerin kalblerine veya müzminlere istenileni verme konusunda şifa verici biçimde de anlaşılabilir. Bu vecihlerin kâfi oluşu konusunda da şu görüşler vardır: Namazlarda kâfi, Resulullah (s.a.)'m doğruluğunu tasdike ve kâfirlerin şüphelerini silmeye

kâfi veya kâfirlere karşı hüccet olmaya yeterlidir. Rahmet âyetini azabla bitirmekten maksat, o âyetin sonuna,  = "ıkâbı şiddetli", gibi azaba delalet eden bir sözün getirilmesidir. Azab âyetini rahmetle bitirmek de azabla ilgili bir âyetin sonuna = Bağışlayıcı, merhamet edici" gibi Allah'ın rahmet sıfatlarına ait kelimelerin getirilmesidir. Hz. Peygamber'in bu hadisi bu tür değiştirmelerin kesinlikle caiz olmadığım göstermektedir. Yine bu hadis bir âyette geçen Allah'ın bir sıfatı yerine başka bir sıfatının okunmasının caiz olduğunu gösterir. Ancak Aynî'nin beyânına göre, bu cevaz Hz. Osman mushafındaki tertibi üzerine icmâın vücudundan önceki ile alakalıdır. Bu icma'dan sonra, bile bile Allah'ın bir sıfatının yerine başka bir sıfatı meselâ yerine, okumak caiz değildir. Ama bile bile değil de, hata ile okunsa, mahzuru yoktur. Hatta hata ile olan bu yanlışlık, namaz içerisinde olursa, namazı bozmaz. Allah'ın sıfatları ile ilgili olmayan yanlışlıkların namaz içerisinde hatâen yapılması halinde Ebu Hanife ile tmam Muhammed'e göre mânânın fazlaca değişmesi durumunda namaz bozulur, değilse bozulmaz. Ebu Yusuf'a göre yapılan yanlışlığın benzeri Kur'an-ı Kerim'de varsa, mânâ bozulsa bile, namaz sahihtir. Hanefi mezhebinde bu konuda Ebu Yusuf'un görüşüne göre fetva verilmektedir.[594][208]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmesi Hz. Peygamber’in isteği ile olmuştur.
**2.** Kur'an-ı Kerim'deki vecihier mü'minler için şifa ve hüccettir.
**3.** Azab âyetlerini rahmet kelimeleriyle rahmet âyetlerini de azab kelimeleriyle bitirmek caiz değildir.
**4.** ayet-ikerimelerdeki Allah'ın bazı sıfatlarının yerine başka sıfatlarının okunması caizdir. Ancak konu izaha muhtaçtır. Açıklama kısmına bakılmalıdır.[595][209]

**1478.** ...Ubey b. Ka'b (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre,
Peygamber (s.a.) Gıfar oğullan göletinin yanında iken Cebrail (a.s.) gelip:
"Şüphesiz Allah (c.c.) sana ümmetine (Kur'an'ı) bir harf üzere okutmanı emrediyor" dedi. Resulullah (s.a.);
"Allah'tan onu bağışlayıp affetmesini iste, şüphesiz ümmetimin buna gücü yetmez" karşılığım verdi. Sonra Cebrail ikinci kez gelip öncekinin benzerini

söyledi. (Bu hal Kur'an'ın okunması) yedi harfe ulaşıncaya kadar (devam etti). Nihayet Cebrail:
Şüphesiz Allah (c.c.) sana ümmetine yedi harf üzere okutmanı emrediyor. Hangi harfle okurlarsa doğru yapmış olurlar" dedi.[596][210]

## Açıklama

Hz. Übeyy'in bu rivayeti bir önceki rivayetin farklı bir ifâdesi gibi görünmejctedir.Ancak önceki rivayete göre Hz. Peygamber'e Kur'an'ın okunuş vecihlerinin artırılmasını istemesini yanında bulunan bir melek (Mikaîl) telkîn ettiği halde, bu rivayette Hz. Peygamberin, ümmetinin aczini öne sürerek bizzat kendisinin istediği belirtilmektedir. Bu durum Tirmİzi'deki bir rivayette daha açık olarak şu şekilde ifâde edilmiştir: "- Ya Cibril! Ben okuma yazma bilmeyen bir topluma gönderildim. Onlar arasında ihtiyarlar, kocakarılar, çocuklar ve ömründe hiç kitab okumayan adamlar var...'* Hz. Peygamber bu sözleriyle Kur'an-ı Kerim'in sadece Kureyş lehçesi ile inmesinin ümmeti için zorluklar doğuracağını söyleyerek Cebrail'den bu lehçeleri artırmasını Cenab-i Hakk'tan istemesini arzu etmiş, neticede dileği yerini bulmuştur.
Hadisin Ebû Dâvud'daki rivayetinde Cebrail'in Hz. Peygamber'e birinci ve ikinci gelişleri zikredilmiş, bundan sonrakiler anılmamıştır. Müslim'deki rivayette ise, üçüncü ve dördüncü gelişleri ve her gelişinde Kur'an-ı Kerim'in okunuşunun bir harf (lehçe) artırıldığını haber verdiği bildirilmiştir. Bu hadisin aslında Cebrail'in her gelişinin açıkça ifâde edildiği halde kısaltma için sonradan anılmadığı izlenimini vermektedir.[597][211]

## Bazı Hükümler

**1.** Hadis, Hz. Peygamberin ümmetine olan şefkat ve sevgisine delalet etmektedir.
**2.** Allah (c.c.) Resulullah (s.a.)'in ümmeti hakkındaki şefaatini kabul etmiştir.
**3.** Kur'an-ı Kerim'in indirildiği yedi harften hangisi ile olursa olsun okunması caiz ve her okuyuş doğrudur. Ancak son arza ile Kureyş lehçesi dışındaki kıraatler neshedilmiştir. Hz. Osman'ın yazdırdığı nüsha üzerinde

ashabın ittifakı ile Kureyş lehçesi dışındaki vecihler Kur'an-ı Kerim'e alınmamıştır.[598][212]

## 23. Duanın Fazileti Ve Âdabı

**1479.** ...Nûman b. Beşîr (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Duâ ibadetin tâ kendisidir. Rabbiniz (c.c.) "Bana dua ediniz, size icabet (ve duanızı kabul) edeyim"[599][213] buyurdu.[600][214]

### Açıklama

Hadislerini terceme ve izah etmeye çalıştığımız konu dua ile ilgilidir.Hadis-i şerifin muhtevası ile ilgili açıklamaya geçmeden önce, duanın mânâ ve lüzumu ile, duaya karşı çıkanların fikirleri ve bunlara verilen cevapları Elmalık Hamdi Efendi'nin tefsirinden sadeleştirerek ve biraz kısaltarak nakletmek istiyoruz:
"Duâ davet gibi çağırmak manasınadır. Sonra küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya olan istek ve niyaz mânâsına kullanılmıştır.

Duanın hakikati, kulun Rabbi celle celâlühû'dan imdâd istemesi, inayet ve yardımını dilemesidir.
İlimden dem vuran bazı câhiller duayı fâidesiz bir şey zannetmişlerdir. Bunların başında, yaratıcı kudreti, kör bir kuvvet zanneden kör kuvvetçiler vardır. Fakat bunlardan başka icab veya cebir nazariyelerine saplananlardan da bu konuda bir takım şüpheler ileri sürmeye kalkışanlar olmuştur. Şöyle ki:
**1.** Dua ile istenilen şeyin Allah katında olup olmayacağı bellidir. Olacağı belli olan şeyin olması vaciptir. O halde duaya ihtiyaç yoktur. Olmayacağı belli olan şeyin ise, olması mümkün değildir. Bu durumda yine duaya ihtiyaç yoktur.
**2.** Bu âlemdeki bütün hâdiselerin başlangıcı olmayan bir müessirde son bulduğunda şüphe yoktur. O halde bu evveli olmayan müessirin, ezelde olmasını gerekli kıldığı şey mutlaka olacaktır. Olmasını gerekli kılmadığı şeyin olması ise, mümkün değildir. Bunlar ezelde sabit ve mukadder olunca duanın da elbette tesiri olmaz... Hz. Peygamber (s.a.) Efendimiz bile "Allah kâinatı yaratmadan şu kadar ve şu kadar sene evvel kaderleri takdir etti" "Olacak olan şeyle kalem kurudu" buyurmamış mıdır? "Dört şeyden feragat hâsıl olmuştur: Ömür, rızık, halk ve ahlâk" hadisi de mervî değii midir? O halde duadan ne fâide?
**3.** Allah (c.c.) gaybları bilicidir. Gözlerin hâin bakışını, sînelerin gizli tuttuğu niyetleri bilir. O halde duaya ne hacet? Cibril (a.s.) bile bu mealdeki söz ile ihlâs ve kulluğun en yüksek derecesine ermiş. Hz. İbrahim ateşe atılırken "Onun benim hâlimi bilmesi benim istememe gerek bırakmaz" demekle, dostluk makamım kazanmış diyenler, aklî şahitler ve sahih hadisler ile sabit olduğuna göre sadıkların makamlarının en yükseği Allah'ın kazasına rıza değil mi? Duâ ise, nefsin muradını Allah'ın muradına tercih ve beşerî hisseyi istemek ve sarılmak demek olduğuna göre buna zıt olmaz mı? Bir hadis-i kudsî'de “Kimi, beni anması benden istemekten meşgul ederse, ona isteyenlere verdiğimin en efdâlini veririm" buyurulmamış mıdır? O halde duayı terketmenin evlâ olduğu bu vecihlerle sabit olmaz mı? demeğe kadar varanlar olmuştur. Bunlara karşı akıllıların ve âlimlerin kahır ekseriyeti duanın, kulluğun en önemli makamı olduğunda tereddüt etmemişlerdir ve buna aklî ve naklî pek çok deliller vardır:
**1.** Görülüyor ki, yukarıdaki şüphelerin başı kader meselesinden Cebr ve İcâba dayanmaktadır. Halbuki bununla duayı inkâra kalkışmak tenakuz olur.

Zira bu surette insanın dua etmesi ve duaya iman etmesinin vukuu ezelde biliniyorsa, o dua herhalde yapılacaktır. Buna şüphe karıştırarak ibtâle çalışmak Cebr ve Kaderden bahsetmek manasız ve eğer duanın yapılamayacağı belli ise, o zamanda inkâra kalkışmağa ihtiyaç yoktur. O dua zâten yapılmayacaktır. Ezelde duaya bağlı olarak takdir olunan isteklerin de herhalde dua şartıyla olacağının bilinmesi gerekir. Meselâ yemek yemek şartıyla doyması takdir edilen bir kimsenin istemek ve azmetmek şartıyla başarıya ulaşması takdir olunanın, doyması ve başarı sağlaması, yemeğe ve isteyip azmetmeye bağlı olduğu gibi, duâ da böyledir. Dolayısıyla birinci ve ikinci maddelerde ortaya atılan itirazlar eksiktir. İstekle ve dua ile kayıtlı olarak vuku bulacağı bilinen mukadderat vardır.
**2.** Cenab-ı Allah herşeyin evvelidir. Bu mânâ iyi düşünülünce anlaşılır ki, kadere mahkûm olan Allah değil, yaratıklardır. Kaderler önce ise, Cenab-ı Allah da kaza ve kaderden daha öncedir. Dua bu önceliği ikrar ve itiraf olduğu için kulluk makamlarının en önemlisidir. Bize gelince Allah Teâlâ'nın ilmi ve keyfiyeti kaza ve kaderini akıllarımız bilmez. Kaderin sırrı vukuun'-dan evvel belli olmaz. Bu yüzden ilâhî hikmet kulun umut ve korku arasında koşup durmasını gerektirmiştir. Umut başarıya sevk edici, korku ve sakınmada başarıyı düzene koyucudur. Yaşamak bu iki hasletin dengesidir. Varlıkla yokluk arasında dönüp dolaşan mümkünün mahiyeti budur. Bunun için ilm-i ilahî her şeyi kuşatıcı, ilâhî kader ve kaza da her şeyde carî olmakla beraber teklifler sahihtir. Ümit ve sakınma, istek ve azm kanunlarının biri de duadır. Bütün olaylar sebeplere bağlı ise, dua da o sebeplerden birisidir.
**3.** Ashâb-ı Kiram ResülüIIah (s.a.)'a Cebr ve kader meselesini sormuşlar:
Ya Resulallah ne dersin? Bizim amellerimizin işi bitti mi? yoksa yeni başlayan bir iş midir? demişler. "O, bir şeydir" denilince,.
O halde amel nerede kalır (amele ne lüzum var, amelin ne faydası var)? sorusunu sormuşlardı. Bunun üzerine "Çalışınız, herkes yaratılış gayesine müyesserdir" buyurulmuştu. Hem kaderin önceden olduğunu hem de müyesser olmak için çalışıp amel etmenin lüzumunu göstererek işin ne sadece Cebr ve icbar ne de mutlak serbestlik olmadığını belki ikisi arasında orta ve icab ile ihtiyacın neticesi "İki şey arasında birşey" olduğunu göstermiş ve m usa h h ar değil, müyesser buyurmuştur. Şaşıranlar bu orta noktanın ya ifrat veya tefritine düşenlerdir.

**4.** Duadan maksat, ihtiyaç bildirme değil, kulluk gösterme, zillet ve düşkünlük arz ederek müracaat etmektir. Maksat bu olunca, kaza ve kaderin rıza ile birlikte Allah'a dua etmek beşerî hisseyi tercih değil, İlahî kudreti her şeyden daha fazla ta'zimdir. Bu da en büyük makamdır. Cebrail'in ve Hz. İbrahim'in zikredilen sözleri de yerine göre duanın en beliğidir. Kişinin istediğini açıkça söylemesi duada şart değildir. Zaman olur edeb ve makamını bilen ehl-i huzur için hâl, sözden daha üstündür. "Ya Rab! Huzurun-dayım, hâlim sana malûm" demek, söyleyenin makamına kalbinin doğruluk ve samimiyeti derecesine göre en şümullü dualardan daha belîğ olur. Daha doğrusu dua açık sözlerle olabileceği gibi. kinaye ve imâ ile de olur. Bundan dolayıdır ki, cömert olana hamd ve sena arzetmek duayı da içine alır. Bu sebepten "en efdal dua el-HamduIilIah (demek)tir" buyurulmuştur.

**5.** Dua hakkındaki naklî deliller o kadar çoktur ki, bunları ancak kâfirler inkâr edebilir. Şu âyetler bu cümledendir: "Bana dua edince, duacının duasını kabul ederinm."[601][215] "Rabbinize yalvara yakara gizlice dua edin"[602][216] "Bana dua ediniz, size icabet edeyim"[603][217]

"Yoksa darda kalana kendisine dua ettiği zaman icabet edene mi?"[604][218] "De ki, dua (ve ilticanız) olmasaydı Rabbim size değer verir miydi?"[605][219] İşte onlar kendilerine (öyle) bir azabımız gelip çattığı zaman olsun yal-varmalı değil midirler? Fakat yürekleri katılaşmış."[606][220]

Sonuncu âyet gösteriyor ki, Allah istemeyenlere gazab eder. Daha evvel Fatiha Suresinin dua ve istemeyi Öğretme suresi isimlerini de hâiz olduğu ve bununla duâ âdabının öğretildiği geçmişti. Kur'an-ı Kerim'in 14 yerinde geçen soru ve cevap âyetlerinde “ = sana soruyorlar..." şeklinde başlayan soruya çokça veya = (de).." kelimesiyle başlayan cevaplar verilmiştir. Halbuki üzerinde olduğumuz âyette "Kullarım sana benden sordukları zaman" sorusuna, veya denilmeden cevabında doğrudan doğruya = şüphesiz ben yakınım”[607][221] buyurulmuş, vasıta hazfedilmiş ve yakınlık duayı kabul etmekle beyan edilmiştir ki, bunda büyük bir nükte vardır. Cenab-ı Allah, kulu ile kendisi arasına bir aracının girmesini istemiyor ve sanki şöyle buyuruyor: "Kulum, vasıtaya dua vaktinden başkasında muhtaç olabilirse de dua vaktinde benimle onun arasında aracı yoktur. Ben ona

böyle yakınım." "Ben yakınım" buyurup da "kullarım bana yakındır" buyurulmaması gayet manidardır.

"Dua eden kimsenin gönlü Allah'tan başkasıyla meşgul olduğu müddetçe hakikaten dua etmiş olmaz...

İşte dua böyle bir yakınlık vasıtasıdır. Dolayısıyla ibâdetlerin en efdalidir.Nitekim aleyhissalatü vesselam Efendimiz = "Dua ibadetin özüdür" buyurmuştur. Diğer bir hadis-i şerifte ise = "İbâdet duadan ibarettir"[608][222] buyurarak âyetini okumuştur.

Dikkat edilirse görülür ki, duayı mühimsemeyenler ibâdeti önemsemeyenlerdir. Bunlar ise, Allah'ın yakınlığı gerekli kıldığım bilmeyen ve hatta Allah'a eşler koşanlardır. Bunlar Allah'a yalvarmaktan kaçınırlar da yaratıkların teveccühüne mazhar olmayı cana minnet bilirler. İşte Cenab-ı Allah bu bab-taki bütün şüpheleri def ve kullarım irşad için duanın ehemmiyetine ve oruç-luluk halinin buna en uygun bir hal olduğuna işâreten oruç emrinden sonra Resulüne buyuruyor ki: "Kullarım, sana benden sorarlarsa, ben yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına icabet ederim..."[609][223]

Hamdi Efendi merhumun duanın tarif ve önemi ile ilgili bu nefis beyânından sonra sadedinde olduğumuz hadis-i şerifle ilgili açıklamalara geçebiliriz.

Hadis-i şerifte ibadetin duaya hasredilişi, duanın önemine delâlet etmek içindir. Yoksa dua ibâdet olmakla beraber, duadan başka birçok ibâdetler vardır. Duanın bu derece büyük kıymeti hâiz olması, duanın bütün ihtiyaçlarda Allah'a karşı küçülüp ona yalvarmaktan ibaret olan mahiyetinden ileri gelmektedir. Çünkü Allah'ın huzurunda küçülmek, ona yönelmek ve ondan başkasından yüz çevirmek demektir." Bu da ibadetin aslı ve özüdür. Çünkü dua eden kişi, dua esnasında kulların haklarını yerine getirerek ilâhî hakları itiraf ederek Allah'tan başkasından birşey ummaz.

Peygamber (s.a.) duanın ibadet olduğunu söyledikten sonra bana dua ediniz size karşılığım vereyim.." âyetini sözüne delil olarak okumuştur. Ancak âyetin, duanın ibâdet oluşuna delâlet eden kısmı hadiste zikredilen kısmı değil, devamındaki "Çünkü bana ibâdetten büyüklük taslay(ıp uzaklaş)anlar hor ve hakir olarak Cehenneme gideceklerdir" bölümüdür. Bu âyetteki ibâdet dua manasınadır.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "bana dua ediniz" emirdir. Emir vücûbu gerektirir. Yine “Cehenneme hor ve hakir olarak gireceklerdir" bölümündeki şiddetli tehdid de duanın farz olmasını gerektirir. Halbuki duanın farz olmadığı konusunda icma vardır. Duaya niçin farz denilmemiştir?
Bu soruya şu şekillerde cevap verilmiştir:
**1.** Dua mefhumu farz ve nafile tüm ibadetleri içine alır. İbadet de farzdır.
**2.** Buradaki emir istihbâba delâlet eder. Duayı terk edenle ilgili tehdid de mutlak mânâda dua etmeyenle ilgili değil, büyüklenerek duayı terk edenlerle alakalıdır.
**3.** Ayet-i kerimedeki "dua"dan maksadın ibâdet olması muhtemeldir. O zaman âyetin manası, "Bana ibâdet ediniz, size sevap vereyim” olur. Ancak bu mânâ hadisin siyakına uygun düşmemektedir. Onun için gelmesi muhtemel soruya ilk iki maddedeki cevaplar daha uygundur.[610][224]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif duanın fazilet ve lüzumuna delalet etmektedir.
**2.** Dua bir ibâdettir.
Duanın faziletine delâlet eden başka birçok hadis-i şerif vardır. Bir kaç tanesini aktarıyoruz:
"Dua ibadetin özüdür".
"Allah katında dua (Hm daha kıymetli bir şey yoktur.*'
"Kazayı sadece dua defeder, ömrü de ancak iyilik uzatır.'*
"Allah kendisinden istemeyene gazap eder."
"Dua gelen ve gelmeyen herşeye fayda eder. O halde ey Allah'ın kulları, duaya sarılınız."[611][225]

**1480.** ...Sa'd (b. Ebi Vakkas)’ın oğlunun şöyle dediği rivayet edilmiştir:
Babam, benim "Ey Allahım! Senden cenneti, nimetlerini, güzelliğini, şunları ve şunları isterim. Cehennemden, cehennemin zincirlerinden, bukağılarından, şunlarından ve şunlanndan... sana sığınırım" dediğimi duydu da şöyle dedi:
Yavrucuğum! (Böyle yapma), ben Resulullah (s.a.)'i: "Duada haddi aşan bir topluluk gelecek" derken işittim. Sakın sen onlardan olma! Şüphesiz sana

cennet verilirse içindeki hayırlarla birlikte verilir. Cehennemden korunursan ondaki serlerden de korunursun."[612][226]

**Açıklama**

Hadisin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki rivayeti şu şekildedir:
Sa'd (b. Ebi Vakkas -r.a.-) oğlunun "Ey Allahım! Senden cenneti, cennet nimetlerini, atlasını ve benzer şeylerini istiyorum. Cehennemden, zincirlerinden ve bukağılarından da sana sığınırım" diyerek dua ettiğini duyup şöyle dedi: "Gerçekten sen Allah'tan çok hayırlar istedin ve çok serlerden ona sığındın. Halbuki ben Resulullah (s.a.)'i "Şüphesiz duada haddi aşan bir grup gelecek" buyurup; = "Rabbinize yal-vara yalvara gizlice dua ediniz. Şüphesiz o haddi aşanları sevmez"[613][227] âyetini okuduğunu duydum. Senin şunları söyleyivermen kâfi: "Ey Allah'ım! Senden cenneti ve cennete yaklaştıran söz ve işi isterim. Cehennemden ve cehenneme yaklaştıran söz ve işten de sana sığınırım."
Her iki rivayette de görüldüğü üzere, Sa'd b. Ebi Vakkas oğlunun duayı çok uzattığını cenneti istemekle kalmayıp cennetin içindekileri de tek tek istediğini, cehennemden korunmayı isterken de cehennemdeki çeşitli azab şekillerini saydığını duymuş ve bunu uygun görmemiştir. Hz. Sa'd'm, oğlunun duasını yadırgayışı Hz. Peygamberden duyduğu, "Duada haddi aşacak bir grup gelecek" mealindeki sözlerden dolayı olmuştur. Duada haddi aşmak birkaç türlü tefsir edilmiştir. Bunlar:
**a.** Hadis metninde olduğu gibi topluca istenilen şeyin teferruatını tekrar sayıp dökmek;
**b.** Şer'an veya âdeten olması mümkün olmayan şeyleri istemek.Meselâ: Hz. Muhammed'den sonra bir Peygamberin gelmesini istemek, insanlığın olmamasını dilemek, gökyüzünün yere inmesini yerin de gökyüzüne çıkmasını arzu etmek... Âlimler kişinin semalara çıkmak, bir dağın altına dönüşmesi ve ölülerin kendilerine geri gelmesi için dua etmenin caiz olmadığında icma etmişlerdir.
**c.** Duada haddi aşmak söylenilen sözlerin seçili olmasına çalışmak, birbirine benzeyen kelimeleri sıralamak için gayret sarfetmektir.
Dua ederken bağırıp çağırmaktır.

Gerçi şerhlerde duada haddi aşmanın bu sayılanlardan biri olabileceği belirtilmekte ise de, hepsinin kastedilmiş olmasına hiç bir rnânî yoktur. Özellikle son iki tefsir, zamınımız duahanlarının yaptıklarına pek uygun düşmektedir.
Biraz evvel geçen, Bakara suresinin 186. âyetinden anlaşılıyor ki, dua sağıra seslenir gibi bağırıp çağırarak değil, mütevazı bir şekilde yalvara yakara gizlice yapılmalıdır. Dua ederken çok şeyler istemek, bağırıp çağırmak da hüner değildir. Üzerinde durduğumuz hadis-i şerifteki Sa'd (r.a.)'ın sözlerinin yamsıra şu âyeti kerime de duada teferruata dalmanın doğru olmadığını ortaya koymaktadır: " = Kim o ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulursa, artık o muhakkak muradına ermiş olur."[614][228]

**Bazı Hükümler**

Dua ederken haddi aşacak davranışlardan kaçınmak gerekir.Bu davranışların neler olduğu şerhde izah edilmiştir.[615][229]

**1481.** ...Peygamber (s.a.)'in sahâbisi Fedâle b. Ubeyd[616][230] (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
Resûlüllah (s.a.) bir adamın namazında Allah (c.c.)'a sena etmeden ve Peygamber'e salevât getirmeden dua ettiğini duyup;
"Şu adam acele etti'* buyurdu.
Sonra adamı çağırıp ona -veya bir başkasına-[617][231];
"Sizden biriniz namaz kıldığı zaman önce Rabbi'ni tazim ve sena etsin, sonra Nebî (s.a.Ve salevât getirsin, bundan sonra da artık istediği şekilde dua etsin" buyurdu.[618][232]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte, Hz. Peygamber'in bir adamı namazda dua ederken duyduğu belirtilmekte, fakat namazın neresinde olduğuna temas edilmemektedir. Ancak bu duanın ya selâmı verdikten sonra ya da selâm vermek için oturduğunda, tahiyyat ve salli-barik dualarını okumadan yapmış olması gerekir. Çünkü namaz içerisinde dua edilecek başka bir yer yoktur. Şevkânî bu hadisin İbn Mes'ûd'un teşehhüd konusundaki rivayetinin mânâsına

uygun düştüğünü söyler. Bu anlayış Hz. Peygamber'in, adamın teşehhüd için oturduğunda dua ettiğini duyduğunu kabul etmeyi gerektirir.
Tirmizî'nin aynı sahâbî'den yaptığı şu rivayet ise, adamın namazı bitirdikten sonra dua etiğine işaret etmektedir:
Resûlüllah (s.a.) otururken içeriye bir adam girdi. Namaz kılıp, "Alla-hım, beni bağışla bana merhamet et" diye dua etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.):
"Ey namaz kılan adam! Acele ettin. Namazını kılıp da oturduğun zaman lâyık olduğu şekilde Allah'a hamdet, sonra bana salevât getir. Sonra da ona dua et" buyurdu. Daha sonra başka bir adam namaz kıldı. Namazdan sonra Allah'a hamdetti, Peygamber'e salevât getirdi. Resûlullah (s.a.) bu zata:
"Ey namaz kılan! Dua et, karşılık görürsün" buyurdu.
Görüldüğü üzere Tirmizî'nin bu rivayeti hadiste bahsi geçen zâtın namazdan sonra dua ettiğine delâlet etmektedir.[619][233]

**Bazı Hükümler**

**1.** Namazını kılıp bitiren bir kimsenin Allah a dua etmesi sünnettir.Ancak duaya hemen isteyeceği şeyleri sıralayarak başlamamak, önce Allah'a hamdu sena etmeli, sonra Hz. Peygamber'e salevât getirmeli ve daha sonra da âdabına uygun şekilde dua etmelidir.
**2.** Açıklama bölümünde de temas edilen anlayışlardan birine göre namazda selam vermek için oturan kişi, önce Ettehiyyatuyu sonra "salli-bârik" dualarını okumalı, akabinde de arzu ettiği şekilde dua etmelidir.[620][234]

**1482.** ...Aişe (r.anha)'dan; demiştir ki:
"Resûlullah (s.a.) cami (kapsamlı ve toplayıcı) olan duaları sever bunun dışındakileri terk ederdi."[621][235]

**Açıklama**

Duanın cami (toplayıcı) olmasından maksat, dünya ve âhiretin hayırlarını, sahih gaye ve maksatlarını toplayan kelimelerle olmasıdır. Lafızları az fakat manaları çok olan duaların murad edilmiş olması da muhtemeldir. Şu dualar anılan türdendir: "Ey Rabbimiz, bize dünyada ve âh i re İte iyilik ver, bizi

cehennem azabından koru." "Ey Allah'ım, Beni haramından helalin ile muhafaza et, fazlınla senden başkalarına muhtaç etme."
"Ey Allahım, dünya ve âhirette bana rahatlık ihsan et."
"Ey Allahım, senden cenneti ve cennete yaklaştıran söz ve işi istiyorum. Cehennemden ve cehenneme yaklatıran söz ve işten de sana sığınırım."
"Ey Allah'ım! Senden bildiğim, bilmediğim, acele, vadeli tüm hayırları istiyorum."
Hadis-i şerifteki "duanın toplayıcı" olmasını hamd, salevât ve dua adabını toplayıcı yeya butun mü'minlere şâmil olanlar şeklinde izah edenler de vardır.[622][236]

**Bazı Hükümler**

Dua ederken sözü fazla uzatmaktan kaçınmalı, şümullü kelimeler kullanılarak Cenab-ı Hakk a yalvanlmahdır. Önemli olan lâf kalabalığı değil, samimiyet ve tevâzudur. Bu babın ilk hadisinde de geçtiği gibi bütün istenildiği zaman, parçalar da içine girer. Meselâ cennet istenilince, içindekiler de istenilmiş olur. Ayrıca Cennet nimetlerini saymaya lüzum yoktur.[623][237]

**1483.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Sizden biri sakın "Allahım dilersen beni bağışla, Allahim dilersen bana merhamet et" demesin. İstediğini kararlı olarak istesin. Çünkü Allah için bir zorlayıcı yoktur."[624][238]

**Açıklama**

Peygamber (s.a.) ümmetini dua ederken istediği şeyi Allah'ın dilemesine bağlamaktan menetmiştir. Çünkü isteği, dileğe bağlamak, ancak zorîanabiîen kişilere mahsustur. Halbuki Allah bundan münezzehtir. Ayrıca "Allahım, istersen beni bağışla" sözü, "istemezsen bağışlama" ifâdesini akla getirir. Bu da hâşâ kulun Allah'a muhtaç olmadığı şeklinde bir vehme götürür ki, bu asla caiz değildir. Zira bütün yaratıklar her işlerinde Allah'a muhtaçtırlar. Bir şeyi arzuya bağlamak tahakkuku mutlaka gerekli olmayan şeyler de olabilir. Ama duada istenilenler mutlaka olması istenilen şeylerdir.

Dua haricindeki şeylerin dilemeye bağlanması caizdir. Nitekim bir âyeti kerimede "Hiç bir şey hakkında "ben bunu herhalde yarın yapıcıyım" deme. Sözünü Allah'ın dilemesine bağlarsan müstesna" buyurulur.[625][239]
Hz. Peygamber bundan sonra duanın azm ve kararlılıkla olması gerektiğini Allah'ı zorlayacak hiç bir güç olmadığı için "Allahım, beni bağışla, bana merhamet et, bana ver..." gibi emir ifade eden sözlerin Allah'ı zorlama sayılamayacağını ifade ediyor. Bu bölüm Müslim'in rivayetinde "dua kararlı olsun, çünkü Allah zaten dilediğini yapar" şeklinde ifâde edilmiştir.[626][240]

**Bazı Hükümler**

Hadis-i şerifte dua ederken istenilen şeyin Allah'ın dileğine bağlanması men edilmektedir. Bu nehy, men edilen şeyin haram olmasını gerektirir. İbn Abdilberr bu görüşü benimsemiştir. Nevevî ise, bu yasağı kerahete hamletmiş ve duada istenilen şeyi Allah'ın dileğine bağlamanın mekruh olduğunu söylemiştir. İbn Battal, Hadis-i şerifin dua edenin kararlı ve ısrarlı olmasını, duasının kabul edileceği umudunda olup rahmetten umudunu kesmemesi gerektiğine delâlet ettiğini söyler. Çünkü dua edilen varlık, son derece âlicenabtır.[627][241]

**1484.** ...Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, ResulülIah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Sizden biriniz "dua ettim fakat kabul olunmadı" diye acele etmedikçe duası kabul olunur."[628][242]

**Açıklama**

Hadis-i şerif, gecikse bile kul acele etmedikçe duasının mutlaka kabul edileceğini bildirmektedir. Kulun acele etmesi, Peygamber (s.a.) tarafından kulun "dua ettim fakat kabul edilmedi" demesi ile tefsir edilmiştir. Müslim'in rivayetine göre acele etmenin ne olduğu sorusuna Resûlullah (s.a.);
"Kul, "dua ettim, dua ettim, hiç kabul edildiğini görmedim" der kırılır ve bu anda dua etmeyi terk eder" diye cevap vermiştir.
Duayı terk etmek yavaşlatarak veya ye'se düşerek dua etmekten usanç göstermektir.

Dua eden bir kimsenin duasının karşılığı geciktiği veya başka bir şekilde tecelli ettiği için, "dua ettim fakat kabul edilmedi" demesinde iki büyük hata vardır: Bunlar yaptığı duayı başa kakmak ve kabulünden ye'se düşmektir. Halbuki bu kişiyi küfre götürebilir. Zira âyet-i kerimede "Allah'ın Rahmetinden ancak kâfirler güruhu ye'se kapılır" buyurulur.[629][243]

İbn Battal, hadis-i şerifte beyân edilen kişinin halini açıklarken şunları söyler: "O usanıp duayı terk eder ve duasını başa kakan gibi olur. Ya da kabule lâyık bir dua yapar da karşılık vermekten âciz olmayan ve ihsanı kendisinden hiç bir şey noksanlaştırmayan Allah Teâlâ'yı cimri zanneder."

Hadis-i şerif duanın kabul edilmesini, acele etmeme şartına bağlamaktadır. Halbuki Kur'an-ıKerim'de = bana dua ediniz, kabul edeyim"[630][244] Bana dua ettiği zaman dua edenin duasını kabul ederim"[631][245] buyurulmaktadır. Bu âyetler herhangi bir şarta bağlamadan dua edenin duasının kabul edileceğini bildirmektedir. Bu durumda, duanın kabul edilmesi için acele etmemenin şart olduğunu bildiren hadisle âyetler arasında bir tezat olduğu görünümü ortaya çıkmaktadır. Ama aslında böyle bir tezat mevzuu bahis değildir. Çünkü âyetlerin hükmü hadisin muhtevasıyla kayıtlıdır. Ayrıca duanın kabulü bir kaç şekilde olur. Bunlar:

**1.** İstenilenin aynının istenildiği vakitte verilmesi,

**2.** Allah'ın, İstenilen şeye mukabil bir şerri defetmesi veya istenilenden daha iyisini vermesi,

**3.** Allah'ın bilip kulun bilmediği bir hikmetten dolayı duanın kabulünün geciktirilmesi.

**4.** Duaların kıyamet günü için biriktirilmesi.Çünkü dua eden o günde her zamankinden daha çok sevaba muhtaçtır.

Görüldüğü gibi geç de olsa veya başka türlü tecellî ederek de olsa, kulun yaptığı dualar mutlaka kabul edilecektir. İbnu'l-Cevzî bu durumu şöyle ifâde eder:

"Mü'minin duası asla geri çevrilmez. Ancak bazan kabulün gecikmesi veya istenilenin yerine, hemen veya gecikerek daha önemli bir bedelinin verilmesi daha efdal olabilir. O halde mü'minin vazifesi, rabbinden istemeyi kesmemektir. Çünkü o herşeyi Allah'a teslim ve havale ettiğinde olduğu gibi duasında da kulluk göstermiştir."

Tirmizî ve Hâkim'in Ubâde b. Sâmit'ten Hz. Peygambere isnad ederek rivayet ettikleri şu hadis yukarıda söylenenleri isbat etmektedir:

"Yeryüzünde, dua edip de Allah'ın ona istediğini vermediği veya ondan istediğinin benzeri bir kötülüğü engellemediği bir tane Müslüman yoktur."
Buharî Şârihi Kırmam, üzerinde durduğumuz hadis-i şerifi şerhederken duanın kabul edilmesi için acele etmeme ve "dua ettim kabul olunmadı" dememenin şart olduğunu söyler. Ancak başka hadis-i şerifler de gözönüne alındığında yapılan duanın kabul edilmesi için başka şartların da bulunması gerektiği görülür. Yukarıdakilere ilâveten şunlar da duanın şartlarındandır:
**a.** Günah işlemek için duada bulunmamak,
**b.** İçerisinde günâh veya akrabalık bağlarını kesen bir şeyin bulunmaması,
**c.** Haram olan bir şeyi istememek,
**d.** Olması mümkün olmayan şeyleri istememek,
**e.** Dua edenin duasının kabul edileceğine bütün benliği ile inanması, Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadis bunu ortaya koyar: "Siz kabul edileceğine inanarak Allah'a dua ediniz. Biliniz ki Allah (c.c.) gafil ve samimiyetsiz kalb-den gelen duayı kabul etmez."
**f.** İstediği şeyde kötü bir maksat olmamalıdır.Meselâ övünmek için mal istemek makbul değildir.
**g.** Yiyeceği ve giyeceği haramdan olmamalıdır.
**h.** Dua eden kişi istediğini Allah'dan başkasının veremeyeceğini bilmelidir.
**ı.** Duadan evvel Allah'a hamdetmek ve Peygamber'e salevât getirmek,
**j.** Dua edenin sesi ne çok yüksek ne de çok alçak olmalı.
**k.** Kıbleye karşı durup eller kaldırmalı.
Bu saydıklarımız duada gerekli olan şartların en önemlileridir. Bunların dışında başka şartlar ileri sürenler de vardır. Ancak hepsinde ortak olan nokta, duanın samimiyetle ve Allah'ın kabul edeceği umud ile yapılmasıdır.
Bütün şartlarına riâyet ederek dua ettiği halde duasının kabul edilmediğini söyleyen mutlaka yanılmıştır. Ya kendisinde bir kusur vardır ya da duası, yukarıda işaret ettiğimiz yollardan biri ile kabul edilmiştir. Çünkü bu Kur'an-ı Kerim'in âyetiyle sabittir. Hz. Peygamberin hadisleri ile bildirilmiştir. Daha önce zikrettiklerimize ilâve olarak, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'in-de, Ebû Said el-Hudrî (r.a.)'nin Resûlullah'tan rivayet ettiği şu sözler yukarıdaki gerçeği bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır: "İçerisinde günah ve akrabalık bağlarım kesen bir şey olmadan dua eden müslümanın duası mutlaka kabul edilir. Ancak bu, ya hemen olur, ya duası biriktirilir, ya da istediğine mukabil bir kötülük kendisinden men'edilir."

Kurtubî'nin ifadesine göre, hadiste zikredilen günah sözü, her türlü günahı içine alır. Akrabalık bağlarına da tüm kul haklan girer.
İbn Atâ, duanın rükünleri, kanatlan, sebepleri ve vakitleri olduğunu söyler. Duanın rükünleri tam olursa, kuvvetlenir; kanatları uygun olursa, semâlara uçar; vakitlerine rastlarsa, kazanır; sebepleri bulunursa, kurtulur. Duanın hükümleri kalb huzuru, şefkat, itaat ve huşu; kanatlan, doğruluk; vakti, seher; sebepleri, de Hz. Muhammed (s.a.)'e salevâttır" der.
Allah yoluna girenlerin yapmaları gereken şeylerden biri de Allah'a tam olarak teslim olup ondan gelen herşeye razı olmaktır. Onun için Allah'tan istemek mi, yok a herşeyi ona bırakıp ondan gelene razı olmak mı, daha efdaldir, konusunda ihtilaf edilmiştir. Kuşeyrî her iki tarafı tercih edenlerin de bulunduğunu söyledikten sonra, duayı üstün tutmanın açık delillerin gereği olup ihtiyaç ve tevazu eseri olduğundan, rızayı tercih etmenin de teslimiyetten dolayı olduğunu söyler. Duanın lüzumu bu babın ilk hadisinin izahında geniş bîr şekilde geçmiştir.[632][246]

**Bazı Hükümler**

**1.** Duanın kabul edilmesi için acele etmemek gerekir.
**2.** Dua eden "dua ettim de kabul edilmedi" demeyip duaya devam etmelidir.[633][247]

**1485.** ...Abdullah b. Abbas (r.anhuma), Resulüllah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir:
“Duvarlara örtü asmayınız, kardeşinin kitabına onun izni olmadan bakan, ancak ateşe bakmış olur. Allah'tan avuçlarınızın içi ile isteyiniz, dışları ile istemeyiniz. Duayı bitirince avuçlarınızı yüzlerinize sürünüz."[634][248]
Ebu Dâvud dedi ki: "Bu hadis Muhammed b. Ka'b'den birçok senedle rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hepsi zayıftır. İçlerinde en üstünü bu (bizim rivayet ettiğimizdir, ama bu da zayıftır."[635][249]

**Açıklama**

Hadis-i şerif, birbirinden ayrı üç mevzüdan bahsetmektedir.Bunlardan ilki duvarlara asılan Örtülerle ilgilidir. Efendimiz duvarlara kumaş, halı, seccade (vs.) gibi bir şey asılmasını men'etmiştir, örtünün üstünde de cami

manzara veya canlı resim olan diye bir ayırım yoktur. Çünkü bu israftır, gösterişe vesiledir. Gösteriş meraklılarının yaptığı işlerdendir. Örtü soğuktan veya sıcaktan korumak ya da duvardaki nahoş birşeyi kapatmak gibi bir maslahata binâen aşılırsa, mahzur yoktur.

İmam Nevevî duvara asılan şeyin ipekten olması halinde haram başka bir şeyden olursa, mekruh olduğunu söyler.

Hadiste mevzu bahsedilen konulardan ikincisi, başkasının kitabına sahibinin izni olmadan bakmakla alakalıdır. Bazı âlimler ilmî kitapları sakınmanın doğru olmadığını ileri sürerek buradaki kitaptan maksadın, sahibinin sırlarını yazdığı defter olduğunu söylerler. Çoğunluk ise, bakılmaktan men edilen kitabın, sadece sırlarla ilgili olan değil, genel mânâda kitaplar olduğu görüşündedirler. Bunlar birinci gruptakilerin itirazına cevaben; "sakınılması caiz olmayan, ilimdir. Kişinin kitabı diğer mallan gibidir. Herhangi bir mal ile sahibinin izni olmadan istifâde caiz olmadığı gibi, izni olmadan kitabından istifâde de caiz değildir. Ancak ilim öğrenmek isteyenin başka bir umudu yoksa, o zaman sahibi okumak isteyene müsaade etmelidir" derler.

Hz. Peygamber başkasının kitabına izinsiz bakmayı "ateşe bakmak"
ifadesiyle temsil etmiştir. Hattabî, bu ifâdenin bir kaç türlü anlaşılabileceğini söyler. Bunlar:

**1.** Bu bir temsildir. Kişi ateşten sakındığı gibi bu huydan da sakınsın. Nasıl ateşe bakmak göze zarar verirse, başkasının kitabına izinsiz bakmak da öylece zarar verir.

**2.** "Ateşe bakmak" sözü ile, ona yaklaşma kastedilmiştir. Çünkü bir şeye bakmak ancak ona yaklaşmakla mümkündür. Bu anlayışa göre hadisin mânâsı; "başkasının kitabına izinsiz bakan, ancak ateşe yaklaşmış olur" şeklinde anlaşılır.

**3.** "Ateşe bakar" sözünün manası "Ancak ateşi gerektiren şeye bakar” demektir.Cümlede "gerektiren" sözü gizlidir.

Bu ihtimallerden hangisi kastedilirse edilsin, hepsinden anlaşılan ortak sonuç, başka birinin kitabına, sahibinin izni olmadan bakılamayacağıdır.

Hadisteki üçüncü mesele, dua ile alakalıdır ki, hadisin konu ile ilgisi de bu bölüm itibariyledir.

Metinde görüldüğü gibi, Efendimiz dua ederken avuç içlerinin semâya karşı tutulmasını, ellerin üstünün yukarıya getirilmemesini emretmiştir. îbn Hacer bunu, duanın hayrı isteme ile ilgili olduğu hallere hamletmiştir. Çünkü

birşey elde etmek isteyen kişiye yakışan, ellerini kendisinden istediği varlığa uzatması, mütevazı ve acınacak bir tarzda ellerini yaymasıdır. Bir kötülüğü def için yapılan dualarda ise, avuç içlerini yere doğru tutmak sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) böyle yapmıştır. Bu konu "Yağmur duası" bahsinde izah edilmiştir.
Hadis-i şerifin zahiri, dua eden kimsenin ellerini kaldırması gerektiğine işaret eder. Çünkü elleri kaldırmadan avuçları yukarıda tutmak mümkün değildir. Bu durumda üzerinde durduğumuz hadisle Müslim'in, Sahih'inde Enes (r.a.)'den rivayet ettiği hadis arasında bir tezat görünmektedir. Çünkü orada Hz. Enes "Peygamber (s.a.) yağmur duasının dışında koltuk altlarının beyazlığı görününceye kadar ellerini kaldırmazdı" demektedir.
Nevevî, bu hadisin Hz. Peygamber'in yağmur duası dışında ellerini kaldırmadığı izlenimini verdiğini, fakat durumun öyle olmadığını söyleyerek şöyle der: "Resûlullah (s.a.)'in yağmur duasının haricinde birçok yerlerde ellerini kaldırdığı sabittir. Hatta bu sayılamayacak kadar çoktur. Ben Buhârî ve Müslim'den veya birinden bunu gösteren otuz kadar haber toplayıp Muhazzeb şerhinde "Sıfatü's-salat" konusunun sonunda zikrettim. Enes hadisinin yağmur duasından başka hiçbir yerde koltuklarının beyazlığı görünecek derecede fazla kaldırmadı" veyahutta "... ben kaldırdığını görmedim ama başkaları görmüş olabilir" şekillerinde te'vil edilmesi gerekir."
Dua esnasında ellerin birleşik mi, yoksa aralarının açık mı tutulacağı konusu 1489. hadiste gelecektir.
ResulüIIah (a.s.)'ın dua konusundaki ikinci tavsiyesi de duanın bitiminde ellerin yüze sürülmesidir. Elleri yüze sürmek rahmet ve bereketlenin yüze ulaşmasına vesiledir. îbn Abdisselâm bunun sünnet olmadığını söylüyorsa da, pek muteber değildir. Gerçi üzerinde durulan hadis zayıftır ama faziletle ilgili konularda zayıf hadis delil kabul edilir.
Ebü Dâvûd hadisin sonuna aldığı talikte, bu hadisin Muhammed b. Ka'b'den buradakinden başka yollarla da rivayet edildiğini, fakat üzerinde durduğumuz rivayet dahil tümünün zayıf olduğunu söylemektedir. Bu rivayetlerin en üstün olanı zayıf olmasına rağmen kitabına aldığı bu rivayettir.[636][250]

## Bazı Hükümler

**1.** Duvarlara örtü veya levhalar asarak böbürlenmek caiz değildir.Nevevî'nin ifâdesine göre, örtü ipektense haram, değilse mekruhtur.
**2.** Başkasının kitabına sahibinin izni olmadan bakmak doğru değildir.
**3.** Dua ederken elleri kaldırmak ve avuç içlerini semaya çevirmek sünnettir.Ellerin tutuluş şekli ile ilgili malumat 1489. hadisin izahında gelecektir.
**4.** Dua bittikten sonra ellerin yüze sürülmesi sünnettir.[637][251]

**1486.** ...Mâlik b. Yesâr es-Sekûnî (el-Avfî)[638][252]'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Allah'tan istediğiniz (dua ettiğiniz) zaman, avuçlarınızın içiyle isteyiniz, dışıyla istemeyiniz."[639][253]
Ebû Dâvûd dedi ki: Süleyman b. Abdulhamid "Bize göre Mâlik b. Yesâr şahabıdır" dedi.[640][254]

**Açıklama**

Hadisin muhtevası ile ilgili açıklama bir önceki hadisin izahında geçmiştir.
Ebû Davud'un Süleyman b. Abdulhamid'in sözünü buraya alması Mâlik b. Yesar'ın sahabî olup olmadığı konusundaki münâkaşaya ışık tutmak ve hadisin muttasıl olduğuna işaret etmek içindir. Ancak bazı nüshalarda buradakinin tam aksine Süleyman'ın "Bize göre Mâlik b. Yesâr sahâbi değildir" dediği söylenir.
Begavî "Bu isnadla bundan başka bir hadis bilmiyoruz. Onun sahabî olup olmadığını da bilmiyoruz," demektedir.[641][255]

**1487.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den; demiştir ki: Resulullah (s.a.)'ı şöylece avuçlarının içi ve dışıyla dua ederken gördüm.[642][256]

**Açıklama**

Hadis-i şerif Peygamber (a.s.)'in dua ederken avuçlarını bazan göğe bazan da yere doğru çevirdiğini gösterir. Ancak avuçlarının içini yere, dışını göğe doğru tutması yağmur duasında olmuştur. Istiskâ (yağmur duası) babında

yine Enes'ten rivayet edilen haber buna delâlet eder. Avuçlarını yukarıya tutarak yaptığı dualar ise, yağmur duası dışındakilerdir.
Hz. Enes Resulüllah'ın duasını tarif ederken, "böylece" dedikten sonra avuçlarını aşağı yukarı çevirerek işaret etmiştir. Ancak hadisin metninde böyle bir açıklık olmadığı için "avuçlarının içi ve dışıyla" cümlesi, Enes'in sözü imiş gibi terceme edilmiştir.
Münzirî hadisin senedindeki Ömer b. Nebha'nın, hadisi hüccet olmayacak derecede zayıf biri olduğunu söyler.[643][257]

**1488.** ...Selman (r.a.)'den; demiştir ki; Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu:
"Şüphesiz Rabbiniz son derece haya ve kerem sahibidir. Kulu ona elini kaldırdığı zaman, o elleri boş çevirmekten haya eder."[644][258]

**Açıklama**

Allah'ın haya sahibi olarak vasfedilmesi mecazîdir. Çünkü haya ayıplanmaktan korktuğu için insanda meydana gelen değişmedir. Allah azze ve celle bundan münezzehtir. Burada Allah için haya sahibi denilmiş, hayanın gereği kast edilmiştir. O da isteyene istediğini vermektir.[645][259]

**Bazı Hükümler**

**1.** Allah kendisine dua eden kulunu boş çevirmez.Duaları kabul eder. Anacak bu kabul bu babın geçen hadislerinde izah edildiği gibi gecikebilir, başka türlü tecelli edebilir veya âhiret için azık olur.
**2.** Dua ederken elleri kaldırmak meşrudur.[646][260]

**1489.** ...İbn Abbâs (r.anhuma)'dan; demiştir ki: "(Duada bir şey) isteme(nin edebi) ellerini omuzlarının hizasına veya onlara yakın bir şekilde kaldırman; istiğfar(ın edebi) bir parmağınla işaret etmen; (azabı defetmek için) yalvarıp yakarma(nm edebi) de ellerini iyice uzatmandır."[647][261]

**Açıklama**

İbn Abbas (r.anhuma) bu haberde Allah'a dua eden kimsenin ellerini nasıl tutması gerektiğini tarif etmiştir. Bu tür şeylerin akıl yoluyla bilinmesi

mümkün olmadığı için haber Hz. Peygamberin hadisi hükmündedir. İbn Abbas'ın bu söylediklerini Resulüllah'tan duyduğuna hükmedilir. 1491 nolu hadisde de bu hadisin bir benzerinin rivayet edildiği belirtilir. Münziri o rivayet için Hz. Peygamber'den nakledildiğine işaret olmak üzere "merfu olarak" kaydını koymuştur.

Bu habere göre, dua eden bir kimsenin Allah'tan birşey isterken ellerini omuzları hizasına kaldırması duanın adabındandır. Ancak kaldırılan ellerin ne şekilde tutulması gerektiğine, aralarının açık mı yoksa kapalı mı olacağına dair bir işaret yoktur. Taberânî'nin tbn Abbas'tan rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber'in ellerini yüzüne doğru tutup yumduğu belirtilmekte ise de, Irakî İhya'nın hadislerini tahkik ederken bu habere "zayıf" demektedir.[648][262]

Hanefi fıkıh kitaplarının bazılarında duanın adabı anlatılırken, ellerin birbiri üzerine konulmayıp aralarında bir açıklığın bulunması gerektiği ifâde edilmekte, bazılarında ise elleri birleştirmenin efdal olduğuna dâir nakiller yapılmaktadır. Fetevâ-yi Hindiye'de aynen şöyle denilmektedir: "Duada efdal olan, elleri yaymak ve az da olsa aralarında bir açıklık bulundurmaktır. Birini diğeri üzerine koyamaz..."[649][263]

Merâki'l-Felah haşiyesi Tahtavî'de Nehr'den naklen; "az da olsa eller arasında bir aralığın bulunması duanın müstehap olan keyfiyetlerindendir" denilmiş, sonra da Hısnü'l-Hasîn şerhinde "elleri birleştirip parmakları kıbleye doğru tutmak âdâbdandır" sözleri nakledilmiştir. Tahtavî devamla Mişkat şerhinde "Hz. Peygamber (s.a.)'in arafe günü dua ederken ellerini birleştirdi" denildiğini söyledikten sonra, "bu farklı rivayetleri şu şekilde te'lif etmiştir: "Bu birleştirmeden maksat, elleri aynı seviyede tutmak, elleri birleştirmenin daha iyi olduğunu söyleyenlerin muradı, elleri aralarında az da olsa biraz açıklık kalması kaydıyla birbirine yaklaştırmaktır" der.[650][264]

Görüldüğü gibi Tahtavî de ellerin arasında bir açıklığın bulunması gerektiği görüşünü benimsemektedir. Ancak ellerin arasını birleştirmeyi daha iyi sayanlar da tamamen mesnetsiz değildirler. Ne var ki dua esnasında ellerin şekli ne farz ne vacip ne de sünneti ir. Yalnız bunu bahane ederek tefrika çıkarmak veya bir tarzı bir gruba alâmet yapıp öyle yapmayanları günaha nisbet etmek hatadır. Gelen haberlerin hepsi sahih ise, Hz. Peygamberdin ellerini bazan açtığı bazan da birleştirdiği olmuştur. Bir art niyet taşımamak

ve fitne ve ayrılığa sebeb olmamak şartıyla ellerini birleştirenler de açanlar da sünnete uygun davranmış olurlar.
Avuç içlerini istikameti konusunda da farklı rivayetler göze çarpmaktadır. Meraki'1-felah'da "eller göğüs hizasında ve yönü yüze gelecek şekilde tutulur" denildiği halde, Hısnü'l-Hasin'de ve şerhinde ellerin omuz hizasında ve avuçlann semâya doğru açılacağı, çünkü du&nın kıblesinin gökyüzü olduğu söylenmektedir.
Üzerinde durduğumuz haberde istiğfar edenlerin parmağıyla işaret etmesinin de âdâbtan olduğu belirtiliyor. Sarihlerin ifâdesine göre söz konusu parmak işaret parmağıdır. Çünkü "Sebbâbe" de denilen bu parmak, hakaret ve sövme için de kullanılırdı. İstiğfar eden kişi bu parmağı kaldırınca kendisini günaha düşüren nefis ve şeytanı kötülemiş onlara hakeret etmiş olur.
Yine haberde azaptan korunmak içir tazarru ve niyazda bulunan kişinin ellerini daha fazla kaldırmasının efdâl olduğu belirtilmektedir. Bundan sonraki rivayet bunu daha açık olarak ortaya koymaktadır.[651][265]

**1490.** ...Süfyân, Abbas b. Abdullah b. Ma'bed b. Abbas'dan önceki hadisi rivayet edip "(azaptan korunmak için) yalvarma(mn edebi) şöyledir" dedi ve ellerini, üstleri yüzü tarafına gelecek şekilde kaldırdı.[652][266]

### Açıklama

Bu ve bundan önceki rivayetlerin manası aynıdır. Ancak Ebû Davud'a iki ayrı yoldan gelmiştir. Öncekinde Abbas b. Abdullah'tan hadisi nakleden Vüheyb olduğu halde İbn Abbas'ın "azab'm defi için yalvarmanın edebini" diliyle tarif ettiği, Süfyan'ınkinde ise, bizzat yaparak gösterdiği görülüyor.
Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre yalvarıp yakarmak tazarru ve niyazda bulunmak için yapılan dualarda eller koltukların beyazlığı görülecek derecede kaldırılır. Avuçlar baş hizasına kadar getirilip üstleri yüze doğru gelecek şekilde tutulur.
Tıybî, buradaki "= Yakarma" ile "karşılaşılması tasavvur edilen azabı defetmek murad edilmiştir. Kişi bu şekildeki duasında ellerini kalkan yapıp onunla kötülükten korunur" der.[653][267]

**1491.** ...Abdulaziz b. Muhammed, Abbas b. Abdullah b. Ma'bed b. Abbas'dan o, kardeşi İbrahim b. Abdullah'dan o da İbn Abbas (r.anhüma)'dan, "Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu" deyip bir önceki hadisin benzerini nakletti.[654][268]

**Açıklama**

Bu rivayete göre dua eden kişinin ellerini kaldırış şeklini bildiren haberi, îbn Abbas değil bizzat Hz. Peygamber öğretmiş oluyor.
Demek oluyor ki, duada elleri kaldırma ölçüsü konusunda İbn Abbas'dan üç ayrı rivayet nakledilmiştir. Bunlardan ikisi mevkuf (kendisinde son bulmakta), bu sonuncusu da merfu (Hz. Peygamberden nakledilmektedir.[655][269]

**1492.** ...es-Sâib b. Yezid[656][270] babasından, Resulüllah (a.s.) ellerini kaldırıp da dua ettiğinde onları yüzüne sürerdi" diye rivayet etti.[657][271]

**Açıklama**

Hadis-i şerif dua ederken elleri kaldırmanın ve duanın bitiminden sonra yüze sürmenin sünnet olduğunu göster-
mektedir.
Tıybî hadisteki ifadeden elleri kaldırmadan dua edilmesi halinde onların yüze sürülmemesi gerektiğinin anlaşıldığını söyler. Peygamber (a.s.)'in namazda tavaf yaparken yatağa yattığında ve yemekten sonra olmak üzere çokça dua ettiği ve her seferinde ellerini kaldırmadığı sonunda da yüzüne sürmediği bellidir. Buna göre Tıybî'nin koyduğu kayıt gayet yerindedir.
Bu hadis zayıftır. Çünkü senedinde Abdullah b. Lehî'a ve Hafs b. Hâşim vardır.[658][272]

**1493.** ...Abdullah b. Büyerde, babasından rivayet ettiğine göre, Resulullah (s.a.) bir adamın: "Allah'ım, senden, doğmayan doğurmayan, dengi ve eşi olmayan, bütün ihtiyaçları gideren ve tek olan senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederek istiyorum" dediğini işitti. Bunun üzerine;

“Şüphesiz sen Allah'tan kendisi ile istenildiğinde mutlaka verdiği, dua edildiğinde de kabul ettiği bir ismi ile istedin" buyurdu.[659][273]

**Açıklama**

Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre dua ederken Allah'ın hoşlanacağı bazı sözleri söylemek, duanın kabul edilmesine sebeb olur. İhlâs sûresinin ihtiva ettiği sözler de, Allah'ın duaları kabule vesile kıldığı sözlerdendir. Hadis-i şerifin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki rivayeti, buradakinden daha geniştir. Hadisin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması bakımından bu rivayetin tercemesini buraya alıyoruz:
İbn Büreyde'nin babasından rivayet ettiğine göre:
Büreyde bir gece yatsı vakti çıkıp Resulüllah (a.s.)'la karşılaştı. Resu-lüllah (s.a.) Btireyde'nin elini tutup mescide soktu. Orada Kur'an okuyan bir adamın sesini duydular. Peygamber (a.s.) Büreyde'ye;
"Onun miirâî olduğunu zannediyorsun" dedi. Ama Büreyde ses çıkarmadı. Birden mesciddeki adam dua etmeye başladı: "Allahim! Senden, doğmayan doğurmayan, dengi ve benzeri olmayan, ihtiyaçlan gideren ve tek olan senden başka ilah olmadığına şehadet ederek istiyorum" diyordu. Efendimiz bunu duyunca:
"Nefsimelinde olan -veya Muhammed'in nefsi elinde olan-[660][274] Allah'a yemin ederim ki, bu adam Allah'dan kendisi ile istenildiğinde mutlaka verdiği, dua edildiğinde kabul ettiği ism-İ azamı ile istedi" buyurdu.
Ertesi gün akşamdan sonra Büreyde yine dışarı çıktı ve Peygamber (a.s.)'le karşılaştı. Efendimiz yine onun elinden tutup mescide soktu. Orada Kur'an okuyan bir adamın sesini duydular. Hz. Peygamber:
“Buna nıüraî der misin?" buyurdu.
Büreyde: "Ya sen, müraî der misin ya Resulüllah?" cevabını verdi.
Resulüllah (a.s.);
"Hayır aksine bu samimi bir mü'mindir" buyurdu.
Gördüm ki (Ebu Musa el) Eş'arî de mescidin bir köşesinde kendine has sesiyle Kur'an okuyordu. Hz. Peygamber (s.a.):
"Şüphesiz Eş'ari'ye veya Abdullah b. Kays'a -Davud'un nağmelerinden bir nağme verilmiş" buyurdu.
(Bunu) ona haber vereyim mi Ya Resulullah! dedim.

Evet haber ver" dedi. Ben de haber verdim. Bunun üzerine Eş'arî bana;
Sen bana dostsun, Resulüllah (a.s.)'ın bir hadisini haber verdin, dedi.[661][275]

**Bazı Hükümler**

**1.** Dua ederken Allah'ın bazı isim ve sıfatlarını vesile yaparak istemek caizdir.
**2.** Allah (c.c.)'in İhlâs süresindeki isim ve sıfatları duaların kabulüne vesile olan sözlerdendir.[662][276]

**1494.** ...Zeyd b. el-Hubâb bu (önceki) hadisi Mâlik b. Miğvel'den rivayet edip (Resulüllah -s.a.-'in):
"Şüphesiz Allah azze ve celleden, onun ism-i azamıyla istedi(n)[663][277] (buyurduğunu) söyledi.[664][278]

**Açıklama**

Bu hadis bir öncekinin farklı bir naklidir. Bu farklılığın önceki rivayete t?ir ilâve olması muhtemel olduğu gibi o rivayetteki "şüphesiz Allah'tan kendisi ile istenildiğinde mutlaka verdiği, dua edildiğinde kabul ettiği bir isimle istedin" cümlesinin yerine konulmuş olması da muhtemeldir. İkinci ihtimâl gözönüne alınırsa Hz. Peygamber mes-cidde dua eden adamın dediklerini duyunca önceki rivayete göre yukarıdaki sözlerini buna göre ise, "şüphesiz Allah'tan onun ism-i azamıyla istedi" sözünü söylemiş olur. Müellif bu farka işaret için bu rivayeti kitabına almıştır.
Bu hadis ism-i âzamin Allah'ın isimlerinden biri olduğunu gösterir. Mün-zirî, Muhtasarı Ebû Dâvud'da şeyhi Hafız Ebu'l-Hasen el-Makdisî'nin şöyle dediğini kaydeder: "Bu (hadisin) isnad(ı) ta'nı mümkün olmayan bir isnaddir. Bu konuda bu isnaddan daha güzel bir isnadla rivayet edilen bir hadis bilmiyorum. Bu Allah (c.c.)'in ismi azam diye bir ismi olduğunu kabul etmeyenlerin görüşlerinin bâtıl olduğuna delâlet etmektedir."
Allah'ın isimlerinden birisinin ism-i âzam olduğunu kabul etmeyenler, Allah'ın tüm isimlerinin âzam (en büyük) olduğunu bunlar arasında üstünlüğün bulunmadığını söylerler. Bunlar hadislerdeki "âzam: en üstün, "en büyük" kelimesinin "Azîm: büyük" manasına geldiğini söylerler. Ancak

bu şekilde bir te'vile hiç ihtiyaç yoktur. Çünkü bazı sûre ve âyetlerin diğerlerine nisbetle daha üstün olması caiz olduğu gibi sadece Allah'ın bildiği hikmetlerden dolayı bazı isimlerin diğerlerinden üstün olması da mümkündür.
İsm-i âzamin Kur'an-ı Kerim'in neresinde olduğuna dâir malumat 1496. hadiste gelecektir.[665][279]

**1495.** ...Enes (b. Mâlik) (r.a.)'den rivayet edildiğine göre:
O Resulullah (s.a.) ile birlikte otururken adamın biri namaz kılıyordu. Adam (namazdan) sonra:
"Ey Allahım! Hamd ancak sanadır senden başka ilah yoktur. Gökleri ve yeri yaratan, bol bol veren (sensin) ey Celal ve İkram sahibi! Ey Hayy (diri) ve kayyum! diyerek senden istiyorum" diye dua etti. (Bunu duyan) Resulüllah:
"Şüphesiz Allah'a kendisi ile dua edildiği zaman mutlaka kabul ettiği ve istenildiğinde verdiği ism-i azam ile dua etti" buyurdu.[666][280]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte adı açıklanmayan şahıs îbn Asakir'in Tarik'indeki beyâna göre, Ebû Ayaş ez-Zerkî'dir.
Hadisi terceme ederken bazı kelimelerin Allah'ın isimleri olduğu için terceme etmeden aynen aldık. Bunların karşılıkları şöyledir:
Sâhibü'l-celâl: Büyüklük saltanat ve heybet sahibi.
Sâhibü'l-İkrâm: İhsan sahibi, cömert.
Hayy: Diri, bekası dâim.
Kayyum: Mahlukatını en güzel şekilde tedbir ve idare ederek kâim olan hiçbir şey kendisim meşgul etmeyen en gizli şeylerin kedisine gizli olmadığı mânâlarına gelir.
Hadisin Nesafdeki rivayeti buradakinden biraz daha tafsilatlıdır. Şöyle ki:
Enes (r.a.) dedi ki: Resulüllah (a.s.)'le beraber oturuyorduk. Bir adam da ayakta namaz kılıyordu. Rükû* secde ve teşehhüdden sora dua etti. Duasında şöyle dedi:
"Allah'ım senden istiyorum" (Ebu Davud'daki rivayetin aynısı).
Bunun üzerine Peygamber (a.s.) ashaba;
"Bu şahıs ne ile dua ediyor? Biliyor musunuz?" diye sordu. Sahâbiler:
"Allah ve Resulü daha iyi bilir" dediler. Efendimiz:

“Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki Allah'a kendisiyle istenildiğinde mutlaka verdiği, dua edildiğinde de kabul ettiği ism-i azamı ile dua etti" buyurdu.
Bu hadiste anlatılan hâdise bundan evvelki rivâyetlerdeki Büreyde'nin anlattığından ayrı olmalıdır. Çünkü dua eden şahsın söylediği sözler ve hadisin sahâbî râvisi rivayetlere göre farklılık göstermektedir. Peygamber (s.a.)'in farklı sözlerden her birisinin, duanın kabulüne vesile olduğunu söylemesi ve bunlara Allah'ın "ism-i azîm" veya "ism-i âzami" demesi rivayetler arasında bir tezatın olmasını gerektirmez. Çünkü duanın kabulüne vesile olma, bazı sözlere münhasır olmadığı gibi Allah'ın ism-i azîmi de tek değildir.[667][281]

**1496.** ...Esma bint Yezîd[668][282] (r.anha)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Allah (c.c.)'in ism-i azâmi şu iki âyettedir: "Hepinizin ilahı, tek bir olan ilâhtır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O hem rahmandır, hem rahimdir"[669][283] ve Âl-i İmrân suresinin başı = Elif Lâm Mim. Allah o Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. (O) diridir, zatiyle kemaliyle kâimdir."[670][284]

**Açıklama**

Hadisin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki rivayeti Muhammed b. Bekir tarikiyledir. O rivayette Resulüllah'ın içerisinde ism-i azamın bulunduğunu söylediği el-Bakara süresindeki âyet, buradaki değil, âyetü'I-Kursî yani âyetidir.
Ebû Dâvud'daki bu hadise göre Allah'ın ism-i azamı metinde zikredilen âyetlerdedir. Bu ismin her iki âyette müşterek olan kelimeyi tevhid olmalıdır. İsm-i azamın olduğunu söyleyenler de vardır.
Allah'ın ism-i azaminin nerede olduğu konusunda başka görüşler de vardır. Bunların en meşhurları şunlardır:
**a.** İsm-i azam: Allah ismidir. Çünkü bu esmâü'I-hüsnâ'mn aslıdır. Cenâb-ı Hak'tan başka hiç kimseye ad olarak verilemez.
**b.** (Allahü er-Rahmanü'r-Rahim)dir.

**c.** (el-Hayyü'l-Kayyum)dur. Bu görüş, İbn Mace ve Hâkim'in[671][285] Ebû Ümâme'den rivayet ettikleri bir hadise dayanır. Sözkonu-su rivayette Resulüllah (a.s.):

-"Şüphesiz Allah'ın ism-i azamı Kur'an-i Kerimdeki üç surededir. Bu sureler: Bakara, ÂI-i İmran ve Taha'dir" buyurmuştur.

Râvi Kasım b. Abdirrahman bu sureleri araştırdığını bu üç suredeki müşterek İfadelerin Bakara suresinde âyetü'l-Kursî âl-i İmrân'da ayeti, Taha'da da = insanlar diri olan ve her an yarattıklarını gözetip duran Allah'a boyun eğmiştir"[672][286] âyeti olduğunu söyler. Bu âyetlerdeki "Hayy" ve "Kayyum" isimleri Rubûbiyet sıfatlarına delâlet ettikleri ve bu isimlerin yerini başka bir şey tutmadığı için Fahreddin Râzî ve Nevevî de bu görüşü tercih etmişlerdir.

**4.** (Lâilâhe iIlahüve'l-Hayyü'l-Kayyûm)'dur.

**5.** (Rab)dır. Bu görüş Hâkim'in İbn Abbâs ve Ebü'd-Derdâ'dan rivayet ettiği bir habere dayanır.

(Allahû lâ ilahe illâ huve'I-ehadü's-Samed ellezî lem yelid ve lem yûled ve Iem yekûn lehû kü-füven ehad)'dir. Bu görüş 1493 numarada geçen Büreyde hadisine dayanır.

**7.** (el-Hannânü'l-mennân, bedî'üVSemâvâti ve'1-Ardı zü'l-Celâli ve'1-ikrâm el-hayyü'I-Kayyûm)dür. Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bir hadise dayanır

**8.** (Allahu Allahu, AUahu ellezî lâ ilahe illâ huve Rabbü'l-Arşi'l-azîm)'dir. Bu görüş îmam Zeyne'l-Abidin'den nakledilmiştir.

**9.** Kelime-i tevhîd Lâilâhe illalîahû. Bu görüşü Kadı İyâz bazı âlimlerden nakletmektedir.

**10.** Ism-i Azam, esmâ'ül-hüsna içerisinde gizlidir.

**11.** İsm-i Âzam, Cenab-ı Allah'ın isimlerinin tamamıdır. Kul Allah'a dua ederken kendisini tamamen ona verir ve hatırına Allah'tan başka hiçbir şey getirmezse, ism-i âzamin bereketine nail olur.

**12.** îsm-i âzam'ın ne olduğunu sadece Allah bilir, onu hiç kimseye öğretmemiştir.

Taberânî bu görüşlerin hepsinin doğru olduğunu, çünkü bunlardan hiçbiri için onun ism-i azam olup, o.ıdan daha büyüğü olmadığına dair bir haberin vârid olmadığını söyler. Sanki Taberî Allah'ın isimlerinden her birine ism-i

azam demenin caiz olduğunu "âzam" kelimesinin "azîm" manasına geldiğini benimser.
Bazı âlimler ise, Allah'ın isimleri arasında tercihin söz konusu olmadığı dolayısıyla ism-i azam diye bir ism-i ilâhinin olmadığı görüşündedirler.[673][287]

**Bazı Hükümler**

**1.** Allah (c.c.)'in ism-i a'zamı vardır. Bu isimler Bakara ve Âl-i îmrân surelerindedir. Diğer görüşler hadisin izahı esnasında beyan edilmiştir.[674][288]

**1497.** ...Aişe (r.anha), çarşafının çalındığını, bunun üzerine onu çalana beddua etmeye başladığını, Efendimizin de "Ondan hafifletme" buyurduğunu rivayet etmiştir.
Ebû Dâvûd dedi ki: demek, " = Ondan hafifletme" manasındadır.[675][289]

**Açıklama**

Metinde görüldüğü üzere Hz. Aişe (r.anha) çarşafını çalana beddua etmeye başlayınca ResulüIIah (s.a.) "Ona beddua ederek hafifletme bedduayı bırak" buyurmuştur. Bu ifâdenin akla ilk getirdiği mânâ "beddua etme de öbür dünyadaki azabı hafiflemesin. Çünkü senin yaptığın beddua onun yaptığı hırsızlığın cezasının hafiflemesine sebeb olacaktır" şeklindedir. Fakat Peygamber (s.a.)'in ümmetine karşı olan şefkat ve merhameti gözönüne alındığında Resulüllah'm kastettiği mânânın hiç de öyle olmadığı anlaşılır. Çünkü Hz. Peygamberin bir müslümanın azab görmesini istemesi tasavvur edilemez. O halde Resul-i Ekrem'in maksadı, Aişe (r.an-ha)'mn hırsıza beddua etmeyi kesip onu tamamen affetmesidir. Tabiatiyle bu af, hırsızlığın kul hakkı ile ilgili olan kısmına aittir. Allah'ın hakkını ancak tevbe veya Allah'ın affetmesi düşürür.
Aslında Resûlüllah'ın Hz. Aişe'ye söylediğinin faydası sadece hırsıza değil, aynı zamanda Aişe validemizin kendisine de dokunur. Çünkü o bedduayı artırdıkça, hırsızın azabı azalacak, hatta bir an gelecek beddua hırsızlığın suçunu geçecek ve hırsız beddua sahibinden alacaklı hale gelecektir. Ama onu affederse böyle bir ihtimal de ortadan kalkacaktır.[676][290]

**Bazı Hükümler**

Mazlumun, zalime ettiği beddua onun azabının ha-fitlemesine sebep olur.[677][291]

**1498.** ...Ömer (r.a.)'den; demiştir ki:
"Resulullah (s.a.)'den Umre için izin istedim. Bana izin verdi ve "-Kardeşçiğim bizi de duadan unutma."buyurdu. Bana öyle bir söz söylemiş oldu ki, onun yerine tüm dünyaya sahip olmam beni o kadar sevindirmezdi."[678][292]
(Râvilerden) Şube dedi ki:
Daha sonra Medine'de Asım'la karşılaştım, aynı hadisi bana nakletti (fakat bu sefer) "Duana bizi de ortak et, ey kardeşim" dedi.[679][293]

**Açıklama**

Hz. Ömer'in umre yapmak için izin istemesi Aliyyü'l-Kaari'ye göre Medine'de olmuştur. İbn Hacer ise, Kaza umresinde olduğunu Hz. Ömer'in câhiliye devrinde nezrettiği bir umreyi yapmak için izin istediğini söyler.
Hz. Ömer'in dünyalara değişmediği söz, ya Rasulullah'ın, kendisine "Kardeşçiğim" buyurması, ya da duada kendisini de unutmamasını istemesidir. Çünkü her ikisi de Hz. Ömer için paha biçilmez bir iltifattır. Resûlül-lah, değer vermediği, kadr ve kıymetini takdir etmediği bir kimseye bu şekilde iltifat etmez.
Hz. Peygamber Hz. Ömer'e, "beni de duadan unutma" dememiş, çoğul olarak, "bizi de..." buyurmuştur. Bu ya azamete delâlet eder, ya da Re-sulüllah (s.a.) kendisiyle birlikte ümmetini de kasd etmiştir.
Şu'be'nin, hadisinin sonundaki sözlerinden anlaşıldığına göre, kendisi hadisi Asım'dan iki kerre işitmiştir. Bunların birincisinde Asım, Resulüllah'ın Hz. Ömer'e "duadan bizi de unutma ey kardeşçiğim"; ikincisinden ise, "duana bizi de ortak et, ey kardeşçiğim" buyurduğunu söylemiştir.
Ebû Dâvûd bu son bölümü, Şu'be'nin hafızasının Âsım'ınkinden daha kuvvetli olduğuna işaret etmek için kitabına almış olabilir. Ancak Resulul-lah her iki cümleyi de söylemiş olabilir. Nitekim İbn Mâce'nin Süfyân kanalıyla Asım'dan yaptığı nakle göre Resulüllah, "Ey kardeşçiğim!

Duadan bir şeye de bizi ortak et, bizi unutma" buyurmuştur. Buna göre Asım'ın Şube'-yi ikinci görüşünde önceden söylemediği ikinci cümleyi hatırlattığı anlaşılmaktadır. Bu ise, Asım'ın hafızasının zaafına değil, kuvvetine delildir.[680][294]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hz. Ömer faziletli bir sahâbîdir.
**2.** ResulüHah (s.a.) son derece tevazu sahibidir.
**3.** İnsan ne kadar âbid ve sâlih olursa olsun, duadan müstağni kalamaz.
**4.** Salih kişilerin duasını istemek meşrudur.
**5.** Kişi duasını sadece kendisine tahsis etmemeli, dostlarını, akrabalarını hatta tüm müslümanları hatırına getirmelidir.
**6.** Kâ'be-i Muazzama'da yapılan dualar kabul edilme yönünden başka taraflardaki dualardan daha üstündür.[681][295]

**1499.** ...Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.)'dan; demiştir ki; İki parmağımla dua ederken Resulüllah (s.a.) bana rastladı, işaret parmağını göstererek;
"Birle, birle" buyurdu.[682][296]

**Açıklama**

Hadisin Nesâi'deki rivayeti teşehhüdle ilgili konular arasındadır. Bu, Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.)'m parmaklarını te-
şehhüdde dua ederken kaldırdığını gösterir.
Bezlü'I-Mechûd'da belirtildiği üzere Mevlânâ Muhammed Yahya'nın hocasından nakline göre Hz. Sa'd'm kaldırdığı parmaklar bir elin iki parmağı değil, her iki elin de işaret parmaklarıdır. Resûlüllah (s.a.) Sa'd'ın iki parmağını kaldırdığını görünce, diliyle birisini kaldırmasını söylemiş, eliyle de kaldıracağı parmağın işaret parmağı olduğunu göstermiştir.
Nesâî, hadisi iki defa rivayet etmiştir. Birisi, Ebu Dâvud'da olduğu gibi Sa'd b. Ebî Vakkas'tan; diğeri ise, Ebu Hüreyre'dendir. Ebu Hüreyre'nin rivayeti, "bir adam iki parmağı ile dua ediyordu" şeklindedir.
Tirmizî'nin rivayeti de Ebu Hüreyre'dendir.
Yukarıda da işaret edildiği gibi buradaki duadan maksat, teşehhüd esnasında, yani ettehiyyatüyü okurken edilen duadır. Yani teşehhüd

esnasında işaret parmağını kaldırmaktır. Yoksa dua ederken eller yerine parmaklan kaldırmak değildir.[683][297]

## 24. Çakıl taşlarıyla Teşbih Çekmek

**1500.** ...Sa'db. Ebî Vakkas'tan rivayet edildiğine göre Sa'd(r.a.) Resulullah (s.a.)'le birlikte bir kadının yanına girdi. Kadının önünde hurma çekirdekleri veya çakıl taşlan vardı. Onlarla teşbih çekiyordu. Bunu gören Resulüllah (s.a.):

"Sana bundan daha kolayım -veya[684][298] daha üstününü- Haber vereyim: "Allah'ın gökyüzündeki yaratıkları sayısınca (Sübhanallah), yeryüzündeki yaratıkları adedince, bunlar arasındaki yaratıkları sayısınca, yine bunlar kadar )t bunlar kadar (el-hamdü lillah) onlar miktarınca "la ilahe illallah" ve yine onlar kadar "la havle vela kuvvete illa billâh" buyurdu.[685][299]

## Açıklama

Resulüllah (s.a.)'ın Sa'd b. Ebi vakkas'la birlikte yanına girdiği kadının kim olduğu kesinlikle belli değildir. Ancak ya Sa'd'ın bir mahremi veya Resulüllah'ın hanımlarından biri olmalıdır. Onun Efendimizin hanımlarından Cüveyriye (r.anha) veya Safiyye (r.anha)'dan biri olduğuna dair görüşler de vardır.
Bu hâdisenin, tesettür âyetinin nüzulünden önce olması da muhtemeldir. Ayrıca içeriye girmek, görmeyi gerektirmeyeceği gibi görmek de şehveti gerektirmez. Onun için söz konusu kadının, ikisine de yabancı biri olması da mümkündür.
Hz. Peygamberle Hz. Sa'd, kadının önünde söylediği teşbih sayısını şaşırmamak için koyduğu hurma çekirdekleri veya çakıl taşları görmüşlerdir. Buradaki veya edatı şekle hamledildiği takdirde şüphenin, râvîlerden birine ait olduğunu söylemek gerekir. Ya da bu edat "ve" mânâsındadır. O zaman bahsi geçen kadının çakıl taşları ile hurma çekirdeklerini beraber bulundurduğu anlaşılır.
Sa'd (r.a)'ın bildirdiğine göre Resulullah (s.a.) bu durumu görünce kadını yaptığı işten men'etmemiş, onun vaziyetini yadırgamamış fakat bundan daha kolay ve daha üstün bir şey öğreteceğini söylemiştir. Bunun mânâsı

onun öğreteceği şeylerin külfetçe daha az, fakat sevapça daha fazla olması demektir. Efendimizin öğrettiği şeyler daha efdaldir. Çünkü onda, kulun Cenab-ı Hakk'a övgüyü sayamayacağının itirafı vardır. Çokluk âleminden teklik âlemine yükselme vardır.
Bazı âlimler Hz. Peygamberin öğrettiği şeylerdeki üstünlüğün kemmiyet (adet) yönünden değil, keyfiyet (muhteva) yönünden olduğunu söylerler. Ancak bu üstünlüğü hem kemiyyet hem de keyfiyet yönünden almanın daha uygun olduğunu söyleyenler de yok değildir. Bu görüş bizce daha tercihe şayandır. Çünkü kişinin hangi zikrin daha efdal olduğunu Resulullah kadar bilemeyeceği aşikârdır. Bu, Efendimiz'in öğrettiğini muhteva üstünlüğünü gösterir. Ayrıca insan tek tek sayarak ne kadar çok zikir yaparsa yapsın yer-gök ve bunlar arasındaki varlıklar sayısına ulaşamaz. Bu da Efendimizin öğrettiği zikirlerin adet yönünden üstünlüğüne delalet eder.
Metinde görüldüğü üzere Hz. Peygamber kadına, Allah'ın semadaki (melekler) yerdeki (insanlar, hayvanlar ve cansızlar), bunlar arasındaki (hava, kuşlar, bulutlar vs.) yaratıkları ve Allah'ın yaratacağı varlıklar sayısınca Süb-hanellah, Allahü ekber, el-Hamdulillah, lâ ilahe i İleli ah ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâh demesini tavsiye etmiştir. Hadisi nakleden râvi bu zikirlerden "Sübhaneliah"ı, "yer, gök ve arasındaki yaratıklar adedince" diye açıkça ifâde ettiği halde diğerlerini kısaca "Onlar kadar" sözü ile yukarı kısma bağlamıştır. Bundan maksat, "onlar kadar" sözünün kendisi değil, "Sübhanallah" da söylenenlerin sayısıdır. O zaman takdir şöyle olur; "Allah'ın gökyüzündeki yaratıkları sayısınca Allahü Ekber, yeryüzündeki yaratıkları sayısınca Allahü Ekber, bunların arasındakilerin sayısınca Allahü Ekber, Allah'ın yarattığı ve yaratacakları sayısınca..." Tabii aynı şeyler el-Hamdulillah, lâilahe illellah ve lâ havle velâ kuvvet illâ billâh için de söylenecektir.
Hadis-i şerif okunan teshillerin sayısının bilinmesi için çakıl taşı veya hurma çekirdeği kullanmanın meşru olduğuna delildir. Şimdiki "teşbih" dediğimiz âlet de aynı hükmün altına girer. Çünkü elimizdeki teşbihlerle[686][300] hadis-i şerifte mevzuu bahs edilenler arasındaki fark, sadece ipliğe dizmedir ki bu, hükmün değişmesini gerektirecek kadar önemli değildir. Dolayısıyle hadis-i şerif teşbihin bid'at olduğunu iddia edip kullanılmasını caiz görmeyenlerin, onun için "şeytanın kamçısı" tâbirini kullananların aleyhine bir delildir. Deylemî'nin Müsnedü'l-Firdevs'te Hz.

Ali (r.a.) kanalıyla Resulül-lah'tan rivayet ettiği şu haber daha açıktır: "Teşbih ne güzel hatirlatıcıdır."

Hasan el-Basrî'nin de teşbih kullandığı rivayet edilir. Salim b. Abdullah, "el-İmdâd li uluvvi'l-îsnâd adındaki eserinde bildirdiğine göre, Ömer el-Mekkî, Hasan el-Basrî'yi elinde teşbihle görüp: "Ey üstad, şanının yüceliği ve ibâdetinin güzelliğine rağmen, sen şu âna kadar teşbih mi kullanıyorsun?" demiş. Hasen el-Basrî de şu cevâbı vermiştir: "Bu bizim başlangıçta kullandığımız bir şeydir. Sonunda terk edecek değiliz. Ben Allah'ı elim, dilim ve kalbimle zikretmeyi severim."

Ebu'l-Abbâs,Hasan el-Basri'nin bu sözleri için, "bundan teşbihin sahabe devrinde mevcûd olduğu anlaşılır. Çünkü Hasan el-Basri'nin ilk günleri sahabe devridir..." der.

Suyûtî de bu konuda şunları söyler: "Selef ve haleften zikri teşbih ile saymayı men'ettikleri nakledilmemiştir. Aksine onların çoğu teşbihi kullanırlar ve onu mekruh saymazlardı."

Teşbihin cevazı konusunda söylenilen bu sözler onun riya ve gösterişe vesile olmaması şartiyladır. Böyle yapılırsa, veya boyuna takılırsa ya da elde oyuncak gibi çevrilirse, buna müsaade edilmez.

"Medhal" sahibi şöyle der: "Zamanımızdaki bazı mutasavvıfların teşbihi boyunlarına asmaları en çirkin bid'atlerdendir. Âlim zannedilen bazılarının, kadınların kollarındaki bilezikler gibi ellerine teşbih almaları, bu halde insanlarla bazı ilmî veya başka mes'eleleri konuşmaları, kollarım sağa sola sallamaları, boyunlarına teşbih asan mutasavvıfların hâline benzer. Bir kısım insanlar da teşbihi ellerine alıp sanki zikir yapıyormuşlar gibi tek tek çekerler. Buna rağmen onlar, insanlarla lüzumsuz şeyler konuşurlar, gıybet ederler. Malûmdur ki, insanın bir tek dili vardır. Başkasıyla konuşurken zikir yapması düşünülemez. O halde bu durumda elde teşbih tutma riyadır, gösteriştir, bid'attir."

Görüldüğü gibi yukarıdaki ifâdeler, yapılan zikirleri saymak için teşbih çekmenin caiz, gösteriş veya oyuncak için elde tutmanın bid'at olduğunu gösterir. Zaten yolda sokakta elinde teşbihle gidenleri müslümanlar ya hafifliğe ya da gösterişe hamlederler. Bu tip davranışlardan hoşlanmazlar.[687][301]

**Bazı Hükümler**

**1.** Okunan teşbih, tahmid ve tehlillerin yapılan zikirlerin sayısını bilmek için teşbih denilen aleti kullanmak caizdir.

**2.** Teşbih bazılarının dediği gibi bid'at değildir.[688][302]

**1501.** ...Yüseyra[689][303] (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.) kendilerine (kadınlara) tekbir, takdis ve tehlili gözetip devam etmelerini ve parmaklarının uçlarıyla saymalarını emretmiştir.Çünkü bu azalardan (yaptıkları) sorulacak, konuşmaları istenecektir.[690][304]

**Açıklama**

Tekbîr: "AUahti ekber", takdîs, "Sübhane'l-Melikü'l- Kuddûs-, veya "Sübhûhun kuddûsun"; "tehffi, "Lâilâhe
illellâh" demektir.
Hadisin Tirmizî'deki rivayeti "Ey kadınlar taifesi! parmak uçlanyla sayınız, çünkü onlara sorulacak, konuşmaları istenecektir" şeklindedir. Ahmed'in rivayeti ise, Hz. Peygamber'in "ey mü'min kadınlar..." şeklindeki hitabıyla başlamaktadır.
Hadis-i şerifte kadınlara, Allahü ekber, Sübhane'l-Melikül kuddûs ve lâilahe illellâh diyerek zikre devam etmeleri, bunları terketmemeleri tavsiye edilmektedir. Şüphesiz bu tavsiye, aynı zamanda erkekleri de ilgilendirir. Çünkü İslama göre bazı özel hallerin dışında ibâdetin emir veya tavsiye edilmesinde erkeklerle kadınlar arasında fark yoktur. Hitabın kadınlara yönelik olmasına sebep, sözün kadınlara karşı yapılan bir konuşma esnasında söylenmiş olmasıdır.
Hadis-i Şerifte tavsiye edilen ikinci konuda söylenen zikirlerin parmak uçlanyla sayılmasıdır. Bu ifâdeden, yapılan zikirlerin teşbihle değil, parmaklarla sayılmasının daha efdal olduğu anlaşılmaktadır. Bu üstünlüğe sebeb hadisin devamından anlaşıldığına göre, insan vücudundaki organların dünyada yaptıklarını hesap gününde haber verecekleri gerçeğidir. "O günde kendi dilleri elleri ve ayakları aleyhlerinde yapıyor içliklerine şahitlik edecektir"[691][305] mealindeki âyet bu hususa delâlet etmektedir.
Zikrin teşbihle sayılmasının caiz olduğu bundan evvelki hadiste geçmiştir.[692][306]

**Bazı Hükümler**

**1.** Müslümanlar Allah'ı zikre devam etmelidirler.
**2.** Zikrin parmak uçlanyla yapılması daha efdaldır.
Çünkü bu uzuvlar kıyamet günü yaptıklarını haber vereceklerdir. Ancak bu farz veya vâcib değildir. Onun için parmaklarıyla sayıyı saymaktan korkan kişinin teşbih veya buna benzer birşey kullanması daha iyidir.
**3.** Uzuvlar taatte kullanılmalıdır.[693][307]

**1502.** ...Abdullah b. Amr (r.anhuma)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.)'ı (parmak uçlarıyla) sayarak teşbih çekerken gördüm.[694][308]
İbn Kudâme: "sağ eliyle" dedi.[695][309]

**Açıklama**

Buradaki "tesbih"den maksat elde çekilen 33 veya 99 taneli âlet değil, zikir olarak söylenen "subhanellah" veya buna benzer sözlerdir.
Hadis-i şerifin tümüne râvîlerden İbn Kudâme'nin kaydı ile birlikte bakıldığında mânânın "Resulullah (s.a.)'ı sağ eliyle sayarak teşbih çekerken gördüm" şeklinde anlaşılması gerekir.
Hadis-i şerif söylenen zikirlerin sağ el parmaklarıyla sayılmasının daha iyi olduğuna delildir.[696][310]

**1503.** ...İbn Abbas (r.anhuma)'dan; demiştir ki:
Resulüllah (s.a.) Cüveyriye[697][311] -ismi Berre iken Efendimiz adını değiştirdi- (r.anhaj'nın yanından o namazgahında iken çıktı. Geri döndüğünde Cüveyriye yine namazgahında idi. Bunu görünce:
"Sen hâlâ namazgahında mısın? diye sordu.
Evet.
"Halbuki ben senden ayrılırken dört kelime söylemiş ve onları üç kere tekrarlamıştım. Eğer o kelimeler senin (sabahtan beri) söylediklerinle tartılsa onlardan daha ağır gelir. Onlar:Yaratıkların sayısınca Allalı'a hamd ve teşbih ederim. Zatının (salih kullarından) rızası ade-dince Allah'ı hamd ve teşbih ederim. Arşının ağırlığınca onu teşbih ve ona hamd ederim kelimelerinin sayısınca Allah'ı teşbih ve ona hamd ederim."[698][312]

**Açıklama**

Hadis-i Şerifin Sahih-i Müslim'deki bir rivayetinde hâdiseyi anlatan şahıs İbn Abbas (r.anhuma) değil, Cüveyriye (r.anha)dır. Yani hâdiseyi bizzat Cüveyriye, "Ben namazgahımda iken Resülullah..." gibi ifâdelerle nakletmiştir. Nesaî ve Tirmizfde ise, İbn Abbas'tan, ama Cüveyriye'den naklen rivayet edilmiştir.
Nesâî'deki rivayette Cüveyriye (r.anha) mescidde namaz kılarken Resûlullah'ın kendisine uğradığı ikinci gelişinde "sana söyleyeceğim bazı kelimeler öğreteyim mi?" buyurup peşinden üç defa: dediği kaydedilmektedir. Sahih-i Müslim'de de Hz. Peygamber'in Cüveyriye (r.anha)'nın yanından sabahleyin erkenden çıktığı söylenmektedir.
Rivayetlerin tümü gözönüne alınınca anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber sabahleyin hanımı Cüveyriye, evinin namaz için ayırdığı bölümünde namaz kılarken sevabı pek büyük bazı sözler söylemiş ve dışarı çıkmıştır. Resulullah (s.a.) sabah namazını kılmış biraz oyalanmış ve kuşluktan sonra evine döndüğünde Hz. Cüveyriye'yi hâlâ namazgahında namaz kılarken görüp şaşırmış ve "Sen, ben gideli beri namaza devam mı ediyorsun?" diye sormuş, ondan "evet" cevabını alınca, sabah giderken söylediği sözleri hatırlatarak o sözlerin Cüveyriye (r.anha)'nm sabahtan beri söylediği sözlerin tamamından daha efdal olduğunu bildirmiştir.
Hz. Peygamberdin öğrettiği bu sözler, esas itibariyle teşbih ve hamd ifâde eden "sübhanellafıi ve bihamdihî" kelimeleridir. Ancak bunların yanma ya sayılması çok zor ya da imkânsız olan meblağlar eklenmiştir. Allah'ın yanına ya sayılması çok zor ya da imkânsız olan meblağlar eklenmiştir. Allah'ın yaratıklarını saymak mümkün fakat son derece güçtür. Allah'ın Peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kullara karşı olan rızasını saymak ise, mümkün değildir. Allah'ın kelimelerinin ve arşının ağırlığının zikredilmesi de aynı şekilde mübalağa ve çokluk ifâde etmesi içindir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurulur: "De ki: "Rabbimin sözleri(ıii yazmak) için (bütün) deniz(lerin suyu) mürekkeb olsa, ve bir o kadar daha yardımcı olarak ilâve etsek, Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."[699][313]

**Bazı Hükümler**

**1.** Metinde geçen sözlerle zikir yapmak teşvik edilmektedir.
**2.** Zikre mahsus kelimeler tekrarlanmasa bile bu sözlerin çokluk ifâde eden terimlere bağlanması zikrin katlanmasına sebeb olur. Meselâ gökteki yıldızlar sayısınca "sübhanellah" demek, bu sözü üç beş yüz defa tekrarlamaktan daha çok sevaba vesile olabilir.[700][314]

**1504.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den; demiştir ki: Ebu Zerr-i Gıfârî:
Ya Resûlullah! Zenginler sevapta (ileri) gittiler. Bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Bir de fazla malları var, onunla sadaka veriyorlar. Bizim ise, sadaka verecek (fazla) malımız yok, dedi. Resulüllah (s.a.):
“Ya Ebâ Zerr, sana birkaç söz öğreteyim mi? Onlarla seni geçene yetişirsin. Senin yaptığım yapmayan (o sözleri söylemeyen) hiç kimse de senin ardından yetişemez."
Evet ya Resulullah! öğret.
"Her (farz) namazın peşinde otuz üç kere tekbir getirir (Allahu ekber der), otuz üç kere hamd eder (elhamdülillah der), ve otuz üç kere teşbih okursun (sübhanelallah dersin).Sonunu da Allah'tan başka ilah yoktur. Yalnız o vardır, onun eşi ve ortağı yoktur. Mülk onundur, hamd o'nadır, o herşeye kadirdir" ile bitirirsin. Her kim bunları söylerse denizin köpükleri kadar bile olsa (küçük) günahları bağışlanır."[701][315]

## Açıklama

Hadis-i şerifte tekbir, teşbihten önce zikredilmiştir. Müslim ve diğer kitaplardaki rivayetlerin çoğunda ise, teşbih tekbirden önce söylenmiştir. Her iki türlü uygulama caiz olduğu için rivayetler birbirlerine zıt sayılmaz. Üstelik kelimeler arasındaki "vâv" tertib ifâde etmez. Teşbih (sübhanellah)'in önce, tekbir (Allahu ekber)'in ise, en sonda söylenmesi efdal görülür.
Hadisin Buhârî ve Müslim'deki zabtına göre zenginlerin ileri gittiğini söyleyerek onların aldıkları ecre gıbta eden burada olduğu gibi Ebû Zerr değil, muhacirlerden bir grup fakirdir. Buhârî'nin rivayetinde zenginlerin -ileri gidişlerine sebeb olarak- sadaka vermelerinin yanında haccetmeleri, umre yapmaları ve cihad etmeleri de zikredilmiştir. Müslim'de ise, sadakaya

ilâve olarak, köle azad etmeleri zikredilmiştir. Yine Müslim'in bir rivayetinin sonunda,-hadisi Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleden Ebû Salih, muhacirlerin fakirleri Re-sülullah'a dönüp "zengin kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı duyup aynısını yaptılar" dediler. Efendimiz de "Bu Allah'ın bir fazlı ihsanıdır. Onu dilediğine verir" âyetin[702][316] okuyarak cevap verdi" demektedir.

Müslim'in rivâyetindeki bu ifâdelerden şükreden zenginlerin, sabreden fakirlerden daha efdal oldukları anlaşılır. Tıybî buna işaret ettikten sonra, "Evet gerçek de bu. Çünkü zengin bir sürü tehlike ile karşı karşıyadır. Ama sabreden fakir, güven içerisindedir" der. İmam Gazali, ulemanın bu konuda ihtilaf ettiklerini söyledikten sonra Cüneyd, bazı Allah dostları ve bir çok alimin, fakirlerin daha efdal; İbn Ata'mn ise zenginlerin üstün olduğunu söylediklerini kaydederler.Aliyyu'l-Kaari Mişkat şerhi Mirkâtü'l-Mefâtih'de bu mesele üzerindeki ihtilafları uzun uzadıya saydıktan sonra Hz. Ömer'in "Zenginlik ve fakirlik iki binektir. Hangisine bindiğime bakmam bile" dediğini kaydeder. Aliyyü'I-Kaari devamla, "şüphesiz ki, Rabbin kimi dilerse rızkım genişletir, daraltır. Çünkü o kullandım herhali)nden gerçekten haberdârdır. (Herşeyi) hakkıyla görendir"[703][317] mealindeki âyete işaret etmiş ve şöyle demiştir: "Evet Allah, nebilerinin, velilerinin ve seçkin kullarının çoğuna fakirliği seçti. Zenginliği ise düşmanlarının çoğuna ve pek az dostuna tercih etti. Artık sen ister onu, ister bunu seç. Zaten Allah dilediğini yapacaktır."

Yaptıkları hayır ve hasenat sebebiyle daha çok sevaba nail olan zenginlerin fakirlerin okudukları zikirleri de okuyarak yine onlardan ileri olmaları konusunda Buhârî şârihi Kirmanı de şunları söyler: Fakirlerin maksadı, yüksek derece ve nimetlerin kendileri için de olmasını istemekti, zenginlerden daha üstün olma arzusu değildi. Bu da şükreden zenginin, sabreden fakirden daha efdal olduğuna işaret eder.

Şeyh Takiyüddin de hadisteki "ileri o!mak"tan maksadın derece yönünden üstünlük olduğunu söyleyerek Kirmânî'nin fikrine iştirak eder. Sindî, ileri gitmenin amel ve ömürle olduğunu, çok çalışmakla zenginlere yetişmenin mümkün olduğunu söylemenin daha uygun olacağı kanaatindedir. Bazı âlimler ise, bu öncelik ve sonralığı zaman itibariyle ele almışlar, "gecenler'in sahâbîler, sonrakilerin de daha sonra gelen nesiller olduklarını söylemişlerdir.

Hadisin Buhârî ve Müslim'deki rivayetleri içinde bu farklı görüşlerden her birini haklı çıkaracak ifâdeler vardır. Ebû Davud'un rivâyetindeki ifâdelere göre, Hz. Peygamberin Ebu Zerr'e söylediği "seni geçene yetişirsin... senin ardındakiler sana ulaşamaz" sözlerindeki "öncelik ve sonralığı" sevab ve mertebe yönüne hamletmek daha uygundur.
Hadis-i şeriften, namazlardan sonra otuz üçer defa sübhanellalfe elhamdülillah ve Allahü ekber deyip sonuna da "Lâ ilahe illellahü vehdehû lâ şerike lehû'l-Mülkü velehü'l-hamdü ve hüve alâ küllî şey'in kadîr" sözlerini İlâve etmenin ne derece büyük sevaba vesile olduğu anlaşılmaktadır. Namaz sonunda söylenecek virdler konusunda bir çok hadis-i şerif gelmiştir. Bunlardan kimi üzerinde durduğumuz hadisteki söz ve sayılara uygun düştüğü halde, bazılarında daha değişik söz ve rakamlar görülmektedir. Bu hadisin İbn Mâ-ce'deki rivayetinde Sübhanellah, el-Hamdiilillah ve Allahu ekber sözlerinden ikisinin otuz üçer, birinin ise, otuz dört defa söyleneceği belirtilmiş fakat hangisinin otuz dört olacağı açıklanmamıştır. Nesâî'nin Zeyd b. Sâbit'ten yaptığı rivayette ise, tekbirin otuz dört defa söyleneceği açıkça ifade edilmiştir. Yine Nesâî'nin Abdullah b. Amr'den rivayetinde bu sözlerin her birinin farzlardan sonra onar defa söyleneceği, böylece her gün tamamının dilde yüz elli, mizanda ise, bin beşyüz edeceği söylenmiştir. Ayrıca sübhanellah, elhamdülillah, Allahu ekber ve lâilâhe illellâh sözlerini her namazdan sonra yirmi beşer, diğer bir rivayete göre yüzer; başka bir rivayete göre ise, ilk üçünü on birer defa söylemenin günahların bağışlanmasına vesile olacağı belirtilmektedir.
Bütün bu rivayetler gösteriyor ki, namazlardan sonra teşbih çekmek Hz. Peygamberden beri vardır. Fakat sayıları konusunda farklı rivayetler gelmiştir. Bunlardan hangisi uygulanırsa sünnete uyulmuş olur. Ancak şunu da kayd etmek gerekir ki, bu rivayetler içerisinde en kuvvetli olanı teşbih esnasında söylenen sözlerin otuz üçer defa olduğunu bildirenidir. O halde bunu yapmak daha efdaldir.
Yine bu rivayetlerden anlaşılıyor ki teşbih çekerken sayıyı gözetmek gerekir. Meselâ otuz üç kere sübhanellah demenin yerine otuz iki defa söylemekle sünnete göre hareket edilmiş olunmayacağı gibi, otuz dört kere söylendiğinde de sünnet uygulanmış sayılmaz. Askalânî'nin Fethü'l-BârTdeki ifâdelerinden bu anlaşılır. Ancak Ebu'1-Fadl, Tirmizî şerhinde Askalânî'ye itiraz ederek hadiste belirtiler, sayıdan daha fazla söylemenin

kusur değil, meziyet olduğunu, dolayısıyla daha fazla sevabı gerektirdiğini söyler.
Bu meselede niyeti esas alarak her iki görüşün isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, kişi hadiste belirtilen adede mesela otuz üçe gelindiğinde sünnete imtisale niyet eder, fakat bu sayıdan sonra sevabını artırmak için zikrine devam ederse, hem sünnete uymuş hem de fazla sevabı hakketmiş olur. Ama otuzüçün bitiminde sünnete imtisale niyet etmemiş, rastgele zikrine devam etmişse, sünnete uymuş olmaz.
Karafi, Kavâid'inde daha titiz davranmış, hadiste tesbit edilen rakamı geçmenin bid'at olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler bu sayılara uyarak teşbih çekmeyi, doktorun tavsiyesine uyarak ilaç kullanmaya benzetirler. Hastalık, günde üç kere hap alınmasını gerektiriyorsa, bir tane almak faydasız, beş tane almak da zararlı olabilir. Hz. Peygamber'in teşbih konusunda belli rakamlar vermesinin, bizim kavrayamadığımız hikmetleri de olabilir.[704][318]

**Bazı Hükümler**

**1.** Fakirlerin, "bizim de zenginler gibi malımız olsa da sadaka versek" tarzında bir temennide bulunma-' lan caizdir. Buna gıpta denir.
**2.** Allah'ın verdiğini Allah yolunda harcayan zengin, sabreden fakirden üstündür. Ancak konu ihtilaflıdır.
**3.** Beş vakit namazın peşine otuz üçer defa sübhanellah, elhamdlillah ve Allahü ekber demek ve sonuna "Lâ ilahe illellahü vahdehû lâ şerike leh, Iehü'I-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr"i ilâve etmek, zenginlerin yaptıkları hayır hasenata denk bir ibâdettir.
**4.** Bu sözler, denizlerin köpükleri kadar çok bile olsa, küçük günâhların bağışlanmasına vesiledir.[705][319]

**25. Selam Verince Okunacak Dua**

**1505.** ...Muğire b. Şube (r.a.)'nin azatlısı Verrâd'dan şöyle rivayet edilmiştir:
Muaviye, Muğire b. Şube'ye mektup yazıp Resûlullah (s.a.)'m namazda selâm verince ne söylediğini sordu. Muğire bana şunları yazdırıp Muaviye'ye gönderdi:

"Tek olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Onun hiç bir ortağı yoktur. Mülk sadece onun hamd sadece ona'dır. O, her şeye muktedirdir. Ey Allahım! Senin verdiğine engel olacak ve vermediğini verecek hiç bir (güç) yoktur. Senin yanında zengine zenginliğinin faydası yoktur."[706][320]

**Açıklama**

Hadisin diğer hadis kitaplarındaki rivayetlerinde bazı küçük farklar görülür. Müslim'in bir rivayetinde Verrâd'ın Muğire b. Şube'nin kâtibi olduğuna işaret edilmiştir. Ebu Dâvud'daki metinde buna delâlet eder.
Anlaşıldığına göre Hz. Muâviye halife iken, Küfe valisi olan Muğire b. Şube'ye bir mektup yazarak Hz. Peygamber'in, namazdan sonra dua ederken ne okuduğunu sormuş Muğire de yanındaki azatlısı ve kâtibi olan Ver-râd'a metinde geçen sözleri yazdırıp göndermiştir.
Taberânî'nin buradakinden başka bir senetle rivayet ettiği haberde: "hamd onadır" sözünden sonra "o yaşatır ve öldürür. Kendisi diridir, ölmez. Hayır sadece onun elindedir" ilâvesi vardır.
Abd b. Humeyd'in Müsned'inde de "vermediğini verecek" cümksinden sonra "senin hükmettiğini çevirecek yok" ilâvesi mevcuttur.
Buhârî'nin bazı rivayetlerinde Muğîre'nin, Muaviye'ye verdiği cevapta "Resulüllah (s.a.), dedikodudan, çok soru sormaktan, malı telef etmekten, verilmesi gerekeni vermeyip hakkı olmayan şeyi almaktan, analara itaatsizlikten ve kız çocuklarını diri diri gömmekten men'etti" ilâveleri de bulunmaktadır.
Tercemeye "zengine zenginliği" diye geçtiğimiz terkibi âlimlerin ekserisi tarafından bizim ifade ettiğimiz şekilde izah edilmiştir."Cedd" kelimesi, zenginlik, nasîb, azamet, saltanat mânâlarına gelmektedir. Rağıb ise, buradaki ceddin "dede" mânâsına olduğunu nakledip hiç kimseye nesebinin faydası yoktur şeklinde izah etmiştir. Kurtubî de Ebu Amr eş-Şeybânî'nin bu kelimeyi cimin kesresi ile "cidd" şeklinde rivayet ettiğini söyler. Bu okuyuşa göre cümlenin mânâsı "çalışana gayreti fayda vermez" şeklinde olur.
Taberî, Ebu Amr eş-Şeybânî'nin rivayetini tasvib etmemiş, Nevevî de ulemânın cumhurunun ilk görüşte olduğunu nakletmiştir. Nevevî "cedd" kelimesini mal, çocuk ve saltanat gibi dünya nasibleri olarak mânâlandırmıştır.

"Senin yanında" diye terceme ettiğimiz kelimesi de ayrıca bir mahzûf takdiri ile "senin azabından" veya "senin yerine" şeklinde anlaşılmıştır.
Bu izahların ışığı altında üzerinde durduğumuz cümleyi şu şekilde de ifade etmek mümkündür: "Dünyalık sahiplerinin sahip oldukları, senin lütuf ve ihsanına bedel olup kendisine fayda veremez." Hiç bir dünyalık senin azabına karşı sahibine fayda veremez aksine ona fayda verecek senin fazlın ve kendisinin salih amelidir.[707][321]

**Bazı Hükümler**

Hadis-i şerif metinde geçen zikirlerin namazdan sonra okunmasının ve bunu bir defa söylemenin meşru olduğuna delâlet etmektedir. Selam verdikten sonra söylenmesi sünnet olan başka sözler ve dualar da vardır. Nitekim bunlardan bir kısmı sonraki hadislerde gelecektir.[708][322]

**1506.** ...Ebû Zübeyr'den; demiştir ki:
Abdullah b. Zübeyr (r.a.)'i minberde şunları söylerken işittim:
Resulüllah (s.a.) namazdan ayrıldığında şöyle derdi:
"Tek olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Onun bir ortağı da yoktur. Mülk sadece onun, hamd sadece onadır, o her şeye muktedirdir. Samimiyetle (ibâdet edilecek) Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler istemese bile din (taat) sadece onadır. O, nimet, fazl ve güzel övgüye ehildir. Samimi olarak (ibâdet edilecek) Allah'tan başka ilâh yoktur. Kâfirler istemese de dîn (taat) sadece onadır."[709][323]

**Açıklama**

Müslim'in rivayetinde bu sözleri İbn Zübeyr'in söyleyip peşinden de "Resulüllah (s.a.) her namazdan sonra bu sözleri yüksek sesle okurdu" dediği belirtilmektedir. Efendimizin bu sözleri yüksek sesle söylemesi ümmetine öğretmek maksadına mebnî olmalıdır.
Hz. Peygamber metinde geçen sözleri farz namazlardan sonra söyledi.
Hadis-i şerifteki terkibinin ehlü veya ehle" şekillerinde okunması mümkündür.Terceme birinci şekle göre yapılmıştır. İkinci şekle göre olarak okunursa, mânâ "Ey nimet, fazl ve güzel övgü sahibi Allah! Kâfirler istemese bile din (tât) sadece ona (sana)dır..."

Bu rivayet de Hz. Peygamber'in namazlardan sonra tekrarladığı bir zikri haber vermektedir. Bu konudaki hadislerin farklılığı Hz, Peygamber'in namazlardan sonra değişik şeyler söylediğini gösterir.[710][324]

**1507.** ...Bize Muhammed b.Süleyman el-Ensari, Abde'den Oda Hişam b. Yrve'den Ebu'z-Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
Abdullah b. Ez-Zübeyr her namazın sonunda yüksek sesle tehlil getürdi.(la ilahe illallah derdi.)
Hişam önceki rivayette duanın benzerinin söyleyip: = Allah'tan başkasında güç kuvvet yok, Allah'tan başka ilşah yok.Biz ondan başka hiçbir şeye ibadet etmeyiz.Nimet sadece onundur." Sözlerini ilave etti ve hadisin kalanını sevketti.[711][325]

## Açıklama

Bu rivayet bir evvelki hadisin başka bir senetle nakledilmiş şeklidir.Metin yönünden de önceki rivayetten bazı farklar vardır.Burada hadisn tamamı alınmamış, "bir önceki duanın benzeri" denilerek oraya havale edilmiştir.Ve orada olmayan kısım eklenmiştir.
Hadisin Müslim'deki zaptı rivayetin tamamını içine almaktadır.Müslim'in Muhammed b. Abdullah b. Numeyr, Nümeyr, Hişam ve Ebu'z-Zübeyr senediyle rivayet ettiği metin şöyledir:"İbnu''z-Zübeyr her namazdan sonra selam verince şöyle derdi:
İbnu'z-Zübeyr daha sonra Resulullah (s.a.)'ın her nanazın arkasından bu sözleri ytüksek sesle söylediğini ilave etti.[712][326]

**1508.** ...Ebu Davud dedi ki:
Bize Müsedded ve süleymen b. Davud ei-Ateki haber verdiler.-Bu metin Müseddded'in rivayetidir.-Onlara Mu'temir haber vermiş.Mü'temir Davud et-Tuvafi'den duymuş ona da Ebu Müslim el-Beceli Zeyd b. Erkam (r.a.)'den naklen haber vermiş ki Zeyd şöyle demiş:Namazlarının sonunda Resulullah (s.a.)'ın şöyle dediğini işittim:-Süleyman b. Davud Resulullah (s.a.) şöyle derdi,diye rivayet etti.-
"Ey bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Senin yegane Rab olduğuna ortağının olmadığına ben şahidim.Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Ben bütün kulların kardeş olduğuna şahidim.Ey bizim ve her şeyin Rabbi

olan Allah, beni ve ailemi dünya ve ahirette devamlı olarak sana ihlasla bağlı kıl.Ey yücelik ve ikram sahibi Allah! (Beni kabul etmek üzere) dinle ve karşılk ver.Allahu ekber, Allahu ekber, “Allah göklerin ve yerin nurudur.”[713][327]

Süleyman b. Davud'un rivayeti şöyledir:

"Rabbüssemâvât ve'l-ard (göklerin ve yerin Rabbi) Allahü ekber, Allahii ekber ve ni'mel vekîl. Hasbiyellahü ve ni'mel vekîl (Allah bana yeter ve ne güzel vekildir) Allahii ekber, Allahii ekber."[714][328]

**Açıklama**

Aslında senedin tamamını terceme etmek âdetimiz değildir.Ancak bu hadisi Ebû Dâvud, Müsedded ve Süleyman b. Dâvûd el-Atekî olmak üzere iki ayrı üstaddan işitmiş, Müsedded'in metnini esas almıştır. Ancak Süleyman'ın ayrıldığı noktalara da dikkat çekmiştir. Bu hususlara işaret etmek ve terceme esnasında geçen isimlerin tanınmasını sağlamak için bu kez sened tümüyle terceme edilmiştir.

Dârekutnî, Mü'temir b. Süleyman'ın "Dâvud et-Tufâvî, Ebu Müslim el-Becelî, Zeyd b. el-Erkam" senedinde yalnız kaldığını söylemiş, el-Münzirî ise, "isnad"ında Dâvûd et-Tufâvî var" diyerek hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir. Yahya b. Main son görüş olarak Dâvud için "leyse bi şey'in" tâbirini kullanmıştır.

Hadis-i şerif namazlardan sonra, metinde geçen sözlerle dua etmenin meşru olduğununa delâlet etmektedir.[715][329]

**1509.** ...Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'den; demiştir ki: ResulüIIah (s.a.) namazda selam verince, "Allah'ım benim işlediğim ve işleyeceğim gizlediğim ve açıktan yaptığım, yapmakta ileri gittiğim ve senin bilip benim bilmediğim tüm günahlarımı bağışla. Öne geçiren de sensin geride bırakan da. Senden başka ilâh yoktur" dedi.[716][330]

**Açıklama**

Hz. Peygamber'in duası içerisinde Cenab-ı Hakka "Öne geçiren de sensin geride bırakan da" şeklinde bir hitab vardır.Bundan maksat şudur: Kullarından dilediklerine üstün özellikler vermek suretiyle derecelerini

yükselten, onları kendisine yaklaştıran Allah azze ve celledir. Aynı şekilde düşmanlarının derecesini düşüren, onlarla kendi arasına perdeler geren, kâfirleri hayvanlardan daha alçak kılan da yine Allah'tır. Müslim'deki bir rivayet Hz. Peygamber'in bu duayı son teşehhüde oturduğunda ettehiyyatü'den sonra, selâmdan önce okuduğu belirtilmektedir. Burada ise, açık olarak duanın selamdan sonra olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in hadis-i şerifteki duayı bazan selâmdan önce bazan da selâmdan sonra okuduğunu söylemek mümkündür.[717][331]

**Bazı Hükümler**

**1.** Namazlardan sonra metinde geçen duayı okumak meşrudur.
**2.** Günahsız olmakla birlikte Hz. Peygamber'in istiğfar etmesi günahlarının bağışlanmasını istemesi vâkidir. Efendimizin maksadı ümmetine öğretmektir.[718][332]

**1510.** ...İbn Abbas (r.a.)'den; demiştir ki: Resulüllah (s.a.) şu sözlerle dua ederdi:
"Ey Rabbim! (Sana ibadet ve şükürde ve düşmanlarına karşı) bana yardım et, benim aleyhimde (olan şeytana) yardım etme. Düşmanlarıma değil, bana yardım et. Bana değil, aleyhimde olanlara tuzak kur. (Azabım bana değil, düşmanlarıma indir). Bana doğru yolu göster ve hidayetini nasib et. Bana düşmanlık yapanlara karşı bana yardım et.
Ey Allah'ım! Beni sana şükreden, seni zikreden, senden çekinen, sana çok çok ibâdet eden, sende huzur bulan -veya[719][333] sana dönen- biri kıl.
Ey Rabbim! Tevbemi kabul et, kusurlarımı yıka (yok et), duamı kabul et, delilimi sağlam kıl, kalbime hidâyet ver, dilimi doğrult, kalbimin haset ve kinini çıkar."[720][334]

**Açıklama**

Hadis-i şerif oldukça açık olmakla beraber bir kaç noktaya işarette fay(ja vardır: Hz. Peygamber bu duasında daha çok Cenab-i Hakk'm yardımını istemiş aleyhinde olanlara yardım etmemesini de özellikle zikretmiştir. Efendimizin "Bana değil, benim düşmanlarıma tuzak kur" niyazından maksat, Allah'ın belâsını düşmanları üzerine havale etmektir. Çünkü tuzak

bir hile ve kandırmadır. Allah azze ve celle bundan münezzehtir. Burada tuzağın lâzımı kast edilmiştir. "Bana düşmanlık yapanlara karşı bana yardım et" diye terceme ettiğimiz cümle sarihler tarafından "hakkı kabul etmekten kaçınan İslama karşı büyüklük taslayan" veya "bana savaş açan" diye izah edilmiştir. Terceme ikinci manaya göre yapılmıştır.
“Sende huzur bulan" diye terceme ettiğimiz sözünün "sana boyun eğen", "korku ve umut arasında olan" şekillerinde anlaşılması da caizdir. Çünkü mevzu bahs olan kelimenin bu mânâlara ihtimâli vardır,
"Delilimi sağlam kıl" sözünden maksat da dünyada sözümü ve imanımı kabirde münker ve nekir meleklerine karşı cevabımı sağlamlaştır demektir.[721][335]

**Bazı Hükümler**

**1.** Metinde geçen sözlerle Allah (c.c.)'a dua etmek
**2.** Kişinin düşmanları için beddua etmesi caizdir. Ancak bu düşmandan maksat, din ve iman düşmanı olan kâfirler ve şeytanlardır. Çünkü Hz. Peygamber'in mü'minlerden hiçbir kimseye düşman olduğu vaki değildir.
**3.** Aslında müslüman olduğu için hidâyeti bulmuş olan mıf minin "bana doğru yolu göster, hidâyetimi nasib et" şekillerinde dua etmesi caizdir. Bu ya îslâma bağlılık ve tâatin kuvvetlenmesini ya da devamını istemek demektir.[722][336]

**1511.** ...Süfyan (es-Sevrî), (yukarıdaki hadisi) Amr b. Mürre'den "işittim" diyerek aynı isnad ve aynı mana ile rivayet etti. (Ancak bu rivayette) Amr; "hidâyeti bana hazırla" ifadesini kullanmış "hidâyetimi" dememiştir.[723][337]

**Açıklama**

Bu rivayet onceki rivayetin mânâ olarak ifadesidir. Ancak Ebu Dâvûd onu Süfyan'dan Muhammed b. Kesir vasıtasıyla aldığı halde bunu müsedded ve yahya nakletmiştir.
İki rivayet arasında da sema’ ve an'ane farkına ilâveten bir de evvelkisinde Resulüllah (s.a.)'in duası nakledilirken: “ = hidâyetimi bana nasib et"

denildiği halde bunda " = bana hidâyeti nasib et" denildiği görülmektedir.[724][338]

**1512.** ...Aişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre, Resulüllah (s.a.) (namazda) selam verdiği zaman: "AUahümme entesselamü ve minkes-selam, tebarekte ya zel-Celali ve'1-İkrâm = Ey Allahım! Selâm sensin, selâmet sadece sendendir. Sen (zâlimlerin söylediklerinden) çok çok yücesin, (hayır ve bereketin çoktur) ey ululuk ve ihsan sahibi" derdi.[725][339]
Ebû Dâvûd dedi ki:
Süfyan (es-Sevrî) Amr b. Mürre'den sema' yoluyla hadis almıştır. Ulema bu hadislerin sayısının onsekiz olduğunu söylerler.[726][340]

**Açıklama**

Selâm: Allah'ın isimlerinden birisidir. Kulların karşılaştıkları ayıp, yokluk ve kusur gibi hallerden salim olmak manasınadır. Burada: "Peygamberleri dünyada, müslümanları da âhirette selâmlayan" manasında olduğunu söyleyenler de olmuştur.
Metindeki " ifâdesini = selâmet sendendir" şeklinde terceme ettik. Buna sebep, selâmetin Allah'tan olması dünya ve âhiret huzurunun sulh ve sükûnun sadece ondan umulup beklenmesidir. Çünkü Allah'tan başka, huzur verecek, insanlığı sulh ve sükûna kavuşturacak hiçbir güç yoktur. Son derece hırslı nefsine esir, üstünlük duygusu bütün benliğini kaplayan bütün bunların ötesinde Allah'ın izni olmadan parmağını kıpırdatmaktan âciz olan insanın gerçek huzuru sağlaması, sulhu gerçekleştirmesi mümkün değildir. İşte bu şuur içerisinde müslüman, her devirde günde beş kere Allah'ına yönelir, huzur ve sükunun sadece ondan olduğunu tasdik ederek huzur ister. Arkasından da "Ya Zel-Celali ve'1-ikram!" diyerek onun yüceliğini ve ihsanının bolluğunu söyleyerek boyun büküp nazlanır ve niyazlanır.
"Sen çok yücesin" diye terceme ettiğimiz  fiilini "hayır ve bereketin çok oldu" şeklinde izah edenler de olmuştur. Bu mânâya parantez içinde işaret edilmiştir.
"Ululuk, yücelik** diye terceme ettiğimiz "Celâl" kelimesi de aynı zamanda "lâyık olmayan sıfatlardan münezzeh" mânâsına da gelir. Bu

kelime Allah'tan başkaları hakkında kullanılamaz. Resulüllah (s.a.) bu sözleri selâmdan sonra daha yönünü kıbleden çevirmeden söylerdi. Hatta Müslim ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri bir başka hadiste Hz. Aişe, Resulüllah'ın selâmdan sonra ancak "Allahümme entesselâmü tebârekte yazel-celali vel ikram" diyecek kadar oturduğunu bildirir.
Ebu Davud'un, hadisin sonunda görülen talikinin yeri aslında bir önceki hadisin sonudur. Nitekim bazı nüshalarda orada verilmiştir. Ancak tercemeye esas aldığımız nüshanın yamsıra, elimizdeki matbu dört nüshadan üçünde üzerinde olduğumuz hadisin sonunda bulunduğu için yerini değiştirmedik.
Bu talik, Süfyan es-Sevrî'nin Amr b. Mürre'den onsekiz tane hadis duyduğunu ifade ediyor. Müellifin kitabında buna yer vermekteki maksadı, 1496. hadisin munkati* olmadığım dolayısıyla oradaki an'anenin, hadisin sıhhatine zarar vermeyeceğine işarettir.[727][341]

**1513.** ...Resulüllah (s.a.)'in azatlısı Sevbân (r.a.)'ın rivayetine göre, Nebî (s.a.) namazından ayrılmak istediği zaman üç defa istiğfar eder sonra da şöyle derdi: "Allahümme... ey Allahım..." Ravi (önceki) Aişe hadisinin manasını zikretti.[728][342]

**Açıklama**

Hadisin zahiri, Peygamber (s.a.)'in namazdan ayrılmak isteyince, üç defa istiğfar edip sonra "Allahümme entesselâmü ve minkesselâm tebârekte yazel celâli ve'1-ikrâm" dediği hissini vermektedir. Tirmizî'nin rivayeti de aynen buradaki gibidir. Ama maksad, Resulüllah'ın namazdan ayrılması değil, selâmı verdikten sonra namaz kıldığı yerden ayrılmak istemesidir. Çünkü Efendimiz'in bu sözleri selâmdan sonra söylediğini belirten başka rivayetler vardır. Hz. Aişe'nin yukarıdaki hadisi bunlardan biridir. Nitekim üzerinde durduğumuz hadisin Müslim, Nesaî ve İbn Mâce'deki rivayetlerinde "Resuülllah namazdan ayrıldığı zamanı...” denilmektedir.
Hadis-i şerifte Efendimizin selâmdan sonra üç kere Allah'a istiğfar ettiği bildirilmektedir. Hadisin râvilerinden olan imam Evzâî'ye buradaki istiğfarın nasıl olduğu sorulmuş o da üç defa "Esteğfirullah..." demiştir.[729][343]

**Bazı Hükümler**

**1.** Namaz kılındıktan sonra üç defa istiğfar etmek sünnettir. Daha evvel geçen bazı hadislerin işaretine göre istiğfar Allah'ı senâlve Resulüllah'a salât ve selâmdan sonra söylenir. Namazın peşinde istiğfar edilmesinden maksad, kulun kıldığı namazla gururlanmayıp yaptığı taatleri azımsaması ve nefsini itham etmesi gereğine işarettir. Çünkü kulun sorumlu tutulduğu şeylerin tamamını gereğince yapması mümkün değildir. İstiğfarın üç defa tekrarlanması amelde noksanlık olduğu inancındaki mübalağadan dolayıdır.
**2.** İstiğfardan sonra "ÂHahümme entesselamii ve minkesselam tebârekte ya zel celâli vel ikram" demek sünnettir.
Namazdan sonra okunacak dua konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu, Hz. Peygamber'in değişik zamanlarda başka başka dualar okuduğunu gösterir. Ancak bunlardan bir kısmına diğerlerinden daha çok devam etmiş ve meşhur olmuştur. Üzerinde durduğumuz hadiste beyân edilen zikir, bunların en meşhurlarındandır. Nitekim zamanımızda aynıyla uygulanmaktadır.[730][344]

**26. İstiğfar**

**1514.** ...Ebû Bekir es-Sıddîk (r.anha)'den; demiştir ki: Resullülah (s.a.) şöyle buyurdu:
"İstiğfar eden kimse, günde yetmiş kere (günahı) tekrar etse bile, günahta ısrar etmiş sayılmaz."[731][345]

**Açıklama**

Hadis-i şerif bir günâh işlediği takdirde, peşinden tevbe istiğfar eden bir kimsenin, günahı tekrarlasa bile günahta ısrar etmiş hükmünde olmayacağım bildiriyor. Buradaki "günahın yetmiş kere tekrarlanması..." sayı ifade etmek için değil, çokluğa işaret içindir. İstiğfar, Allah'tan bağış dilemek mânâsına gelir.
Günahta ısrar etmiş sayılmama mü'minler için büyük bir nimettir. Çünkü bazı günahlarda ısrarın Allah'ın affından mahrumiyeti gerektireceği şeklin-' de tehditler bulunduğu gibi, küçük günahlarda ısrarın, onu büyük günah

hâline getireceğini belirten haberler de vârid olmuştur. İşte günahtan sonraki istiğfar, günahı bu duruma düşmekten kurtarır.
îbn Ebi'd-Dünya'nın rivayet ettiği bir hadiste günahta ısrar ettiği halde istiğfar edenin, Allah'ın âyetleriyle alay etmiş gibi olduğu belirtiliyor. Buna göre iki hadis arasında bir tezadın olduğu hissi doğuyor. Gazzâîî, günahta ısrarla birlikte Allah'ın âyetleri ile alaya benzetilen istiğfarın, kalbin haberi olmadan dil ile söylenen estağfirullah sözü olduğunu ve bunun hiç bir değeri bulunmadığını söyler. Rabiatü'l-Adeviyye de "Bizim istiğfarımız bir çok istiğfara muhtaçtır" derken, aynı şeyi kast etmiştir. Yine Gazali'nin ifadesine göre üzerinde durduğumuz hadisteki istiğfar kalb ile samimiyetle yapılan istiğfardır.
Şunu da belirtmek gerekir ki, birbirine zıt gibi görünen bu hadislerin ikisinin de senedi zayıftır. Üzerinde olduğumuz hadis için Tirmizî "Garib bir hadistir. Onu sadece Ebu Nusayrâ'mn hadisi olarak biliyoruz. Senedi kuvvetli değildir" demiştir. Diğer hadis için de Irakî "Senedi zayıf" tabirini kullanmıştır.
İstiğfarın önem ve faziletine dair vârid olan hadisler, sayılamayacak kadar çoktur. Burada bu hadislerin bir kısmı gelecektir. Diğerlerine de yeri geldikçe açıklamalarda işaret edilecektir.[732][346]

## Bazı Hükümler

Hadis-i şerif Allah'ın rahmetinden umudu kesmemeye kulun; günah ne kadar çok olursa olsun istiğfar ile bağışlanacağına işaret ediyor. Ancak bu günaha teşvik değil, istiğfara teşviktir. Çünkü günâha teşvik Allah'a karşı fevkalâde bir cür'et ve onun azabından emin olmaktır; değil Allah'ın Resulünün, herhangi bir müslümanın bile, böyle bir şeye teşvik etmesi düşünülemez. Tirmizî'nin Ebû Eyyûb'dan rivayet ettiği bir hadiste de Resulüllah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Eğer siz günah işlemezseniz. Allah (c.c.) günah işleyip de günahlarından istiğfar edecekleri yaratır." Bu hadis de mü'minleri istiğfara teşvik için söylenmiştir. Zaten Peygamberlerden başka tüm insanların hata ve günahtan salim olmadıkları herkes tarafından kabul edilen bir husustur.
İnsanoğlu yaratılış icâbı şehvetin peşinde gitmeye, nefsin heva ve heveslerine tâbi olmaya meyyaldir. Bu meylin sonucu olarak zaman zaman hata etmesi, günaha dalması mümkündür. Nitekim bir hadisi şerifte

Peygamberimiz "Her insan hata eder, hata edenlerin en hayırlıları tevbe edenlerdir"
buyurmaktadır. Allah'ın emrine aykırı olan her davranış günah olduğuna göre yapılan her hata insanın kalbine bir kara nokta halinde geçer. Bu noktaların birikimi orada bir kir tabakası meydana getirir. Eğer o kir temizlenmezse, günah insanda bir huy bir mizaç halini alır. Bu kirin temizlenme yolu tevbedir.
Tevbe lügat olarak "dönmek rücû etmek" manalarınadır. Istılah olarak çeşitli tarifleri yapılmıştır. Bunların en meşhurları şunlardır: "Tevbe, kabahatten kabahat olduğu için pişmanlık duyarak vazgeçmektir."
Sehl b. Abdullah el-Tüsterî tevbeyi "Çirkin davranışları güzelleriyle değiştirmek", Gazali ise, "Allah"tan uzaklaştırıp şeytana yaklaştıran yoldan dönmek" diye tarif etmişlerdir. Kamus müellifinin Besfiir'deki ifâdesine göre tevbe, "en güzel şekilde günah ve mâsiyeti terk etmek"ten ibarettir. Bu özür çeşitlerinin en güzelidir. Çünkü özür üç suretle beyân edilir:
**a.** Suçlunun yaptığını ikrar etmesi,
**b.** Suçunu kabullenip af dilemesi,
**c.** Suçu kabullenip af dilemesinin yanında bir daha işlememeye söz vermesi. İşte tevbe bu üçüncüsüdür.Tevb metâb tâbe ve tettibe kelimeleri de tevbe mânâsınadırlar.
Tevbe sadece günahı terketmek değil, aynı zamanda geçeni telâfi etmektir. Salih kulların kalblerinin Allah'tan gafil olması da hatadır. Bu yüzden Gazali tevbenin herkese her zaman ve her yerde vâcib olduğunu söyler.
Tevbenin Hükmü: Tevbenin farz-ı ayn olduğunda bütün imamlar müttefiktirler. Delilleri "Hepiniz Allah'a tevbe ediniz, ey mü'minler!"[733][347] mealindeki âyet-i kerimedir. Gazalî, Buharı ve Müslim'in müştereken rivayet ettikleri "zina eden, mü'min olduğu halde zina etmez" mânâsına gelen hadis-i şerife dayanarak, günahın; imanın bir parçasını yok edeceğini ve dolayısıyla işlenilen her günahın hemen peşinden tevbe etmenin vâcib olduğunu söyler.
Yine Gazâlî'nin nakline göre, Lokman oğluna öğüt verirken "tevbeyi geciktirme, çünkü ölüm aniden gelebilir. İleride tevbe ederim diyerek tevbeyi geciktirenler iki tehlike ile karşı karşıya kalırlar. Bunlar:
**a.** İsyanlar kalbde birikir ve bu onda bir mizâc halini alır.
**b.** Hastalık veya ölüm aniden gelebilir," der.

Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadis-i şerifi tevbede acele etmenin faziletini ortaya koymaktadır. "Bir kul günah işlediği zaman onu yazmakla görevli olan melek üç saat bekler. Eğer o kul bu müddet zarfında Aflah'dan bağış dilerse, Melek o günahı kıyamet günü açığa çıkarmaz."

Tevbede acele etmek efdal ise de, hayattan umut kesilmedikçe yapılan tevbeler makbuldür. Bu husus bizzat Resulullah (s.a.) tarafından şöyle ifâde edilmiştir. "Can boğaza çıkmadıkça Allah, yapılan tevbeleri kabul eder." Ancak kötülükleri işleyip de can boğaza geldikten, hayattan umut kesildikten sonra "işte şimdi tevbe ettim" demenin faydası yoktur. Bu, Kur'an-ı Kerim'le sabittir.[734][348]

Tevbenin Usûlü: Yapılan tevbenin makbul olması için bazı esaslara riâyet edilmesi gerekir. Şartları yerine getirilen tevbeye tevbe-i Nasûh denilir.

Nasûh tevbesinin tefsiri sadedinde âlimlerden yirmi üç ayrı görüş nakledilmiştir. Bunlardan en meşhuru Resulullah (s.a.)'ın ifâdesi ile, "sağılan süt, memeye dönmediği gibi bir daha günaha dönmemektir" şeklinde olanıdır.

Kamus sahibi Besâir'de "Nasuh" kelimesinin kökü olan "nush" maddesini izah ederken esas itibariyle iki mânâ üzerinde durur. Bunlardan birisi: "Halislik ve saflık" mânâsıdır. Nitekim mumu alınmış saf bala "aselün nasih" denilir. Buna göre nasûh, çok hâlis ve temiz demektir. İkincisi de: "Söküğü dikmek, yırtığı yamamak suretiyle onarıp düzeltmek" manasınadır. Bu mânâya göre ise, "nasuh" çok ıslah edici, hiç bir gedik bırakmayacak şekilde eksikleri düzeltip onarıcı demek olur.

Bu mânâlar gözönüne alınınca, bütün eksikleri düzeltip onaran bir daha dönülmemeye kesinlikle karar verilen hâlis tevbeye "nasuh tevbesi" denildiği sonucuna varılır. İşte bu tevbe Cenab-ı Hakk'ın müzminlere emrettiği tevbe şeklidir.[735][349]

Yapılan tevbenin "nasuh" hüviyetini kazanabilmesi için önce işlenen günah (namaz ve orucu terk gibi) Allah hakkı olur ve dünyalık bir cezayı gerektirmezse, pişmanlıkla birlikte geçirilen şeyin kazası; dünyalık cezayı gerektiren bir suçsa, o cezanın tatbikine imkân verilmesi gerekir. Eğer günah kul hakkına taalluk eden cinsten ise, önce kula hakkı ödenmelidir. Bu hazırlıktan sonra şu şartların tahakkuku gerekir:

**a.** Pişmanlık,

**b.** Derhal günâhı terk etmek,

**c.** Bir daha günah işlememeye azmetmek,
**d.** Bunu Allah'tan haya ederek yapmak.Bazı âlimler bu şartlara günahı itiraf ve çokça istiğfar etmeyi de ilâve ederler.
Büyük müfessir Kurtubî'nin maddeleşurdiği bu şartları başka bir büyük müfessir Elmalılı Hamdi Yazır şu beliğ cümlelerle ifâde eder:
"Nasuh tevbesi tevbe ederken teessüfünden dolayı dünya başına dar gelmeli, nefsi kendisini sıkmalı da sıkmalı ve herşeyden kesilip Allah'a öyle sıdk-u sadâketle iltica etmelidir... Bu tevbe nasıl olmalıdır? Kabahatlerden, başka bir sebeple değil, mahza çirkinlikleri yani Allah'ın rızasına muhalif bir kabahat oldukları için vicdanında nedamet ederek ve irtikabından şiddetli gam duyarak bir daha bir çirkinlik yapmamağa azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiç bir sebeb ve mania karşısında dönmemeğe karar vermekle olur."
Rivayet edildiğine göre Hz. Ali (r.a.) bedevinin birisini "ben senden bağış diler, sana tevbe ederim" derken işitmiş ve "be adam! tevbede dil çabukluğu, yalancıların tevbesidir" demiş, karşısındaki "o halde tevbe nedir?" deyince, şu karşılığı vermiştir:
Onu altı şey toplamıştır: Bunlar geçmiş günahlara pişmanlık, farzları iade, zulümleri redd, hasımlarla helallaşmak ve bir daha dönmemeye azmetmen nefsi masiyette büyüttüğün gibi Allah'a taat ettirmen ve ona isyanların tadını taddırdığm gibi taatın da acısını tattırmandır."
Yukarıdaki ifâdelerden de anlaşıldığı gibi kötülüklerin telâfisi için sadece onların terk edilmesi yeterli değildir. Aksine kalbde yerleşen günah lekelerinin giderilmesi de gerekir. Bu dil ile "Tevbe ettim, istiğfar ettim" demekle değil, ancak tâat nuru ile mümkündür. Tirmizî'nin rivayet ettiği "kötülüğün hemen peşinden, onu mahvedecek bir iyilik yap" mealindeki hadis bunu ifâde etmektedir. Hiç bir fiilî hareket göstermeden belirli günlerde merasim icra eder gibi söylenilenlerin bir çoğunu anlamadan dil ile "tevbe ettim, istiğfar ettim" demek, durduğu yerden çamaşır yıkıyorum demeye benzer. Nasıl ki "yıkıyorum" demekle çamaşır yıkanmazsa, "tevbe ediyorum" demekle de tevbe edilmiş olmaz. Ama, gerçekten pişmanlık duyularak şartlarına riâyet edilerek yapılan tevbenin Allah tarafından kabul edileceği bizzat Allah'ın va'didir. Ancak bu Allah için vacip değildir. Dilerse kabul eder, dilerse etmez. Ne var ki, Allah tevbeleri kabul edeceğini vadetmiştir ve vadine muhalefet etmez.[736][350] Resûlullah Efendimiz de bir

hadis-i şerifte, "Günahtan tevbe eden kişi hiç günahı olmayan gibidir" buyurmaktadır.
Tevbeye başlamadan önce tevbe namazı denilen iki rekat namaz kılmak menduptur. Bu namazın kırlarda tenha yerlerde kılınması efdaldir. 1521 numaralı hadiste bu namaz teşvik edilmektedir.
Tevbe ve istiğfarın günahın hemen peşinden yapılması, günahın affı bakımından daha uygundur. Bu, Resulüllah'm hadislerinden anlaşılıyor. Bunun haricinde istiğfar için seher vaktinin seçilmesi tavsiye edilmektedir. Allah (c.c.) rnüttakilerin özelliklerini sayarken "onlar seher vakitlerinde istiğfar ederler"[737][351] buyurur. Enes b. Mâlik'in de: "Biz seherde yetmiş kere istiğfar etmekle emrolunduk" dediği rivayet edilir. Nâfi'nin bi/dirdiğine göre İbn Ömer, geceyi ibâdetle geçirir, seher vaktinin geldiğini öğrenince oturup istiğfar ederdi.
Hz. Peygamber'den çeşitli istiğfar metinleri bize kadar ulaşmıştır. Buhârî'nin Şeddâd b. Evs'den rivayet ettiği şu sözler efendimizin ifadesiyle istiğfarların en üstünüdür:
"Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, senden başka Hah yok. Beni sen yarattın, ben senin kulunum. Gücüm yettiği şekilde ben senin vadin ve ahdin üzereyim, yaptığımın şerrinden sana sığınırım. Bana nimetin sebebiyle sana dönerim. Günahımı ikrar ederim, beni bağışla. Şüphesiz senden başka hiç kimse günahları bağışlamaz."
Peygamber (s.a.) bunları söyledikten sonra:
"Kim bunları gönülden inanarak gündüz okur ve o gün akşamdan evvel ölürse, o cennetliklerdendir. Kim de inanarak geceleyin okur ve sabaha varmadan ölürse, o kimse de cennetliklerdendir" buyurmuştur.[738][352]

**1515.** ...el-Eğar el-Müzenî[739][353]'nin (ki Müsedded, "sahabidir" dedi) rivayetine göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Gerçek şu ki benim kalbim de perdelenir de ben hergün yüz defa Allah'tan bağışlanma dilerim (İstiğfar ederim)".[740][354]

## Açıklama

Tercemede "perdelenir" diye ifadelendirilen daima mechul olarak kullanılır.Perdelendi, örtüldü, kapladı manalarına gelir. Gökyüzünü ince bir

bulut kapladı" manasına denilir.
Resulüllah'ın kalbinin perdelenmesinden maksat, beşer olarak ^kaçınılması mümkün olmayan dalgınlıkların arız olmasıdır. Resulullah (s.a.)'ın kalbi her ân için Allah'ın zikri ile meşgul olurdu. Ashabın işleri ile meşguliyeti, kalbini Allah'ın zikrinden alıkorsa bunu kendi mevkiine göre günah sayar ve derhal istiğfar ederdi Maksadı kalbine gelen bu gafleti silmekti. Efendimiz için bu hâl "Hasenâtü'l-ebrâr seyyiâtü'l-mukarrabîn = iyilerin hasenatı mukarrabûn (Allah'a yakın olanlar) için seyyiattır" kabilindendir.
Peygamber (s.a.) devamlı olarak bir halden bir hale yükselir derece elde ederdi. Onun için evvelki hâli sonraki haline nisbetle günâh gibi olur, derhal istiğfar ederek önceki hâlini sanki yaşanmamış duruma getirirdi.
Aliyyü'l-Kaarî bu hadisle ilgili olarak şunları söyler:
"Gayn, örtü demektir. Efendimizin sözü "kalbimi beşerin kaçınamayacağı dalgınlık, yeme, içme ve cinsî arzulardan nefsin nazlarına iltifat hâli kaplar "manasınadır. O kalbi kaplayan bulut ve örtü gibidir. Kalble mele-i a'lâ arasına girer. Resulullah, kalbini tasfiye ve örtüyü kaldırmak için istiğfar eder. Bu her ne kadar günâh değilse de diğer hâllerine nisbetle bir noksanlık ve günaha benzer bir düşüştür. Onun için istiğfar münâsib olur... Ancak muhtar olan görüşe göre bu kelime, mânâsı iyice anlaşılamayan müteşabihlerdendir."
Hadis-i şerif müslümanları çok istiğfar etmeye teşvik etmektedir. Müslim'in İbn Ömer'den rivayet ettiği başka bir hadiste de Resülullah "Ey insanlar, tevbe ediniz çünkü ben Allah'a günde yüz kere tevbe ederim" buyurmuştur.[741][355]

**Bazı Hükümler**

**1.** Peygamberler günâh işlememekle beraber bazan kalblenne hafif dalgınlıklar gelebilir.
**2.** Kişi bilerek ve bilmeyerek işlediği günâhlardan dolayı çokça tevbe istiğfar etmelidir.[742][356]

**1516.** ...İbn Ömer (r.anhuma)'dan; demiştir ki:
Biz Resulullah (s.a.)'in bir mecliste yüz defa:

Rabbim beni bağışla, tevbemi kabul et, şüphesiz sen tevbeleri kabul edensin, merhametlisin" dediğini sayardık.[743][357]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem'in yaptığı aslında ümmetini teşvik ve onlara öğretmek maksadına mebnîdir.Çünkü o masumdur günahsızdır. Efendimizin istiğfarında, "Ona istiğfar et çünkü o tevbeleri kabul edendir"[744][358] emrine imtisal vardır. Hz, Peygamberin istiğfarı konusunda bir önceki hadiste biraz daha geniş bilgi verilmişti.
Günahsız olan Peygamberin bu yaptığına karşılık, hayatları serapa günah olan kulların ne kadar çok istiğfar etmeleri gerektiği insaf ile düşünülmelidir.[745][359]

**1517.** ...Hilalb. Yesarb. Zeyd[746][360] babası Yesâr'dan, Rasulullah'ın azatlası olan dedesi Zeyd'in, Hz. Peygamber'i şöyle buyururken işittiğini rivayet etmiştir:
"Kim  = Kendisinden başka ilâh olmayan hayy ve kayyûm olan Allah'tan beni bağışlamasını dilerim, ona tevbe ederim" derse, -savaştan kaçmış bile olsa- günahları bağışlanır.[747][361]

**Açıklama**

Hadis-i şerif, istiğfarın ehemmiyetine işaret etmek için bu bölüme alınmıştır.Efendimizin beyânından anladığımıza göre, tevbe etmek Allah'tan bağışlanmasını dilemek büyük ve küçük tüm günahların affedilmesine vesiledir. Resûlullah bu manayı "Savaştan kaçmış bile olsa" diye ifadelendirmiştir.
Savaştan kaçmanın büyük günah oluşunda bütün ulema müttefiktir. Hz. Peygamber (s.a.) helak edici olarak vasıflandırdığı yedi büyük günahı haber verirken harpten kaçmayı da saymıştır.
Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Resulullah (s.a.):
"Helak eden yedi şeyden sakının", buyurmuş. Yamndakilerin:
Ya Resulullah, bunlar nelerdir? sorusuna;

“Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak Allah'ın haksız yere öldürmeyi haram kıldığı bir adamı öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak ve hiç bir şeyden haberi olmayan iffetli müslüman bir kadına iftira etmek" cevabını vermiştir. Şu âyet-i kerime meali de savaştan kaçmanın ne derece büyük bir günah olduğunu ortaya koyuyor: "Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında o gün arkasını düşmana dönen kimse Allah'tan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer Cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür."[748][362]
Savaş diye terceme ettiğimiz ( ou-yı ) zahf kelimesi aslında "yavaş yavaş yaklaşmak kalça üzerinde ilerlemek" manalannadır. Enfâl suresinin 15. âyetini tefsir ederken Elmalılı Hamdi şöyle der: "Kâfirlere zahf halinde rast geldiğiniz vakit, -yani sizden çok olarak, geldikleri saff-ı harp nizamında karşılaştığınız zaman = onlara arkalarınızı çevirmeyiniz- sizin kadar veya daha az oldukları zaman şöyle dursun, çok bulundukları zaman bile arkanızı dönüp kaçı vermeyiniz, derhal vaziyet alıp tutununuz." Elmalılı'mn bu ifâdelerinden zahf kelimesinin kalabalık, müslümanlardan daha fazla düşmanla karşılaşmak, demek olduğu anlaşılır. Kurtubî müslümanların kaçmalarının haram olmasının düşman topluluğunun İslâm ordusunun iki mislinden az olmasıyla kayıtlı olduğunu söyler. Ama düşmanın sayısı müslümanların iki katından fazla olursa, çaresizlik yüzünden kaçan, yukarıdaki âyet ve hadisin hükmüne girmez. Tabiî bu, ruhsattır. Sabredip şehîd olmak daha efdâldir. Mûte muharebesinde sayıları üç bini geçmeyen müslümanlar, iki yüz bin kişilik düşman ordusunun karşısında mücâdele etmiş onlardan kaçmamıştır. İspanya'yı fetheden Târik b. Ziyâd, yetmiş bin kişilik düşmana bin yediyüz kişi ile hücum etmiş ve onları perişan etmiştir.
Yukarıdaki âyet-i kerime ve Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği hadis, savaştan kaçmanın ne kadar büyük bir günâh olduğunu ortaya koymaktadır. Üzerinde durduğumuz hadis-i şerif de samimiyetle yapılan tevbe ve istiğfarın bütün günahları hatta harpten kaçmanın günahını bile affettireceğini bildirmektedir.
Tirmizî bu hadisin garip olduğunu bundan başka hiç bir yolla bilinmediğini söyler.[749][363]

**Bazı Hükümler**

**1.** Samimiyetle yapılan tevbe tüm günahların affedilmesine vesiledir.

**2.** Harpten kaçmak büyük günahtır ama tevbe ile o da affedilir.[750][364]

**1518.** ...İbn Abbâs (r.anhuma) Resûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Allah (azze ve celle), istiğfara devam eden kimsenin her sıkıntısı için bir çıkış yolu ve her keder için bir ferahlık sağlar. Onu hiç beklemediği bir yerden rızıklandırır."[751][365]

**Açıklama**

Hadis-i şerif istiğfara devam eden kimseye sıkıntılarının giderilmesi, kederlerinin izâlesi ve kendisine ummadığı yönlerden rızık verilmesi gibi, dünyevi mükâfatların verileceğini beyân ediyor. Nefis sahibi kulun, her an günah işleyebileceği keyfiyetinden dolayı 'İstiğfar eder" denilmemiş, "istiğfara devam eden" tabiri kullanılmıştır. 1515 nolu hadis-i şerifte belirtildiği üzere ismet sıfatını üzerinde taşıyan masum Peygamberin günde yüz kere istiğfar ettiği gözönüne alınırsa, diğer müslümanların istiğfara ne kadar muhtaç oldukları ortaya çıkar.
Bu hadis, Talak Süresindeki şu âyet-i celilelere işaret hüviyeti taşımaktadır:
"Allah (c.c.) kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklemediği yerden rızık verir..."[752][366]
Bu âyet-i kerime esas itibariyle karısını üç talakla boşayan kimse ile ilgilidir. Bu yüzden bazı âlimler buradaki "kurtuluş" yolunun sadece karısını boşayana ait olduğunu söylerler. Bir kısım âlimler ise, bu kurtuluşun dünya ve âhiretin tüm sıkıntılarına şâmil olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bunu cehennemden Cennete bir çıkış yeri, Allah'ın yasak ettiği şeylerden kurtuluş, tüm şiddetlerden kurtuluş insanları sıkıntıya sevk eden her şeyden kurtuluş" şekillerinde tefsir edenler de olmuştur. Ayrıca "Allah'a karşı gelmekten sakınma, farzlarını eda etmek, sünnete uymak rızık konusunda Allah'a karşı gelmemek" ve "kurtuluş yolu sağlamak" da aynı sıraya göre "cezadan kurtuluş, bid'atçilerin çarptırılacakları cezadan kurtuluş, yetecek kadar rızık
vermek" şekillerinde izah edilmiştir.

Bu durumda olan bir kimseyi, "Allah'ın, hiç beklemediği bir yerden rızıklandırması" da değişik biçimlerde ifadelendirilmiştir. Bu ifâdeler, önceki terkiplerdeki anlayış farklılığına göre özellik arzeder. Bu ifâdelerin en yaygınları "Allah'ın ona sevap verip sevabını çoğaltması, ummadığı yerden Cenneti vermesi, rızkını artırması"dır.
İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.) yukarıdaki âyeti okumuş ve "hem dünyanın şüphelerinden hem ölümün sıkıntılarından ve kıyamet gününün şiddetinden kurtuluş" buyurmuştur.
Ebû Zerr-i Gıfârî (r.a.) şöyle der: "Resulullah (s.a.):
"Şüphesiz ben bir âyet biliyorum eğer insanlar buna sanlsaydı onlara yeterdi" buyurup bu (yukarıdaki) ayeti okudu."
Bu âyet üzerinde bu kadar durmamıza sebep, üzerinde durduğumuz hadis ile aşağı-yukarı aynı mânâyı ifade etmeleridir.
Hadis-i şerif müslümanları bilhassa günah işledikleri veya bir musibete uğradıkları zaman bol bol istiğfar etmeye teşvik etmektedir.
Bazı âlimler râvîlerden Hakem b. Mus'ab'ın tenkid edildiğini ileri sürerek, bu hadisi zayıf saymışlardır. Ancak Ibn Hıbbân bu zatı güvenilir kabul etmiş, Buhârî de herhangi bir kusuruna işaret etmemiştir.[753][367]

**1519.** ...Katâde, Enes (r.a.)'e:
Resûlullah çokça ne şekilde dua ederdi? diye sormuş, Enes de şu cevabı vermiştir: = Allah'ım! Bize dünyada ve âhirette iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru."
(Ebu Davud'un hocalarından) Ziyâd şunu da ilave etti: "Enes (r.a.) kısaca dua etmek isterse bu sözlerle dua ederdi. Daha uzun dua etmek istediğinde ise, diğerleri arasında *bu duayı da okurdu."[754][368]

**Açıklama**

Enes (r.a.)'in Hz. Peygamberden naklen haber yerdiği bu dua Bakara sûresinin 201. âyetidir. Bazı insanların sadece dünya nimetlerini istedikleri, böylelerine âhirette herhangi bir nasibin olmadığına işaret edildikten sonra, bir kısım insanların ise, hem dünyanın hem de âhire-tîn iyilik ve güzelliklerini isteyip "bizi âteşin azabından koru" diye dua ettikleri bildirilmektedir.

Kelime olarak iyi, güzel, iyilik ve güzellik manalarına gelen "hasene" insanın nefsinde, bedeninde ve hallerinde elde etmekle sevineceği her türlü nimettir. Esasen "güzel" demok olan "hasen", sevinç ve arzuyu gerektiren herhangi bir şeydir. Hüsün onun nefsinde müessir olan özel haldir.
Hafız İbn Hacer el-Askalanî, "hasene"nin bu makamdaki tefsirinde âlimlerin ihtilaf ettiğini söyler. Bu konuda nakledilen görüşler şunlardır:
**a.** Dünyada faydalı ilim, helal rızık ve ibâdet, âhirette de Cennettir.
**b.** Dünya ve âhirette afiyettir.
**c.** Dünyanın hasene(iyi)si:bol ve helal rızık, âhiretin hasenesi sevab ve bağışlanmadır.
**c.** Dünyanın hasenesi ilim ve ilimle âmel; âhiretin hasenesi, hesabın kolay olması ve Cennete girmektir.
**e.** Dünya hasenesi kişinin dünyada arzu ettiği herşey sıhhat, geniş ev, güzel hanım, salih evlât, bol rızık, faydalı ilim ve salih amel; âhiretin hasenesi Cennete girmek, hesabın kolay olması,Arasat'taki büyük korkudan emniyet gibi âhirete müteallik şeylerdir.
**f.** Dünyanın hasenesi sâliha hanım; âhiretin hasenesi hûrî, ateşin azabı da, kötü karıdır.
**g.** Dünyanın hasenesi, helal rızık ve ilim, âhiretin hasenesi Cennettir.
**h.** Dünyanın hasenesi, ilim ve ibâdet; âhiretin hasenesi, af ve mağfirettir.

Görüldüğü gibi bu görüşlerin birçokları birbirine çok benzemektedir.
Hatta bazıları aynı kelimelerle ifâde edilmiştir. Dünyanın hasenesi olarak ileri sürülen görüşlerin hepsinin, insanın arzusuna uygun düşüp, âhiretin amellerine yardım eden peylerde, âhiret hasenesinin de cennete girme veya buna vesile olan şeylerde birleştiği görülmektedir.
Ateşten korunmayı istemek, haramlardan kaçınmak, şüpheli şeylerden uzaklaşmak gibi daha dünyada gerçekleştirilmesi gereken sebepleri de içine alır, o halde "bizi ateşin azabından koru" diye dua eden bir kimse, aynı zamanda dünyada iken haramlardan kaçınma konusunda Allah'a dua etmiş olur.
Hadis-i şerif Peygamber (s.a.)'in çok kere bu âyet-i kerimeyi okuyarak dua ettiğini bildirmektedir. Buna sebep âyet-i kerimenin öz bir şekilde dünya ve âhiretin tümüne şâmil olmasıdır. Bu ifadeler 1482. nolu hadiste ifâde edilen Hz. Peygamber'in birçok mânâları ihtiva eden özlü sözlerle dua etmekten hoşlandığım bildiren Hz. Aişe'nin haberiyle tam bir uyum sağlamaktadır.
Bu hadisin bir başka rivayetine göre Hz. Enes'den bir dua etmesi istenmiş, o da "Allahümme âtina...." duasını okumuş. "Biraz daha artır" şeklindeki isteklere, "Daha ne istiyorsunuz? Hem dünya hem de âhireti istedim" karşılığım vermiştir.
Bir rivayette Ömer (r.a.)'in Kabe'yi tavaf ederken bu âyet-i kerimeyi okuyarak dua ettiği bildirilmekte, sonra da onun bundan başka duada devamlı tekrarladığı bir âyetin olmadığı ilâve edilmektedir.
îbn Abbâs (r.anhuma)'ın da şöyle dediği nakledilir: "Allah (c.c.) yeri ve gökleri yarattığından beri, Rüknün (Kâbe-i Muazzamanın Rükn-ü Yemânî denilen köşesi) yanında duran bir melek vardır, o devamlı olarak "âmin" der.Onun için siz deyiniz."
îbn Mâce'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadiste belirtildiğine göre, Resulullah (s.a.): [755][369]
diyen kimseye âmin demek üzere yetmiş melek vekil edilmiştir" buyurmuştur.
Ebu Dâvûd, hadis-i şerifi Müsedded ve Ziyad b. Eyyûb olmak üzere iki ayrı üstaddan almıştır. Müsedded'in rivayetinde Enes b. Mâlik (r.a.)'in kendisine sorulan soruya karşılık Hz. Peygamber'in çokça okuduğu duayı haber vermesinden başka bir şey yer almamaktadır. Ziyâd'ın rivayetinde ise, Katâde'nin Hz. Enes'in sadece bir defa dua etmek istediği zaman bu âyeti

okuduğu, fazlaca dua etmek istediğinde ise, söylediklerinin arasında bu âyetin de bulunduğunu haber verdiği ilâve edilmektedir. Müslim'in rivayeti Ziyâd'ın rivayetine benzemektedir.
Ebû Davûd nüshalarının bazısında Enes'in Peygamber (s.a.)'den naklettiği dua, diye bazılarında ise, şeklinde başlamaktadır. Bu farka tercemede köşeli parantez ile işaret edilmiştir.[756][370]

**Bazı Hükümler**

**1.** Dua ederken hem dünya nem de âhiretin iyiliklerini istemek meşrudur.
**2.** Kur'an-ı Kerim'de geçen dua âyetlerini okuyarak dua etmek meşrudur.
**3.** Peygamber (s.a.)'in değişik ifadeler kullanarak yaptığı çeşitli duaları vardır.Bunlardan bazılarını sıkça tekrarlardı.[757][371]

**1520.** ...Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf, babası Sehl b. Huneyf (r.a.)'den, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu dediğini rivayet etmiştir.
"Allah'tan şehîd olmayı samimiyetle isteyen kişiyi, yatağında ölse bile Allah, şehidlerin derecesine eriştirir."[758][372]

**Açıklama**

Metindeki lafzatuUah lardan birincisi bazı nüshalarda mevcut değildir. Ayrıca buradaki kelimesi bazı nüshalarda şeklindedir.
Hadis-i şerifte can-ü gönülden şehîd olarak ölmek isteyenlere Allah azze ve cellenin şehidlik mertebesini vereceği belirtilmektedir. Ancak savaşa gitme arzusu duymadan, oturduğu yerden şehidlik mertebesini umanlar, bu hükmün şümulüne girmezler. Nitekim Tirmizî'nin Muaz b. Cebel (r.a.)'den yaptığı rivayete göre Resulullah (s.a.):
"kul Ih! en samimiyetle Allah yolunda öldürülmeyi isteyen kişiye Allah şehidlik ecri verir" buyurur.
Hadis-i şerif, bir müslümanın hayır işlemeye niyetlenip de o hayrı işlemese bile, o hayrı yapmış gibi sevab alacağına delâlet etmektedir. Bu, Allah azze ve cellenin kuluna ihsanıdır.

Buharî'nin İbn Abbâs (r.anhuma)'dan rivayet ettiği şu hadis-i şerif, bu keyfiyeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır:
Resulullah (s.a.) kutsi bir hadiste şöyle buyurur: "Allah (c.c.) tüm iyilik ve kötülükleri takdir etti, sonra da bunları açığa çıkardı. Bir İt a sen e (iyilik) yapmayı kasd edip de onu yapmayan kimseye Allah (c.c.) kendi katında tara bir iyilik (sevabı) yazar. Eğer o kimse iyiliğe niyetlenir ve iyiliği yaparsa Allah kendi katında onun için ondan yedi yüze kadar kat kat iyilik (sevabı) yazar. Bir kimse de kötülük yapmaya niyetlenir de sonra vazgeçerse, Allah (c.c.) onun için tam bir iyilik yapmış gibi sevab yazar. Eğer kötülüğe niyetlenir ve o kötülüğü işlerse kendisine sadece bir kötülük günahı yazar."[759][373]
Allah azze ve cellenin yapmamakla beraber iyilik yapmaya niyetlenene ve kötülüğe niyetlenip de vazgeçene sanki bir iyilik yapmış gibi sevap vermesi, Allah'ın bir lutfudur. Zaten öyle olmayıp da kui sadece yaptığının karşılığını alsaydı, o zaman cenneti hakkeden çok az olurdu. Çünkü insanların yaptıkları kötülükler iyiliklerine nisbetle çok fazladır.
Buhârî şârihi Aynî'nin belirttiğine göre, niyet ettiği kötülüğü yapmamaktan dolayı sevab alacak olan kişi bu kötülükten Allah için vazgeçendir. Yapamadığı için ya da başkasının zorlamasıyla kötülüğü terk eden kişi bu hadis-i şerifin muhtevasına giremez.
Burada şunu da belirtmek gerekir ki, "Hemm" ve "azm" ayrı ayrı şeylerdir. Hemm, bir şeyin gönle gelmesi, fakat orada yerleşmemesi, azm ise, yapılmak istenilen bir şeyin kalbe iyice yerleşip karar kılmasıdır. Nitekim, "yirmi sene sonraki falan namazı kılmayacağım" diye azmeden bir kimsenin derhal günahkâr olacağında tüm âlimler müttefiktir. O halde Buhârî'-nin rivayet ettiği bu hadiste belirtilen "kötülüğü kastetmek"ten maksat, kalbe gelen fakat oraya iyice yerleşmeyen kötülüktür.
Ebu Davud'un hadis-i şerifi "istiğfar" konusu içerisine alması kişinin kendisinin manevî derecesini yükseltecek şeyleri istemesinin cevâzj ile ilgili olsa gerektir.[760][374]

**1521.** ...Esma b. el-Hakem; Ali (r.a.)'ı şöyle derken işittim demiştir:
"Ben Resulullah (s.a.)'den birşey duyduğum zaman Allah (c.c.)'ın dilediği ölçüde onunla amel etmeye çalışan biriyim. Efendimizin ashabından birisi bana bir hadis haber verirse, ondan yemin etmesini ister, yemin ederse

kabul ederim. Ebu Bekir (r.a.) -o doğru söyler- bana şöyle haber verdi: "Resulullah (s.a.)'ı:
"Bir kimse bir günah işler de akabinde güzelce abdest alır sonra kalkıp iki rekat namaz kılar ve Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah onu mutlaka bağışlar" derken işittim. Resulullah devamla: "Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar..." mealindeki âyeti sonuna kadar okudu.[761][375]

**Açıklama**

Hadis-i şeriften Hz. Ali'nin bir sahabiden bir hadis duyarsa onu bizzat Hz. Peygamber'den duyduğuna yemin ettirdiği anlaşılmaktadır. Buna sebeb sahâbilerin yalan söyleme ihtimalleri değil, hadîse, yanılma veya unutma eseri bir şeyin karışmasını önlemektir. Yine hadis metninden Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ali'nin bu âdetinin dışında olduğu anlaşılıyor. Çünkü onun "Ebü Bekir doğru söyler" demesi, "Ona yemin teklif etmeye lüzum yok" manasınadır. Tabi Hz. Ali'nin bu sözünü "Ebu Bekir'den başkaları yalan söyler" şeklinde anlamamak gerekir. Hz. Ali bu sözü ile Ebu Bekir (r.a.)'in sıdk konusundaki derecesini ifade etmek istemiştir. Nitekim Peygamber (s.a.) ona "Sıddîk" lâkabım vermiştir.
Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e rivayet ettiği bir hadisi takviye için yemin teklif etmeyişine sebep onun hadisleri hem lâfız hem de mânâ olarak rivayet etmeye son derece itina etmesidir. Bu yüzden Hz. Ebu Bekir fazla hadis rivayet etmemiştir. İmam Azam Ebu Hanife de bu konuda Hz. Ebu Bekir'i takib etmiştir.
İbn Cerîr'in Ali b. Ebi Tâlib'den rivayet ettiği şu haber de Hz. Ali'nin bu huyunu bildirmektedir: "Kim bana Resulüllah'tan bir hadis haber verdi ise, onu bizzat Hz. Peygamber'den duyduğuna yemin etmesini isterdim. Ebu Bekir bundan müstesna. Çünkü o, yalan söylemez."
İmam Buharı, Hz. Ali'nin kendisine hadis rivayet edenlere yemin ettirmesini kabul etmeyerek, "Ali, Ömer, Mikdâd, Ammâr ve Fatıma (r.anhuma)'den hadis işitmiş fakat hiçbirinden yemin etmesini istememiştir" der.
Ukaylî de Buhârî'nin görüşünü benimsemiştir.
Hadis-i şerif işlenen bir günahtan sonra yapılan tevbe istiğfarın o günahın bağışlanmasına vesile olacağına işaret etmektedir. Ancak tevbeden önce

güzelce abdest alınması peşinden de iki rekat namaz kılınması gereklidir. Güzelce abdest almaktan maksat, sünnet ve âdaba riâyet edilmesidir. Tevbe ve istiğfardan önce kılınan iki rekat namaz, kişiyi dünya ve dünya zevklerinden uzaklaştırıp Allah'a yaklaştırır. Yaptığı rüku ve secdeler Allah azze ve celle'nin huzurunda ihtiyaç ve zaafına, onun gücü karşısında mevkiinin düşüklüğüne işaret eder. Bu halet-i ruhiye içerisinde Rabbine el açıp dua eden, af dileyen kişinin dua ve tevbesi kabul edilmeye daha lâyıktır. Ayrıca yapılan kötülükten sonra namaz kılmakta "...iyilikler kötülükleri giderir..."[762][376] mealindeki âyet-i kerimenin ifade ettiği mânânın tahakkuku görülmektedir.
Hz. Ebu Bekir'in haber verdiğine göre Resulullah (s.a.) işlenen bir günahtan sonra âdâb ve erkânına riâyet ederek abdest alıp iki rekat namaz kılan bir kişinin bağışlanacağını bildirdikten sonra, Âl-i İmrân sûresinden bir âyet okumuştur. Hadisin metninde bir bölümü verilmiş olan âyet-i kerimenin tamamının meali şöyledir:
"Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde, Allah'ı anarlar, günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahlan Allah'tan başka bağışlayan kim vardır? Onlar yaptıklarında bile bile direnmezler."[763][377]
Bu âyet-i kerimedeki "( i^.u ) = fena bir şey" kelimesi "zina gibi çok çirkin olan fiiller, büyük günahlar, başkasını da ilgilendiren günahlar" olarak, nefse zulüm de "küçük günah, zina kaydı olmadan herhangi bir günah veya zararı başkasına dokunmayan günâhlar" olarak tefsir edilmiştir.
Bu âyet-i kerimede bahsi geçen "onlar", daha önceki âyetlerden anlaşıldığına göre, Allah'a karşı gelmekten sakınan muttaki mü'minlerdir. Bunlar hasbel-beşer bir kötülük yaparlar bir günah işlerlerse, derhal Allah'ı hatırlarlar. Haya ve korkularından dolayı günahlarına hemen tevbe ederler. Yaptıklarına pişman olarak kalben ve Iisânen mağfiret isterler. Bununla da kalmayıp günahı örttürecek iyilik yapmaya koşarlar. Bütün bunları Allah (c.c.)'ın günahları bağışlayacağını bilerek ve umud ederek yaparlar. Çünkü günahları, Allah (c.c.)'dan başka hiç kimse affedemez. Ancak âyet-i kerimenin sonunda işledikleri bir günahtan sonra tevbe edenlerin müttekîler sınıfına girmeleri için işlemiş oldukları günahta bilerek ısrar etmemeleri şart koşulur.
Bu âyet-i kerime ve hadis-i şerifin ihtiva ettiği mânâ ve hükümler müslümanlar için son derece büyük bir lütuf ve genişliktir. Âyetin nüzul

sebebi olarak rivayet edilen bazı görüşler vardır. Bunlardan İbn Mes'ud'dan yapılan rivayete göre sahâbîler Resulullah (s.a.)'a gelip:Ya Resulullah! Allah katında İsrâîl oğullan bizden daha ikrâmlı idiler. Çünkü onlardan bir günahkâr, sabahleyin kalktığında günâhının cezasını kapısına, (bir rivayete göre de günâhmın keffaretini evinin eşiğine)yazılmış olarak bulurdu.'Burnunu kes, kulağını kes, şöyle yap diye yazılı oluyordu dediler. Bunun üzerine İsrail oğullarına yapılan bu muameleye bedel olarak hatta onlarınkinden daha da merhametli olmak üzere bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu âyet indiği zaman şeytanın ağladığı rivayet edilir.
Meşhur olan görüşe göre yukarıda belirtilen âyet-i kerimeyi bizzat Hz. Peygamber okumuş, Hz. Ebu Bekir Hz. Ali'ye nakletmiştir. Diğer bir görüşe göre ise, âyeti şâhid olarak okuyan Resuîüllah (s.a.) değil, Hz. Ebu Bekir'dir.
İbn Cerîr'in rivayetinde Hz. Peygamber'in “ = kim fenalık yaparsa cezasını görür..."[764][378] veya (rivayetteki) âyetlerinden birisini okuduğu bildirilmektedir.[765][379]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis rivayet eden bir kişiye doğruluğunu ispat için yemin ettirmek caizdir.
**2.** İşlenilen bir günahın hemen peşinden tevbe edilmelidir.
**3.** Tevbe etmeden önce iki rekat namaz kılınması müstehabtır.
**4.** Şartlarına riâyet edilerek samimiyetle yapılan tevbeler Allah katında makbuldür.
**5.** Müslüman, duyduğu hadisi hayatında uygulamalıdır.[766][380]

**1522.** ...Muaz b. Cebel (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resuîüllah (s.a.) onun elini tutup:
"Ya Muaz! Vallahi seni seviyorum. Sana bir şeyler tavsiye edeyim, onları her (farz) namazın sonunda oku, kat'iyyen terk etme":
"Allah'ım! Seni zikretmekte, sana şükretmekte ve sana güzelce ibâdet etmekte bana yardım et" dersin" buyurdu.[767][381]
Muaz (r.a.) bu duayı, (râvi) es-Sunabihî'ye, o da (râvi) Ebu Abdurrahman 'a tavsiye etti.[768][382]

**Açıklama**

Hadis-i şerif Peygamber (s.a.)'in Muaz b. Cebel1 e olan sevgisine ve ona gösterdiği ihtimama delâlet etmektedir. Bu sevgi ve ihtimamın eseri olarak Resulullah (s.a.) ona dua etmesi için bazı sözler öğretmiş ve bunları tüm farz namazların sonunda okumasını tavsiye etmiştir. Resul-i Ekrem'in yemin ederek sevdiğini söylediği bir kimseye, yukarıda geçen sözleri okumasını tavsiye etmesi, bu sözlerin kadrinin yüceliğini göstermeye kâfidir.[769][383]

**Bazı Hükümler**

**1.** İnsanın sevdiği bir kimseye sevgisini haber vermesi müstehabtır.
**2.** Sevdiğini yemin ederek bildirmesinde bir sakınca yoktur.
**3.** Müslümanlara hayır yollarını tavsiye etmek dinî bir vazifedir.
**4.** Farz namazların peşinde  diyerek dua etmek müstehabtır.[770][384]

**1523.** ...Ukbe b. Âmir (r.a.)'den; demiştir ki: "Resulullah (s.a.) bana her namazın sonunda muavvizeteyen (Fe-lak ve Nâs) sûrelerini okumamı emretti."[771][385]

**Açıklama**

Hadis-i şerif için Tirmizî "Hasen garib" derken Hâkim, Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söyler.
Felak ve Nas sûrelerine "Muavvizeteyn" denilir. "Koruyucu iki sure" manasınadır. Bu sûreler iki tane olduğu için genellikle tesniye (ikil) olarak kullanılır. Nitekim Tirmizî'nin rivayetine göre Ukbe (r.a.) " = bana iki koruyucu sûreyi okuma-
mı emretti" demektedir. Halbuki Ebü Davud'un rivayetinde bu kelime cem' (çoğul) olarak " = koruyucular" şeklinde görülmektedir. İki sûre için çoğul sığasının kullanılması iki şekilde izah edilebilir.
**a.** Buradaki çoğul, birden fazlasına işaret içindir. İki birden fazla olduğu için çoğul kullanılmıştır.
**b.** Adı geçen iki sûre ile birçok şeyden korunulmakta, onların şerrinden Allah'a sığınılmaktadır.Onun için kelime çoğul olarak kullanılmıştır.

Muavvizetân sûrelerinin fazîleti ve bu sûrelerin ihtiva ettiği mânâlar 1462. hadisin şerhinde geçmiştir.[772][386]

**Bazı Hükümler**

Hadis namazlardan sonra Felak ve Nas sûrelerinin okunmasını teşvik etmektedir.[773][387]

**1524.** ...Abdullah (b. Mes'ûd -r.a.-)'den rivayet edildiğine göre; Resulullah (s.a.) üç defa dua ve üç defa istiğfar etmekten hoşlanırdı.[774][388]

**Açıklama**

Hadisten anladığımıza göre Peygamber (s.a.) dua ettiği zaman söylediklerini istiğfar ile ilgili sözlerini üçer defa tekrarlamaktan hoşlanırdı. Bu dua ve istiğfar edenin acz ve kararlılığını ispat yönünden önemli bir davranıştır. Çünkü isteyicinin isteğini tekrarlaması onun ihtiyacının şiddetini ifâde ettiği gibi, istenilen kişinin merhamet ve şefkatinin de artmasına vesiledir.
Hadis-i şerif dua ve istiğfarın tekrarlanmasının meşru olduğuna delildir.[775][389]

**1525.** ...Esma bint Umeys (r.anha)'dan; demiştir ki:
Resulullah (s.a.) bana;
"Sana sıkıntı esnasında -veya[776][390] sıkıntıda- okuyacağın bir kaç kelime öğreteyim mi?" dedi ye Allah, Allah, Rabbim! Ona hiçbir şeyi ortak koşmam" buyurdu.[777][391]
Ebu Davud dedi ki:
"Bu Hilal, Ömer b. Abdu'l-Aziz'in azatlısı olan Hilâl'dir. îbn Ca'fer de Abdullah b. Cafer'dir. "[778][392]

**Açıklama**

Taberî'nin rivayetinin sonunda "üç defa" ilâvesi vardır.İbn Hıbbân'in rivayeti ise Hz. Aişe'den ve şu lâfızlarladır: "Resulullah (s.a.) aile efradını

topladı ve "Birinize bir gam veya keder gelirse Allahü, Allahü, lâ üşrikü bihi şey'en, desin" buyurdu.”
Aynı mânâyı ifade eden bir rivayeti de Taberanî el-Mü'cemü'l-Kebir ve el-Mü'cemü'l-Evsât'ında İbn Abbâs'dan şu ifâdelerle nakletmektedir: "Resulüllah (s.a.) biz evde iken kapının iki pazvant (yanlardaki dikme)ını tuttu ve "Ey Abdulmutîalib oğulları! Size bir sıkıntı veya meşakkat ya da maişet darlığı gelirse, Allahü, Allahü, Rabbi lâ üşrikü bihi şey'en" deyiniz" buyurdu."
Görüldüğü gibi üç ayrı sahâbîden rivayet edilen bu haberlerde sıkıntı ve meşakkate uğrayanların yukarıda geçen "Allahü, Allahü, lâ üşrikü bihi şey'en" demesi teşvik edilmiştir.[779][393]

**1526.** ...Ebu Musa el-Eş'âri'den; demiştir ki:
Bir seferde Resulullah (s.a.)'la beraberdim. Medine'ye yaklaşınca insanlar yüksek sesle tekbir getirdiler. Bunun üzerine Resülullah (s.a.):
"Ey insanlar! Siz sağıra ve gâib olan birine dua etmiyorsunuz. Şüphesiz, dua ettiğiniz Allah, sizinle develerinizin boyunları arasındadır (o kadar yakındır)" buyurdu. Sonra Resulüllah (s.a.) bana:
"Ya Ebâ Musa, sana Cennet hazinelerinden bir hazine göstereyim mi?" dedi.
O nedir?
"O hazine Lâ havle velâ kuvvet illâ billâh'dır" buyurdu.[780][394]

### Açıklama

Hz. Peygamberle birlikte Medine'ye dönerken yüksek sesle tekbir getiren ashabın dediği; Buhârî'nin rivayetinde ve Ebu Dâvud'da bundan sonra gelecek olan rivayette açıkça belirtildiğine göre “Allahü ekber, Allahü ekber, Lâilâhe illellahü vellâhu ekber" sözleridir.
Hz. Peygamber, ashabın sesli tekbirlerini hoş karşılamamış ve onlara, Allah (c.c.)'ın sesli ve sessiz herşeyi duyduğunu, uzakta olmayıp aralarında olduğunu hatırlatmıştır. "Sizin dua ettiğiniz Allah, sizinle develerinizin boyunlun arasındadır," sözü, Allah'ın kullarına olan yakınlığından kinayedir. Allah'ın gerçekten orada olduğunu ifâde değildir. Bu, "Biz ona

(insana) şah damarından daha yakınız"[781][395] âyet-i kerimesinde işaret edilen mânâya benzemektedir.
Allah ile yaratıkları arasındaki nisbet, yaratıklar ile kendi nefsi arasındaki nisbetten daha öncedir. Çünkü yaratıkların varlığı kendi zâtları ile değil, Allah'ın kudretiyledir.
Şah damarı esas itibariyle kalbe kan getiren toplar damardır. Boyunda gırtlağın yanlarından geçen damarlara şah damarı denilir. însan vücudunun çeşitli organlarından gelen kanlar bu damar vasıtasıyla kalbde toplandığı için yakınlıktaki mübalağa bu damarla ifade edilmiştir. Nitekim bir şâir "Ölüm ona şah damarından daha yakındır" der.
Buna göre âyet-i kerimenin manası "Allah insana kalbine kan akıtan en yakın damarından, yahut canından daha yakın" demektir.
Allah'ın kuluna yakınlığı zatî yakınlıktan ziyâde hissî yakınlıkla izah edilmektedir. İbn Cerîr et-Taberî arapçaya vâkıf ulemanın bu (üzerinde durulan) âyet-i kerimede kast edilen yakınlığın manasında ihtilâf ettiklerini belirttikten sonra, bazılarına göre "Allah'ın kul üzerinde kudretinin infazı ve tesirinin icrasındaki yakınlık ve mâlikiyet", bazılarına göre ise, "nefsin-deki vesveseyi bilmekte daha yakın" demek olduğunu söyler.
Fahreddin*Râzî, Allah'ın kuluna canından daha yakın oluşunu ilim ve kudret yönünden izah eder. Bu izaha göre Allah (c.c.) ilmi ile kişiye dama-rmdaki kandan daha yakındır. Çünkü damarın önünde örtü vardır, o sahibine gizli kalabilir ama Allah'ın ilminin önünde hiçbir örtü ve engel yoktur. Allah'ın emrinin insana sirayeti de darnarındaki kanın akışı gibidir. Bu da kudret yönünden yakınlığa işaret eder.
Zemahşerî, Beydâvî ve Ebu's-Suûd Efendi de yukarıdaki izahlara benzer ifadeler ile, Allah'ın insana yakınlığından maksadın ilmî yakınlık olduğunu, insandan ve insanın hallerinden, sanki yakın bir zat imiş gibi haberdâr olduğunu söylemişlerdir. Allah tüm mekânlardan münezzeh olduğu halde, "Allah her yerdedir" denilmesi de onun ilminin heryeri kuşatması manasınadır. "Ey Muhammedi Kullarım sana beni sorarlarsa, bilsinler ki ben şüphesiz onlara yakınım. Benden isteyenin, dua ettiğinde duasını kabul ederim..." âyet-i kerimesi de[782][396] Allah'ın kullarına yakınlığına işaret etmektedir.
Allah (c.c.)'ın bu hadis-i şerîfte belirtilen yakınlığından maksat da mânevi yakınlıktır. Resûl-i Ekrem'in bunu söylemesine sebeb olan tekbirde seslerin

yükseltilmesi hâdisesi ve bunu men'etmek için kullandığı ifâdeler, Cenab-i Hakk'ın manevî yakınlığına işaret edildiğini göstermektedir.
Buhârî'nin rivayetinde Hz. Peygamber'in ashabına müdâhelesi, "Kendinize acıyınız. Çünkü siz sağır veya gaib birine dua etmiyorsunuz. Aksine her şeyi duyup görene -bir rivayette her şeyi duyan sizinle beraber olana- dua ediyorsunuz" şeklînde ifâde edilmiştir.
Hz. Peygamber'in sesli olarak tekbir getirenleri tenkid etmesine sebep, Allahü âlem, onların haddinden fazla bağırmış olmalarıdır. Çünkü mutlak mânâda sesli zikir meşrudur. Bazı âlimler, "sahâbilerin seslerini yükseltmeleri dua ederken olmuştur, burada geçenlerin açıktan söylenmesi ise, zikir yoluyladır" diyerek sesli zikrin meşru, fakat yüksek sesle duanın caiz olmadığına işaret ederler.
Rûhu'l-Beyân'da zikrin açık veya gizliliğinde meşreb ve manevi derecelerin göz önüne alınacağı belirtildikten sonra, "gaflette olanların kalblerin-dekini silmek için lâyık olan cehrî zikirdir. Huzur ehline münasib olanı ise, gizli olanıdır" denilir. Ruhu'l-beyân sahibi* sâhâbilerin cehrî zikre ihtiyaç duyacak mertebede olmadıkları için sûfiyyenin, müşahede mertebesine erişenleri cehrî zikirden men' ederek ona murâkebeyi emrettiklerini söyler ve cehrî zikrin cevazına delâlet eden bazı hadisleri sıralar: Ebu Said'in Hz. Peygamber'den rivayet edip Hakim'in sahih dediği "Allah'ı çok çok zikredin o kadar ki, size deli desinler" mealindeki hadis ile Ebu Davud'un cenâiz bölümünde (no: 3164) rivayet ettiği şu hadis bunlardandır. "İnsanlar kabristanda bir ışık görüp oraya geldiler bir de baktılar ki, Resulullah (s.a.)'ın bir kabrin içinde "Bana arkadaşınızı (cenazeyi) getirin" diyor. Meğer cenaze zikrederken sesini yükselten adammış".
Abdul-Hayy el-Leknevî cehrî zikir konusunda elliye yakın ladis zikretmiştir.
îmam Nevevî de el-Ezkâr'ında, efdal olan zikrin hem kalb hem de dil ile yapılanı olduğunu; ama birisi tercih edilecekse, kalbî olanı tercih etmenin gerektiğini söyler.
Hadis-i şerifte Resulüllah'm ashabına tekbir getirirken seslerini kısmalarını tenbih ettikten sonra Ebu Musa el-Eş'arî'ye dönüp:
"- Sana Cennet hazinelerinden bir hazine göstereyim mi?" buyurduğu bildirilmektedir. Bilindiği gibi hazine ihtiyaç anında çıkarıp kullanmak için saklanılan kıymetli mallara denir. Hz. Peygamber'in sözünde murad ettiği mânâ, Cennette azık olacak Cennet için saklanacak, sevabı büyük ameldir.

Resulüllah'm öğreteceği amel sahihlerine cenneti hazırlayacağı' ve onu cennete götürecek ameli biriktireceği için Efendimiz onu "hazine^' diye isimlendirmiştir.
Metinde görüldüğü gibi Hz. Peygamberin "hazineye benzeterek ifâde ettiği söz "Lâ havle veiâ kuvvet illâ billâh"dır ki, "Allah'a isyandan dönmek ancak onun koruması ile, tâate kuvvet ve iktidar da ancak onun yardımı ile olur." manasınadır.
Bu sözlerle kul kendisini Allah'a teslim ve işlerini ona havale etmektedir. Allah'tan başka bir yaratıcı ve onun emrini geri çevirecek bir gücün olmadığını itiraftır. Kulun kendisi için hiç bir şeye muktedir olmadığı Allah'ın dilemesi olmadan hiç bir şerri def edemeyeceği ve hiç bir hayrı elde edemeyeceğinin ifadesidir. Onun için Cennetteki bir defineyi, Cennete götürecek bir amele benzetilmiştir.
Bu hadisle ilgili olarak İbn Battal şöyle der: "Hz. Peygamber ümmetinin muallimi idi, onların bir davranışını gördüğü zaman daha ziyâde hayra vesile olan şeyi yapmalarım isterdi. Sahâbilerin tekbir ve ihlas okurken seslerini yükselttiklerini duyunca, buna havi ve kuvvetten sıyrılmalarını da eklemelerini böylece tevhid ile kadere imanı birleştirmelerini istemiştir."[783][397]

**Bazı Hükümler**

**1.** Zikir ve dua esnasında sesi haddinden fazla yükseltmek caiz değildir.
**2.** Allah insanların hallerine kendilerinden daha çok vâkıftır.
**3.** "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" demek büyük sevaba vesiledir.[784][398]

**1527.** ...Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Ashâb Resulullah (s.a.) ile birlikte bir yokuşa tırmanırlarken bir adam her tümseği çıkışta yüksek sesle "Lâ ilahe illellahü vellahü ekber" diye bağırmaya başladı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.);
"Şüphesiz siz sağır veya gâib birine seslenmiyorsunuz" buyurdu. Sonra da;
"Ya Abdullah b. Kays!.." dedi...
Süleyman et-Teymî önceki hadisin mânâsını zikretti.[785][399]

**Açıklama**

Görüldüğü gibi bu hadis-i şerif bir öncekine bir çok yönden benzemektedir.Yalnız evvelkinde ashâb-ı kiramın Medine'yi görünce sesli olarak tekbir getirmeye başladıkları bildirildiği halde, bu hadiste tekbir getirenin bir kişi ve yokuşu çıkarken tekbir getirdiği ifade edilmektedir. Bu durumda rivayetin birinde tekbir getirirken sesini yükseltenin bir kişi, diğerinde ise, topluluk olduğu görülüyor. Bu farklılık, hadisler arasında bir ihtilâfın olduğu intibaını veriyorsa da aslında bu hadislerin arasını te'lif gayet basittir. Haddizatında Resul-i Ekrem ile beraber olan ashabın tümü seslice tekbir getirdiği halde içlerinden birisinin sesini daha çok yükselttiği ve Ebu Musa'nın hâdiseyi bir anlatışında özellikle o zatı anmış olduğu muhtemeldir.
Peygamber (s.a.) yüksek sesle tekbir getirenlere seslerini kısmalarını emrettikten sonra önceki hadiste de belirtildiği gibi Ebu Musa el-Eş'ari'ye dönmüş ve ona bir tavsiyede bulunmuştur. Ebu Musa'nın asıl ismi olan "Abdullah b. Kays" diye başlayan bu tavsiye, üzerinde durduğumuz rivayette tekrarlanmamış, önceki hadisteki ile aynı mânâda olduğuna işaret edilmekle iktifa edilmiştir. Hadisin tamamının yer aldığı Müslim'in rivayeti şöyledir:
“Ya Abdullah b. Kays! Sana Cennet hazinesinden olan bir sözü haber vereyim mi?"
O nedir? Ya Resulullah?
"Lâ havle velâ kuvvet illâ biIlâh'Mır.
Hadisin açıklaması bir önceki hadiste geniş olarak ele alınmıştır. Burada tekrarlanmasına gerek görülmedi.[786][400]

**1528.** ...Asım (el-Ahvel) bundan önceki hadisi Ebu Osman vası-tasıyle Ebu Musa (r.a.)'den rivayet etmiş ve rivayetinde şöyle demiştir: Resûlallah (s.a.): "Ey insanlar! Kendinize acıyınız” buyurdu.[787][401]

**Açıklama**

Bu hadis de yukarıdakilerin biraz değişik bir rivayetidir.İsnadlan farklı olan bu üç rivâyetin-metinlerinde de bazı ayrılıklar görülmektedir. Bu rivayetin diğerlerinden farklı olan yanı, onlardan fazla olarak metinde görülen cümleyi ihtiva etmesidir. Çünkü bu cümle önceki iki rivayette mevcut

değildir. 1526. hadisin şerhinde işaret edildiği gibi bu ziyâde Müslim'deki rivayete uygun düşmektedir.
Ebû Musa (r.a.)'dan rivayet edilen bu farklı rivayetler bir araya getirilince şöyle bir netice elde edilebilir: "Peygamber (s.a.) ashabıyla birlikte bir seferden dönerken Medine yakınındaki engebeli bir yere gelmişlerdi. înişli-yokuşlu bir yer olan bu bölgede ilerlerken ashab sesli olarak tekbir getirmeye başladı, ama içlerinden birisinin sesi daha çok çıkıyordu. Peygamber (s.a.) ashabın yüksek sesle tekbir getirmesini uygun bulmadı ve: "Kendinize acıyınız siz sağıra veya gaib olan birine dua etmiyorsunuz. Şüphesiz dua ettiğiniz Rabbiniz sizinle develerinizin boyunları arasındadır.
(size çok yakındır)" buyurmuştur. Daha sonra da Ebu Musa el-Eş'ari (r.a.)'ye dönerek, ona Cennet hazinelerinden birini öğreteceğini haber verip bunun "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" demek olduğunu bildirmiştir.
Ancak olay değişik isnadlarla nakledilirken ufak tefek farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fakat bu farklılıklar mânâya tesir edecek ve tenakuz teşkil edecek derecede değildir. Birbirlerine nisbetle eksiklik veya fazlalık ihtiva etmektedirler.
Üzerinde durduğumuz rivayetten anlaşıldığına göre, Peygamber (s.a.)'in ashabı tekbir esnasında seslerini yükseltmelerinden men'etmesine sebep, gereksiz yere kendilerine eziyet etmiş olmalarıdır. Çünkü Allah azze ve celle değil fısıltı halinde söyleneni, kalbden gelip geçeni bile duyar, insana şah damarından daha yakındır. Yapılan zikri, okunan duayı ona duyurmak için bağırmak, sesi yükseltmek boş yere yorulmaktır. Haddizatında tekbir veya zikirde sesi yükseltmek meşru olmakla beraber, sesi kısmak vakar ve tâzîme daha uygun düşen bir tavırdır.[788][402]

**1529.** ...Ebû Sâid el-Hudrî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Rab olarak Allah (c.c.)'ı, din olarak İslâmı ve Peygamber olarak da Muhammed sallellahü aleyhi vesellemî seçip beğendim" diyen kimseye cennet vâcib oldu."[789][403]

## Açıklama

Hadis-i şerif, Allah'a inanıp İslama gönül veren Hz.Muhammed'e ümmet olmaktan şeref duyan kimsenin mutlaka cennete gireceğini haber veriyor.

Bu sözleri söylemek iman etmek demektir.Ancak bunları sadece dil ile söylemek kişinin kurtuluşu için kâfi değildir.
Allah'ı Rab olarak seçmekten maksat, ona itaat edip başkasına ibâdet etmemektir. Din olarak İslâm'dan hoşnut olmak, onun esaslarına uyup İslâm dışı ideolojilerden uzak kalmakla olur. Hz. Muhammed'in ümmeti olmaktan şeref duymak da onun sünnetini tâkib etmeyi gerektirir. Bu hadisin mânâsı: "Ey habibim, de ki; "Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin. Ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder"[790][404] mealindeki âyet-i kerime düşünüldüğü zaman daha iyi anlaşılacaktır.
Hadiste, belirtilen sözleri söyleyerek iman eden ve bu iman üzere ölen kişinin o anda Cenneti hakettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu hakediş, o sözü söyledikten sonra azabı gerektiren bir hareketin yapılmaması, yapılmışsa bile Allah'ın affına mazhar olunmuş olması şartı ile kayıtlıdır. Eğer imana delâlet eden bu sözler söylendikten sonra azabı gerektiren bir suç İşlenmiş ve bu suç affedilmemişse, Cennetin neticede yani ceza çekildikten sonra vacip olduğunu anlamak icab eder.
İman üzere ölen bir mü'minin günahkâr bile olsa, günahının cezasını çektikten sonra Cennete gireceğini bildiren ehl-i sünnet itikadının gereği budur.[791][405]

**Bazı Hükümler**

**1.** Allah'a ve Resulüne inanan müslüman, er-geç mutlaka cennete girecektir.
**2.** Şu anda Cennet mevcuttur, yaratılmıştır. Eğer mevcut olmasaydı Hz. Peygamber geçmiş zaman sîgasiyle "...Cennet vacib oldu" demez, geniş veya gelecek zaman bildiren bir ifade kullanırdı.[792][406]

**1530.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Bana bir defa salevât getirene Allah (c.c.) on salevât sevabı verir."[793][407]

**Açıklama**

Hz. Peygamberce salevât getirmek "Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ ali Muhammed" demek suretiyle olur.

Hadis-i şerifte bu şekilde bir defa salevât getirene Allah'ın rahmetinin on misli olacağı yani Allah'ın o kimseye on kat sevab vereceği anlaşılmaktadır. Bu mana "- Bir iyilik yapan kimseye on katı verilir..."[794][408] âyet-i kerimesindeki va'dle ilgilidir.

Bazı âlimler âyet-i kerimedeki "on kafin belirli bir adede delâlet etmeyip katlanmadan kinaye olduğunu söylerler. "Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lutfu geniştir. O, herşeyi bilendir."[795][409] mealindeki âyet-i kerime bu görüşe delildir. Bazı âlimler ise, âyet-i kerimedeki "on kat"ın en azın beyân olduğunu, iyilik işleyenlere on katından az olmamak üzere kat kat sevap verileceğini söylemişlerdir.

Hz. Peygamber'e bir salevât getirene on salevât sevabı verileceğini bildiren bu hadisin yukarıdaki izahlar muvacehesinde düşünülmesi gerekir.

Tıybî: “ = Allah ona on defa rahmet eder," sözünün "Ona on salevât sevabı verir" mânâsının yanı sıra, Allah'ın söz olarak salevât getirmesi mânâsına da gelebileceğini söyler. Buna göre Allah (c.c.) salevât getiren kuluna ikram olarak salevât ile mukabele eder ve onu melekler dinler, bu anlayış "Eğer kulum beni bir topluluk içerisinde anarsa, ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım" mealindeki kutsî hadise uygun düşmektedir.

Hadis-i şerif Resurüllah (s.a.)'e salevât getirmenin ne kadar büyük ecirlere vesile olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı mevzuda birçok hadis-i şerif vârid olmuştur. Bazı vesilelerle şimdiye kadar bir kısmına temas edilmiş olan bu hadislerden bir kaçını meal olarak naklediyoruz:

"Kıyamet gününde bana insanlann en yakını en çok salevât getirenidir."

"Şüphesiz dua yer yüzü ile gök yüzü arasında durdurulur, sen Peygamberine salevât getirinceye kadar o duadan hiçbir şey (Allah katına) yükselmez.”

"Cuma günü bana çok salevât getiriniz. Çünkü ona melekler şahidlik ederler. Salevât getiren sözünü bitirir bitirmez, salevâtı bana arz olunur." Râvi der ki: "Ölümünden sonra da mı?" dedim. "Şüphesiz Allah (c.c.) Peygamberlerin cesetlerini çürütmeyi yeryüzüne haram kıldı" buyurdu.

"Cuma günleri bana çok çok salevât getiriniz. Çünkü her cuma ümmetimin salevâtı bana arz olunur."

"Allah tebareke ve teâla Hazretleri benim kabrimde bir melek görevlendirip ona tüm yaratıkların isimlerini öğretti. O melek kıyamet gününe kadar bana

salevât getiren herkesi babasının ismiyle birlikte "Falan oğlu falan sana salevât getirdi" diye haber verir."
Hz. Peygamber'e salevât getirmenin fazlına delâlet eden hadisler, buraya yazılmayacak kadar çoktur. Ancak yukarıda aktardıklarımız salevâtın faziletine delâlet için yeterlidir, zannediyoruz.[796][410]

**Resulü İlah'a Salevât Getirmenin Hükmü:**

Tenvirü'l-Ebsâr'da belirtildiğine göre bir kimsenin ömründe en az bir defa salevât getirmesinin farz olduğunda tüm âlimler müttefiktir. Durru'l-Muhtâr'da Hz. Peygamber'in isminin her anıhşında anan ve işitene salevâtın vâcîb olup olmaması konusunda Tahâvî ve Kerhî'nin ihtilaf ettikleri Ta-hâvî'ye göre vâcib olduğu kaydedilir.
Durru'l-Muhtâr, Tenvir'deki "Muhtar olan vücubudur" ifâdesini "Tahâvi'ye göre" diye kayıtlamış fetvanın müstehap olduğuna göre verileceğini söylemiştir.
Yine Dürrû'l-Muhtâr'da aynı mecliste Hz. Peygamberdin adının tekrarlanması halinde esah olan görüşe göre, salevâtm tekrarlanmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Kâfî'de ise, salevât tilavet secdesine benzetilerek bir mecliste bir salevâtın yeterli olduğu söylenmiştir.
İbn Abidîn, Hanefi mezhebinde muteber görüşün Efendimizin adının her anıhşında salevât getirmenin müstehaplolduğunu belirttikten|sonra Hanefi ve Şafiîlerden bir grub âlimin Mâlikîlerden el-Lahmî ve Hanbelilerden İbn Batta'nın da Tahâvî'nin görüşünde olduklarını söyler. Bahr'de salevâtın ömürde bir defa farz, Hz. Peygamberin adı her anıhşında esah görüşe göre vâcib, namazda sünnet, sair vakitlerde müstehab, müşteriye mal satarken haram olduğu söylenilir.
Mâlikîlerden İbnu'l-Arabî de "Resulüllah'ın adının her anıhşında salevât getirmek daha ihtiyatlıdır" der.
Bir topluluk içerisinde Peygamberimizin ismi anıldığında salevâtı vâcib gören Tahâvî'ye göre, bu vâcib kifâîdir. Yani içlerinde bir veya bir kaç kişi salevât getirdiği takdirde diğerlerinden sorumluluk düşer.
İbn Âbidin'in Merzûkî'den naklettiğine göre salevatta söylenecek sözlerin en efdali "AHahümme sallı ala Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed" şeklinde olanıdır. Hamevî'nin ifâdesine göre, "Ve seli eme aleyhi" ya da "Ve sel I i m aleyhi" sözünü eklemek âdaba uygundur. Çünkü Resulullah'a

salevât getirirken salât ve selâmı birleştirmenin şart olup olmadığı konusunda ihtilâf vardır. Bu ihtilaftan korunmak için en iyisi salât ve selâmı birleştirmektir.
Fetevây-i Hindiye'de bildirildiğine göre sadece selâm yani "aleyhisselâm" demek de salevât yerine geçer.
Yukarıda Bahr'den naklen imkân bulunan her vakitte salevât getirmenin müstehab olduğu söylenmiştir. Ancak bunun "bir mâninin olmadığı hallerde" müstehap, diye kayıtlanması gerekir. Çünkü şu yedi halde salevât getirilmesi mekruhtur:
Cinsî temas esnasında, abdest bozarken, ticâret malını övmek için hayret ifâdesi olarak, hayvan keserken, tıksıran kişi "elhamdülillah" yerine ve yanılma esnasında...
Kur'an-ı Kerim okurken ve hutbe esnasında Hz. Peygamber'in adını söyleyen veya duyan kişinin salevât getirmesi gerekmez. Sonradan getirirse, iyi olur. Namaz kılarken son teşehhüdün haricinde de mekruhtur.
Diğer amellerin kabul veya reddedilmesi muhtemel olduğu halde salevât mutlaka kabul edilir, reddedilmez. el-Bâcî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: "Allah azze ve celleye dua ettiğin zaman, içerisinde Hz. Peygamber'e salevât da bulundur. Çünkü salevât makbuldür."[797][411]

**1531.** ...Evs b. Evs (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.):
"Şüphesiz cuma günü sizin en faziletli günlerinizdendir. O gün bana çok çok salevât getiriniz, çünkü sizin salevâtınız bana arz olunur" buyurdu.
Yanındakiler:
Ya Resûlallah, sen (ölüp) çürüdüğün halde bizim salevatımız sana nasıl arzolunacak? diye sorunca:
"Şüphesiz Allah tebâreke ve teâla, yeryüzüne Peygamberlerin cesetlerini (çürütmeyi) haram kıldı" cevabım verdi.[798][412]

**Açıklama**

Bu hadis az bir fark ile l047 numarada geçmiştir.Oradaki rivayette cumamn faziletine delil olarak Hz. Adem'in o günde yaratılıp o günde ruhunun kabzedildiği, birinci ve ikinci sûrların o günde üfürüleceği bildirilmiştir.

Hadisin şerhi ve tahrici için işaret edilen numaraya (1047) müracaat edilmelidir.[799][413]

## 27. İnsanın Aile Efradına Ve Malına Beddua Etmesini Nehy (Eden Hadisler)

**1532.** ...Câbir b. Abdillah (r.a.)'den; demiştir ki: Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Kendinize, çocuklarınıza, hizmetçilerinize ve mallarınıza beddua etmeyiniz. Olur ki, Allah'tan istenilenlerin ihsan edildiği bir zamana rastlarsınız da Allah dilediğinizi kabul ediverir."[800][414]
Ebu Dâvûd dedi ki:
"Bu hadisin senedi muttasıldır. Çünkü Ubâdeb. Velîd b. Ubâde Câbir (r.a.) ile görüşmüştür."[801][415]

### Açıklama

Hadis-i şerif özellikle sabırsız, aceleci insanların, bilhassa kadınların yapageldikleri bir hatanın caiz olmadığına işaret etmektedir. O hata metinde görüldüğü gibi insanın kendi nefsine, çocuklarına, emrinde çalışan hizmetçilerine ve mallarına beddua etmesidir. Peygamber (s.a.) insanları bundan men'ederken sebebini de, bedduanın Allah katında duaların kabul edildiği, müstecab bir vakte rastlayıp beddua sahibinin de istediğinin verilebileceği ihtimali ile açıklamıştır. Zira kişi canından ne kadar bezerse bezsin, çocuklarından ne kadar canı yanarsa yansın, şahsına veya evladına gelecek musibetten rahatsız olur ve yaptığı bedduaya pişman olur.
Müslim bu hadisi Kitâbu'z-Zühd'de "Câbir'in uzun hadisi ve Ebu'l-Yüsr'ün kıssası" babı altında, gerçekten uzun bir hadisin içerisinde zikretmiştir. Müslim'deki rivayete göre bir yolculuk esnasında sahâbilerden biri devesine lânet etmiş, Resulüllah (s.a.) bunu duyunca, "ondan in, lânetliyi bizimle birlikte götürme. Kendinize, çocuklarınıza ve mallarınıza beddua etmeyiniz..." buyurmuştur. Görüldüğü gibi Müslim'in rivayetinde "hizmetçiler" zikredilmemiştir.
Aliyyu'l-Kaari hadis-i şerifi Mirkat'ta şerh ederken kişinin kendisine bedduasını, ölümünü isteme, çocuklarına bedduasını da "Gözün kör olsun"

gibi şeyler söylemekle izah etmiştir.[802][416]

### Bazı Hükümler

**1.** Bir müslümanın nefsi, çocukları, malı ve hizmetçileri için beddua etmesi caiz değildir.
**2.** Allah azze ve cellenin yapılan duaları kabul ettiği, istenilenleri verdiği bazı özel vakitler vardır.[803][417]

### 28. Hz. Peygamber'den Başkasına Salevât Getirmek

**1533.** ...Cabir b. Abdillah (r.a.)'den; rivayet edildiğine göre, bir kadın Resulullah (s.a.)'a, ben ve kocama dua et dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.);
"Sailallahü aleyki ve alâ zevciki: Allah sana ve kocana salat (merhamet) etsin" buyurdu.[804][418]

### Açıklama

Hadis-i şerifin zahiri Peygamberlerden başkasına duâ ederken "Allahümme salli ala fülânın: Allahım filana salat et" demenin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Ahmed b. Hanbel ve bir grup âlim, üzerinde durduğumuz hadis-i şerif ve " = onlara dua et, senin duan onlar için güvendir"[805][419] âyetine dayanarak Peygamberlerden başkaları için müstakılen dua edilirken salat sözünü anarak dua etmenin caiz olduğunu söylerler. 1590 numarada gelecek olan, "Allahım, Ebû Evfâ ailesine salat (merhamet) et" mânâsındaki hadis de bu görüş sahiplerinin delilleri arasındadır.
Diğer mezheblere göre, müstakülen, yani peygamberlerle birlikte olmadan "Allahım, filana salât et" diyerek Peygamberlerden başkası için sale-vât getirmek caiz değildir. Ama peygamberlerle birlikte anılarak meselâ, "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ fülamn..." gibi bir ifâde kullanılması caizdir. Çünkü salevât, dua edilen zatı tazim için söylenilir. Tazim ve tazize lâyık olanlar da sadece Peygamberlerdir. Onun için Peygamberlerden başkaları kendi başlarına salevâta konu olamazlar.
Bu görüş sahihleri Peygamberler dışındaki insanlara salevâtın cevazına işaret eden bu ve benzeri hadislerdeki "salât"in dua mânâsında olduğunu

söylemişlerdir.
Hattâbî 1590 numarada gelecek olan hadisi şerhederken şöyle der:
"Bu hadis dua ve tebrik mânâsında olan "salat"in, Peygamberlerden başkaları için kullanılmasının caiz olduğuna delildir. Ama Resulüllah (s.a.)'in zikrini selamlamak olan salevât tazim ve tekrim manasınadır. O sadece Hz. Peygambere hastır. O'nun âlinden başkası buna ortak edilemez. " =Peygamberin çağrısını kendi aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi yapmayınız"[806][420] âyeti de cumhurun görüşüne delildir. Bu âyete göre Hz. Peygamber için yapılan duanın insanların birbirleri için yaptıkları duadan farklı olması gerekir.
Kadı Iyaz şöyle der: "Muhakkîk âlimlerin görüşü Mâlik ve Süfyân'ın İbn Abbas'tan naklettikleri görüştür ki, benim meylim de onadır. Fukaha ve kelamcıların çoğu tarafından tercih edilen bu görüşe göre, Peygamberlerden başka hiç bir kimseye salevât getirilmez. Nasıl ki tenzih ve takdis sadece Allah için söylenirse, saîevât da sadece Peygamberlere hastır. Ashab, tabiûn veya müctehid imamlar anıldığında onlar için, "Radıyellahü anh" veya "Gaferelehullah" denilebilir. Allahü Teala “ = " Rabbimiz bizi ve bizden önceki inanmış olan kardeşlerimizi bağışla..."[807][421] derler, buyurur. Bir başkaâyet-i kerimede şöyle denilir: "Onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnud olmuştur. Onlar da ASlah'dan hoşnuddurlar.”[808][422]
Zaten müstakil olarak Peygamberler'den başkaları için salat ve selâm getirmek İslâmın ilk devirlerinde bilinmiyordu. Bunu Râfizî ve Şiîler bazı imamları için ihdas ettiler. Meselâ Ali (r.a.) için "Ali aleyhissalatü vesselam" diyerek onu Resulüllah'la aynı seviyede tutarlar. Ehl-i bid'ate benzemek yasak olduğu için de onların yaptıklarına muhalefet bizim için vâcibtir.
Kâcjı İyaz'dan özet olarak aktardığımız bu ifadeler İslam ulemasının cumhuru (büyük çoğunluğu)nun görüşüdür.
Beyhakî Şuabu'l-İmân'da ve Saîd b. Mensur da Sünen'inde İbn Abbas (r.anhüma)'ın, "Bizim Peygamberimiz Muhammed (s.a.)'den başka Peygamber için salat ve selam getirmek caiz değildir" dediğini rivayet etmişlerdir.
Aüyyü'l-Kaarî, İbn Abbas'dan nakledilen bu sözü izah ederken şöyle der: "Her halde İbn Abbas (r.a.) bu sözünü Cenab-ı Hakk'ın Peygamberler

hakkında buyurduğu = âlemlerin içinde Nuh'a selâm olsun."[809][423] " = İbrahim'e selam olsun"[810][424] " = Musa ve Harun'a selâm olsun"[811][425] " = Peygamberlere selâm olsun"[812][426] âyetlerinin zahirinden ve " = ey iman edenler, siz de ona (Re-sulullaha) salat ve selam getirin"[813][427] âyetinin mefhumundan istifâde ederek söylemiştir. Çünkü bu âyet-i kerimelerden salât ve selâmın (ikisi birden) sadece Hz. Muhammed (s.a.) hakkında söylenebileceği anlaşılmaktadır."
îbn Hacer el-Askalânî Muhammed (s.a.)'den başkalarına salât getirmenin hükmünde ihtilâf edildiğini belirttikten sonra, kullanış biçimlerine göre farklı hükümleri zikreder.
îbn Melek de dua ve teberrük mânâsında olmak üzere Hz. Peygamberden başkalarına salât getirmenin caiz olduğunu söyler.
Durru'l-Muhtâr'ın metninde "Peygamberlerin ve meleklerin dışındakilere salevât ancak tebeiyyet yoluyla olabilir" denilmektedir. İbn Abidîn bu hükmün illetine işaret ettikten sonra Peygamberler ve meleklerin dışındakilere salevât getirmenin tahrimen mekruh mu, tenzihen mekruh mu, yoksa evlânın hilafı mı olduğu konusunda ihtilaf olduğunu, Nevevî'nin Ezkâr'da ikinci görüşü benimsediğini söyler."[814][428]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif Peygamber (s.a.)'in tevâzuuna delildır.
**2.** Dua maksadı ile Peygamberlerden başkaları için de "allahümme sallı'* diyerek salât getirmek caizdir. Ama muhatabı tazim için bu ifâde kullanılarak salevât getirilemez.[815][429]

**29. Kişiye Gıyabında Dua Etmek**

**1534.** ...Ümmu'd-Derdâ (r.anhâ) demiştir ki; Efendim Ebu'd-Derdâ (r.a.) Resulüllah (s.a.)'ı şöyle buyururken dinlediğini bana haber verdi:
"Bir kimse müslüman kardeşi için onun gıyabında dua ettiği zaman, melekler "Amin, benzeri sana da verilsin" derler."[816][430]

**Açıklama**

Müslim, bu hadisi birbirinden küçük farklarla ayrılan üç  değişik lâfızla rivayet etmiştir. Bunlardan ikisinde Ebu Davud'un rivayetinden fazla birşey yoktur. Üçüncüsü ise, şu şekildedir: "Müslümanın müslüman kardeşi için onun gıyabında yaptığı dua kabul edilir. Onun başucunda görevli bir melek vardır. Müslümanın din kardeşi için yaptığı her hayırlı duaya o görevli melek, "âmin, onun bir misli de sana olsun” der.
Hadis-i şerifte müslümanların din kardeşleri için onların gıyabında ettikleri duaların mutlaka kabul edildiği, ayrıca dua edene de kardeşine istediğinin mislinin verilmesi için bir meleğin dua ettiği bildirilmektedir.
Bir kimsenin gıyabı denildiği zaman, önce "ondan uzakta, onun bulunmadığı yer" akla gelir. Burada zikr edilen gıyabdan maksat ise, Aliyyül Kaari'nin ifâdesine göre, dua edilen kişinin dua edenin duasını işitmemesidir. Bu bedenî uzaklıkla olabileceği gibi dua edenin kalbiyle veya dua edilenin duyamayacağı kadar kısık bir sesle dua etmesi ile de mümkündür.
Taberânî'nin bir rivayetinde Yusuf b. Esbât "ben uzun zaman bu hadisin bedenî uzaklığa delâlet ettiğini zannettim. Ama şimdi anladım ki sesi duyulmayan kişi aynı sofrada bile olsa gâibdir." demiştir.
Nevevî, müslümanlardan bir grup için hatta tüm müslümanlar için yapılan duaların da bu hadisin hükmüne gireceğini söyler. Nevevî'nin bildirdiğine göre eskilerden bazıları kendileri için dua etmek istedikleri zaman, onu diğer müslümanlar için isterlerdi. Çünkü bu şekilde yapılan dualar makbuldür ve isteğinin bir misli de kendisine verilecektir. Bezzâr'ın İmrân b. Husayn (r.a.) vasıtasıyle yaptığı bir rivayette de Peygamber (s.a.) "Kardeşin (din) kardeşi için onun gıyabında yaptığı dua geri çevrilmez" buyurmaktadır.
Müslümanlar için onların haberi olmadan yapılan dualar tam bir samimiyet taşıdığı, gösteriş ve riyadan uzak olduğu için bu derece önemli bir özellik arz etmektedir. Üstelik bu, dua edenin âli cenabhğına delâlet eder. Onu kıskançlık ve hırs gibi kötü huylardan uzaklaştırır. "Sizden biri kendisi için istediğini müslüman kardeşi için de istemedikçe kâmil imana sahib olmuş olmaz" hadis-i şerifindeki yüce duyguyu gerçekleştirir. Müslümanı fedakârlığa ulaştırır.
Müslümanların birbirleri için dua etmelerini emreden ve bize yapacağımız duayı öğreten âyetler konunun Önemini açık bir şekilde ortaya

koymaktadır.Bunlardan sonra gelenler de şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden evvel iman eden kardeşlerimizi bağışla"[817][431]
"Hem kendinin hem de erkek ve kadın mü'minlerin günahları için mağfiret dile."[818][432]
"Ey Rabbimiz! Hesap sorulduğu gün beni, anamı babamı ve bütün mü'minleri yarlığa."[819][433]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis, müslümanlan birbirleri için dua etmeye teşvik etmektedir. Gösterişten uzak olduğu için yapılacak bu dua, dua edilenin gıyabında olmalıdır.
**2.** İnsanların etrafında onların duasına "âmin" diyen ve müslümanlar için dua eden melekler vardır.
**3.** Müslüman kardeşinin gıyabında dua eden kimseye, istediğinin bir benzerinin verilmesi için melekler dua eder.[820][434]

**1535.** ...Abdullah b. Amr b. el-As (r.anhüma)'dan rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"En çabuk kabul edilen dua, gaibin gâib için yaptığı duadır"[821][435]

**Açıklama**

Tirmizi, hadis için "Hasen garibdir. Bu vecihten başka bir yolla tanımıyoruz." der.
Seneddeki Abdurrahman b. Ziyâd bazı yönlerden tenkîd edildiği için bu hadis zayıf kabul edilmiştir. Ancak bu za'fiyet, aynı mânâyı işaret eden diğer rivayetlerle takviye olmaktadır.
Hadis, kabul edilmeye en yakın duanın, bir müslümanın diğer bir müslümanın haberi olmadan onun için yaptığı dua olduğunu beyân etmektedir.
Buna sebeb bir önceki hadisin şerhinde izah edildiği üzere, bu tür duaların ihlâslı, gösteriş ve riyadan uzak olmasıdır.
Fazla bilgi için önceki hadise müracaat edilmelidir.[822][436]

**1536.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Kesinlikle kabul edilen üç dua vardır: Babanın duası, müsafi-rin duası ve mazlumun duası"[823][437]

**Açıklama**

Peygamber (s.a.) metinde belirtilen üç sınıfın dualarının mutlaka kabul edileceğim bildirmiştir.
Buna sebep, onların duadaki samimiyetleri ve Allah'a sığınmadaki ilerilikleridir. Buradaki üç sınıf, duası mutlaka kabul edilenlerin sayısını sınırlandırmak için sayılmış değildir. Bunlardan başka da duası makbul olanlar vardır. Tirmizî'nin Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği başka bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber adaletli devlet başkanının, oruçlunun iftar ettiği zamanki ve mazlumun dualarının geri çevrilmeyeceğim haber vermiştir.
Hadis-i şeriflerde mutlaka kabul edileceği bildirilen duaların hayırla mı, yoksa şerle mi ilgili olduğuna dair bir açıklık olmadığı için hükmün hem dua, hem de beddua için aynı olduğu söylenmektedir. Buna göre sayılan sınıfların hem duaları hem de bedduaları makbuldür.
Burada baba, duası makbul olanlar arasında sayıldığı halde, anadan söz edilmemiştir. Çünkü ananın duası, babaya nisbetle öncelikle kabule şayandır. Zira ananın, evlâdı için katlandığı sıkıntılar, babanın katlandıklarından daha çoktur.
Şu mealdeki âyet-i kerime bu hakikati ortaya koyar: "Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, güçsüzlükten, güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı. Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bana ve ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş banadır."[824][438]
Annenin evlâdına şefkati daha fazla olduğu için ona karşı olan bedduası makbul değildir. Çünkü ana, evladı için ne kadar beddua ederse etsin, bu gönülden olmaz. Hadis-i şerifte ananın zikredilmemesine bu da bir sebeb olabilir.
Müsâfirin kendisine iyilik yapana duası ya da kötülük yapana bedduasının kabulü, onun aczi ve tevâzuundan dolayıdır. Çünkü bir yerin yabancısı garibtir. Garibin yüreği yufka olur.

Duası makbul üçüncü kişi de mazlumdur. Mazlum, haksızlığa uğratılan kişidir. Bunun duasının kabule şâyân oluşuna sebep de onun acz ve düşkünlüğüdür. Şüphesiz mazlumun makbul olan duası, kendisine zulmedene yaptığı beddua ve iyilik yapana ettiği duadır.
Buhârî ve Müslim'in îbn Abbas (r.anhuma)'dan rivayet ettiklerine göre, Resûlullah (s.a.) Muaz b. Cebel (r.a.)'i Yemen'e gönderirken "- mazlumun bedduasından sakın, çünkü onunla Allah k'.c.) arasında örtü yoktur," buyurmuştur.
Mazlumun duasının makbul olması için onun müslüman ve muttaki olması şart değildir. Mazlum kâfir veya günahkâr bile olsa, duası makbuldür. Ebû Dâvûd el-Tay âlisi'nin Ebu Hüreyre vasıtasıyla Resulüllah'tan rivayet ettiği şu hadis, bunu açık olarak ortaya koymaktadır: "Fâcir bile olsa, mazlumun duası kabul edilir. Onun fiskı kendisini ilgilendirir." Aynı hadisin Bez-zâr, İbn Hibbân ve Ahmed'deki rivayetinde "Kâfir bile olsa" ilâvesi de vardır.[825][439]

**Bazı Hükümler**

Hadis-i şerifte babanın evlâdına, mazlumun kendisine zulmedene veya yardım edene ve musanrın ev sahibine dua ve beddualarının makbul olduğu bildirilmektedir.[826][440]

**30. Bir Toplumdan Korkan Kimsenin Okuyacağı Dua**

**1537.** ...Abdullah b. Kays (Ebû Musa el-Eş'arî)'dan rivayet edildiğine göre,
Resulullah (s.a.) bir kavmden korktuğu zaman; "Allahım! Senin, onların karşısına dikilmeni istiyoruz. Onların şerlerinden sana sığınıyoruz" derdi.[827][441]

**Açıklama**

"Senin onların karşısına dikilmeni istiyoruz" diye terceme ettiğimiz cümlesi, Allah dan düşmanların yönünü geri çevirmesini, serlerini defetmesini, müslümanlarla kâfirler arasına girmesini istemek mânâsına bir duadır. Çünkü Allah'ın kendilerine hasım olduğu bir milletin iflah olması mümkün olmadığı gibi, Allah'ın taraftan olduğu milletler için de yenilgi ve

zillet söz konusu olmaz. Hadis-i şerif düşmandan korktuğu hallerde, Hz. Peygamber'in metinde geçen ifâdelerle Allah'a dua ettiği anlaşılmaktadır. "İnsan ve cinlerin şerrinden korunmuş olan Allah Resulü, nasıl olur da düşmandan korkar ve öyle dua etme ihtiyacını hisseder?" şeklindeki muhtemel soruyu şu şekillerde cevaplamak mümkündür.

**1.** Peygamber (s.a.)'in beşer olma haysiyetiyle böyle bir korkuya düşmesi muhtemeldir. Çünkü korkma insanda psikolojik bir vakıadır.

**2.** Hz. Peygamber'in korkusu kendisi açısından değil, ashabı yönündendir.

**3.** Resulullah (s.a.) korkmamıştır. Bu duayı ümmetine öğretmek için yapmıştır.[828][442]

### Bazı Hükümler

**1.** Peygamberler de korku hissederler.

**2.**Bir topluluktan korkan kışı dua etmeli, Allah'a sığınmalıdır.[829][443]

### 31. İstihare

İstihare lügatte, “hayr" kökünden türeme olup "hayır isteme" manasınadır.

Istılahta, yapılmak istenilen bir şeyin hayırlı olup olmadığına dair mânevi bir işaret elde etmek.için yapılan duaya denir. Bu duadan önce "istihare namazı" denilen iki rekat namaz kılınır.

Bir kimse yapmayı tasarladığı mubah bir işin hayır veya şer mi, faydalı ya da zararlı mı olduğunu önceden kestiremez. Kendisi için hayatî önemi hâiz konularda karar vermekten âciz kalır, karar verme noktasında mütereddid ve tedirgin olabilir. Bu hal, insan yaratılışının gerçeğidir. Bu yüzden insanlar eskiden beri verecekleri mühim kararlardan önce bazı müsbet işaretler almak istemişler ve bu işaretlerin yollarını aramışlardır. İslâm-dışı toplumların bu durumlarda başvurduğu yol, genellikle falcılık ve kâhenet olmuştur. Eski Arablar arasında "Ezlâm" denilen bir fal çeşidi yaygındı. Arabların ezlâmi üç oktan ibaretti. Bunlardan birincisinde; "Emeranî Rabbî: Rabbim bana emretti"; ikincisinde "nehânî Rabbi: Rabbim beni nehyetti" üçüncüsünde de "Gaflet" yazılı idi. Bir iş yapmayı tasarlayan kişi belirli bir ücret veya kurban karşılığı bu oklardan çeker, birincisi çıkarsa tasarladığı işi tatbike koyulur, ikincisi çıkarsa vazgeçer, üçüncüsü çıkarsa fal tekrarlanırdı.

İslâm dini, "Ey inananlar, içki, kumar, putlar ve fal okları, şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz"[830][444] âyeti ile falcılığı yasaklamış hüsnü zan, iyi söz ve istihareyi tavsiye etmiştir.
İstihare namazı ve duası mü'mine ruhî bir dayanak olduğu için Hz. Peygamber falcılığa ve kehânete karşı istihareye büyük önem vermiştir. Bu babdaki hadis de geleceği üzere Hz. Câbir'in tabiriyle istihare duasını Kur'an-ı Kerim öğretir gibi öğretmiştir.
Ebû Davud'un Hz. Câbir'den naklettiği istihare duası ayrıca İbn Mes'-ud, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Ebû Bekir, Ebû Saîd el-Hudrî, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik gibi büyük sahâbiler tarafından da rivayet edilmiştir. Bu durumda istiharenin önemine işaret eder.
Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadisde Peygamber (s.a.); "İstihare eden ziyan etmez, danışarak hareket eden pişman olmaz, tutumlu olan da muhtaç duruma düşmez" buyurmuştur.
Evlenme, ticârete atılma, uzun yolculuğa çıkma gibi önemli olayların sonucu, işin başında kestirilemez. Kâr mı zarar mı elde edileceği, hayırlı olup olmayacağı önceden bilinemez. Kişinin yapıp yapmamakta serbest olduğu bu durumlarda istihare mü'min için önemli bir dayanaktır. Gönlün sonu bilinmeyen şeye yönelmesi kadar zor bir şey yoktur. Hepimizin başından geçen ve geçmekte olan akıl ve bilgimizle halli mümkün olmayan böyle müşkül zamanlarda mü'minler için istihare, ruhu takviye eden ilâhî bir sığınaktır. Fikrî karışık ve kararsız olduğu bir sırada mü'minin Allah'ın huzurunda el bağlayarak iki rekat namaz kılması peşinden diz çöküp duâ etmesi, Rabbin-den, kendisim hayır ve saadete yöneltmesini dilemesi şüphesiz gönlünde bir hafiflik doğurur. Allah'ın, duâ edenin duasını kabul edeceğine dair va'dini bilip inanarak ona dua etmesi, kendisine hayrın geleceğinden emin olarak irâdesini kuvvetlendirir, istihare ettiği iş hakkında gönlünde bir genişlik ve huzur belirir. Eğer ilk istiharesi sonunda tam bir huzura kavuşamazsa, istiharesini yediye kadar tekrar eder. Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber; "Ey Enes! Bir işe teşebbüs etmek istediğinde o iş hakkında yedi kere istihare et. Sonra gönlünden geçen temayüle bak. Çünkü hayır gönlündeki temayüldedir," buyurur.

İstiharenin kabule şâyân olup olmamasında istihare edenin imanı ve samimiyetinin büyük tesiri vardır. Seçkin kişilerin vicdanlarındaki safiyet, ahlâk ve inançlarındaki sağlamlığın tesiri ile kalbleri ilâhî feyzlere hazır olur. Kendilerinde böyle faziletleri görmeyenlerin iman ve ahlâkları konusunda hüsn-ü zan besledikleri kişilere istihare ettirmeleri daha uygundur, diyenler dahi vardır.
İstiharede tüm işlerimizi Allah'a bırakmak gibi fevkalâde önemli bir ahlâkî ve dinî davranış vardır. "Sizin hoşlanmadığınız nice şeylerin hakkınızda hayır olması umulur"[831][445] âyetinin delaletiyle anlıyoruz ki, insanlığın idraki, henüz tahakkuk etmemiş olayların sonucunu anlamaya yeterli değildir. Nitekim bizim şer zannettiğimiz nice olayların sonucunun hayır, ya da hayır zannettiklerimizin neticesinin şer olduğu çok çok karşılaştığımız olaylardandır. İşte istihare kişinin yapacağı işte, o işin sonucunu ta evvelden bilen Rabbin-den kendisini hayra yöneltmesini dilemesidir.
İstiharede bulunan kişi, "Ya Rabbî! Yapmayı tasarladığım şu işin sonunun hayır mı yoksa şer mi olacağını bilmekten âcizim" diyerek kendisinin bilmediğini itiraf edip, aczini ortaya koyması ehl-i sünnet akidesidir. İnsanların bilmesi Allah'ın bildirmesiyledir. Bu inançla işlerini Allah'a havale eden kişi, işlerin sonunda sıkıntıya düşmez.
Şunu belirtmek gerekir ki, istihare sonunun hayır mı yoksa şer mi olduğu bilinmeyen mubah işlerde veya yapılıp yapılmamakta muhayyer olunan ya da vakti geniş olan vâcib ve müstehaplarda meşru ve menduptur. Ama ilim tahsil etmek gibi sonunun hayır olduğu belli olan durumlarda yâ da mekruh veya haramları terk ve vakti sınırlı olan farz ve vâcibleri eda konusunda istihare yapılmaz.
İstiharenin şekli, zamanı, istihare namazı şartları vs. babın hadisinin tercemesinden sonra şerh bölümünde verilecektir.
İstiharenin mânâ ve önemine dâir olan bu girişten sonra şimdi hadisin terceme ve izahına geçebiliriz.[832][446]

**1538.** ...Câbir b. Abdullah (r.a.)'dan; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) bize Kur'an-ı Kerim'den bir sure öğretir gibi istihareyi öğretir ve buyururdu ki:
"Biriniz bir işe kalben azmettiğinde, farzın dışında (nafile olarak) iki rekat namaz kılsın ve şöyle dua etsin: Allah'ım bilgin ile bana hakkımda hayırlı olanı bildirmeni dilerim. Gücün yettiği için bana güç vermeni isterim.

Hayırlı olan tarafın bana açıklanması için senin o büyük fazl (ve kerem)inden isterim. Çünkü senin gücün yeter, bense güçsüzüm. Sen bilirsin, bense bilmem. Sen gayblan da pek yakından bilirsin.
Allah'ım! Eğer şu işin -yapmak istediği şeyi isim olarak söyler-benim dinim, yaşayışım, âhiretim ve işimin sonu açısından bana hayırlı olduğunu bilirsen (ki, şüphesiz bilirsin) bunu bana nasib ve müyesser eyle, o işte bana feyz ve bereket ver.
Allah'ım! Eğer bilirsen ki (bildiğinde şüphe yoktur) şu iş -evvelkinde olduğu gibi (benim dinim, yaşayışım^ âhiretim ve işimin sonu itibariyle)-şer ise, beni o işten ve onu benden çevir. Benim için hayır nerede ise, onu bana mukadder ve müyesser eyle. Gönlümü o işten hoşnut kıl."
Yada istihare yapan kişi sözlerinin yerine, " = dünya ve âhiretim hakkında da" diyebilir.[833][447]
İbn Mesleme ve İbn İsa, (hadisi rivayet ederlerken) Muhammed b. el-Münkedir ve Câbir kelimelerinden önce "ân"lafzını kullanmışlardır.[834][448]

## Açıklama

Hadis-i şerif Müslümamn tüm işlerinde istihare yapmasını emretmekte ve istihare dua ve namazını tarif etmektedir. Hz.Peygamberin bu emri bir tavsiye niteliğindedir. Vücüba değil, nedbe delâlet eder. Ayrıca hadis-i şerifte istihare için herhangi bir iş ayırımı yapılmamıştır, genel bir ifade kullanılmıştır. Buharı'deki:
"Resûlullah (s.a.) bize tüm işlerde istihareyi öğretirdi" mealindeki hadis de istiharenin ayırım yapılmadan bütün işlerde müstehâb olduğu zannı vermektedir. Fakat bu hadiste umum kast edilmemiş istiharenin meşru olduğu tüm işler murad edilmiştir. Hangi tür işlerin istihareye konu olacağı hadisten önceki mukaddimede belirtilmiştir.
Râvî Hz. Câbir'in; "Resûlullah bize istihareyi Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi öğretirdi" demesi, Hz. Peygamberdin istihareye ne derece önem verdiğini gösterdiği gibi insanların ona olan ihtiyacına da işaret etmektedir.
Peygamber (s.a.) istihare için bir işe kalben azmedilmesini şart koşmuş ve bu azmi "hemm" ile ifâde etmiştir. Bu demektir ki, "hemm"in dışında kalbe gelen duygu ve arzulardan dolayı istihare yapılmaz.
İnsanın kalbine gelen his ve arzuların bir kaç derecesi vardır. Bunlar:

**1.** Hâcis: Kalbde belirip sür'atle geçen his,
**2.** Hatır: Kalbde belirip kısa bir müddet eğlenen duygu.
**3.** Hadisü'n-nefs: Bir duygunun kalbde belirip beğenilmesi, güzel görülmesidir.
Kalbe gelen bu arzular ister iyi, ister kötü olsun, sevab veya günaha konu değildir. Ceza ve mükâfatı gerektirmez.
**4.** Hemm: Kalbe gelen bir arzuyu yapmanın tercih noktasına gelinmesidir. Bu dereceye ulaşan iyi arzular için sevab yazılır, kötüleri için günah yazılmaz.
**5.** Azm: Kalbde beliren bir şeye kat'î olarak karar verilmesi, O şeyin kalbde tam olarak yerleşmesi. Bu dereceye ulaşan arzuların hem iyileri hem de kötüleri yazılır, sevab veya günâha sebeb olur.
îşte istihare bu derecelerin dördüncüsü yani "hemm" ile ilgilidir. Çünkü iş "azm" derecesine ulaşmışsa kişi onu yapmaya kesin karar vermiş, irâdesini bir tarafa çevirmiştir. Bu merhalede olan bir kararı için istihare yapan bir kişi arzusuna aykırı bir sonucun belirmesinden çekinir. Dolayısıyle bu şekilde bir kararlılığa sahip olan kişinin istiharesinden sağlıklı bir sonucun alınması güçtür.
Kalbindeki arzu ilk üç derecede olan kişinin istiharesi ise, gereksizdir. Çünkü bu durumda olan kişi henüz bir işi arzu etme noktasına gelmiş değildir.
Hadisteki “hemm"den maksadın, azm olmasının muhtemel olduğu görüşünde olanlar da vardır.
İbn Ebî Cemre kalbin eğilimlerini "hemme, lemme, hatre, niyet, irâde ve azimet" olmak üzere altıya ayırmış, bunlardan ilk üçünün kalbe bir doğuş olup orada kalmadığını dolayısıyla bunlara hiçbir şer'î hükmün terettüp etmediğini söylemiştir. Son üçünde ise, şuurun, yapıp yapmamaktan bir tarafa kesin olarak temayülü ve sahibinin o emre tamamen teveccühü vardır. Bu çeşit ruhî haller sevab veya günaha sebeptir.
İbn Ebi Cemre istiharenin ikinci gruptaki dereceleri olmadan ilk üç derece esnasında yapılması gerektiğini söyler ve hadis-i şerifteki "hemm" tâbirinden Resûlullah'ın muradının da bu olduğunun anlaşıldığını kayd eder.
Hz. Peygamber, bir şeyi yapmak isteyen kişinin önce iki rekat namaz kılacağını ama bu namazın farzların hâricinde bir namaz olacağını belirtmiştir. Bu ifâdeden, revâtib sünnetlerin de istihare namazı yerine

geçebileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu durumda Nevevî'nin beyânına göre, sünnetin istihare niyeti ile kılınması gerekir.
Zeynuddin îrâkî, istihare hadisinin çeşitli rivayetlerinin hiçbirisinde istihare namazında okunacak sûre veya âyet konusunda hiçbir açıklığın olmadığını söyler. Nevevî ve Gazâlî ise, istihare namazının birinci rekatında Fâtiha'dan sonra "Kâfirim" ikincisinde ise, "İhlâs" sûrelerini okumanın müstehab olduğunu belirtirler. Birinci rekatte Fâtiha'dan sonra Kasas Sûresinin (sure 28) 68. ve 69. ayetlerini, ikincisinde de; Ahzab suresinin (sure 33) 36. ayetini okumanın müstehab olduğunu söyleyenlerde vardır.
En güzelinin bu farklı rivayetleri birleştirerek; birinci rekatte Kâfirim suresi ile Kasas suresinin 6. ve 69. âyetlerini; ikinci rekatte de İhlâs Suresi ile Ahzab Suresinin 36. âyetini birlikte okumak olduğu da belirtilmektedir.
Hadis-i şerifte istihare namazı için bir zamanın tayin edilmemiş olmasından, namaz kılınması mekruh olan vakitlerin dışında herhangi bir vakitte istihare namazının kılınabileceği sonucuna varılmıştır. Ama uygulama genellikle namazın gece yatmadan evvel kılınıp abdestli olarak yatılması biçimindedir. İstihare namazının duadan önce olması istihare edenin dünya ve âhiret saadetlerini müştereken istediğine işaret hikmetine dayanır.
İstihare duâsındaki şart cümlesinin tam Türkçe karşılığı "Allah'ım, eğer sen bflirsen"dir. Allah'ın bilmediği hiçbir şey olmadığı halde, ibarenin sanki Allah'ın ilminde şüphe varmış gibi bir ifâde ile sunuluşu üç ayrı yolla tefsir edilmiştir:
**a.** Bu sözün mânâsı "senin ezeli ilminde bu işin benim hakkımda hayırlı olduğu takdir edilmişse" demektir. Bu tefsir Aliyyü'l-Kaari'ye aittir.
**b.** Tiybî'ye göre mânâ: "Allah'ım, sen bilirsin" demektir.
**c.** Burada "tecâhül-i arif" denilen edebî sanat vardır. Bu san'at kişinin bildiğini daha kesin olarak ifade etmek için kullandığı bir söz şeklidir.
îlk iki tefsir sözü zahirinden çıkarmayı gerektirdiği halde, üçüncüsünde böyle bir zorunluluk yoktur. Onun için terceme üçüncü şıkka göre yapılmıştır. Allah'ın her şeyi bildiğine parantez içerisinde işaret edilmiştir.
Duadaki "bana nasib et" diye terceme ettiğimiz ifâdesi de ulemânın izahına konu olmuştur:
sözünü dâl'inötresiile zabt edenler olmuştur: "Bu işi bana makdur ve müyesser eyle" demektir. Dua, lügavî konulusu itibariyle geleceğe bağlıdır, geçmişe şâmil olmaz. Çünkü duâ bir talebtir, geçmişi taleb ise, muhaldir.

Buna göre istihare duasının gereği ilahî takdirin gelecek zamanda vücudunu kabul demek olur. Halbuki ilâhî takdirin tümü ezelîdir. Ezelde vaki olmuştur, kulun duâsıyle veya başka bir sebeble Allah'ın takdirini baştan istemesi mümkün değildir. Bundan dolayı istihare duâsındaki takdir, mecaz olarak ' 'teysir: kolaylık" manâsına hami olunur. Bu suretle ifâdesi atf-ı tefsir olur. Bazıları ise, üzerinde durulan
tâbiri; "Allah'ım! Bu işi benim kudretimin altına koy, bana bu işi başaracak güç ver" diye tefsir etmişlerdir.
Nevevî, istiharede bulunan bir kimsenin istihare neticesinde kalbinin karar kıldığı şeyi yapması gerektiğini söyleyerek şöyle der: "Kişi istihareden önce gönlüne gelen açık arzuya itimad etmemeli, şahsî ihtiyarını terk etmelidir. Aksi halde Allah için değil, kendi hevesi için istihare etmiş olur."
Aliyyu'l-Karî'nin ifâdesine göre, "bir iş için istiharede bulunan kişi, istihareden sonra gönlünde nefsinin isteklerinden ayrı bir genişlik ve meylin uyanması için bir müddet beklemesi gerekir. Bu müddet zarfında gönlünde açık bir temayül belirmezse, zahir olan, bu açık meyi belirinceye kadar istihare namazına devam etmesidir. Bazıları yediye kadar tekrar edeceğini söyler, îş acele olur da tekrara tahammül bulunmazsa, şu şekilde duâ edilmelidir: "Allah'ım, bana hayır ver, benim için hayrı seç ve beni kendi ihtiyarıma bırakma."
İstihare namazım kılmak mümkün olmaz ise, sadece duâsıyle iktifa edilir. Bazı rivayet farkları yüzünden çeşitli kaynaklarda zikredilen istihare duaları arasında ufak tefek ayrılıklar varsa da bunlar mânâya tesir edecek ehemmiyette değildir ve bu duaların hepsi istihare duasıdır. Herhangi birisinin okunması caizdir.
İstihare yapmak isteyen kişi yukarıda izah edildiği şekilde önce iki rekat namaz kılar. Bu namazın birinci rekatinde (Meşhur görüşe göre) Kâfirûn, ikincisinde de İhlâs sûresini okur. Namazdan sonra istihare duasını okur ve abdestli olarak kıbleye doğru yönelip yatar. Rüyasında beyaz veya yeşil görmesi hayra, siyah veya kırmızı görmesi ise, şerre alâmet sayılır. Ancak, bunun dayanağım bilmiyoruz. Bu şekilde yedi gece tekrarlanması ve kalbe ilk gelene bakılması bir hadis-i şerifte belirtilmiştir.[835][449]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif Hz. Peygamberin ümmetine olan şefkatine ve onun her fırsatta ümmetine hayır yollarını gösterdiğine delildir.
**2.** İyiliği veya fenalığı bilinmeyen işler için istihare namazı ve duası müstehabtır. Bu konudaki bazı hadislere şerh esnasında temas edilmiştir. Hâ-kim'in Sa'd b. Ebi Vafckâs (r.a.) vasıtasiyle Resûlullah (s.a.)'dan rivayet ettiği bir hadisi de şu mealdedir: "Çok istihare yapması ve Allah'ın hükmüne razı olması Ademoğlumın saadetinden, istihareyi terk etmesi ve Allah'ın hükmüne rızasızlığı da onun bedbahtlığındandır."[836][450]
**3.** Kul tüm işlerini Allah'a havale etmelidir.
**4.** Kulların bilgi ve güçleri Allah'ın bildirmesi ve kuvvet vermesine bağlıdır. Bu, ehl-i sünnet akidesidir.
**5.** İstihare için muayyen bir vakit yoktur. Mekruh vakitler dışında her zaman yapılabilir.[837][451]

## 32. İstiaze

**1539.** ...Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah sallellahu aleyhi ve sellem, beş şeyden (Allah'a) sığınırdı: Korkaklıktan, cimrilikten, kötü ömür (ihtiyarlık)dan, kalb fitnesinden ve kabir azabından.[838][452]

## Açıklama

Hadis-i şerif, Peygamber (s.a.)'in beş şeyden Allah'a sığındığını göstermektedir. Ancak bu sayı Resulüllah'ın Allah'a sığındığı şeyleri tahdid anlamında alınmamalıdır. Nitekim ileride gelecek olan hadislerde Hz. Peygamber'in başka şeylerden de Allah'a sığındığı belirtilmektedir. Hz. Ömer'in Efendimizi bu beş şeyden istiâze ederken işitip haber vermesi başka şeylerden istiâze etmediğine delâlet etmez.
Resul-i Ekrem'in bu beş şeyden Allah'a sığınmasındaki hikmetleri şu şekilde izah etmek mümkündür:
Korkaklık: Müslümamn cihâd etmesine, emir bil-ma'ruf nehy-i ani'l-münker vazifesini yerine getirmesine ve zâlim sultan karşısında hakkı söylemesine mânidir. Kişinin âsileri cezalandırmasına, mazlumlara yardım etmesine engeldir. Onun için müslümana yakışmayan bir haslettir. Bu yüzden Resul-i Ekrem korkaklıktan Allah'a sığınmıştır.

Korkaklığın zıddı cesarettir. Korkaklık ne derece beğenilmeyen bir huysa, cesaret de o nisbette övgüye lâyık bir haslettir. Cesaretli kişiler, ihtiyaç zamanında tehlikelerden yılmazlar. Cesaretin aşırı derecesine "tehevvür" denilir. Bir şeyin ilerisini gerisini düşünmeden heyecanla atılmak tedbirsizliktir, tehevvürdür. Korkaklık gibi tehevvür de kötü bir özelliktir.
Resul-i Ekrem bir hadis-i şerifte: "Korkaklıkta ar, ileri gitmekte şeref vardır. İnsan korku ile kaderin hükmünden kurtulamaz" buyurur.
Cimrilik: Aklın ve dinin maddi yardım yapılmasını gerekli kıldığı yerlere yardım etmemektir. Örf itibariyle "mâlî görevleri ifa etmemek" şeklinde tarif edilen cimriliğe arablar, "ihtiyacından fazla olan şeyi, isteyenden kıskanmak" demişlerdir. Türkçede cimriliğe, pintilik de denilir.
Cimrilik, müslümamn mâîî ibâdetleri yapmasına mani olur. Fakir ve muhtaçlara yardım duygusunu köreltir. Kişiyi bencilleştirir. Mal ve dünya sevgisini artırıp âh'reti unutturur. Şu mealdeki âyet-i kerime, cimriliğin ne kadar kötü olduğunu en açık şekilde ortaya koymaktadır. "Allah'ın bol nimetinden verdiklerinde cimrilik edenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilakis bu, onların kötülüğünedir. Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah işlediklerinizden haberdârdır."[839][453]
Cimriliğin kötülüğü konusunda bir çok hadis-i şerif vardır. Bunlardan en şümullüsü "Mü'min cimri olur mu?" sorusuna Resûlullah'ın verdiği "Hayır" cevabıdır.
Cimriliğin zıddı cömertliktir. Cömert insanlar, muhtaçlara ve hayır kurumlarına yardım ederler. Müsafire ikram etmekten zevk duyarlar. Ferdî ve sosyal her türlü hayırlı şeylere koşarlar. Bunu bir başkasının ayıplamasından veya zorlamasından değil. İçten gelerek yaparlar. Cömert olanlar aynı zamanda tasarruf sahibi de olurlar. Çünkü tasarruf hiç sarfetmemek ya da vara yoğa saçıp savurmak değil, kişinin şahsiyet ve mevkiine göre harcaması demektir.
Hz. Peygamber bir hadis-i şerifte "Cömerdin yemeği şifa, cimrinin yemeği ise, hastalıktır" buyurarak, bu iki hasletin mevkilerini gayet güzel bir şekilde ifâde etmiştir.
Cömertliğin aşırısı israftır, saçıp savurmadır. İslâm bunu da yasaklamıştır. Bir âyet-i kerimede, "Yeyiniz, içiniz ama israf etmeyiniz, şüphesiz O (Allah) israf edenleri sevmez"[840][454] buyurulmaktadır.

Kötü ömür: Tercemede de işaret edildiği üzere ihtiyarlıktan kinayedir. Ancak maksat, şuurun kaybedilmesine sebeb olan arzu ve duyguların çocuk arzu ve duygularına dönüştüğü derecedeki ihtiyarlıktır. Kur'an-ı Kerim bu devreyi diye tanımlar. Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Allah (c.c.) sizi yaratmıştır. Sonra öldürecektir, içinizden bir kısmı da ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bilmez olurlar, doğrusu Allah bilendir, her şeye kadirdir"[841][455]

Buharî'nin Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.)'dan rivayet ettiği bir hadiste belirtildiğine göre Peygamber (s.a.), "Allahım! Erzel-i ömre (ömrün en rezil haline) döndürülmekten de sana sığınırını"[842][456] diye dua etmiştir.

Söylediğini bilmez, şuuruna sahib olamaz, ibâdetleri hakkıyla yapamaz bir hale gelen, çocukların maskarası olan bir ihtiyar gözönüne alınırsa, Hz. Peygamber'in duasındaki hikmet daha kolay anlaşılır.

Kalbin Fitnesi: Kalbe gelen şeytânı vesveseler, günâh işleme ve isyan arzusu, kin, kıskançlık, bozuk inanç ve kötü ahlâk gibi kalbi kaplayan şeylerdir. İbnu'l-Cevzî kalbin fitnesini "kişinin tevbe etmeden ölmesi" diye tarif etmiştir. Tıybî ise, maksadın; "Allah kimi doğru yola koymak isterse, onun kalbini İslâmiyete açar, kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah böylece inanmayanları küfür bataklığına bırakır"[843][457] âyet-i kerimesindeki darlık olduğunu söyler.

Bu anlayışa göre kalbin fitnesi, dünyaya sarılmak, âhiretten yüz çevirmektir. Çünkü bu durumda olan kişinin iman ve İslama gönül vermesi, taate devam etmesi dikine göğe tırmanmak gibi imkânsız hâle gelir. İslâm ve istikâmet deyince canı sıkılır, daralır, bunalır. Tıkanır, yan büker, yoldan çıkar, içinden çıkılmaz bataklara batar, gider.

Resûlullah'ın kalbin fitnesinden Allah'a sığınmasına sebeb, kalbin bozukluğunun bedenin tümünün bozukluğuna sebeb olmasıdır. Çünkü onun bozulması ile tüm beden bozulur, onun düzelmesiyle tüm vücud düzelir. Bundan dolayı: "Kalb melik, beden ve uzuvlar tebaa gibidir. Tebaa melikin düzgünlüğü ile düzgün, bozukluğu ile bozuk olur" denilmiştir. Aynı şekilde kalb tarlaya, vücudun hareketleri de bitkiye benzetilir; arazi ne kadar iyi olursa, mahsulü de o ölçüde iyi olur. Arazinin bozukluğu bitkinin de bozukluğuna sebeb olur. Nitekim Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: "İyi

toprak Ruh bini ti izniyle bitki verir, çorak toprak kavruk bitki çıkarır. Şükredecek millet için böylece âyetleri yerli yerince açıklarız."[844][458]
Buhârî ve Müslim'in Nu'man b. Beşir (r.anhuma)'dan rivayet ettikleri bir hadiste Peygamber (s.a.); "...Haberiniz olsun! Bedende bir et parçası vardır; o iyi olduğu zaman tüm beden iyi olur, o bozulduğu zaman da tüm vücud bozulur. Dikkat edin o kalbtir" buyurmuştur.[845][459]
Bu izahlar ve nakiller gözönüne alınınca, Hz. Peygamberin, vücudun azalarının yaptıklarından değil de kalbin fitnesinden Allah'a sığınmasında-ki hikmet daha iyi anlaşılır.
Kabir Azabı: Hadisimize göre, Hz. Peygamberin Allah'a sığındığı şeylerin sonuncusu kabir azabıdır. Ölen kişinin Cennet mükâfatından önce alacağı bir mükâfat veya Cehennem azabından evvel göreceği bir azab vardır. Bu azab öldükten hemen sonra münker-nekir denilen meleklerin sorularından itibaren başlar.
Her ne kadar bu azaba kabir azabı deniyorsa da, haddizatında kabre mahsus değildir. Ceset bir denizin dibinde veya bir canavarın karnında bile olsa, bu azab ile karşılaşacaktır. Bu azaba kabir azabı denilmesi insanların büyük çoğunluğunun karada ölüp kabre gömülmesinden dolayıdır.
Kabir bir azab yeri olduğu gibi bir mükâfat yeri de olabilir. Nitekim Tirmizî'nin Ebû Said el-Hudrî'den rivayet ettiği uzunca bir hadisin sonunda Hz. Peygamber'in "Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da Cehennem çukurlarından bir çukurdur" buyurduğu belirtilmektedir. Kişinin kabirde karşılaşacağı şeyin ceza da mükâfat da olması muhtemel olduğu halde, daha çok kabir azabı diye meşhur olmasına sebep, allâme Taftazânî'nin ifâdesine göre; ya kabir azabı konusundaki hadislerin çokluğu ya da ölenlerin büyük çoğunluğunun azabı hakkeden kâfirler ve âsiler olmasıdır.
Ehl-i Sünnet ulemasının tümüne göre kabir azabı haktır. Bazı Mu'tezilelerle Peygamberliğin aslında Hz. Ali'nin hakkı olduğunu fakat Cebrail'in yanlışlıkla Muhammed (s.a.)'e getirdiğini iddia eden Râfizîler, kabir azabını inkâr ederler.
Kabir azabının varlığına delâlet eden âyet ve hadislere geçmeden önce kabul etmeyenlerin itirazlarını ve bu itirazlara verilen cevablara kısaca göz atalım.

Kabir azabını kabul etmeyenlerin itirazları aklî ve naklî olmak üzere iki grubta toplanabilir:

**a. Aklî itirazlar:** Ölü taş gibidir, kendisinde ne hayat ne de idrâk mevcûddur. Hayat ve idrâk olmayan câmid bir şeye azab mümkün değildir.

Bu itiraza şu şekilde cevab verilmiştir:

Allah (c.c.) tüm azablarda veya bir kısmında azabın vereceği acıyı veya nimetin vereceği lezzeti alacak kadar bir hayat halk edebilir. Bu, yeşil ağaçta ateşi gizlemekten daha zor değildir. Azab için ruhun bedene iadesi, azabın, izinin görülmesi şart değildir. Nitekim suda boğulan veya vahşi hayvanlar tarafından yenilenler de azab çekerler, ama bu görülmez. Allah (c.c.)'ın gücünü kudretini ve onun akü almaz eser ve sırlarını düşünen kişi bunu garib bulmaz.

**b. Naklî itirazlar:** Bunlar da şu âyetlere dayanır:

**1.** Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de " = (Cennetlikler) orada ilk ölümden başka bir Ölüm tadmazlar.,."[846][460] buyurmaktadır. Bu âyet insanların dünyadakinden başka ölüm tadmayacaklarını bildirmekte, dolayısıyle de kabir hayatının olmadığına işaret etmektedir.

**2.** "Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin... derler"[847][461] âyeti iki ölüm ve iki dirilme olduğunu haber veriyor. Eğer kabir hayatı olsaydı dirilişin üç olması gerekirdi. Biri dünyada (doğum), biri kabirde, biri de haşirde.

**3.** "Sen kabirlerdekilere işittiremezsin"[848][462] Bu âyette Cenab-ı Hak iman etmeyen inatçı kâfirleri kabirdeki ölülere benzetmiş ve kabirdeki ölülerin işitmeyeceği gibi bu kâfirlerin de söz dinlemeyecek derecede hissiz olduklarını belirtmiştir. Bu âyet de kabir hayatının olmadığına delâlet etmektedir.

Kabir hayatını inkâr edenlerin görüşlerine esas aldıkları bu âyet-i kerimeleri şimdi sırayla kabir hayatının varlığına işaret eden âyetlerin ve bunu açıkça belirten hadislerin ışığı altında, kabir azabını ve mükâfatını kabul eden ulemânın çoğunluğunun bu âyetleri izahına göz atalım.

**1.** İlk âyetteki birinci ölüm muhale bağlanarak, cennetliklerin ebediyyen ölmeyeceklerine dair olan hükmü kuvvetlendirmekten ibarettir. Maksat şudur: "Cennette ölüm farzedilse dünyadaki ölüme kıyasla bir kere olması gerekir. Halbuki Cennette o tek ölüm bile yoktur". Ayrıca birin veya ikinin

isbâtı, daha fazlasının olmamasını gerektirmez. Dolayısıyla bu âyet kabir hayatının olmamasını gerektirmez.
**2.** İkinci âyetteki iki ölüm ve iki diriltmeden maksat dünyadaki ve kabirdeki hayatlar ve ölümlerdir." = Bizi dirilttin" sözlerinde âhiret hayatı açıkça zahir olduğu için o hayat âyetteki "iki kere" ifâdesinin şümulünde değildir.
**3.** Üçüncü âyetten istifâde ile kabirdekilerin duymaması da onların azab görmeyeceklerine delâlet etmez. Çünkü onların duymamaları, idrak etmemelerini gerektirmez. Öyle olsaydı, sağırların hiçbir şey idrak etmemeleri gerekirdi. O halde .bu âyet de kabir azabının olmayışına delâlet etmez.
Şimdi de kabir hayatının ve bunun neticesi olarak kabir azabının varlığına işaret eden delillere bakalım.
ayetler:
**l.** Kim de beni anmaktan yüz çevirirse, şüphesiz onun için dar bir geçim vardır ve biz onu kıyamet günü kör olarak hasrederiz"[849][463] İbn Hıbbân'ın tahricine göre Hz. Peygamber (s.a.) buradaki “ = dar bir geçim"i kabir aza-
bıyla tefsir etmiştir.
**2.** " = Çoğunlukla övünmek sîzi o kadar oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz"[850][464]
Tirmizî'nin rivayetine göre Hz. Ali: "Biz kabir azabı hakkında şüphe edip duruyorduk, nihayet Allah (c.c) sûresini indirdi" demiştir.
**3.** = Biz onlara iki kere azab edeceğiz."[851][465] Katâde ve Rabî b. Enes, bu âyetin tefsirinde azabın birinin dUnyada, diğerinin kabirde olacağını söylemişlerdir.
**4.** Nihayet Allah (c.c.) onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu.Fir'avun'un kavmini ise, kötü azab kuşatıverdi. (Azabdan biri de) ateştir ki, onlar sabah akşam buna arz olunurlar. Kıyametin kopacağı gün de "Fir'avn âlini azabın en çetinine sokun" denilecek."[852][466]
Âyet-i kerimeler Fir'avn ve peşinden gidenlerin uğrayacakları üç azabı haber vermektedir. Bunlardan birincisi, Fir'avn'ın kavmini "kötü bir azabın kuşatması"dır ki, dünyada uğratıldıkları denizde boğulma (vb.) azabla-rıdır. İkincisi, "Sabah akşam arz olunacakları ateştir."

Kurtubî, bu azaba arz olunmanın berzahta vuku bulacağı hususunda müfessirlerin cumhurunun ittifakı olduğunu söyler. Mücâhid, İkrime, Mukâtil, Muhammed b. Ka'b gibi eski müfessirler ise, bu azabın, kabir azabı olduğunu söylerler. İbn Mes'ud (r.a.)'un "Fir'avn âline ve kâfirlerden Fir'avn ayarında olanlara sabah akşam cehennemdeki duraklan gösterilecek ve işte ilerideki eviniz burasıdır denilecektir" dediği rivayet edilir.

Üçüncüsü, "Fir'avn ehlini azabın en çetinine sokun" denilecektir. Bu azab da âhiretteki Cehennem azabıdır. Bu grubda zikredilen azabın öncekine atıf edâtiyle bağlanması iki azabın ayrı ayrı olmasını gerektirir. Çünkü ma'tûf, mâtufün-aleyhden başka olur.

Hadîsler:

**1.** Üzerinde durduğumuz hadiste Efendimiz kabir azabından Allah'a sığındığına göre kabir azabı vardır.

**2.** "Namazda dua" konusunda (hadis no: 880) Peygamber (s.a.)'in namazda iken, kabir azabından, Deccâl'in fitnesinden, hayatın ve ölümün fitnesinden günâhtan ve borçtan Allah'a sığındığı bildirilmektedir.

**3.** Kitâbü's-Sünne'de gelecek olan 4753 numaralı hadiste Hz. Peygamberin iki veya üç kere "kabir azabından Allah'a sığınınız" buyurduğu rivayet edilmiştir.

**4.** Yine Kitâbü's-Sünne'de 4750 numaralı hadiste belirtildiğine göre Peygamber (s.a.) müslümana kabirde soru sorulacağını haber vermiştir.

**5.** "Kabir azabının çoğu idrardandır."

**6.** İbn Abbas (r.anhuma)'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber iki yeni kabrin yanından geçerken "şüphesiz bu ikisine azab ediliyor..." buyurmuştur. Aynı mânâda Ebü Bekre'den de bir rivayet vardır.

**7.** "...Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da Cehennem çukurlarından bir çukurdur."

**8.** Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) "Kabir azabı haktır" buyurmuştur.

**9.** Buhârî'nin rivayetine göre, bir yahudi karısı Aişe (r.anha)'ya gelip "Allah seni kabir azabından korusun" diye dua etmiş, bunun üzerine Hz. Aişe, Resulüllah'a "insanlar kabirlerinde azab edilecekler mi?" diye sormuş. Efendimiz de "ondan (kabir azabından) Allah'a sığınırım" buyurmuştur.

Serrâc'ın Müsned'inde Mesrûk'dan bu hâdise nakledilirken, Peygamber (s.a.)'in "Evet kabir azabı haktır" buyurduğu rivayet edilir.

Kabir azabının varlığına açıkça işaret eden başka hadisler de vardır. Bunların tamamım buraya nakletmek geniş yer kaplayacaktır. Onun için bu kadarla iktifa ediyoruz, Akâid ulemâsının kabir azabı hakkındaki hadislerin çokluğundan dolayı bunun manen mütevâtir sayıldığım söyledikleri de göz-önüne alınırsa, artık bunu inkâra mecal kalmadığı ortaya çıkar.
Kabir azabının tahakkuku için ölünün diriltilmesinin şart olup olmadığında farklı görüşler vardır. Sahih görüşe göre ölünün diriltilmesi gerekir. Bunu gerekli görenler de ruhun iadesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe'nin bu konuda görüş beyân etmediği nakledilir.[853][467]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hadis-i şerif, günahlardan masum olmasına ve devamlı surette Allah in kontrol ve gözetimi altında bulunmasına rağmen, Rasulullah'ın devamlı olarak dua ettiğine ve kendisini kötülüklerden koruması için Allah'a yalvardığına delalet etmektedir.
Hz. Peygamberin bu duası ümmetine öğretmek ya da Allah karşısındaki muhtaçlığını hissettirmek gayesine mebnî olmalıdır.
**2.** Kabir azabı haktır.[854][468]

**1540.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resülullah (s.a.); "Allahım! Şüphesiz ben acizlikten, tenbellikten, korkaklıktan, cimrilik ve ihtiyarlıktan sana sığınının. Kabir azabından, ölümün ve hayatın fitnesinden sana sığınırım" diye dua edermiş.[855][469]

**Açıklama**

Bundan evvelki hadisin açıklamasında Peygamber (s.a.)'in değişik ifâdelerle hayatın bazı sıkıntılarından Allah'a sığındığı belirtilmişti. Bu hadis-i şerifte belirtilen ve tab'an insanın hoşuna gitmeyen şeyler de Efendimizin isti'âzesine konu olmuştur. Bunlardan bir kısmının izahı önceki hadiste geçti orada geçmeyenler şunlardır:
Acizlik: Bu terim esas itibariyle bir şeye güç yetirememe manasınadır. Burada kast edilen hayır ve ibâdetten düşmana karşı durmaktan acizliktir. Yoksa mutlak manâsıyla Allah'tan başka her varlık âcizdir. Aczin insandan soyutlanması mümkün değildir.

Tenbellik: Bundan murad, dünyevî işlerdeki tenbellik olabileceği gibi hayır ve hasenatta ağır davranma anlamındaki tenbellik de olabilir.
Korkaklık, cimrilik ve ihtiyarlık ile kabir azabı önceki hadisin açıklama kısmında geçmiştir. Ancak ihtiyarlık evvelki hadiste "Sû'ül-ömr" olarak ifâde edilmişti.
Ölüm ve hayatın fitnesinden maksadın ne olduğuna dair bilgi de "Namazda dua" konusunda 880. no'lu hadiste yer almıştır.[856][470]

**1541.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den; demiştir ki:
Ben Resûlullah (s.a.)'a hizmet ederken onun çokça şöyle dediğini işitirdim:
"Allah'ım geçmişe ve geleceğe âit sıkıntılardan, borçların ağırlığından ve düşmanların galebesinden sana sığınırım."[857][471]
(Râvî) Ya'kûb b. Abdurrahman, rivayetinde TeymVnin zikrettiklerinin bazılarım zikretti.[858][472]

**Açıklama**

Hemm ve Hazen; Hüzn, üzüntü, keder mânâlanndandır.Ancak hemm de, çok ileride olacak üzüntülerle, hüzn veya hazen ise geçmişte kaçırılan dünya ve ahiret hayırlarından dolayı duyulan kederlerle ilgilidir.
"Borçların ağırlığı" diye terceme ettiğimiz, kelimesi, bazı nüshalarda ilk harf olmak üzere şeklinde zabt olunmuştur.Eğrilik, da aksaklık, topallık mânâlarına gelir. Ağırlık, yük altındaki kişinin bükülmesine ya da aksamasına sebeb olduğu için borcun vereceği ağırlık mecazen bu şekilde ifâde buyurulmuştur. Borç, borçluyu düzgün yoldan ayıracağı için yukarıdaki ifâde şeklinin tercih edilmiş olması da mümkündür. Bu hâl ancak alacaklının ısrarla istemesi karşısında borçlunun borcu ödemekten âciz olması hâlinde tasavvur edilir.
"Düşmanların galebesi" olarak terceme edilen  terkibinin tam karşılığı "insanların galebesi" ya da "insanlara galebe"dir. Birinci mana kelimesinin failine, ikincisi de mef ûlüne izafesi suretiyle verilebilecek mânâlardır. Bu durumda Efendimiz hem insanların zulmüne uğramaktan hem de insanlara zulmetmekten Allah (c.c.)'a sığınmış demektir. İki türlü anlayışa tercemede işaret zor olacağı için sadece "insanların zulmü" mevzuu bahs edilmiş,

kişiye zulm düşman tarafından geleceği için insan "düşman" diye tahsis edilmiştir.
Buharı sarihlerinden Kirmanı, bu dua ile ilgili olarak şöyle der: "Bu dua, geniş mânâları içine alan veciz sözlerdendir. Çünkü kötülükler, aklî, gazabî ve şehevî kuvvetlere göre nefsî, bedenî ve haricîdirler. Kederler, aklî; aşağılıklarla korkaklık, gazabî; kötülüklerle cimrilik, şehevî; rezilliklerle acz ve tenbellik, bedenî; borcun ağırlığı ve galebe de haricî kötülüklerle alakalıdır. Son ikisinden birincisi mal, ikincisi de çevre ile ilgilidir. Dua işte bunların tümünü kapsamaktadır."
Nesâî'nin rivayeti "Allahım! Düşmanın ve borcun üstünlüğünden düşmanların şamatasından sana sığınırım" mânâsını verecek şekildedir.
Hadisin sonunda Yakub b. Abdurrahman'ın, Teymî'nkı zikrettiklerinden bazılarını söylediği ifâde edilmiştir. Teymî bir önceki hadisin râvilerin* dendir. Mutemir'in babası Süleyman b. Tarhân et-Teymî'dir.
Bu izahtan anlaşılacağı üzere üzerinde durduğumuz hadisin râvisî, önceki hadiste zikredilenlerin bazılarını da söylemiştir. Ancak bu kısımların neler olduğuna dâir bir açıklık mevcut değildir.[859][473]

**1542.** ...Abdullah b. Abbâs (r.anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) ashaba şu duayı Kur'an-ı Kerim'den bir sûre öğretir gibi öğretirdi: "Allah'ım! Cehennem azabından, kabir azabından sana sığınırım. Mesîhu'd-Deccârin fitnesinden, ölüm ve hayatın fitnesinden sana sığınırım."[860][474]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte zikri geçen duanın ihtiva ettiği bölümler daha evvel geçen bazı hadislerde de geçmiştir. O hadislerde gerekli bilgiler verilmiştir.[861][475]
Hadiste Deccâl için "Mesîh" tâbiri de kullanılmıştır. Buna sebeb Deccal'in gözünün silinmiş (mesh edilmiş) olmasıdır.
Deccâl, "yalan söyleyen, hakkı çokça örten, karıştıran" manalarına gelir. Bilindiği gibi Deccâl âhir zamanda çıkacak, tanrılığını iddia edip insanları buna davet edecektir.

Peygamber (s.a.) onun geleceğini haber vermek ve insanların onun fitnesinden sakınmalarını temin etmek maksadıyla, onun fitnesinden Allah'a sığınmıştır.
Bu konuda da geniş izah 880 nolu hadisde geçmiştir. Ayrıca 4315 ve devamında gelecek olan hadislerde Deccâl'le ilgili bilgiler gelecektir.[862][476]

**1543.** ...Âişe (r.anhâ)'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şu sözlerle duâ ederdi:
"Allah'ım! Cehennemin fitnesinden (Cehenneme götürecek kötü amellerden) Cehennemin azabından zenginlik ve fakirliğin şerrinden sana sığınırım."[863][477]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin İbn Mâce'deki rivayeti şu mânâyı verecek lafızlar ihtiva etmektedir: "Şüphesiz Resülullah (s.a.) şu sözlerle dua ederdi: Allah mı, cehennemin fitnesinden ve azabından, kabrin fitnesinden ve azabından, zenginlik fitnesinin şerrinden ve fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım. Mesihü'd-Deccâl'in fitnesinden de sana sığınırım. Allah'ım! Hatalarımı kar ve dolu suyuyla yıka, beyaz elbiseyi kirlerden temizlediğin gibi, benim kalbimi de hatalardan temizle. Doğu ile batının arasım açtığın gibi benimle halalarımın arasım da aç. Allah'ım! Tenbellikten, ihtiyarlıktan, günahtan ve borçtan sana sığınırım."
Görüldüğü gibi İbn Mâce'nin rivayeti oldukça uzundur.
Hadis-i şerifte beyân edilen "Cehennemin fitnesi"nden maksat, "kişinin Cehenneme girmesine sebeb olacak olan kötü amellerdir." Efendimiz hem bu amellerden hem de Cehennem azabından Rabbine sığınmıştır. Çeşitli vesilelerle ifâde edildiği gibi, Hz. Peygamber'in bu şekilde dua etmesi Cehenneme gireceği korkusundan değil, ümmetine öğretme maksadına mebnidir.
Zenginliğin Şerri: Allah'ın verdiği malda cimrilik edip onun istediği yollarda harcamamak, zekât, fitre gibi mâli görevleri ihmal etmek ya da malı haram yollarda harcamak ve mal sebebiyle kibirlenmek, övünmektir.
Fakirliğin Şerri: Allah'ın verdiğine razı olmamak, Allah'ın taksimine isyan etmek, yoksulluğa sabretmemek, zenginlerin elindekini kıskanıp ona göz

dikmektir.
Fakirliğin çeşitli mânâları vardır:
**a.** Mal azlığı zekâtın sarf yerlerinin belirtildiği âyette geçen fukara, malı az olanlardır.
**b.** Nefsin fakirliği. Bu, nefsin tama ve aç gözlülüğüdür. "Kanaati yitiren kişiyi mal zenginleştirmez" diye meşhur olan sözde kast edilen bu fakirliktir.
**c.** Allah'a muhtaçlık: Bu nevi fakirlik, zengin-fakir, zayıf-kuvvetli tüm insanlığa şâmildir. = Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız"[864][478] âyet-i kerimesinde bu fakirliğe işaret edilmiştir.
Hz. Peygamberin duasında, Allah'a sığındığı fakirlik şüphesiz ilk iki sınıf fakirliktir. Allah'ın koruması olmasa, mal ya da nefis fakirliğinin sebeb olmayacağı kötülük, doğurmayacağı fitne yoktur. Bugün insanlığın başına belâ olan bazı rejimler, zenginlik-ve fakirlik fitnelerinin eseridir. Büyük düşünürlerden Sadî'nin Gülistan adındaki eserinde "fakir zorla almaya kalkmadan önce ona ver" mânâsındaki sözü, bugünün fitnesine senelerce evvel yazılmış bir reçetedir.[865][479]

**Bazı Hükümler**

Hadis-i şerif, Cehenneme girmeye sebeb olacak amellerden ve Cehennem azabından fakirlik ve zenginliğin fitnesinden Allah'a sığınmanın gerektiğine delildir.[866][480]

**1544.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle duâ ederdi:
"Allah'ım, fakirlikten (hayrımın) azlığından, zilletten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım"[867][481]

**Açıklama**

Hadis-i şerifteki "azlık" kelimesinin önüne bir takdir yapılmış ve ona göre terceme edilmiştir. Kelimenin ken disinden önceki " = fakirlik" kelimesinin tefsiri olması da mümkündür. Bu takdirde "aziık"tan maksadın, "mal azlığı'* olduğu anlaşılır ki o da fakirliktir.

Bu hadiste öncekilerden fazla olarak Hz. Peygamberin zilletten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan da Allah'a sığındığı görülmektedir. Zillet; hor, hakîr olmak, meskenet mânâlarına gelir. Burada kast edilen Allah'tan başkalarının karşısında küçülmektir.
Zulüm: Lügatte "bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak" demektir. Istılah olarak, "haddi aşmak" veya "başkasının malında haksız yere tasarruf etmek" şekillerinde tarif edilir.
Zulmeden kişiye zâlim, zulme uğrayana da mazlum denilir. Zulmün zıddı adi, zâlimin mukabili de "âdil"dir. Adalet Allah'ın sevdiği haslet, âdil de Allah'ın rızasına nail olmuş kişidir. Peygamber (s.a.), Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı haşr gününde, Cenab-ı Hakk'ın himayesinde gölgelenecek yedi sınıftan birinci olarak âdil idareciyi saymıştır.
Zâlim, Allah'ın gazabını haketmiş, mazlum da duası makbul kişiler arasında sayılmıştır.[868][482]

**Bazı Hükümler**

**1.** Fakirlikten Allah'a sığınmak meşrudur.
**2.** Allah'tan | başkasının] karşısında zillet caiz değildir.
**3.** Müslüman zulme uğramayı istemediği gibi zulmetmekten de kaçınmalıdır.
**4.** Kişinin kötülüklerden sakınması, ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.[869][483]

**1545.** ...îbn Ömer (r.anhumâ)'dan; demiştir ki:
Şu sözler Resûlullah (s.a.)'ın duasındandır:"Allah'ım! (Bana verdiğin) nimetlerinin yok olmasından, (bahşettiğin) sıhhati nin değişmesinden, cezanın aniden gelivermesinden ve gazabm(a) sebep olan herşeyden sana sığınırım.„[870][484]

**Açıklama**

"Sıhhatinin değişmesi" diye terceme ettiğimiz terkibi, bazı nüshaıarda şeklindedir.kelimesi hem lâzım, hem de müteaddi olarak kullanıldığı için kelimesi ile aralarında manayı değiştirecek fark yoktur.

Hadiste Allah'ın nimetinin yok olmaması istenmektedir. Bu nimetten maksat, dine ve âhirete faydası olan tüm dünyevî nimetlerdir.
Efendimiz Cenab-ı Hakk'ın genel mânâda azabından Allah'a sığınmanın yerine cezasının aniden gelivermesinden Allah'a sığınmaktadır. Çünkü cezanın aniden gelivermesi, onun peyderpey gelmesinden çok daha şiddetlidir.[871][485]

**1546.** ...Ebû Hüreyre (r.a.) demiştir ki:
Resûlullah (s. a.) şöyle diyerek dua ederdi: "Allah'ım, ihtilaf ve düşmanlıktan, nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."[872][486]

## Açıklama

Nifak asıl itibariyle kalpteki küfrü gizleyip mü'min görünmektir. Bu itikadı nifaktır. Ancak burada hem itikadı hem de amelî nifakın kast edildiğini söylemek daha uygundur.
Amelî nifak, Peygamber (s.a.)'in hadislerinden anlaşıldığına göre, yalan söylemek, emânete hiyânet etmek ve va'dinde durmamaktır.
Tıybî, hadisteki "nifak"tan maksadın "kişinin arkadaşına içindekinin aksini izhar etmesi" olduğunu söyler. "Amelde gösteriş" diye tefsir edenler de olmuştur.
Efendimizin Allah'a sığındığı üçüncü sıfat da "kötü ahlak"tır. Aslında düşmanlık ve nifak da kötü huylardandır. İfâde âmrnın hâss üzerine atfı ka-bilindendir.
Ahlâk, hulk kelimesinin çoğuludur. Türkçede karşılığı "huy"dur. Daha geniş bir ifâdeyle nefse yerleşen ve fiillerin kendisinden kolaylıkla çıktığı melekedir." Eğer bu melekeden aklen ve dinen güzel görülen işler zuhur ederse, bu ahlâk güzel ahlâk; hoş görülmeyen hareketler çıkarsa: kötü ahlâktır. Meselâ edeb, tevazu, cömertlik (vs.) birer güzel meleke neticesidir.
İslâmiyet ahlâk ve fazilet dinidir. Onun için güzel ahlâka fevkalâde önem vermiştir. Hz. Peygamber'in "ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim,", "sizin imanca en güzeliniz Ahlâkça en güzel olanınızdır." "Allah'a kullarının en sevgilisi ahlâkça en güzel olanıdır" hadisleri, İslâmın ahlâka verdiği önemi açıkça ortaya koyar. Peygamber (s.a.)'in, "Allahım! Senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk isterim" diye dua etmesi de bu gerçeğin en güzel örneğidir.

Alimler, ahlâkın değişip değişmeyeceği konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerse de, meşhur olan görüşe göre ahlâkın değişmesi, güzelleşmesi mümkündür. Öyle olmasaydı, Resulullah (s.a.) "Ahlâkınızı güzelleştiriniz," buyurmazdı. Onun için güzel ahlâkın en güzel şekilde temsil edildiği İslâm dinine mensup olan müslümanların ahlâklarını güzelleştirmek için bir taraftan ruhî terbiyeye önem vermeleri, diğer taraftan da Allah'a dua etmeleri gerekir.[873][487]

**Bazı Hükümler**

Düşmanlık ve ikiyüzlülük kötü ahlâkın en çirkinlerindendir.Çünkü zararları sadece sahipleriyle sınırlı değildir, başkalarına da dokunur.[874][488]

**1547.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den, rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) şöyle duâ edermiş;
"Allah'ım, açlıktan sana sığınırım. Şüphesiz o kötü bir yatak arkadaşıdır. Hıyanetten de sana sığınırım. Çünkü o pek kötü bir sırdaştır."[875][489]

**Açıklama**

Hz.Peygamberdin Allah'a sığındığı açlık, bilinen mânâda midenin boşluğundan dolayı hissedilen elemdir.Bu insanın görünen ve görünmeyen güçlerine tesir edip, taât ve ibâdete engel olduğu için Allah'a sığınmıştır.
Efendimiz açlık için "yatak arkadaşı" tabirini kullanmıştır. Bu manayı verdiğimiz kelimesi manasınadır ki, yattığı yerde arkadaşından ayrılmayan" demektir. Açlık, gece gündüz, uykuda ve uyanıkken tesirini hissettirdiği, sahibinden hiç ayrılmadığı için "yatak arkadaşı" diye ifade edilmiştir.
Bu ifadeden, Allah'a sığınılacak açlığın insana zarar veren, ibâdetine mani olacak derecede onu zayıflatan açlık olduğu anlaşılır.
Üzerinde durduğumuz hadise göre, Hz. Peygamber'in Rabbine sığındığı ikinci sıfat, hıyanettir.
Hıyanet, emânetin karşıtıdır. Tıybî hiyâneti, "O kimse yokken ahdi bozmak suretiyle hakka muhalefettir" diye tarif eder. Ahd ve tüm şer'î teklifleri kapsayan bir terimdir. Buna göre hadiste kast edilen hıyanet birisinin bıraktığı emanete hıyanetten çok daha şümullüdür. İnsanın yüklendiği tüm

şer'î mükellefiyetlerin hakkını edâ etmemesidir ki, bildiğimiz anlamdaki emânete hiyânet de bu mânânın alanına girer.
"Sırdaş" diye terceme ettiğimiz kelimesi, aslında "elbisenin astarı" demektir.Burada sırdaş mânâsına gelebileceği gibi, "insanın içinde gizlediği şer" mânâsı da kast edilmiş olabilir.
Bu babın başından beri Hz. Peygamberin Allah'a sığındığı sözler tedkik edilirse, bunların ya tüm kötülüklere şümulü olan muhtevalı kelimeler ya da zararı umûmu ilgilendiren kötülükler olduğu görülür. Efendimizin sözlerinden dünyalık gibi görünenler, aslında, âhirete mütealliktir. Meselâ açlık, ilk bakışta dünyevi bir sıkıntı olarak görülebilir ama, Resul-i Ekrem'in açlıktan Allah'a sığınmaktaki gayesi dünya lezzetlerini kaybetme endişesi değil, ibâdetlerim ifâya mâni olacağı korkusudur. Hz. Peygamberin yemek konusundaki sünneti tedkik edilirse, bu gerçek açıkça ortaya çıkar.[876][490]

**1548.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den Resûlullah (s.a.)'uı şöyle duâ ettiği rivayet edilmiştir:
"Ey Allah'ım! (Şu) dört şeyden sana sığınırım. Faydası olmayan ilimden, huşu duymayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duadan."[877][491]

### Açıklama

Hadiste açıkça görüldüğü gibi Hz. Peygamber dört şeyden Allah'a sığınmıştır. Bunlar:
**a. Faydasız ilim:** Şüphesiz bundan maksat, para kazandırmayan bilgi değildir.Dünyada amele, âhirette de sevaba vesile olmayan ilimdir. Bu durumda olan bilgi, sahibi için zarardan başka birşey değildir. Çünkü o, sahibinin Cehenneme atılmasına sebeptir. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre, Fahr-i Kâinat Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:
"Kişi kıyamet günü getirilip cehenneme atılır, bağırsaktan dökülür, eşeğin değirmeni döndürdüğü gibi sahibi onları döndürür durur. Bunun üzerine cehennemlikler onun etrafına toplanıp, "Ey filan, bu hâlin ne? Sen bize iyiliği emredip, kötülükten sakındırmıyor muydun? derler. Adam da "Evet, size iyiliği emrediyordum, fakat kendim yapmıyordum. Kötülükleri men ediyordum ama kendim yapıyordum" der."

Yine Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İsra gecesi dudakları ateşten makaslarla kırpılan bir topluluğa uğradım. Bunlar kimler ya Cibril? diye sordum."
"Bunlar ümmetimin, söylediklerini yapmayan hatipleridir" dedi.
Taberânfnin ceyyid bir isnadla rivayet ettiği hadiste de Efendimizin:
"İnsanlara hayrı öğretip de kendileri yapmayanlar,kendisi yanıp başkalarını aydınlatan kandile benzerler" buyurduğu bildirilmektedir. Bilgisi kendisine fayda vermeyen, bir başka ifadeyle, ilmiyle amel etmeyenlere verilecek cezanın şiddeti yukarıda tercemelerini naklettiğimiz hadislerden gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır. Onların son derece çetin azablarla karşı karşıya kalmalarına sebep, cemiyet içerisinde önder sıfatını haiz olmaları, davranışlarının başkaları için misal teşkil etmesidir. Çünkü onların davranışlarını gören cahiller, "bu âlimdir bir ruhsat olmasa böyle yapmazdı, mutlaka onun bir bildiği var" diyerek, âlimin yaptığı kötülükleri işlemeye kalkacaktır. Böylece kötülükler onu yapan bilgin vasıtasıyla yapılacaktır. Hz. Ali "iki kişi belimi kırdı: İlmiyle amel etmeyen âlim ve kendisini ibadete veren câhil" der. Çünkü bunların ikisi de insanların sapmasına sebeb olabilir. Zira insanların bir alimin yaptığına uymaları, sözünü tutmalarından daha yaygın olabilir. Kendini ibadete veren câhile de insanlar meylederler, onun peşinden giderler, neticede onun cehli kendisine uyanların tümüne sirayet eder.
İlmi ile âmil olmayanları kötüleme sadedinde âyetler de vardır. Şu mealdeki âyetler bunlardandır:
"Yapmayacağınızı söylemeyiniz. Allah yanında şiddetli bîr buğza sebeb olur.”[878][492]
"(Ey bilginler) Sizler kitabı (Tevrat'ı) okuyup gerçekleri bildiğiniz halde, insanlara iyiliği emrediyor, kendinizi unutuyor musunuz?"[879][493]
Huşu Duymayan Kalb: Yani Allah'ın adı anıldığında itaat etmeyen, haz duymayan, şeriatın hükümlerine bağlanmayan kalbten Efendimiz Allah'a sığınmıştır. Nitekim Allah da şu âyet-i kerimede kalplerin katılaşıp huşu duymamasını kötülemiştir:
"...Kalbleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler."[880][494]
Doymayan Nefis: Dünyaya düşkün olan doymak bilmeyen, Allah'ın taksimine razı olmayan aç gözlü nefis.

Kabul Edilmeyen Duâ: Aslında bu mânâyı ifade eden sözün tam karşılığı "işitilmeyen dua"dır. Kabul edilmeyen dua, sanki hiç işitilmemiş gibi olduğu için bu şekilde ifâde edilmiştir. Bu ifâdenin aynı manaya kullanıldığı başka yerler de vardır. Meselâ rükûdan kalkarken söylediğimiz sözü, "Allah kendisine hamd edene karşılık verir" demektir.[881][495]

**Bazı Hükümler**

**1.** Duada seci'li sözlerin söylenmesi meşrudur. Bunun doğru olmadığına dair olan hadis, secili söz söylemek
maksadıyla gayret sarfetmeyi, tekellüfe girmeyi hoş görmemektedir. Çünkü tekellüf kalbin huşûunu giderir.
**2.** Faydası olmayan ilimden, huşu duymayan kalbden, dünyaya doymayan nefisten ve kabul olunmayan duadan Allah'a sığınmak meşrudur.[882][496]

**1549.** ...Ebu'l-Mu'temir dedi ki: Zannediyorum Enes b. Mâîik (r.a.) Peygamber (s.a.)'in; “Allah'ım, fayda vermeyen (kabul edilmeyen) namazdan sana sığınırım" dediğim haber verdi ve başka bir dua (daha) söyledi.[883][497]

**Açıklama**

Hadisin tâbiûndan olan râvisi hadisi kimden duyduğunu kesin olarak hatırlayamamış. Ancak Enes b. Mâlik'ten dinlediğini zannederek rivayetinde buna işaret etmiştir.
Rivayetten anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber "Allah'ım, fayda vermeyen namazdan sana sığınırım" diye dua etmiştir. Namazın fayda vermesinden maksat, kabul edilip sevaba vesile olmasıdır. Metinde görüldüğü üzere Enes başka bir dua ilâve etmiş, fakat bu ilavenin ne olduğuna işaret edilmemiştir. Hadisin Ebû Dâvud'dan başka bir yerde rivayeti olmadığı için o ilâvenin ne olduğunu öğrenmek mümkün olamamıştır.[884][498]

**1550.** ...Ferve b. Nevfel el-Eşca'î'den[885][499]; demiştir ki: - Mü'minlerin anası Âişe (r.anhâ)'ya Resûlullah (s.a.)'in nasıl dua ettiğim sordum, şöyle cevap verdi:

"Allah'ım, yaptıklarımın ve yapmadıklarımın şerrinden sana sığınırım" derdi.[886][500]

**Açıklama**

Hz. Âişe validemizin haber verdiği bu hadise göre Hz.Peygamber (s.a.) iki şeyden, yaptıklarının ve yapmadıklarının şerrinden Allah'a sığınırmış.
"Yaptıklarının şerrF'nden maksad, yaptığı hareketlerin, dünya ve âhi-rette cezayı gerektirecek cinsten olmasıdır. Çünkü şer iyi hareketlerin değil, kötülüklerin neticesidir.
"Yapmadıklarının şerri"ndan kast edilen mânâ, âlimler tarafından üç şekilde izah edilmiştir:
**a.** Duâ ettiği âna kadar yapmadığı halde ileride yapması muhtemel olan kötülüklerin şerrinden Allah'a sığınmak, yani Allah'tan ileride kendisini kötülük yapmaktan konımasmı islemek.Bu izaha .göre Resulüllahf s.a.)'in duası, "Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası Allah'ın tuzağından (mühlet vermesinden) emin olmaz"[887][501] mealindeki âyet-i kerimeyi hatırlatmaktadır.
**b.** İnsan kötülükleri işlemediğinden dolayı kendisinde bir ucub kendini beğenme hasıl olabilir. Bu da aslında kaçınılması gereken bir huydur. İşte Efendimiz yapmadığı şeylerden dolayı kendisine bir kibrin gelmesinden Rabbine sığınmıştır.
**c.** Kişi kendisi kötülük yapmadığı halde başkalarının yaptıklarının zararı ona da dokunur. Buna göre mânâ, "Ben yapmadığım halde başkalarının yaptıkları kötülüklerin şerrinden sana sığınırım" demek olmuş olur. Nitekim bir âyet-i kerimede Cenab-ı Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Bir de öyle bir fitneden sakının ki, o içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umûma sirayet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki Allah'ın azabı şiddetlidir"[888][502]

**1551.** ...Şuteyr b. Şekel[889][503], babası Şekel b. Humeyd[890][504] (r.a.)'den; onun şöyle dediğini haber verdi:
Ya Resûlallah, bana bir dua öğret, dedim.
"Allah'ım! Kulağımın, gözümün, dilimin, kalbimin ve menimin şerrinden sana sığınırım de" buyurdu.[891][505]

**Açıklama**

Tirmizî bu hadis için "hasen-garibdir, bu senedden başka bir yolla bilmiyoruz, der.
Ebû Dâvûd hadisi Ahmed b. Hanbel'den işitmiş, Ahmed b. Hanbel ise, Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr ve Vekî’ olmak üzere iki ayrı üstaddan almıştır. Bunların rivayetleri mânâ itibariyle aynıdır. Rivayetin Muhammed b. Abdullah (Ebû Ahmed) kanalıyla gelen isnadında Şüteyr b. Şekel'in babasının Şekel b. Humeyd olduğu açıkça belirtilmiş, Vekf kanalıyla gelen is-nadda ise, Şekel b. Humeyd hiç anılmadan Şüteyr b. ŞekePin babasından rivayet ettiği belirtilmiştir.
Hadis-i şerife göre Efendimiz üç duyu organı ile kalb ve meninin şerrinden Allah'a sığınmayı tavsiye etmiştir. Şüphesiz bu duyu organlarının Allah'a sığınılacak serleri o organların kötülükleridir. Meselâ:
Kulağın şerri; hakkı duymamak iyiliği emr, kötülükten sakındıran sözlere kulak asmamak, va'z ve nasihati dinlememek, yalan, iftira gibi günah
olan şeylere rağbet etmektir.
Gözün şerri: Bakılması haram olan yerlere bakmak, baktığına hakaret-
âmiz bir şekilde bakmak, ibret almak için bakılması gereken yer ve şeylerden sarf-ı nazar etmektir.
Lisanın Şerri: Dil vasıtasıyla işlenen tüm günahları işlemek ve dilin yapabileceği hayırları terk etmektir. Yani dili maksadına aykırı kullanmaktır.
Yalan, küfür, gıybet, söz taşıma, kötülüğü emretme, hakaret etme, müslümanlara üzücü sözler sarfetme (vs.) dilin işleyebileceği günahlardandır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim okumak, Allah'ı zikretmek, hakkı tavsiye etmek, müslümanlann gönlünü alıcı sözler söylemek gibi dilin işleyeceği hayırları terk etmek de lisânın şerlerindendir.
Kalbin şerri: Kalbin Allah'tan başkasıyla, özellikle Allah'ın haram kıldığı şeylerle meşgul olmasıdır. Kin, kıskançlık, riya, büyüklük taslamak, buğz, düşmanlık (vs.) kalbin belli başlı şerlerindendir.
Meninin Şerri: Meniyi meşru olmayan yerlere akıtmaktır. Bundan maksat, zina olabileceği gibi, harama bakmak veya harama dokunmak gibi zinayı hazırlayan yollara akıtmayı da içine alabilir.

Meniden maksadın, meninin mahalli olan tenasül uzvu olması da muhtemeldir.[892][506]

**Bazı Hükümler**

**1.** İnsan vücudundaki organların her birinin kendine göre işleyebileceği günahlar vardır.
**2.** Organların işleyebilecekleri günahların şerrinden Allah'a sığınmak gerekir.[893][507]

**1552.** ...Ebu'l-Yeser[894][508](r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) şöyle dua edermiş:
"Allah'ım! Yıkıntı (altında kalmak)dan, (yüksek bir yerden) düşmekten, boğulmaktan, yangından ve ihtiyarlıktan sana sığınırım. Beni ölüm esnasında şeytanın çiğnemesinden, senin yolunda (harbederken) düşmana arka dönerek ölmekten ve (akrep ve yılan tarafından) sokularak ölmekten sana sığınırım."[895][509]

**Açıklama**

Şeytanın ölüm anında kişiyi çiğnememesinden maksat, Hattabî'nin ifadesine göre, kulun dünyadan ayrılışı esnasında şeytanın onu sarması, tevbe etmesini engellemişidir. Çünkü şeytan onun halini düzeltmesini ve düştüğü karanlıktan çıkmasını önler. Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesini ölümü kötü görmesini temin eder. Dünyada ebedî kalmama konusundaki Allah'ın takdirine razı olmamasını, böylece onun Allah'a, Allah'ın gazabını haketmiş olarak kavuşmasını sağlar. Rivayet edildiğine göre, şeytan insanoğluna en çok ölüm hâlinde musallat olur ve yardımcılarına "bunu yakalayınız, zira bugün kaçırırsanız, bir daha ele geçiremezsiniz," dermiş.
"Allah yolunda arka dönerek ölmek"den maksat, meşru bir mazeret ya da bir savaş stratejisi gereği olmaksızın savaş meydanından kaçarken ölmektir. Murad'ın, Allah'ın zikrine sırt çevirip başkalarına yönelmek, tâatleri terk edip isyanlara dalmak, âhireti unutup dünyaya gönül vermek ve bu hâl üzere ölmek olması da muhtemeldir.
Peygamber (s.a.)'in bu duasında daha öncekilerden farklı olarak Allah'a sığındığı şeyler arasında suda boğulmak, ateşte yanarak ölmek ve zehirli bir

hayvanın sokmasından dolayı ölmek de bulunmaktadır. Efendimizin "zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş olarak ölmekten" Allah'a sığınması, bu sokmanın ölüme sebeb olmaması hâline de şâmildir. Yani o öldürmese bile zehirli hayvanların sokmasından Allah'a sığınmıştır. Nitekim İbn Ebi Şeybe'nin rivayetine göre, Fahr-i Kâinat (s.a.)'ı namaz kılarken bir akreb sokmuş bunun üzerine Efendimiz, "Allah akrebe lanet etsin, ne bir nebî bırakır, ne de başkasını" buyurup tuz ve su istemiş, sonra onu akrebin soktuğu yere sürüp kâfirûn, Felak ve Nâs surelerini okumuştur.
Hz. Peygamber'in metinde belirtilen musibetlerden Allah (c.c.)'a sığınması, ümmetine öğretme maksadına mebnidir. Zira onun şeytanın tasallutuna uğramak ya da düşmandan kaçmak gibi durumlara düşmesi mütesavver değildir.
Yıkıntı altında kalmak, yüksek bir yerden düşerek ölmek, suda boğulmak, ateşte yanmak ve akrebin sokması neticesinde ölmek şehitliğe sebeptir. Buna rağmen Hz. Peygamberin bunlardan Allah'a sığınmasına sebep, onların vereceği azabın şiddetli oluşu, bu yüzden kulun sabredememe endişesidir. Çünkü şeytan, müslümanın zayıf bir ânını yakalamak için fırsat gözetlemekte, pusuda beklemektedir. İşte böyle bir anda şeytanın musallat olması, imanın elden gitmesine sebeb olabilir. Onun için Efendimiz bunlardan Allah'a sığınmıştır.[896][510]

**1553.** ...İbrahim b. Mûsâ er-Râzi (yukarıdaki hadisi) İsâ -Abdullah b. Saîd- Ebu Eyyub'un azatlısı senediyle Ebu'l-Yeser (r.a.)Men rivayet etmiş ve ona; "Ve kederden (Allah'a sığınırım)" (sözünü) ilâve etmiştir.[897][511]

**Açıklama**

Görüldüğü gibi bu rivayet bir önceki hadisin farklı bir naklinden ibarettir.Bu farklılık senetteki bazı ravi isimlerinde olduğu gibi, metinde de görülmektedir. Metindeki farklılık, bundan önceki rivayetten fazla olarak, Hz. Peygamberin Allah'a sığındığı şeyler arasında ' 'keder' 'in de zikredilmiş olmasıdır. Müellif bu farka işaret için üzerinde durduğumuz rivayeti kitabına almıştır.[898][512]

**1554.** ...Enes (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Alaca hastalığından, delilikten, cüzzamdan ve kötü (müzmin) hastalıklardan sana sığınırım."[899][513]

**Açıklama**

Peygamber (s.a.)'in bu duası ilmin ve amelin ihmalini gerektiren veya insanların nefretini celb eden hastalıkladan Allah'a sığınmayı öğretmekte ve öğütlemektedir. Görüldüğü gibi Efendimiz önce, alaca, delilik ve cüzzam hastalıklarını teker teker ismen saymış, sonra da genel bir ifade ile, "kötü (müzmin) hastalıklardan sana sığınırım" demiştir. Bu ifade tarzına, zikrü'1-âmm ba'del-has (özelden sonra geneli anmak) denilir. Çünkü alaca, cüzzâm ve delilik zâten bizatihi kötü hastalıklardandır. Sonraki ifâde öncekileri de içine aldığı halde, bunların ayrı ayrı zikri, kullanılan ve san'at değeri olan bir ifâde tarzıdır  bir uslubtur.
Hz. Peygamberin başka hastalıkları bırakıp da yukarıda zikredilenleri anması, bunların o zaman bilinen en tehlikeli hastalıklar olmasıdır. Zira, baş ağrısı, karın ağrısı (vs.) gibi hastalıkların sıkıntı ve tesiri az, buna karşılık sebeb oldukları sevap fazladır. Burada sayılanlar ise, tesiri ve eziyeti fazla hastalıklardır. Şöyle ki:
Delilik: İnsanın en büyük özelliği olan akıl nimetinin yok olmasıdır. Bu hastalığa müptela olan kişi, çektiği fizikî sıkıntıların yanısıra çocukların oyuncağı haline gelir. İnsan için en büyük şeref olan ilimden hiçbir nasib alamaz. Ayrıca amelî hayırların tümünden mahrum olur.
Alaca: İnsan vücudunda bir takım beyaz beneklerin zuhuruna sebeb olan bir hastalıktır. Arabçada "Baras" denilir. Eskiden oldukça yaygın ve tedavisi mumkun görülmeyen bir hastalıktı. Bu hastalığa tutulanları tedavi etmek, Hz. İsa'nın mucizeleri arasındadır.
Cüzzâm: Zamanımızda da aynı isimle anılan, adına haftalar düzenlenen bir hastalıktır. Bedende bir takım siyahlıklar intaç eder. Organların çalışma tarzı bozulur. Hatta bazan uzuvların dökülmesine sebeb olur.
Hz. Peygamber'in başka hastalıkları bırakıp da bu hastalıklardan kendisini muhafaza etmesi için Allah'a dua etmesi, yukarıda da işaret edildiği gibi, bunların bir takım kusurlar bırakan, insanların kendilerinden uzaklaşmalarına, tiksinmelerine sebeb olan, tedavisi oldukça güç hastalıklar olmalarıdır.[900][514]

**Bazı Hükümler**

İnsanın kendisini amansız hastalıklardan koruması için Allah a dua etmesi caizdir.901[515]

**1555.** ...Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) bir gün mescide girdi ve orada Ensar'dan Ebû Ümâme902[516] denilen adamı görüverdi. Bunun üzerine:
“Yâ Ebâ Umâme! Namaz vakti dışında mescidde niçin oturuyorsun? dedi.
Yakama, yapışan kederler ve borçlar, (yüzünden) ya Resulallah! cevabını verdi.
Peygamber (s.a.):
"Sana bir söz öğreteyim mi? Onu söylediğin zaman Allah (c.c.) kederlerini giderir ve borcunu ödetir'* buyurdu. Ebû Umâme:
Evet ya Resûlallah, dedi. Efendimiz (s.a.):
"Sabah ve akşam Allah'ım! Gam ve kederden sana sığınırım, acz ve tenbellikten, korkaklık ve cimrilikten, borcun baskısından ve adam (düşman)lann kahrından sana sığınırım, de!" buyurdu.
Ebu Ümame dedi ki:
Bunu yaptım, hemen Allah kederimi gideıdi, borcumu ödetti.903[517]

**Açıklama**

Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre Ebu Ümâme (r.a.) borçlarının ve sıkıntılarının baskısı altında mescidi Nebevî'ye girip Rabbine iltica etmiş. Hz. Peygamber de mescide gelip namaz vakti olmadığı halde, Ebû Ümâme'yi orada görünce, halini sormuştur. Durumu öğrendiğinde ona, bir dua tavsiye etmiş ve bu duayı okuduğu takdirde Allah'ın ondan kederleri gidereceğini ve borçlarını ödemeyi kolaylaştıracağını bildirmiştir.
Metinde tercemesi verilen duanın muhtevası, üzerinde durduğumuz babın ilk üç hadisinde dağınık olarak geçmiş ve oralarda gerekli izah yapılmıştır. Burada o izahları tekrar etmeden, yerine işaretle iktifa ediyoruz.904[518]
Sonuç: Bu babın tüm hadisleri duanın ve Allah'a sığınmanın meşru ve gerekli olduğuna delildir. Ulemanın cumhuru bunda müttefiktir. Küçük bir grup ise, duayı terk edip Allah'ın takdirine teslim olmanın daha efdal

olduğu görüşünü benimsemiştir. Bunlar 1479 numaradaki "dua ibadetin tâ kendisidir. Rabbiniz "bana dua edin size icabet edeyim," buyurmuştur" manasına gelen hadisi görüşlerine delil almışlar ve "dua edin" şeklindeki emirlerin "ibâdet edin" mânâsında olduğunu söylemişlerdir.
Cumhur bu görüşe, ifâdenin duada mübalağa ve duanın en büyük ibâdet olduğuna işaret etmekte olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Dua ile ilgili bâblann başında Elmahlı Hamdi Efendi'nin, duanın önemi konusunda söylediklerine temas etmiştik.
Bu hadis-i şerif ile "Kitâbu'I-Vitr" bitmiş oluyor. Müellifin bu bölümü dua ve istiğfarı ihtiva eden bablarla sona erdirmesi, şüphesiz manidardır. Biz de Allah'ın ihsan ve inâyetiyle sonuna ulaşmaya muvaffak olduğumuz "Kitâbü'l-Vitr"i bitirirken Peygamber (s.a.)'in duaları ile Allah'a dua ediyor ve kitabın devamını da tamamlamayı nasib etmesini niyaz ediyoruz.
Bundan sonra "Kitâbü'z-Zekât" gelmektedir. Bu tertip Lü'lüî'nin tertibidir. Aynî ve Hattâbî'nin nüshalarında kitabü's-salât'ın sonunda "Kitabü'l-Cenâiz" yer almıştır. Cenaze ile ilgili hükümlerin en önemlisi namaz olduğu için Namazla ilgili bâblann peşinde cenâizin gelmesi aslında daha uygundur. Nitekim Buhâri'nin ve fıkıh kitaplarının tertibi de bu şekildedir. Ancak ter-cemeye esas aldığımız nüsha Lu'lu'î'nin rivayetine göre tertib edildiği için biz de aynısını yapıyor ve "Kitabü'z-Zekâf'in hadislerinin terceme ve şerhine başlıyoruz.[905][519]

### 3. İSTİSKÂ (YAĞMUR İSTEME) NAMAZI BÖLÜMÜ906[1]

## 1. (İstiska — Yağmur İsteme — Namazı)

**1161.** ...Abbâd b. Temîm, amcası (Abdullah b. Zeyd b. Âsim -r.a.-)Man rivayet ettiğine göre; Resûlullah (s.a.) ashabı ile birlikte (musallaya) yağmur duasına çıkıp onlara iki rekat namaz kıldırdı. Bu rekatlerde kıbleye karşı durdu açıktan okudu, ridâsını ters çevirdi. Ellerini kaldırıp duâ etti ve yağmur istedi.907[2]

## Açıklama

Tirmizî bu babda İbn Abbâs, Ebû Hüreyre, Enes ve Ebu'l-Lahm (r.anhüm)'den de hadis rivayet edildiğini söyleyip Abdullah b. Zeyd'in (üzerinde durduğumuz) hadisi için "Hasen - sahih" der.
İstiskâ: "Su istemek" demektir. İhtiyaçları olan suyu bulamayanların geniş alanlara çıkıp duâ ve tazarru'da bulunarak Cenab-i Allah'tan yağmur niyaz etmelerine istiskâ (yağmur isteme duası) bu niyaz esnasında kılınan namaza da istiskâ namazı denir.
Yağmur duasının meşru oluşunda bütün âlimler müttefiktir. Bunun meşrûiyyeti, Kitab ve Sünneti ile sabittir. Üzerinde durduğumuz hadisler, bu sübutun sünnetten; "Ey kavmim! Rabbinizden bağışlamasını dileyin, sonra da tevbe edin ki size semadan bol bol yağmur göndersin."908[3] âyet-i kerimesi ile "Dedim ki, Rabbinizden bağışlanma dileyin doğrusu O çok bağışlayandır. Size gökten bol bol indirsin"909[4] âyeti kitaptan delilidir.
Bu âyet-i kerimelerde bahsedilen Peygamberler Nûh ve Hûd aleyhisselâm'lardır, dua ve istiğfar konusundaki tavsiyeleri de kendi ümmetlerine yönelik ise de, Allah'ın ve Resulünün bunu red etmemesi, onlara ait olan hükmün bizim için de geçerli olmasını gerektirir.
Bu âyetler yağmur duasının eski ümmetlerde de meşru olduğunu göstermektedir. Ahmed b. Hanbel ve Hâkim' in Ebû Hureyre'den naklettikleri şu haber, Hz. Süleyman'ın yağmur duasına çıktığını göstermektedir: Resû-lüllah (s.a.) şöyle buyurdu: "Süleyman (a.s.) yağmur duasına çıkmıştı. Bir karınca sırt üstü yatarak ayaklarını semâya kaldırmış,

Ya Rabbi! Biz senin yaratıklarından biriyiz. Senin suyuna muhtacız, diye duâ ediyordu. Bunun üzerine Hz. Süleyman yanındakilere, şüphesiz sizler başkasının duası sebebiyle sulandınız" dedi.

İbn Asâkir'in şu rivayeti de İslâm'ın zuhurundan önce yağmur duasının Mekkeliler tarafından yapıldığını göstermektedir. Mekkeliler kıtlığa düşmüşlerdi ve Ebü Tâlib'e gelerek; "Ya Ebâ Talib! Şu vadiye kıtlık geldi. Çoluk çocuk kuraklıkta kaldı, gel bir yağmur duası yapıver" demişler. Bunun üzerine Ebû Tâlib yanında üzerinde kara bir bulut açılmış güneş gibi bir çocuk (yani Hz. Peygamber) ve onun etrafında başka çocuklar olduğu halde, yağmur duasına çıkmış. Çocuğu atarak sırtını Kabe'ye yaslanmış ve parmağını çocuğa dokundurmuş, işte bu esnada hiçbir bulut bulunmayan gökyüzünde sağdan soldan gelen bulutlar toplanmış ve gittikçe çoğalmış, sonunda öyle bol bir yağmur yağmış ki, vadiler dolup taşmış her taraf bolluk içinde kalmıştır."

Yukarıda da ifâde edildiği gibi yağmur duasının meşruiyetinde bütün ulemâ müttefiktir. Bu konudaki âyet ve hadislerin hepsinde müşterek olan nokta, istiğfar ve Allah'a hamd-ü sena ve duanın mevcut olmasıdır. Üzerinde durduğumuz hadis ve diğer bazı rivayetler yağmur duası namazının da meşru' olduğunu göstermektedir. Ulemânın cumhuru istiskâ namazının meşru olduğu görüşündedir. Nevevî, Ebû Hanife rahimehüllah'dan başka hiç kimsenin buna muhalif olmadığını söyler. Aynî ise, bunun sahih olmadığını İbrahim en-Nehaî'nin de İmam-ı Azam'ın görüşünde olduğunu bildirir.

Hanefi fıkıh kitablarının, İmam-ı Azam'ın bu konudaki görüşü hakkında naklettikleri şeyler birlik arzetmemektedir.

Bunlardan bazıları, imamın cemaatle istiska namazının sünnet olduğunu kabul etmediğini, ama onun meşruiyetine de itirazı olmadığını söylerler. Meselâ bu mezhebin önde gelen fıkıh kitablarından Hidâye'de şöyle denilmektedir: "Ebû Hanife rahimehullah dedi ki: istiskâda cemaatle kılınan, sünnet bir namaz yoktur. Ama insanlar teker teker kılarlarsa bu caizdir. İstiskâ duâ ve istiğfardan ibarettir. Allahu Teâlâ'nın: "Rabbinizden af dileyin, çünkü o çok bağışlayıcıdır, dedim"[910][5] meâlindeki âyet-i kerime buna delildir. Resûlullah (s.a.)'den de namaz kıldığı rivayet edilmemiştir."

İbnu'l-Hümâm, Hidâye sahibinin bu sözüne "sahih değil" diye karşı çıkmanın doğru olmayacağını, çünkü yukarıdaki ibarenin hemen altında imamın iki rekat namaz kılınacağı görüşünde olan Sahibeynin delilleri olarak Resûlullah (s.a.)'m bayram namazı gibi iki rekat namaz kıldığının beyan edildiğini söyler. Hidâye sahibinin beyânına göre, İmam-ı Azam'ın Resûluüah'ın istiskâ namazı kıldığına delâlet eden haberlere itibar etmeyişinin sebebi şudur: "Hz. Peygamberin birşeyi bazan yapıp bazan terk etmesi ile o şeyin sünnet oluşu sabit olmaz." Sünnet, Hz. Peygamber'in devamlı olarak yaptığı şeydir. İmam-ı Azam Resulüllah'ın bazan bu namazı kıldığını göz önüne alarak, mutlak olarak "yasak" dememiş onun sünnet olmadığını söylemiştir.
Hanefi kitaplarından bazılarında ise, Ebû Hanife'nin istiska namazının cemaatle kılınmasının meşru olmadığını söylediği belirtilmektedir.
Bedâiu's-sanai bu nakli yapanlardandır. Bu kitabta şöyle denilmektedir:
"İstiska namazına gelince, Ebû Hanife'den yapılan rivayetin zahirine göre istiskâda namaz yoktur. O duadan ibarettir. "İstiskâda namaz yoktur"
ifadesinden murad, cemaatle namazdır. Yani istiskâda cemaatle namaz yoktur, demektir. Ebû Yûsuf dan yapılan şu rivayet, bunu göstermektedir. Ebû Yûsuf der ki: Ebû Hanife'ye istiskâda namaz var mı? Yoksa o belli bir duadan mı ibarettir? diye sordum. "Cemaatle namaz yok, fakat dua ve istiğfardır. Ama eğer tek tek namaz kılarlarsa bunda beis yoktur" dedi.
Peygamber (s.a.), Hz. Ömer ve Hz, Ali'nin yağmur duasına çıkıp fakat namaz kılmadıklarını bildiren rivayetler İmam-i Azam'ın görüşüne delil olarak zikredilir.
Yağmur duası namazının sünnet oluşunu kabul edenlere göre, bu namazla ilgili bazı esaslar vardır. Buhârî Şârihi Aynî'nin bu konuda yazdıklarının özeti aşağıdadır:
**1.** Yağmur duasında hutbe de vardır ve bu hutbe namazdan önce irad edilir. Bu mesele Yahya b. Saîd'in rivayetinde zikredildiği gibi Ebû Davud'un Hz. Âişe'den rivayet ettiği hadisden de anlaşılmaktadır.[911][6]
Ahmed b. Hanbel'in yaptığı bir rivayette ise, namazın hutbeden önce olduğu ifâde edilmektedir. Bu zıd rivayetlerin arasını bulmak için birincisi, cevaza hamledilmiş; müstehab olanın ise, önce namaz kılmak olduğuna hükmedilmiştir.

**2.** Yağmur duası namazı iki rekattir. Bu konuda Ebû Dâvûd, îbn Abbâs (r.anhumâ)'dan bir hadis rivayet etmiştir. Bu hadiste Efendimizin istis-ka namazını iki rekat kıldığı bildirilmiştir.[912][7]
Hattâbî "bu hadis bayram namazlarında olduğu gibi tekbir getirilmesi gereğine delildir. Şafiî, İbnu'l-Müseyyeb, Ömer b. Abdilaziz ve Mekhûl bu görüştedir. İmam Mâlik ise, bu namazın, diğer namazlardan farkı olmadığını, bayram tekbirleri gibi tekbir alınmayacağını söyler" demektedir. Aynî, Ahmed b. Hanbel'in, bir rivayete göre evvelki görüşte, Sevrî, Evzâî, İshâk, Hanefîlerden Ebû Yusuf ve Muhammed'in bir rivayete göre de Ahmed b. Hanbel'in ikinci görüşte olduklarını ilâve eder.
**3.** İstiskâ, namazı bayram namazı vaktinde kılınır. Ancak ulemâ bunda müttefik değildir. İmam Mâlik ve Ebû Sevr'e göre, istiska namazına bayram namazına çıkıldığı gibi çıkılır. İbnu'l-Münzir ve İbn Abdilberr'in nakillerine göre, İmam Şafiî de bu görüştedir. Bazılarının nakline göre ise, Şafiî istiska namazı için muayyen bir vaktin olmadığı görüşündedir. Nevevî, ulemânın çoğunluğunun buna kail olduğunu söyler.
**4.** İstiska namazında da bayram namazlarında olduğu gibi Fatiha'dan sonra Kâf ve İnşikâk ya da A'Iâ ile Gâşiye sûrelerinin okunması efdaldir.
Bu söylenilen, işin efdal olanıdır. Yoksa başka sûreler okunarak -hatta Şafiî'ye göre sadece Fatiha ile de- istiska namazı kılınabilir.
**5.** İstiska namazında kıraat cehrî (aşikâre)dir.Tirmizî'nin rivayet ettiği Abdullah b. Zeyd hadisinde Hz. Peygamber'in açıktan okuduğu bildirilmektedir".
Hanefîlerden Ebû Yûsuf, "Bu konuda duyduğum hadislerin en güzeline göre yağmur duasında imam iki rekât namaz kıldıracak ve sûreleri açıktan okuyacaktır. Namazdan sonra kıbleye dönecek, fakat minbere çıkmadan ayakta duracak, eğri bir şeye dayanacak ve iki hutbe okuyacaktır" demiştir. Onun "bir hutbe okur" dediği de nakledilir.
İmam Muhammed'e göre namazdan sonra iki hutbe okunur ve hutbelerin arası birbirinden ayrılır. Bu, aynı zamanda Şafiî'nin görüşüdür.
Buraya kadar söylediklerimizi Aynî'den özetleyerek naklettik. Hz. Peygamber'in yağmur duasında okuduğu duanın metni 1173 no'lu hadiste gelecektir.[913][8]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hz.Peygamber, yağmur duası için boş bir araziye çıkmıştır. Bu, yağmur duasının meşruıyyetını gösterir.
**2.** Yağmur duasında iki rekat namaz kılmak meşrudur. Bu, cumhura göre sünnettir.
**3.** İstiska namazında kıraat açıktandır.
**4.** Yağmur duasında, ceket, pardesü ve cübbe gibi elbiselerin ters çevrilmesi meşrudur. Bu çevirişin keyfiyeti ulemâ arasında ihtilaflıdır.
İmam Şafiî'ye göre, elbisenin yukarısı aşağıya, aşağısı da yukarıya getirilir. Ayrıca sağ tarafı sol omuza, sol tarafı da sağ omuza koymaya çalışılır.
Hanefilere göre, elbise dört köşe ise üst kısmı aşağıya getirilir. Müdevver olursa sol taraf sağ omuza, sağ taraf da sol omuza getirilir.
Elbiseyi ters çevirmekteki hikmet, şekli değiştirerek, uğur kazanma umududur, denilmiştir. İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Ali'nin elbiseyi ters* çevirmenin kıtlığın değişmesi için meşru olduğunu söylediğini nakletmiş fakat, Kadı Ebû Bekir bunu kabul etmeyerek, "Bu kulu ile Rabbi arasında bir işarettir..." demiştir.[914][9]

**1162.** ...Abbâd b. Temîm el-Mâzinî'den rivayet edildiğine göre; ashâbdan olan amcasını şöyle derken işitmiş:
Bir gün Resûluüah (s.a.) yağmur duasına çıktı. Allah (c,c.)'a duâ eder(ken), insanlara sırtını çevirerek -Süleyman b. Davud'un dedi(ğine göre), kıbleye döndü- elbisesini ters çevirdi. Sonra da iki rekat namaz kıldı.[915][10]
Îbn Ebi Zi'b(rivayetinde) "Resûlullah bu rekatlerde okudu" dedi. Îbnu's-Serh de (İbn Ebi Zi'b'in bununla) "açıktan okumayı" kast ettiğini ilâve etti.[916][11]

## Açıklama

Hadisin senedine bakıldığı takdirde râvîlerin bazı tabakalarda birden fazla olduğu görülür. Bu durum, hadisin naklinde bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebeb olmuştur. Metindeki "kıbleye döndü" cümlesi müellifin şeyhlerinden Süleyman b. Davud'un rivayetinde olduğu halde, Îbnu's-Serh'in rivayetinde yer almamıştır. Hadisi îbn Şihâb'dan duyan râvîlerden Yûnus, H'z. Peygamberin istiska duâsındaki namazda birşey okuduğuna dair hiçbir nakilde bulunmamış: İbn Ebî Zi'b ise, Efendimizin namazda

okuduğunu haber vermiştir. tbnu's-Serh bu kıraatin cehri olduğunu söylemiştir.
Hadis-i şerifin Müslim'deki rivayetinde de kıraatten hiç söz edilmemektedir. Geride kalan kısımda, oradaki ifadelerle, Ebü Dâvûd'daki ifadeler arasında pek fark göze çarpmamaktadır.
Hz. Peygamber'in dua ederken sırtını insanlara döndü,meşine sebep kıbleyi önüne alma arzusudur. Anlaşıldığına göre Efendimizin durduğu yer, cemaatle kıblenin arasına düşüyordu. Onun için Resûlullah namazda olduğu gibi sırtını cemaate çevirmek zorunda kaldı. Hadiste "sırtını cemaate verdi" ifâdesinin yanında, "kıbleye döndü" sözünün zaid olduğu hatıra gelebilir. Ama İbn Hacer'in beyânına göre, bunlar arasında fark vardır. Sırtım cemaate verdiği halde, tam kıbleye yönelmemesi bunun için de yönünü biraz daha çevirmiş olması muhtemeldir. Hz. Peygamberin bu hareketi, duâ esnasında kıbleye karşı durmanın sünnet olduğunu gösterir.
Metinde de görüldüğü üzere, bu rivâyetde Fahr-i Kâinat Efendimizin çıktığı bir yağmur duasında duanın yanı sıra elbisesini ters çevirdiği ve iki rek'at namaz kıldığı haber verilmektedir. Bu hususlar hakkında bir önceki hadiste yeterli bilgi verilmiştir. Ancak yukarıdaki rivayette önce namaz daha sonra da dua zikredilmişti. Burada ise, Efendimizin evvelâ dua edip sonra namaz kıldıkları beyân edilmektedir. Fakat bu farklılık hadisler arasında bir tezat olduğunu göstermez. Çünkü Resûlullah'm birden çok yağmur duasına çıkıp her iki rivayette belirtilen şekilleri uygulamış olması mümkündür.[917][12]

**Bazı Hükümler**

**1.** Yağmur duası sırtın cemaate dönük olmasını gerektirse bile, kıbleye dönmek sünnettir.
**2.** Yağmur duasında üste giyilen elbiseyi ters çevirmek meşrudur.
**3.** Yağmur duasında iki rekatlik bir namaz kılınır. Bu konu bir öneki hadiste açıklanmıştır.
**4.** Yağmur duası namazında kıraat vardır ve bu cehrî (açıktan)dır.[918][13]

**1163.** ...(Muhammed b. Velîd) ez-Zübeydî, bu (önce geçen) hadisi, Muhammed b. Müslim'den aynı senedle rivayet etmiş, namazı (Resûlullah'm namaz kıldığını) zikretmemiştir. (Zübeydî rivayetinde) şöyle dedi:

Resûlullah (s.a.) ridâsını çevirip, sağ tarafını sol omuzu üzerine, sol tarafını da sağ omuzu üzerine koydu. Sonra azîz ve celîl olan Allah'a dua etti.[919][14]

## Açıklama

Hadis metninde izaha muhtaç iki kelime göze çarpmaktadır. 'İtâf: Hattâbî'nin ifâdesine göre, haddi zâtında ridâ demektir. Aynı mânâya gelen iki kelimenin birbirine izafesi uygun olmadığı halde, burada da izafenin mevcut olduğu görülmektedir. Buna sebeb itâf ile ridânın bir yanının kastedilmiş olmasıdır. "İtaf" kelimesinin izafe edildiği zamirin Resûlullah'a ait olması caiz olduğu gibi, ridâya râcî olması da caizdir, yukarıya aldığımız izahtan Hattâbî'nin birinci görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.
Atik: Aslında omuz ile boyun arasındaki kısımdır. Türkçe de bu uzvun ayrı bir ismi olmadığı için, (omuz) diye terceme edilmiştir.
Bu rivayette elbisenin ters çevrilmesinin gereğine ilâveten, bu çevirmenin nasıl yapılacağına da temas edilmektedir. Bu konu, üzerinde durduğumuz babın ilk hadiste açıklanmıştır. Oraya müracaat edilmelidir.
Bu rivayette namazın anılmaması, "yağmur duasında namaz yoktur” diyen Ebû Hanife'nin görüşüne delildir.[920][15]

**1164.** ...Abdullah b. Zeyd (r.a.) den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) üzerinde Hamîsa denilen siyah elbisesi olduğu halde yağmur duasına çıktı. Resûlullah (önce) elbisesinin aşağısını yukarıya koymak istedi. Fakat ağır gelince, sağ tarafını sol, sol tarafını da sağ omuzu üzerine koydu.[921][16]

## Açıklama

Hamîsa: Kare biçiminde yün veya başka bir şeyden dokunmuş iki tarafında iki işaret olan bir elbisedir. Bazıları bunu siyah renkli olarak da kayıtlarlar.
Rivayetten anlaşıldığına göre, Nebiyy-i Zişan Efendimiz çıkmış olduğu bir yağmur duasında elbisesini alt üst etmek: yâni, alt ucunu yukarıya, üst ucunu da aşağıya almak istemiştir. Fakat elbisenin ağır olması dolayısıyla bu iş kendisine zor gelince, ondan vazgeçmiş bunun yerine sağ tarafı sol

omuz üzerine, sol tarafı da sağ omuz üzerine gelecek şekilde omuzlan üzerine atmıştır.
Diyebiliriz ki, bu hâdisenin sonucu olarak yağmur duasına çıkıldığında imkân varsa, ceket, cübbe vs. gibi bedenin ust kısmına giyilen elbiselerin aşağısını yukarı getirmek suretiyle mümkün değilse, sağı sol solu da sağ omuz üzerine gelebilecek şekilde çevirmek sünnettir.[922][17]

**1165.** ...İshak b. Abdullah b. Kinâne'den; demiştir ki:
Velid b. Utbe -Osman'ın dediğine göre Velid b. Ukbe- Medine valisi iken, beni Resûlullah (s.a.)'in yağmur duasında (kıldığı) namazını sormam için İbn Abbâs (r.anhumâ)'a gönderdi. (Gidib İbn Abbâs'a sordum) o da şöyle dedi:
Resûlullah (s.a.) iş (eski) elbisesini giymiş, mütevâzı bir vaziyette tezarru içinde musallaya kadar geldi. -Osman, "Minberin üzerine çıktı" cümlesini ilâve etti- sizin şu hutbeniz gibi hutbe okumadı. Fakat dua, tazarru ve tekbire devam etti. Sonra bayramda kıldığı gibi iki rekat namaz kıldı.[923][18]
Ebû Dâvûd dedi ki: Seneddeki (İshâk b. Abdullah'ın söylediği) ifâdesi, NufeylVye aittir. Doğrusu îbn Ukbe değil, İbn Utbe'dir.[924][19]

**Açıklama**

Bu hadis hakkında Tirmizî, "hasen-sahih" demektedir.Müellif Ebû Dâvûd bu hadisi iki ayrı üstaddan dinlemiştir. Bunlar Nüfeylî ve Osman b. Ebî Şeybe'dir.
Râvî Hişâm b. İshak'ı İbn Abbâs'a gönderen Medine valisinin adım Osman b. Ebî Şeybe, Velid b. Utbe; Nüfeylî ise'Velîd b. Ukbe olarak haber vermiştir. Rivayetin sonundaki talikte Ebû Dâvûd bunlardan birincisini doğru bulduğunu belirtmiştir.
Metinde bir farklılık daha göze çarpmaktadır: Osman b. Ebî Şeybe'nin rivayetinde, Hz. Peygamber'in musallaya vardıktan sonra minbere çıktığı bildirildiği halde, Nüfeylî'nin haberinde bu ifâde yer almamıştır. Hadisin geri kalan kısmında râvîlerin müttefik oldukları anlaşılmaktadır.
Rivayette bahsedilen hadise, İbn Cerîr'in Târihü'I-İmeın ve'1-Mülûk adındaki eserinde belirttiğine göre, Hicrî 58 tarihinde vuku bulmuştur.

Muâviye bu sene, Mervân'ı Medine valiliğinden alıp yerine Velid b. Utbe'yi tayin etmiştir.
İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre, Hz.Peygamber yağmur duasına giderken eski elbiselerini giymiş, gayet mütevâzi Cenab-ı Hakk'a devamlı yalvaran bir vaziyet almış, her haliyle kulun Allah'a karşı olan acz ve ihtiyâcını göstermek istemiştir. Gerçi Resûlullah hayatının her safhasında mütevazı idi. Rabbine karşı olan fakrini ifâde ederdi. Fakat müslümanların içine düştükleri kıtlık ve kuraklık felâketinden çıkmalarına sebeb olarak rahmetin inmesini istemek için Allah'ın huzuruna çıkarken kendisine müstağni havası vermemiş aksine muhtaç olduğunu her haliyle ortaya koymuştur.
Gayr-i müslim garb kaynaklara dayanarak, İslâmî kültüre kat'iyyen değer vermeyen, pozitif ilimlerin tesirinde kalarak yağmurun oluşmasındaki tabiat olaylarını göz önüne alıp yağmur duâsıyla istihza edenler çıkabilir. Tabiî bu, Allah'ı bilmemenin, onun gücünü takdir edememenin, hatta tabiat kanunlarını koyanın O olduğundan gafil bulunmanın dolayısıyle duâ mefhumundan habersiz olmanın sonucudur. Mevzumuz, Allah'ın varlığını isbat veya duanın lüzumunu isbat olmadığı için bu mesele üzerinde durmuyoruz.
Haberde Hz. Peygamberin hitâbda bulunmadığı, bunun yerine bol bol duâ edip yalvardığı, Rabbine nazlanıp ondan niyazda bulunduğu, arkasından da kendisinden hacet istenilen varlığın büyüklüğüne işâreten tekbir getirdiği bildirilmektedir. Yine haberin devamında fahr-i kâinat Efendimizin aynen bayram namazı gibi iki rekat namaz kıldırdığı bildirilmektedir.
Şâfiîler bu ifadeyi gözönüne alarak istiska namazında da bayram namazında olduğu gibi yedisi birinci, beşi de ikinci rekatte olmak üzere on iki defa tekbir alınacağını söylemişlerdir.
İstiska namazını meşru gören diğer âlimlere göre, bu namazda tekbir yoktur. Burada istiska namazının bayram namazına benzetilmesi, rekat adedi ve kıraatinin aşikâre olması yönündendir.
Şâfiîlerin görüşünü takviye eden, Hâkim ve Dârekutnî'nin rivayetini de cumhur zayıf addetmişler ve delil olmayacağına hükmetmişlerdir. Delilleri Muhammed b. Abdilaziz'în metruk oluşudur.
Yukarıda haber metninin istiska (yağmur duasm)da hutbenin olmadığına delâlet ettiğini söylemiştik. Ancak bu konu ihtilaflıdır. İmam-ı Azam hutbenin, cemaatle namaza bağlı olduğunu söyleyerek yağmur duasında

hutbe olmadığını söyler. İmam-ı Azam'a göre yağmur duasında namazın mesnûn olmadığına daha önce temas edilmişti.
İmam Muhammed'e göre bu namazda iki hutbe vardır ve aralarında oturulur. Ebû Yûsuf'a göre imam bir tek hutbe okur.
Bu hutbenin yeri de ihtilâfa konu olan meselelerdendir. İbn Hacer Fethu'I-Bârî'de Abdullah b. Zeyd hadisinin şerhinde şöyle der: "Bununla yağmur duasında hutbenin namazdan önce olduğuna delil getirilmiştir. Âişe ve İbn Abbâs hadislerinin gereği de budur. Fakat Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Zeyd'den yaptığı rivayette Resülullah'ın hutbeden önce namaza başladığı açıkça ifade edilmişti. Ebû Hiıreyre'nîn İbn Mâce'deki hadisi de böyledir. Orada Ebû Hüreyre, "Resûlullah bize ezansız ve kametsiz iki rekat namaz kıldırdı" demiştir. Mâlikî ve Şâfiîler, ikinciyi (hutbenin namazdan sonra olduğunu) tercih etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in de aynı görüşte olduğu nakledilir."
Hanefîlere göre önce namaz kılınır sonra insanlara doğru dönülüp hutbe okunur. Hutbe bitince de imam sırtı insanlara, yönü kıble istikametine gelecek şekilde durur ve istiska duasını yapar. Bu esnada cemaat oturmuş ve yönlerini kıbleye dönmüşlerdir. Tabiî söylediklerimiz, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşlerine göredir. Çünkü İmam-ı Azam'a göre yağmur duasında ne hutbe ne de namaz vardır.[925][20]

**Bazı Hükümler**

**1.** Yağmur duasına çıkarken eski elbiseler giyilip açındırır bir vazıyet alınmalıdır.
**2.** Bol bol dua ve tazarru' da bulunulmalı, tekbir getirilmelidir.
**3.** İki rekat namaz kılınmalı ve bu namazda kıraat cehrî olmalıdır.[926][21]

## (İmam) Yağmur Duasına Çıktığı Zaman Elbisesini Ne Zaman Çevirir[927][22]

**1166.** ...Abdullah b. Zeyd (r.a.)'in haber verdiğine göre; Resûlullah (s.a.) yağmur duası için musallaya çıktı, duâ etmek isteyince kıbleye döndü sonra da ridâsım ters çevirdi.[928][23]

**1167.** ...Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî şöyle der: Resûlullah (s.a.) musallaya çıkıp yağmur duası yaptı. Kıbleye döndüğü zaman ridâ (cübbe)sini ters çevirdi.[929][24]

**Açıklama**

Hadis-i şerifin Buhârî'deki rivayetinde, "Nebî(s.a.)yağmur duası yapıp elbisesini ters çevirdi" denilmektedir. İbn Hacer bu rivayetin zahirinin cübbeyi çevirmenin istiskâ bittikten sonra olmasını gerektirdiğini fakat durumun böyle olmayıp cübbenin istiskâ esnasıda ters çevrileceğini söyler.
Üzerinde durduğumuz babın hadislerine ilâveten Müslim'in Ebû Bekir b. Muhammed ve Abbâd'dan yaptığı rivayetlerde cübbenin duâ için kıbleye dönüldüğü esnada çevrileceğine delâlet etmektedirler.
Bu konuda ulema arasında vârid önemli bir ihtilâf nakledilmemiştir. Bedâi'de Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre cübbenin hutbeden bir miktar geçtikten sonra çevrileceği beyân edilmiş, sonra da yukarıda işaret ettiğimiz hadisler hatırlatılarak sahibeynin görüşüne itiraz edilmiştir.
Elbisenin nasıl çevrileceğine dair daha önce bilgi verilmiştir.[930][25]

**2. Yağmur Duasında Elleri Kaldırmak**

**1168.** ...Benû Âbî'l-Lahm'ın azadlısı Umeyr[931][26]'den; Resûlullah (s.a.)'i Ahcaru'z-zeyt'de Zevrâ'ya yakın bir yerde ayakta durarak ellerini başına kadar yükseltmeden yüzüne doğru kaldırmış bir vaziyette yağmur için dua ederken gördüğü rivayet edilmiştir.[932][27]

**Açıklama**

= Ahcâru'z-zeyt, Ya'kût'un  a bildirdiğine göre Medine'de Zevrâ yakınında bir yerin adıdır. Resûlullah (s.a.) yağmur duası için buraya çıkardı.
Kaarî "bu mahalle "Ahcâru'z-zeyt (zeytinyağlı taşlık)" denmesine sebep bu taşların zeytin yağıyla cilalanmış gibi siyah olmalarıdır" der.
Zevrâ: Medine çarşısında Mescid-i Nebevî'ye yakın bir mevkiin adıdır.
Bu hadisin ilk râvisinde ihtilâf edilmiştir. Görüldüğü gibi Ebû Dâvûd'-un rivayetinde bu zâtın Âbi'l-Lahm'in azatlısı Umeyr olduğu ifade edilmiştir. Ahmed b. HanbeTin iki ayrı senedle yaptığı rivayetler ve Hâkim'in tahrici

Ebû Dâvûd'unkinden farklı değildir. Nesâî ve Tirmizî'nin Kuteybe'den aldıkları rivayette de Umeyr'in yanına Efendim âbi'1-Lahm ismi de eklenmiştir. Bu rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in yağmur duasını görüp aktaran Ebû Davud'un dediği gibi Âbi'l-Lahm'in azatlısı Umeyr değil, bizzat Abi'I-Lahm'in kendisidir. Umeyr hadiseyi Efendisinden duyup nakletmiştir. Tirmizî hadisi verdikten sonra "Kuteybe, bu hadisin rivayetinde (Âbi'l-Lahm'den) dedi. Bu zatın Hz. Peygamber'den bundan başka hadis naklettiğini bilmiyoruz..." der.[933][28]

İbn Hacer de Tehzîb'ut-Tehzîb'de âbi'l-Lahm'in hal tercemesini verirken, "Onun Resûlullah'dan istiskâ bahsinde rivayet ettiği tek hadis vardır. Ondan da mevlâsı Umeyr nakletmiştir" demiştir.

Hadis-i şerifde yağmur duasında elleri kaldırmanın meşru olduğuna işaret vardır. Bu duadaki el kaldırmanın şekline dair tafsilat 1171 numaralı hadisin açıklamasında gelecektir.[934][29]

**1169.** ...Câbir b. Abdillah (r.a.)'den; demiştir ki:

Nebiyyi zîşan (s.a.)'a ağlayan kadınlar geldiler (başlarına gelen kuraklığın sona ermesi için duâ etmesini istediler). Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.):

"Allah'ım! Bize yardım eden, bereketli otu bol, zararlı değil yararlı, vadeli değil acele yağmur ihsan et" diye duâ etti. Akabinde gökyüzü kat kat oldu (bulutlarla doldu).[935][30]

### Açıklama

"Ağlayan kadınlar" diye terceme ettiğimiz kelimesini, "ağlayan nefisler" şeklinde anlamak da mümkündür.

Bu kelime Hattâbî nüshasında Resûlullah'ı ellerine dayanmış (ya da onları uzatmış) bir halde gördüm" şeklinde sabit olmuştu. Bezlu'I-Mechud sahibi hadisin Mesâbîh ve Mirkât'ta da aynı şekilde vârid olduğunu ve şerhinde Aliyyu'l-Kaarî'nin de bunu ikrar ettiğini bildirir..

Nevevî ise, Hattâbî'de vârid olan şeklin sahih olmadığını zaten bu şekli ile açık bir mânânın anlaşılamayacağım söyler.

Beyhakî'nin yaptığı rivayet, bunların hepsinden farklıdır.Orada kelimesinin yerinde (nevazil-zayıflar) kelimesi yer almıştır.

Görüldüğü gibi hadis-i şerifin konu ile pek alâkası yok. Çünkü konu yağmur duası esnasında elleri kaldırmakla ilgili olduğu halde, bu haberde o mevzua dair hiçbir işaret görülmüyor. Müillifin, bu rivayeti niçin bu bab-da zikrettiği anlaşılamamıştır.
Bu rivayet içinde Hz. Peygamber'in yağmur istemeden önce namaz kıldığına dair bir iz bulunmadığı için yağmur duasında mesnun bir namaz yoktur diyen Ebû Hanife'nin görüşüne delil gösterilir.
Hattâbî bu anlayışa karşı çıkarak, Ebü Dâvûd'da daha önce geçen ve yağmur duasında namazın mevcudiyetini bildiren hadisleri hatırlatmış, üzerinde durduğumuz rivayeti de şu şekilde te'vil etmiştir.
"Resûlullah (s.a) kendisine yağmur isteyenler geldiğinde namaza durmak üzere idi. Namazı kıldıktan sonra hutbesi esnasında yağmur içinde duâ etmiş böylece önceden kılmaya hazırlandığı namaz ve hutbe ile iktifa etmiş, istiskâ için yeniden namaz kılmaya lüzum görmemişti. Bu tavafı bitirip de farz namaza rastlayan ve farzı kılan kişiye benzer. Çünkü onun artık tavaf namazı kılmasına lüzum kalmaz."
İstiska namazı konusunda daha önce bilgi verildiği için burada tekrar, Ebû Hanife'nin delillerine yeniden dönmekte fayda görmüyoruz.[936][31]

**Bazı Hükümler**

**1.** İstiska duası meşrudur.
**2.** Özellikle ihtiyaç zamanında tebeanın başkana baş vurup yardımını istemesi caizdir.
**3.** Hz. Peygamberin ümmetine karşı olan şefkati büyüktür ve Allah katındaki mevkii yücedir.
**4.** Allah'ın rahmeti geniştir.[937][32]

**1170.** ...Enes (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) istiskanın haricindeki hiçbir duada ellerini kaldırmazdı. (İstiskâda ise) koltuklarının beyazı görününceye kadar (ellerini) kaldırırdı.[938][33]

**Açıklama**

Hz. Enes'in "Resûlullah yağmur duasından başka dualarda elini kaldırmazdı" sözünün manası, el kaldırmayı temelden inkâr değil,

mübalağanın olmayışına işarettir. Yani Hz.peygamber, yağmur duasında ellerini, başka dualarda kaldırdığından daha çok kaldırır. Rivayetin devamındaki "kolluklarının beyazlığı görününceye kadar" ifâdesi de bunu gösterir. Zira Hz. Peygamber'in sair dualarda ellerini kaldırdığını bildiren birçok hadis vardır. Münzirî bu konuda müstakil bir risale tasnif etmiş, Nevevî de "bu konuda azımsanmayacak kadar çok rivayet var, ben bunlardan otuz tanesini topladım" demiştir.
Resûlullah'ın dua ederken ellerini kaldırdığını bildiren hadislerden birkaçının meallerini buraya alıyoruz:
**1.** Ebû Hüreyre haber verdi ki: "Tufeyl b. Amr, Hz, Peygamberdin hu* zuruna gelip "Devs isyan etti, onun için Allah'a beddua et" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kıbleye döndü, ellerini kaldırdı ve, "Allah'ım! Devs'e hidâyet ver" dedi. Buhârî, (Edebu'I-Müfred).
**2.** Hz. Ömer (r.a.)'den rivayet edildi. Der ki: "Resûlullah (s.a.)'e vahy geldiği zaman yüzünün yanında arı vızıltısı gibi sesler duyulurdu. Birgün Cenab-ı Hak kendisine (bir âyet) inzal buyurdu ve vızıltıyı ondan giderdi. Bunun üzerine efendimiz kıbleye dönüp ellerini kaldırdı ve dua etti." (Tirmizî).
**3.** Üsâme (r.a.) şöyle der: "Arafat'ta Resûlullah (s.a.)'ın terkisinde idim.Ellerini kaldırarak duâ ediyordu" (Nesaî).
Duâ esnasında ellerin kaldırılacağını gösteren hadislerin çokluğuna rağmen, imam Buhârî'den başka hiç birisi bu konuda bir başlık atıp da ilgili hadisleri bir araya getirmemiştir.
İstiskânın dışındaki dualarda ellerin kaldınlmayacağı intibaını veren bu hadisle buna muhalif olarak yukarıda naklettiğimiz hadislerin arasını birleştirmek sadedinde, açıklamamızın başına aldığımız te'vile ilâveten şu da söylenebilir: Enes hadisinde elleri kaldırmanın inkâr edilmesinden maksat, el kaldırmanın özelliğini inkârdır. Çünkü yağmur duası yapılırken ellerin fazlaca kaldırılması yanında avuç içleri yere doğru tutulur. Aşağıda gelecek olan hadis bunu ifade etmektedir. Diğer namazlarda ise, avuçlar semâya doğru tutulur. İşte Enes (r.a.)'m bildirdiği farklılık budur.[939][34]

**Bazı Hükümler**

Hadis-i şerif, yağmur duası yaparken karşıda duran birinin koltuklarını göreceği miktarda ellen kaldırmanın meşru olduğuna delildir. Burada Hz.

Peygamber (s.a.)'in koltuklarının beyazının görüldüğü ifâde edilmektedir. Bu beyazlık, Fahr-i Kâinât'ın özelliklerinden birisidir. Çünkü şâir insanların koltuk altları beyaz değil, kıllı ve değişik renkli olur.[940][35]

**1171.** ...Enes (r.a.)'den rivayet edildiğine göre (demiş ki);
Resûlullah (s.a.) şöyle yağmur duası yapardı. (Yani) ellerini ben koltuklarının beyazını görünceye kadar uzatır, kaldırır avuçlarım yere doğru tutardı.[941][36]

**Açıklama**

Enes (r.a.) Hz. Peygamberdin yağmur duası yaparken ellerini nasıl kaldırdığını önce fiilen tatbik etmiş sonra da bunu tefsir sadedinde lisanen ifâde etmiştir.
Bu rivayette öncekilerden farklı olarak Hz. Resûl'ün duâ esnasında ellerinin içini yere doğru tuttuğu ifâde edilmektedir. Efendimizin böyle yapmasının sebebi uğur getirme umududur. Sanki o bulutların yağmurla yüklü taraflarını yer yüzüne çevirip içindekileri boşaltmasını istemedir.
Bazı âlimler kıtlık gibi bir felâketin defi için yapılan dualarda avuçlarını aşağıya doğru; bir hayır istenildiğinde de semâya doğru tutulmasının sünnet olduğunu söylerler. Duâ babında gelecek olan "Allah'dan bir şey istediğiniz zaman avucunuzun içi ile isteyeniz, sırtı ile istemeyiniz"[942][37] mealindeki hadis de buna işaret etmektedir. " = Korku ve rağbet hallerinde bize dua ederler"[943][38] âyetini istek zamanında avuçların içi, korku esnasında da dışı semâya doğru tutulur, diye tefsir edenler olmuştur.
Nevevî, ulemânın çoğunun, bir belâyı def için yapılan dualarda avuçların içinin yere; hayırlı bir şeyi taleb için yapılanlarda da semaya doğru tutulmasının sünnet olduğunu söylediklerini bildirir. Yukarıda mealini verdiğimiz hadisten başka şu hadis de söylenilenleri te'yid etmektedir: "Peygamber (s.a.) bir şey istediği zaman avuçlarının içini, bir şeyden Allah'a sığındığı zaman da dışını gökyüzüne çevirirdi."[944][39]

**1172.** ...Muhammed b. İbrahim şöyle der:
Birisi Resûlullah (s.a.)'i Ahcâru'z-zeyt'te avuçlarını yayarak duâ" ettiğini gördüğünü bana haber verdi.[945][40]

**Açıklama**

Ahcâru'z-zeyt hakkında 1168 no'lu hadisin açıklamasında bilgi verilmiştir.
Muhammed b. İbrahim'in adını vermediği zat, Takrîb ve Tehzîbü't-Tehzîb'de ifâde edildiğine göre, Âbi'l-Lahm'ın azatlısı Umeyr'dir.
Bu rivayette Hz. Peygamber'in duâ ederken avuçlarını yaydığı bildirilmektedir. Bundan maksat, avuçların açık olarak semâya doğru kaldırılmasıdır. Bu yağmur duasında avuçları yere doğru tutmanın caiz olduğu gibi semâya doğru tutmanın da caiz olduğunu gösterir.[946][41]

**1173.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
İnsanlar Resûlullah (s.a.)'a kuraklıktan şikâyet ettiler. Bunun üzerine Efendimiz, bir minber konulmasını emretti ve musallaya kendisi için bir minber konuldu. Yağmur duasına çıkacağı günü ahaliye bildirdi. (Kararlaştırılan gün gelince) Peygamber (s.a.) güneşin kaşı (ilk ışınları) görününce gidib minberin üzerine çıktı. Tekbir aldı. Allah azze ve celleye hamdetti, sonra;
"Siz memleketinizin kuraklığından ve yağmurun ilk zamanından geciktiğinden şikâyet ettiniz. Halbuki Allah azze ve Celle size, kendisine duâ etmenizi emretti ve duanızı kabul edeceğini vâdetti" buyurdu. Sonra da şöyle devam etti:
"Hamd âlemlerin rabbi, rahim ve rahman, kıyamet gününün tek hâkimi olan Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar.
"Ey Rabbim! Sen Allansın, senden başka ilâh yok. Sen zenginsin biz muhtacız, bize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve bir zamana[947][42] ulaştıracak azık kıl.”
Sonra Resûlullah (s.a.) ellerini kaldırdı, bu kaldırışa koltuklarının beyazı görününceye kadar devam etti. Bilâhere sırtını cemaate döndü, cübbesini ters çevirdi. Bunları yaparken elleri hâlâ kalkıktı. Daha sonra insanlara doğru döndü, minberden inip iki rekat namaz kıldırdı. Hemen akabinde Allah bir bulut meydana getirdi bunun peşinden gök gürledi, şimşek çaktı, sonra Allah'ın izni ile yağmur yağdı. Peygamber (yollardan) seller akmcaya kadar mescidine gelmedi. İnsanların (yağmurdan korunmak için) kuytuya koştuğunu görünce azı dişleri görünceye kadar güldü ve şöyle buyurdu:

"Şehâdet ederim ki Allah, herşeye kadirdir, ben de Allah'ın kulu ve resulüyüm."[948][43]
Ebû Dâvûddedi ki: Bu, isnadı güzel, garib bir hadistir. Medineliler okurlar. Bu hadis onlar için bir hüccettir.[949][44]

**Açıklama**

Hadisten anladığımıza göre yağmur yağmaması sebebiyle bir kıtlık baş göstermiş, bunun üzerine bazı kimseler Resûlullah'a gelerek durumlarını arz etmişler, duâ etmesini istemişler. Efendimiz bu taleb karşısında Cenab-ı Allah'ın kullarına istemelerini emredip dualarını kabul edeceğine dair olan va'dini yani " = bana duâ ediniz karşılık vereyim" âyet-i kerimesini hatırlatmış, bir gün tâyin ederek, o günde kırdaki musallaya çıkılmasını emretmiş ve o muayyen gün gelince güneş doğarken gidib oraya çıkarılmış olan minbere çıkıp hitabede bulunmuş, dua etmiş ve namaz kılmıştır. Bu ameliyelerin akabinde de Cenab-ı Hak duaları kabul buyurmuş ve rahmetini indirmiştir.
Hadisin bir özeti olarak aktardığımız bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, bu hadis yağmur duasına ait bazı hükümler ihtiva etmektedir. Bunlar:
**1.** Hz. Peygamber'in minberin çıkarılmasını emrettiği ve bu emre ittibaen minberin çıkarıldığı bildirilmektedir. Bu, yağmur duasında açıktaki musallaya minber çıkarmanın müstehab olmasını gerektirir. Hanefî fakihleri bunun müstehab oluşunu kabul etmemektedirler. Bedâîu's-Sanaî'de şöyle deniliyor:
'*Yağmur duasında minber çıkarılmaz ve duâ yerinde minber olsa bile üzerine çıkılmaz. Çünkü bu sünnete aykırıdır. Mervân b. Hakem'i bayram namazında minberi çıkardığı için cemaatin ayıplaması ve bunu sünnete muhalefet olarak nitelendirmesi bilinmektedir."
Yine Hanefîler derler ki, Bayram namazı için bile minberin musallaya götürülmesi sünnete aykırı olduğuna göre, istiskâ için öncelikle çıkarılamaz. Çünkü istiska gösteriş veya sürura alâmet olan şeylerin değil, tevazu ve fakra delâlet eden hareketlerin yapılması gereken bir haldir. Hz. Peygamberin bayram için en güzel elbiselerini giydiği halde, istiska için günlük elbisesini giymesi bunun en güzel misalidir.

Minberin çıkartılmasının meşru oluşuna delâlet eden üzerinde durduğumuz hadis için de Hanefîler Ebû Davud'un "garib" dediğini hatırlatarak delil olmaya elverişli olmadığını söylerler. Buhârî'nin Sahih'ine aldığı şu rivayeti de kendilerine delil alırlar: "Ebû İshak'dan rivayet ediliyor, der ki: "Abdullah b. Zeyd el-En sâri, Berâ' b. el-Âzib ve Zeyd b.Erkam ile birlikte yağmur duasına çıktı. Zeyd minber olmadan ayaklan üzerine doğruldu, istiğfar etti, iki rekat namaz kıldı..."

**2.** Hadiste Fahr-i Kâinât'ın sabahleyin güneş doğarken duâ için sahraya çıktığı bildiriliyor. Bu da yağmur duası için müstehab olan vaktin bu vakit1" olduğuna delâlet eder. Zahire göre Hz. Peygamber istiska namazını, bayram namazı vaktinde kılmıştır. Ancak bu konuda değişik görüşler vardır. Kimi işaret edildiği gibi, bayram namazı vaktinde kılınacağını söylerken, kimi de bayram namazı vakti başlayıp ikindiye kadar kılınabileceğini söylerler.

Bazıları da istiska için muayyen bir vakit olmadığım, mekruh vakitler dışında her an yapılabileceği görüşündedirler. Nevevî ve Askâlânî bunu tercih ederler. Zaten cumhurun mezhebi de budur.

**3.** Hz. Peygamberin duadan önce bir hutbe irad ettiğini anlıyoruz. AIiyyü'l-Kaarî, Mâlik, Şafiî ve Ahmed'in ashabı yanında muhtar olan

kavline göre namazdan sonra iki hutbe okumanın ve bunlara istiğfar ile başlamanın sünnet olduğu görüşünde olduklarım söyler.

Ebû Hanîfe ve Ahmed'in zayıf kavline göre, yağmur duasında hutbe yoktur. Bu dau ve istiğfardan ibarettir. Hanefîlerden Muhammed'e göre iki, Ebu Yusuf'a göre de bir hutbe olduğunu daha önce kaydetmiştik. Hidâye'-de, "Sonra o Muhammed'e göre bayram hutbesi gibidir" denilirken, îbnu'l-Humâm Fethu'l-Kadîr'de şunları söyler: "Yani iki hutbe vardır, bunların arası bir celse ile ayrılır. Ebû Yûsuf'a göre hutbe tektir. Rivayet edilen hadislerde Muhammed'in görüşüne uygun düşecek şekilde iki hutbe olduğuna açıkça delâlet eden bir şey yoktur."

**3.** Hz. Peygamber'in istiskâ hutbesine tekbir ve hamd ile başladığı anlaşılıyor. İmam Şâfiî'in el-Ümm'deki şu ifâdesi bunu tercih ettiğini gösterir: "İmam yağmur duasında Bayram hutbesinde olduğu gibi iki defa hutbe okur. Bunlar da tekbir getirir, Allah'a hamd eder ve Resûlullah'a salevât getirir. Ayrıca bu hutbelerde bol bol istiğfarda bulunur.*' Hanbelîlerin görüşü de aynen böyledir.

Mâlikîlere ve Şâfiîlerin çoğunluğuna göre istiskâ hutbesine tekbirle değil, istiğfarla başlanır ve arasında çokça istiğfar getirilir. Fakat bu görüşün dayanağının ne olduğunu bilmiyoruz.
Hanefîlerden hutbeyi meşru görenlere göre istiskâ hutbesine hamd ile başlanır. Bunlar, konuşmaya hamd ile başlamayı teşvik eden hadislere dayanmış olsalar gerek.
**4.** Resûlullah (s.a.) hutbeden sonra dua etmiş daha sonra inip namaz kılmıştır. Bu namazın hutbeden sonra olmasını gerektirir. İbnu'l-Münzir aynı görüşü, Ömer b. el-Hattâb'danel-Abderîde Ömer b. Abdülazîz'den naklet-mistir.
Mâliki, Şafiî ve Hanbelîlerle, Hanefîlerden hutbeyi meşru görenlere göre hutbe, namazdan sonradır. Cumhurun görüşü budur. Deli'leri İbn Mâce ve Ahmed b. HanbePin Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri, "Birgün Allah'ın Resulü yağmur duasına çıktı. Bize ezansız ve kâmetsiz iki rekat namaz kıldırdı. Sonra bize hitabetti ve Allah'a dua etti," şeklindeki haberle, yine Ahmed b. HanbePin Abdullah b. Zeyd'den rivayet ettiği şu haberdir: "Hz. Peygamber musallaya yağmur duasına çıktı. Kıbleye dönünce cübbesini ters çevirdi. Önce namaz kıldırıp sonra hutbe okudu. Sonra da kıbleye dönüp duâ etti."
Namazın hutbeden önce veya sonra olması hallerinin her ikisi de caizdir. Onun için hadisler arasında bir ihtilâfın olduğu söylenemez. Farklı görüşler, efdalin tayini yönündendir. Nevevî, "Ashabımız (Şâfiiler) hutbenin namazdan önce okunması halinde de her ikisinin sahih olduğunu söylerler. Fakat efdal olanı bayramda olduğu gibi hutbenin namazdan sonraya bırakılmasıdır" der.[950][45]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bir felâket anında halkın, kavmin büyüğüne müracaatı meşrudur.
**2.** İmamın cemaati toplayıp yağmur duası için kıra çıkarması caizdir.
**3.** Yağmur duasına güneş doğarken çıkmak müstehabtır.
**4.** îstiskâda yüksekçe bir mahalde hitabede bulunmak müstehab'ttr.
**5.** Hutbeye, tekbir ve hamd ile başlamak müstehabtır.
**6.** Okunan hutbelerin zamana ve zemine göre seçilmesi, hitabeye sebeb olan konuya uygun olması gerekir.
**7.** İstiskâ hutbesinde, hamdin tekrarlanması caizdir.

**8.** Duanın kabulü umudunun daha fazla olması için, yağmur duasında imam olan, hutbe okuyup duâ eden kişinin zühd ve takva sahibi sâlihlerden olması gerekir.
**9.** Hatibin hutbe okurken cemaate dönmesi müstehabtır.
**10.** Yağmur duasında ellerin diğer dualardan daha fazla kaldırması müstehabtır.
**11.** Duadan sonra imamın sırtını cemaate dönmesi caizdir.
**12.** Hutbenin namazdan önce okunması caizdir.
Bu bölümde yazdıklarımızın tümü müttefekün aleyh değildir, ihtilaflı noktalara yukarıda işaret edilmiştir.[951][46]

**1174.** ...Enes (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanında Medine'lilere kıtlık isabet etti. Efendimiz bir cuma günü bize hutbe irad ederken aniden bir adam kılkıp:
Yâ Resülallah! Beygir sürüleri, koyunlar helak oldu. Bize yağmur yağdırması için Allah'a dua ediver, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ellerini uzattı (kaldırdı) ve duâ etti. -Enes (devamla) dedi ki:-(O esnada) gökyüzü cam gibi (parlak) idi. Bir rüzgâr esti, bir bulut meydana getirdi. Sonra bulutlar bir araya toplandı ve semâ ağzını açıverdi. (Yağdırdıkça yağdırdı). Biz (mescitten) çıktık evlerimize gelinceye kadar suyun içinde yürüdük. Sonraki cumaya kadar yağmur yağmaya devam etti. Bu sefer yine aynı adam veya bir başkası kalkıp; - Yâ Resûlullah! Evler yıkıldı. Allah'a dua ediversen de yağmuru durdursa, dedi, Efendimiz gülümsedi, sonra; "üstümüze değil, etrafımıza" dedi. Akabinde bulutlara baktım, sanki bir tâç gibi Medine'nin etrafına doğru yayılıyordu.[952][47]

**Açıklama**

Hz. Peygamber'e gelip de yağmur için duâ etmesini isteyen zâtın ismi burada açıklanmamıştır. Şevkânî, diyor ki; "Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki işarete göre bu kişinin Ka'b b. Mürre olması gerekir. Fakat Beyhakî'deki ınürsel bir rivayet onun, Hârice b. Hisn b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezârî olduğuna işaret ediyor. Bazıları da Ebû Süfyân b. Harb olduğunu söylüyorlar. Ama Fetiıu'l-Bârî'de buna pek itibar edilmiyor. Çünkü, onun geldiği hâdise başkadır, deniliyor."

İbn Hacer ise, bu zâtın ismine vâkıf olamadığını, ancak "Ya Resûlullah!.." diye hitâb etmesine bakılınca müslüman birinin olması gerektiğini söylüyor. İbn Hacer'in bu ifadeleri de o adamın Ebû Süfyân olmadığına işaret ediyor. Çünkü Ebû Süfyân yukarıda beyân edilen hadiseden sonra müslüman olmuştur.
Hadis-i şerifte, anlaşılması açısından izaha muhtaç bir taraf yok. Yalnız hüküm yönünden öncekilerden farklı olarak şunu söyleyebiliriz: Hz. Peygamber yağmur yağması için mescitte dua etmiştir. Musallaya çıkmamıştır. Bu yağmur duası için mutlaka açık bir alana çıkmanın şart olmadığım, camide ve namazlardan sonra da yağmur için duâ etmenin meşru olduğunu gösterir. Yine bu hadis yağmurun yağması için olduğu gibi dinmesi için de duâ etmenin cevazına delildir.[953][48]

**1175.** ...Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemir, Enes (r.a.)'i (bir önceki) Abdülaziz hadisinin benzerini söylerken işittiğini bildirdi. (Farklı olarak Şerîk) şöyle dedi; Resûlullah (s.a.) ellerini yüzünün hizasına kadar kaldırıp; "Ey Allah'ım!... Bize yağmur yağdır..." diye dua etti. Şerîk (bundan sonra) Abdülazîz hadisinin benzerini nakletti.[954][49]

**Açıklama**

Müellifin bu rivayeti kitabına almaktaki maksadı, rivayetler arasındaki farka işaret etmektir.Hadislerin terceıneleri karşılaştırılınca görüleceği üzere aradaki fark, bir noktaya inhisar etmektedir. Önceki rivayette, Hz. Peygamberin, ellerini uzatıp dua ettiği bildirilirken, burada Efendimizin elerini yüzü hizasına kadar kaldırıp; "Allah'ım, bize yağmur indir" diye dua ettiği ifâde edilmektedir. Müellif, işte bu farka işaret etmek için üzerinde durduğumuz rivayeti kitabına almıştır.[955][50]

**1176.** ...Amr b. Şuayb babası (Şuayb) vasıtasıyla dedesi (Abdullah b. Amr b. el-As)'ın şöyle dediğini haber verdi:
Resûlullah (s.a.) yağmur duası yaptığı zaman: "Ya Rabbi! Kullarını ve hayvanlarım sula (yağmur ver), rahmetini yay ve ölü memleketini ihya et" derdi.[956][51] Bu lâfız (râvî) Mâlik'in rivayetidir.[957][52]

**Açıklama**

Bu rivayette, Hz. Peygamberin namaz kıldığına ve hutbe irad ettiğine dair hiçbir işarette bulunmadan sadece duâ ettiği bildirilmektedir. Halbuki önceki rivayetlerde duanın yanında namaz ve hutbeden de bahsedilmektedir. Ancak bu hadisler arasında bir tezat bulunduğu zannına düşülmemelidir. Çünkü Hz. Peygamber'in birçok defalar yağmur duasında bulunduğu ve her birisinde değişik uygulamaları olduğu bir vakıadır. Onun için âlimler istiskâyı üç mertebede, mütalaa etmişler, en aşağı mertebesinin mücerred duadan, ortasının farz namazlardan sonra yapılandan, en kâmilinin de istiskâ niyetiyle iki rekat namaz kılıp iki hutbeden sonra dua etmekten ibaret olduğunu söylerler.
Müslümanların yağmur duasına çıkarken yanlarına çocuklarını, ehlî hayvanlarını ve onların yavrularını almaları, yaşlılara ve zayıflara dua ettirmeleri salih kişiler ile tevessülde bulunmaları Cenab-ı Hakk'ın rahmetine vesile olur.
Buharî'nin Enes'ten yaptığı bir rivayete göre, Hz. Ömer (r.a.)bir kıtlığa düçâr olduklarında Hz. Peygamber'in amcası Abbâs (r.a.) ile tevessül ederek duâ eder ve, "Ey Allah'ım biz sana Nebi (s.a.) ile tevessülde bulunur, sen de bize yağmur indirirdin, şimdi de Resulünün amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver..." derdi.
Bu rivayet aynı zamanda dirilerle tevessülün caiz ama ölülerle caiz olmadığını söyleyenlere delil olmuştur. Hz. Ömer'in Resûlullah'm ruh-i şerifi ile değil de amcası Abbâs ile tevessülde bulunmasını görüşlerinin dayanağı sayarlar.
Yağmur duasına çıkanların hüzünlü, mütevâzi bir halde, rikkat ve huşu ile niyazda bulunmaları da istiskanın edeplerindendir.[958][53]

**3. Küsûf Namazı**

Küsûf: Lügatta, kararma, siyahlaşma; Husuf da: Gitme eksilme manalarına gelir.
Bu kelimelerin terim olarak her ikisinin de hem güneş, hem de ay tutulması için kullanıldığım söyleyen âlimler varsa da meşhur manasıyla; Küsûf, Güneş tutulmasına, Husuf da; ay tutulmasına denir. Bu ıstılahların lügat manaları ile alâkası, güneş tutulduğu zaman yüzeyinin kararması, ay tutulduğunda da ışığının eksilip gitmesi yönünden olmalıdır.

Bilindiği gibi, güneş tutulmasına sebeb tabii dönüşleri esnasında ayın dünya ile güneş arasına girib güneşi gölgelemesi, ay tutulmasının sebebi de dünyanın güneşle ay arasına girmesidir.
Bu astronomik hâdiseler esnasında namaz kılmak, sünnet ve icmâ' ile meşrudur. Cenab-ı Hakk'ın kudretine delâlet eden böyle büyük bir olay karşısında mü'minin secdeye kapanıp Rabbinin gücünü hatırlaması ve o büyük güce duâ etmesi kadar tabii bir şey yoktur.
Bu bölümün hadislerindeki küsûf kelimesini bazı râvîler Husuf şeklinde rivayet ederler.[959][54]

**1177.** ...Âişe (r.anha)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Efendimiz uzun müddet kıyamda kaldı. (Namaz kıldı) insanlara da kıyam yaptırıyor, sonra rükûa varıp doğruluyor, sonra tekrar rükû'a varıp yine doğruluyor, sonunda tekrar rükû'a varıp -her rekatte üç rükû olmak ve üçüncü rükûdan sonra secdeye varmak suretiyle- iki rekat namaz kıl(ıyor)dı. Hatta o gün kıyamın uzunluğundan dolayı (bazı) insanlar bayılır da üzerlerine su kovaları dökülürdü. Resûl-i Ekrem (bu namazda) rükû'a vardığı zaman "Allahu Ekber", doğrulduğu zaman da "Semiallahü Iimen hamideh" derdi. Hz. Peygamber'in bu namazı güneş açılıncaya kadar devam etti. Sonunda Efendimiz şöyle buyururdu:
"Şüphesiz güneş ve ay bir kimsenin ölümü ya da hayatı (doğumu) için tutulmazlar. Ama onlar Allah azze ve celle'nin âyet (alametlerinden iki âyettirler. Allah onlarla kullarım korkutur. O halde ay ve güneş tutulursa hemen namaza sığınınız."[960][55]

## Açıklama

Bu rivayette beyân edilen hâdise, Hicretin onuncu yılında Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim öldüğü zaman vuku' bulmuştur. Aslında Hz. Peygamber'in hayatı boyunca güneş tutulması bir defaya münhasır değildir. Çünkü bilindiği gibi her sene mutlak güneş tutulur. Ancak bu dünyanın her tarafından fark edilemeyebilir.
Hadisten anladığımıza göre hicri onuncu yılda güneş tutulduğu zaman Hz. Peygamber ashabı ile birlikte iki rekat namaz kılmıştır. Ancak bu namazın diğer namazlardan oldukça farklı olduğu göze çarpmaktadır. Efendimiz, bu

namazın her rekatında üç kere rüku' yapmış, bunların ilk ikisinden sonra doğrulup okumaya devam etmiş, ancak üçüncü rükû'dan sonra secdeye varmıştır. Bu rivayetlerde secdenin uzunluğundan bahsedilmemekte ise de, bütün mezheplerde secdenin de uzun tutulması öngörülmüştür.
Bu namazdaki kıyamın uzunluğundan dolayı ashabtan bazıları bayılmış veya bayılacak hale gelmiştir, metindeki "Onların üzerine su kovaları dökülürdü" cümlesinin akla getirdiği ilk mânâ bayılanları ayıltmak için üzerlerine kovalar dolusu su dökülüşüdür. O zaman akla şöyle bir soru gelebilir: Peki cemaat tüm namazda olduğuna göre onlara suyu kim dökmüştür? Bu soruyu, "Suyun namaz bittikten sonra dökülmüş olması veya bayılınca ab-dest ve namazları bozulduğu için biraz kendilerine gelince kendilerine su dökülmüş olması da muhtemeldir" diye cevab verilmiştir.
Bazı âlimler de "üzerlerine su kovaları dökülürdü" sözünün çok terlemekten kinaye olduğunu/bir kısım sahâbilerin sanki üzerlerine kovalar dolusu su dökülmüş gibi kan-ter içinde kaldıklarının ifâde edilmek istendiğini söylemişlerdir.
Yukarıda da işaret edildiği üzere bu güneş tutulma hadisesi, Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in öldüğü seneye tesadüf etmiştir. Bu yüzden bazı kişiler güneşin, İbrahim'in ölümünden dolayı tutulduğu inancına varmışlardı. Aslında bu zann onlara bazı müneccimlerin "Güneş bazı büyüklerin ölümü veya bazı büyük işlere haberci olmak üzere tutulur" sözlerinden intikal etmişti. Hattâbî'nin bildirdiğine göre, Câhiliye devrinde insanlar bu kanaate sahiptiler. Hz. Peygamber bu yanlış kanaati defetmek için ay ve güneşin bazı insanların ölümü veya hayatı için tutulmadıklarını, bunun Cenab-ı Hakk'ın kudret ve azametine delâlet eden hâdiselerden olduklarım söylemiştir. Resûlullah bu sözleriyle aynı zamanda ay ve güneşin hiçbir güce sahib olmadıklarına, bütün kuvvetin Allah'ın elinde olduğuna, onların Allah'ın emrine âmâde iki yaratık olduklarına işaret etmiştir.
Müslim'deki rivayette Hz. Peygamber'in bu sözleri söylemeden öne Allah'a hamd ve sena ettiği kaydedilir. Ayrıca orada; "Güneş ve ay tutulunca" ifadesinin yerinde "siz bir küsûf gördüğünüzde..." sözleri yer almıştır.
Fahr-i Kâinat, ay ve güneş tutulmasının Allah'ın azametine delâlet eden hâdiselerden olduklarını bildirdikten sonra, böyle bir hâdise ile karşılaşıldığı zaman, namaza sığınılmasını emretmiştir.Bu,, korku ve felâket

anlarında namaz duâ ve istiğfar gibi yollarla Cenab-ı Allah'a sığınmaya teşviktir.
Bu ve buna benzer hadislerdeki emri, ulemânın çoğunluğu sünnete hamletmişlerdir., Ebû Hanife'den onun vâcib olduğuna dair bir görüş nakledilmişse de bu ondan nakledilen meşhur rivayetlere zıttır.
Şevkânî, ulemânın bu namazın sünnet oluşunda müttefik olmakla beraber kılınış biçiminde farklı görüşlere sahib olduklarına işaret ettikten sonra, bu ihtilâfı Nevevî'nin haberine istinaden özetle şu şekilde beyan eder:
"Mâlik, Şafiî, Ahmed ve cumhura göre bu namaz iki rekattır ve her rekatte iki rükû vardır. Ebû Hanife, Sevrî ve Nehaî ise, bu namazın da diğer nafileler gibi her rekatte tek rükû olmak üzere iki rekat olduğu görüşündedirler. Bunlar Numdn ve Semure hadisine dayanırlar. Huzeyfe de bu namazın her rekatında üç rükû' olduğunu söyler. Delili, Câbir, İbn Abbâs ve Âişe hadisleridir."
Nevevî bu görüşlerin her birinin sahâbîlerden bir grubun görüşü olduğum söyleyip İbn Abdilber'den şu sözleri nakleder: "Bu babdakilerin en sahihi, iki rükû'lu olanıdır. Diğerlerinin tümü illetli veya zayıftır. Beyhakî ve îbn Kayyım, Şafiî ve Ahmed'den aynı şeyleri nakletmiş, Buhârî de onların üçüncü rüku'u "galat" olarak nitelendirdiklerini söylemiştir." Ancak yine Şevkânî'nin ifâdesine göre, bu sözleri red edecek tarzda bir çok hadis vârid olmuştur.
İbn Hacer, Küsûf hâdisesinin birden fazla tekrarlandığını söyleyerek her birinde Efendimizin değişik bir uygulamada bulunmuş olabileceğini, dolayısıyla bu hadislerin birbirlerine muhalif sayılamayacağını söyler.
Şâfiîlerden İbn Huzeyme, Îbnu'l-Münzir ve Hattâbî, bu kavillerden herhangi biri ile amelin caiz olduğu kanaatindedirler.
Hanefî ulemâsı kendi aralarında küsûf namazının hükmünde ihtilâf etmişlerdir. İmam Muhammed ve Hasan b. Ziyâd bu namazın nafile olmasını iş'ar ettirir tarzda rivayetlerde bulunmuşlardır. Bazı âlimler ise bu konuda vârid olan hadislerdeki emr sigasına bakarak namazın vücûbuna kail olmuşlardır.
Hanefîlere göre bu namazın her rek'atinde de rükû' vardır. Kıraat uzun ve Ebû Hanife'ye göre gizli, Sahibeyne göre açık (cehrî) olmalıdır. Namaz bitince imam ya kıbleye karşı ayakta veya oturarak cemaate karşı durup güneş açılıncaya kadar dua eder. Cemaat de "âmin" der. Bu namazı cumayı

kıldıran imam kıldırır. Şayet böyle bir imam yoksa, herkes evinde tek başına kalır.
Küsûf namazında îmam-ı Azam, İmâm Malik ve İmam Ahmed'e göre hutbe yoktur. Çünkü Resûlullah (s.a.) güneş tutulunca, namaz kılınmasını duâ edilmesini ve sadaka verilmesini tavsiye etmiş, hutbeyi emretmemiştir. îmam Şafiî ve bazı muhaddislere göre ise, hutbe okunması müstehabtır.[961][56]

**Bazı Hükümler**

**1.** Güneş tutulduğu zaman iki rekat namaz kılmak meşrudur.
**2.** Bu namazın her rekatında üçer rüku' vardır.
**3.** Bu namaz güneş açılıncaya kadar devam eder.
**4.** Ay ve güneş tutulmasının herhangi bir ölümle ya da bir hâdise ile ilgisi yoktur. Allah'ın koyduğu kanunun bir neticesidir.
**5.** Önemli hadiseler karşısında namaz ve duâ ile Allah'a iltica edilmelidir.[962][57]

**4. (Her Rekatte) Dört Rükû' Vardır Diyenlerin Delilleri**

**1178.** ...Câbir b. Abdillah'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bu, Peygamber (s.a.)in oğlu İbrahim öldüğü gün olmuştu. İnsanlar, "Güneş ancak İbrahim öldüğü için tutuldu" dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) kalkıp cemaate dört secdede (iki rekatte) altı rükû' ile namaz kıldırdı. (Bu namazda) önce tekbir aldı, sonra (Kur'ân) okuyup kıraati uzattı. Sonra rükû'a eğilip kıyamda kaldığı kadar rüku'da kaldı. Bilâhere başını kaldırıp önceki kıraatten biraz daha az okudu. Tekrar rükû'a varıp kıyamdaki kadar kaldı. Sonra yine başını kaldırıp ikincisinden az olmak üzere üçüncü defa okudu. Yine başını kaldırıp secdeye kapandı. İki kere secde yapıp ayağa kalktı. (İkinci rekatte de) secde etmeden önce üç defa rükû' yaptı. Bu rükûların her biri kendisinden sonraki rükûdan daha uzundu. Ancak bunlar, kıyamı kadarlardı. Resûlullah (bundan) sonra namazda olduğu yerinden biraz geriledi. Bunu gören cemaat de onunla birlikte geriledi. Sonra ilerleyip yine eski yerine durdu. Bunun üzerine saflar (cemaat) da ilerlediler. Resûlullah, güneş doğarken namazını tamamlayarak (cemaate) şöyle hitab etti:

"Ey insanlar! Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın kudretine (delâlet eden) âyetlerinden iki âyettirler. Bir beşerin ölümünden dolayı tutulmazlar. O halde siz bunu (güneş veya ay tutulmasını) gördüğünüz zaman (açılıncaya kadar) namaz kılınız."

(Râvi Ahmed b. Hanbel) bundan sonra hadisin kalanını söyledi.[963][58]

**Açıklama**

Bu rivayette bahsedilen hâdisenin bir önceki rivâyettekinin aynısı olduğu zannedilmektedir. Bu hadiste açıkça görüldüğü gibi rivayete konu olan olay, Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in öldüğü güne tesadüf etmiştir.
İbrahim, Resûlullah'ın hanımı Mısır'h Mâriye'den dünyaya gelen oğludur. Hicretin sekizinci yılı Zilhicce ayında doğmuş, on sekiz aylıkken Hicrî onuncu yılda vefat etmiştir. Efendimiz'in Hz. Hadice'den olan diğer iki oğlu Kasım ve Abdullah gibi İbrahim'in ömrü de kısa olmuştur.
Haberden anladığımıza göre, o gün Nebiyy-i Zişan Efendimiz herbirinde üçer rükû ve ikişer secde olmak üzere iki rekat namaz kılmıştır. Bu rekatlerde rükûlarda kalış müddetleri, kıyamlarda kalış müddetlerine denk veya onlara yakın olmuştur. Bu kıyam ve rükûların uzunluğunun baştan sona doğru uzadığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in bu rükûlarda bir şeyler okuduğuna dair herhangi bir rivayet mevcut değildir. Ancak ulemânın rükû'da kıraatin olmadığına dair olan ittifaklarına bakarak, Efendimizin rüku'da teşbih ve zikirle meşgul olduğunu söylemek mümkündür.
Bir rekatte birden fazla rükû' olduğunu söyleyenler ilk kıyamda Fatihanın ve Kur'an'dan bir bölümün varlığında hemfikir olmakla beraber, ikinci kıyamda Fatiha okunup okunmayacağında farklı görüştedirler. Mâlik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ikinci kıyamda da Fâtiha'nın okunması gerekir. Çünkü her rüku'dan Önce Fatiha bulunmalıdır. Muhammed b. Seleme bunun tamamının tek rekat olduğunu söyleyerek ikinci kıyamda Fâtiha'nın okunmasına lüzum görmemiştir.
Bu rivayette, secdeden evvelki kavmenin uzatılacağına dair bir kıyda rastlanmamaktadır. Ebû Dâvûd'da bundan sonra gelecek olan rivayette ve Müslim'in yine Câbir'den naklettiği bir haberde Hz. Peygamber'in secdeye varmadan önceki kavmeyi de uzattığı belirtilmektedir. Ancak Nevevî bu rivayeti "Şâz" olarak nitelendirmiştir. Kadı îyaz ; secdeden evvelki

kavmenin uzatılmayacağında ulemânın icmâ ettiğini nakletmiş, bu iki rivayette işaret edilen uzatmadan maksadın itmi'nan olduğunu söylemiştir.
Yine bu rivayette, Hz. Peygamber'in secdeleri uzattığından bahsedilmemektedir. Birkaç hadis sonra gelecek olan Semure b. Cündüb'ün rivayetinde ise, başka namazların hiç birinde olmadığı ölçüde secdelerin uzatıldığı söylenmektedir. Ahmed b. Hanbel ve Buhârî'nin Hz. Esmâ'dan yine Buhâ-rî ve Müslim'in Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan yaptıkları rivayetlerde de Resûlullahın secdeleri uzattığı anlaşılmaktadır. Abdullah b. Amr'in rivayetinde Hz. Âişe'nin; "ben ömrümde hiç böyle uzun secde yapmadım" dediği nakledilir.
Secdeler arasındaki celse (oturuş)nin uzunluğu meselesi de bu rivayette bahsedilmeyen konular arasındadır. Nesaî ve İbn Huzeyme'de İbn Ömer'den nakledilen bir rivayette; "...sonra başını kaldırıp oturdu. Bu oturuşu o kadar uzattı ki bir daha secde etmeyeceği sanıldı..." denilmektedir. Hafız bu hadis için-"sahih" kaydını koyduktan sonra, "secdeler arasındaki oturuşun uzatılacağına dair bundan başka bir nakle rastlamadım" der. Malikî, Şafiî ve Hanbelîler secdeler arasındaki oturuşun uzatılmayacağını söylerler.
Bir önceki Hz. Âişe rivayetinden farklı olarak» burada Hz. Peygamberin namaz esnasında önce biraz gerilediği, sonra tekrar ilerleyip eski yerine geldiği bildirilmektedir. Müslim'in Câbir'den rivayet ettiğine göre, Resûlul-lah'ın gerilemesine sebeb, kendisine cehennemin gösterilmiş olmasıdır. Tekrar ilerleyip eski yerini alması da Cennetin gözleri önüne getirilmesinden dolayıdır, işâret edilen Câbir hadisinde Hz.Peygamber; "...Size vadedilen herşeyi şu namazımda gördüm. Emin olun ki, bana Cehennem getirildi. Bu, alevi bana dokunur korkusuyla gerilediğimi gördüğünüz zaman oldu, hatta arada çomak sahibim ateş içinde bağırsaklarım sürerken gördüm. O adam (vaktiyle) hacıların parasını çomağı ile çalardı. Eğer bu fark edilirse, "çomağıma takıldı" der, anlaşılmazsa, alıp götürürdü. Ben yine orada, vaktiyle kedisini bağlayıp aç tutan ona yerin h aşeratından yemesine müsâde etmeyen kedi sahibi kadını da gördüm. O kadının kedisi açlıktan ölmüştü. Sonra bana Cenneti de getirdiler. Bu da, eski yerime gelinceye kadar ilerlediğimi gördüğünüz sırada oldu. Yemin ederim ki elimi uzattım, siz güresiniz diye Cennetin meyvelerinden koparmak istiyordum. Sonra bunu yapmamayı uygun buldum, İşte ben bu namazda size va'dedilen her şeyi görmüş oldum" buyurmuştur.

Nesaî'nin Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan yaptığı rivayette de, Müslim'inkine benzer şeyler söylenmektedir.
Resül-i Ekrem namazdan sonra cemaate; "böyle bir şey gördüğünüz zaman (güneş) açılıncaya kadar namaza devam ediniz" buyurmuştur. Bu "küsûf namazım kılanla:, güneşin açılması gecikirse, fazla rükûlara başkalarını da ilâve edebilir" diyenler için delildir. İbn Huzeyme, Îbnu'l-Münzir ve Hattâbî bu fikre sahib olanlardandır.
Rivayetin sonundaki; "Ahnıed hadisin kalanım sevk etti" ifâdesinden bu rivayetin daha devamının olduğu ancak burada tamamının zikredilmediği anlaşılmaktadır. Bu rivayetin aynı senetle olan bir devamına rastlanmamıştır. Ancak Müslim, Abdullah b. Numeyr, Abdulmelik, Atâ ve Câbir kanalıyla yukarıya son bölümünün tercemesini verdiğimiz haberi nakl etmiştir.
Üzerinde durduğumuz rivayetin sonunda sevk edildiği belirtilen ilâvenin bu kısım olması muhtemeldir.[964][59]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsuf namazı iki rekattır.Her rekatte üç rüku vardır.
**2.** Rükû'lar arasındaki kıyamlarda mümkün mertebe uzun sûreler okunur. Bu kıyamlardan birincisi ikincisine nisbetle daha uzundur. Rükû'ların uzunluğu da kıyamlar kadardır.
**3.** Küsûf namazı güneş açılıncaya kadar devam etmelidir.
**4.** Ay ve güneş tutulmaları herhangi bir kimsenin ölümüne bağlı değildir. Bunlar Nizam-ı İlâhî'nin bir gereğidir. Allah'ın güç ve azametine delâlet eden alâmetlerdendir.
**5.** Müslümanlara ay veya güneş tutulduğu zaman namaz kılmaları tavsiye edilmektedir.
**6.** Peygamberlerin mu'cizeleri sabittir.Âdeten olması mümkün görünmeyen şeyleri Allah'ın izni ile gösterebilirler.[965][60]

**1179.** ...Câbir (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanımda çok sıcak bir günde güneş tutuldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) ashabına namaz kıldırdı. Kıyamı o kadar uzattı ki sahabîler (yere) düşmeye başladılar. Sonra rükû' edip (onu da) uzattı. Sonra doğrulup uzun süre durdu. Sonra yine rüku edib uzun süre (rükû'da) kaldı.

Bilâhere yine doğrulup onu da uzattı. Daha sonra iki defa secde edip kalktı ve bunların (ilk rekatte yaptıklarının) aynısını yaptı. (Böylece) Hz. Peygamberin namazı dört rükû ve dört secde (olmuş) oldu.
(Ravi bundan) sonra hadisin devamını zikretti.966[61]

**Açıklama**

Bu hadis bir öncekinin farklı bir rivayetinden ibarettir.Muhteva itibariyle öncekilerden pek ayrı değildir. Bir evvelki hadis de Hz. Peygamber'in rükû'nun kıyamına yakın bir uzunlukta olduğu belirtilmişken burada rükû'u uzattığı açıkça ifâde edilmektedir.
Ayrıca bundan önceki rivayetlerde Hz. Peygamberin iki rekatte altı defa secde ettiği bildirildiği halde, bu üzerinde durduğumuz rivayette dört rüküun olduğu belirtiliyor. Bu ihtilâf hâdiselerin farklılığına hamledilebilir. Hadisin buraya alınmamış olmakla beraber râvînın haber verdiği belirtilen devamı Müslim'de mevcuttur. Bu ilâve, bir önceki hadisin şerhine alınmıştır.967[62]

**1180.** ...Peygamber (s.a.)'in hanımı Âişe (r.anha)dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.)'in sağlığında güneş tutuldu. Efendimiz hemen mescide gidib (namaza) dürdü ve tekbir aldı. İnsanlar da onun peşinde saf tuttular. Hz. Peygamber uzun uzun okudu, sonra tekbir alıp rükû'a vardı (ve) uzun zaman rükû'da kaldı. Sonra başım kaldırıp "Se-miallahu limen-hamideh, Rabbena ve leke'I-hamd" dedi ve kıyama durdu. Yine uzun uzun okudu, (ama) bu ilk kıraatten daha az idi. Bilâhere tekrar tekbir alıp uzun bir rükû' yaptı. Bu rükû evvelkinden daha kısa idi. Sonra "Semiallahu limen hamideh Rabbena ve leke'I-hamd" dedi. Diğer rekâtte de bunlar (ilk rekattakiler) gibi yapıp dört rükû ve dört secdeye tamamladı. Resûlullah namazdan ayrılmadan önce güneş açıldı.968[63]

**Açıklama**

Hadis-i şerifteki "İnsanlar da onun peşinde saf tuttular" ifadesi Küsûf namazının cemaatle kılınacağına delil kabul edilmiştir. Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'in mezhebi böyledir. Mâlikîler, ay tutulması İle güneş tutulmasının arasını ayırmışlar birincisinin tek tek, ikincisinin ise, cemaatle kılınacağını

söylemişlerdir. Hanefîlerin görüşü de Mâlikilerin-kine benzer. Ancak ay tutulduğunda kılınan (husuf) namazının camide cemaatle kılınması İmam-i Azam'a göre sünnet olmamakla beraber caizdir. Mâlikîlerde ise hiç caiz değildir.
Hanefî ve Mâlikîlerin bu namazların arasım ayırmalarının sebebi gecelerin karanlık olması dolayısıyla cemaatin toplanma güçlüğüdür.
Yine bu hadis küsüf namazının her rekatte ikişer olmak üzere dört rükû'lü olduğunu söyleyenlerin görüşüne delildir. Bunun, Şafiî, Mâlik ve Ahmed (b. Hanbel'e göre olduğu daha evvel belirtilmişti.
Hz. Peygamber'in rükû'dan kalkarken hem "semiallahü limen hamideh" hem de "Rabbena ve leke'I-hamel" demesi, imamın namazda bunları beraberce söyleyebileceğine delil sayılmıştır.[969][64]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsûf namazı cemaatle kılınır.
**2.** Bu namazın her rekatında ikişer ruku vardır.
**3.** Küsûf namazının kıyam ve rükû'ları mümkün olduğu nisbette uzatılır.
**4.** İmamın rükû'dan doğrulurken hem "semiallahü Hmen hamideh" hem de "Rabbena ve leke'1-hamd" demesi caizdir.[970][65]

**1181.** ...Abdullah b. Abbâs (r.anhumâ), Resûlullah (s.a.)in güneş tutulduğunda namaz kıldığını haber verirdi. (Abdullah) Urve'nin, Hz. Âişe'den onun da Peygamber (s.a.)'den rivayet ettiği hadis gibi Resûlullah (s.a.)'in her rekatte iki rükû’ olmak üzere, iki rekat namaz kıldığını bildirirdi.[971][66]

**Açıklama**

Kesîr b. Abbâs bu hadisi Abdullah b. Abbâs'dan devamlılık bildiren bir ifâde ile, "haber verirdi" şeklinde rivayet etmiştir. Ancak burada Abdullah b. Abbâs'in sözleri tümüyle nakledilmemiş, bundan önceki ÂÎşe (r.anhâ) hadisine atıf yapılmakla iktifa edilmiştir. Yani Abdullah b. Abbâs (r.anhumâ) Hz. Peygamber'in küsûf namazının kılınış şeklini haber verirken, Hz. Âişe'nin hadisinde bildirilen esasları söylemiştir.îmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-En'am, el-A'raf ve et-Tevbe sûreleridir.

Yine bu rivayette, diğerlerinden farklı olarak Nebiyy-i Ekrem'in her rekatte beşer defa rüku1 yaptığı haber verilmektedir. Ancak bu rıvâyet, râvi silsilesindeki Ebû Ca'fer er-Râzî'den dolayı zayıf kabul edilmiştir. Zira bir çok Muhaddis bu zatın ,zayıf olduğunu söylemiştir. Asıl adı İsâ b. Ebi İsâ Manan olan Hbr Bekir es -Rûzî için söylenenler şöyledir: İbn Ma'în ve Ebu Hatim "sika" demişler, İbnü'l-Medîni ise, sika olmakla beraber hata ettiğini eklemiştir. Müne, "hadisi yazılabilir. ama hatâ eder"; Ahmed h. Hanbel .'e Nesâî, "kuvvetli değildir" tâbirlerin! kullanmışlardır.
Bu hadis için İbnu'l-Mıinzir şöyle der "isnadında Ebfı Cafer er-Razî var. Onun hakkında söz edilmiştir İbn Maîn ve İbnü'l-Medînı'nin onun hakkındaki sözleri muhteliftir "
Şevkânî, İbn Sikkin'den bu hadisin sahih olduğunu söylediğinin rivâyet edildiğini, Hâkimin de “ravileri sadıktır” dediğini söyler.[972][67]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsûf namazının her rekatında uzun sûrelerden biri Okunur.
**2.** Her rekatte beş rükû vardır. Ancak bu Sıadis zayıf görülerek istidlale elverişli bulunmamışta.
**3.** Namaz bitinceye kadar güneş açılmamışsa kıbleye karşı oturularak duaya devam edilir.Bu duâ güneş açılıncaya kadar sürer.[973][68]

**1182.** ...Ubeyy b. Ka'b (r.a.)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Efendimiz cemaate namaz kaldırarak uzun sûrelerden birini okudu ve beş defa rükû yaptı, îki kere secde etti ve ikinci rekate kalkıp yine uzunlardan bir sûre okudu ve yine beş defa rükû yaptı, iki kere secde etti, sonra güneşin tutulması açılıncaya kadar duâ ederek olduğu halde kıbleye karşı oturdu.[974][69]

**Açıklama**

Kur'an-ı Kerim'deki sûreler uzunluklarına göre çeşitli isimler alırlar.Buna göre Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun sûreye "es-Seb'u't-Tivâl" denir. Âyet sayıları yüzden fazla veya buna yakın sûrelere "el-Mîûn"; âyetleri yüzden az olanlara "eî-Mesânî", daha sonraki kısa sûrelere de "el-Mufassal" adı

verilir. el-Mufassal da, ettıval (uzun), el-evsat (orta) ve el-kısâr (kısa) olmak üzere üçe ayrılır.
Hadis-i Şerifte beyân edildiğine göre Hz. Peygamber bu küsûf namazının her bir rekatinde es-Seb'u't-tivâldan okumuştur ki bunlar el-Bakara, Âl-i İmran.[975][70]

**1183.** ...İbn Abbâs (r.anhumâ);
Resıuullah (s a.) güneş tutulduğunda namazı kıldı. Bu namazda, (Kur'ân'dan) okudu.Sonra rükû' yaptı sonra yine okudu ve yine rükû’ yaptı, sonra tekrar okuyup rükû' yaptı, sonra yine okudu ve rükû'a vardı. Daha sonra da secdeye kapandı. İkinci rekatı de aynen böyle kıldı., demiştir.[976][71]
Bu rivayet de öncekiler gibi Resûlullah (s.a.)'in küsûf namazının her rekâtında iki defa rükû yaptığını bildirmektedir.[977][72]

**Açıklama**

Bu hadisi Tirmizî sahih kabul etmiş, İbn Hibbân ise, Habîb b. Ebî Sâbit'in bana Tâvûs'dan duyduğunu açıkça söylemediğini, halbuki Habîb'in müdellis olduğunu ileri sürerek "bu hadis sahih değildir” demiştir.
Bu rivayet Hz. Peygamber'in küsûf namazında dört kıraat ve dört rükû'un bulunduğuna delâlet etmektedir.[978][73]

**1184.** ...Semure b. Cündüb (r.a.)'den; demiştir kî:
Ben ve Ensârdan bir çocuk hedeflerimize ok atarken güneş bakanın gözünde iki veya üç mızrak kadar olunca, Tennûme bitkisi gibi oluncaya kadar karardı. Birimiz arkadaşına; "Haydi mescide gidelim. Vallahi güneşin şu hali, Resûlullah (s.a.) da ümmeti hakkında yeni bir şey meydana getirecek" dedi ve koşarak gittik. Bir de gördük ki Resûlullah (s.a.) mescide çıkmış. Efendimiz öne geçip namaz kıldırdı. Bizi daha önceki namazlarındaki en uzun kıyamı gibi kıyamda tuttu. Sesini işitmiyorduk. Sonra bize önceki namazlarındaki en uzun secdesi gibi secde ettirdi. (Burada da) sesini işitmedik. Diğer rekatte de aynen bunun gibi yaptı. Güneşin açılması ikinci rekattaki oturuşuna denk geldi. Sonra selam verdi.

Daha sonra kalkıp Allah'a hamd ve sena etti. Allah'tan başka ilâh olmadığına ve kendisinin O'nun kulu ve Resulü olduğuna şehâdet etti.
Bundan sonra Ahmed b. Yûnus, Resûlullah (s a.)'ın hutbesini zikretti.[979][74]

**Açıklama**

Tennüme: Çölde yetişen kendisi ve meyvesi siyahımsı bir  bitkidir.
Râvi Semure (r.a.) Hz Peygamberin bu namazdaki okumuşunu, daha evvelki namazlarda en uzun kıraatle takdir etmiş ve Resûlullah'ın okuduğunu duymadıklarını söylemiştir. Bu küsuf namazındaki kıraatin açıktan değil, gizli olmasını gerektirir. Ebû Hanife, Mâlik, Leys b. Sa'd, Şafiîler ve fukahânm cumhurunun mezhebi de bu şekildedir. Bu hadise ilâveten Seyhan'ın îbn Abbâs'tan rivayet ettikleri; "Resûlullah (s.a.) zamanımla güneş tutuldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber bize namaz kıldınp Bakara, Sûresi gibi bir şey okuyacak kadar uzun bir kıyam yaptı..." manasındaki hadis de bu görüşün delilidir. Zira İbn Abbas'ın "Bakara sûresi gibi..." tarzındaki ifâdesi onun Efendimizin kıraatini duymadığına işarettir.
İmam Ahmed b. Hanbel, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise, küsûf namazındaki kıraati cehridir. İbnu'l-Münzir de aynı görüşü savunmuş ve "Bu görüşü, Ali, Abdullah b. Yezid el-Hatmî, Zeyd b. Erkam ve el-Berâ b, ÂzüV-den rivayet ettik" demiştir. Bu görüş sahiplerinin dayanağı bundan sonraki babın ilk hadisi olan Hz. Âişe'nin rivayetidir. Kıraatin cehri olduğunu bildiren bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiştir. Küsûf namazının tekerrürü gözönüne alınarak, Efendimizin, kıraatinin bazılarında cehri, bazılarında da gizli olduğu söylenerek hadislerin arası cem'edilmiştir.
Taberî ve el-Hâdi, kıraatin açıktan ya da gizli olmasının caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu aynı zamanda İmam Malik'ten de nakledilmiştir.
Hadisin siyakından, hu namazdaki rükû' ve secdelerin de uzun olduğu ve namazdan sonra bir hutbenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Şâfiîler bu ve benzer hadislere dayanarak küsûf namazında hutbenin müstehab olduğunu söylemişlerdir.Ebü Hanife, Malik, Ebû Yûsuf ve bir rivayetinde Ahmed b. Hanbel'e göre, küsûf namazında Kıt be yoktur. Hz. Peygamber’in ümmetine güneş tutulduğunda namaz kılmalarını emredip, hutbeyi emretmeyişini görüşlerine mesned yapmışlar, "riayet hutbe meşru olsaydı, Hz.Peygamber emrederdi" demişledir.Namazdan sonra hutbenin olduğunu bildiren

hadisleri de o zamanın insanlarının ay ve güneş tutulması hakkındaki yanlış kanaatlerini izah için söylenmiş sözler olarak değerlendirmişlerdir.
lbnul Kayyım, “Peygamber (s.a ) cemaate beliğ bir hutbe irad etti.Ondan zabt edilebilen şudur:" dedikten sonra, Resûhıllah'ın hutbesini kaydeder. Nakledilen hu hutbenin mânâsı şudur:
"Şüphesiz, ay ve güneş Allah'ın alametlerin iki alamettir.Hiçbir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmazlar.Dolayısıyla siz güneşin tutulduğunu gördüğünüz zaman, Allah’a dua ediniz, tekbir getiriniz,namaz kılınız, sadaka veriniz,ey Muhammed ümmeti! Ey ümmet-i Muhammed! Vallahi erkek veya kadın, kulunun zina yapmasını Allah’tan çok kıskanan yoktur.Vallahi eğer siz benim bildiğimi bilmiş olsaydınız az güler, çok ağlardınız.Emin olunuz, şu yerimde sizin va'd olunduğunum her şeyi gördüm. Beni öne doğru ilerlerken gördüğünüzde Cennetten bir parça almak istemiştim. Benim gerilediğimi gördüğünüzde de Cehennemin bir kısmini diğer kısmı üzerine yüklenirken gördüm...”
Üzerinde durduğumuz hadisin sonunda Ahmed b. Yûnus'un Hz. Peygamber’in hutbesini zikr ettiği bildirilmektedir. Sözü edilen bu hutbe Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde mevcuttur. Tercemesi şudur:
Resülulîah (s.a.) Allah'a hamd ve sena ettikten sonra Allah'tan başka ilâh olmadığına kendisinin, Onun kulu ve Resûlu olduğuna şahitlik etti. Daha sonra da şöyle dedi;
"Ey insanlar! Allah aşkına söyleyiniz, Benim Peygamberliği tebliğde noksanlık yaptığımı biliyorsam/, niçin banar haber vermiyorsunuz? (Haber veriniz)" Bunun üzerine bir adam kalkıp, "Diz senin Rabbinin risâleitini tebliğ ve ümmetine nasihat ettiğine, vazifeni ifâ ettiğine şahitlik ederiz" dedi. Bundan sonra Resûlullah (s.a.) sözlerine şöyle devam etti:
"Şüpheyiz bazı insanlar, şu güneşin veya ayın tutulmalarım yıldızların burçlarından kaybolmalarını, yeryüzündeki büyük insanların ölümüne bağlıyorlar. Onlar yalan söylüyorlar. Aksine onlar Allah tebâreke ve teâlânın alâmetlerinden iki alâmettirler. Kullarından tevbe edecekleri görmek için bunları vesile kılar. Allah'a yemin edirim ki namaza kalkalı beri sizin dünya ve âhiret işlerinden karşılaşacağınız şeyleri gördüm. Bilmiş olun Vallahi, kıyamet otuz tane yalancı çıkıncaya kadar kopmayacaktır. Bunların sonuncusu sol gözü Ebû Yahya'nın -Ensar'dan o zamanlar bir ihtiyar- gözü gibi kapalı tek gözlü Deccâl'dir. O çıktığı zaman, onun Allah olduğu zannedilecek, kim ona iman eder, onu tasdik edip ona uyarsa, geçen

salih amelleri fayda vermeyecek, kim de onu inkâr edip yalanlarsa geçmiş amellerinden dolayı hesaba çekilmeyecek. O Deccâl, Harem'in ve Beytü'l-Makdis'in dışında yeryüzünün her tarafında görülecek. O mü'minleri Beytü'l-Makdis'de mahsur bırakacak da onlar şiddetli bir sarsıntı ile sarsılacaklar. Sonra Allah Deccâli ve ordusunu tamamen helak edecek. Öyle ki, duvarın dibi veya ağacın kökü; "Ey Müslim! Ey mü'min! Şu Yahudidir (veya şu kâfirdir) gel, onu öldür" diye bağıracak. Bu siz kendi aranızda büyük işler görüp de kendi kendinize; "Nebiniz bundan bir şey zikretti mi?" diye soruncaya ve dağlar yerlerinden kayıncaya kadar olmayacaktır."[980][75]
Hz. Peygamber'in, küsûf namazından sonra irad ettiği rivayet edilen hutbe metinleri bu ikisinden ibaret değildir. Bunlardan birini de 1178. hadisin açıklamasında Müslim'den naklen kaydetmiştik. Bunlardan başka da hutbe metinleri rivayet edilmiştir. Ancak sözün haddinden fazla uzayacağı endişesiyle bunların tümünü buraya nakletmeyi uygun bulmadık.[981][76]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsûf namazının kıyam, rükû’ ve secdeleri diğer namazlara nisbetle daha uzundur.
**2.** Ok atma yarışı gibi sporlar meşrudur.
**3.** Önemli hâdiseler zuhur ederse bunu yetkili mercilere bildirmek gerekir.
**4.** Küsûf namazında kıraat gizlidir. Bu konuda yukarıda tafsilât verilmiştir.
**5.** Küsûf namazından sonra hutbe meşrudur. Bu konuda ihtilâf vardır. Açıklamada gerekli bilgi verilmiştir.[982][77]

**1185.** ...Kabîsa el-Hilâlî[983][78]'den; demiştir ki:
Resulullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) telaşla ve sür'atle çıktı.O gün ben de Medine'de onunla beraberdim-iki rekat namaz kıldırıp ikisinde de kıyamı uzattı. Sonra (namazdan) ayrıldı ve güneş açıldı. Akabinde Efendimiz şöyle buyurdu:
"Bunlar (güneş ve ay tutulmaları) ancak Allah'ın kendileri ile korkuttuğu alâmetlerdir. Onları gördüğünüz zaman en yeni (son) kıldığınız farz namaz gibi namaz kılınız."[984][79]

**Açıklama**

Bu rivayette, diğerlerinden farklı olarak küsûf namazının kendisinden önceki farz namaz gibi olacağı bildirilmektedir.Hz. Peygamber'in kıldığı küsûf namazının kuşluk vaktine rastladığına işaret eden haberler gözönüne alınınca, işaret edilen farz namaz, sabah namazı olmuş olur.
Zahirîler, bu hadisin mânâsını esas alarak, öğleden evvelki küsûf namazlarının iki, öğleden sonrakilerin dört rekat, akşamla yatsı arasında ay tutulduğu takdirde üç, yatsıdan sonra da dört rekat kılınacağını söylemişlerdir.
Bu rivayette Hz. Peygamber'in güneş tutulunca telaşlandığı bildirilmektedir. Buna sebeb, ümmetine bir azab geleceği korkusuyla onlara olan şefkati ya da onlara böyle önemli hâdiseler karşısında korkmalarını öğretmektir.
Seyhan'ın Ebû Musa'dan yaptıkları rivayette, Hz. Peygamber'in kıyametin kopmasından korktuğu ve mescide gelip namaza durduğu bildirilmektedir.

**Bazı Hükümler**

**1.** Korkutucu hâdiselerle karşılaşıldığı hallerde hemen namaz kılarak Allah a sığınılmalıdır.
**2.** Küsûf namazı, rekat adedi itibariyle kendisinden önceki farz namaza denk olmalıdır.[985][80]

**1186.** ...Kıtısa el-Hıiaiı, "Şüphesiz güneş tutuldu" (diye başlayıp) Musa (b. İsmail) hadîsinin manasını rivâyet etti.(Ahmed b. İbrahim bu rivâtette); "Resûluilah devrinde güneş  tutuldu) o kadar ki ,yıldızlar göründü" demiştir.[986][81]

**Açıklama**

Aslında bu ve bundan evvelki rivayetler aynı hadistir.Ancak Eyyüb'ten sonraki raviler değişmiştir.Birincisinde bu silsile sona doğru, Eyyüb, Vüheyb, Musa b. İsmail ve Ebû Dâvud olduğu halde, üzerinde durduğumuz rivayette, Eyyub, Abbâd b. Mansûr, Reyhâiı b. Saîd, Ahmed b, İbrahim, ve Ebû Dâvûd'dan ibarettir. Bu rivayette öncekinden farklı olarak güneş tutulduğu zaman ortalığın yıldızlar görünecek kadar karardığı bildirilmiştir.
Hâkm, Mustedrek'inde bundan önceki Vuheyb'in rivayetini zikrettikten sonra, bu hadisin haddizatında Sahihân'ın şartlarına uyduğumu fakat

kitaplarında yer almadığını söylemiştir.
Şimdiye kadar terceme ettiğimiz hadisler gösteriyor ki küsât namazı muhtelif şekillerde varrid olmuştur. Özet olarak bunlar:
**a.** İki rekâttır, diğer nafileler gibi kılınır.
**b.** İki rekâttır, ancak her rekatte iki rükû' vardır.
**c.** İki rekâttır, ancak her rekâtte üç rükû vardır.
**d.** iki rekâttır, ant ak her rekâtte dört rükû' vardır.
**e.** İki rekîttir, ancak her rekâtte beş ri'ku' vardır.
Bu farklı rivâyetler, kusûf namazının keyfiyetinde fukahânın ihtilâfına sebep olmuştur. Bu babın ilk hadislerinin şerhinde mezhebleıin bu konudaki goruşleıi verilmiştir. Aynı şeylerin bulada da tekrarına luzurn görülmemiştir.
Güneş tutulduğu zaman kılınan küsûi' namazının yanında bir de ay tutulduğunda kılman "husuf namazı" vardır. Musannif, bu konu için ayrı bir başlık açmamıştır. Onun için bu namazın kılınışına da burada kısaca temas etmekte fayda görülmüştür.
Şafiî ve Hanbeiîlere göre, Husuf (ay tutulması) namazı her rekatte iki-şet rükû' olmak üzere iki tekâttır. Cemaatle kılınır. Delilleri, Şafiî ve Beyhakî'ni Hasan e!~Basrî'den tbn Abbâs'a izafeten rivayet ettikleri bir haberdir. Bu haber de îbn Abbâs (r.anhûmâ)'m Basra'da emir iken ay tutulduğunda cemaate iki rekat namaz kıldırdığı ve her rekatte ikişer defa rüku' yaptığı bildirilmektedir. Ancak senedindeki İbrahim b. Muhammed yüzünden bu hadisin zayıf olduğu söylenir.
Hanefî ve Mâlikîlere göre, küsûf namazı iki rekattır ve diğer nafileler gibi rekatları tek rükü'ludur. Bu namaz münferiden kılınır. Hz. Peygamber zamanında ayın tutulmuş olması muhakkak olmakla beraber, bu namazla ilgili herhangi bir naklin yapılmamış olması bu namazın cemaatle kıhnmadığına delildir.
Mâlikîler de ay açılıncaya veya kayboluncaya kadar namaz tekrarlanır. Bu namaz mendubdur ve evde kılınır. İster cemaatle ister münferiden bu namazın camide kılınması mekruhtur.
Ulemânın bu namazla ilgili ihtilâfları küsûf namazı ile ilgili ihtilâflarından kaynaklanmaktadır.[987][82]

### 5. Küsûf Namazında Kıraat

**1187.** ...Âişe (r.anhâ)den; demiştir ki:

Resûlullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Peygamber (mescide) çıkıp cemaate namaz kıldırdı. (Bu namazda) kıyama durdu. (Kıyamdaki) kıraatini tahmîn ettim. Bakara Sûresi (kadarı)m okuduğunu zannettim.
Râvi hadisi sevkedip şöyle devam etti:
Sonra iki defa secde yaptı, sonra kalkıp kıraati yine uzattı. Onun buradaki okuyuşunu da tahmin ettim. Âl-i İmran Süresi (kadarı)m okuduğunu zannettim.[988][83]

**Açıklama**

"Hadisi şevketti..." ifâdesi, aslında hadisin devamı olduğu, fakat müellifin o bölümü kitabına almadığı intibaını vermektedir. Eğer varsa, bu alınmayan kısmında Resûlullah (s.a.)'in rükû'u ve ikinci rekâtı kılışına dâir tafsilât yer almış olmalıdır. Fakat aynı hadisin, Hâkim'in Müstedrek 'indeki rivayeti de buradaki lâfızlardan ibarettir ve hadisin bir bölümünün zikredilmediği hissini verecek bir ilâve mevcut değildir. Buna göre hadisin tamamı buradaki şeklinden ibaret olmuştur.
Hadis-i şerif, küsûf namazındaki kıraatin uzun olduğuna işaret etmesi yanında bu kıraatin gizli olduğuna da delâlet etmektedir. Çünkü Hz. Âişe validemiz Resûl-i Ekrem'in birinci rekatte Bakara, ikincisinde de ÂI-i İmran sûrelerim okuduğunu açıkça söylememiş, Efendimizin kıraatini tahmin ve takdir ederek mezkûr sûreleri okuduğunu zannettiğini söylemiştir. Ancak bu Resûlullah'dan gelen meşhur rivayetlere muhaliftir. Hz. Peygamber açıktan okuduğu halde, Hz. Âişe'nin bunu ayırt edememiş olması da muhtemeldir. Çünkü bundan sonraki hadiste Efendimizin cehrî okuduğu bildirilmektedir. Yine hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in birden fazla rükû' yaptığına dair bir kayda rastlanmamaktadır. Bu küsûf namazının her rekatında birer rüku' olduğunu söyleyen Hanefîlerin görüşlerine delildir. Bu ve bundan evvelki babdaki hadisler arasında görülen farklı ifadeler, Hz. Peygamber zamanında küsûf namazının teaddüdüne delil sayılmaktadır.[989][84]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsûf namazının her rekatında kıraat uzun tutulmahdır
**2.** Bu namazın kıraati, gizlidir.

**3.** Küsûf namazının her rekatında birer rükû' vardır.[990][85]

**1188.** ...Âişe (r.anha)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) (küsûf namazında) kıraati uzun tutmuş ve açıktan okumuştur.[991][86]

**Açıklama**

Önceki rivayette Hz. Âişe'nin Resûlullah'm okuduğu sûreyi tahmin ettiği bildirildiği halde burada Efendimizin açıktan okuduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu durum hadisler arasında tezat olduğu izlenimi veriyorsa da bu tezadı izâle mümkündür.
Önceki hadisin açıklamasında da işaret edildiği gibi, Hz. Peygamberin aslında bu namazda açıktan okuduğu halde Âişe validemiz uzak bir yerde olduğu için Resûlullah'm sözlerini iyice anlayamamış ve tahminen okunan sûrelerin Bakara ve Âl-i İmrân olduklarını çıkarmış olması mümkündür. Ya da hâdise birkaç defa tekerrür etmiş, Hz. Peygamber bazılarında açıktan okuduğu halde bazılarında gizli okumayı tercih etmiştir. Bu hadiste bahis mevzuu edilen namazın husuf namazı, gece kılındığı için cehri okunmuş olması ihtimali üzerinde duranlar da vardır. Tercemede parantez içerisinde (küsûf namazında) diye türkçeye aktardığımız "küsuf namazında olduğunu kast ediyor" cümlesi, hadisin diğer kitaplarındaki rivayetinde mevcut değildir. Bu ilâve müellif Ebû Davud'a ait olmalıdır.[992][87]

**1189.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
Güneş tutuldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) insanlarla birlikte namaz kıldı. (Bu namazda) kalkıp u/un (müddet) ayakta durdu. (Bu duruş) Bakara Sûresi(ni okuyacak) kadardı. Sonra rükû yaptı. Râvî (bundan sonra) hadisin kalanını aktardı.[993][88]

**Açıklama**

Bazı nüshalarda sahabi râvî olarak İbn Abbâs'ın yerinde Ebû Hureyre yer almaktadır. Ancak bu hatadır. Hadisin diğer kitaplardaki tüm rivayetlerinde zikredilen sahâbî İbn Abbâs'tır.
Bu rivayet de kusûf namazının kıyamının dolayısıyla kıraatinin uzun fakat gizli olduğuna işaret ediyor. Çünkü İbn Abbâs kıyamın Bakara Sûresini

okuyacak kadar uzun olduğunu söylemiş bu sûrenin okunduğunu işaret etmemiştir.
Görüldüğü gibi buraya hadisin tamamı alınmamış sadece devamı olduğuna işaret edilmiştir. Hadisin devamı, Muvattâ'daki rivayete göre şöyledir:
"...Sonra uzun bir rükû' yaptı. Sonra kalkıp uzun zaman ayakta durdu ama bu birinci kıyamdan daha kısa idi. Daha sonra yine rükû'a varıp uzun müddet rükû'da kaldı, bu rukû'da evvelkinden kısa idi. Sonra secde edip tekrar ayağa kalktı ve uzun sure kıyamda durdu. Bu kıyam öncekinden daha kısa idi. Sonra uzun bir nıkû' yaptı ama bu da öncekinden aşağı idi. Rüku'da yine kıyama geçip uzun müddet durdu. Bu kıyam deminkinden daha kısa idi. Bundan sonra yine uzun bir rükû' yaptı. Bu rükû' da ötekinden kısa idi. Bilâhere secde etti ve namazdan ayrıldı. Zaten bu esnada güneş açılmıştı. Bundan sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın alâmetlerinden iki alâmettirler. Birisinin ölümü veya hayatı için tutulmazlar. O halde bunu gördüğünüz zaman, Allah'ı zikrediniz ." Cemaat: "Ya Resulallah! Senin şu makamında bir şeye uzandığını sonra vazgeçtiğini gördük. (Bu ne idi)?" diye sordu. Fahr-i Kâinat şu karşılığı verdi:
"Ben Cenneti gördüm (-veya bana Cennet gösterildi-) Oradan bir üzüm salkımını almak istedim. Eğer onu alsaydım siz yerdiniz. Dünyada kalmazdı. Bana Cehennem de gösterildi. Ondan daha korkunç bir manzara görmedim. Cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğunu da gördüm."
Niçin ya Resulallah? dediler. "Küfürleri sebebiyle."
Biri;
Allah'a mı küfrediyorlar? dedi.
"Kocaya karşı geliyorlar, iyiliğe nankörlük ediyorlar. Eğer onlardan birine ömür boyu iyilik etsen, sonra senden birşey (kötülük) görse, zaten senden hiçbir hayır görmedim, der" buyurdu.
Muvattâ'daki bu rivayet bu hadisin daha önceki rivayet edilen bazı hadislerdeki aynı olaya işaret ettiğini gösterir.[994][89]

## 6. Küsûf Namazında "Namaza" (Diye) Çağrılır Mı?[995][90]

**1190.** ...Âişe (r.anhâ)den; demiştir ki:
Güneş tutuldu, bunun üzerine Resûlullah (s.a.) bir adama emretti, o da, "şüphesiz namaz toplayıcıdır" diye nida etti.[996][91]

## Açıklama

namaz toplayıcıdır" cümlesinin i'rabı yönünden üç ayrı görüş ortaya atılmıştır. Bunlar:
**1.** hemzenin kesri ve nunun şeddesi ile şeklinde okunur. kelimesi nin ismi haberidir. Terceme bu izaha göre yapılmıştır.
**2.** ve ismi yukarıdaki maddede izah edildiği gibidir. Yalnız 'nin haberi mahzuf, (ta'nın fethiyle) hal olur. Buna göre mana: "Şüphesiz namaz toplayıcı olduğu halde hazırdır" şeklindedir.
**3.** Elifin fethası ve nün'un sükûnu ile müfessire, mübteda haberdir.Bu takdire göre de mânâ şöyle olur: "Adam, namazın toplayıcı olduğunu ilân etti."
Yine bu terkib de "toplayıcıdır" kelimesinin "namaz" kelimesine isnadı rnecaz-ı aklîdir. İsnad sebebe yapılmıştır. Yahud da sözde bir hazif vardır. Aslı şeklindedir.[997][92]

## Bazı Hükümler

Bu hadis-i şerif, küsûf namazında "şüphesiz namaz toplayıcıdır" diye cemaate ilan etmenin meşru olduğuna delildir. İbn Dakîk el-İd, kusûf namazında ezan ve kametin olmadığında ittifak olduğunu söylemiştir.[998][93]

## 7. Güneş Tutulduğunda Sadaka Vermek

**1191.** ...Âişe (r.anhâ)den; rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Güneş ve ay, bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmazlar. O halele tutulduklarını gördüğünüz zaman Allah azze ve celle'ye dua ediniz, tekbir getiriniz ve sadaka veriniz."[999][94]

## Açıklama

Bu hadis-i şerifte Hz. peygamber güneşin tutulduğunu gören müslümanların, duâ etmelerini, tekbir getirmelerini ve sadaka vermelerini emretmiştir. Buradaki tekbirden muradın mutlak zikir olması muhtemeldir.

Bu terkibin Buhârî'de: “Allah'ı zikrediniz" şeklinde ifadelendirilmesi, bu ihtimali te'yid etmektedir.
Hz. Peygamberin sadakayı emretmesi, sadakanın belâ ve azaplara engel olması yönündendir. Sadakanın herhangi bir ölçü kaydı ile kayıtlanması, bu emrin sadakanın azına da çoğuna da şâmil olduğunu gösterir. Bu emir vücûba değil, nedbe delâlet eder. [1000][95]

**8. Güneş Tutulduğunda Köle Azad Etmek**

**1192.** ...Esma (bint Ebî Bekir)den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) küsûf namazı ile birlikte köle azad edilmesini emr ederdi.[1001][96]

**Açıklama**

Bu hadiste güneş tutulduğu zaman önceki hadiste belirtilenlere ilâveten köle azad etmenin de emredildiği bildirilmektedir.Tabiî bu emir, vücûba değil, nedbe hamledilir.
Hz. Peygamberin bu emri, köleliği kökten kazımadığı için tenkid edilen İslâmiyetin insan tab'ına aykırı olan köleliğe son vermek için nasıl fırsatlar kolladığını göstermesi bakımından ayrı bir değer ifade etmektedir. İslâmın köleliği kökten yasaklamayı sının çeşitli tabiî ve haklı sebepleri vardır. Bu mevzu o sebeplerin sıralanmasına uygun değildir.[1002][97]

**9. Küsûf Namazı İki Rekattır Diyenler(in Delilleri)**

**1193.** ...erirMu'mân b. Beşîr'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine, Hz. Peygamber güneş açılıncaya kadar iki rekat, iki rekat namaz kılmaya başladı. (Her iki rekatın bitiminde) güneşin açılıp açılmadığını (cemaate) soruyor(du).[1003][98]

**Açıklama**

Bu hadis-i şeriften anladığımıza göre Hz. Peygamber: güneş tutulduğunda her rekatte bir rükû olmak üzere iki rekat namaz kılmış bunun bitiminde cemaate güneşin açılıp açılmadığını sormuş, açılmamışsa aynı şekilde

tekrar iki rekat kılmış ve bu hal güneş açılıncaya kadar devam etmiştir. Metindeki "iki rekat, iki rekat" sözünden muradın, her rekatte iki rüku olduğunu bu manadaki hadislerin mevcudiyetinin de bu anlayışın doğruluğuna işaret ettiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak bu kelimelerden sonra gelen " = Güneşin açılıp açılmadığını soruyor" ifadesine bakılarak bu anlayışa itiraz edilmiş ve doğrusunun, ikişer rek'atlik namaz kılmış olduğu sarihler tarafından ifade edilmiştir. Hadis bu tercih edilen mana ile küsûf namazının her rekatında bir defa rükû yapılır diyen Hanefîlerin delillerindendir. Ahmed b. Hanbel'in iki rivayeti bu anlayışı takviye etmektedir.
Bu hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde dört ayrı yoldan en-Nu'man b. Beşîr'e isnad ederek rivayet etmiştir. Hz. Peygamber'in iki rekat kılınca güneşin açılıp açılmadığını soruşu, bu rivayetlerden birisinde Ebû Dâvûd'da olduğu gibi, ikisinde de " = iki rekat kılar ve sorardı iki rekat kılar ve sorardı..." sözleri ile ifâde edilmiştir. Birisinde ise, bu konuya temas edilmemiş, küsûf namazının da diğer namazlar gibi olduğuna işaret edilmiştir.
Nesâî'nin rivayetinde, "Resûlullah (s.a.) güneş ve ay tutulduğu zaman en yeni kıldığınız (farz) namaz gibi namaz kılınız" buyurdu şeklindedir. En son kılınan farz namazın bir rekatında iki rükû olmayacağına göre, bu rivayet de Hanefîlerin görüşünü takviye etmektedir.[1004][99]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsuf namazı iki rekattır.
**2.** İki rekat kılındıktan sonra, güneş açılmamışsa tekrar iki rekat daha kılınır ve bu hal güneş açılıncaya kadar devam ettirilir.[1005][100]

**1194.** ...Abdullah b. Amr (b. el-Âs)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Efendimiz (namaza) durdu. (Kıyamı o kadar uzattı ki) nerdeyse rükû'a eğilmeyecekti. Sonra sanki doğrulmayacakmış gibi (uzun) bir rükû yaptı. Daha sonra başım kaldırdı (ve) secdeye varmayacakmış gibi (ayakta kaldı). Sonunda secdeye kapandı, bunu da sanki başım kaldırmayacakmış gibi uzattı. Sonra (secdeden) kalkıp aynı şekilde uzun zaman oturarak kaldı. Akabinde (ikinci) secdeyi yapıp, kafasını kaldırmayacakmış gibi bunu da uzattı. Sonra

doğruldu. (İkinci rekate kalktı) diğer (ikinci) rekatte de aynen böyle yaptı ve secdesinin sonunda "Üf üf" diye üfledi. Sonra da; "Ey Rabbim! Sen, ben aralarında iken onlara azab etmeyeceğini va'detmedin mi? Onlar istiğfara devam ettikçe kendilerine âzab etmeyeceğini va'd etmedin mî?" deyip namazını bitirdi. Bu esnada güneş de açılmıştı.

Bundan sonra (Saib b. Mâlik) hadisin kalan, kısmını zikretti.[1006][101]

## Açıklama

Hadis-i şerifte küsûf namazmdaki kıyam, rükû, kavme, secde gibi her hareketin uzatılacağına işaret edilmektedir. Bu keyfiyet metinde sanki bu harekete son verilip akabindekine geçilmeyecekmiş gibi mübalağalı tâbirlerle ifâde edilmiştir. Hattabî, İmam Mâlik'in; "Küsûf namazında secdenin de, rükuunun uzatıldığı gibi uzatılacağını hiç duymadık" dediğini naklettikten sonra, Şafiî ve İshak b. Râhûye'nin mezhebine göre secdenin uzatılacağını ilâve etmiştir.

Hadis-i şerifte, Hz. Peygamber'in secdeden sonra üflediği bildirilmektedir.Nesâî'deki rivayette, bu üflemenin ikinci rekatın son secdesinden sonra olduğu bildirilmiştir. Hz. Peygamberin "Üf, üf" demesi güneşin tutulmasından dolayı duyduğu hüzünden ileri gelmiştir.

İmam Ebû Yûsuf, bu hadise bakarak namaz içerisinde "Üf" demenin namazı bozmayacağı hükmünü çıkarmıştır. Ancak fukahânın cumhuruna göre, "üf" demek namazı bozar. Cumhur, bu hadisi birkaç şekilde yorumlamıştır:

**1.** Önceleri namazda üf demek caizdi, sonra neshedildi.

**2.** Râvinin burada "üf, üf" demçsjujtfz. Peygamberin üflemesini hikâsında bazı harflerin çıkması daha evvel de aynı harflerin çıkmasını gerektirmez. Hâdiseyi naklederken bazı harflerin çıkarılması, meseleyi izah ve zabt mecburiyetinden doğmadır.

Bu izahı Hind ulemasından Merhum Muhammed Yahya, üstadının ders takrirlerinden nakletmiştir.

**3.** “Üf” fâ harfinin sükûnu ile tam bir kelime değildir. Ancak fâ şeddeli olursa üç harfli bir söz olur. Burada fâ şeddesiz olduğu için "üf" diyen kişi namazda söz söylemiş sayılmaz. İşte Hz. Peygamber'in üflemesi bu kabildendir. Ama üflerken "Fâ" harfi şeddeli olarak iyice çıkartılırsa namaz bozulur.

Hanefî mezhebinde, ses işitilmeyecek derecede üfürmek mekruhtur* iki harften ibaret bir ses işitilecek olursa namaz bozulur.
Hz. Peygamber üfledikten sonra; "Ey Rabbim! Ben aralarında iken onlara, azab etmeyeceğine va'd etmedin mi?..” demiştir.Bu, “Sen içlerinde iken Allah onlara azab etmez. Onlar istiğfar edip dururlarken de Allah onlara azab etmez"[1007][102] âyet-i kerimesine işarettir.
Resûlullah bu sözleri ile Cenab-ı Hakk'tan vadini yerine getirmesini, başlarındaki belayı defetmesini istemiştir, yoksa Cenab-ı Allah'ın vadini tasdik etmediğine işaret değildir.
Hadisin sonundaki " = hadisin devamını zikretti" ifadesinden rivayetin aslında buradakinden ibaret olmadığı müellifin, rivâyetin bir kısmını kitabına almadığı anlaşılmaktadır. Ebû Davud'un kitabına almayıp, varlığına işaret ettiği bu ilave, Nesâî rivayetinde mevcuttur. Arzu eden oraya bakabilir.[1008][103]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsûf namazının kıyamı, rükû'u, kavmesi, secdesi ve ka'desi mümkün mertebe uzatılır. Her rekatte bir rükû' vardır.
**2.** Namazda "üf" deme namazı ifsad etmez. Tafsilât açıklama bölümünde verilmiştir.
**3.** Musibetler karşısında, Allah'ın yardım va'd ettiği âyetleri anarak duâ etmek caizdir.[1009][104]

**1195.** ...Abdurrahman b. Semure (r.a.)[1010][105] 'den; demiştir ki: -Resûlullah (s.a.)'in sağlığında ben ok atarken birden bire güneş tutuldu. Hemen okları (yere) attım ve (kendi kendime) "güneş tutulması bugün Resûlullah (s.a.)'a neler yaptıracak bakacağım" deyip doğru ona gittim. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırmış teşbih, tahmid ediyor, tehlîl getiriyor ve dua ediyordu. Bu, güneş açılıncaya kadar devam etti. (Efendimiz) iki sûre okudu ve iki rekat namaz kıldı.[1011][106]

**Açıklama**

Hadisin Nesâî'deki rivayetinde bazı farklılıklar vardır.Bunlardan en önemlisi râvi güneşin tutulduğunu görünce buradaki rivayette "okları attım" derken, Nesâî'deki rivayete göre "oklarımı topladım" demiştir.
Hadisin siyakı, Efendimizin önce teşbih, tahmîd, tehlil ve dua ile meşgul olduğu, güneş açıldıktan sonra iki rekat namaz kıldığı intibaını verecek şekildedir. Ama gerçek böyle değildir. Râvi mescide geldiğinde Hz. Peygamberi mescidde, ellerini kaldırmış teşbih okur, hamd eder, tevhid okur ve dua eder bir vaziyette namaz kılarken görmüştür. Güneş açıldıktan sonra namaz kılmaya hem ihtiyaç yoktur, hem de bu diğer meşhur rivayetlere aykırıdır. Buradaki ya terkib-i zikri içindir, ya da mana "Hz. Peygamber bu hamd dua... esnasından namaz kılmış ve bu namazda iki sûre okumuştur" şeklindedir. Abdurrahman b. Semure'nin Müslim'deki diğer bir rivayeti bu izahımızı te'yit etmektedir. Orada, Abdurrahman (r.a.) mescide geldiği zaman Resulullah'ı namaz kılarken gördüğünü ifâde etmiştir.[1012][107]

**Bazı Hükümler**

**1.** Küsûf namazında hamd, teşbih ve duâ ile meşgul olmak meşrudur.

**2.** Küsûf namazı iki rekattır ve her rekatte birer sûre okunur.[1013][108]

**10. Karanlık Ve Benzeri Hallerde Namaz Kılmak**

**1196.** ...Ubeydullah b. Nadr, babası (Nadr)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
Enes b. Mâlik zamanında (şiddetli) bir karanlık oldu. Bunun üzerine Enes'e gelip:
Ya Ebâ Hamza[1014][109] Resûlullah (s.a.) zamanında böyle birşey başınıza gelir miydi?, dedim.
Allah korusun. (Bazan) rüzgâr şiddetlenirdi de kıyametin (kopacağı) korkusuyla mescide koşardık, karşılığını verdi.[1015][110]

**Açıklama**

Haber, Şiddetli fırtına esnasında namaz kılmanın meşru olduğuna delildir. Zelzele, sel baskını, şiddetli karanlık (vs.) gibi diğer korkutucu hâdiseler için de hüküm aynıdır.

Şafiî ve Hanefilerin bu konudaki görüşleri bu haberin işaret ettiği istikâmettedir. Ancak bu namaz küsûf namazının aksine münferiden kılınır, cemaat yapılmaz.
Hanbelîlere göre sürekli zelzele dışındaki bir olaydan ötürü namaz kılınmaz. Zelzele ânında kılınan namaz aynen küsûf namazı gibidir.
Mâlikîlerde ise, güneş tutulması haricindeki bütün tabiî olaylardan dolayı namaz kılmak mekruhtur. Yalnız bu mezhep âlimlerinden Eşheb ve Kadı Iyaz'dan namazın caiz olduğu rivayet edilmiştir.[1016][111]

## 11. Korkunç Hadiseler Esnasında Secde Etmek

**1197.** ...İkrime'den; demiştir ki:
İbn Abbâs (r.anhümâ)'a; "Resûl-i Ekrem'in hanımlarından falan öldü" denildi. Bunun üzerine hemen secdeye kapandı. Kendisine:
Şu saatte secde mi yapıyorsun? denildi. Şu karşılığı verdi:
Resûlullah (s.a.), "Önemli bir hâdise gördüğünüz zaman secde ediniz" buyurdu. Resul-i Ekrem'in hanımlarının gitmesinden daha büyük hangi hadise vardır?[1017][112]

## Açıklama

Hadiste Resûlullah'ın hangi hanımının öldüğü ismen belirtilmemiştir. Beyhakî'deki rivayetten anlaşıldığına göre bu hamm Safiyye (r.anhâ)dır.
Beyhakf niıı buradakinden biraz daha mufassal olan rivayeti şöyledir: "ikrime dedi kî:
Medine'de bir ses duyduk. İbn Abbâs bana:
Ey İkrime, git bak bu ses neymiş? dedi. Gittim Resûlullah'ın hanımı Safiyye bint Huyey'i vefat etmiş buldum. İbn Abbâs'a geldim, onu secde hâlinde buldum. Güneş doğunca kendisine, Sübhanellah! henüz güneş doğmadığı halde secde mi ediyorsun? dedim.
Ey anası ölesi! Resûlullah (s.a.); "önemli bir hâdise görürseniz secdeye kapanınız, binin mattı mı?" Biz diri olduğumuz halde mü'minlerin analarının aramızdan ayrılmasından daha büyük hangi hâdise var? Çünkü onlar bereket sahiblendirler. Onların sağlığı sebebiyle insanlardan azab kaldırılır. Ölümleri ile de azabın gelmesinden korkulur. Öyleyse (böyle

anlarda) zikir ve secdenin bereketiyle azabın def edilmesi için Allah'a dönmek ve ona sığınmak gerekir."
Görüldüğü gibi Beyhakî'nin bu rivayeti hadisenin aydınlanması bakımından daha açık ve daha tafsilâtlıdır. Bu rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in secdeye vardığı bu zaman, güneşin doğmasından evveldi. Onun için etrafındakilerin teaccubüne sebeb olmuştu. Çünkü bu vakit namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerdendir.
Hz. Peygamber'in; "önemli bir hadise gördüğünüz zaman secde ediniz" emrindeki "secde" namaz ile tefsir edilmiştir. Buhârî'nin Ebû Mes'ûd'dan rivayet ettiği: "...Fakat bunlar Allah'ın alâmetlerinden iki alâmettirler, onu gördüğümüz zaman kalkıp namaz kılınız..." hadisi bu tefsire delil gösterilmiştir.
Bu secdeden maksadın kendi mânâsı olduğunu söyleyenler de vardır. AIiyyü'l-Kaarî, Tıybî'nin şöyle dediğini nakleder:
"Eğer âyet (önemli hâdise)den maksat güneş ve ay tutulması ise, "secdemden murat namazdır. Yok şiddetli rüzgâr, zelzele (vs.) ise, "secde" kendi özel mânâsına hamledilir."
İbnu'I-Humam, Fethü'l-Kadîr'de; "Şeyhülislamın Mebsût'unda karanlık ve şiddetli rüzgârda namaz güzeldir, denilmektedir. İbn Abbas'm Basra'da zelzeleden dolayı secde ettiği rivayet edilmektedir" denildiğini nakleder.[1018][113]

**Bazı Hükümler**

**1.** Büyük şahsiyetlerin ölümü, önemli tabiat hâdiselerinden daha önemli olaylardandır.
**2.** Böyle önemli hâdiseler karşısında, namaz kılmak veya secde etmek meşrudur.
**3.** Cenab-ı Allah, sevimli kullarının hatırı için insanlardan azabı def eder.
**4.** Mühim olaylar karşısında, mekruh vakitlerde dahi secde etmek meşrudur.[1019][114]

#### 4. YOLCULUK NAMAZI BÖLÜMÜ

## 1. Yolcu Namazı

**1198.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Namaz hazarda ve seferde ikişer rekat olarak farz kılındı. Sonra yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı, hazar namazına ilâve yapıldı.[1020][1]

## Açıklama

Allahu Teâlâ ve tekaddes hazretleri akşam namazının dışında kalan farz namazları Miraç gecesinde ikişer rekat olarak farz kılmıştı. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra hazar namazları, iki rekat daha ilâve edilerek dört rekata çıkarılmış, ancak sabah namazı ile yolculuk namazı yine eski hali üzerine iki rekat olarak bırakılmıştır. Çünkü sabah namazının kıraati uzundur. Yolculukta ise meşakkat ve sıkıntı vardır. Akşam namazı da gündüz kılınan namazların vitri olduğu için üç rekat olarak bırakılmıştır.
Bu hadis-i şerifin anlaşılabilmesi için şu iki meselenin açıklanması gerekmektedir:
**1.** Bu hadis-i şerifte yolculuk namazının aslında iki rekat olduğu ifade ediliyor. Bu durumda seferi namazlarda, namazı kısaltmak diye bir şey yoktur. Çünkü aslı iki rekattır.
Oysa "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz ki, kâfirler sizin apaçık düşmamnızdır"[1021][2] ayet-i kerimesi yolculuk esnasında namazın kısaltılmasını emrediyor.
**2.** Bu hadis-i şerif hazreti Âişe'den rivayet edildiği halde Hz. Âişe'nin fiiline ters düşmektedir. Çünkü hadis-i şerif yolculuk namazlarının ikişer rekat kılınacağını ifade ettiği halde Hz. Âişe'nin seferde öğle, ikindi ve yatsı namazlarını dörder rekat kıldığı, Nesâî'nin Sünen'inde şu mânâya gelen lâfızlarla ifade edilmektedir:
Rcsûlullah (s.a.) ile beraber Medine'den Mekke'ye gittik. Mekke'ye varınca:
"Ya Resûlallah, annem babam sana feda olsun, sen namazları seferi kıldın, bense tam kıldım; sen yedin, ben oruç tuttum" dedim.
"îyi yaptın, aferin sana!" dedi. Beni ayıplamadı.[1022][3]

Birinci meselenin anlaşılması tercümesini sunduğumuz Nisa Sûresi'nin yüz bîrinci âyet-i kerimesini iyi anlamakla mümkündür. Hanefî ulemâsına göre bu âyetteki seferden maksat harbdir. Nitekim kıymetli müfessirlerimizden Elmalılı Hamdi Yazır bu âyet-i kerimenin tefsirinde şunları söylemektedir: "Burada alelıtlak seferî namazlara bir ima bulunsa bile, asıl maksat, havf-i düşmanla alâkadar olan harb ve hicret seferi olduğundan ayetin hükmü seferiden ziyade mevaki-i zarurette salat-i havfe nâzıdır."[1023][4]

Yine Hanefî ulemâsından Cassas da âyet-i kerimede geçen "sefer" kelimesine harb ve hicret seferi mânâsını vermenin mümkün olacağını söylemektedir.

Buna göre âyet-i kerimedeki "namazdan kısaltmak” sözünden maksat, namazın rekatlarını kısaltmak değil, evsafını kısaltmaktır ki, bu da iki şekilde olur:

**a.** Kıyam yerine oturarak veya hayvan üstünde binitli olarak, secde yerine ima ile yetinerek namaz kılmakla olur. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: "Fakat korkarsanız o halde yürüyerek yahut süvari olarak kılın"[1024][5]

**b.** Bütün bu kolaylıklardan yararlanarak, namazı edâ etmek, mümkün olmadığı takdirde de namazı kazaya bırakmakla olur. Bilindiği gibi Resûl-i Ekrem (s.a.) efendimiz Hendek Savaşında böyle yaptı.

Bazı müfessirlere göre bu âyet-i kerimedeki "namazdan kısaltmak" sözünden maksat, dört rekatli namazları yarıya indirerek kılmaktır. Nitekim zahirî mezhebi ulemâsı âyet-i kerimeye bu mânâyı vererek, seferî olan bir adamın korkudan emin olmadığı zaman namazları kısaltabileceğim, emin olduğu zaman ise tam kılması lâzım geldiğini söylemişlerdir. Şâfiîler de bu manayı vermişlerse de namazları kısaltmak için korku halini şart koşmamışardır. Ve namazları kısaltarak kılmayı caiz, tam kılmayı ise evla görmüşlerdir.

Âyet-i kerimeye Hanefî uleması gibi mânâ verilecek olursa, konumuzu teşkil edne hadis-i şerif ile âyet-i kerime arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Eğer âyet-i kerimedeki "kısaltmak" sözüne dört rekatlı namazların rekatlarını yarıya indirmek mânâsı verilecek olursa, o zaman seferde namazların yarıya indirilerek kılınmasından maksat, seferdeki rekat sayısının değil, hazerdeki rekat sayısının yarıya indirilerek kılınması demek olur ki, bu durumda da herhangi bir çelişki söz konusu değildir.

Bu hadisin Hz.Âişe'den rivayet edildiği halde Hz. Âişe'nin fiiline ters düşmesi meselesine gelince, bu mesele de hadisin sıhhatine bir zarar getirmez. Aslında bu mevzuda Hanefîlerin meşhur bir kaidesi vardır: "Bir râvinin reyi veya ameli rivayetine uymazsa, onun rivayeti ile amel vâcib değildir." Fakat Hz. Âişe'nin bu hadisle amel etmemiş olması, Hanefîlerin bu kaidelerini geçersiz duruma düşüremez. Çünkü Hz. Âişe seferde namazı iki rekat kılmayı da dört rekat kılmayı da caiz görüyordu. Şu halde kendisi iki caizden bin ile amel edivermiş demektir. Eğer Âişe (r.anhâ) seferde namazı iki rekat kılmayı caiz görmemiş olsaydı, o zaman Hanefîlerin kaidesi burada geçersiz kalacağı için, Hanefîlerin bu hadisle amel etmesi gerekmezdi. Hanefi ulemasından Aynî'nin beyânına göre, Hz. Âişe'nin seferde dört rekatlı namazları dört kılmasının dayanağının şu hadis-i şerif olması mümkündür: "Resûlullah (s.a.) iki şey arasında muhayyer bırakıldığı zaman haram olmadığı müddetçe-mutlaka en kolay olanını tercih ederdi"[1025][6] Bu gerçeği çok yakından bilen Hz. Âişe'ye göre, seferde dört rekatlı namazları tam kılmak caiz olduğu halde, Resûl-i Ekrem (s.a.) ümmetine kolaylık getirmek için dört re*katli namazları ikişer rekat kılmıştır. Hz. Âişe ise iki rekat kılmaya da izin olduğunu bîldiği halde daha çok sevaba erişmek ümidiyle dört rekat kılmayı tercih etmiştir.
Bu durum Hz. Âişe'nin fiili ile bu hadis-i şerif arasında herhangi bir tearuz (çelişki) bulunmadığını gösterir.
Hadis-i şerifteki "hazar namazına Uâve yapıldı" cümlesinde geçen "ilâve yapıldı" sözünden ne kast edildiği de ulemâ arasında İhtilaflıdır.
Ebû İshak el-Harbî ile Yahya b. Sellâm'a göre hazarda yâni evinde veya yurdunda oturanlar için "ilâve yapılmak"dan maksat, namazın vakitlerinin sayısıdır. Çünkü İsrâ hadisesinden önce namaz biri, gün batmadan; diğeri de doğmadan önce olmak üzere iki vakitten ibaretti. Hz. Âişe'nin bu hadisi, sözü geçen iki vakte üç vakit daha ilâve(edilerek namaz vakitlerinin beş vakte çıkarılmış olduğunu ifâde eder.
Diğer bazılarına göre bu hadis-i şeriften maksat İsra gecesi beş vakit namaz kılınırken, evvelâ ikişer rekat takdir buyurulduğunu, sonra hazarda (yani evinde veya yurdunda) olanlan için ikişer rekat ilâve edildiğini anlatmaktır. Bu takdirde yapılan ilâve, namaz vakitleriyle değil, namazın rekâtlarıyla ilgilidir.

Bazıları da bu sözü "Namaz iki rekat olarak farz kılınmıştır. Yani "Yolcu dilerse, namazını iki, dilerse, dört rekat kılabilir" şeklinde tefsir etmişlerdir.[1026][7]

**Yolculukta Namazın Kısaltılması Ruhsat Mı, Azimet Mi?**

Bu hadis-i şerif yolcu namazının aslında iki rekat olarak farz kılındığını ve onu iki rekat kılmanın bir ruhsat değil, azimet olduğunu ifâde etmektedir. Nitekim sahâbe-i kiramdan Hz. Ömer, Ali, îbn Abbâs, îbn Mes'ûd, İbn Ömer ve Câbir (r.anhum) hazretleri ile Hanefi ulemâsının görüşü de böyledir. Hanefî uleması bu görüşlerinin isabetli olduğuna şu hadisleri de delil olarak gösterirler:

**1.** "Allah Teala namazı farz kıldığında hazarda da seferde de ikişer rekat olarak farz kılmıştı. Sefer namazı iki olarak bırakıldı da hazer hâlindeki namaza iki rekat ziyâde kılındı.”[1027][8]

**2.** Cenab-ı Hak (öğle, ikindi, yatsı) namazlarının hazerde dört, seferde iki, harp hâlinde de bir rekat kılınmasını Peygamberimizin dili ile farz kılmıştır.[1028][9]

**3.** "Resûlullah ile birlikte seferde bulundum. Allah ruhunu kabzedinceye kadar (seferde) iki rekattan fazla namaz kılmadı. Ebû Bekir'le beraber bulundum. O da Allah Teâlâ ruhunu kabzedinceye kadar iki rekatten fazla namaz kılmadı."[1029][10]

**4.** "O size Allah'ın bir sadakasıdır. Onu kabul ediniz."[1030][11]

Diğer mezheplerin bu mevzudaki görüşleri ise şöyledir:

İmam Malik'in meşhur olan görüşüne göre sefer namazlarını kısaltarak kılmak bir ruhsattır. Çünkü namaz aslında dört rekat olarak farz kılınmıştır. Yolculukta ise rekatları dört olan namazların kısaltılarak kılınmasına sonradan izin verilmiştir. Nitekim Şafiî uleması ile Hz. Osman, Sa'd b. Ebî Vakkas, Âişe, Hasan el-Basrî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Sevr ve Dâvûd (r.anhum) da bu görüştedirler. Delilleri ise, "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur"[1031][12] âyet-i kerimesidir. Çünkü âyet-i kerimede geçen "vebal yoktur" sözü, "mubahtır" anlamında kullanılır. Bunun benzeri Kur'an-ı Kerim1 de pek çoktur. Nitekim şu âyet-i

kerimelerdeki "vebal yoktur" sözü bu mânâda kullanılmıştır. "Hac mevsiminde ticâretle Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur"[1032][13] "Kendileriyle temas etmediğiniz, yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşamışsamz (bunda) üzerinize vebal yoktur"[1033][14] âyet-i kerimeleri de böyledir. Binaenaleyh bu mevzuda "Şüphesiz Safa ile Mcrvc Allah'ın nişânelerindendir. Kim Kabe'yi hacceder veya umre yaparsa, bunları güzelce tavaf etmesinde üzerine bir beis yoktur"[1034][15] âyet-i kerimesini delil getirerek "işte buradaki "beis yoktur" sözü, "vâcib kılındı" anlamında kullanılmıştır" diye itirazda bulunmak doğru değildir. Çünkü buradaki "beis yoktur" sözü mü'minlerin kalblerini tatmin için kullanılmıştır. Bilindiği gibi Safa ile Merve Mekke-i Mükerreme'de iki tepenin adıdır. Câhiliyye zamamında oralarda meşhur birer put vardı. Mekke'nin Fethi'nden sonra o putlar kırıldı. Müslümanlar bu iki tepe arasında say* etmekte tereddüt ettiler Cenab-ı Hak mü'minlerin kalb-lerinden bu tereddüdü gidermek için bu âyet-i kerimeyi indirdi. Buradan anlaşılıyor ki; bu âyet-i kerime Safa ile Merve arasında sa'y etmenin vücûbuna delâlet etmez, Safa ile Merve arasında sa'y etmenin (koşmanın) vücûbu bu âyet-i kerime ile değil de şu hadis-i şeriflerle sabittir: "Allah (Safa ile Merve arasında)sa'y etmeyi size farz kılmıştır,Öyleyse(Safa ile Merve arasında) sa'y ediniz"[1035][16] "Say'e Allah'ın başladığı yerden başlayınız"[1036][17] "İyi yaptın aferin sana."[1037][18]

"Resûlullah (s.a.) Minâ'da namazı iki rekat kıldı. O'ndan sonra Ebû Bekr, Ebû Bekr'den sonra Ömer ve hilâfetinin ilk zamanlarında Osman hep ikişer rekat kıldılar. Bir müddet sonra Osman dört kılmaya başladı. İbn Ömer imamla kıldığı vakit dört, yalnız kıldığında iki rekat kılardı."[1038][19]

Bu görüşte olan ulemâya göre konumuzu teşkil eden hadisin metninde geçen "namaz hazarda ve seferde ikişer rekat olarak farz kılındı" sözünden maksat, "namazı seferde kısaltmak isteyen iki rekat olarak kılabilir" demektir.

Yine bu görüşü benimseyenlerden îbn Haber Fethu'1-Bari isimli eserinde şunları söylemektedir: "Allah Teâlâ hazretleri akşam namazının dışında bütün namazları Isra gecesinde ikişer rekat olarak farz kılmıştır. Hicretten sonra ise, sabah namazından başka iki rekatlı olan bütün namazlar dört rekata çıkarılmıştır. Daha sonra Nisa Suresinin (101) âyetiyle yolculuk

esnasında dört rekatlı namazlar hafifletilerek ikiye indirildi ve öylece karar kıldı.
Bu mevzuda Şâfıî mezhebinin görüşünü mezheb ulemâsından İmam Nevevî şöyle belirtmiştir:
"Hazret-i Âişe her ne kadar seferde namazın iki rekat olarak farz kılındığını rivayet etmişse de kendisi bu hadisi te'vil ederek seferde öğle, ikindi ve yatsı namazlarını dört rekat kılmıştır. Hz. Osman'ın uygulaması da böyledir. Bunlar elbette doğruluğuna inandıkları için böyle bir uygulamaya lüzum görmüşlerdir. Esasen (1198 no'lu) Hz. Âişe hadisinin zahirine göre hüküm vermek, Kur'an'a (Nisa, 101) ve yolcuların kıldığı iki rekâtlık namaza "kısaltılmış namaz" denildiğine dair müslümanlarm icmaına aykırıdır. Bilindiği gibi haber-i âhad Kur'an'a veya icma'a aykırı olduğu zaman te'vil edilir."
Seferde namazın iki rekat kılınacağı görüşünde olan Hanefiler delilleri arasında üçüncü maddede zikrettiğimiz Müslim hadisini, “Resül-i Ekrem (s.a.)'in bir fiile devam etmesi o fiilin ümmeti üzerine vâcib olduğuna kesinlikle delâlet etmez" diye te'vil etmişlerdir.
Hanefî ulemâsının (1198) numaralı hadisi nasıl te'vil ettiklerini söylemiştik. Ayrıca bazı âlimler "Hz. Osman mü'minlerin imamı, Hz. Âişe de anneleri olduğu için Hz. Osman'la Hz. Âişe nereye gitseler kendi evlerinde imiş gibi mukim sayılırlar" diyerek Hz. Osman'la Hz, Âişe'nin bu hadisle amel etmeyişlerinin sebebini kendilerine göre açıklamaya çalışmışlardır. Bazıları da Osman (r.a.)'ın Mekke'de evi bulunduğunu ileri sürmüş daha başkaları da Hz.Osman'ın yanında bedeviler bulunuyordu. Onlar namaz ebedi olarak ikişer rekata indirildi zannetmesinler diye namazları dörder rekat kılmışlardır" demişlerse de bu te'viller daima itiraza açık durumdadırlar.
Hanefî ulemâsının yukarıda maddeler halinde sıraladığımız delilleri görüşlerinin isabetli olduğunu isbat için yeterlidir. Bu mevzuda Şafiî ulemasından Hattâbî'nin görüşleri de şöyledir: "Ulemâ bu meselede ihtilâf etmiştir. Selef ulemâsının ve fukahâ-i emsârın büyük çoğunluğu seferde namazı kısaltarak kılmanın vâcib olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Ali, Ömer, tbn Ömer ve İbn Abbas'ın kavli budur. Ömer b. Abdilaziz, Katâde ve Hasan*-dan da bu kavil rivayet edilmiştir. Hammad b. Süleyman, "seferde dört rekat kılarsa, namazı iade eder" derken, Mâlik b. Enes, "vaktin içinde olursa iade eder, vakit çıktıktan sonra iade etmez" demektedir. Ahmed b. Han-bel'in seferde iki rekat kılmanın sünnet olduğunu söylediği rivayet

edildiği gibi, "kendisinin bu meselede susmayı tercih ettiği" de rivayet edilmiştir.
Hanefîlerin de içinde bulunduğu rey taraftarları "seferde namazı dört rekat kılan bir kimse eğer ilk iki rekattan sonra oturmadan üçüncü rekata kalkmış ise, namazı fasit olur. Çünkü bu kimsenin namazının ilk iki rekatı farzdır. Son iki rekatı ise nafiledir" derler.
İmam-ı Kurtubî ve İbn Kesir'e göre mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinin senedi sahihse de metni zayıftır. Çünkü beş vakit namaz ikişer rekat olarak farz kılınmış değildir. Akşam namazı üç rekat olarak farz kılındığı gibi sabah namazı da hem seferde hem de hazerde iki rekat olarak farz kılınmıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in Hz. Âişe'den naklettiği hadis-i şerifte bu durum açıklanmaktadır.[1039][20]

**Bazı Hükümler**

**1.** Seferde namazı kısaltmak ümmetin icmâiyle caizdir.Çünkü Allah Teala günah saydığı şeylerin terk edilmesini sevdiği gibi kolaylık olsun diye vermiş olduğu ruhsatların işlenmesini de sever.
**2.** Hz. Ömer, Ali, îbn Ömer, Câbir, îbn Abbas, Hasan el-Basrî, Katade ve Ömer b. Abdulâziz'e göre namazı kısaltmak vâcibtir. tmam A'zam ile İmam Mâlik'e göre de böyledir.
**3.** Seferi halde dört rekatlı farzlar ikişer rekat kıhnabilir. Çünkü kısaltma bir ruhsattır. Yolcunun ihtiyarına bırakılmıştır. İmam Şafiî ile İmam Ahmed'in görüşü de budur.[1040][21]

**1199.** ...Ya'lâ b. Ümeyye'den; demiştir ki:
Ömer b. Hattâb'a, "Aziz ve celil olan Allah sadece "Eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından korkarsanız" dediği ve (bugün) bu (korku) da kalmadığı halde insanların (yolculukta) namazı kısaltmalarını nasıl buluyorsun?" dedim. Ömer (r.a.) dedi ki:
Senin hayret ettiğin şeye ben de hayret ettim de bunu Resûlullah (s.a.)'den sordum.
“Bu, azız ve celil olan Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını alınız" buyurdu.[1041][22]

**Açıklama**

Metinde söz konusu edilen Allah Teâlâ'nın sözünden maksat şu ayet-i kerimedir: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size, fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz ki kâfirler sizin için apaçık düşmandırlar."[1042][23]

Âyetin zahirinden seferde namazı kısaltmanın caiz olmadığı, ancak kâfirlerin fitne ve fenalık yapma tehlikesi olduğu zaman caiz olacağı anlaşılmaktadır. Her ne kadar İslâmiyetin ilk yıllarında yolculuklar genellikle düşman tehlikesinden emin değil idiyse de Arab yarımadasının müslümanlaşması ve müslümanların kuvvetlenmesiyle bu tehlike ortadan kalkmıştı. Bu emniyet ortamının doğmasıyla artık yolculuklarda düşman tehlikesi kalmadığından dört rekatlı namazların ikişer rekat olarak kılınabilmesi için şart olan korku da kalmamıştı. Bu sebeple yolculuk namazının kısaltılarak kılınıp kılınamayacağı müslümanların zihnini meşgul etmeye başladı. İşte bu meselenin zihnini meşgul ettiği müslümanlardan biri de Ya'la b. Ümeyye idi. Hz. Ya'la bu meseleyi Hz. Ömer'e açınca Hz. Ömer Resûl-i Ekrem (s.a.)'den işitmiş olduğu hadisi naklederek onun sorusunu cevaplandırdı.

Seferde dört rekatlı namazları kısaltarak kılmak bir ruhsattır. Bu bakımdan seferde dört rekatlı namazları iki rekat kılmak caizse de dört rekat kılmak daha evladır, diyenler bu hadis-i şerifi kendi görüşleri için bir delil olarak kabul ettikleri gibi, seferde dört rekatlı namazları ikişer rekat olarak kılmak azimettir diyenler de kendileri için yine bu hadisi delil kabul ediyorlar.

Nitekim Hattâbî de bu hadisle ilgili olarak, "bu hadis seferde dört rekatli namazların tam olarak kılınacağı görüşünde olanlar için bir delildir. Çünkü eğer asıl olan dört rekatli namazları seferde ikişer kılmak olsaydı, Hz. Ya'lâ ile Hz. Ömer halkın seferde bu namazları ikişer rekat kılmalarına şaşmazlardı" demiştir. Binaenaleyh Hattabî'ye göre de bu hadis "seferde dört rekatlı namazların dörder rekat olarak kılınması asıldır" diyenler için bir delildir.

"Seferde asi olan dörder rekatlı namazları ikişer rekat olarak kılmaktır" diyen Hanefî uleması ve taraftarlarına göre ise hadis-i şerifte geçen "onun sadakasını alınız" sözü bir emirdir. Mutlak emir de farziyyet ifâde eder. Binaenaleyh bu söz sadakayı kabul etmeme cihetini ortadan kaldırmaktadır. Burada "hiçbir insan sadaka kabul etmek için zorlanamaz" denilebilir.

Bunun cevabı şudur: Resûlullah sallellahü aleyhi vesellem'in, "Bu aziz ve celil olan Allah'ın size verdiği bîr sadakadır" beyânının mânâsı, "Allah size böyle emretti" demektir.[1043][24]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bir kimsenin, "Allah bana şu şekilde tasaddukta bulundu demesi caizdir.
**2.** Bir kimsenin tereddüt ettiği bir şeyi kendisinden daha faziletli gördüğü bir kimseye sorması caizdir.[1044][25]

**1200.** ...İbn Cüreyc, "Ben Abdullah b. Ebî Ammâr'ı (şöyle) derken duydum" dedi ve şu (bir önceki) hadisi nakletti.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Ebû Âsim 'la Hammâd b. Mesâde' de aynen İbn Bekr'in naklettiği gibi rivayet ettiler.[1045][26]

**Açıklama**

Bu hadisle ilgili açıklama (1199) numaralı hadisin açıklamasında geçmiştir. Ancak burada Müellif Ebû Davud'un taliki ile ilgili olarak şunları ilâve etmek mümkündür:
Müellif Ebû Dâvud bu tâlikiyle Muhammed b. Bekr'in bu hadisi rivayet ederken dayandığı senedin 1199 numaralı hadisi nakleden Yahya el-Kattân'ın dayandığı senedden daha kuvvetli olduğunu söylemişse de Müslim, Nesâî ve İbn Mâce'nin senedleri Yahya el-Kattân'ın senedine uygun düşmektedir. Bu bakımdan Muhammed b. Bekr'in rivayetini tercih için yeterli bir sebeb yoktur.[1046][27]

**2. Yolcu, Namazını Ne Zaman Kısaltmaya Başlar?**

**1201.** ...Yahya b. Yezîd el-Hunâî demiştir ki:
Enes b. Mâlik'e namazı kısaltarak kılmayı sordum. (O da);
Resûlullah (s.a.) üç millik yahut -Şu'be şübhe etmiştir- üç fersahlık yola çıktığı zaman iki rekat kılardı, diye cevap verdi.[1047][28]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif bir yolcunun dört rekatlı namazları kısaltarak kılabilmesi için gerekli olan mesafenin miktarını tayin etmektedir. Ancak râvî Şu'be hadisi naklederken bu mesafenin miktarında tereddüt etmiş üç mil mi yoksa üç fersah mı, olduğunu kesinlikle hatırlayamamıştır. Ayrıca birer uzunluk ölçüsü olan fersah ve mil kelimelerinin ifâde ettikleri miktar da değişiklik arz ettiğinden ulema bu ölçülere tekabül eden mesafelerde de ihtilâfa düşmüşlerdir.[1048][29]

**Mil Ne Kadardır?**

Esasen eski Arablara göre mil, gözün ufukta görebildiği son noktaya kadar olan mesafeye denir. Çünkü göz ufukta erişebileceği bu son noktaya eriştikten sonra daha ilerisine erişemeyeceğini anladığı için arza ve etrafına meyletmeye başlar. Bu mana ile ilgisinden dolayı bu mesafeye "mîl" denildiği söylenir. Karşıdaki kimsenin erkek mi yoksa kadın mı, geliyor mu yoksa gidiyor mu olduğunun bilinemeyeceği kadar uzaklığa "mil" denildiğini söyleyenler de vardır. Tabiî bunlar kesin bir miktarı ortaya koyabilen tarifler değildir.
Bu ölçüyü kesin rakamlarla metre cinsinden ortaya koyabilmek için eski ve yeni ulemânın bu mevzudaki görüşlerini bilmek gerekmektedir.
Eski astronomi ulemâsına göre bir mil 3000 zira'dır. Daha sonraki ulemâya göre ise, 4000 zira'dır. Aslında bu fark lâfızdadır. Zira' kelimesine her iki grup ulemanın farklı değer biçmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bunlar bir milin 96000 parmak olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak eski ulemaya göre bir zira' otuz iki parmak, yenilere göre ise, yirmi dört parmaktır. Buna göre 96000 rakamı 32'ye bölünürse 3 bin rakamı elde edilir ki, bu rakam eski ulemaya göre bir milin karşılığı olan zira' miktarıdır. 96.000 rakamı 24'e bölünürse, karşılığı olan 4 bin rakamı da yeni ulemaya göre zira' cinsinden milin değerini verir. Netice olarak eski ulemâya göre bir milin 3.000 zira, yeni ulemâya göre de 4,000 zira' olduğu anlaşılır. İşte Hanefî uleması da yeni ulemânın görüşünü kabul ettiği için seferi sayılabilmek için gerekli mesafenin en az dört bin zira' olması lâzım geldiğini söylemiştir. Muhtar olan görüş de budur.
Mâlikî ulemâsının sahih olan görüşüne göre bir mil 3500 zirâ'dır. 3000 zira' olduğu da rivayet edilir. Meşhur olan görüşlerine göre bir mil bin zira'-dır. Bir zira' da 360 parmaktır.

Şafiî ve Hanbelî ulemâsına göre ise, bir mil 6000 zirâ'dır. Bir zira' ise, 24 parmaktır.[1049][30]

Ancak günümüzdeki ölçülerle ilgili bir rakam vermek.gerekirse, İmam Şafiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre sefer müddeti 16 fersah yani 48 mildir. Bu da (48.140) metreye eşittir. İmam Şafiî'nin eski kavline göre ise bir gün bir gecedir. Delilleri ise Buhâri'nin Atâ b. Ebî Rebâh'dan talikan rivayet ettiği şu hadistir: "İbn Ömer ve İbn Abbâs dört berîdlik yolculukta iftar ederler ve namazları ikişer rekat kılarlardı. Bir berid (16) fersahtır."[1050][31]

Hanefî ulemasına göre, sefer müddeti en az (18) fersahlık bir mesafedir. Bir fersah üç mil, her mil 20 dakika sürecek olsa (18) saat eder ki 90 km.'lik bir mesafeye denktir.[1051][32]

Delileri ise "mestler üzerine meshin müddeti yolcular için üç gün, mukîmler için de bir gün bir gecedir'* mealindeki 157 numaralı Ebû Dâvûd hadisidir. Hanefî ulemâsına göre, bu hadisin sefer müddetinin en az üç günlük olduğuna delâlet eden yönü şudur: Bu hadis-i şerife göre kendisine müsâfir denebilen herkes için üç gün müddetle mest üzerine meshetmek caizdir. Çünkü "el-Müsâfir" kelimesinin başında bulunan "el" harf-i tarifi istiğrak için olup her yolcuyu içine alır. Bu yolculuğun da en az müddeti üç gün olur. Çünkü üç günden daha az bir müddet içerisinde sona eren yolculuk için hadiste ifade edilen üç günlük mest müddeti gerçekleşmemiş olur.

Normal olarak bir günde yürünebilecek yol ise, ancak altı saatlik bir zaman süresidir ki üç günlük toplam süre 18 saat eder. Bu da 18 fersaha eşittir.

es-Sâdık, Ahmed b. İsa, el-Kâsım ve el-Hadi'ye göre yolcu sayılabilmek için en az mesafe, bir berîdlik (16 fersah, yani 80 km.lik) bir mesafedir. Delilleri de Hâkim'in merfû' olarak rivayet ettiği, "Kadın yanında mahremi bulunmadıkça bir berîdlik mesafeye yolculuk yapamaz" mealindeki hadistir.

İmam-i Evzaî'ye göre ise, yolcu sayılabilmek için en az bir günlük mesafe bulunmalıdır. Delilleri de "Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kadının beraberinde mahremi olmaksızın bir günlük yola gitmesi helâl değildir"[1052][33] mealindeki hadistir.

Zâhiriyye mezhebine göre müsafir sayılabilmenin en az müddeti üç mildir. Delilleri ise, Beyhakî ile Tahâvî'nin Ebû Bekre vasıtasıyla Ebû Hureyre

(r.a.)'den rivayet ettikleri "Kadın yanında kocası veya mahrem akrabasından biri olmadıkça bir fersahlık (üç millik) yere sefer edemez." hadis-i şerifidir.
Yine Zâhiriyye mezhebinin imamlarından İbn Hazm'a göre ise yolculuğun en az müddeti bir millik bir mesafedir. Delili ise, yukarıda tercümesini sunduğumuz Nisa Sûresi'nin (101) âyet-i kerimesidir. İbn Hazm'e göre, gerek bu âyet-i kerime'de ve gerekse Resûl-i Ekrem'in sünnetinde hiçbir yolculuğa ayrı bir özellik verilmemiştir. Bu bakımdan her yolculuk için namazlar, kısaltılabilir. Ancak bir milden daha aşağı yolculuklar için kısaltmak caiz değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem'in bir milden daha aşağı yolculuklar için namazı kısaltmadığı bilinmektedir. Nitekim Bakî' mezarlığına ve abdest bozmaya gitmiş ve bu yüzden namazı kısaltmamıştır.
İbn Hazm'ın bu sözlerine ulemâ şöyle cevab vermiştir:
Resûl-i Ekrem(s.a.)'in sünnetinde iki merhaleden aşağı yolculuklar için namazın kısaltılabileceğine dair örnek yoktur. İmam Nevevî'ye göre Resul-i Ekrem'in üç mil uzaklığında bir yolculuk yaptığı zaman dört rekatlı namazları yarıya indirerek kıldığım ifade eden ve mevzumuzu teşkil eden hadis-i şerif aslında yolcu sayılabilmek için gerekli olan en az uzunluk miktarını değil de ResûM Ekrem Efendimiz (s.a.)'in yola çıktıktan ne kadar zaman sonra namaz kıldığını gösterir.
Bilindiği gibi Resûl-i Zişân efendimiz namaz vakti girince namazı kılmadan yola çıkmazdı. Yola çıkınca önlerinde bulunan namaz vakti bazan üç millik bir mesafe kat ettikten sonra bazan daha az, bazan da daha fazla bir yolculuktan sonra girerdi. Hz. Peygamber de gideceği yol uzun olduğu için namazını kısaltarak kılardı. İşte İbn Hazm'in delil diye sarıldıkları hadislerin aslı bunlardan ibarettir.
Bu mevzu ile ilgili olarak bir sonraki hadisin açıklama kısmında izahat verilecektir, isteyen oraya müracaat edebilir.[1053][34]

**1202.** ...Muhammed b. el-Münkedir ile İbrahim b. Meysere Enes b. Mâlik'i şöyle derken işitmişlerdir:
Resûlullah (s.a.) ile birlikte öğle namazım Medine'de dört rekat, ikindi namazım da Zü'1-Huleyfe'de iki rekat

olarak kıldım.[1054][35]

**Açıklama**

Hadis-i Şerifte söz konusu edilen yolculuk Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimizin Hac veya Umre niyetiyle Medine'den Mekke'ye yaptığı bir yolculuktur. Zü'1-Huleyfe Medine'lilerin mîkattdır. İhrama burada girerler. Medine'ye altı mil uzaklıktadır. Resûl-iJEkrem (s.a.)'in bu yolculuğunun son noktası Mekke-i Mükerreme olduğuna göre Zu'l-Huleyfe'den sonra daha yaklaşık olarak 464 km. yolu var demektir. Bu bakımdan "Resûl-i Ekrem Medine'den 6 millik bir yola çıktığı için dört rekatlı namazları yarıya indirerek kılmıştır" demek doğru olmadığı gibi Resûl-i Ekrem'in bu gibi yolculuklarını ele alarak kısa yolculuklar için de dört rekatli namazları kısaltarak kılmak caizdir, diyen Zahiriye mezhebinin görüşünde de isabet yoktur.
Bu hadis-i şerif aynı zamanda Resûlullah (s.a.)'in yolculuğa çıkacağı zaman, namaz vakti girmişse o namazı tam olarak kılmadan yola çıkmadığına, daha sonraki namazı da vakti girince yolda kısaltarak kıldığına delâlet eder. Çünkü Mekke yolculuğuna çıkarken öğle namazını Medine'de tam olarak kılmış, ikindi namazını da yolda iki rekat olarak kılmıştır.[1055][36]

### 3. Yolculukta Ezan Okumak

**1203.** ...Ukbe b. Âmir'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.)'i şöyle buyururken işittim: "Rabbiniz dağ başında ezan okuyup namaz kılan bir koyun çobanından razı olur ve (şöyle) buyurur: "Şu kuluma bakın. Benden korkarak ezan okuyor ve namaz kılıyor. Ben bu kulumu affettim ve onu kesinlikle Cennete koyacağım."[1056][37]

### Açıklama

"Ezan okuyup namaz kılan'* sözündeki ezan kelimesi, sözlükte "bildirmek" manasına gelir. Bir fıkıh terimi olarak namaz vaktinin girdiğini bildirmek için yüksek sesle okunan belli cümlelerden ibarettir. Aynı zamanda ikâmet etmek mânâsına şâmildir. Bu bakımdan ezan kelimesiyle burada hem ezan hem de ikâmet kast edilmiş olabilir. Ezan bölümünde de açıkladığımız gibi namazdan önce ezan okunacak olursa, şeytan bu ezanı duymamak için ta ezan sesini duymayıncaya kadar yelleye yelleye kaçar. Çünkü ezan sesini

duyan canlı-cansız her varlık kıyamet gününde müezzinin ezan okurken imanın ifâdesi olan şehâdet kelimelerini telâffuz ettiğine şahitlik edecektir. İşte şeytan müezzinin lehine bir şahit durumuna düşmemek için ezan sesini duymak istemez, kurtuluşu kaçmakta arar. İşte hadiste belirtildiği gibi dağ başında olduğu için yalnız başına namaz kılmak mecburiyetinde kalan kimse sadece ezan okuyup sonra namaz kılacak olursa şeytanları bu şekilde kaçırmış olur. Fakat ezanla birlikte ikâmet edecek olursa arkasına melaike-i kiram cemaat olurlar. Bu sayede cemaat sevabına da erişmiş olur. Nitekim Beyhakî'nin Hz. Selman'(r.a.)den rivayet ettiği hadiste şöyle buyuruluyor:
"Bir kimse bir arazide bulunur da namaz vakti girince ezan okur, ikâmet eder sonra da namazım kılacak olursa arkasında melekler durarak iki ucu görünmeyecek kadar uzun saf teşkil ederler."
Abdurrezzak'ın Müsannef inde Selman Hazretlerinden rivayet ettiği hadisin meali ise şöyledir: "Bir kimse bir arazide bulunur da namaz vakti girecek olursa abdest alsın, su bulamazsa teyemmüm etsin. Eğer yalnız ikâmetle namaz kılarsa kendisiyle beraber iki melek namaz kılar. Eğer hem ezan hem de ikâmet ile kılacak olursa kendisiyle beraber iki ucu görünmez melaike namaza iştirak eder."
Bu hadisin yolculukla ilgisi yoktur, diye itiraz edilemez. Çünkü kırda davar otlatmakta olan bir çoban için namazdan önce ezan okumak ve ikâmet etmek müstehab olunca yolcu için de müstehab olacağı kolayca anlaşılır.[1057][38]

**Bazı Hükümler**

**1.** Yalnız başına farz namazı kılan bir kimse için de ezan okumak ve ikamet etmek meşru kılınmıştır.
**2.** Allah'ın rızasına affına ve ebedi nimetlerine erişmeye vesile olacağı için amellerde ihlâs teşvik ve tergîb edilmiştir.[1058][39]

## 4. Yolcunun, Vaktin Girip Girmediğinden Şüpheli Olarak Namaz Kılması

**1204.** ...(Mâlik b. Enes) dedi ki:
Biz Resûlullah (s.a.) ile beraber yolculukta bulunduğumuz zaman (acaba) güneş (batıya) meyletti mi, yoksa etmedi mi, derken (Resûlullah -s.a.-)

öğleyi kılar, sonra yola düşerdi.[1059][40]

**Açıklama**

Bu babın başlığından vaktin girip, girmediği kesin olarak bilinmediği halde yolcunun namazını kılabileceği anlaşılmaktadır. Hadisin bu başlıkla ilgili olan kısmı, "Biz acaba güneş (batıya) meyletti mi, yoksa meyletmedi mi derken öğleyi kılardı" cümlesidir. Her ne kadar bu cümle "Biz öğle vaktinin girip girmediği hususunda mütereddit bir halde iken Resûl-i Ekrem (ş.a.) öğleyi kılardı. Biz de vaktin girip girmediğinden emin olmadan onunla birlikte kılardık" mânâsına geliyormuş gibi görünüyorsa da aslında, mütereddidlik ezan okunmadan önceki anlarda olmuş ve ezan okununcaya kadar sürmüştür. Resûl-i Ekrem öğle namazı için ezan okunmasını emrettikten ve namaza durduktan sonra orada bulunanların hiçbirinde vaktin girdiğine dair en küçük bir şüphesi kalmamıştır.
Öyleyse hadisin başlığını "Yolculuk esnasında namazı ilk vaktinde kılmak" şeklinde tercüme etmek daha doğru olur. Bilindiği gibi aslında vaktin girdiği kesin olarak bilinmeden kılınan namaz fasittir. Bu konuda yolcu ile mukim arasında bir fark yoktur. Hatta bazı ulemaya göre böyle şüphe ile kılınan bir namaz sona erdikten sonra vakit içinde kılındığı anlaşılsa bile, yine de yeniden kılınması gerekir. Çünkü yüce Allah Kur'an-ı Kerim'inde; "muhakkak ki namaz, mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur"[1060][41] buyruğundan namazın muayyen vakitleri olup onları ihlâl etmenin haram olduğu anlaşılır.[1061][42]

**1205.** ...Dabbe oğullarından Hamz el-Âizî dedi ki:
Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini işittim: Resûlullah (s.a.) bir yerde konakladığında öğle namazını kılmadan yola çıkmazdı. Bir adam:
Gündüzün yarısında (zevalden önce) olsa da mı? deyince (Enes);
Evet, gündüzün yarısında da olsa diye cevab verdi.[1062][43]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem yolculuk esnasında öğle namazını ilk vaktinde kılardı. İlk bakışta zahiren daha güneş batıya meyletmemiş gibi göründüğü zaman da

bile öğle namazını kıldığı anlaşılmakta ise de doğru olanı, güneşin batıya kaydığını görür görmez hemen namazını kılıp yola çıktığıdır.
İşte bu sebeple ulemâ gündüzün yarısında bile olsa güneş batıya meyletmeden öğle namazının kılınamayacağında ittifak etmiştir.[1063][44]

**5. Yolculukta İki Namazı Birleştirerek Kılmak**

**1206.** ...Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'den rivayete göre Mıιâz b. Cebel (i .a.), kendilerine şu haberi vermiştir:
Resûlullah (s.a.) ile birlikte Tebûk ga/vesine çıktıklarında (Resûlullah s.a.) öğleyle ikindiyi, akşamla da yatsıyı birleştirerek kılardı.Birgün (öğle) namazı(nı) geciktirmiş, sonra (çadırdan) çıkıp öğleyle ikindiyi birleştirerek kılmış. Bir süre sonra (tekrar çadıra) girip çıkmış ve akşamla yatsıyı birleştirerek kılmış.[1064][45]

**Açıklama**

Tebûk Gazvesi Peygamber (s.a.)'in iştirak ettiği son gazvedir.Hicretin dokuzuncu senesinin Receb ayında vaki olmuştur.Bizanslıların Şam'da İslâm aleyhine büyük bir ordu hazırlamış oldukları haber alınınca, Resûl-i Ekrem (s.a.) otuz bin kişilik bir ordu ile Medine-i Münevvere'den çıktı. Tebûk'e vardı. Yirmi gün kadar orada kaldı. Fakat düşmandan hiçbir hareket görülmedi. Artık Şam'a kadar gidilmesini muvafık görmeyip Medine-i Münevvere'ye avdet buyurdu.
Tebûk seferi esnasında Medine-i Tâhire'de kıtlık vardı. İslâm ordusu güçlükle teçhiz edildiği için bu orduya "Ceyşu'l-usre'Menilmiştir.
İki namazın birleştirilerek kılınması:
Caiz olduğunu kabul edenlere göre, iki namazı birleştirerek kılmak iki şekilde olur:
**1.** Takdim ederek; öğle namazı ile ikindiyi ele alacak olursak, öğle vakti girince önce öğle namazı kılınır arkasından da ikindi namazı kılınır. Buna "cem'üt-takdîm = takdim cem'i" denir.
**2.** Te'hir ederek; öğle namazı, vakti girdiği halde kılınmaz ikindiye kadar geciktirilir. İkindi vakti girince önce öğle, arkasından da vakti giren ikindi namazı kılınır. Buna da "cem'ü't-te'hîr = geciktirme cem'i" denir.

İki ayrı namazı birleştirerek kılmayı caiz gören kimselere göre, bu hadis-i şerifteki birinci cümlede birleştirilerek kılındığı ifade edilen namazlar te'hir cem'iyle kılınmışlardır. Fakat takdim cem'iyle kılınmış olması da mümkündür.

Aynı zamanda Resûlullah (s.a.) bu namazları fiilen yola devam ederken değil, yolculuk esnasında dinlenmek için konakladığı bir esnada kılmıştır. Çünkü " = çıktı" ve " = girdi" fiilleri eve veya ev hükmünde olan çadır ve benzeri yerlere girib çıkmak için kullanılır. Bu durum "bilfiil seferde olmadıkça iki namazı cem'etmek caiz değildir" diyenlerin aleyhine delildir.

Bu hadis-i şerif Arafat ve Müzdelife'nin dışında bile olsa, yolculukta iki namazı birleştirerek kılmanın mutlak surette caiz olduğunu söyleyen ve ulemânın çoğunluğunu teşkil eden kimseler için de bir delildir. Nitekim Sa'd b. Ebî Vakkâs, İbn Ömer, İbn Abbâs, EbûMûsâ el-Eş'arî, Usâme b. Zeyd, Ömer, Osman, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Şafiî ve Ebû Sevr bu görüştedirler. Ayrıca şu hadis-i şerifler de bunların görüşünü te'yid etmektedir:

**1.** "Resülullah (s.a.) yola çıkacağı zaman şayet güneş batıya doğru meyletmişse, öğleyle beraber ikindiyi de kılar sonra yola çıkardı."[1065][46]

**2.** "Size Resülullah (s.a.)'in namazını anlatayım mı? (Daha yola çıkmadan) evinde iken güneş batıya meyi edecek olursa, ikindiyi öğle namazıyla birleştirerek kılar, ondan sonra yola çıkardı. Eğer güneş batıya meyletmeden önce yola çıkacak olursa, öğleyi geciktirir ve ikindiyle birleştirerek kılardı."[1066][47]

İmam Nevevî'ye göre ashab ve tabiûn arasında meşhur olan uygulama budur.

Bazı ilim adamlarına göre ise, Arafat ve Müzdelife'nin dışında yolculuktan dolayı iki vakti birleştirerek namaz kılmak caiz değildir. Ancak Arafat'ta öğle vaktinde öğle ile ikindi namazım yolcular ve mukimler Müzdelife'de de yatsı vaktinde akşamla yatsı namazını birleştirerek kılarlar. Hasan el-Basrî, İbrahim en-Nehaî, İbn Şîrîn, Mekhûl, Ebû Hanife ve taraftarları bu görüştedirler. Şafiî ulemâsından Müzenî de bu görüştedir. Delilleri ise, Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri, "Allah'a yemin olsun Resülullah (s.a.)'in bir namazı kendi vaktinden başka bir vakitte kıldığını görmedim. Ancak Müzdelife müstesna. Çünkü orada akşamla yatsıyı birden kılmış, ertesi gün sabah namazını da vaktinden önce kılmıştır"[1067][48] hadisidir.

Arafat ve Müzdelife dışında Cem'e karşı olanların bir başka delilleri de Müslim'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "Dikkat edin! Uyku (sebebiyle namaz kaçırmak) da bir kusur yoktur. Kusur ancak uyanıkken (başka namazın vakti gelinceye kadar) namazını kılmayan kimsede vardır. Binaenaleyh bu uyuyup kalma işini kim yaparsa uyandığı zaman, o namazı kıhversin. Ertesi gün ise, o namazı vaktinde kılsın"[1068][49]
Bu görüşte olan ilim adamları seferde, Arafat ve Müzdelife'nin dışında bile olsa, mutlak surette namaz vakitlerini birleştirerek namaz kılmanın caiz olduğuna delâlet eden hadisleri te'vil ederek; "Bu hadislerdeki namaz vakitlerini birleştirmekten maksat, hakiki manada birleştirmek değildir. Öğleyi son vaktine kadar te'hir ederek kılmak ve arkasından da .giren ikindiyi kılmak gibi şeklî bir birleştirmedir. Yani namazın birincisini son vaktinde, ikincisini de ilk vaktinde kılmaktır ki, her iki namaz peşi peşine kılındığı için görünüşte ikisi de birleştirilerek, bir vakitte kılınmış hissini verir" derler. Bu te'villerine de Müslim'in rivayet ettiği şu hadis-i şerifi delil getirirler: "Resû-hıilalı (s.a.) hiçbir korku ve sefer yokken öğle ile ikindiyi akşamla da yatsıyı toptan kıldı"[1069][50] ve hiçbir kimse, korku ve sefer olmadığı halde Resûl-i Ekrem (s.a.)'in hakikî manada iki namazı birleştirerek kıldığını iddia edemeyeceğine göre, bu hadisleri ve benzerlerini te'vil edip bu hadislerdeki namazları birleştirmekten maksat, şeklen birleştirme olduğunu bilmelidir. Nitekim tercümesini sunacağımız 1210 numaralı Ebû Dâvûd hadisi de bunların görüşünü te'yia" eder.
Ancak Arafat ve Müzdelife'nin dışında bile olsa, mutlak surette iki vakti birleştirerek namazları toptan kılmanın caiz olduğu görüşünde olan ulemâ, kendilerinin dayandıkları hadislerin seferde iki vakti birleştirerek kılmanın caiz olduğunu isbatlayan müsbet hadisler olduğunu, İbn Mes'ud hadisinin ise, menfi olduğunu, müsbet hadislerinse kaide icabı menfî hadislere tercih edileceğini söyleyerek kendi görüşlerinin daha isabetli olduğunu iddi ederler. Yine bu âlimlere göre muarızlarının dayandıkları diğer hadis-i şerifler hazara ve sefere şâmil mânâsı umumî olan hadislerdir. Kendilerinin dayandıkları hadisler ise sadece seferle ilgilidir. Aynı görüşü paylaşan ilim adamlarından Hattâbî de bu mevzuda- şunları söylüyor: Bu hadis-i şeriflerdeki seferde iki namazı birleştirerek kılmanın caiz olduğuna delâlet eden kelimeleri te'vil ederek; "buradaki birleştirmeden maksat, hakiki birleştirmek değil, şeklen birleştirmektir" demek, doğru değildir. Çünkü

namazları birleştirerek kılmak, ümmet için kolaylık getiren bir ruhsattır. Namazları şeklî olarak birleştirmek de ise, zorluk vardır. Çünkü namazların son vakti ile ilk vaktini tespit etmek herkes için her zaman kolay bir iş değildir." İnsanların pek çoğu bundan âcizdir.

Ancak Hanefî uleması "Allah Teâlâ kullarına vakitlerin başını ve sonunu açık bir şekilde bildirmiştir. Bunu herkes kolaylıkla tespit edebilir" diyerek bunlara cevab vermiş ve görüşlerinde ısrar etmişlerdir.[1070][51]

**1207.** ...Nâfî'den rivayet olunduğuna göre; İbn Ömer (r.a.)'e Mekke'de iken (eşi) Safiyye'nin ölüm döşeğinde olduğu haberi gelince, hemen yola çıktı. Nihayet güneş batıp da yıldızlar görülmeye başlayınca; "Peygamber (s.a.) acele yola çıkmasını gerektiren bir iş olduğu zaman şu iki namazı (akşam ile yatsıyı) birleştirirdi" dedi. Nihayet şafak kaybolunca (hayvanından) inip ikisini birleştirdi.[1071][52]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte ismi geçen Safiyye, Hz. Abdullah b. Ömer'in eşi Safiyye bint Ebî Ubeyd b. Mes'ud es-Sakafiyye'dir. Hz.İbn Ömer Mekke'de iken eşi Safiyye'nin hastalanıp ölüm döşeğine düştüğü haberini alması üzerine acele yetişmek üzere yola çıkmış ve yolda akşam namazım te'hîr etmiş ve nihayet akşam namazım sonra da yatsı namazını birleştirerek kılmıştır.

Bu hâdise Nesâî'nin rivayetinde Kesir b. Kârevendâ tarafından şöyle anlatılıyor: Salim b. Abdullah'a:

Baban Abdullah (r.a.)'in seferde namazları cem ettiği olur muydu? diye sordu. Salim:

Hayır sadece Müzdelife'de cem' ederdi, dedi. Sonra hatırlayıp şunları anlattı:

Zevcesi Safiye babam Abdullah'a "dünyanın son, âhiretin ilk günün-.deyim (ecelim çok yakın)" diye haber salmış. Babam devesine bindi, ben de beraberdim. Sür'atle gidiyorduk. Namaz vakti gelince müezzin:

Ya Ebû Abdurrahman, namazı kılalım dedi ise de, babam yola devam etti. Öğle ile ikindi arası olunca devesinden indi ve müezzine:

Kamet et, öğle namazını kılıp selam verince yerinden ayrılmadan tekrar kamet et, dedi. Müezzin kamet etti iki rekat öğle namazım kıldı. Müezzin

tekrar kamet etti iki rekat ikindi namazını kıldıktan sonra süratle yola çıktı. Güneş batınca müezzin yine;

Ya Ebû Abdurrahman namaz, - deyince babam:

Önceki yaptığın gibi yapacaksın- dedi ve yürüdü. Akşam karanlığı basıp yıldızlar çoğalınca indi, müezzine:

Kamet et, ben selâm verince, tekrar kamet et- dedi. Üç rekat akşam namazını kıldı. Müezzin yerinden ayrılmadan tekrar kamet etti. Yatsı namazını kılınca ön tarafına bir defa selâm verdi ve bize dönerek:

Resûlullah (s.a.); "herhangi biriniz, gecikmesinden korktuğu bir işi olursa namazları böyle kılsın" buyurdu dedi.[1072][53]

Yine Nesâî'nin Kesir b. Kârevendâ'dan rivayet ettiği diğer bir hadiste ise, "Bir gün babam tarlada iken zevcesi Ebû Ubeyde'nin kızı Safiyye, "dünyanın son gününde, âhiretin ilk günündeyim (ecelim yakın)" diye yazmış"[1073][54] ifadeleri geçmektedir. Bu rivayete göre Hz. İbn Ömer'e eşinin hastalığı haberi kendisinin tarlada bulunduğu sırada erişmiştir. Oysa konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinde ise bu haberin îbn Ömer'e Mekke'de iken eriştiği ifâde edilmektedir. Bu haberler bir arada mütelaa edilecek olursa Nesâî'nin rivayetinde söz konusu edilen tarlanın Mekke civarında bulunan bir tarla olduğu ve iki hadis arasında bir çelişkinin bulunmadığı anlaşılır.

Hadis-i şerifte geçen "şafak" kelimesi sözlükte akşamleyin ufukta beliren kızıllık ve kızıllıktan sonra ortaya çıkan beyazlık anlamlarına gelir. Akşam namazı vaktinin tesbitinde imam Ebû Hanife (r.a.) ikinci mânâyı; İmameyn de birinci mânâyı tercih etmişlerdir.

"Yolculukta Arafat ve Müzdelife'den başka yerde iki namazı cem etmek caiz değildir"diyen ulemâya göre burada “şafak kayboldu" cümlesinin anlamı, şafak neredeyse kaybolmuştu, yani kaybolması yaklaşmıştı, demektir. Delilleri ise Nesâî'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir:

Nâfi anlatıyor: Abdullah b. Ömer'le beraber Mekke'den yola çıktık. Akşam karanlığında yol aldık. Akşam namazını unuttu sanarak kendisine:

Namazı kılalım, dedik. Ses çıkarmadan yola devam etti. Neredeyse ufuktaki kızıllık kaybolacaktı. Sonra bineğinden indi akşamı kıldı. Kızıllık kaybolmuştu ki yatsıyı da kıldıktan sonra bize döndü ve:

Yolda sür'atli gittiğimiz zamanlarda Resûlullah (s.a.) ile beraber böyle yapardık, dedi.[1074][55]

Nitekim müellif Ebû Davud'un ileride tercümesini sunacağımız (1212) numaralı hadisi de bu görüşü çok açık ve kuvvetli bir şekilde te'yid etmekte-' dir. Bu te'vile göre İbn Ömer (r.a.) akşamı son vaktine kadar geciktirerek kılmış ve yatsıyı da hemen arkasından ilk vaktinde kılmıştır. Aksi görüşte olan ulemâya göre ise, akşam namazını yatsı vakti girince kılmış ve arkasından da yatsı namazını kılmıştır.[1075][56]

**1208.** ...Muâz b. Cebel (r.a.)'den rivayet olunduğuna göre; Resûlullah (s.a.) Tebûk gazvesinde iken (konaklama yerlerinden) yola çıkmadan önce güneş (batıya) kayarsa öğleyle ikindiyi birleştirerek kılardı. Eğer güneş (batıya) kaymadan önce yola çıkacak olursa ikindiyi kılmak üzere (bir yerde) konaklaymcaya kadar öğleyi geciktirirdi. Akşamleyin de aynı şekilde (hareket ederdi). Eğer yola çıkmadan önce güneş batmışsa, akşamla yatsıyı birleştirerek kılardı. Eğer güneş batmadan yola çıkmışsa, akşam namazını yatsıyı kılmak için (bir yerde) konaklaymcaya kadar geciktirirdi. Sonra ikisini birleştirerek kılardı.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Hişâm b. Urve de Hüseyn b. Abdullah, Küreyb ve İbn Abbâs vasıtasıyle Peygamber (s.a.)'den, el-Mufaddal ve el-Leys hadisine benzer bir şekilde rivayet etmiştir.[1076][57]

**Açıklama**

Ebû Davud'un, hadisin sonundaki bu sözlerinden maksadı, başka hadislerin takviyesi ile hadisteki zayıflığın giderildiğine dikkati çekmektir.Gerçekten bu hadis zayıftır. Çünkü senedinde Hişâm b. Sa'd vardır. Hadis ulemâsı tarafından tenkid edilmiş bir kişidir. Bu bakımdan rivayet ettiği hadislere güvenilemez. İşte her ne kadar bu hadis Resûl-i Ekrem'in yolculukta namazları takdim ve te'hir suretiyle birleştirerek kıldığına bir delil teşkil etmekte ise de, zayıflığı sebebiyle yolculuk esnasında namazları birleştirerek kılmanın caiz olmadığı görüşünde olan ulemâ tarafından reddedilmiştir. Her ne kadar musannif Ebû Dâvûd hadisin sonunda bu hadisin başka hadislerle takviye edildiğini söylemek istemişse de takviye edici bir örnek olarak verdiği İbn Abbâs hadisi de zayıftır. Çünkü senedinde Husayn b. Abdullah vardır. Bu ravi hadis uleması tarafından inancına varıncaya kadar her yönüyle ve ağır bir dille tenkid edilmiştir. Ancak İbn Hacer el-Askalânî'ye göre bu hadisi takviye eden daha başka hadis-i şerifler

vardır. Meselâ Yahya b. Abdilhamid el-Hamânî'nin Müsned'inde Ebû Hâlid el-Ahmer, el-Haccâc, el-Hakem, Muksim ve İbn Abbas vasitasıyle rivayet ettiği hadis bu hadisi takviye ederek hasen derecesine yükseltmektedir. Esasen Tirmizî de bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde İsmail el-Kadî'nin el-Ahkâm isimli eserinde İsmail b. Ebî İdris, İsmail'in kardeşi Süleyman b. Hilâl, Hişâm b. Urve, Kureyb ve İbn Abbas vasıtasıyle rivayet ettiği hadis de bu hadisi takviye etmektedir. Hanefî ulemâsına göre Hz. Peygamberin öğleyi ve akşamı te'hir etmesinden maksad, vakitleri çıkıncaya kadar te'hir etmesi değil, öğle ve akşamın son vakitlerine kadar te'hir etmesi yani bu iki vakti yolculukta son vakitlerinde edâ etmesinin hemen akabinde ikindi ve yatsıyı kılmasıdır. Nitekim aşağıdaki (1209) numaralı hadis de bunu izah etmektedir.[1077][58]

**1209.** ...İbn Ömer'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) bir defadan başka yolculukta akşamla yatsıyı asla birleştirmemiştir.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadis aynı zamanda Eyyûb, Nâfi', îbn Ömer senediyle îbn Ömer'e ait mevkuf (bir hadis) olarak (şu şekilde) rivayet olunmuştur: "NâfV Safiyye'nin kara haberinin geldiği gecenin dışında îbn Ömer'in iki namazı birleştirerek kıldığını asla görmemiştir. "
MekhûVün Nâfi'den rivayet ettiği hadis (de şöyledir: Nâfi) îbn Ömer'i böyle yaparken bir veya iki kere görmüştür.[1078][59]

## Açıklama

Bu hadis Resûl-i Ekrem'in ancak Arafat ve Müzdelife'de iken öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı birleştirerek kıldığını bunun dışında ise asla birleştirme cihetine gitmediğini söyleyen Hanefî ulemâsının delilini teşkil etmektedir. Çünkü hadis-i şerifte söz konusu edilen Resûl-i Ekrem'in birleştirerek kıldığı bîr namazdan maksadın,, Arafat ve Müzdelife'dekı kıldığı namaz olması gerekir. Çünkü Nesâî'nin rivayet ettiği şu hadis bu namazların Arafat ve Müzdelife'de kılınan namazlar olduğunu göstermektedir: "Resûlullah (s.a.)'in Müzdelife'den başka bir yerde iki namazı birleştirdiğini görmedim. O gün sabah namazını vaktinden önce kıldı.[1079][60]

Bununla beraber konuyu teşkil eden bu Ebû Dâvûd hadisi senedinde Abdullah b. Nâfi el-Mahzûmî bulunduğu için zayıftır. Daha önce tercümesini sunduğumuz (1208) numaralı hadis-i şerifte geçen Resul-i Ekrem'in Te-bûk seferinde devamlı surette namazları cem' ederek kıldığına dair olan ifâdelerden maksat, hakiki cem değil, namazın birini son vaktinde diğerini de ilk vaktinde kılmaktan ibaret olan şeklî cem'dir.
Müellifin, hadisin sonuna ilâve ettiği cümlelerden maksadı, Süleyman b. Yahya'nın nıertu olarak rivayet ettiği bu hadisin, aslında mevkuf olabileceğine dikkati çekmektir. Yani Süleyman b. Yahya'nın aslında bu hadisi mevkuf olarak duyduğu halde merfu olarak rivayet etmiş olabileceğini ifade etmektir. Musannif Ebû Dâvûd bunu ifade için aynı hadisin mevkuf olan iki ayrı senedini nakletmiştir. Bu hareketiyle musannif Ebû Dâvûd, Hanefîlerin yolculukta namazların birleştirilemeyeceği konusundaki delillerini teşkil eden Süleyman b. Yahya hadisinin aksi görüşte olan Şâfiîlerin delilini teşkil eden (1207) no'lu Nâfi hadisine tercih edilecek bir özelliği bulunmadığını ifâde etmek istemektedir. Bununla beraber ileride gelecek olan (1212) numaralı hadis bu mevzuda Hanefî ulemasını doğrulamaktadır.[1080][61]

**1210.** ...Abdullah b. Abbâs'tan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) korku ve sefer olmaksızın öğle ile ikindiyi ve akşamla yatsıyı bir arada kıldı.[1081][62]
Mâlik dedi ki: "Ben bunun yağmur hakkında olduğunu zannediyorum."
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisin benzerini Ebû'z-Zübeyr, Ham-mâd b. Seleme ile Kürretü'bnü Halid de rivayet etmiştir. (Übü'z-Zübeyr) dedi ki: (Bu hâdise) Tebûk seferine çıktığımızda oldu.[1082][63]

### Açıklama

Bu hadis-i şerif îmam Malik (r.a.)Un tefsiriyle birlikte mütelaa edilecek olursa yağmurdan dolayı öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı cem ederek birlikte kılmanın caiz olduğuna delâlet etmektedir, Bununla beraber îmam Malik'ten yağmurdan dolayı öğle ile ikindiyi cem' ederek kılmanın mekruh olduğu da rivayet edilmektedir. İmam Malik'e göre "Öğle ile ikindi vakitlerinde halk umumiyetle çarşıda pazarda, kırda bayırda kendi işleriyle

meşgul olurlar. Her ne kadar halk bu vakitlerde yağmurdan dolayı işlerinden kalmamaya gayret ederlerse de yağmur sebebiyle namazı Allah'ın tayin ettiği vaktin dışında kılmak kerahetten hali kalamaz."

Hele akşamla yatsıda cemin kerahati daha,da aşikârdır. Çünkü bu iki vakit iş-güç vakti değildir. Aksine istirahat zamanıdır. İnsan bu iki vaktin namazım bir arada kılacak olursa tamamen istirahata çekilebilir. Bu sebeble yağmurdan dolayı akşam ve yatsı namazlarını cem' ederek kılmakta bir sakınca yoktur. Nitekim, Medine'liler ve onların dışında İmam Şafiî gibi bazı kimseler de bu görü'ştedirler.

Bir numara sonra gelecek olan ve Resûl-i Ekrem'in yağmur ve korku olmadığı halde sadece ümmetine kolaylık sağlamak maksadıyla namazları bir arada kıldığını ifade eden hadis-i şerif için el-Beyhakî şunları söylemektedir: "Bu hadis cumhurun rivayetine muhaliftir. Genellikle cumhurun bu konudaki rivayeti gerçeğin ifadesidir. Nitekim yağmurdan dolayı namazların cem edilebileceğine dair bizim İbn Abbas ve İbn Ömer'den rivayet ettiğimiz hadis-i şeriflerde bu gerçeği ortaya koymaktadırlar."

Diğer bazı ulemâ ise yağmur ve korku bulunmadığı halde Resûl-i Ekrem'in iki namazı birleştirerek bir arada kıldığını ifâde eden bu gibi hadisleri "şiddetli ve devamlı bir yağmur yoktu" şeklinde te'vil ederek "yine de Resûl-i Ekrem bu namazları az da olsa yağmurdan dolayı birleştirerek kıldı" demektedirler. Bu konudaki görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

**1.** Yağmurdan dolayı iki namazın bir arada kılınabileceği görüşünde olan haleften ve seleften pek çok ilim adamı vardır. Bu görüşte olanlardan İmam Şafiî'ye göre yağmur sebebiyle öğle ile ikindiyi ve akşamla yatsıyı takdim cem'iyle, yani ikindiyi öğle vaktinde öğle namazıyla, yatsıyı da akşamın ilk vaktinde akşam namazıyla beraber kılmak caizdir. Ancak bu şekilde kılınan namazların caiz olabilmesi için namaza dururken yağmurun devam etmesi şarttır. Ebû Sevr ile bir grup ilim adamı da bu görüşü paylaşmaktadırlar.

**2.** İmam Mâlik ile İmam Ahmed'e göre ise, yağmurdan dolayı akşamla yatsıyı bir arada kılmak caiz ise de öğle ile ikindiyi bu şekilde kılmak mekruhtur. Urve b. Zübeyr, İbn Ömer, İshak ve Yedi Fakih diye bilinen meşhur ulemâ da bu görüştedirler. Delilleri ise, konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisiyle birlikte el-Esrem'in Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan rivayet ettiği şu haberdir: "Yağmurlu bir günde akşamla yatsıyı cem ederek bir arada kılmak sünnettendir."

İbn Kudâme el-Muğnî isimli eserinde bu hallerin sünnete uygun olduğunu ifâde etmiştir. Nitekim Hişam b. Urve de şöyle demiştir: "Ben, Ebân b. Osman'ın yağmurlu bir gecede akşamla yatsıyı bir arada kıldığım gördüm. Urve b. Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdirrahman, Ebû Bekr b. Abdurrahman da O'nunla birlikte bu namazları kıldılar ve itiraz etmediler. Kendi asırlarında bulunan ulemânın hiçbirinin de bu uygulamaya itiraz ettiği görülmemiştir. Bu ise, bir icmâ demektir. Nitekim Esrem bu mevzuda icmâ olduğunu nakletmiştir.
İmam-Mâlik çamur ve karanlık sebebiyle de akşam ve yatsı namazlarının birlikte kılınabileceğini söylemiştir.
**3.** İmam Ebû Hanife (r.a.)'e, Şafiîlerden Müzenfye ve diğer bazı ulemâya göre ise, yağmurdan dolayı namazları cem'ederek bir arada kılmak kesinlikle caiz değildir. Namazların cem' edilerek bir arada kılınabileceğine dair hadislerdeki "cem'etme" kelimelerinden maksat, hakiki mânâda cem değil, şeklî mânâda cem etmektir. Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi birinci namazı son vaktinde, ikinci namazı ise, ilk vaktinde kılmaktır ki, ilk bakışta insana ikisinin de bir vakitte kılındığı intibaını verir.
İmam Nevevî ise, Hanefîlerin bu görüşü hakkında: "Bu hadisin zahirine uygun olmayan bir görüştür. Hadisi böyle te'vil etmeye müsait bir çıkış yolu da yoktur" diyerek bu görüşün son derece zayıf ve bâtıl olduğunu soy-lemişse de Hafız İbn Hacer el-Askalânî Fethü'I-Bârî isimli eserinde Nevevî'-yi bu itirazından dolayı, "Nevevî'nin zayıf bulduğu bu görüşü, Kurtubî takdir ve tahsin etmiş ve ondan önce imamü'l-Harameyn bu görüşü tercih etmiş, İbn Mâcişûn, Tahâvî ve İbn Seyyidinnas da bu görüşü benimsemişlerdir. İbn Seyyidinnâs'e göre bu hadisi Buharı ve Müslim'de İbn Uyeyne ve Amr b. Dinar vasıtasıyle rivayet eden Ebû Şa'~sâ da bu görüştedir. Muhakkak ki hadisi rivayet eden, hadisin hükmünü daha iyi bilir. İbn Seyyidinnas'in bahsettiği hadis şudur: İbn Abbâs; Peygamber (s.a.) ile cem suretiyle sekiz ve (yine) cem' suretiyle yedi rekat namaz kıldım" demiş; ben; "Ya Eba'ş-Şa'sâ, zannederim öğleyi te'hir, ikindiyi acele kıldı ve akşam namazım te'hir yatsıyı da (vakit girer-girmez) acele kıldı" dedim. Ebu'ş-Şa'sa: "Ben de öyle zannediyorum" cevabım verdi.[1083][64] demiştir.
İbn Hacer daha sonra şunları söylemektedir: "Resûl-i Ekrem'in namazları cem ederek kıldığını ifâde eden bu Ebû Dâvûd hadisinin "şeklî olarak birleştirerek kılmak" manasına geldiği kabul edilirse, namazın şartı olan

vakit korunmuş olur. Hem de bu hadis bu şekilde te'vile müsaittir. Fakat takdim ve te'hir suretiyle cem mânâsına te'vil edilecek olursa, o zaman namaz özürsüz olarak şart olan vaktin dışına çıkarılmış olur.”
Cumhura göre hazarda cem, özürsüz olarak caiz değildir. Cumhur konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisini çeşitli şekillerde te'vil etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:
**1.** Mezkûr cem, hastalıktan ötürü idi. Hafız İbn Hacer bu cevabın düşündürücü olduğunu söylüyor. Çünkü Resûlullah (s.a.) hastalık sebebiyle cem etmiş olsaydı kendilerinde hastalık özrü bulunanlar onun arkasında namaz kılar ve özürsüz olanlar kılmazdı. Oysa İbn Abbâs iki namazı sahabesi ile beraber cem ettiğini açıklamaktadır.
**2.** Mezkur cem, yağmur sebebiyle idi. Fakat bu hadisin; "korku ve yağmur olmaksızın" şeklindeki rivayeti zayıftır.
**3.** Mezkur cem, havanın bulutlu oluşu sebebiyle idi. Şöyle ki: Peygamber (s.a.) öğle namazını kıldıktan sonra hava açılmış ve ikindi vaktinin girmiş olduğu tebeyyün edince hemen akabinde ikindi namazını kılmıştır. Bu cevap da doğru değildir. Çünkü öğle ve ikindide bu hususta zayıf bir ihtimal varsa da akşam ve yatsıda böyle bir ihtimal asla vârid değildir.
**4.** Peygamber (s.a.) öğleyi son vaktine te'hir etmiş ve ikindiyi vaktinin evvelinde kılmıştır. Nevevî, "Bu ihtimal zayıf veya bâtıldır. Çünkü hadisin zahir manasına depüdüz aykırıdır" diyor. Hafız İbn Hacer, Nevevî'nin zayıf veya bâtıl gördüğü bu ihtimali Kurtubî, İmâmü'l-Harameyn ve daha başkalarının beğendiğini hatta İbn Seyyidinnas'ın kuvvetli bulduğunu söylemektedir.
Ulemâdan bir cemaat bu hadisle istidlal ederek bir hacetten dolayı hazarda dahi iki namazın cem suretiyle beraber kılınabileceğine kail olmuş ancak bunun âdet edinilmemesini şart koşmuşlardır. îbn Şîrîn ile Rabia, Eşheb, İbnu'l-Münzir ve Kaffal-i Kebîr'in mezhebleri budur. Aynı kavli Hattâbî birçok hadis imamlarından nakletmiştir. Bunların delili Hz. îbn Abbas'ın; "Resûlullah (s.a.) bunu ümmetini meşakkate sokmamak için yaptı.”[1084][65] demiş olmasıdır.[1085][66]

**1211.** ...îbn Abbas (r.a.)dan; demiştir ki;
Resûlullah (s.a.) korku ve yağmur olmaksızın Medine'de Öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı cem etti (ikisini bir arada kıldı).

İbn Abbâs'a Resûlullah (s.a.)'ın bununla neyi kasdettiği sorulunca:
Ümmetine kolaylık getirmeyi murad etti, diye cevab verdi.[1086][67]

**Açıklama**

**1.** İbnu'l-Münzir'in beyânına göre bu hadis-i şerifi hadis ulemasından pek çok kimse rivayet etmiş ve hastalık yağmur ve korku gibi hiç bir Özür olmadığı halde hazarda iki namazı cem ederek kılmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.
Yine îbn Münzir'e göre Resûl-i Ekrem (s.a.)'in söz konusu namazları, bir ma'zeretinden dolayı birleştirerek kıldığı iddia edilemez. Çünkü Resûl-i Ekremin bu namazları böyle birleştirerek kıldığı hadis-i şerifte "Ümmetini meşakkate sokmamak için" cümlesiyle açıklanmıştır. Artık başka bir sebeb aramaya lüzum yoktur.
**2.** ibnSîrîn'e göre âdet haline getirmemek şartıyla hazarda namazları mazeretsiz olarak birleştirerek kılmada bir sakınca yoktur. Delili ise şu hadis-i şeriflerdir:
**a.** İbn Abbâs Basra'da -meşgul olduğu bir günde- öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı bir arada kıldı. Aralarında başka bir namaz kılmadı ve Medine'de Resûlullah (s.a.) ile birlikte öğle ile ikindiyi sekiz rekat bir arada kıldığını ve arasında başka bir namaz kılmadığını söyledi.[1087][68]
**b.** Bir gün İbn Abbâs ikindiden sonra bize hutbe irad etti. Halk "namaza, namaza" demeye başladılar, derken Beni Temim'den fütursuz ve sözünü esirgemeyen bir adam gelerek "namaza, namaza" dedi. Bunun üzerine îbn Abbâs:
Bana sünneti mi öğretiyorsun be annesiz kalası! dedi ve şunu ilave etti: Ben Resûlullah (s.a.)'in öğle ile ikindiyi ve akşamla yatsıyı cem’ ederek kıldığım gördüm.
Abdullah b. Şakik dedi ki: Bu sözden kalbime bir şüphe düştü de Ebû Hüreyre'ye giderek ona sordum. İbn Abbas'm sözünü o da tasdik etti.[1088][69]
**3.** Ulemânın çoğunluğuna göre bu hadiste "yağmur yoktu” cümlesinden maksat, "devamlı ve şiddetli bir yağmur yoktu" demektir. Çoğunluğu teşkil eden ulemâ bu sözleriyle yağmur olmadan namazları cem ederek kılmanın caiz olmadığını söylemek istiyorlar.

**4.** Hanefî ulemasına göre buradaki cem'den maksad, şeklî bir cem'dir. Hakiki cem' değildir. Bu daha önce de açıklandığı gibi birinci namazı son vaktinde ikinci namazı ise ilk vaktinde kılmakla olur.
Nitekim Ebû İsâ et-Tirmizî de meşhur Sünen'in de rivayet ettiği "İki namazı özürsüz olarak cem eden büyük günahların kapılarından birine adım atmış olur"[1089][70] Ayrıca "bazı ilim adamları yanında amel bu hadis üzeredir. İki namazı bir arada kılmak ancak seferde veya Arafat'da olur" demektedir.[1090][71]

**1212.** ...Nâfi' ve Abdullah b. Vâkıd'dan rivayet edildiğine göre; İbn Ömer'in müezzini (İbn Ömer'e);
Namazı (kılmayacak mıyız?) deyince (O da);
Devam et, devam et, demiş. Nihayet şafak kaybolmadan (biraz) önce (devesinden) inip akşam namazını kılmış daha sonra da şafak kayboluncaya kadar bekleyip yatsı namazını kılmış ve (şöyle) demiş:
Gerçekten Resûlullah (s.a.)'in acele bir işi olduğu zaman benim yaptığım gibi yapardı. İbn Ömer o gün ve gece üç (günlük) yol yürümüştü.[1091][72]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı senedle Nâfi'den îbn Câbir de rivayet etti.[1092][73]

**Açıklama**

Bu hadis yolculuktan dolayı iki namazı birleştirerek kılmanın caiz olmadığını ancak birincisinin son vaktinde ikincisi de ilk vaktinde kılmanın caiz olacağını söyleyen Hanefî ulemâsının delilini teşkil etmektedir. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi Hanefî ulemâsı bazı hadislerde geçen, "namazları birleştirerek toptan kılmak" tâbirlerini hakikaten birleştirerek kılmak mânâsına değil de burada olduğu gibi şeklen birleştirmek mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Konumuzu teşkil eden bu hadis, Hanefî ulemâsının bu görüşünü açıkça desteklemektedir. Hazret-i Abdullah b. Ömer'in durmadan yürüyerek üç günlük yol aldığı bu yolculuk, tercümesini sunduğumuz 1207 numaralı hadiste ayrıntılı şekilde anlatıldığı gibi ailesinin hastalığı haberinin kendisine ulaşması üzerine yaptığı yolculuktur.
Hadiste geçen "şafak" kelimesi gerek sahâbe-i kiram, gerekse ulemâ arasında ihtilaflıdır. "Şafaktan murad ufuktaki kızıllıktır" diyenler olduğu

gibi "ufuktaki beyazlıktır" diyenler de vardır. İmam-ı Azam'a göre akşamleyin ufuktaki kızartıdan sonra vücûda gelen beyazlıktır. îmameyn ile diğer üç mezhep imamına göre ise, ufukta husule gelen kızartıdan başka bir şey değildir.
Müellif Ebû Dâvûd hadisin sonuna ilâve ettiği tâ'lik ile bu hadisin sağlam olduğuna dikkat çekmek İstiyor. Çünkü bu hadisi Fudayl babası vasıtasıyla NâfYden nakletmiştir. Hadisin sonuna ilâve edilen talikte de aynı hadisin Câbir vasıtasıyla yine Nâfi'den rivayet edildiği ifade ediliyor ki, bir hadisin makbul bir kimse vasıtasıyle yine aynı şeyhten rivayet edilmiş şekline mütâbi' denir. Birinci hadisi takviye ve onun sıhhatine delâlet eder. Nesâî ise, bu hadisin senedini İbn Ömer'e kadar ulaştırmaktadır.[1093][74]

**1213.** ...İbrahim b. Mûsâ er-Râzî, îsâ vasıtasıyle İbn Câbir'den (önceki) hadisin mânâsını (rivayet etmiştir).
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi bir de Abdullah b. el-A'lâ Nâfi'-den rivayet etmiştir. (Nâfi) demiştir ki; "şafak kaybolmak üzere iken (devesinden) indi ve ikisini (akşamla yatsıyı) birleştirerek kıldı."[1094][75]

**Açıklama**

Musannif, bu hadisi biraz önce tercümesini sunduğumuz 1212 numaralı hadis-i şerifi takviye ve onun sağlam bir hadis olduğunu ispat etmek için nakletmiştir. Sözü geçen hadisin ifâdesinden de anlaşıldığına göre Resül-i Ekrem (s.a.) daha şafak kaybolmadan akşam namazım kılmış ve akşam namazından sonra şafağın kaybolmasıyla da yatsı namazı girmiş ve yatsıyı da ilk vaktinde edâ etmiştir. Buna göre İbn Ömer, iki namazı birlikte edâ etmiş gibi görünüyorsa da aslında şafak kaybolmadan kıldığı akşamı son vaktinde, şafak kaybolduktan sonra kıldığı yatsıyı da ilk vaktinde kılmış ve hiçbirini kendi vaktinin dışına çıkarmamıştır. İşte Hanefi ulemâsına göre seferde caiz olan cem' böyle olur. Arafat ve Müzdelife'nin dışında bir namazı vaktinin dışına çıkarmayı gerektiren cem' caiz değildir. Bu bakımdan bu hadis Hanefî ulemâsı için bir delil teşkil etmektedir.[1095][76]

**1214.** ...İbn Abbas'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) bize Medine'de öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı sekiz ve yedi rekat olmak üzere kıldırdı. Süleyman ile Müsedded (bu hadisi

naklederken) "Bize" (sözünü) nakletmediler.
Ebû Dâvûd dedi ki: et-Tev'eme'nin azatlısı Salih de bu hadisi, "İbn Abbâs yağmur olmadığı halde dedi" (ilâvesiyle) nakletti.[1096][77]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte söz konusu edilen Resûl-i Ekrem'in sekiz rekat olarak kıldırdığı namazdan maksad, öğle ile ikindi namazlarıdır. Yedi rekat olarak kıldırdığı namazdan maksat ise, akşam ile yatsı namazıdır. Bu hadis-i şerif, "Resûlullah (s.a.) ile beraber Medine'de sekiz rekat bir arada, yedi rekat bir arada kıldım. Öğleyi te'hir etti, ikindiyi ta'cil etti. Akşamı te'hir etti, yatsıyı ta'cil etti" anlamındadır.
Hadis-i şerifin Nesâî'de bulunan rivayeti, Resûl-i Ekrem'in bu namazlardan birini vaktinden öne alarak veya vaktinden çıkararak değil de birinciyi son vaktinde, ikinciyi de ilk vaktinde kıldığını bir başka ifâde ile hakiki mânâda değil de şeklen birleştirerek kıldığım göstermektedir.
Nitekim Hanefî ulemâsının da hadisten anladığı budur. Ulemânın çoğunluğu ise bu konuda; "Resûl-i Ekrem (s.a.) Öğle namazını ikindi vaktinde ikindi namazıyla beraber, akşam namazını da yatsı vakti girince yatsı namazıyla beraber kılmıştır. Çünkü yağmur yağmaktaydı. Yağmurdan dolayı sözü geçen namazları birleştirerek kılmak caizdir" derler. Bu mevzuda gelen "Resûlullah (s.a.) korku ve yağmur olmaksızın öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı cem'etti" mealindeki 1211 no'lu hadisi de "şiddetli ve devamlı bir yağmur yoktu, ama şiddetli olmasa bile, yine de yağmur vardı" şeklinde te'vil ederler.[1097][78]

**1215.** ...Câbir(r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) Mekke'de iken güneş battı, (akşam ile yatsı namazlarım) ikisini de Şerif (denilen yer)de birleştirerek kıldı.[1098][79]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem'in yolculuk esnasında öğle ile ikindiyi akşamla da yatsıyı hakiki mânâda birleştirerek kıldığını kabul eden cumhûr-ı ulemâya göre bu hadis, kendi görüşlerini te'yid etmektedir.Çünkü Şerif Mekke'nin kuzeyinde Mekke'ye yedi mil uzaklıkta bir yerdir. Güneş battıktan sonra Mekke'den

yola çıkan bir kimsenin akşam namazı çıkmadan bu kadar mesafeyi kat ederek Şerife ulaşması mümkün değildir. Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sözü geçen namazları hakiki mânâda birleştirerek değil de, birinci namazı son vaktinde ikinci namazı da ilk vaktinde kılarak şeklen birleştirdiğini kabul eden Hanefî ulemâsına göre ise, Resûl-i Ekrem (s.a.) Şerife akşam namazının son vaktinde ulaşmış ve akşam namazını son vaktinde kılmış, arkasından da hemen vakti girmiş olan yatsı namazını kılmıştır. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.) yolculuğunu sür'atiyle ve müsabakalar-daki ünüyle mâruf olan Kusvâ isimli devesiyle yapmıştır. Kusvâ'nın yatsı namazı girmeden bu mesafeyi kat etmesi işten bile değildir.
Şerif, munsarif ve gayr-i munsarif olarak kullanılan bir kelimedir. Resûl-i Ekrem (s.a.) Meymune (r.anha) ile burada evlenmiş ve Hz. Meymune burada vefat etmiş ve buraya defn edilmiştir. 1216 numaralı hadis-i şerifte açıklanacağı üzere Şerif ile Mekke arası on millik bir mesafedir.[1099][80]

**1216.** ...Hişam b. Amr'den; demiştir ki:

İkisinin -yani Mekke ile Şerifin- arasında on millik mesafe vardır.[1100][81]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif bir önceki hadise açıklık getirmektedir.Ulemânın büyük ekseriyeti Mekke ile Şerif arasındaki mesafenin uzunluğuna bakarak Mekke'de güneş battıktan sonra yola çıkan Resûl-i Ekrem'in akşam namazının vakti çıkmadan Şerife varamayacağı kanaatine varmışlar ve akşamla yatsıyı beraberce yatsı vaktinde kıldığına hükmetmişlerdir.
işte bu hadis ve benzerleri seferde iki namazı hakikî mânâda cem'ederek bir arada kılmanın caiz olduğunu söyleyen cumhûr-ı ulemânın delilidir.
Hanefî ulemâsının bu konudaki yorumları bir önceki hadisin açıklamasında verilmiştir. Oraya bakılabilir. Şunu da belirtelim ki Yakut el-Hamevî'nin Mu'cemü'l-Buldân isimli eserinde verdiği malumata göre, her ne kadar Mekke ile Serîf arasındaki mesafenin yedi mil, dokuz mil, on iki mil olduğunu söyleyenler varsa da, aslında bu mesafe altı milden ibarettir.[1101][82]

**1217.** ...Abdullah b. Dinar'dan; dedi ki: Ben Abdullah b. Ömer'le bir (yolculuk yapar)ken güneş battı, (beraberce) yola devam ettik. Akşam

olduğunu görünce "namaz (zamanı geldi)" dedik. Yola devam etti. Nihayet şafak kayboldu da yıldızlar (batıya) kaymaya başlayınca (hayvanından) inerek iki namazı birden kıldı. Sonra; "Ben, Resûlullah'ın acele yola çıktığı zaman namazı şu benim kıldığım gibi kıldığını gördüm. Bu iki namazı gece (girdik)den sonra birleştirdi" dedi.[1102][83]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Âsim b. Muhammed'de kardeşi (Ömer b. Muhammed) vasıtasıyla Salim 'den rivayet etmiştir.
îbn Ebî Necîh de bu hadisi İsmail b. Abdurrahman b. Zübeyr'den; "îbn Ömer'in bu iki namazı birleştirmesi şafak kaybolduktan sonra idi" şeklinde rivayet etti.[1103][84]

**Açıklama**

İmam Mâlik bu hadisi delil getirerek sadece acele yola çıkan bir kimsenin iki namazı birden kılmasının caiz olacağını söylemiştir. İbn Hubeyb ise, bu cevazın sadece bilfiil yolculuk yapmakta olan bir kimseye ait olduğunu, istirahat için yolculuğuna ara veren kimsenin bu cevazdan faydalanamayacağı görüşündedir. Delili de Buhârî'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "Resûlullah (s.a.) (yolculuk esnasında) yürüyüş üzere olduğu vakitte öğle ile ikindi namaz(lar)ım, akşam ile yatsıyı cem' ederdi."[1104][85]
Yolculukta gerek yola devam esnasında gerekse istirahat esnasında namazları cem'ederek kılmanın mutlak surette caiz olduğunu söyleyen cumhûr-ı ulemânın delili ise, daha önce tercemesini sunduğumuz 1206 numaralı hadis-i şeriftir.
Hanefî ulemasına göre ise, Resûl-i Ekrem (s.a.) hadis-i şerifte söz konusu olan bu namazı şafak (akşam vakti girince ufukta beliren kızıllık veya beyazlık) kaybolmadan önce kılmıştır. Delilleri ise, daha önce tercümesini sunduğumuz 1212 numaralı hadistir. Sözü geçen hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem'in akşam namazım şafak kaybolmadan az önce kıldığı açıkça ifade edilmektedir.
Cumhûr-ı ulemâ ise, Hanefî ulemâsının bu görüşüne "bu iki ayrı olaydır, ayrı ayn zaman ve mekânlarda vukua gelmiştir. Birinin diğeriyle ilgisi yoktur" diyerek itiraz etmişlerdir.

Hanefî ulemâsı, İbn Ebî Necîh'in; "İbn Ömer bu namazları şafak kaybolduktan sonra birleştirerek kılmıştı" mealindeki rivayetinde geçen "şafak" kelimesine kızıllık mânâsını vermişlerdir. Bilindiği gibi kızıllık kaybolduktan sonra bir beyazlık girer ki, İmam Ebû Hanife'ye göre bu beyazlık devam ettiği müddetçe akşam namazının vakti de devam eder. Bu durumda İbn Ömer yine de akşam namazım kendi vakti içerisinde kılmış, akşam namazım bitirir - bitirmez de yatsı namazı vakti girdiğinden hemen yatsıyı kılmıştır. Öyleyse akşam son vaktinde yatsı da ilk vaktinde kılındığı için peşi peşine kılınmışlardır ve hiçbirisi vaktinin dışına çıkarılmamıştır. Cumhûr-ı ulemâ Hanefî ulemâsının bu görüşüne Nesâî'nin rivayet ettiği: "Himâya giderken îbn Ömer'e arkadaş oldum. Güneş batınca namaz kılalım diyecektim, fakat durmadı. Ufuktaki beyazlık kaybolup akşam karanlığı basınca bineğinden indi. Üç rekat akşam, iki rekat yatsı namazlarını kıldıktan sonra:

Resûlulah'ın böyle yaptığını gördüm[1105][86] dedi, mealindeki hadis-i şerifi delil getirerek itiraz etmişler ve "bu hadis beyazlığın da kaybolduğunu açıkça ifade ediyor" demişlerdir. Ancak Hanefî uleması onlara "Nesâî'nin ha- dişinde geçen beyazlıktan maksat kızıllıktan sonra ortaya çıkan beyazlık değil, güneş battıktan sonra ortaya çıkan birinci beyazlıktır" diye cevab verirler.[1106][87]

**1218.** ...Enes b. Mâlik'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) güneşin zevalinden önce yola çıktığı vakit öğle namazını ikindi vaktine kadar te'hir eder, sonra hayvanından inerek ikisini birden kılardı. Eğer yola çıkmadan önce güneş (batıya) kaymışsa öğleyi kılıp da yola çıkardı.[1107][88]
Ebû Dâvûd dedi ki: (Bu hadisin râvisi olan) Mufaddal, duası makbul Mısır kadısı İbn Fadâle'dir.[1108][89]

## Açıklama

Bu hadis, seferde iki namazı birleştirerek kılmanın caiz olduğunu söyleyen ulemânın delilidir. Gerçekten hadisin zahirine bakılırsa Resûlullah (s.a.)'in zevâldan önce yola çıktığı zaman öğleyi İkindi vakti girinceye kadar beklettiği, ikindi vakti girdikten sonra ikisini birden kıldığı anlaşılır.

Nitekim Müslim'in rivayet ettiği şu hadis-i şerif de yolculuk esnasında öğleyi te'hir ederek ikindi vakti girdikten sonra ikindi namazıyla birlikte kılmanın caiz olduğunu açıkça ifâde etmektedir.
"Peygamber (s.a.) seferde iki namazı birden kılmak istediği zaman öğleyi ikindinin ilk vakti girinceye kadar te'hir eder, sonra ikisini birden kılardı."[1109][90]
iki namazı bir vakitte cem' etmeyi uygun görmeyen Hanefî ulemâsı bu hadisi şöyle anlıyorlar: Resül-i Ekrem (s.a.) öğle namazını ikindi vakti yaklaşıncaya kadar te'hir etmiştir. Öğleyi kıhncaya kadar ikindi vakti girmişti. Böylece öğleyi son vaktinde, ikindiyi de ilk vaktinde kılmıştır. Zahirde ise, iki namaz bir vakitte birleştirilmiş gibi gözüküyor. Delilleri ise, Buhari ile Müslim'in Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettikleri:
"Resûlullah (s.a.)'in (Müzdelife'de) Cem'den başka hiçbir yerde, hiçbir namazı vaktinin haricinde kıldırdığını görmedim. Resül-i Ekrem (Müzdelife'de) akşam ile yatsıyı birlikte kıldı"[1110][91] mealindeki hadisle Müslim'deki şu hadistir: "uyku sebebiyle namaz kaçırmakta bir vebal yoktur. Vebal ancak uyanıklıktadır. O da bir kimsenin bir namazı, başka bir namazın vakti girinceye kadar te'hir etmesidir."[1111][92]
Hanefî ulemâsı bu hadis-i şeriflere bakarak "Namazı vakti haricinde kılmak için uyuya kalmaktan başka özür yoktur" diyorlar. Nitekim Müslim'de geçen, "Resûlullah (s.a.) hiçbir korku ve sefer yokken öğle ile ikindiyi birlikte kıldı"[1112][93] mealindeki hadis-i şerifte Hanefî ulemasını te'yid etmektedir. Çünkü namazı cem' etmek için hiçbir sebep olmadığı halde namazı birleştirerek kılmak caiz olamayacağına göre Resûl-i Ekrem'in hiçbir sebeb yokken iki namazı cem' ederek birlikte kılacağı söylenemez. Öyleyse bu hadis-i şerifteki söz konusu olan cem'den maksat şeklî cem'dir. Yani öğleyi son vaktinde ve ikindiyi de ilk vaktinde peşi peşine gelecek şekilde, yatsıyla akşamı da aynı şekilde kılmaktır.
Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerif de Hanefî ulemâsının görüşünü te'yid etmektedir: "Her kim özürsüz olduğu halde iki namazı birleştirerek kılarsa büyük günahların kapılarından birine adım atmış olur."[1113][94]

**1219.** ...Ukayl (önceki) hadisi aynı senedle rivayet etmiş ve demiştir ki: Akşamı da geciktirir ve şafak kaybolunca yatsıyla birleştirerek

kılardı.[1114][95]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifin zahirinden Resûl-i Ekrem (s.a.)'in akşam namazını şafak kayboluncaya kadar beklettiği ve şafağın kaybolmasıyla giren yatsı vaktinde akşamla yatsıyı birleştirerek kıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Hanefî ulemâsına göre buradaki namazları birleştirerek kılmaktan maksat her iki namazı da kendi vakti içerisinde fakat peşi peşine gelecek şekilde kılmakla olur.
Misâl olarak, akşam yatsıyı ele alacak olursak; akşamı son vaktine kadar bekletip şafağın kaybolmasıyla birlikte sona erecek şekilde kılmakla ve arkasından da hemen vakti giren yatsı namazını kılmakla olur. Hanefî ulemâsına göre; Hadis-i şerifte geçen "şafak kaybolunca akşamı yatsıyla birleştirerek kılardı" cümlesi bu izah tarzına aykırı değildir. Çünkü "birleştirme" kelimesi iki namazın peşi-peşine kılınıp sona ermesini ifâde eder. Sadece akşam namazının kılınması birleştirmek değildir. Ancak akşamdan sonra yatsı namazı da kılınınca "birleşme" meydana gelmiş olur.
Bu bakımdan hadiste geçen "birleştirme hâdisesi" şafağın kaybolması ve yatsının sona ermesiyle gerçekleşmiştir. Ancak akşam namazı şafak kaybolmadan önce yatsı da şafak kaybolduktan sonra kılınmıştır Yine Hanefî ulemasına göre hadisteki "şafak" kelimesiyle güneşin batmasıyla beraber ufukta meydana gelen kızıllık kast edilmiş de olabilir. Buna göre akşam yine kendi vakti içerisinde ve hemen arkasından kılınan yatsı namazı da kendi vakti içerisinde kılınmış demektir. Bu mevzu ile ilgili görüşlerin münâkaşası için (1234) numaralı hadisin açıklamasına müracaat edilebilir.[1115][96]

**1220.** ...Muâz b. Cebel (r.a.)'den rivayet olunduğuna göre; Peygamber (s.a.) Tebûk gazvesinde iken güneş (batıya) kaymadan önce yola çıkarsa, öğleyi ikindiye kadar bekletir, ikindi namazıyla birlikte kılardı. Eğer güneş batıya kaydıktan sonra yola çıkmak isterse ikindiyi (vaktinden) öne alarak öğleyle beraber kıldıktan sonra yola düşerdi. Eğer akşamdan önce yola çıkacak olursa akşamı te'hir eder yatsıyla beraber kılardı. Eğer akşam olduktan

sonra yola çıkmak isterse yatsıyı (vaktinden) öne alarak akşamla birlikte .kılardı.[1116][97]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Kuteybe'den başka hiçbir kimse rivayet etmedi.[1117][98]

**Açıklama**

Ebü Dâvûd'un,hadisin sonuna ilâve ettiği talikten maksadı, hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmektir. Çünkü bu hadisi "el-Leys"den rivayet eden güvenilir ravilerin hiçbirisi Resûl-i Ekrem Efendimizin, "ikindiyi vaktinden öne alarak öğleyle beraber kıldığı"ndan bahsetmemişlerdir. Bu fazlalık sadece Kuteybe'nin el-Leys'den rivayet ettiği bu hadiste bulunmaktadır. Diğer ravilerin de bu hadisi el-Leys'den aldıkları düşünülürse, Kuteybe'nin bu rivayetinin şâz olduğu anlaşılır.
Bu bakımdan Tirmizî bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: “Muâz’ın hadisi hasen-garibtir. Bu hadisi (bu haliyle) yalnız Kuteybe rivayet etmiştir. Ondan başka bu hadisi el-Leys'den rivayet eden kimse tanımıyoruz. Nitekim el-Leys'in Yezîd b. Habîb'den Ebû't- Tufeyl'den, Muaz'-dan rivayeti garibdir. Çünkü muhaddislerce mâruf olan rivayet Ebu'z-Zübeyr'in Ebu't-Tufeyl tarikiyle Muâz'dan rivayet ettiği şu hadistir: Resûlullah (s.a.) Tebûk Gazvesinde öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı bir arada kıldı." Büyük âlim ve Muhaddis Tirmizî, "Muhaddislerce mâruf olan rivayet" sözleriyle daha önce tercümesini sunduğumuz 1206 numaralı hadis-i şerifi kast ediyor ki, gerçekten orada ikindinin öne alınarak öğle ile birlikte kılındığından bahsedilmiyor. Netice olarak konumuzu teşkil eden Ebû Dâ-vûd hadisi Tirmizî'ye göre, Hasen-garib, İbn Hibbân'a göre mahfuz, Ebû Davud'a göre ınünker, İbn Hazm'e göre münkati' Hâkim'e göre mevzu'dur.[1118][99]

**6. Yolculukta Namaz Kılarken Kıraati Kısaltmak**

**1221.** ...el-Berâ (r.a.)'dan; demiştir ki:
Resûlullah ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştık. Bize kıldırdığı son yatsı namazında (ilk) iki rekatın birincisinde et-Tîn sûresini okudu.[1119][100]

**Açıklama**

Bu hadis-î şerif yolculukta meşakkat bulunduğu için yolculuk esnasında kılınan namazlarda kıraati kısa tutmanın caiz olduğuna delâlet etmektedir. Gerçekten Resûl-i Ekrem (s.a.) hazar zamanların da yatsı namazlarında Şems, Leyi ve İnşikak sûrelerini okurdu.
Bu da gösteriyor ki Resûl-i Ekrem (s.a.) seferde olsun hazarda olsun yatsı namazlarında evsat-i mufassal denilen Târik Sûresi ile Beyinne Sûreleri arasındaki kısa sûreleri okurdu. "Bu bakımdan zaruret olmadıkça yatsı namazında orta sureleri okumak sünnettir. Çünkü, yatsı istirahat ve uyku zamanına tesadüf eden bir namazdır. Onu fazla uzatmaya cemaatin tahammülü yoktur. Bu mesele özellikle yolculukta daha da önem kazanır. Bu mevzuda delil, Ömer (r.a.)'in Hz. Ebû Mûsâ el-Eş'ari'ye; "akşam namazında kısa sûreleri, yatsıda orta, sabah namazında da uzun sûreleri oku” diye yazdığı mektuptur. Bir de Resûlullah (s.a.)'ın yatsı namazında Bakara sûresi'ni okuyan, Muaz b. Cebel'i muâhaze buyurmasıdır.[1120][101]

### 7. Yolculukta Nafile Namaz

**1222.** ...el-Berâ b. Âzib el-Ensâri'den; demiştir ki:
Ben Resûlullah (s.a.) ile birlikte onsekiz defa yolculuk yaptım. Güneş (batıya) kaydıktan sonra, öğleden evvel iki rekat namaz kılmayı terk ettiğini görmedim.[1121][102]

### Açıklama

Bu hadis-i şerif seferde nafile namaz kılmanın caiz olduğunu ifâde etmektedir. Fakat bu hadis-i şerif hakkında Tirmizî şunları söylemektedir: "el-Berâ'nın hadisi garibdir. Bu hadisi Muhammed Buhârî'ye sordum, onun yalnız el-Leys b. Sa'd'dan gelen rivayetini biliyor. Ebû Busre el-Gıfârî'nin adım bilemedi ve hadisi ha sen gördü. İbn Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.) seferde farzdan önce veya sonra nafile namaz kılmazdı." Yine İbn Ömer'den Resûlullah (s.a.)'in seferde nafile namaz kıldığı rivayet edilmiştir.[1122][103]
Tirmizî'nin bahsettiği Resûl-i Ekrem'in seferde (nafile) namaz kılmadığına dair Buhârî'nin İbn Ömer'den naklettiği hadis-i şerif şudur:
"Mekke yolunda İbn Ömer'le beraber bulunuyordum. Öğle namazını bize iki rekat kıldırdı. Sonra döndü geldi. Biz de onunla beraber döndük. Yerine

gelip oturdu onunla beraber biz de oturduk. Bir aralık namaz kıldığı yere bir göz atarak bir takım kimselerin ayakta olduklarını gördü ve:
Bunlar ne yapıyor? diye sordu.
Tesbihde bulunuyorlar, dedim. İbn Ömer:
Ben teşbih yapacak olsam, mutlaka farzımı (dörde) tamamlardım. Kardeşimin oğlu gerçekten ben Resûlullah (s.a.) ile birlikte seferde bulundum. Allah ruhunu kabzedinceye kadar iki rekattan fazla kılmadı. Ebû Bekr ile birlikte bulundum. O da Allah ruhunu kabzedinceye kadar iki rekatten fazla kılmadı. Ömer'le de beraber bulundum. O da Allah ruhunu kabzedinceye kadar iki rekatten fazla kılmadı. Sonra Osman'la bulundum. O da Allah ruhunu kabzedinceye kadar iki rekatten fazla kılmadı. Allah Teala da; "gerçekten Resûlullah da sizin için güzel bir örnek vardır"[1123][104] buyurmuştur dedi.[1124][105]
Bu hadis-i şerifte geçen, "tesbih"den maksad, nafile namaz kılmaktır. Görünüşte mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisiyle Buhârî ve Müslim'de bulunan İbn Ömer hadisi arasında bir çelişki var gibidir. Ebû İsa et-Tirmizî yukarıda naklettiğimiz sözlerinden sonra yine İbn Ömer'den Resûl-i Ekrem (s.a.)'in seferde öğle namazından sonra iki rekat namaz kıldığına dair iki hadis-i şerif daha rivayet etmiştir.[1125][106] Bazı ilim adamlarına göre Buhârî hadisiyle bu hadis-i şerifler arasında hiçbir uyuşmazlık yoktur. Aslında Resûl-i Ekrem (s.a.) seferde nafile namaz kılmıştır. Nitekim seferde Duhâ namazını kıldıkları[1126][107] ve teheccüd namazını kıldıkları[1127][108] Umm-ü Hâni (r.a.)'dan sahih senedle rivayet edilmiştir. Ancak "Resûl-i Ekrem yolculukta nafile namaz kılmadı "diyenler gördüklerini unuttukları için böyle demişlerdir. Hatırladıkları zaman da gördüklerini itiraf etmişlerdir. Bu mevzuda:
Hanefî ulemâsından Aynî merhum şunları söylemektedir:
"Bu hadis-i şerifler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Tirmizî'nin söz konusu ettiği İbn Ömer'den nakledilen Buhârî hadisinde Resûl-i Ekrem'in nafile namazı kılmadığı değil de beş vakit namaza bağlı olarak kılınan revâ-tib sünnetlerini terk ettiği ifâde ediliyor. Aslında İbn Ömer seferde mutlak nafile kılmanın meşru olmadığını söylemek istemiyor. Sadece beş vakit namazlara bağlı olarak kılınan revâtib sünnetleri terk ettiğini söylemek istiyor. Aslında İbn Ömer'in bu sözü Resûl-i Ekrem'in uygulamasının

ekseriyetle böyle olduğunu gösterir. Tirmizî'nin Sünen'inde söz konusu edilen Resûl-i Ekrem'in kıldığı nafilelerden maksat ise, yine beş vakit namaza bağlı olarak kılınan nafile namazlardır. Bu da seferde revâtib sünnetleri imkân bulunca kılmanın müstehab olduğunu gösterir." Esasen el-Berâ (r.a.); "Resûl-i Ekrem'in bu sünnetleri geçirdiğini görmedim" dediği halde tbn Ömer'in "bu sünnetleri kıldığını görmedim" demesi de bu iki söz arasında bir çelişkinin bulunduğunu göstermez. Çünkü birinin gördüğünü diğerinin görmemesi mümkündür.

Kaldı ki, konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisiyle onu te'yid eden Tirmizî hadisinde kast edilen nafileden maksat, Aynî'ye göre zevalden sonra kılınan sünnet-i zevaldir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği Ebû Eyyûb el-Ensârî hadisi de bunu te'yit etmektedir.[1128][109]

Bazılarına göre öğlenin ilk sünnetidir. Bazılarına göre ise, abdestten sonra kılman iki rekat şükür namazıdır. Ulemâ beş vaktin sünnetlerinden başka nafile namazların seferde kılınabileceğinde ittifak etmişlerdir. İhtilâf beş vaktin sünnetindedir. Hz. Abdullah b. Ömer ile diğer bazı ulemâya göre seferde vakit sünnetlerini kılmak mekruhtur.

Ashab-ı kiramdan bazıları seferde sünnet namazların kılınacağına kail olmuşlardır. Ebû Hanife, îmam Ahmed, Şafiî ve ekser-i ulemânın mezhepleri de budur.

Hanefîlerden Serahsî'nin el-Mebsût isimli eserinde ve el-Hidâye'de "sünnetlerde kısaltma yoktur, ulemâ efdal olan hakkında söz etmiş bazıları ruhsatla amel ederek, sünnetleri terk etmenin efdal olduğunu, bir takımları da Allah'a takarrub için onları kılmanın efdal olacağını söylemişlerdir" denilmektedir.

Yine Hanefîlerden Hindüvânî'nin beyânına göre bir yerde mola verildiği zaman sünnetleri kılmak efdal, yürüyüş halinde ise, terk etmek efdaldir. Hişam "İmam Muhammed'i seferde namaz kılarken gördüm, öğleden evvel ve sonra sünnet kılmıyor, fakat sabah ile akşam namazının ikişer rekat sünnetlerini hiç bırakmıyordu. İkindi ile yatsıdan önce nafile kıldığını gördüm. Yatsıyı kılar sonra vitre geçerdi" demiştir.

Nevevî diyor ki "İhtimal ki, Peygamber (s.a.) sünnetleri konakladığı yerde kılar da İbn Ömer bunu görmezdi. Zira nafileyi evde kılmak efdaldir. Yahut sünnetlerin bazan terk edilebileceğine dikkat çekmek için onları ba-zan terk etmiştir."

Sünnetlerin terk edileceğine kail olanların istidlal makamında "Sünnetler meşru olmuş olsa, farzı dört olarak tamamlamak daha yerinde bir iş olurdu" sözlerine karşı Nevevî şu cevabı vermektedir: "Farz kesin olarak meşrudur. Şayet tam olarak dört rekat üzerinden kılınması meşru olsa, seferde bütün farz namazların tam olarak kılınması icab ederdi. Nafile ise, mükellefin re'yine bırakılmıştır. Bu babda rifk-ü mülayemet onun meşru olmasını gerektirir. Mükellef isterse kılar ve sevab kazanır; isterse kılmaz ve kılmadığından dolayı ona hiçbir şey lâzım gelmez."[1129][110]

**1223.** ...Hafs b. Âsim b. Ömer b. el-Hattab dedi ki: "Ben Mekke yolunda İbn Ömer'le beraber bulundum. Bize iki rekat namaz kıldırdı, sonra dönüp bir baktı ki halk uzakta dikiliyorlar:
Bunlar ne yapıyorlar? dedi. Ben:
Nafile namaz kılıyorlar, dedim. O da:
Ben nafile kılacak olsam namazımı (dörde) tamamlardım. Ey kardeşimin oğlu! Gerçekten ben Resûlullah (s.a.) ile birlikte seferde bulundum. Allah ruhunu kabzedinceye kadar iki rekattan fazla kılmadı. Ebû Bekir'le birlikte bulundum, o da Allah ruhunu kabzedinceye kadar iki rekatten fazla kılmadı. Ömer'le de beraber bulundum, o da Allah ruhunu kabz edinceye kadar iki rekattan fazla kılmadı. Sonra Osman'la beraber bulundum o da Allah Teâlâ ruhunu kabz edinceye kadar iki rekattan fazla kılmadı. Allahu Teâlâ da; "gerçekten Resûlullah da sizin için güzel bir örnek vardır" buyurmuştur, dedi.[1130][111]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif Resul-i Ekrem (s.a.)'in yolculukta beş vakit namaza bağlı olarak kılınan revâtib sünnetleri kılmadığını ve Râşid halifelerinin de aynı yolu takip ettiklerini ifâde etmektedir. Buhârî'nin, Salim b. Abdillah'dan rivayet ettiği hadis-i .şerif ise, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in yolculukta hayvan üzerinde hayvanın gidiş istikâmetine doğru yönelerek nafile namaz kıldığım[1131][112] ifâde etmektedir. Bu da gösteriyor ki seferde nafile kılmakta hiçbir sakınca yoktur. Esasen ulemâ bu mevzuda ittifak etmiştir. Ancak her ne kadar mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinde Hz. Osman'ın da hayatının sonuna kadar seferde iki rekattan fazla namaz

kılmadığı ifâde ediliyorsa da Müslim'in rivayet ettiği, "Resûlullah (s.a.) Mina'da namazı iki rekat kıldı. Ondan sonra Ebû Bckr, Ebu Bekr'den sonra, Ömer ve hilâfetinin ilk zamanlarında Osman da hep ikişer rekat kıldılar. Bir müddet sonra Osman dört rekat kılmağa başladı. İbn Ömer imamla kıldığı vakit dört, yalnız kıldığında iki rekat kılmış”[1132][113] mealindeki hadis-i şeriften ömrünün son zamanlarında seferde farz namazları dörde tamamladığı anlaşılıyor. Binaenaleyh bu iki hadis-i şerif arasında da bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü iyice dikkat edilirse, Ebü Dâvûd hadisindeki "Hz. Osman, seferde Allah ruhunu kabzedinceye kadar farzları ikişer rekat kıldı" ifadesi Hz. Osman'ın Minâ'nm dışındaki yolculuklarıyla ilgilidir. Müslim hadisindeki hayatının son zamanlarına doğru farzları dörde1 tamamlayarak kıldığına dâir olan ifâde ise, Minâ'da kıldığı namazlarla ilgilidir. Hz. Osman'ın Minâ'da sonraları namazını niçin kıldığı meselesi de ihtilaflıdır. Bir kavle göre Osman (r.a.) namazını özellikle tam kılmıştır. Ulemâdan bazılarına göre, Hz. Osman bu babda mubah ile amel etmiştir. Çünkü yolcu için namazı iki rekat kılmak da, dört rekat kılmak da caizdir. Zührî'ye göre Osman (r.a.)'in Minâ'da namazlarını dört rekat olarak kılması o sene orada bedeviler çok bulunduğu içindir. Osman (r.a.) onlara kıldığı namazların esas itibariyle dörder rekatlı olduğunu göstermek istemiştir. Zührî'den diğer bir rivayete göre hac'dan sonra Minâ'da ikâmete niyet ettiği için dört rekat kılmıştır. Zührî'den bunlara yakın daha başka rivayetler de vardır. Fakat bu rivayetlerin hepsine itiraz olunmuştur. Hz. Osman'ın Minâ'da namazlarım tam kıldığı için kendisine itiraz edilince ; "Ey nâs! Ben buraya gelince evlendim. Ben Re-sûlullah (s.a.)'den, "Bir kimse bir beldeden evlenirse, orada namazlarını mukim namazı gibi kılsın" dediğini işittim" dediği rivayet olunursa da bu rivayet munkati'dir.

İbn Battal diyor ki: "Bu kaviller içinde sahih olanı -Allahii a'lem- şudur: Osman ile Âişe (r.anhumâ)'nın seferde namazlarını tamam yani dört rekat üzerinden kılmaları Peygamber 'in kasrla tamam kılma arasında muhayyer bırakılınca ümmetine kolay geleni seçtiğini[1133][114] bildikleri içindir. Gerek Âişe (r.anhâ) gerekse Osman (r.a.) kendileri hakkında ruhsatı bırakarak şiddeti tercih etmişlerdir. Çünkü bunu da kendileri için mubah görmüşlerdir. Bu hadisle ilgili hükümler bir önceki hadisin açıklamasında geçmiştir.[1134][115]

## 8. Binek Üzerinde Nafile Ve Vitir Kılmak

**1224.** ...Salim, babası (İbn Ömer)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
Resûlullah (s.a.) yönü ne tarafa olursa olsun, deve üzerinde nafile ve vitir namazı kılardı. Fakat deve üzerinde farz namazı kılmazdı.[1135][116]

### Açıklama

Hadisin muhtelif rivayetleri binit üzerinde nafile namaz kılınabileceğine, bu arada vitir namazını dahi hayvan üzerinde kılmanın caiz olduğuna delâlet etmektedir.
Hayvan üzerinde nafile namaz kılmak bi'1-ittifak caizdir. Yalnız Dârekutnî ve başkaları burada râvî Amr b. Yahya'nın hata ettiğini söylemiş ve; "Peygamber (s.a.)'in malum olan namazı deve üzerinde idi. Doğrusu merkeb üzerinde namaz kılmak Müslim'in de zikrettiği vechle Enes'in yaptığı bir iştir" demişlerdir.
Sübha'dan murad, nafile namazdır. Tesbih'in hakikati noksanlıklardan tenzih demektir. Ancak mecazen tahmîd, temcîd ve sairede kullanıldığı gibi cüz'ü zikir, küllü irade kabilinden mecaz-i mürsel olmak üzere nafile namaza da sübha denilir.
Bu babda her mezhebin tafsilâtı vardır. Şöyle ki:
**1.** Şâfiîlere göre, hayvan üzerinde nafile kılan bir kimse gideceği tarafa doğru namaz kılar. O taraftan başka yere inhiraf etmesi caiz değildir. Meğer ki kıble başka tarafta olup da onun için inhiraf etmiş ola! Aksi takdirde namazı bozulur.
Hayvan üzerinde namaz ancak sefer şartı ile caizdir. Velev ki gideceği -yer sefer mesafesinden az olsun. Meşakkat yoksa namazı rükü'u ile sücûdu ile kılmak icab eder. Meşakkat varsa rükû' ve sücûdu imâ ile yapar. Kıbleye karşı dönmek vâcibtir. Fakat o da meşakkatli ise yalnız iftitâh tekbirini alırken kıbleye dönmek icabeder. O da meşakkatli olursa altı şartla kıbleye karşı dönmek ondan sakıt olur. Bu şartlar:
**a)** Seferin mubah olması,
**b)** Seferin cuma ezanı işitilmeyecek kadar uzak bir yere yapılması.
**c)** Seferin ticâret gibi şer'i bir maksatla yapılması,
**d)** Seferin namazdan çıkıncaya kadar devam etmesi,

**e)** Yürüyüşün devam etmesidir. Namaz esnasında istirahat için durmak, veya hayvandan inmek, namazı bozar, o namazı yeniden kılmak icabeder.
**f)** Özürsüz ve ihtiyaç yokken hayvanı mahmuzlamak ve koşturmak gibi fi'l-i kesirden (yani namazla alâkası olmayan fazla fiil ve hareketten) sakınmaktır. Zaruret veya ihtiyaç varsa, bu gibi fiiller, namaza zarar vermez.
Hayvanın üzerinde oturacağı yer temiz olmalıdır. Hayvanın yuları elinde iken hayvan bevleder veya ağzı kanar yahut necaset üzerine basarsa, namazı bozulur. Yülan, elinde değilse, bunların, namaza zararı yoktur.
Yolcunun yürürken nafile namaz kılması caizdir. Yol, çamur değilse namazı rükûu ile, sücûdu île kılmak ve bunları yaparken kıbleye dönmek icabeder. Nitekim namaza niyetlenirken ve iki secde arasında otururken dahi kıbleye dönmek lâzımdır. Namazda yalnız kıyam hâlinde, rüku'dan doğrulurken, teşehhüd okurken ve selâm verirken yürür. Kar, çamur veya su içinde yürüyen kimse rükû' ve sücudunu imâ ile yapabilir. Yalnız kıbleye dönmesi icab eder, yürüyerek namaz kılan kimse kasten necaset üzerine basarsa namazı bozulur. Unutarak basarsa ayağına bulaşıp kalmamak şartı ile namazı sahihtir, bulaşırsa namazı bozulur.
**2.** Malikilere göre sefer mesafesine giden yolcunun hayvanın üzerinde nafile hatta vitir namazını kılması caizdir. Buna yolcunun namazını kasr etmeye başladığı yerden başlanır. Hayvanın üzerinde tahtırevan veya mihaffe gibi bir şey bulunur da rükû ve sücûd yapmak mümkün olursa, ya ayakta yahut oturarak namazı rükû'u ile, sücûdu ile kılmak icâb eder. Sefer edeceği tarafa dönmek istikbal-i kıble yerini tutar. Eşek veya katır gibi bir hayvan üzerinde namaz kılan rükû' ve sücûdu imâ ile yapabilir. Fakat imânın semer üzerine değil de yere yapılması ve alnının açık bulunması şarttır. İmâ ettiği yerin temiz olması ve keza istikbâl-i kıble şart değildir. Şart olan gideceği yere göre dönmesidir. Zaruret yokken kasden gideceği yerden başka tarafa dönmek namazı bozar. Bundan yalnız kıble müstesnadır. Çünkü kıble asıldır.
Hayvan üzerinde nafile namaz kılan kimsenin mümkünse namaza, kıbleye karşı niyetlenmesi mendubtur. Fakat yaya giden veya sefer mesafesinden daha yakın bir yere niyet eden ve keza hayvana mutad şekilde binmemiş, (mesela ters binmiş) olan kimsenin namazı ancak kıbleye karşı dönerek rükû ve sücûdunu tam yapmakla sahih olur.

Hayvanın üzerinde nafile kılan kimse hayvanı kamçılamak ayağı ile dürtmek ve yularını eliyle tutmak gibi zarurî fiilleri yapabilir. Yalnız konuşamaz ve bakınamaz.
Hayvanın üzerinde namaza niyet eden kimse durur da bulunduğu yerde ikâmete niyet ederse, hayvanından inerek yerde rükû' ve sücûdu ile namazını tamamlar. Sefer hükmüne son veren ikâmete niyet etmezse, namazını hayvanın üzerinde tamamlar ve kıraati hafif tutar.
Hayvanın üzerinde farz namaz kılmak caiz değildir. Yalnız hevdec gibi bir şey içinde bulunursa, kıbleye karşı ayakta durmak, rükû' ve sücûdu yapmak şartı ile namazı sahihdir.
**3.** Han belilere göre mubah olmak şartı ile muayyen bir yere yola çıkan bir yolcunun hayvan üzerinde nafile namaz kılması caizdir. Yaya giden bir kimsenin yürürken nafile kılması dahi böyledir. Hayvan üzerinde kılan kimsenin meşakkatsiz mümkün olduğu takdirde bütün namazını kıbleye karşı dönerek rükû'u ile sücûdu ile kılması icab eder. Meşakkat varsa bunlardan hiçbiri vâcib olmaz. Kıbleye karşı dönemeyen gideceği yere doğru kılar. Rükû' ve sücûd'dan birini yapamayan onu ima ile edâ eder. Mümkün olursa secde için rükû'dan daha fazla eğilerek ima yapmak gerekir. Yaya giden kimsenin, kıbleye doğru namaza niyetlenmesi ve yine kıbleye doğru rükû' ve secde yapması lâzımdır. Namazın sair kısımlarını gideceği tarafa doğru dönerek edâ eder. Gerek hayvan üzerinde gerekse yaya giderken, nafile kılan bir kimse, gideceği tarafa döndürülse yahut kendisi dönse, özürü bulunmadığı takdirde namazı mutlak surette bâtıl olur. Meğer ki, kıbleye dönmüş ola! Bir özürden dolayı başka tarafa dönmüş ve örfen çok sayılacak derecede ise, namazı bâtıl olur. Aksi takdirde namazı sahihtir.
Hayvanın temiz olması şart değilse de üzerinde, namaz kılan kimsenin altındaki heybe ve benzeri şeylerin temiz olması şarttır.
Muayyen bir yere gitmeyi niyet etmeyen, yahut mekruh veya haram bir sefere çıkan kimseye kıbleye dönmek ve sair namazın bütün şartlarını yerine getirmek vacibtir.
**4.** Hanefîlere göre, hayvan nereye dönerse namazı o tarafa doğru kılmak mendubtur. Hayvanın döndüğü tarafı bırakıp da başka tarafa dönmek caiz değildir. Çünkü bunun için bir zaruret yoktur.
Hayvan üzerinde namaz kılmak için sefer dahi şart değildir. Mukim olan bir kimse hiçbir özrü olmadığı halde yolcunun namazını kasr etmeye başladığı yere (şehir dışına) çıktığı vakit hayvanın üzerinde nafile namazı kılabilir.

Bu namaz da imâ ile kılınır. Namaza niyetlenirken kıbleye karşı dönmek şart değildir. Çünkü namazın kendisi kıbleye dönmeden caiz olunca, kıbleye dönmeden niyet de caizdir. Yalnız kıbleye karşı dönmek imkânı varsa ona karşı niyetlenmek müstehabtır. Namaza yerde niyetlenen bir kimse, onu hayvanın üzerinde tamamlayamaz. Fakat şehir dışında hayvan üzerinde başladığı namazım, şehir içine girdiği vakit de hayvan üzerinde tamamlayabilir.
Farz ve vâcib namazları ile sabah namazının sünnetini hayvan üzerinde kılmak caiz değildir. Meğer ki kendinin veya hayvanının hırsız yahut yırtıcı hayvan tehlikesine maruz kalması gibi bir zaruret buluna!
Hayvan üzerinde namazın sahih olması için hayvanın temiz olması şart değildir. Hayvanın vücudunda hatta semeri ile özengisinde necaset bulunması namaza mâni değildir. Yaya giden bir kimsenin yürürken nafile kılması caiz değildir; namaz kılacağı vakit durması ve namazını dururken kılması icab eder.[1136][117]

**Bazı Hükümler**

**1.** Ulemâdan Atâ b- Ebî Rebâh, Hasan el-Basrî, Salim b. Abdullah, tbn Ömer'in azadhsı Nâfi’ İmam Malik, İmam Şafiî, îmam Ahmed b. Hanbel ve İshak'a göre, yolcu, hayvanı üzerinde vitir namazını kılabilir.

îbn Ebi Şeybe'nin "Musannef'inde rivayet ettiği bir hadise göre Abdullah b. Ömer (r.a.) devesinin üzerinde vitir namazım kılmış ve; "Peygamber (s.a.) Devesinin üzerinde vitir namazı kılardı" demiştir. Hz. Ali ile îbn Abbas (r.a.) hazretlerinden dahi böyle bir rivayet vardır.
İmam Mâlik, hayvan üzerinde vitir namazının ancak sefer mesafesine niyet eden yolcuya caiz olduğunu söylemiştir.
Evzaî ile İmam Şafiî'ye göre bu hususta seferin uzun veya kısa olması müsavidir. Yani deve üzerinde vitir kılmak caizdir. Zahirîlerden tbn Hazm da buna kaaildir.
Urve b. ez-Zübeyr, İbrahim en-Nehaî, İmam A'zam Ebû Hanife, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed: "Vitir, sair farz namazlar gibi ancak yerde kılınır" demişlerdir. Bu kavi Hz. Ömer ile bir rivayette oğlu Abdullah (r.anhumâ)dan dahi rivayet olunmuştur.
Sevrî: "Farz namaz ile vitri yerde kıl, maamafih vitri devenin üzerinde kılmanda da bir beis yoktur" demiştir.
Hayvan üzerinde vitir kılmayı caiz görmeyenler, şu delillerle istidlal ederler:
**a)** Tahâvî, Nâfi* tariki ile îbn Ömer (r.a.)'dan şu hadisi tahrîc etmiştir: "ibn Ömer nafile namazını devesinin üzerinde kılar, vitri yerde edâ eder ve Resûlullah (s.a.)'in böyle yaptığını söylerdi" hadisin isnadı sahihdir. Bu hadis îbn Ömer (r.a.)'in Müslim'deki rivayetine muhaliftir.
**b)** Yine Tahâvî'nin Mücâhid tarikiyle rivayet ettiği bir hadise göre îbn Ömer (r.a.) seferde devesinin üzerinde hayvan nereye dönerse, oraya doğru nafile namazı kılar, vitri, hayvanından inerek yerde edâ ederdi.
**c)** îbn Ebî Şeybe'nin "Musannef'inde tahrîc ettiği Mücâhid hadisinde, Mücâhid: "Medine'den Mekke'ye kadar îbn Ömer'in refakatinde bulundum. Namazı hayvanın üzerinde onun döndüğü tarafa doğru kılardı. Farz namazının vakti gelince hayvandan iner, onu yerde kılardı" demiştir. Aynı hadisi İmam Ahmed b. Hanbel Müsned'inde Said b. Cübeyr'den tahrîc etmiştir. Bu rivayette Said, "Abdullah b. Ömer, nafile namazı devesinin üzerinde kılardı. Vitir namazını kılmak isterse, hayvanından iner onu yerde kılardı" demektedir.
Görülüyor ki İmam Müslim'in rivayeti, İbn Ömer Hazretlerinin vitir namazını kendisi hayvan üzerinde kıldığı gibi Resûlullah (s.a.)'in de hayvan üzerinde kıldığım, Tahâvî'nin rivayeti ise, bunun aksine olarak Hz. îbn Ömer'in vitir namazını yerde kıldığını ve Resûlullah (s.a.)'in dahi yerde

kıldığım rivayet ettiğini bildirmektedir. Binaenaleyh her iki taifenin yani, "vitir hayvan üzerinde kılınır" diyenlerin de, kılınmayacağım söyleyenlerin de bu hadisler ile istidlal etmeleri doğru olamaz. Yalnız burada "kılınır" diyenler, İbn Ömer (r.a.)'in vitri vâcib addetmediğini, ona göre vitrin sair nafileler gibi bir nafile namaz olması ihtimalinden bahsedebilirler. Vitri nafile addettiğine göre de onu yerde ve hayvan üzerinde de kılabilir sonucuna gidebilirler.
Kıyas ise vitir namazının deve üzerinde caiz olmayacağını gösterir. Zira vitir namazını ayakta kılmaya kudreti olan bir kimsenin yerde vitri oturarak kılması caiz değildir. Bu kıyâsla, seferde hayvan üzerinden yere inmeye kudreti olan kimsenin de onu hayvan üzerinde kılamaması icab eder. Tahâvî, "bu cihetten dolayıdır ki, bence deve üzerinde vitir kılmak neshedilmiştir" diyor.
Gerçi Hz. İbn Ömer'in devesi üzerinde vitir kıldığı ve Resûlullah (s.a.)'in de böyle yaptığını rivayet ettiği sahihdir. Bu rivayete bakılırsa nesh iddiasının doğru olmaması icab eder. Çünkü Hz. İbn Ömer'in rivayeti Resûlullah (s.a.)in vefatından hayli sonradır. Fakat az önce söylediğimiz gibi İbn Ömer'e göre vitr'in nafile olma ihtimali vardır. Binaenaleyh ona göre vitir namazını kılan kimse muhayyerdir. Onu ister hayvan üzerinde isterse yerde kılabilir. Nitekim yerde kıldığı da rivayet olunmuştur. Şu halde mümkündür ki, hayvan üzerinde kılması, bunun nesh edildiğini öğrenmeden öncedir; neshi duyduktan sonra da yerde kılmıştır. Bu izahat ile İbn BattâFın sözü de ibtâl edilmiş olur. İbn Battal "Babımızın hadisi vitr namazını vacip gören Ebû Hanife aleyhine hüccettir" demiştir.
**2.** Bazıları vitir namazının sünnet olduğuna bu hadisle istidlal etmişlerdir. Aynî bunlara hayret etmiş ve; "Şaşarım bu adamlara! Vitrin vâcib olduğuna delâlet eden hadisleri ve insafı nasıl bıraktılar da mezheplerini hiç bir kat'î delil olmaksızın tervice kalkışarak bu bocalama yolunu tuttular!.." demiştir.
**3.** Zaruret yokken hayvan üzerinde farz namaz kılınamaz. Hülâsatu'l-fetâvâ'da; "bir özürden dolayı hayvan üzerinde farz namaz kılmaya gelince, bu caizdir" yağmur da bir özürdür. İmam Muhammed'den bir rivayete göre, seferde bulunan bir kimse yağmura tutulsa da namaz kılmak için inecek kuru bir yer bulamasa, hayvan üzerinde kıbleye karşı durarak ve mümkün ise, hayvanını durdurarak imâ ile namazını kılar. Buna imkân bulamadığı takdirde kıbleye arkasını dönerek kılar. Bu yüzünü gömecek derecede çamur olduğu takdirdedir. Çamur bu dereceyi bulmazsa namazını yerde

kılar. Hırsız korkusu, hastalık, hayvanından inerse binemeyecek kadar geçkin ihtiyarlık ve yırtıcı hayvan korkusu gibi şeyler de özürdür, denilmiştir, el-Muhît'te de; "bu gibi hallerde hayvan üzerinde namaz kılmak caizdir. Özür zail olduktan sonra tekrar kılmak lâzım gelmez. Vakit namazlarının sünnetleri nafile hükmündedir. Ebû Hanife'den bir rivayete göre sabah namazının sünnetini kılmak için hayvanından iner, hatta bir rivayette Ebû Hanife'ye göre bu namaz vâcib olduğu için onu oturarak kılmak caiz değildir. İmam Şafiî ile İmam Ahmed'e göre sabah namazının sünneti vitirden daha kuvvetlidir denilmektedir.
**4.** Bazılarına göre vitir namazı farz değil, Peygamber (s.a.)'in hasâisinden de değildir. Bu söze Aynî şu cevabı vermiştir:
"Evet biz de onun farz olmadığına kailiz. Ama zikrettiğimiz delillerden dolayı onun vâcib olduğunu söylüyoruz. Farz ile vacibin arasında fark görmeyenler, lügate muhalefet etmişlerdir. Bir kelimenin lügat manâsı şer'î mânasında da itibara alınır..."
Vakıa İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde İbn Abbâs (r.a.) dan rivayet ettikleri bir hadiste Hz. İbn Abbas "Resülullah (s.a.)ı şöyle buyururken işittim:
"Üç şey vardır ki bana farz, size nafiledir. Bunlar vitir, kurban ve sabah namazının iki rekat sünnetidir..." demişse de bu hadis zayıftır. Sahih olduğunu ve hadisin Peygamber (s.a.)'e aidiyetini kabul etsek bile, vâcib olan namaz hayvan üzerinde kılınamaz.[1137][118]

**1225.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)den rivayet edildiğine göre; Resülullah (s.a.) yola çıktığı zaman nafile namaz kılmak istediğinde devesini kıbleye yöneltip tekbir alırdı. Sonra bineğinin kendisini yönelttiği cihete doğru namazı(nı) kılardı.[1138][119]

### Açıklama

Bu hadis-i Şerif "yolculukta binit üzerinde nafile namaz kılarken iftitah tekbirini kıbleye dönerek almak farzHır" diyen Şafiî ulemâsının delîlidir.
Hanefi ulemâsı ise, "Yolculukta binit üzerinde kılınan nafile namazlarda gerek iftitah tekbiri alırken ve gerekse tekbirden sonra kıbleye dönmeye gerek yoktur. Ancak farz namazlarda iftitah tekbirini kıbleye karşı almak şarttır. Eğer bu hadis sahihse, Resülullah (s.a.)'in hayvan üzerinde nafile

namaz kılarken iftitah tekbirini kıbleye karşı alışı hayvan üzerinde kılınan nâfile namazlarda bu şekilde hareket etmenin farz değil de daha evlâ ve efdal olduğunu ifâde eder" derler.[1139][120]

**1226.** ...Abdullah b. Ömer (r.a.)'den; demiştir ki:
Ben Resûlullah (s.a.)'i eşek üzerinde Hayber'e doğru namaz kılarken gördüm.[1140][121]

**Açıklama**

Bilindiği gibi Hayber, Medine'nin kuzeyinde kalan bir şehirdir.Medine Hayber ile Mekke arasındadır. Bu bakım-
dan Mekke Hayber'e yönelen bir kimsenin arkasında kalır. Dârekutnî, "Esasen eşek üzerinde Hayber'e doğru namaz kılanın Enes olduğunu ve Amr b. Yahya'nın yukarıdaki rivayetinin yanlış olduğunu, diğer rivayetlerden Resûlullah'ın deve ve katır üzerinde namaz kıldığının anlaşıldığını" söylüyor. Nevevî ise, Dârekutnî'nin bu fikrine itiraz ederek diyor ki; "Amr b. Yahya güvenilir bir râvîdir. Bu bakımdan onun bu rivayetinin yanlış olduğunu söylemek biraz güçtür. Esasen Resûl-i Ekrem'in bazan deve, bazan katır, bazan da Amr b. Yahya'nın rivayet ettiği gibi eşek üzerinde Hayber'e doğru namaz kılmış olması mümkündür. Ancak Amr b. Yahya'nın Resûl-i Ekrem'in eşek üzerinde namaz kıldığına dâir bu rivayetinin, cumhurun rivayetine muhalif şâz bir rivayet olduğu ve şâz rivayetlerin de hüccet olamayacağı söylenebilir."
Ancak Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri şu hadis-i şerifler bu hadisteki sazlığı gidermektedir:
"İbn Ömer; "Ben Resûlullah (s.a.)'ı bir eşek üzerinde Hayber'e doğru yönelmiş olduğu halde namaz kılarken gördüm" dedi."[1141][122] Konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi de Buhârî ve Müslim'in bu rivayetlerini te'yid ettiğine göre, bu üç hadis üzerinde şâz olma durumu tamamen kalkar.[1142][123]

**Bazı Hükümler**

**1.** Eşek dahil yük hayvanları üzerinde nafile namaz kılmak caizdir.

**2.** Bazı kimselere göre bu hadisten eşeğin terinin temiz olduğu hükmü çıkarılabilir. Ancak Hanefi ulemâsına göre eşeğin teri ve dolayısıyla artığının temiz olup olmadığı şüphelidir.[1143][124]

**1227.** ...Câbir (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) beni bir iş için göndermişti. Döndüğüm zaman o devesinin üzerinde şarka doğru namaz kılıyordu, secdesi rükûundan daha eğik idi.[1144][125]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem (s.a.)'in hayvanı üzerinde kıbleye yönelmeden kıldığı bu namazın seferde olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Oysa Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri İbn Ömer hadisi[1145][126] Resûl-i Ekrem'in kıbleye yönelmeden hayvan üzerinde namaz kılarken yol aldığını kaydetmektedir. Bu bakımdan Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği İbn Ömer hadisi yolculukta kıbleye yönelmeden yol istikâmetinde devam eden hayvan üzerinde nafile namaz kılmanın caiz olduğuna delâlet eder. İşte bu sebeble ulemâ bu mevzuda görüş birliğine varmışlardır. Ancak bu şekilde namaz kılmanın hazarda da caiz olup olmadığında ihtilâf vardır. Hanefî ulemâsından Ebû Yûsuf ile Şafiî ulemasından Ebû Saîd el-İstahrî ve Zahirî ulemasına göre hazarda da bu şekilde namaz kılmak caizdir. İbn Hazm der ki; "Vekî’ Süfyan, Mansûr b. el-Mu'temir vasıtasıyla rivayet edilen bir haberde İbrahim en-Nehâî, "kendi devirlerinde hayvan üzerinde hayvanın gidiş istikâmetine doğru namaz kıldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca gerek hazarda ve gerekse seferde tabiîlerin ve sahâbilerin de bu şekilde kıbleye dönmeden hayvan üstünde namaz kıldıkları nakledilmiştir."
İmam Nevevî'nin beyânına göre bu haber Enes b. Mâlik'den de rivayet olunmuştur. Irâkî ise, bu konuda şunları söylemektedir:
"Hayvan üzerinde kıbleye dönmeden namazın kılınabileceği görüşünde olan kimseler-konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi gibi-bazı hadis-i şeriflerde sefer kaydının bulunmayışından hareket ederek bu hükme varmışlardır. Çünkü bu görüşte olan ulemâya göre mukayyet lâfızlar hiç bir zaman mutlak lâfızları kayıtlamaz. Bu bakımdan mutlak ıtlakı üzere bırakılır, hem mutlak hem de mukayyetle ayrı ayrı amel edilir. Ulemânın

büyük çoğunluğu ise, bu şekilde namaz kılmanın seferde olduğunu beyân eden hadislere bakarak, mutlak surette hayvan üzerinde kıbleye dönmeden namaz kılınabileceğini ifade eden hadisleri de sefer kaydıyla kayıtlamışlar ve; "hayvan üzerinde namazın ancak yolculukta caiz olabileceğini" söylemişlerdir. Ayrıca sefer kaydıyla kayıtlı olan bu mevzudaki hadislerde seferin uzunluk veya kısalığının söz konusu edilmediğine bakan Şafiî ulemâsı ile cumhûr-ı ulemâ, söz konusu namazın caiz olabilmesi için mesafenin uzun veya kısa olması arasında bir fark görmemişlerdir.[1146][127]
Hanefî ulemâsının bu mevzudaki görüşünü merhum Ö. Nasûhî Bilmen Efendi şöyle anlatır: "Bir özre müstenid olmadıkça farz namazlar hayvan üzerinde kılınamaz. Bu hususta viiir namazıyla cenaze namazı ve yerde okunmuş olan secde âyetinden dolayı yapılacak tilâvet secdesi ve kazası lâzım gelen herhangi bir namaz da bu hükümdedir. İmam-ı A'zam'dan bir rivayete göre, sabah namazının sünneti de bir özür bulunmadıkça hayvan üzerinde kılınamaz.
Yürümekte olan bir araba, yürümekte olan bir hayvan hükmündedir. Hareket halinde olan bir gemi için de bir özür bulunmazsa bütün namazlar oturularak kılınabilîr. Fakat ayakta kılınması efdaldir. Fakat bu İmam-ı Azam'a göredir. İmameyne göre baş dönmesi gibi bir özür bulunmadıkça farz namazlar oturarak kılınamaz.[1147][128]
Hadis-i şerifte geçen, "secdesi riikûundan daha eğik idî" cümlesinde Resûl-i Ekrem Efendimizin hayvan üzerindeki bu namazı rükû ve secdelerde başını eğerek imâ ile kıldığı secde esnasında başım hayvanın üzerine koymadığı, sadece rükû halinden biraz daha aşağı eğmekle yetindiği anlaşılmaktadır. Bu mevzuda kıymetli âlimlerimizden M.Zihni Efendi şunları söylemektedir: "Sücûd için olan imâ rükû' için olan ima'dan aşağıca olur. Yani biraz daha eğilir. Ta ki bununla rükû ve sücûd birbirinden ayrılmış olsun. Eğer sücûd imâsını rükû imâsından farklı etmeyip onları müsavi yapacak olursa namazı sahih olmaz. İma için eğilmekte, çok fazla eğilmek gerekmeyip birbirinden farklı olması yeterlidir. İmâ etmenin hakikati başı eğmektir. Son derece eğilerek alnını yere yaklaştırması icâb etmez. îmadan âciz olan hasta, başını eğmeyerek hareket ettirse, Ebû Hanife'den bildirilen görüşe göre caiz olur. "Fetâvâ sahibi İbn el-Fadl caiz olmaz" diyor. İmâ baş eğmekle olabileceğinden, başıyla imâdan âciz olmak suretinde ise kaş ve

göz ile imâ olmaz. Çünkü secde başla bağlantılıdır, kaşla gözle bağlantılı değildir."[1148][129]

## 9. Hayvan Üzerinde Özrü Olmadan Farz Namaz Kılmak

**1228.** ...Atâ b. Ebî Rebâh'tan rivayet olunduğuna göre kendisi, Âişe (r.anhâ)'ye; "kadınlara hayvan üzerinde namaz kılmalarına izin verildi mi?" diye sormuş. O da; "Onlara darlık halinde de genişlik halinde de bu konuda izin verilmedi" diye cevab vermiş.[1149][130]
(Râvî) Muhammed (b. Şuayb), bunun farz (namaz)lar hakkında olduğunu söyledi.[1150][131]

### Açıklama

**1.** Hadis-i. şerifte geçen darlık hâlinden maksat, insana büyük bir sıkıntı ve zorluk veren özür hâli değildir. Bu kelimeyle insan için büyük bir sıkıntı ve zorluk teşkil etmeyen küçük çaptaki sıkıntılı haller kast edilmiştir. Çünkü büyük çapta sıkıntı ve zorluğa sebeb olan özür hallerinde kadın-erkek herkese hayvan üzerinde farz namaz kılma izni verildiğinde şüphe yoktur. İlim adamları bu mevzuda görüş birliğine varmışlardır. Nitekim Beyhakî'nin, Amr b. Osman b, Ya'la, Osman b. Ya*la ve Ya'la vasıtasıyla rivayet ettiği bir hadiste; "Resûl-i Ekrem (s.a.)'in hava yağmurlu ve yen çamurlu olduğundan dolayı müezzinine ezan okuyup kamet etmesini emrettikten sonra öne geçip onlara hayvan üzerinde secdede, rükudan biraz daha fazla eğilmek suretiyle imâ ile namaz kıldırdığı" ifâde edilmektedir. Bu hadis-i şerif Tirmizde şu şekilde rivayet edilmiştir:
"Ya'lâ b. Murre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; "Bir seferde Resülullah (s.a.) ile beraber idiler. Derken bir dar geçide vardılar: Namaz vakti girmiş ve yağmura tutulmuşlardı. Üstlerinden yağmur (iniyor) ve altlarından ıslaklık (yükseliyordu). Resûlullah (s.a.) devesinin üzerinde ezan okudu ve kamet getirdi. Müteakiben devesinin üzerinde öne geçerek onlara namaz kıldırdı. İmâ ile kıldırıyor ve secdeyi rükû'dan daha aşağı yapıyordu."
Daha sonra Tirmizî şunları söylemektedir: "Bu hadis garibtir. Bunu sadece Ömer b. er-Remah el-Belhî rivayet etmiştir ve yalnız onun rivayetinden bilinmektedir. İlim adamlarından müteaddit kişiler bu hadisi ondan rivayet etmişlerdir. Keza Enes b. Mâlik'den su ve çamurda hayvanın üzerinde

namaz kıldığı rivayet edilmiştir. İlim adamlarının ameli bu hadise göredir. Ah-med b. Hanbel ve İshak'ın görüşü de böyledir.[1151][132]

Tirmizî bu sözleriyle İmam Ahmed ile îshak'ın da havanın yağmurlu ve yerlerin çamur olması gibi bir sebeple başka bir çare kalmadığı zaman hayvan üzerinde farz namazın kılınabileceği görüşünde olduklarını söylemek istiyor.

**2.** Bu konuda Şrfiî ulemâsından İmam Nevevî şunları söylüyor:

"Zarûretsiz olarak hayvan üzerinde namaz kılmanın caiz olmadığına dair icmâ' vardır. Ancak hayvan üzerinde kıbleye yönelmeye, kıyam, rükû ve sücûda imkân verecek bir taht-i revân bulunacak olursa o zaman duran hayvan üzerinde özürsüz olarak farz namazı kılmak bizim mezhebimizde sahih olan görüşe göre caizdir. Fakat yürümekte olan hayvan üzerinde caiz olmayacağına dâir İmam Şafiî'nin kesin beyânı vardır. Ancak bir kafile içerisinde yolculuk yaparken hayvandan inip de farz namazını kıldığı takdirde kafileyi kaybedeceğinden ve kendisine de bu yüzden bir zarar erişeceğinden korkan bir kimse bu namazı hayvan üzerinde mümkün olduğu şekilde kılar, daha sonra da imkân bulunca bu namazı yeniden kılar. Çünkü bu çok nadir rastlanan bir özürdür.

**3.** Hanefî ulemâsına göre ise, yere inmenin mümkün olmaması, hastalanması veya hastalığın artması korkusu, düşman ve yırtıcı hayvan korkusu, hayvanın ürküp kaçması tehlikesi, yerlerin çamur oluşu veya yol arkadaşlarını kaybetme ve bu yüzden bir zarara uğrama ihtimali gibi bir zaruret bulunmaksızın hayvan üzerinde farz namaz kılmak caiz değildir. Bu gibi zaruretler bulunduğu zaman başı secdede rükûdan biraz daha fazla eğmek suretiyle ima ile hayvan üzerinde farz namaz kılmak caizdir. Bu konuda başla, imâ için başı secde halinde rükû halindekinden biraz daha eğmek yeterlidir. Alm yastık ve benzeri şeyler üzerine koymak gerekmediği gibi, farz namazlarda sadece iftitah tekbiri alırken kıbleye dönmekle namazın geri kalan kısmını hayvanının gidiş istikâmetine doğru kılmak caizdir. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi hayvan üzerinde kılınan nafile namazlarda ise iftitâh tekbîri alırken de kıbleye dönmek şartı yoktur. Hayvanın üzerinde, eğerinde veya özengilerinde pislik bulunmasının bir zararı yoktur. Bu konuda cenaze namazı ile vâcib namazlar da farz namazlar gibidir. Özürsüz olarak hayvan üzerinde kılınamazlar.

**4.** Mâliki ulemâsına göre ise, farz namazlar kıbleye karşı olsa bile hayvan üzerinde kesinlikle kılınamaz. Ancak bundan hayvandan inmeye imkân vermeyen savaş hali, düşman korkusu bulunması hâli müstesnadır. Fakat bu şekilde kılınan namazın vakit içinde korku hâlinin gidip emniyet hâlinin gelmesiyle iadesi gerekir.
Seferde ve hazarda yerlerin çamur olması dolayısıyla veya hayvandan inmeye imkân vermeyen bir hastalık sebebi ile hayvandan inip yerde kılmak caizdir. Sanki yerde kılıyormuş gibi bütün inceliklerine riâyet ederek kılmak mümkün olursa hayvan üzerinde namaz kılmak sahihtir. Ancak yerde kılındığı zaman, namaz daha mükemmel olacaksa, o zaman yerde kılmak vâcib olur. Hayvan üzerinde namaz kılmanın sahih olduğu bütün bu hallerde mümkün olduğu takdirde kıbleye dönmek icab eder. Fakat kıbleye dönmek imkânsız olduğu takdirde mümkün olan tarafa doğru kılmakta bir sakınca yoktur.
Metinde geçen "Muhammed bunun farz (namaz)lar hakkında olduğunu söyledi" cümlesinden maksat, "Hayvan üzerinde kılınmasına izin verilmeyen namaz farz namazdır" demektir. Özürsüz olarak hayvan üzerinde farz namaz kılınamayacağını ifâde için söylemiştir.[1152][133]

**10. Yolcu Ne Zaman Tam Namaz Kılar?**

**1229.** ...İmrân b. Husayn'dan; demiştir ki:
Ben Resûlullah (s.a.) ile (pek çok) gazvelerde bulundum. (Mekke'nin) fethinde onunla beraberdim. Mekke'de on sekiz gece kaldı. Namaz(Iar)ı ikişer rekat kılardı ve (arkasmdakilere):
"Ey Mekkeliler namaz(lar)ı dörder (rekat olarak) kılınız. Biz (Medineliler) yolcuyuz" buyururdu.[1153][134]

**Açıklama**

**1.** Bu hadis-i şerif "yolcu sayılan bir kimse girdiği yerde ha bugün ha yarın işim biter de giderim diye oturursa önseliz gün süreyle dört rekatlı namazları kısaltarak kılabilir diyen Şafiî ulemâsının delilidir.[1154][135]
**2.** îmam Ebû Hanife ile İmam Mâlik, İmam Ahmed ve İmam Şafiî'den bir rivayete göre ise, yolcu olarak bir memlekette bulunan kimse işini görmek maksadıyla o memlekette kaldığı müddetçe dört rekatlı namazlarını ikişer

rekat olarak kılar. Hayatı boyunca bu maksatla o beldede kalmış olsa bile yolcu olmaktan çıkmaz ve namazları kısaltarak kılmaya devam eder. Çünkü namazların kısaltılmasında asıl olan müsâfirliktir. Delilleri ise, "îbn Ömer'in Azerbeycan'da altı ay süren müsâfirliği müddetince dört rekatlı namazları kısaltarak kıldığına" dair Beyhakî'nin sahih senetle rivayet ettiği hadis-i şerifle ileride tercümesini sunacağımız ve aynı zamanda tmam Ahmed, İbn Hibbân el-Beyhakî tarafından da rivayet edilen; "Resûl-i Ekrem'in Tebûk'te müsâfir olarak yirmi gün süre ile dört rekath namazları kısaltarak kıldığı"na dair 1235 numaralı hadis-î şeriftir. Ancak her ne kadar İbn Hazm ile Nevevî sözü geçen bu hadisin sahih olduğunu söylüyorlarsa da Beyhakî "İlel" isimli eserinde bu hadisin hem münkati hem de mürsel olduğunu söylemiştir.
Bir memlekette ikâmete niyet etmeden müsafir olarak bulunan bir kimsenin o memlekette kaldığı süre içerisinde ömrünün sonuna kadar bile olsa dört rekatlı namazları kısaltarak kılacağını söyleyen mezkûr mezhep imamlarına göre Resûl-i Ekrem'in, müsâfir olarak kaldığı yirmi günlük süre içerisinde dört rekatlı farz namazları kısaltarak kıldığı bir gerçektir. Fakat daha fazla kaldığı takdirde namazları tam kılacağına dair bir delil yoktur. Öyleyse müsafir sayılan bir kimsenin farz namazları kısaltarak kılacağı günleri belli bir .sayı ile sınıflandırmak doğru değildir. Seferde ikâmet konusunda mezheplerin görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:
**1.** Şâfü ulemâsı konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisine sarılarak "seferde bir yere bir ihtiyaç için inildiği zaman orada ikâmeti niyet etmemek ve ihtiyaç devam etmek şartıyla dört rekatlı namazları onsekiz gün kısaltarak kılmak caizdir.[1155][136] Çünkü mevzumuzu teşkil eden hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in Mekke Feth edilinceye kadar orada onsekiz gün kaldıkları ve bu süre içerisinde namazları kısaltarak kıldıkları ifade edilmektedir ve bu süre içerisinde oradaki işini bitirememiştir. Fakat ihtiyacı görülmüş olan kimse için bu süre üç güne iner. Bu süreye giriş ve çıkış günleri dahil değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.) haccetmek maksadıyla Mekke'ye vardığında pazar günüydü, perşembe günü ayrıldı. Bu süre içerisinde de namazları kısaltarak kıldı, diyorlar. Nitekim Osman b. Affân (r.a.)'ın rivayet ettiği; "kim (bir beldede) dört gün kalmaya niyet ederse (namazlarını) tam kılsın" mealindeki hadis-i şerif de bu görüşü te'yid etmektedir, imam Mâlik ile Ebû Sevr de bu görüştedirler. Ancak Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Mekke'de kaç gün kaldığına dair tbn Abbâs'tan gelen üç

hadisin üçü de birbirinden farklıdır. Bu rivayetlerin birincisinde onyedi; ikincisinde ondokuz, üçüncüsünde de on beş gün ikâmet buyurdukları ifâde edilmektedir. Bu üç hadis-i şerifin biraz ileride sırasıyla 1229, 1230, 1231 numaralı hadislerde tercümeleri gelecektir. Şafiî'ye göre bu hadisler içerisinde en sahih ve ihtilâftan en salim olan Resûl-i Ekrem'in Mekke'nin Fethi yılında orada 18 gün kaldığını ifâde eden ve konumuzu teşkil eden îmran b. Husayn hadisidir.

Beyhakî'ye göre aslında bu hadisler arasında bir uzlaşmazlık veya bir çelişki yoktur. Çünkü Resûl-i Ekrem'in Mekke'deki ikâmetinin ondokuz gün olduğunu söyleyen kimse Mekke'ye giriş ve çıkış günlerini de saymıştır. On-sekiz gün diyen kimse İmran b. Husayn (r.a.)'in ya duhûl veya hurûc günlerinden birini hesaba katmamış demektir. Hanefîlerin de delili olan 15 gün rivayeti ise, İmam Nevevfye göre yalnız İbn İshâk tarafından rivayet edilen mürsel bir rivayettir.

Fakat her ne kadar İmam Nevevî böyle demişse de Şafiî ulemâsından İbn Hacer, bu söze itiraz etmiştir. Gerçekten de Hanefîlerin delili olan bu hadis İbn Abbâs'a kadar erişen muttasıl bir senetle Ebû Dâvûd[1156][137] ve İbn Mace'de[1157][138] îbn İshak tarafından rivayet edildiği gibi Irak b. Mâlik tarafından da Sünen-ı Nesâî'de[1158][139] rivayet edilmiştir. Binaenaleyh Hz. Peygamber, Mekke'de kaldığı bu süre içerisinde Mekke'de ikâmete niyet etmediği ve ihtiyacını da halletmediği için dört rekatlı farzları kısaltarak kılmıştır.

**2.** Hanefî ulemâsı ile Süfyân es-Sevrî'ye göre ise, bir yolcu, varmış olduğu memlekette 15 gün kalmaya niyet etti mi, müsâfirlikten çıkarak namazlarını tam kılmaya başlar. Delilleri ise, yolculuktan çıkmayı gerektiren ikâmet müddetinin onbeş gün olduğunu belirten yukarıda işaret ettiğimiz hadislerdir. Bir diğeri de îbn Ömer'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "Kim (bir beldede) onbeş gün kalmaya niyet ederse, namazlarını tam kılsın"[1159][140] Mu-hammed b. el-Hasen'in rivayet ettiği şu hadis de bu görüşü te'yid eder: "Yolculuğa çıktığı zaman bir yerde 15 yerleşmeye niyet etmişsen namazlarım tam kıl."[1160][141]

Ahmed b. Hanbel'e göre ise bu müddet günlerle değil, namaz vakitleriyle tayin edilir. Kim yolcu iken bir beldede yirmi iki namaz vakti kalmaya niyet

edecek olursa, farz namazları kısaltarak kılması caizdir. Bu mevzuda-ki delilleri îbn Abbâs ve Câbir'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir:
"Peygamber (s.a.) Mekke'ye (Zilhicce'nin) dördüncü günü geldi. Dört, beş, altı ve yedinci günleri orada kaldı. Sekizinci gün sabah namazını Ebtah vadisinde kıldı. Tam olarak kıldığı bu namaz vakitlerinin tümü yirmi bir vakitti."[1161][142]

**Bazı Hükümler**

**1.** Mukimin musafire uyarak namaz kılması caizdir.
**2.** Musafır imam selam verince arkasında bulunan mukim kimseler namazlarını dörde tamamlarlar.
**3.** îmam müsafir olduğu zaman cemaata müsafîr olduğunu ve kendisi iki rekat sonra selâm vereceği için namazlarını kendi başlarına dörde tamamlamalarını hatırlatmalıdır.[1162][143]

**1230.** ...tbn Abbâs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (sallellahu aleyhi ve sellem) (Veda Haccında) namaz(lar)ı kısaltarak on yedi (gün ve gece) Mekke'de kalmıştır.
Ibn Abbâs dedi ki: "Kim (bir beldede) onyedi (gün ve gece) kalırsa (namazlarım) kısaltır. Kim de daha fazla kalacak olursa (namazlarını) tam kılar."[1163][144]
Ebû Dâvûd dedi ki: Abbâd b. Mansûr'un İkrime'den rivayetine göre İbn Abbâs: "(Rasûlullah (s.a.)Mekke'de) ondokuz (gün ve gece) kaldı..." demiştir.[1164][145]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte sözkonusu edilen ResÛl-i Ekrem (s.a.)'in Mekke'deki ikametinden maksat, "Mekke'nin Fethi" esnasındaki ikâmetidir. Aynı hadis-ix şerif, Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce'de de geçmektedir. Ancak bu kaynaklarda "onyedi gün" yerine "ondokuz gün" ifadesi bulunmaktadır.[1165][146]
Yukarıda da beyân ettiğimiz gibi Beyhakfye göre bu farklılık Mekke'ye giriş ve çıkış günlerinin sayılıp sayılmamasından ileri gelmektedir. Ebû

Davud'un bir rivayetinde giriş ve çıkış günleri sayılmamış; Resûl-i Ekrem'in Mekke'de kalışını on dokuz gün olarak rivayet eden kaynaklarda bu sayıya giriş ve çıkış günleri de ilâve edilmiştir.
Yine Buhârî'nin rivayetinde Resûlullah (s.a.)'in Mekke'de ondokuz gün kaldığı ifâde ediliyorsa da[1166][147] o rivayette de durum aynıdır. Hanefî ulemâsına göre, "Resûl-i Ekrem (s.a.) Mekke'de onbeş gün kalmaya niyet etmediği için namazlarını kısaltarak kılmıştır." İmam Şafiî'ye göre ise, "Bir yerde ikâmete niyet etmemiş bir kimse onsekiz günden ziyâde namazları kısaltarak kılamaz. Nitekim bu hadis-i şerif de bunu te'yid etmektedir."
"Kim (bir beldede) onyedi (gün ve gece) kalırsa namazlarını kısaltır, kim de daha fazla kalacak olursa (namazlarını) tam kılar." Sözü îbn Abbâs (r.a.)'ın kendi içtihadıdır. Bir beldeye varır varmaz, onyedi gün oturmaya niyet eden kimse ile ilgilidir. Bugün - yarın derken 17 günden fazla kalan kimse ile ilgili değildir. Bu şekilde ömrü boyunca bir yerden eğleşip kalan bir kimse İbn Abbâs (r.a.)'a göre de müsafir sayılır ve namazlarım kısaltarak kılar.
Bu mevzu ile ilgili münâkaşa ve deliller bir önceki hadisin açıklamasında geçtiği için burada tekrara lüzum görmüyoruz.[1167][148]

**1231.** ...îbn Abbas(r.a.)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) Fetih yılında Mekke'de namazlarını kısaltarak onbeş gün kaldı.[1168][149]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Abde b. Süleyman, Ahmed b. Hâlid el- Vehbî ve Seleme b. el-Fadl da îbn İshak'tan rivayet ettiler. (Fakat) bunda Îbn Abbâs'ı zikretmediler.[1169][150]

## Açıklama

Şafiî ulemâsından imam Nevevî el-Hulâsa isimli eserinde bu hadisin zayıf olduğunu söylemekte ise de, bu mevzuda kendisine itiraz edilmiştir. Gerçekten de Hanefî ulemâsının delili olan bu hadis-i şerif, İbn Abbâs'a kadar erişen muttasıl bir senedle Ebü Dâvûd[1170][151] îbn Mâce[1171][152] ve İbn İshâk tarafından rivayet edildiği gibi Arrâk b. Mâlik tarafından da Sünen-i Nesâî'de[1172][153] rivayet edilmiştir. Binaenaleyh Hanefî ulemâsına göre bu hadis delil olma niteliği taşımaktadır.[1173][154] Bu hadisle ilgili

olarak îbn Hacer diyor ki: "Bu durumda bu hadis-i şerifte, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Feth yılında Mekke'de 17 gün kaldığım ifade eden bir önceki hadis arasında herhangi bir çelişki sözkonusu değildir. Çünkü bu hadis-i şerifi rivayet eden râvi Resül-i Ekrem(s.a.)'in Mekke'de ikâmet müddetinin aslında onyedi gün olduğunu zannetmiş ve rivayet ederken Mekke'ye giriş-çıkış günlerini hesaba katmamıştır."
Müellif Ebû Dâvûd (r.a.)'in bu hadisin sonuna ilâve ettiği talikten maksadı, bu hadisi Muhammed b. îshâk'dan rivayet edenlerin rivayet farklarına dikkat çekmektir. Çünkü Muhammed b. îshâk'dan rivayet eden Muhammed b. Mesleme, İbn Abbas'ın ismini zikretmek suretiyle bu hadisi merfû' olarak naklettiği halde Abde b. Süleyman, Ahmed b. Hâlid el-Vehbî ve Seleme b. el-Fadl ise, aynı hadisi Muhammed b. İshak'tan İbn Abbas'ın ismini anmadan mürsel olarak nakletmişlerdir. Râvilerin büyük ekseriyeti bu hadisi mürsel olarak rivayet ettiklerinden Beyhakî'ye göre bu hadis mürsel olarak rivayet edilen şekliyle tercihe daha lâyıktır ve bu haliyle mahfuzdur.[1174][155]

**1232.** ...îbn Abbâs'dan rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) Mekke'de namazlarını ikişer rekat kılarak on yedi gün kalmıştır.[1175][156]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifle ilgili açıklama 1230 numaralı hadisin açıklamasıyla aynıdır.[1176][157]

**1233.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) ile birlikte Medine'den Mekke'ye (doğru yola) çıktık. Medine'ye döndüğümüz zamana kadar bize (akşam, namazından başka namazları hep) ikişer rekat kıldırdı. (Ravî Yahya Ibn Ebi İshâk dedi ki:)
Biz (Enes b. Mâlik'e) Mekke'de biraz kaldınız mı? diye sorduk da.
Orada on (gün) kaldık, cevabını verdi.[1177][158]

**Açıklama**

Bu hadis-i Şerifte söz konusu olan Resûlullah (s.a.)'ın Mekke'deki ikâmetinden maksad, Veda Haccı esnasında Mekke'deki ikâmetidir.

Mekke'nin Fethi yılında ise, daha önce geçen 1231 numaralı hadis-i şerifte belirtildiği gibi onbeş gün kalmıştır.
Bilindiği gibi Veda Haccı için hicretin onuncu yılında Zilkâ'denin yirmi beşinci cumartesi günü öğle ile ikindi arasında Medine'den çıkılmıştır. O günün öğle namazı Medine'de dört, ikindi namazı Zülhuleyfe'de iki rekat olarak kıldırılmış ve Zilhicce'nin dördüncü pazar sabahı Mekke-i Mükerreme'ye erişilmiştir. On gün içinde hac ibâdeti ifâ edilip ve ümmete tâlim buyurulduktan sonra Zilhicce'nin ondördüncü çarşamba günü sabahı Mekke'den çıkılıp Medine-i Münevvere'ye dönülmüştü.[1178][159]
Görülüyor ki Resûl-i Ekrem (s.a.) ongunun hepsini de Mekke'de geçirmemiştir. Bir kısmını Arafat'ta, bir kısmını Minâ'da hac ibadetiyle ilgili fiilleri ifâ için bulunması gereken yerlerde geçirmiştir.[1179][160] Çünkü Resûlullah (s.a.) ashabıyla beraber hicretin onuncu senesi Zilhiccesinin ilk pazar günü Mekke-i Mükerreme'ye vardı. O günün sabah namazı Mekke haricinde Zütûva denilen yerde kılındı. Pazartesi, salı, çarşamba günleri de namazları Mekke'de kıldıktan sonra Zilhicce'nin sekizinci gününe tesadüf eden perşembe günü sabahleyin yola çıkılıp kuşluk vaktinde Minâ'yı şereflendirdi. O vakte kadar Mekke-i Mükerreme'de yirmi vakit namaz kıldırdı. Ertesi günü Minâ'dan yola çıkıp zevalden sonra Arafat'a varılmıştır ki, o gün Arafat yakınındaki Nemire mevkiinde hutbe okundu, güneş batıncaya kadar orada kalındı. Sonra cumartesi gecesi Müzdelife'ye gelinip sabah namazına kadar beklendikten sonra sabah namazını müteakib yola çıkılarak güneş doğunca Minâ'ya ulaşılmıştır. îşte yevm-i nahr, yevm-i a d ha dedikleri bayram günü o gündür. O sabah kuşluk vakti Akabe'de Büyük Cemre taşlandıktan sonra Mekke-i Mükerreme'ye varılıp Ka'be-i Muazzama zeval vaktinden önce tavaf edilmiş ve yine aynı gün Minâ'ya dönülüp o günün kalan kısmıyla birlikte pazar, pazartesi günleri de tamamen orada kalınıp salı günü öğleden sonra Muhassab'a varılıp öğle namazı orada kılınmış ve çarşamba gecesi de orada kalınmıştır. Hz. Âişe o geceltenim'delumre için ihrama girmiştir. Zilhiccenin ondördünde çarşamba günü seher vakti sabah namazından önce veda tavafım ifa ettikten sonra Mekke'den çıkılmıştır ki, Mekke'ye giriş ile çıkış arasında on gün geçmiştir.
Hz. Enes'in bu hadisi Resûl-i Ekrem'in Mekke'de 17 gün kaldığını ifade eden 1232 numaralı hadisle 15 gün kaldığım ifade eden 1231 no'lu hadise aykırı değildir. Çünkü o hadisler Resûl-i Ekrem'in Mekke'nin Fethi yılında

Mekke'deki ikâmetiyle ilgilidir. Bu hadis ise, Veda Haccındaki ikâmetiyle ilgilidir.
Şafiî ulemâsı Resûl-i Ekrem'in Veda Haccında giriş-çıkış günleri hariç, Mekke'de sadece üç gün kaldığına ve bu sürede dört rekatlı namazlarını kısaltarak kıldığını ifâde eden bu hadisi delil getirerek "giriş-çıkış günleri hariç bir beldede dört gün oturmaya niyet eden kimse bu dört gün içerisinde namazlarını kısaltarak kılar. Ancak daha fazla oturmaya niyet ederse o zaman tam kılar"'demişlerdir. Nitekim Ebû Sevr, İbn Müseyyeb de bu görüştedirler. Delilleri ise, İmam Malik'in Atâ el-Horasânî vasıtasıyla îbn Müseyyeb'den rivayet ettiği şu hadistir:
"Kim bir beldede dört gece kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar."[1180][161]
İmam Malik der ki: "Bu mevzuda işittiğim hadisler içerisinde gönlüme en yatkın olanı bu hadistir." Ayrıca Müslim'in rivayet ettiği "Muhacirin hac ibâdetlerini eda ettikten sonra Mekke'de kalacağı müddet üç gündür"[1181][162] hadisini de delil getirirler ve "dört gün kalırsa, müsafirlikten çıkar" derler. Maliki uleması da aynı görüşte olmakla beraber onlar giriş ve çıkış günlerini de dört günün içinde sayarlar.
Ahmed b. Hanbel'e göre ise, bir kimse 22 vakit namaz kılacak kadar bir beldede ikâmete azmetti mi, müsafirlikten çıkar, daha az süre için oturmaya niyet eden kimse yolcu sayılır. Delili de şu hadis-i şeriftir: "Peygamber (s.a.) Mekke'ye Zilhiccenin dördüncü günü geldi, 4, 5, 6, ve 7. günleri orada kaldı. Sekizinci gün sabah namazını Ebtah vadisinde kıldı. Tam olarak kıldığı bu namaz vakitlerinin tümü yirmi bir vakittir."[1182][163]
Hanefî ulemasına göre ise, bu müddet 15 gündür. Delilleri şu hadis-i şeriflerdir:
**1.** Daha önce tercümesini sunduğumuz 1231 numaralı hadis-i şerif.
**2.** İbn Mâce, ikâme 76.
**3.** Nesâî, taksirü's-salat, 4.
**4.** Zeylai, Nasbü'r-râye II, 184'deki hadisler.[1183][164]

**1234.** ...Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebi Tâlib, babası (Muhammed b. Ömer) vasıtasıyla dedesi (Ömer b. Ali b. Ebi Tâlib)den rivayet etmiştir ki:

Ali (r.a.) bir yolculuğa çıkacağı zaman güneş battıktan sonra çıkardı. Hava kararacağı zaman (hayvanından) iner akşamı kılardı. Sonra akşam yemeğini (yemek) isterdi, yedikten sonra da yatsıyı kılardı. Sonra "işte Resûlulîah (s.a.) böyle yapardı" diyerek yola çıkardı.
(Râvi) Osman (b. EbîŞeybe bu hadisi), Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali'den" diyerek rivayet etmiştir.
Ebü Ali Ebû Davud'un (şöyle) dediğini haber verdi: Usame b. Zeyd; Hafs b. Ubeydillah'dan; -Enes b. Mâlikin oğlu Ubeydullah'ı kastediyor- rivayetine göre Enes, şafak kaybolup giderken akşamla yatsıyı birlikte kılar ve; "Peygamber (s.a.) işte böyle yapardı" dermiş.
Ebû Dâvûd dedi ki: Zührt'nin Enes (r.a.) vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'den (yaptığı) rivayeti de böyledir.[1184][165]

**Açıklama**

Müellif Ebu Dâvûd bu hadis-i şerifi hem şeyhi Osman b. Ebî Şeybe'den hem de diğer şeyhi İbn el-Müsennâ'dan nakletmiştir. Şu farkla ki osman b. Ebî Şeybe bu hadisi "bize Ebü Üsâme Abdullah b. Muhammed'den nakletti" sözleriyle muan'an olarak rivayet ettiği halde İbn el-Müsennâ "ahberânî" tâbirini kullanarak semâ'an rivayet etmiştir. Bilindiği gibi "İhbar" denilen "ahberanâ” tâbiri "an'ane" denilen (...den/...dan) tâbirine nisbetle daha kuvvetli ve sağlamdır. Müellif Ebû Dâvûd, hadisin sonuna ilâve ettiği; "Osman (bu hadisi) Abdullah b. Muhammed b. Ali'den nakletti" cümlesiyle bu iki rivayetin arasındaki farka işaret etmek istemiştir. Hadis-i şerifin bu iki şeyh'ten gelen metninde Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'in akşam namazı ile yatsıyı nasıl ve ne zaman birleştirdiğine dair kesin bir ifâde yoktur. Sadece "hava kararacağı sırada" gibi mübhem bir ifade vardır. Bu ifâdeden Ali (r.a.)'ın Şâfiîlerin dediği gibi yatsı vakti girdikten sonra iki namazı birden kıldığı anlaşılabileceği gibi Hanefî ulemâsının dediğine uygun olarak akşamı yatsının önünde kılıp hemen arkasından da yatsıyı kılarak iki namazın -vaktini değil de- aralarını birleştirdiği de anlaşılabilir.
Ancak musannif Ebû Dâvûd bu mevzudaki görüşünü kesin olarak belîirımek ve delilîendirmek için hadisin sonuna Hz. Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayeti ilâve etmek lüzumunu hissetmiştir. Enes b. Mâlik'in bu hadisine göre Resûl-i Ekrem (s.a.) akşam namazını yatsı vakti girinceye kadar te'hir etmiş ve yatsı vakti girdikten sonra iki namazı birden kılmıştır.

Musannif Ebû Dâvûd bu görüşünü te'yid için bu kadarla da yetinmemiş Zührî'nin yine Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği aynı anlamdaki bir hadisi de metnin sonuna İlâve etmiştir. Nitekim daha önce (1219) numarada da geçen Enes hadisi aşağıdaki kaynaklarda da geçmektedir.[1185][166]
Ancak Hanefî ulemasından Bedreddin el-Aynî bu mevzuda Hanefî mezhebinin görüşünü şu sözleriyle savunmuştur: "Bu hadis-i şeriflerde geçen şafak meselesi gerek sahabe-i kiram, gerekse daha sonra gelen ulemâ arasında ihtilaflıdır. "Şafaktan maksat, ufuktaki kızıllıktır" diyenler bulunduğu gibi "ufuktaki beyazlıktır" diyenler de vardır. Resûİullah (s.a.)in akşamla yatsıyı kızıllık kaybolduktan sonra kılmış olması caizdir. Bu takdirde "şafaktan maksat beyazlıktır..." diyenlerin görüşüne göre akşam namazı kendi vaktinde kılınmış olur. "Şafaktan maksat kızıllıktır" diyenlere göre, yatsı namazı da kendi vaktinde kılınmıştır. İşte bu suretle her iki namaz kendi vaktinde kılınmış olmakla beraber şafak hakkındaki ihtilâfa bakarak "Bu namazları şafak kaybolduktan sonra toptan kıldı" demek caizdir. Buna "sureta cem" denir. Vakit itibariyle cemi değildir."[1186][167]

### 11. Düşman Topraklarında İkâmet Eden (Asker) Namazı Kısaltır

**1235.** ...Câfcıir b. Abdullah'dan; demiştir ki:

Resûlullah (s.a.) Tebûk'de namaz(lar)ı kısaltarak yirmi (gün) kaldı.[1187][168]
Ebû Dâvûd dedi ki: (Bu hadisi) Ma'mer'den başka müsned olarak rivayet eden yoktur.[1188][169]

### Açıklama

Bu hadis-i şerif "bir ihtiyacını görmek için dört rekatlı namazları kısaltarak kılmayı gerektirecek kadar uzak bir memlekete giden kimse ikâmete niyyet etmediği takdirde "bugün-yarın gideceğim" derken, ihtiyacını göremediği için ömür boyu bile olsa, o memlekette kaldığı sürece, namazları kısaltarak kılar" diyen mezhep imamlarının delilidir. Nitekim hadis imamlarından Ebû İsa et-Tirmizî de bu mevzuda şunları söylemiştir: "Sonra ilim adamları ikâmete niyet etmeyen seferinin üzerinden yıllar geçse bile namazı kısaltabileceği hakkında ittifak halindedirler."[1189][170]

Dâr-i İslâm'da cihad eden ve kâfirler veya âsiler tarafından kuşatılan gazilerin durumu da böyledir.
Bu hadisi İbn Hibbân ve Beyhakî'de rivayet etmiş ve Beyhakî, "Ma'mer bu hadisin senedim kesiksiz olarak Resûl-i Ekrem'e kadar ulaştıran tek kişidir. Ali b. el-Mübârek, ve başkaları ise, bu hadisi mürsel olarak rivayet etmişlerdir" demiştir.
Ayrıca bu hadisi el-Evzâî'den; "Resûl-i Ekrem (s.a.) Tebûk'te 10 küsur gün kaldı" şeklinde rivayet etmişse de Dârekutnî, İlel isimli eserinde bu rivayetin irsal ve inkitâ' kusurlarıyla illetli olduğunu söylemiştir.[1190][171]

## 12. Korku Namazı

Ebû Dâvud dedi ki:[1191][172]

## Korku Namazına Dair Bilgi

Bu babta rivayet edilen hadislerin izahına geçmeden önce mevzuya ışık tutması için İmam Serahsî'nin bu konudaki sözlerini özetlemekte fayda görüyoruz:
**1.** Ebû Yûsuf'a göre korku namazının meşrûiyyeti Resûl-i Ekrem'in hayatına mahsustur. Onun arkasında namaz kılmanın faziletine ermek için meşru kılınmıştır. Hz. Peygamber'in Dâr-ı bekaya irtihâlinden sonra korku namazının meşruiyeti kalkmıştır. Nitekim Ebû Süleyman (r.a.)'ın Nevâdir'inde de bu görüş zikredilmekte ve "Sen aralarında bulunup da kendilerine namaz kıldırdığın vakiî"[1192][173] âyet-i kerimesinin de bu mânâya delâlet ettiği kaydedilmektedir. Sözü geçen eserde, korku namazının kılınması Resul ı Ekrem'in o cemaat arasında bulunması şartına bağlanmıştır. Madem ki artık Resûl-i Ekrem cemaatin arasında yoktur, öyleyse "korku namazı" diye bir namaz da sözkonusu değildir denilmektedir. Her ne kadar İmam Ebû Yûsuf başlangıçta Ebû Hanife (r.a.) gibi korku namazının Resûl-i Ekrem'in hayatından sonra da meşru olduğu görüşünde idiyse de sonradan o da bu fikrinden vazgeçmiştir.
Diğer Hanefî ulemâsına göre ise, Rcsûl-i Ekrem (s.a.)'in hayatından sonra da korku namazı kılmak meşrudur. Bu mevzudaki delilleri ise, sahâbe-i kiramın Resûl-i Ekrem (s.a.)'in hayatından sonra korku namazı kıldıklarına dair Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'm rivayetleridir. Nitekim

Said b. el-as'ın Ebû Said el-Hudrî'ye korku namazının nasıl kılındığını sorup öğrendiği ve korku namazının caiz olması için bulunması gereken sebebi sorduğu zaman da "o sebep korkudur" cevabını aldığını da kendi görüşleri için delil getirirler. Buna göre korku namazının meşru oluşunun gerçek sebebi Resûl-i Ekrem (s.a.)'in arkasında namaz kılmanın faziletine erişmek değil, düşman korkusunun bulunmasıdır. Bu korkunun bulunması halinde her zaman ve mekanda korku namazı kıhnabilir. Esasen içerisinde yürümek gibi bazı hareketlerin bulunduğu korku namazının sebebini Peygamber'in arkasında namaz kılmanın sevabına erişmekle izah etmek doğru olamaz. Çünkü sevab kazanmak için bir vacibi (erk etmek caiz değildir. Bilindiği gibi namazda yürümeyi terk etmek vâcibtir. Öyleyse içerisinde yürüyüş olan korku namazının gerçek sebebi Rtsûi-i Ekrem (s.a.)'in arkasında namaz kılmanın faziletine ermek değildir. Esasen "korku namazı Resul-i Ekrem (s.a.)'in hayatına hastır. Sebebi de Resûl-i Ekrem'in arkasında nama kılmanın sevabına ermektir" diyen kimselere, kendi mantıklarıyla şöyle cevab vcunek mümkündür. Daha kalabalık cemaatle namaz kılmanın sevabı daha da çok olacağı için bugün de daha fazla sevaba e^mek maksadıyla korku namaz? kıhnabilir. Çünkü "Sen anılarında bulunup da kendilerine namaz ksldırdığin vakit" âyetinin manası, "Sen veya senin makamında bulunan bîr kimse onlann aralarında bulunduğu vakit" demektir. "Onların mallarından sadaka al ki bununla kendilerini temizlemiş, bununla onları bereketlendirmiş olasın"[1193][174] âyet-i kerimesinde olduğu gibi şurası bilinen bir gerçektir ki, ba-zan âyet-i kerimelerde hitâb her ne kadar sadece Resûl-i Ekrem içinmiş gibi görünürse de aslında onun şahsında bütün bir ümmetedir. "Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın, o iddeti de sayın."[1194][175] âyeti kerimesinde olduğu gibi.

**2.** Korku sebebiyle namaz rek'atlerinin adedi kisaltılamaz. İbn Abbâs (r.a.), "Mukîmin namazı dört rekattır. Yolcunun namazı iki, korku namazı bir rekattir"[1195][176] buyurduğu için bazı ulemâ korku namazının bir rekat olduğu kanaatine varmışlarsa da aslında Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Zâtü'r-rikâ' gazvesinde korku namazını cemaate birer rekat kıldırdığına kendisininse cemaatle iki rekat kıldığına dair olan rivayet[1196][177] bu görüşte olanların aleyhine bir delildir. Hanefî ulemasına göre bu hadisin tevili şöyledir: Bu

iki zümre Resûl-i Ekrem'le beraber birer rekat kılmışlar ve kalan ikinci rekatı da kendi başlarına tamamlamışlardır.

**3.** Hanefî mezhebine göre, korku namazının kılmışı 1244 numaralı Abdullah b. Mes'ud hadisiyle 1243 numaralı Abdullah b. Ömer hadisinde belirlenmektedir. "Düşman kıble tarafında olursa cemaat iki saf halinde imamın arkasında yer alır. İmamın iftitah tekbirine ve rüku'una her iki saf da iştirak eder. İmam secdeye varınca imamın arkasıda bulunan saf da secdeye varır. Ancak ikinci saf ayakta kalarak imamı ve ön safta imamla beraber secdeye varan cemaati bekler. Birinci haftakiler başlarını birinci secdeden kaldırınca oturup ikinci saftakiîeri beklerlerken, ikinci saftakiler de secdeye varırlar. Sonra başlarını secdeden kaldırırlar ve kuûdda birinci saftakileri beklerken onlar da imamla beraber ikinci secdeye varırlar. İkinci secdeden başlarını kaldırıp kıyama kalkınca ikinci saftakiler de ikinci secdeye varırlar ve sonra ikinci rekatın kıyamına kalkarlar. Bu sefer birinci saftakiler geriye çekilip ikinci safta yer ahrken ikinci secdeden kıyama kalkmış olan ikinci saftakiler de öne doğru ilerleyerek birine safta yer alırlar. İkinci rekatı de birinci rekatı kıldıkları gibi kılarlar. İmam oturup da selâm verince her iki saftakiler de imamla beraber selâm verirler. İbn Ebî Leylâ 1236 numaralı Ebû Ayyaş ez-Zürakî hadisini delil getirerek korku namazını bu şekilde kılmanın caiz olduğunu söylemiştir. İçerisinde gidip gelme gibi hareketler bulunmadığı için Ebü Yûsuf da bu şekilde kılınan korku namazının caiz olduğunu söylemiştir. Hanefi mezhebine göre, korku namazını düşman kıble tarafında bulunduğu zaman İbn Ebî Leylâ'nın tarif ettiği şekilde kılmak caiz ise de, iki saffın yerlerini değiştirmesi gibi hareketleri gerektiren İbn Ömer ve İbn Mes'ud (r.a.) hadislerinde tarif edilen şekilde kılmak da caizdir. Çünkü (bundan sonra) "Henüz namazını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle birlikte dursun, silahlarını da yanlarına alsınlar"[1197][178] âyetinin zahiri buna açıkça delâlet etmektedir.

İmam Malik (r.a.)'e göre imam, cemaati iki kısma ayırır. Birinci kısma birinci rekatı kıldırırken, diğer kısım düşmanın karşısında bekler. Birinci rekatten sonra imam ikinci rekatın kıyamında beklerken birinci saftakiler ikinci re,kati de kılarak selâm verip düşman karşısında bulunan saffm yerini alırlar. Bu sefer daha evvel düşman karşısında beklemekte olan zümre gelip ikinci rekatı imamla birlikte kılarlar. Onlar, kılamadıkları rekatı kaza etmek için ayağa kalkınca imam onların namazı bitirmelerini beklemeden selâm

vererek namazdan çıkar. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.)'in "Zû Kared"de kıldığı korku namazının böyle olduğu Salih b. Huvât (r.a.)'den rivayet edilmiştir.[1198][179]

Hanefî ulemâsından Tahâvî de bu hadisi "Şerhumeânî'1-âsâr" isimli eserinde nakletmiş" fakat Resûl-i Ekrem'in ikinci grubu namazlarını kılmcaya kadar bekleyip, selamı onlarla beraber verdiğini kaydetmiştir. İmam-i Şafiî de bu hadisi delil getirerek korku namazının bu şekilde kılınabileceğini söylemiş ve nasıl ki imam birinci grubu ikinci rekatı bitirinceye kadar ikinci re-katin kıyamında beklerse, ikinci grubun da namazlarının kalan kısmını bitirinceye kadar kuudda bekler ve selâmı onlarla birlikte verir demiştir.

Hanefî uleması ise, bu hadisi delil olarak kabul etmemiştir. Çünkü bu hadiste tarif edilen korku namazında birinci saf namazım imamdan önce tamamlayıp namazdan çıkmaktadır. Bu ise hiçbir zaman caiz değildir. Meşru' bir sebeb olmadan namazda yürümek caiz değildir. Ancak irâde dışı bir ha-desten dolayı namazdan çıkmadan gidip abdest alıp gelmek ve namaza devam etmek caizdir. Bu hususta haber vârid olmuştur. Korku namazında safların yer değiştirmesi de bu sebeple caiz görülmüştür.

Hz. Ebu Hureyreden rivayet edilen Resul-i Ekrem (s.a.)in birinci grubta birinci rekatı kılınca onları ikinci rekatı kendi başlarına kılıp düşman karşısına gidinceye, ikinci grubu da birinci rekatı kaza edinceye kadar beklediği ve sonra ikinci rekatı da ikinci grupla beraber kılıp ve yine onlarla beraber selam verdiğine dair olan hadisi[1199][180] ise, hiçbir ilim adamı delil olarak kabul etmemiştir. Çünkü böyle bir uygulamanın İslam'ın ilk yıllarına ait olup sonradan neshedildiği kesinlikle bilinmektedir.

Resûl-i Ekrem (s.a.)'in her iki taifeye de ayrı ayrı ikişer rekat kıldırıp da kendisinin dört rekat kıldırdığına dair (1248) numaralı hadisin zahirini de Hanefî Ulemâsı delil olarak kabul etmemiştir. Çünkü bu hadisin zahirine göre ikinci grup namazlarını nafile kılan bir imamın arkasında kılmış olacaklardır. Halbuki Resûl-i Ekrem'in hayatında böyle bir tatbikat bulunmamaktadır. Hanefî ulemâsına göre bu şaz bir hadistir ve te'vili şöyledir: Bu namazı kılarken Peygamber (s.a.) mukim idi. Her taifeye iki rekat kıldırdı, sonra her iki taife de kılamadıkları rekatları kendi başlarına kaza ettiler. Yine Hanefî ulemasına göre düşman korkusu söz konusu olduğu zaman imam akşam namazını birinci taifeye iki rekât, ikinci taifeye

de bir rekât kıldırır Süfyân es-Sevrî'ye göre ise, birinci taifeye bir rekât, ikinci taifeye de iki rekat olarak kıldırır. Çünkü her iki taifenin de kıraatle kılınan ilk iki rekatten eşit şekilde nasiblerini alabilmesi ancak bu şekilde mümkün olur.

Bu konuda Hanefî ulemâsına göre esas olan her İki taifenin de namazın her iki bölümünden eşit şekilde faydalanmasıdır. Bu bakımdan birinci taifenin imamın arkasında bir buçuk rekat namaz kılması gerekmektedir. Ancak ikinci rekâtı parçalamak mümkün olmadığından birinci taife imamın arkasında iki rekât kılar. Esasen hazarı namazlarda akşam namazı normal olarak kılınırken, önce iki rekat kılındıktan sonra birinci ka'deye, üçüncü rekat kılındıklan sonra ikinci ka'deye oturulması ilk iki rekâtın akşam namazının birinci bölümünü, üçüncü rekatın de ikinci bölümünü teşkil ettiğini göstermektedir. İşte Hanefî uleması bu görüşten hareket ederek korku halinde kılınan akşam namazını birinci taifenin ilk iki rekatı, ikinci taifenin de üçüncü rekatı, imamla kılacağına hükmetmişlerdir.

Hanefî ulemasına göre namaz kılarken düşmanla vuruşmak namazı bozarsa da İmam Mâlik ve Şafiî'ye göre bozmaz. Delilleri "Onlar ihtiyat tedbirlerini ve siİaMarını alsınlar"[1200][181] mealindeki buyruktur. Çünkü silah ancak savaşmak için taşınır. Hanefî ulemasına göre ise namaz içerisinde imama uyan zümrelerin harb etmemeleri gerekir. Çünkü vuruşmak namazla ilgisi olmayan bir amel-i kesirdir. Suda boğulanı kurtarmak, malı kurtarmak için hırsızı kovalamak nasıl namazı bozarsa, namaz içerisinde düşmanla savaşmak da namazı bozar. Âyet-i Kerimede: "silahlarını yanların alsınlar" emrinden maksat, düşmanların gözünü korkutmak ve lüzum görüldüğü vakit savaşıp sonra yeniden namaza dönmektir. Bu bakımdan namaz vaktinin geçeceği bilinse bile savaş halinde bulunan müslünıanlar namazı kılamazlar. Nitekim Peygamber (s.a.) muharebe bilfiil devam ederken dört vakit namazı te'hir edip gece sükûnet bulduktan sonra kaza etti ve düşmanlara şu şekilde beddua etti: "Bizi orta namazı kılmaktan alıkoydular. Allah onların kabirlerini ve karınlarını ateşle doldursun."[1201][182] eğer sevab bir fiil devam ederken namazı kılmak caiz olsaydı, Peygamber (s.a.) dört vakti birden te'hir etmezdi. Düşmana doğru yol almakta iken aynı zamanda imâ ile de namaz kılan bir kimsenin namaz esnasında hayvana binmesi de namazı bozar. Ama imâ ile namaz kılarken düşmana karşı yürümek öyle değildir. Çünkü hayvana binmek kendisine zaruri bir şekilde

ihtiyaç duyulmadan bir amel-i kesirdir. Halbuki düşman karşısına varıncaya kadar yürümek kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğundan her zaruri ihtiyaç gibi o da namazı bozmaz.

Binitli olarak da imama uyarak korku namazı kılamazlar. Çünkü cemaati ile imam arasına yol bulunması namazın sıhhatine manidir. Ancak cemaat ile imamın aynı taşıt üzerinde bulunması namaza herhangi bir zarar vermez. Çünkü aralarında yol gibi bir engel yoktur.İmam Muhammed (r.a.) bunu istihsânen caiz görmüştür.

Düşmanı görmeden, içinde gelip-gitme gibi hareketler bulunan bir korku namazı kılınacak olursa, bu namaz imam için sahihse de cemaat için sahih değildir. Çünkü içinde cemaat arasında yer değiştirme gibi hareketler bulunan korku namazını kılmaya ancak düşman karşısında bulunulduğu zaman izin verilmiştir. Fakat imam için gelip-gitme vb. gibi bir hareket söz konusu olmadığından düşman görülmediği zaman kılınan böyle bir korku namazı sadece imam için sahih olur.[1202][183]

Şafiî mezhebinin bu mevzudaki görüşü ise, şöyledir: "Peygamber (s.a.) korku namazını muhtelif şekillerde kılmıştır. Ancak Resûl-i Ekrem'in bu uygulamaları her ne kadar şekil itibariyle farklı gibi ise de aslında öz olarak aralarında bir fark yoktur. Bu bakımdan mühim olan bu uygulamaların hangisinin sahih olduğunu değil, hangisinin namaz için daha uygun ve düşmandan korunmak için daha müsait olduğunu aramaktır. Şafiî ulemâsı düşmanın kıble cihetinde bulunmaması halinde en uygun korku namazı şeklinin Salih b. Huvât'in rivayet ettiği şu hadis olduğu görüşündedirler: "Bir taife Peygamber (s.a.) ile birlikte saf olmuş, bir taife de düşmanın karşısında durmuş. Resûlullah (s.a.) yanındakilere bir rekat namaz kıldırmış, sonra ayakta durarak cemaat kendi kendilerine namazı tamamlamışlar. Sonra namazdan çıkarak düşmanın karşısında saf olmuşlar (bu sefer) öteki taife gelmiş, Resûlullah (s.a.) onlara da namazın kalan kısmını kıldırmıştır. Sonra oturarak beklemiş cemaat kendi kendilerine namazı tamamlamışlar, sonra Resûlullah (s.a.) onlara selâm verdirmiş.[1203][184]

Şafiî ulemâsına göre bu hadis-i şerifte tarif edilen korku namazı şekli, Kur'ân'ın zahirine, namazın mu'tad olan düzenine uygun ve düşmandan korunmaya müsait oluşu sebebiyle diğer şekillere tercih edilmiştir. Nitekim;

**1.** "(Bundan sonra) henüz namazını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar"[1204][185] âyetinin zahiri önce birinci taifenin namazını tamamen kıldığına, ikinci taifenin de namazlarını tamamen imamın arkasında kılacaklarına delâlet etmektedir. Bu bakımdan İbn Huvât hadisi Kur'an-ı Kerim'in zahirine diğer hadislerden daha uygundur.
**2.** İki taife arasında yer değiştirme gibi namaza aykırı davranışlar az olduğundan namazın mutad düzenine daha uygundur.
**3.** Birinci taife namaz kılarken ikinci taifenin, ikinci taife namaz kılarken de birinci taifenin namazda olmayışı düşmanı daha rahat gözetleme ve gerektiğinde saldırıya geçme imkânı verdiğinden bu uygulama harb haline ve tekniğine daha uygun düşmektedir.[1205][186]
Ahmed b. Hanbel (r.a.)'e göre ise, sahih hadis kitaplarında nakledilen ve korku namazının kılmış şeklini tarifeden hadislerin herhangi birisiyle âmel edilebilir. Birini diğerine tercih etmek gerekmez.
Şimdi Ebu Davud'un korku namazının kılınış şekliyle ilgili görüşlerinin tercümesini verelim.
Ebû Dâvud der ki: Bazılarına göre (korku namazını, imam arkasında) iki saf halinde bulunan cemaate (şöyle) kıldırır: Onlarla birlikte beraberce tekbir alır, sonra (yine) onlarla beraber rükû'a varır. Sonra arka saftakiler cemaati ayakta beklerken imam arkasındaki (birinci) safla beraber secdeye varır. (Secdedekiler) kalkınca arkalarında (ayakta beklemekte) olan diğerleri secdeye varırlar. Sonra imamın arkasındaki saf geri çekilerek ayaktakilerin yerini alır. Sonra imam rükû'a varır. (Onunla birlikte her iki saftakiler de) beraberce rükûa varırlar. Sonra arka saftakiler cemaati beklerlerken, (imam) secdeye varır ve arkasında bulunan saf da secdeye varır. İmam ve arkasındaki saf oturunca diğerleri secdeye varırlar. Sonra (birinci saftakilerle birlikte) beraberce otururlar. Sonra (imam) hepsine birden selâm ver(dir)ir.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu Süfyan'ın görüşüdür.[1206][187]

### Açıklama

Korku namazını Resûl-i Ekrem (s.a.) çeşitli şekillerde kılmıştır.Çünkü şartlara ve duruma göre düşman tehlikesinden korunmaya en uygun olan şekil hangisi ise, o şekilde kılmıştır. Müellif Ebû Dâvûd korku namazının

caiz olan bütün şekillerini Su nen'inde toplamaya gayret etmiştir. Bunlar yeri gelince görülecektir. Şurasını unutmamak lâzımdır ki korku namazından maksat, zelzele ve yangın gibi musibetler zamanında kılınması tavsiye edilen nafile namazlar değildir. Buradaki korku ile harb kast edilmiştir. Binaenaleyh bu babta tercümesini yunacağımız hadis-i şerifler harb devam ederken kılınacak vakit namazlarının keyfiyeti hakkındadır.

Her müslüman şurasını kesinlikle bilmelidir ki, harb esnasında yeryüzünün gülle ve kurşun yağmuruyla sarsıldığı ve her taraftan ateş aldığı anlarda bile beş vakit namazı kazaya bırakmaya izin verilmemiş, o müthiş anlarda bile, Allah'ın gösterdiği kolaylıklardan ve tanıdığı ruhsatlardan yararlanarak edâ edilmesi emrolun muştur.Fahr-i Kâinat (s.a.) Efendimizin ölüm döşeğinden kalkarak namaz kılması hatta birkaç kere bayıldığı halde her ayıl-dikça namaza davranması bu mübarek ibâdetin derecesinin yüksekliğini göstermeye kâfidir.

Harb zamanında kılınacak vakit namazlarının sulh zamanındaki vakit namazlarına uymadığı Kur'an-ı Kerim ile sabittir. Nitekim Cenab-ı Hak bu konuda şöyle buyuruyor: "Yer yüzünde sefere çıktığınız zaman şayet kâfirlerin size fenalık yapacağından endîşe ederseniz, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz ki kâfirler sizin apaçık düşmanlarınızdır. Sen de ashabının aralarında bulunur da kendilerine namaz kıldırırsan, onların bir kısmı seninle birlikte namaza dursun..."[1207][188] buyurmuştur. Yalnız bu namazların kılmış şekilleri sünnetle beyân edilmiştir.

Bu mevzu ile ilgili olarak kıymetli ilim adamımız Ö.Nasuhi Bilmen şunları söylemektedir:

Havf (korku) namazı İmam-ı Azam ile îmam-ı Muhammed'e göre el-yevm caizdir. İmam-ı Ebû Yûsuf'a göre bu cevaz zaman-ı saadet'e mahsustur.

Bir cemaatin bu vecihle namaz kılmaları muhterem bir imama tabi olmak için münazaa ettikleri, tehalük gösterdikleri takdire göredir ve illa, her zümrenin başka bir imama uyarak emniyet halindeki gibi namazlarını kılmaları efdaldır...

Havf namazının sıhhati için imama uyan zümrelerin namaz esnasında harb etmemeleri mevki değiştirmemeleri, gider-gelirken hayvana binmemeleri, hasılı namaza münâfi başka bir harekette bulunmamaları lâzımdır. Aksi

takdirde imam ile kıldıkları namaz bozulur, namazlarını yeniden kılmaları lâzımdır.
Korkunç bir harb vesaire halinde bir İslâm fırkasının korkuları artar, binmiş oldukları hayvanlarından yere inmekten âciz bulunurlarsa, herkes râkib (bim'k) olarak kadir olduğu cihete doğru imâ ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa namazlarını tehire bırakılır. Nitekim Hendek Gazvesinde birkaç vakit namaz kazaya bırakılmıştır.[1208][189]
Korku namazının kılmış şekli üzerinde ilim adamlarının görüşleri birbirinden farklıdır. Metinde tarif edilen şekil İmam Sevrî'ye göredir. Nitekim musannif Ebû Davud'un metinde geçen "Bu, Sevrî'nin görüşüdür" ifadesi de bunu dile getirmektedir.[1209][190]

**1236.** ...Ebû Ayyaş ez-Zürâkî'den; demiştir ki:
Biz Resûlullah (s.a.) ile birlikte Usfân'da bulunuyorduk. Müşriklerin başında da Hâlid b. el-Velîd bulunuyordu. Öğleyi kıldık. Müşrikler "gerçekten çok gafil davrandık, çok hatalı davrandık onlar namazda iken üzerlerine bir yüklenseydik (ne güzel olurdu)!" demeye başladılar. Bunun üzerine öğle ile ikindi namazı arasında "Kasr âyeti" nazil oldu. ikindi (vakti) gelince Resûlullah (s.a.) kalkıp kıbleye karşı durdu. Müşrikler de karşısında idiler. Arkasında bir saf teşekkül etti. Bu saffın arkasında da başka bir saf (vardı). Resûlullah (s.a.)'in rükû'a varmasıyla hepsi birden rükû'a vardılar. Sonra arka saftakiler cemaati ayakta beklerken imam arkasındaki (birinci) safla beraber secdeye vardı. Bunlar secdeleri yapıp kalkınca arkalarında bulunan diğerleri secdeye vardılar, sonra (Resûl-i Ekrem'in) arkasındaki saf geri çekilerek arkadakilerin yerini, arka saftakiler de ilerleyerek ön safta-kilerin yerini aldı. Sonra Resûlullah (s.a.) rükû'a varınca (her iki saftakiler) birlikte rükû'a vardılar. (Resûl-i Ekrem) secdeye varınca, hemen arkasında bulunan (birinci saf) da secdeye vardı. Diğerleri ise bunları (ayakta) bekliyorlardı. RssûÎ-i Ekrem (s.a.) burunca hemen arkasındaki saf da oturdu, sonra da hep beraber oturdular ve (Resûl-i Ekrem -s.a.-) hepsine birden selâm verdi. (Resûl-i Ekrem) Usfan'da kıldığı bu namazı bir de Beni Süleym'de kıldı.[1210][191]
Ebû Dâvûd dedi ki: (Hadisin metninden anlaşılan) bu mânâyı, Eyyûb ile Hişâm da Ebu'z-Zübeyr, ve Câbir vasıtasıyle Peygamber (s.a.)'den rivayet etmişlerdir.

Yine (mana olarak) bû hadisi Dâvûd b. Husayn, îkrime vasıta-siyle tbn Abbâs'dan rivayet etti.
Aynı şekilde (bu hadisi) Abdülmelik, Atâ vasıtasıyle Câbir'den rivayet etti. Katâde de el-Hasen ve Hıttân vasıtasıyle Ebû Mûsâ"dan (Ebû Mûsâ'nın fiili olarak rivayet etti. Yine aynı şekilde (mânâ olarak) îkrime b. Hâlid, Mücâhid vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'den rivayet ettiği gibi Hişâm b. Urve de babası vasıtasıyla Peygamber (s. a.) 'den rivayet etmiştir ve bu (tatbikat) es-Sevr’nin görüşüdür.[1211][192]

**Açıklama**

Usf ân; Mekke ile Medine arasında ve Mekke'ye üç konaklık bir mesafededir. Bugün buraya "Medrecu Osman" ismi verilmiştir. Sellerin bastığı bir yer olduğu için "Usfan" denildiği söylenir. Hendek savaşından sonra hicretin altıncı senesinde Resûl-i Ekrem (s.a.) buraya bir sefer yapmış ve o zaman burada korku namazı kılmıştı. O zamanlar daha Hz. Hâlid şeref-i İslâm ile müşerref olmamıştı. Vâkıdî'nin beyânına göre bu vak'a Hudeybiye musâlahasında cereyan etmiş, müslümanlar öğle namazını kılınca müşrikler "çok yazık oldu, çok gaflet ettik" demişler. Bunun üzerine Hâlid b. Velid onlara; "merak etmeyin, bu namazdan sonra gün batmadan evvel onların kılacağı bir namaz daha vardır ki, nazarlarında mallarından, evlâdlarmdan ve ıyallerinden daha sevgilidir. O zaman yine işimizi görürüz" demiş. İşte o gün Öğle ile ikindi arasında mevzuu bahsimiz olan "korku namazı" ile ilgili âyet-i kerime nazil olmuştur. Her ne kadar hadisin metninde "kasr âyeti nazil olmuştur" ifâdesi geçiyorsa da "Kasr âyeti" sözüyle aşağıda tercemesini sunduğumuz korku namazı âyeti kast edilmiştir.
"Böyle korku hâlinde sen onların arasında bulunup onlara namaz kıldıracağın vakit onların yalnız bir takımı seninle namaza dursunlar, silahlarım da üzerlerinde bulundursunlar. Secde ettiler mi hemen sizin arka tarafınıza geçsinler ve daha namaz kılmamış olan diğer takım gelip seninle namazlarını kılsınlar. Bunlar da hem müteyakkız davransınlar, hem silâhlarını elden bırakmasınlar. Çünkü kâfirler silâhlarınızla emtianızdan gafil kalmanızdan istifade ederek üzerinize yeniden hücum etmeği arzu ederler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız silâhlarınızı bırakmanızda bir mahzur yoktur. Fakat dikkatli olun. Şüphesiz ki Allah

kâfirler için ağır bir azab hazırlamıştır"[1212][193] Çünkü korku âyetiyle kasr ayeti, birbirini takip etmektedir ve her ikisinin de birbiriyle alakası vardır.
Müellif Ebû Davud'un metnin sonuna bu taliki ilâve etmekden maksadı hadisin başka rivayetlerle kuvvet ve sıhhat kazandığına dikkati çekmektir. Bu taliklerden Ebû Eyyûb'un rivayetini aynı zamanda İbn Mâce de Resûl-i Ekrem (s.a.)'e kadar ulaştırmaktadır.[1213][194] Aynı şekilde bu rivayeti Beyhakî de Resûl-i Ekrem (s.a.)'e ulaştırmakta ve; "bu hadisin senedi şahindir" demektedir.[1214][195]
"Dâvud b. Husayn'dan..." diye başlayan ikinci talik ise, aynı zamanda Nesâî tarafından da şu lâfızlarla rivayet edilmiştir. "İbn Abbas'dan korku namazı bugün imamlarınızın arkasında dilsizlerinizin kıldığı iki secdeli namaz gibidir. Grupların ayrı ayrı secde etmesinden başka bir fark da yoktur. Resûlullah (s.a.) ile beraber namaz kılarlarken bir grup kıyamda bekler, diğer grup Resûlullah (s.a.)'Ie beraber secdeye varır. Sonra Resûlullah (s.a.) kıyama kalkar, böylece bütün cemaat kıyamda olmuş olur. Sonra Resûlullah (s.a.) rükû'a varır, cemaat de topluca rükû'a varır. Sonra Resûlullah (s.a.) secdeye varır, ilk rekâtta kıyamda bekleyenler, bu sefer Resûlullah ile secdeye varırlar. Resûlullah ve onunla secdeye varanlar namazın sonunda oturduğu zaman kıyamda bekleyenler kendi kendilerine secdeye varıp otururlar. Resûlullah (s.a.) bütün cemaatin namazım selâm ile tamamlar.[1215][196]
Abdulmelik'in rivayeti ise merfû olarak aynı zamanda Nesaî, Müslim ve Beyhakî tarafından da rivayet olunmuştur.[1216][197]
Katâde'den gelen rivayet de mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisini te'yid etmektedir. Bu rivayet aynı zamanda Beyhakî, İbn Ebî Şeybe ve İbn Cerîr tarafından rivayet olunmuştur. Bu hadis Ebû Yûsuf, İbn Ebi Leylâ ile Sevrî'nin delilidir. Ancak bu şekilde kılınan korku namazında düşman iyi gözetlenemediğinden ve Nisa Sûresinin 102. âyet-i kerimesindeki; "Onlardan bir kısmı seninle beraber dursun.. Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer kısım gelip seninle beraber dursun. Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer kısım gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar" şeklindeki tarife uymadığından Hanefîlerce tercih edilmemiştir. Ancak düşmanın kıble cihetinde bulunması halinde caiz görülmüştür.[1217][198]

**Bazı Hükümler**

**1.** Düşman korkusu bulunduğu zaman korku namazı kılmak caizdir.
**2.** Resûl-i Ekrem (s.a.) ilk korku namazını Usfan'da kılmıştır.
**3.** Allah Teâla bu ümmete rahmetinden dolayı çok kolay emirler ve hükümlerle mükellef kılmıştır.[1218][199]

**13.(Korku Namazı) Saffın Biri İmamın Arkasında Dururken Diğeri Düşmana Karşı Durur İmam Arkasındaki Saffa Bir Rekat Namaz Kıldırdıktan Sonra Kalkıp Ayakta Beklerken Cemaat Kendi Başına Bir Rekat Daha Kılarak Giderler Ve Düşman Karşısında Saf Bağlarlar. Bunun Üzerine Öbür Saf Gelir Ve İmam Onlarla Da Bir Rekat Kılar Ve Oturarak Beklerken Her İki Saf Da Kendi Başlarına Bir Rekat Daha Namaz Kılarlar. Sonra İmamla Birlikte Her İki Saf Beraberce Selâm Verirler Diyen Kimselerin Görüşüyle İlgili Hadisler)**

**1237.** ...Sehl b. Ebî Hasme'den rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.) korkulu bir zamanda ashabına namaz kıldırmış. Onları arkasında iki saf halinde durdurup (önce) hemen arkasında bulunanlara, bir rekat kıldırmış, sonra (ön) saftakilerin ardındakiler de bir rekat daha (namaz) kılıncaya kadar ayakta durmuş, sonra (imamın arkasındakiler) öne, onların önündekiler de arkaya geçmişler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) bunlara da bir rekat namaz kıldırıp arkasında bulunanlar bir rekat (daha namaz) kılıncaya kadar oturduktan sonra selâm vermiş.[1219][200]

**Açıklama**

Metinde geçen "korkulu bir zaman" sözünden maksad, Zatü'r-rikâ' gazvesidir. Nitekim (1238) numaralı hadis-i şerifte, bu korku namazının Zâtü'r-rikâ' gazvesinde kılındığı açıkça ifade edilmektedir.
Her ne kadar bu hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem Efendimizin, önce arkasında bulunan saffa bir rekat namaz kıldırdığı ifade ediliyorsa da bu saffın diğer grub gelmeden ikinci rekatı da Resûl-i Ekrem ayakta beklerken kendi başlarına kıldıklarından söz edilmiyor. Halbuki bu hadisten sonra gelecek olan (1238 ve 1239) numaralı hadis-i şeriflerde açıklandığı üzere Resûl-i Ekrem'in ardında birinci rekâtı kılan saf, Resûl-i Ekrem ikinci rekatın

kıyamında beklerken kendi kendilerine ikinci rekatı da kılıp selâm vermiş ve ileride düşmanı gözetlemekte olan ikinci grubun yerine ilerlemiş, ikinci grub da kendilerini kıyamda beklemekte olan Resul Ekrem'in ardına gelerek ikinci rekata yetişip onu Resûl-i Ekrem'le beraber kılmışlar ve ikinci rekatın sonunda Resûl-i Ekrem (s.a.) oturup her iki saffı da beklerken ikinci grub diğer rekatı kendi başlarına tamamlamışlardır. Daha sonra her iki grub da Resûl-i Ekrem'in arkasında onunla birlikte selâm vererek namazdan çıkmışlardır. Müellif Ebû Dâvûd sözü geçen hadislerin getirdiği bu açıklığı göz önünde bulundurarak bu babın başlığını buna göre isimlendirmiştir.
Bu durumda Resûl-i Ekrem (s.a.) ikinci rekatın kıyamında beklerken birinci rekatı kendisiyle kılan grub ikinci rekatı kendi kendilerine kılmışlar ve sonra da gidip ileride düşmanı gözetlemekte olan grubun yanına vararak onların ikinci rekata yetişmelerini ve onu Resûl-i Ekrem'le beraber kılmalarını sağlamışlardır.
Yine metinde geçen " = onların ardındakiler bir rekat namaz kıhncaya kadar..." cümlesinin zahirine göre, mânânın şöyle olması lâzımdır: "Ön saftakilerin ardındakiler de bir rekat kıhncaya kadar ayakta dikildi." Çünkü zahire göre ( |*4«U ) kelimesinin sonundaki "hum" zamiri imamın ardında bulunan birinci saftakilere gitmektedir. Buna göre Resûl-i Ekrem (s.a.) arkasında bulunan birinci safa bir rekat namaz kıldırdıktan sonra kalkıp ikinci rekatın kıyamında beklemeye başlamış, beklerken de birinci saffın gerisinde düşmanı gözetlemekte olan ikinci saf, Resûl-i Ekrem'in arkasına gelerek ikinci rekata yetişmişler ve onu Resul Ekrem'le beraber kılmışlardır.
Her ne kadar hadisin zahiri böyle ise de bu mânâ bu babın başlığına ve Beyhakî'nin Sünen'indeki rivayeti ile İbn Cerîr'in tefsirindeki aynı senetle rivayet ettiği hadise uymamaktadır. Çünkü bu rivayetlerde kelimesindeki "hum" zamirinin yerine şeklinde Resûl-i Ekrem (s.a.)'e dönen müfred "hü" zamiri bulunmaktadır. Nitekim musannifin rivayet ettiği 1238 numaralı hadis-i şerifte de sözü geçen zamir "müfred" olarak geçmektedir. Bu bakımdan hadis sarihleri İbn Cerîr'in rivayetini tercih ederek bu hadise buna göre mânâ vermişlerdir.Biz tercümede hadisin zahirî mânâsını esas aldık. Fakat İbn Cerîr'in rivayeti göz önünde bulundurulacak olursa, hadise şu şekilde mânâ vemek gerekir: Korku anında Resûlullah (s.a.) ashabına namaz kıldırmış da onları arkasına iki saf yapmış hemen arkasında bulunanlara bir rekat kıldırmış, sonra ayağa kalkmış ve arkasındakiler bir rekat namaz kılıncaya kadar ayakta durmuş, sonra gerideki safta bulunanlar

ilerlemiş, ön saftakiler de gerilemişler. Bu suretle (ilerleyenlere) bir rekat namaz kıldırmış, sonra Resûlullah (s.a.) gerileyenler bir rekat namaz daha kılıncaya kadar oturmuş, sonra onlarla beraber selâm vermiştir.
Bu hadiste geçen kelimesindeki zamir burada cemi olarak geçtiği halde, bazı kaynaklarda şeklindeki müfred olarak geçmesi, her ne kadar yukarıda açıklandığı şekilde farklı manaların ortaya çıkmasına sebeb oluyorsa da aslında bu iki zamirin aynı mânâyı ifâde etmeleri de mümkündür. Şöyle ki:
**1.** Zamirin cemi olduğu kabul edilirse o zaman ileride düşmanı gözetleyen saffa ait olur ki, " = onların ardında" sözüyle yine Resûl-i Ekrem (s.a.)'in arkasında bulunan birinci saf kast edilmiş olur. Her ne kadar safın birisi imâmın önünde bulunuyor ise de imama tâbi olduğu için hükmen imamın arkasında sayılır. Bu bakımdan safın birinin, imamın önünde bulunması metinde geçen "onları arkasında iki saf halinde durdurdu" sözüne aykırı değildir.
**2.** Bu zamirin müfred olduğu kabul edilirse o zaman bu zamir Resûl-i Ekrem (s.a.)'e ait olur ki “ = onun ardında" sözüyle yine Resûl-i Ekrem (s.a.)'in arkasında bulunan birinci saf kast edilmiş demektir. Bu şekildeki bir te'vil neticesinde bu hadis ile İbn Cerîr'in rivayeti arasında bir çelişki kalmadığı gibi bu babın başlığı ile hadis arasında da bir uygunluk sağlanmış olur. Her ne kadar metinde Resûl-i Ekrem'in selâmı yalnız başına verdiği ifâde ediliyorsa da 1238 no'lu hadis selâmı cemaatle beraber verdiğini açıkça ifâde etmektedir. Nitekim mezheb imamlarından imam-ı Şafiî de bu görüştedir. Ancak İmâm Mâlik'e göre imam selâm vermek için arka-sıdaki cemaatin kendisine yetişmesini beklemez. Nitekim ashab-ı kiramdan Hz. Ali, İbn Abbâs, Ebû Hureyre ve îbn Ömer de bu görüştedirler. Ancak bu şekilde kılınan korku namazında imamdan evvel namazdan çıkıldığı için imama uymak gerçekleşmediğinden Hanefî uleması (1244) no'lu hadisi buna tercih etmişlerdir.[1220][201]

**14. "İmam (Arkasındaki Safla) Bir Rekat Kılınca Ayakta Beklerken (Bu Saftakiler) Diğer Rekatı Kendi Başlarına Kılarak Namazı Tamamlarlar, Sonra Selâm Verip Düşmana Karşı Dururlar Ve (İmamın) Selam (ı Cemaatle Mi, Yoksa Onları Beklemeden Yalnız Başına Mı Vereceği) Konusunda İhtilâf Edildi" Diyenlerin Görüşüyle İlgili Hadisler)**

**1238.** ...Salih b. Havvât'ın Zâtü'r-Rikaa' harbi vuku bulduğu gün Resûlullah (s.a.) ile birlikte korku namazı kılan bir zattan rivayet ettiğine göre;
Bir taife Peygamber (s.a.) ile birlikte (arkasında), bir başka taife de düşmana karşı saf tutmuştu. (Hz. Peygamber) Yanındakilere bir rekat namaz kıldırmış, sonra ayakta dururken (cemaat) kendi kendilerine (namazı) tamamlamışlar. Sonra namazdan çıkarak düşmanın karşısına saf bağlamışlar. (Bu sefer) öteki taife gelmiş, Resûlullah (s.a.) onlara da namazından kalan rekatı kıldırmış, sonra oturarak beklemiş, cemaat kendi kendilerine namazı tamamlamışlar, sonra Resûlullah (s.a.) onlarla selâm vermiş.[1221][202]
Mâlik dedi ki: (Bu mevzuda) duyduklarımın bana en hoş geleni Yezid b. Rûman'ın hadisidir.[1222][203]

## Açıklama

Zatü'r-rika' Necd bölgesinde Gatafan topraklarında cereyan etmiş meşhur bir gazvenin ismidir.Buhârî'nin talikine göre hicretin yedinci senesinde cereyan etmiştir. Esasen bu kelime sözlükte "yamalı" anlamına gelir. Müslüman askerlerin ayakları delindiği ve bu yüzden de ayaklarına bez bağladıkları için bu isim verilmiştir. Bu savaşın cereyan ettiği yerde siyah, beyaz ve kırmızı renkleri olan bir dağ bulunduğu için bu ismin verildiği de söylenir. Sebebi ise, Gatafan kabilesinin civar kabilelerle birleşerek büyük bir kuvvetle müslümanlar üzerine hücuma geçmek üzere toplandıkları yolundaki bir haberin Medine'ye ulaşmış olmasıdır. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.) Hz. Osman b. Affân'ı Medine'de vekil olarak bırakarak 400 veya 700 kişiyle yola çıktı. Zatü'r-rika' denilen yere kadar geldiği halde düşmanın izine rastlayamadı. Çünkü düşmanlar Müslümanlardan korktukları için dağların başına kaçarak gözden kaybolmuşlardı. Ortalıkta sadece kaçmayı başaramayan bir kaç kadın kalmıştı. Bu yüzden burada bir savaş olmadı. Fakat düşmanın yeniden toparlanarak saldırıya geçme tehlikesi bulunduğu için burada kılınan namaz metinde tarif edildiği şekilde korku namazı olarak kılındı. Resûl-i Ekrem (s.a.) cemaati iki safa ayırıp birinci saf düşmanı gözetlerken ikinci saf arkasına durup birinci rekatı cemaatle kılmıştır. Hep birlikte ikinci rekatın kıyamına kalkınca Resûl-i Ekrem kıyamda beklemiş, bunlar da namazın geri kalan kısmını yalnız

başlarına kılmışlar ve düşman karşısında bulunan saftakilerin yerlerini alarak kıyamda beklemekte olan Resûl-i Ekrem'in arkasında saf olmalarını ve ikinci rekatı Resûl-i Ekrem'le birlikte kılmalarını sağlamışlardır. İkinci rekatı Resûl-i Ekrem (s.a.)'le beraber kılan bu safta Resûl-i Ekrem'le birlikte kılamadıkları rekatı yalnız başlarına tamamlarlarken Resûl-i Ekrem de kendilerini kuudda beklemiştir. Nihayet kılamadıkları rekatı yalnız başlarına kılarak Resul-i Ekrem'in arkasına oturmuşlar ve Resûl-i Ekrem'le birlikte selâm vererek namazdan çıkmışlardır.
Bu suretle daha önce namazlarını kılan safın Resûl-i Ekrem'le birlikte iftitâh tekbiri alma faziletine ermelerine mukabil bunlar da Resûl-i Ekrem'le birlikte selâm vermenin faziletine ermişlerdir.
Metindeki, "Mâlik dedi ki; bu mevzuda duyduklarımın bana en hoş geleni Yezid b. Rûmân hadisidir" cümlesi, İmam Mâlik'in Muvatta'ında "Bu mevzuda işittiklerimden en hoşuma gideni el-Kasım b. Muhammed'in Salih b. Havvât'tan naklettiği hadistir" şeklinde geçmektedir.[1223][204] Fakat bu iki cümle arasında bir fark yoktur. Çünkü bu iki cümle ile de îmâm-ı Mâlik mevzuumuzu teşkil eden Salih b. Havvât hadisini kast etmiştir. Dârekutnî'de bu hadisi naklettikten sonra şunları söylemektedir: "İbn Vehb diyor ki: Her ne kadar İmam Mâlik bana "benim salât-ı havf I konusunda en hoşuma giden bu hadistir" dediyse de, sonradan bu fikrinden döndü ve "bana göre bu taifenin kılamadığı rekatı Resûl-i Ekrem'in selâm verdikten sonra kaza etmiş olması daha uygundur" dedi." Dârekutnî'nin bu sözleri salât-ı havf konusunda İmam-ı Mâlik'in görüşünü ortaya koymaktadır. Yani Resûl-i Ekrem (s.a.)le birlikte iki saf ayrı ayrı birer rekat namaz kılmışlar, ikinci rekatı Resûl-i Ekremle kılan cemaat kılamadıkları rekati kaza etmek için kalktıkları zaman Resûl-i Ekrem selâm vermek için onları beklememiştir. Nitekim İmam-ı Şafiî, İmam Ahmed ve Dâvûdü'z-Zâhirî de bu mevzuda İmam Mâlik'in görüşünü benimsemişlerdir. Ancak Şafiî'ye göre ikinci grub namazı bitirmedikçe imam selâm vermez, selâmı cemaatle beraber verir. Bu konuda Zürkânî şunları söylemektedir:
"Mâliki ulemâsına göre Resûl-i Ekrem selâm vermek için ikinci rekatı kendisiyle birlikte kılan safın namazı bitirip selâma yetişmelerini beklemez. Bu mevzuda düşmanın kıble tarafında olup olmaması arasında fark yoktur."
Korku namazının Hanefî ulemâsına göre kılınışını ise Merhum Ö. Nasuhi Bilmen Efendi şöyle anlatıyor: "Cemaatten bir zümre düşman karşısında

durur bir zümre de gelip imama uyar, iki rekatlı bir namazın ilk rekatını, üç veya dört rekatlı bir namazın da ilk iki rekatını imam ile beraber kılar, ikinci secdeden veya birinci ka'dede teşehhüdden sonra düşman cephesine gider, diğer zümre gelerek imama uyar, onun ile beraber geri kalan rekatları kılar, tekrar düşman karşısına gider. İmam kendi başına selam verir, namazdan çıkar. Birinci zümre döner gelir, namazını kıraatsiz olarak tamamlar, selam verir, düşman karşısına gider. Çünkü bu zümre lâhık bulunmuştur. Sonra ikinci zümre gelir, namazlarını kıraatle ikmal edip düşman cephesine tekrar gider. Zira bunlar da mesbûk bulunmuştur.Maamafih bu zümreler bulundukları yerde de namazlarını ikmal edebilirler.”[1224][205]
Hanefî ulemâsının bu mevzudaki delili ileride tercümesini sunacağımız 1244 numaralı hadistir, imam Nevevî'nin tahkikine göre bu hadis-i şerifi rivayet eden zat Havvât b. Cubeyr'dir.[1225][206]

**1239.** ...Sehl b. Ebi Hasme el-Ensârî (r.a.)den şöyle dediği rivayet olunmuştur:
Korku namazı (şöyle kılınır): îmam cemaatinden bir zümre ile kalkar namaza durur. Diğer bir zümre de düşman karşısında durur. İmam, arkasındaki cemaatle beraber rükû’ ve secdeyi yaptıktan sonra ayağa kalkar, iyice doğrulup ayakta kalır. Cemaat de kalan rekatı kendi başlarına tamamlarlar. Sonra imam ayakta dikilirken selâmı verip giderler, düşmanın karşısında yerlerini alırlar. Sonra namazlarını kılmamış olan zümre gelip imamın arkasında (iftitah) tekbiri alıp (namaza durur), imam onlarla beraber rükû'a ve secdeye vardıktan sonra selâm verir, (namazdan çıkar. Arkasındaki cemaat ise) kalkıp geriyekalan rükû' (ve secdeyi de) yaptıktan sonra selâm verirler.[1226][207]
Ebû Dâvûd dedi ki: Yahya b. Said'in el-Kasım'dan (naklettiği) rivayeti Yezid b. Rûmân'ın rivayeti gibidir. Ancak Yahya b. Saıdselâm konusunda Yezid b. Rûmân'a muhalefet etmiştir. Ubeydullah'ınm rivayeti de Yahya b. Said'in rivayetine benzer. (Ubeydullah da rivayetinde aynen Yahya gibi) "ayakta sabit kalır" dedi.[1227][208]

**Açıklama**

Müellif Ebû Davud'un da ifâde ettiği gibi Yahya b. Saîd'in el-Kâsım'dan rivayet ettiği 1239 numaralı hadis, Yezid b. Rûmân'ın rivayet ettiği 1238 numaralı hadis-i şerife benzemektedir. Ancak Yezid b. Rûman hadisinden farklı olarak, Yahya b. Said hadisinde, "İmam, kendisine ikinci rekat (e uyan safın namazlarının geri kalan kısmını bitirmelerini beklemeden selam verip namazdan çıkar" denildiği halde Yezid b. Rûmân'ın rivayet ettiği hadiste imamın bu şekilde selâm vererek namazdan çıktığına dair ifâde yoktur.İbn Cerîr'in Tefsîr'inde rivayet ettiği Ubeydullah hadisi de Yahya b. Said hadisine benzer.[1228][209] Bu hadisin sonunda İbn Cerir Ubeydullah'ın şu sözlerini naklediyor: "Salat-ı havf konusunda işittiğim hadislerin bence en güzeli bu hadistir" Ancak Ubeydullah'ın bu hadisini 1237 numaralı Ubeydullah b. Muâz hadisiyle karıştırmamak lâzımdır. İbn Bükeyr'in beyânına göre İmam Mâlik önceleri Yezid b. Rûmân'ın hadisiyle amel ederken daha sonra Yahya b. Said'in hadisine dönmüş ve onu benimsemiştir. İbnu'l-Kasım ise, bu mevzuda şunları söylüyor: "Yahya b. Said hadisi benim bu mevzuda gönlüme en hoş gelen hadistir. Aynı zamanda Eşheb'in dışında bütün Mâliki ulemâsı da bu hadisle amel etmişlerdir."
Bu mevzudaki diğer mezhep imamlarının görüşü bir önceki hadisin açıklamasında geçtiğinden burada tekrara lüzum görmüyoruz. Ancak tarif edilen bu korku namazını da birinci grub olarak kılanlar namazı daha evvel bitirdiğinden imama uymak tam manâsıyla gerçekleşmez. Bu bakımdan Hanefî ulemâsı 1244 numaralı hadisi bu hadise tercih etmişlerdir.[1229][210]

**15. (Korku Namazında) Kıbleyi Arkasına Bile Almış Olsalar (Her İki Saftakiler De) Tekbiri Hep Beraber Alırlar, Sonra İmam Arkasındakilere Bir Rekat Kıldırınca (Düşman Karşısında Bulunan) Arkadaşlarının Yerine Giderler. Bu Sefer Onlar (İmamın Arkasına) Gelince Kendileri Yalnız Başına Bir Rekat Daha Kılarlar. İmam Bir (İkinci) Rekatı De Yeni Gelenlerle Beraber Kılar. Bunlar (Kılamadıkları) Rekatı İmam Otururken Yalnız Başına Kılarlar, Sonra İmam Hepsiyle Beraber Selam Verir Diyenler(İn Görüşüyle İlgili Hadisler)**

**1240.** ...Mervân b. el-Hakem'den rivayet edildiğine göre kendisi Ebü Hureyre (r.a.)'ye, "Resûlullah (s.a.) ile beraber korku namazı kıldın mı?" diye sormuş. O da "Evet" diye cevab vermiş. Mervân: "Ne zaman?" deyince; Ebû Hureyre de şu cevabı vermiş:
Necid gazvesi yılında (kıldım). Resûlullah (s.a.) ikindi namazı için kalktı, (askerlerden) bir grup sırtları kıbleye karşı düşman karşısında dururlarken bir grub da kendisiyle beraber namaza durdu. Resûlullah (s.a.) tekbir alınca düşman karşısında olanlarla kendi yanında bulunanlar hep birlikte tekbir aldılar. Hz. Peygamber secde yaptı, onlar da yaptılar. Diğerleri ise düşman karşısında ayakta duruyorlardı, sonra Resûlullah (secdeden) kalkınca beraberindekiler de kalkıp gittiler ve düşmanın karşısında durdular. (Daha önce) düşman karşısında olan grub da Resûlullah'ın arkasına gelip durdular. Hz. Peygamber (s.a.) bir kere daha rükû'a ve secdeye vardı, onlar da O'nunla beraber rükû'a ve secdeye vardılar, Resûlullah ve beraberindekiler otururken düşman karşısında duranlar tekrar gelip rükû ve secdeye vardılar. Daha sonra da hep beraber selâm verdiler. Böylece (cemaatle kılınan namazın miktarı) Resûlullah (s.a.) için iki rekat her iki taifede bulunan kimseler içinse birer rekat oldu.[1230][211]

### Açıklama

Hz. Ebû Hureyre (r.a.)ın şâhid olduğu bu gazve Buhârî'nin tahkikine göre Hayber'in Fethinden sonra hicretin yedinci senesinde Necd bölgesinde vukua gelen Zâtu'r-rikâ' gazvesidir. Her ne kadar Hicretin beşinci yılında vuku'a geldiğini söyleyenler varsa da Ebû Hu-reyre'nin Hayber savaşında müslüman olduğu düşünülürse Buhârî'nin haklı olduğu anlaşılır. Çünkü Zâtu'r-rikâ' gazvesi Hayber savaşından sonra olmuştur. Nitekim Cabir'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte; "Peygamber (s.a.) korku namazını ashabına yedinci gazve olan Zatü'r-rikâ' gazvesinde kıldırdı" buyuruluyor.
Hafız İbn Hacer Câbir hadisinin şerhinde şunları söylüyor:
"Yedi gazve sırasıyla şunlardır: Bedir, Uhud, Hendek, Kurayza, Mü-reysi', Hayber, Zâtü'r-rikâ. Buharı bu sözüyle Zatü'r-rikâ'gazvesinin Hayber'in fethinden sonra vuku bulduğunu söylemek istiyor."
Bu babtaki hadislerde tarif edilen korku namazının kılınış şekli düşmanın kıble cihetinde değil de başka bir cihette bulunması haliyle ilgilidir.

Her ne kadar metinde ikinci rekatı Resûl-i Ekrem'le beraber kılan grubun, namazlarını bitirince düşman karşısında bekleyen grubu bekleyip beklemedikleri açıklanmıyorsa da gerçekte onların gelmesini oturarak beklemişler ve onlar da geldikten sonra Resûl-i Ekrem'le birlikte hep beraber selâm vermişlerdir.
Bu durumda ikinci rekatın sonunda her iki grubun da Resûl-i Ekrem'in
arkasında teşehhüdde birleştikleri ve düşman karşısında hiç kimsenin kalmadığı anlaşılıyor. Bu da saldın tehlikesinin az olduğu zamanlarda korku namazını bu şekilde kılmanın caiz olduğunu gösterir. Ancak tarif edildiği şekilde ikinci grubun, Resûl-i Ekrem'in arkasına gelerek yetişemedikleri rekatı yalnız başına kılmaları sonra imama uymaları Hanefîlere göre İslâmın ilk devrelerine aittir. Bu uygulama sonradan neshedilmiştir.[1231][212] İbn Ebî Leylâ ve bir rivayete göre Süfyân bu hadisle amel etmişlerdir."[1232][213]

**1241.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'tten; demiştir ki:
Resulullah (s.a.) ile birlikte Necid'e doğru (sefere) çıktık. Nahl'de bulunan Zâtur'rikâ' denilen yere gelince Gatafân (oğulların)dan bir toplulukla karşılaştık. Daha sonra (Muhammed b. İshak sözlerine devamla daha önce geçen hadisin) mânâsını nakletti. Ancak (Muhammed b. İshak'ın rivayet ettiği hadisin) sözleri Hayve (hadisi)nin sözlerinden başkadır. Ve bu hadiste (Muhammed b. İshak): "(Resûlullah), beraberlerinde bulunan kimselerle rükû'a ve secdeye varınca (beraberindeki kimseler) kalktılar ve geri geri giderek arkadaşlarının bulunduğu yere vardılar" dedi. Fakat sırtlarının kıbleye karşı olduğunu zikretmedi.[1233][214]

## Açıklama

Bir önceki Hayve b. Şureyh hadisini mânâ olarak Muhammed b. İshâk da nakletmiştir. Her ne kadar bu iki hadis
aynı mânâyı ifâde ediyorlarsa da, metinleri arasında bazı farklar vardır. Muhammed b. İshak'ın rivayet ettiği hadisi Tahâvî ile Beyhakî de rivayet etmişler. Bu iki hadisin lafızları ve senedleri arasındaki farklar şu şekilde özetlenebilir:

**1.** Bir önceki Hayve hadisini Urve b. ez-Zübeyr Ebû Hureyre'den Mervân b. el-Hakem vasıtasıyla naklettiği halde Muhammed b. İshâk hadisinin senedinde Urve ile Ebû Hureyre (r.a.) arasında Mervân bulunmamaktadır.
Yani Urve hadisi bizzat Ebû Hureyre (r.a.)'den işitmiştir ve hadisin senedinde kopukluk yoktur.
**2.** Metinler arasındaki farka gelince, bir önceki Hayve hadisinde namaza başlamadan önce düşman karşısında bulunan zümrenin sırtlan kıbleye karşı olduğu halde iftitâh tekbirini Resul-i Ekrem'le beraber aldığı ifâde edildiği halde, Muhammed b. İshâk hadisinde bu durumdan bahsedilmiyor.
**3.** Bu hadis-i şerifte birinci rekatı Resûl-i Ekrem'le birlikte kılan zümre daha sonra geri geri çekilerek düşman karşısında bulunan arkadaşlarının yerine varıp onların da Resûl-i Ekrem'le birlikte ikinci rekatı kılmalarını sağladıkları anlaşıldığı halde bir önceki hadiste bu zümrenin düşman karşısına nasıl -gittiklerinden söz edilmiyor.
**4.** Bir önceki hadiste namaza başlamadan önce düşman karşısında bulunan zümrenin sırtı kıbleye karşı olduğu ifâde edildiği halde Muhammed b. İshak hadisinde bundan bahsedilmemektedir.
Muhammed b. îshak tedlîs yapan bir kimsedir. Açık bir şekilde "haddesenî" demedikçe rivayetinde tedlîs bulunmadığından emin olunamaz. Tahavî ve Beyhakî'nin de rivayet ettiği bu hadisin senedinde Muhammed b, İshak vardır ve Muhammed b. İshak "haddesenî" tabirini kullanarak hadisin metninde tedlîs bulunmadığını kesin bir şekilde açıklamıştır.[1234][215]

**1242.** ...Ebû Dâvûd yeni bir senedle (bir Önceki) hâdiseyi Hz. Âişe'den Urve b. ez-Zübeyr'in de naklettiğini ve Aişe'nin şöyle dediğini haber vermiştir:
Resûlullah (s.a.) tekbir aldı, beraberinde bulunan grub da tekbir aldı, sonra (Resûl-i Ekrem) rukû'a varınca onlar da vardılar, secde edince onlar da secde ettiler. (Secdeden) kalkınca onlar da kalktılar. Resûlullah (s.a.) oturarak beklerken kendi kendilerine ikinci secdeyi yaptılar, sonra ökçeleri üzerinde geri çekilerek arkalarında bulunan zümrenin gerisine kadar varıp durdular. Bunun üzerine diğer zümre gelerek namaza durup tekbir aldı, sonra kendi kendilerine rükû'a vardılar. Daha sonra Resûlullah (s.a.) (ikinci) secdeye varınca beraberinde onlar da vardılar. Sonra Resûlullah (s.a.) (ikinci rekat için) ayağa kalkınca bunlar da kendi başlarına (öteki) secde(yi)

ettiler. Sonra her iki zümre de Resûlullah (s.a.)'le beraber kıyamda birleşip namaza devam ettiler. Resûlullah (s.a.)'le birlikte beraberce rükû'a ve secdeye vardılar. Sonra Resûlullah dönüp ikinci secdeye varınca acelede kusur etmemeye çalışarak en sür'atli bir şekilde onunla birlikte secdeye vardılar. Sonra Resûlullah (s.a,) selâm verince onlar da selâm verdiler. Bunun üzerine Resûlullah, cemaat namazın tümüne iştirak etmiş olarak (namazdan) kalktı.[1235][216]

**Açıklama**

Korku namazında ikinci zümre birinci iftitah tekbirini Resûl-i Ekrem (s.a.)'in arkasında ancak ikinci rekatın kıya-
mında alabildiği halde, metinde "cemaat namazın tümüne iştirak etti" denilmesi izahı gereken bir durumdur. Bu söz şu şekilde açıklanabilir: "İkinci zümre her ne kadar namaza ikinci rekatte yetişmişlerse de imam selâm vermeden Önce namazın tümünü bitirip imamla selâm vermeye muvaffak olduklarından ve üzerlerinde selâmdan sonra kılacakları bir rükün kalmadığından namazın tümünü imamla beraber kılmış sayılırlar. Ayrıca metinde geçen "cemaat namazın tümüne iştirak etti" cümlesindeki "namazın tümü" kelimesiyle cüz-kül alâkasıyla mecazen namazın ikinci rekatı kastedilmiş de olabilir.[1236][217]

**16. İmam Her İki Zümreye De (Ayrı Ayrı) Birer Rekat Namaz Kıldırır, Selâm Verir. (Her İki Zümre De Üzerlerinde Kalan) Rekatı Kendi Başlarına Kılarlar Diyenler(İn Delilleri)**

**1243.** ...İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.) iki zümreden birine bir rekât kıldırdı. (Rn arada) diğer zümre düşman karşısında bulunuyordu. Sonra (berikiler) namazdan ayrılıp öbürlerinin yerlerine durunca (bu sefer) onlar geldi. Resûlullah (s.a.) onlara da bir rekat namaz kıldırdı. Selâm verdi. Sonra hem kberikiîer hem de ötekiler birer rekat kaza ettiler.[1237][218]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı şekilde Nesâî ile Hâlid b. Mâdan daîbn Ömer vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'den rivayet ettiler. Meşrûk ile Yûsuf b. Mihrân'ın İbn Abbâs'tan naklettikleri söz de böyledir. Yûnus'un Hasan (el-

Basrî)'den naklettiği rivayete göre Ebû Musa da (korku namazını) bu şekilde kılarmış.[1238][219]

**Açıklama**

Düşman kıble cihetinde bulunduğu zaman İmam Ebû Hânife ile ashabına göre korku namazı böyle kılınır. Bir numara sonra tercümesini sunacağımız İbn Mes'ûd hadisi ile Bezhâr'm Ali (kerremallahü vecheh)den tahric ettiği rivayette tarif edilen bu şekle uygun düşmektedir. Bu kılınış şeklinde ictihâd konusu olan bir nokta kalıyor. Şöyle ki: İlk saf ilk rekatı ikinci secdeye kadar imam ile beraber tam kıldığı halde düşmana karşı bekçi durumunda olan diğer saf ise» imama rükû'dan itibaren uyabiliyor. Çünkü saflar yer değiştirinceye kadar imam kıraatini bitirip rükû'a varmış oluyor. İmam selâm verdikten sonra da evvelki saf namazını kıraatsiz sonraki ise, kıraatle tamamlar. Çünkü evvelki saf Lâhik, sonraki saf ise mesbûk durumdadır. Bir numara sonraki hadisten de anlaşıldığına göre imamın selâmından hemen sonra arkasındaki saf kalkıp namazını tamamlamış ve düşman karşısında bekleyen grubun yerini alarak onların da namazlarını imamla kılmalarını sağlamışlardır. Düşmanı gözetlemeye daha çok imkân verdiği için Hanefî ulemâsı safların ikinci rekatı böyle nöbetleşe kılmalarını mendûb görmüşlerdir. Nitekim, Evzâî ile Mâliki imamlarından Eşheb de korku namazının bu şeklini tercih etmişlerdir. Ayrıca İmam Şafiî bu şekli caiz gördüğü gibi Süfyan es-Sevrî'nin de caiz gördüğüne dâir rivayet bulunduğunu Hassâf zikretmektedir.
Nitekim İbn Abdilber de senedinin sağlam, metninin de "cemaatin imamdan önce selâm veremeyeceği" esasına uygun oiduğu gerekçesiyle korku namazıyla ilgili bu İbn Ömer hadisini bu konudaki diğer rivayetlere tercih etmiştir.[1239][220]

**17. İmam Her Gruba Bir Rekat Kıldırır, Sonra Selâm Verir. Bunun Üzerine Arkasındaki Grub Kalkar Bir Rekat Daha Kılarak Öbürlerinin Yerine Gider, Onlar Da Bir Rekat Daha Kılarlar Diyenlerin Görüşü İle İlgili Hadisler)**

**1244.** ...Abdullah b. Mes'ud'dan; demiştir ki:

Resûlullah (s.a.) bize korku namazı kıldırdı. (Cemaat) biri Resûlullah'ın arkasında diğeri de düşman karşısında olmak üzere iki saf halinde (ayağa) kalktılar. Resûlullah (s.a.) (arkasındaki) gruba bir rekat namaz kıldırdı. Sonra öbür gruba bir rekat namaz kıldırdı. Sonra öbür grub gelip bunların yerine durdu. Bunlar da (gidip) düşmana doğru yönelerek (onların yerlerine) durdular. (Resûlullah -s.a.-) berikilere de bir rekat kıldırdıktan sonra selâm verdi. Bunun üzerine (arkasındakiler de) kalktılar kendi başlarına bir rekat (daha) kıldılar ve selâm verdiler. Daha sonra gidip düşman karşısındaki öbür grubun yerini aldılar. Onlar da bunların yerine dönüp geldiler ve kendi kendilerine bir rekat kılıp sonra selam verdiler.[1240][221]

**Açıklama**

Ebû Yûsuf ‘tan başka bütün Hanefî ulemâsınca kabul edilen korku namazı budur. Bu hadis-i şerifte tarif edilen namaz şekli düşmanın kıble cihetinde olmadığı zamanda kılınan korku namazıyla ilgilidir. Her ne kadar "Ebû Ubeyde babasından hadis dinlememiştir. Husayf da zayıftır" diye bu hadise itiraz edenler olmuşsa da bu itiraz doğru değildir. Çünkü Ebû Ubeyde aslında sağlam bir râvidir. İmam Buhârî pek çok yerlerde onun rivayetlerini delil getirmiştir. Aynı şekilde Müslim de ondan hadis nakletmiş ve Ebû Davud onun mümtaz bir kişiliğe sahib olduğunu söylemiştir. Husayf hakkında da Ebû Zür'a el-İclî, İbn Ma'în, İbn Sa'd ve Nesâî gibi hadis otoriteleri sitâyişkâr ifâdeler kullanmışlardır.
Her ne kadar İmam Ebû Yûsuf, içerisinde gelip - gitme gibi namaza aykırı davranışlar bulunduğu için bu şekilde kılınan korku namazının caiz olmadığım söylemişse de diğer Hanefî uleması Nisa Sûresinin "Bundan sonra henüz namazını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar" mealindeki 102. âyetinde tarif edilen şekle uygun düştüğü için korku namazının bu hadiste ifade edilen şeklini diğerlerine tercih etmiş ve bu konuda İmam Ebû Yûsuf ile İbn Ebî Leylâ'nın tercih ettikleri (1236) numaralı Ebû Ayyaş ez-Zürakî hadisini ancak düşmanın kıble tarafında bulunması halinde geçerli görmüşlerdir.[1241][222]

**1245.** ...(Bir önceki hadisin)mânâsını aynı senedle İshâk b.Yûsuf (ve) Şerîk vasıtasıyla Husayf' tan Temîm b. Muntasır da rivayet etti. (Husayf) dedi ki:

"Peygamber (s.a.) tekbir getirince her iki saf da birlikte tekbir getirdi."
Ebû Dâvud dedi ki: Bir önceki hadisi (Şerîk'in rivayet ettiği) mânâ ile Husayf tan es-Sevrîde rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Semure de (korku namazını) böyle kılmıştır. Ancak (Semure'nin kıldırdığı korku namazında imama ikinci rekata yetişen ve) imamla bir rekat namaz kılan grub, (imam) selâm verince (daha önce birinci rekatı imamla beraber kılıp düşman karşısında beklemekte olan) arkadaşlarının yerlerine gitmişler, (bu sefer) onlar gelip kendi başlarına bir rekat kılarak (selâm vermişler) ve öbürlerinin yanına giderek (imamın arkasına gelmelerini) ve kendi başlarına bir rekat (daha) kılmalarını sağlamışlardır.
Ebû Dâvûd dedi ki: Şu (bir önceki) hadisi bize Müslim b. İbrahim de Abdussamed b. Habîb'den nakletti. Abdussamed; babam, Abdurrahman b. Semure ile birlikte Kâbul'e savaşa gittiklerini söyledi ve "Abdurrahman bize korku namazı kıldırdı" dedi.[1242][223]

**Açıklama**

Şerîk'in Husayf tan rivayet ettiği bu hadiste tarif edilen korku namazı bir önceki hadis-i şerifte tarif edilen korku namazından biraz farklıdır. Çünkü bir önceki hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem (s.a.)'in korku namazım kıldırırken iki safa ayırdığı cemaatin biri düşmanı gözetlerken diğerini arkasına durdurtup birinci rekatı arkasındakilerle kıldığı ve düşman karşısında bulunan grubun iftitah tekbirine iştirak etmediği ifâde edildiği halde, bu hadis-i şerifte iftitah tekbirine düşman karşısında bulunan grubun da iştiak ettiği ifâde edilmektedir. Musannif Ebû Dâvûd (r.a.)
bu hadis-i şerifi rivayet etmekle düşman karşısında bulunan grubun da birinci rekatın iftitah tekbirine iştirak etmesi gerektiği,önceki hadiste de zikredilmesi gerekirken her nasılsa bu durumun ifâde edilmemiş olduğuna dik kati çekmek ve her iki hadiste Husayf'dan rivayet edildiğine göre, bir önceki hadisin konumuzu teşkil eden hadise nisbetle biraz noksan olduğunu ifâde etmek istiyor.
Ancak hadis sarihlerinin beyânına göre aynı hadisi İbn Cerîr de Tefsîr'-inde Şerîk, Husayf, Ebû Ubeyde ve Ebu Ubeyde'nin babası vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'den nakletmiş ve düşman karşısında bulunan grubun iftitah tekbirine iştirak ettiğinden bahsetmemiştir.[1243][224] Her ne kadar bu

hadis-i şerifi Beyhaki de rivayet etmişse de senedi muallaktır, muttasıl değildir.
Musannif Ebû Davud'un, hadisin sonuna ilâve ettiği talikteki "bu hadisi mânâ olarak Husayf tan Sevrî de rivayet etti" mealindeki sözü izaha muhtaçtır. Çünkü Süfyan es-Sevrî'nin bu rivayetini Ebû Cafer et-Tahâvî de muttasıl bir senetle nakletmiştir. Gerçekten bu rivayetten hem Şerîk'in rivayet ettiği hadis gibi her iki saffın da iftitah tekbirine iştirak ettiği, hem de bir önceki hadiste ifâde edildiği gibi düşman karşısında bekleyen saffın iftitah tekbirine iştirak etmediği mânâsını çıkarmak mümkündür. Çünkü Süfyân es-Sevrî'nin bu rivayetinde “ = Onlann hepsi namazda idi ve Resülullah hepsine birden bir rekat namaz kıldırdı" cümlesi bulunmaktadır. Bu cümledeki "hepsi" sözüyle her iki safın da kast edildiği kabul edilirse, o zaman bu rivayet Şerîk'in sözünü te'yid eder. Fakat "hepsi" sözüyle "birinci saftakilerin hepsi" kast edilmiş ise, o takdirde Süfyan es-Sevrî'nin bu rivayeti bir önceki hadis-i şerifte tarif edilen korku namazı şeklini te'yid eder. Süfyan es-Sevrî'nin bu rivayetini Şerîk'in birinci mânâda anlayıp da anladığı gibi rivayet etmiş olması da mümkündür. Esasen Şerîk'irı bu şekilde rivayetlerde bulunarak pek çok yanlışlıklara düştüğü de bilinen bir gerçekter. Şurasını da söylemekte fayda var ki bu hadisi Şerîk'ten başka şu kimseler de rivayet etmişlerdir: **1.** İbn Fudayl, **2.** Abdulvâhid Ziyad, **3.** Abdulmelik b. el-Huseyn, **4.** Süfyan es-Sevri. İftitah tekbirine her iki saffın da beraberce iştirak ettiğini Şerîk'ten başka rivayet eden olmamıştır. Yine Ebû Davud'un talikinden korku namazını Resûl-i Ekrem (s.a.)'den sonraki devirlerde Abdurrahman b. Semure'nin de Abdullah b. Mes'ud hadisinde tarif edilen şekilde kıldığı anlaşılmaktadır. Abdurrahman b. Semure'nin bu uygulaması, Hanefi ulemâsının büyük çoğunluğunun delil kabul ettiği bir önceki Abdullah b. Mesud hadisini te'yid ettiği gibi; "Resûl-i Ekrem (s.a.)'den sonra korku namazı yoktur" diyen Hanefî imamlarından Ebû Yûsuf ile Şafiî ulemâsından Müzenî aleyhine bir delildir. Ancak Abdurrahman'ın bu uygulamasında 1244 no'lu İbn Mesud hadisinden farklı olarak imama ikinci rekatte yetişen grubun imamla birlikte bir rekat kılınca namazlarını tamamlamadan tekrar düşman karşısına gittiklerini, bunun üzerine düşman karşısında bulunan grubun gelip namazlarım tamamladıklarını ve selâm verip tekrar düşmanın karşısına giderek orada bekleyenlerin de gelip namazlarını tamamlamalarına imkân verdiklerini görüyoruz. Halbuki İbn Mesud hadisinde Resûl-i Ekrem'e ikinci rekâtta

yetişen taifenin namazlarını bitirmeden düşmanın karşısına dönmedikleri ifâde ediliyor. Hanefî ulemâsı, içinde gelip-gitmek gibi namazın ruhuna aykırı hareketler daha az olduğu için İbn Mesud hadisindeki uygulamayı Abdurrahman'm uygulamasına tercih etmişlerdir.[1244][225]

**18. İmam Her Taifeye Sadece Bir Rekat Kıldırır Ve Kalan Rekatı Kılmaları Gerekmez Diyenlerin Delilleri)**

**1246.** ...Sa'lebe b. Zehdem'den; demiştir kî:
Taberistan'da Said b. el-Âs ile beraber bulunuyorduk. Kalktı "Resûlullah (s.a.) ile beraber hanginiz korku namazı kıldı?" dedi. Huzeyfe de:
Ben, dedi ve her iki taifeye de birer rekat kıldırdı. (Daha sonra cemaat bu namazı) kaza etmediler, dedi.
Ebû Dâvûd dedi ki;
**1.** Bu hadisi aynı şekilde Ubeydullah b. Abdullah ile Mucâhid de İbn Abbas vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'den rivayet etmişlerdir.
**2.** Abdullah b. Şakîk de (bu hadisi) Ebû Hureyre vasıtasıyla Peygamber (s.a.)den rivayet etti.
**3.** Yezid el-Fakîr ile Ebû Musa[1245][226] da; hepsi de Câbir vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'den rivayet ettiler.
**4.** Bazıları "Şu'be'den (gelen bir rivayette) Yezid el-Fakîr hadisinde (her iki) taife de (kılamadıkları) diğer rekatı kaza ettiler" (cümlesinin bulunduğunu) söylüyorlar.
**5.** Bu hadisi aynı şekilde Simâk el-Haneftde tbn Ömer vasıtasıyle Peygamber (s, a.)'den rivayet etti.
**6.** Zeyd b. Sabit de Peygamber (s.a.)den nakletti (ve) dedi ki: "Cemaatin (kıldığı namaz) bir rekat Peygamber (s'.a.)'in (kıldığı namaz ise) iki rekat idi.[1246][227]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte tarif edilen korku namazı düşmanın kıble tarafında bulunmadığı zaman kılınan korku namazıdır. Ebû Huzeyfe (r.a.)'nin kıldırdığı bu korku namazı Sünen-i Nesâî'de şöyle anlatılıyor: "Huzeyfe ayağa kalktı, cemaat iki saf oldu. Biri arkasına durdu, diğeri de düşmanın karşısına geçti, önce arkasındakiler? bir rekat kıldırdı, sonra onlar düşman

karşısındakilere yer değiştirdiler. Bu sefer cephedekiler Huzeyfe'nin arkasında saf oldular. Huzeyfe onlara da bir rekat namaz kıldırdı. Daha sonra cemaat namazı kaza etmedi.”

Nitekim Buhâr’nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiği hadis-i şerif de tarif edilen bu şekli te'yid etmektedir. Ancak düşmanın kıble cihetinde bulunmasıyla ilgili olan İbn Abbas hadisine göre cemaatin hepsi birden Resûl-i Ekrem ile birlikte iftitah tekbirine iştirak etmişler, birinci taife Resûl-i Ekrem'le birlikte birinci rekatı kılarken ikinci taife onlara bekçilik etmiş, birinci taife de ikinci rekatı Resûl-i;Ekrem(s.a.)'le kılarken birinci taifede onlara bekçilik etmiştir.[1247][228]

Yine İbn Abbâs (r.a.) Müslim'in rivayet ettiği bîr hadis-i şerifte şunları söylüyor: "Allah, namazı Peygamberiniz Muhammed (s.a.)in dilinden, hazarda dört, seferde iki, korku zamanında da bir rekat olarak farz kıldı"[1248][229]

Korku namazının bîr rekat olduğunu ifade eden bu hadis-i şeriflerin zahiriyle Hasan el-Basrî, Dahhâk ve İshâk b. Râhûye gibi seleften bazı kimseler amel etmişlerse de Ebû Hanife, Şafiî, Mâlik ve Cumhûr-ı ulemâya göre korku namazı emniyet halinde kılınan namaz gibi kılınır. Yani hazarda kılmıyorsa dört, seferde kılmıyorsa iki rekat olarak kılınır. Fakat hiç bir zaman bir rekat olarak kılınması caiz değildir. Bu imamlar konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisiyle sözü geçen İbn Abbâs hadisini te'vil ederek; "Bu hadislerden maksat bir rekat imamla bir rekat da yalnız olarak kılmaktır" derler. Nitekim sahih hadislerin ifâdesine göre Peygamber (s.a.) ile ashabı korku zamanında namazlarını, bu şekilde kılmışlardır. Şafiî ulemâsından İmam Nevevî delillerin arasını bulmak için bu te'vilin mutlaka lâzım olduğunu söylüyor. Sözü geçen mezhep imamlarına göre metinde geçen "cemaat sonra kılmadıkları rekatı kaza etmediler" sözünden maksat, "emniyet hali avdet edince ikinci rekatı kaza etmediler" demektir. İkinci rekatı kılmadılar" demek değildir.

İmam Nevevî bu konuda şunları söylüyor:

Bu hadis şöyle de te'vil edilmiştir: Korku namazının bir rekatı imamla kılınır bir rekatı de ferdî olarak kılınır. Nitekim Hz. Peygamber ve ashabın böyle uygulamaları vardır. Bana kalırsa korku namazını bir rekat kılmak farz, iki rekat kılmaksa evlâdır. Böyle olursa hadisler arasında bir tearuz olmaz. Musannif Ebû Davud'un Ubeydullah'ın Miıcâhid vasıtasıyla İbn

Abbâs'dan rivayet ettiği hadisi, talik oîarak zikretmekten maksadı, mevzumuzu teşkil eden Huzeyfe hadisini takviye etmektir. Bu taükî Tahâvî, Hâkim, Ibn Cerîr ve Nesâî de muttasıl bir senetle zikretmişlerdir. Nesâî'deki metin şu mealdedir:

İbn Abbas anlatıyor: Resülullah (s.a.) Zûkarad'de korku namazı kıldırdı. Arkasında cemaat iki saf oldu. Saflardan biri ardına durdu. Ardındaki safa bir rekat kıldırdıktan sonra onlar diğerlerinin yerlerine geçtiler. Düşmana karşı duranlar da gelip Hz. Peygamber'in arkasında saf oldular. Peygamberimiz onlara da bir rekat kıldırdı. Daha sonra onlar (bu namazı) kaza etmediler.[1249][230]

Yine Musannif aynı maksatla diğer talikleri zikretmiştir. Bu taliklerden Cabir hadisini Tahavî İle Nesâî de muttasıl bir senetle nakletnıişlerdir. Nesâî'deki sözleri şöyledir: "Resûlullah (s.a.)'Ie beraber idik, namaz için kamet getirildi. Hz. Peygamber kalktı kendisiyle beraber bir grup da kalkıp arkasına durdu, diğer grub da düşman karşısına geçti. Arkasındakilerle bir rükû ve iki secde ile bir rekât kıldırdı. Sonra onlar düşman karşısına gidip oradakiler Hz. Peygamber'in arkasına geldiler. Onlara da bir rükû ve iki secde ile bir rekat kıldırdı. Sonra Hz. Peygamber selam verdi arkasındakiler ve düşman karşısındakiler de selam verdiler."[1250][231]

Yezid el-Fakir'den Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilen dördüncü talikte, cemaatin daha sonra bir rekatı kaza ettikleri ifade ediliyorsa da, bu rivayet Nesâî'nin Sünen'inde şu şekilde geçmektedir:

Resülullah (s.a.) müslümanlara korku namazı kıldırdı. Namaza kalktığında saflardan biri önünde diğeri arkasında idi. Arkasmdakilere bir rükû ve iki secde ile bir rekat kıldırdı. Sonra onlar diğerlerinin yerine gidip önde-kiler arkaya gediler. Hz.Peygamber bir rükû ve iki secde yaparak onlara da bir rekat kıldırdı. Sonra da selam verdi. Böylece Hz. Peygamber iki rekat, ashab ise tek rekat kılmış oldular.[1251][232]

İbn Ebi Şeybe'nin Yezid'den naklettiği rivayette de bu lâkilin sözleri netice itibariyle Nesaî'ninki gibidir.

Beşinci ve altıncı taliklerde de yine Resûl-i Ekrem (s.a.)'in korku namazını iki, ashabın ise, bir rekat olarak kıldıkları ifade ediliyor. Ancak bütün bu rivayetlerde tarif edilen korku namazı yukarıda açıklandığı şekilde te'vil

edilmiş ve delilller arasında bir çelişkinin olmadığı ortaya konmuştur.[1252][233]

**1247.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
Allah Teâlâ Peygamberinizin diliyle namazı size hazarda dört, seferde iki ve korku halinde de bir rekat olarak farz kıldı.[1253][234]

**Açıklama**

Bu hadis, "yolculukta dört rekatlı namazları ikişer rekat kılmak vâcibtir.Çünkü iki rekat kılmak bir ruhsat değil, azimettir" diyen Hanefîlerin delilidir. Esasen metinde geçen "es-salâ" kelimesinin başında bulunan harfi-i tarif ahd içindir. Bu bakımdan kelimesi "dört rekatlı namaz" anlamına gelir ki, hadisten Allah Teâlâ'nın seferde dört rekatlı namazların iki rekat olarak edâ edilmesini farz kıldığı anlaşılır. "Korku namazının bir rekat kılınması" meselesi ise, izaha muhtaçtır. Her ne kadar bu cümlenin zahirinden "korku namazını imamın da cemaatin de bir rekat kılması gerektiği" anlaşılıyorsa da bundan önceki hadisin 1. tâlikindeki Mücâhid'in İbn Abbas'dan gelen rivayetinde imamın iki, cemaatin ise bir rekat kıldığı ifade edilmektedir. Aynı râvînin naklettiği bu iki farklı rivayete bakan et-Tahâvî "bir imamın teşehhüdsüz, kuudsuz ve selâmsız olarak başkalarına bir rekat farz namaz kıldırması muhaldir. îbn Abbâs'dan gelen bu iki rivayet biri birine zıt olunca bunlardan herhangi birini delil kabul etmek mümkün değildir" diyor.[1254][235]
Bu hadis-i şerif "korku namazı cemaat için bir rekattır" diyen Huzeyfe, İbn Abbâs, Zeyd b. Sabit, Câbir b. Abdillah, Ebû Hureyre, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, es-Sevrî, Ahmed ve İshâk gibi ilim adamlarının delilidir. Ancak ulemânın büyük çoğunluğu bu hadisi "her iki saf imamla ayrı ayrı birer rekat kılmışlar, sonra da yalnız başına birer rekat daha kılmışlardır. Neticede hem imam, hem de her iki taife ikişer rekat kılmıştır" şeklinde te'vil ettiler. Fakat bilindiği gibi korku namazının iki rekat kılınması seferde caizdir. Hazar halinde korku namazının rekatları cumhura göre kısaltılamaz. Ahmed b. Hanbel'e göre ise, korku namazıyla ilgili hadislerin hepsi sahihtir. Hepsiyle amel edilebilir. Sadece bir tanesiyle amel edip de diğerlerini ihmal etmek doğru olmaz.[1255][236]

## 19. "İmam, Her Taifeye İkişer Rekat Kıldırır' Diyenler(İn Delilleri)

**1248.** ...Ebu Bekre (r.a.)'den; demiştir ki:
Peygamber (s.a.) korkulu bir anda Öğle namazı kıldırdı. (Cemaatin) bir kısmım arkasında, bir kısmını da düşman karşısında saf tutturdu. (Önce arkasındakilere) iki rekat kıldırdıktan sonra selâm verdi. Kendisiyle birlikte namaz kılanlar gidip (düşman karşısında duran) arkadaşlarının yerine durdular. Sonra onlar gelip (Resûlullah'ın) arkasında namaza durdular, onlara da iki rekat namaz kıldırdı. Sonra selam verdi. Böylece Resûlullah (s.a.) dört, ashabı ise iki rekat (namaz kılmış) oldu.[1256][237]
el-Hasen (el-Basrî) de böyle fetva verirdi.
Ebû Dâvûd dedi ki: Akşam namazı da yine böyledir. İmam için altı, cemaat için de üçer rekat (kılınır).
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı şekilde Yahya b. Ebî Kesîr de Ebû Seleme ve Câbir vasıtasıyla Pey amber (s m.)'den rivayet etti. Süleyman el-Yeşkuri de aynı şekilde; "Câbir'den o da Peygamber (s.a.) 'den " diye rivayet etti.[1257][238]

### Açıklama

Burada tarif edilen şekil düşmanın kıble cihetinde olmaması halinde kılınan korku namazıyla ilgilidir. Hadis-i şeriften anlaşılıyor ki, Resûl-i Ekrem (s.a.) iki selâm ile toplam dört rekat namaz kıldığı halde cemaat sadece iki rekat kılmıştır.
Bu tatbikat daha önce geçen korku namazı şekillerine benzemediğinden ulemâ arasında bu konuda görüş ayrılıklarının doğmasına sebeb olmuştur. Bu bakımdan Ebû Dâvûd, bu hadisin sıhhatini ifâde ve takviye etmek maksadıyla sonuna üç ayrı talik ilave etmek lüzumunu hissetmiştir. Ayrıca kendisinin de bu tatbikatı benimsediğini ortaya koymuş olduğu da bir gerçektir.
Nitekim imam Şafiî ile Hasan el-Basrî de bu görüştedirler. Bu görüşe katılmayan Hanefî ulemâsı ve onların görüşünde olanlar bu hadisi te'vil ediyorlar. Çünkü onlara göre hadisi zahirî mânâsına göre anlamak mümkün değildir. Zira bu olayın seferde vukua geldiği kabul edilecek olsa, o zaman Resûlullah'ın son iki rekatının nafile olması ve bundan da farz kılanın nafile

kılan imama uyması lâzım gelir. Farz kılanın nafile kılana uymasının caiz olmadığı ise, sahih hadislerin açık delaletiyle bilinen bir gerçektir. Bu namazın hazarda kılındığını kabul etmek de mümkün olmuyor. Çünkü o zaman da Resûl-i Ekrem (s.a.)'in ilk iki rekattan sonra selâm vermemesi gerekirdi. İşte bu görüşten hareket eden Hanefî ulemâsı bu namazın hazarda kılındığına, her iki grubun Resûl-i Ekrem (s.a.)'in arkasında iki rekat kıldıktan sonra namazı kendi başlarına tamamladıklarına, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in ilk iki rekattan sonra selâm verişinin de onun hususiyetlerinden olduğuna hükmetmişlerdir.
Ancak "cemaatin Resûl-i Ekrem'in arkasında namaz kıldıktan sonra kendi başlarına iki rekat daha kıldıklarına dair hadiste bir ifâde bulunmadığı gibi, dört rekatlı bir namazda ilk iki rekatten sonra selâm vermenin Resûl-i Ekrem'e ait bir özellik olduğuna dair de bir delil yoktur" diye kendilerine itiraz edilmiştir. Onlar da; "cemaat kendi başlarına iki rekat daha kılmıştır da râvîler bunu nakletmemişlerdir" diyerek kendilerini müdafaa ettikleri gibi; farz kılan bir kimsenin nafile kılan bir kimseye uyamayacağını söyleyerek muhalif görüşte olanları tenkid de etmişler ve karşı taraftan ikna edici bir cevab alamamışlardır. Yine Hanefî imamlarından Ebû Cafer et-Tahavî de bu hâdisenin bir farz namazın iki kere kılındığı zamanlara ait bir uygulama olduğunu ve Resûl-i Ekrem'in ardında namaz kılan taifelerin kendi başlarına iki rekat daha kıldıklarını fakat sonradan bu uygulamanın neshedildiğini söyleyerek muhaliflerine cevab vermiştir.[1258][239] Her ne kadar bu nesh iddiasına hadis-i şerifi nakleden Ebû Bekre (r.a.)'in Resûl-i Ekrem'in son zamanlarında müslüman olduğu gerekçesiyle itiraz edilebilinirse de, Ebû Bekre (r.a.)'nin naklettiği bu korku namazını kendisi bizzat görmediği halde bu olayı bir başka sahâbiden işiterek mürsel olarak nakletmiş olması da mümkündür. Yine Hanefî ulemâsına göre metindeki; "Resûlullah (s.a.) ilk iki rekatten sonra selam verdi" sözüyle "Tahiyyâtı okudu" denilmek istenmiş de olabilir.
Musannif Ebû Davud'un hadisin sonuna ilâve ettiği, "akşam namazı da böyledir, imam için altı, cemaat için de üçer rekat kılınır" sözü, kendi sözü ve şahsî kıyâsıdır. Bununla beraber, Darekutnî, Beyhakî ve el-Hâkim'in Hz. Peygamber (s.a.)'in bir korku ânında akşam namazını her iki taifeye ayrı ayrı üçer rekat kıldırdığına dair.Ebû Bekre (r.a.)'den naklettikleri bir hadis

de vardır. el-Hâkim'e göre bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun sahih bir hadistir.
Bu durumda İbn Hacer el-Askâlanî'nin Fethu'l-Bârî'de "korku halin-, de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in akşam namazını nasıl kıldığı konusunda bir haber yoktur" şeklindeki sözünü "Korku halinde kılınan akşam namazının iki taife arasında nasıl bölüneceğine dair bir haber yoktur" şeklinde anlamak lâzımdır. Gerçekten de bu konuda aydınlatıcı bir haber bulunmadığından korku anında kılman akşam namazının iki taife arasında nasıl bölüneceği hususunda ilim adamları görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu görüşler iki maddede özetlenebilir:
**1.** İmam ilk taifeye iki rekât, ikinci taifeye de bir rekat kıldırır.
**2.** İlk taifeye bir, ikinci taifeye de iki rekat kıldırır.
İmam Ebû Hanife ile taraftarları ve İmam Malik birinci görüşü benimsemişlerken İmam Şafiî ile Ahmed b. Hanbel bu görüşlerden birincisini ikincisine tercih etmekle beraber ikincisiyle amel etmenin de caiz olduğunu söylemişlerdir.
Şevkânî ise, Bahr'de Hz. Ali'nin akşam namazını birinci taifeye iki rekat kıldırdığına dair bir rivayet bulunduğunu ve burada başka bir görüşe yer olamayacağını ifade ediyorsa da ikinci görüşü benimseyen ilim adamları da yine Hz. Ali'nin bir tatbikatını kendi görüşleri için delil göstermektedirler. Ancak yine sözü geçen Bahr isimli eserde birinci görüşün, namazın mutad olan düzenine daha uygun oluşu sebebiyle ikinci görüşü tercih edilebileceği belirtilmektedir. Çünkü birinci görüşün uygulanışı şöyledir: İmam birinci taifeye iki rekât kıldırıp da üçüncü rekat için kalkınca bunlar kalan rekatı kendi kendilerine tamamlamak üzere imamı terk ederler ve namazı bitirip düşman karşısında bekleyen arkadaşlarının yerlerini alırlar. Bu sefer de onlar gelirler kendilerini üçüncü rekatın kıyamında beklemekte olan imama uyarlar. İmamla birlikte bir rekat kıldıktan sonra imamı terk ederler. Bu terki de isterlerse imamı teşehhüdde oturur oturmaz, isterlerse selâm verdikten sonra yaparlar.
İkinci görüşe göre ise, akşam namazının korku ânında kılınış şekli şöyledir: İmam ikinci rekata kalkınca birinci taife kendisini terk eder ve kalan rekatları kendi kendine tamamlayarak düşman karşısında mevzilenmiş olan arkadaşlarının yerine geçerler ve onların da gelip kendilerini ikinci rekatın kıyamında beklemekte olan imama uymalarını sağlarlar. İkinci taife de imamla birlikte iki rekat kıldıktan sonra imamı isterlerse en son oturuş

anında isterlerse, selamdan sonra terk ederek kılamadıkları üçüncü rekatı tamamlarlar.
Musannif Ebû Dâvûd konumuzu teşkil eden hadisin Yahya b. Kesîr tarafından da rivayet edildiğini söylemekle hadisin sağlam olduğunu ve başka rivayetlerle takviye edildiğini ifade etmek istiyor. Gerçekten bu hadis Müslim'de şu manaya gelen lâfızlarla nakledilmiştir:
"Resûlullah (s.a.) ile birlikte döndük ve Zatü'r-Rika denilen yere geldik. Gölgeli bir ağacın yanına geldiğimizde onu Resûlullah (s.a.)'a bıraktık. Derken müşriklerden bir adam çıkageldi. Resûlullah (s.a.)'in kılıcı ağaçta asılı idi. Kılıcını alarak kınından çekti ve Resûlullah (s.a.)'e:
Benden korkuyor musun? dedi. Resûlullah (s.a.):
Hayır, cevabım verdi. Müşrik:
Şimdi seni benden kim koruyabilir? dedi. Efendimiz:
"Beni senden Allah korur"cevabını verdi. Resûlullah (s.a.)'in ashabı bu adamı tehdid ettiler. O da kılıcı kınına sokarak (ağaca) astı. Az sonra namaz için ezan okundu. Resûlullah (s.a.) bir taifeye iki rekat namaz kıldırdı. Sonra onlar geri çekildiler. Öteki taifeye de iki rekat namaz kıldırdı. Bu suretle Resûlullah (s.a.) dört rekat cemaat ise, ikişer rekat kılmış oldular."[1259][240] Musannif Ebü Dâyûd bu hadisin sıhhatini isbatlamak için Süleyman el-Yeşkurî tarafından da merfû' olarak rivayet edildiğini söylemiştir. Aslında bu hadisi yine Süleyman'ın Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Sa'd el-Ezdî'den rivayet ettiği gibi Katâde ve Amr b. Dinar da Ebû Saîd el-Ezdî'den rivayet etmişlerdir.
Musannifin, hadisin sonuna ilâve ettiği bu taliki İbn Cerir et-Taberî mevsûl bir senedle Resûl-i Ekrem'e ulaştırırken Beyhakî de es-Sünenu'I-Kübrâ'da muallak olarak nakletmiştir.
Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; buraya kadar musannif Ebû Dâ-vûd korku namazının kılınışıyla ilgili olarak dokuz ayrı hadis nakletmiştir. Bunlardan birincisi, "Düşman kıble tarafında bulunduğu zaman korku namazının nasıl kılınacağım tarif eden" 1236 numaralı Ebu Ayyaş ez-Zurakî hadisidir. Süfyân Sevrî, İbn Ebî Leylâ, imam Şafiî bu hadis ile amel ettikleri gibi İmam Mâlik ile İmam Ahmed'in de bu hadisle amel ettiklerine dair bir rivayet vardır. Bu babda korku namazıyla ilgili olarak rivayet edilen diğer sekiz hadis ise, düşmanın kıble cihetinde bulunmaması halinde korku namazının nasıl kılınacağına dairdir. Bu hadisler sırasıyla şunlardır:

**1.** 1237 numaralı Sehl b. Ebî Hasme hadisidir ki, Ali, İbn Abbâs, Ebû Hureyre, İbn Ömer, İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed ve Ebû Sevr (r. anhüm) bu hadis-i şerifle amel etmişlerdir.
**2.** 1238 ve 1239 numaralı hadislerdir ki, bunlarla da İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed ve Dâvûd-ı Zahirî (r.anhum) amel etmişlerir. .
**3-4.** 1240 ve 1241 numaralı Ebû Hureyre hadisleriyle 1242 numaralı Hz. Âişe Hadisidir. Bu hadislerle de Zâhiriyye ulemâsı ve bir rivayete göre de İmam Ahmed amel etmiştir.
**5.** 1243 numaralı İbn Ömer hadisi. Bu hadis-i şerifler de İmam Ebû Hanife ve ashabı, Abdurrahmân b. Evzâî ve Mâliki imamlarından Eşheb amel ettiği gibi İmam Şafiî ile Ahmed'in de bu hadisle amel ettiğine dair bir rivayet vardır.
İmam Buhârî de korku namazı konusunda bu hadisi diğerlerine tercih etmiştir.
**6.** 1244 numaralı tbn Mes'ud hadisidir. Bu hadis-i şerifle de İmam Ebû Hanife ve tbn Ömer hadisiyle amel eden diğer ulemâ amel etmişlerdir.
**7.** 1246 numaralı Huzeyfe hadisidir ki, bununla da îbn Abbâs, Zeyd b. Sabit, Câbir, Ebû Hureyre, Ebû Musa el-Eş'ârî ve el-Hasan el-Eş'arî, İbn Ömer, es-Sevrî ve tshak amel etmişlerdir.
**8.** 1248 numaralı konumuzu teşkil eden Ebû Bekre hadisidir. Bilindiği gibi bu hadis-i şerifle de imam Şafiî ile Hasan el-Basrî amel etmişlerdir.[1260][241]

## 20. Düşman Peşinde Olan Bir Kimsenin Namazı

**1249.** ...Abdullah b. Üneys[1261][242] (r.a.)'den; demiştir ki: - Resûlullah (s.a.) beni Ürene ve Arafat taraflarında bulunan Halid b. Süfyan el-Hüzelî'ye gönderdi ve "git onu öldür" buyurdu. Abdullah sözlerine devamla dedi ki: "Onu ikindi namazı (vakti) girince gördüm ve (kendi kendime); "bununla benim aramda namazı (vaktin dışına) ertelememi gerektiren bir şey olmasından korkarım" deyip imâ ile namaz kılarak ona doğru yürüyüp gittim. Kendisine yaklaşınca bana; "Sen kimsin? "dedi. Ben:
Arablardan biriyim. Duyduğuma göre (Peygamberim diyen şu) zât (aleyhine kuvvet) topluyor(muş)sun; dedim. O da:

Evet bununla meşgulüm, dedi. Onunla bir süre yürüdüm. Fırsatını bulunca kılıcımı çekip işini bitirdim.[1262][243]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde ve Beyhakî de es-Sünenü'1-Kübrâ'sında nakletmiştir. Beyhakî'nin Sünen'inde geçen rivayet şu mealdedir: "Resûl-i Ekrem (s.a.) beni çağırdı ve; "haber aldığıma göre İbn Nebîh el-Hüzelî benimle savaşmak için kuvvet toplama faaliyetlerine girişmiş, git onu öldür, gel" buyurdu. Ben de:
Ya Resûlallah, bana onun vasıflarını bildir de onu tanıyayım dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.):
"Senin onu tamyabilmen için açık alâmet vardır. O da şudur: Onu buldun mu ondan dolayı sen bir korku duyacaksın."Kılıcımı kuşanarak çıktım. Onu görünce Resûl-i Ekrem (s.a.)'in dediği gibi bir korkunun kendimi sardığını gördüm. Kendisine yöneldim ikindi vakti girmişti. Aramızda başlayacak bir mücâdelenin beni namazdan alıkoyacağından korktuğum için imâ ile namaz kılarak ona doğru ilerlemeye devam ettim.Yanına varınca, bana:
Sen kimsin, dedi. Ben de:
Senin şu Peygambere karşı kuvvet topladığını işiten ve bu sebeple buraya kadar gelen bir arabım diye cevap verdim. Bunun üzerine:
Evet biz bu işle uğraşıyoruz diye cevab verdi.
Kendisiyle biraz yürüdük, fırsatını bulunca kılıcı çekip öldürdüm. Sonra onu bineğine yüzüstü kapanmış bir halde terk ettim ve Resûl-i Ekrem (s.a.)'in huzuruna geldim. Bana:
“Allah seni dünya ve âhirette kurtuluşa erdirsin" diye duâ etti. Ben "Onu öldürdüm ya Resûlallah" deyince "doğru söylüyorsun" dedi ve beni evine götürüp bir baston verdi ve "Bunu yanından ayırma" buyurdu. Ben halkın arasına bu bastonla çıkınca;
Ey Abdullah, bu yanındaki nedir? diye sormaya başladılar. Ben de: "Bunu bana Resul-i Ekrem verdi ve yanımdan ayırmamamı söyledi" deyince, onlar:
Dönsen de bunun ne olduğunu kendisine sorsan olmaz mı? dediler. Ben de bunun üzerine kendisine müracaat ettim ve:
Ya Resülellah, bu bastonu bana niçin verdin? dedim. Resul-i Ekrem (s.a.);

"O baston kıyamet gününde seni tanımam için bir alâmet olacaktır. Çünkü kıyamet gününde asasına dayanarak rahaîça gezen kimse pek az ofacaktır" buyurdu.
Abdullah bastonu yanından hiç ayırmadı, kılıcıyla birlikte taşıdı. Hatta ölünce kefenine konulmasını vasiyet etti. Vasiyeti yerine getirildi. Hafız İbn Hacer bu hadis hakkında "Hasen" demiştir.[1263][244]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bu hadis vaktin çıkmasından korkulduğu zaman namazın ima ile kılınabileceğine delalet etmektedir.
Çünkü İbn Üncys bunu Resûl-i Ekrem (s.a.)'e haber verdiği zaman Resûl-i Ekrem itiraz etmemiştir. Çünkü Beyhakî'nin Delâü'inde Abdullah b.Uneys'in bunu Resûl-i Ekrem (s.a.)'e haber verdiği nakledilmiştir.
**2.** Düşman peşinde olan bir kimsenin düşman kıble cihetinde bulunmasa bile yürüyerek dahi olsa namazını ima ile kılması caizdir. Nitekim mâlikî ulemasından İbn Habîb ve bir rivayete göre de İmam Şâfiî bu görüştedirler.
**3.** İbn Münzir'in beyânına göre düşman tarafından kovalanan bir kimse hayvan üzerinde imâ ile namaz kılabilir. Fakat düşmanı kovalayan bir kimsenin namaz kılmak için hayvanından inmesi gerekir. Ancak İmam Şafiî attan indiği takdirde arkadaşlarını kaybetme tehlikesi bulunan bir kimsenin bu şartlar altında hayvan üzerinde namaz kılmasının caiz olacağım söylemiştir. Çünkü düşmanı kovalayan kimse kovalanan kimse kadar tehlikeye maruz değildir. Bu mevzuda Hanefî mezhebinin görüşü Bedayi' sahibinin dediği gibidir: "Eğer binitli olan kimse düşmanı tarafından aranan bir kimse ise, onun yürümekte olan hayvan üzerinde namaz kılmasında bir sakınca yoktur. Çünkü her ne kadar hayvanın yürümesi mânâ olarak sürücüsüne nisbet edilirse de tehlike hali geçtikten sonra normal olarak hayvana nisbet edilir.
Fakat bu kimsenin yürüyerek ve yüzerek düşmandan kaçarken ima ile namaz kılması caiz değildir. Çünkü bu hareketler kendisinden başkasına nisbet edilemez. Düşmanı kovalama durumunda olan kimsenin binitli olarak namazı ise, hiçbir zaman caiz olamaz. Çünkü bu kimse korku hâlinde değildir. Hayvanından inmesi gerekir."[1264][245]

Fakat korkunç bir harp ve saire hâlinde bir İslâm fırkasının korkulan artar, binmiş oldukları hayvanlardan yere inmekten âciz bulunurlarsa her râkib gücü yettiği tarafa doğru imâ ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa kazaya bırakır.[1265][246]
İmam Ahmed, Atâ, Hasen el-Basrî'ye göre ise, düşman tarafından kovalanan kimse namazını yürürken ima ile kilabilirse de düşmanı kovalama durumunda olan kimse kılamaz. İmam Şafiî de bu görüşü tercih etmiştir. İmam Evzâî ve Mâlikî ulemâsından İbn Habîb'e göre yürürken ima ile namaz kılmanın caiz oluşunda kovalayan ile kovalanan arasında bir fark yoktur. Her ikisi için de caizdir.[1266][247] Hafız İbn Hacer bu mevzuda şunları söylemektedir: Bu hadis ile her ne kadar düşman peşinde olan bir kimsenin yürürken namazını ima ile kılabileceğine hükmedenler varsa da aslında bu hadis bir delil niteliği taşımamaktadır. Çünkü bu hadisteki tatbikat bir sa-habiye aittir.Resûl-i Ekrem (s.a.)'in fiillerinde böyle bir tatbikat yoktur. Resül-i Ekrem, (s.a.)'in de bu sahâbinin tatbikatını kabul ettiğine dâir kesin bir delil de yoktur."[1267][248]

**5. NAFİLE NAMAZLAR BÖLÜMÜ**

## 1. (Günlük Nafileler)

**1250.** ...Ümmü Habîbe (r.anhâ)'den; demiştir ki:
Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu:

"Kim günde on iki rekat nafile (namaz) kılarsa o namazlar sebebiyle kendisine cennette bir ev yapılır."[1268][1]

## Açıklama

Başlığımızı teşkil eden "nafile naınazlar'dan maksat beş vakit namazlara bağlı olarak kılınan "revâtib" dediğimiz sünnetlerdir. AIiyyü'l-Kaarî'nin ifâdesine göre, her ne kadar sünnetlerin bazısı, bazısına nisbetle daha kuvvetli ise de aslında sünnet, nafile, tatavvu', mendûb, müstehab, murağğab kelimeleri eş anlamlıdır, hepsi de aynı mânâya gelir. Sahih bir hadis-i şerifte buyuruluyor ki: "Kıyamet gününde kulun amelinden ilk hesaba çekileceği şey namazdır. Eğer namazının hesabını tam verirse kurtulmuştur. Eğer tam veremezse iflâs etmiştir. Eğer farz namazlarından bir eksiği varsa Allahu Teala: "Kulumun nafile namazları olup olmadığım iyice araştırın" buyurur. (Eğer nafile namazları varsa) farz namazlarındaki eksiği bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer amelleri de bu şekilde muhasebe edilir."[1269][2]
Şafiî ulemâsından Nevevî de diyor ki: "Bu hadise göre farzlar noksan bile olsa, kılınan nafileler kabul edilir. "Farz tamamlanmadıkça kılınan nafilelerinin makbul olmayacağını" ifâde eden haber zayıftır. Şayet doğruluğu kabul edilse bile bu, farzdan sonra kılınan son sünnetlerle ilgili olabilir ve "farz kılınmadan son sünnet kılınamaz" Çünkü son sünnetin sahih olması ondan önce kılınacak farz namazın sıhhatine bağlıdır" demektir. Aslında bu sözün mânâsı "farzdan önce kılınan son sünnet sahih değildir" demek değildir. Bu sünnet son Sünnet olarak caiz değildir" demektir.[1270][3] Günümüzde "Farz borcu olan kimsenin sünnet kılamayacağı" gerekçesiyle halkı sünnetleri terk etmeye ve sünnet yerine kaza namazı kılmaya teşvik edenlerin Hanefî mezhebine göre bir

mesnedleri olmadığı bütün açıklığıyla meydanda olduğu gibi Şafiî ulemasından bile bu görüşün zayıf olduğunu söyleyenler vardır. Kaldı ki bu kimseler Hanefî mezhebi adına fetva verdiklerini iddia etmektedirler.
Bilindiği gibi bir fıkıh terimi olarak sünnet: Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimizin farz ve vâcib olmayarak yapmış oldukları şeydir. Sünnet-i müekkede ve sünnet-i gayr-i müekkede olarak iki kısma ayrılır.
Sünnet-i Müekkede: Peygamber Efendimizin devam edip pek az terk buyurmuş oldukları sünnettir. Sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri gibi.
Sünnet-i gayr-i müekkede: Fahr-i âlem Efendimizin ibâdet maksadıyla ara-sıra yapmış oldukları şeylerdir. Yatsı ve ikindi namazlarının ilk sünneti gibi.
İslâm dininde çok mühim bir yeri olan ezan, ikâmet, cemaate devam gibi sünnetlere "Sünnet-i Hüdâ" denir ki, bunlar da birer sünnet-i müekkededir. Resül-i Ekrem (s.a.)'in yiyip içmeleri giyip kuşanmaları, oturup kalkmaları gibi siret-i nebeviyyelerine ait şeyere de "Sünen-i Zevâid" adı verilmiştir ki, bunlar da birer sünnet-i gayr-ı müekkededir. Hanefî uleması sahâbe-i kiramın takib ettikleri zühd ve takva yolunu da "sünnet" saymışlardır.
Sünnetin hükmü: Sünnet-i müekkede ve sünen-i hüdâ denilen sünnetlerin yapılmasında sevab; bile bile terk edilmesinde itab (azarlama) vardır. Gayr-i müekkede ve "zevâid" denilen sünnetlerin yapılması ise, pek güzeldir. Sevgili, muazzez Peygamberimize uymanın bir alameti olduğundan sevaba, ve Peygamberimizin şefaatine vesilesi olacağı umulur. Fakat terk edilmesi, kınanması gerekmeyen bir hâdisedir.
Müstehab: Bir fıkıh terimi olarak Resûl-i Zrşan Efendimizin bazan yapıp bazan terk buyurmuş oldukları şeylerdir. Kuşluk namazı gibi. Bu bir nevi sünnet-i gayr-i müekkede demektir. Müstehablara, mendub fazilet, nafile, tatavvu, edeb adı da verilir. Şöyle ki: Müstehab olan bir şeye sevabı çok olup işlenmesi arzu edildiğinden mendub, fazilet denir. Farz ile vâcib üzerine ilâve olarak yapıldığı için de nâfiEe denilir. Kat'î bir emre dayanmaksızın sadece teberru suretiyle yapıldığı için de tatavvu' ismi verilir. Güzel ve beğenilen bir haslet olması dolayısıyla de edeb denilmiştir. Müstehabın yapılmasında sevab vardır. Yapılmamasında ise, tenzihen olsun, kerahet yoktur.
Şafiî ve Hanbelî fukahasına göre, sünnetler ile mendublar biridir. Herhangi bir sünnete müstehab ve mendub da denir.[1271][4]

Konumuzu teşkil eden hadis-i şirefi Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetlerinde "öğlenin farzından önce dört rekat ve sonra iki rekat, akşamın farzından sonra iki rekat, yatsının farzından sonra iki rekat ve sabahın farzından önce iki rekat" şeklinde geçmektedir.[1272][5] Nesâî'nin bir rivayetinde de, "yatsıdan sonra iki rekat" yerine bir hata eseri olarak "ikindiden önce iki rekat" şeklinde geçmektedir.[1273][6]
Fıkıh âlimleri her ne kadar bu hadisi, beş vakit namazlara bağlı olarak kılman sünnet-i müekkedelerin toplam 12 rekat olduğuna delil olarak naklederlerse de Hanefî ulemasından İbn Humam'a göre bu hadis mendub ve müstehaba delalet eder. Bu bakımdan bu hadisin beş vakit namaza bağlı olarak kılınan, müekked sünnetlerin on iki rekat olduğuna delâlet ettiği söylenemez. Çünkü müekked sünnetin sübutu için, Resûl-i Ekrem'in o fiile devam ettiğinin sabit olması gerekir. Bu hadis-i şerifte ise, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bu sünnetlere devam ettiğine dâir bir işaret yoktur. Ancak hadis-i şerifte sözü geçen namazların müekked sünnet olduğu îbn Ömer ve Âişe (r.anhuma) hadislerinin beraber delâleti ile anlaşılır. İbn Ömer hadisinde şöyle buyuruluyor: "Ben Peygamber (s.a.)'den öğleden önce iki, öğleden önce iki, öğleden sonra iki akşamdan sonra evinde iki, yatsıdan sonra iki, sabahtan önce iki rekat olmak üzere on rekat (nafile namaz) öğrendim"[1274][7] Hz. Âişe (r.an-hâ) hadisinde de şöyle buyuruluyor: "Resul-î Ekrem (s.a.) öğleden evvel dört, sabahtan önce iki rekat kılmayı asla terk etmezdi."[1275][8]
Hanefî ulemâsından Buhârî şârihi Aynî'nin beyânına göre, hadisler arasındaki bu ihtilâf şu şekilde uzlaştırılmıştır:
**1.** Abdullah b. Ömer rekatın ikisini unutup iki rekat rivayet etmiş olabilir.
**2.** Resûl-i Ekrem Efendimiz öğleden evvelki sünnetleri kâh dört, kâh iki kılmış, birinciyi Hz. Âişe; ikinciyi de İbn Ömer rivayet etmiş olabilir.
**3.** Resûl-i Ekrem mcsciddc iki, hane-i saadette dört (rekat namaz) kıldığı için bunlardan birincisi Abdullah b. Ömer, ikincisi de Hz. Âişe tarafından rivayet edilmiş olabilir.
Bütün bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak öğle namazının ilk sünnetini dört rekatlen aşağıya düşürmemek lâzımdır. Çünkü dörl sayısına iki de dâhildir. "İbn Ömer Resûl-i Ekrem (s.a.)'in yalnız mescidde kıldığı namazı biliyordu. Hz. Âişe ise, hem mescid hem de evdeki hâline vakıf idi"

diyenler de vardır. Gerek İbn Ömer (r.a.) gerekse Hz. Âişe (r.anhâ) gördüklerini nakletmişlerdir. Bununla beraber, bu konuda Hz. Âişe'nin müşahedesinin gerçeği daha çok yansıtacağında şüphe yoktur. Belki de Hz. Âişe bu hadisi Hz. İbn Ömer'in yanlışını düzeltmek için nakletmiştir.
İmam Taberî de bu konuda şunları söylemiştir: "Resûl-i Ekrem (s.a.) öğle namazından evvel ekseriyetle dört rekat kılardı. Bazan iki kıldığı da olurdu."[1276][9]
Netice olarak şunu söyleyebiliriz: İbn Ömer hadisi ile Hz. Âişe hadisi bir arada mütalaa edildiği zaman Resûl-i Ekrem Efendimizin hergün farz namazlara bağlı olarak ve farz namazların dışında belli rekatte namaz kılmaya devam ettiği anlaşılır. Şöyle ki: Hz. Âişe hadisi Resûl-i Ekrem'in bu namazlara devam ettiğini ifâde ederken, İbn Ömer hadisi de bu namazların on, rekat olduğuna delâlet eder. Ancak İbn Ömei (r.a.) Resul-i Ekrem (s.a.)'in evde kıldığı dört rekat namazdan haberdar olamadığı için Resûl-i Ekrem (s.a.)'in zevalden sonra kıldığı iki rekat tahiyyetü’l -mescid namazını devamlı işlediği bir sünnet zannetmiş bu sebeple "öğleden evvel iki rekat kılardı" şeklinde rivayet etmiştir. Öyleyse; "İbn Ömer hadisi Resûl-i Ekrem (s.a.)'in farz namazlara bağlı olarak on iki rekat müekked sünnet kıldığına delâlet etmektedir" denebilir. Bu konuda öğle namazı ile cuma namazı arasında bir tefrik yapılmadığından hanefî ulemâsı cuma ile öğle namazının ilk sünneti arasında bir faık görmemişlerdir. Resûl-i Ekrem (s.a.)'in öğleden evvel dört, öğleden sonra da iki rekat kıldığına dair en açık hadis Müslim'in rivayet ettiği şu hadistir: "ResuhıUah (s.a.) benim evimde öğleden evvel dört rekat (nafile namaz) kılar, sonra (mescide) çıkarak cemaate namaz kıldırır, sonra (tekrar benim evime) girerek iki rekat (nafile) daha kılardı. Cemaate akşam namazını kıldırır sonra (benim evime) gelerek iki rekat nafile kılardı. Cemaate yatsıyı kıldırır ve (yine benim evime) girerek, iki rekat (nafile) kılardı. Geceleyin içlerinde vitir de dâhil olmak üzere dokuz rekat namaz kılardı. Bazı geceler, namazı ayakta, uzun kılar, bazı geceler de oturarak uzun kılardı. Ayakta kılarken okursa, ayaktan rükû ve sücûda varırdı. Otururken okunursa, oturduğu yerden rüku ve secde ederdi. Fecir doğunca, iki rekat (nafile namaz) kılardı."[1277][10]
Ulemanın beyânına göre nafile ibâdetlerin meşru olmasındaki hikmet:
**a.** Farzların noksanlığım, onlarla tamamlamak,

**b.** Farzdan önce nafile ibâdet yapmak sureti ile nefsi, ibâdete alıştırmak, kalbi tamamıyla farza hazırlamak ve,

**c.** Şeytanının tamahını kırmak gibi şeylerdir,

el-Hidâye şerhlerinden "Fethu'l-Kadîr"in "Nevâfil" babında şu satırlar yer almaktadır:

"en-Nekâzil" nâm eserde deniliyor ki; beş vakit namazın sünnetlerini terk eden kimse, bunların hak olduğuna itikad etmezse, kâfir olur. Hak olduklarına inanır da kılmazsa sahih kavle göre, günahkâr olur. Çünkü onları terk edenler hakkında tehdid vârid olmuştur. Şüphesiz ki günah vacibin terkinden dolayı lâzım gelir. Evet sünnetleri terk etmek, Resûlullah (s.a.)'in sünnetlerini işlemeye bağlı olan uhrevi kazanç ve derecelerin elden gitmesiyle sonuçlanır. Ama bu hüküm sünnetler istihfaf edilmeksizin hatta son derece edeb ve tazim göstermekle beraber bırakıldığına göredir. Böyle olmazsa, onları terk etmeye sebeb olan şeyin hâline göre verilecek hüküm küfürle günah arasındadır..."[1278][11]

Ker ne kadar konumuzu teşkil eden hadisin "sünneti müekkedeleri kılan kimsenin Cennete gireceği" ifâdesinden sünnetlere devam etmeyenin Cennete girmeyeceği gibi bir mana da akla gelebilirse de bu hadisten böyle bir mana çıkarmak doğru değildir. Çünkü her ne kadar şartın bulunması cezanın da bulunmasını gerektirirse de şartın olmaması cezanın da olmamasını gerektirmez. Çünkü şart sebeptir. Ceza ise, müsebbebtir. Sebebin bulunmamasından müsebbebin (neticenin) de bulunmaması gerekmez. Zira müsebbebin bir çok sebebi bulunabilir. Bir tanesinin bulunmaması müsebbebin de bulunmamasını gerektirmez.[1279][12]

"Cennette kendilerine bir ev yapılır" sözünden maksat, "Cennete önce girerler" demek de olabilir. Çünkü cennete kayıtsız-şartsız girmeyi icab ettiren şey imandır.[1280][13]

**1251.** ...Abdullah b. Şakîk'den (şöyle) dedi(ği rivayet edilmiştir:)

Âişe (r.a.)'ye Resûlullah (s.a.)'în (kıldığı) tatavvu namazını sordum da (şöyle) cevab verdi: "Öğleden evvel evimde dört rekat kılar, sonra çıkar cemaate namazı kıldırdıktan sonra tekrar evime gelir iki rekat (daha) kılardı. Cemaate akşam namazını kıldırır. Sonra evime döner iki rekat (daha nafile namaz) kılardı. Cemaate yatsı namazını kıldırdıktan sonra da evime girip iki rekat daha kılardı. Geceleyin de vitir dahil dokuz rekat (namaz)

kılardı. Bazı geceler oturarak ve (bazı geceler de) ayakta uzun zaman namaz kılardı. Ayakta kılarken okursa, rükû ve sücûda da ayaktan varırdı. Otururken okursa rükû' ve sücûdu da oturarak yapardı. Sabah olunca da iki rekat (nafile) kılardı. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun."[1281][14]

**Açıklama**

**1.** Bu hadis-i şerifte Cenab-ı Peygamber (s.a.)'in bazı geceler vitir dâhil on rekat namaz kıldığı ifâde edilirken Bu
hârî'nin bir rivayetinde "geceleyin on bir"[1282][15] bazı rivayetlerde de "oniiç rekat kılar"[1283][16] dediği ifâde edilmektedir. Hz. Âişe'den gelen diğer bir rivayette de “geceleyin dokuz rekat namaz kılardı, fakat yaşlanınca yedi rekat kılmaya başladığı" rivayet olunmaktadır.[1284][17]
Yine Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte de; "Resûl-i Ekrem (s.a.) gece onüç, sabah ezanından sonra da iki rekat daha namaz kılardı"[1285][18] dediği ifâde edilmektedir ki toplam onbeş rekât eder.
Resul-i Ekrem'in gece namazlarım onüç rekat kıldığını ifâde eden Hadis-i şerifte, Resûl-i Ekrem'in gece namazları, yatsının son sünneti ile beraber hesaplanmıştır. Resûl-i Ekrem gece namazına kalktığı zaman devamlı kıldığı iki rekat abdest namazı[1286][19] veya vitirden sonra oturarak kıldığı iki rekat namaz bu sayıya dahil edildiği için bu hadiste Resûl-i Ekrem (s.a.)'in gece namazlarını onüç rekât olarak kıldığı ifade edilmiş de olabilir. Sözü geçen namazlar hesaba katılmazsa, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in gece namazlarının on-bir rekat olduğu ortaya çıkar. Nitekim Hz. Âişe validemizin rivayet ettiği diğer bir hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem'in Ramazan ayında on bir rekattan fazla gece namazı kılmadığını ifâde etmektedir.[1287][20] Bu hadis-i şerifte sabah namazı ve gece namazına başlamadan önce kılınan namaz rekatları sayıya katılmadığı için Resûl-i Ekrem Efendimizin kıldığı gece namazları onbir rekat olarak tespit edilmiştir.
**2.** Kasım b. Muhammed'in yine Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte ise, şöyle buyuruluyor: "Resûlullah (s.a.)'ın gece namazı on rekat idi. Bir

secde ile vitir yapar ve sabah'm iki rekat sünnetini kılardı.”[1288][21] (Bu suretle kıldığı namazlar on üç rekat olurdu.)
Bu hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem'in kıldığı ifade edilen on üç rekat namazdan sabah namazına ait olan iki rekatla vitir namazına ait olan bir rekat çıkarılacak olursa geriye on rekat kalır.
**3.** Mesrûk'un Hz. Âişe'den rivayet ettiği hadis-i şerifte ise sabah namazının sünneti dışında yedi, dokuz ve onbir rekat kıldığı ifade ediliyor.[1289][22]
**4.** Hanefî ulemâsından Aynî'ye göre Resûlullah (s.a.)'m gece namazıyla ilgili hadislerden Kasım b. Muhammed hadisi, Resî-i Ekrem (s.a.)'in gece namazlarında ekseriyetle riâyet ettiği rekat sayısına, Mesrûk hadisi muhtelif zamanlarda duruma ve şartlara göre kıldığı gece namazının rekat sayısına delâlet etmektedir. Netice olarak diyebiliriz ki: "Resûl-i Ekrem (s.a.) gece namazlarını genellikle on rekat olarak kılardı. Duruma göre yedi, dokuz, onbir rekat da kıldığı olurdu. Onüç rekattan fazla yedi rekattan az kılmazdı.[1290][23]
Kurtubî, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in gece namazıyla ilgili görüşlerini açıklarken şunları söylemektedir: "Bu mevzudaki Hz. Âişe hadislerini çözmekte ulemâ hayli zorluk çekmiş, bazıları bu hadislerin muzdarib olduğunu, birini diğerine tercih ederek bir neticeye varmanın mümkün olmadığını söylemişse de bu söz gerçeğin ifâdesi olmaktan uzaktır. Çünkü bu hadislerin hepsini Hz. Âişe'den aynı râvi rivayet etmediği ve bu hadislerde anlatılan hadiseler aynı zamana nisbet edilmediği için bu hadislere muzdarib denilemez.
"İşin doğrusu şu ki, Hz. Peygamber muhtelif zamanlarda, içinde bulunduğu ruhî ve tabiî duruma göre yedi rekattan onüç rekata kadar değişik sayılarda gece namazı kılmıştır."[1291][24]
Konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi, Resûl-i Ekrem'in dört rekat öğleden önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra, iki rekat da yatsı namazından sonra ve iki rekat da sabah namazından önce olmak üzere on iki rekat namazı evinde ve devamlı olarak kıldığına delâlet etmektedir. Resûl-i Ekrem'in böyle farz ve vacibin dışında bir ibâdeti devamlı olarak yapması onun müekked bir sünnet olduğuna delâlet eder. Hadiste sünnetlerden bahsedilirken öğle namazının sünnetinden başlanması, beş vakit namazın meşru kılınışındaki sıraya riâyet hikmetine mebni olsa

gerektir. Resûlri Ekrem'in bu sünnetleri evde kılması ise, İbn Melek'e göre, sünnetleri evde kılmanın m üst eh ab oluşuna delâlet ederse de bazıları, "bugün için sünnetleri camide kılmak daha evlâdır. Çünkü bu sayede sünnetin halk arasında yaygınlaşması gerçekleşir ve böyle hareket eden kişi başkalarının kendisine bid'atci demelerini Önlemiş olur" demişlerdir.Ancak İbn Melek'in sözü sünnetin ruhuna daha uygundur. Hanefî ulemâsından İbn Melek, "teheccüdle vitir aynı şeydir" derken; hadisin zahiri, "geceleyin, içinde vitr namazı da dâhil on üç rekat namaz kılan kimsenin kıldığı rekatların tümüne vitir denebileceğini" ifade etmek istemiştir.

Ancak Hanefî mezhebine göre vitir namazı, teheccüd namazından farklıdır. Çünkü vitir namazı vaciptir, üç rekatlıdır. Bir selamla kılınır. Yatsı namazından sonra olmak şartıyla gecenin herhangi bir vaktinde kılınabilir. Ancak gecenin son vaktine kadar te'hiri efdaldir.

Hadis-i şerif bir de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in kıraati kıyamda edâ ettiği bir nafile namazda rüku ve secdelere kıyamdan intikal ettiğini yani rükû ve sücûddan evvel asla oturup da namazı oturarak devam ettirmediğini, kıraati oturarak edâ ettiği bir namazda da rükû için ayağa kalkmadığını ifâde etmektedir. Hanefî imamlarından Tahâvi diyor ki; "bazılarına göre oturarak başlanan bir namazda rüku için ayağa kalkmak mekruhtur. Bazılarına göre ise bunda bir sakınca yoktur", Oturan bir kimsenin ayağa kalkması faziletli bir durumdan efdal bir duruma intikal etemis olduğundan bunda bir sakıncanın bulunmaması lâzımdır. Nitekim İmam Ebû Yusuf ile Muhammed (r.a.)'e göre oturarak namaza başlayan bir kimsenin rükû için ayağa kalkmasında bir sakınca yok ise de, ayakta namaza başlayan bir kimsenin rükû-dan önce oturup da namaza oturduğu yerden devam etmesi mekruhtur. Dört mezheb imamına göre ise, her iki durumda da bir sakınca yoktur. Metinde geçen selâm, Rağıb'a göre, görünür-görünmez âfetlerden uzak olmak demektir. Hakiki selâmet ancak Cennette olur. Zira sonsuz hayat orada, fakirlik şaibesi olmayan zenginlik ile zilletin arız olamadığı şan ve şeref oradadır. Hastalık yüzü görmemek şartıyla ebedi sıhhat yine oradadır.

Salât kelimesi Allah'dan rahmet anlamına gelir. Allah Teâlâ insanlar arasında bu kelimeyle duâ edilmesini, şereflerinden ötürü Peygambere tahsis etmiştir.[1292][25]

**1252.** ...Abdullah b. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) öğle namazından önce iki rekat, öğle namazından sonra dört rekat, akşamdan sonra evinde iki rekat ve yatsıdan sonra iki rekat kılardı. Cumadan sonra (evine) dönünceye kadar namaz kılmazdı (evine dönünce) iki rekat kılardı.[1293][26]

**Açıklama**

Bu hadisin Buhârî ve Müslim'de geçen rivayetlerinde rekat yerine "secde" kelimesi geçmektedir.Ancak bu kitaplarda secde kelimesi mecazen rekat anlamına da kullanılmıştır. Konumuzu teşkil eden İbn Ömer hadisinde, bu babda geçen diğer rivayetlere rağmen Resûl-i Ekrem (s.a.)'in öğle namazından evvel kıldığı namazın iki rekat olduğu kayd edilmektedir. Halbuki diğer rivayetlerde Resûl-i Ekrem'in kıldığı bu namazın dört rekat olduğu ifâde ediliyor. Nitekim müteakiben gelecek olan Hz. Âişe hadisi de Resûl-i Ekrem'in öğle namazından önce dört rekat namaz kıldığını ifâde etmektedir.
Bilindiği gibi bu iki farklı rivayet arasında esasta bir farklılık bulunmamaktadır. Çünkü her râvi görebildiğim tesbit ve nakletmiştir de onun için bu farklı rivayetler ortaya çıkmıştır. Yahutta Hz. Peygamber (s.a.) evde dört rekat kıldığı halde camide ayrıca zevalden sonra iki rekat daha namaz kılmıştır da İbn Ömer (r.a.) sadece camide kıldığını naklettiği ve evde kılınan namazdan haberdâr olmadığı için bu rivayet farkı ortaya çıkmış olabilir. Ebû Cafer et-Taberî'ye göre ise, öğleden evvel dört rekat kıldığına dâir olan rivayetler Resûl-i Ekrem (s.a.)'in tatbikatının ekseriyetiyle, iki rekat kıldığına dair olan rivayetler de bazı hallerde başvurduğu tatbikatıyla ilgilidir.
Hadisin zahirine göre Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sadece akşam namazının sünnetini evinde kıldığı anlaşılıyorsa da İbn Hacer'e göre hadiste geçen "evinde" kaydı, diğer sünnetlere de şâmildir. Her ne kadar Buhârî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sadece akşam ve yatsı namazlarının sünnetlerini evinde kıldığı kayd ediliyorsa da tercümesini sunduğumuz bir önceki hadis-i şerif de İbn Hacer'in görüşünü te'yid etmektedir.
îmam-ı Şafiî ve Ahmed bu hadisi delil getirip farz namazlara bağlı olarak kılınan revâtib sünnetlerin on rekat olduğunu söylemişlerdir. Şafiî ulemasından er-Râfiî ise, daha önce tercümesini sunduğumuz 1250

numaralı hadisi delil getirerek revâtib sünnetlerin on iki rekat olduğunu söylemiştir. Nitekim Hanefî ulemasına göre de revâtib sünnetlerin toplamı on iki rekat-tir. Delilleri ise, daha önce geçen 1250 numaralı hadis-i şeriften başka Tir-mizî'nin rivayet ettiği şu hadistir: "Peygamber (s.a.) öğlenin farzından önce dört ve sonra da iki rekat kılardı."[1294][27] Tirmizî, bu hadisin hasen olduğunu, ilim adamlarının büyük çoğunluğunun bu hadisle amel ettiğini kaydettikten sonra şunları söylemektedir: "Peygamberin ashabından ve sonrakilerden bazı ilim adamları, kişinin öğle namazından önce dört rekat sünnet kılmasını ihtiyar etmişlerdir. Süfyan es-Sevrî, İbnu'l-Mübârek ve İshâk'ın görüşü de budur. Bazı ilim adamları da "gece ve gündüz namazları ikişer rekattır" diyerek her iki rekatın (selamla) birbirinden ayrılması gerektiğine inanıyorlar. İmam Şafiî ve Ahmed'in görüşü de budur."

Hadis-i şerifte ayrıca cumadan sonra kılınan sünnetlerden bahsedilmektedir. Nitekim daha önce tercümesini sunduğumuz 1130 numaralı hadiste de bu konuya temas edilmiş ve Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Mekke'de iken cumadan sonra altı rekat; Medine'de ise, cumadan sonra evinde sadece iki rekat kıldığı ve mescidde namaz kılmadığı ifade edilmektedir. Bu mevzudaki rivayetlerin farklılığından dolayı ulemâ cumadan sonra kılınacak sünnetlerin rekat sayısı üzerinde ihtilâf etmişlerdir. İmam Tirmizî'nin beyânına göre, İmam Şafiî ve Ahmed cumadan sonra kılınacak olan sünnetin iki rekat olduğu görüşündedirler. İmam Ebû Hanife'ye göre bu sünnet, dört rekat; İmam Ebu Yusuf'a göre altı rekattır. Netice olarak İmam Şafiî ve Ahmed, Hz. Peygamber'in fiilî uygulamasını[1295][28] delil getirirlerken İmam Ebû Hanife (r.a.) Resûl-i Ekrem'in bu mevzudaki sözünü[1296][29] delil getirmiş, İmam Ebû Yûsuf da söz ile fiili birleştirmiştir.[1297][30]

**1253.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:

Peygamber (s.a.) öğle namazından önceki dört (rekat)'la sabah namazından önceki iki rekatı terk etmezdi.[1298][31]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif sabah namazından önce kılınan iki rekat sünnet ile öğle namazından önce kılınan dört rekat sünnetin müekked sünnet olduklarım ve öğleden önce kılınan revâtib sünnetin dört rekat olduğunu söyleyen cumhûr-ı ulemânın delilidir. İmam Mâlik'in meşhur olan görüşüne göre ise, farz namazlara bağlı olarak kılınan belli bir sünnet yoktur. Farz ile nafilenin karışmaması için nafilelere mahsus bir zaman tayin edilmemiştir. İnsan istediği zamanda dilediği kadar nafile namaz kılabilir. Bu mevzu ile ilgili mezhep İmamlarının görüşleri ve delilleri bir önceki hadisin açıklamasında geçmiştir.[1299][32]

## 2. Sabah Namazının İki Rekat Sünneti

**1254.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) riâfile namazlardan hiçbirinde sabah namazının farzından önceki iki rekat sünnette olduğu kadar devamlı değildi.[1300][33]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif sabah namazının farzından önce kılman iki rekat sünnetin müekked sünnetlerden olduğuna ve sünnet olmayıp reğâibden bir nafile namaz olduğunu iddia eden Mâliki ulemâsından bazılarının aleyhine bir delildir. Hatta Fethü'l-Kadîr sahibi İbn Hümâm'a göre sünnetlerin içerisinde en faziletli olanı sabah namazının sünnetidir. Bu sünneti özrü yokken oturarak kılmak caiz değildir. Fetva vermekle görevli bir kimsenin halkın ihtiyacına cevab verirken diğer sünnetleri terk etmesi caiz ise de, sabah namazının sünnetini terk etmesi caiz değildir. Hulvânî'in beyânına göre, sabah namazının sünnetinden sonra en faziletli sünnet akşam namazının iki rekat sünnetidir. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.) onu hazarda da seferde de terk etmemiştir. Sonra öğle namazının, son sünneti gelir. Çünkü onun muekked sünnet oludğunda ulemâ ittifak etmiştir. Halbuki öğlenin ilk sünneti öyle değildir. Zira bazılarına göre, öğlenin ilk bünneti sünnet olduğu için değil de ezan ile kaameün arasını ayırmak için kılınır. Sonra yatsının son sünneti daha sonra da öğlenin ilk sünneti gelir. Nihayet ikindinin sünneti, ondan sonra da yatsının ilk sünneti gelir...”
Nevazil isimli eserde beyân edildiğine göre, bir kimse beş vakit namazın sünnetlerinden birini küçümseyerek veya lüzumuna inanmayarak terk

ederse, kâfir olur. Lüzumuna inandığı halde, terkedecek olursa, sahih olan görüşe göre günahkâr olur. Çünkü sünneti terk eden kimseier hakkında tehdid vârid olmuştur.[1301][34]

Hasan el-Basrî sabah namazının sünnetinin vâcib olduğunu söylemişse de et-Tavzîh sahibinin beyânına göre, bu şâz bir görüştür. Gerçek olan onun sünııet-i müekkede oluşudur.

İmam sabah namazını kıldırırken yetişen bir kimse imama son rekatta selâm vermeden yetişeceğini anlarsa sünneti kılar, sonra imama uyar. İmama son rekatta yetişemeyeceğini anlarsa, sünneti terk eder. Sabah namazının sünnetinin ne vakit kaza edilebileceği meselesi de ilim adamları arasında ihtilâf konusu olmuştur. İmam Şafiî'nin zahir olan kavline göre sabah namazından sonra bile olsa hayat boyunca kaza edilebilir. Nitekim Atâ, Tâvûs, bir rivayete göre İbn Ömer de bu görüştedir.

Diğer bir cemaate göre de sabah namazının sünneti ancak güneş doğduktan sonra kaza edilebilir. Kasım b. Muhammed ile Evzâî, Ahmed, İs-hâk, Ebû Sevr ve bir rivayete göre İbn Ömer ve İmam Şafiî de bu görüştedir. İmam Mâlik ve Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'yc göre ise, istenirse güneş doğduktan sonra kaza edilebilir. Smam Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf (r.a.)a göre ise, kaza edilemez.[1302][35] Sabah namazının sünnetinin fazileti ile ilgili olarak pek çok hadis-i şerif vârid olmuştur. Bunlar ileride yeri geldikçe görülecektir.[1303][36]

### 3. Sabah Namazının Sünnetini Kısa (Sürelerle) Kılmak

**1255.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:

Peygamber (s.a.) sabah namazından Önceki iki rekatı (o.kadar) kısa bir zamanda kılardı (ki) ben (kendi kendime) "acaba bu iki rekatta Ummü'l-Kur'an'ı okudun mu ki?" derdim.[1304][37]

### Açıklama

Metinde geçen "Ümmü'l-Kur'fin" kelimesi ile Fatiha Sûresi kasd edilmektedir.Bu kelime "Kur'ân'ın anası" anlamına gelir.Fâtiha'ya bu ismin verilmesi Fâtiha'nın Kur'an-ı Kerim'in şu üç mühim esasını ihtiva etmesindendir:

**1.** Mebde': Allah Teâlâ'ya hamd-ü senada bulunmak,
**2.** Me'âş (hayat): Yalnız ona ibâdet etmek ve yalnız O'ndan yardım-istemek,
**3.** Me'âd (Allah'a dönüş): Amellerden hesaba çekilmek ve onların karşılığını görmek,
Hz. Âişe'nin metinde geçen; "ben (kendi kendime) acaba bu iki rekata UmmiFI-Kur'ân'ı okudu mu ki? derdim" sözü, onun okuyup okumadığından şüphe etmesi anlamına gelmez. Bu sözden maksad, Peygamber (s.a.) diğer nafileleri uzun tuttuğu halde sabah namazının sünnetini son derece kısa olarak kıldığını ifâde etmektir. Binaenaleyh "sabah namazının sünnetinde kıraat yoktur" diyen Ebû Bekr el-Esam ile İbn Uleyye ve Zâhiriyye mezhebinden bir taifenin bu hadisi kendi görüşleri için delil getirmeleri isabetli değildir. Peygamber (s.a.)'in sabah namazının sünnetini hafif kılmasının hikmeti, sabah namazının farzına ilk vaktinde yetişmektir. Gece namazına nasıl hafif iki rekatla hazırlanıyorsa[1305][38] gündüz namazına da aynı şekilde hafif iki rekat namazla başlamak istemiş olması da muhtemeldir.[1306][39]

## Bazı Hükümler

**1.** Diğer nafilelere nisbetle sabah namazının sünnetini çok kısa bir şekilde kılmak caizdir.Tahavının rivayetine göre, sabah namazının sünneti hususunda ulemâ dört ayrı görüştedirler:
**a.** Sabah namazının sünnetinde kıraat yoktur, ulemâdan Ebu Bekir b. el-Esam ile İbn Uleyye ve Zahirilerden bir cemaat ona kaail olmuşlardır.
**b.** Sabah namazının sünnetinde yalnız Fatiha okunur ve namaz bu suretle hafifletilir. Bu kavi Abdullah b. Amr (r.a.)'dan rivayet olunmuştur. İmam Mâlik'in meşhur olan mezhebi de budur.
**c.** Bu namaz, Fatiha ile kısa bir sûre okuyarak hafifletilir.İmam Mâlik ile İmam Şafiî'nin birer görüşleri budur.
**d.** Sabah namazının sünnetinde, uzun sûreler okumakta bir beis yoktur. Bu görüş İbrahim en-Nehaî ile Mücâhid'den rivayet olunmuştur. İmam-ı A'zam'ın, "bazen ben, bu iki rekatta Kur'an-ı Kerim'den iki hizb okurum" dediği rivayet olunur. Hanefiyye imamlarının görüşü budur. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ile tabiînden Said b. Cübeyr, Muhammed b. Şîrîn,

Abdurrahman b. Yezid, Süveyd b. öafele ve öuneym b. Kays'ın görüşleri de budur, imam Şafiî de buna kaaildir.[1307][40]

**1256.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) sabah namazının iki rekat (sünnet)inde "Kâfirûn" ve "ihlas" (sûrelerini) okurdu.[1308][41]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifin mevzumuzu teşkil eden babla ilgisi sabah namazının sünnetinde "Kâfirûn" ve "İhlâs" gibi kısa sûrelerin okunacağını ifâde etmesidir. Hadis-i şerifte Fâtiha'dan bahsedilmemesi Resûl-i Ekrem (s.a.)'in şaban namazının sünnetinde Fatiha Sûresi'ni okumadığına delâlet etmez. Çünkü Fâtiha'sız namazın olmayacağına delâlet eden hadisleri[1309][42] Fâtiha'nın okunacağında şüpheye ve bunu ayrıca zikretmeye lüzum bırakmamaktadır. Bu sebeple râvi Cenab-ı Peygamber'in sabah namazının sünnetinde Fatiha okuduğunu zikre lüzum görmemiştir.
Bu haliyle hadis-i şerif, "sabah namazının birini rekatında Fatihadan sonra "Kâfirûn" Sûresi'ni, ikinci rekatında da İhlas Sûresini okumak müstehabtır" diyen cumhur-ı ulemânın görüşünü te'yid etmektedir. Ve; sabah namazının sünnetinde sadece Fatiha okunur, sûre okunmaz" diyen İmam-ı Mâlik (r.a.) ile bazı zahirî ulemâsının aleyhine delildir.
Hanefî mezhebinin meşhur fıkıh kitaplarından biri olan "el-Bahru'r-Raîk" isimli eserde deniliyor ki; "Sabah namazının iki rekat sünnetinde unutulmaması gereken üç sünnet vardır:
**1.** Birinci rekatında Kâfirûn, ikinci rekatinde İhlâs sûresi okumak,
**2.** Evde kılmak,
**3.** Bu iki rekatı vaktin başlangıcında kılmak."[1310][43]

**1257.** ...Bilâl (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Bilal (r.a.) bir gün Resûlullah (s.a.)'e sabah namazı (vaktinin girdiği)ni haber vermek için gelince Hz. Âişe Bilâl'e bir şeyler sorarak aydınlık iyice belirinceye kadar oyalanmış, artık iyiden iyiye sabaha girmiş, bunun üzerine Bilâl kalkıp Peygamber (s.a.)'e sabah(ın girdiğini) haber vermiş ve hemen arkasından haberini yine tekrarlamışsa da Resûlullah (s.a.) dışarı çıkmamış, (Bir süre sonra) dışarı

çıkıp da halka namazı kıldırınca Bilâl, Âişe'nin birşeyler sorarak kendisini tamamen sabah girinceye kadar oyaladığını ve (Resûl-i Ekrem'in de) dışarı çıkmakta yavaş davrandığını kendisine haber vermiş. Bunun üzerine (Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de):
"Ben sabah namazının iki rekat sünnetini kılmıştım (da o yüzden geciktim)" cevabını vermiş. Bunun üzerine Bilâl (r.a.):
(Ama) Ey Allah'ın Resulü, sen iyice sabaha girmiştin? deyince,
"Eğer ben sabaha bundan daha da çok girmiş olsaydım, yine de bu iki rekatı en güzel ve en kısa şekilde kılardım" diye cevab verdi.[1311][44]

**Açıklama**

Bu hadisin "sabah namazının sünnetini kısa sûrelerle kılmak” babıyla ilgisi, hadisin son cümlesini teşkil eden "yine de bu iki rekatı en güzel ve en kısa şekilde kılardım" sözleridir. Görüldüğü gibi bu cümle Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetinde kısa sureler okumayı tercih ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bir önceki hadis-i şerifin şerhinde bu mevzu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.
Bu hadis-i şerif ayrıca Resûl-i Ekrem Efendimizin hiç bir zaman sabah namazının sünnetini terk etmediğine, vakit daralsa bile onu erkân ve âdabına riayet ederek en uygun şekilde kıldığına, dolayısıyla sabah namazının sünnetinin müekked bir sünnet olduğuna delâlet etmektedir.[1312][45]

**1258.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah şöyle buyurdu:
"Sizi atlılar kovalasa bile, yine de sabah namazının sünnetini bırakmayın."[1313][46]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerife iki şekilde mânâ verilmiştir:
**1.** "İçinde bulunduğunuz süvari birliği düşman üzerine hücum zamanı geldiği için sizi harekete geçirmek istese, birliği kaybedip, çölde yalnız kalma pahasına da olsa sabah namazının sünneti bırakmayınız."
**2.** "Düşman atlıları sizi öldürmek için peşinizi takip ediyor olsa bile, yine sabah namazının sünnetini terk etmeyiniz."

Hadis âlimi Seyyid Nezir Hüseyn ed-Dehlevî hadis-i şerife ikinci mânâyı vermiştir. Yine büyük bir muhaddis olan Şeyh Hüseyin b. Muhsin el-Ensârî de bu ikinci mânâ üzerinde durmuş ve bu hadisten maksadın düşman saldırısı karşısında kalmak gibi sıkışık durumlarda bile sabah namazının sünnetinin terk edilemeyeceğini ifâde etmek olduğunu söylemiştir. Hanefî ulemasından Buhârî sârini Aynî de Hidâye şerhinde hadis-i şerife ikinci mânâyı vermiştir.[1314][47]
Hafız Münâvî ise, el-Câmiü's-Sağîr şerhinde ikinci mânâ üzerinde durarak hadisi şöyle açıklamıştır: "Düşman atlıları sizi kovalasa bile sabah namazının sünnetini terk etmeyiniz. Yaya iseniz de binitli iseniz de, gerek kıbleye, gerekse başka bir cihete doğru, imâ ile de olsa, yine sabah namazının sünnetini kılınız. Hadis-i şerifteki bu ifâde sabah namazının iki rekat sünnetinin önemini göstermekte, gerek korku gerek emniyet halinde, gerek yolculukta gerekse hazarda, kısaca her hâl ü kârda onu kılmaya teşvik etmektedir."[1315][48] Böyle tehlikeli ve şiddetli anlarda birçok vaciplerin bile terkine izin verildiği halde, bu hadis~i şerifte böylesine tehlikelere maruz kalan bir kimsenin sabah namazının sünnetini terketmekten nehyedilmesine bakarak bazı kimseler, sabah namazının sünnetinin vâcib olduğunu söylemişlerdir. Hasan el-Basrî de bu kanaattedir. Ancak ulemânın büyük çoğunluğu senedinde Abdurrahman b. İshak el-Medenî ve Abdu Rabbih b. Seylân gibi cerh ve ta'n edilmiş râviler bulunduğu için bu hadisin delil olamayacağını, delil niteliğini taşıdığı bir an için kabul edilse bile bu bölümün birinci babında geçen hadis-i şerifler muvacehesinde bu hadisin hakiki mânâya alınamayacağını, sadece, sabah namazının sünnetini kılmaya teşvik mânâsına geldiğini söylemişlerdir.[1316][49]

**1259.** ...Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre; sabah namazının iki rekat (sünnet)inde Resûlullah (s.a.)'in en çok okuduğu; "Biz Allah'a ve bize indirilene iman ettik"[1317][50] (âyetini); -(İbn Abbâs) dedi ki: Bunu birinci rekatte okurdu-; ikinci rekatta da; "Biz Allah'a iman ettik, şahid ol ki, biz müslümanlarız"[1318][51] (âyetini) okurdu.[1319][52]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetinde genellikle kısa âyetler okunduğunu özellikle birinci rekatta Bakaia süresi'nin 136. âyetini, ikinci rekatta da Al-i İmran sû-resi'nin 52. âyetini okuduğunu ifâde etmektedir. Ancak cumhûr-u ulemâ Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetinde daha ziyâde "Kâfirûn" ve "İhlâs Sûreleri"ni okuduğuna delâlet eden hadis-i şerifleri de göz önünde bulundurarak, "sabah namazının sünnetinde Fâtiha'dan sonra özellikle Kâfirun ve İhlâs sürelerini okumak müstehabtır" demişlerdir. Nitekim daha önce tercümesini sunduğumuz 1256 numaralı hadis de buna delâlet etmektedir.[1320][53]

**1260.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; rivayet edildiğine göre kendisi Peygamber (s.a.)'ı sabah namazının iki rekat(hk sünnetlinde; "De ki: Allah'a iman ettik bize indirilene de..." (âyetini)[1321][54] birinci rekatte; şu "Ey Rabbimiz, senin indirdiğin (kitab)a inandık o Peygambere de tâbi olduk. Artık bizi şâhidlerle beraber yaz" âyetini[1322][55] veya "şüphe yok ki biz seni (kâmil) bir müjdeci ve (gerçek) bir korkutucu olarak o hak (Kur'ân) ile gönderdik, sen Cehennemliklerden mes'ul olacak değilsin" (âyetini)[1323][56] okurken işkmîştir.[1324][57]
(Râvi) ed-Derâverdî, (bu hadisi naklederken Resûl-i Ekrem'in ikinci rekatta -anılan âyetlerin- hangisini okuduğunda) tereddüde düştü.[1325][58]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetinin ikinci rekatında okuduğu âyeti naklederken şüpheye düşen "ed-Derâverdî" senedde adı geçen "Abdul-Aziz b. Muhammed" isimli râvidir.
Bu hadisin zahirîne göre Resûl-i Ekrem'in namazda Kur'an-ı Kerim'in sırasını tâkib etmeyerek ma'kûsen (sondan başa doğru) okuduğu anlaşılıyorsa da aslında ikinci rekatte okuduğu ifâde edilen âyetleri gerçekten okuyup okumadığı şüphelidir. Çünkü metinde de ifade edildiği gibi Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî Resûl-i Ekrem'in ikinci rekatta hangi âyeti okuduğundan emîn değildir.
Bu hadis Beyhakî'nin yine Abdülaziz'den naklettiği rivayetinde; "Resûl-i Ekrem sabah namazının sünnetinin birinci rekatında "Biz Allah'a ve bize

indirilene iman ettik.." âyetini[1326][59] ikinci rekatte de "Biz Allah'a iman ettik şâhid ol ki, biz müslümanlanz" âyetini[1327][60] okudu." şeklinde geçmektedir.[1328][61] Nitekim bir numara önce tercümesini sunduğumuz hadis-i şerif de bunu te'yid etmektedir.
Bu bakımdan bu rivayet hem Kur'ân'ın tertibine, hem de bir numara önce tercümesini sunduğumuz İbn Abbâs hadisine uygun düştüğü için tercihe şayandır. Nitekim Hanefi ulemâsı da bu düşünceden hareket ederek namazda Kur'an-ı Kerim'i, tertibine uymadan sondan başa doğru okumanın mekruh olduğu hükmüne varmışlardır.
Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinin râvilerinden Muhammed b. es-Sabbâh bu hadisi naklederken yanılmıştır. Hatta İbn Hacer'in beyânına göre bu hadis hakkında Yahya "münker" hükmünü vermiştir. Yâkub ise, "Bu hadis mevzu derecesinde münker bir hadistir" tabirini kullanmıştır. Onun bu sözünü Ebû Zür'a ve Muhammed b. Abdullah el-Hadramî de tasdik etmiştir.[1329][62]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kur'ân-ı Kerim'i tertibe uymayarak sondan başa doğru okumak caizdir.
**2.** Sabah namazının sünnetinde sûreleri seslice okumak caizdir. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.)'in okuduğu âyetlerin işitilmiş olması, o âyetlerin sesli okunmuş olduğunu göster.
**3.** Sabah namazının sünnetinde hem Fatiha hem de sûre okunur.Bu bakımdan bu hadis "sabah namazının sünnetinde sadece Fatiha okunur" diyenler ile "hiçbir şey okunmaz" diyenler aleyhine bir delildir.
Bilindiği gibi sabah namazının sünnetindeki kıraat konusu ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bu mesele ile ilgili ayrıntılı bilgi 1255 numaralı hadisin açıklamasındadır.[1330][63]

**4. Sabah  Namazının Sünnetinden Sonra Biraz Yatmak**

**1261.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Biriniz sabah (namazın)dan önce iki rekat (sünnet)i kılınca sağ tarafına yatıp uzansın."
Bunun üzerine Mervân b. Hakem Ebû Hureyre'ye:

Bizden birinin mescide kadar yürüyüp gitmesi yetmez mi de sağ tarafına yatıyor? diye sormuş. Ubeydullah(ın) naklettiğine göre) EbûHureyre (r.a.):
Hayır, cevabım vermiş. (Ubeydullah) dedi ki: Bu (haber) İbn Ömer'e ulaşınca:
Ebû Hüreyre aleyhine (olabilecek işi) çokça yapıyor dedi. (Ubeydullah) dedi ki: Bunun üzerine îbn Ömer'e:
Onun sözlerinden bazılarını kabul etmiyor musun? diye soruldu da:
Hayır, fakat cür'etkâr davranıyor, biz ise korkuyoruz cevabını verdi. Bu (söz) Ebû Hüreyre'ye ulaşınca:
Ben ezberledim de onlar unuttuysa (bunda) benim günahım ne? dedi.[1331][64]

**Açıklama**

Hz. İbn Ömer'in Ebû Hureyre (r.a.)'in aleyhine olabileceğinden korktuğu iş, çok hadis rivayet etmesidir. Çünkü bir gün yamlarak Resûl-i Ekrem (s.a.)'in söylemediği bir sözü nakletmesi mümkündür: "İnsan nisyan ile malûldür" sözü meşhurdur. Bu bakımdan her ne kadar Ebû Hureyre (r.a.) adalet ve hafıza yönlerinden güvenilir bir râvi ise de, yine de İbn Ömer Resûl-i Ekrem (s.a.)'in söylemediği bir sözü nakletmesinin mes'uliyyeti ve dehşetini Ebû Hureyre (r.a.)nınde hadis nakletmedeki şiddetli arzusunu bildiği için O'nun hakkındaki endişelerini dile getirmekten kendisini alamamıştır.
Bunun üzerine o anda etrafında bulunanlar kendisine, Hz. Ebû Hureyre'nin naklettiği hadisler içerisinde kabul etmediği bazı hadislerin olup olmadığını sorunca, "Böyle bir hadisin olmadığını, ancak sadece onun çok hadis rivayet etmesinden endişe ettiğim ve kendisinin ise, bu konuda çok titiz davrandığını" ifâde etmiştir.
Batı sömürgeciliğinin ileri karakolu görevini yürüten müsteşrikler asırlık kin ve garazlarını tatmin için bu gibi haberleri ele alarak İslâm'ın ikinci büyük kaynağı olan sünnet etrafında bazı şüpheler uyandırmak istiyorlar. Ancak müslüman hadis âlimlerinin asr-i saadetten bu yana süre gelen ve akıllara durgunluk veren, eşsiz bir metodla hadisleri tenkid süzgecinden geçirme gayretleri düşmanların heveslerini kursaklarında bırakmıştır. Bu konuda muhterem Prof. Muhammed Hamidullah'ın "Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam b. Münebbih" eseriyle[1332][65] Edvard Said'in

"Oryantalizm"[1333][66] isimli eserini okumalarını okuyucularımıza tavsiye ederiz.
Aslında Ebû Hureyre (r.a.)'in hadis naklederken kendinden ne kadar emin ve bu konuda ne kadar dikkatli olduğunu metinde geçen "Ben ezberledim de onlar unutuyorsa, bunda benim günahım ne?" sözünden anlamak mümkündür.
Bu hadis, "sabah namazının iki rekat sünnetinden sonra sağ yanı üzerine uzanmak vâcibdir" diyen Zahirî ulemâsının delilidir.
Bu mezhebin temsilcilerine göre, sünnet kılındıktan sonra sağ tarafa yatmadan sabah namazım kılmak caiz değildir.Bu konuda bilerek terk etmekle unutarak terk etmek arasında da bir fark yoktur.
Ulemânın büyük çoğunluğuna göre bir numara sonra gelecek olan Hz. Âişe hadisinin de delaletiyle bu hadiste geçen "sağ tarafına yatıp uzansın" emri mustahablığa delâlet eder. Çünkü sözü geçen Hz. Âişe hadisinden Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetinden sonraki yatmayı bazan yaptığı, devamlı yapmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1263 no'lu hadisten anlaşılan mânâ da budur. Eğer sabah namazının iki rekatlık sünnetinden sonra yatmak vâcib olsaydı, muhakkak ki Resûl-i Ekrem (s.a.) onu terk etmezdi. Beyhakî de bu hadisi naklettikten sonra "Bu hadisden maksad, sabah namazının sünnetinden sonra yatmanın mübâh olduğunu ifade etmektir" demektedir. Muhammed b. İbrahim et-Teymî de bu hadisi kavlî değil de fiilî hadis olarak Ebû Salih vasıtasıyla Ebû Hureyre'den nakletmiş ve bu rivayetinin, Hz. Âişe ve İbn Abbâs hadislerine uygunluğu cihetiyle diğer kavlî nakillere tercih edilebileceğini söylemiştir. Binaenaleyh Zahiriye mezhebinin bu konudaki görüşünün isabetsizliği açıkça ortadadır.
Sabah namazının sünnetinden sonra yatıp uzanma konusundaki görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:
**1.** Sabah namazının sünnetinden sonra yatıp uzanmak müstehabtır.
Irakî'nin beyânına göre, Ebû Musa el-Eş'ârî, Râfî b. Hadîc, Enes b. Mâlik ve Ebû Hureyre bu görüşte idiler. Bu zevat-ı kiram sabah namazının sünnetinden sonra uzanırlar ve başkalarına da böyle fetva verirlerdi. Ancak İbn Ömer'in bu konudaki görüşü hakkında rivayetler muhteliftir. İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki rivayete göre, İbn Ömer (r.a.) de böyle hareket ederdi. Ancak tabiinden İbn Şîrîn, Said b. Müseyyeb, Kasım b. Muhammed, Urve b. Zübeyr, Hârice b. Zeyd b. Sabit, Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Avf,

Ubeydullah b. Utbe b. Mesud ve Süleyman b. Yesâr'a göre, Abdullah b. Ömer bunu caiz görmüyordu. İbn Hazm ise, Ömer b. Hattab birgün sabah namazı kıldırırken bir adamın mescide gelerek sünneti kılıp sonra da bir müddet sağ yanı üzerine yattıktan sonra imama uyduğuna dair Yahya b. Said el-Kattân'ın rivayet ettiği bir hadis bulunduğunu söylüyor.
İmam Şafiî de sabah namazının sünnetinden sonra yatmanın müstehab olduğu görüşündedir.
**2.** Sabah namazının sünnetinden sonra uzanmak vâcibtir. Ebû Muham-med Ali b. Hazm ez-Zâhirî bu görüştedir. Delili de bu hadistir. Muhallâ isimli eserinde bu görüşünü şöyle ifâde etmektedir: "Her kim sabah namazının sünnetini kılarsa, sünnet ile farz arasında sağ yanı üzerine yatıp uzanmadan sabah namazının farzını kılarsa caiz değildir. Şayet sünneti kılmazsa o zaman yatıp uzanması lâzım gelmez. Eğer korkudan veya hastalıktan veya herhangi bir sebepten ötürü sağ yanı üzerine yatamayacak olursa, bunu mümkün olduğu kadar işaretle yapar." İbn Hazm, bu sözün akabinde aynen şöyle diyor: "ResulüÎlah (s.a.)'in bütün emirlerinin farziyet üzere olduğunu izah ettik. Ancak mendub olduğuna delâlet eden başka bir nass gelir veya müteyakkan bir icmâ' bulunursa o zaman bunu kabul ederiz. Sahabe (r.anhum)'nin ihtilâf ettikleri bir ftneselede Allah'ın kelâmına ve Peygamberin hadisine müraccat edilmelidir. Allâme Şevkânî de sabahın sünnetinden sonra uzanmanın vâcib olduğu cihetine meyletmektedir. Şevkânî bu uzanma bahsinin sonunda şöyle diyor: "Peygamber (s.a.)'in bazan uzanmayı terketmesi, ümmetine mahsus olan emre muarız değildir. Böylece vâcib görüşünün kuvvetli olduğu anlaşılmış oldu."
**3.** Bu uzanma bid'at ve mekruhtur. Sahabeden İbn Mes'ûd ve ihtilaflı bir rivayete göre İbn Ömer'in kavli budur.
**4.** Uzanmamak evlâdır. İbn Ebi Şeybe, el-Hasan'dan rivayet ediyor: "el-Hasan, sabah namazının sünnetinden sonra uzanmaktan hoşlanmazdı."
**5.** Beşinci kavle göre gece ibadetine kalkan ile kalkmayan arasında ayrım yapılmaktadır.Gece kalkanların istirahat için bunu yapmaları müstehab görülmüştür, kalkmayanlar için meşru değildir. Mâliki ulemâsından İbn el-Arabî bu görüşü tercih etmektedir.
**6.** Esas olan sabah namazının sünnetinden sonra yatmak değildir.Bu yatmaktan gaye sünnet ile farzın arasını ayırmaktır. Buna göre insan sünnetle farz arasını yatarak ayırabileceği gibi oturarak da veya namaza

aykırı olmayan başka bir meşguliyetle de ayırabilir. Bu görüşte Beyhakî ile İmam Şafiî'den rivayet edilmiştir.
Sabah namazının sünnetinden sonra yatmanın meşru olmadığı görüşünde olanlar konumuzu teşkil eden Ebû Hureyre hadisini ve benzerlerini şu yönlerden tenkid etmişlerdir:
**1.** Bu hadis, ravisi Abdulvâhid b. Ziyâd sebebiyle tenkide uğramıştır.Çünkü Yahya b. Said el-Kattân, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi ilim adamları bu kişiyi ağır bir dille eleştirmişlerdir. Yahya b. Saîd, bu kimse hakkında şunları söylemiştir: "Ben bu kimsenin hadisle meşgul olduğunu asla görmedim. Basra'da da görmedim. Kufe'de de. Hatta bir cuma günü namazdan sonra A'meş'den naklettiği bu hadis üzerinde kendisiyle görüştüm de bu hadisle ilgili tek bir harf dahi bilmediğine şahid oldum."
**2.** Ömer b. Ali el-Fellâs, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin bu hadisin râvilerinden Abdulvâhid b. Ziyad hakkında "A'meş'ten duyduğu mürsel hadisleri muttasıl olarak nakletmeye yeltendi've bunu denedi. A'meş'in muan'an olarak naklettiği hadisleri tahdîs siğasıyle nakletti. Bu kimse tedliscidir" dediğini söylemiştir.
**3.**Bu hadisi Hz. Âişe de muhtelif şekillerde nakletmiş; bazısında Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sünneti kılmadan önce bazısında da sünneti kıldıktan sonra uzandığını söylemiştir. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de sünneti kılmadan önce yatığı ifâde edilmektedir. Bu durumu gözününde bulunduran Kadı İyaz Resûlti Ekrem (s.a.)'in, sünneti kılmadan yattığına,dair olan rivayetlerin sünnetten sonra yattığına dâir olan rivayetlere tercih edile bileceğini ve her iki halde de yatmanın sünnet olduğunu seleften kimsenin iddia etmediğini söylemiştir. Ancak Tirmizî bu hadis hakkında "hasen-sahih" hükmünü vermiştir. İbn Teymiyye ve Şevkânî'ye göre ise, bu hadisin Resûlullah'ın fiili olduğuna dâir rivayetleri sahih ise de kavlî emir niteliğindeki rivayetleri asılsızdır. Şevkânî'nin beyânına göre, Beyhakî de bu hadisin fiilî rivayetlerini kavlî olan rivayetlerine tercih etmektedir. Görülüyor ki İb'n Teymiyye ve Şevkânî'den nakledilen bu görüş, hadisin sağlam veya asılsız olduğuna dair farklı görüşleri uzlaştırmaktadır.
Şevkânî ve Aynî bu konuda sözü çok uzatmışlardır. Hanefî ulemâsından Aynî de Buhârî Şerhi'nde Hanefî mezhebinin görüşlerini eş-Şâmî'nin ed-Dürrü'l-Muhtar üzerine yazdığı haşiyeden şu cümlelerle nakletmektedir: "Şâfiîler bu hadise sarılarak sabah namazının sünnetiyle farzı arasında yatmanın sünnet olduğunu söylüyorlarsa da bizim ulemâmıza göre durum

hiç de övle değildir. Hanefî ulemâsından hiç bir kimse bu yatmanın sünnet oldu-,unu söylememiştir. Hatta ben imam Muhammed (r.a.)'in Muvatta'ında İbn Ömer'in sabah namazının sünnetinden sonra farz ile sünneti ayırmak maksadıyla yatan bir kimse için "farz ile sünnetin arasını ayırmak için selâmdan daha faziletli ne vardır?" dediğine dair bir rivayet gördüm. İmam Muhammed bu konudaki sözlerini şöyle bitirmektedir:
"Biz kendimize delil olarak İbn Ömer'in bu sözlerini alıyoruz. Ebû Hanife (r.a.)'nin görüşü de budur. Netice olarak şunu söylemek isterim ki, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bu yatışı sadece istirahat içindir. Herhangi bir hüküm koymak için değildir. Şayet Resûl-i Ekrem'in bunu emrettiği ve bu emrin de bir hüküm getirdiği kabul edilecek olursa o zaman bu emir sadece ev içinde geçerlidir. Evde bu emre riâyet edilirse de mescit ve benzeri yerlerde buna riâyet etmek gerekmez."
Hafız Münâvî ise, meseleye Resûl-i Ekrem (s.a.)'in her işinde bir hikmet ve maslahat olduğu açısından yaklaşarak şu hükme varmıştır: "Resûl-i Ekrem (s.a.) feyiz ve tecellinin coşup taştığı seher vakitlerinde füyûzat-ı rahmaniye ile lebâleb dolduğu için birden bire ümmetinin karşısına çıkacak olsa onun bu mânevi halinin etkisine girecek,hiçbir kimse buna tahammül edemeyeceğinden, Resûl-i Ekrem (s.a.) bu anda birden bire ümmetinin karısına kendisini arz etmemiş, ya biraz yattıktan veya biraz aileleriyle sohbet ettikten sonra mescide gitmiştir.[1334][67]

**1262.** ...Âişe (r.anhâ)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) gece namazını kıldıktan sonra, eğer ben uyanık olursam benimle konuşurdu; uyur olursam, beni uyandırır, iki rekat namaz kıldıktan sonra müezzin gelip sabah namazı vaktinin girdiğini kendisine haber verinceye kadar yatardı. Bunu müteâkib iki rekatlık kısa bir namaz kıldıktan sonra namaza çıkardı.[1335][68]

**Açıklama**

Resûlî Ekrem (s.a.)'in gece kılmış olduğu namazdan maksâd, teheccüd namazıdır. Bilindiği gibi yatsıdan sonra daha uyumadan kılınan nafile namaza "salatü'l-leyl" denir ki, sevabı pek çoktur. Bir miktar uyuduktan sonra kalkılıp kılınırsa "teheccüd" adım alır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, teheccüd namazına devam ederlerdi. Bu gece namazı iki rekatten sekiz

rekata kadardır. Her iki rekatta bir selâm verilmesi efdaldir. Bir hadis-i şerifte "Her kim geceleyin uyanır, refikasını da uyandırır da iki rekat namaz kılarsa, Allah Teâlâ'yı çok zikreden erkekler ile kadınlardan yazılırlar"[1336][69] buyurulmuştur. Metinden anlaşılıyor ki Peygamber (s.a.) teheccüd namazından sonra Hz. Âişe'nin uyanık olduğunu görürse kendisiyle bir süre konuşup, sohbet edermiş, fakat uykuda olduğunu görürse, onu vitr namazını kılması için uyandırıp, kendisi de iki rekat namaz kılarak müezzinin sabah namazı vaktinin girdiğini haber vermek üzere gelmesine kadar yatarmış. Hadis âlimlerinin beyânına göre Resûl-i Ekrem (s.a.) teheccüd namazından sonra vitri kılardı ve ümmeti için de; "gece en son kılacağınız namaz vitr namazı olsun" buyururdu.[1337][70] Buna göre Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'yi uyandırdıktan sonra vitr namazını kılmış ouu müteakiben de iki rekat namaz kılmıştı^. Gece kılınacak son namazın vitr olması emrinin vücûb değil, cevaz ifâde ettiğini beyân etmek için vitirden sonra bu iki rekat namazı kılmış olması mümkündür. Nitekim vitr namazından sonra devamlı olarak oturarak iki rekat namaz kılmayı terk etmediği bilinmektedir.[1338][71] Bu iki rekatlık nafile namazı müteakip yatıp sabah vakti girinceye kadar istirahat etmiş ve müezzin sabahın girdiğini haber verince sabah namazının iki rekatlık sünnetini evinde kılıp mescide gitmiştir.

Bu hadis-i şerif sabah namazının sünnetinden sonra yatmanın sünnet veya farz olduğunu söyleyen kimselerin aleyhine bir delildir. Çünkü bu hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetinden sonra değil, önce yattığı ifade edilmektedir.

Binaenaleyh bu hadis-i şerif bir önceki hadis-i şerifle birlikte mütelea edilince sabah namazından önceki yatmanın bir ibâdet hükmü ve vasfı taşımadığı, sadece insanın üzerindeki ağırlığı ve yorgunluğu gidermekle ilgili olduğu anlaşılır. Bu hadis-i şerifi ile Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının iki rekatlık sünnetinden sonra da yattığını ifâde eden bir önceki hadis arasında bir çelişki olmadığı gibi bir önceki hadisle aynı mânâda olan İbn Ab-bâs hadisi[1339][72] arasında da bir çelişki yoktur. Çünkü bu iki hadisin birini tatbik etmek, diğerine zıt değildir. Her ikisiyle de amel etmek mümkündür. Resûl-i Ekrem (s.a.) bazan sabah namazının sünnetinden evvel

bazan da sonra yatmakla her ikisiyle de amel etmenin caiz olduğuna işaret etmek istemiş de olabilir.[1340][73]

**1263.** ...Ebû Seleme (r.a.)'den; demiştir ki: Âişe şöyle dedi:
Peygamber (s.a.) sabah namazının iki rekatlık sünnetini kıldığı zaman eğer ben uyur olursam yatardı, uyanık olursam benimle konuşurdu.[1341][74]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif, sabah namazının iki rekatlık sünnetinden sonra yatmanın vâcib olmadığını söyleyen cumhûr-i ulemânın delilidir. Çünkü bu hadis Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra Hz. Âişe uyanık ise, yatmayıp onunla konuştuğunu ifâde etmektedir. Halbuki yatmak farz olsaydı, bu farzı mutlaka yerine getirirdi. Ancak bir fiili bazan terk etmek farz olmadığına delâlet-ederse de müstehab olmadığına delâlet etmez.[1342][75]
Ayrıca bu hadis sünnetden sonra konuşmanın caiz olduğuna delâlet etmektedir, îmam Mâlik, Şafiî ve Hanbelî ulemâsı gibi pek çok ilim adamı bu görüştedirler. Ancak İbn Mes'ûd, İbrahim en-Nehâî, Ebu'ş-Şa'sâ, Said b. cübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh gibi ilim adamlarına göre sünnetle farz arasında konuşmak mekruhtur. Kıymetli âlimimiz M. Zihni Efendi, Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle ifade ediyor: "Farz ile sünnet arasında konuşmak -ilk-sünnet veya son sünnet olsun- sünneti düşürmez, yani tekrarını gerektirmez. Fakat sevabını düşürür. Diğer bir görüşe göre, sünneti düşürür ve tekrarını gerektirir. Tahrime'ye aykırı olan her amel de konuşmak hükmündedir."[1343][76]
Bu konuda Tirmizî'den de şu mealde bir hadis rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.) sabahın iki rekatını kıldığında bana bir ihtiyacı olursa benimle konuşurdu, olmazsa namaza çıkardı." Bu hadis hasen şahindir.
Peygamber (s.a.)'in ashabından ve sonrakilerden bazı ilim adamları fecrin doğuşundan sabah namazını kılıncaya kadar zikirden ve zarurî olan sözden başka dünya kelâmı konuşmayı mekruh görürlerdi. Ahmed ve İshâk'ın kavli budur.[1344][77]
Bu konudaki bütün haberler tetkik edilince sünnet ile farz arasındaki konuşma yasağının, lüzumsuz konuşmalara ait olduğu anlaşılır. Bu konuda

mezhep imamlarının görüşü ile ilgili ayrıntılı bilgi bir önceki hadisin açıklamasındadır.[1345][78]

**1264.** ...Ebû Bekre (r.a.)'den; demiştir ki:
Peygamber (s.a.) ile sabah namazı için (evden) çıkmıştım. Uğradığı her adamı ya namaza çağırıyordu veya (uyandırmak için) onu ayağıyla kımıldatıyordu.[1346][79]
Ziyâd dedi ki: (Bu hadisi Ebû Mekîn) "Bize Ebû Fudayl haber verdi" diye tahdis siğasıyla nakletti.[1347][80]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif uyumakta olan kimseleri uyandırmanın müstehab ve sabah namazının sünnetinden sonra insanın herhangi bir kimseyle konuşmasının caiz olduğuna delâlet etmektedir. Ancak bu hadisi musannif Ebû Davud'a nakleden şeyhi Abbâs el-Anberî kendisinden bir halka sonra gelen râvîden "Ebu'1-Fadi" diye bahsettiği halde diğer şeyhi Ziyad b. Yahya aynı râvîden ism-i tasgîr kalıbıyla "Ebu'l-Fudayl" diye bahsetmiştir, ismi farklı şekillerde nakledilen bu zatın kimliği kesin olarak bilinmemektedir. Bu bakımdan hadis Beyhakî tarafından da rivayet edildiği halde yine de zayıflıktan kurtulamamıştır.[1348][81]

**5. Sabah Namazının Sünnetini Kılmadan İmama Yetişen Kişi (Ne Yapar?)**

**1265.** ...Abdullah b. Sercis[1349][82]'den; demiştir ki:
Peygamber (s.a.) sabah namazını kılarken bir adam geldi ve hemen iki rekat kıldıktan sonra Peygamber (s.a.) ile birlikte namaza katıldı. (Resûl-i Ekrem aleyhissalâtü vesselam namazdan) çıkınca:
"Ey falanca, bunların hangisi senin namazındır, yalnız başına kıldığın mı, yoksa bizimle beraber kıldığın mı?" (diye) buyurdu.[1350][83]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem (s.a.) farz kılınırken sünneti kılıp da cemaate katılan kimseyi azarlamakla şunu anlatmak iste
miştir: "Senin kılmak için geldiğin namaz, farz mı, yoksa sünnet mi? Buraya evde yalnız başına kılabileceğin sünneti kılmak için mi geldin, yoksa bizimle kılacağın farzı kılmak için mi geldin? Eğer farz namazı kılmak için geldiysen, niçin bizimle beraber namaza durmadan önce başka bir namaz kıldın? Eğer buraya sabah namazının sünnetini kılmak iyin geldiysen, şunu iyi bil ki, sünneti evde kılmak daha evlâdır."
Görülüyor ki bu hadisin zahiri farz namaz cemaatle kılınırken nafile namaz kılmanın meşru olmadığını ifâde etmektedir. İmam namazı bitirmeden birinci ve ikinci rekatta farza yetişmiş olmak da bu hükmü değiştirmiyor.
**1.** Ancak bazılarına göre bu hadisteki nehyin sünnetten sonra selâm vermeden farz ile sünneti birbirine ekleyen veya ikisini de bir yerde kılan kimselerle ilgili olduğunu ve hadiste azarlandığı bildirilen kişinin de bu sebepten azarlandığını söylüyorlar.
**2.** Bazılarına göre de bu kişi imamla birlikte farz nama2i kılmakta olan kimselerin safına girerek nafile namazı kıldığı için azarlanmıştır. Şayet safların içine katılmadan bu namazı mescidden dışarıda veya bir direğin arkasında kılmış olsaydı bu azara hedef olmayacaktı. Nitekim yukarıda numarasını verdiğimiz İbn Mâce hadisi de bu görüşü te'yid etmektedir. Sözü geçen hadiste Resûl-i Ekrem (s.a.)'in kendisi namazda iken bu kişiyi gördüğü ifâde edilmektedir ki, mihrabda namaz kıldırırken tabiî olarak baş gözüyle görebilmesi için bu kişinin birinci saffın bir.kenarında bulunması lâzım gelir. Hanefî ulemâsı hadis-i şerifi böyle te'vil etmekte ve Tahâvî ve Ahmed b. Hanbel'in Yahya b. Kesîr'den rivayet ettikleri Resûl-i Ekrem'in sabah ezanı namaz kılmakta olan Abdullah b. Malik'i namaz kılmaktan nehyedip:
"Bu namazı böyle öğlenin ilk veya son sünneti gibi farzla birleştirerek kılmayınız, farzla arasını bir selâmla ayırınız" buyurduğu hadis-i şerif[1351][84] de bu te'villerinin doğruluğuna delil getirmektedirler. Ancak Abdullah b. Mâ-lik'in kıldığı bu namazın sabah namazının sünneti olduğuna dair hadiste bir açıklık yoktur. Bu namazın sabah namazının sünnetinden başka bir nafile olması da mümkündür.
**3.** Bazıları da imam farzı kıldırırken sabah namazının sünnetini kılmakta bir sakınca görmedikleri gibi tam aksine "bu sünneti mescidde kılmakta hem

sünnetin hem de farza yetişmenin sevabı olduğunu" söylemektedirler. Nitekim Ebû Cafer et-Tahâvî, imam, sabah namazının farzını kıldırırken İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve Ebu'd-Derdâ (r.a.) gibi büyük sahâbîlerin sünnet kıldıklarını rivayet etmiştir. Bu sahâbîlerin tatbikatına bakılırsa, konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisini zahirine göre tefsir etmek pek uygun düşmüyor. Fakat hadisin zahirine bakılırsa, sabah namazının farzı kılınırken sünnetini kılmanın caiz olmadığı anlaşılıyor. Nitekim Resûl-i Ekrem'in farz kılınırken sabah namazının sünnetini kılan kimseyi azarlamasının sebebini farzla sünnet arasını ayırmamakla izah etmek, Beyhakî'nin bu konudaki rivayetine uygun düşmemektedir. Çünkü Beyhakî'nin bu rivayetinde ResÛl-i Ekrem (s.a.)'in azarına hedef olan kişinin sünneti.farz kılanların safına katılmadan safların gerisinde kıldığı açıkça ifâde edildiği gibi; yukarıdaki Müslim'in rivayeti de Beyhakî'nin bu rivayetini desteklemektedir. Binaenaleyh bu iki rivayetin zâhiri,Resul-İ Ekrem (s.a.)'in azarlamasının esas sebebinin sünnetle farzı aynı safta kılmak olmadığım gösteriyor. Bir numara sonra tercümesini sunacağımız hadis de bu görüşü te'yid etmektedir.
**4.** Farz kılınırken sünneti kılıp ondan sonra cemaate yetişmekte hem sünnet hem de farz sevabı bulunduğu görüşü de, "bu sevaba farzdan sonra sünneti kılarak da erişilebilir" denerek, tenkid edilmekte ve 1267 numaralı hadisle delil getirilmektedir. Farz kılınırken sünnet kılmakta farz ile sünnet sevabının birleştiğine dair rivayet edilen hadisin sağlam rivayetlere aykırı olduğu da ayrıca iddia edilmektedir. Gerçekten Ömer ve Ebû Hureyre (r.anhumâ) gibi sahâbîlerin farz kılınırken nafile namaz kılmaktan nehyettiklerine dâir rivayetler vardır. Bir numara sonra gelecek olan hadis-i şerif de farz kılınırken nafile kılmayı yasaklamaktadır.
Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, konumuzu teşkil eden bu Ebû Dâvûd hadisi farz namaz için ikâmet getirildikten sonra, nafile namaza niyetlenmenin memnu olduğuna delildir. Bu hususta revâtib denilen beş vaktin sünnetleri ile şâir nafile namazlar arasında farz yoktur. Cumhûr-i ulemâ ile Şafiî'nin mezhebi budur. Ömer (r.a.)'in ikâmet getirildikten sonra sünnet kılanları dövdüğü nakledilmiştir.
Hanefîlere göre sabah namazının sünnetini kılmayan bir kimse farzın ikinci rekatına yetişeceğine aklı keserse ikâmetten sonra evvelâ sünneti kılar. İmâm Mâlik'den bir rivayete göre sabah namazının sünnetini kılmayan kimse farzın ilk rekatına yetişeceğine, diğer rivayette ikinci rekatına yetişeceğine aklı keserse, sünneti mescid haricinde kılar. Başka bir rivayete

göre, İmam Mâlik bu meselede Şafiî ile beraberdir. Sevrî'ye göre farzın ilk rekatına yetişeceğine aklı keserse ikâmetten sonra sünneti kılar. Hidâye sahibi Burhâneddin el-Merginânî, Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle ifâde ediyor: "Sabah namazına giden bir kimse imama farzda iken yetişecek olursa ikinci rekatta yetişebileceğine aklı kesmek şartı ile sünneti mescidin kapısı yanında (yani bugünkü "son cemaat mahalli" dediğimiz mescidin kapısı önünde ve avlusu içinde kalan ve genellikle üstü örtülü olan kısımda) kılar, sonra gelir imama uyar.[1352][85]
Bu suretle hem sünnetin hem de cemaatin sevabını kazanmış olur. Hidâye sahibinin bu beyânından, imam farz namazı kıldırırken mescit içinde nafile namazının kılınamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü bu mekruhtur. Ancak bundan sabah namazının sünneti müstesnadır. Çünkü en sıkışık anlarda bile bu sünnetin terk edilemeyeceğine dair emir vardır.[1353][86] Fakat mescit kapısının önünde son cemaat mahalli bulunmazsa o zaman bu sünneti mescide girerek bir direğin arkasında kılmakta herhangi bir sakınca yoktur.[1354][87] Daha önce de açıkladığımız gibi bu sünneti evde kılmak sünnettir.[1355][88]

**1266.** ...Ebû Hureyre (r.a.) demiştirki; Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Namaza ikâmet getirildiği vakit, farzdan başka namaz yoktur. "[1356][89]

**açıklama**

Hadiste geçen "farzdan başka namaz yoktur" sözüne hadis ulemâsı iki ayrı mânâ vermişlerdir:
**1.** Farz için kamet getirildiği zaman mescidi içerisinde herhangi bir nafile kılmaya izin yoktur.Ancak "amellerinizi bozmayınız"[1357][90] emr-i ilâhisi gereğince kametten önce başlanmış olan nafileler bu hükme tabî değildir.
**2.** Farz için ikâmet getirildiği zaman imama uyarak farz kılmakta olan cemaatin teşkil ettiği saflar arasına girerek nafile kılmaya izin yoktur.
Birinci mânâya göre, henüz sünneti kılmamış olan bir kimse, farz için kamet getirildiği bir anda mescidin dışında herhangi bir yerde kılabileceği gibi mescit kapısının önünde bulunan son cemaat mahallinde de kılabilir. Fakat kapıdan içeri girdikten sonra hiçbir nafile kılamaz.

İkinci mânâya göre ise, saflara girmemek şartıyla mescid içerisinde herhangi bir direğin arkasında nafile kılmak caizdir. Bu mevzuyu bir önceki hadisin şerhinde açıkladık. "Farzdan başka namazın olmaması" iki ayrı şekilde yorumlanmıştır:

**1.** Farz namaz için kamete başlandıktan sonra kılınacak nafile namazlar sahih değildir, fasittir.

**2.** Kamete başlandıktan sonra kılınacak nafile namazlar sahihdir. Fakat sevab bakımından kâmil değildir. Buhârî'nin Tarih'inde, Bezzâr'ın Müsned'inde" Enes'den rivayet ettikleri merfû1 hadis bu görüşü desteklemektedir.[1358][91]

Zahiriye ulemâsı bu mânâlardan birincisini, ulemânın büyük çoğunluğu da ikincisini benimsemiştir. Şevkânî'nin beyânına göre sahabe, tabiûn ve daha sonra gelen ilim adamlarından bu konuda dokuz görüş nakledilmiştir:

**1.** Namaz için kamet getirilmeye başlandığı zaman, gerek o vaktin sünneti ve gerekse nafile olsun başka namaz kıüûiak mckiuîtfur Sahabe Ömer b. el-Hattâb, ihtilaflı bir rivayete göre Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre'nin, tabiînden Urve b. Zübeyr, Muhammed b. Şîrîn, İbrahim en-Nehâî, Atâ b. Ebî Rebâh, Tâvûs, Müslim b. Akîl ve Saîd b. Cübeyr'in, imamlardan Süfyân es-Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Şafiî, Ahmed, İshâk, Ebü Sevr ve Muhammed b. Cerîr'in görüşü budur. Tirmizî, Süfyân es-Sevrî'nin mutlak olarak bu görüşte olduğunu kaydetmişse de İbn Abdilberrve Nevevî,es-Sevrî'nin görüşünü şöyle izah ediyorlar: "Birinci rekatı geçirmekten korkarsa sabahın sünnetini terk edecek onlarla birlikte namaza girer. Fakat birinci rekata yetişeceğine kanaat getirirse, önce sünneti kılar ve sonra imama tabi olur."

**2.** Ibn Abdilberr, "et-Temhîd"de şöyle diyor: "Farz namaz için kamet getirilmeye başlandığı zaman nafile namazlardan hiçbiri caiz değildir.”

**3.** İmam farzı kıldırırken sabah namazının sünnetini kılmakta beis yoktur. İbnu'I-Münzir bu görüşü İbn Mes'ûd, Mesrûk, Hasan el-Basrî, Mücâhid, Mekhûl ve Hammad b. Ebî Süleyman'a izafe edilmektedir. Hasan b. Hayy'in kavli de budur. Bunlar sabahın sünneti ile diğer namazların sünnetleri arasında ayırım yapmaktadırlar. Bu hususta el-Beyhakî'nin Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet ettiği şu hadis ile istidlal ediyorlar: Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Namaz için kaamet getirildiği zaman farzdan başka namaz yoktur. Ancak sabahın iki rekat (sünnetti müstesnadır/' Fakat bu hadisin istidlal için elverişli olmadığı ve hatta el-Beyhakî'nin Ebû

Hüreyre'den bu istisnayı nakzeden bir hadis de rivayet etmiş olduğu ileri sürülüyor. Her ne kadar bu hadisin metni ve râvîleri yine el-Beyhakî tarafından tenkid edilmişse de Hanefî ulemâsından Aynî, bu ravîlerin hadis âlimleri tarafından tezkiye edildiklerini ve metnin de başka yollardan takviye edildiğini beyân etmektedirler.

**4.** Bu kavle göre mescidin içinde veya dışında olmak ve aynı zamanda birinci rekate yetişip yetişememek arasında ayırım yapılmaktadır.Bu kavi Klâlik'indir. Şöyle diyor: "Mescide girmiş ise, imama tabi olsun ve sünneti -sabahın sünnetini kasdediyor- kılmasın. Eğer mescide girmemişse, birinci re-kati geçirme endişesi yoksa, mescidin dışında sünneti kılsın, varsa kılmadan mescide girerek imama tabî olsun."

**5.** İlk rekatı kaçırmak ve ikinci rekatın rükû'unda imama ulaşamamaktan endişe ederse imama uyar. Yoksa mescidin dışında sabahın sünnetini kıldıktan sonra imama tâbi olur. Bu kavi, İbn AbdPlberr'in naklettiğine göre, İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının görüşüdür. Hattâbî ise, imam Ebû Hanife'nin İmam Mâlik'in görüşünde olduğunu rivayet etmiştir. Bu rivayet imam A'zam'ın arkadaşlarının rivayetine muvafıktır. Bu arada en-Nevevî imam Ebû Hanife'nin el-Evzâî'nin aşağıda gelecek olan görüşünde olduğunu ileri sürmüştür. Kıymetli âlimlerimizden M. Zihnî Efendi Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü şöyle anlatmaktadır: Camide kamet edilmek üzere iken sünnete durmanın kerahetinden sabah namazının sünneti müstesnadır ki, onu evde kılmadan camiye gelen kimse imamı farza durmuş bile bulsa, tahiyyata olsun yetişecek olacağını bilse, cemaat sevabını kaçırmamak üzere saflardan uzak bir yerde önce sünneti kılar, sonra imama iktidâ eder. (Sünneti saf arkasında veya duvar arkasında yer olduğu halde cami içinde kılmak kerahettir.)

Camide sabah namazının sünnetini kılması halinde cemaate hiç yetişemeyeceğinden korkarsa sünnete başlamayıp imama iktida eder. Eğer sünnete durduktan sonra yetişemeyeceğini anlarsa sünneti tamamlamadıkça artık namazdan çıkamaz. İsterse tamamen cemaati kaçıracak olsun. Fakat tehiyyata erişebileceğini tahmin etse, sünneti terk etmez, ve tehiyyâta erişmekle de cemaaat sevabını mutlaka almış olur.[1359][92]

**6.** Son rekata yetişememek endişesi yoksa sabah namazının sünnetini mescidin içinde de kılar. Birinci rekatı geçirecek olsa bile, sünneti

kılmalıdır. el-Evzaî ve Said b. Abdulazîz'in görüşü budur. Nevevî İmam Ebû Hanife ve arkadaşlarının da bu görüşte olduklarım rivayet etmektedir.
**7.** Birinci rekatı kaçırma endişesi yoksa, sabah namazının sünnetini mescidin içinde de kılar. Süfyan es-Sevrî'nin görüşü budur. îbn Abdilberr'in rivayet ettiği bu görüş, Tirmizî'nin Süfyân es-Sevrî'den rivayet ettiği görüşe muhaliftir.
**8.** Vakit geniş ise, imamın namazını kaçırsa bile sabahın sünnetini kılar. M âli kilerden İbn el-Cellâb'ın görüşü budur.
**9.** Kameti işitince gerek sabah namazının sünnetine ve gerekse başka bir nafile namaza girmesi, mescidin ister içinde olsun ister dışında, caiz değildir. Şayet bunu yaparsa asî olmuş olur. Zahirîlerin görüşü budur. İbn Hazm, Şafiî'nin ve selefin tjumhûrunun bu görüşte olduklarını nakletmektedir. Hadiste varid olan "ikâmet" lafzından murad, müezzinin farz namazlar için getirdiği kaamet ise, -ki bilinen ve kabul edilen mânâ budur- bu kavi, hadisin zahir mânâsına daha uygundur... el-Irakî bu hadisten zihne tebâdür eden mânânın bu olduğunu söylüyor. Şayet "ikâmet" lafzından namaz kılmak mânâsı kasd ediliyorsa, -ki kelimenin gerçek mânâsı budur- bu durumda, kamet esnasında nafile namaz kılmakta kerahet yoktur. Maamafıh Peygamber (s.a.)'den gelen diğer rivayetlerde, birinci mânânın kast edildiği açıkça belirtilmiştir. Şöyle ki, İbn Hıbbân'ın rivayetinde "Müezzin ikâmete başladığı zaman" denmektedir.[1360][93]

**6. Sabah Namazının Sünnetini Geçiren Kimse Onu Ne Zaman Kaza Eder?**

**1267.** ...Kays b. Amr'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) sabah namazından sonra iki rekat (daha namaz) kılmakta olan bir adam gördü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.), "Sabah namazı iki rekattır" buyurdu. Adam:
Ben iki rekat (farz)dan önceki iki rekat (sünnet)i kılmamıştım, şimdi onları kılıyorum, diye cevab verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) seslenmedi.[1361][94]

**Açıklama**

sabah namazı iki rekattır" beyânı "Sabah namazı iki rekat” değil midir?" anlamında bir istifham-i inkârîdir. Resûl-i Ekrem (s.a.) bu soruyla, bahis konusu kimsenin sabah nainazının farzından sonra kıldığı bu iki rekattık namaza gerek olmadığını anlatmak istemiştir. İbn Mâce'nin rivayetinde bu cümle "sen sabah namazım iki kere mi kılıyorsun, yoksa?" şeklinde geçmektedir ki, maksadı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak Resûl-i Ekrem (s.a.)'in aldığı cevab karşısında muhatabını sükûtla karşılamış olması zahiren tasvib ve takrir anlamına gelirse de ulemâ bu mesele üzerinde üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

**1.** Sabah namazının sünnetini kılmayan bir kimseyi onu sabah namazının farzından sonra güneş doğmadan önce veya güneş doğduktan sonra kaza etmesi müstehabtır. Hattâbî'nin beyânına göre İbn Ömer, Atâ\ Tâvûs, ve İbn Cüreyc, İmam Şafiî, İmam Ahmed ve İshak (r.anhüm) gibi âlimler bu sünnetin hemen farzından sonra, güneş doğmadan da güneş doğduktan sonra da kaza edilebileceğini söylemişlerdir. Delilleri ise, TirmizTnin Ebû Hu-reyre'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "Kim sabah namazının iki rekatlık sünnetini kılamazsa, güneş doğduktan sonra kılsın."[1362][95] Bu alimler, sabah namazından sonra güneş doğmadıkça namaz kılmayı yasaklayan Tirmizî hadisinin[1363][96] ise, sabah namazının sünnetiyle ilgili olmadığını diğer nafile namazlara ait olduğunu iddia etmişlerdir.

**2.** Güneş bir veya iki mızrak çıktıktan sonra kaza etmek müstehabtır. Kasım b. Muhammed. el-Evzaî, Mâlik ve Ebû Hanife'nin ashabından Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî de bu görüştedir. Delilleri de yukarıda numarasını verdiğimiz Tirmizî hadisidir. Çünkü sözü geçen hadis-i şerifte ve benzerlerinde sabah namazından sonra güneş doğmadıkça namaz kılmak nehyedildiğinden güneş yükselmeden önce sünneti kaza etmek mekruhtur.

**3.** Sabah namazının sünneti yalnız başına kaza edilemez. Ancak sabah namazının farzıyla birlikte kılınamamışsa, ancak o zaman yine farzla beraber ve güneş bir mızrak boyu[1364][97] yükseldikten sonra zevale kadar kaza edilebilir. Esas sünnetlerde asıl olan kaza edilmemektir. Fakat Resül-i Ekrem (s.a.) Hayber savaşından dönüşünde sabah namazının sünnetini farzıyla beraber kaza ettiği için (bk. 435 numaralı hadis) sabah namazının sünnetinin bu konuda ayrı bir yeri vardır. Ebû Yûsuf ve Ebû Hanife (r.a.) Hazretleri de bu görüştedirler. Delilleri de Buhârî tarafından rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar namaz

yoktur."[1365][98] Bu nehy bütün nâfijelere şâmildir. Bunun için sabah namazının sünneti de bu nehyin şümulüne girmektedir. Mevzumuzu teşkil eden hadis-i şerif, senedinde Sa'd b. Said olduğu için tenkid edilmiştir. Ayrıca Tirmizî'nin de ifâde ettiği gibi Muhammed b. İbrahim, Kays'den hadis dinlememiştir. Bu bakımdan hadis munkatı'dır. Ancak bu hadis başka tariklerden de rivayet edildiğinden bütün bu rivayetler birbirini takviye etmekte ve hadis bu sayede zayıflıktan kurtulmaktadır.[1366][99]

**1268.** ...Süfyân b. Uyeyne dedi ki: Atâ b. Ebî Rebah, şu (bir önceki) hadisi Sa'd b. Said'den nakledercli.
Ebû Dâvûd dedi ki: Said'in oğulları Abdurabbih ve Yahya "dedeleri Zeyd'in şu (bir önceki hadiste sözü geçen) olayda Peygamber (s.a.) 'le beraber namaz kıldığını" (söyleyerek) hadisi mürsel olarak rivayet etti(ler).[1367][100]

**Açıklama**

Müellif bu hadisi ve sonundaki taliki nakletmekle bir önceki hadisi takviye ve onun sıhhatini ispat etmek istemiştir. Fakat bu hadisi tetkik eden sarihlerin beyânına göre metinde Yahya ile Abdurabbih'in dedelerinin ismi olarak geçen Zeyd kelimesinin Ebû Davud'un esas nüshasında bulunmaması lâzım gelir. Çünkü bu kişilerin dedelerinin gerçek ismi Zeyd değil, Kays'dır. Arlmua Zeyd sözü geçen kişilerin daha yukarıda kalan büyük dedelerindendir ki, daha Peygamber (s.a.) gönderilmeden önce câhiliyye döneminde ölmüştür.
Bu hadis mürseldir.Çünkü Abdurabbih ve Yahya bu hadisi babalarından duydukları halde onu atlayarak dedelerinden duymuş gibi nakletmişlerdir. Ayrıca ba hadisi muttasıl olarak Tirmizî, İbn Huzeyme, İbn Hıbbân ve Beyhakî de rivayet etmişlerdir. Hadislerle ilgili açıklama bir önceki hadisin şerhinde geçmiştir.[1368][101]

**7. Öğlenin Farzından Önce Ve Sonra Kılınan Dört Rekat(lık Sünnet)**

**1269.** ...Peygamber (s.a.)'in eşi Ümmü Habîbe (r.anha)'dan; demiştir ki:Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu:

"Kim öğle namazından Önce ve sonra dört rekat namaz kılmaya devam ederse (o kimse) cehennem ateşine haram kılınır."[1369][102]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı şekilde (ve) aynı senedle, el-Ala b. el-Hâris ile Süleyman b. Mûsâ da MekhûVden rivayet ettiler.[1370][103]

**Açıklama**

"Devam ederse" diye tercüme ettiğimiz kelimesi lügatte "murakabe etmek" anlamına gelmekle beraber şer'î bir terim olarak bir ibâdetin rükün ve şartlarına, vâcib ve sünnetlerine riâyet ederek devamlı surette yerine getirilmesine özen göstermek mânâsını ifade eder. "Nar" kelimesinin başında bulunan "el" takısı, ahd için olduğundan bu kelimeyle malum ve mâhud olan cehennem ateşi kasd edilmiştir. Biz de buna göre tercüme ettik. Çünkü şeriat dilinde bu kelimenin mânâsı budur:
alevli bir ateşe (cehenneme) girecek o."[1371][104] âyetinde olduğu gibi.
"Ateşe haram kılınmak" tâbiri ise, "ateşten kurtulmak" anlamında bir kinayedir. el-Hatîb'e göre melzûm zikredilmiş, fakat lâzım kasdedilmiştir. Sekkâkî'ye göre ise, lâzım zikredilmiş, fakat melzûm kasd edilmiştir. Bununla beraber "cehenneme atılmaz" demek olan hakiki mânâsında kullanılmış olması da mümkündür. Netice olarak metinden anlaşılan mânâ şudur: "Kim öğlenin sünnetinden önce dört rekat sünneti bütün erkân ve âdabına riâyet ederek kılmakla beraber iki rekatlık müekked olan son sünnetini de iki rekat daha ilâve etmek suretiyle dört rekat olarak hakkıyla kılmaya devam ederse Allah (c.c.) onun cesedini cehennem ateşinden kurtarır veya onun cehenneme atılmasını haram kılar."
Ancak bilindiğini gibi öğleden evvel kılman ilk dört rekât bir selâmla kıhnırsa da, öğleden sonra kılınan dört rekatı iki selâmla kılmak evlâdır. Çünkü bunun ilk ikisi müekked sünnettir. Son ikisi ise müstehabtır.
Büyük günahlardan bile hâlî kalamayan insanın bunca günahı yanında öğlenden evvel ve sonra dörder rekat namaz kıhvermekle ateşten kurtulması nasıl mümkün olur? diye akla bir soru gelirse, buna şöyle cevap verilebilir: Burada "Cehennemden kurtulmak" sözü, "ebedî olarak cehennemde kalmaktan kurtulmak" anlamına gelebileceği gibi bu namazlara devam eden kimselerin imanlı olarak gideceklerine ve bu iman sayesinde cehennemde ebedi olarak kalmaktan kurtulacaklarına dâir bir müjde mânâsına geldiği de

söylenebilir.[1372][105] NesâTnin şu rivayetinden bu kimsenin hakîkaten cehennemde yanmayacağı anlaşılmaktadır: "Öğle namazından önce ve sonra dörder rekat namaz kılan kimseye cehennem ateşi dokunmaz"[1373][106] Şevkânî'nin beyânına göre "cehenneme haram kılman sadece secde organlarıdır. Mecazen küll zikredilmiş cüz kasd edilmiştir." Fakat bu sözün hakiki mânâsında kullanılmış olduğunu kabul etmek daha uygun olur.[1374][107]

**1270.** ...Ebu Eyyûb'dan nakledildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Öğle namazından önce arasında selam verilmeden kılınan dört (rekat namaz) için gök kapılan açılır."[1375][108]

Ebû Dâvûd dedi ki: Yahya b. Sa 'td el-Kattân 'in şöyle dediği bana ulaştı: "Eğer ben Ubeyde'den bir şey nakleder olsaydım ondan bu hadisi naklederdim. Ubeyde zayıftır." İbn Mincâb (ise) o Sehm (isimli kimse)dir.[1376][109]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif öğlenin ilk sünnetinin bir tek selâmla kılına-cağını beyan etmektedir.

"Gök kapılan açılır" beyânı "kabul edilir" sözünden kinayedir. Yanı "Bu namazın göklere yükselip kabul makamına erişmesi için önünde herhangi bir engel yoktur" mânâsına gelmektedir. Hakkındaki bu teşvik edici sözler, öğlenin, ilk sünnetinin faziletine ve onun müekked bir sünnet olduğuna delâlet eder.

“Arasında selam verilmeden" kaydı ise, bu sünnetin "ka'de-i ahîreden sonra" verilecek bir selâmla kılınacağını "ka'de-i ûlâdan sonra" selâm verilmeyeceğini ortaya koymaktadır. Nitekim, Hanefî ulemâsına göre "gündüz kılınan nafile namazları her dört rekattan sonra bir selâm vererek kılmak daha faziletlidir." Hanefî ulemâsından bazıları öğlenin son sünnetinin dört rekat kılınması halinde ikic .lamla kılınması icab ettiğini, tek selâmla kılındığı takdirde bunun sadece iki rekatiıin caiz olacağını söylemişlerse de İbn Humar;'m tahkîkine göre, öğlenin son sünneti dört rekat olarak kılındığı takd de onu bir teya iki selamla kılmak arasında bir

fark yoktur.[1377][110] Bir ön-o 'd hadisin şerhinde ifâae etçiğimiz gibi, İmam Birgivî'ye göre öğlenin son sünneti dört rekat kılındığı takdirde iki selâmla kılmak daha. faziletlidir. Diğer me-heb imamlarına göre de "gürdüzün kılman müekked sünnetlerin dışındaki nafilelerin her iki rekatta bir selâm vererek kılınması daha faziletlidir" fakat mühim olan, nasların çizmiş olduğu sınırdır. Bir numara önce tercünesÎTii sunduğumuz Hadis, bu konuyu açıklarken öğleden sonra kılınacak oimi namazın sadece dört rekat olduğu meselesi üzerinde durduğuna göre önemli olan bu namazın dört rekat olarak kılınmasıdır. îbn Humâm'ın da ifâde ettiği gibi bir veya iki selâmla kılınması hadiste söz konusu değildir, o halde her iki halde müsavidir.
her ne kadar musannif Ebû Dâvûd metnin sonuna ilâvettiği talik ile bu hadisin zayıf olduğuna işaret etmek istemişse de çeşitli yollardan gelen rivayetler hadisi takviye etmekte ve zayıf olmadığım göstermektedir.
Nitekim bu hadisi î"on Mâce'den başka Taberânî de el-Mu'cemu'1-Kebîr ve Evsafında Ebû Eyyûb'dan şu mânâya gelen lâfızlarla rivayet etmiştir: "Resûlullah (s.a.) benim nezdimde konakladığı zaman devamlı olarak öğle namazından önce dört rekat namaz kılardı ve bu konuda şunları söylerdi: "Güneş batıya meylettiği anda gök kapıları açılır ve öğle namazım kılmadıkça kapanmaz. Ben amelimin bu saatte semâya yükselmesini arzu ediyorum."[1378][111] Ayrıca aynı hadisi Tahâvî, Meâni'l-Âsâr'[1379][112] iaa,Tirmizîde Şemâilde rivayet etmiştir. Tirmizî'nin Şemâil'deki rivayeti şu mealdedir: "Ebû Eyyûb el-Ensârî buyuruyor: Resûl-i Ekrem (s.a.) güneş biraz batıya meyi ettikten sonra dört rekat namaz kılmayı âdet edinmiştir. Ben;
Ya Resulallah güneş batıya döndükten sonra bu dört rekatı devamlı kılıyorsunuz, hikmeti ne olabilir? diye sordum. Buyurdular ki:
"Gök kapıları güneş batıya döndükten sonra açılır. Öğle namazı kılını no uyu kadar da kapanmaz. Kapılar kapanmadan adıma amel-i salibin göklere yükselmesini istiyorum."
Hepsinde kıraat var mı? diye sordum. "Hayır" dediler.[1380][113]

## 8. İkindi Namazından Önce (Kılınan Sünnet) Namaz

**1271.** ...İbn Ömer (r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah sallellahü aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:
"İkindinin farzından önce dört rekat (namaz) kılan kimseye Allah rahmet etsin."[1381][114]

**Açıklama**

Kadın veya erkek her kim ikindi namazından önce dört rekat nafile namaz kılarsa Cenab-ı Peygamber (s.a.)'in bu
duası bereketiyle Allah (c.c.) hazretlerinin rahmetine mazhar olacağı bu hadis-i şeriften anlaşılmaktadır.
Esasen "rahimellah" sözü, "Allah Rahmet etsin" mânâsında bir dua cümlesi olabileceği gibi, "Allah kesinlikle ona rahmetle muamele edecektir" mânâsında ihbarî bir cümle olması da mümkündür. Her iki halde de ikindi namazının sünnetine teşvik vardır. Nitekim Ebû Ya'Ia'nın Ümmü Habîbe'den rivayet ettiği bir hadiste de ihbârî bir cümle ile şöyle buyurulmaktadır: "İkindi namazının farzından önce dört rekat namaz kılmaya devam eden
kimseye Allah (c.c.) hazretleri cennette bir ev hazırlamıştır." Ancak Irakî'-nin tahkikine göre Ebû Ya'lâ'mn bu rivayetinin senedinde kimliği belli olmayan Muhammed b. el-Müezzin vardır.
Müslümanlar hayırda yarış kabilinden bu hadisle amel etmişler ve edeceklerdir. Her ne kadar, ulemânın büyük çoğunluğu ikindi namazının sünnetinin müekked olmayan bir sünnet olduğunu söylemişlerse de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in teşvikine dört elle sarılmakta hayat ve huzur vardır. Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bazan bu sünneti dört rekat olarak kılmayı terk ederek iki rekat kılması (bk. 1272 no'lu hadis) ise, bu sünnetin gayr-ı müekked olduğunu ve bazan yapılıp bazan terk edilebileceğini gösterir. Hanefî ulemâsı ile İshak, konumuzu teşkil eden bu Ebû Dâvûd hadisini delil getirerek ikindi namazının sünnetinin bir selâmla kılınacağını söylerken bunların dışında kalan ilim adamları 1272 np'lu hadisle Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerifi delil getirerek iki selânnla kılınacağını söylemişlerdir:
"Resûlullah (s.a.) ikindinin farzından önce dört rekat kıldı ve arasını Melâike-i Mukarribine, müslüman-lardan ve müzminlerden onlara tabi onlara selâm vermekle ayırdı."[1382][115]

Halbuki buradaki selâmdan maksad, Hanefîlerin dediği gibi teşehhüd-de tehiyyat okumaktır.[1383][116]
Hanefî ulemâsının ve İshâk'ın delili olan ve konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi, her ne kadar senedinde Muhammed b. Mihran bulunduğu için tenkid edilmişse de bu râviyi İbn Hibbân ve tbn Adiyy gibi hadis âlimleri tezkiye ederek güvenilir bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Tirmizî de bu hadisin hasen, İbn Hibbân ile İbn Huzeyme de sahih olduğunu söylemişlerdir.[1384][117]

**1272.** ...Ali (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.) ikindi namazından önce iki rekat(hk bir namaz) kılardı.[1385][118]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif, peygamber (s.a.)'in ikindi namazının sünnetini bazan iki rekat kıldığını göstermektedir. Ancak bir numara önce tercümesini sunduğumuz hadis gibi bazı hadisler de peygamber Efendimizin bu sünneti dört rekat olarak kıldığını ve ümmetini de dört rekat olarak kılmaya teşvik ettiğini ifâde ediyorlar. Bu bakımdan bu konuda gelen bütün haberlerin hepsi gözönünde bulundurularak bir hükme varmak gerekirse şu neticeye varılabilir: Peygamber (s.a.) bu sünneti bazan dört rekat kılarak ümmetine de bu namazı dört rekat kılmanın faziletini haber verirken, bazan da sadece iki rekat kılarak bu sünneti sadece iki rekat kılmakla yetinmenin caiz olacağını göstermiştir. Hanefî ulemâsı bu duruma bakarak ikindi namazı sünnetini kılmanın müstehab iki veya dört rekat olarak kılmanın da caiz olduğunu söylemişlerdir. Hanefîlerin dışındaki bazı âlimler de bu sünnetin dört rekat kılınacağına dair olan hadislerin hem kavlî ve hem de fiilî olarak sabit olduğuna ve sayıca daha çok bulunduğuna bakarak dört rekat olarak kılmanın daha faziletli olduğu hükmüne varmışlardır.
Bu sünneti kılmanın hükmü ise, müstehabdir. Müstehab ise bilindiği gibi, "Peygamberimiz (s.a.)'in bazan işleyip bazan da terk ettikleri ve selef-i sâlihinin severek işledikleri ve rağbet edegeldikleri şeylerdir. İşlenmesine sevab verilir. Terkine itab (azar) yoktur. Müstehab müekked olmayan sünnet demektir."[1386][119]

## 9. İkindi Namazından Sonra (Nafile) Namaz Kılmak

**1273.** ...İbn Abbâs (r.a.)'in azatlı kölesi Küreyb'den (rivayet olunduğuna göre) Abdullah b. Abbâs ile Abdurrahman b. Ezher ve Mis-ver b. Mahreme kendisini Peygamber (s.a.)'irı eşi Hz. Âişe'ye göndererek şöyle demişler:

Âişe'ye bizden selam söyle ve ona ikindiden sonraki (kıldığı) iki rekatı sor ve de ki;

Senin bu iki rekati kıldığın bize haber verildi. Halbuki biz Resûlullah (s.a.)'in bundan nehyettiğini işitmiştik.

(Küreyb sözlerine şöyle devam etti:) Bunun üzerine Âişe'nin yanına gelerek benimle gönderdikleri haberi kendisine tebliğ ettim. Âişe (r.a.):

Ümmü Seleme'ye sor, dedi. Bunun üzerine ben, (beni gönderen) kimselerin yanına çıkarak Âişe'nin sözlerim kendilerine haber verdim. Onlar beni Ümmü Seleme'ye de Âişe'ye gönderdikleri suali sormam için gönderdiler.

Ümmü Seleme (r.anha şöyle) cevab verdi:

Ben Resûlullah (s.a.)'i o iki rekati kılmaktan nehyederken işittim, ama sonra kendisini bunları kılarken gördüm. Onları kılarken vakit İkindi idi. Çünkü ikindiyi (yeni) kılmıştı. Sonra yanımda da ensârdan Benî Haram kabilesinden kadınlar vardı. (Yanıma) girdi ve hemen o iki rekatlık namaza durdu.

Bunun üzerine ben kendisine kızı göndererek dedim ki; "Resûlullah (s.a.)'in yanına dur da ona;

Ümmü Seleme; "Ya Resûlellah ben senin şu iki rekatı kılmaktan nehyettiğini işitiyorum. Halbuki şimdi onları kendinin kıldığını görüyorum," diyor, de. Şayet eliyle işaret ederse geri çekil. Ümmü Seleme;

Kız (dediğimi) yaptı; (Resûlullah (s.a.) da) eliyle işaret etti, o da geri çekildi» Namazdan çıkınca (bana hitaben):

"Ey Ebû Ümeyye'nin kızı! Sen ikindiden sonra kıldığım iki rekatı sormuşsun. (Sebebi şudur) Bana Abdü'I-Kays kabilesinden bazı kimseler kavimlerinden (ayrılarak) müslüman olmak için geldiler de, öğle namazından sonra kılmakta olduğum iki rekat nafileden beni alıkoydular, işte bu iki rekat o iki rekattır" buyurdu.[1387][120]

### Açıklama

Hafız îbn Hacer'in beyânına göre, Metinde geçen "kız" kelimesiyle Ümmü Seleme'nin Ebû Seleme'den olan kızı Zeyneb kasd edilmiş olması mümkündür. Ancak Buhârî'nin Megâzî bölümündeki rivayette bu kelimenin yerine "erkek hizmetçi" kelimesi geçmektedir.
îbn Ebî Şeybe'nin rivayetinde, Hz. Âişe'nin ikindiden sonra İki rekat nafile namaz kıldığını ve durumu arkadaşlarına haber veren zatın Abdullah b. Subeyr olduğu ifâde ediliyor.
Yine metinde geçen "Ebû Umeyye" kelimesiyle Ümmü Seleme (r.an-hâ)'nın babası kast edilmiştir. Asıl ismi "Huzeyfe"dir. "Süheyl b. el-Muğîre" olduğunu söyleyenler de vardır.
Bu hadiste Resûlullah (s.a.)'in öğle namazından sonra kılmayı ihmal etmediği iki rekatlık nafile namazını ikindi namazının sonuna kada geciktirmesine sebeb olarak Abdu'I-Kays kabilesinden bazı kimselerin müslüman olmak için gelmeleri gösteriliyorsa da Tahavî'nin rivayetinde bu sebeb şöyle ifâde ediliyor: "Bu iki rekat öğle namazından sonra kılmakta olduğum nafile namazdır. Bana (fakirlere dağıtılmak üzere) genç sadaka develeri geldi de bu iki rekatı unuttum. İkindiyi kılınca onu hatırladım. Cemaatin gözleri önünde mesddde kılmayı da doğru bulmadım. Senin yanında kılı verdim."[1388][121]
Yine Tahavî'nin bir başka rivayetinde bu sebeb; "Bana (fakirlere dağıtmak üzere) bir mal geldi de beni oyaladı,"[1389][122] şeklinde açıklanırken, diğer bir rivayetinde: "Yanıma Benî Temîm heyeti geldi. Öğle namazından sonra kılmakta olduğum iki rekat nafileden beni alıkoydu. Bu namaz işte o iki rekattır"
şeklinde izah edilmektedir. Bütün bu rivayetlerde ortak olan taraf, Resul Ekrem (s.a.)'in işleriyle meşgul olurken öğle namazından sonra nafile olarak kılmayı ihmal etmediği iki rekatlık bir namazı geciktirmiş olması ve bunu ikindi namazından sonra kılmasıdır.
Resûl-i Ekrem'in ikindiden sonra bu nafile namazı kıldığı sabit olunca geçirilen bir nafile namazın kerahet vaktinde kaza edilip edilemeyeceği meselesi ulemâ arasında ihtilâf konusu olmuştur. Bazıları bu hadis-i şerifin zahirine bakarak geçirilen nafile namazların kerahet vaktinde bile olsa kaza edilebileceğini söylerken bazıları da geçirilen bir nafile namazı kerahet vaktinde kaza etmenin Resûl-i Ekrem (s.a.)'e mahsûs özel bir durum olduğunu söylemişlerdir. Bazılarına göre de toplumun dinî bir meselesi

veya zekât veya sadakaların toplanması gibi mühim işlerle meşgul iken nafile namazı unutan bir kimsenin bu nafileyi kerahet vaktinde kaza etmesinde bir sakınca olmadığını söylemişlerdir.
el-Akkarî’ye göre bu hadis sünneti kaza etmenin sünnet olduğuna delâlet etmektedir. Hanefî ulemâsından îbn Melek'in beyânına göre imam Şafiî (r.a.) bu hadise sarılarak sünnetleri kaza etmenin sünnet olduğu hükmüne varmıştır. Hadisin zahiri, sünnetleri kaza etmenin Peygamber (s.a.)'e mahsus, özel bir durum olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim Tahâvi'nin aynı senedle Ümmü Seleme'den rivayet ettiği bu hadisin sonunda şu ilâve bulunmaktadır "Ben, ya Resûlellah, bu iki rekatlık namazı (geçirdiğimiz zaman) biz de kaza edebilir miyiz?" diye sordum da:
"Hayır," diye cevab verdi.[1390][123]
Hafız Ibn Hacer'in de dediği gibi bu hadisin mânâsı, "Ya Ümmü Seleme, sen de biliyorsun ya, ben nafile bir ibadeti yapacak olursam bunu hiç aksatmadan devam ettiririm. Bu benim özelliklerini dendir. İşte ben bu iki rekatı bunun için kaza ettim. Bunun için de başkalarını bundan nehyediyorum," demektedir. Nitekim ileride gelecek olan 1280 no'lu hadisde Tahâvî’nin bu rivayetini te'yid etmektedir. Netice olarak şunu söyleyebiliriz:
**1.** Şafiî uleması bu hadise bakarak "bir sebebten dolayı edâ edilememiş olan nafile bir namazı kerahet vaktinde kaza etmek caizdir. Fakat meşru bir sebebi olmaksızın geçirilen bir nafile namazı kerahet vaktinde kaza etmek caiz değildir. Fakat beş vakit namaza bağlı olarak kılınan ve revâtib denilen sünnetleri kaza etmek müstehabtır" demişlerdir.
**2.** Ahmed b. Hanbel'e göre ise, nafile namazları kerahet vaktinde kaza etmek kayıtsız, şartsız mekruh olmakla beraber, revâtib denilen ve beş vakit namaza bağlı olarak kılınan namazlar kerahet vakitlerinin dışında kaza edilirler.
**3.** İmam Mâlik'e ve Hanefî ulemâsına göre ise, meşru bir sebepten dolayı veya sebepsiz olarak geçirilen bir nafilenin kerahet vakitlerinde kaza edilmesi ve bu vakitlerde herhangi bir nafilenin kılınması mekruh olduğu gibi sabah namazının dışında hiçbir revâtibin de kazası gerekmez. Bilindiği gibi sabah namazı farzıyla birlikte kazaya kalmışsa o günün kerahet vaktinin çıkışından itibaren farzıyla birlikte zeval vaktine kadar kaza edilebilir.[1391][124]

**Bazı Hükümler**

**1.** Namaz kılan kimse, başkasının sözünü dinleyip anlayabilir. Bu onun namazına zarar vermez.
**2.** Namaz kılanın eliyle işaret etmek gibi hafif fiileri namazı bozmaz.
**3.** Âlim bir zattan mühim bir meselenin tahkiki istenir de o mesele hakkında kendinden daha âlim biri bulunduğunu bilirse, ona haber göndererek sorması müstehabtır.
**4.** Fazilet sahihlerinin meziyetlerini i'tiraf etmek gerekir.
**5.** Bir mesele hakkında gönderilen aracının kendisine izah verilmeyen bir şey hakkında tasarrufda bulunmaması edeb ve terbiye iktizasıdır. Bundan dolayıdır ki, Küreyb, Âişe (r.anhâ)'nın emriyle hemen Hz. Ümmü Seleme'ye gitmemiş, evvela kendisini gönderenlerin yanma dönerek Âişe annemizin söylediklerini onlara haber vermiştir.
**6.** Bir meselenin hakikatini yakinen öğrenmeye imkân veriyorsa haberi vahidle veya bir kadının haberi ile iktifa etmek caizdir.
**7.** Künyesi ile meşhur olan bir insanın kendisini künyesi ile anması caizdir. Çünkü Ümmü Seleme (r.anhâ) kendisini, künyesi ile anmıştır. İsmi Hind'-dir. Fakat ismi ile değil, künyesi ile mârufdur.
**8.** Bir kimse metbu'unun (yani âmirinin) her zamanki âdetine muhalif bir hareketini görürse, lütfü nezaketle o hareketlerinin sebebini sormalıdır. Zira unutarak yapmışsa ondan dönmesine sebeb olur. Kasten yapmışsa sebebini izah eder, bu suretle soran da işin hakikatini anlamış olur.
**9.** Hadis-i şerif, öğlenin son sünnetini isbat eden delillerdendir.
**10.** Mesâlih ve mühimmat karşılaşınca en mühim olanlarından başlanır. Çünkü Resûlullah (s.a.) kendisine müracaat eden kavme İslâmiyeti telkin ile meşgul olmuş, öğlenin sünnetini terk etmiştir.
**11.** Namaz kılan kimseye bir şey sorulacağı vakit onun önüne veya arkasına değil, yanı başına durmak âdabdandır. Zira önüne veya arkasına durmak teşvişe sebeb olur.
**12.** Hadis-i şerif, Hz. Ümmü Seleme'nin fıtrat ve zekâsına, terbiye ve nezâketine delildir.
**13.** Misafire ikram etmelidir. Ümmü Seleme (r.anhâ) bu cümleden olmak üzere yanındaki kadınların birine emretmemiş, Resûlullah (s.a.)'e kendi kızını göndermiştir.

**14.** Bir kadının kocası evde olsa bile, onu başka kadınlar ziyaret edebilirler.
**15.** Nafile namazı evde kılmak caizdir.
**16.** Zaruret yokken, namaz kılan kimsenin yanına sokulmak mekruhtur.
**17.** Vesveseye njahal bırakmamak için müşkil bir meselenin acele halline çalışmak caizdir.
**18.** Peygamber (s.a.) için unutmak caizdir.
**19.** Yöneticinin, ihtiyatlı davranarak raiyesini şer'an bid'at ve memnu' olan şeylerden menetmesi ve icabında tazirde bulunması gerekir.[1392][125]

**10. Güneş Batmadığı Müddetçe (İkindi Namazından Sonra) İki Rekat Namaz Kılmayı Caiz Görenler(İn Delilini Teşkil Eden Hadisler)**

**1274.** ...Ali (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.) ikindiden sonra güneş yükseklerde bulunmadığı zaman namaz kılmayı yasaklamıştır.[1393][126]

**Açıklama**

Beyhakî bu hadis-i şerifi şu mânâya gelen lâfızlarla rivayet etmiştir: "İkindi namazından sonra güneş yüksekte iken kılacağınız namazdan başka namaz kılmayınız"[1394][127] Sünen-i Nesâî'deki rivayet ise, "Resûlullah (s.a.) güneş parlak ve yüksekte olmadıkça ikindiden sonra namaz kılmayı yasakladı”[1395][128] şeklindedir.
Görülüyor ki Beyhakî'nin rivayetinde güneş yükseklerde görülürken kılınmasına izin verilen namazın hangi namaz olduğu açıklanamamıştır. Bu kapalılık diğer rivayetlerde de vardır. Bu bakımdan ikindiden sonra kılınacak namaz konusunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir.
**1.** Şafiî ulemasına göre ikindi namazından sonra kılınmasına cevaz verilen namazlar sebebe bağlı olarak kılman(tâhiyyetu'l-mescid, abdest namazı ve tavaf namazı) gibi nafile namazlardır. Bir sebebe bağlı olarak kılman nafile namazlar ikindiden sonra güneş iyice guruba yaklaşıncaya kadar kerâhetsiz olarak kıhnabilir. Fakat görüldüğü gibi hadis-i şerifte kılınmasına cevaz verilen namazın bir sebebe bağlı olup olmadığı söz konusu edilmemektedir.
**2.** Hanefî ulemasına göre ise, bu hadiste ikindi namazından sonra kılınmasına müsaade edilen namaz, kazaya kalmış olan farz namazlar,

cenaze namazı veya vâcib namazlardır. Nitekim Tahâvi'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerif de Hanefî ulemasının bu görüşünü te'yid etmektedir: "Peygamber (s.a.) sabah ve ikindi namazları müstesna, her farz namazdan sonra iki rekat namaz kılardı."[1396][129]

Hanefî ulemasının verdiği manayı verecek olursak, sahabe-i kiramın, ikindiden sonra namaz kılmayı nehyetmelerinin mânâsı da anlaşılmış ve bu konuda birbirine zıt gibi görülen hadislerin arası da uzlaştırılmış olur.

**3.** Bazılarına göre de bu hadiste ikindi vakti girdikten sonra güneş batmadan önce sadece ikindi namazının kılınabileceği, bunun dışında hiçbir namazın kılınamayacağı ifâde edilmektedir.[1397][130]

**1275.** ...Ali (r.a.)'den; demiştir ki:

Peygamber (s.a.) sabah ve ikindi namazlarının dışında her farz namazı miiteâkib iki rekat (namaz)kılardı.[1398][131]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif sabah ve ikindi namazlarından sonra kılınacak nafile namazların -bir sebebe bağlı olarak bile kıhnsalar- mekruh olacaklarım söyleyen Hanefî ulemâsını te'yid etmektedir. Hadis-i şerife bu açıdan bakılınca yerinin bu bab olmadığı hükmüne varılır. Çünkü bu bab ikindi namazından sonra güneş batmadan iki rekat nafile namaz kılmanın caiz olduğunu ifade eden hadisleri toplamak için açılmıştır. Ancak ikindiden sonra bir sebebe bağlı olarak kılınan nafile namazların caiz olduğu görüşünde olan ilim adamlarına göre bu hadis, ikindiden sonra namaz kılmanın mekruh olduğuna kesinlikle delâlet etmez. Çünkü bu iki namazın son sünnetleri bulunmadığına göre, Hz. Peygamber'in bu iki namazdan sonra kıldığı iki rekat namaz tavaf ve şükür namazı gibi bir sebebe bağlı olarak kılınan nafile namazlardan biri olması gerekir. Binaenaleyh bu hadisle Hz. Peygamber'in ikindiden sonra iki rekat nafile namaz kıldığını ifade eden 1273 numaralı hadis arasında herhangi bir tearuz yoktur. Çünkü Resül-i Ekrem (s.a.)'in bir vaktin farzını kıldıktan sonra halkın gözü önünde nafile namaz kılmayı uygun görmediği için odasına çekilerek orada bir sebebe bağlı olarak kılınan nafile namazlardan iki rekat namaz kılması ve Hz. Ali de bunu görmediği için Hz. Peygamber'in ikindiden sonra hiç nafile

kılmadığı kanaatine sahib olması mümkün olduğu gibi, Hz. Ali (kerremellahu veche)nin mevzumuzu teşkil eden hadisi, Resül-i Ekrem (s.a.)'in ikindiden sonra kıldığı iki rekat namaza şahid olmadan önce nakletmiş olması da mümkündür.[1399][132]

**1276.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
İçlerinde Ömer b. el-Hattab da bulunan ve bana en sevimlileri Ömer olan bir takım sevilip sayılan kişiler, Peygamber (s.a.)'in; "Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar; ikindi namazından sonra da güneş hatmcaya kadar namaz yoktur" buyurduğuna dair benim yanımda şahidlik ettiler.[1400][133]

**Açıklama**

Metinde geçen "namaz yoktur" sözünün aslında talırim ifâde etmesi gerekir. Çünkü mutlak nehy tahrime delâlet eder.Ancak bu nehy mutlak değildir. Çünkü daha önce tercümesini sunduğumuz 1267 numaralı Kays b. Ömer hadisi, bunu kayıtlamakta ve bu hadisin hükmünü tahrim'den kerahete çevirmektedir.
İşte bu görüşten hareket eden Hanefî ulemâsı bu hadise sarılarak sabah namazından sonra güneş doğup bir mızrak boyu yükselinceye kadar; ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar (isterse tehiyyetü'l-mescid namazı, abdest namazı, tavaf namazı gibi, bir sebebe bağlı olarak kılınan bir nafile olsun) kılınan nafile namazların mekruh olduğu hükmüne varmışlardır. İmam Mâlik, Hasan el-Basrî, Said b. el-Müseyyeb, Alâ b. Ziyâd, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre, Zeyd b. Sabit, Ömer ve İbn Ömer (r.anhum) de bu görüştedirler. İşte bu sebebten Ömer (r.a.) ikindiden sonra iki rekat daha nafile kılmak isteyenleri sahabenin gözü önünde döğermiş[1401][134] ve hiçbir sahabî de Ömer (r.a.)'i bu hareketinden dolayı tenkıd etmemiştir. Bu olaylar açıkça gösteriyor ki, ikinde namazından sonra iki rekât nafile kılmak hasâis-i Nebevîye'dendir. Bu namazı başkalarının kılması, caiz değildir.
Şafiî ulemasına göre bu iki vakitte tahiyyetü'l-mescid, abdest namazı ve tavaf namazı gibi bir sebebe bağlı olarak kılman nafileler caiz olursa da bunların dışında kalan nafileleri kılmak caiz değildir.

Hanbelîlere göre ise, iki rekatlık tavaf namazının dışında bu iki vakitte nafile namaz kılmak haramdır. Delilleri de bu hadis-i şeriftir. Şu hadis-i şerifi de kendi görüşleri için delil olarak gösterirler: "Tavaf eden bir kimseyi istediği saatte namaz kılmaktan men' etmeyiniz."[1402][135]
Ebû Bekre ve Ka'b b. Ucre ve bunların dışında bazı ilim adamları ise, konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisindeki nehyin genelliğine bakarak sabah ve ikindi namazlarından sonra farz bile olsa, hiçbir namazın kılınamayacağını söylemişlerdir. Davûd-i Zahirî'nin meşhur olan görüşü de budur. Ancak Resûlullah (s.a.)'in sabah namazından sonra namaz kılan bir kimseyi gördüğü halde ona namazını iade ettirmediğini ifade eden 1267 numaralı Kays b. Ömer hadisi ile daha önce tercümesini sunduğumuz 575 numaralı hadis-i şerif bu görüşte olanların aleyhine bir delildir.
Ulemânın büyük çoğunluğu daha önce tercümesini sunduğumuz "Kim bir namazı unutursa onu hatırladığı zaman kılsın" mealindeki 435 numaralı hadisteki genel ifâdeye bakarak, sözü geçen bir iki vakitte de kazaya kalmış farz namazları kılmakta bir sakınca görmemişlerdir. Seleften bazı kimselere göre ise, hiç bir namaz için kerahet vakti söz konusu değildir. Namaz her vakitte kılınabilir. Zahirî ulemâsından İbn Hazm de bu görüştedir. Delilleri ise, ileride tercümesini sunacağımız; "Şu beyti tavaf eden bir kimseyi gündüz veya gece istediği saatte namaz kılmaktan men etmeyiniz" mealindeki 1894 numaralı hadis-i şeriftir.[1403][136] Bu görüşte olan ilim adamlarına göre öğle ve ikindi namazlarından sonra namaz kılmaktan nehyeden hadisler, bu hadisle ve daha önce tercümesini sunduğumuz: "Kim güneş doğmadan evvel sabah namazından bir rekata yetişecek olursa sabah namazına yetişmiş olur. Kim de güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekata yetişecek olursa, ikindi namazına yetişmiş olur" mealindeki 412 numaralı hadisle neshe-dilmiştir.
Ancak bunların bu görüşleri şu şekilde tenkid edilmiştir:
**1.** Beyti tavaf eden kimsenin her saatte namaz kılabilmesiyle ilgili 1894 numaralı hadisin hükmü genel değildir. Sadece Harem-i Şerifte kılınan namazla ilgilidir.
**2.** Nesh iddiası doğru değildir. Çünkü yasaklayıcı bir hadisle mübahlık ifade eden bir hadis karşılaştığı zaman yasaklayıcı hadisin daha sonra vârid olduğu ve diğerinin yürürlükten kalktığı bütün ilim adamlarınca kabul edilen bir kaidedir. Burada nesh bulunduğunu iddia edenler ise, bu kaidenin

tersine bir görüş ortaya atmaktadırlar. Hem de nasih kabul ettikleri 1894 numaralı hadisin hükmü genel olmayıp sadece Hârem-i Şerifte kılınan namazla ilgili olduğu gibi, mensûh kabul ettikleri hadisin hükmü ise, genel olarak yasaklayıcıdır.
Yine nâsih kabul ettikleri 412 numaralı hadis sadece o günün sabah ve ikindi namazlarını kılan kimseyle ilgili olup diğer namazlarla ilgisi olmadığı halde, mensûh kabul ettikleri hadislerin hükmü geneldir.[1404][137]

**1277.** ...Amr b. Abese'[1405][138]den; demiştir ki:
Ben (Resûl-i Ekrem'e hitaben): "Ey Allah'ın Resulü, gecenin hangi saatinde (ibadet ve) dua daha çok makbuldür?" dedim. (O şöyle) cevab verdi:
"Gecenin son vaktinde. Sabah namazını kılıncaya kadar ve istediğin (nâfiley)i kıl. Çünkü (bu vakitte kılınan) namaz şahitlidir, (ve sevabı) yazılmıştır. (Sabah namazını kıldıktan) sonra, güneş doğup da bir veya iki mızrak boyu yükselinceye kadar (namaz kılmayı) bırak. Çünkü güneş şeytanın boynuzları arasından doğar ve kâfirler güneşe (o saatte) tapınırlar. Sonra mızrak gölgesiyle bir oluncaya kadar ve istediğin kadar kıl. Çünkü (bu saate kadar kılınan) namaz şahitlidir (ve sevabı) yazılmıştır. Mızrak gölgesiyle bir olduktan sonra namazı bırak. (Çünkü o saatte) cehennem kızdırılır ve kapılan açılır. Güneş (batıya) meyledince ikindi namazını kıhncaya kadar(ve) istediğin (na-filey)i kıl. Çünkü bu (saatte kılınan) namaz şahidlidir. (İkindi namazından) sonra güneş baüncaya kadar namazı bırak. Çünkü(güneş) şeytanın boynuzları arasında batar ve kâfirler ona (o saatte) tapınırlar."[1406][139]
(Ebû Dâvûd dedi ki) ve (şeyhim bana) uzunca bir hadis nakletti. el-Abbâs (b. Sâlity) dedi ki: "Ebû Sellâm da sana Ebü Ümame'den buna benzer şeyler nakletti. Ancak (ben naklederken belki) istemeyerek bazı hatalar yapıyorum: A ilah 'dan af diliyorum ve ona tevbe ediyorum. "[1407][140]

## Açıklama

Peygamber (s.a.) Hz. Amr b. Abese'ye yapılan duaların ve kılınan namazların kabulü için en uygun bir vakit olarak "gecenin en son vaktini" tavsiye buyurmuştur. Haltâbî'nin beyanına göre, gecenin en son vaktinden maksad, gecenin son üçte biridir. Bilindiği gibi bu vakte seher vakti denir

ki, Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'inde bu saatte istiğfarda bulunanları; "Ve o seher vakitleri istiğfar eyleyenler"[1408][141] buyurarak övmüştür. Yakub aleyhisselam da oğullarının Hz. Yûsuf'a karşı işledikleri cürümden dolayı onların hesabına istiğfar etmek için en uygun vakit olarak seher vaktini seçmiştir. Cenabı Hak bu hususu Kur'an-ı Kerim'inde şu şekilde beyân buyuruyor: "(Yâkûb): "Sizin için Rabbime sonra istiğfar ederim. Hakikat şudur ki, o çok yargılayıcıdır, çok esirgeyicidir." dedi."[1409][142]
Buhârî, Müslim ve benzeri sahih kitablarda ifade edildiğine göre seher vaktinde Cenab-ı Hakk(ın emriyle) dünya göğüne (bir melek) iner ve şöyle seslenir: "Bu saatte isteği olan yok mu, verilecektir? Dua edecek birisi yok mu? Duası kabul edilecektir. Günahının affını isteyen bir kimse yok mu? Affedilecektir." Abdullah b. Ömer (r.a.) seher vaktine kadar namaz kılardı. Seher vakti girdiğini öğrenince de dua ve istiğfara devam ederdi. Resûl-i Ekrem (s.a.)'de seher vaktine kadar vitri te'hir ederdi.[1410][143]
Metinde görüldüğü gibi Resûl-i Ekrem (s.a.) "sabah namazının farzı kılınıncaya kadar istediğin nafileyi kılabilirsin" buyurmakla Amr'a, sabah namazı vakti girdikten sonra da sabah namazının sünneti dışında istediği nafileyi kılabileceğini beyan etmiştir. Her ne kadar hadisin zahirinden bu mana anlaşılıyorsa da Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bu hadis şu şekilde rivayet olunmuştur: "Resûl-i Ekrem (s.a. gece namaz kılmak için) hangi saat daha uygundur diye sordum da bana: "Gecenin en son vaktinde (kıl). Sonra bu (saatte) kılınan namaz şâhidlidir. Bu namaza sabah vakti girinceye kadar devam et, sabah vakti girdikten sonra sabahın iki rekathk sünnetinden başka nafile namaz kılıamaz" diye cevab verdi."[1411][144]
Bundan anlaşılıyor ki, konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinde bazı hazfler ve kısaltmalar vardır ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rivayet ettiği hadis bu noksanlıkları tamamlamakta ve vuzuha kavuşturmaktadır. Her iki hadis birlikte mütalaa edildiği zaman, sabah namazının vakti girdikten sonra sabah namazının iki rekathk sünnetinden başka herhangi bir nafile namazın kılınamayacağı anlaşılır. Hadis-i şeriften de anlaşıldığı gibi bu süre, güneşin ufuktan bir veya iki mızrak boyu yükselmesine kadar devam eder. Bilindiği gibi güneşin bir mızrak boyu yükselmesi demek, üzerinde bulunduğumuz nokta ile beş derecelik bir açı teşkil edecek kadar

yükselmesi demektir ki, bizim memleketimize göre bu süre 40-50 dakika arasında değişir.
Bu süre içerisinde namaz kıhnamaması, hadis-i şerifte "güneşin şeytanın boynuzları arasından doğmuş olmasıyla" izah edilmektedir. Şeytanın boynuzlarından maksad, başının iki tarafıdır. Yani boynuzlu bir hayvanda boynuzların başta bulunduğu yerlerdir. Bazılarına göre ise, şeytanın boynuzlarından maksat, onun gücü ve kuvvetidir. Çünkü güneş doğarken şeytan sevinçlidir ve hareketlidir. Zira bazı kimselerin Haktan saparak güneşe tapınması ona güç ve kuvvet vermektedir. Şeytanın boynuzlarından maksat, onun geçmiş ve gelecek ümmetleri olduğunu söyleyenler de vardır ki, bununla şeytana tapan ve onun yoluna giden kimseler kast edilmektedir. Çünkü bu güneşe tapanlar her ne kadar zahiren güneşe tapıyorlarsa da haktan sapmış olmaları itibariyle şeytanın yoluna girmiş ve ona kul olmuşlar demektir. Nevevî'ye göre ise, Şeytanın iki boynunuzdan maksat, şeytanın insanları saptırmak için görevlendirdiği iki fırkadır.
Bazıları da şeytanın boynuzlarından maksat, başının iki yan tarafıdır. Çünkü güneş doğarken ve batarken başını güneşe yaklaştırır ve güneşe tapanlar dolayısıyla şeytana da tapıyormuş gibi görünürler. Bu vakitte namaz kılan mü'minlere de musallat olmak için şeytan ve avânesi ümide kapılıp büyük gayretler sarf ederler. Aynı zamanda güneşin doğma ve batma vakitleri bazı gafillerin güneşe tapınma vakitleri olduğundan bu saatlerde namaz kılmakta, kâfirlere benzeme olayı vardır. İşte bu gibi tehlikeli durumlara düşmemeleri için müslümanlar bu saatlerde namaz kılmaktan nehyedümişlerdir. Yukarıda da açıklandığı gibi bu süre, güneş bir veya iki mızrak boyu yükselinceye kadar devam etmektedir. Güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra kılınan namaz ise isabetli, şahidlidir. Yani melekler bu namazda hazır bulunurlar ve bunun ecir ve sevabını kayd ederler.
Kerahet vaktinin çıkmasıyla giren ve içerisinde kılınan namazlara meleklerin şâhid olduğu zamanın müddeti ise, mızrağın gölgesi tamamen yok denecek kadar küçüldüğü ve tamamen mızrağın altına çekilip mızrakla bir olduğu ana kadar devam eder. Bilindiği gibi bu hale "istiva hali" denir. Gölgenin tesbiti hususunda mızrağın zikredilmesi o devirlerde Arablar genellikle çölde eğleştikleri içindir. Çünkü onların o zamanki âdetleri günü,yarı olup olmadığını anlamak için mızraklarını yere dikerek gölgelerine bakmaktı. Bugün kırsal kesimde çalışan kimseler de bazı

hallerde herhangi bir şeyin gölgesine bakarak namaz vakitlerini tayin edebilirler.
İstiva halinde de namaz kılmak yasaklanmıştır. Çünkü bu saatte kâfirler güneşe tapındıklarından, bu vakitte namaz kılmakla kâfirlere benzeme olayı vardır. Hadis-i şerifte bu vakitte namazdan nehyedilişi bu saatlerde cehennemin kızdırıhşıyla izah edilmiştir. Hadis sarihlerinin beyanına göre, cehennemin kızdın İm asından maksad, güneşe tapan kimselerin bu anda güneşe secdeye hazırlandıkları, şeytanın harekete geçmesidir. Bütün bu fiiller ise, cehennemin alevlenmesine sebep teşkil edecek fiillerdir. Bu demektir ki, hadis-i şerifte sonuç zikredilmiş sebeb kast edilmiştir.
Dil alimlerinin beyanına göre cehennem kelimesinin aslı Arabçadır. Ve çirkin manasına gele"n "cuhûmet"ten alınmıştır. Bu izaha göre alemiyyet ve te'nis bulunduğu için cehennem kelimesi gayr-i münsârıftır. Dil âlimlerinin büyük bir çoğunluğuna göre ise, "cehennem" Arabçalaştınlmış ecnebî bir kelimedir. Gayr-i munsanf olması kendisinde alemiyyet ve ucmelik bulunduğundandır.
İstiva halinde başlayan, namaz kılma yasağının müddeti ise, güneşin batıya doğru meyletme anma kadar devam eder. Güneşin batıya meyletmesiyle öğle namazının vakti girdiği gibi bu vakitten itibaren ikindi namazı kılınıncaya kadar farz, vacip, nafile namazın bütün nevileri kıhnabilir. Ancak ikindi namazı kılındıktan sonra yeniden bir kerahet vakti girmekte ve bu süre güneş tamamen batmcaya kadar devam etmektedir. Güneşin batma anı da doğma anı gibi bazı müşriklerin güneşe tapınma anı olduğundan bu saatte de namaz kılmak yukarıda açıkladığımız sakıncalardan dolayı yasaklanmıştır.
Musannif Ebû Davud'un metnin sonunda: "Şeyhim, bana uzunca bir hadis nakletti" demekle, "ben bu hadisi kısaltarak naklettim" demek istemiştir. Gerçekten bu hadisin aslı çok daha uzundur. Tamamını okumak isteyen okuyucularımıza Müslim'in bu konuda rivayet ettiği hadise de[1412][145] müracaat etmelerim tavsiye ederiz. Hadisin râvilerinden el-Abbâs b. Salim'-in "Ebû Sellâm da bana Ebû Ümâme'den buna benzer şeyler nakletti. Ancak ben istemeyetek bazı hatalar yapıyorum" demekten maksadı, bu hadisi naklederken hadisin bütün rivayet yollarını gözden geçirdiğini ve son derece dikkatli davrandığını ifade etmektir.

Sabah namazından ve ikindi namazından sonra giren kerahet vakitleri konusunda daha önce 1272 - 1274 numaralı hadislerin açıklama kısmında malûmat verilmiştir. Ancak bu hadis-i şerifte bir de güneşin doğuşu, istiva hali ve batışı söz konusu edilmektedir. Bu konudaki mezheplerin görüşü de şöyledir:

Güneşin doğuşu, istiva hali ve batışı sırasında namazın hükmü:

**1.** Hanefî ulemâsı hadisteki nehyin umumiliğine bakarak bu üç vakitte hiç bir namazın kılınamayacağına hükmetmişlerdir. Ancak "Kim güneş batmadan önce ikindi namazından bir rekata yetişecek olursa ikindi namazına yetişmiş olur" mealindeki daha önce geçen 412 numaralı hadis-i şerife bakarak o günün ikindi namazım bu hükmün dışında görmüşlerdir ve "sadece o günün ikindi namazını güneş batarken kılmak caizdir. Çünkü bu namaz emredildiği şekilde kâmil olarak eda edilmiştir. Ancak ikindi namazım bu vakte kadar te'hir etmek mekruhtur" demişlerdir. Yine Hanefî ulemâsı cenaze namazım da bundan istisna etmişlerdir ki, delilleri: "Ya Ali, üç şeyi geciktirme: **1)** Vakti giren namazı, **2)** Hazırlanan cenazeyi, **3)** Küfvünü (dengini) bulduğun kocasız kadım"[1413][146] hadis-i şerifleriyle birlikte ileride tercümesini sunacağımız 3159 numaralı hadis-î şeriftir.

Yine Hanefî uleması bu vakitlerde okunan secde âyetinden dolayı vacip olan tilavet secdesini de bu hükmün dışında görmüşler ve te'hir etmekle vakti geçmeyeceğinden kerahet vakti çıkıncaya kadar te'hir etmenin daha faziletli olacağını söylemişlerdir.

imam Ebû Yusuf (r.a.) ise, daha önce tercümesini sunduğumuz 1081 numaralı hadis-i şerifi delil getirerek cuma günü istiva halinde kılınan nafile namazı da bundan istisna etmiştir.

**2.** Hanbel? ulemâsına göre bu üç vakitte hiçbir namaz kılınmaz. Ancak şu namazlar müstesnadır:

**a.** Cuma günü cuma namazından evvel kılınan tahiyyetü'l-mescid namazı, çünkü bunlara göre 1083 numaralı hadis buna cevaz vermektedir.

**b.** Çürümesinden veya bozulmasından korkulduğu takdirde cenaze namazı da kılınabilir. Çünkü bunda zaruret vardır.

**c.** Farz namazların kazası da caizdir derler ve daha önce geçen 442 numaralı hadisi delil getirirler. Bunlara göre bu hadis mevzumuzu teşkil eden hadisi tahsis etmektedir.

**d.** Sabah ve ikindi namazlarının bir rekatını imamla kılmaya yetişebilen kimsenin diğer rekatları kerahet vaktinde kılması caizdir.
**e.** Daha önce bu vakitlerde namaz kılmayı nezr eden kimsenin de nezr namazını bu vakitlerde kılması caizdir. Çünkü bu namazları kılmakta farz namazları kaza etmeye benzer.
**f.** İki rekathk tavaf namazı. Bu konudaki delilleri ise, ileride gelecek 1894 numaralı hadis-i şeriftir.
**3.** Mâlikî uleması ise, "bu hadisteki nehyin genelliğine bakarak isterse bîr sebebe bağlı olarak kılınsın güneşin doğuşu ve batışı esnasında nafile namazları kılmak haram olduğu gibi nezir edilen namazlar ve tilâvet secdesi de haramdır. Bu iki vakitte bozulup dağılmasından korkulmadığı müddetçe cenaze namazı kılmak da caiz değildir. Ancak farz namazların edası ve kazası müstesnadır" demişlerdir. Farz namazların bu iki vakitte kılınabileceğine dair delilleri ise, daha önce geçen 442 numaralı hadis-i şeriftir. İmam Mâlik'e göre istiva vaktinde farz olsun nafile olsun bütün namazları kılmak caizse de Maliki ulemasının büyük çoğunluğuna göre mekruhtur. Ancak Zürkânî'nin de dediği gibi, İmam Mâlik (r.a.) hem bu üç vakitte namazın kılınmayacağım ifâde eden Abdullah es-Sunabihî hadisini Muvatta'ında zikretmiş; hem de istiva halinde namaz kılmanın caiz olduğunu söylemiştir.[1414][147]
**4.** Şafiî ulemasına göre ise, bu Uç vakitte bir sebebe bağlı olarak kılınan nafile namazların dışında herhangi bir nafile kılmak mekruhtur. Ama tahıyyetü'I-mescid ve şükür namazı gibi oir sebebe bağlı olarak kılınan nâfile namazlarla farz namazları kılmakta bir sakınca yoktur. Delilleri ise, daha önce geçen 442 numaralı hadistir.
Yine Şafiî ulemâsına göre, Mescidü'l-Haram dâhilinde bu üç vakitte nafile kılmakta bir sakınca yoktur. Delilleri ise, 1894 numaralı hadis-i şeriftir. Ayrıca cuma gününe mahsus olmak üzere istiva halinde nafile namaz kılmak caizdir. Bu konudaki delilleri ise, daha önce geçen 1083 numaralı hadis-i şeriftir.[1415][148]

**1278.** ...İbn Ömer'in azatlısı Yesar'dan; demiştir ki:
İbn Ömer (bir gün) beni fecir doğduktan sonra namaz kılarken gördü de (şöyle) dedi:

Ey Yesar (bir gün) biz bu namazı kılarken Resulullah (s.a.) üzerimize çıkageldi ve buyurdu ki: “(Burada) hazır olanlarınız hazır olmayanlarınıza (şunu) eriştirsinler: Fecr(in doğuşun)dan sonra yalnızca iki rekat (sünnet) vardır” buyurdu.[1416][149]

**Açıklama**

Abdullah b. Ömer (.a.) ‘in , azadlısı Yesar’ı kılmaktan men ettiği namaz, sabah namazının sünnetinin dışında kıldığı herhangi bir nafile namazıdır.Çünkü pek çok hadis-i şerifin de delaletiyle ecr doğduktan sonra sabah namazının sünnetinden başka herhangi bir nafile kılmanın caiz olmadığı sabit olmuştur.Nitekim Said b. Müseyyeb, el-Ala b. Ziyad, Humeyd b. Abdurrahman ve Hanefi uleması bu görüştedirler.Abdulklah b. Ömer’le İbn Amr’ın da bu görüşte oldukları rivayet edildiği gibi Ahmed b. Hanbel’in meşhur olan görüşünün de böyle olduğu söylenmektedir.
îmam Şafiî ve Hasan el-Basrî'ye göre ise, bu hadiste ve benzerlerinde yasaklanan namaz sabah namazının farzı kılındıktan sonra kılman nafile namazdır. Sabah namazını kılmadan önce kılınan nafile namazlar bu yasağın şümulüne girmemektedir. Bu âlimler bu konuda bir numara önce geçen Amr b. Abese hadisini delil getirirler. Zahirî ulemasından tbn Hazm da, bu konuda İmam Şâfiî'in görüşüne iştirak etmektedir. Halbuki bir numara önce geçen Amr b. Abese hadîsi delil olma niteliğinden uzaktır. Çünkü söz konusu hadiste hazifler ve kısaltmalar vardır. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rivayet ettiği hadis bu hazifleri ortaya çıkarmakta ve Amr b. Abese hadisini tamamlamaktadır.[1417][150] Ahmed b. Hanbel'in bu hadisi gözönünde bulundurulursa sabah namazı vakti girdikten sonra, sabah namazının sünnetinden başka bir nafile kılınamayacağı ve Şafiî mezhebinin bu konudaki isabetsizliği anlaşılır.
imam Mâlik'e göre ise, uykunun ağır basması ve benzeri sebeplerle kılınamayari gece namazını sabah namazı vakti girdikten sonra kılmak caizdir. Kendi Muvatta'ında nakl etmiş olduğu şu hadisleri de bu konuda delil göstermektedir:
**1.** Abdullah b. Abbâs'ın gözleri bozulduktan sonra halkın sabah namazım kılıp kılmadığını öğrenmek üzere hizmetçisini görevlendirdiğini ve halkın

sabah namazını kılmış olduğunu öğrenince, gece kılamadığı vitir namazına durduğunu ifâde eden Said b. Cübeyr hadisi.
**2.** Abdullah b. Abbâs, Ubâde b. Sâmit, Kasım b. Muhammed, Abdullah b. Âmir b. Rabi'a gibi âlimlerin sabah namazı girdikten sonra vitir namazı kıldıklarına dâir îmam Mâlik'e ulaşan haberler.
**3.** Abdullah b. Mes'üd'un sabah namazı için kaamet getirilirken "sabah namazı için kaamet getirilmiş olmasının önemi yok. Ben (yine de) vitr namazını kılarım" dediğine dâir Hişâm b. Urve hadisi.
**4.** Ubâde b. Sâmit'in kaamet getirmek isteyen müezzini durdurarak vitr namazı kıldığına dâir Yahya b. Saîd hadisi.
**5.** Abdurrahman b. Kâsım'ın; Abdullah b. Âmir b. Rabî'ayı:,"Ben kaamet getirildiğini işitirken veya sabah namazının vakti girdikten sonra da vitir kılarım" derken işittiğine dâir hadis.
**6.** Abdurrahman b. el-Kasım'm babası Kasım'ı "Ben fecrden sonra da vitr kılarım" derken işittiğine dâir hadis-i şerif.[1418][151]
Bu hadisler Fecr girdikten sonra vitr namazının kılınabileceğine delâlet ederse de imam Mâlik (r.a.)'in iddia ettiği gibi fecr doğduktan sonra diğer gece namazlarının da kaza edilebileceğine delâlet etmez. Her ne kadar İmam Tirmizî başlığımızı teşkil eden Ebû Dâvud hadisiyle ilgili olarak; "ilim adanılan bu hususta ittifak ettiler. Fecrin doğuşundan sonra kişinin, sabah namazının iki rekatlık sünnetinden başka namaz kılmasını mekruh görüyorlar,"[1419][152] demişse de, Neylu'l-Evtâr sahibi Şevkânî'nin dediği gibi bu konuda ittifakın olmadığı, bilâkis ihtilâfın bulunduğu herkesin malumudur. Her ne kadar bu Ebû Dâvûd hadisi, tbn Hazm gibi bazı ilim adamları tarafından ölçüsüz bir şekilde tenkîd edilmişse de bu hadisin bütün rivayet yolları biri birini takviye ettiğinden zayıflıktan çıkmış ve delil olma niteliğini kazanmıştır.[1420][153]

**1279.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki: Peygamber (s.a.)'in, ikindiden sonra iki rekat namaz kılmadığı bir günü geçmemiştir.[1421][154]

**Açıklama**

Hz. Âişe bu sözleriyle Resûl-i Ekrem (s.a.)'in devamlı olarak ikindi namazından sonra iki rekat nafile namaz kıl-

dığım ifâde etmektedir. Daha önce geçen 1273 numaralı hadiste Peygamber (s.a.)'in ikindiden sonra iki rekat namaz kıldığı ifâde ediliyordu. Ancak sözü geçen hadisin şerhinde de beyân ettiğimiz gibi orada söz konusu edilen namaz, Abdulkays Kabilesine ait bir heyetin gelmesi ile öğle namazından sonra edâ edilemeyen öğlenin son sünnetiydi. Resûl-i Ekrem (s.a.) öğle namazımn son sünnetini ikindiden sonra kaza etmişti. O hâdiseden sonra Peygamber (s.a.) ikindiden sonra iki rekat nafile namaz kumaya devam etti. Çünkü herhangi bîr zamanda nafile olarak bir namaz kılacak olursa, o namaza devam etmek onun hususiyetlerindendi.
Bu hadisin zahirine bakarak bazı ilim adamları ikindi namazından sonra iki rekat namaz kılmanın müstehab olduğu hükmüne vardılar. Nitekim Hz. Âişe de Cenab-ı Peygamber (s.a.)'in bu namaza devam ettiğini görerek aynı hükme vardığı ve 1276 numaralı hadis-i şerif gibi ikindiden sonra namaz kılmayı nehyeden hadislerin sadece güneş batarken namaz kılmayı kast eden kimselerle ilgili olduğuna hamlettiği şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: "Onu (yani Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemi) kabz eden Allahü Teâlâ Hazretlerine yemin olsun ki,O (ikindiden sonraki) iki rekatı Cenab-ı Hakk'a kavuşuncaya kadar hiç bırakmadı. Namaz kılmağa kudreti kesilmedikçe Allah Teâlâ'ya kavuşmadı. Bu iki rekat namazın pek çoğunu oturarak kılardı. Fakat ümmetine ağır gelir korkusuyla mescidde kılmazdı. Ümmetin yükünü hafifletecek şeyleri (yapmayı pek) severdi."[1422][155]
Ulemânın büyük çoğunluğuna göre ise, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in ikindiden sonra kıldığı bu namaz, Hasâis-i Nebevîyyedendir. Bir numara sonra gelecek olan hadîi-i şerif de bu görüşü te'yid etmektedir.[1423][156]

**1280.** ...Âişe (r.anhâ)'nin azatlısı Zekvân'dan nakledildiğine göre Hz. Âişe kendisine şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.) ikindiden sonra namaz kılardı ve (bizi) ondan nehyederdi.İki orucu birbirine eklerdi ve bizi iki orucu birbirine eklemekten nehyederdi."[1424][157]

### Açıklama

Hz. Âîşe "ikindiden sonra namaz kılardı" sözleriyle bir  numara önce geçen, peygamber (s#a.)'in üzerinden ikindi namazından sonra iki rekat namaz

kılmadığı bir gün hile geçmemiştir." mealindeki hadîsle söz konusu edilen iki rekatlik nafile namazı kast ettiği gibi "ve (bizi) ondan nehyederdi" sözleri ile de ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar namaz yoktur" mealindeki 1276 numaralı hadis-i şerife işaret etmek istemiştir. "Ve bizi (iki orucu) biri birine eklemekten nehyederdi" sözleriyle de ileride gelecek olan "Resûlullah (s.a.), "iki günün orucunu birbirine eklemekten sakınınız. Eğer biriniz iki günün orucunu biri birine eklemeyi arzu ederse, buna sahur vaktine kadar devam etsin, daha fazla devam etmesin" buyurmuştur; bunun üzerine; "Ey Allah'ın Rasûlü, sen iki orucu birbirine ekliyorsun" dediler. Rasûl-i Ekrem de şöyle cevab verdi: "Ben sizin gibi değilim. Beni doyuran bir doyurucu ve sulayan bir saki vardır" anlamındaki 2367 numaralı hadis-i şerifi kast etmiştir. İnşaallah bu mevzu sözü geçen hadisin şerhinde yine ele alınacaktır. Görüldüğü gibi ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak ve iki orucu birleştirmek Peygamber (s.a.)'e hâs özel bir hâldir.

Müellif Ebû Dâvûd her ne kadar bu hadisin sıhhati üzerinde durmamışsa da gerçekten bu hadis zayıftır. Çünkü senedinde bulunan Muhammed b. İshak bu hadisi Muhammed b. Amr b. Atâ'dan an'ane yoluyla rivayet etmiştir. Halbuki Muhammed b. İshak'ın "Haddesenâ" lâfzı kullanmadan rivayet ettiği bütün hadisler tenkîd edilmiştir. Görüldüğü gibi bu hadis de Muhammed b. tshâk'm tenkide uğrayan rivayetleri içerisine girmektedir.[1425][158]

## 11. Akşam Namazından Önce (Nafile) Namaz (Kılmak)

**1281.** ...Abdullah el-Müzenî (r.a.) demiştir ki:Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Akşam namazından önce iki rekat namaz kılınız." Daha sonra halkın bu namazı sünnet telâkki etmesinden korkarak; "Dileyen kimseler için (söylüyorum), akşam namazından önce iki rekat namaz kılınız" buyurdu.[1426][159]

### Açıklama

Bu hadis-i şerif, Buhârî'nin rivâyetiyle karşılaştırıldığı zaman Buhârî'nin rivayetine nisbetle kısa ve eksik olduğu ortaya çıkar. Çünkü bu hadis Buhârî'nin Sahih'inde şu mânâya gelen lâfızlarla rivayet edilmiştir: "Abdullah el-Müzenî (r.a.)'den Nebî (s.a.)'in, (üç defa) "akşam namaz(ının farz)ından evvel (iki rekat nafile) namaz kılınız" buyurduğunu, üçüncüsünde halkın, bu namazı devam edilmesi lâzım gelen bir ibâdet telâkki etmesinden hoşlanmayarak; 'İsteyen kılsın" buyurduğunu Resûl-i Ekrem'den (işitip) naklettiği rivayet edilmiştir. Buhârî'nin, bu rivayetinde Resûl-i Ekrem'in üç defa "akşamdan evvel iki rekat namaz kılınız" dediği ve üçüncüsünde "dileyen kılsın" buyurduğu haber veriliyor. Halbuki konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinde Resûl-i Ekrem (s.a.) bu emri üç defa değil, iki defa tekrarladığı ifâde ediliyor. Bu durumda Buhârîdeki rivayetin Ebû Dâ-vûd'taki rivayeti a^ıkladığı ve tamamladığı söylenebilir. Nitekim îsmailî'nin ve Ebû Nuaym'int rivayetleri de Buhârî'nin rivayetini te'yid etmektedirler. Ancak bazı sarihlerin beyânına göre metinde geçen "halkın bu namazı sünnet telâkki etmesinden korkarak" sözleri, metne, râvi tarafından ilâve edilmiş -râviye ait- bir sözdür. Bilindiği gibi râvi tarafından ilâve edilen bu gibi sözlere "müdrec" denilir. Metinde bu gibi ilâveler bulunan hadislere de "müdrecü'l-metn"denüir. Biz tercümemizi bu cümlenin müdrec olduğunu kabul ederek yaptık. Şayet bu sözün de Resûl-i Ekrem'e ait olduğu kabul edilecek olursa, o zaman bu cümleyi şöyle tamamlamamız lâzım gelir; "Ben bu, "dileyen kimse kılsın" sözünü halkın bu namazı sünnet zanneder kor-
kusuyla söylüyorum."
Bu hadis-i şerif akşam namazından önce iki rekat namaz ki/manın caiz olduğuna delâlet etmektedir. Sahabe, tabiîn ve fukâhadan Abdurrahmân b.

Avf, Ubey b. Ka'b, Enes, Câbir, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, Hasan el-Basrî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk (r.a.) gibi ilim adamları bu görüştedirler. Şafiî ve Hanefi ulemâsından da bu görüşte olan kimseler olduğu gibi İmam Mâ-lik'in bir kavline göre de akşam namazından önce iki rekat namaz kılmak sünnettir.

Mâliki ve Hanefî ulemâsının meşhur olan görüşlerine göre, akşam namazından Önce ifa* rekat olarak kılman müstehab bir namaz yoktur. Şafiî ulemâsı ile dört halife de bu görüştedirler. Nitekim İbrahim en-Nehâî'den bu iki rekat namazı kılmanın bid'at olduğu ve Ebû Bekr, Ömer, Osman (r.a.)'ın hiç bir zaman böyle bir namaz kılmadıkları nakledilmektedir. Ve yine İbrahim en-Nehaî'nin naklettiğine göre, sahâbe-i kiram'dan Küfe"de bu-lunan Hz. Ali, İbn Mes 'ud, Ammâr, Huzeyfe, Ebû Mesûd gibi ilim adamîannı yakından tâkîb eden kimseler, bu zatların asla akşam namazından önce iki rekatlık bir namaz kılmadıklarına şehâdet etmektedirler. Bu görüşte olanların dayandıkları delilleri şu şekilde sıralayabiliriz:

**1.** Daha önce tercümesini sunduğumuz "Ümmetim akşam namazını gökte yıldızlar çoğahncaya kadar geciktirmediği sürece hayırdadır ve islâm (çizgisi) üzerindedir" mealindeki 418 numaralı hadis-i şeriftir.

Çünkü akşam namazından önce iki rekat namaz kılmak akşam namazının gecikmesine ve hadiste beyân olunan hayırdan ve İslâm çizgisinden uzaklaşmaya sebeb olur.

**2.** İleride gelecek olan; "Ben Resûl-i Ekrem (s.a.) zamanında bu namazı kılan bir tek kişi dahi görmedim" mealindeki 1284 numaralı İbn Ömer hadisi, tbn Hümam'ın beyânına göre bu hadis aksi görüşte olanların dayandıkları bütün hadislere tercih edilecek nitelikleri taşımaktadır.[1427][160]

**3.** Ibn Şarjn, Dârekutnî ile Bezzâr'ın Hayyân b. Ubeydullah vasıtasıyle Bureyde'den rivayet ettikleri " - Akşam namazı (ezanı) hariç, her ezan ile kaamet arasında iki rekat namaz vardır."[1428][161]

Ancak bu delillere şu şekilde cevab verilmiştir:

**1.** Dört halifenin akşam namazından önce asla iki rekat namaz kılmadıklarına dâir İbrahim en-Nehâî'den gelen hadis munkati'dir. Şayet bu hadisin sahih olduğu tesbit edilse bile, akşam namazından önce kılınan iki

rekatlık namazın neshedildiğine veya mekruh olduğuna bir delil teşkil etmez.
**2.** Buharî ile îmanı Ahmed'in Mersed b. Abdullah'dan rivayet ettikleri bir hadis-i şerif şu mealdedir:
"Mersed dedi ki: Ben Ukbe b. Âmir'e gelerek:
Ebû Temîm'in işine şaşmaz mısın? O akşam namazından önce iki rekat namaz kılıyor, dedim. Bana:
Hayır, Resûlullah (s.a.) zamanında biz de kılardık, diye cevap verdi. Bunun üzerine ben:
Peki, şimdi niçin kılmıyorsun? dedim. O:
İş güç, diye karşılık verdi."[1429][162]
Buharî'nin rivayet ettiği bu hadis-i şerîf akşam namazından önce iki rekat namaz kılmanın müstehab olduğuna delâlet eder.
**3.** Muhammed b. Nasr ve başkaları da sağlam senedlerle Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Übeyy b. Ka'b, Ebu'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve benzeri kişilerin bu namaza devam ettiklerine dâir haberler nakletmişlerdir.
Mâlikî ulemâsından İbn el-Arabî'nin; "Bu namazın kılınıp kılınmaya-cağı konusunda sahabe-i kiram ihtilâf etmiş ve daha sonra gelen nesiller de bu namazı kılmamışlardır." sözü Muhammed b. Nasr'ın "sahabe ve tabiînden bir cemaatin bize haber verdiklerine göre sahabe-i kiram akşam namazından önce bu namazı kılmaya devam ederlerdi" rivâyetiyle reddedilmiştir. Ayrıca "sahabe-i kiramın bu namaza devam ettiği"muhtelif senetlerle Ab-durrahman b. Ebî Leylâ, Abdullah b. Büreyde, Yahya b. Akîl, el-A'rac, Âmir b. Abdillah b. ez-Zübeyr gibi kimselerden rivayet edilmiştir.
**4.** Akşam namazından önce iki rekat namaz kılınacağını ifâde eden deliller akşam namazının acele olarak kılınmasını emreden 418 numaralı hadisi ve benzerlerini tahsis etmektedir.
**5.** Bu namazın neshedildiğini ifâde eden Hayyân hadisi şazdır. Çünkü Abdullah b. Büreyde'nin ashabından olan güvenilir hafızlara ters düşmektedir. Ayrıca Hayyân adalet yönünden tenkîd edilmiştir.
**6.** Sahabe-i kiram bu namaza devam ederlerdi.[1430][163]

**1282.** ...Enes b. Mâlik (r.a.)'den; demiştir ki:

Ben Resûlullah (s.a.) zamanında akşamdan önce iki rekat namaz kılardım. (Râvi Muhtar) dedi ki:
Enes'e; (Pekiyi) "Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem (bu namazı kılarken) sizi görmedi mi? diye sordum. O:
Evet bizi gördü, fakat (bunları) bize ne emretti ne de yasakladı, cevabım verdi.[1431][164]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif "akşam namazından önce iki rekatük nafile namaz kılmak müstehabdr" diyenlerin delilidir. Çünkü Resul-i Ekrem (s.a.)'in gördüğü bir fiili yasaklamayışı onu tasvib ettiğini ifâde eder. Bu hadisle ilgili olarak bir önceki hadisin şerhinde gerekli açıklama yapıldığından burada tekrara lüzum görmüyoruz.[1432][165]

**1283.** ...Abdullah b. Muğaffel (r.a.) demiştir ki:Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Her iki ezan arasında namaz vardır, dileyen için her iki ezan arasında namaz vardır."[1433][166]

**Açıklama**

Hattâbî'nin beyânına göre metinde geçen iki ezandan birisi ezan diğeri de kaamettir. Arablar dile kolay geldiği için iki ayrı ismi tağlib yoluyla tesniye sîgasiyle ifâde ederler, su ve hurma için "es-vedeyn = iki kara" demeleri gibi. Halbuki bunların ikisi de kara değildir. Ebû Bekr ve Ömer (r.a.) için, "Ümerân = îki Ömer", güneş ve ay için "ka-mereyn - iki ay" demeleri de böyledir. Tağlîb şöyle yapılır: Aralarında benzerlik bulunan iki varlıktan birinin herhangi.bir sıfatı veya ismi alınır ve tesniye kalıbına sokularak her ikisi için de kullanılır.
Metinde geçen "ezâsteyn = iki ezan" kelimesinde ezan kelimesinin hakiki mânâsında kullanılmış olması da mümkündür. Çünkü ezan kelimesi sözlükte ilân etmek anlamına gelir. Nitekim Allah Tealâ ve tekaddes Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyuruyor: "Allah ve Resulünden insanlara bîr i'lamdır.[1434][167]

Allah Teâla ve tekaddes hazretleri bu âyet-i kerimede ezan kelimesini i'lâm mânâsında kullanmıştır. Gerçekte ezan namaz vaktinin girdiğini ilân etmektir. Kaamet ise, namazın bilfiil başlamakta olduğunu ilân etmektir. Do-layısıyle mânâ olarak iki kelime arasında büyük fark yoktur. Bu sebeple "eza-neyn - iki ezan" kelimesini "iki ilân" anlamında kullanarak ezan ve kaameti kast etmekte bir sakınca yoktur.

Metinde geçen namaz kelimesi nafile namaz anlamında kullanılmıştır. Çünkü farz namazı kılmak herkesin isteğine bırakılmamıştır. Herkes kılmakla mükelleftir. Hadiste geçen "dileyen için" kaydı, bu namazdan maksadın nafile namaz olduğunu gösterdiği gibi, namaz kelimesinin nekre olarak gelmiş olması da ezan ile kaamet arasında belli bir nafilenin değil, bütün nafilelerin kılınabileceğine işaret etmektedir.

"İki ezan arasında namaz vardır" cümlesi, emir anlamında kullanılmış ihbârî cümledir) te'kid maksadıyla tekrar edilmiştir. "Ezanla ikâmet arasında nafile namaz kılınız" anlamına gelmektedir.

Akşam namazından önce iki rekat namazın kılınıp kılınamayacağı konusu ise, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Biz ulemânın bu babtaki görüşlerini 1281 numaralı hadisin şerhinde nakletmiş bulunmaktayız.

Îbnu'l-Cevzî'ye göre bu hadisten maksad, namaz için okunan ezanın o namazdan başka bir fi ile engel olmadığını ve ezanla kaamet arasında herhangi bir nafile kılmakta bir sakınca bulunmadığını beyândır.[1435][168]

**Bazı Hükümler**

**1.** Ezan İIe kaamet arasında namaz kılmak caizdir. Zaten ezan ile kaameti birbirine vasletmek mekruhtur. Çünkü ezandan maksat cemaate namaz vaktinin girdiğini bildirmektir. Ta ki temizliğim yaparak mescide gelsinler. Halbuki ezanın arkasından hemen kaameti ona eklemek sureti ile kılınan namazda bu fırsat elden gider.

**2.** Hanefiyye ulemâsı ezanla kaametin araları ne miktar ayrılacağı meselesinde ihtilâf etmişlerdir. Timurtâşî'nin beyânına göre, müezzin iki yahut dört rekat namaz kılacak kadar yahut sofraya oturan kimse yeyip içmesinden fariğ olacak kadar oturur. Bazıları "müezzin on âyet okuyacak kadar oturur, sonra tesvib yaparak ikamet getirir" demişlerdir.

"Tahavî" şerhinde, "ezanla ikâmet arası iki rekat namaz kılacak ve her rekatte on âyet okuyacak kadar ayrılır. Müezzin cemaati bekler. Acele

kılmak isteyen zayıflar için ikaamet getirir. Mahallenin reisini ve büyüğünü beklemez. Bu her namazda böyledir. Yalnız îmam-ı A'zam'a göre akşam namazında beklemek yoktur. Çünkü akşam namazım geciktirmek mekruhtur. Binaenaleyh ezanla ikaamet arasım ayıran en az bir fasıla -ki ayakta bir an sükût etmektir- ile iktifa olunur. Sonra Müezzin ikâmet getirir. Bu kısa sükût dahi (üç kısa âyet yahut bir uzun âyet okuyacak kadar) diye tahdid etmişlerdir" deniliyor.
Sükûtun üç adım atacak kadar olduğu dahi rivayet edilmiştir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre ezanla ikaamet arası cuma günü hatibin iki hutbe arasında oturduğu kadar hafif bir celse ile ayrılır.
**3.** İmam Şafiî'ye göre akşam ezanı ile kaameti arasında azıcık oturmak veya sükût etmek, yahut bunlara benzer bir şey yapmak müstchabtır. Hane-fîler'den "el-Hidâye" sahibinin İmam Şafiî'den naklettiğine göre şâir namazlarda olduğu gibi akşam namazında dahi ezanla ikaametin arasını iki rekat nafile namaz ile ayırmak müstehabdır. Fakat Aynî bu iddianın söz götürdüğünü bildirmiştir.
**4.** İmam Ahmed b. Hanbel ile îshâk'a göre diğer namazlarda olduğu gibi akşam namazında iki rekat nafile kılınarak ezanla ikaametin arası ayrılır. Delilleri bajbımız hadisidir.[1436][169]

**1284.** ...Tavus'dan nakledildiğine göre; İbn Ömer'e akşamdan önce kılınan iki rekat (namaz) sorulunca o, (şöyle) cevab vermiştir:
Ben Resûlullah (s.a.) zamanında ne bu iki rekatı kılan bir kimse, ne de ikindiden sonra iki rekat(hk bir namaz) kılmaya izin verilen bir kimse gördüm.[1437][170]
Ebü Dâvûd dedi ki: Ben Yahya b. Maîn 'i; "Ofnun ismi) Şuayb'dır. (îbn Şu'ayb değil)" derken işittim. Şu'be, O'nun isminde yanılmıştır.[1438][171]

## Açıklama

Bu hadisten Hz. İbn Ömer'in Hz. Âişe gibi ikindiden sonra iki rekat nafile namaz kılmanın cevazına inandığı, bazı hadislerde görülen ikindiden sonra namaz kılma yasağının ise, kasıtlı olarak güneşin batmasına kadar bile bile geciktirmekle ilgili olduğu görüşünü taşıdığı, fakat akşam namazından önce iki rekat namaz kılmayı caiz görmediği anlaşılmaktadır. Bu hadis,

"akşamdan önce iki rekat namaz kılmak mekruhtur'* diyen kimselerin delilidir. Her ne kadar Buhârî ve Müslim'de bu hadise muarız hadis-i şerifler[1439][172] varsa da sahabenin ileri gelenlerinin uygulamalarına muvafık düştüğü için bu İbn Ömer hadisi, Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadislere tercih edilecek niteliktedir.[1440][173] Çünkü Ebû Bekr, Ömer (r.a.) gibi sahâbe-i kirâm'ın tatbikatı İbn Ömer hadisini te'yid etmektedir. Hanefî ulemâsından İbn Nüceym ise, el-Bahru'r-Raik isimli eserinde; "İbn Ömer hadisi akşam namazından önce iki rekat namaz kılmanın mendûb olduğuna değil, mekruh olduğuna delildir" demiştir.
Musannif Ebü Davud'un metnin sonuna ilâve ettiği talikten maksadı, hadisin râvilerinden Şu'be'nin, bu hadisi aldığı Şu'ayb'ın ismini yanlış olarak "Ebû Şu'ayb" olarak naklettiğine, binaenaleyh bu ismin aslının Şu'ayb olduğuna dikkati çekmektir.[1441][174]

**1285.** ...Hbu Zerr[1442][175] (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Âdem oğlu her bir mafsalı (eklemi) karşılığında bir sadaka (borcu) olarak sabahlar. Karşılaştığı kimseye selâm vermesi bir sadakadır. İyiliğe çağırması bir sadakadır. Kötülükten sakındırması bir sadakadır. Eziyet veren bir engeli yoldan kaldırması bir sadakadır. (Kişinin) ailesine yaklaşması (da) bir sadakadır. Kuşluk vakti kılınan iki rekat namaz ise, bütün bu borçlar için yeterlidir."
Abbâd'ın hadisi (daha) teferruatlıdır.
Müsedded (ise) rivayetinde (iyiliğe) çağırmayı ve (kötülükten) sakındırmayı zikr etmemiş (fakat) "şöyle şöyle söyledi" (kelimelerini) ilâve etmiştir.
İbn MenVde rivayetinde (şunları) eklemiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, birimizin (üleşine yaklaşarak) şehvetini dindirmesi de kendisi için sadaka olur mu?" diye sordular da: "Onu helâlinin dışında dindirse, günahkâr olmayacak mıdır?" buyurdu.[1443][176]

### Açıklama

Sülâmâ kelimesi, "sülâmiye" kelimesinin çoğuludur. Parmak kemiği veya eklemi demektir. "Sülâmiyât" şeklinde cem'lendiği zaman, parmakların eklemleri arasındaki kısımları ifâde ederse de, zamanla bu kelime bedenin

bütün kemikleri ve eklemleri için kullanılır olmuştur. Burada da bu kelimeyi'- bütün eklemler ve kemikler kasd edilmiştir.
Sadaka iyilik ve gerçeklik gibi mânâlar taşır. Allah yolunda yapılan harcamaları ifâde eder. Sadaka vermeye "tasadduk" denir. Aslında sadaka çok geniş kapsamlı bir terimdir. Özellikle fakirlere yardım anlamında kullanıldığı gibi şu manalarda da kullanılmıştır:
**1.** Kişinin (kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yapması,[1444][177]
**2.** İyiliği emretmek kötalükfvn vazgeçirmek;[1445][178]
**3.** Sokakta gelen geçenlere ezâ veren birşeyi kaldırıp kenara koymak,[1446][179]
**4.** Selâm vermek,[1447][180]
**5.** Hz. Peygamber'in geride bıraktığı şey,[1448][181]
**6.** Zayıflara yardım.etmek,[1449][182]
**7.** Yumuşak ve tatlı bir söz söylemek[1450][183]
**8.** Ekilen ekin ve dikilen ağaçtan canlıların istifâde etmesi,[1451][184]
**9.** Her türlü iyilik...[1452][185]
Görülüyor ki sadaka sadece fakirlere verilen mal veya para değildir. Fertlere ve cemiyete yarar sağlavan her faydalı söz, davranış ve iş bir nevi sadakadır. Hadis-i şerifte bu gerçeğe işaret edilerek maddî imkânlarıyla sadaka vermekten âciz kalan fakir kimselerin de tasadduk imkânlarının bulunduğu ifâde edilmekte ve onlara da sadaka yollan gösterilmektedir. Ayrıca hadiste her gün Allah'ın nimetlerini göz önünde bulundurmak her gün bu nimetlerin şükrünü edâ için hâlis niyetlerle çalışmak üzerinde duruluyor.
Sayıya hesaba gelmez nimetlerden bahsedilirken insan vücudundaki eklem ve kemiklerin birbiriyle bağlandığı yerler söz konusu ediliyor. Bu eklemler, insanın hareket kabiliyetini te'min eder. Bunlar vasıtasıyla insan pek çok hareketi rahatlıkla yapar.
Kemikler olmasa insan bir et yığını hâlini alır. Vücudda az miktarda bir kireçlenme olması bile insanı doktordan doktora koşturduğu düşünülürse, kemiklerin ve eklemlerin maddi ölçülere sığmayan değeri karşısında şükür borcunu yerine getirmenin lüzum ve ehemiyyeti kolayca anlaşılır.

İşte bu nimetlerin borcu, hadiste örnekleri verilen ve sadakanın kapsamına giren iyilikleri yapmakla Ödenebilir. Esasen hadis-i şerifte "sadaka" olarak isimlendirilen işlerin günlük hayatımızın ayrılmaz birer parçası olduğu da muhakkaktır. Ancak bunları Allah rızası uğrunda yapmak hem nimetin şükrü, hem de sevab getirecek birer sadaka olur.
Yoldan eziyet veren şeylerin kaldırılması, bir taşın, bir dikenin, bir cam parçasının kaldırılmasından, yolların süpürülüp temizlenmesinden başlayarak, en geniş manâsıyla mükemmel bir trafik düzeninin yerleştirilmesine kadar, geniş bir kapsama sahiptir. Efendimiz bu konuya ehemmiyet vermiş,, müslümana eziyyet veren herşeyi yoldan temizleyip gidermeyi, imanın şubelerinden biri olarak takdim etmiştir. Ayrıca hadis-i şerifte selâm vermek de iyiliğe çağırıp kötülükten sakındırmakta ve kendini zinadan korumak maksadıyla ailesine yaklaşarak şehvetini dindirmekte sadaka sevabı bulunduğuna dikkat çekildiği gibi, kuşluk namazındaki fazilet ve sevabın bu fillerin hepsinin fazileti ve sevabına denk olduğu da ifâde ediliyor. Çünkü namaz bütün vücudun iştirakiyle kılındığı için bütün organlarla birlikte eklemler de Allah'a olan borcunu ödemiş olur. Aynı zamanda namaz bütün iyilikleri içine alır. Çünkü namaz kılan kimse nefsini iyiliğe ve hayra çağırmış olduğu gibi, kötülüklerden de sakındırmış olur. Çünkü namaz bütün kötülüklerden uzaklaşarak ilâhî huzura gelmenin ve bu şuura ermenin bir ifadesidir. Nitekim Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'inde " = Gerçekten namaz bütün kötü işlerden alıkoyar"[1453][186] buyurmaktadır.
Bu ifâdelerle kuşluk namazının faziletinin ve mevki'inin derecesi veciz bir şekilde açıklanmıştır. Görülüyor ki bu hadis-i şerifi musannif Ebû Dâ-vûd iki ayrı şeyhden nakletmiştir. Bunlardan birisi Ahmed b. Menî\ diğeri de Müsedded'dir. Ve musannif metnin sonuna ilâve ettiği tâ'lik ile Müsedded'den gelen rivayetin daha ayrıntılı olduğunu ifâde ederek bu iki rivayet arasındaki farkları kısaca belirtmek istemiştir.[1454][187]

**Bazı Hükümler**

**1.** İnsan oğlunun üzerinde, vücudundaki kemiklerin ve eklemlerin karşılığında hergün bir sadaka borcu vardır.
**2.** Selâm vermekte sadaka sevabı vardır.
**3.** İyiliğe çağırıp kötülükten sakındırmakta sadaka sevabı vardır.

**4.** Müslümâna eziyet veren engelleri yollardan kaldırmak sadakadır.
**5.** İnsanın kendisini zinadan korumak maksadıyla ailesine yaklaşması da sadakadır.
**6.** İki rekatlık kuşluk namazındaki sevab yukarıdaki maddelerde geçen sadakaların tümünün sevabına denktir.
Kuşluk namazdım hükmü üzerinde ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Şafiî ve Hanefî uleması, bu hadîs-i şerife ve benzerlerine bakarak kuşluk namazı kılmanın müstehab olduğunu söylemişlerdir. İbnu'l-Kayyim, Zâdü'1-Meâd isimli eserinde bu konuda altı ayrı görüş zikretmiştir:
**1.** Sünnettir,
**2.** Müslümanlara bir fethin müyesser olması gibi bir sebebe bağlı olarak kılınabilir. Ümmü Hani (r.anhâ)'nın Feth Günü kuşluk namazı kılması gibi,
**3.** Kesinlikle müstehab değildir,
**4.** Bazan kılmak bazan da kılmamak müstehabtır,
**5.** Devamlı olarak evde kılmak müstehabtır,
**6.** Bid'attir.
Hanefî fıkıh kitaplarından ed-Dürrii'1-Muhtar'da bu namazın kuşluk vaktinden itibaren zeval vaktine kadar en az dört rekat olarak kılınmasının mendûb olduğu beyân edilmektedir.[1455][188]

**1286.** ...Ebu'l-Esved ed-Dieliy'den; dedi ki:
Biz (bir gün) Ebû Zer (r.a.)'in yanında bulunduğumuz bir sırada dedi ki:
Her biriniz hergün her bir eklemi karşılığında bir sadaka (borcu) bulunarak sabahlar. (Kıldığı) her namaz kendi için bir sadakadır. (Tuttuğu) her oruç bir sadakadır. (Yaptığı) her hac bir sadakadır. Her tesbîh bir sadakadır, her tekbir sadakadır. Resûlullah (s.a.) bu salih amellerden bâzılarını (veya hepsini) saydı. Sonra da:
"Bunların yerine iki rekattık kuşluk namazı biriniz için yeterlidir" buyurdu.[1456][189]

## Açıklama

Bu hadisin birinci cümlesine iki şekilde mana vermek mümkündür:
**1.** Sadaka kelimesini fiilinin ismi kabul ederek mânâ verilebilir ki, o takdirde mana şöyle olur: “ = Her eklem üzerine bir sadaka borcu vardır."

**2.** kelimesi, fiilinin ismi "min" harfi cerri de zâid zarfı haber, "sadaka" kelimesi ise, zarfın faili kabul edilebilir. Buna göre cümlenin aslı şöyledir: (sizden) biriniz her mafsalına bir sadaka borcu bulunarak sabahlar." Biz tercümede bu ikinci mânâyı tercih ettik.
Tesbîh "sübhanallah" demektir. Tahmid "elhamdülillâh" demektir. Hadis-i şerifte herkesin kendi imkânlarına göre dereceler elde edebileceği anlatılmaktadır. Allah'a iyi bir kul olabilmek için mutlaka zengin, yahut mutlaka fakîr olmak gerekmez. Kadın veya erkek sıhhatli veya hasta, âmir veya me'mur hangi tabakadan olursa olsun, her insan bulunduğu duruma göre Hak Teâlâ'ya iyi bir kul olabilir. Ancak, bunun için, insanın bulunduğu durumu iyi tâyin etmesi; elinde bulunan imkânlarını iyi ölçer, iyi kullanırsa, bunlarla kendini kurtarması, küçümsenmeyecek dereceler elde etmesi zor değildir. Bütün âyet ve hadislerin gösterdiği hakikatlerden biri budur. Nitekim
Efendimiz'in bir hadis-i şerifi şu mealdedir: "Mü'minin işine teaccüb edilir. Zira işinin hepsi onun için hayırlıdır. Bu meziyet yalnız mü'publisherininde bulunur. Çünkü sevinirse şükreder, bu onun için hayırlıdır. Başına belâ gelirse, sabr eder, bu da onun için hayırlıdır."[1457][190]
Sıhhatli bir insanın güç ve kuvvetiyle yapabileceği pek çok iyilikler vardır. Fakat hastalığın inlettiği bir insanın da bazan nafile ibâdetlerle ulaşılmayacak dereceler elde edebileceği, sabrederse günâhlarının döküleceği inkâr edilemez. Mealini vereceğimiz hadis-i şerîf bu konuyu pek güzel bir şekilde aydınlatmaktadır:
"Atâ b. Ebî Rebah'dan rivayet edildiğine göre İbn Abbâs (r.a.) bana:
Cennet ehlinden bir kadını sana göstereyim mi? dedi. Ben:
Evet, dedim.
İşte şu siyah kadındır ki, bu kadın Peygamber Efendimize geldi ve;
Sar'am tutuyor ve tenim açılıyor. Benim için Allah'a dua ediniz. Peygamber (s.a.):
İstersen sabret, cennet senin içindir. İstersen iyileşmen için dua edeyim'* buyurdu.
O halde sabrediyorum. Lâkin vücudum açılıyor. Açılmamakhğım için dua et, dedi. Peygamber (s.a.) de ona dua etti."[1458][191]
Evinin geçimini te'rm'n için helâlinden kazanma yolunu tutan bir erkekle, yuvasına bağlı, çocuklarını iyi bir müslüman olarak yetiştirme çabasında

olan bir kadın ayrı ayrı yollardan Allah'a kul olma varısmdadır. Âmir olan adaletle, me'mur olan itaatle aynı deıcceiere ulaşabilir.
Ancak insanlar çoğu zaman kendilerinin yapabileceğinden çok, başkalarının yapamadıklarını dile getirmeğe heveslidir. Kendi vazifelerinden başka her görevi büyük bir ehliyetle yapmağa kendilerini namzed görenler;
Elimdeki imkânlarla ne gibi neticeler alabilirim?., diye araştırsalar ihtimâl ki daha iyi sonuçlar elde ederlerdi.
Efendimiz bu hadis-i şeriflerinde, maddi imkânlara sahip olmadan da hayır yapmanın ve servetsiz sadaka vermenin yollarını göstermiştir. Bu hadis-i şerifin Buhârî'deki metni şöyledir: "Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Fakirler dediler ki:
Ya Resûlallah, servet sahibleri dereceler elde ettiler, ebedî nimetlere kavuştular. Efendimiz sordu:
"Nasıl oldu bu?" Biri dedi ki:
Bizim kıldığımız gibi namaz kıldılar. Cihâtî ettiğimiz gibi cihâd ettiler. Mallarının fazlasıyla Allah yolunda iyilikler yaptılar, harcadılar. Bizim mallarımız yok ki, biz de böyle yapalım.
"Size, sizden evvelkilere yetişeceğiniz, sizden sonra gelenleri geçeceğiniz bir amel haber vereyim mi? Sizin bu yaptığınızı yapmadıkça hiç kimse sizin ulaşacağınız dereceye ulaşamayacaktır. Her namazın sonunda on defa sübhanallah, on defa elhamdülillah, on defa da Allahu ekber dersiniz."[1459][192] Hadis-i şerifin bir başka rivayetinde bir kısım tafsilat daha vardır: "Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: Bir gün muhacirlerin fakirleri, Resul-i Ekrem'e gelip dediler ki:
Ya Resülallah, servet sahipleri, yüksek dereceleri, ebedi nimetleri kazanıp gittiler. Onlar bizim gibi namaz kılarlar, bizim gibi oruç tutarlar, hem de onların fazla malları var, o sayede hac ve umre yapıyorlar, mücâhede ediyor, sadaka veriyorlar. (Onlar servet bakımından ecir ve sevaba nâüiyyet hususunda bizden üstündürler. Malî durumumuz müsait olmadığından biz bunları yapamıyoruz, diye sızlandılar.) Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.):
"Size birşey öğreteyim mi? Bu sayede sizi geçmiş olanlara yetişir, sizden sonrakileri de geçersiniz. Sizin yaptıklarınızı yapmadıkça hiç kimse sizden efdal olamaz. Meğer ki onların arasında size tevcih ettiğim amelin mislini yapan biri bulunsun" buyurdu.
Evet ya Rasulallah, dediler. Peygamber Efendimiz:

"Her namaz arkasında, otuz üçer defa sübhanallah, elhamdülillah, Allahü ekber deyiniz, buyurdu..
Müslim'in rivayetinde şu fıkra ziyâde edilmiştir:
Aradan bir müddet geçtikten sonra muhacirin fakirleri tekrar Resûl-i Ekrem'e müracaat edip:
Ya Resülallah, kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı haber almışlar. Onlar da bizim gibi bu teşbih ve tehlîli yapmağa çalışıyorlar, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:
"Artık bu Allah'ın bir fazl ve keremidir, onu dilediğine ihsan eder" buyurdular. "[1460][193]
İmam Müslim'in bir başka rivayeti şöyledir:
"Bir kimse her namazın arkasında otuz üç defa sübhânallah ,otuz üç defa elhamdülillah, otuz üç defa Allahu ekber der ve yüz adedini de "lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve nüve alâ külli şey'in kadîr" diyerek tamamlarsa, onun günâhları deniz köpüğü kadar çok olsa bile, Allah aff ve mağfiret eder, buyurdu.[1461][194]
Konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinin metnindeki el-A'malu's-sâliha kelimesinin başında bulunan min harf-i cerrinin zâid olması mümkün olduğu gibi "teb'îziyye" olması da mümkündür.
"Zâid" olduğu kabul edilirse, hadiste zikredilen ve her birine sadaka sevabı verileceği bildirilen, namaz, oruç gibi amel-i salihaya delâlet eden sözlerin hepsi Resul-i Ekrem (s.a.)'e ait olur.
Teb'îziyye olduğu kabul edilirse, bu sözlerin bir kısmının Resûl-i Ekrem (s.a.)'e diğer bir kısmının da Ebû Zer (r.a.)'e ait olduğu anlaşılır. Hadiste iki rekatlık kuşluk namazı sevabının bütün bu sâlih amellerin sevabına denk olduğu ve iki rekathk kuşluk namazı kılmakla insan vücudunda bulunan bütün kemik ve eklemlerin her gün İçin üzerlerine borç olan sadaka mükellefiyetinden kurtulacakları ifâde edilmekle, kuşlak namazının faziletine de işaret edilmiştir.[1462][195]

**1287.** ...Sehl b. Mu'âz b. Enes el-Cühenî, babası Muaz b. Enes'-den naklen Resûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Kim sabah namazından çıktıktan sonra iki rekat kuşluk namazını kılınca} a kadar namaz kıldığı yerde oturur ve hayırdan başka bir şey söylemezse o

kimsenin günahları affolunur. İsterse denizin köpüğünden çok olsunlar."[1463][196]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte sabah namazım kıldıktan sonra gerek mescidde ve gerekse evde namaz kıldığı yeri terk etmeden ve hayırdan başka bir söz söylemeden kuşluk namazını kılıncaya kadar bekleyen bir kimsenin -kul hakkı müstesna ve şirk gibileri müstesna- bütün günahlarının affedileceği ifade edilmektedir.
Metinde geçen "sabah namazından çıkmak" sözüyle "selam vererek namazdan çıkmak" manası kasdedilmiştir.
"Hayırdan başka söz söylememek"'sözüyle de, hayır olan ve ecri ve sevabı olan duâ etmek, Kur'an ve tefsir okumak gibi zikir ve sözlerin zarar vermeyeceği gibi, ecir ve sevabı olan hayırlı işlerin de zarar vermeyeceği ifade edilmek istenmiştir.
Bu hadis-i şerif, senedinde Zebbân b. Fâid ve Sehl b. Mu'âz bulunduğu için zayıftır. Çünkü bu iki râvi hadis âlimleri tarafından tenkîd edilmişlerdir. Bununla beraber bu hadisle amel etmek caizdir.[1464][197] Çünkü bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in ve sünnetin genel esaslarına ters düşmeyen ve râvisi yalancılıkla, çok hata yapmakla itham edilmeyen zayıf hadislerle akâid ve ahkâm konularının dışında amel etmek caizdir.[1465][198]

**Bazı Hükümler**

**1.** Sabah namazından sonra namaz kılınan yerden ayrılmadan zikir ve fıkır gibi hayırlı amellerle kuşluk vaktine kadar bekleyip sonra da kuşluk namazı kılmanın sevabı çok büyüktür.
**2.** Allah'ın affı ve rahmeti çok geniştir.[1466][199]

**1288.** ...Ebû Ümâme[1467][200](r.a.)'den rivayet edildiğine göre: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Aralarında lüzumsuz bir şey bulunmadan bir namazın arkasında kılınan namaz İlliyyûn'da yazılır.”[1468][201]

**Açıklama**

Aralarında lüzumsuz bir söz söylemeden veya lüzumsuz bir davranışta bulunmadan bir nafileden veya bir farzdan sonra kılınan farz veya nafile bir namaz mutlaka "İHiyyûn" denilen yerde kayd edilir ve bu namazın sevabı sahibine verilmek üzere muhafaza edilir. Bu namazın gece veya gündüz kılınmış olması arasında bir fark da yoktur. Melâike-i kiram kılınan bu namazı "İHiyyûn" deriilen makama iletirler ve kayd ederler. "İliyyûn" kelimesi hakkında müfessirlerin çeşitli görüşleri vardır:
Bazıları, "İliyyûıT'dan maksad "yedinci semâdır" derken bazıları da Arş'ın sağ ayağıdır, demişlerdir. Sidretü'l-Müntehâ olduğunu söyleyenler de vardır. Zeccâc'a göre "mekânların en yükseğidir." "Allah Teâla'nm azamet ve ulviyetle donattığı yüksek mertebeler" olduğunu söyleyenler de vardır. Bazıları da "meleklerin ve insanların hayırlı amellerinin yazıldığı divandır," demişlerdir ki, Kur'an-ı Kerim'in zahirine de bu mânâ muvafık düşmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de bu kelime şöyle açıklanmaktadır: "Bildin mi iHiyynn nedir? Yazılmış bir kitabtır."[1469][202]

**Bazı Hükümler**

**1.** İnsanların hayırlı işleri ıllıyyun demlen,mukarrab Meleklerin hazır bulunduğu bir divanda tescil edilerek muhafaza edilir.
**2.** İki namaz arasında konuşmamalı, namaza ters düşen lüzumsuz davranışlardan sakınmalıdır. Nitekim kıymetli âlimlerimizden M. Zihnî Efendi bu konuda şunları söylemiştir: "Farz ile sünnet arasında konuşmak -ilk sünnet veya son sünnet olsun- sünneti düşürrnez yani tekrarım gerektirmez, fakat sevabını düşürür. Diğer bir görüşe göre sünneti düşürür ve tekrarını gerektirir. Tahrime'ye aykırı olan her amel de konuşmak hükmündedir."[1470][203]

**1289.** ...Nu'aym b. Hemmâr (r.a.)'dan; demiştir ki: Resûlullah (s.a.)'i şöyle buyururken dinledim:
"Aziz ve celîl olan Allah; "Ey Ademoğlu, sen gündüzün başlangıcında benden dört rekat (namaz)i esirgeme ki, ben de (gündüzün) sonunda senin ihtiyacına cevab vereyim" buyurur."[1471][204]

**Açıklama**

Metinde geçen sözü aslında "fevt etme, geçirme" manalarına gelir. Bu kelime Tirmizî'nin metninde " = kıl" şeklinde geçmektedir.
Musannif Ebû Dâvûd ile İmam Tirmizî'ye göre burada söz konusu edilen dört rekat namazdan maksat, kuşluk namazıdır. Bu namazın kuşluk namazı olduğunu kabul ettikleri için bu hadisi kuşluk namazı babında zikir etmişlerdir. Halk da günümüze kadar bu anlayışla amel edegelmişlerdir. Bu dört rekat namazdan maksadın sabah namazının sünneti ile farzı olduğunu söyleyenler de vardır. Gerçekten de gündüzün başlangıcı sabah namazı olduğuna göre bu mânâ hadisin zahirî ve hakikî manasına daha uygun düşmektedir. O takdirde hadisin manâsı: "Her kim sabah namazım cemaatle kılarsa, o kimse Allah'ın zimmeti (kefaleti, te'minatı ve emniyeti) altındadır"[1472][205] hadisiyle bütünleşmektedir.
Bu konuda Taberânî şu hadisi rivayet etmiştir: "Kim sabah namazının farzını ve iki rekatlık sünnetini kılacak olursa, o kimse Allah'ın zimmetindedir ve Allah ona kâfidir."
Söz konusu namazın kuşluk namazının mı, yoksa sabah namazının iki rekatlık sünnetiyle farzı mı olduğu hususundaki ihtilâf "gündüz, fecrin doğusuyla mı, yoksa güneşin doğusuyla mı başlar?" meselesinden kaynaklanmaktadır. Gündüzün, fecrin doğusuyla başladığı kabul edilse bile, yine de metindeki "dört rekat namaz" kelimesiyle kuşluk namazı kast edilmiş olabilir. Çünkü yine de kuşluk vakti gündüzün başlangıcı sayılır.
Esasen gündüz (nehâr) iki kısımdır; biri: "Nehâr-i şeri'dir ki, "fecr-i sâdıktan güneşin batmasına kadar olan zamandır." Diğeri de "Nehar-i ör-fF'dir ki, "güneşin doğuşundan batışına kadar olan zamandır.
Kuşluk namazının vakti, bilindiği gibi güneş bulunduğumuz nokta ile beş derecelik bir açı teşkil edecek kadar ufuktan yükselince girmiş olur. Güneşin bu derecede yükselmesi bizim memleketimizde 40-50 dakika sürer.
Netice olarak hadis-i şerifin manası şudur: "Ey Âdem oğlu, sen gündüzün başında benim için dört rekat namazı geçirme, ben de gündüzün geri kalan kısmında sana kefil olayım, o günün şerrinden, gamından, kederinden, belâsından, günâhından seni koruyayım ve o gün işleyeceğin günahlarını affedeyim." Tîbî'ye göre ise, "O gün bütün işlerinde ve ihtiyaçlarında senin

yanında olayım, kılacağın bu dört rekattık namazdan sonra seni rahatsız edecek bütün işlerden seni koruyayım" demektir.

Hadisin kudsî hadis olduğu aşikârdır.[1473][206]

**1290.** ...Ümmû Hânî[1474][207] bint Ebi Talib (r.anha)'dan nakledildiğine göre; Resûlullah (s.a.) Fetih Günü her iki rekatta bir selâm vererek sekiz rekat kuşluk namazı kılmıştır.

(Ebû Davud'un diğer şeyhi) Ahmed b. Salih (de); "Resûlullah (s.a.) Fetih Günü kuşluk namazı kıldı." dedi. Ve (sonra yukarıdaki Ahmed b. Ömer hadisinin) aynısını nakletti. (Diğer şeyhi) tbnu's-Serh de Ümmü Hânî(nin); "Resûlullah (s.a.) yanıma geldi" dedi(ğini) nakletti. (Fakat) kuşluk namazı kıldı(ğını) nakletmedi. (Hadisin devamını da thn Salih hadisinin) mânâsına uygun olarak nakletti.[1475][208]

**Açıklama**

Mekke, hicretin sekizinci (milâdî 630) senesinin Ramazan ayında feth edilmiştir.Bu hadis Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Mekke'nin fethi günü kıldığı namazın kuşluk namazı olmadığını iddia edenlerin aleyhinde bir delildir. Nitekim İbn Abdi'l-berr'in "et-Temhîd" isimli eserinde rivayet ettiği şu hadiste bu hadisi takviye etmektedir: "Peygamber (s.a.) Mekke'ye gelince sekiz rekatlık bîr namaz kıldı. Kendisine "Bu namazın hangi namaz olduğu "nu sorduğumda bana "kuşluk namazıdır" diye cevab verdi."(İbn Abdi'i-Berr bu hadisi aynı zamanda kuşluk namazının en fazla sekiz rekat kılınabileceğine delil getirmiştir.)[1476][209] Nevevfnin Müslim şerhindeki verdiği malûmata göre aralarında Kadı lyaz'ın da bulunduğu bazı kimseler konumuzu tenkil eden Ebû Dâvûd hadisinin sadece Peygamber (s.a.)'in kıldığı namazın vaktini gösterdiğini fakat hangi namaza niyyet ettiğini göstermediğini iddia ederek, "Bu hadis kuşluk namazının meşrûiyyetine delâlet etmez. Çünkü kuşluk vakti kılınan bu namaz Mekke'nin fethi sebebiyle bir şükür nişanesi olarak da kılınmış olabilir" demişlerdir. Ancak bazı ulemânın beyânına göre, bu görüş isabetsizdir. Çünkü hadis-i şerifte "kuşluk namazı" açıkça zikredilmektedir. Kıymetli fıkıh âlimlerimizden Ömer N. Bilmen bu mevzuda şöyle diyor: "Güneş doğup bir miktar yükseldikten sonrra istiva vaktine kadar iki veya dört veya sekiz veya on iki

rekat namaz kılınır ki, bu mendubdur. Bu Resûl-i Ekrem Efendimizin fiiliyle sabittir. Bunun sekiz rekat kılınması efdaldir. Bunun muhtar olan vakti gündüzün dörtte biri geçtikten sonradır."[1477][210]

**Bazı Hükümler**

**1.** Kuşluk namazının her iki rekatta bir selâm vererek sekiz rekat olarak kılınması mustehabtır.

**2.** Kuşluk namazı kılmak için bir sebebin bulunması gerekmez.[1478][211]

**1291.** ...İbn Ebî Leylâ'dan; demiştir ki;
Ümmü Hanî (r.anhâ)'mn -Peygamber (s.a.)'in Mekke'nin fethi günü kendisinin evinde gusledip sekiz rekat namaz kıldığını nakletmesinin dışında - hiç bir kimse bize Peygamber (s.a.)'in kuşluk namazı kıldığından bahsetmedi ve o' namazı bir daha kıldığını gören de çıkmadı.[1479][212]

**Açıklama**

Bu hadis-i Şerifi îbn Ebî Şeybe, yine İbn Ebî Leylâ'dan fakat başka bir senedle; "Ben seleften pek çok kişilerle karşılaştım fakat Peygamber (s.a.)'in kuşluk namazı kıldığım bana Ümmü Hânı (r.an-hâ)'den başka haber veren olmadı" şeklinde rivayet etmiştir. Müslim'in, Abdullah b. el-Hâris tarikiyle naklettiği rivayet ise şöyledir: "İnsanlardan, Resûlullah (s.a.)'in kuşluk namazını kıldığını bana haber verecek bir kimse bulabilmek için çok çalıştım ve soruşturdum. Ama bunu rivayet edecek bir kimseyi (şimdilik) bulamadım. Yalnız Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî bana şöyle haber verdi: "Resûlullah (s.a.) Mekke'nin Fethi gününde güneş epeyce yükseldikten sonra (benim evime) geldi. Müteakiben bir elbise getirerek üzerine örttüler de yıkandı. Sonra kalkarak sekiz rekat namaz kıldı. Bu namazda kıyam mı daha uzundu yoksa rüku veya sücud mu (daha uzundu) bilmiyorum. Bunların hepsini birbirine yakın yaptı. Bu namazı bundan önce ve sonra bir daha kıldığını görmedim."[1480][213] Müslim'in bu hadisini nakleden Abdullah b. el-Hâris'in kendisi sahâbidir. îbn Mâce'nin rivayetine göre Abdullah b. el-Hâris'in Resûl-i Ekrem (s.a.)'in kuşluk namazını kılıp kılmadığına dâir araştırmasının Hz. Osman devrinde olduğu beyân

ediliyor.[1481][214] Her ne kadar îbn Ebi Leylâ ile Abdullah b. Haris (r.a.) Ümmü Hânî'den başka hiçbir kimsenin kendilerine Hz. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığından bahsetmediğini söylüyorlarsa da onların bu sözleri Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bu namazı kılmadığına ve ümmetine emr etmediğine delalet etmediği gibi Ümmü Hânî (r.anhâ)'dan başka bir kimsenin bu konuda bir hadis rivayet etmediğine de delâlet etmez. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.)'in kuşluk namazı kıldığına ve ümmetine tavsiye ettiğine dâir rivayetler pek çoktur. Nitekim daha önce tercümesini sunduğumuz hadisler bunlardan sadece birkaçıdır.

Metinde Resûlullah'ın Ümmü Hânî'nin evinde gusledip sonra kuşluk namazı kıldığı ifâde edildiği halde, Müslim'in ve Muvatta'ın rivayetinde Üramü Hanı (r.anha)'nın Resûlullah'ı Mekke'nin en üst tarafında bulunan evinde yıkandıktan sonra kuşluk namazı kılarken gördüğü ifâde edilmektedir.[1482][215]

Bu rivayetlerin farklı oluşu iki rivayet arasında bir çelişki bulunduğunu değil, hadisenin ayrı ayrı yerlerde iki kere meydana geldiğini gösterir. Ayrıca metinde Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sekiz rekat kuşluk namazı kıldığından bahsedildiği halde her iki rekatın sonunda mı, yoksa her dört rekatın sonunda mı selâm verdiği açıklanmamıştır. Ancak bir önceki hadis-i şerifte bu husus, "her iki rekatta bir selam vererek sekiz rekat kuşluk namazı kıldı.” sözleriyle açıklanmıştır. Taberânî'nin Abdullah b. Ebî Evfâ'dan naklettiği hadiste ise, Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Mekke'nin fethi günü Ümmü Hânî (r.anhâ)'nın yanında bu namazı iki rekat olarak kıldığı ifade edilmektedir.[1483][216] Bu ifâdeye bakarak Taberânî'nin bu rivayeti ile konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi arasında bir çelişki olduğu neticesi çıkarılamaz. Çünkü bu iki rivayet Taberânî'nin naklettiği hadisi rivayet eden İbn Ebî Leylâ'nın söz konusu namazın sadece iki rekatına şâhid olduğunu, mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinin rivayetinde ise Ümmü Hânî (r.anhâ)'nm bu namazın tümüne şahid olduğunu gösterir.

Metinde geçen "Ve o namazı bir daha kıldığını gören çıkmadı" sözü Abdurrahman b. Ebî Leylâ'ya aittir. Abdurrahman b. Ebî Leylâ Resûl-i Ekrem (s.a.)'in kuşluk namazı kıldığını gören kimselerle karşılaşmamış olabilir. Ama onun bu kimselerle karşılaşmamış olması Resûl-i Zişan efendimizin Mekke'nin fethi gününden sonra bir daha kuşluk namazı kılmadığına delâlet etmez. Çünkü Hz. Peygamber’in kuşluk namazını

hayatının sonuna kadar sürekli kıldığını gösteren hadis-i şerifler sayılamayacak kadar çoktur. Bunlardan bazılarını nakletmekte fayda görüyoruz:

**1.** Mu'âze bint Adeviyye demiştir ki: Hz. Âişe'ye "Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem, kuşluk namazını kaç rekat kılardı?" diye sordum. "Dört rekat kılardı. Allah Teâla ne kadar dilerse o kadar da ziyâde ederdi" diye cevab verdi.[1484][217]

**2.** Enes b. Mâlik (r.a.) demiştir ki: Bir seferde Resülullah (s.a.)'in kuşluk namazını sekiz rekat kıldığını gördüm.[1485][218]

**3.** Ebû Hureyre (r.a.)'de "dostum bana üç şey vasiyet etti. Ben bunları ölünceye kadar terk etmem:

**a.** Her aydan üç gün oruç tutmak.

**b.** Vitir namazını kılarak uyumak.

**c.** Kuşluk namazını kılmak."[1486][219]

**4.** Bir kimse kuşluk namazını on iki rekat olarak kılarsa Allah O'na cennette altından bir köşk bina eder.[1487][220]

Babımızın ihtiva ettiği hadislerin dışında tercümelerini sunduğumuz bu hadis-i şerifler ve benzerleri Peygamber Efendimizin kuşluk namazını Mekke'nin fethi gününden sonra da kıldığını ve ümmetine de kılmalarını tavsiye ettiğini gösterir. Esasen usulde müsbit ile nâfi karşılaşınca müsbitin nâfiye tercih edileceği tjllinen bir kaidedir. Çünkü müsbit nâfîye kapalı olan bir bilgiyi ihtiva eder.[1488][221]

**1292.** ...Abdullah b. Şakîk (r.a.)'den; demiştir ki:

Âişe'ye; Resülullah (s.a.) kuşluk namazı kılar mıydı? diye sordum. "Hayır (kılmazdı). Ancak seferinden gelmesi müstesna (o zaman namaz kılardı)" diye cevab verdi. "Resülullah (s.a.) (bir rekatta) iki sûreyi birleştirir miydi?" dedim. "Mufassalden (olanları birleştirirdi)" diye cevab verdi.[1489][222]

## Açıklama

Namazda "iki sûreyi birieştirmek"ten maksat, bir rekatta iki sûreyi okumak demektir.Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de "Hucûrât" sûresinden sonra gelen surelere "mufassal" denilir. Bu sûrelere mufassal denilmesinin sebebi,

bunların birbirinden sık sık besmele-i şerife ile ayrılmış bulunmalarıdır. Söz konusu sureler de kendi aralarında üçe ayrılırlar:

**1.** "Hucûrât" suresinden "Burûc" sûresinin sonuna kadar olan sureler "tival-ı mufassaladır.

**2.** "Târik" suresinden "Lemyekün" (Beyyine) sûresinin sonuna kadar olan sûreler "Evsât-ı Mufassaladır.

**3.** Bundan sonraki sûreler de "kısâr-ı mufassal"dır.

Bu hadis-i şerif bir fetih müjdesinin gelmesi, seferden dönme, öğretme ve teberrük gibi bir sebeb olmaksızın kuşluk namazı kılmanın müstehab olmadığım iddia eden kimselerin delilidir. Bu görüşte olan kimseler Resûl-i Ekrem (s.a.) kuşluk namazı kılarken teberrük için sahabe-i kiramın da arkasına saf olarak namaza iştirak ettiklerine dâir olan Itban b. Mâlik hadisini[1490][223] delil getirirler. Andak bu görüş ulemanın büyük çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. Süyûtî, el-Hâkim gibi bu ümmetin medâr-ı iftiharı olan büyük ilim adamları bu mevzuda yazdıkları özel risalelerde hiçbir sebebe bağlı olmaksızın kayıtsız ve şartsız olarak kuşluk namazı kılmanın müstehab olduğunu isbât etmişlerdir. Süyütî'nin beyânına göre, içlerinde Ebu Said el-Hudrî, Hz. Âişe, Ebû Zerr, Abdullah b. Galib gibi büyük sahabilerin de bulunduğu sahabe-i kiramdan büyük bir cemâat kuşluk namazını hiçbir sebeb olmaksızın hayatları boyunca kılmaya devam etmişlerdir.

İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî'nin rivayetlerine göre Kur'an-ı Kerim'in "(O kandil) o evlerde (yakılır ki) Allah, onların yüce tanınmasına ve içlerinde adının anılmasına izin vermiştir. Onlar buralarda (mescidlerde) sabah ve akşam onu (Allah'ı) tesbîh (ve tenzih) eder(ler)" [1491][224]mealindeki âyet-i kerimesinde kuşluk namazından bahsedilmekte ise de bunu Kur'an-ı Kerim'in mana denizinin derinliklerine dalarak hakikat incilerini toplamasını bilen kimselerden başkası anlayamamaktadır. Nitekim tbn Cerîr et-Taberî de bu âyet-i kerimeyi tefsir ederken şunları söylemiştir: Kur'an-ı Kerim'de bulunan her teşbih kelimesi namaz kılmak anlamına gelir. Bu âyet-i kerimede geçen "el-ğudüv" kelimesi gündüzün evveli, "âsâl" kelimesi gündüzün sonu demektir."

Bütün bu deliller ve bir Önceki hadis-i şerifin şerhinde naklettiğimiz hadis-i şerif mealleri hiçbir sebebe bağlı olmaksızın kuşluk namazı kılmanın müstehab olduğunu söyleyen cumhur-ı ulemânın görüşünü te'yid

etmektedir. Esasen cumhura göre mevzumuzu teşkil eden hadis-i şerifte geçen Hz. Aişe'nin "Ancak seferden geldiği zaman kılardı" sözünün mânâsı, “Ben Resûl-i Ekrem'in her kuşluk vakti kuşluk namazını kıldığını görmezdim. Ancak seferden döndüğü zaman kuşluk namazı kıldığına şâhid olurdum" demektir. Bilindiği gibi Resul i Ekrem bütün gününü Hz. Âişe'nin evinde geçirmezdi. Kuşluk namazım bazan mescitte bazan da diğer hanımlarının evinde kılardı. Ancak sefer dönüşünde Hz. Âişe'nin evinde kıldığı da oluyordu. îşte ulemanın büyük çoğunluğuna göre Hz. Âişe'nin sözünün mânâsı bundan ibarettir.
Nitekim Müslim'in rivayet ettiği, "Ben Resûlullah (s.a.)'in kuşluk namazlarını kıldığını hiç görmedim.”[1492][225] mânâsına gelen hadisin de bu manaya geldiği açıktır. Hz. Âişe'nin, "Resûl-i Ekrem kuşluk namazım ancak seferden geldi?” zaman kılardı" sözü, a" m zamanda "Ümmetine farz olur korkuluyla ',ü namaza her zaman devam etmezdi" anlamına da gelebilir. Bir numara sonra gelecek olan hadis-i şerif de buna delâlet etmektedir.[1493][226]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bir rekatta iki sûreyi okumak caizdir. İbn Kayyım, "Zadu'1-Me ad" isimli eserinde bunun, ancak nafile
na.nazlarda geçerli olabileceğini söylüyorsa da ileride gelecek olan 1392 numaralı İbn Mes'ud hadisi, farz namazlar için de geçerli olduğuna delâlet etmektedir. Kıymetli âlimlerimizden Merhum Ö. Nasuhî Bilmen Efendi de bu konuda şunları söylemiştir: "Bir rekatta iki surenin arasını cem'etmekte kerahet yoktur. Meğer ki arada bir veya müteaddid sûre bırakılmış olsun. Mamafih farz namazlarda böyle iki surenin cem'edilmemesi evlâdır."[1494][227]
**2.** Kuşluk namazı kılmak müstehabtır.
**3.** Bir sahâbînin bazı hadisleri bilmemesi mümkündür.[1495][228]

**1293.** ...Peygamber (s.a.)'in eşi Âişe (r.anhâ)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) kuşluk namazını kılmazdı. Onu ben (hâlâ) kılıyorum. Resûlullah (s.a.) halk amel eder de üzerlerine farz olur korkusuyla yapmak istediği bir kısım (hayırlı) işi bırakırdı.[1496][229]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerîf kuşluk namazı kılmanın müstehab olmadığını söyleyen kimselerin delilidir.Metinde geçen "sübha" kelimesi "nafile" anlamına gelmektedir.
Kuşluk namazı ile ilgili olarak Hz. Âişe'den birbirinden farklı üç hadîs rivayet edilmiştir:
**1.** "Hz. Peygamber (s.a.) kuşluk namazını dört rekat kılardı, dilediği kadar da ziyade ederdi.[1497][230]
**2.** "Ancaf: seferinden döndüğü zaman kılardı"[1498][231]
**3.** Konumuzu teşkil eden hadis.
Bunlardan birinci hadîs Peygamber (s.a.)'in mutlak surette kuşluk namazı kıldığını ifâde ederken, ikinci hadis bazı sebebler ve şartların bulunması hâlinde kıldığına delâlet etmekte; üçüncüsü ise kesinlikle kılmadığını ifâde etmektedir.
Aslında bu hadis-i şerifler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci hadis-i şerifteki ifâde, Resûl-i Ekrem (s.a.)in devalı olarak kuşluk namazı kıldığına delâlet etmez. Sadece Resul-i Ekrem (s.a.)'in kuşluk namazı kıldığım ifade eder. Hatta bu söz Hz. Âişe'nin Resûl-i Ekrem (s.a.)'i bu namazı kılarken bizzat gördüğünü de ifâde etmez. Çünkü Hz. Âişe''nin Resûl-i Ekrem (s.a.)'in kuşluk namazı kıldığını bir başkasından duymuş olması da mümkündür.
İkinci hadîs de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in seferden dönmesinin dışında kuşluk namazı kılmadığını göstermez. Çünkü Hz. Peygamber her gününü Hz. Âişe'nin yanında geçirmezdi. Diğer günlerde de mescidde ve diğer hanımlarının yanında kuşluk namazı kılmış olabilir. Ulemâ bu üç hadisi mütelaa ederek Buhârî ile Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri ve Resûl-i Ekrem (s.a.)'in devamlı olmayarak ve yalnız başına kuşluk namazı kıldığım ifade eden ikinci ve üçüncü hadisleri birinci hadise tercih etmişlerdir. Netice olarak ikinci ve üçüncü hadis-i şeriflerde ortak olan ifade şudur: Resûl-i Ekrem (s.a.) devamlı olarak ve cemaatle kuşluk namazı kılmazdı. Çünkü halkın bunu devamlı olarak kılıp da üzerlerine farz olmasından korkardı.
Bazılarına göre ise birinci hadis Hz. Peygamber'in mescidde kıldığı kuşluk namazıyla, ikinci hadis de evde kıldığı kuşluk namazlanyla

ilgilidir.[1499][232]
Gerçi İbn Ömer'den rivayet edilen sahih bir habere göre, kendisi kuşluk namazı hakkında "o bid'attir" demişse de, bu sözü "o namazı mescidde alenen kılmak bid'attir" manasında kullandığı kabul edilmiştir. Bazıları da bu sözü kuşluk namazını devamlı surette kılmak bid'attir. Çünkü peygamber (s.a.) ümmetine farz olur düşüncesiyle ona devam etmemiştir. Fakat bu terk Resûlullah'ın şahsıyla ilgilidir. Ümmetin de terk etmesini gerektirmez. Bu bakımdan ulemânın büyük çoğunluğuna göre ise, kuşluk namazı kılmak müstehabtır.[1500][233]

**Bazı Hükümler**

**1.** Peygamber (s-a-) ümmetine karşı son derece merhametlidir.
**2.** Bir şeyin faydasını celbetmeden önce zararını önlemeye çalışılmalıdır.
**3.** Reis durumunda olan bir kimse, tebaasının bir maslahatını düşünerek tebaasının işlemesinde sakınca olmayan bazı işleri terk etmesi tebaanın da terketmesini gerektirmez.
**4.** Sahabînin bazı hadisleri bilmemesi mümkündür.
**5.** Kuşluk namazı kılmak müstehabdır.[1501][234]

**1294.** ...Simâk (b. Harb) dedi ki:
Câbir b. Semûre'ye; "Resûlullah (s.), ile birlikte oturuyor muydun(uz)? diye sordum. O:
Evet çok (oturuyorduk). Güneş doğuncaya kadar sabah namazını kıldığı yerden kalkmazdı. Güneş doğunca kalkardı, cevabını verdi."[1502][235]

**Açıklama**

Aslında bu hadis-i şerifin bu babla bir ilgisi yoktur. Bu bakımdan hadisin bu babda zikredilmemesi lâzım gelirdi. Ancak merhum musannif Ebû Dâvûd metindeki "güneş doğunca kalkardı." cümlesini, "Güneş doğunca kuşluk namazı kılmaya kalkardı" şeklinde anladığı için bu hadisi bu babtaki hadisler arasında zikr etmiştir. Oysa Resûl-i Ekrem (s.a.)'in güneş doğduktan sonra namaz kıldığı yerden kalkışının kuşluk namazı kılmak için olduğunu gösteren tek bir delile dahi rastlamak mümkün değildir. Fakat bu kalkışın namazdan ve mescidden çıkmak, evine veya işinin başına

dönmekle ilgili olduğunu ifade eden hadis-i şerifler vardır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği şu hadis-i şerif bunlardan biridir: "Peygamber (s.a.) sabah namazını kılınca namaz kıldığı yerde güneş doğuncaya kadar beklerdi."[1503][236]
Buraya kadarı serdedilen rivayetlerden anlaşılacağı gibi, kuşluk namazının kaç rekat olduğu ihtilaflıdır. Rivayetlerin bazılarından iki, diğer bazılarından dört, bir takımlarından altı, daha başkalarından da sekiz, on ve on iki rekat kılındığı anlaşılıyor. Yalnız on rekat kılındığı hadislerde geçmemiş tbn Mesûd (r.a.)'a mevkuf olarak rivayet olunmuştur.
Rivayetler arasındaki bu ihtilâf her râvinin gördüğünü veya duyduğunu rivayet etmesinden doğmuş olsa gerektir. Meselâ râvinin biri yalnız iki rekat kıldığını görmüş ve herkes gördüğü veya işittiği miktarı rivayet etmiştir.
Bezzâr'ın Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiği şu hadis bu ihtimâlin doğruluğunu te'yid etmektedir. Zeyd (r.a.) şöyle demiştir: "Abdullah b. Amr'ı, Ebu Zerr'e; "bana tavsiyede bulun" derken işittim. Ebû Zer, "Sen bana benim Resûlullah (s.a.)'e sorduğum bir şeyi sordun. Resûlullah (s.a.):
"Her kim kuşluk namazını iki rekat olarak kılarsa gafillerden yazılmaz. Kim dört rekat kılarsa abidler meyâmna yazılır. Kim altı rekat kılarsa, o gün kendisine günah lahık olmaz. Kim sekiz rekat kılarsa, kânıtlar meyanına yazılır ve her kim on iki rekat kılarsa, Allah ona cennette bir ev bina eder" buyurdular", dedi.
Resûlullah (s.a.) bir gün kuşluk namazının iki rekat kılınacağını, başka bir gün altı, daha başka bir gün sekiz rekat kılınacağım bildirmiştir.
Acaba on iki rekatdan fazla kuşluk namazı kılınabilir mi? Bu suale Aynî şöyle cevab veriyor: Gerçi mefhûm-u aded,cumhûr-ı ulemâya göre hüccet değildir. Fakat kuşluk namazı hakkında on iki rekattan fazla bir aded vârid olmamıştır. Bununla beraber fazlası hakkında hadis vârid olmaması ziyâde kılınmasının memnu olmasını istilzam etmez. İbrahim en-Nehaî'den rivayet olunduğuna göre bir adam Esved'e; "kuşluk namazını kaç rekat kılayım?" diye sormuş. Esved: "Kaç istersen o kadar kıl" cevabını vermiştir.
Taberî (224-310) "doğrusu onu muayyen bir sayı ile tahdit etmemektir" demiştir.
Ulemâdan bir cemaat, kuşluk namazının dört rekat kılınacağına kail olmuşlardır. Hâkim "Güvenilir hadis hafızlarından müteşekkil bir çok imamla bir arada bulundum. Onların bir adedi tercih ettiklerini, bu

husustaki sahih haberler mütevatir olduğu için kuşluk namazını dört rekat kıldıklarını gördüm. Benim görüşüm de budur" demiştir.
Taberî'nin rivayetine göre, Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Ebû Seleme (r.anhûma) kuşluk namazını sekiz rekat kılarlarmış. Alkame, İbrahim en-Nehaî ve Sâid b. el-Müseyyeb dört rekat kılmayı tercih ederlermiş.
Bazıları da kuşluk namazım sekiz rekat kılmanın efdal, on iki rekat kılmanın ise, ekser olduğunu söyleyerek efdal ile ekser arasında fark görmüşlerdir, fakat buna itiraz olunmuştur.
Kuşluk namazı müstehabtır. Bazıları Peygamber (s.a.)'e vacib olduğunu söylemişlerse de, Hz. Âişe'nin: "Ben Resûluliah (s.a.)'i kuşluk namazı kılarken görmedim" demesi bu iddiayı reddeder. Bir takımları: "Kuşluk namazı Resûluliah (s.a.)'in hasaisinden idi" demişlerse de, bu söz dahi reddedilmiştir. Çünkü onu ispat edecek sahih bir haber yoktur.
Ulemâ kuşluk namazının devam üzere mi, yoksa ara sıra mı kılınacağında ihtilâf etmişlerdir. Zahire bakılırsa, devam üzere kılmak efdaldir. Çünkü Resulullah (s.a.) bir hadis-i sahihde: "Allah Teâlâ tarifinde en makbul amel. az da olsa sahibinin devam üzere işlediği ameldir" buyurmuşlardır.
Taberânî'nin "el-Evsat"ında rivayet ettiği Ebû Hureyre hadisinde Peygamber (s.a.)'in; "Gerçekten cennette Duhâ (yani Kuşluk) denilen bir kapı vardır. Kıyamet koptuğu vakit bir münâdi çıkarak: Kuşluk namazını devam üzere kılanlar nerede? Sizin kapınız işte budur. Buyurun! Allah'ın rahmeti ile ondan girin, diyecektir" buyurduğu bildirilmiştir.
Bir takım ulemâya göre ise, kuşluk namazını devam üzere kılmamak efdaldir. Bunlar yukarıda sıraladığımız hadisler meyânında geçen Ebû Saîd hadisi ile istidlal ederler. Fakat kendilerine:
"Resûluliah (s.a.)'in kuşluk namazını bazan bırakması ümmetine farz olur endişesi iledir. Ümmet hakkında böyle bir endişe yoktur. Binaenaleyh kuşluk namazını devam üzere kılmak efdaldir" diye cevab verilmiştir.
Ümmü Hâni hadisi ile istidlal eden bazı ulemâ kuşluk namazının hafif kılınmasının müstehab olduğuna kaaildirler. Çünkü Hz. Ümmü Hanî:
"Ben Resulullah (s.a.)'i bunun kadar hafif bir namaz kılarken görmedim" demiştir. Fakat bu zevatın görüşleri reddedilmiştir. Çünkü Resulullah (s.a.)'in hafif kılması müslümanlann umuru ile meşgul bulunmasındandır.
Kuşluk namazının vakti güneş doğup ziyası yayıldığı zaman girer, Nevevî (631 - 676) güneşin doğması ile girdiğini rivayet etmişse de, müstehab olan

onu güneş yükselinceye kadar te'hir etmektir.[1504][237]

### 13. Gündüz Kılınan (Nafile) Namazlar

**1295.** ...İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gece ve gündüz namazı ikişer ikişerdir."[1505][238]

### Açıklama

**1.** Metinde geçen ve "ikişer" mânâsına gelen "mesnâ" kelimesi gayr-i münsarıftır ve mânâya kuvvet kazandırmak için iki kere tekrar edilmiştir. Bu kelimelerle gündüz ve gece kılınan nafile namazların her iki rekatta bir selâm vermek suretiyle ikişer rekat olarak kılınacağı ifade edilmek istenmiştir. Nitekim Müslim'in Ukbe b. Haris vasıtasıyla İbn Ömer'den rivayet ettiği şu hadis de bunu ifade etmektedir:

Resûlullah (s.a.); "Gece namazı ikişer rekattır. Sabahın girmekte olduğunu gördüğün vakit bir rekat (ilâvesi) ile vitr yapıver" buyurdular. İbn Ömer'e; "ikişer ikişer ne demektir?" diye sordular. İbn Ömer:

"Her iki rekatta bir selâm vermektir" dedi.[1506][239]

Bu bakımdan İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel (r.a.) gece ve gündüz nafilelerini her iki rekatta bir selâm vermek suretiyle ikişer ikişer kılmanın efdal olduğunu söylemişlerdir. Delilleri de mevzumuzu teşkil eden bu hadis-i şeriftir. İbrahim el-Harbî'nin Hz. Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği: "Gündüz ve gece namazları ikişer, ikişerdir" manasına gelen hadis-i şerif ile Ebû Nu'aym'ın "Târihu İsbehân" isimli eserinde Hz. Âişe'den naklettiği aynı mânâdaki hadis-i şerif de sözü geçen mezheb imamlarının delilleri arasındadır. Ayrıca Buhârî'nin: "Bu söz, Ammâr, Ebû Zer, Câbir b. Zeyd, İkrinıe gibi kimselerden de rivayet edilmiştir ve Yahya b. Said el-Ensârî de; bizim memleketimizde fakihlerin hepsi gündüz kılman nafile namazları her iki rekatta bir selam vererek kılarlar, demiştir"[1507][240] mealindeki sözlerini de bu deliller arasında zikr edebiliriz.

**2.** Hanbelî ulemâsına göre nafileler gündüz ve gece nafileleri olmak üzere ikiye ayrılır. Gece kılınan nafileleri dört rekat olarak kılmak kesinlikle caiz değildir. Gündüz nafilelerini ise, dört rekat olarak kılmak caizse de iki rekat

olarak kılmak efdaldir. Çünkü İbn Ömer (r.a.) bizzat kendisi de gündüzün kıldığı nafileleri dörder rekat kılmıştır.[1508][241]

**3.** Mâlikî ulemâsına göre ise, gerek gece ve gerekse gündüz kılınan nafile namazları her iki rekatte bir selâm vermek suretiyle ikişer rekat olarak kılınır. Dörder rekat kılmaksa caiz değildir. Delilleri mevzuumuzu teşkil eden hadistir.

**4.** Hanefîlerden imam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed (r.a.) de yine mevzumuzu teşkil eden hadis-i şerife dayanarak, gece namazlarının ikişer rekatte bir selâm vermek suretiyle kılınacağını söylemişlerdir. Sözü geçen bu imamlara göre gündüz nafileleri dörder rekat olarak kılınır. İmam Ebû Hanîfe hazretlerine göre ise, gece ve gündüz nafilelerinin hepsinde dört rekatte bir selâm verilir. Hz. İmamın gece nafilelerinin dörder rekat kılınacağına dâir delili ileride tercümesini sunacağımız; "Peygamber (s.a.) yatsı namazını cemaatle kılar sonra evine dönerek dört rekat namaz kılar sonra döşeğine uzanırdı..." mealindeki 1346 numaralı hadis-i şeriftir. Her ne kadar musannif Ebû Dâvûd sözü geçen hadis hakkında; "Râvilerden Zürâre b. Evfâ'mn bu hadisi Hz. Âişe'den işitip işitmediği söz götürür" demişse de, sonra aynı hadisi bir başka senedle yine Hz. Âişe'den rivayet etmiş ve "bence mahfuz olan rivayet budur" demiştir. Nitekim imam Ahmed'in, "Müsned"inde Abdullah b. ez-Zübeyr'den tahrîc ettiği şu hadis-i şerif de Hz. İmamın görüşünü te'yid etmektedir: "Peygamber (s.a.) yatsıyı kıldı mı dört rekat daha kılar, bir rekatla da vitr yapardı, sonra uyur, ondan sonra gece namazını kılardı."[1509][242]

Gündüz nafilelerinin dörder rekat olarak kılınacağına dair delili ise, "gece namazı ikjşer ikişerdir"[1510][243] mânâsına gelen hadis-i şeriftir. Çünkü bu hadisin nıefhum-ı muhalifi "gündüz nafileleri dört rekat kılınır" demektir. Ancak "gece namazı" kelimesi bir isimdir. İsimlerde ise, mefhum-ı muhalife, itibâr edilemez" diye kendisine itiraz olunmuştur. Hz. İmam Müslim'in rivayet ettiği şu hadisi de kendi görüşü için delil getirmektedir: "Resûlullah (s.a.) kuşluk namazını dört rekat kılar, Allah'ın dilediği kadar da ziyâde ederdi."[1511][244]

İmam Şâfiî'in delili olan ve mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi hakkında ise, Hanefî ulemâsının görüşü şöyledir:

Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş ve bu hadisle ilgili görüşleri şu şekilde nakl etmiştir: "Şube'nin arkadaşları İbn Ömer hadisinin rivayetinde ihtilâf ettiler; kimi bu hadisi merfu' kimi de mevkuf olarak rivayet etti. Sahih olan rivayet, İbn Ömer tarîkiyle Peygamber (s.a.)'den rivayet edilen "gece namazı ikişer ikişer rekattır" mealindeki hadistir. Sika (güvenilir) kişiler Abdullah b. Ömer tarikiyle Peygamber (s.a.)'den bu hadisi rivayet etmişler ve hadiste gündüz namazını zikretmemişlerdir. Ubeydullah -Nafi- İbn Ömer senediyle şöyle rivayet edilmiştir: "İbn Ömer, geceleyin ikişer ikişer, gündüzleri dört rekat kılardı"[1512][245] Ayrıca İmam Tahavî, "İbn Ömer'in, rivayet ettiği bir hadisle amel etmemesi muhaldir" diyerek mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinin zayıflığına dikkati çekmek istemiştir.
Aynı hadis hakkında Nesâî: "Bu hadis bence hatadır" demiştir. Yine Nesâî, "es-Sünenü'I-kebîr" adlı eserinde bu hadisin isnadını ceyyid bulmuş, yalnız İbn Ömer hazretlerinin râvilerinden bir cemaatin el-Ezdîye muhalefet ederek, hadiste "gündüz" sözünü anmadıklarını söylemiştir.
îbn Ömer hadisi "Sahiheyn" de mevcuttur. Fakat gerek Buharî'deki gerekse Müslim'deki rivayetinde "gündüz" kaydı yoktur.
Darekutnî ise, "îbn Ömer'den merfü olarak rivayet edilen, "gece ve gündüz nafileleri ikişer ikişer kılınır..." hadisi mahfuz değildir. Bu hadisteki "gündüz" kaydı, Ya'lâ b. Atâ tarîkiyle Aliyy-i Bârikî'den rivayet edilmiştir. Fakat bu hususda daha belleyişli olan Nâfî ona muhalefet ederek gece nafilesinin ikişer, gündüzün ise dörder olduğunu söylemiştir" demiştir.[1513][246] Şurasını da unutmamak lâzımdır ki, bu mevzudaki ihtilâf işin fazilet yönüyle ilgilidir. Yoksa nafile namazlar gece ve gündüz ikişer de dörder de
kılınabilir.[1514][247]
Hanefîlere göre; metinde geçen "ikişer ikişer" sözü "çift çift" manasında kullanılmış ve "gece ve gündüz nafileleri her iki rekatte bir teşehhüd-de bulunularak dörder rekat kılınacaktır," denilmek istenmiştir. Nitekim bir numara sonra tercümesini sunacağımız hadîs de bu görüşü desteklemektedir.[1515][248]

**1296.** ...el-Muttalib (b. Rabia)dan rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Namaz ikişer ikişerdir. Her iki rekatta bir tehiyyât okur. ilâhî duygularla kendinden geçer, aczini ortaya koyarsın.el kaldırıp dua eder ve "ey Allah'ım, ey Allahım!" dersin. Kim (namazda) böyle yapmazsa o (namaz) noksandır."[1516][249]

Ebû Davud'a gece namazının ikişer (rekat) olmasından (maksadın ne olduğu) soruldu da; "İstersen ikişer, istersen dörd(er) (kılarsın)" diye cevab verdi.[1517][250]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif gece ve gündüz nafilelerinin dörder rekat olarak kılınacağını söyleyen Ebû Hanife (r.a.)'in delilidir.Çünkü adetinde geçen "ikişer ikişer" sözündeki kapalılığın "her iki rekatta bir tehiyyât okuyup selâm vermeden üçüncü rekata kalkarsın" manasına gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber bu cümle "her iki rekatta bir tehiyyât okuyup selâm verirsin" manasına da gelebilir. Bu hadisi "namazda huşu" babında nakleden Tirmizî hadisle ilgili görüşlerini şu şekilde ifâde ediyor:

"Muhammed b. İsmail'den işittim, dedi ki: Şu'be bu hadisi Abdurrabbih b. Said'den rivayet ediyor ve bazı yerlerde yanılıyor. Meselâ "Ebû Enes b. Uneys'den" diyor; Oysa o, İmrân b. Enes'dir. "Abdullah b. el-Hâris'den" diyor: Halbuki o, "Abdullah b. Nâfi b. el-Umyâ'nın Rabia b. el-Hâris'den" rivayetidir. Keza Şu'be, "Abdullah b. el-Hâris, el-Muttalib, kanalıyla Resûlullah (s.a.)'den" diyor; Oysa bu, "Rabia b. el-Haris b. Abdulmuttalib, el-Fadl b. Abbâs kanalıyla Peygamber (s.a.)'dendir." el-Leys b. Sa'd'ın hadisi, Şu'be'nin hadisinden daha sahihdir."

Her ne kadar İbn Hacer el-Mekkî bu hadisin sened itibariyle hasen olduğunu söylemişse de Tirmizî sarihlerinden el-Mübârekfûrî bu hadisin râvileri arasında kimliği bilinmeyen bir kişi olan "Abdullah b. Nâfi el-Umya" bulunduğu için bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.[1518][251]

## Bazı Hükümler

**1.** Gece ve gündüz nafileleri, dört rekat olarak kılmak daha faziletlidir.
**2.** "Huşu", namazın kemâlinin hem işareti hem de gereğidir.

Bilindiği gibi huşu, tevazu göstermek, boyun eğmek, korku ile sevgiyle birleşik bir hal içinde olmaktır. Karşıtı gaflet, büyüklenmek kalp

huzurundan mahrum olmaktır. İbâdetin kıymeti huşu ile artar. Haşyet kalbe ait bir korku demektir. Allah korkusuna "haşyetullah" denir. Huşu, Allah'ın huzurunda insanın nefsini hakîr görmesidir. Kur'an-ı Kerim'de; "İman edip de sâlih ameller işleyenler ve huşu ve tevazu ile rablerine bağlananlara gelince onlar cennetliktirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır.”[1519][252] buyurulmaktadır.

**3.** Namazın sonunda dua etmenin sevabı büyüktür.

Duâ nida, çağrı, davet, yardıma çağırma gibi mânâlar taşır. Allah'a yalvarmak, bir dilekte ve niyazda bulunmak demektir.Kur'an-ı Kerim'de Allah’a dua etmek teşvik edilmiş, sadece ona duâ edilmesi gerektiği ve O'nun da duaları karşılıksız bırakmayacağı belirtilmiştir. "Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana duâ edin size cevab vereyim (ve duanızı kabul edeyim)"[1520][253] "Kullarım sana beni sorunca haber ver ki, ben şüphesiz onlara yakınım. Bana dua edenin duasını kabul ederim"[1521][254] "Rabbinize boynu bükük ve alçak gönüllü olarak hafif sesle duâ ediniz"[1522][255] gibi âyetler bunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in bazı hadisleri de duanın önemini belirtmektedir. "Dua ibâdetin tâ kendisidir."[1523][256] "Allah katında duadan daha şerefli bir şey yoktur."[1524][257]

Duanın kabul edilebilmesi için Allah'a ve Peygamberine itaat, Kur'an-ı Kerim'i tatbik, Allah'a şükür ve ibâdet etmek, günahtan kaçınmak gibi İslâm ilkelerini yaşamak lâzımdır. "Biliniz ki Allah Teâla kendisinden gafil olan bir kalbin duasını kabul etmez"[1525][258] hadisi de bunu ifâde eder. Duanın insanları bu yöne teşvik ettiği apaçıktır. Duayı gafletten uzak ve kalp huzuru ile yapmak lâzımdır. Duâ, Allah'ın kulu üzerindeki bir hakkıdır. Duanın kabul edilmemesi dua etmemekten daha az sıkıntı vericidir.

4. Duâ ederken elleri kaldırmak duanın kabulüne bir sebeptir. Hanefî fıkıh kitaplarında ve bazı dua kitaplarında dua esnasında iki el arasında açıklık bulundurulmasının duanın âdabından olduğu kaydedilmektedir.[1526][259]

## 14. Tesbîh Namazı

**1297.** ...Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Abbâs b. Abdi'lMuttalib'e şöyle buyurmuştur:
"Ey Abbâs, ey amcam! Sana bir ikramda bulunayım, seni mentellendireyim mi? Sana iyilikte bulunayım da sana, işlediğin takdirde Allah'ın on haslet olan günâh(Iar)ının ilkini de sonuncusunu da eskisini de yenisini de, bilerek yapılanını da yamlarak yapılanını da, küçüğünü de büyüğünü de; gizlisini de açığını da bağışlayacağı bir ameli haber vereyim mi? (îşte günahın çeşitleri olan bu on hasleti arıtan amel, teşbih namazıdır. O'nu)dört rekat (olarak) kılarsın. Her rekatında Fatiha süresiyle diğer bir sûreyi okursun. (Bunları) okumayı bitirince rükû'dan önce, ayakta iken onbeş kere "sübhânellahi velhamdülillâhi velâ ilahe illallâhü vellâhü ekber" dersin. Sonra rükû'a varırsın. Bunları on kere de rüku'dayken söylersin, sonra rukû'dan başım kaldırıp bunları jtfn kere (daha) söylersin. Sonra secdeye gidersin on kere de secde de söylersin, sonra secdeden başını kaldırıp on kere, sonra (ikinci) secdeye kapanıp on kere, sonra başını (ikinci secdeden) kaldırıp on kere (daha) bu kelimeleri söylersin. Bunlar(ın) bir rekatte(ki toplamı) yetmiş beştir. Bu namazı günde bir kere kılmaya gücün yeterse (her gün bir kere) kıl, eğer yapamazsan her cuma (günü) bir kere (kıl, bunu da) yapamazsan her ay bir kere (kıl, bunu da) yapamazsan senede bir kere (kıl. Bunu da) yapamazsan (hiç değilse) ömründe bir kere (kıl)."[1527][260]

## Açıklama

Metinde geçen "aşre hisâl" kelimesi "on günah" demektir.Bazılarına göre ise, bu kelimenin başında muzâf (tamlanan) olarak bulunması gereken "mükeffir" kelimesi hazf edilmiştir. Terkibin aslı "mükeffirü aşrî hisâlin" şeklindedir ki, "ayrı ayrı özellik taşıyan on ayrı günâhı örten şey" anlamına gelir. Biz tercümemizde bu ikinci görüşü esas aldık.
"On günâh”tan maksat ise, metinde sayılan **1)** ilk günahlar, **2)** Son günâhlar, **3)** Eski günahlar, **4)** Yeni günâhlar, **5)** Bilerek, işlenenler, **6)** Yanılarak işlenenler, **7)** Küçük günâhlar, **8)** Büyük günâhlar, **9)** Gizlice işlenen günahlar, **10)** Açıktan işlenen günahlardır. Kısaca kul hakkı dışındaki bütün günahlardır.
Metinde tarif edildiği şekilde ve ihlasla kılınan teşbih namazı bu günahların meleklerden gizli kalıp kayıtlara geçmemesine, meleklere gizli kalmamaları

hâlinde ise onların bağışlanmalarına sebep olur.

Bazılarına göre de "aşre hisâl" sözünden maksat "kıyamın dışında" onar defa tekrarlanan "sübhanellâhi ve'lhamdüliHâhi velâ ilahe illallâhü vellahu ekber: Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim.Hamd Allah'a mahsustur. Allah"tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür" teşbihidir. Ancak fahr-i kâinat Efendimiz, "Ümmetimden hatâ (yanılma), unutma ve üzerine zorlandıkları şey kaldırılmıştır"[1528][261] buyurarak ümmetinden bu üç şeyin hüküm ve mes'uliyetlerinin kalktığını haber verdiği halde metinde "yamlarak işlenen günâhları da bağışlar" denilmesi izaha muhtaç bir meseledir. Çünkü "Allah kullarını, yamlarak işledikleri günâhlardan mes'ul tutmaz" ifâdesi ile "bu günahların test ıh namazı ile affedilebileceği" ifâdesi görünüşte birbirine zıttır. Bu meselenin anlaşılması için "hatâ” kelimesinin dinî bir terim olarak ne mânâ ifâde ettiğini iyi bilmek gerekir.

Hat^kelimesi, iki mânâda kullanılır; Yanlış (doğrunun zıddı) ve yanılma (Bir şeyin kusurlu bir kasıtla yapılması). İşte burada ikinci mânâ söz konusudur. İnsan oruçlu iken burnunu temizlemek için su alır o da boğazına kaçarsa, burada kasıt vardır. Fakat kastın yönü boğaz değil burundur. Şu halde hatada irâde ve kasıt var, ama kasıt meydana gelen fiile yönelmiş değil, hata edenin aklı başında ve bed-i yerindedir. Bu sebeple bu gibi hatalar sorumluluk ehliyetine bir engel teşkil etmezler. Hadleri düşürürlerse de keffâretleri düşürmezler. Çünkü dikkat ile bu gibi hatalardan kurtulmak mümkündür. Bazı hatalardan korunmak, beşerin takati dışında ise de bazıları takati dahilindedir. "Hata eseri olarak yutulan bir zehirin zararı yoktur" demlemeyeceği gibi, "hata eseri olarak işlenen günahların bir zararı yoktur" da denilemez. Binaenaleyh hadiste geçen "yanlışlıkla yapılan günâh" sözünden maksad, insanın dikkat etmek suretiyle korunması mümkün ve dolayısıyla sorumluluğu gerektiren hatalardır. Bazılarına göre, buradaki günahtan maksat, gerçek mânâda günah değil, ecrin ve sevabın noksanlığıdır. Esasen Arapça'da günah mefhûmu çeşitli kelimelerle izah edilir. Zenb, hıns, ism, cürm ve saire gibi. Zenb kelimesi hâriç, bu kelimelerin hepsi hakiki günah manasına kasden işlenmiş fiillere denir. Fakat "zenb" herhangi yanlış bir iş için kullanılan bir kelimedir. İster kasdî olsun, ister olmasın, ister yanlışlıkla, ister sehven, ister yanlış anlayış neticesi olsun, bunların hepsine "zenb" denir. Hakikatte bu, ümmetin avamı için günâh değildir. Fakat Peygamberlerin ve havassın bu hususta

gafletlerinden dolayı muahezeleri mümkündür. "Hasenâtü'l-ebrâr seyyi'atü'l-mukarrabîn = iyilerin iyilikleri, mukarreblerin fenalıkları gibidir" sözü bu bâbta söylenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in istiğfarı hususunda daima zenb kelimesi kullanıldığı görülmektedir. Cürm, hıns veya ism kelimeleri kullanılmamaktadır. Zenb lafzı ise, kabahat, zuhûl ve gafletten başlayıp isyana kadar çıkar.[1529][262]
Hadiste geçen zenb kelimesine bu açıdan bakan bazı ilim adamları buradaki "yanlışlıkla işlenen günâh "tan maksadın, hakiki günâh olmayıp "ebrârın seyyiâtı" cinsinden bir günah olabileceği kanaatine varmışlardır.
Bilindiği gibi Tesbîh Namazı mendub olan namazlardandır. Bu her re-katinde yetmişbeş defa "Sübhanallâhi ve'1-hamdülillâhi velâ ilahe illallâhu vellâhu ekber" diye tesbîh edilen dört rekatlı bir namazdır. Selâmın iki rekatta bir mi, yoksa dört rekatta bir mi verileceği konusu mezhepler arasında ihtilaflıdır. Biz bu mesele ile ilgili görüşleri 1295 numaralı hadisin şerhinde naklettik. Bu namazı kılmak için belirtilen belirli bir vakit yoktur. Özellikle mübârek gecelerde kılınırsa, daha iyi olur. Bu namaz hiç olmazsa haftada veya ayda bir defa bu da olmazsa ömürde bir defa kılınmalıdır.
Hanefi Mezhebine göre Teşbih Namazının kılınışı: Önce Allah rızası için nafile namaza niyet edilir. "Allahu ekber" diyerek namaza başlanır. Sübhanekeden sonra 15 defa yukarıda geçen ifâdeyle teşbih okunur. Fatiha ve Zammı sureden sonra da 10 defa aynı teşbih okunur. Rukû'a varılır ve üç defa "sübhâne rabbiye'1-azîm" dendikten sonra 10 kez aynı teşbihler söylenir. Rükû'dan doğrulduktan sonra "semi'allahu liman hamiden" ve "Rabbena lek"e'l-hamd"i takiben on defa aynı teşbih okunur. Sedceye varılır. "sübhâne rabbiye'l-a'Iâ" dendikten sonra 10 defa bu teşbih okunur. Secdeden kalkınca yine 10 defa bu teşbihler söylenip ikinci secdeye gidilir ve 10 teşbih okunur. Böylece bir rekati e 75 teşbih okunmuş olur. Sonra ikinci rekata kalkılarak önce onbeş tesbîh okunur yine birinci rekatteki gibi hareket edilerek oturulur. Ettehhiyyât ve salavât okunur. Selâm verilir veya selâm vermeden ayağa kalkılır. Üçüncü ve dördüncü rekatlar da bu şekilde kılınır. Teşbih adedi de 300'e ulaşmış olur. Hanefî ulemasının bu mevzudaki delili Tirmizî'nin rivayet ettiği Abdullah b. el-Mübârek hadisidir."[1530][263]
Şâfiîlere göre ise tesbîh namazı şöyle kılınır: Bu namazı kılan bir kimse her rekatta kıraatten sonra onbeş kere "sübhanallahi velhamdü lillâhi velâ ilahe illallâhu vellâhu ekber" teşbihini okur ve yine bu teşbihi her rükû'da,

rükû'dan kalkınca, secdelerde, secde aralarında istirahat oturmasında teşehhüdden evvel, veya sonra onar kere okur. Eğer teşbihlerin adedinde şüpheye düşerse en azına itibar ederek onun üzerine sayar.[1531][264] Delilleri ise konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisidir.

Hadis hafızlarından bazıları bu hadisin zayıf olduğunu söylemişlerse de gerçekten bu hadis sabittir ve kendisiyle amel caizdir, tbn Huzeyme ile Hâkim bu hadisin sahih olduğunu söylerken, bazıları da hasen olduğunu söylemişlerdir. Hadis ilminde büyük ve haklı bir şöhrete erişen tbn Hacer el-Askalanî ise, bu hadis hakkında şunları söylemiştir: "Bu hadis hasen derecededir. İbnu'l-Cevzî bu hadisin mevzu olduğunu söylemekle hata etmiştir." Aslında bu hadis üç ayrı yoldan rivayet edildiği için bu rivayetler birbirini takviye ettiğinden hadis zayıf olmaktan çıkar. İbn Hacer'in dediği gibi hasen derecesine yükselir.[1532][265]

**1298.** ...Abdullah b. Amr (r.a.)'dan, demiştir ki:

Peygamber (s.a.) (bir gün) bana; "yarın gel de sana ikramda ve bağışta bulunayım" buyurdu. Ben de bana maddî bir bağışta bulunacak zannettim. (Ertesi gün huzuruna varınca bana);

"Gün (batıya) meyledince kalk, dört rekat namaz kıl" buyurdu. (Râvi sözlerine devam ederek bir önceki hadisin geri kalan kısmını) benzeri (kelimeler) ile nakl(e devam)etti (ve sonra şunları) söyledi:

"Sonra ikinci seleden başını kaldırıp oturarak doğrul ve on kere" "sübhanallph" rm fere "elhamdülillah" on kere "Allahu ekber" on kere "lâ ikine illallah" demeden ayağa kalkma. Bunu dört rekatta da yaparsın, dünyanın en büyük günahkârı bile olsan, bununla bağışlanırsın." (Abdullah b. Amr) dedi ki:

Ya bunu bu saatte kılamazsam? dedim.

"Gecede veya gündüzde kıT'diye cevab verdi.[1533][266]

Ebû Dâvûddedi ki.Habbân b. Hilâl, Hilâlü'r-Râî'nin dayısıdır.

Bu hadisi Müstemir b. Fjyyân da Ebu'l-Cevzâ vasıtasıyla mevkuf olarak Abdullah b. Amr'den rivayet etti.

Ravh b. el-Müseyyeb ile Cafer b. Süleyman da Amr b. Mâlik en-Ntik:'sden (O da) Ebu'l-Cevzâ'dan (O da) Abbas'dan, Abbâs'ın sözü Aarak nakletti. (Rajh'ın talebesi olan Yahya b. Yahya) dedi ki- iiavh'ın kndisinde (îbn

Abbas'(n); "Ben (bu sözü) Peygamber saüallahü ahyhi ve sellemdm naklediyorum (dediği tesbit edilmiştir.)[1534][267]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifle ilgili açıklama bir önceki hadiste geçmiştir.Görüldüğü gibi bu hadiste Tesbîh Namazının nasıl kılınacağına dair ayrıntılı açıklama yapılmadığı halde sadece ikinci secdeden doğrulunca ayağa kalkmadan on kere tesbihatta bulunulacağı meselesi üzerinde durulmaktadır. Çünkü diğer namazlarda birinci rekatın ikinci secdesinden doğ ulunca hiç oturmadan doğrudan doğruya ayağa kalkıldığı için tesbîh namazında du böyle yapılacağı akla gelebilir. İşte bu şüpheyi yerinde görerek, ikinci secdeden sonra oturulup tesbîhat okunacağını iyice açıklığa kavuşturmak maksadıyla bu mesele üzerinde özel olarak durmaya ve tekrara lüzum görülmüştür.
Her ne kadar metinde on kere "sübhanallah = Allah (c.c.) hazretlerini her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim" on kere "elhamdülillah = olanca hümd-ü senalar Allah içindir", on kere "Allahu ekber = Allah en büyüktür"; on kere de "lâ ilahe illallah = Allah'dan başka bir ilâh yoktur" teşbihleri ayrı ayrı zikredilmişse de buna bakarak bu teşbihlerin hepsinin sırayla ve ayrı ayrı onar kere okunacağı zannedilmemelidir. Teşbihlerin "sübhanallahi ve'l-hamdülillahi velâ ilahe illalahu vellahu ekber" şeklinde birleştirilerek on defa tekrarlanacağı unutulmamalıdır.
Müellif Ebû Dâvûd, metnin sonuna talik ilâve etmekle bu hadisin başka yollarla da rivayet edildiğini ve dolayısıyla zayıf olmadığını ifâde etmek istemiştir pirinci tâlikde hadisin râvilerinden Hibbân'ın kimliğini iyice açıklığa kavuşturarak, hakkında herhangi bir iltibasa yer bırakmamak için Hilâlü'r-re'y'in dayısı olduğunu açıklamıştır.
İkinci ve üçüncü taliki de yine bu hadisin sağlam olduğunu ispat için getirmiştir.
Nitekim Ebû Bekr el-Hallâl "Kitâbü'1-îlel" isimli eserinde Ali b. Sa'id'den şunları nakletmektedir: "Ben Ahmed b. Hanbel'e teşbih namazını sordum." Bana;
Benim yanımda teşbih namazıyla ilgili sağlam bir haber yoktur" diye cevab verdi. Bunun üzerine ben:
Abdullah b. Amr hadisi var ya! Ona ne dersin? dedim.

Onu rivayet edenlerin hepsi de Amr b. Mâlik'den rivayet etmişler, diye cevap vererek, Amr b. Mâlik aleyhinde tenkîdler bulunduğunu söylemek istedi. Bunun üzerine ben de:
Fakat bu hadisi Müstemir b. Reyyân da Ebu'l-Cevzâ'dan rivayet etti, deyince hayretle:
Bunu sana kim söyledi? diye sordu. Ben:
Müslim, b. İbrahim deyince;
Müstemir sağlam ve güvenilir bir râvidir, cevabım verdi.[1535][268]

**Bazı Hükümler**

**1.** Tesbîh namazı kılmak müstehabdır.
**2.** Teşbih namazım zevalden sonra ve öğle namazından önce kılmak caizdir.
**3.** Teşbih namazı için belli bir zaman yoktur. Mekruh vakitlerin dışında her zaman kılınabilir.
**4.** Tesbih namazı münferiden kılınmalıdır.[1536][269]

**1299.** ...el-Ensârî (r.a.); "Resûhıllah sallallahü aleyhi ve sellem'in, şu (bir önceki) hadisi (ve içinde geçen teşbih namazıyla ilgili sözleri) Cafer (b. Ebi Tâlib)'e de söyledi" dedi. Ve (râvi Ebû Tevbe, bir Önceki hadisin senedinde bulunan) bu kimselerin (sözlerinin) benzerini nakletti. (Ve Ensarî) birinci rekatın ikinci secdesi ile ilgili olarak da (Abdullah b. Amr b. el-As'ın bir önceki) Mehdî b. Meymûn hadisin-deki sözlerinin benzerini nakl etti.[1537][270]

**Açıklama**

Bu hadisle ilgili açıklama 1288 - 1289 numaralı hadislerin şerhinde geçmiştir. Ancak burada şunu ilâve etmek isteriz ki, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi müellif Ebû Davud'un bu bâbda rivayet ettiği hadisten biraz farklı olarak, Tirmizî'nin de Abdullah b. Mübârek'ten rivayet ettiği bir hadis daha vardır ki Hanefî ulemâsı bu hadisle amel ederler. Sözü geçen hadis şu şekilde tercüme edilebilir: "Tekbir aldıktan sonra "subhâneke'llâh'ümıne ve bihamdik ve tebârekesmük ve teflla ceddük ve lâilâhe ğayruk" duasını okur, sonra onbeş kere "subhânellahi velhamdülillâhi velâ ilahe illallahu vellahu ekber" der, sonre eûzu çeker ve

besmele, Fatiha ve bir sûre okur, sonra on kere "subhânellahi velhamdülillâhi velâ ilahe illallahü vellahü ekber"der, sonra rukû'a gider ve onu on kere rükû'da söyler, sonra on kere rükû'dan kalkınca, sonra on kere de secdeye varınca, on kere secdeden kalkınca, on kere ikinci secdeye varınca söyler ve bu şekilde dört (rekat) kılar, işte bu bir rekatta 75 teşbih eder. Her rekata onbeş teşbih ile başlar, sonra (Fatiha ile bir sûre) okur, (kıraatten) sonra da on teşbih getirir.[1538][271]
Bu hadiste tarif edilen teşbih namazında ikinci secdeden sonra teşbih için oturmak gerekmediğinden Hanefî mezhebine daha uygundur. Çünkü Hanefî mezhebinde istirahat celsesi mekruhtur.[1539][272] Teşbih namazı da bir nafile olduğuna göre, bunun da üçten fazla kişinin bir imama uyarak cemaatle kılması mekruhtur. Üç kişi bir kişiye uymaları suretinde kılınacak teşbih namazında imam geceleyin kılarken kıraati açıktan teşbihleri gizli okur. Zira namazdaki okunan kıraat, teşbih, dua ve tehiyyâtlardan ancak kıraatin açıktan, diğer teşbih ve duaların ise gizlice okunacağı genel kaide halindedir.[1540][273]

### 15. Akşam Namazının İki Rekatlık Sünneti Nerede Kılınır?

**1300.** ...Ka'b b. Ucre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
Peygamber (s.a.) (birgün) Abduleşhel oğularınm mescidine gelip akşam namazını orada kıldı. Namazlarını bitirince akşam namazından sonra nafile kılmakta olduklarını gördü. Bunun üzerine: "- Bu, evlerde kılman bir namazdır” buyurdu.[1541][274]

### Açıklama

"Bu, evlerde kılınan bir namazdır" beyânı, “bu namazı evlerde kılınız" mânâsında bir tavsiyedir. Nitekim bu söz,
Nesâî ile Tirmizî'nin rivayetlerinde: "Bu namazı evlerde kılın'.' Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde de; "Bu iki rekatı evlerinizde kılın" şeklindedir. Buhârî'nin cuma bölümündeki rivayetinde; "akşam namazından sonra iki re-katlik sünneti evinde kılardı" şeklinde, teheccüd bölümünde de; "akşam ve yatsı namazlarının sünnetleri)ni evinde kılardı" şeklindedir. Buharî'nin bu rivayetine bakarak İmam Mâlik ile İmam Sevrî gece kılınan nafileleri evde

kılmanın, mescidde kılmaktan daha faziletli olduğuna, gündüz nâfilelerininse tam aksine mescitte kılınmasının daha faziletli olduğuna hükmetmişlerdir. Buhârî şârihi îbn Hacer ise, bu konuda şunları söylemektedir: "Gündüz nâfilelerini mescidde kılmanın daha faziletli olduğu" görüşü üzerinde durmak gerekir. Aslında Buhârî'nin ibaresinden böyle bir hükme varmak doğru değildir.[1542][275]
Seleften Abbâs b. Sehl b. Sa'd da bu konuda şunları söylemiştir: "Ben Hz. Osman zamanına yetiştim, akşam namazında selâmı verir vermez, mescidde hiç bir kimse kalmaz hepsi evlerine koşarlar ve iki raketlik sünneti evlerinde kılarlardı." Nitekim Meymûn b. Mihran da aynı şeyleri söylemiştir.[1543][276]

Esasen Hz. Peygamber'in mescidde nafile kılmak âdeti değildi.[1544][277]
İbn Ebî Leylâ konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisine sarılarak mescidde nafile namaz kılmanın caiz olmayacağını söylemiş ve Ahmed b. Hanbel de bu görüşü benimsemiştir. Ulemânın büyük çoğunluğu ise, hadisteki bu emrin farziyyet değil, mendûbluk ifâde ettiğini belirtmişlerdir. Nitekim bir numara sonra gelecek olan hadis-i şerif de cumhurun bu görüşünü te'yit etmektedir. Gerçekte nafile namazları evlerde kılmak hem ihlâsa daha uygun, hem de riyadan daha salimdir. Ancak itikafta olan kimse bu hükmün dışındadır. Nafileleri de mescidde kılabilir.
Bu hadisin Nesâî'deki ve Ebû Dâvûd'daki senedinde İshak b. Ka'b vardır. Bu râvinin kimliği meçhuldür. Aynı şekilde İbn Mâce'nin senedinde de zayıflık vardır. Tirmizî ise, bu hadisin sıhhatiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bu hadis garibtir. Onu yalnız bu senedle bilmekteyiz. Sahih olan İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edilen hadistir ki İbn Ömer diyor:
"Peygamber (s.a.) akşamdan sonraki iki rekatı evinde kılardı." "Hüzeyfe (r.a.)'den de şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.) akşam namazını kıldı ve müteakiben mescidde yatsı namazını kılıncaya kadar namaz kıldı." Bu hadiste Peygamber (s.a.)'in akşamın farzından sonraki iki rekati mescidde kıldığına dair delâlet vardır."[1545][278]

**1301.** ...İbn Abbas (r.a.)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) akşam namazından sonra iki rekatlık (sünnet)te kıraati cemaat mescidden dağılıncaya kadar uzatırdı.[1546][279]

Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Nasr el-Mücedder de Ya'kûb el-Kummî'den rivayet etti ve onun (Talk İbn Gannâm 'in yaptığı) gibi İbn Abbâs'a isnâd etti.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi aynı şekilde Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ' da Nasr et-Mücedder vasıtasıyla Ya'kûb'dan rivayet etti.[1547][280]

## Açıklama

Her ne kadar bu hadis-i şerif Resûl-i Ekrem (s.a.)'in akşam namazının sünnetim mescidde kıldığını ifâde ediyorsa da, bu akşam namazlarının bütün sünnetlerini mescidde kıldığına delâlet etmez. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.)'in nafile namazları evinde kıldığı kuvvetli delillerle sabittir. Nitekim biz ilim adamlarının bu konudaki görüşlerini bir önceki hadisin açıklamasında naklettik. Bu hadis-i şerifte söz konusu olan Resûl-i Ekrem (s.a.)'in akşam namazının sünnetlini mescidde kılması, bunun caiz olduğunu göstermek hikmetine mebnî olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bunun itikâf hâline mahsus Özel bir durum olduğunu söylemek de mümkündür. Ayrıca eve gitmesine engel teşkil eden başka bir mazereti sebebiyle bu namazı bir defaya mahsus olmak üzere mescidde kılmak zorunda kaldığı da düşünülebilir.
Yine bu hadis-i şerifte her ne kadar Resûl-i Ekrem (s.a.)'in akşam namazının sünnetinde kıraati uzattığı ifâde ediliyorsa da, bu durum Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bu namazda, genellikle, "kâfinin" ve "Ihlâs" sûrelerini okuduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Abdullah b. Mesûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.)'ın, akşamın farzından sonraki iki rekatte ve sabahın farzından önceki iki rekatte ve okuduğunu kaç kere işittiğimi sayamam.„[1548][281]
Ebû Dâvûd taliklerinde bu hadisin başka yollardan da rivayet edilmek suretiyle takviye edildiğine dikkat çekmiştir.[1549][282]

## Bazı Hükümler

**1.** Akşam namazının sünnetinde kıraati uzatmak caizdir.
**2.** Her ne kadar nafileleri evde kılmak mendubsa da mescidde kılmak da caizdir.[1550][283]

**1302.** ...Bir önceki hadisle aynı mânâda bir hadis de Said b. Cübeyr tarafından mürsel olarak Peygamber (s.a.)'den rivayet edilmiştir.
Ebû Dâvûd dedi ki; Ben Muhammed b. Humeyd'i şöyle derken işittim:
Ben Ya'kub'u (şöyle) derken işittim:
"Benim size Ca'fer ve Sa'îd b. Cübeyr (vasıtasıyla) Peygamber (s.a.)den naklettiğim her haber (aslında) îbn Abbâs vasıtasıyla Peygamber (s.a.)'e dayanır."[1551][284]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif mürseldir. Çünkü Said b. Cübeyr tâbiûndandır.Bu bakımdan bu hadisi bizzat Hz. Peygamber'den işitmiş olması mümkün değildir. Bir sahâbiden duymuş olması lâzımdır. Öyleyse hadisin senedinde bir sahâbinin atlanmış olması gerekir. Dolayısıyle bu hadis mürseldir. îşte bu durumu açıklığa kavuşturmak için Ebû Dâvûd, metnin sonuna bir talik ilâve etmek lüzumunu hissediyor. Talikten anlaşılıyor ki; Ya'kub'un Ca'fer vasıtasıyla Said b. Cübeyr'den naklettiği her hadis her ne kadar görünüşte mürsel ise de, aslında tbn Abbâs'dan alınmışlardır. Sened-den düşen sahâbinin kimliği bilindiğine göre, bu hadis asla mürsel değildir, muttasıldır, merfû'dur.
Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Musannif, 1301 numaralı tbn Abbâs hadisinin sahih olduğunu ispat ve takviye için yine îbn Abbâs'dan olmak üzere dört hadis rivayet etmiştir. Bunların dördünün senedinde de Ya'kûb b. Abdillah bulunmaktadır. Bu râvi ise, Dârekutnî'ye göre güvenilir bir kimse değildir, tbn Cevzî de onu zayıf râviler arasında saymıştır. Fakat bunların dışındaki ilim adamları bu râvinin güvenilir bir kimse olduğunu söylemişlerdir.[1552][285]

**16. Yatsıdan Sonra (Nafile) Namaz**

**1303.** ...Şüreyh b. HânTden; demiştir ki:
Âişe (r.anhâ)'ya Resûlullah (s.a.)'uı namazını sordum. Şöyle cevap verdi:
Resûlullah (s.a.) yatsı namazım kıldıktan sonra yanıma geldiğinde kesinlikle dört veya altı rekat (daha nafile namaz) kılardı. Bir gece yağmura tutulduk. Kendisine deriden bir seccade verdik, sanki o derideki deliği kendisinden su fışkırırken görüyor gibiyim. Resûlullah'ı elbisesinin bir tarafım yerden sakınırken asla görmedim.[1553][286]

## Açıklama

Bu hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem (s.a.)'in Hz. Âişe'nin odasında kaldığı gece, yatsı namazından sonra mutlaka ev-
de nafile namaz kıldığı ifâde edilmektedir. Bu nafile namazın kaç rekat olduğu "dört rekat" veya "altı rekat" kelimeleriyle açıklanmıştır. Buradaki "veya" kelimesi "tenv = çeşitleme" anlamında kullanılmıştır. Bu takdirde Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bazan dört rekat bazan da altı rekat kıldığı anlaşılır. Eğer "veya" kelimesinin "şek, şüphe" için olduğu kabul edilirse, bu takdirde Resûl-i Ekrem'in bu namazı altı rekat olarak mı, yoksa dört rekat olarak mı kıldığında Hz. Âişe'nin şüphelendiği ve birini diğerine tercih edemediği anlaşılır.
Esasen Resûl-i Ekrem (s.a.), bu namazı, dört rekat olarak da kılsa, altı rekat olarak da kılsa bunun iki rekatı yatsının iki rekatlık son sünnetinden başkası değildir. Geriye kalan dört rekatlık namaz "kıyâmü'l-leyl"dir. Bu namaz iki rekatten on rekate kadar kılınabilir.[1554][287]
Bilindiği gibi yatsının iki rekatlık son sünneti farz namazlara bağlı olarak kılınan revâtip sünnetlerdendir. Tamamı on iki rekattır ve Allah Teâlâ'nın, bu sünnetleri kılanlar için cenneti hazırlayacağına dâir va'd-i ilâhisi vardır.[1555][288] Resûl-i Ekrem'in yatsıdan sonra dört veya altı rekat nafile kılmış olması, bazan da yatsı namazından sonra sadece iki rekatla yetinmiş olmasına engel değildir. Nitekim bir hadis-i şerifte; "Cemaate yatsıyı kıldırır ve yine benim evime gelerek iki rekat (nafile) kılardı."[1556][289] Duyurulmaktadır.
Ayrıca konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinde Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'in namaz kılarken kirlenip paslanacağı endişesiyle elbisesini yerden sakınmadığına işaret edilmektedir.
Nitekim namaz kılarken elbiseyi toplamak veya elbiseyle oynamak Hanefî mezhebinde mekruhtur. Kıymetli âlimlerimizden Muhammed Zihni bu konuda şunları yazmıştır: "Secdeye giderken entariyi veya pantolonu az amel ile yukarı çekmek, diğer tarife göre -ki, Bahr-i Râik'in tarifidir- gömleğin üzerine pantolonu çekmek mekruhtur."[1557][290]

## Bazı Hükümler

**1.** Yatsı namazının son sünnetini dört veya altı rekat olarak kılmak mustehabtır.
**2.** Namaz esnasında elbiseyi korumak maksadıyla paçalarını veya yenlerini çekmek veya toplamak mekruhtur.[1558][291]

### 17. Gece Namazı Mükellefiyetinin Kaldırılması

**1304.** ...îbn Abbâs (r.a.)'den; demiştir ki:
el-Müzzemmil (Sûresin)deki "gecenin birazı hâriç olmak üzere (gecenin) yarısı miktarınca kalk" (yahut; ondan birazını eksilt âyetini yine)[1559][292] o sûredeki; "O bunu sizin sayamayacağınızı bildiği için size ruhsat verdi" Artık Kur'an'dan kolay geleni okuyun"[1560][293] âyeti neshetti. gecenin ilk saatleri (demek)dir.[1561][294] (Sahâbe-i kiramın) namazları (bu âyet gereğince) gecenin ilk saatlerinde olurdu. (Bu âyet-i kerime ile Cenab-ı Hak) demek istiyordu ki: (Bu saatler) Allah Teâlâ'nın sizin üzerinize farz kıldığı gece namazını (hakkıyla) yerine getirmeniz için daha elverişlidir. Çünkü insan uyudu mu ne zaman uyanacağım bilemez. (Aynı sûrede geçen) [1562][295] sözü(nün mânâsı) "Bu (saatler okunan) Kur'an'ı anlamaya daha elverişlidir" demektir. (İbn Abbâs) diyor ki: âyeti kerimesinin[1563][296] manası, = gündüz senin için uzun bir meşguliyet var demektir.[1564][297]

### Açıklama

"Kur'an'dan kolay geleni okuyun" âyet-i kerimesindeki "Kur'an okumak"tan maksat, mecazen gece namazıdır. Kur’an ile gece namazı arasında cüz'iyyet-külliyet alâkası vardır. Cüz söylenmiş, kül kast edilmiştir. Her ne kadar bu emir farziyyet ifâde ederse de ileride açıklanacağı üzere zamanla Kur'ân okumanın mecazî mânâsı olan gece namazı kılmanın farziyyeti tamamen nesh edilmiştir. Bazılarına göre ise mecazi manası neshedilmiş, gerçek manası bakî kalmıştır. Bazılarına göre de bu emir nedb ifâde eder. Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri gece namazının tümünün terk edilmesine izin verip de biraz Kur'ân okunmasını mendub kılmakla sanki; "Kur'an'dan

kolay geleni okuyun"[1565][298] "Bu kıraatinize karşılık size gece namazının sevabım vereceğim" demek istemiştir.
Nitekim ileride gelecek olan 1395 numaralı hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: "Kim (geceleyin) on âyet okursa o kimse artık kesinlikle gafiller sınıfına yazılmaktan kurtulur, yüz âyet okuyan itaatkâr kimseler zümresine . kaydolur; bin âyet okuyan kimse ise, bir kınlar tasaddıık eden ve onun sevabına erişen kimseler sınıfına yazılır..." Bu hadis-i şerifi aynı zamanda îbn Huzeyme ile İbn Hıbbân da rivayet etmişlerdir. Ancak İbn Hibbân'ın rivayetinde "bin âyet" yerine "ikiyüz âyet" denilmektedir. Muâz (r.a.)'den; "Bir kıntarın 1200 (bin iki yüz) okka olduğu ve bir okka sevabının da semâvât ile arzda bulunan maddi kıymetlerden daha hayırlı olduğu" rivayet edilmiştir. İbn Abbâs Tefsir'inde beyan olunduğuna göre; "gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk"[1566][299] âyet-i kerimesi nazil olunca Peygamber efendimiz ve sahâbe-i kiram bu emre uyarak geceleyin namaza kalktılar. Ancak yine bu emre uyarak gecenin birazında yatmak istemişlerse de "biraz" kelimesinin miktarını kesin bir şekilde tâyin ve tesbit edemediklerinden bütün geceyi namazla geçirdiler. Bu durum kendilerine çok zor gelmeye başladı. Bunun üzerine Cenabı Hak: "Gecenin yansı miktarında yahut ondan birazını eksilt."[1567][300] ayeti kerimesini indirdi. Fakat ashab-ı kirama bu da zor gelmeye başladı. Çünkü ayaklan şişiyordu. Bir sene bu şekilde gecenin yansım namazla geçirdiler. Nihayet "O bunu sizin sayamayacağınızı (yani gecenin yarısını veya üçte birini kılmaya gücünüzün yetmeyeceğini) bildiği için size karşı (ruhsat cihetine) döndü. (Yani, sizden gecenin yarısında veya üçte birinde kâim olmak farziyyetini kaldırdı) Artık Kur'an'dan kolay geleni okuyun"[1568][301] âyet-i kerimesini indirerek gecenin yarısını veya üçte birini namazla geçirme farziyyetini ümmetten kaldırdı. Farz olan gece namazının miktarı en aza indirilmiş oldu ki, iki rekat namaz kılmakla bile bu farizanın ifâ edilmiş sayılacağını bildirdi. Bu durum beş vakit namaz farz kılınmadan önce idi. Ramazan orucunun farz kılınmasıyla diğer oruçların farziyeti; zekâtın farz olunmasıyla sadakanın farziyyeti nasıl neshedildi ise, beş vakit namazın farz kılınmasıyla da gece namazı kılmanın farziyyeti tamamen neshedümiş oldu.

îbn Cevzî de Zadu'l-Mesîr tî ilmi'r-lefsîr isimli eserinde İbn Abbas'a uyarak şunları söylüyor: "Gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk, gecenin yansı miktannca, yahut ondan birazını eksilt"[1569][302] âyet-i kerimesi nazil olunca bu âyeti okuyan veya işiten bir kimse gece namazının müddetini tesbîtte hata ederim endişesiyle bütün geceyi uykusuz geçiriyordu. Bu iş müslümanlara ağır gelmeye başladı. Nihayet bir sene sonra "O bunu sizin sayamayacağınızı bildiği için size karşı (ruhsat cihetine) döndü"[1570][303] âyetini indirerek gece namazını muayyen bir miktarda kılmanın farziyyetini kaldırdı. Gece namazının farziyyetinin tamamen neshedilmesi ise, bir sene sonra beş vakit namazın farz kılınması ile gerçekleşti. Böylece gecenin uzunca bir kısmını namazla geçirme emriyle gece namazının hafifletilmesine izin verilmesi arasında bir sene geçtiği gibi, gece namazının başlangıcıyla neshedilişi arasında da iki sene geçmiş oldu."

Netice olarak bu âyet, sûrenin başındaki gece kıyamı emrinin şiddetini, miktarını hafifletmiş beş vakit namaz farz kılındıktan sonra akşam ve yatsı, gece kıyamı cümlesinden kalarak teheccüddün farziyyeti, mendubluğa dönüşmüştür.[1571][304]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bidâyet-i İslâm'da gecenin yarısını veya üçte birini veya üçte ikisini namazla geçirmek Hz. Peygambere ve ashabına farz idi. Bir müddet sonra bu âyetle[1572][305] hafifletilerek gece namazı kılma görevi iki rekatla bile yerine getirilmiş sayıldı. Daha sonra beş vakit namazml farz kıhnmasıyle gece namazının farziyyeti bu ümmetten kaldırılarak mendubluğa çevrildi. Bazılarına göre Kur'an-ı Kerim'de bu sureden başka sonu başını nesh eden bir sure daha yoktur.

Ulemâ gece namazının hükmü hakkında ihtilâfa düşmüştür. Bu konudaki belli başlı görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

**a.** Gece namazı Resûl-i Ekrem'e ve ümmetine hiçbir zaman farz kılınmamıştır. Çünkü gece namazıyla ilgili âyet-i kerimede; "Gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk gecenin yansı miktarınca yahut ondan birazını eksilt. Yahud (o yarının) üzerine artır"[1573][306] buyurularak Resûl-i Ekrem, gece namazını kılıp kılmamak arasında muhayyer bırakılmıştır. Halbuki farz

namazlarda muhayyerlik yoktur. Bu durum gece namazlarının farz değil, mendub olduğunu gösterir. Ancak bu görüş âyet-i kerimedeki muhayyerlik, gece namazının kılınıp kılınmamasıyla ilgili olmayıp mikdanyle ilgili olduğu gerekçesiyle tenkîd edilmiştir.

**b.** Bir koyun sağacak süre kadar bile olsa her müslüman üzerine gece namazı kılmak farzdır. Hasan el-Basrî ile İbn Şîrîn "Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun"[1574][307] âyet-i kerimesini delil getirerek bu görüşü benimsemişlerdir. Ancak ulemâ bu görüşün şâz ve tatbiki gerekmeyen bir görüş olduğunda ittifak etmişlerdir. Ve gece namazının; "o bunu sizin sayamayacağınızı bildiği için size karşı (ruhsat tarafına) döndü"[1575][308] âyet-i kerimesiyle nesh edildiğini söylemişlerdir.

**c.** Sadece Peygamber (s.a.)'e farz idi. Bu görüş İmam Mâlik (r.a.)indir. Delili, "gecenin bir kısmında da uyanıp sırf sana mahsus fazla (bir ibadet) olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl"[1576][309] âyet-i kerimesidir. Hazret-i İmama göre: -Bu âyeti kerime de buluflan “ = sana mahsus özel bir nafile olarak" sözü bu namazın sadece Resûl-i Ekrem'e has bîr namaz olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir. Bu bakımdan burada Resûlullah'a yönelen her emir aynı zamanda ümmeti için de geçerlidir. Binaenaleyh "gece namazı kılmakla Resûl-i Ekrem kadar ümmeti de mükelleftir" diyerek yapılacak bir itiraza yer yoktur.- Nitekim meşhur müfessir Alûsî de Tefsir'inde aynı görüşlere yer vermiştir. Ancak şurasını unutmamak lâzımdır ki, buradaki "nafile” sözünden maksat mükellefin yapmakla yapmamak arasında muhayyer olması anlamındaki muhayyerlik değildir. Eğer öyle olsa bu nafilenin Peygambere has özel bir nafile olmasının bir mânâsı kalmazdı. Çünkü bilindiği gibi gece namazı bu mânâda herkes için nafile bir namazdır. Buradaki nafilenin mânâsı ümmet üzerine yüklenen farzlardan fazla olarak Resûl-i Ekrem (s.a.) üzerine yüklenen bir farz demektir.[1577][310]

Bu konuda Abdulvehhab Şa'rânî de şunları söylemektedir: "Onlar ayakları şişinceye kadar ibâdetle kâim olsalar bile yine kendilerini nafile ibâdetlere ehil görmezlerdi. Onlar bu ibâdetlerini ancak farzlarda hâsıl olan noksanlıkların tamamlayıcısı olarak kabul ederlerdi. Çünkü hakikatte nafile ibâdetler farzlarını noksansız edâ edebilenler içindir.

Nitekim Allah Teâla'nın:

"Gecenin bir kısmında uykuyu bırakarak gece namazı kıl. Bu senin için ayrı bir ibâdettir"[1578][311] mealindeki âyet-i celilesi, buna işaret etmektedir. Peygamber Efendimizin farz namazları kemal mertebede olduğu için Allah Te-âlâ bu âyet-i celîlede teheccüd namazının O'na mahsus olduğunu zikretmiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz ibâdetlerini eksik yapmaktan masumdur. Nitekim Hafız Celaleddin es-Süyûtî "el-Hasâis" adlı eserinde, ve daha başkaları bu hususu bildirmişlerdir.

Nitekim Konyalı M. Vehbi Efendi de İsra suresinin 79. âyet-i kerimesini açıklarken şunları nakletmiştir: "İbtidâ-yi İslâmda teheccüd namazı her mü'mine farz iken, beş vakit namaz farz olunca ümmet hakkında teheccüdün farziyyeti nesh edildi de nafile olarak meşrûiyyeti bakî kalmıştır.Binaenaleyh ümmetin'zühd ve takva erbabından teheccüd namazına devam edip faziletini alanlar vardır. Amma Resûlullah (s.a.) hakkında farziyyeti bu âyetle sabittir ve hassa-i Nebidendir. Resûlullah için ziyâde bir şeref ve fazilettir ve salat-ı mefrûze üzerine zâid bir farz olduğu cihetle nafile ve farziyyeti Resûlullah'a mahsus olduğunu beyân için duyurulmuştur."[1579][312]

**d.** Gece namazı kılmak hem Peygamber (s.a.) için hem de ümmeti için mendûbtur. Ulemânın büyük çoğunluğu bu görüştedir. Bu görüş aynı zamanda İbn Abbâs, Mücâhid ve Zeyd b. Eslem'den de nakledilmiştir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde bulunan[1580][313] ve ileride gelecek olan 1340 numaralı hadis-i şerif de bu görüşe delil olarak alınmıştır.

İşaret edilen bu hadisten âyetin âyetle neshinin caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak yukarıda da izah ettiğimiz gibi her ne kadar ulemânın bir kısmı; "gece namazının tamamen nesh edilmesi beş vakit namazın farz kı-lınmasıyle gerçekleşmiştir" diyorlarsa da, bu görüş MenheI sahibi es-Subkî tarafından tenkîd edilmiştir. Bilindiği gibi bir hükmün diğer bir hükmü nesh edebilmesi için her iki hükmün birbirine zıt olması ve ikisinin bir arada uygulanma imkânının bulunmaması gerekmektedir. Meseleye bu açıdan bakınca beş vakit namazın farz olması, gece namazının farziyyetinin neshini gerektirmeyeceği anlaşılır. Çünkü her ikisinin farz olarak yürürlükte kalması mümkündür. İşte Menhel sahibi bu görüşten hareket ederek "gece namazının farziyyetinin neshedilmesinin beş vakit namazın farz kılınmasıyla değil, daha önce geçen "bir gün ve gecede beş

vakit namazdan başka farz namaz yoktur" mealindeki 391 numaralı hadisle gerçekleştiği hükmüne varmıştır.[1581][314]

**1305.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
Müzzemmil sûresi'nin ilk âyetleri nazil olunca (Hz. Peygamber ve ashabı) yaklaşık olarak Ramazan ayı(ndaki gecelerde) durdukları kadar namazda dururlardı(Bu durum Müzzemmil Suresinin) son âyeti ininceye kadar devam etti.
(Bu Sûrenin) iik âyetlerinin nüzulü) ile son âyeti(nin nüzulü) arasında (geçen süre) bir sene oldu.[1582][315]

## Açıklama

“Müzzemmil suresinin ilk âyetler"inden maksat "Ey (esvabına) bürünen (habibim) gece(nin) birazı hâriç olmak üzere kalk;(gecenin) yansı mikdannca yahut ondan birazını eksilt"[1583][316] âyetleridir.
Son âyeti ise, "Şüphe yok ki Rabbin senin gecenin üçte ikisinden biraz eksik, yarısı, üçte biri kadar ayakta durmakta olduğunu ve senin maiyetinde bulunanlardan bir zümrenin de (böyle yaptığını) elbet biliyor" diye başlayıp "Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun" (Müzzemmii 20) mealindeki cümlenin sonuna kadar devam eden âyet-i kerime nüzulü arasında geçen zaman içerisinde Hz. Peygamber ve ashabı geceleri kalkıp Ramazan gecelerinde kılınan gece namazları kadar namaz kılarlarmış. Bu süre bir sene devam etmiştir. Nitekim Müslim ve Nesâî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettikleri şu hadis-i şerîf de bu gerçeği te'yîd etmektedir: "İşte Allah azze ve celle bu sûrenin başında gece namazını farz kıldı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) ile ashabı bir sene gece namazına kalktılar.”[1584][317]
Mâverdî'den gelen bir rivayete göre de Peygamber (s.a.) ve ashabı onaltı ay gece namazlarına bu şekilde devam etti. Ancak on altı ay sonra "Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun” (Müzzemmil 20) mealindeki âyet-i kerime nazil olunca bu mükellefiyyet en az hadde indirilmiştir. Başka bir ifâde ile Müzzemmii Sûresinin ilk âyetinin nüzulü ile son âyetinin nüzulü arasında on altı ay geçmiştir.[1585][318] Bütün bu rivayetlerle birlikte gece namazının tamamen nesh edilmesinin beş vakit namazın farz kılınmasından sonra olduğu dikkate alınırsa, neshin Mekke'de gerçekleştiği anlaşılır. Çünkü

namazın farz kılındığı İsrâ hâdisesinin hicretten bir seneden daha fazla bir zaman önce vuku'a geldiği bilinen bir gerçektir. Fakat gece namazmın hafifletilmesini emreden Müzzemmil Sûresinin 20.âyetinde Medine'de meşru kılındığı kesinlikle bilinen cihâd ve zekât hükümleriyle ilgili cümleler bulunmaktadır. îşte bu durumu gözönünde bulunduran" Muhammed b. Nasr el-Mervezî bu âyetin kesinlikle Medine'de nazil olduğunu söylemiştir ki bu görüş, konumuzu teşkil eden, hadisdeki "Bu sûrenin ilk âyetleri ile son âyetinin nüzulü arasında geçen süre bir sene oldu" ifâdesine ters düşmektedir. Ancak Hafız İbn Ha-cer el-Askalânî Fethu'l-Bâri'de Mervezî'ye ait bu görüşü ele alarak yanlışlığını şöyle ifâde etmiştir: "Şurasını iyi bilmek lâzımdır. Bu âyet-i kerimede geçen cihâdla ilgili cümleler o anda cihâdın farz kılındığını ifâde eden cümleler değildir. Bilakis bu cümleler, "bir takımı da Allah yolunda çarpışacaklardır" şeklinde cihâdın ileride meşru kılınacağına delâlet eden istikbâl sîgasıyla gehristir. Bu da gösteriyor ki Allah Teâlâ ileride yapılacak cihâdlan ilm-i ezısiyle bildiği için daha mü'minlerin başlarına sıkıntı gelmeden evvel gece namazı mükellefi yy etini bunlardan hafifletmiştir." Kıymetli müfessirlerimizden Elmalılı Hamdi ise, bu âyetle ilgili olarak şunları söylermV"ıı:"Bütün bunları miilahâzadan sonra şu kanaat hâsıl oluyor ki: Bu âyetin hepsi değilse bile, en az bir-iki cümlesi Medenî olmak gerekir."[1586][319] Nitekim İbn Cerîr et-Taberî'nin tefsirindeki Müzzemrnil Sûresinin ilk âyetleriy-le son âyetlerinin nüzulü arasında geçen sürenin on sene olduğuna dâir rivayet de Hamdi Yazır merhumun görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte bu konuda gelen hadîsler incelendiği .aman bu sürenin bir sene olduğuna delâlet eden hadîslerin hem daha tok, hem de daha kuvvetli olduğu görülür.[1587][320]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gece namazının farzıyyetı nesh edilmiştir.
**2.** Ashab-ı kiram ramazan gecelerinin yarısı, üçte biri, üçte ikisi gjoı büyük bir kısuını namazla geçirirlerdi.
**3.** Ramazan gecelerinin ihyası, .nendub olan teheccüd namazından daha uzun olmalıdır.[1588][321]

## 18. Gece (Namaza) Kalkmak

**1306.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; Resûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:
"Sizden biriniz uyuduğu vakit şeytan, onun ense köküne üç düğüm vurur; her düğümün bulunduğu yere; "Haydi uyu, gecen uzun ola!" (diyerek) vurur. Eğer o kimse uykudan uyandığı vakit Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür. Abdest alırsa bir düğüm daha çözülür. Namaz kılacak olursa bir düğüm daha çözülür ve gönlü rahat olarak sabahlar. Yoksa pis ve tenbel olarak sabahlar."[1589][322]

### Açıklama

"Şeytan'ın düğüm vurması"yfa ne kast edildiği meselesi ulemâ arasında ihtilaflıdır.Bazılarına göre bu söz hakikî manâsında kullanılmıştır. "Sizden biriniz uyuduğu zaman şeytan onun ense köküne gerçek manada iple düğüm atar" demektir. Nitekim İbn Mâce'nin rivayetinde bu hadîs: "şeytan geceleyin birinizin ense köküne, üzerinde üç düğüm bulunan iple düğüm vurur" şeklinde gelmiştir ki oradaki "iple"'kelimesi bu düğümün hakikî manada kullanıldığını gösteren bir karîne-i muayyinedir. Ahmed b. Hanbel'in ve İbn Hibbân'ın rivayetlerinde de bu düğüm vurmak kelimesi iple birlikte kullanılmıştır. Bilindiği gibi kadınlar genellikle ipleriyle düğüm vurmak ve üzerine birşeyler okumak suretiyle sihir yaparlar. İşte şeytan da uyuyan kimseye kendine mahsus iplerle düğüm atmak suretiyle onu büyüler ve te'sir altına alır.
Bazılarına göre ise şeytanın düğüm vurması mecazdır. Bunlar şeytanın uyuyan kimseyi zikirden ve namazdan alıkoymak gibi işlerini, bir sihirbazın, büyülediği kimseye karşı yaptığı işlere benzetmişler ve "düğüm vurmak" kelimesinin bu manada kullanıldığını söylemişlerdir.
Bir takımları ise "düğüm"den murad, kalbin karar verip niyet etmesidir. Böyle olan kimse sanki şeytan kendisine vesvese vererek üzerinde uzun bir gece olduğuna inandırmış gibi gece namazını te'hîr etmeye kararlıdır, en-Nihâye sahibi Îbnu'l-Esîr'e göre ise bu kelimeden maksat Şeytanın insana uykuyu ağır bastırması ve uykusunu uzatmasıdır. Bu şekilde, sanki önüne bir set çekmiş ve üzerinde üç düğüm vurmuş gibi olur. Bu konuda sayın Ahmed Davudoğlu Müslim Şerhi'nde şunları naklediyor:

"İbn Battal diyor ki: Resûlullah (s.a.) düğümün mânâsını "uzun bir geceyi iltizam et" demekle tefsir etmişdir. Her halde bu sözü şeytan, bir kimse uyanmak istediği zaman söyler. Ben bu hadîsi tefsir eden zevattan birinin; "üç düğümden m ura d yiyip içmek ve uyumaktır" dediğini gördüm. Görülmüyor mu ki "çok yeyip içen çok uyur." Bazıları bu kavlî ihtimalden uzak görmüşlerdir. Çünkü hadiste düğüm vurma işinin uyuduktan sonra yapıldığı bildirilmektedir.
"Bir takımlarına göre bu söz istiaredir. İnsanların akitlerinden alınmıştır. Bundan murad akdin kendisi değildir. Ancak insanlar yaptıkları akitlerle başkasının tasarrufunu men'ettikleri gibi, şeytanın misâli de böyledir. O da uyuyan kimseyi sevdiği zikrullahdan men eder.
"Şeytandan murad cins de olabilir. İblis de. Yalnız bu tefsire Aynî itiraz etmiş ve "geceleyin uyuyanlar çoktur. İblîs onların her birine yetişemez. Meğer ilk bendegânına emrettiği için o iş ona nisbet olsun... bir de şeytanların azgınları ramazanda bukağılanırlar. Bunların en büyüğü İblistir" demiştir."
"Haydi gecen uzun ola!... diye vurur" cümlesindeki vuruştan maksad, elle vurmaktır. Bu cümle onun yaptığı işi te'kîd için zikredilmiştir. Bazıları: "Buradaki vuruştan murad, uykusunu getirmektir" demişlerdir.
Müslim'in burada: "Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alırsa iki düğüm çözülür, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür" şeklindeki rivayeti bu babdaki muhtelif rivayetlerin sahih olduğuna delildir. Filhakika hadisin bazı rivayetlerinde "Namaz kılarsa bütün düğümler çözülür" ibaresinin yerine; "Namaz kılarsa bir düğüm çözülür" denilmiştir. O rivayetlerde sair düğümler hakkında dahi "bir düğüm çözülür" tâbiri kullanılmıştır.
"Bunların hepsi sahih ise de üçüncü düğüm hakkında cemi' sîgası ile vârid olan "Bütün düğümler çözülür" rivayeti diğerlerinden evlâdır.
"Namaz kılan kimsenin sevinerek sabahlaması Allah Teâlâ'nın, kendisini ibâdete muvaffak kıldığındandır. Gönül rahatlığı ise, Allah Teâlâ'nın, kendisine bereket ihsan eylediği ve kendisinden şeytanın düğümleri ırak olduğu içindir. Namaz kılmayanın, nefsi pis olarak sabahlaması ya âdet edindiği namazı bıraktığından yahut niyet ettiği hayrı yapamadığındandır.
"Kirmanı (v. 786/1384) şöyle diyor: "Malumun olsun ki hadisin sonundaki; "aksi takdirde nefsi pis ve tenbel olarak sabahlar" cümlesinin muktezası, bu üç şeyi yani zikri, abdesti ve namazı bir araya getirmeyen kimse nefsi pis ve tenbel olarak sabahlayanlar zümresine dahildir, demektir. İsterse bâzısını

yapmış olsun!" Bu te'vîle göre cümle şöyle takdir olunur: "Eğer Allah'ı zikretmez, abdest almaz, namaz da kılmazsa, nefsi pis ve tenbel olarak sabahlar."
"Gerçi Ebû Bekr ile Ebû Hureyre (r.anhumâ)'nın vitr namazını gecenin evvelinde kılarak, bir daha namaza kalkmadıkları rivayet olunmuştur.
Fakat onlar bu hadisteki tenbeller zümresinden sayılamazlar, zira hadisteki tenbelden murad, hiç gece namazı kılmadan uyuyan ve kalkmaya da niyeti olmayan kimselerdir. Gecenin evvelinde vitir namazını kıldıktan sonra âhirinde kılmak niyeti ile yatanlar, bunlara dahil değildir.Buna delil "et-Tavdîh" sahibinin gösterdiği şu hadistir:
"Gece namazı kılmayı âdet edinen hiç bir kimse yoktur ki, uyku galebe çalarak, o namazı kılamadığı vakit kendisine namazı kılmış gibi ecir yazılmasın. Onun uykusu da namaz sayılır." Bu hadisi İbnu't-Tîn rivayet etmiştir, tbn Hibban'ın "SahilT'inde dahi bir benzeri vardır.
Hadîs-i şerifte, şeytanın düğümlerinin üç ile sınırlandırılmış olması, yâ te'kîd içindir, yahut düğümler ancak bu üç şeyle yâni zikir, abdest ve namazla çözüldüğündendir.
"Bu hadîs: "Hiç biriniz benim nefsim habistir demesin!'1 hadisine muhalif sayılmaz. Çünkü o hadiste insanın bu sözü kendisi için söylemesi yasak edilmiştir. Bu hadisde ise, başkasının sıfatı haber verilmektedir."[1590][323]

**Bazı Hükümler**

**1.** Sabah uykudan uyanınca zikirde bulunmak abdest alıp namaz kılmak teşvik edilmiştir.Burada zikirden murad, belli bir zikir olmayıp kalbî veya lisanı zikrin bütün nevilerine şâmildir. Bu konuda mevcûd dua kitablannda bulunan me'sûr dualardan biri de okunabilir. Ancak bu zikirlerin en büyüğü ve faziletlisi muhakkak ki Kur'an-ı Kerîm okumaktır.
**2.** Geceleyin uyandıktan sonra abdest alıp az da olsa namaz kılmanın fazileti büyüktür.
**3.** Zikir abdest ve namaz şeytanı insandan uzaklaştırır. Fakat cünüb olan bir kimseden sadece abdest almak şeytanın uzaklaşması için yeterli değildir. İleride inşaallah Edeb bölümünde bu konu üzerinde yeterince durulacaktır.[1591][324]

**1307.** ...Aişe (r.anha)'dan; buyurdu ki:

Gece namazını terk etme.Çünkü Resulullah (s.a.) onu terk etmezdi.Hasta veya  yorgun olduğu zaman oturarak kılardı.[1592][325]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif Resul-i Ekrem (s.a.)'in yorgun ve rahatsız olduğu günlerde bile gece namazını ter etmediği açıkça ifade edilmektedir.Her ne kadar oturarak kılınan nafile namazın fazilet ve ecri, ayakta kılınan, nafile namazın fazilet ve ecrinin yarısı kadar ise de namaz bölümünün 69.babında açıklandığı gibi, bir rahatsızlıktan dolayı oturarak kılınan namazın ecri, ayakta kılınan namazın ecrine denktir.Bununla beraber  Resul-i Ekrem (s.a.) için özürsüz bile olsa oturarak kıldığı nafile namazın sevabı ayakta kılınan namazın sevabına eşittir.[1593][326] Bu durum onun hasaisindendir.Nitekim bu konuda Nimet-i İslam'da şöyle denilmektedir:"Nafile namazı kıyama güç yeter iken oturarak kılmak kerahetsiz olarak caizdir.Bu nafile isterse müekked olan sünnet namazlardan olsun.Ne var ki özürsüz olarak kılınana yarı ecir (sevap) vardır.Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:"Kim namazı ayakta kılarsa bu efdaldir.kim de oturarak kılarsa onun için  de ayakta kılmanın yarı ecri vardır."
Bu hadisin  hükmünden Efendimiz (s.a.)'in  kendileri ve özründen dolayı oturarak kılanlar müstesnadır.Ancak farz namazlarda ayakta durmak bir rükün  olduğundan özürsüz olarak  terki caiz olmadığı cihetle özürsüz olarak ayağa kalkmadan kılınan farz namazların caiz olmadığında ittifak vardır.[1594][327]

## Bazı Hükümler

**1.** Ufak tefek yorgunlukları bahane ederek gece namazı terk edilmemelidir.

**2.** Nafile namazları oturarak kılmak caizdir.[1595][328]

**1308.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den; dedi ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Gecenin bir kısmında kalkıp namaz kılan ve karısını da (namaz kılması için) uyandıran, kalkmak istemediği zaman yüzüne su serpen kimseye Allah rahmetini ihsan etsin. Gece kalkıp namaz kılan ve kocasını da (namaz

kılması için) uyandıran, kalkmak istemediği zaman yüzüne su serpen kadına Allah rahmetini ihsan etsin."[1596][329]

**Açıklama**

"Rahimellâhu" cümlesinin,
**1.** Haber cümlesi olması mümkündür. O takdirde bu cümleyi "Allah (o kimseye) rahmet edecektir" şeklinde tercüme etmek gerekir.
**2.** "İhbar" şeklinde gelmiş "inşâ" cümlesi olması mümkündür. Biz tercümemizde bu ikinci ihtimali tercih ettik.
"Gece kalkıp namaz kılan ve karısını da uyandıran" cümlesindeki "ve" harfi, mutlak cem' içindir. İşlerin sırayla yapılması anlamına gelen "tertib" için değildir. Bu bakımdan gece namaz kılan kişinin önce namaz kılıp ondan sonra eşini namaza kaldırması söz konusu değildir. Bu konuda biraz namaz kıldıktan sonra eşini kaldırmakla önce eşini kaldırıp sonra namaz kılmak arasında bir fark yoktur. Mühim olan kendisi namaz kılmakla birlikte eşi-ni de namaza kaldırmaktır. Burada namaz kılmanın önce zikr edilmiş olması, mutlak surette insanın eşini namaza kaldırmadan önce kendisinin kılması lâzım geldiği, aksi takdirde hadis-i şerifte va'd edilen ecr ve sevaba erişemeyeceğini ifâde etmek için değil, sadece insanın başkasına yapacağı va'z ve nasihati önce kendi nefsinde uygulaması lâzım geldiği gerçeğini ifâde etmek içindir. Bu konuda idaresi altında bulunan diğer ev halkı da eşi durumundadır. Hadis-i şerifte onları da geceleyin namaza kaldırmakla aynı sevaba erişileceğine işaret edilmiş ve onları kaldırmaya da tavsiye bulunmaktadır. Şurasını da unutmamak lâzımdır ki: Bütün dinî irşâdlarda esas olan karşıdakini hikmetle ve güzel sözlerle ikna etmek ve Allah'ın emrine yöneltmek olduğuna göre, gece namazlarına kaldırma hususunda da aynı esaslardan hareket etmek ve dolayısıyla gündüzleri ona gece namazının faziletini ve ehemmiyetini en güzel, en müessir ve kalıcı bir biçimde telkin edip onu iyice ikna etmek lâzımdır. Bir kimse Önce bu görevi yerine getirdikten sonra geceleyin uyumakta olan eşini namaza çağırabilir. Bu mesele Kur'an-i Kerîmde şu şekilde ifâde edilmiştir: "İnsanları Rabbînin yoluna hikmetle (sağlam delillerle) güzel öğütle davet et. Onlarla mücâdeleni en güzel (yol) hangisi ise, onunla yap."[1597][330]

İşte bu meseleler davet ve irşadın herkesçe bilinen meşhur esasları olduğu için hadîste ayrıca tekrara lüzum görülmemiştir. Ancak insan bütün bu telkinlerden sonra gece namazına kalkmak için can attığı halde bir türlü uykunun tesirinden kendisini kurtaramayan eşinin, uykudan kalkmadığını görünce yüzüne su serperek namaza kalkmasına yardımcı olabilir. Hadîs-i şerifte "yüzüne su serpen" ifadesiyle bu noktaya işaret edilmiştir. Çünkü yüze su serpmek uykunun giderilmesi için çok te'sirlidir.[1598][331]

**Bazı Hükümler**

**1.** Ölüler  için olduğu gibi diriler için de “Allah rahmet eylesin*' şeklinde dua etmek caizdir.
**2.** Gece namazına kalkmak müstehabtır.
**3.** İnsanın gece namaza kalkınca ev halkını da kaldırması tavsiye edilmiştir.
**4.** Uyuyan bir kimseyi nafile kılması için uykudan uyandırmak caizdir.
**5.** Tembellik veya uyku te'siriyle hayırdan uzak kalan bir kimseyi rahatını kaçırıcı bir usulle de olsa içinde bulunduğu rahâvetten kurtarıp onu hayra iletmek hayrda yardımlaşmaktan sayılır.[1599][332]

**1309.** ...Ebû Saîd ve Ebû Hureyre (r.anhumâ)'dan; dediler ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
Bir adam gecenin bir kısmında karısını uyandırır, sonra her ikisi de iki rekat namaz kılarsa -yahut (o adam tek başına) kılarsa-(erkek) Allah'ı zikr eden erkekler zümresine (Kadın da) Allah'ı zikreden kadınlar zümresine kay d edilir.[1600][333]
Râvi tbn Kesir bu hadisi(n senedini Hz- Peygamber'e) ulaştırmadı ve Ebû Hureyre'den hiç bahsetmedi. Bu hadisi (sanki) Ebû Saîd'in sözü (imiş gibi) nakletti.
Ebû Dâvûd dedi ki; Bu hadisi tbn Mehdi Süfyan 'dan nakletti ve; "Öyle zannediyorum ki (Süfyan bu hadisin senedinde) Ebû Hüreyre'yi de zikretti, dedi. Ebû Dâvûd dedi ki: Süfyan 'in bu hadisi mevkuftur.[1601][334]

**Açıklama**

"Bir adam gecenin bir kısmında karısını uyandırırsa" buyurulmasından; "burada vâdedilen mükâfatın sadece "karısını geceleyin namaza kaldıran

erkeklere ait olduğu, eşini gece namaza kaldıran kadınların bu vâde dâhil olmadıkları" gibi bir mana anlaşılabilirse de, aslında bu vadin, geceleyin namaz kılmak için eşini namaza kaldıran kadınlar için de geçerli olduğu bir önceki hadîste açıkça ifâde edilmiş bulunmaktadır. Ancak, genellikle geceleri ilk defa uyanıp eşini de uyandıran erkekler olduğu için genel durum nazar-ı itibara alınarak sadece erkeklerden bahsedilmekle yetinilmiştir. Maksat ev halkından birinin gece namaza kalkıp kim olursa olsun, diğer ev halkını veya akrabasını namaza kaldırmasıdır. Neticede kalkanlar veya kaldıranlar kadın iseler, Allah'ı çok zikreden kadınlar zümresine, erkek iseler Allah'ı çok zikr eden erkekler zümresine kayd edileceklerdir. Hadîs-i şerîf bunu müjdelemektedir. Bu müjdeye erişebilmek için gece kılınacak olan namazın belli bir miktarı yoktur. Sadece iki rekat namaz kılmak bile bu müjdeye erişebilmek için yeterlidir. Ayrıca bu namazın farz veya nafile olması arasında bir fark yoktur. Bu hadis-i şerifte "Şüphesiz ki, (teşbih ile tahmîd ile, tehlîl ile tekbir ile Kur'ân tilâveti ile ilim tahsili ile) Allah'ı çok zikreden erkeklerle, (Allah'ı) çok zikreden kadınlar, (işte) bunlar için Allah mağfiret ve mükâfatlar hazırlamıştır."[1602][335] âyet-i kerimesine bir işaret vardır.

Zikrin çokluğu şahıstan şahsa değişir.

Bu hadis, üç isnad ile, rivayet olunmuştur:

**a.** tbn K.esîr, Süfyan'dan Ebû Said'in sözü olarak nakletmiştir.

**b.** Muhammed b. Hatem, Abdullah b. Mûsâ, Şeybân ve A'meş vasıtasıyla Ebû Hüreyre'ye ve Ebû Said'e erişir. Ve bunların her ikisi de ayrı ayrı Hz. Peygamber'e eriştirirler. Beyhakî es-Sünen Kübrâsı'nda; "İşba b. Câ'-fer er-Razi de bu hadisi merfû olarak Süfyan'dan nakletti" demektedir.

**c.** İbn Mehdî de Süfyan'dan Ebû Saîd'in ve Ebû Hüreyre'nin sözü olarak, yani mevkuf olarak nakleder. Ancak bu mevzudaki mevkuf hadisler hükmen merfû' hadis durumundadırlar. Çünkü âhiret alemiyle ilgili bir mükâfat konusunda hiçbir sahâbî kendi kafasından bir söz söyleyemez ve bir fikir beyân edemez. Şayet bu konuda herhangi bir sahabî fikir beyân etmişse bunu mutlaka Cenab-i Peygamber'den duymuştur. Bu bakımdan bu konuda rivayet edilen mevkuf hadisler (sahâbî sözleri), hükmen merfu hadisten sayılmıştır.[1603][336]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gece namazının sevabı yüktür.
**2.** Hayırda yardımlaşmak lazımdır.
**3.** Allah kendisini çok zikr edenler için büyük mükâfatlar hazırlamıştır.[1604][337]

**Namazda Uyuklama**[1605]**[338]**

**1310.** ...Peygamber (s.a.)'in zevcesi Hz. Âişe'den; (Peygamber -s.a.-) şöyle buyurmuş:
"Biriniz namazda iken uyuklayacak olursa kendisinden uyku gidinceye kadar (yatıp) uyusun. Çünkü uyuklayarak namaz kıldığı zaman istiğfar edeyim derken kendisine sövmesinden korkulur."[1606][339]

**Açıklama**

= uyuklama kelimesiyle eğer hafif uyku kast edilmişse, "yatıp uyusun" emri istihbâb (müstehab olma) ifâde eder. Bu bakımdan kendisine hafif bir uyku arız olan kimsenin bu uykuyu dağıtıncaya kadar yatıp uyuması müstehab, bu halde iken emre uymayarak namaza devam etmesi ise mekruh olur. Şayet "nuâs" kelimesinden maksat ağır uyku ise, kendisine namaz kılarken ağır bir uyku arız olan kimsenin bu uykuyu dağıtıncaya kadar yatıp uyuması farz, bu halde iken namaza devam etmesi ise haramdır. Hadisin sonunda gelen; "çünkü uyuklayarak namaz kıldığı zaman istiğfar edeyim derken kendine sövebilir" anlamındaki açıklayıcı cümle, bu kelimeden "ağır uyku" kast edildiğine delâlet eder.
Bu hadis-i şerifle Müslim'in rivayet ettiği şu hadis-i şerif arasında bir çelişki yoktur: "İbn Abbâs dedi ki: Bir gece Teyzem Meymune bint el-Hâris'in yanında kaldım. O'na; "Resûlullah (s.a.) kalktığı vakit beni uyandırıver" dedim. Sonra Resûlullah kalktı, ben de kalkarak sol tarafına durdum; Resûlullah (s.a.) elimden tutarak beni sağ tarafına durdurdu. Bundan sonra artık ben uyukladım mı kulağımın yumuşağını tutardı."[1607][340] Çünkü Hz. İbn Abbas teyzesinin evine Resûlullah'dan gece namazını öğrenmek için gelmişti. Burada asıl maksat, Resûl-i Ekrem'in gece namazını nasıl kıldığını öğrenmektir.Şâyet Resûl-i Ekrem (s.a.) Abdullah'a uykusu geldiği için uyumasını emr etmiş olsa bu gaye gerçekleşmeyecekti. Bunun için Resul

Ekrem (s.a.) ona uykusu geldiği halde yatıp uyumasını emr etmemiştir. Bu bakımdan İbn Abbas'm durumu öğretim ve eğitimle ilgili özel bir durumdur. Konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi ise, genel bir hüküm ihtiva etmektedir. Binaenaleyh özel durumlarla ilgili olan hadislerin genel hüküm ifâde eden hadislerle çelişmesi söz konusu değildir.

Öyleyse namazda iken uyku basarsa', selâm vererek namazdan çıkılır ve yatıp uyunur. Bazıları bu hadisi gece namazına hamletmektedirler. en-Nevevî, farz ve nafile, gece ve gündüz namazlarına şâmil olduğunu söylüyor. Hafız İbn Hacer "Fethu'I-Bâri" de, hadisin özel bir sebebe dayandığını fakat lâfızlarının genel olduğunu ifade ettikten sonra şunları söylüyor: "Farz namazlarda da bu hadisle amel edilir. Ancak namazı geçirme tehlikesi olmamalıdır."

Mühelleb'e göre bu hadisteki uykudan maksat, insanın dua ederken ağzından çıkan sözleri birbirine karıştıracak kadar ağır basan uykudur. Bundan daha hafif olan uykular bu hadisteki "yatıp uyusun" emrinin dışında kalır ve böylesi az uykuların abdesti bozmayacağı konusunda bütün ilim adamları görüş birliğine varmışlardır.

Şafiî ulemâsından Müzenî ise, uykunun azının da çoğunun da abdesti bozmadığını söylüyor. Nitekim bu görüş sahabenin ve tabiîlerin bazılarından da nakl edilmiştir. Ebû Ubeyde ile İshâk b. Râhuye de bu görüştedirler.

Bu konudaki mezhep imamlarının görüşlerini "uyuklamadan dolayı abdest almak” anlamına gelen namaz bölümündeki 80 numaralı babda nakl ettiğimizden burada tekrara lüzum görmüyoruz.

"Kişinin kendisine sövmesi" tâbirinden maksad, kişinin kendi aleyhine dua etmesidir. Nitekim Nesaî'nin Eyyûb vasıtasıyla Hişâm'dan nakl ettiği biri hadis-i şerifte bu cümlenin mânâsım = Ey Allah'ım affet” diyecek yerde "= Ey Allah'ım zelîl ve hakîr kıl der" şeklinde açıklamıştır. İleride gelecek olan 1532 numaralı hadiste görüleceği gibi insanın kendi aleyhine dua etmesi yasaklanmıştır.

Burada "insan uykudaki fiillerinden sorumlu değildir" diye bir itiraza yer yoktur. Çünkü uyumakta olan kimseden affedilen, uykuda iken işlediği fiillerin günahıdır. Oysa uyku hâlinde dua eden kimsenin durumu bundan tamamen farklıdır. Çünkü uyuklarken yapılan bir duâ, icabet saatine tesadüf ettiği için o anda kabul edilebilir. Neticede sahibine telâfisi imkânsız büyük

zararlara sebeb olur. İşte bu korkudan dolayı Resûl-i Ekrem Efendimiz uyku hâlinde namaz kılmayı ve dua etmeyi yasaklamıştır.[1608][341]

**Bazı Hükümler**

**1.** Farz veya nafile namazları kılarken ister gündüz, ister gece, uyku basacak olursa bu uykuyu dağıtmcaya kadar yatıp uyumak müstehabtır. Ancak farz namazlar için bu durum namaz vaktinin çıkmaması şartına bağlıdır. Ancak İmam Mâlik'e göre namaz kılarken uykusu gelen kimselerle ilgili bu emir gece namaz kılanlara aittir. Çünkü insanı uyku genellikle gece basar.
**2.** İbadette huşu, huzu', ilâhî duygularla dolup taşmak mühim bir esas olarak teşvik edilmiştir.
**3.** Kendisine uyku galebe eden kimsenin o haliyle uykuya devam etmesi mekruhtur.
**4.** Her zaman ve her yerde ihtiyatla hareket etmek gerekir.
**5.** İnsanın kendi aleyhinde duâ etmesi yasaklanmıştır.[1609][342]

**1311.** ...Ebû Hüreyre(r.a.)'den; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) (şöyle) buyurdu:
"Biriniz gecenin bir kısmında (namaza) kalkar da (uykusuzluktan namazda okuduğu) Kur'ân diline dolaşır ve ne dediğini bilmezse hemen yatsın."[1610][343]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif de geceleyin namaz kılmak için kalkan bir kimseyi uyku tutar da namaz esnasında okuduğu Kur'ân-ı Kerim âyetleri uyku sersemliğiyle diline dolaşacak, kelimeler birbirine karışacak ve tecvid kurallarına riâyet etmek imkansızlaşacak olursa, Allah'ın kelâmını tağyir ve tebdilden korumak için bu uykuyu iyice dağıtıncaya kadar yatıp uyumak tavsiye edilmektedir. Her ne kadar hadiste uyku dağıtmak için yatıp uyumak tavsiye edilmişse de genellikle uyku yatıp uyuduktan sonra dağıldığı için bu tavsiye yapılmıştır. Bununla beraber 1308 numaralı hadis-i şerifte geçtiği gibi, insan yüzüne su serperek de uykusunu dağıtabilir. Fakat uykuyu dağıtmak için yatıp uyumadan başka çâre kalmadığı zaman yatıp uyumak

gerekir. Bu hüküm namazda okunan Kur'ân için olduğu kadar namaz dışında okunan Kur'ân-ı Kerim için de geçerlidir.[1611][344]

**1312.** ...Enes (r.a.)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) mescide girdi. (Mescidde) iki direk arasına gerilmiş bir ip (vardı).
"Bu ip de ne oluyor?" diye sordu.
Ey Allah'ın Resulü şu Hamne Bint Cahş (var ya? İşte o uzun müddet) namaz kılar yorulunca buna yapışır, diye cevab verildi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.):
"Dayanabildiği müddetçe kılsın, yorulduğu zaman otursun" buyurdu.
Bu hadisi Ebu Davud'a nakl eden hocası Ziyad bu hadisi şöyle nakletti:
(Hz. Peygamber)
"Bu da ne?" diye sordu.
Zeyneb'e aittir, yorulunca -yahut kalkamayacak hâle gelince-ona yapışır; diye cevab verdiler. Bunun üzerine:
"Onu çözün biriniz namazı zinde olduğu zaman kılsın, yorulduğu veya gevşediği zaman otursun" buyurdu.[1612][345]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte aşırı yorgunluk hâlinde nafile namazların oturarak; zindelik ve dinçlik hallerinde ise ayakta kılınması tavsiye edilmektedir. Çünkü aşırı yorgunluk namazın özünü teşkil eden huşû'a engel olur. Her ne kadar daha önce geçen 950 numaralı hadis-i şerifte oturarak kılınan namazın ecrinin ayakta kılman namazın ecrinin yarısına eşit olduğu ifâde ediliyorsa da sözü geçen hadisin hükmünden Efendimiz (s.a.)'in kendileri ve özüründen dolayı oturarak kılanlar müstesnadır.[1613][346] Ancak farz namazlarda kıyam, bir rükün olduğundan özürsüz olarak terki caiz değildir. Bu bakımdan özürsüz olarak ayağa kalkmadan kılınan farz namazların caiz olmadığında ittifak vardır.
Senedinden de anlaşıldığı gibi musannif Ebû Dâvûd bu hadisi iki ayrı hocadan almıştır.
**1.** Harun b. Abbâd el-Ezdî;
**2.** Ziyâd b. el-Ezdî.

Bunlardan birincisinin rivayetine göre Resûl-i Ekrem'in mescidde gerili olarak gördüğü ip, Peygamber Efendimizin baldızı Hamne'ye aittir. Bilindiği gibi Hamne, Resûl-i Ekrem'in zevcesi ve mü'minlerin annesi Zeyneb bint Cahş (r.anhâ)'nın kız kardeşidir.
Ebû Davud'un bu hadisi aldığı diğer şeyhi Ziyâd'ın rivayetine göre ise, Resûl-i Ekrem'in mescidde gerili olarak gördüğü ip Hz. Zeyneb bint Cahş (r.anhâ) validemize aittir. Sözü geçen ipin şuna veya buna ait olması hadisin ruhuna ve ihtiva ettiği hükme te'sir etmez. Sadece isim üzerinde bir ihtilâf olarak kalır. Esasen bu iki şeyhin rivâyetlerindeki farkın bir hâdisenin iki ayrı şekilde anlatılmasından kaynaklanan bir ihtilâf olmayıp birinin Hz. Zeyneb'le diğerinin de kız kardeşi Hamne ile ilgili iki ayrı hâdise olduğu dolayısıyla bu iki rivayet arasında bir ihtilafın bulunmadığı da düşünülebilir. Nitekim Buhârî sarihi Aynî de aynı görüştedir.
'Yorulduğu -veya gevşediği- zaman" sözü, hadisin râvisine ait bir şüpheyi ifâde eder. Bu râvi fahr-i kâinat Efendimizin, "yorulduğu zaman" tâbirini mi yoksa "gevşediği zaman" tâbirini mi kullandığını iyice hatırlayamamaktadır. Bu sebeple "veya" tâbirini kullanarak bu konudaki şüphesine dikkati çekmek istemiş ilmî ve ahlâkî bir hassasiyet göstermiştir.[1614][347]

**Bazı Hükümler**

**1.** İbâdetlerde ölçülü olmalı, sıhhate engel olacak şekilde kendim ibadete zorlamaktan sakınmalıdır.
**2.** Nafile ibadetler için daha dinç ve kuvvetli olunduğu anlar seçilmelidir.
**3.** Nafile namaz esnasında yorgunluk hissedildiği zaman, yorgunluk gidinceye kadar namaza oturarak devam edilmelidir.
**4.** Fitne korkusu bulunmadığı zaman kadınların mescidde nafile namaz kılmalarında bir sakınca yoktur.
**5.** Bir ipe tutunmak veya yaslanmak suretiyle farz namaz kılmak ulemânın büyük çoğunluğuna göre mekruhtur.
Fakat nafile namaz esnasında ayakta uzun süre durabilmek için bîr bastona veya benzeri bir şeye dayanmanın mubah olduğunda ittifak vardır. Bunun mekruh olduğuna dair sadece İbn Sîri'n'den bir rivayet vardır.
İçlerinde İmam Mâlik'in de bulunduğu cumhûr-ı ulemâ ise, farz namazlarda namaz esnasında özürsüz olarak herhangi bir mesnede dayanmayı caiz görmemektedirler. Namaz kılan kimse dayanılan nesne çekildiği zaman

yere düşecek kadar o şeye yaslanmışsa bâtıl olur. Fakat bir zaruretten veya acizlikten dolayı yaslanıyorsa bunda bir sakınca yoktur. Nitekim daha önce geçen 949 numaralı hadis-i şerifte bu mevzu, ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.[1615][348]

## 19. Hizbini (Devam Ettiği Zikrini Veya Kur'an Tilâvetini) Okuyamadan Uyuyup Kalan Kimse

**1313.** ...Ömer b. Hattâb (r.a.) demiştir ki: Resûlullah (s.a.)'i şöyle buyururken işittim:
"Bir kimse hizbini veya onun bir kısmını okumadan uyur kalır da sonra onu sabah namazı ile Öğle namazı arasında okursa kendisine o hizbi gece okumuş gibi (sevab) yazılır."[1616][349]

### Açıklama

Hadis-i şerif, hizbini gece okuyamayan bir kimsenin bu hizbini ertesi gün sabah namazı ile öğle namazı arasında okuduğu takdirde gece okumuş gibi sevab alacağını bildirmekte ve virdlerini gece okuyamayan kimseleri gündüz okumaya teşvik etmektedir. Nitekim gece hizbini okuyamayanların onu gündüz okudukları takdirde gece okumuş gibi sevab kazanacağı hususunda Kaadî İyaz şunları söylemiştir: "Bu, Allah (azze ve celle) tarafından ihsan buyurulan bir fazilettir ve gece nafilesinin efdal olduğuna delâlet eder. Çünkü bu fazilet yalnız uykunun galebe çalmasına karşı ihsan buyrulmuştur."
Bu hadis-i şerifin “Muvatta"daki metni şu manaya gelen lâfızlarla rivayet edilmiştir: "Hiç bir kimse yoktur ki, geceleyin uykusu galebe çalarak terk ettiği bir gece namazı bulunsun da, o kimseye o namazın ecri yazılmasın. O kimse için uykusu bir sadakadır."[1617][350] Bu hadis tafdîl hususunda daha sarihtir. Çünkü kulun hem namazdan alıkonduğuna hem de kendisine sevab yazıldığına delâlet etmektedir. Zira ecrinden birşey noksan edilecek olsa, uykusu sadaka değil, bilâkis mâni sayılırdı.
Bu hadis hakkında Dârekutnî tenkîdde bulunmuş ve onu İbnu'l-Mübârek ile başkalarının, Hz. Ömer'den mevkuf olarak rivayet ettiklerini, binaenaleyh hadisin muallel olduğunu iddia etmişse de, bu iddia yerinde değildir. Hadis hem metin hem de sened bakımından sahihtir. Gerçi Hz. Ömer'den mevkuf

olarak rivayet edildiği doğrudur. Fakat ulemâdan birçok kimse onu merfu olarak da rivayet etmiştir. Kitabımızın başından buraya kadar müteaddit yerlerde gördük ki, böyle hem mevkuf hem de merfû olarak rivayet edilen hadisler, merfû hükmündedirler. Çünkü mevsuk bir râvinin ziyâdesi makbuldür.[1618][351]

**Bazı Hükümler**

**1.** Her gece bir naile namaza veya zikre veya Kur an tilavetine aralıksız devam etmenin sevabı çok büyüktür.
**2.** Her gece devamlı olarak okunan hizibler ve yapılan nafile ibâdetler uyku gibi meşru mazeretler sebebiyle yapılamadığı zaman ertesi günün sabah namazı ile öğle vakti arasında kaza edilmesi müstehabtır. Ancak bu mesele mezhep imamları arasında ihtilaflıdır:
**a.** Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (r.a.) bu hadise dayanarak, geceleyin nafile olarak kıldığı bir namazı veya revâtip sünnetlerden birini kaçıran kimsenin onu ertesi gün kerahet saatlerinin dışında sabah namazı ile öğle namazı arasında kaza etmesinin m üste hah olduğunu söylemişlerdir.
**b.** Şafiî ulemâsına, Hanefilerden İmam Muhammed'e ve İmam Ahmed'den gelen bir rivâyete göre de, gündüzün kerahet vakitlerinin dışında istenilen bir saatte edâ etmek müstehabtır. Delilleri ise şu hadis-i şeriftir: "Resûlullah (.a.a.) ağrı veya başka sebeple geceleyin gece namazını kılamazsa (onun yerine) gündüz on iki rekat namaz kılardı."[1619][352]
**c.** Mâliki ulemasına göre ise, uykunun galebe çalması gibi meşru mazeretler sebebiyle her gece yapmakta olduğu nafile ibâdeti veya devam ettiği virdi yapamayan bir kimse, bunu sabah namazından önce hatırlayacak olursa, kaza eder; yoksa bir daha kaza edemez.[1620][353]

**20. Gece (Namaza) Kalkmaya Niyet Edip De Uyuyup Kalan Kimse**

**1314.** ...Peygamber (s.a.)'in eşi Âişe (r.anhâ) haber verdi ki: Resûlülîah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Geceleyin bir namazı olup da kendisine uyku galebe çalan hiçbir kimse yoktur kî, o kimseye o namazın ecri

yazılmasın ve uykusu da kendisine sadaka olmasın."[1621][354]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte gece namazı kılmayı alışkanlık hâline getirdiği halde uyku galebe çaldığı için gece namaza kalkamayan bir kimseye sanki o namazı kılmış gibi sevab verileceği ve o geceki uykusunun da kendisine sadaka olarak bağışlanacağı müjdelenmektedir. Mâlikî ulemasından el-Bâcî, "geceyi namaz kılarak geçiren kimsenin uyuyarak geçiren kimseye nisbetle daha üstün bir durumda olması gerektiği" görüşünden hareket ederek şunları söylemektedir: Bu hadiste geceyi namazla geçirmek niyetinde olduğu halde gece uyanamayan kimsenin bu namazın bir derecelik sevabını almasına karşılık gece uyanıp da kılmaya muvaffak olan kimsenin bu namazın on sevabını on katından 700 katına kadar kat kat alacağı kast edilmiş olabileceği gibi, gece kalkamayan kimsenin de niyetinin sevabını veya gece kalkamadığı için duymuş olduğu üzüntünün sevabım alacağı kast edilmiş olabilir." İbn Abd el-Berr ise, bu mevzuda şunları söylemektedir: "Bu hadis-i şerifte kişinin niyeti olup da yapamadığı hayrın sevabını alacağı ifâde edilmektedir. Bu sevab ona Allah'ın bir lütfü olarak verilmektedir. Çünkü onu bu sevabı işlemekten alıkoyan şey, dünyevî bir meşguliyet değildir. Bilakis.kendi elinde olmayan ve Allah'dan gelen uyku gibi meşru bir mazerettir. Nitekim Peygamber (s.a.) de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyorlar: "Mü'minin niyeti amelinden daha hayırlıdır; tacirin niyeti amelinden daha kötüdür. Her ikisi de niyetlerine göre amel ederler." Bu hadisin manası şudur: Amelsiz niyet, niyetsiz amelden hayırlıdır. Çünkü niyetsiz amel fayda vermediği halde amelsiz olan güzel niyetler faydalıdırlar."[1622][355]

**21. Gecenin Hangi Saatinde Yapılan İbadet Daha Üstündür?**

**1315.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Aziz ve celîl olan Rab hini iz her gece, gecenin son üçte biri kaldığında en aşağı semâya nüzul edip:
"Bana dua eden yok mu, duasını kabul edeyim? Benden isteyen bir kimse yok mu, ona (istediğini) vereyim? Benden af dileyen yok mu, onu affedeyim.." der."[1623][356]

**Açıklama**

Nüzul hadisi diye bilinen kütüb-i sittede ve onun haricindeki sahih hadis kitaplarında sayılan yirmiye kadar ulaşan bir sahabî topluluğundan rivayet edilen bu hadis-i şerif, müteşabih hadislerin en meşhurlarmdandır. Hadisin rivayetleri arasında bazı farklılıklar vardır. Bazılarında -üzerinde durduğumuz hadiste olduğu gibi-; "gecenin son üçte biri kaldığında iner" denilirken[1624][357] bazılarında; "gecenin ilk üçte biri geçtiği zaman iner" denilmektedir.[1625][358] Ayrıca, "Gecenin yarısı yahut üçte ikisi geçtiği zaman iner"[1626][359] "Gece yarısı yahut gecenin son üçte birinde iner" rivayetleri de vardır. Tirmizî gibi bazı muhaddislere göre bu rivayetlerin hepsi sahih olmakla beraber içlerinde en sağlamlan Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği ve konumuzu teşkil eden hadistir. Nevevî de; "Resûlullah (s.a.)'in bu vakitlerin hepsini ayrı ayrı zamanlarda söylemiş olması mümkündür" diyerek Tirmizî'nin görüşüne katılmıştır. Tirmizî Sünen'inde bu hadisi Ebû Hureyre'den tahrîc ettikten sonra, bu konuda Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Said el-Hudrî, Rifâa, Cübeyr b. Mut'ım, İbn Mesûd, Ebu'd-Derdâ, Osman b. Ebi'l-Âs radıyella-hü anhumden de hadis rivayet edildiğini bildiriyor. Sarih Aynî de bunlara şu sahabileri ekliyor: Câbir b. Abdillah, Ubâde b. Sâmit, Ukbe b. Âmir, Amr b. Anbese, Ebu'l-Hattâ, Ebû Bekr es-Sıddîk, Enes b. Mâlik, Ebû Musa el-Eş'arî, Muaz b. Cebel, Ebû Sa'Iebe, Âişe, îbn Abbâs, Nuvâs b. Seman, Ümmü Nuvâs radiyellahü anhum.

Bu sahâbî râvilerin çokluğuna ve bunları ashabının da her tabakasına mensup kimselerden meydana gelmiş büyük bir cemaat olduklarına bakılınca, hadisin ta hicrî birinci asırda sahabe-i kiram arasında yaygın olduğu ve tevatür derecesinde bir kuvvete eriştiği anlaşılır. Sonra hadis kitaplarında tesbit edilinceye kadar tâbiûn ve etbâ-i tabiin devri hadis imamları ve şeyhlerinden meydana gelen senedler ve rivayet yolları akıllara hayret verecek kadat çoktur. Buhârî şârihi Allame Aynî, her sahabeye erişen senetleri "Ümdetü'l-Kaari"de birer birer nakl etmiştir.[1627][360]

Bu hadisin çeşitli rivayetlerinde Allah Teala hakkında "nüzul hübût, yed, sakin olmak, yukarı çıkmak" gibi tabirler kullanılmıştır. Nüzul ve hübût "aşağı inmek" manasınadır. Yed "el" demektir. Bunların hiçbirinin hakikati Allah Teâlâ hakkında caiz değildir. Şu halde bu tâbirler müteşabihattandır.

Bazıları "buradaki nüzûldan maksat, mânevi nüzuldür" demiştir. İmam Kurtubîgibi bazı ilim adamları da "yünzilü" "indirir" mânâsına müteaddi (geçişli) bir fiil olduğundan, ona bir de mefûl takdir ederek bu cümleyi "Allah (bir melek) indirir" şeklinde tamamlamışlardır. Kurtubî bu görüşüne delil olarak Nesaî'deki rivayetin " = Sonra bir münadiye; -duâ eden yok mu?" demesini emreder."[1628][361] şeklinde olduğunu gösteriyor. Sözü geçen "nüzul" kelimesi Buhârî'nin bazı rivayetlerinde[1629][362] "yetenezzelü" şeklinde zabt edilmiştir. Bu kelime türkçemizdeki "tenezzül" anlamına gelir ki, "manevî nüzul" demektir. Yani Allah Teâla'nın azamet ve celâli fakîr ve hakîr kimselere ehemmiyet vermemeyi gerektirdiği halde Allah Teâla Hazretleri lütuf olarak onların hallerine rahmet buyurmaya tenezzül eder.

"Bana dua eden yok mu ona (istediğini) vereyim" buyurur. Bu söz Allah'ın kullarına bir latifesi ve onları ibâdete bir teşviktir. Metinde geçen "en aşağı semâ" kelimesi de bize en yakın olan halden kinayedir.

Aynî'nin beyânına göre, bu hadis üzerinde muhtelif yönlerden söz edilmiştir. Şöyle ki:

**1.** Bazıları bu hadisle istidlal ederek Allah Teâlâ'ya cihet isnadına kalkışmışlardır. Hattâ hadis ulemâsından İbn Kuteybe ile İbn Abdilberr dahi buna kaail olmuşlardır. Cumhur-u ulemâ Allah'a cihet isbatından kaçınmışlardır. Çünkü buna kail olmak Allah'ın -hâşâ- yeri, mekânı ve haddi hududu olduğunu tecviz etmek demektir. Halbuki Allah Teâlâ hazretleri böyle şeylerden münezzehtir.

**2.** Haricîler ile Mu'tezilîler yahut Cehm b. Safvân, İbrahim b. Salih ve Mansur b. Talha gibi mu'tezilenin ileri gelenleri bu bâbda vârid olan hadîsleri inkâr etmişlerdir. Fakat bu yaptıkları kuru bir inaddan ibarettir. Kendileri Kur'ân-i Kerim'in buna benzer müteşâbih âyetlerini te'vil etmişler, hadislerdeki müteşabihleri ise ya cehalet yahut inadhk saikası ile büsbütün inkâr etmişlerdir.

Mu'tezileden İbrahim b. Salih ile hadîs ulemâsından İshak b. Rahûye arasında bu hususta münâkaşa geçtiği rivayet olunur. Bu münakaşayı îs-hak b. Râhuye şöyle anlatmıştır:

"Emir Abdullah b. Tâhir'in meclisi beni şu bid'atçi yani İbrahim b. Salih ile bir araya getirdi. Emir Allah'ın nüzulüne dair malumat istedi. Ben de buna dâir haberleri kendisine sayıp döktüm. Bunun üzerine İbrahim: Ben bir

semâdan bir semâya inen Allah'ı inkâr ediyorum, dedi. Ben cevaben: Ben de dilediğini yapan Allah'a iman ediyorum, dedim. Neticede emir Abdullah, benim sözümü kabul, İbrahim'inkini de red etti."
Aynî, İshak'ın bu sözünü aynen Fudayl b. İyad'dan aldığını söylüyor. Fudayl b. İyad: "Cehmîlerden biri:
Ben aşağı inen ve yukarı çıkan Allah'a inanmıyorum, derse ben de:
Her dilediğini yapan Allah'a iman ediyorum, cevabını veririm" demiş. Bunu İbn Hibbân'ın babası "Kitâbü's-Sünne" adlı eserinde nakl etmiş
ve yine aynı eserde Ebû Zür'a'nın şunları söylediğini bildirmiştir:
"Bu hadisler Resülullah (s.a.)'den tevâtüren sabit olmuştur. (Allah her gece alt semâya nüzul eder). Bunu Resülullah (s.a.)'in ashabından birçokları rivayet etmişlerdir. Böyle hadisler bizce sahih ve kavidirler. Resülullah (s.a.) Allah Teâlâ'nın nüzul buyurduğunu söylemiş, fakat bunun nasıl olduğunu anlatmamıştır. Binaenaleyh biz de; "Allah alt semâya iner, deriz, fakat nasıl indiğinden bahsetmeyiz."
Ebû Muhammed b. Ahmed el-Muzenî'nin:
Allah'ın indiğini bildiren hadîs Resülullah (s.a.)'den sahih yollarla sabit olmuş, Kur'an-ı Kerim'de de bunu tasdik eden şu âyet nazil olmuştur:
"Rabbim ve melekler de saff saff olarak geldikleri vakit..."[1630][363] dediğini Beyhakî "Kitabu'l-Esmâ"sında rivayet etmiştir.
**3.** Bazıları bu hadisleri te'vîl hususunda ifrata gitmiş, hatta bir nev'î tahrife yaklaşmıştır. Bir takımları te'vîl hususunda tafsilat cihetine gitmiş, Arap lisanında kullanılan şekillere yakın bulunan müteşabihleri te'vîl etmiş uzak olanları te'vîlden kaçınmışlardır.
**4.** Selef-i sâlihinin cumhuru ise,bu hususta en aşikâr ve salim olan yolu tutarak müteşabih âyet ve hadîsleri olduğu gibi kabul etmiş, onlara iman etmiş ve onlardaki inmek, el, yüz gibi kelimelerin yaratıklarda', olan inmeye, ele ve yüze benzemeyen fakat mâhiyetini ancak Allah'ın bileceği bir inme, bir el ve yüz olduğunu söyleyerek icmâlî bir te'vîl yoluna gidip Allah Teâlâ'yı mahlûkatına benzetmekten, ona keyfiyet ve kemiyet isnadından kaçınmışlardır.
Zührî, Evzaî, İbnu'I-Mübârek, Mekhûl, Süfyan es-Sevrî, Süfyanb. Uyey-ne, Leys b. Sa'd, Hammâd b. Seleme ile mezheb im anılarından Ebû Hanife, Mâlik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel hazretlerinin görüşleri de budur.

İmam-ı A'zam'a, Allah Teâla'nın alt semâya nasıl indiği sorulmuş, Hz. İmam: "Keyfiyyetsiz olarak inmiştir" cevabını vererek bu inişe inanmak gerektiğini, fakat mâhiyetini ve keyfiyetini bilemeyeceğimizi, çünkü bu herhangi bir mahlûkun inişine benzemeyip keyfiyyetini sadece Allah'ın bileceği bir iniş olduğunu, bu bakımdan bunun mâhiyyetini araştırmayıp Allah'a bırakmamız lâzım geldiğini ifâde etmiştir.

İmam-ı Şafiî de; Asla iman edilir.

Fakat niçin ve nasıl diye sorulmaz "demiş, sonra da "asi" kelimesini Kitap, Sünnet, bazı sahâbinin kavli ve ümmetin icma'ıdır, diye açıklamıştır. Görülüyor ki, İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şafiî'nin bu sözleri selef ulemâsının sözleri gibi te'vîl ve inkâr şa'ibesinden uzaktır.

İmam Mâlik'in nüzulü iki şekilde te'vîl ettiği rivayet ediliyor:

**1.** Allah'ın emri, yahut rahmeti ve melekleri nazil olur demektir.

**2.** Cenab-ı Hakk'm dua edenin duasını kabul etmesi, ona lütuf ve merhametle muamele etmesi demektir.

Aynı şekilde İmam Sevrî de nüzul kelimesini ve benzeri müteşâbih kelimeleri înıamı Mâlik gibi Zât-ı Bârî'ye lâyık ve aynı zamanda nasların genel çerçevesi, akla ve Arap dili gramerine uygun olarak te'vîl etmiştir.

Selefin büyüklerinden olan bu iki zâtın te'vîlleri daha sonra gelen müteahhirîn ulemâsına bazı müteşâbih âyet ve hadislerin bazı hallerde İslâm'ın genel çerçevesine, akla, Arap dili gramerine uygun ve Zât-ı Bârî'ye lâyık bir şekilde tafsilî olarak te'vîl etmişlerdir. Muteahhirîn ulemâsı bu yolu seçerlerken hiçbir zaman selefin yolundan ayrılmayı düşünmemişlerdi. Ancak içinde bulundukları ortam ve şartlar onları buna zorlamıştır. Çünkü selef-i sâlihîn zamanında gönüller, duygular ve düşünceler temiz ve katıksız idi. Basiret ve ferasetleri yanında Hz. Peygamber'le beraberliğin verdiği bir imkânla ashab-ı kiram; bu konularda tereddütlere düşmekten oldukça uzaktı. Ancak daha sonra mücessime, müsebbibe ve cehmiyye gibi mezheplerin ortaya çıkışıyla ortam tamamen değişmiş ve nassları Zât-ı Bâri'ye uygun bir şekilde, aklı tatmin edici ve mü'minleri zararlı akımların tesirinden koruyucu bir te'vil yoluna gitme gereği ortaya çıkmıştır.

Hatta bunlardan bazıları "eğer biz selef-i salihînin şartlan içinde bulunsaydık, asla bu gibi ihtilaflı konulara girmezdik" demişlerdir.

Bununla beraber müteahhirîn ulemâsının müdekkikleri yaptıkları te'vîlin yegâne ve en isabetli bir te'vîl olduğunu söylemekten kaçınmışlar ve; "Bu kelimelerin en doğru mânâsını Allah bilir" demişlerdir. Bu mânâyı en güzel

bilen Allah olduğuna göre, en isabetli yol bu kelimelerin en doğru mânâsının ne olduğunu Allah'a havale etmektir. Bu kelimelerin mânâsı üzerinde konuşan, ancak sınırlı olan bilgisi kadar konuşmuş olur. Bu açıklama ulemânın büyük çoğunluğunun; "onun te'vilini Allah'tan başka kimse bilmez"[1631][364] âyet-i kerimesinde niçin  kelimesi üzerinde durak yaptıklarını da açıklamaktadır. Hanefî ulemasından Buharî sarihi Aynî de nüzul kelimesi üzerinde şunları söylemektedir:

Nüzulün intikal, i'lâm, kavi, ikbâl, teveccüh, bir hükmün ortaya çıkması gibi manaları vardır. Madem ki nüzul kelimesi böyle çeşitli manaları olan müşterek bir kelimedir, o halde bu kelimenin Allah Teâlâ'ın kendisiyle tavsifi caiz olan bir mânâya hami edilmesi en doğru bir hareket olur.

Şüphesiz ki nüzul: Cismin yukarıdan aşağıya intikalidir. Allah Teâla ise, bundan münezzehtir. Binaenaleyh bu manada vârid olan hadisler müteşabihâttandır. Müteşabihât hususunda ulem'a ikiye ayrılmışlardır:

Birinci kısma: "Müfevvida" derler. Müfevvida: Havale edenler manasınadır. Bunlar müteşabih âyet ve hadislere iman eder, mânâlarını Allah Teâla'ya havale ederler. Allah Teâlâ'nın noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna da kesinkes inanırlar.

İkinci kısma ise: "Müevvile" denilir ki müevvile: te'vîl edenler demektir. Bu zevat müteşabihleri yerlerine göre te'vîl ve tefsir ederler. Bu kabilden olmak üzere Allah'ın alt semâya inmesini dahi "Allah'ın emri yahut melekleri iner" şeklinde ve "bu istiaredir, mânâsı Allah dua edenlere lütuf buyurur da dualarını kabul eyler, demektir" gibi te'vîl etmişlerdir.[1632][365]

Şafiî imamlarından Nevevî de bu hadis hakkında şunları söylüyor:

Bu, sıfat hadislerinden (yani mtiteşabih hadislerdendir. Bunda âlimlerin iki mezhebi vardır: Biri selefin cumhuru ile bazı kelamcılann mezhebidir ki, onlar Allah'ın intikal, hareket vesair mahlûk alametleri olan mahlûk sıfatlarından tenzihini itikad ederek bunun Allah Teâlâ'ya yakışacak surette hak olduğuna, hakkımızda müteâref olan zahirinin kast edilmemiş olduğuna inanıp te'vîli hususunda söz etmezler.

İkincisi, birçok kelâmcılann ve selefden bir takım cemaatlerin mezhebidir: Onlara göre bu gibi lafızlar; çeşitli yerlere göre ve lâyık olacak surette te'vîl olunur. Bu esas üzerinde olanlar bu hadisi iki türlü te'vîl ettiler: Biri Mâlik b. Enes ve diğerlerinin te'vilidir ki, hadisin manası; "Allah'ın rahmeti, emri yahut melekleri iner" demektir. Nitekim tâbi'ler hükümdarın emrini yerine

getirdiklerinde, "sultan şöyle şöyle yaptı” denir. İkincisi bunun istiare üzere olmasıdır. Bunun da mânâsı Allah'ın dua edenlere icabet ve lütufla ikbâli ve teveccühüdür. Allah, yegâne bilendir.
Bu konuda müteahhirîn ulemasından Buhârî sarihi îbn Hacer'in şu sözlerini hatırlamakta da yarar vardır:
"Nüzul" kelimesinin mânâsı üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar kelimenin zahiri ve hakiki manasını kabul etmişlerdir, bunlar müteşebbihedir. Bazıları bu mevzuda vârid olan hadislerin sıhhatini inkâr etmişlerdir, bunlar Havaric ve Mü'tezile'dir. îşin garib tarafı buna benzer Kur'ân âyetlerini de te'vil etmişlerdir. Fakat bu gerçeği bildikleri halde, yaptıkları inatlıktan başka bir şey değildir. Yahutta cehaletleri yüzünden bu hadisleri inkâr etmişlerdir. Bazıları da Allah Teâla'yı keyfiyet ve teşbihten tenzih ederek hadisin mânâsını icmal suretiyle kabul etmişlerdir. Bunlar da sahabe ve tâbiûndan olan ekseri seleftir. Beyhakî'nin naklettiğine göre dört imam, Mâlik, Şafiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe ile Süfyan İbn Uyeyne ve'es-Sevrî, Hammâd Ibn Zeyd ve tbn Seleme el-Evzaî, el-Leys ve diğer birçok imam bu görüştedir.[1633][366]
Hadis-i şerifte Cenabı Hak "dua, istek ve istiğfar" kelimelerini bir arada zikretmiştir. Oysa bu kelimeler mânâ itibariyle birbirine çok yakındır. Bu yüzden bu üç kelimenin bir arada zikredilişi ulemânın dikkatini çekmiş ve bu mesele üzerinde şöyle bir açıklamada bulunmuşlardır: "İstenilen bir şey ya zararın defi yahutta menfaatin celbine ait olur. Menfaat de dinî veya dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. İşte metindeki istiğfar ile zararın define, istek ile dünyevî menfaatin celbine, duâ ile de dinî menfaatin celbine işaret Duyurulmuştur. Burada duası kabul olmayan bir kimsenin aklına: "madem ki Allah gece kendisine dua eden bir kimsenin duasını mutlaka kabul ederdi de benim duamı niçin kabul etmedi?" diye bir soru gelebilir. Bu suale Aynî şu cevabı vermektedir: "Duanın kabul edilmemesi ya duanın şartlarından bazısına riâyet edilmediği, yahut acele edildiği yahut da duası bir günâha ve sıla-i rahmi kesmeye ait olduğu içindir."[1634][367]

### Bazı Hükümler

**1.** Gece namazının ecir ve sevabı büyüktür. Gece namazını özellikle gecenin son saatlerinde kılmak daha

faziletlidir.
**2.** Gecenin son saatlerinde yapılan istiğfar ve dualar kabul olur.
**3.** Gecenin son saatleri ilk saatlerinden daha mübarektir.Bu sebeple Allah Teâla kullarına bu saatte uyanık olmalarım tavsiye etmiştir.

**4.** Allah Teâlâ va'dinden dönmez.[1635][368]

### 22. Peygamber (S.A.) Gece Hangi Saatlerde (Namaza) Kalkardı?

**1316.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Aziz ve celîl olan Allah, Peygamber sallallahü aleyhi ve sellemi gecenin bir bölümünde (hizbini yapmak üzere) uyandırırdı. (Resül-i Ekrem de) seher vakti girince hizbini (her gece devamlı yaptığı ibâdetini) mutlaka bitirmiş olurdu.[1636][369]

### Açıklama

"Hizb" kelimesi bir kimsenin her gece devamlı kıldığı belli bir namaz, zikir veya Kur'ân tilâvetidir. Buradaki "hizb” 'den maksadın Peygamber (s.a.)'in devamlı olarak kıldıkları gece namazı içerisindeki âyetler olduğunu söyleyenler de vardır. Her ne kadar bazı nüshalarda "hizb" kelimesi "cüz" şeklinde geçiyorsa da mânâ bakımından bir fark olmadığından neticeyi değiştirmemektedir.
"Seher vakti"nden maksat, gecenin son altıda biridir. Hadis-i şeriften Resul-i Ekrem Efendimizin seher vakti girer girmez hizbini bitirdiği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi seher vakti ilâhî feyz ve bereketin dolup taştığı ve uyanık gönüllere ulaştığı, Allah'ın af ve mağfiretinin diğer zamanlara nisbetle daha ziyâde tecelli ettiği bir vakittir. Bu saatlerde istiğfar edenleri Cenab-ı Hak, Kur*an-ı Keriminde "MuttakHer seher vaktinde Rablerinden mağfiret talep eden kimselerdir"[1637][370] diyerek övmüştür.Bu itibarla günahkâr kulların bu vakitleri ganimet bilmeleri gerekir.[1638][371]

### Bazı Hükümler

**1.** Gece namazına devam etmek müstehabtır.

**2.** insanın geceleyin devam edeceği bir vırd edinmesi lâzımdır.[1639][372]

**1317.** ...Mesrûk'dan; demiştir ki:
Âişe (r.anha)'ya, Resûlullah (s.a.)'in (gece) namazını; "Hangi saatte kılardı?" diye sordum.
(Horoz) sesini duyunca kalkar, namaz kılardı, diye cevab verdi.[1640][373]

## Açıklama

İbn Battal'in beyânına göre Hicaz bölgesinde horozlar genellikle gecenin son üçte birinde öterler. Bu vakit ise, Cenab-ı Hakk'ın Rahmet-i İlâhiyesinin inmeye başladığı ve her tarafı derin bir sessizliğin kapladığı bir andır. Daha önce geçen 1315 numaralı hadiste de ifade edildiği gibi bu saatte Cenab-ı Hak:
'Bana dua eden yok mu, duasını kabul edeyim. Benden isteyen bir kimse yok mu, ona istediğini vereyim, Benden af dileyen yok mu, onu affedeyim" buyurur. İşte bu sebeple Resûlullah (s.a.)'in gece ibadeti için bu saati seçmiş olduğu söylenebilir. Resûl-i Ekrem'in gece namazını seher vakti girerken bitirdiğini ifâde eden bir önceki hadis de nazar-ı itibara alınırsa, İbn Battâl'ın bu açıklamasından şu hükme varmak mümkündür: "Gece altı eşit parçaya bölünecek olursa, bunun ilk yarısını teşkil eden ilk üç parçası Resül-i Ekrem (s.a.)'in uyku saatidir. Dördüncü ve beşinci parçası ibâdet saatidir. Son altısından bir parçası da seher vaktidir."
Bir önceki hadiste de beyan edildiği gibi Resül-i Ekrem Efendimiz seher vakti girerken gece hizbini ve evradını bitirmiş olurdu.Seher vaktini ise,Ramazan gecelerinin dışındaki uzun gecelerde uykuyla geçirirdi. Bu sayede sabah namazına dinç ve rahat olarak kalkardı.[1641][374] Bu izah tarzı bu hadisle bir önceki hadisin arasını da uzlaştırır.[1642][375]

## Bazı Hükümler

**1.** Peygamber (s.a.) gecenin en son üçte birinde kalkar gece namazı kılardı. Horozların gecenin yarısında yahut yarısından biraz önce veya biraz sonra öttüğünü kabul eden İbn Abbâs (r.a.) gibi ilim adamlarına göre ise, Peygamber (s.a.)'in gece namaz vakti ya gecenin son ikinci yarısıdır veya ondan biraz öncedir veya biraz sonradır.

**2.** Peygamber (s.a.) bıkkınlık vereceği ve vücûdu yıpratacağı için gecenin tümünü değil» ancak bir kısmını ibâdetle geçirirdi.[1643][376]

**1318.** ...Âişe (r.anhâ)dan; demiştir ki:
Seher vakti, Peygamber (s.a.)i benim yanımda ancak uyurken bulurdum.[1644][377]

**Açıklama**

Bir önceki hadisin şerhinde de beyân ettiğimiz gibi Peygamber (s.a.) gecenin altı cüzünden dördüncü ve beşinci cüz'lerini ibâdetle geçirirdi. Gecenin sonundaki altıncı cüz'ünü de Ramazan gecelerinin dışında uykuyla geçirirdi. Bilindiği gibi gecenin son altıda bir kısmına seher vakti denir. İşte bu hadis-i şerifteki "seher vakti, Peygamber Efendimizi uyurken bulurdu" tabiriyle "Fahr-i Kâinat Efendimiz seher vakti gelince uyurdu*' denilmek isteniyor.
Ancak Ramazan geceleri ve kısa geceler bundan müstesnadır. Çünkü Ramazan gecelerinde seher vaktinde sahura kalkar, sahur yemeğinden sonra uyumadan sabah namazına giderdi. Sahur yemeği ile sabah namazı arasında elli âyet okuyacak kadar zaman geçerdi.[1645][378]
Buharı sarihi Aynî, daha önce geçen ve Müslim'in Sahih'inde de bulunan[1646][379] Hz. Âişe'nin rivayet ettiği, "Peygamber (s.a.) sabahın iki rekat sünnetini kıldığı vakit, şayet ben uyanık bulunursam benimle konuşurdu. Aksi takdirde (istirahat için sağ tarafına) uzanırdı" anlamındaki 1263 numaralı hadîsi delil getirerek "buradaki uykudan maksat, hakiki manada uyumak değil, mecazî mânâda sabah namazının sünnetinden sonra uzanmaktır" demiştir. Sarih Aynî'ye göre Müslim'in Sahih'inde konumuzu teşkil eden hadisin, Resûl-i Ekrem'in sabah namazının sünnetinden sonra sağ tarafına uzanıp yattığına dâir olan bâbda zikredilmiş olması[1647][380] buradaki uyumanın gerçek mânâda uyumak değil, mecazî mânada sabah namazının sünnetinden sonra yana uzanmak anlamına geldiğini gösterir. Fakat 1263 numaralı hadisin ifâdesinde devamlılık yoktur. Konumuzu teşkil eden hadis ise, devamlılık ifâde etmektedir. Aralarında umum-husus farkı vardır. Bazılarına göre de buradaki uyumaktan maksat, Davûd (aîeyhisselam)'ın yaptığı gibi seher vaktinde gerçek mânâda uyumaktır.

İleride tercümesini sunacağımız "Allah Teâlâ katında en sevimli oruç, Dâvud (aleyhisselâmın) orucudur. Yisıe Allah Teâlâ katında en sevimli namaz, (Peygamberin) namazıdır. Gecenin üçte birisinde namaz kılardı. Gecenin (son) altıda birinde yine uyurdu. Dâvud, bir gün iftar ederdi bir gün oruç tutardı" mealindeki 2448 numaralı hadis-i şerif de bu görüşü te'yid etmektedir.[1648][381]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gece namazından sonra seher vaktinde yatıp uyumak mustehabtır.
**2.** Geceyi altı bölüme ayırıp ilk üç bölümünde uyuyup dördüncü ve beşinci bölümlerini de ibâdetle geçirmek müstehdbtır. Çünkü bu saatlerde Cenab-ı Hak kullarına nida ederek, "duâ eden yok mu, duasını kabul edeyim;

isteyen yok mu, istediğini vereyim; günahının affını isteyen yok mu, affedeyim" buyurur.[1649][382]

**1319.** ...Huzeyfe (r.a.)'den; demiştir ki: Peygamber (s.a.) sıkıntılı bir işle karşılaşınca namaz kılardı.[1650][383]

**Açıklama**

Buradaki namazdan maksat, hacet namazı gibi belli bir namaz olmayıp kendisine şer'an namaz denilebilen her namazdır veya duadır. Metinde geçen "Hazebe = isabet etti" kelimesi bazı nüshalarda "hazene = üzdü" şeklindedir. Bu takdirde hadis, "Peygamber (s.a.)'i bir iş üzdüğü zaman namaza dururdu" şeklinde tercüme edilebilir. Gerçekten namaz, mûsîbet ve sıkıntıların giderilmesine en büyük vesiledir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an-i Kerim'inde; "Ey iman edenler (taate ve belâya) sabr ile bir de namazla (hakdan) yardım isteyin. Şüphesiz ki Allah(ın yardımı) sabredenlerle beraberdir"[1651][384] buyurmuştur. Belâyı ve sıkıntıyı yaratan Allah Teâlâ'dır; namaz ise, bütün organlarla Allah'a yönelmek ve iltica etmek olduğundan, Cenab-ı Hakk'ın halk ettiği musibeti kaldırması hususunda başvurulacak çârelerin en büyüğü ve en tesirliyidir. Bu sebeple Resûl-i Ekrem (s.a.) karşılaştığı bazı mühim işlere teşebbüs hususunda istihare

namazına baş vurduğu gibi başına gelen sıkıntılı işlerden kurtulmak için de namaza koşmak suretiyle ümmetine örnek olmuştur.[1652][385]

### Bazı Hükümler

însan bir belâ veya sıkıntılı bir işle karşılaştığı zaman hemen namaza ve Cenab-ı Hakk in hizmetine koşmalıdır. Bu bakımdan insanın bir musibete giriftar olunca iki rekat musibet namazı kılması müstehabtır. Nitekim İbn Abbâs (r.a.) böyle yapardı ve; "Biz Resûl-i Ekrem hayatta iken, Allah'ın "ey iman edenler (taate ve belâya) sabr ile bir de namazla (Hak'dan) yardım isteyin"[1653][386] emrine sarılarak böyle Yapardık" derdi. Bu gibi sıkıntılı hallerden Resûl-i Ekrem'in "Hilim sahibi ve kerem sahibi Allah'dan başka bir ilâh yoktur. Büyük Arşın Rabbi olan Allah'ı her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun"[1654][387] diye niyazda bulunduğu Abdullah b. Ca'fer'den hasen bir isnâdla rivayet edilmiştir.[1655][388]

**1320.** ...Ebû Seleme'den; demiştir ki: Ben Rabî'a b. Ka'bi'l-Eslemî'yi şöyle derken işittim:
Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemle birlikte geceliyordum. Kendisine abdest suyunu ve (bu anda) ihtiyacı olan şeyleri getirdiğimde bana:
"Benden iste!" dedi, ben de:
Cennette seninle beraber olmayı (istiyorum) dedim. “Bundan başka bir şey (istesen)?" buyurdu. Ben de:
Dileğim budur, dedim.
"Öyleyse çok secde etmek suretiyle nefsin için bana yardımcı ol," buyurdu.[1656][389]

### Açıklama

Burada geçen "secde" kelimesiyle kast edilen hamazdır.Secdenin çokluğundan maksat, secdenin uzun olması değil, namazın ve ibâdetin çok olmasıdır. Ancak nefsin gururunu kıran ve onu islâh eden en te'sirli âmil secde olduğu için, namaz yerine secde zikr edilmiştir. Çünkü cennetteki yüksek makamlara erişebilmek için nefsin ıslâhı şarttır.

Bu da çok namaz kılıp, çok çok secdeye varmakla mümkündür. Nitekim "nefsin için bana yardımcı ol" sözü, Cennette yüksek makamlara erişebilmek için nefis tezkiyesinin ve terbiyesinin ehemmiyetini en veciz bir şekilde ifâde etmekte ve "çok secde etmek suretiyle" sözü de namazın ve secdenin nefis tezkiyesindeki ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Cenab-ı Peygamber (s.a.) de bir hadis-i şeriflerinde secdenin ehemmiyetini ifâde etmek için şöyle buyurmuşlardır: "Herhangi bir kul Allah için bir secde yaparsa, o secde sebebiyle Allah onun makamım bir derece yükseltir ve bir yanlış işini affeder."[1657][390]

"Kulun Rabbine en yakın olduğu hâl secde hâlidir."[1658][391] Hz. Rabi'a'nın cennette Resûl-i Ekrem (s.a.) ile beraber olmayı istemesi, aslında imkânsız olan bir şey değildir. Çünkü Cennette Resûl-i Ekrem (s.a.)'le birlikte olmayı istemek her bakımdan ona müsâvî olmayı istemek değildir. Fakat yine de Cennette Resûl-i Ekrem'le beraber olmayı istemek ulaşılması çok zor olan bir makamı istemektir. İşte Hz. Rabi'a'nın "Cennette seninle beraber olmayı istiyorum" sözüne karşılık olarak, Resul-i Ekrem Efendimizin "Bundan başka birşey (istesen)?" demesi, isteğin erişilmesi çok zor bir istek olduğunu beyân içindir. Bazılarına göre ise, bu istek Cennette Resû-i Ekrem (s.a.)'le her bakımdan müsavi olmayı istemek demektir. Bu ise imkânsızdır. Duada ise gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyleri istemek caiz değildir ve duanın âdabına aykırıdır. Resûl-i Ekrem (s.a.); "Bundan başka bir şey (istesen)?" buyurmakla "elde edilmesi mümkün olan birşey iste" demek istemişlerdir. Fakat gerçekte Hz. Râbi'anın böyle imkânsız bir talepte bulunduğu düşünülemeyeceği gibi Resûl-i Ekrem'in de onun duasını böyle değerlendirmiş olması düşünülemez. Belki Hz. Rabi'a ulaşılması çok zor bir makam istemiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.) de; "ben senin bu makama erişmen için duâ edeceğim, sen de çok namaz kılarak bana yardımcı ol" demek istemiştir.

Hanefî ulemâsından Aliyyü'l-Kaarî'nin beyânına göre, böyle çok yüksek makamlara erişmesi için sâdece dua etmek kâfi değildir. Aynı zamanda Hz. Peygamber Efendimizin duasına da ihtiyaç vardır. "Çok secde etmek suretiyle nefsin için bana yardımcı ol" sözünde bu mânâya işaret vardır.[1659][392]

## Bazı Hükümler

**1.** Devlet reisleri tebaasının isleri ve. istekleri ile yakından ilgilenmelidir.
**2.** Bazı sâlih kimseler cennette Resûl-i Ekrem (s.a.) ile birlikte bulunacaklardır.
**3.** İbâdet ve taatle meşgul olarak nefsi mağlûb etmek mümkündür. Nefse karşı bu şekilde savaş vermek teşvik edilmiştir.
**4.** Cennette yüksek makamlara erişmek nefsin gayr-ı meşru arzularına muhalefet etmekle mümkündür.
**5.** Çok nafile namaz kılmak, Cennette yüksek makamlara erişmenin ve hatta Resûl-i Ekrem (s.a.)'le bir arada olabilmenin sebeplerindendir.
**6.** Bu hadis "secde ve rüku'un çok olması, kıyamın uzun olmasından daha faziletlidir" diyenlerin delilidir.[1660][393]

**1321.** ...Enes b. Mâlik'in; "yanlan yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rablerîne dua ederler kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de (hayra) sarf ederler"[1661][394] âyeti hakkında (şöyle) dediği rivayet olunmuştur. (Bu âyet ashâb-ı kiramdan bir toplulukla ilgili olarak inmiştir ki) onlar akşam ile yatsı arasında (nafile) namazları kılmak için uyanık olurlardı.
(Katâde) dedi ki: el-Hasen (el-Basrî; "bu âyetten murad, teheccüd namazı için) geceleyin kalkmaktır" derdi.[1662][395]

**Açıklama**

Tefsir âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre bu âyet-i kerîme gece namazına devam eden ashâb-ı kiram hakkında nazil olmuştur. Bu mevzuda Muâz b. Cebel (r.a.)'den şöyle bir hadis rivayet olunmuştur: "Peygamber (s.a.) ile beraber Tebûk seferinden dönüyorduk. Bir ara onun yalnız başına bulunduğunu gördüm (ve kendisine yaklaşarak):
Ey Allah'ın Resulü beni cennete sokacak bir amel söyle, dedim.
“Aferin sana, gerçekten sen çok büyük bir mesele sordun.Bununla beraber Allah’ın kolaylık murat ettiği kimseler için bu işte muvaffak olmak gayet kolaydır. Farz olan namazı kılarsın, zekâtı verirsin. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan huzuruna varırsın. Seni cennet kapılarına ileteyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka senin için kuvvetli bir dayanaktır. İnsanın geceleyin kalkıp namaz kılması günahlarına keffârettir" buyurdu, sonra da (sözü geçen) "yanları yataklarından uzaklaşır korku ve ümit ile Rablerine duâ

ederler" âyet-i kerimesini "artık onlar için yapmakta olduklarına bir mükâfat olarak gözlerin aydın olacağı (nimetlerden) neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez"[1663][396] âyet-i kerr »esini sonuna kadar okudu.[1664][397]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gecenin lam ortasında veya akşamla yatsı arasında nafıle namaz kılmak teşvik edilmiştir.
**2.** Gece namazına devam edenler Kur'an-ı Kerîm'de övülmüşlerdir.
**3.** Gece namazının mükâfatı çok büyüktür. Bu mükâfatın derecesini Allah'dan başka kimse bileme.."Artık onlar için yapmakta olduklarına bir mükafat olarak gözlerin aydın olacağı (nimetlerden) neler gizlenmiş bulun-du^unii (Allah'tan başka) kimse bilmez" âyet-i kerimesi ile Allah Teâlâ Hazretleri bu mükâfatın büyüklüğüne işaret etmiştir.[1665][398]

**1322.** ...Azîz ve Celîl olan Allah'ın; "onlar gecenin (ancak) az bir kısmında uyurlardı"[1666][399] âyeti hakkında Enes (r.a.)'in (şöyle) dediği rivayet edilmiştir: "(Bu âyette övülen ashâb-ı kiram) akşam ile yatsı arasında namaz kılarlardı."
(Muhammed b. Müsennâ) Yahya'nın hadisine; "Yanları yataklarından uzaklaşır"[1667][400] âyet-i kerimesini de ilâve etmiştir.[1668][401]

**Açıklama**

Bu âyet-i kerîmede ashâb-ı kiramın Allah sevgisi ve âhiret endişesiyle gecenin ekseriyetinde gözlerine uyku girmeyip ibâdetle meşgul oldukları beyân edilmektedir. Bu hareketleriyle de Cenâb-ı Kibriya diliyle medh-ü senaya mazhar olmuşlardır.
Hz. Enes (r.a.)'e göre bu âyetin mânâsı (ashâb-ı kiram); "Akşam namazı ile yatsı namazı arasında namaz kılarlardı" demektir. Her ne kadar Enes (r.a.) âyet-i kerimeye böyle mânâ vermişse de ulemânın büyük çoğunluğuna göre ashâb-ı kiramın gece ibâdetini akşam ile yatsı arasına inhisar ettirmek doğru değildir. Hasen el-Basrî, Abdullah b. Revâha, Müslim b. Yesâr başta olmak üzere tefsîr ilminin tanınmış büyük simalarından pek çoğuna göre bu âyetin

mânâsı; "onlar geceleri pek az uyurlardı. Sonra kalkarlar ibâdetle meşgul olurlardı" demektir. Âyet-i kerimeye bu şekilde mânâ veren cumhûr-ı ulemâya göre, âyet-i kerîmede geçen kelimesinin başında bulunan "mâ" harf-i "zâide"dir.
Bazılarına göre de bu "mâ" masdariyyedir ki, kendinden sonra gelen fiili muzârisine masdâr mânâsı kazandırır. Bu takdirde âyet-i kerîme'ye "onların geceleyin uyuması pek az idi" şeklinde mânâ verilir. Buradaki "mâ"yı "nâfiye" olarak kabul edenlere göre ise, şöyle mânâ verilir: "Bazı gece hiç uyumazlar hepsini ihya ederlerdi." Bir rivayette de "az idiler, geceleyin uyumazlardı" diye iki ayrı cümle olarak mânâ verilmişse de en isabetli olan, cumhurun verdiği mânâdır.
Âyet-i kerîmede medih ve sena edilen mübarek kimseler Allah'ın, "gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk"[1669][402] âyet-i kerimesinin emrine uyarak gecenin pek çoğunu ibâdetle geçirmişlerdir.[1670][403] Ancak 1305 numaralı hadisin şerhinde de açıkladığımız gibi Cenab-ı Hak ashab-ı kiramın ileride buna tahammül edemeyeceklerini bildiği için; "Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun"[1671][404] âyet-i kerîmesini indirerek gece namazını en az hadde indirmek suretiyle gece namazının iki rekatle bile ifa edilmiş sayılacağını bildirdi. Bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.), 1317-1318 numaralı hadîs-i şeriflerin şerhinde de beyân ettiğimiz gibi gecenin üçte birini ibâdet ile geçirmiş, ibâdetten bıkkınlık gelmemesi ve sabah namazına da hazinde kalkabilmesi için gecenin ilk yansıyla son altıda birini uykuyla geçirmiştir. Ancak yaşlandıkça bu namazı yavaş yavaş daha da azaltmıştır.[1672][405]

## 23. Gece Namazına İki Rekat Namazla Başlamak

**1323.** ...Ebû Hureyre (r.a.)'den; dedi ki: Resûlullah şöyle buyurdu:
"Biriniz, gecenin bir kısmında (namaza) kalktığı zaman (önce) hafif (kısa) iki rekat namaz kılsın."[1673][406]

## Açıklama

Gece namazına hafif iki rekatla başlamaktan maksat, kıraati uzatmadan iki rekat namazla başlamaktır. Çünkü namaza böyle kıraati uzatmadan iki

rekatle başlamak, kalbde ibâdet şevkini arttırır. Fakat kıraati uzatarak başlamak ise, bazı kimselere bıkkınlık verebilir. Mir-kat sahibi Aliyyü'l-Kaarî'ye göre ise, buradaki hafif iki rekattan maksat ab-destten sonra kılınan iki rekatlık şükür namazıdır.
Buradaki emrin farziyyet için olmayıp istihbâb için olduğuna dâir ulemâ arasında görüş birliği vardır. Nitekim Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği şu hadis-i şerif Resûl-i Ekrem (s.a.)'in uygulamasının da böyle olduğunu gösterir: "Resûlullah (s.a.) geceleyin namaz kılmak için kalktı mı, önce namazına hafif iki rekatle başlardı"[1674][407] Konumuzu teşkil eden bu hadis-i şerifle Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği, "Resûlullah (s.a.) ne Ramazanda ne de Ramazan'd an başka gecelerde onbir rekattan fazla namaz kılmış değildir. Dört rekat namaz kılardı. Artık onun güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra dört rekat (daha) kılardı. Onların da güzelliğini ve uzunluğunu sorma! Sonra üç rekat namaz kılardı."[1675][408] mealindeki hadis arasında bir çelişki olduğu zannedilmemelidir. Çünkü Müslim'in bu hadisinde söz konusu olan namazlar, ilk önce kılınan hafif iki rekat namazdan sonra kılınan namazlardır. Nitekim yine Müslim'in Zeyd b. Halid el-Cüheni'den rivayet ettiği şu hadis-i şerif bu gerçeği te'yid etmektedir: "Bu gece Resûlullah (s.a.)'in namazını mutlaka takib edeceğim dedim. Bunu müteâkib Resülullah (s.a.) hafif iki rekat namaz kıldı. Sonra iki rekat uzun uzun, (ama çok) uzun iki rekat namaz kıldı, sonra iki rekat daha kıldı. Bunlar, bir önceki rekatlardan daha kısaydı. Sonra iki rekat daha kıldı, bunlar da öncekilerden kısaydı. Sonra iki rekat daha kıldı, bunlar da kendilerinden öncekilerden kısaydı. Sonra vitr kıldı. Bu namazların toplamı on üç rekattır."[1676][409]

**1324.** ...Ebû Hureyre (r.a.), "(Sizden biriniz geceleyin namaza kalktığı) zaman" diye bir önceki hadisin mânâsını nakl etmiş, (hafif iki rekat namaz kıldıktan) "sonra (namazım) dilediği kadar uzatsın" (cümlesini) ilâve etmiştir.
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Hammâd b. Seleme ile Züheyr b. Muâviye ve bir topluluk Hişâm vasıtasıyla Muhammed b. SMn'den naklettiler. Ve (senedi) Ebû Hüreyre'ye ulaştırdılar. Aynı şekilde Ey-yûb ile İbn A vn da rivayet ettiler (ve senedi) Ebû Hureyre (r.a.) 'e ulaştırdılar. Bu hadisi îbn Avn de Muhammed'den rivayet etti. (Muhamed) dedi ki:

(Bu namazın rekatlarının) her ikisinde de (kıraat) kısadır.[1677][410]

**Açıklama**

Bu hadis Hz. Ebü Huieyre'ye kadar ulaşan mevkuf bir hadis olarak bir başka tabirle Hz. Ebû Hureyre'nin sözü olarak rivayet olunmuştur. Bu haliyle hadisin metnini şu şekilde tercüme etmek mümkündür: "Sizden biriniz gecenin bir kısmında namaz kılmak için kalktığında önce hafif iki rekat namaz kılsın sonra da namazım dilediği kadar uzatsın."
Ancak musannif Ebû Davud'un açıklamasından anlaşıldığına göre, bu hadisi ayrıca Hammâd b. Seleme ile Züheyr b. Muâviye ve bir başka topluluk da Hişâm vasıtasıyla yine Hz. Ebû Hureyre'nin sözü olarak nakl etmişlerdir. Ebû Davud'un hadisin sonuna ilâve ettiği talikte söz konusu edilen topluluktan maksat, Hüşeym b. Beşir ile Hişam b. Hassan'dır. Bu hadisi Ebu Hureyre'den Hişâm b. Hasan nakl etmiş, O'ndan da Hüşeym b. Beşir nakl etmiştir. İbn Ebî Şeybe (öl. 235H./849 M,)nin Musannef inde bu senetle nakl ettiği hadisin metni şu anlamdadır: Ebû Hureyre dedi ki: "Sizden biriniz gecenin bir bölümünde namaza kalktığı zaman (namaza) hafif iki rekatla başlasın."
Yine Ebû Davud'un beyânına göre, bu hadisi Eyyûb es-Sahtiyânî ile Abdullah b. Avn da Ebû Hureyre (r.a.)'in sözü olarak Muhammed b.Sîrîn'den rivayet etmişlerdir. Ancak Abdullah b. Avn'in rivayetinde Eyyûb'ünkinden farklı olarak şu ifâde vardır: "(Bu namazın rekatlarının) her ikisinde de (kıraat) kısadır."
Musannif Ebû Davud'un bu taliki ilâve etmekten maksadı, bu hadisin merfû olarak rivayet edildiği gibi Hz. Ebû Hüreyre'ye ulaşan mevkuf bir hadis olarak da pek çok yollardan rivayet edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu hadisi merfû olarak nakl edenlerden biri İmam Ahmed b. Hanbel'dir. Hz. İmamın, Muhammed b. Seleme- Hişam- Muhammed- Ebû Hureyre (r.a.) senediyle rivayet ettiği hadis şu anlamdadır Resülullah (s.a.) buyurdu ki:
* 'Sizden biriniz gecenin bir bölümünde (namaza) kalktığı zaman namaza hafif iki rekatla başlasın."[1678][411]
Müslim ile Beyhakî de bu hadisi Resûl-i Ekrem'e kadar ulaşan merfû bir hadis olarak naklederler. Bu imamların Ebû Bekr b. Şeybe'den nakl ettikleri bu hadisin meali de şöyledir: "Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Biriniz

geceleyin kalktığı zaman namazına hafif iki rekatla başlasın."[1679][412]
Bütün bu rivayetler Hz. Ebû Hureyre'nin bu sözü Resûl-i Ekrem'den duymuş olduğunu ve hadisin hükmen merfû olduğunu gösterir.[1680][413]

**1325.** ...Abdullah b. Hubşîel-Has'amî'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.)'e; "amellerin hangisi daha faziletlidir?" diye sorulmuş, (o da); "Kıyamı uzun olandır" buyurmuştur.[1681][414]

## Açıklama

Bu hadis-i şerif kıyamın rükû', sücûd ve kuûddan daha faziletli olduğunu söyleyenlerin delilidir.Bu hadisi İmamTirmizî de Câbir (r.a.)'den rivayet etmiştir. Tirmizî'nin rivayeti şu rneâidedir: "Resûlullah (s.a.J'e; "Hangi namaz daha faziletlidir?" diye soruldu, "Kunutu uzun olandır' diye cevab verdi. İmam Tirmizî bu hadis ile ilgili olarak da şunları söylemiştir: "İlim ehli bu meselede ihtilâf etmişlerdir: Kimi namazda kıyamı uzatmanın rükû ve sücûdu çoğaltmaktan daha faziletli olduğunu söylemiş, kimi de rük'u ve sücûdu çoğaltmanın kıyamı uzatmaktan daha fa7Îlet!i olduğuna hükmetmiştir."
Ahmed b. Hanbel, "Resûlullah (s.a.)'den bu mevzuda iki hadis rivayet edilmiştir" demişse de bu mevzuda bir hüküm vermemiştir.
İshâk b. Râhûye şöyle diyor: "Gündüz namazında efdal olan rükû’ ve sücûdu çoğaltmak, gece namazında ise kıyamı uzatmaktır. Ancak kişi her gece (Kur'ân'dan) bir cüz bitirmeyi adet edinmiş ise, burada rükû'u ve sücûdu çoğaltması bence daha hoştur. Çünkü hem cüz'ünü bitirmiş hem de fazla rükû ve sücud kazanmış olur." Tirmizî der ki:
"İshak'ın bu sözü1 söylemesinin tek sebebi Resul-i Ekrem'in gece namazının bu şekilde vasıflandırılmış olmasıdır."[1682][415]
Bu hadis kıyamın pükû ve sücûddan ve namazın diğer rükünlerinden daha faziletli olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim İmam Şafiî de bu görüştedir. Hanefîlere göre kıraati ve dolayısıyla kıyarm uzatmak çok rükû ve secde yapmaktan evlâdır. Ancak Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf'a göre geceleyin okuduğu evradı olan kimsenin rekat adedini çoğaltması, evradı olmayanların ise, kıyamı uzatmaları efdaldir. imam Muhammed ise, çok rükû ve sücüd yapmanın efdal olduğunu söylemiştir.[1683][416]

imam Ahmed bu konuda sükûtu tercih etmiştir. Muhtasaru'l-Halil'de beyân edildiğine göre, İmam Mâlik'den bu konuda iki görüş rivayet edilmiştir:
Şevkânî'ye göre; kıyamın rüku ve secdeden daha faziletli olduğunu söyleyen kimselerin görüşü haktır ve hadisin zahirine daha uygundur. Bu hadisle daha önce geçen "öyleyse çok secde etmek suretiyle nefsin için bana yardımcı ol!" mealindeki 1320 numaralı hadis arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü sözü geçen hadis ve benzerleri secdenin faziletli olduğunu ifâde ettiği halde konumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi ism-i tafdîl sigâsîyla kıyamın daha faziletli olduğunu ifâde etmektedir. "Kulun Allah'a yaklaştığı en faziletli şey secdedir"[1684][417] mealindeki hadise gelince, bu hadis her ne kadar secdenin daha faziletli olduğunu ifâde ediyorsa da mürsel ve zayıf olduğundan delil olma niteliği taşımaktan uzaktır. Konumuzu teşkil eden ve kıyamın daha faziletli olduğunu ifâde eden Ebû Dâvûd hadisi ise, sahih olduğundan mürsel hadise tercih edilir. Ayrıca, "Kulun Rabbine en yakın olduğu hâl secde hâlidir"[1685][418] mealindeki 875 no'lu hadisle aralarında bir çelişki olmaz. Çünkü bu hadis secdenin faziletini değil, secdede duanın kabule daha yakın olduğunu ifâde etmektedir.
Bu konuda Irakî de şunları söylemektedir: Kıyamı uzatmanın daha fazîletli oluşu, yalnız başına farz veya nafile kılan kimseler içindir. Bunun yanında cemâate namaz kıldıran imamın durumu bu hükmün dışındadır. Çünkü imamın uzun okuyarak namazı uzatması fazîlet değildir, imam için faziletli olan namazı hafif kıldırmaktır. Ancak cemaatin kıraatin uzatılmasını arzu etmeleri halinde kıyamı ve kıraati uzatması daha faziletlidir.
Daha önce geçen 875 numaralı hadiste yeterli açıklama bulunmaktadır.[1686][419]

## 24. Gece Namazı İkişer İkişer Kılınır

**1326.** ...Abdullah b. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre bir adam Resûlullah (s.a.)'e gece namazını sormuş, Resûlullah (s.a.) de:
"Gece namazı ikişer, ikişerdir. Biriniz sabah olacağından korkarsa, bir rekat kılsın. Bu, onun kılmış olduğu namazları (ekleştirir) buyurmuştur.[1687][420]

### Açıklama

Taberânî'nin el-Mu'cemu's-Sagîr'inde bu soruyu soran kimsenin Abdullah b. Ömer (r.a.) olduğu açıklanmaktadır. Ancak Müslim'in Abdullah b. Şakîk vasıtasıyla İbn Ömer'den rivayet ettiği hadiste bu olay şöyle anlatılıyor: "îbn Ömer dedi ki: "Bir adam Peygamber (s.a.)'e; -ben soranla Peygamber arasında olduğum halde- sual sordu ve: - Ya Resulallah! Gece namazı nasıl kılınır? dedi. Resûlullah (s.a.) de: "İkişer ikişer kılınır, sabah olacağından korkarsan bir rekat (daha) kıl ve namazının sonunu tek yap!" buyurdular. Bir sene sonra ben yine o yerde iken Resûlullah (s..a.)'e birisi daha sual sordu. Ama o adam mıydı, başka biri miydi bilemiyorum."
Muhammed b. Nasr'm "Kitâbü'1-Vitr" isimli eserinde de bu rivayet, "Resûlullah (s.a.)'e bir bedevi sual sordu" şeklinde geçmektedir. Rivâyetlerdeki ibare ve ifâdelerin farklı olması bu hadislerin arasında bir çelişkinin bulunduğuna değil, ancak bu hâdisenin muhtelif zamanlarda müteaddit defalar meydana geldiğini gösterir.
Sorulan soruya Resûl-i Ekrem'in "ikişer ikişer" diye cevab vermesi, bu sorunun gece namazının rekatlanyla ilgili olduğunu gösterir. Hafız İbn Hacer'in beyânına göre, ulemânın büyük çoğunluğu bu sorunun gece namazlarının en efdâl olan şekliyle ilgili olarak sorulduğu görüşündedir. Fakat en kolay gelen gece namazının hangisi olduğunu öğrenmek maksadıyla sorulmuş olması düşünülebilir.
Namazı ikişer ikişer kılmaktan m aksa d, her iki rekatte bir selâm vermek demektir. Nitekim tbn Ömer'e; "ikişer ikişer ne demektir?" diye sorulunca: "her iki rekatte bir selâm vermek”[1688][421] diye cevab vermiştir. Bu hadise dayanarak İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed, Ebû Yûsuf ve Muhammed, gece namazlarını ikişer ikişer kılmanın faziletli olduğunu söylemişlerdir.[1689][422]
"Sabahın olacağından korkarsa bir kılsın" cümlesi vitr namazının sabaha kadar devam ettiğini gösterdiği gibi, "Bu onun kılmış olduğu namazları tekleştirir" cümlesi de, gece kılınan çift rekatlı namazın vitrden önce kılınması gerektiğini gösterir, imam Mâlik'in bu konudaki meşhur olan görüşü budur. Çünkü imam Mâlik'e göre hadiste geçen, "bu onun kılmış olduğu namazları tekleştirir" cümlesindeki "onun kılmış olduğu namazlar"dan maksat gece kılınan nafile namazlardır. Bu durumda gece vitrden önce çift re-katlı bir gece namazı kılmak gerekir. Bu görüşte olmayan ilim adamlarına göre ise, sözü geçen ifâde hem farz hem de nafile

namazlara şâmildir. Binaenaleyh yatsı namazı da çift rekatlı olduğundan viuİ hemen yatsının farzından sonra kılmak caizdir.[1690][423] Vitri bir gün boyunca kılınan namazların sonunda kılmak, vitrin sıhhatinin değil, kemâlinin şartıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem'in vitrden sonra devamlı olarak ve oturarak iki rekat namaz kıldığı bilinen bir gerçektir.[1691][424] Zürkânî'nin beyânına göre Mâliki ulemâsının büyük çoğunluğu da bu görüştedir. Bu hadis-i şerif aynı zamanda vitr namazının bir rekat olarak da kılınabileceğinin ifadesidir. Nitekim ilerde gelece kolan; vitr namazı her müslüman üzerinde bir görevdir, dileyen onu beş; dileyen üç; dileyen de bir rekat kılsın" anlamındaki 1422. hadis de bu mânayı te'yid etmektedir. Sahâbe-i kiramın da hiçbir nafile namazı kılmadan bir rekat vitr namazı kıldıkları sahih hadislerle sabittir. İçlerinde İmam Şafiî ile Mâlik'in de bulunduğu cumhûr-ı ulemâ bu düşünceden hareketle vitr namazını bir rekat olarak kılmanın meşru olduğuna hükm etmişlerdir. Hanefî ulemâsına göre ise, vitri bir rekat olarak kılmak asla caiz değildir. Delilleri ise, Hz. Âişe'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir:

"Resülullah (s.a.) viir namazının ikinci rekatında selâm vermezdi"[1692][425] Hâkim'in Müstedrek'inde Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih senetle rivayet ettiği bir hadis-i şerifte de; "Resûlullah vitri üç rekat olarak kılardı. Selâmı da ancak sonunda verirdi" anlamındaki hadis Hanefî ulemâsının bu görüşünü te'yid etmektedir. Hanefî ulemâsı karşı görüşte olanlara şu cevabı vermiştir: "Hadis-i şerifte geçen "bu onun kılmış olduğu namazları tekleşîirir" ifâdesi, kılınan son rekatin, müstakil bir rekat olmayıp kendinden önceki rekatların bir devamı olduğunu gösterir." Vitr namazı bölümünde bu mevzu genişçe ele alınacaktır inşaallahü teâlâ.[1693][426]

## 25. Gece Namazında Yüksek Sesle Okumak

**1327.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
Peygamber (s.a.)'in (gece namazlarında) kıraati,kendisi oda(sın)da(namaz kılmakta) iken salonda bulunan bir kimsenin işitebileceği kadar (sesli) idi.[1694][427]

## Açıklama

Hz. Peygamber geceleyin nafile namaz kılarken sesi ne haddinden fazla yüksek ne de haddinden fazla kısık idi. Orta bir seviyede idi. Resul-i Ekrem'in bu uygulaması gece namazlarında sesi fazla yükseltip alçaltmadan orta seviyede bir sesle okumanın müstehab olduğuna delâlet eder. Hanefi ulemâsından İbn Melek'in beyânına göre, bu durum Resûlullah'm evdeki hâlidir. Fakat gece mescidde namaz kılarken sesini iyice yükseltirdi.[1695][428]

**1328.** ...Ebû Hüreyre (r.a.)'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Peygamber (s.a.)'in (gece namazlarındaki) kıraati şu şekilde idi:

(Duruma göre sesini) bazan yükseltir, bazan da kısardı.[1696][429]

Ebû Dâvûd der ki: (Senedde geçen râvi) Ebü Hâlid el- Vâlibî'nin adı Hürmüz'dür.[1697][430]

**Açıklama**

Fahr-i kâinat Efendimiz geceleyin (namazda) pek kısık olmayan pek de yüksek olmayan orta yükseklikte bir sesle okurdu. Evinde yalnız bulunduğu zaman sesini kendi odasında okuduğunu salonda bulunan bir kimsenin işitebileceği kadar yükseltirdi. Fakat evde uyuyan bir kimse bulunacak olursa, onu rahatsız etmeyecek şekilde kısardı. Fakat hiç bir zaman hadd-i i'tidâli aşmazdı.[1698][431]

**1329.** ...Ebû Katâde (r.a.)'den rivayet olunmuştur: Peygamber (s.a.) bir gece (dışarı) çıktı. (Yolu) kısık bir sesle namaz kılmakta olan Ebû Bekr'e uğrayıverdi. (Ebû Katâde) dedi ki: Bir de Ömer b. Hattab'a uğradı. O da namazı yüksek sesle kılmakta idi. İkisi de Peygamber (s.a.)'in yanında bir araya gelince, Peygamber (s.a.):

"Ey Ebâ Bekr, ben sana uğradım, sen sesini kısarak namaz kılıyordun (niçin böyle yapıyorsun?)" buyurdu. O da:

Ey Allah'ın Resulü, ben (sesimi) kendisine münâcâtta bulunduğum zâta işittiriyorum, diye cevab verdi. (Resûl-i Ekrem) Ömer'e de (şöyle) buyurdu:

"Sana uğramıştım. Sen de yüksek sesle namaz kılıyordun! Niçin böyle yapıyorsun?" O da (şöyle) cevab verdi:

Uyuklamakta olan kimseyi uyandırmak ve şeytanı kovmak için (böyle yapıyorum).
(Râvi) el-Hasen hadise (şunları da) ilâve etti: Bunun üzerine Peygamber (s.a.) Ebû Bekir'e;
"Ey Ebâ Bekr, sesini biraz yükselt!" buyurdu. Ömer'e de: "Sesini biraz kıs" dedi.[1699][432]

**Açıklama**

Hz. Ebu Bekr'de Allah'tan başka bütün mevcudatı yokluk vadisine atan bir tevhîd mizacı gâlib bulunduğu için gerek namaz içerisinde gerekse namaz hâricinde Kur'ân okurken vâcibü'I-vücûd olan Allah Teâlâ hazretlerinden başka herhangi bir varlığın bulunduğunu hesaba katmamıştır. Bunun sonucu olarak da Kur'ân okurken sesini yükseltmeye lüzum görmemiştir. İşte Resûl-i Ekrem (s.a.)'e verdiği cevapta "Ey Allah'ın Resulü, sesimi kendisine münâcâtta bulunduğum zâta (Allah Teâlâ Hazretlerine) işittirdim" demesi, bahis konusu mizacının bir neticesidir. Kalplerin tabibi olan Resûl-i Ekrem (s.a.) de ona etrafında bulunan kimseleri de hesaba katarak okuduğu Kur'ân'dan onların da istifâde edebileceği bir şekilde sesini yükselterek okumasını tavsiye etmiştir.
Avnü'I-Mâbûd sahibi Şemsü'1-Hakk el-Azîm-âbâdî'ye göre Hz. Ebû Bekr "cem'" makâmında,Hz. Ömer ise "Fark" makımanda idi. Bu iki makamın üzerinde ise, "cemü'1-cem" makamı vardır. Bu iki makamı Abdül-Kerim b. Havâzin el-Kuşeyrî tasavvufa dâir yazmış olduğu "er-Rîsâle" isimli meşhur eserinde şöyle tarif ediyor: Tefrika: Ağyarı Allah için görmektir. "Cem'" ağyarı Allah ile görmektir: "Cemü'1-cem" ise, tamamen yok olup hakîkatin galebesiyle Allah'tan başka bir şey görmemektir.
Kul için hem cem' hem de fark lâzımdır. Çünkü farkı olmayanın kulluğu olmaz, cem'i olmayanın da marifeti olmaz" = Ancak sana ibâdet ederiz" âyet-i kerimesi farka = Ancak senden yardım isteriz" âyet-i kerimesi de cem'a işarettir. Kul kendinde olduğu zaman farkta, kendinden habersiz olduğu zaman cem'dedir."[1700][433]
Fahr-i Kâinat Efendimiz her ikisine de vermiş olduğu cevabla muhatablarını hadd-i i'tidale davet etmiş ve geceleyin namaz kılarken ifrat ve tefrit arasında bir muvâzene kurarak orta yükseklikte bir sesle okumalarını

tavsiye etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ ve Tekaddes hazretleri Kur'an-ı Kerîm'in-de şöyle buyurmaktadır: "Namazında pek bağırma, sesini o kadar da kısma, ikisinin arası bir yol tut."[1701][434]

**1330.** ...(Bir Önceki hadis-i şerifte geçen) hâdiseyi Peygamber (s.a.)'den Ebû Hureyre de (rivayet etti, fakat bir önceki hadiste bulunan); "Bunun üzerine Ebû Bekr'e; "Ey Ebû Bekr sesini biraz yükselt"; Ömer'e de; "(Sesini) biraz kıs" dedi" cümlelerini nakletmedi. (Bir önceki hadise şu cümleleri de) ilâve etti: (Peygamber sallallahü elayhi ve sellem Hz. Bilâl'e dedi ki):
"Ey Bilal, sen de biraz şu sûreden, biraz da bu sûreden okuyordun." (Bilâl de Kur'an-ı Kerim);
Tatlı bir kelâmdır. Allah onun bir kısmını bir kısmıyla beraber benim dilimde bir araya getiriyor; diye cevab verdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.):
"Hepiniz de doğru hareket ettiniz" buyurdu.[1702][435]

## Açıklama

Görünüşte bu hadis-i şerif ile bir Önceki hadis-i şerif arasında bir çelişki var gibidir. Çünkü bir önceki hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem (s.a.) kısık sesle Kur'an-ı Kerim okuyan Hz. Ebû Bekr'e; "Sesini biraz daha yükselt" buyurduğu; yüksek sesle Kur'an-ı Kerim okuyan Hz. Ömer'e de; "sesini biraz kıs" buyurduğu ifâde edilirken bu hadis-i Şerifte çeşitli sûrelerin âyetlerini birbirine karıştırarak okuyan Bilâl ile beraber her üçüne hitâb ederek: "Hepiniz, isabetli hareket ettiniz" buyurması zihinlerde bu iki hadîs arasında bir çelişki varmış izlenimini doğurabilir. Fakat gerçekte bu iki hadis arasında herhangi bir çelişki yoktur. 1329. hadis-i şerifte Hz. Ömer'le Ebû Bekr'i tenkîd ederek onlara orta yükseklikte bir sesle okumalarım tavsiye etmesi o şekilde okumalarının doğru olmadığını kendilerine bildirmek için değil, bu şekilde okumaları da doğru olmakla beraber orta yükseklikte bir sesle okumalarının daha da isabetli olacağını kendilerine bildirmek içindir. Bu hadis-i şerifte ise, Resûl-i Ekrem Efendimiz; "hepiniz doğru hareket ettiniz" buyurmakla "en doğru hareket budur bu harekete devam ediniz” demek istememiştir. Ancak bu sözleriyle: "Kur*an-ı Kerim

M sizin okuduğunuz şekilde okumak da doğrudur ve caizdir. Fakat orta yükseklikte bir sesle ve sureleri baştan sona kadar okumak suretiyle, bir surenin bazı âyetlerini diğer bir surenin ayetleriyle karıştırmadan okumanız daha doğrudur ve güzel olur" demek istemiştir. Bu bakımdan ulemânın büyük çoğunluğu çeşitli surelerin âyetlerini birbirine karıştırarak okumanın mekruh olduğunu söylemişlerdir.
Nitekim şu hadis-i şerifler de ulemânın bu görüşünü te'yid etmektedir:
**1.** Ebû Ubeyd'den rivayet olunduğuna göre Resûlullah (s.a.) bir gün ashâbdan Hz. Bilâl'e uğramış, o da değişik sûrelerden âyetler okuyormuş, Peygamber (s.a.) kendisine niçin böyle yaptığını sormuş o da: "tatlıyı tatlıya karıştırıyorum" deyince, "Sen bir sûreyi okuyunca onu tamamla" buyurmuşlardır.[1703][436]
**2.** Hâlid b. Velîd (r.a.) bir gün değişik sûrelerden âyetler okumak suretiyle halka namaz kıldırmış ve namazı bitirdikten sonra cemaate hitaben özür makamında;
- Cihâdla meşgul olurken Allah'ın Kur'an'ını öğrenmeye imkân bulamadım, demiştir. Bütün bunlar:
Bir sûreyi bitirmeden başka bir sureye geçmenin mekruh olduğunu gösterir. el-Halimî (403/1012) Kur'ân'ın tertibini terk etmenin kıraatin âdabına riayetsizlik sayıldığını söylemiştir. el-Beyhakî (458/1065) Kur'ân'ın te'lifi-nin Resûlullah tarafından tevkîfî olarak sabit olması hasebiyle evlâ ve faziletli olanın üzerinde icmâ' bulunan bu te'lif ile okumak olduğunu, tbn Şîrîn (110/728) bunun (tertibine riayetsizliğin) mekruh sayılması gerektiğini, zira Allah'ın te'lîfinin kulların te'lîfinden daha hayırlı olacağım söylemiştir, el-Kadı Ebû Bekr (403/1013) ise, bunun caiz olmadığı hakkında ittifakın bulunduğunu söylemiştir.[1704][437] Merhum Ömer Nasûhî Bilmen Efendi de bu konuda şunları söylemektedir: "Namazın bir rekatında bir sûrenin evvelinden veya ortasından diğer rekatinde de başka bir surenin evvelinden veya âhirinden okumakta veya kısa bir sure tilâvet etmekte kerahet yoktur. Fakat evlâ olan bir zaruret bulunmadıkça böyle okumamaktır."[1705][438]

**1331.** ...Âişe (r.anhâ)'dan rivayet edildiğine göre; bir kimse geceleyin sesini yükselterek Kur'ân okumuş, sabah olunca Resûlullah (s.a.);

"Allah falan kimseye rahmet etsin. Bana bu gece ne kadar âyet hatırlattı. Ben onları gerçekten unutmuştum" buyurmuş.[1706][439]
Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Hârûn en-Nahvî de Hammâd b. Seleme'den (şu şekilde) rivayet etti: "(Allah falan kimseye rahmet etsin bana); Âl-i İmrân Sûresi'nde bulunan bazı kelimeleri yani (Âl-i İmrân (3), 146) âyetini hatırlattı.[1707][440]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte gece Kur'ân okuduğundan bahsedilen kişi AbduIlah b Yezid el-Ensârî'dir. Abdulganî b. Said "el-Mübhemât" isimli eserinde bu zâtın "Abdullah b. Yezîd el-Ensârî olduğunu kesin bir dille ifâde etmekte ve Amre vasıtasıyla Hz. Âişe'den şu hadisi nakl etmektedir: "Peygamber (s.a.) bir gece Kur'ân okuyan bir kimsenin sesini işitti de, "Bu kimin sesidir?" diye sordu. "Abdullah b. Yeziddir" dediler. "Allah ona rahmet etsin, bana unutmuş olduğum bir âyeti hatırlattı" buyurdu. Bu iki olay arasındaki benzerlik bu zâtın Abdullah b. Yezid el-Ensârî olduğuna dâir kanaati kuvvetlendirmektedir. Buhârî'de geçen "Ey Allah'ım, Abbâd'a rahmet et"[1708][441] hadisine bakarak bu zâtın "Abbâd b. Bişr el-Ensârî" olduğunu söyleyenler varsa da, bu ihtimâl zayıftır. Çünkü bu hâdise konumuzu teşkil -den Ebû Dâvûd hadisindeki hâdiseye pek benzemiyor. Bazıları Buhârî'mn bu rivayetine bakarak hadisenin iki defa vuku' bulmuş olabileceğim söküyorlar. Her ne kadar biz metinde geçen cümlesini, "Bana bu gece ne kadar âyet hatırlat'.. şeıclinde tercüme ettiysek de bazılarına göıe, bu cümlenin mânâsı şöyledir:"Bana bu gece = Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki (insanlar) bunlardan yüz çevirerek üstüne basar geçerler[1709][442] âyetini hatırlattı."
Bu hâdise Müslim'in rivayetinde şöyle: anlatılmaktadır: "Peygamber (s.a.) mescidde bir zâtın Kur'ân okuyırunu dinlerdi de; "Allah ona rahmet etsin. Gerçekten bana unutturulduğum bir âyeti hatırlattı" derdi."[1710][443]
Ma'mer'in Hişâm'dan naklettiği metinde ise bu olay "Nesîtü: ben unu'tum" peklinde anlatılmaktadır.
Uîemâ Kur'pn-ı Kerîm'İ mutmanın hükmü hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazıları daha önce geçen "Bana ümmetimin günâhları gösterildi. Bunlar

arasında ker.disine bir sure vey. âyet (ezberlemesi) lütfedildiği halde bunu uni'ian adjimn günahı kadar büyük bir günâh görmedim" anlamındaki 461 nun aralı hadisi delil getirerek, Kur'an-ı Kerim'i unutmanın büyük günahlarda 1 olduğunu söylemişlerdir.
fsm^îlî'nin beyânına göre Resûl-i Ekrem Efendimizin Kur'an-ı Kerim'-dc-ı bh âyet-i kerimeyi veya bir kelimeyi unutması iki şekilde olur:
**a.** Ezberinde olan bir âyeti her insan gibi bir anda hatırlayamayıp biraz sonr ı hatırlaması şeklinde olur.Bu beşerin tabiatında bulunan bir unutmadır, insanın nisyan ile malûl olduğu herkesin malûmudur. Bu şekildeki unutma Hz. Peygamber için de caizdir. İbn Mes'ûd Hazretlerinin rivayet etmiş olduğu = Pen de sizin gibi bir insanım, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum"[1711][444] hadis-i şerifi de buna delâlet eder.
**b.** Allah Teâlâ'mn neshetmeyi murad ettiği âyetleri Resul-i Ekrem'in kalbinden çekip alması suretiyle olur. Bu kısım; "Habibim seni okutacağız da asla unutmayacaksın, Allah'ın dilediği başka çünkü o, aşikârı da bilir, gizliyi de"[1712][445] âyet-i kerimesinde kast edilen unutmadır.
Birinci kısım unutma devamlı değildir, çabuk geçer. Çünkü Allah Teâlâ en kısa zamanda unutulan' hatırlatır. Şu âyet-i kerime de bu durumu izah etmektedir:"Kur'an'ı biz indirdik, onun koruyucuları da şüphesiz ki biziz"[1713][446]
İkinci kısım unutmanın mümkün olduğuna da şu âyet-i kerime delâlet etmektedir: "Biz neshettiğimiz (hükmünü diğer bir âyetle değiştirdiğimiz) veya unutturduğumuz bir âyetin (yerine) ya ondan daha hayırlısını, yahut onun benzerini getiririz. Allah'ın herşeye kemâliyle kaadir olduğunu bilmedin mi?"[1714][447]

**Bazı Hükümler**

**1.** Peygamber (s.a.)'in tebliğ ile mükellef olmadığı meseleleri unutması caizdir.
**2.** Tebliğ ile mükellef olduğu meseleleri unutması da caizdir. Ancak bu tür unutmanın olabilmesi için iki şart vardır:
**a.** Unutmadan önce o meseleyi tebliğ etmiş olması,
**b.** Ya bizzat kendisinin hatırlamasıyla veya bir vâsıta île hatırlatılmak suretiyle geç de olsa unuttuğu şeyin farkına vararak düzeltmesi şarttır. Fakat

tebliğden önce unutması asla caiz değildir.
**3.** Geceleyin mescidde veya evde sesli Kur'ân okumak caizdir. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.) gece mescidde Kur'ân okuyan kimseyi işittiği halde, onu bundan men' etmemiştir. Ancak Peygamber (s.a.) Kur'ân sesinden rahatsız olmadığı için bu kişiyi men etmemiş olabilir. Binaenaleyh sesli Kur'ân okumak namaz kılmakta olan diğer insanları yanıltacaksa veya sesten rahatsız olacaklarsa o zaman caiz değildir. Nitekim gelecek hadis bu meseleye ışık tutmaktadır.
**4.** Hayra vesile olan kimseye duâ etmek meşrudur
**5.** Kur'ân-ı Kerim dinlemek sünnettir.
**6.** "Filân âyeti unuttum" demek tenzihen mekruhtur. Çünkü unuttum demekte âyetlere karşı bir lâubalilik kokusu vardır. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem "unuttum" tâbirini kullanmamış, onun yerine elimde olmadan unutturuldum" tâbirini kullanmıştır.[1715][448]

**1332.** ...Ebû Said (r.a.)'den; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) mescidde ittifaka girmişti. Sesli (Kur'ân) okumakta olan halkı işitince perdeyi açtı ve:
"Dikkatli olun her biriniz Rabbine münâcâtta bulunuyor. Bazınız bazınızı rahatsız etmesin. (Kur'ân) okurken, veya "namazda" bazınız (sesini) bazınızın (sesi) üzerine çıkarmasın" buyurdu.[1716][449]

**Açıklama**

İtikâf kelime olarak hapsetmek, men'etmek gibi manalara gelir.Fıkıhta ise, Allah Teâlâ'ya ibâdet niyetiyle kendini mescidde alıkoymak şeklinde tarif edilmiştir. Çoğunlukla Ramazan ayında yapıldığı gibi Ramazan dışında da yapılabilir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra her sene Ramazanın on gününü itikaf halinde mescidde geçirmiş, bu hal vefatına kadar devam etmiştir.[1717][450]
Münâcât kelimesi sözlük olarak gizli konuşmak, fısıldamak mânâsına gelirse de burada ibâdet mânâsında kullanılmıştır. Binanelayeh bu kelimenin içinde kullanıldığı cümleyi "hepiniz en kapalı ve en gizli fısıltıları bile işiten Rabbinize ibâdet ediyorsunuz, öyleyse seslerinizi yükseltmeyin" şeklinde de anlamak lâzım gelir. Bu hadisi rivayet eden râvi

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in; "Bazınız (sesini) bazınızın sesi üzerine çıkarmasın" buyurduğunun namazla mı, yoksa Kur'ân okumakla mı ilgili olduğunu pek iyi hatırlayamadığından metnin sonuna "Yahutta namazda" sözünü kayd etmek lüzumunu hissetmiştir. Hâkim'in rivayetinde sadece "namazda Kur'ân okurken" kaydı vardır.[1718][451]

**Bazı Hükümler**

**1.** İtikâfa §irmek meşrudur. (Vâcib, nafile, sünnet kısımları vardır).
**2.** Mescidde nafile namaz kılmak kerâhetsiz olarak caizdir.
**3.** Mescidde Kur'ân okurken sesi yükseltmek, mescidde bulunan diğer kimseleri veya uyuyanları rahatsız ediyor veya namaz kılanları yanıltıyorsa caiz değildir.[1719][452]

**1333.** ...Ukbe b. Âmir el-Cühenî (r.a.)'den, demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:
"Kur'ân-ı Kerim'i açıktan okuyan, açıktan sadaka veren gibidir, gizli okuyan da gizli sadaka veren gibidir."[1720][453]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte Kur'an-ı Kerim'in açıktan okunması genellikle riya tehlikesinden uzak olmadığı için açıktan verilen sadakaya, gizli sesle okunması ise ihlâsla verilen gizli sadakaya benzetiliyor. Bu hadis-i şerifle ilgili olarak İmam Tirmizî şunları söylemektedir: Bu hadis, "Kur'an'ı gizli olarak (içinden) okuyan kimse, aşikâr okuyan kimseden daha üstündür" anlamına gelmektedir. Çünkü gizli sadaka ilim adamları nezdinde aşikâr sadakadan daha üstündür. Bunun sebebi ilim adamlarınca kişinin kendini beğenmişlikten ve gösterişten kurtulması ile izah edilmektedir. Zira amelini aşikâre yapan bir kimse amelini gizli yapan kimseye nisbetle kendini beğenme tehlikesiyle daha çok yüz yüzedir.[1721][454]
Sadakanın verilişi ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruluyor: "Sadakaları açıktan verirseniz o ne güzel, eğer onları gizler, onları (bu suretle) fakirlere verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır."[1722][455]

Tirmizî'nin de dediği gibi bu hadis-i şeriften, sessiz okumanın sesli okumaya nisbetle daha üstün olduğu anlaşılırsa da daha önce geçen 1329 numaralı hadiste görüldüğü gibi Peygamber (s.a.)'in kısık sesle Kur'an-i Kerim okuyan Hz. Ebu Bekr'e, "Ey Ebû Bekr sesini biraz yükselt" buyurması orta yükseklikte bir sesle Kur'ân okumanın kısık sesle okumadan daha faziletli olduğunu gösterir. Bu bakımdan hadis-i şerifte.geçen; "açıktan okumak" -sözüyle "haddinden fazla yüksek sesle okumak" kast edilmiş olabileceği gibi "gizli okumak" sözüyle de "orta yükseklikte bir sesle okumak" kastedilmiş olabilir.
Hadis-i şeriften şöyle bir mânâ çıkarmak da mümkündür. Aslında Kur'an-ı Korim'in orta yükseklikte okunması daha faziletlidir. Fakat durum sessiz okumayı icabetttirdiği zaman, sessiz okumak daha faziletlidir.[1723][456]
Esasen Fahr-i Kâinat Efendimizin teheccüd namazlarında bazan cehren bazan da gizli okuması[1724][457] da bunu gösterir.[1725][458]

## 26. (Hz. Peygamber) Gece Namazı(nı Nasıl Kılardı?)

**1334.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) gecenin bir kısmında on rekât namaz kılardı. Ve bir rekatle de vitr yapar ve sabahın iki rekatlık sünnetini kılardı. Bu (şekilde kılınmış olan rekatlerin toplamı) on üç rekat olurdu.[1726][459]

## Açıklama

Farz olsun nafile olsun, gece kılınan bütün namazlara "gece namazı" denilmekle beraber, bir fıkıh terimi olarak, gece namazı denilince, geceleyin kılınan vitr ve teheccüd namazları anlaşılır. Her ne kadar akşam ve yatsı namazları geceleyin kılınırlarsa da bunlar gece namazından sayılmazlar.Gece namazıyla ilgili olarak çok değişik rivayetler vardır. Bütün bunlar gözden geçirilince teheccüd namazı hakkındaki ihtilâfların sadece edâ ediliş tarzı ile ilgili olduğu, fakat onun ümmet üzerine vâcib olmadığına dâir ittifak bulunduğu, bir başka tâbirle, hükmünde ihtilâf bulunmadığı, vitrin ise, hem edasında hem de hükmünde ihtilâf bulunduğu anlaşılır.
Teheccüd namazını Hz. Peygamber, çeşitli zamanlarda farklı şekillerde kıldığı için gece namazlarının rekat sayılan ve keyfiyetleri de birbirinden

farklıdır. Bu farklılık Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu zaman ve şartlardan doğmaktadır. Ancak değişmeyen bir şey varsa o da, hiç aksatmadan ve devamlı olarak gece namazını kılmış olmasıdır.
Bu mevzuda bilhassa Hz. Âişe'den gelen hadisler arasında çok farklılık vardır. Bu hadisler arasındaki farklılığın uzlaşmaz derecede büyük olduğunu zanneden bazı kimseler, bu rivayetlerin muzdarib olduğunu, birini diğerine tercih etmenin imkânsız bulunduğunu söylemişlerse de, bu görüş isabetli değildir. Çünkü Kurtubfnin de dediği gibi, bu hadislerin hepsini Hz. Âişe'-den aynı râvi nakletmemiştir ve bu hadislerde anlatılan hâdiseler aynı zamana nisbet edilmediği için bu hadislere "muzdarib" denilemez.
İşin gerçeği şu ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz, içinde bulunduğu ruhî ve tabiî duruma göre, bazan yedi, bazan dokuz bazan da sabah namazıyla birlikte on üç rekat gece namazı kılmıştır.[1727][460]
Biz daha önce geçen 1251 numaralı hadisin şerhinde bu mevzu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi verdiğimizden burada tekrara lüzum görmüyoruz. Vitirle ilgili açıklama ise, vitirle alakalı babda gelecektir.
Bu hadis-i şerif vitr namazını tek rekat olarak kılmanın sahih olduğunu söyleyen cumhûr-ı ulemânın delilidir. Ancak Hanefî uleması vitri tek rekat olarak kılmanın asla caiz olmadığı görüşündedirler. Bu konuda Hz. Âişe'-nin rivayet ettiği; "Resülullah (s.a.) vitr namazının ikinci rekâtında selâm vermezdi"[1728][461] hadis-i şerifi ile Hâkim'in, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih senetle rivayet ettiği; "Resülullah (s.a.) vitri üç rekat olarak kılardı. Selâmı da ancak sonunda verirdi" hadisidir.[1729][462]

**1335.** ...Peygamber (s.a.)'in eşi Âişe (r.anhâ)'dan rivayet edildiğine göre; Resülullah (s.a.) gecenin bir kısmında onbir rekat namaz kılar, bunlardan bir rekat ile de vitir yapardı. Onu bitirince müezzin gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatıp uzanırdı.[1730][463]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif vitr namazının en az bir rekat olarak kılınacağım ve bir rekat namaz kılmanın caiz olduğunu söyleyenlerin delillerindendir. Şafiî ulemâsından Nevevî'nin beyânına göre, cumhûr-ı ulemâ vitr namazının bir rekat olarak kılınabileceği görüşündedir. Şafiî ulemâsının görüşü de bu merkezdedir. Ancak Ebû Hanîfe'ye göre bir rekatla vitir namazım veya herhangi bir namazı kılmak asla caiz değildir. Gerçekten Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü te'yid eden hadis-i şerifler pek çoktur. Bunlardan bazılarını nakletmekte fayda görüyoruz:

**1.** Resûlullah (s.a.) vitr namazının ikinci rekatında selâm vermezdi.[1731][464]
**2.** Übey b. Ka'b anlatıyor: Resûlullah (s.a.) vitrin birinci rekatinde; 'yi, ikinci rekatında de, üçüncü rekatında de okurdu. Sadece üçüncü rekatından sonra selâm verirdi."[1732][465]

**3.** Resûlullah (s.a.) üç rekat ile vitr yapar, bunların yalnız sonunda selam verirdi.[1733][466]

**4.** Resûlullah (s.a.) üç rekatla vitr yapar, sûresini okurdu.[1734][467] Bu hadis sünen-i erba'a ile İbn Hıbbân'ın Sahîh'inde ve Hâkim'in el-Müstedrek'inde rivayet olunan ve bir Önceki maddede zikri geçen Hz. Âişe hadisine benziyor. Nitekim Hz. Ömer, Ali, Übeyy, Enes, tbn Mesûd, Ebû Ümâme ve Ömer b. Abdilaziz de vitrin üç rekat olduğunu ve bir selâmla kılınacağı görüşündedirler.[1735][468]
Vitrin bir selâmla üç rekat olarak kılındığı görüşünde olan Hanefî ulemâsına göre, vitrin en az bir rekat kılınacağını söyleyen cumhûr-i ulemânın delilini teşkil eden hadis-i şeriflerden hiç birisi de başlı 6aşına bir rekata niyet edilerek vitr kılındığım açık olarak ifade etmemektedir. Binaenaleyh vitrin başlı basma bir rekat olarak kılınmış olması sadece bir kanaatten ibarettir.
Gerçekten de Resûl-i Ekrem (s.a.)'in sadece bir rekat vitr kıldığını açıkça ifâde eden bir hadis-i şerif mevcûd değildir. Vitrin bir rekat kılınabileceğine delâlet eden hadis-i şerifler de vitr namazı devamlı olarak kendinden önce kılınan gece namazlarıyla beraber zikr edilmiştir. Bu durum onun başlı başına müstakil bir niyetle kılınmış bir vitir namazı olabileceğine delâlet ettiği kadar kendinden önceki namazın bir devamı olarak kılınmış herhangi bir nafile namaz olabileceğine de delâlet eder. 1251 numaralı hadis-i şerifin şerhinde bu konuyla ilgili geniş açıklama vardır.
Konumuzu teşkil eden hadis-i şerif, sabah namazının sünnetinden sonra yatmanın sünnet veya farz olduğunu söyleyen kimselerin[1736][469] aleyhine bir delildir. Çünkü bu hadis-i şerifte Fahr-i Kâinat Efendimizin sabah namazının sünnetinden sonra değil, önce yattığı ifâde edilmektedir.
Binaenaleyh bu hadis-i şerif bir numara sonra gelecek olan hadisle birlikte mütâlea edilince sabah namazından önceki yatmanın bir ibâdet hükmü ve vasfı taşımadığı, sadece insanın üzerindeki ağırlığı ve yorgunluğu atmakla ilgili olduğu anlaşılır. Ayrıca b,u hadis-i şerifle Fahr-i Kâinat Efendimizin sabah namazının iki rekatlık sünnetinden sonra yattığını ifade eden 1326 numaralı hadis-i şerif arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bu iki hadisten biriyle amel etmek, diğeriyle amel etmeye engel değildir: Her ikisiyle de bir arada amel etmek mümkündür ve Resûl-i Ekrem Efendimiz, bazan sabah namazının sünnetinden evvel, bazan da sonra yatmakla her ikisiyle de amel etmenin caiz olduğuna işaret etmek istemiş de olabilir.
Vitr namazının kaç rekat olduğu meselesi de ileride ilgili olduğu bâbta genişçe ele alınacaktır.[1737][470]

**1336.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) yatsı namazını bitirdikten sonra sabah oluncaya kadar onbir rekat namaz kılardı. Her iki rekatte bir selâm verir, bir rekatle de vitr yapardı. Secdede iken başım kaldırmadan önce elli âyet okuyacak kadar beklerdi. Müezzin sabah namazının birinci ezanını bitirince kalkar, hafif iki rekat (namaz) kılar, sonra da müezzin gelinceye kadar sağ tarafına yatıp uzanırdı.[1738][471]

**Açıklama**

Hz. Peygamber, yatsıdan sonra kılmış olduğu bu onbir rekat namazı, uyumadan önce kılmış olabileceği gibi belli bir müddet uyuduktan sonra kalkıp kılmış olması da mümkündür. Bilindiği gibi gece kılınan bir nafilenin teheccüd namazı sayılabilmesi için bir müddet uyuduktan sonra kılınmış olması şarttır.
Bu hadis-i şerif her ne kadar vitr namazının bir rekat olarak kılınabileceğini ve bir rekat namaz kılmanın sahih olduğunu söyleyen cumhur-ı ulemânın görüşünü te'yid eden ve vitr namazı üç rekat olarak bir selâmla kılınır diyen Hanefînin aleyhine bir delil gibi görünüyorsa da, vitr namazının başlı başına ayrı bir rekat olarak ayrı bir niyetle kılındığına dair sarih bir ifade bulunmamaktadır. Bu bakımdan hadis-i şerifin her iki görüşe de delil olma ihtimali vardır.

Hz. Peygamber'in secdede elli âyet okuyacak kadar kalması meselesine gelince, bu, secdede sünnet olan "sübhane Rabbiyel-a'lâ" teşbihinin dışında okunan dualarla ilgili 152 numaralı babın hadislerinde de ifâde edildiği gibi, Fahr-i Kâinat Efendimiz kendisi rükû' ve sücudda iken dua eder ve bunu ümmetine de tavsiye ederdi. İmam Ahmed'in Müsned'inde Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in gece namazlarında secdede iken, "lâilâhe illâ ente: ey Allah'ım senden başka mâbud-ı hakikî yoktur, yegâne ilâh sensin" diye duâ ettiği ifâde edilmektedir. Resûl-i Ekrem'in secdede iken yaptığı dualardan bazıları şunlardır "AHahümme Rabbena ve bi-hamdike, Allahümmeğfklî: Ey Allah'ım, ey Rabbimiz seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim, beni bağışla."[1739][472]
"Sübbûhun kuddûsun Rabbü'l-melâiketi ve'r-rûhi: Her türlü noksan sıfatlardan münezzeh, mukaddes, bütün meleklerin ve Cebrâilin Rabbi"[1740][473]
"Sübhâneke'llahiimme Rabbena ve bihamdike Allahümmeğfirlî: Ey Allah'ım, seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ey Rabbimiz, sana hamd olsun, Ey Allahım, beni bağışla."[1741][474]
"Ey Allah'ım, senin gazabından rızana, azabından affına, senden yine sana sığınırım. Seni gereği gibi medh-ü senada bulunmaktan âcizim. Sen kendini medh ettiğin gibisin."[1742][475]
Ancak 152 numaralı bâbda da açıklandığı gibi, rükû ve secdelerde yapılan bu duanın sadece nafile namazlara mı mahsus, yoksa farz namazlara da şâmil mi olduğu konusu mezhep imamları arasında ihtilaflıdır. Burada tekrara lüzum görmüyoruz.
Metinde geçen "sabah namazının birinci ezanı" sözüyle sabah namazının ikinci ezanı kast edilmiştir. İkâmete nisbetle "birinci ezan" tabiri kullanılmıştır. Nitekim bir numara sonra gelecek olan hadis bunu açıklamaktadır.[1743][476]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gece namazı kılmak müstehabtır.
**2.** Gece namazlarında secdeleri uzatmak müstehabtır.
**3.** Sabah namazının sünnetinde kısa okumak müstehabtır.
**4.** Vitr namazını bir rekat olarak kılmak caizdir. Ancak bu konu ilim adamları arasında ihtilaflıdır. Bir numara önceki hadisin şerhinde bu konuya temas edilmiştir.
**5.** Sabah namazının sünnetinden sonra yatıp uzanmak müstehabtır. Bu konuyla ilgili görüşler de bir önceki hadisin şerhinde açıklanmıştır.[1744][477]

**1337.** ...İbn Şihab ez-Zührî (bir önceki hadisin) mânâsını senediyle birlikte rivayet etmiştir. (Bu hadisin metnini Râvi Süleyman b. Dâvûd); "bir (rekat) ile vitr yapardı, başını kaldırmadan önce elli âyet okuyacak kadar secdede kalırdı. Müezzin sabah namazının ezanını okuyup da sabahın olduğu kendisine malum olunca" (şeklinde) nakl etti. (Sonra da bir önceki hadisin geri kalan metninin) mânâsını rivayet etti ve (Süleyman b. Dâvud) dedi ki: (Bu hadisi râvilerin) bir kısmı bir kısmından farklı ilavelerle rivayet etti.[1745][478]

**Açıklama**

Her ne kadar metinde geçen "ve tebeyyene lehü'1-fecr" cümlesinin zahiri, "sabahın olduğu kendisine malum olunca" manasına gelirse de, et-Tîbî'ye göre bu cümle "sabah aydınlığı ortalığı kaplayınca" mânâsına gelmektedir. Cümleye bu şekilde mânâ verince, Resûl-i Ekrem Efendimizin» sabahın sünnetini kılmak için ortalığın iyice aydınlanmasını beklediği anlaşılır.[1746][479] Eğer bu cümleye "sabahın olduğu kendisine malûm olunca" şeklinde mana verilirse, o zaman da Fahr-i Kâinatın hemen sabah ezanı okunur okunmaz alaca karanlıkta sünneti kıldığı anlaşılır. Nitekim kıymetli âlim M. Zihnî Efendi de şunları söylemektedir: "Sabah namazının sünnetinde efdal olan onu vaktin evvelinde kıraati uzatmadan kılmaktır."[1747][480]

**1338.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
ResuluIIah (s.a.) geceleyin onüç rekat namaz kılardı. Bunlardan beş (rekat)i ile vitr yapardı. En son rekatta oturup da selâm verinceye kadar bu beş (rekat)'in hiçbirinde oturmazdı.[1748][481]
Ebû Dâvûd dedi ki: (Bu hadisin) bir benzerini de İbn Numeyr, Hişâm 'dan rivayet etti.[1749][482]

**Açıklama**

Şafiî ulemâsı bu hadisi delil getirerek vitr namazını bir selâmla beş rekat olarak kılmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Nevevî'nin beyânına göre, Şafiî mezhebince vitri bir selâmla beş rekât olarak kılmak caizse de, her iki rekatta ve bir de en son rekatta selâm vererek kılmak daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber:"Gece namazı ikişer ikişerdir" buyurmuştur.[1750][483] Bu hadis-i şerif ise vitr namazını beş rekat olarak ve bir selâmla kılmanın da caiz olduğunu beyân için gelmiştir.
Hanefî ulemâsına göre ise bu hadis muzdarib olduğundan delil olma niteliğinden uzaktır. Çünkü bu hadis aynı mevzudaki 1336 numaralı hadis-i şerife aykırıdır. Durum böyle olunca, Hanefî ulemâsı bu hadislerin her ikisini de terk ederek, Hâkim'in el-Müstedrek'inde Buharı ve Müslim'in şartlarına göre sahih olarak Hz. Âişe'den rivayet ettiği: "ResuluIlah (s.a.) vitri üç rekat olarak kılardı ve ancak son rekatında selam verirdi."[1751][484] hadisi ile amel etmişlerdir.
Musannif hadisin sonuna ilâve ettiği talikle bu hadisin daha başka yollardan da rivayet edildiğini ifâde etmek ve dolayısıyla bu hadisin başka yollarla da takviye edilen sahih bir hadis olduğunu söylemek istiyor. Müellifin "Numeyr, Hişam'dan rivayet etti" dediği hadis, müslim'in Sahîh'indedir ve şu mealdedir: "Resûlullah (s.a.) geceleyin onüç rekat namaz kılar bunların beşi ile vitr yapar, sonlarından başka hiçbir yerde oturmazdı."[1752][485]

**1339.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki: Resûlullah (s.a.) geceleyin onüç rekat (namaz) kılardı. Sonra sabah ezanım duyunca hafif iki rekat namaz kılardı."[1753][486]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem (s.a.) efendimiz vitir namazıyla birlikte onüç rekat gece namazı kılardı. Sabah vaktinin girdiğim ilân eden ikinci ezam işitince de Fatiha'dan sonra kâfirim ve ihlâs sûrelerini okumak suretiyle kısa iki rekat sabah namazının sünnetini kılar ve sabah namazım kıldıracağı vakte kadar odasında kalırdı. 1336 numaralı hadisin şerhinde bu hadisle ilgili olarak yeterli açıklama yapıldığından burada tekrara lüzum görmüyoruz.[1754][487]

**1340.** ...Âişe (r.arihâ)'dan rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.) geceleyin onüç rekat (namaz) kılardı. (Şöyle ki) sekiz rekat kılardı ve bir rekatle de vitr yapardı ve iki rekat da oturarak kılarak (Müslim b. İbrahim); "vitrden sonra (kılardı)" diye rivayet etti. Sonra (her ikisinin rivayeti de şu şekilde) birleşti: Rükû yapmak istediği zaman ayağa kalkar rükû' yapardı. Sabah ezamyla ikamet arasında iki rekat daha kılardı.[1755][488]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in gece namazı önce onüç rekat olarak belirtildikten sonra bunun izahına geçilerek şöyle deniliyor: "Önce sekiz rekat kılardı, sonra bir rekat ilâvesiyle bu rekatların sayısı dokuza çıkardı. Sonra iki rekat da oturarak kılardı ve oturarak kıldığı bu namazda rükû' yapmak gerekince ayağa kalkardı. Sabah vakti girince ezanla ikamet arasında iki rekat daha kılardı." Bu açıklamadan anlaşılıyor ki sabah namazının sünnetiyle birlikte Resul-i Ekrem (s.a.)'in gece kıldığı namazların toplamı onüç rekat ediyor. Hz. Peygamber sabah namazının sünneti ile gece namazları arasında uyumadığı için sabah namazının iki rekat sünneti de gece namazlarının arasında sayılmıştır. Sabah namazının sünneti hesaba katılmayacak olursa, geriye onbir rekat kalır ki, esas gece namazlarını teşkil eden rekatlar de bunlardır.

Her ne kadar bazı ilim adamları "geceleyin kıldığınız namazların sonunu tek yapın"[1756][489] hadis-i şerifini delil getirerek vitrin sahih olabilmesi için gece namazlarının en sonunda kılınmış olmasını şart koşmuşlarsa da, mevzumuzu teşkil eden Ebû Dâvûd hadisinde Resûl-i Ekrem Efendimizin vitr namazından sonra oturarak iki rekat daha gece namazı kıldığı ifâde edilmektedir. Resûl-i Ekrem'in bu uygulaması, "geceleyin kıldığınız namazların sonunu tek yapın" emrinin farziyyet değil, nedb ifade ettiğini, binaenaleyh vitri gece namazlarının en sonuna bırakmanın vitrin sıhhatinin şartı olmayıp kemâl ve faziletinin şartı olduğunu gösterir. Resül-i Ekrem'in vitrin sonunda oturarak kıldığı iki rekatlik nafile namazı devamlı kıldığı iddia edilemezse de bu namazı vitrin sonunda gece namazı kılmanın caiz olduğunu göstermek ve vitri gece namazlarının şartı olmayıp kemâlinin şartı olduğuna işaret etmek için kılmış olduğu söylenebilir. Çünkü genellikle Resûl-i Ekrem'in vitri gece namazlarının sonunda kıldığı ve bunu tavsiye ettiği bilinen bir gerçektir. Her ne kadar Kadı İyaz Resûl-i Ekrem'in gece namazlarının en sonunun vitr namazı olmasını emreden hadis-i şerifler karşısında vitrden sonra oturarak iki rekat namaz kıldığını

ifâde eden hadislerin bir hükmü olmayacağını söylemişse de, bu görüş doğru değildir. Çünkü bu iki hadisin aralarını yukarıda ifade ettiğimiz şekilde uzlaştırmak mümkündür, İki sahih hadisin arasını uzlaştırmak mümkün olunca, birini diğerine tercih etmek söz konusu olamaz.
İmam Ahmed ve Evzâî bu hadisin zahirine sarılarak vitrden hemen sonra iki rekat namaz kılmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. İmam Mâlik ise, "geceleyin kıldığınız namazların sonunu tek yapın" emrine aykırı düşeceği için geceleyin vitr namazının hemen ardından nafile kılmanın mekruh olduğunu, vitrden sonra oturarak iki rekat namaz kılmanın Hz. Peygamberin özelliklerinden olduğunu söylemişlerdir. Hanefî mezhebine göre, vitir namazım uyanacağına güvenenler için uykudan evvel kılmayıp, gecenin son bölümünün evveline geciktirmek müstehab olur. Nitekim Hadisi-i Şerifte:
“Gecenin sonunda kalkacağına güvenemeyip korkanlar, vitri gecenin evvelinde yani uyumadan kılsınlar. Gecenin sonunda kalkmağa umutlu olanlar, onu gecenin son bölümünde kılsınlar. Zira gece namazı, meşhûdedir. Yani geceleyin kalkılıp kılınan namaza, melekler hazır olurlar, efdâl olan da budur" buyurulmuştur.
Tahtavî der ki: "Efdâl olan da budur" tâbiri, hadisin tamamındandır ve bunu Müslim rivayet etmiştir. O halde vitri kılıp da uyuyan kimse gece kalkıp nafile (fazladan bir namaz) kılacak olursa, mekruh olmaz. Ancak daha iyiyi terk etmiş olur. Çünkü uyanmağa güvendiği için vitir, mezkûr hadis gereğince, efdal olanı sonraya bırakmaktı. Eğer uyanmağa güvenememekteyse efdaliyeti kaçırmak da yoktur.
Sâlihlerin âdeti yatsıyı ve son sünneti kılıp yatmak ve vitr namazını gece kalkıp teheccüdden sonra kılmaktır. Gece namazına alışmamış olanlar, vitri kazaya bırakmamak için yatmadan kılarlar.[1757][490]

**1341.** ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân'dan rivayet edildiğine göre kendisi, Peygamber (s.a.)'in eşi Âişe (r.anhâ)'ya; Ramazanda Resûlullah (s.a.)'in namazı nasıldı? diye sormuş. O da şu cevabı vermiş:
Resûlullah (s.a.) ne Ramazanda ne de Ramazanın dışında (geceleri) onbir rekattan fazla (nafile) kılmazdı. (Önce) dört rekat namaz kılardı. Artık onların güzelliğinden uzunluğundan hiç sorma, sonra dört rekat (daha) kılardı. Onların da güzelliğinden ve uzunluğundan hiç sorma, sonra üç rekat (daha) kılardı. Ben:
Ey Allah'ın Resulü, vitri kılmadan önce uyuyor musun? dedim, (o da):
"Ey Âişe benim gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz.” buyurdu.[1758][491]

**Açıklama**

Ebû Seleme b. Abdurrahman Hz. Âişe'ye sadece Hz.Peygamberin Ramazan gecelerinde kıldığı teheccüd namazlarının sayısını sorduğu halde, Hz. Âişe O'na bu namazların hem sayısından hem de bu namazların evsafından bahsetmiş olması ihtimali bulunduğu gibi, Hz. Ebû Seleme bu namazların sadece evsafını sorduğu halde Hz. Âişe'nin bu soruya söz konusu namazların evsafıyla birlikte âdetlerinden de bahs ederek cevab vermiş olması mümkündür. Çünkü ilmî bir konuda kendisine müracaat edilen yetkili bir kişinin cevab verirken lüzumlu gördüğü takdirde tamamlayıcı mahiyette açıklamalar yapması uygun olur. Hz. Peygamber ümmetini Ramazan gecelerini ihya etmeye çok teşvik ettiği için Hz.Ebu Seleme Hazretleri Fahr-i Kâinat Efendimizin Ramazan gecelerinde kıldığı teheccüd namazlarının diğer gecelerde kıldığı teheccüd namazlarından daha fazla olduğunu zannetmiş ve bunun aslını öğrenmek ihtiyacım duymuştu. İşte Hz. Âişe'ye yönelttiği bu sorunun sebebi budur. Hz. Âişe'nin cevabından Ramazan geceleri dahil Resûl-i Ekremin gece namazlarının on bir rekatı geçmediğini öğrenmiş oldu.
Bu hadisle Hz. Peygamberin geceleyin onüç rekat namaz kıldığını ifâde eden bir önceki hadis-i şerif arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü bir önceki hadiste onüç sayısına sabah namazının iki rekatlık sünneti de dâhildir. Eğer sabah namazının sünneti sayılmazsa sözü geçen hadisten de Resûl-i Ekrem Efendimizin geceleyin kıldığı nafile namazların toplam sayısının onbir rekat olduğu anlaşılır ki, bu durumda iki hadis arasında herhangi bir çelişki olmadığı görülür. Bu hadisin zahiri gece namazlarını her dört rekatta bir selâm vererek dörder dörder kılmanın daha faziletli olduğunu söyleyen Ebû Hanife (r.a.)'in görüşünü te'yit etmekte ise de, diğer mezhep imamları "gece namazları ikişer ikişerdir" mânâsına gelen 1326 numaralı hadis-i şerifi delil getirerek metinde geçen "dört rekat namaz kılardı" cümlesinden maksadın her iki rekatta bir selâm verilerek kılınan dört rekatlı bir namaz olduğunu iddia etmişlerdir. Yine bu görüşte olanlara göre biraz ara verdikten sonra kılmış olduğu ikinci dört rekat namazı da iki selâmla kılmıştır.
Metinde geçen "sonra üç rekat (daha) kılardı" cümleside "vitr namazı bir selâmla ve üç rekat olarak kılınır" diyen Hanefî ulemasının görüşünü te'yîd etmektedir.
Hz. Âişe'nin; "Ey Allah'ın Resulü vitri kılmadan önce uyuyor mu-sun?"sorusuna Hz. Peygamberin; "Benim gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz" diye cevab vermesi, ikinci dört rekattan sonra bir süre uyuduğunu ifâde

etmektedir. Gözlerin uyuduğu halde kalbin uyumaması Peygamberlere ait özel bir durumdur. Bu bakımdan uyku Hz. Peygamber'in abdestini bozmadığı halde ümmetinin abdestini bozmaktadır. Nitekim Hadis-i şerifte: "Gözler makadın bağıdır. Gözler yumulunca bağ çözülür, binaenaleyh uyuyan kimse yeniden abdest alsın"[1759][492] buyrulmuştur. Bu hadis-i şerifle ta'ris hadisi diye bilinen ve Hz. Peygamber'in ashabıyla birlikte bir seferden dönerken geceleyin konakladıkları yerde güneş doğuncaya kadar uyuyup kaldıklarını ve güneşin doğuşundan haberlerinin olmadığını ifâde eden hadis[1760][493] arasında da bir çelişki yoktur. Çünkü güneşin doğuşu kalple değil, gözle görülür.[1761][494]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hz.Peygamberin Ramazan gecelerinde kıldığı teheccüd namazıyla diğer gecelerde kıldığı teheccüd namazları sayıca birbirlerine eşit idi.
Bu durum Hz. Peygamberin bazı gecelerde vitrden sonra oturarak hafif iki rekat namaz kıldığını ifade eden 1340 numaralı hadis ile bu hadis arasında bir çelişki olduğuna delâlet etmez. Çünkü Resûl-i Ekrem vitrden sonra kıldığı bu namazı devamlı olarak kılmazdı. Resûl-i Ekrem'in namazlarına başlamadan önce hafif iki rekat namaz kılmayı emrettiğini ifâde eden 1223 numaralı hadis için de aynı hüküm verilebilir. Çünkü Hz. Peygamber gece namazından önceki kıldığı bu namazı da devamlı olarak kılmamıştır.

**2.** Hz. Peygamberin uykusu abdestini bozmaz. Bu onunla ilgili özel bir âurumdur.[1762][495]

**1342.** ...Sa'd b. Hişâm (r.a.)'dan; demiştir ki:
Karımı boşadım ve Medine'de bulunan bana ait bir akarı satmak ve silah satın alıp gazaya iştirak etmek için Medine'ye geldim. Peygamber (s.a.)'in ashabından bir toplulukla karşılaştım. Bana; "Bizden altı kişi daha böyle yapmak istemişse de, Peygamber (s.a.) onları bu işten nehyetti ve (kendilerine) "Gerçekten Allah'ın Resulünde sizin için güzel bu örnek vardır" buyurdu" dediler. Bunun üzerine İbn Abbâs'a geldim. O'na Peygamber (s.a.)'in vitrini sordum (da bana):
Sana Resûlullah (s.a.)'in vitrini insanların en iyi bilenini göstereyim mi? Hemen (Hz.) Âişe'ye git, diye cevab verdi. Bunun üzerine Hz. Âişe'ye gitmeye karar verdim ve Hakîm b. Eflah'dan bana arkadaşlık etmesini rica ettim. Kabul etmedi. Bunun üzerine "Allah aşkına" diyerek kendisine and verdim de benimle beraber gel(meyi kabul et)di. Hz. Âişe'nin (kapısına vardık ve) yanına girmek için izin istedik. Hz. Âişe:
Kimdir o? diye sordu. (Hakîm de):
Hakîm b. Eflâh, diye cevab verdi. (Hz. Âişe):
Yanındaki kimdir? dedi. (Hakîm:)
Sa'd b. Hişâm'dır, dedi. (Hz. Âişe:)
Şu Uhud'da şehid edilen Âmir'in oğlu Hişâm mı? dedi. (Hakîm:)
Evet dedim ya! diye cevab verdi. (Hz. Âişe de:)
Âmir ne iyi insandı! dedi. (Sa'd b. Hişâm) dedi ki:
Ben: Ey Müzminlerin annesi, bana Resûlullah'ın ahlâkını anlat dedim. O da:
Sen Kur'ân okuyorsun değil mi? İşte gerçekten Resûlullah'ın ahlâkı Kur'an idi, dedi. Ben:
Bana Resûlullah (s.a.)'in gece namazım anlat, dedim.
Sen Kur'ân'ı (yani Kur'ân'daki) sûresini okuyorsun değil mi? dedi. Ben de:
Evet, dedim. O da:
Bu sürenin başı nazil olunca Resûlullah (s.a.)'in ashabı (geceleyin) kalktılar da ayakları şişinceye kadar (namaz kıldılar). Bu sûrenin sonu on iki ay semâda tutuldu. (On iki ay) sonra son tarafı nazil oldu. gece namazı da farzdan sonra (kılınan) bir nafile hâlini aldı; diye cevab verdi. Ben:
Bana Peygamber (s.a.)'in vitrini anlat, dedim. (O da:)
Hiç oturmadan sekiz rekat (namaz) kılardı. Ancak sekizinci (rekat)da otururdu. Sonra kalkar bir rekat daha kılardı. Sekizinci ve dokuzuncu rekatların dışında oturmazdı ve sadece dokuzuncu rekatte selâm verirdi. Daha sonra kalkar iki rekât de oturarak kılardı. İşte yavrucuğum bu namaz onbir rekattır.Yaşlanıp da şişmanlayınca yedi rekat vitr kılıyordu. Ancak altıncı ve yedinci rekatte oturuyor, selâmı da sadece yedinci rekatte veriyordu. Sonra da kalkıyor ve oturarak iki rekat daha kılıyordu. Ey yavrucuğum, işte bu (namaz) da dokuz rekattır. Resûlullah (s.a.) hiç bir zaman geceyi sabaha kadar tamamen namaz kılarak da geçirmedi, Kur'ân okuyarak da geçirmedi. Ramazanın dışında hiç bir ay'ı da tamamen oruçlu olarak geçirmedi. (Nafile) bir namaz kıldı mı ona devam ederdi. Uykulu gözleri kendisine galebe edecek olursa, (o namazı) gündüzün on iki rekat olarak kılardı, dedi.

İbn Abbas'a geldim kendisine bu durumu haber verdim; "Vallahi (doğru) söz dediğin böyle olur. Şayet ben onunla konuşuyor olsaydım, ona varır bu sözü bizzat kendi ağzından dinlerdim; dedi. Ben de:
Eğer ben senin onunla konuşmadığım bilseydim. (Bunları) sana anlatmazdım, dedim.[1763][496]

**Açıklama**

"Akar" gelir getiren gayrimenkul mal demektir. Hadisin ravisi Hz Sa’d Allah yohmda daha serbest cihad edebilmek için cihad için engel gördüğü ailesini boşamış ve gelir getiren Jyr_gayr,;ı menkûlünü de satmaya karar vermişti. Medine'de rastladığı bir sahâbi topluluğu kendilerinin de buna benzer teşebbüslerde bulunduklarım fakat Resûl-i Ekrem'in; "And olsun ki, Resûlullah'da sizin için Allah'ı ve âh i ret gününü umar olanlar ve Allah'ı çok zikr edenler için güzel bir (imtisal) numune(si) vardır."[1764][497] âyet~i kerimesini hatırlatarak kendilerini bundan vazgeçirdiğini söylediler. Gerçekten de Resûl-i Ekrem hem evlenmiş hem de cihâd etmiş ve "Benim sünnetimden yüz çeviren, ben(den) değildir" buyurmuştur. Sözü geçen sa-hâbilerin, Hz. Peygamberin vaazından sonra Osman b. Ma'zÛn'un evinde toplanan şu on kişiden altısı olma ihtimali vardır: Ebû Bekr, Ömer, Ali, tbn Mes'ûd, Ebû Zerr, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim, Mikdâd, Selmân-ı Farisî, Ma'kıl b. Mukrin, Osman b. Maz'un. Bu kimseler, Hz. Peygamberin va'zını dinledikten sonra gündüzleri oruçlu olmaya, geceleri uyumamaya, et yememeğe ve kadınlara yaklaşmamaya ve erkeklik organlarını kestirerek yeryüzünde seyyah olup gezmeye hep birlikte karar vermişlerdi. Bu haber Hz. Peygambere ulaşınca onları Osman b. Maz'un'un evinde buldu ve duyduğu haberin doğruluğunu onlardan öğrenince "Ben size böyle emretmedim. Sizin üzerinizde nefsinizin hakkı vardır. Oruç tutunuz fakat iftar da ediniz; gece kalkınız fakat uykunuzu da ihmâl etmeyiniz. Şunu iyi bilin ki sizin Allah’tan en çok korkanınız benim ve sizin en müttakîniz de benim. Fakat bununla beraber ben, hem uyurum, hem oruç tulanm, hem de iç yağı ve et yerim. Kadınlara yaklaşırım. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir"[1765][498] buyurdu. Bunun üzerine:

"Ey iman edenler, Allah'ın size helal ettiği o en temiz ve güzel şeyleri (nefsinize) haram kılmayın..."[1766][499] âyet-i kerimesi nazil oldu. Müslim'in rivayetinden anlaşıldığına göre, sözü geçen sahabî topluluğu Resûl-i Ekrem'le aralarında geçen bu olayı Hz. Sa'd'a anlatınca Sa'd, evvelce boşadığı karısına tekrar dönmüş ve ric'at ettiğine dâir şâhid de getirmiştir.[1767][500] Hz. Sa'd'm Hz. Âişe'ye giderken kendisine arkadaşlık etmesi için Hakîm b.Eflah'a ricada bulunduğu halde Hakîm'in ricayı kabul etmemesinin sebebi, Müslim'in rivayetinde Hakîm tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:
"Ben O'na yaklaşmam, çünkü ben O'nu (Hz. Muâviye ve Hz. Ali'nin fırkalarından ibaret olan) şu iki fırka hakkında bir şey söylemekten nehyet-tim de o buna razı olmayarak bildiğini yaptı."
Hz. Aişe validemiz Fahr-i Kâinat Efendimizin ahlâkını "Resûlullah'ın ahlâkı Kur'ân idi" sözleriyle en veciz ve beliğ bir şekilde açıklamış ve bu sözüyle Resûl-i Ekrem'in Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Habibim, sen (güçlüğü değil) kolaylığı (sağlayan yolu) tut, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir"[1768][501] "Oğulcuğum, namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, sana (bu emir ve nehiy sebebiyle) isabet eden herşeye katlan..."[1769][502] "Sen yine onların suçundan geç, aldırış etme."[1770][503] "Şüphesiz ki, Allah adaleti iyiliği akrabaya vermeyi emreder. Taşkın kötülüklerden, münkerden zulüm ve zorbalıktan nehyeder..."[1771][504] "Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir, fakat kim affeder barışı sağlarsa mükâfatı Allah'a aittir"[1772][505] "Bununla beraber kim sabreder (suçları) örter (bağışlar)sa, işte bu, şüphesiz ve elbet azm olunacak işlerdendir."[1773][506] "Ey iman edenler, bir kavim diğer bir kavim ile alay etmesin; olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayırlıdır"[1774][507] gibi ahlâkî emirlere bütün kalbi ve kalıbıyla sarıldığını ve Kur'ân-ı Kerîm'in onun üzerinde aynadaki görüntü gibi kristalleştiğini ve âdeta seciyye hâline geldiğini ifâde etmiştir. Kısaca Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'inde övdüğü bütün güzel huylarla bezenmiş ve kötülemiş olduğu bütün huylardan da arınmış, bu sebeple de Kur'ân-ı Kerim'-de Cenabı Hakk'ın "Muhakkak ki sen en büyük ahlâk üzerindesin"[1775][508] medhine mazhar olmuştur.
Metinde geçen: "Bu sûrenin başı nazil olunca, Resûlullah (s.a.)'in ashabı (geceleyin) kalktılar da ayaklan şişinceye kadar (namaz kıldılar), bu sûrenin sonu on iki ay semâda tutuldu" cümleleriyle, 1304 numaralı hadisin açıklamasında genişçe belirttiğimiz gibi Müzemmil Sûresi'nin "gecenin birazı hâriç olmak üzere kalk"[1776][509] âyet-i kerimesi inince, ashab-ı kiramın Resul-i Ekreme uyarak bütün geceyi ayaklan şişinceye kadar namazla geçirdiklerine ve daha sonra Cenab-ı Hakk'ın lütfederek, "geceyi gündüzü Allah saymaktadır. O bunu sizin

yapamayacağınızı bildiği için size karşı ruhsat canibine döndü. Artık Kur'ân'dan kolay geleni oku."1777[510] âyeti kerimesini indirerek gece namazını en az hadde indirdiğine ve hükmünü de farz olmaktan çıkarıp kılınması mendub bir nafile haline getirdiğine işaret edilmek istenmiştir. Yine bu hadis-i şerif -belirttiğimiz yerde- açıkladığımız gibi, Resûl-i Ekrem'in içinde bulunduğu şartlara göre yedi rekatla onbir rekat arasında değişen miktarlarda gece namazı kıldığını1778[511] ve yaşlandığı sıralarda vitrden sonra da nafile kıldığını, gece namazlarını herhangi bir özür sebebiyle kılamadığı zaman onu gündüzün on iki rekat olarak kıldığını ifâde etmektedir. Bu durum Resûl-i Ekrem'in vitr namazını kazaya bırakmadığını gösterir. Çünkü vitri kazaya bırakmış olsaydı, o zaman vitri de gündüzün kıldığı nafilelerle beraber kaza etmesi gerekirdi ki, o zaman da bunların toplam rekat sayısı on iki değil, tek sayılı olurdu. Resûl-i Ekrem'in sekizinci rekata kadar hiç oturmamasından maksat; selâm vermek veya istirahat için oturmamasıdır. Yoksa teşehhüd için oturmuş olması gerekir. Hadis-i şerifte geçen vitirle ilgili mevzular daha önce 1251 numaralı hadisin şerhinde açıklandığı gibi ayrıca ileride "vitr bölümü"nde yeniden ele alınacağından burada tekrara lüzum görülmedi.1779[512]

**Bazı Hükümler**

**1.** İslâmiyette ibâdet maksadıyla dünyayı terk etmek, bir başka tabirle ruhbanlık yasaklanmıştır.
**2.** Resûl-i Ekrem Efendimizin hayatı müslümanlar için yegâne örnektir.
**3.** Bir mevzuda kendisine soru sorulan kişinin, kendisinden daha yetkili biri bulunması halinde ona göndermesi müstehabtır. Çünkü din nasihattan ibarettir.
**4.** Hz. Âişe'nin Hz. İbn Abbâs'tan daha faziletli olduğu İbn Abbas'ın itirafiyle sabittir.
**5.** İnsanın Resûl-i Ekrem'i örnek alarak Kur'ân ahlakıyla ahlâklanması gerekir.
**6.** Gece namazının farziyeti Kur'an-i Kerim'le neshedilmiştir.
**7.** Dokuz rekatla veya yedi rekatla vitr kılıp iki teşehhüd ve bir selâmla bitirmek meşrudur.
**8.** Bütün geceyi namaz kılmak veya Kur'an okumakla uykusuz olarak geçirmek mekruhtur.
**9.** Ramazan ayından başka herhangi bir ayı tamamen oruçlu olarak geçirmek bıkkınlık vereceği için mekruhtur.
**10.** İtiyad haline getirilmiş nafile ibadetleri gece yerine getiremediği zaman gündüzün telâfi etmek müstehabtır.1780[513]

**1343.** ...(Önceki hadisin) bir benzeri de aynı senetle Katâde'den rivayet edilmiştir. (Said) dedi ki: "Sekiz rekat namaz kılardı. Bunlarda sadece sekizinci rekatta otururdu. Allah'ı zikreder, duâ eder ve bize işittirerek selâm verirdi. Selâm verdikten sonra oturarak iki rekat namaz kılardı. Sonra bir rekat daha kılardı. Ey oğulcuğum, işte bunlar onbir rekattir. Resûlullah (s.a.) yaşlanıp da şişmanlayınca yedi rekat vitr kılardı. Selâm verdikten sonra iki rekatte oturarak kılardı. (Katade önceki hadisin) mânâsını, "(kendi) ağzından dinlerdim" kelimesine kadar nakletti.1781[514]

**Açıklama**

Bu hadisi Said b. Ebî Arûbe Katâde'den; Katâde de: Zürâre vasıtasıyla sa'd b. Hişâm'dan nakl etmiştir.Hadisin tamamı zayıf bir senetle Sünen-i Nesaî'de şu mânâya gelen lâfızlarla rivayet edilmiştir:
Sa'd b. Hişam anlatıyor: İbn Abbas'la karşılaştım, ona Resûlullah (s.a.)'ın vitri nasıl kıldığını sordum:
Sana Resulüllah'ın vitri hakkında en çok bilgi sahibi olan birini söyleyeyim mi? dedi.
Söyle dedim.
Âişe. Git ona sor, verdiği cevapları bana da bildir" dedi. Giderken Hakîm b. Eflâh'a rastladım. Onu da götürmek istedim. O:
Ben gitmem. Çünkü ben ona şu iki grub arasında cereyan eden olaylarla ilgili bir şey söylememesini emretmiştim. Fakat o dinlemedi, dedi. Yemin verdim, bunun üzerine benimle o da geldi. Âişe'nin huzuruna girince Hakîm'e:
Yanındaki kim? diye sordu.
Sa'd b. Hişâm, dedi.
Hangi Hişâm? dedi.
Âmir'in oğlu, deyince; Âmir'e rahmet okudu.
Âmir ne iyi insandı, dedi.
Mü'minlerin annesi! Bana Resûlullah (s.a.)'ın ahlâkından bahset, dedim.
Kur'ân okuyor musun? dedi.

Okuyorum, dedim.
Resûlullah (s.a.)'ın ahlâkı, Kur'ân idi, dedi. Tam kalkacaktım, Resûlullah (s.a.)'ın gece kıldığı namazlar akjıma geldi.
Mü'minlerin annesi! Bana Resûlullah (s.a.)'ın gece namazlarından bahset, dedim.
Yâ eyyü'el-müzzemmil sûresini okuyor musun? dedi.
Okuyorum, dedim.
Aziz ve celîl olan Allah, bu sûrenin başında gece namazını farz kılmıştı. Bunun için Hz. Peygamber ve ashabı bir sene bu namazı kıldılar. Namazda ayakları şişerdi. Nihayet azız ve celîl olan Allah, on iki ay sonra surenin sonunu da inzal etti. Bu emir de hafifleyerek gece namazı önce farzken sonradan nafile oldu, dedi.
Yine tam kalkacağım sırada Resûlullah (s.a.)'in nasıl vitr kıldığı aklına geldi:
Ey Mü'minlerin annesi, bana Resûlullah (s.a.)'in vitrini anlat, dedim.
Bu sefer de şunları anlattı:
Biz misvakını ve abdest suyunu hazırlardık. Aziz ve celil olan Allah gece onun ne zaman kalkmasını isterse o zaman kaldırırdı. O da dişlerini misvaklar, abdest alır ve hiç teşehhüde oturmadan sekiz rekat namaz kılardı. Sekizinci rekatte oturur, aziz ve celîl olan Allah'ı zikreder, dua eder ve bize işittirerek selâm verirdi. Daha sonra oturduğu yerden iki rekat daha kılar selâm verir bu selâmdan sonra da bir rekat daha kılardı.[1782][515]
Ancak bu rivayet bazı noktalarda bir önceki hadisin sözlerine uymamaktadır. Çünkü birincide "Ancak sekizinci rekatte otururdu, sonra kalkar bir rekat daha kılardı, sekizinci ve dokuzuncu rekatların dışında oturmazdı ve sadece dokuzuncu rekatte selâm verirdi. Daha sonra kalkar iki rekat da oturarak kılardı" denildiği halde, burada:
**a.** Sekizinci rekatte selâm verdiği ifade ediliyor,
**b.** Bu hadisin Nesâî'deki devamında sekizinci rekatten sonra selâm verip oturduğu yerden iki rekat daha kıldığı İfâde ediliyor.
**c.** Yine burada vitrin oturarak kılınan iki rekatten sonra kılındığı ifâde ediliyor. Halbuki önceki hadiste en son olarak vitrin kılındığı ifade edilmektedir.
Nitekim Nesâî'de bu farklılığa işaret ederek şöyle demiştir: "Benim kitabımda vitrin yeri bu şekilde belirlendi. (Fakat diğer rivayetlere ters düşmektedir). Bu sebeple bu rivayetteki hatayı hangi râvinin yaptığını bilemiyorum."[1783][516]

**1344.** ...Şu (önceki) hadis-i şerifi Said (b. Ebi Arûbe) de rivayet etti. Ve Yahya b. Saîd'in dediği gibi "Bize işittirecek derecede selâm verirdi" dedi.[1784][517]

**Açıklama**

Bu hadis de lâfız itibariyle Muhammed b. Beşşâr'ın Yahya Said'den rivayet ettiği bir önceki hadisin metnine benzemektedir. Açıklama için bir önceki hadisin şerhine bakılabilir.
Hadisin Müslim'deki lâfızları şu mânâya gelmektedir: "Sa'd, ben Abdullah b. Abbas'a giderek O'na vitri sordum" diyerek hadis-i şerifi kıssası ile rivayet etmiştir. Yalnız bu hadiste Sa'd, "Aişe, Hişâm kimdi? dedi, Ben: Ânıir'in oğludur, dedim. Aişe: "Âmir ne iyi adamdı. Uhud gününde vuruldu, dedi" ibaresini söylemiştir.[1785][518]

**1345.** ...Şu (bir önceki) hadisi Muhammed b. Beşşâr da İbn Ebî Adiyy vasıtasıyla Said (b. Ebi Arûbe)'den (rivayet etmiştir). İbn Beşşâr da Yahya b. Said hadisinin aynısını (rivayet etti). Ancak (farklı olarak) "bize işittirecek derecede selâm verirdi" ibaresini nakletmedi.[1786][519]

**Açıklama**

Daha önce tercümesini sunduğumuz 1342 numaralı hadisten bu hadise gelinceye kadar olan hadislerin hepsi de ufak tefek bazı değişikliklerle 1342 numaralı hadisin tekrarından ibarettir. Netice olarak şunu söylemek mümkündür: Musannif Ebû Dâvûd (r.a.) 1342 numaralı hadis-i şerifi Katâde'den dört vasıtayla rivayet etmiştir.
Birinci vasıta Hemmâm'dır. Bilindiği gibi 1342 numaralı hadis Katâde'den musannıfa Hemmâm vasıtasıyla erişmiştir. Diğer üç hadis ise, Katâde'den musannıfa Said b. Ebî Arûbe aracılığıyla erişmiştir. Bu hadisi Müslim ile Nesaî de rivayet etmişlerdir. Fakat Nesâî'nin rivayetlerinde vitr namazının yeri yanlışlıkla değiştirilmiştir.[1787][520]

**1346.** ...Zürâre b. Evfâ'nın rivayet ettiğine göre Hz. Âişe'ye Resûlullah (s.a.)'ın gece namazı sorulmuş. O da şöyle cevab vermiştir:

Yatsı namazım cemaatle kılardı, sonra evine dönüp dört rekat namaz kılar sonra yatağına girer ve uyurdu. Abdest suyu başının ucunda örtülü olurdu. Mis vaki de (yakınına) konulurdu. Nihayet Allah Teâla onu geceleyin uyandırmak istediği saatte uyandırırdı. (Uykudan kalkınca) dişlerini misvaklar ve güzelce abdest alırdı, sonra namaza kalkar sekiz rekat namaz kılardı. Her rekatte Ummu'l-Kitab (Fatiha) ile Kur'ân'dan bir sûre ve Allah'ın dilediği kadar (âyet) okurdu. Sekizinci rekate oturuncaya kadar bu rekatlerinin hiç birinde oturmazdı (ve hiçbirisinde) selâm vermezdi. Dokuzuncu rekatte de okur ve sonra oturur, Allah'ın kendisine duâ etmesini istediği şeylerle dua eder ve dilekte bulunurdu; buna çok rağbet ederdi ve (nihayet) neredeyse ev halkını uyandıracak şekilde yüksek sesle selâm verirdi. Sonra oturarak Ümmu'l-Kitabı (ve bir sûre) okur ve oturarak rükû yapardı, ikinci (rekatte) de okuyup, oturarak rüku' ve secdeye varırdı. Allah'ın kendisine dua etmesini istediği şeylerle dua ederdi. Sonra selâm verir (namazdan) çıkardı. Resûlullah'ın namazı şişmanlayıncaya kadar bu şekilde devam etti. (ihtiyarlayıp da şişmanlayınca) dokuz rekatten iki rekat eksiltti, altı ve yedi rekate indirdi ve (vitrden sonra) oturarak iki rekat daha (kılmaya devam etti) vefat edinceye kadar (böyle idi). Allah'ın salat-u selâmı onun üzerine olsun.[1788][521]

**Açıklama**

Bu hadis-i şeriften Resûl-i Ekrem (s.a.)'in gece yatmadan önce abdest suyunu ve misvakım hazırlayıp başucunu koyduğu ve geceleyin kalkınca güzelce dişlerini mısvaklayıp abdestini aldıktan sonra dokuz rekat namaz kıldığı, bunlardan sekizinci rekatte oturup ettehiyyatu okuduğu, dokuzuncu rekatte de oturup lehiyatta bulunduğu ve Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde sallî-bârik ve Rabbena dualarını okuyarak selâm verdiği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Şafiî uleması bu ve benzeri hadislerin zahirine bakarak her iki rekatte bir teşehhıidde bulunmanın vâcib olmadığı hükmüne varmışlardır. Hanefi ulemasına göre ise, hadis-i şerifte geçen "sekizinci rekatte oturuncaya kadar bu rekatların hiç birinde oturmazdı" cümlesinden maksat, "selâm vermek için oturmazdı veya istirahat için oturmazdı. Fakat teşehhüd için otururdu" demektir. Şafiî'lere göre ise, "hiçbir şekilde asla oturmazdı" demektir. Ancak yaşlanınca gece namazlarının toplamı vitirsiz altı, vitr namazıyla birlikte yedi rekatten yukarıya çıkmamıştır. Fakat vitrden sonra oturarak kıldığı iki rekatı de bırakmamıştır. Artık gece namazları dâr-ı bekaya irtihaline kadar bu hâl uzre devam etmiştir.[1789][522]

**Bazı Hükümler**

**1.** Namaz vakti gelmeden namaza hazırlanmak ve abdest suyu ve misvak gibi lüzumlu malzemeyi hazırlamak caizdir.
**2.** Gece uykudan kalkınca dişleri misvaklamak sünnettir.
**3.** Resül-ü Ekrem (s.a.) geceleri vitrle birlikte dokuz rekat gece namazı kılarken yaşlanınca bu namazı yedi rekate indirmiştir.
**4.** Hiç selâm vermeden iki rekatten fazla namaz kılmak caizdir.
**5.** Nafile namazları özürsüz olarak oturduğu yerden kılmak caizdir.[1790][523]

**1347.** ...Şu (önceki) hadisi aynı senetle Behz b. Hakîm de rivayet etti. (Şöyle ki); "Yatsıyı kılardı. Sonra yatağına girerdi" dedi, (fakat) dört rekatı zikretmedi. (Bunun dışında) Önceki hadisi (olduğu gibi) nakletti. Bu hadiste (şu sözleri de) rivayet etti: "Sekiz rekat kılardı; kıraat, rükû ve sücûd bakımından her rekatı eşit yapardı. Bunlardan sadece sekizinci rekatte otururdu. Otururdu (fakat) selâm vermeden ayağa kalkıp bir rekat daha kılar onunla vitir yapardı. Sonra sesini yükselterek bir selâm verirdi ki, (bu sesiyle) bizi uykudan uyandırırdı. (Behz b. Hakîm), bundan sonra (önceki hadisin) mânâsını rivayet etti.[1791][524]

**Açıklama**

Bu hadisle ilgili açıklama önceki hadisin şerhinde geçtiği için burada tekrara lüzum görmüyoruz.[1792][525]

**1348.** ...Zürâreb. EbîEvfâ'nın rivayet ettiğine göre mü'minlerin annesi Aişe (r.anhâ)'ya, Resûlullah (s.a.)'in namazı sorulmuş o da (şöyle) cevab vermiştir:
Yatsı namazını halka kıldırınca evine döner, dört (rekat daha) kılardı. Sonra yatağına girerdi.
Daha sonra (Zürâre b. Ebî Evfâ bir Önceki) hadisi sonuna kadar nakletti. (Fakat) "kıraat, rükû, sücûd bakımından her rekatı eşit tutardı" (sözünü) nakletmedi; selâm (konusunda) da "bizi uyandırırdı" (sözünü) rivayet

etmedi.[1793][526]

**1349.** ...Şu (bir önceki) hadis, Sa'd b. Hişâm vasıtasıyla Hz. Âişe'den de rivayet olunmuştur. (Bu hadisi 1347 numaradaki şekliyle Yezid b. Hârûn, 1346 numaradaki şekli ile İbn Ebî Adiyy, 1348 numaradaki şekliyle Mervan b. Muaviye rivayet etmiştir). Fakat bu râvilerin hadislerinin hiçbirisi de tam değildir.[1794][527]

**1350.** ...Âişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.) geceleyin onüç rekat (namaz) kılardı. Dokuz rekatte de vitr yapardı. -Veya (Hz. Âişe) buna benzer bir şey söyledi - ve oturarak iki rekat daha kılardı. Sonra da ezanla ikâmet arasında sabah namazının iki rekat (sünnet)ini kılardı.[1795][528]

**Açıklama**

Daha önce geçen hadis-i şeriflerden de anlaşıldığı gibi Peygamber (s.a.) yatsı namazını ve son sünneti kıldıktan sonra bir süre uyur ve gecenin ikinci yarısında kalkıp vitr namazıyla birlikte içinde bulunduğu şartlara göre yedi ile onüç rekat arasında değişen sayıda gece namazı kılardı.
Bilindiği gibi gece namazı mendub olan namazlardandır. Umumiyetle geceleyin yatsı namazından sonra uyumadan veya bir miktar uyuduktan sonra kılınan namazlara gece namazı (salâtü'1-leyl) denir. Bir miktar uyuduktan sonra kalkıp kılman namazlara ise, "teheccüd namazı" denir. Teheccüd namazı, Peygamber Efendimize farzdı, ancak bu namazı nasıl kıldığı konusunda mezhep imamları arasında ihtilâf vardır. Ulemanın büyük çoğunluğuna göre ikişer ikişer yanı her iki rekatte bir selâm vererek kılardı. İmam Ebû Hanife Hazretlerine göre ise, dörder dörder kılardı.
Mevzumuzu teşkil eden hadis-i şerife göre Resul-i Ekrem (s.a.)'in yatsı namazının son sünnetini kıldıktan belli bir müddet sonra onüç rekat daha gece namazı kıldığı anlaşılmaktadır. Bu onüç rekat namaz yine bu hadis-i şerifte şu şekilde açıklanmıştır:
“**1.** Vitrle beraber dokuz rekat,
**2.** Vitirden sonra oturarak iki rekat,
**3.** Sabah namazının ezânıyla kameti arasında iki rekat daha."
Bu açıklamaya göre, Resûl-i Ekrem "biriniz geceleyin namaza kalktığı zaman önce kısa iki rekat namaz kılsın" anlamındaki 1323 numaralı hadis-i şerif gereğince önce iki rekat kısa bir namaz kılmış ve daha sonra vitrle birlikte yedi rekat daha namaz kılarak dokuz rekate tamamlamıştır. Vitri rnüteakib ve oturarak iki rekat daha kılmış ve sabah namazının iki rekat sünnetiyle beraber kıldığı rekatların toplamı onüç olmuştur.
Metinde geçen "dokuz rekatla vitr yapardı" sözü bazı nüshalarda "yedi rekatle vitr yapardı" şeklinde geçmektedir. Bu durumda 1323 numaralı hadisteki emrin gereği olarak gece namazına başlarken kılınan iki rekat hesaba katılmamış demektir.Onu da hesaba katınca toplam yine dokuz eder.
Metinde geçen "veya (Hz. Âişe) buna benzer birşey söyledi" sözü, râvinin bu hadisi, lâfızlarını aynen muhafaza ederek değil de mânâ olarak nakl ettiğini gösterir.
Bilindiği gibi hadislerin, kelime kelime Hz. Peygamberin ağzından çıktığı şekilde rivayet edilmesine "lâfzan rivayet", mana aynı olduğu halde değişik lâfızlarla rivayet edilmesine de "manen rivayet*' denir. İşte böyle manen rivayet edilen hadislerde çoğu zaman râvi lâfzı aynen muhafaza etmediğini belirtmek için; "Ev kemâ kal; yahut bunun gibi bir söz söyledi" veya "ev misle hazâ: yahut benzerini söyledi" gibi ifadeler kullanılır. Bu hadisle ilgili geniş açıklama için 1342 numaralı hadisin şerhine müracaat edilmelidir.[1796][529]

**1351.** ...Âişe (r.anhâ)'dan rivayet olunduğuna göre; Resûlullah (s.a.) dokuz rekatle vitr yaparmış. (İhtiyarladıktan) sonra yedi rekatla vitr yapmaya başlamış. Vitrden sonra oturarak iki rekat daha kılarmış. Bu iki rekatte (oturarak) okur, rükû'a varmak istediği zaman ayağa kalkıp rükû'a, sonra da secdeye varırmış.
Ebû Dâvûd dedi ki: Ebû Seleme Abdullah b. Abdurrahman 'in rivayet ettiği 1350 numaralı ve Alkâme b. Vakkashn rivayet ettiği 1351 numaralı aynı manaya gelen bu iki hadisi aynı şekilde Hâlid b. Abdilleh el-Vasıtîde rivayet etmiştir. (Hâlid) bu hadisinde, "Alkame b. Vakkâs, ey anneciğim, (Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem vitrden sonra oturarak) iki rekatı nasıl kılardı?" dedi ibaresini ilâve etti ve (sözlerine devamla bu hadisin) manasını rivayet etti.[1797][530]

**Açıklama**

Daha önce gecen hadis-i şeriflerin şerhlerinde de açıkladığımız gibi, Hz. Peygamber önceleri vitrle birlikte dokuz rekat gece namazı kılarken, sonraları ihtiyarlayınca bu namazı yedi rekate kadar indirmiştir, vitrden sonra da

oturarak iki rekat daha namaz kılmaya başlamıştır. Vitrden sonra kıldığı bu iki rekatte otururken okuduğu halde, rükû yapmak gerekince ayağa kalkıp önce rüku'a, sonra da secdeye varırmış. Bununla beraber Resûl-i Ekrem'in tatbikatında otururken okuyup ayağa kalkmadan yine oturduğu, yerden rükû' ve secde yaptığı da olmuştur. Bu hadisle ilgili geniş açıklama, 1251 numaralı hadisle 1342 numaralı hadislerin şerhinde geçtiğinden burada tekrarına lüzum görülmemiştir.
Alkâme b. Vakkâs'ın Hz. Âişe'den rivayet ettiği bu hadisi Ebû Seleme b. Abdurrahman da rivayet etmiştir. Bilindjği gibi Ebû Seleme'nin bu rivayeti, 1350 numaralı hadistir ve konumuzu teşkil eden Alkame hadisiyle aynı mânâya gelmektedir.
İşte aynı manaya gelen bu iki hadisi mânâ olarak Hâlid b. Abdullah, Alkame b. Vakkas da rivayet etmiştir. Musannif Ebû Dâvûd hadisin sonuna ilâve ettiği talik ile bunu ifâde etmek ve bu hadisin muhtelif yollardan rivayet edildiğini göstererek sıhhat derecesini ifâde etmek istemiştir. Bundan sonra gelecek olan hadiste de Hâlid b. Abdullah hadisinin senedini ve lâfzını tüm olarak nakl etmiştir.[1798][531]

**1352.** ...Âişe (r.anhâ) dedi ki:
Resûlullah (s.a.) halka yatsı namazını kıldırdıktan sonra (evine gelir) yatağına girip uyurdu. Gecenin son üçte biri girince kalkar def-i hacet eder ve abdest suyunun yanına gelerek abdest alıp mescide gider ve sekiz (rekat) namaz kılardı. Bana öyle geliyor ki kıraat, rükû ve sücûdü eşit (uzunlukta) yapardı. Sonra kalkar tek rekatle vitr yapardı. (Vitrden) sonra oturarak iki rekat daha kılardı. Sonra (sağ) yanını (yatağına) koyardı. Bazan Bilâl gelir kendisine (sabah) namazını haber verirdi. (Bu haberden) sonra hafifçe uyuklardı. Bazan da Bilâl kendisine namazı haber vermeden önce uyuklayıp uyuklamadığında şüphe ederdim. Resûlullah'ın yaşlanıncaya veya şişmanlayıncaya kadar namazı bu şekilde idi. (Hz. Âişe) biraz da şişmanlığından bahsetti. (Daha) sonra (Sa'd b. Hişâm bir önceki) hadisi (bütünüyle) rivayet etti.[1799][532]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif mânâ bakımından bir önceki hadisin benzeridir. Hatırlanacağı üzere bir önceki hadis üzerinde açıklama yaparken "Bu hadisle aynı mânâya gelen 1350 numaralı hadisi Abdullah el-Vâsıtî de rivayet etmiştir" dedikten sonra musannif Ebû Dâvûd bundan sonra gelecek olan hadiste; "Hâlid b. Abdullah hadisinin senedini ve lâfzını tüm olarak nakl etmiştir" diyerek, sözü geçen Hâlid hadisinin 1352 numarada (yani burada) lâfız ve sened bakımından tam olarak rivayet edileceğine dikkati çekmiştik.
İşte konumuzu teşkil eden bu hadis bir önceki hadisin talikinde söz konusu edilen ve bizim de şerh kısmında bahsettiğimiz Hâlid hadisidir. Ancak Hâlid hadisi musannif Ebû Davud'a aynı zamanda Sa'd b. Hişâm tarafından da erişmiştir. Bu bakımdan mana aynı olmakla beraber musannif burada hadisi kendisine Sa'd b. Hişâm'dan gelen lâfızlarla nakl etmiştir. Hadis aynı zamanda Nesâî tarafından da şu manaya gelen lâfızlarla rivayet edilmiştir: Sa'd b. Hişâm'dan; Medine'ye geldim, Hz. Âişe'nin huzuruna vardım.
Sen kimsin? dedi.
Hişâm b. Âmir'in oğlu Sa'd'ım, dedim.
Allah babana rahmet etsin, dedi. Ben:
Bana Resulullah (s.a.)'in namazından bahset, dedim. Resûlullah (s.a.)'ın namazı "şöyle şöyle idi" diye anlattı. Ben:
Evet dedim, o devamla;
Resûlullah (s.a.) gece yatsı namazını kaldıktan sonra yatağına yatar uyurdu. Gece yansı olunca kalkar tuvalet ihtiyacını giderir, abdest suyunu alır ve abdest alarak mescide girerdi. Orada sekiz rekat namaz kılardı. Bana öyle geliyordu ki o kıraatleri aynı uzunlukta, rükû ve secdeleri de aynı uzunlukta yapardı. Sekiz rekat kıldıktan sonra bir rekat da vitir kılardı. Daha sonra oturduğu yerden iki rekat daha kılar yanı üzerine yatardı. Bazan uyuklamadan önce bazan da uyuklayınca Bilâl gelir kendisini sabah namazına davet ederdi. Çok defa sabah namazına çağrılmadan önce uyuklayıp uyuklamadığı hususunda şüpheye düşerdim. Resûlullah (s.a.) yaşlanıncaya ve şişmanlayıncaya kadar namazını bu şekilde kılardı.
Hz. Âişe, Resûlullah (s.a.)'ın şişmanlığından da biraz bahsettikten sonra son zamanlarında nasıl namaz kıldığını da şöyle anlattı:
Resûlullah (s.a.) yatsıyı kıldırdıktan sonra yatağına giderdi. Gece yansı olunca kalkar abdest suyunu alır, def-i hacetini giderir ve abdest alarak mescide girerdi. Orada altı rekat namaz (teheccüd) kılardı. Ben onun namazda kıraatleri, secde ve rükûları aynı uzunlukta yaptığını zannediyorum. Altı rekatten sonra bir rekat da vitir kılardı. Daha sonra oturduğu yerden iki rekat daha (sabah namazının sünneti) kılar, sonra da yanı üzerine yaslanırdı. Bazan

uykuya dalmadan önce bazan da uykuya dalınca Bilâl gelir kendisini namaza davet ederdi. Ben çok defa Bilâl çağırmadan önce onun uykuya dalıp dalmadığı hususunda bir karara varamazdım:
Resulüllah'ın ihtiyarladığı sıralardaki namazı da işte böyleydi.[1800][533]
Bazı Hind nüshalarında bu hadisin sonuna daha önce geçen 1338 numaralı hadisin ilâve edildiği ve Ebû Davud'un sözü geçen hadisi muzdarib bulduğu için burada tekrar etmek lüzumunu hissettiğine dâir mütaleası ve bu muzdaribliği söz konusu hadiste geçen; "Resûlullah (s.a.) beş rekatle vitr yapardı" ifâdesinin İmam-ı Mâlik'in rivayetinde bulunmayışına bağladığı görülmekte ise de, asıl nüshalarda böyle bir ilâve yoktur. Ve 1338 numaralı hadisin muzdarib olduğuna dair ileri sürülen ve Ebû Davud'a âit olduğu iddia edilen mütalea gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü sözü geçen hadisle îmam Mâlik'in rivayeti arasında herhangi bir çelişki yoktur. Bunlardan birincisi mücmeldir, diğeri de onun tefsiri durumundadır.[1801][534]

**1353.** ...îbn Abbâs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre kendisi (bir gece) Peygamber (s.a.)'in odasında yatmış ve (Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem'in geceleyin) "Hakikat göklerin ve yerin yaratılışında..."[1802][535] diye (başlayıp) sûreyi sonuna kadar okuyarak uykudan kalktığını ve misvaklanıp abdest aldığını, kıyamı, rükû'u ve sücûdu uzatarak iki rekat namaz kıldığını sonra namazdan çıkıp nefes alış-verişi işitilecek kadar uykuya daldığını, sonra bunu üç defa tekrarlayarak altı rekat namaz (kıldığım) ve her defasında da misvâklandığını sonra abdest aldığım ve bu âyetleri okuduğunu daha sonra da vitr (namazı) kıldığını görmüş.
(Bu hadisi Ebû Davud'a nakleden diğer râvi) Osman dedi ki: Üç rekatle (vitr yapardı). Bunu müteakip müezzinin gelmesiyle namaza çıkardı.
(Diğer râvi) îbn İsâ ise (şöyle) dedi: Vitri kılardı. Bunu müteakip sabahın girmesiyle Bilâl gelip kendisine namazı haber verirdi. Bunun üzerine sabah namazının iki rekatlık sünnetini kılıp namaza çıkardı.
(Hadisin buraya kadarki rivayetinden) sonra (her iki râvi de) Resûlullah (s.a.)'İn; "Ey Allah'ım! Benim kalbime nur, dilime nur, kulağıma nûr, gözüme nur, arkama nur, önüme, altıma ve üstüme nûr ver ve benim nurumu büyüt"[1803][536] diyerek (namaza gittiği rivayetinde) birleşirler.[1804][537]

**Açıklama**

Hz. İbn Abbâs, Resûl-i Ekrem'in gece nasıl ibâdet ettiğini öğrenmek üzere bir geceyi Resûlullah'ın yanında geçirmek istemişti. O sırada îbn Abbâs daha bulûğ çağına ermemiş bir çocuktu ve Hz, Peygamber'in zevcelerinden Hz. Meymûne teyzesi oluyordu.
Hz. İbn Abbâs Müslim'in bir rivayetinde hâdiseyi şöyle anlatıyor: "Ben yastığa aylan uzandım. Resûlullah ile zevcesi ise, uzunluğuna yattılar..."[1805][538]
Ebû Zür'a'nın "el-tlel" isimli eserinde ise, Hz. İbn Abbâs olayı şöyle anlatmaktadır:
Ben teyzem Meymûne'ye gelerek;
"Bu gece sizde yatmak istiyorum" dedim. O da:
Bizde nasıl yatacaksın, yalnız bir döşeğimiz var, diye cevab verdi. Bunun üzerine ben de:
Benim sizin döşeğinize ihtiyacım yok. Elbisemin bir kısmını altıma yayarım yastığa gelince, ben de başımı sizin başınızla birlikte arka taraftan yastığa koyarım, dedim. Az sonra Hz. Peygamber geldi Meymûne O'na benim sözlerimi anlatınca:
"Bu Kureyş'in şeyhidir," buyurdu.
1317-1318 numaralı hadis-i şerifleri açıklarken de beyân ettiğimiz gibi Resûl-i Ekrem (s.a.)'in geceleyin ibâdete kalkış saati horozların ötmeye başladığı saatti. Çünkü 1315 numaralı hadis-i şerifte de ifâde edildiği gibi bu saat Cenab-ı Hakk'ın rahmet-i ilâhiyyesinin inmeye başladığı ve Cenab-ı Hakk'ın; "Bana duâ eden yok mu, duasını kabul edeyim?" diye nida etmeye başladığı bir andır. Bu mevzua geçen hadis-i şeriflerle birlikte ulemânın açıklamaları da nazar-ı itibara alınırsa şu hükme varılabilir:
"Gece altı eşit parçaya bölünecek olursa, genellikle bunun ilk üç parçası Resûl-i Ekrem (s.a.)'in uyku saatidir. Dördüncü ve beşinci parçası ibâdet saatidir. Son altıda bir parçası da seher vaktidir."[1806][539]
Hz. İbn Abbâs Resûl-i Ekrem (s.a.)'in gece nasıl ibâdet ettiğini gördüğü gibi ve hadis-i şerifte geçen ifâdelerle anlatmıştır.
Her ne kadar bu hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem'in uzunca iki rekat namaz kıldığı anlatılarak söze başlanıyorsa da; "Biriniz gece kalktığı zaman (önce) hafif iki rekat namaz kılsın" anlamındaki 1323 numaralı hadis gözeri ün de bulundurulursa uzunca kıldığı iki rekatten önce çok kısa iki rekat namaz daha kılmış olduğu anlaşılır. Bu iki rekat

kıldığı kabul edildiği takdirde ve daha önce geçen ve ileride gelecek olan Hz. Peygamberin geceleyin onüç rekat namaz kıldığını ifâde eden hadislerle bu hadisin arasında te'Iif de sağlanmış olur. Bununla birlikte Resûl-i Ekrem'in bazan bu kısa iki rekatlık namazı kılmadığı da düşünülebilir.
Metinde "nûr" kelimesinin tenvinli olarak zikredilmesinden maksat, nurun azametini ve sânını beyân içindir. Nurdan maksat da Hakk'ın ve gerçeğin aydınlığı ve zuhurudur. Îbnu'l-Esîr'in Nihâye'deki beyânına göre bu duada bazı organlar için nûr istemenin manası, "Ey Allah'ım! Benim bütün organlarımı hak yolunda kullan ve bana hayır yoluna devamlı çalışıp ilerlemeyi nasibeyle" demektir. Bazılarına göre ise, buradaki "hak"tan maksat "ilim ve hidâyet"tir. Resûl-i Ekrem (s.a.) altı yandan gelecek cehalet, sapıklık tehlikelerinden ve şeytanın desiselerinden korunmak maksadıyla ümmetine kalb ile birlikte bazı organlar için ve altı cihet için Allah'tan nûr istemeyi Öğretmiştir. Bu organların nûrlanmasından maksat ise, hidâyet ve marifet nûrlarına mazhar ve ma'kes olmaları, cehalet ve sapıklık zulmetinden kurtulmalarıdır. Çünkü insanı çepeçevre kuşatmış olan nefs-i emmâre ve şeytânın desiseleri insana sağ-sol, ön-arka, alt-üst olmak üzere altı cihetten gelerek onu şüphe ve vesvesenin karanlıkları içerisinde bırakır. Nûr ise asıldır. Nûr gelince, karanlığa ve şüpheye yer yoktur. Karanlık nurun çekildiği yerleri istilâ eder. Metinde geçen; "Ve benim nurumu büyüt" cümlesi kendinden önceki duaların kısa bir özeti durumundadır.[1807][540]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gece uykudan kalkınca dişleri misvâklamak ve Âl-i İmran Suresi'nin (190-200). ayetlerim okumak mus tehabdır.
**2.** Gece namazından önce uyumak ve vitri üç rekat olarak kılmak caizdir.
**3.** Gece namazından sonra "Ey Allah'ım! Benim kalbime nûr ver..." diye duâ etmek müstehabdır.
**4.** Bir âlimin yaşayışını öğrenmek ve örnek almak maksadıyla bir müddet onun yanında kalmak caizdir.
**5.** Bir kimsenin yakın akrabasından baliğ olmamış bir çocuğun bulunduğu bir odada ailesiyle yatması -cimada bulunmamak şartıyla- caizdir.
**6.** Müezzinin namaz kıldırmak üzere imamı mescide davet etmesi caizdir.
**7.** Abdestsiz olarak dokunmaksızın Kur'ân okumak caizdir. Bu konuda ittifak vardır.[1808][541]

**1354.** ...(Bir önceki hadisin) bir benzerini de Vehb b. Bakiyye, Halid vasıtasıyla Husayn'dan rivayet etmiştir. (Ancak Hâlid bu hadiste bulunan) ve "bana büyük bir nûr ver" (duasını, Allahumme lâfzını zikretmeden) nakletti.
Ebû Dâvûd dedi ki: Ebû Hâlid ed-Dâiânî de aynı şekilde Habîb'den (naklettiği) şu (bir önceki) hadiste (bulunan duayı Hâiid'in lâfızlarıyla ve "Allahumme" lâfzını zikretmeden) rivayet etti.
Aynı şekilde Seleme b. Küheyl de bu hadiste (bulunan ve "bana büyük bir nur ver" duasını "Allahümme" lâfzını zikretmeden) Ebu Rişdîn vasıtasıyla İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir.[1809][542]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif Müslim'in rivayetinde şu şekilde geçmektedir:
"Ey Allah'ım! Benim kalbime nur, dilime nur, kulağıma nur, gözüme nur, üstüme nur, altına nur, sağıma nur, soluma nur, önüme nur, arkama nur ver, bana büyük bir nur ihsan eyle."[1810][543]
Bir numara önceTci Ebû Dâvûd hadisinde ise bu rivayet, "Allahümme A'zim lî nuran = Ey Allah'ım, bana büyük bir nûr ihsan eyle" şeklinde yani "A'zîm" kelimesi "Allahümme" lâfızayla beraber olarak geçmiştir.
Müslim'in, Müsâfirîn bölümünde ise, "Allahümme azzim li nûran = ey Allah'ım! Nurumu büyüt"[1811][544] şeklinde geçmektedir. Müslim'in yine Müsâfirîn bölümündeki 191 numaralı rivayeti ise, "Allahümme A'tınî nûran = Allah'ım! bana nür ver" şeklindedir. Müellif Ebû Dâvûd bu talikleri zikretmekle bu rivayetler içerisinde en kuvvetli rivayetin başında "Allahümme" lâfzı bulunmayan "ve a'zim lîmiren = bana büyük bir nûr ver" rivayeti olduğuna dikkat çekmektir.[1812][545]

**1355.** ...el-Fazl b. Abbâs (r.a.)'den; demiştir ki:
Bir gece nasıl namaz kıldığını görmek için Peygamber (s.a.)'in yanında gecelemiştim. (Geceleyin) kalktı, abdest alıp iki rekat (namaz) kıldı. (Uzunluk bakımından) kıyamı rükû'u gibi, rükû'u da secdesi gibiydi. (Namazdan) sonra (biraz) uyudu. Sonra uyanıp abdest aldı. Sonra  misvâklandı ve Âl-i îmrân'dan den (itibaren) beş âyet okudu. Nihayet on rekat (namaz) kıhncaya kadar bu (uyuyup kalkma ve abdest alma..) işine devam etti, (namazdan) sonra

bir rekat daha kılarak onunla vitr yaptı. Bu esnada müezzin ezan okumaya başladı. Müezzin (ezanı bitirip) sesi kesilince Resûlullah (s.a.) de kalkıp hafif iki rekat daha namaz kıldı. Sonra sabah namazını kıhncaya kadar oturdu.[1813][546]

Ebû Dâvûd dedi ki: îbn Beşşâr'dan (gelen bu hadisin) bir kısmı bana gizli kaldı.[1814][547]

**Açıklama**

Hadis-i şeriften Hz. Peygamberin kıyamda kaldığı müddetin rükû'da ve secdede kaldığı müddete eşit olduğu bir başka ifâde ile kıyam, rükû ve sücûdda kaldığı müddetlerin birbirine eşit olduğu anlaşılmaktadır.
Metinde geçen "istenne: misvâklandı" kelimesi, Ebû Davud'un bazı nüshalarında "istensera = burnuna su alıp sonra dışarı attı" şeklinde geçmektedir. Yine metindeki "Âl-i Îmrân'dan beş âyet okudu" cümlesinde bulunan "beş âyet" kelimesi bazı sahih nüshalarda bulunmamaktadır. Esasen bu mevzudaki rivayetlerin çoğunluğunda da bu kelime yoktur. Bunun yerine "Resûl-i Ekrem'in geceleyin uyanınca Âl-i İmrân sûresinden on âyet okuduğu" kaydedilmektedir. Binaenaleyh bu "beş âyet" kelimesinin bulanmadığı nüshalar bu mevzudaki rivayetlerin ekseri yyetine uygun düştüğü gibi bir önce geçen 1353 numaralı hadise de uygun düşmektedir. "Beş âyet okudu" kaydı bulunan nüshanın sağlam olduğu kabul edilirse, o zaman Resûl-i Ekrem Efendimizin bazı gecelerde vakit daraldığı sebebiyle Âl-i Imrân Süresindeki sözü geçen âyetten itibaren beş âyet okumakla yetindiği, beş âyet daha okumak için vakit bulamadığı düşünülebilir. Hz. Peygamberdin vitri tek rekât kıldığını gösteren bu rivayet, bir rekatle vitr kılmanın caiz olduğunu söyleyen Şafiilerin ve taraftarlarının delilidir. Ancak daha önce de ifâde ettiğimiz gibi Hanefi ulemâsına göre, buradaki bir rekat kendisinden önceki çift rekatı tek hâle getiren rekattır. Başlı başına ayrı bir niyetle tek başına kılınan bir rekat değildir.
Bu hadis-i şerifte her ne kadar İbn Abbas'm ismi el-Fazl olarak geçiyorsa da gerek Müslim'in rivayetinde gerekse diğer rivayetlerde "el-Fazl" ismi yoktur. Esasen mutlak olarak İbn Abbas denilince Abdullah b. Abbas anlaşılır. Bu durumda el-Fazl isminin buraya râvilerden birinin hatası neticesi olarak geçmiş olması mümkündür. Yahud da bu hadise iki defa vuku bulmuştur da birine el-Fazl, diğerine Abdullah (r.a.) şâhid olmuştur, Ebû Dâvûd bu hadisin tamamını İbn Beşşâr'dan duyamadığını ifâde etmektedir. Hadisin tamamı ise, 1353 numaralı hadistir.[1815][548]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hz. İbn Abbâs, Resul-i Ekrem'in yolunu öğrenmek ve ona uymak hususunda son derece hırslı idi.
**2.** Bir âlimin hayatım örnek almak niyetiyle onu yakından takip etmek caizdir.
**3.** Hz. Peygamber (s.a.) gece namazlarında her iki rekatte bir selâm verirdi.
**4.** Bir rekatle vitr kılmak caizdir.
**5.** Vitrden ve sabah namazının sünnetinden sonra yatmayı terk etmek caizdir.[1816][549]

**1356.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
(Bir gece) teyzem Meymûne'nin yanında gecelemiştim. Gece vakti girdikten sonra; "çocuk namazını kıldı mı?" dedi. "Evet" diye cevab verdiler. Bunun üzerine geceden Allah'ın dilediği kadar (bir vakit) geçinceye kadar uyudu. (Sonra) kalkıp abdest aldı, yedi veya beş (rekat) namaz kıldı. Bunlarla vitr yaptı. Bu rekatların sadece sonuncusunda selâm verdi.[1817][550]

**Açıklama**

Hz. Peygamberin geceleyin beş rekat mı, yoksa yedi rekat mı kılmış olduğuna dair şüphe İbn Abbas'a veya ondan sonraki râvi Said b. Cübeyr'e aittir. Gerçekten bu konudaki diğer hadisler de hesaba katılırsa, Said b. Cübeyr'in bu hadisi kısaltarak rivayet ettiği anlaşılır. Bunu tespit eden Hafız İbn Hacer, Nesaî'nin rivayet ettiği bir hadise dayanarak Hz. Peygamber'in beş rekatten önce sekiz rekat daha kıldığını, toplam onüç rekat kılmış olduğunu söylüyor.[1818][551] Esasen bu mesele Resül-i Ekrem'in gece hangi saatlerde kalkıp kaç rekat namaz kıldığı meselesiyle ilgilidir ki, daha önce geçen bablarda genişçe ele alındığı gibi, bir numara sonrası hadisin şerhinde de bu hadisle ilgili açıklamada bulunulmuştur.[1819][552]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bir kimsenin yakın akrabasından baliğ olmamış bir çocuğun bulunduğu bir odada ailesiyle yatması -çımada

bulunmamak şartıyla- caizdir. Bu konuda çocuğun mümeyyiz olup olmaması arasında bir fark yoktur.
**2.** Gece namazı kılmak müstehabtır.
**3.** Bir âlimin hayatını örnek almak maksadıyla onun yanında bir müddet kalarak yaşayışını yakından tâkib etmek caizdir.
**4.** Gece namazından önce uyumak meşrudur.
**5.** Beş veya yedi rekatle vitr yapmak caizdir. Ancak bu hadis Şafiî ulemasının delilidir. Hanefi mezhebinin bu mevzudaki görüşü ve delilleri ise, 1251 ve 1334 numaralı hadislerin şerhinde geçmiştir.[1820][553]

**1357.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:
(Bir keresinde) teyzem Meymûne bint el-Hâris'in evinde geceledim. Peygamber (s.a.) yatsıyı kıldı, sonra gelip dört rekat daha kıldı. Sonra (bir süre) uyudu. (Uykudan) sonra namaza kalktı. Ben de sol tarafına durdum. Bunun üzerine beni (arka tarafından) dolandırıp sağına durdurttu. Beş (rekat) namaz kıldı, (Namazdan) sonra nefesinin sesini yahut horlamasını işitebileceğim şekilde uykuya daldı. Sonra (tekrar) kalkıp iki rekat namaz kıldıktan sonra (mescide gitmek üzere dışarı) çıktı ve sabah namazını kıldı.[1821][554]

### Açıklama

Resûl-i Ekrem (s.a.)'in yatsıdan sonra kılmış olduğu dört rekat sünnet hakkmda Hâftz jbn Hâcer şunları söylüyor: "Her ne kadar Hz. Peygamber'in bu rekatları uykudan önce kıldığına bakarak Muhammed b. Nasr bu namazın yatsı namazının son sünneti olduğunu söylemişse de, gerçekte bu söz doğru değildir. Çünkü bu söz kendisinin "salâtü'1-leyl" isimli eserindeki Minhâl b. Amr vasıtasıyla Ali b. Abdullah b. Abbâs'dan rivayet ettiği, "Resûl-i Ekrem yatsıyı kıldıktan sonra mescid-de dört rekat daha namaz kıldı. Namaz bitince mescidde kendinden başka kimse kalmamıştı. Sonra mescidden çıkıp gitti" anlamındaki hadise zıttır. Bu hadis Fahr-i Kâinat Efendimizin yatsının son sünnetini evde değil, mes-cidde kıldığını gösterir."[1822][555] Yine İbn Hacer'e göre her ne kadar bundan bir numara önce geçen Said b. Cübeyr hadisi Fahr-i Kâinat Efendimizin evde kılmış olduğu gece namazının beş veya yedi rekatten ibaret olduğunu ifâde ediyorsa da sözü geçen tbn Cübeyr hadisinde kısaltma vardır. Çünkü bu hadisi Nesâî yine Said b. Cübeyr'den şu mânâya gelen lâfızlarla rivayet etmiştir: "İbn Abbâs dedi ki, geceleyin kalktı, ikişer ikişer sekiz rekat oluncaya kadar namaz kıldı. Sonra beş rekatle vitr yaptı. Bu beş rekatin arasında otuiv madı."[1823][556] Nitekim Nesâî'nin rivayet ettiği bu hadisi Ebû Dâvûd da rivayet etmiştir. Bir numara sonra gelecektir.
Gerçekten İbn Hacer'in bu izah tarzı bir numara önce geçen İbn Cübeyr hadisiyle Nesâî'nin İbn Cübeyr'den rivayet ettiği hadisin arasım uzlaştırması ve bir numara sonra gelecek hadisi açıklaması bakımından çok güzeldir. Fakat İbn Hacer'in Nesâî'nin tezada düştüğünü iddia etmesi isabetli değildir. Çünkü bu hâdisenin ayrı ayrı zamanlarda iki defa cereyan etmiş olması ve Hz. İbn Abbâs'ın teyzesinin evinde şahid olduğu namazın şece namazı, mescidde gördüğü namazın da yatsının son sünneti olması mümkündür. Ayrıca metinde geçen "dört rekat" sözüyle "dört çift", bir başka ifadeyle sekiz rekat kast edilmiş de olabilir. Bu da îbn Hacer'in maksadına uygundur. Çünkü bu izah tarzına göre Resûl-i Ekrem'in kılmış olduğu gece namazının tümü onüç rekât eder. Bilindiği gibi Fahr-i Kâinat Efendimiz içinde bulunduğu duruma göre yedi rekat ile dokuz rekat arasında değişen sayılarda gece namazı kılardı. Metinde vitrden sonra kıldığı ifâde edilen iki rekat ise, sabah namazının iki rekatlik sünnetidir.
Hz. Peygamberin bir müddet uyuduktan sonra abdest almadan namaz kılması kendine mahsus özel bir durumdur. Halbuki ümmeti için uyku abdesti bozan hallerdendir. Malum olduğu üzere Resûl-i Ekrem'in gözleri uyuduğu halde kalbi uyumazdı.[1824][557]

### Bazı Hükümler

**1.** İbn Abbâs Resûl-i Ekrem'in sünnetini öğrenmekte son derece hırslı idi.
**2.** Nafile namazları cemaatle kılmak caizdir.
**3.** İmamlığa niyet etmemiş olan bir kimsenin arkasında namaz kılmak caizdir.
**4.** Cemaat bir tek kişi olunca imamın sağına durur.Şayet soluna duracak olursa, imam onu arkasından dolandırarak sağ tarafına getirip durdurur. İmam namaza durmuş bile olsa, soluna duran kişi için yine böyle yapabilir.
**5.** Beş rekat vitr kılmak caizdir. Ancak Hanefî ulemasına göre vitr namazı iki teşehhüdle ve bir selâmla üç rekat olarak kılınır.[1825][558]

**1358.** ...Said b. Cubeyr, İbn Abbâs'ın (şunları) söyleyerek (bu önceki) hadiseyi kendisine anlattığını haber vermiştir:
Kalktı iki rekat, (sonra) iki rekat (daha) kıldı. Nihayet (bu şekilde) sekiz rekat kılmış oldu. Sonra beş rekatle vitr yaptı. Bunların arasında oturmadı.[1826][559]

**Açıklama**

Hanefî ulemâsına göre beş rekatlık namazın arasında oturmamaktan maksat, istirahat veya selâm vermek maksadıyla oturmamaktır. Metinde geçen "oturmadı" sözü, bu beş rekat arasında teşehhüd için oturmuş olmayı nefyetmez. Bu hadis, 1356 numaralı hadisin tamamlayıcısıdır.[1827][560]

**1359.** ...Âişe (r.anhâ)'dan; demiştir ki:
Resûlullah (s.a.) sabah namazının sünnetinden önceki iki rekat (sünneti) ile beraber onüç rekat (namaz) kılardı. İkişer ikişer altı (rekat) kılardı. Beş (rekat) ile de vitr yapardı. Bu beş rekatın sadece sonuncusunda otururdu.[1828][561]

**Açıklama**

Bilindiği gibi Hz. Peygamber geceleyin kalkar Allah'a ibâdet ile meşgul olurdu. Bu mesele ile ilgili birçok teferruat bulunmaktadır. Daha önce geçen Resûlullah'ın gece namazı ile ilgili bablarda mesele çeşitli yönleriyle açıklanmıştır. Bu hadis-i şerifte de Resûl-i Ekrem'in geceleyin beşi vitr olmak üzere on üç rekat namaz kıldığı ve beş rekatın ancak sonunda oturduğu ifâde edilmektedir. Daha önce de açıkladığımız gibi gece namazlarında kaç rekatta bir selâm verileceği meselesi mezhep imamları arasına ihtilaflıdır. İmam Ebû Hanife'ye göre efdal olan gece ve gündüz nafilelerini dörder rekat; imameyne göre ise, efdal olan gündüz nafilelerini dörder, gece nafilelerini de ikişer rekat olarak kılmaktır. İmam Şafiî de bu mevzuda imameynin görüşündedir. Bu mevzu, 1326 numaralı hadisin şerhinde etraflıca açıklanmıştır. Bu hadis-i şerif, "beş rekatle vitr namazı kılmak caizdir" diyen Şafiî mezhebinin delilidir. Hanefî ulemâsına göre ise, vitr namazı üç rekattır. İki teşehhüd ve bir selâmla kılınır. Binaenaleyh Hanefî ulemâsına göre buradaki beş rekatten sadece üçü vitr namazıdır. Üç rekatten önce kılınan iki rekatın vitrle ilgisi yoktur.
"Bu beş rekatın sadece sonuncusunda otururdu" ifadesi, her ne kadar zahirde "bu beş rekatın ikinci ve dördüncü rekatlarında oturmazdı" mânâsına gelirse de, Hanefî ulemâsına göre bu cümleden maksat, "Resûl-i Ekrem ikinci ve dördüncü rekatlarda istirahat için ve selâm vermek için oturmadı. Selâm vermek için sadece beşinci rekatte oturdu" demektir. Bu cümle Resûlullah'ın ikinci ve dördüncü rekatlarda teşehhüd için oturmuş olmasını nefyetmez.
Biz bu mevzudaki mezhep imamlarının görüşlerini ve delillerini 1251 ve 1334 numaralı hadislerin şerhinde açıklamıştık. Konumuzu teşkil eden bu Ebû Dâvud hadisiyle ilgili olarak Tirmizî de şunları söylemektedir:
"Âişe'nin rivayet ettiği hadis sahihdir. Bu babda Ebû Eyyûb (r.a.)'den hadis rivayet edilmiştir. Peygamber (s.a.)'in ashabından ve sonrakilerden bazı ilim adamları, vitrin beş rekat olduğu görüşündedirler. Beş rekatın yalnız son rekatında oturulacağını söylüyorlar.[1829][562]

**1360.** ...Âişe (r.anhâ)'dan şu haber rivayet olunmuştur:
Peygamber (s.a.) sabah namazının iki rekat sünnetiyle beraber geceleyin (toplam) onüç rekât (namaz) kılardı.[1830][563]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerifte Allah Resulünün sabah namazının sünneti ve vitr namazı ile birlikte geceleyin onüç rekat namaz kıldığı ifâde edilmektedir. Buhârî'nin yine Hz. Âişe'den rivayet ettiği diğer bir hadiste de Hz. Peygamberin sabah namazının sünnetinin dışında geceleyin yedi-dokuz ve onbir rekat namaz kıldığı ifâde ediliyor.[1831][564] Nesâî'nin Yahya b. el-Cezzâr vasıtasıyla Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadiste de Resül-i Ekrem'in geceleri dokuz rekat kılarken sonraları yaşlanıp da kilo alınca yedi rekat kılmaya başladığı ifâde edilmektedir.[1832][565]
Bu durum Fahr-i Kâinat Efendimizin içinde bulunduğu duruma göre bazan yedi, bazan dokuz, genellikle onbir, sabah namazının iki rekat sünneti sayılacak olursa, onüç rekat kıldığını gösterir.[1833][566]

Her ne kadar İmam Mâlik'in Muvatta'ında Nesâî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resûlü'nün "sabah namazının sünnetinden onüç rekat kıldığı ifâde ediliyor[1834][567] ve Buhârî'nin Abdullah b. Yûsuf dan rivayet ettiği hadiste de bu mânâ te'ki'd ediliyorsa da[1835][568] bu durum Zürkânî'den nakl ettiğimiz izah tarzına aykırı değildir. Çünkü İmam Mâlik'in ve Buhârî'nin rivayet ettiği bu on üç sayısına yatsı namazının son sünneti katılmıştır, yahutta 1323 numaralı hadis-i şerifte ifade edilen Hz. Peygamberin gece namazına başlamadan önce kıldığı kısa iki rekat namaz katılmıştır. Bu yüzden vitrle birlikte geceleyin kılmış olduğu namazların sayısı, sabah namazının sünneti hariç, on üç rekata yükselmiştir. Bu ilâve edilen iki rekat Resûl-i Ekrem'in vitrden sonra oturarak kılmış olduğu 1340 numaralı hadis-i şerifte belirtilen iki rekat olabilir.
Aynı şekilde Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği, "Resûlullah (s.a.) ne Ramazanda ne de Ramazandan başka gecelerde onbir rekatten fazla namaz kılmış değillerdi. Dört rekat namaz kılardı. Artık onların güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra dört rekat (daha) kılardı, onların da güzelliğini ve uzunluğunu sorma! Sonra üç rekat namaz kılardı."[1836][569] anlamındaki hadiste de Resûl-i Ekrem'in gece kıldığı namazların onbir rekat olduğu ifâde edilirken bu sayıya sabah namazının iki rekatlık sünneti katılmamıştır.
Başlığımızı teşkil eden Ebû Dâvûd hadisi Müslim'de şu mânâya gelen lâfızlarla rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.)'in gece namazı on rekat idi. Bîr secde ile de vitr yapar ve sabahın iki rekat sünnetini kılardı. Bu suretle (kıldığı namazlar) onüç rekat olurdu."[1837][570] Hanefî ulemâsından Bedreddin el-Aynî bütün bu hadisleri gözden geçirdikten sonra şu hükme varmıştır:
**a.** Buharî'nin teheccüd bölümünün onuncu babında rivayet ettiği hadis Resûl-i Ekrem'in muhtelif zamanlarda kıldığı gece namazlarıyla ilgilidir. Bazan yedi, bazan dokuz bazan da sabah namazının sünneti dışında onbir rekat gece namazı kıldığını ifâde eder.
**b.** Müslim'in müsâfirîn bölümünde rivayet ettiği 128 numaralı hadis-i şerif ise, Resul-i Ekrem'in gece namazlarında ekseriyetle rivayet ettiği sayıyı gösterir.[1838][571]

**1361.** ...Âişe (r.anhâ)'dan rivayet edildiğine göre Allah Resulü (s.a.) yatsıyı kıl(ar)dı, sonra ayakta sekiz rekat (daha) kıl(ar)dı. İki rekat de (sabah olunca) iki ezan (ezanla-ikâmet) arasında kılardı ve bu iki rekatı (hiçbir zaman) bırakmazdı. (Bu hadisi Ebû Davud'a nakleden diğer râvi) Ca'fer İbn Müsâfir rivayetine (bir) "oturarak" (kelimesi) ilâve ederek "iki ezan arasında oturarak iki rekat" (namaz kılardı) demiştir.[1839][572]

### Açıklama

Bu hadis -i şerifte vitr namazından bahsedilmemiştir. Eğer Hanefî ulemâsının üç rekat olduğunu kabul ettiği vitr namazından da bahsedilmiş olsaydı, bir önceki hadiste ifade edildiği gibi gece, sabah namazının dışında onbir rekat namaz kıldığı ifade edilmiş olacaktı. Fakat Şafîîlerin ve taraftarlarının dediği gibi Resûl-i Ekrem'in vitr namazını bir rekat olarak kıldığı kabul edilecek olursa, o takdirde bu hadis-i şerifte hem bir rekatlık vitr namazından hem de 1340 numaralı hadiste Resûl-i Ekrem'in vitr namazından sonra oturarak kıldığı iki rekat namazdan bahsedilmemiştir. Bu hadisle ilgili tamamlayıcı açıklama bir önceki hadisin şerhinde geçmiştir. Senedde görüldüğü gibi bu hadis-i şerifi musannif Ebû Davud'a iki ayrı râvi rivayet etmiştir. Bunlardan birisi Nasr b. Ali diğeri de Ca'fer b. Müsa-fir'dir. Sunmuş olduğumuz tercüme Nasr b. Ali'nin rivayet ettiği metne aittir.. Cafer b. Müsafir'in metninde ise, Resûl-i Ekrem'in sabah namazının sünnetini "oturarak" kıldığı ifade edilmektedir. Bu mevzu ile ilgili olarak Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin rivayet ettiği hadislerin hiçbirinde bu "oturarak" kaydı bulunmadığından hadis sarihleri bu kaydın Cafer b. Müsâfir'e ait bir vehm olduğu kanaatine varmışlardır.[1840][573]

**1362.** ...Abdullah b. Ebî Kays'dan; demiştir ki:
Âişe (r.anhâ)'ya; "Resûlullah (s.a.) kaç rekat vitr kılardı?" diye sordum. (Bana cevabında) dedi ki:
(Bazan) dört (rekat)le birlikte üç rekat, (bazan) altı rekat ile birlikte üç rekat, (bazan) sekiz rekat ile birlikte üç rekat (bazan da) on rekat ile birlikte üç rekat kılardı. Vitri yediden az, on üçten fazla kılmazdı.
Ebû Dâvûd dedi ki: (Bu hadisi bana rivayet eden iki râviden birisi olan) Ahmed b. Salih (bu hadise şunları da) ilâve etti: (Abdullah b. Kays dedi ki:)
(Âişe), Peygamber (sallallahü aleyhi veselîem) '"Sabah namazından önceki iki rekatle vitr yapmazdı" dedi. Ben de: Vitr yapmazdı ne (demek)dir? dedim.
(Yani) bunu terk etmezdi, diye cevab verdi ve Ahmed b. Salih (hadisinde); "altı rekat ile birlikte üç rekat (kılardı)" sözlerini de rivayet etmedi.[1841][574]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif vitrin üç rekat olduğunu söyleyen Hanefî ulemâsının delilidir. Çünkü burada vitr namazı kendisinden önce kılınan gece namazlarından ayrı ve üç rekat olarak gösterilmiştir. Hz Âişe'nin ifâdesinden; "Hz. Peygamberin bazan önce dört rekat gece namazı kıldığı arkasından da ayrıca vitr namazı olarak üç rekat daha kıldığı bazı gecelerde de vitrden önce kıldığı gece namazları sayısının altı'ya, sekiz'e ve on'a kadar yükseldiği bir gecede vitr ile birlikte kıldığı gece namazlarının yedi rekatten aşağı düşmediği gibi onüç rekatten yukarıya da çıkmadığı" anlaşılmaktadır. Hz. Âişe'nin bu hadisinde Hz. Peygamberin vitri üç rekat olarak kıldığı açıkça ifade edilmiş olmakla beraber, vitrin ikinci rekatında oturulup oturulmadığına ve ikinci rekatte selâm verilip verilmediğine dâir bir açıklama yoktur. Ancak ikinci rekatte oturup selâm vermeden kalktığı ve selâmı üçüncü rekatte verdiği yine Hz. Âişe'nin rivayet ettiği 1342 numaralı hadiste Hz. Peygamberin vitrle birlikte kıldığı dokuz rekatlık gece namazı anlatılırken 'sekizimi rekatte otururdu, do kuzun ucu rekatte de selâm verirdi" sözleriyle dile getirilmiştir.
Bu hadisi Ebû Davud'a tercümesini sunduğumuz lâfızlarla rivayet eden râvi Muhammed b. Seleme'dir. Aynı hadisi Ebû Davud'a bir de Ahmed b. Salih rivayet etmiştir. Ahmed'in rivayetinde Hz. Âişe'nin; "Hz. Peygamber sabah namazının sünnetiyle vitr yapmazdı" dediği, Abdullah b. Kays'ın da "vitr yapmaz ne demektir?" diye sorduğu bunun üzerine Hz. Âişe'nin, "yani terketmezdi" diye cevab verdiği ilâve edilmektedir. Bu durumda Hz. Âişe'nin; "sabah namazının sünnetiyle vitr yapmazdı" sözünde "îtâr" kelimesinin "terk" anlamına kullanıldığı (yine kendi açıklamasından) anlaşılmaktadır.[1842][575]

**1363.** ...el-Esved b. Yezîd'den rivayet olunduğuna göre, kendisi (birgün) Hz. Âişe'nin yanma varıp Resûlullah (s.a.)'in geceleyin kıldığı namazı sormuş. (Hz. Âişe de şöyle) anlatmıştır:
Geceleyin onüç rekat namaz kılardı. Sonra iki rekatı terk' etti. Onbir rekat kılar oldu. Daha sonra vefat etti. Vefat ettiği sıralarda geceleri dokuz rekat kılmakta idi've geceleyin (kıldığı) namazın sonuncusu da vitr olurdu.[1843][576]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem (s.a.) geceleri vitr namazı ve vitr namazından sonra oturarak kıldığı iki rekat ile birlikte onüç rekat namaz kılarken daha sonra bunların iki rekatını terk ederek vitrden sonra oturarak kıldığı iki rekat namaz dahil vitrle birlikte toplam onbir rekat gece namazı kılmaya başlamıştır. Daha sonra yaşı ilerleyince iki rekat daha azaltarak vitrden sonra oturarak kıldığı iki rekat dahil vitrle birlikte kıldığı gece namazlarının sayısını dokuz rekate indirmiştir. Geceleri dokuz rekat namaz kılmaya devam ettiği günlerde dâr-ı bekaya irtihal etmiştir. Burada zikredilen sayılara sabah namazının iki rekatlık sünneti dahil değildir. Resûl-i Ekrem (s.a.)'in gece namazları Müslim rivayetinde yine Hz. Âişe tarafından şu şekilde anlatılır:
"Biz onun misvâkını ve abdest suyunu hazırlardık. Allah da onu geceleyin ne zaman uyandırmak dilerse uyandırırdı. Bunu müteakip dişlerini mîsvaklar, abdest alır ve dokuz rekat namaz kılardı. Bu rekatların yalnız sekizincisinde oturur da Allah'ı zikreder, O'na hamd eyler ve duada bulunurdu. Sonra selâm vermeden ayağa kalkar, dokuzuncu rekatı de kılardı. Sonra oturarak Allah'ı zikreder ona hamdeyler ve duada bulunurdu. Sonra bize işittirecek derecede selâm verirdi. Selâm verdikten sonra oturduğu yerden iki rekat namaz kılardı, işte yavrum bu namaz onbir rekattır. Nebi (s.a.) yaşlanıp et tutunca vitri yedi rekat kılmaya başladı. Bu iki rekatı yine eskiden kıldığı gibi kıldı. Böylece bu da dokuz rekat oldu yavrucuğum."[1844][577] Bu mevzu 1360 numaralı hadisin şerhinde genişçe açıklanmıştır.[1845][578]

**1364.** ...İbn Abbâs'ın azatlısı Küreyb demiştir ki: İbn Abbas'a; "Resûlullah (s.a.)'in geceleyin kıldığı namaz nasıldı?" diye sordum da (bana şöyle) cevab verdi:
Kendisi (tezyem) Meymûne'nin nezdinde iken bir gece yanında kaldım. (Önce) uyudu. Nihayet gecenin üçte biri veya yarısı geçince uyandı ve içinde su bulunan bir tuluma uzandı, abdest aldı ve (teyzem Meymûne de) onunla birlikte abdest aldı. Sonra (Hz. Peygamber namaza) kalktı, ben de yanına varıp soluna durdum. Bunun üzerine beni (alıp) sağına durduttu. Sonra kulağımı okşarcasına elini başımın üzerine koydu. Güya beni uyandırmak istiyordu. (Önce) kısa iki rekat namaz kıldı. (Kendi kendime; galiba) her rekatte (sadece) Fatiha okudu, dedim. Sonra selâm verip (tekrar) namaza durdu. Nihayet vitirle beraber (toplam) onbir (rekat) namaz kıldı. Sonra (yine) uyudu. O sırada Bilâl gelip de "Namaz ya Resûlallah!" deyince, kalkıp iki rekat (daha) kıldı, sonra cemaate namaz kıldırdı.[1846][579]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem'in eliyle İbn Abbâs'ın kulağını tutmasından maksadı, onun uykusunu dağıtmaktır. Nitekim İbn Abbâs'ın buradaki sözünden de anlaşılan budur. îbn Abbâs Müslim'in bir rivayetinde bu hadiseyi şu mânâya gelen lâfızlarla anlatıyor: "Resûlullah (s.a.) elimden tutarak beni sağ tarafına durdurdu. Bundan sonra artık ben uyukladım mı, kulağımın yumuşağını tutardı.[1847][580]

Bu hadis-i şerifte geçen onbir rekatlık gece namazına vitr namazı dahildir, fakat iki rekatlık kısa namaz dahil değildir. Eğer bu iki rekat de katılacak olursa, Resûl-i Ekrem'in o gece vitrle beraber kıldığı namazların sayısı 13 rekate yükselir.

Hz. BilâTin namaz vaktinin geldiğim hatırlatmasıyla beraber derhal uykudan kalkıp kıldığı iki rekat ise, sabah namazının sünnetidir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi uykudan kalkınca abdest almadan namaz kılmak Hz. Peygambere has özel bir durumdur. Çünkü Resûl-i Ekrem'in gözleri uyur, fakat kalbi uyumazdı.

Resûl-i Ekrem'in gece namazına başlarken kıldığı iki rekatı gören İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'in bu namazın her iki rekatında de sadece Fatiha okuduğuna hükmetmesi iki sebepten ileri gelebilir.

**1.** Resûl-i Ekrem'in bu namazı sesli olarak kılmış olması ve İbn Abbâs'ın da zamm-ı sûre okumadığını kesinlikle anlamış olması ile,

**2.** Resûl-i Ekrem'in bu namazı çok kısa kılmış olması sebebiyle zamm-ı sûre okumadığına hükmetmiş olabilir.[1848][581]

**1365.** ...İbn Abbâs (r.a.)'dan; demiştir ki:

Teyzem Meymûne'nin nezdinde gecelemiştim. Peygamber (s.a.) geceleyin kalktı, sabah namazının iki rekatlık sünnetiyle birlikte onüç rekat (namaz) kıldı. Ben her rekatteki kıyamının (suresini-okuyacak) kadar, (sürdüğünü) tahmin ettim.[1849][582]

(Bu hadisi Ebû Dâvûd'â rivayet eden diğer ravi) Nûh b. Habîb sabah namazının iki rekatlık sünnetinin de bu onüç rekatten (sayılmış) olduğunu söylemedi.[1850][583]

**Açıklama**

Bu hadisi musannif Ebû Davud'a rivayet eden iki râvidir.Bunlardan birisi yahyâ b. Mûsâ) diğeri de Nûh b. Habîb'dir. Sunmuş olduğumuz tercüme Yahyâ b. Musa'nın rivayet ettiği lâfızlara aittir ve Yahya'nın bu rivayetinde Hz. Peygamber'in geceleyin sabah namazının sünneti ve vitr namazı ile birlikte onüç rekat namaz kıldığı açıkça belirtilmiş, bu sayıya gece namazlarına başlarken kılman kısa iki rekat dâhil edilmemiştir.

Nuh'un rivayetinde ise, sadece Resûl-i Ekrem'in geceleyin onüç rekat namaz kıldığı belirtilmiş, fakat bu sayıya sabah namazının iki rekatlık sünnetinin dâhil olup olmadığından söz edilmemiştir. Bu durumda iki ihtimâl vardır:

**a.** Bu onüç sayısına ya sabah namazının iki rekatlık sünneti de dahildir,

**b.** Yahut da bu sayıya her zaman gece namazlarına başlarken kıldığı kısa iki rekat dahil edilmiştir.

Bu ikinci ihtimâl bir önceki hadise uygun düştüğü için birinci ihtimâle göre daha kuvvetlidir.[1851][584]

**1366.** ...Zeyd b. Hâlid el-Cühenî (r.a.)'den; demiştir ki:

(Bu gece) Resûlullah (s.a.)'in nasıl namaz kıldığını gözetleyeceğim; dedim, ve; eşiğini -yahut çadırını- yastık edindim. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kısa iki rekat namaz kıldı, sonra iki rekat uzun (ama çok) uzun iki rekat namaz kıldı. Sonra iki rekat daha kıldı. Bunlar kendilerinden önceki iki (rekat)den kısaydılar. Sonra iki rekat daha kıldı. Bunlar da kendilerinden Önceki iki (rekat)den kısaydı(lar). Sonra iki rekat daha kıldı. Bunlar da kendilerinden önceki iki (rekat)den daha kısaydılar. Sonra iki rekat daha kıldı, bunlar da kendilerinden önceki iki (rekat)den kısaydılar, sonra vitr yaptı, işte bütün bunlar on üç rekattır.[1852][585]

**Açıklama**

"Eşiği yastık edinmek" ten maksat, onu yastık gibi başının altına alarak üzerine yatmak demektir.Buradan anlaşılıyor ki, Hz. Zeyd Resûl-i Ekrem'in geceleyin nasıl namaz kıldığını görmek için onun yataktan kalkmasını da eşikte yatarak beklemiştir. Bu da Hz. Zeyd'in Fahr-i Kâinat Efendimizi yatağında uyurken gözetlemediğini ancak yatağından kalktıktan sonra gözetlediğini gösterir. Çünkü onun yatak halini ailelerinden başkasının gözetlemesi haramdır. Yataktaki hâli ise, aileleri tarafından gözetlenir. Bu suretle onun insanlara kapalı olan hiçbir hâli kalmaz.

Hayatının bütün safhaları hiç bir gizli tarafı kalmayacak şekilde incelendikten sonra yine de iffet semasının bir güneşi olarak kalmak, sadece Resül-i Ekrem'e ve diğer Peygamberlere ait bir mucizedir. Peygamberlerin dışındaki insanların hayatının böylesine gözlenmeye tahammülü yoktur. Çünkü o zaman neticesi sahibini ebedî hicaba mahkûm edecek nice gizli günahlar ve nefreti mucib nice haller ortaya çıkar. Allah, "settârü'1-uyûb" ismiyle bu günahları gizlemiş ve araştırılmasını yasaklamıştır.
Daha önce geçen 1323 numaralı hadis-i şerifte belirtildiği gibi Resûl-i Ekrem (s.a.) her gece namaza kalktığı zaman kısa iki rekat namaz kılardı ve ümmetine bunu tavsiye ederdi. Bu sebeple gece namazlarına bu iki rekatle başlamak müstehab olmuştur. Konumuzu teşkil eden hadîs-i şerifte Hz. Zeyd bu iki rekat dahil vitr namazıyla birlikte o gece Resûl-i Ekrem'in onüç rekat namaz kıldığını tespit etmiştir. Yine Hz. Zeyd'in ifadesinden anlaşıldığına göre, bu sayıya sabah namazının iki rekat sünneti dahil değildir. Aliyyü'l-Kaarî'nin Mirkat'taki Münâvi'nin de Şerhü'ş-ŞemâiTdeki beyânlarına göre, bu hadise bir yolculuk esnasında geçmiştir.[1853][586]

**1367.** ...Abdullah b. Abbâs (r.a.)'ın haber verdiğine göre kendisi (birgün) Peygamber (s.a.)'in eşi Meyrnûne'nin nezdinde gecelemiştir. -ki Meymûne kendisinin teyzesidir.- (Hz. İbn Abbâs o geceki müşahedelerini şöyle) anlattı:
Ben yastığın enine yattım. Resûlullah (s.a.) de ailesiyle birlikte uzunluğuna yattı ve hemen uyudu. Nihayet gece yarısı yahut ondan az önce veya sonra uyanıp oturdu. Yüzünden eliyle uykuyu silmeye başladı. Sonra Âl-i İmrân Sûresi'nin sonlarındaki on âyeti okudu ve asılı duran bir tuluma uzanıp ondan abdest aldı. Abdestini de güzel aldı. Sonra kalkıp namaz kıldı. Abdullah (b. Abbâs devamla) dedi ki: Ben de kalkarak Resûlullah (s.a.)'in yaptığı gibi yaptım. Sonra varıp yanı başında namaza durdum. Derken Resûlullah (s.a.) sağ elini başımın üzerine koydu ve kulağımdan tutarak onu büktü. Hemen arkasından iki rekat namaz kıldı. Sonra iki rekat daha, sonra iki rekat daha, sonra iki rekat daha, sonra iki rekat daha, sonra iki rekat daha, kıldı. -(Râvi) Ka'nebî "altı defa (kıldı)" dedi. Sonra vitr yaptı ve yattı. Nihayet kendisine (namaz vaktinin geldiğini haber vermek üzere) müezzin gelince, kalkıp kısa iki rekat (namaz) kıldı ve çıktı. (Mescidde) sabah namazını kıldı(rdı).[1854][587]

**Açıklama**

Bu hadis-i şerif gece namazlarının ikişer ikişer kılınacağını söyleyen İmam Şafiî ve İmameyn'in delilidir.
Kâdî İyaz "Bu hadisin bir başka rivayetinde Hz. İbn Abbâs'ın teyzesinin nezdinde kaldığı gece teyzesinin hayızlı olduğu ifâdesinin bulunduğunu, bu sözün rivayet itibariyle zayıf olmasıyla birlikte: Hz. İbn Abbâs'ın teyzesinin yanında bulunduğu gece o odada cinsî münasebette bulunulmadığına delâlet etmesi bakımından çok güzel olduğunu" söylüyor. Gerçekten Peygamber (s.a.)'in ailesine ihtiyacı olduğu bir gecede ne İbn Abbâs teyzesinin yanında kalmak ister, ne de buna Hz. Peygamber razı olur. Ulemâ bu durumları da nazar-i itibara alarak bu hadisin "cima olmadığı takdirde bir kimsenin akrabasından olan bir çocuğun bulunduğu bir odada zevcesiyle beraber yatabileceğine" delâlet ettiğini söylemişlerdir. Her ne kadar bu hadis-i şerifte Hz. İbn Abbâs'ın yaşıyla ilgili bir açıklama yoksa da Ahmed b. HanbeP-in bir rivayetinde bu sırada Hz. İbn Abbâs'ın on yaşında olduğu ifade ediliyor.[1855][588] Bu bakımdan çocuğun mümeyyiz olması da buna bir engel değildir.
Metinde geçen "yüzünden uykuyu silmek" tâbiri mecazidir. Uykunun te'sirini gidermek anlamında kullanılmıştır. Resûl-i Ekrem'in İbn Abbâs'ın kulağını çekmesi bazılarına göre namaza ve namazda nereye duracağına dikkati çekmek içindir. Bazıları da bunu uykusunu açmak için yaptığım söylemişlerdir. Bu ikinci görüş daha çok beğenilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak 1364 numaralı hadisin şerhine de müracaat edilebilir.[1856][589]

**Bazı Hükümler**

**1.** Gece uykudan kalkınca Âl-i îmrân Sûresi'nin (190-200). ayetlerim okumak müstehabtır.
**2.** Kur'ân-ı Kerim sûrelerini Âl-i İmrân Sûresi gibi isimlerle adlandırmak caizdir.
**3.** Bir âlimin yaşayışını öğrenmek ve Örnek almak maksadıyla bir müddet onun yanında kalmak caizdir.
**4.** Bir kimsenin yakın akrabasından baliğ olmamış bir çocuğun bulunduğu odada cima' olmamak şartıyla ailesiyle yatması caizdir.
**5.** Müezzinin namaz kıldırmak için imamı mescide davet etmesi caizdir.
**6.** Abdestsiz olarak ezbere -veya Kur'âna dokunmamak şartıyla yüzüne-Kur'ân okumak caizdir.Bu konuda ittifak vardır.
**7.** Vitri gece namazlarının en sonuna bırakmak müstehabtır.Fakat gece kalkabileceğinden emin olmayan kimseler için vitri yatmadan kılmak daha iyi olur.
**8.** Vitri kıldıktan sonra yatmak meşrudur.

**9.** Namaz vaktinin girdiğini ilân etmek için müezzin tayin etmek müstehabtır.
**10.** Sabah namazının sünnetim evde kılmak müstehabtır.
**11.** Sabah namazının sünnetini kısa kılmak müstehabtır.[1857][590]

**27. Namazda Aşırılıktan Sakınmak, Orta Yolu Tutmak**

**1368.** ...Âişe (r.anhâ)'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:
"Kendinizi güç yetirebileceğiniz amellere veriniz. Çünkü siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah katında amellerin en sevimlisi, az bile olsa, devamlı olanıdır."
Nitekim Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir amel işledi mi ona devam ederdi.[1858][591]

**Açıklama**

Hadis-i şerifte ibâdetle ilgili olarak; "gücünüzün yettiği amelleri işleyiniz, gücünüz yetmediği için devam edemeyeceğiniz amellere girişmeyiniz. Çünkü gücünüzün yetmeyeceği ameller size bıkkınlık verir. Bu yüzden onu terketmek mecburiyetinde kalırsınız. Siz bıkmadan ibâdete devam ettikçe, Allah da onun mükâfatını vermeye devam eder. Fakat siz bıkıp da bu amelinizi bırakıverecek olursanız, Allah sizin bu bıkkınlığınıza ve amelinizi terk edişinize karşılık olarak bu ibâdetiniz için size vermekte olduğu mükâfatı keser. Yani siz ibâdetinize son vermedikçe Allah da sevabına son vermez" buyruluyor. Metinde geçen "Allah usanmaz" tâbiri melzûm - lâzım alakasıyla mecazen "Allah terk etmez" anlamında kullanılmıştır. Yani melzûm söylenmiş lâzım kast edilmiştir. Her ne kadar bu hadis ibâdetlerle ilgili olarak insanın gücünün yettiği ve devamlı yapabileceği amellere sarılmayı tavsiye ediyorsa da bu tavsiye aslında, sadece ibâdetlere ait değildir. İbâdetler dışında olan diğer meşru işler de bu tavsiyenin kapsamına girmektedir. Meşru olan işlerin Allah'a en hoş geleni ve mükâfata en çok lâyık olanı az bile olsa devamlı ve düzenli olarak yapılanıdır.
Öyleyse mühim olan çokluk değil, düzenli ve devamlı olmaktır. Bu da ifrat ve tefritten sakınarak iki uç arasında bir derece (itidal) sağlamakla mümkündür. Hz. Âişe hadisin sonunda, Resûlullah'ın tatbikatına ait tespitlerini "Resûlullah (s.a.) bir amel işledi mi ona devam ederdi" sözleriyle ifâde ediyor. Bu söz Hz. Âişe'ye aittir. Bilindiği gibi hadisin metnine râvi tarafından ilâve edilen bu gibi sözlere "müdrec" denir.[1859][592]

**Bazı Hükümler**

**1.** Bütün amellerde aşırılıklardan sakınarak orta yol tutulmalıdır. Çünkü ifrata veya tefrite sapmak mekruhtur.
**2.** Hz. Peygamber (s.a.) ümmetine karşı son derece şefkatlidir. Onların meşakkatli işlerden sakınmalarını ister, ümmeti için hayırlı olmayan herhangi bir işi emretmediği gibi güçlerinin yetmeyeceği bir işi de emretmez. Çünkü ibâdetlerde esas olan huşu, diğer işlerde verimi sağlayan sevgi ve istektir. Gücün yetmeyeceği amellerde ise huşûdan ve istekten hiç bir eser kalmaz. Cenab-ı Hak da hayırlı bir işe başlayıp da sonra onu terk edenler hakkında şu ifâdeleri kullanmaktadır: "Onların (yeni bir âdet olmak üzere) ihdas ettikleri ruhbanlığa gelince, onu üzerlerine biz farzetmedik. Ancak (onlar bunu sırf) Allah'ın rızasını aramak için yaptılar. Fakat buna hakkıyla riâyet etmediler. Biz de içlerinden (gerçek) iman edenlere mükafatlarını verdik. Onlardan bir çoğu ise (doğru yoldan) çıkanlardı."[1860][593]
**3.** Bu hadis "gecenin tümünü ibâdetle geçirmek mekruhtur" diyen cumhûr-ı ulemânın delilidir. Nitekim İmam Mâlik de bu görüşte idi. Sonradan, sabah namazına kalkmaya engel olmuyorsa, bütün bir geceyi ibâdetle geçirmekte bir sakınca olmadığını söylemiştir.[1861][594]

**1369.** ...Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) Osman b. Maz'ûn'u çağırmış ve yanına gelince: "Ey Osman, sen benim sünnetimden yüz mü çeviriyorsun?" buyurmuştur. Osman da; "Vallahi, hayır ya Resûlallah! Bilâkis ben senin sünnetini istiyorum" diye cevab vermişti. (Bunun üzerine Hz. Peygamber): "Gerçekten ben uykuda uyurum, namaz da kılarım; oruç da tutarım, iftar da ederim. Kadınlarla da evlenirim. Ey Osman, Allah'dan kork, çünkü senin üzerinde ehlinin de hakkı vardır. Senin üzerinde müsâfirin hakkı vardır ve senin üzerinde nefsinin hakkı vardır. Oruç tut, iftar da et; namaz kıl, uyku da uyu!" buyurmuştur.[1862][595]

**Açıklama**

Resûl-i Ekrem (s.a.) "Ey Osman, sen benim sünelimden yüz mü çeviriyorsun?" buyurmakla, "sen genişlik ve müsamaha dini olan ve ifrat ile tefritten uzak İslâm dinini mi terk ediyorsun?" demek istemiştir. Gerçekten İslâm oruç tutmayı emretmekle beraber iftar etmeyi de emreder. Çünkü iftar oruç tutmak için insana güç ve kuvvet kazandırır. İslâm gece namaz kılmak için uykudan kalkmayı tavsiye etmekle birlikte, geceleyin istirahat için yatıp uyumayı da emreder. Çünkü uyku insana daha rahat ve daha huşulu namaz kılma gücü kazandırır.
İslâm insanı arzu ve fıtrî meyilleriyle birlikte, olduğu gibi, kabul eder. Hıristiyanlıkta olduğu gibi bu arzu ve meyillerin tamamen sökülüp atılmasını istemez. Lâkin bu arzu ve meyilleri yaratılış hikmeti doğrultusunda terbiye ederek ferdin ve toplumun maslahatını gerçekleştirir. Farz olarak öyle bir dereceyi ister ki, onun altında artık insanî bir yaşayış mümkün değildir. Bu seviyenin üzerine yükselmeyi ise, farz olarak değil, nafile olarak ister. Hiç bir zaman nefislere baskı yapmaz ve hayattaki cinsî duyguları hakîr görmez. Yahudilik enâniyet, hırs ve şehevî hislere gem vuramamasıyla beşeriyetin çocukluk devrini, Hıristiyanlık hayal ve rüya âleminde dolaşmasıyla beşeriyetin gençlik çağını temsil eder. Müslümanlık ise, bu devreden sonra gelen olgunluk devrini temsil eder ki, o her şeyi kendi aslîyetine uygun kılar. Ne tamamıyla dünyaya bağlanır ne de tamanıen dünyadan kopup âhirete yönelir. Bilâkis bir ölçü ve ahenk içerisinde dünyadan da âhiretten de nasibini ahr. Böylece hıristiyanhk hakiki vazifesini yerine getirmeye çalışan fakat devamlı olması mümkün olmayan bir nizamdır.
Metinde geçen "senin üzerinde ehlinin hakkı vardır" cümlesindeki "ehl" kelimesiyle insanın nafakasını te'min etmekle mükellef olduğu aile efradı, usûl ve furûu ve yakın akrabası kasd edilmiştir. İmamtti ehline karşı yerine getirmekle mükellef olduğu vazifesi ise, onların zarurî olan dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarını te'min etmektir. Ev sahibinin misafire karşı görevi ise, güler yüzle karşılayıp güzel güzel sohbet etmek ve izzet-ü ikramda bulunmaktır. Nefsin insan üzerindeki hakkı ise helâl yollardan olmak şartıyla vücudun yemek içmek, uyumak, evlenmek gibi kaçınılmaz ihtiyaçlarım temin etmektir. Vücudun bu ihtiyaçları karşılanmazsa, nihayet birgün kendisinde ibâdet edebilme gücü de kalmaz.[1863][596]

**Bazı Hükümler**

**1.** Hz. Peygamber ümmetine çok şefkatli idi. Devamlı olarak ümmetinin maddi ve manevi kazancım düşünürdü.
**2.** Her türlü davranışınlarında ümmetine aşırı hareketlerden sakınmayı ve güç yetiremeyecekleri ağır işlerin altına girmemelerini ve orta yolu tutmalarını tavsiye ederdi. Bu mevzuda ölçü, zindelik ve şevkin devamlı olmasıdır. Şevk devam ettiği sürece geceleyin nafile ibâdete devam edilebilir ve şevk bitince yatıp uyunur.
**3.** Zevcenin ve müsafirin hakkını yerine getirmek ve nefsin isteklerini helâl yollardan ve aşırılıktan sakınarak karşılamak lâzımdır.
**4.** Nafile oruç tutmakta iken müsafiri gelen kimsenin konuklarına hakkıyla ikram ve gönüllerini hoş edebilmek içni orucunu bozması müstehabtır.
**5.** İbâdette matlub olan farzların nafilelere takdimidir.[1864][597]

**1370.** ...Alkame'den; dedi ki; Hz. Âişe'ye:
Resûlullah (s.a.)'in ibâdet edişi nasıldı, günlerden birine tahsis ettiği bir şey olur muydu? diye sordum da:
Hayır, onun ameli devamlıydı, Resûlullah (s.a.)'in güç yetirebildiği şeye sizin hanginiz takat getirebilir ki! cevabını verdi.[1865][598]

**Açıklama**

Hadis-i şerif ibadete devamı teşvik etmektedir. Çünkü devamlı olarak yapılan az ibâdet, bir müddet sonra kesilen çok ibadetten daha hayırlıdır. Çünkü devamlı olarak yapılan ibâdet az bile olsa Allah'a taat, zikir, murakabe ve ihlâsı devam ettiriyor, demektir. Bu devamlılık sayesinde az amel devam etmeyen çok ameli kat kat geçer.
Bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.) şaban ayına özel bir ilgi gösterir. Ramazan ayından sonra tutulan en faziletli orucun Şaban orucu olduğunu söylerdi.[1866][599] Nitekim kendileri de Ramazandan sonra en çok orucu bu ayda tutarlardı.[1867][600] Hatta bütün Şabanı oruçla geçirirlerdi.[1868][601] Fahr-i Kâinat Efendimizin bu aya niçin ayrı bir değer verdiğim Hz. Üsâme b. Zeyd şöyle anlatıyor: "Hz. Peygambere sordum:
Ya Resûlallah, (Ramazan dışında) Şaban ayı kadar hiçbir ayda oruç tuttuğunuzu görmedim. (Bunun sebebi nedir?)
"( Ey Usâme!) Receb ayı ile Ramazan ayı arasında yer alan bu ay insanların gafil bulunup değerlendiremedikleri bir aydır. Oysaki bu ay, (kulların yıllık) amellerin(in) âlemlerin Rabbi olan Allah'a yükselip sunulduğu aydır. Ben amellerimin Allah'a oruçlu olduğum zaman sunulmasını isterim."[1869][602]

Ayrıca Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz haftanın günleri içerisinde Pazartesi günlerine ayrı bir değer verir ve bu günleri de oruçlu olarak geçirmeyi arzu ederlerdi.[1870][603] Sebebini de şöyle izah ederlerdi: "Kulların amelleri pazartesi ve perşembe günleri (Allah'a) arz olunur. Ben amellerimin Allah'a oruçlu iken sunulmasını severim."[1871][604] Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, bir haftanın içerisinde yapılan ameller o hafta içerisinde biri pazartesi diğeri de perşembe günü olmak üzere iki kere, yıllık ameller de yılda bir kere olmak üzere Şa'bân ayında Allah'a sunulur.[1872][605] Bu sebeple Hz. Peygamber adı geçen günlere ve Şaban ayına özel bir değer verip o günlerde ibâdetini daha da çoğaltırdı.

Fakat bununla beraber Hz. Âişe'nin kendisine bu mevzu ile ilgili olarak yöneltilen soruya; "Hayır, onun ameli devamlıydı" diye cevap vermesi, izahı gerektiren bir durumdur. Bilindiği gibi "Resûlullah (s.a.) yolculukta veya mukîm iken eyyâm-ı bîzda (her ayın onüç,ondört ve onbeşinde) oruçlu olurdu."[1873][606] Bunu duyan bir sahabî Hz. Peygamber (s.a.)'in ibâdetlerinin eri yoğun olduğu günlerin bu üç gün olduğunu zannetmiştir. Bunu bir de Hz. Âişe'ye sormak ve bu konudaki bilgisini te'yid etmek istemiştir. Hz. Âişe validemiz de onun bu yanlış kanaatini sezdiği için Hz. Peygamber'in senenin bütün ay ve günlerinde belli miktarlarda ibâdet ettiğim bunun sadece eyyâm-ı bîz'a ait bir durum olmadığını anlatmak için böyle olumsuz cevap vermiştir. Bu konu ileride oruç bölümünün 271. babında tekrar ele alınacaktır.[1874][607]

---

Notlar

[←1]

[1] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/119.

[←2]

[2] Ka'b b. Mati, Ebû İslı âk. Câhiliye devrinde Hz. Peygambere erişmiş fakat Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ömer devrinde İslâm'a girmiştir. Hz. Ömer devrinde müslüman olduğu görüşü daha yaygındır. Hz. Abbas kendisine Resûlullah zamanında niçin müslüman olmadığını sorunca, şu karşılığı vermiştir: "Babam bana Tevrattan bir şey yazdı ve "bununla amel et" dedi. Diğer kitablannı kapatıp benden baba-oğul hakkı için onları açmayacağıma dair söz aldı. islâmiyet çıkınca "herhalde babam benden bir ilmi gizledi" deyip kitabları açtım. Hz. Muhammed'İn ve ümmetinin özelliklerini görüp müslüman oldum."

Kendisi müslü.nan olmadan önce Yahudilerin en bilginlerindendi. Hz. Peygamberden miirsel olarak ve diğer bazı büyük sahâbilerden hadis rivayet etmiştir. Hicri 32 veya 34 yılında vefat etmiştir. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakât, VII, 445; Buhârî, el-Tarihu'l-kebir, VII, 223; İbnu'1-Esir, Üsdü'1-ğâbe, IV, 487; Zehebî, Tezkiretu'l-huffâz, I, 49; Siyem â'lâmı'n-nübelâ, III, 489 - 494; îbn Hacer, el-İsâbe, III, 315; Tehzibu*t-Tehzib, VIII, 438; İbnu'1-İmâd, Şezerâtu'z-zeheb, I, 40).

[←3]

[3] Abdullah b. Selam b. Haris, Ebû Yûsuf el-tsrailî el-Ensarî. Hz. Yûsuf'un soyundan-dır. Asıl adının Husayn olduğu Hz. Peygamberin kendisine Abdullah ismini verdiği söylenir. Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinin ilk günlerinde müslüman olmuştur. Buhârî'nin Enes'den yaptığı bir rivayete göre, Hz. Peygamber'e gelerek bazı şeyler sormuş ve Resûlullah'ın cevabından sonra tslâmı kabul etmiştir. Müslüman olduğunda "Ya Resûlallah! Yahudiler iftiracı bir millettir, onlar benim müslüman olduğumu duymadan önce beni onlara bir sor" dedi. Yahudiler gelince Hz. Peygamber onlara "sizden Abdullah b. Selam nasıl bir adamdır?" dedi. "En hayırlımızdır ve en hayırlımızın oğludur. En efdalimizdir ve en efdalimizin oğludur" dediler. Hz. Peygamber "Abdullah müslüman olmuşsa ne dersiniz?" dedi. "Onu bundan Allah'a sığındırırız" dediler. Re-sûlullah sorusunu tekrar etti, onlar da aynı cevabı verdiler. Abdullah yanlarına gelip de şehâdet kelimesini getirince, "bu bizim en kötümüz ve en kötümüzün oğludur" deyip onu ayıpladılar. Abdullah "işte ben bundan korkardım ya Resulallah" dedi. H. 43 yılında Medine'de vefat etti. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakâl, II, 352 - 353; Buhârî, et-TarihıTi-kebir, V, 18 -19; îbnu'I-Esir, Üsdii'1-ğâbe, III, 264; Zehebî, Siyeru a'lâmı'n-niibelâ, II, 413 - 426; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 320; Tehzibu't-Tehzib, V, 249).

[←4]

[4] Nesaî, cuma 45, 5, 4; Müslim, cuma, 17, 18; Tirmizî, cuma 2; Muvatta', cuma 16; Ah-med b. Hanbel, II, 486, 504.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/120-122.

[←5]

[5] el-Bakara (2), 35.

[←6]

[6] el-Bakara (2); 35.

[←7]

[7] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/122-125.

[←8]

[8] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/125.

[←9]

[9] Nesaî, cuma 5, 45; İbn Mâce, cenâiz, 65; Ahmed b. Hanbel, IV, 8.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/125-126.

[←10]

[10] el-A'raf (7), 143.

[←11]

[11] Hadis metinleri için bk. el-Mcnhel, IV, 186 - 187.

[←12]

[12] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/126-127.

[←13]

[13] Al-i İmrân (3), 169.

[←14]

[14] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/127-128.

[←15]

[15] Bu cümle râvilerden birisi tarafından tefsir olarak söylenmiştir.

[←16]

[16] Nesâî, cuma 14, 45.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/128.

[←17]

[17] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/128-129.

[←18]

[18] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/129.

[←19]

[19] Müslim, cum'a 16; Beyhaki, es-Sünenu'I-kübrâ, III, 250.

[←20]

[20] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/129-130.

[←21]

[21] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/130.

[←22]

[22] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/130-131.

[←23]

[23] Müslim, cuma 27; Tirmizî, cuma 5; İbn Mâce, ikâme 81, 82; Ahmed b. Hanbel, II, 424; III, 39; V, 15, 16, 22, 177.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/131.

[←24]

[24] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/131-132.

[←25]

[25] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/132.

[←26]

[26] Aslında “sancak, bayrak...” manalarına gelen kelimesinin çoğuludur.burada esirlerin boynuna takılan bukağı manasında kullanılmış olması da muhtemeldir.

[←27]

[27] Bu cümle metinde ravilerden birinin şekki ile veya şeklinde ifade edilmektedir.Nihaye'de belirtildiğine göre
mastarının binai merresi olan kelimesinin cem'idir.de nin çoğuludur. "İnsanı mü'min işlerinden alıkoyan iş" demektir.

[←28]

[28] Parantez içindeki bu cümle bazı nüshalarda yoktur.

[←29]

[29] Ahmed b. Hanbeİ, I, 93; Beyhakî, es-Siınenu'l-kübrfi, IH, 220.

[←30]

[30] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/132-134.

[←31]

[31] Ebû Dâvûd, Tahare 127.

[←32]

[32] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/134.

[←33]

[33] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/135.

[←34]

[34] Ebu'1-Ca'd ed-Damrî, Adının Edra' veya Amr b. Bukeyr olduğu söylenir. Resûlullah'-dan başka Selman-ı Fârisî'den de hadis rivayet etmiştir. Hz. Peygamber kendisini kavminin ordusu İle Mekke fethine ve Tebûk seferine göndermiştir. Cemel Vak'asında Hz. Âişe ile birlikte savaşmıştır. Kendisinden Ebû Dâvûd, Ibn Mâce, Tirmizî ve Nesâî hadis rivayet etmiştir.

[←35]

[35] Müslim, mesâcid, 254 (benzer); Nesâî, cuma 2, 3; Tirmizî, cuma 7; Ibn Mâce, ikâme 93; Dârimî, salât 305; Ahmed b. Hanbel, 1, 2, 40, 422, 450, 461, 499; II, 332, 424; V, 8, 14, 30, Muvatla1 cuma 20; Beyhakî, es-Sıinenu'l-kubrâ, III, 172, 247, 24S; Hâkim el-Müstedrek, III, 624.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/135.

[←36]

[36] Benzer bir hadis için bk. Beyhakî, es-Sünenu'l-kubrâ, III, 247.

[←37]

[37] Hadis metinleri için bk. el-Menhel, VI, 195.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/136.

[←38]

[38] Nesâî, cum'a 3; Ibn Mâce, ikâme 93; Ahmed b. Hanbel, V, 332; IV, 8, 14; Muvatta', cum'a, 20; Dârımî, salât 205; Hakirn el-Müsîedrek, I, 280; Beyhakî, es-Sımenu'l-kübrâ, III, 248.

[←39]

[39] ilk rivayette Hemmâm, hadisi Katâde vasıtasıyle Kudâme'den o da Semure'den almıştı.Bunda ise Hâlıd, Katâde'den o da el-Hasen vasıtasıyle Semure'den nakletmiştir.

[←40]

[40] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/136-137.

[←41]

[41] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/137.

[←42]

[42] Nesâî, cuma 3; İbn Mâce, ikâme 93; Hâkim el-Miistedrek, I, 280; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 248.

[←43]

[43] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/137-138.

[←44]

[44] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/138.

[←45]

[45] Buhârî, cuma 15; Müslim, cuma 5.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/138-139.

[←46]

[46] Ebû Dâvûd, tahâre 128.

[←47]

[47] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/139-141.

[←48]

[48] Darekutnî, Sünen, II, 2; Beyhakî, es-Siinenu'l-kübrâ, III, 173.

[←49]

[49] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/141.

[←50]

[50] bk. 5S2 numaralı hadis.

[←51]

[51] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/142.

[←52]

[52] Beyhakî, es-Sünenu'l-kübrâ, III, 186.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/143.

[←53]

[53] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/143-144.

[←54]

[54] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/144.

[←55]

[55] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/144.

[←56]

[56] Ibn Mâce, ikame 35.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/144-145.

[←57]

[57] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/145.

[←58]

[58] Parantez arasındaki kısım bazı misnalarda yoktur.

[←59]

[59] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/145-146.

[←60]

[60] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/146.

[←61]

[61] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/147.

[←62]

[62] Benzeri bir rivayet için bk. ibn Mace, İkâme, 35. Hammâd'ın rivayeti için bk. Beyhakî, es-Sünenü'1-kubrâ, III, 70.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/147.

[←63]

[63] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/147-148.

[←64]

[64] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/148.

[←65]

[65] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/148.

[←66]

[66] Bu tire arasındaki kısmın başına bir (kastediyor) kelimesi ilâve edilmiştir. Bundan Ka'nebî'nin, hadisin lâfzını unutup, bu kelimeyi ilâve ettiği anlaşılıyor.

[←67]

[67] Buhârî, ezan 18 Müslim, müsâfirîn, 22, 24; Nesâî, ezan 17; ibn Mâce, ikâme 35; Dâri-mî, salât 55; Muvatta' nida 10.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/149.

[←68]

[68] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/149.

[←69]

[69] Beyhakî, es-Sünenü'1-kübrâ, III, 71.

[←70]

[70] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/149-150.

[←71]

[71] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/150.

[←72]

[72] Buhari, ezan 40; Müslim, müsafirîn 25; Tirmizî, salât 184; Ahmed b. Hanbel, III, 312, 327, 397; V, 62.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/150.

[←73]

[73] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/150-151.

[←74]

[74] Buhârî, cuma 14, 10; Müslim, müsafirûn, 26; tbn Mâce, İkâme .15.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/151.

[←75]

[75] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/151-152.

[←76]

[76] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/152-153.

[←77]

[77]Târik b. Şihâb'ın sâhâbi olup olmadığı ihtilaflıdır. Sahih olan Ebû Davud'un da İşaret ettiği gibi sahâbi oluşudur. Ancak Hz. Peygamber'den hadis işitmemiştir. Ondan yaptığı rivayetler miirseldir. Üzerinde durduğumuz hadis de mürseldir. Fakat ulemânın çoğunluğu mursel hadis ile ihticacı caiz görürler. Târik b. Şihâb H. 82 veya 83 yılında vefat etmiştir. (Bilgi için b. İbnu'1-Esİr, Üs dü'l-ğâbe, III, 70-71; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 220).

[←78]

[78] Beyhakî, es-Sünenü']-Kübrâ, III, 172.

[←79]

[79] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/153.

[←80]

[80] bk. 552 numaralı hadis.

[←81]

[81] Cuma (62), 9.

[←82]

[82] bk. 1055 numaralı hadisin açıklaması.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/153-156.

[←83]

[83] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/156.

[←84]

[84] Buhârî, cuma 11, meğâzî, 69; Nesâî, cuma 1.

[←85]

[85] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/156.

[←86]

[86] Dârekuînî, Sünen, II, 9.

[←87]

[87] Abdurrezzak b. Hemmâm, el-Musannef, III, 167 – 168.

[←88]

[88] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/157-159.

[←89]

[89] Es'ad b. Zürâre. Ashabın ileri gelenleri tidendir. Zekvân b. Abdi Kays'la birlikte Utbe b. Rabia İle konuşmak için Mekke'ye gitmişlerdi. Orada hz. peygamber'in davetini duymuş ve onunla goruşup İslâmı kabul etmiştir.Birinci ve ikinci akabe biatlerinde bulunmuştur. Hicretten sonra Medine'de ilk vefat eden ve Bâkî'de İlk defnedilen sahabi bu zat olmuştur. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakât, III, 608; îbn Hacer/el-İsâbe, I, 34; Ibn Abdilberr, el-İstiâb, I, 82).

[←90]

[90] İbn Mâce, ikâme 78.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/159.

[←91]

[91] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/160.

[←92]

[92] îyas'ı tbn Hıbbân sikalardan saymış, Ibnu'I-Münzîr "mechûl" demiştir.

[←93]

[93] Nesaî, iydeyn 32; İbn Mâce, ikâme 166; Ahmed b. Hanbel, IV, 372; Dârimî, salât 225.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/160-161.

[←94]

[94] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 243.

[←95]

[95] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/161.

[←96]

[96] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/161.

[←97]

[97] Nesaî, iydeyn 32.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/161-162.

[←98]

[98] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/162.

[←99]

[99] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/162-163.

[←100]

[100] Buhârî, edâhî, 16; Nesâî, iydeyn 13, 31, 32; İbn Mâce, ikâme 166; Dârimî, salât 225; Muvatta', iydeyn 5.

[←101]

[101] Müellifin hocalarında biri olan Ömer b. Hafs rivayetinde kelimesini kullanarak demiştir.Diğer hocası Muhammed b. el-Musaffa ise,siz olarak demiştir.

[←102]

[102] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/163-164.

[←103]

[103] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/164-165.

[←104]

[104] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/165.

[←105]

[105] Buhârî, cuma 10; Müslim, cuma 65; İbn Mâce, ikâme 6; Nesâî, cum'a 38, Tirmizî, cum'a 23; Beyhakî, es-Sunenü'1-kubrâ, II, 389.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/165-166.

[←106]

[106] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/166-167.

[←107]

[107] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/167.

[←108]

[108] Müslim, cum'a, 61, 62, 64.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/167.

[←109]

[109] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/167.

[←110]

[110] Bir nüshada bab = cuma günü cuma (namazı) için giyinmek" şeklindedir.

[←111]

[111] Buhârî, cuma 7, hibe 27; Müslim, libâs 6, 9; Nesâî, cuma 11, ziynet 82; Ibıı Mâce, libâs 16; Muvatta' Lubs 18; Ahmed b. Hanbel, II, 20, 103.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/167-168.

[←112]

[112] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/168-169.

[←113]

[113] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/169.

[←114]

[114] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/169-170.

[←115]

[115] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/170.

[←116]

[116] Buradaki şekk, râvilerden birine aittir.

[←117]

[117] İbn Mace, ikame 83, Muvatta', cuma 17.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/170-171.

[←118]

[118] Soru edatı olduğu kabul edilirse, "imkân bulanlarınızın cuma günleri için günlük iş elbiselerinden başka elbiseleri olsa ne olur?"

[←119]

[119] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/171-172.

[←120]

[120] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/172.

[←121]

[121] Nesaî, mesâcid 22; Ibn Mâce, ikâme 96; Tirmizî. salat 123; Ahmed b. Hanbel, II, 179.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/172.

[←122]

[122] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/172-174.

[←123]

[123] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/174.

[←124]

[124] Bunu Ebû Hazm söylüyor. Yani Sehl bu kadının ismini söylemiş fakat Ebû Hazm unutmuş.

[←125]

[125] Buhârî, cuma 26, salât 64, buyu' 32, hibe 3; Müslim, mesâcid 45; Nesâî, mesâcid 45; Ahmed b. Hanbel, V, 339.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/175-176.

[←126]

[126] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/176.

[←127]

[127] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/177.

[←128]

[128] Kütüb-i Sitte içinde sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/177.

[←129]

[129] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/177-178.

[←130]

[130] Müslim, salat 262; Buhârî (benzeri) salat 91, i'tisam 16; Ahmed b. Hanbel, IV, 54.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/179.

[←131]

[131] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/179.

[←132]

[132] Sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

[←133]

[133] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/179-180.

[←134]

[134] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/180-181.

[←135]

[135] Buhârî, cuma 16; Tirmİzî, cuma 9.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/181-182.

[←136]

[136] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/182-183.

[←137]

[137] Müslim, cuma 32; Nesâî, cuma 14; İbn Mâce, ikâme 84; Dârimî, salât 194; Ahmed b. Hanbel, IV, 46, 54.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/183.

[←138]

[138] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/183.

[←139]

[139] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/183.

[←140]

[140] Buhârî, cuma 40; Müslim, cuma 30; Tirmizî, cuma 26; İbn Mâce, ikâme 84; Ahmed b. Hanbel, V, 336; Darekutnî, sünen, II, 20.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/183-184.

[←141]

[141] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/184.

[←142]

[142] Buhârî, cuma 25; Nesâî, cuma 15; Tirmizî, cuma 20; İbn Mâce, ikâme, 97.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/185.

[←143]

[143] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/185-186.

[←144]

[144] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/186.

[←145]

[145] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/186-187.

[←146]

[146] Parantez içi Hidâye'nin, dışında şerhin ibâresidir.

[←147]

[147] Bk. Feleva-yi Hindiyye, I, 55.

[←148]

[148] Fetevâ-yı Hindiyye, I, 149; BahruV-râik, II, 169.

[←149]

[149] UmdetiTI-Kaari, VI, 210 – 211.

[←150]

[150] Remlî, Nİhâyetu'l-MuMâc, I, 411.

[←151]

[151] Remlî, Nihâyelu'l-Mufttâc, II, 325.

[←152]

[152] el-Cum'a (62), 9.

[←153]

[153] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/187-189.

[←154]

[154] Buharı, Cum'a 22; Nesâî, Cum'a 15; îbn Mâce, ikâme 97; Ahmed b. Hanbel, III, 449.

[←155]

[155] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/189.

[←156]

[156] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/189.

[←157]

[157] bk. Bir önceki kaynaklar.

[←158]

[158] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/189-190.

[←159]

[159] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/190.

[←160]

[160] Beyhakî, es-SünenıTI-kübrâ, III, 218; Hâkim, el-Müstedrek, I, 286.

[←161]

[161] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/190-191.

[←162]

[162] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/191-192.

[←163]

[163] Bu söz Nâfi'ye aittir. Ibn Ömer "bitirinceye kadar" fiilinin failiniAçık-lamamış, talebesi Nâfi de o gizli failin müezzin olabileceğini söylemiş.

[←164]

[164] Buhârî, cum'a 30; Müslim, cum'a 34; Tirmizî, cum'a II; Nesaî, cum'a 33, Ibn Mâce,

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/192.

[←165]

[165] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/193.

[←166]

[166] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/193.

[←167]

[167] Müslim, cuma 33, 35, 36; Nesâî, cuma 34, 35; Ahmed b. Hanbel, III, 31;,V, 87, 91, 92, 97, 101, 107, 108; Beyhakî, es-Sıinenu'l-kubrâ, III, 197.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/194.

[←168]

[168] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/194-195.

[←169]

[169] Buhârî, cuma (benzeri) 30; Nesâî, cuma 34; tbn Mâce, ikâme 85.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/195.

[←170]

[170] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/195-196.

[←171]

[171] Nesâî, cum'a 34; Ahmed b. Hanbel, V, 90, 93, 97, 100.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/196.

[←172]

[172] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/197.

[←173]

[173] Ensab'ta zikredildiğine göre Temim kabilesinden bir boy olan Külfet'e mensûbtur. Hakkında fazla malumat verilmemiştir. Müslim, "Ondan, Şuayb'dan başka hadis rivayet eden olmamıştır" der.

[←174]

[174] Bu şek râvilerden gelmektedir.

[←175]

[175] Bu sekler râvilerden gelmektedir.

[←176]

[176] Bu sekler râvilerden gelmektedir.

[←177]

[177] Beyhakî, es-Sünenu'1-kübrâ, III, 206.

[←178]

[178] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/197-198.

[←179]

[179] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/198-199.

[←180]

[180] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/199.

[←181]

[181] Müslim, cuma 48; Ebû Dâvûd, nikâh 32; Ahmed b. Hanbel, IV, 256, 379.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/200.

[←182]

[182] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/200-201.

[←183]

[183] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/201-202.

[←184]

[184] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 215.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/202-203.

[←185]

[185] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/203.

[←186]

[186] Adiyy b. Hatim b. Abdullah b. Sa'd b. el-Haşrec b. îmrü'Ül-Kays b.-Adiyy et-Taî H.9. yılda müslüman olmuş, Irakîn fethinde hazır bulunmuştur. Sıffîn harbinde Hz. Ali tarafında savaşmıştır. Buhârî ve Müslim kendisinden hadis rivayet etmiştir. (Bilgi için bk. Îbnu'l-Kayserânî, el-Cem'u beyne ricâîi's-Sahihayn I, 398; lbnu'1-Esir, Üsdü'1-ğâbe,IV, 8; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 468).

[←187]

[187] Şek râvilerden birine aittir.

[←188]

[188] Müslim, cuma 48; Ebû Dâvûd, edeb 77; Ahmed b. Hanbel, IV, 256 - 329.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/203.

[←189]

[189] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/204-205.

[←190]

[190] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/205.

[←191]

[191] Bintü'l-Hâris b. en-Nu'man; Hişam'ın annesidir. Meşhur sahabi hanımlardandır. Am-re bint Abdurrahman'ın ana bir kız kardeşidir. Rıdvan biatinde bulunanlardandır. Müslim ve Ebû Dâvûd kendisinden hadis rivayet etmiştir. (Bilgi için bk. İbnu'l-Kayserânî, el-Cent'u beyne ricâli's-Sahihuyn, II, 616; tbnu'1-Esir, Üsdıı'l-ğâbe, VII, 406; İbn Ha-cer, el-lsâbe, IV, 504).

[←192]

[192] Müslim, cuma 50; Nesâî, cuma 28; Ahmed b. Hanbel, VI, 435, 436, 463; Beyhakî, es-Sünenü'l-kiibrâ, III, 211.

[←193]

[193] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/205-206.

[←194]

[194] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/206.

[←195]

[195] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/206.

[←196]

[196] Müslim, cuma 41, 42; Tirmizî, cuma 12; Nesâî, cuma 35; iydeyn 24, 26; tbn Mâce, ikâme 85; Dârimî, salât 199; Ahmed b. Hanbel, V, 91, 94, 95, 98, 100, 102, 106, 107.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/207.

[←197]

[197] ez-Zuhruf (43), 77.

[←198]

[198] Âl-i İmrân, (3), 102.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/207.

[←199]

[199] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/207-208.

[←200]

[200] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/208.

[←201]

[201] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/208.

[←202]

[202] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/208.

[←203]

[203] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/208.

[←204]

[204] Bişr b. Mervân, Abdulmelik b. Mervan'ın kardeşidir. Kûfe'de vali idi. Umâre (r.a.) de Kûfe'Ii olduğu için bu hâdisenin Küfe camiinde vukubulmuş olması muhtemeldir.

[←205]

[205] Müslim, cuma 53; Tîrmizî, cuma 19; Dârimî, salât 201; Ahmed b. Hanbel, IV, 166.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/209.

[←206]

[206] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/209-210.

[←207]

[207] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/210.

[←208]

[208] Ahmed b. Hanbel, V, 337; Beyhakî, es-Siinenu'1-kübrâ, III, 210.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/210-211.

[←209]

[209] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/211.

[←210]

[210] Hâkim el-Müstedrek, I, 289; Beyhakî, es-Sünenu'1-kübrâ, III, 208.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/211.

[←211]

[211] Hâkim, el-Musledrek, I, 289; Beyhakî, es-Sünenii'l-kübra, III, 208.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/211-212.

[←212]

[212] Müslim, cum'a 47; Darimî, salât 199.

[←213]

[213] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/212.

[←214]

[214] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/212.

[←215]

[215] Hâkim, el-Müstedrek, I, 289; Beyhakî, es-Sünenu'1-bübrâ, III, 238.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/213.

[←216]

[216] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/213-214.

[←217]

[217] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/214.

[←218]

[218] et-Teğâbun (64), 15; el-Enfâl (8), 28.

[←219]

[219] Tirmizî, menâkıb 30; Nesâî, cuma 30; iydeyn 27; Ibn Mâce, libâs 20; Ahmed b. Hanbel V, 354.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/214-215.

[←220]

[220] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/215.

[←221]

[221] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/215.

[←222]

[222] Tirmizî, cuma 18; Ahmed b. Hanbel, III, 439.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/215.

[←223]

[223] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/216.

[←224]

[224] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/216.

[←225]

[225] Beyhakî, es-Sıinenti'1-kiıbrâ, III, 235.

[←226]

[226] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/216-217.

[←227]

[227] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/217-218.

[←228]

[228] Buhârî, cuma 36; Müslim, cuma 12; Nesâî, cuma 22, iydeyn 21, Tirmizî, cuma 16; İbn Mâce, ikâme 86; Ahmed b. Hanbel, II, 244, 272, 280, 393, 396, 485, 517, 532; Muvat-ta, cuma 6; Dârimî, salât 195.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/218.

[←229]

[229] Ahmed b. Hanbel, I, 230.

[←230]

[230] bk. 1951 numaralı hadis ve açıklaması.

[←231]

[231] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/219-222.

[←232]

[232] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/222.

[←233]

[233] el-En'am (6), 160.

[←234]

[234] Beyhakî, es-Sünenu'l-kübrâ, II, 219.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/222-223.

[←235]

[235] 1050 ve 1051 no'lu hadislerin açıklamaları.

[←236]

[236] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/223.

[←237]

[237] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/223-224.

[←238]

[238] İbn Mâce, ikame 138; Darekutnî, Sünen, I, 158; Beyhakî, es-Siinenü'1-kübrâ, III, 223.

[←239]

[239] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/224.

[←240]

[240] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/224-225.

[←241]

[241] Buhârî, cuma 32, 33; Müslim, cuma 54, 55; Tirmizîcuma 15;Nesâî, cuma, 26, 27, Ah-med b. Hanbel, III, 308, 363.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/225.

[←242]

[242] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/226.

[←243]

[243] Müslim, cuma 59- fedaılüs's-sahâbe 148; Ibn Mâce, ikâme 87; Ahmed b. Hanbel, III, 297, VI, 203.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/226.

[←244]

[244] Müslim, cuma 59.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/226-227.

[←245]

[245] el-A'râf (7), 204.

[←246]

[246] Umdetu'l-kaari Şerhü Sahihi'I-Buhârî, VI, 232, 233; Bezlu'l-Mechûd fi halli Ebu Dâvud, VI, 130.

[←247]

[247] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/227-230.

[←248]

[248] Abdullah b. Busr; Resûlullah'ın ashabmdandır. Efendimiz'den ve babasından hadis rivayet etmiştir. Ebû ez-Zâhiriye, Halid b. Ma'dân, Safvân b. Amr ve Hureyz b. Osman kendisinden hadis nakledenlerdendir. H. 84 ve 88 tarihinde yüz yaşında olduğu halde vefat etmiştir. (Bilgi için bk. lbnu'1-Esir, Üsdü'l-ğabe, III, 186; İbn Hacer, el-tsâbe, II, 281 - 282)

[←249]

[249] Nesâî, cuma 20, Ahmed b. Hanbel, III, 417, 438; IV, !90; İbn Mâce, ikame 88.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/230-231.

[←250]

[250] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/231-233.

[←251]

[251] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/233.

[←252]

[252] Tirmizî, cuma 27; Ahmed b. Hanbel, II, 22, 32; Bcyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 237.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/233.

[←253]

[253] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/233-234.

[←254]

[254] Tirmizî, cum'a21, Nesaî, cuma 36, îbnMâce, (benzeri) ikame 89; Beyhakî, es-Sünenü'!-kebir, I, 120.

[←255]

[255] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/234.

[←256]

[256] bk. Tirmizi, cum'a 21.

[←257]

[257] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/235.

[←258]

[258] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/235.

[←259]

[259] Müslim, mesâcid 161, 162, Tirmizî, cuma 25; Nesâi, mevâkit 30, cuma 41; Ibn Mâce, ikâme 91; Muvatta, cuma 12, 13, salât 10; Dârimî, salât 22; Ahmed b. Hanbel, II, 271, 459.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/236.

[←260]

[260] Sünen, II, 10 - 13.

[←261]

[261] es-Sünenü'1-kübrâ, III, 204.

[←262]

[262] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/236-237.

[←263]

[263] el-A'lâ, (87) suresi.

[←264]

[264] Ğâşiye (88) Sûresi.

[←265]

[265] Müslim, cuma 62; Tirmizî, cuma 33; İbn Mâce, ikâme 90; 157, Ahmed b. Hanbel, IV, 271, 273, 276; V, 7, 14, 19; Dârimî, salât 203.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/237-238.

[←266]

[266] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/238.

[←267]

[267] Müslim, cuma 62; İbn Mâce, ikâme 90; Muvatta cuma 9.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/238.

[←268]

[268] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/238-239.

[←269]

[269] Müslim, 62; Tirmizî, cuma 33; İbn Mâce, ikâme 90.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/239.

[←270]

[270] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/240.

[←271]

[271] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/240.

[←272]

[272] Ahmed b. Hanbel, IV, 271, 273, 276; V,7, 14, 19.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/240.

[←273]

[273] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/240-241.

[←274]

[274] Ahmed b. Hanbel, IV, 30.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/241.

[←275]

[275] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/241-242.

[←276]

[276] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/242-243.

[←277]

[277] Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/243.

[←278]

[278] Müslim, cuma 71, 72; Nesâî, imame, 64, cuma 43, 44; Tİrmizf, cuma 24, ibn Mâce, ikâme 95; Dârimî, salât 144, 146, 207; Ahmed b. Hanbel, II, II, 35, 75, 77.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/243-244.

[←279]

[279] Buhârî, ezan 14, 16; Müslim, musafirin, 304.

[←280]

[280] ibn Mace, ikâme 94. Bu hadis oldukça zayıftır. Senedi zayıflarla doludur. Meselâ Atiy-ye'nın zayıf olduğunda ittifak vardır. Haccâc Mudelhs Mubeşşir b. Ubeyd, yalancı, Ba-kiyye (İbnu'l-Velid) mudellistir. Bu hadis için Hulâsa'da Nevevî de "Bâtıldır. Onda şu dört zayıf râvî bir araya gelmiştir" der.

[←281]

[281] Tırmızî, cum'a 24.

[←282]

[282] îbn Ömer'den iki türlü rivayet "gelmiştir. Bunlardan birine göre iki rekat diğerine göre altı rekattır.

[←283]

[283] bk. 1131 numaralı hadis.

[←284]

[284] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/244-246.

[←285]

[285] bk. Diyanet Dergisi XII. sayı: 4.

[←286]

[286] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/247-249.

[←287]

[287] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/249.

[←288]

[288] Müslim, cuma 73

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/250.

[←289]

[289] bk. 1006 no'lu hadis.

[←290]

[290] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/250-251.

[←291]

[291] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/251-252.

[←292]

[292] Beyhakî, cs-Sunenu l-kubrâ, III, 240.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/252.

[←293]

[293] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/252-253.

[←294]

[294] Müslim, cuma 69; Tirmizî, cuma 24; îbn Mâce, ikâme 95; Ahmed b. Hanbel, 249, 252.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/253.

[←295]

[295] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/253-254.

[←296]

[296] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/254.

[←297]

[297] Müslim, cuma 71, 72; Tirmİzî, cuma 24; Nesâî, cuma 43 - 44; tbn Mâce, ikâme 95.

[←298]

[298] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/254.

[←299]

[299] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/255.

[←300]

[300] Beyhakî, es-Sunenu'1-kubrâ, III, 241.

[←301]

[301] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/255-256.

[←302]

[302] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/256.

[←303]

[303] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/257.

[←304]

[304] Hâkim, el-Mustedrek, I, 294; Ahmed, III-103, 235, 250.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/257-258.

[←305]

[305] el-Mümtehine (60), 1.

[←306]

[306] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/258-259.

[←307]

[307] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/259.

[←308]
[308] Şek râvilerden birine aittir.

[←309]

[309] Ibn Mace, ikâme, 170; Hâkim, el-Müstedrek, I, 295, Beyhakî, es-Stınenu'1-kiibrâ, III, 282.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/259.

[←310]

[310] bk. el-Menhel, VI, 308.

[←311]

[311] bk. el-Menhel, VI, 308.

[←312]

[312] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/260-261.

[←313]

[313]Buhârî, salât 2, hayz 23, iydeyn 15, 16; Müslim, iydeyn 12, 18; Tirmizî, cuma 36; Ne-saî, hayz 22, İydeyn 3, 4; tbn Mâce, ikâme 165; Dârimî, salât 22; Ahmed b. Hanbel V, 84, 85.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/261-262.

[←314]

[314] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/262.

[←315]

[315] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/262-263.

[←316]

[316] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/263.

[←317]

[317] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/263.

[←318]

[318] Müslim, iydeyn II.

[←319]

[319] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/263-264.

[←320]

[320] Ahmed b. Hanbel, V, 84, 85.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/264.

[←321]

[321] el-Mumtehine (60), 12.

[←322]

[322] bk. 391 numaralı hadis.

[←323]

[323] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/264-266.

[←324]

[324] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/266.

[←325]

[325] İbn Mâce, ikâme 155, fiten 20; Ahmed b. Hanbel, III, 10, 20.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/267-268.

[←326]

[326] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/268-269.

[←327]

[327] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/269.

[←328]

[328] Buhârî, iydeyn 7, 9; Nesâî, iydeyn 19; Dârimt, salât 224; Müslim (benzeri), iydeyn 3, 4; Ahmed b. Hanbel, III, 294, 318.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/269-270.

[←329]

[329] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/270-271.

[←330]

[330] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/271.

[←331]

[331] Müslim, iydeyn 3, 4; Ahmed b. Hanbel, III, 296, 318.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/271-272.

[←332]

[332] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/272.

[←333]

[333] Buhârî, ilim 32, libâs 56; Müslim, iydeyn 1, 2; Nesaî, iydeyn 19; İbn Mâce, ikâme 155, 158; Ahmed b. Hanbel, 1, 220, 235, 354; II], 36, 42", 54, 310, 314, 318.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/272-273.

[←334]

[334] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/273.

[←335]

[335] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/273-274.

[←336]

[336] Ahmed b. Hanbel IV, 282, 304.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/275.

[←337]

[337] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/275.

[←338]

[338] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/275.

[←339]

[339] Buhârî, iydeyn 18, ezan 161; Ahmed b. Hanbel, I, 368.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/276.

[←340]

[340] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/277.

[←341]

[341] İbn Mâce, ikâme 155, Ahmed b. Hanbe!, I, 227, 285, 346.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/278.

[←342]

[342] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/278.

[←343]

[343] Müslim, iydeyn 4,1, Mesâcid 26; Tirmizî, cuma 36; Nesâî iydeyn 19, İbn Mâce, ikâme 155; Ahmed b. Hanbel, I, 34, 141, 227, 232, 242.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/278.

[←344]

[344] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/278-279.

[←345]

[345] İbn Mâce, ikame 156.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/279-280.

[←346]

[346] Saîd b. el-Museyyeb, Urve b. Zubeyr, Kasım b. Muhammed, Hârice b. Zeyd, Ebu Bekir b. Abdurrahmân, Süleyman b. Yesâr, UbeyduIIah b. Utbe.

[←347]

[347] Abdurrezzak, el-Musannef, III, 293 - 294 (hds. no: 5687); Beyhakî, es-Sunenu'l-kubrâ, III, 286.

[←348]

[348] Dârekutnî, Sünen, II, 48.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/280.

[←349]

[349] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/280.

[←350]

[350] İbn Mâce, ikâme 156.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/280-281.

[←351]

[351] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/281.

[←352]

[352] Darekutnî, Sünen, II, 49; Beyhakî, es-Sünenu'1-kübrâ, III, 285.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/281.

[←353]

[353] Abdurrezzak, el-Musannef, III, 293 - 294 Ayrıca bk. Heysemî, MecmeıTz-zevâid, II, 205.

[←354]

[354] Beyhakî, es-SünemTl-kübrâ, II, 291.

[←355]

[355] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/281-282.

[←356]

[356] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/283.

[←357]

[357] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/283.

[←358]

[358] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/283.

[←359]

[359] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/284.

[←360]

[360] el-A'râf (7), 205.

[←361]

[361] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/284-288.

[←362]

[362] Adı üzerinde ihtilâf edilmiştir. Haris b. Mâlik, İbn Avf ve Avf b. el-Hâris'dir, denilmiştir, sahâbidir. Buhârî, Ebû Vâkid'in Bedir savaşında hazır bulunduğunu söyler. (Bilgi için bk. tbnu'1-Esir, Üsdu'1-ğâbe, VI, 325; tbn Hacer, el-tsâbe, IV, 215).

[←363]

[363] K.Kerim, 50. sûre.

[←364]

[364] K.Kerim, 54. Sûre.

[←365]

[365] Müslim, iydeyn 14; Tirmizî; iydeyn 4; İbn Mâce, ikame 157; Muvatta' , iydeyn 8. Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/289.

[←366]

[366] bk   1122 numaralı hadis.

[←367]

[367] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/289-290.

[←368]

[368] Nesâî, iydeyn 15; İbn Mâce, 159.

[←369]

[369] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/290-291.

[←370]

[370] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/291-292.

[←371]

[371] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/292.

[←372]

[372] Tirmizi, cuma 37; ibn Mâce, ikâme 162; Dârımî, salât 226; Ahmed b. Hanbel II, 109, 338.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/292.

[←373]

[373] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/292.

[←374]

[374] Bir nüshada bu başlık, "İmam bayram günü namaza çıkmamışsa ertesi gün çıkar mı?" şeklinde soru biçiminde vârıd olmuştur.

[←375]

[375] Nesâî, ıydeyn 2; İbn Mâce, siyam 6; Ahmed, V, 57, 58.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/293.

[←376]

[376] Felevây-ı Hindiye, 1 151-152.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/293-294.

[←377]

[377] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/294.

[←378]

[378] Bekr b. Mübeşşir: Medine'li sahabilerdendir. İshak b. Salim kendisinden hadis rivayet etmiştir. Sunen-i Ebû Dâvûd'da bundan başka hadis yoktur.

[←379]

[379] Beyhaki, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 309; Hakim, el-Müstedrek, I, 296.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/295.

[←380]

[380] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/295.

[←381]

[381] Buhârî, iydeyn 3, zekât 31, 33, libâs 57; Müslim, iydeyn 2, 13; İbn Mâce, ikâmet 155; Ahmed b. Hanbel I, 280, 340, 220, 332.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/295-296.

[←382]

[382] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/296-297.

[←383]

[383] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/297.

[←384]

[384] İbn Mâce, ikâme 167; Beyhâkî, es-Sünenu'I-kiibrâ, III, 359.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/298.

[←385]

[385] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/298-299.

[←386]

[386] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/299.

[←387]

[1] Müslim, zikr 5, 6; Tirmizî, vitr 2; Nesai, kıyâmu'1-leyl 27; tbn Mâce, ikâme 114; Dârimî, sâlât 209; Ahmed b. Hanbel, I, 100, 110, 143, 144, II, 109, 155, 258, 267, 277.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/331.

[←388]

[2] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/331-334.

[←389]
[3] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/334-335.

[←390]

[4] ibn Mace, ikâme 114.

[←391]

[5] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/335-336.

[←392]

[6] Hârice b. Huzâfe, Kureyşe mensuptur. Sâhâbidİr. Resûlullah (s.a.)'den bir tek hadis rivayet etmiştir. Mısır fethinde hazır bulunmuştur. Amr Îbnü'l-Âs'ın muhafızlarından idi. Amr'ı öldürmek için gelen Haricî bunu öldürmüş ve "Ben Amr'ı öldürmeyi diledim, Allah Hârîce'yi diledi" demiştir. Vefatı H. 40 senesindedîr.

[←393]

[7] İbn Mâce, ikâme 114; Tirmizî, vitr 1; Dârimî, salât 208.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/336.

[←394]

[8] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/336.

[←395]

[9] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/337.

[←396]

[10] Bureyd el-Eslemî. el-Bârûdî'nin zikrettiği zayıf bir rivayete göre ashabdandır. Sıffîn'e Hz. Ali tarafından katıldığı zikredilir. Bureyd b. Husayb b. el-Eslemî ile karıştırılmamalıdır. (İbn Hacer, el-İsâbe, I, 146).

[←397]

[11] Nesâî, kıyamu'1-leyl, 40; Ahmed b. Hanbel, V, 357.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/337-338.

[←398]

[12] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/338.

[←399]

[13] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/338.

[←400]

[14] Nesâî, salât 6; İbn Mâce, ikame 194; Dârimî, salât 257; Muvatta, salâtu'1-leyl 14; Ah-med b. Hanbel, IV, 244; V, 315, 319, 322.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/338-339.

[←401]

[15] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/339-340.

[←402]

[16] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/340-341.

[←403]

[17] Müslim, salâtu'l-müsâfirîn 153, 154; Nesâî, kıyamu'1-leyl 34; İbn Mâce, ikâme 116; Ahmed b. Hanbel, II, 33, 43, 51, 83, 100, 154.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/341.

[←404]

[18] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/341-342.

[←405]

[19] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/342-343.

[←406]

[20] Nesâî, kıyâmü'1-leyl 40; îbn Mâce, ikâme 123; Ahmed b. Hanbel. V. 357, Hakim, el-Müstedrek, I, 302; Beyhakî, es-Sünenü'1-kübrâ, III, 23.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/343.

[←407]

[21] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/343-345.

[←408]

[22] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/345.

[←409]

[23] Nesâî, kıyâmü'I-ley] 47, 48, 50; îbn Mâce, ikâme 115; Ahmed b. Hanbel, III, 406, 407; V, 123.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/346.

[←410]

[24] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/346-347.

[←411]

[25] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/347.

[←412]

[26] Abdulaziz b. Cureyc tâbiundandır. Kureyş'e mensuptur. Hz. Aişe, tbn Abbâs, Said b. Cübeyr, ve İbn Ebî Müleyke'den hadis rivayet etmiştir.

[←413]
[27] İbn Mâce, ikame 115.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/347.

[←414]
[28] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/347-348.

[←415]

[29] Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Peygamber (s.a.)'ın kızı Hz. Fatıma (r.anha)'nın oğludur. Efendimizin bu sevgili torunu H. 3 veya 4 (625) senesi ramazan ayında dünyaya gelmiştir. Peygamber (s.a.) kendisini çok severdi. Muteber hadis kitablannda bu sevgiye ışâ-ret eden'pek çok haber vardır. Biri şöyledir:

Ebû Bekr (r.a.) anlatıyor:

"Resulüllah (s.a.) minber üzerinde hutbe irad ederken gördüm. Hasen b. Alı de onunla birlikte idi. Efendimiz bir cemaate bir de ona bakıyor ve;

"Şüphesiz benim şu oğlum seyyiddir. Umarım Allah onunla iki musluman toplumun arasını ıslâh edecek" buyuruyordu." (Buhârî, fedailu ashab 22).

Hz. Hasan Sıfffn savaşında bulunmuş fakat harekâta iştirak etmemiştir. Babasının sağlığında devlet işlerine de pek itibar etmemiştir.

Babası Hz. Ali (r.a.)'nin vefatı üzerine Iraklılar tarafından halife ilân edilmiştir. Öteden beri muslumanlar arasında dökülen kanlara gönlü razı olmadığı için Hz. Mua-viye ile anlaşarak bazı şartlar karşılığında hilâfetten çekilip Medine'ye yerleşti. H, 49 (M.669) yılında vefat etti. Muaviye tarafından karısı vasıtastyle zehirlenerek öldürüldüğü (şehid edildiği) rivayet edilir. Ancak bazı müellifler, Hz. Muaviye'nin anlaşmadan sonra Hz. Hasan'dan çekinecek bir yonu kalmadığını, ayrıca Muaviye'nin, lüzumsuz cinayet işleyecek biri olmadığını söyleyerek zehirleme olayının asılsız olduğunu iddia ederler. Hz. Muaviye'nin, Hz. Hasan'ın vefatını duyunca sevinmesi, her sene ona vermek zorunda olduğu paradan kurtulduğuna hamledilmiştir.

Hasan, dedesi Fahr-i Kâinat'tan başka, kardeşi Huseyn'den ve Hind b. Ebû Hâ-le'den de hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de oğlu Hasan, AİŞe, tkrime, İbn Şîrîn ve Cubeyr b. Nefir hadis nakletmişlerdir. (Bilgi için bk. Buhârî, ct-Târihu'l-kebir, II, 286; Ebu Nuaym, Hilyetu'l-evliya, II, 35; Îbnu'1-Esir, Üsdü'l-gâbe, II, 9; Zehebî, Siye-ru a'lâmi'n-nübelâ, III, 245-279; İbn Hacer, el4sâbe, I, 328-331, TehzîbıTt-Tehzîb, II, 295.)

[←416]

[30] Nesâî, kıyamiı'1-leyl 51; Tirmizî, vitir 10; ibn Mâce, ikâme 117; Darimî, salat214; Ahmed b. Hanbel, I, 199-200.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/349-350.

[←417]

[31] Bu dua Ebû Dâvud'da da bundan sonra gelecek hadiste mevcuttur.

[←418]

[32] Bu dua üzerinde durduğumuz hadisin aynısıdır. Yalnız sonunda = Her neye hüküm ve kazanç taalluk ederse hatnd sana. Her ne ettimse senden mağfiret dilerim, sana tevbe ve rücu ederim" cümleleri fazla olarak bulunmaktadır. Aslında Tecrid Tercemesinde mevcut olan bu duayı tekrar etmemek için buraya almadık.

[←419]

[33] Bu duanın tercemesi yukarıda verildi.

[←420]

[34] Tecrid-i Sarih tercemesi, III, 237-240.

[←421]

[35] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/350-354.

[←422]

[36] Sadece Ebû Davud rivayet etmiştir.

[←423]

[37] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/354-355.

[←424]

[38] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/355.

[←425]

[39] Nesâî, kıyamü'Ueyl 51; İbn Mace, ikâme 116; Ahmed b. Hanbel, I, 96, 150.

[←426]

[40] Bu talikteki yani "ruku'4an önce" tefsiri, râvilerden birine aittir. Bizzat musannif Ebu Davud'un sözü olması da muhtemeldir. Muhammed b. Nasr bu taliki Übey b. Ka'b'a kadar vasletmiştir.

[←427]

[41] İsa b. Yunus'un Fıhr'dan yaptığı bu rivayeti Dârekutnî başka bir isnadla Übey b. Ka'-b'dan mevsul olarak rivayet etmiştir. Übey şöyle der: "Rükudan Önce kunut yapar, selamı verince de üç defa derdi. Sesini uzatır. Sonuncusunda da derdi. (el-Menhel, VIII, 61).

[←428]

[42] Bu taiık kunutun rüku dan önce yapıldığını gösteren üçüncü rivayettir.

[←429]

[43] Bu talik Said b. Ebi Arûbe'nin Katâde'den yaptığı rivayetin mevsuk olduğuna işaret etmektedir. Bunu Ha b. Yunus, Said b. Ebi Arûbe'den mevsul olarak ve kunutu zikrederek, Yezid b. Zurcyc'den İse mürsel olarak ve kunutu anmadan rivayet etmiştir.

[←430]

[44] Şu'be'nin bu rivayetini Nesâİ, şu lafızlarla tahric etmiştir: Resûlüllah (s.a.) A'Iâ, Kâfirûn ve Ihlas sureleri ile vitir kılar, bitirdiğinde de üç kerre derdi."

Bu taliklerden çıkan neticenin hulasası: İsâ b. Yunus'un Said b. Ebi Arûbe'den yaptığı rivayete, Yezid b. Zureyc, Abdul-A'lâ ve Muhammed b. Bişr kunutu zikretmemek konusunda, Yezid b. Züreyc de übeyy'i anmamada muhalefet etmişlerdir. Menhel sahibi, bunun İsa'nın vehmine delâlet ettiğini söyler.

[←431]

[45] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/355-358.

[←432]

[46] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/358-359.

[←433]
[47] Beyhaki, es-Sunenu'1-kubrâ, II, 498.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/359.

[←434]

[48] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/359.

[←435]
[49] Beyhakî, es-Sunenu'1-kübrâ, II, 498.

[←436]

[50] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/359-360.

[←437]

[51] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/360-361.

[←438]
[52] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/361.

[←439]

[53] Nesâî, kıyamü'l-Ieyl 37, 47, 48, 50, 54; Ahmed b. Hanbel, III, 406, 407; V. 123.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/362.

[←440]

[54] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/362.

[←441]

[55] Tirmizî, vitir 10; tbn Mâce, ikâme 122; Ahmed b. Hanbel, III, 44; Hâkim, el-Mustedrek, I, 302.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/362-363.

[←442]

[56] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/363-364.

[←443]

[57] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/364.

[←444]

[58] Buhârî, teheccüd 33; savm 60; musâfirin 84, 86; Müslim, müsafirjn 76; Nesâî, siyam 81, kıyâmü'1-leyl 28; Dârimî, salat 151, sâvm 38; Ahmed b. Hanbel, II, 258, 260, 271, 277, 329, 347, 402.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/364-365.

[←445]

[59] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/365-366.

[←446]

[60] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/366.

[←447]

[61] Müslim, müsafirin 76.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/366-367.

[←448]

[62] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/367.

[←449]

[63] Hâkim, el-Müstedrek, I, 301; Beyhaki, es-Sünenü'1-kübrâ, III, 35.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/367-368.

[←450]

[64] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/368.

[←451]

[65] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/368.

[←452]

[66] Buharı, vitir 2; Müslim, müsâfırin 136, 137, 138; Tirmizî, sevâbü'l-Kur'an 33, Vitr 4; Nesaî, kiyâmü'1-leyl 30; İbn Mâce, ikâme 12); DârİmÎ, salat 211; Ahmed b. Hanbel, I, 78, 86, 143, 144; IV, 110; V, 215, 272; VI 46, 10.

[←453]
[67] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/369.

[←454]

[68] Merginânî, el-Hidâye, I, 74.

[←455]
[69] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/369-370.

[←456]
[70] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/370.

[←457]
[71] Müslim, musafirin 149; Tırmizî, salat 12; Ahmed b. Hanbel, II, 37-38.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/370.

[←458]

[72] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/371.

[←459]

[73] Müslim, hayz 26; Tirmızî, sevabu'l-kur'an 23; Ahmed b. Hanbel, VI, 47, 138, 167; Ebû Dâvud, tahâre 89.

[←460]
[74] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/371.

[←461]

[75] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/371-372.

[←462]

[76] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/372.

[←463]

[77] Buhâri, vitir, 4;-salat 84; Müslim, müsafirin (benzeri) 148, 150, 152; Tirmizî, mevakit 206; Ahmed b. Hanbel, II, 20, 102, 143.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/372.

[←464]

[78] Hûd (11), 114.

[←465]

[79] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/372-374.

[←466]

[80] Nesaî, kıyamu'I-leyl 29; Tirmizî, vitr 13; Ahmed b. Hanbel, IV, 28.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/374.

[←467]

[81] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/374-376.

[←468]

[82] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/376.

[←469]

[83] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/376-377.

[←470]

[84] Buharî, ezan 126; Müslim, mesâcid 296; Nesaî, tatbik 28; Ahmed b. Hanbel, II, 255, 337, 470.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/377-378.

[←471]

[85] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/378.

[←472]

[86] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/378.

[←473]

[87] Müslim, mesâcid 305: Tirmizî, salat 177; Nesâî, tatbik 30; İbn Mâce, ikâme 145; Ahmed b. Hanbel, II, 280.

[←474]

[88] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/379.

[←475]
[89] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/379.

[←476]

[90] Velîd b. el-Velîd: Hâlid b. Velid (r.a.)'in kardeşidir. Bedr savaşma müşrikler safında iştirak edip müslümanların eline esir düştü. Kardeşleri Hâlid b. Velid ve Hişam b. Velid tarafından dört bin dirhem fidye verilerek kurtarılmıştır. Kurtulduktan sonra müs-lumanlığım ilan etmiştir. Kendisine "Madem müsluman olacaktın, fidyen verilmeden evvel olsaydın ya!" diyenlere, "esarete dayanamadığını için iman ettiğimi zannederler diye korktum" cevabını vermiştir. Müslüman olduktan sonra en yakın akrabaları da dahil müşriklerin eziyet ve hapislerine mâruz kalmış, Hudeybiye'den bir sene sonra kaza edilen umre dönüşünde Ayyaş ve Seleme ile birlikte Mekke'den kaçmaya karar vermiş ve Müslümanlara kavuşmuştur. Fakat yorgunluğun ve Resulüllaha kavuşmanın verdiği heyecanla derhal vefat etmiş. H. 7. (Bilgi için bk. lbnu'1-Esîr, Üsdii'l-ğâbe, V, 454-455; tbn Hacer, el-İsâbe, III, 636-637).

[←477]

[91] Seleme b. Hişâm: tslâmı ilk kabul edenlerdendir. Ebu Cehil'in ana-baba bir kardeşidir. Ebu Cehil bu öz kardeşini de göç etmesin diye diğer zayıf müslümanlarla birlikte hapsetmiştir. Hafız Zehebî'nin bildirdiğine göre Seleme, Habeşistan'a göç etmiş, Mekke'ye dönüşünde müşrikler tarafından Medine'ye göçden menedilmiştir.

Kureyşten kurtulduktan sonra Mûte muharebesinde bulunmuş, H. 25 senesinde Şam tarafındaki MercuVSafferde şehid düşmüştür. Ecnâdin savaşında şehid olduğunu söyleyenler de vardır.

Mü'minlerin annesi ve Seleme'nin kızı Ümmü Seleme (r.anha)'nm rivayet ettiğine göre bu zât Mute savaşının kesin sonucu alınmadan önce Medine'ye dönenlerdendir. Bunlara "ferrânın: kaçaklar" diyenler bulunduğu için arlanmış ve mescide çıkamaz olmuş. Bunun üzerine Resulüllah:

"- O ferrâr değil kerrardır" buyurmuştur. Mute'den döndükten sonra Resulüllah'ın vefatına kadar Medine'den ayrılmamıştır. (Bilgi için bk. lbnü'1-Esir, Üsdüi-gâbe, II, 435-436; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 68-69).

[←478]

[92] Buhârî, ezan 128; istiska 2; cihad 98; enbiya 19, tefsirü sure (3), 9, 4, 21; edeb 11; Müslim, mesâcid 294, 295; Nesaî, tatbik 27; tbn Mâce, ikâme, 145.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/379-380.

[←479]

[93] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/381-382.

[←480]

[94] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/382-383.

[←481]

[95] Ahmed b. Hanbel, I, 301.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/383.

[←482]
[96] Şerhu meânil-âsâr. I, 254.

[←483]

[97] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/383-387.

[←484]

[98] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/387.

[←485]

[99] Buhâri, vitir 7; Müslim, mesâcid 298; Nesaî, tatbik 26; tbn Mâce, ikame 120; Dârimî, salat 216.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/387-388.

[←486]

[100] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/388-389.

[←487]

[101] Müslim, mesacid 304; Nesâî, tatbik 3î, 33; İbn Mâce, ikame 145; Ahmed b. Hanbel, III, 109, 115, 162, 217, 255, 261, 282.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/389.

[←488]

[102] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/390.

[←489]

[103] Nesâî, iftitah 117.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/390.

[←490]
[104] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/390.

[←491]

[105] Buharî, ezan 81; libâs 43; edeb 75; Müslim, müsafirin 213, 214; Nesâî, kıble 13; Ahmed b. Hanbel, V, 187.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/391-392.

[←492]

[106] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/392-393.

[←493]
[107] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/394.

[←494]

[108] Buharî, salat 52, teheccûd 37; Müslim, müsafirin 208, 209; Tirmizî, salat 213; Nesâî, kıyamülleyl 1; Ibn Mâce, ikâme 186; Ahmed b. Hanbel, II, 6, 16, 123; V, 192; VI, 65.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/394.

[←495]
[109] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/394.

[←496]

[110] Bütün nüshalarda bu babın tercemesî yer almaktadır. Ancak hadisler nafilelerde kıyamı uzatmanın fazileti ile ilgili oldukları için tercemeye esas aldığımız baskı bu başlığı koymuştur.Concordance bu babı diye isimlendirmiştir.

[←497]

[111] Nesâî, zekât 49; İbn Mâce, cihad 15, Dârimî, salat 135; cihad 3; Ahmed b. Hanbel, H, 19İ; III, 300, 302, 346, 391, 412; IV, 114, 385.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/395-396.

[←498]

[112] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/396-397.

[←499]
[113] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/397.

[←500]

[114] Buhârî, büyü'16; Tirmizİ, kiyâme 2; İbn Mâce, ikâme 175;ticârât 28; Ahmed b. Han-bel, I, 463; II, 247, 250,436.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/398.

[←501]

[115] Müslim, zikir 4; Tirmizî, deavât 5; İbn Mâce, ikâme 175; Dârimî, fedâilu'l-Kur'an 30; Ahmed b. Hanbel, 111,75.

[←502]

[116] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/398-399.

[←503]

[117] Buhârî, fedailü'l-Kur'an 21; Tirmİzi, sevâbu'l-Kur'an 15; İbn Mâce, mukaddime 16; Darimi, fedâilü'l-Kur'ân 2; Ahmed b. Hanbel I, 57, 58, 69, 153.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/399.

[←504]
[118] Fussılet (52); 33.

[←505]
[119] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/399-401.

[←506]
[120] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/401.

[←507]

[121] Ahmed b. Hanbel, III, 440; Hakim, el-Müstedrek, I, 567.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/401-402.

[←508]
[122] el-Müzemmil (73), 4.

[←509]

[123] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/402-403.

[←510]

[124] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/403.

[←511]

[125] Buhari, tefsiriıssure (80); Müslim, müsafirîn 244; Tirmizi, sevâbü'l-Kur'an 13; Ibıı Mace, edeb 52; Dârimî, fedâilü'l-kur'an 11: Ahmed b. Hanbel, IV, 48, 94, 98, 110, 170, 192, 239, 266.

[←512]
[126] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/403.

[←513]

[127] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/403-404.

[←514]
[128] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/404.

[←515]

[129] Müslim, zikir 38, 39; Tirmizî, sevâbü'l-Kur'ân 10; İbn Mâce, mukaddime 17, edeb 53.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/404-405.

[←516]

[130] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/405-406.

[←517]
[131] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/406.

[←518]

[132] Müslim, musâfirin 251.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/407.

[←519]

[133] Müslim, müsâfirin 202.

[←520]
[134] Müslim, müsâfirin 243.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/407-409.

[←521]
[135] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/409.

[←522]

[136] Buhari, tefsirü sure (1), 1; (15), 3; fedailü'l-kur'an 9; Tİrmizî, sevâbü'l-kur'an 1; Ah-med b. Hanbel, II, 448; Dârimi, fedailü'l-kur'an 12.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/411.

[←523]

[137] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/411-413.

[←524]

[138] Ebû Said b. el-Muallâ: Ibn Abdilberr'İn sahih kabul ettiği görüşe göre Haris b. Nefî el-Muailâ'dır. Medineli ensardan bir sahâbidir. H. 74 yılında 84 yaşında iken vefat etmiştir. Buhârî, Ebu Dâvud, Nesaî ve Ibn Mâce kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. (Bilgi için bk. Îbnu'1-Esir, Üsdu'1-ğâbe, VI, 142-143; Ibn Hacer, el-İsâbe, IV, 88).

[←525]
[139] el-Enâl (8); 24.

[←526]

[140] Buharı, tefsiru's-sure (1), (15), 3; fedailü'l-Kur'an 9; Nesaî, iftitah 26; Tirmizî, sevâbü'l-Kur'an 1.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/414-415.

[←527]
[141] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/415-417.

[←528]
[142] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/417.

[←529]

[143] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/417.

[←530]
[144] Nesâî, iftitah 36; Dârimî, fedâilu'l-Kur'an, 17.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/417-418.

[←531]
[145] el-Hicr (15), 87.

[←532]

[146] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/418-419.

[←533]

[147] Müslim, musafirin 258.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/419-420.

[←534]
[148] Hâkim, el-Müstedrek, I, 560-561; II, 259.

[←535]

[149] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/420-424.

[←536]
[150] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/424.

[←537]

[151] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/424-425.

[←538]

[152] Buhârî, fedailu'i-Kur'an 9; Nesaî, iftitah 69; İbn Mace, edeb 52; Muvatta, Kur'an, 17,19.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/425.

[←539]
[153] bk. Dârimi, fedâil 24.

[←540]

[154] Bu hadislerin metinleri için bk. el-Menhel, VIII, 114-115.

[←541]

[155] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/425-429.

[←542]

[156] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/429.

[←543]
[157] Nesaî, istiâze 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 144, 148, 150, 158..

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/429-430.

[←544]

[158] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/430.

[←545]

[159] Beyhakî, es-Sünenü'1-kübrâ, II, 394.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/431.

[←546]
[160] Buharı, bed'ul-halk 11, tıb 47, 49-50; edeb 56; da'vet 58, Müslim, selâm 46.

[←547]
[161] Fi Zılâli'l-Kur'ân, 30, 294.

[←548]

[162] el-Isrâ, (17), 47.

[←549]

[163] İbn Hibbân, Sahih, III, 159.

[←550]
[164] İbn Hibbân, Sahih, II, 84.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/431-436.

[←551]

[165] Bu başlık bazı nüshalarda  = (Okumakta tertil nasıl müstehab olur?) şeklinde; bazılarında; bazılarında ise, şeklindedir. Mânâları aşağı yukarı aynıdır.

[←552]
[166] Tirmizî.'sevâbü'l-Kur'an 18; İbn Mace, edeb 52; Ahmed b. Hanbel, II, 192.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/436.

[←553]

[167] Saad (38), 29.

[←554]

[168] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/436-438.

[←555]

[169] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/438.

[←556]

[170] Buharı, efdaılu'l-kur'an 29, Tırmızî, mevakıt 70, menakıb 73, Nesaî, ıftıtah 82; Ibn Mâce ikâme 179, Darımı, siyer 78.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/438.

[←557]

[171] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/438-439.

[←558]

[172] Ya'Ia b. Memlek:Hicazh bir tabi'dir. Ümmü Seleme ve Ümmü'd-Derdâ (r.anhâ)'dan hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbâıı onu sika râviler arasında sayar. Ebu Dâvud, Tirmizi ve Nesâî'nin Sünelilerinde, Buhari'nin el-Edebii'1-Mufred'inde rivayetleri vardır.

[←559]

[173] Tirmizî, sevâbü'l-Kur'an 23; Nesâî, iftitahü'l-Kur'an 13, kıyamü'1-leyl 13; Ahmed b. Hanbel VI, 294, 300. (Ayrıca bk Ebu Davud'da 4001, -badis).

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/440.

[←560]
[174] Al-i İmran (3), 190.

[←561]
[175] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/440-442.

[←562]

[176] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/442.

[←563]
[177] Buhari, megazî, 48, tefsir sure (48); fezailıTI-Kur'an 24, tevhid 50; Müslim, müsâfırin 238; Ahmed b. Hanbel, V, 55, 56.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/442.

[←564]

[178] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/442-443.

[←565]

[179] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/443.

[←566]

[180] Buharı, tevhid 52; Nesâî, iftitah 83; Ibn Mace, ikame 176, Ahmed b. HanbeL IV 283 285, 296, 304.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/443-444.

[←567]

[181] Fakat bu konu düşünüldüğünde çirkin sesle Kur'an okumanın kulağa hoş gelmediği bir gerçektir.

[←568]

[182] Maklûb: Râvilerden birinin metindeki bir sözü veya senetteki bir şahsın ismini ya da nesebinin yerini değiştirmek suretiyle önce söylenmesi gerekeni sona bırakarak veya sonra söylenmesi gerekeni öne alarak rivayet ettiği hadislere denilir. Zayıf hadis çeşitlerindendir.

[←569]

[183] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/444-445.

[←570]

[184] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/445.

[←571]

[185] Buharı, tevhid 44; Dârimi, salat 171, fezailü'l-Kur'an, 34; Ahmed b. Hanbel, 1, 172, 175, 179.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/445-446.

[←572]
[186] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/446-448.

[←573]

[187] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/448.

[←574]

[188] Ebû Lubâbe: Medineli <Ensarî)dir. Meşhur rivayete göre, adı Beşr'dir. Bir rivayete göre, Bedir savaşına iştirak etmiştir. Diğer bir görüşe göre savaşa gitmek için yola çıkmış. Hz. Peygamber onu Revha'dan geri çevirip Medine'de vali bırakmıştır. Uhud ve ondan sonraki tüm savaşlara katılmıştır. Hz. Peygamber ve Hz. Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Hz. Ali'nin hilâfeti esnasında vefat etmiştir. Ebû Dâvûd'dan başka, Buhâri, Müslim ve ibn Mâce kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. (Bilgi için bk. İbnu'1-Esİr, Csdıi'I-ğabe, VI, 265; İbn Hacer, el-tsâbe, IV, 168).

[←575]

[189] Beyhaki, es-Süneüü'l-Kübrâ, II, 54.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/448-449.

[←576]
[190] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/449.

[←577]

[191] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/449-450.

[←578]
[192] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/450-451.

[←579]

[193] Buhâri, fedailü'l-kur'an 19; tevhid 32, 52; Müslim, Müsâfirin 232, 233, 234; Nesâî, if-titah 83; Tirmizi, sevâbü'l-kur'an 17; Dârimi, salât 71; fedailü'l-kur'an 34; Ahmed b. Hanbel, II, 271, 285.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/451.

[←580]
[194] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/451-452.

[←581]
[195] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/452.

[←582]

[196] Bu başlık bazı nüshalarda kelimesi olmadan bazılarında da bâb kelimesi olmadan şeklindedir.

[←583]

[197] Dârimi, fezailü'İ-kur'an 3; Ahmed b. Hanbel, V, 212, 213, 284, 285, 323, 328; Ebû Dâvûd eymân 1.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/453.

[←584]

[198] Taha (20), 126.

[←585]
[199] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/453-454.

[←586]

[200] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/454.

[←587]

[201] Bu terkib bazı nüshalarda = "cübbesini göğsü üzerinde topladım." (Yakasını topladım, yakasından yakaladım) şeklindedir.

[←588]

[202] Buhârî, istinbâbe 9, fedailü'l-kur'an 5, tevhid 37; Müslim, müsafîrin 264, 270, 272, 274; Nesâî, iftitah 37; Tirmizî, kur'an 9; Muvatta, kur'an 5; Ahmed b. Hanbel, I, 24, 40, 43, 264, 299, 313, 445.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/454-455.

[←589]

[203] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/455-459.

[←590]
[204] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/459.

[←591]

[205] Sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/460.

[←592]
[206] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/460.

[←593]

[207] Nesâî, iftitah 37; Ahmed b. Hanbel, V, 41, 51, 114, 122, 124.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/460-461.

[←594]

[208] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/461-462.

[←595]
[209] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/462.

[←596]

[210] Müslim, müsafirin 274; Tirmizî, sevabu'l-kur'an 16; Nesâî, iftitah 25; Ahmed b. Hanbel, V, 127, 128.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/462-463.

[←597]

[211] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/463-464.

[←598]

[212] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/464.

[←599]

[213] el-Mü'min (40), 60.

[←600]

[214] Tirmizi, tefsirü sure (2), 16, 40; Ibn Mace, dua 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 267, 271, 276.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/465.

[←601]

[215] el-Bakara (2), 186.

[←602]

[216] el-A'raf (7), 55.

[←603]
[217] el-Mu'min (40), 60.

[←604]
[218] en-Neml (27), 62.

[←605]
[219] el-Furkan (25), 77.

[←606]
[220] el-En'am (6), 43.

[←607]

[221] el-Bakara (2), 186.

[←608]

[222] Üzerinde durduğumuz hadis.

[←609]
[223] M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 662-667.

[←610]

[224] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/465-470.

[←611]
[225] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/470.

[←612]

[226] Ahmed b. Hanbel, I, 172, 183, 269.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/470-471.

[←613]

[227] el-Bakara (2), 186.

[←614]

[228] Ali İmran (3), 185.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/471-472.

[←615]

[229] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/472.

[←616]

[230] Fedale b. Ubeyd: Ensardandır. Babası Nâfız b. Kays'dır. Uhud ve ondan sonraki savaşlara katılmış. Mısır ve Suriye'yi fetihlerinde bulunmuştur. Muaviye (r.a.) onu Di-meşk kazasına vali tâyin etmiştir. H. 53 senesinde vefat etmiştir. Ebû Dâvûd'dan başka Müslim, Nesaî, Tirmizî ve el-Edebü'1-Mufred'de Buhârî kendisinden hadis rivayet etmiştir. {Bilgi için bk. Ibnu'1-Esir, Üsdii'I-ğabe, IV, 363; Ibn Hacer, el-îsâbe, III, 206).

[←617]
[231] Şüphe râvilerden birisine aittir.

[←618]

[232] Tirmizî, deâvât 64; sehv 48; Ahmed b. Hanbel, VI, 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/472-473.

[←619]
[233] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/473.

[←620]

[234] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/474.

[←621]

[235] Kutub-ı Sıtte içinde sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/474.

[←622]
[236] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/474.

[←623]
[237] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/475.

[←624]

[238] Buhari, deavât 21, tevhid 31; Müslim, zikr 8; Tirmizi, deavât 77; Muvatta, Kur'an 28; Ahmed b. Hanbel, II, 243, 318, 463, 464, 468, 500, 530; III, 101.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/475.

[←625]

[239] el-Kehf (18), 23.

[←626]
[240] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/475-476.

[←627]
[241] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/476.

[←628]

[242] Buharı, deavât 22; Müslim, zikir 90, 91;Tirmizî, deavât 114; ibn Mace, dua 7; Muvat-ta', kur'an 29; Ahmed b. Hanbel, II, 487.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/476.

[←629]

[243] Yûsuf (12), 87.

[←630]

[244] el-Mu'min (40), 60.

[←631]

[245] el-Bakara (2), 186.

[←632]

[246] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/476-479.

[←633]
[247] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/479.

[←634]

[248] îbn Mâce, dua 13.

[←635]

[249] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/479-480.

[←636]
[250] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/480-482.

[←637]

[251] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/482.

[←638]

[252] Mâlik b. Yesâr es-Sekûnî: Ebu Davud'un üstadı Süleyman b. Abdulhamid'in dediğine göre, şahabıdır. Bu onun sahabi olup olmadığında kesinlik olmadığım gösterir. Önceleri Yemen'de bir kabile olan "Sekun"a mensup iken sonraları "Avf'a mensup olmuştur.

[←639]
[253] Sadece Ebû Dâvud rivayet etmiştir.

[←640]

[254] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/482.

[←641]

[255] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/482-483.

[←642]

[256] Sadece Ebû Dâvud rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/483.

[←643]

[257] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/483.

[←644]
[258] Tirmizî, deâvât 104; İbn Mâce, dua 13.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/483-484.

[←645]

[259] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/484.

[←646]
[260] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/484.

[←647]
[261] Sadece Ebu Davud rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/484-485.

[←648]

[262] bk. Ihya'ü UlÛmi'd-Din, I, 398.

[←649]
[263] Feteva-yi Hindiye, s. 318.

[←650]
[264] Tahtavî Haşiye ala Meraki'I-Felah s. 257.

[←651]

[265] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/485-486.

[←652]

[266] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/486.

[←653]

[267] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/486-487.

[←654]
[268] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/487.

[←655]

[269] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/487.

[←656]

[270] Yezid b. Sa'id b. Sümâme: Mekke fethi günü müslüman olmuştur. Hz. Ömer kendisine bazı resmi görevler vermiştir. Tirmizî ve Buharî el-Edebü'I-Müfred'de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir, (bk. et-Menhel, VIII, 156-157).

[←657]

[271] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/487.

[←658]

[272] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/488.

[←659]

[273] Nesaî, sehv 58; Tirmizî, deavât 63 (64); Ibn Mâce, dua 9; Ahmed b. Hanbel, III, 120, 158, 225, 245; V, 349, 350, 360; Dârimi, cihad 6; Fedailü'l-Kur'an 15.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/488.

[←660]

[274] Tirmizî'deki rivayet bu şekildedir.

[←661]
[275] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/488-489.

[←662]

[276] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/489.

[←663]

[277] Bu cümle bazı nüshalarda = şüphesiz Allah (c.c.)'den onun ism-i azamiyle istedin" şeklinde muhatap sigasiyle kullanılmıştır. Tercemede bu farka parantezle işaret edilmiştir.

[←664]

[278] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/490.

[←665]
[279] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/490.

[←666]

[280] Nesaî, sehv 58; îbn Mâce, dua 9; Tirmizî, deavât 100.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/491.

[←667]

[281] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/491-492.

[←668]

[282] Esma b. Yezîd; Ümmü Seleme diye meşhurdur. Ensarın Eşhel koluna mensuptur. Peygamber (s.a.)'e biat etmiş ve Yermük muharebesinde hazır bulunmuştur. Ebû Dâvûd'-tan başka Müslim ve Buhârî'nin d-Edebü'I-Müfred'inde rivayetler vardır. (Bilgi için bk. İbnu'1-Esir, Üsdü'î-ğâbe, VII, 343; Ibn Hacer, el-İsâbe, IV, 460).

[←669]

[283] el-Bakara (2), 163.

[←670]

[284] Tirmizî, deavât 64; İbn Mâce, dua 9; Ahmed b. Hanbel, VI, 461; Dârimî, fedailü'I-Kur'an 14-15.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/492-493.

[←671]

[285] el-Müstedrek, I, 506.

[←672]

[286] Taha (20), 111.

[←673]

[287] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/493-494.

[←674]

[288] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/494.

[←675]

[289] Ahmed b. Hanbel, VI, 45, 136.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/494-495.

[←676]

[290] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/495.

[←677]

[291] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/495.

[←678]

[292] Tirmizî, deavat 109 (I10);-Ibn Mâce, menâsik 5; Ahmed b. Hanbel, I, 29, II, 59.

[←679]

[293] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/495-496.

[←680]
[294] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/496.

[←681]

[295] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/497.

[←682]

[296] Nesâî, sehv 37; Tirmizî, deavât 104.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/497.

[←683]
[297] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/497.

[←684]

[298] Buradaki edatı, aslî manasında "veya" diye anlaşılabileceği gibi vemânalarına da gelebilir.mânâsına alınırsa, daha kolay, üstelik daha ustun" şeklinde terceme etmek gerekir.

[←685]

[299] Tirmizî, deavât 113: Hâkim, el-Müstedrek, I, 548.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/498-499.

[←686]

[300] Bu konuda gelecek olan "teşbih" kelimesinden maksat ellerimizdeki 33'lük veya 99'Iuk teşbih âletidir, zikir değildir.

[←687]

[301] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/499-501.

[←688]
[302] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/501.

[←689]

[303] Yüseyra bint Vâsir. Ensardan veya muhacirlerden olduğuna dair rivayetler vardır. Münzirî, ensardan; Ibn Hıbban ise, Muhacirlerden olduğunu söyler. Künyesi Ümmü Yâsir veya Ümmü Humeyza'dir. Ebu Dâvûd ve Tirmizî kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. (Bilgi için bk. İbnu'1-Esir, Üsdii'l-ğâbe, VII, 296; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 429).

[←690]

[304] Tirmizî, deavât 71, 120; Ahmed b. Hanbel, VI, 371.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/501-502.

[←691]
[305] et-Tevbe (9), 24.

[←692]

[306] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/502.

[←693]

[307] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/502.

[←694]

[308] Nesaî, sehv 91, 98; Tirmizî, deavat 6, 25, 71; îbn Mâce, ikâme 32; Ahmed b. Hanbel, II, 161, 205.

[←695]

[309] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/502-503.

[←696]

[310] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/503.

[←697]

[311] Cüveyriye Peygamber (s.a.)'in hammlanndandır. Huzar kabilesinde Haris b. Dırar'ın kızıdır. Mıireysı gazvesinde esir olarak alınmış bilâhere mu'minlerin annesi olma şerefini kazanmıştır.

tbn Sa'd'ın Tabakal'ında Ebu Kılâbe'den fivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber Cu-veyriye'yİ esir edince, babası ResuluIIah'a gelmiş ve "benim kızım gibi birisi esir olmaz, onu serbest bırak" demiş. Hz. Peygamber de "Peki onu kendi haline bırakalım, ne isterse öyle yapsın. Razı mısın?" teklifini yapmış, adam da kabul etmiştir. Babası Cuveyriye'ye gelip durumu anlatınca o ResûluIIah'ı seçmiştir.

ibn Abbas, Ubeyd b. es-Sibâk, Mucâhid, Kureyb ve Abdullah b. Şeddâd kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. H. 55 yılında vefat etmiştir. (Bilgi için bk. îbn Sa'd Taba-kaf, VIII, 116-120; Ibnu'1-Esır, Üsdu'l-ğâbe, VII, 56; Zehebî, siyeru a'Iâmi'n-nubelâ, II, 26J-265; İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, XII, 407; el-İsâbe, IV, 265; Ibnu'1-îmad, Şezerâtu'z-zeheb, I, 61).

[←698]

[312] Müslim, zikr 79; Nesaî sehv 94; Tirmizî Davat 103; ibn Mace edeb 56; Ahmed, I, 258, 353, VI, 325, 340.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/503-504.

[←699]

[313] el-Kehf (18), 119.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/504-505.

[←700]

[314] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/505.

[←701]

[315] Buhârî (benzen) ezan 155, deavât 17; Müslim (benzeri) mesâcid 142, zekât 53; İbn Mace, (benzeri) ikâme 32; Darimî, salat 90; Ahmed b. Hanbel, III, 238, V, 167, 168.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/505-506.

[←702]
[316] el-Hadid (57), 21.

[←703]

[317] el-İsrâ, (17), 30.

[←704]

[318] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/506-509.

[←705]

[319] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/509.

[←706]

[320] Buhârî, ezan 155, i'tisam 3, kader 12, deavat 17; Müslim, mesâcid 137, 138; Nesaî, tatbik 25, sehv 85, 89; Tirmizî, salat 108; Muvatta', kader 8; Dârimî, salat 71, 77.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/509-510.

[←707]

[321] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/510-511.

[←708]
[322] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/511.

[←709]
[323] Müslim, mesâdd 139; Nesaî, sehv 83.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/511-512.

[←710]

[324] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/512.

[←711]
[325] Müslim, mesacid 139: Nesai, sevh 83.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/513.

[←712]

[326] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/513.

[←713]
[327] Ahmed b. Hanbel, IV, 369.

[←714]

[328] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/513-515.

[←715]
[329] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/515.

[←716]

[330] Müslim, musafirin 201; Tirmizî, deavât 32.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/515.

[←717]

[331] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/516.

[←718]

[332] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/516.

[←719]

[333] Buradaki "veya" mânâsına gelen kelime tüm nüshalarda dir.Ancak sarihler bunun aslının"çok ah çekip ağlayan" olduğu halde müstensih hatası olarak düşmüş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu söylerler. Tirmizî ve Ibn Mace'nin rivayetlerinin şeklinde oluşu da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Hisnii'l-hasîn'deki ifadeler de bu yöndedir.

[←720]

[334] İbn Mace, dua 2; Tirmizî, deavat 102; Ahmed b. Hanbel, I, 227.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/516-517.

[←721]

[335] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/517.

[←722]
[336] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/517-518.

[←723]

[337] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/518.

[←724]

[338] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/518.

[←725]

[339] Müslim, mesâcid 135, 136; Nesaî, sehv 81, 82; Tirmizî, salat 108; Ibn Mâce, ikâme 32; Dârimî, salat 88; Ahmed b. Hanbel, V, 275, 279; VI, 62, 184, 235.

[←726]

[340] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/518-519.

[←727]

[341] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/519-520.

[←728]

[342] Müslim, mesâcid 135; Nesai, sehv 81; Tirmizî, mevakit 108; ibn Mâce, ikame 32. Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/520.

[←729]

[343] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/520.

[←730]

[344] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/520-521.

[←731]
[345] Tirmizî, deavât 106.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/7.

[←732]

[346] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/7-8.

[←733]

[347] en-Nur (24); 31.

[←734]
[348] en-Nisâ (4), 18.

[←735]
[349] et-Tahrim (66), 8.

[←736]
[350] eş-Şûra (42), 25; en-Nisa (4), 92; Taha (20), 82.

[←737]
[351] ez-Zârıyat (51), 18.

[←738]
[352] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/8-12.

[←739]

[353] el-Eğar el-Müzenî. Sahabidir. Müsedded onun sahabi olduğuna işaret etmiştir. Hz. Peygamberden başka Ebû Bekir'den de hadis rivayet etmiştir. Ebu Davud'un yanı sıra Müslim, Nesaî ve el-Edebu'l -Müfred'de Buhârî kendisinden hadis rivayet etmişlerdir, (Bilgi için bk. İbnu'1-Esir, Üsdü'1-gabe, 1, 124-125; tbn Hacer, el-İsâbe, I, 55-56).

[←740]

[354] Müslim, zikir 41.

[←741]

[355] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/12-13.

[←742]

[356] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/13.

[←743]

[357] Tirmizî, deavât 38; tbn Mâce, edeb 57; Ahmed b. Hanbel, II, 21, 67; V, 191, 371.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/13-14.

[←744]

[358] en-Nasr (110), 3.

[←745]

[359] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/14.

[←746]

[360] Bu zâtın adının Bilâl veya Hilâl olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Tehzibü't-Tehzîb, Takrîb ve Hulâsa'da burada olduğu gibi Bilal olarak zikredilmiştir. Ebu Davud'un tashih edilmiş bir yazma nüshasında İse, Hilâl olarak zabdedilmiştir. İbnu'l-Esir, Üsdü'1-ğâbe, adındaki eserinde Resûlullah (s.a.)'ın azatlısı Zeyd b. Bûlâ'dan (bu hadisin sahâbî râvisi) bahsederken torunu olan bu zât konusundaki ihtilâflara temas etmiş sonra da Tirmizî'nin buradaki senedle rivayet ettiği hadisi vermiştir, bu senedde ismi "Bilâl b. Yesâr b. Zeyd" olarak zabt edilmiştir.

Bu hadisin sahâbî râvisi yukarıda da işaret edildiği gibi Zeyd b. Bulâ'dır. Künyesi Ebu Yesar olan bu zâtı Hz. Peygamber (s.a.) Benî Sa'lebe gazvesinde ele geçirip azâd etmiştir. Kendisi Sudan'lıdır.

[←747]

[361] Tirmizî, deavat 117; Hakim, el-Müstedrek, II, 118.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/14-15.

[←748]
[362] el-Enfâl (8), 16.

[←749]

[363] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/15-16.

[←750]

[364] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/16.

[←751]

[365] İbn Mâce, edeb 57; Ahmed b. Hanbel, I, 248.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/16.

[←752]

[366] el-Talâk (65), 2, 3.

[←753]

[367] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/16-17.

[←754]

[368] Buharı, deavat 55; Müslim, zikir ve dua 23, 26.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/18.

[←755]

[369] "Allah'ım! Senden dünyada afiyet âhirette af istiyorum. Ey Rabbimiz! Bize dünyada da âhirette de iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru" demektir.

[←756]

[370] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/18-20.

[←757]

[371] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/20.

[←758]

[372] Müslim, imara 154, 156, 157; Nesâî, cihâd 36; Tirmizî, cihâd 19; İbn Mâce, cihâd 15; Dârimî, cihâd 15; Ahmed b. Hanbel, V, 244.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/20-21.

[←759]
[373] Buhârî, rikak 31.

[←760]
[374] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/21-22.

[←761]

[375] Âl-i lmrân(3), 135.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/22-23.

[←762]
[376] Hud (11), 114.

[←763]

[377] Âl-i imrân (3), 135.

[←764]

[378] en-Nisâ (4), 123.

[←765]
[379] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/23-25.

[←766]
[380] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/25.

[←767]

[381] Ahmed b. Hanbel, V, 245; İbn Hıbban, Sahih, III, 234; Hakim el-Müstedrek I, 273.

[←768]

[382] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/25-26.

[←769]
[383] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/26.

[←770]

[384] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/26.

[←771]

[385]Tirrmızî, sevâbu'l-Kur'an 12; Nesaî, istiaze37; İbnHibban, Sahih, III, 227; Hakim,el-Mustedrek, I, 253.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/26.

[←772]

[386] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/27.

[←773]
[387] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/27.

[←774]

[388] Ahmed b. Hanbel, I, 394, 397.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/27.

[←775]
[389] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/27.

[←776]

[390] Şubhe râvîlerden birisine aittir.

[←777]

[391] ibn Mâce, Dua 17; Ahmed b. Hanbel, VI, 369; İbn Hibban, Sahih, 11, 112.

[←778]
[392] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/28.

[←779]

[393] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/28.

[←780]

[394] Buhari, tevhid 9, meğazi 38, deavât 50, 68; Müslim, zikir 44, 45, 46; Tirmizî, dua 57; Ibn Mâce, edeb 59; Ahmed b. Hanbel, II, 298, 309, 335, 355, 363.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/29.

[←781]

[395] Kaf (50), 16.

[←782]
[396] el-Bakara (2), 186.

[←783]

[397] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/29-32.

[←784]
[398] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/32.

[←785]
[399] Müslim, zikir 44, 45, 46.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/32-33.

[←786]
[400] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/33.

[←787]

[401] Buhârî, cihad 131, meğazi 38, deavât 51, kader 7, tevhid 9; Müslim, zikir 44, 45, 46; Ahmed b. Hanbel, IV, 394, 402, 418.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/33-34.

[←788]

[402] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/34.

[←789]

[403] Müslim, imâre 160; Nesâî, cihâd 18; Hakim, el-Mtistedrek, I, 518; Ibn Hıbban, Sahih, II, 112.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/35.

[←790]
[404] Âl-i İmrân(3), 31.

[←791]
[405] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/35.

[←792]
[406] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/36.

[←793]
[407] Müslim, salat 70; Tirmizî, vitir 21; Dârimî, rikak 58; Ahmed b. Hanbel, III, 102, 261; II, 172, 178.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/36.

[←794]

[408] el-En'âm, (6), 160.

[←795]

[409] el-Bakara (2), 261.

[←796]

[410] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/36-37.

[←797]

[411] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/37-39

[←798]

[412] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/39.

[←799]

[413] Oradaki kaynaklara ilâveten bk. İbn Hıbban, Sahih, II, 132.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/39.

[←800]

[414] Müslim, zühd 74.

[←801]

[415] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/40.

[←802]

[416] Mirkat'ul-mefâtih, II, 636.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/40-41.

[←803]

[417] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/41.

[←804]

[418] Darimî, mukaddime 7; Ahmed b. Hanbel, III, 303, 398;,Beyhakî, es-Sünenü'1-kübrâ, II, 153.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/41-42.

[←805]

[419] et-Tevbe (9), 103.

[←806]

[420] en-Nur (24), 63.

[←807]

[421] el-Haşr (59), 10.

[←808]

[422] et-Tevbe (9), 100.

[←809]
[423] es-Saffât (37), 79.

[←810]

[424] es-Saffât (37), 109.

[←811]

[425] es-Saffât (37), 120.

[←812]
[426] es-Saffât (37), 181.

[←813]

[427] el-Ahzâb (33), 56.

[←814]

[428] îbn Abidin, Reddu'l-Muhtâr, Vl, 753.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/42-44.

[←815]

[429] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/44.

[←816]

[430] Müslim, zikr 86.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/44-45.

[←817]

[431] el-Haşr (59), 10.

[←818]

[432] Muhammed (47), 19.

[←819]

[433] İbrahim (14), 41.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/45-46.

[←820]

[434] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/46.

[←821]

[435] Tirmizî, birr 50.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/46.

[←822]

[436] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/46-47.

[←823]

[437] Tirmizî, birr 7; İbn Mâce, dua 11; Ahmed b. Hanbel, II, 258, 305, 343, 348, 367, 434, 445, 478, 517, 523.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/47.

[←824]

[438] Lokman (31), 14.

[←825]

[439] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/47-48.

[←826]
[440] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/48.

[←827]

[441] Ahmed b. Hanbel, IV, 414, 415.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/48-49.

[←828]

[442] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/49.

[←829]

[443] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/49.

[←830]

[444] eI-Mâide(5), 90.

[←831]

[445] el-Bakara (2), 216.

[←832]

[446] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/51-53.

[←833]

[447] Buhârî, teheccüd 25, deavât 49, tevhid 10; Tirmizî, vitir 18; İbn Mâce, ikâme 188; Ahmed b. Hanbel, III, 344.

[←834]

[448] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/53-54.

[←835]

[449] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/55-58.

[←836]

[450] Hakim, el-Müstedrek, I, 518.

[←837]

[451] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/58.

[←838]
[452] Nesaî, istiâze 5, 34, 35; tbn Mâce, duâ 3; Ahmed b. Hanbel, II, 167; III, 205.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/58-59.

[←839]

[453] Âl-i İmran (3), 180.

[←840]

[454] el-A'raf (7), 31.

[←841]
[455] en-Nahl (16), 70.

[←842]
[456] Buhârî, deavat 38.

[←843]

[457] el-En'âm (6), 125.

[←844]

[458] el-A'raf (7), 58.

[←845]

[459] Buhârî, iman 39; Müslim, musâkât 107; İbn Mace, fiten 14; Dârimî, buyu' 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 270, 274.

[←846]

[460] ed-Duhân (44), 56.

[←847]
[461] el-Mu'min (40), 11.

[←848]

[462] el-Mü'min (40), 11.

[←849]
[463] Taba (20), 124.

[←850]
[464] et-Tekâsür (102), 1, 2.

[←851]

[465] et-Tevbe (9), 101.

[←852]

[466] el-Mu'min (40), 45-46.

[←853]

[467] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/59-65.

[←854]

[468] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/65.

[←855]

[469] Buhârî, deavât 36, 38, 40, cihâd 25, 74; Müslim, zikr 49, 51, deavat, 48, 52, 73, 76; Nesâî, isti aze 6, 7, 8, 12, 13.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/65-66.

[←856]

[470] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/66.

[←857]

[471] Buhârî, cihâd 74, et'ime 38, deavât 35, 37, 40; Müslim, zikr 51, 52, 73; Tirmizî, deavat 70; Nesaî, isti'âze 35, 45.

[←858]

[472] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/66-67.

[←859]

[473] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/67-68.

[←860]
[474] Müslim, mesâcid 134; Nesaî, cenâiz 115; Tirmizî, deavat 70, 76, 132; Muvatta, Kur'an 33.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/68.

[←861]
[475] bk. 880, 1539 no'lu hadisler.

[←862]

[476] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/68-69.

[←863]

[477] Buharî, deavat 39, 44, 46; Müslim, zikr 49; Nesaî, isti'âze 17, 26; Tirmizî, deavat 76; İbn Mace, dua 3; Ahmed b. Hanbel, VI, 57, 207.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/69.

[←864]
[478] Fâtır (35), 15.

[←865]

[479] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/69-70.

[←866]

[480] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/70.

[←867]

[481] Nesâî, isti'aze 14, 16; îbn Mâce, dua 3; Ahmed b. Hanbel, II, 305, 325, 354, 540.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/70.

[←868]

[482] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/71.

[←869]
[483] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/71.

[←870]

[484] Müslim, zikir 96; Nesaî, sehv 89.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/71-72.

[←871]

[485] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/72.

[←872]
[486] Nesâî, isti'âze 21.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/72.

[←873]

[487] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/72-73.

[←874]

[488] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/73.

[←875]
[489] Nesâî, isti'âze 19.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/73-74.

[←876]

[490] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/74.

[←877]

[491] Müslim, zikir 73; Tirmizi, deavat 68; Nesâî, isti'aze 13, 18, 21, 64; İbn Mâce, mukaddime 23, dua 2, 3; Ahmed b. Hanbel, II, 167, 198, 340, 365, 451; III, 192, 255, 283; IV, 371, 381.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/74-75.

[←878]
[492] es-Saf (61), 3.

[←879]
[493] el-Bakara (2), 44.

[←880]
[494] ez-Zümer (39), 22.

[←881]

[495] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/75-76.

[←882]

[496] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/76-77.

[←883]

[497] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/77.

[←884]
[498] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/77.

[←885]

[499] Ferve b. Nevfel el-Eşeai, el-Kûfî. Güvenilir (sika) tabiilerdendir. Hz. Peygamberden mürsel olarak hadis rivayet etmiştir. Ayrıca onun Hz. Aişe ve Hz. Ali'den rivayetleri vardır. Kendisinin rivayetleri Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve ibn Mace'de yer almıştır. (Bilgi için bk. el-Cem' beyne ricalis-sahihayn, II, 415).

[←886]

[500] Müslim, dua 66, 67; İbn Mâce, dua 3; Nesaî, sehv 63; Ahmed b. Hanbel, VI, 139.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/77-78.

[←887]

[501] el-A'râf (7), 99.

[←888]

[502] el-Enfâl (8), 25.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/78.

[←889]

[503] Şuteyr h. Şekel b. Humeyd el-Absî. Ebu tsa künyesi ve kûfî nisbesi ile tanınan bir tabiidir. Babasından, annesinden, Ibn Mes'ud ve Hafsa'dan hadis rivayet etmiştir. Az hadis rivayet etmiştir. Kendisinin güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Müslim, Ebu Davud, Nesâî, ve tbn Mace onun rivayetlerine kitaplarında yer vermişlerdir. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakât, VI, 181).

[←890]

[504] Şekel b. Humeyd el-Absî. Hz. Peygamberden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de sadece oğlu Şuteyr rivayette bulunmuştur. Ebu Davud, Nesâî, Tirnüzi, tbn Mace, ve el-Edebu'1-miıfred'de Buhârî kendisinden hadis nakletmîşlerdir. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakat, VI, 45.)

[←891]

[505] Nesâî, İstİ'âze 4, 10, 11; Tirmizî, deavat 74.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/78-79.

[←892]

[506] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/79-80.

[←893]

[507] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/80.

[←894]

[508] Ebu'l-Yeser. Adı ka'b, künyesi îbn Amr b. Irâd'dır. Ensardandır. Akabe biatine ve Bedr savaşma iştirak etmiştir. Bedr'e iştirak edenlerden en son vefat eden bu zat olduğu söylenir. H. 55 yılında vefat etmiştir.

Ebu'l Yeser (r.a.) peygamber (s.a.)'den hadis rivayet etmiştir. Oğlu Ammar, Musa b. Talha, Ubâde b. el-Velîd ve Hanzala b. Kays da ondan rivayette bulunmuşlardır. Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, îbn Mâce ve Buhârî'(nin el-Edebü'1-Müfred'in) de rivayetleri bulunmaktadır. [Bilgi için bk. Ibnu'1-Esir, Üsdü'1-ğabe, VI, 332; îbn Hacer, el-isâbe, IV, 221.]

[←895]

[509] Nesâî, isti'âze 61; Ahmed b. Hanbel, II, 171, III, 427; IV, 204.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/80-81.

[←896]

[510] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/81-82.

[←897]

[511] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/82.

[←898]

[512] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/82.

[←899]

[513] Nesâî, isti'âze 36; Ahmed b. Hanbel, III, 192, 218.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/82.

[←900]

[514] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/83.

[←901]

[515] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/83.

[←902]

[516] Ebû Umâme asıl adı, İlyâs b. Sa'iebe'dir. Abdullah b. Sa'lebe olduğu da söylenir. Hz. Peygamber'den ve Abdullah b. Üneys el-Cühenî'den hadis rivayet etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) onu anasının hastalığı sebebiyle Bedir'den geri çevirmiş, fakat döndüğünde anasını ölü bulmuştur. (Bilgi için bk. İbnu'1-Esir, Üsdü'1-ğâbe, I, 181; VI, 17; tbn Ha-cer, el-İsâbe, IV, 9).

[←903]

[517] Sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/83-84.

[←904]
[518] bk. 1539, 1540, 1541 no'lu hadisler.

[←905]

[519] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 6/85.

[←906]

[1] Bu bölüm bazı nüshalarda; yani "İstiska namazına ait konulan toplayan bâb" bazılarında da yani: "İstiska namazına ait konulan toplayan, bab ve bunun teferruatı" bazılarında: yani "İstîska namazına dair teferruat" şeklindedir. Bu terceme ve şerhte Concordance'in kitab ve bâb numaralan esas alındığından ve Concordance'da bu, ayrı bir bölüm halinde ve Sünen-i Ebi Davud'un üçüncü kitabı olarak kabul edildiğinden, biz de bu bölümü aynı başlık altında vermeyi zorunlu bulduk. Nitekim bundan önceki bab sayımında da bundan sonraki kitab ve bab sayımında da aynı şekilde Concordance'in sayımına riayet edilecektir. (Yayına Hazırlayan).

[←907]

[2] Buhârî, istiskâ, 1, 4, 11, 15, 18, 20; Müslim, istiskâ, 1,3,4; Tirmizî, cuma 43; Nesâî, istiskâ 2, 5, 6, 7, 811; İbn Mâce, ikâme 153; Dârimî, salât 188; Muvatta, istiskâ 1; Ahmed b. Hanbel, II, 326, IV, 39, 40, 41.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/303.

[←908]
[3] Hûd (11), 52.

[←909]

[4] Nuh (71), 10,11.

[←910]

[5] Nuh (71), 10.

[←911]

[6] 1173 numaralı hadis.

[←912]

[7] bk. 1165 no'lu hadis. Açıklamasını yapmakta olduğumuz hadis de bu namazın iki rekat olduğunu göstermektedir.

[←913]

[8] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/304-307.

[←914]

[9] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/307.

[←915]

[10] Müslim, istiskâ 1; Tahâvî, Şerhu Meâni'l-âsâr, I, 324.

[←916]

[11] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/308.

[←917]

[12] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/308-309.

[←918]

[13] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/309.

[←919]

[14] Beyhakî, es-Sunenu'l-kubrâ, III, 350.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/309-310.

[←920]

[15] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/310.

[←921]

[16] Tahâvı, Şerhu Meâni'1-âsâr, I, 323; Beyhakî, es-Sunenu'Ukubrâ, III, 351.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/310.

[←922]

[17] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/311.

[←923]

[18] TİrmİzÎ, cuma44;Nesaî, istiskâ, 3; ibn Mâce, ikâme 153; Ahmed b. Hanbel, I, 23, 269, 355; Dârekutnî, Sünen II, 68; Beyhakî, es-Sünenu'l-kubrâ, III, 347; Hâkim, el-Musiedrek, I, 327.

[←924]

[19] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/311-312.

[←925]

[20] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/312-314.

[←926]

[21] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/314.

[←927]
[22] Concordance'de bu baba numara verilmemiştir.

[←928]

[23] bk. 1161 numaralı hadisin kaynakları.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/314.

[←929]

[24] Buhârî, istiskâ 1, 15, 17, 20; Müslim, istiskâ, 1, 3,4;Tirmizî, cuma 43; Ahmed b. Hanbel, IV, 39, 40, 41; Dârimî, salât 188; Beyhakî, es-Süneniı'1-kübrâ, III, 350.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/314-315.

[←930]

[25] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/315.

[←931]

[26] Umeyr, Âbi'l-Lahm'ın azatlısıdır. Musannif bir de "benu" oğullar kelimesi ziyâde et mistir. Ama bunun zararı yoktur. Çünkü birinin azatlısı aynı zamanda onun oğullarının da azathsıdır. Uıneyr, şahabıdır. Efendisi ile beraber Hayber gazvesine katılmıştır. H. 70 yılma kadar yaşamıştır. Asıl adının ne olduğu hakkın da değişik rivayetler vardır. Abdullah b. Abd-i Abdilmelik, Halef b. Abdilmelik, ı Abdullah b. Mâlik, Huveyris b. Abdullah, Abdullah b. Abd-i Melek bunlardandır. Âbi'1-Lahm denilmesinin sebebi, onun hiç et yememesidir. Veya putlar adına kesilen etleri yemekten imtina etmesidir. İbn Abdilber, bu zatın sahabilerin büyüklerinden ve ileri gelenlerinde olduğunu söyler. Huneyn gazvesine iştirak edip orada şehİd edildiğinde tüm âlimler hemfikirdirler.(Bilgi için bk. İbnu'i-Esir, Üsdü'1-ğabe, III, 284).

[←932]

[27] Nesaî, istiska, 89; Tirmizi, istiska 8, 9, 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/315-316.

[←933]
[28] bk. Tirmizî, istiska 43.

[←934]

[29] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/316.

[←935]

[30] Ibn Mâce, ikâme 154; Beyhakî, es-Sünenü'1-kübrâ, III, 355.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/317.

[←936]

[31] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/317-318.

[←937]

[32] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/318.

[←938]

[33] Buhârî, istiskâ, 22; Müslim, istiskâ, 7; Nesâî, istiskâ 9; tbn Mâce, ikâme 118; Ahmed b.Hanbel, III. 282.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/318.

[←939]

[34] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/318-319.

[←940]

[35] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/319.

[←941]

[36] Kütüb-i sitte sahipleri içinde yalnız Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/319-320.

[←942]

[37] Bk. 1485 numaralı hadis.

[←943]

[38] el-Enbiyâ, (21), 90.

[←944]

[39] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/320.

[←945]

[40] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/320-321.

[←946]

[41] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/321.

[←947]
[42] Bu manayı veren kelimesi bazı nüshalarda (hayra) şeklinde vârid olmuştur.

[←948]

[43] Hâkim el-Miistedrek, I, 328. Hakim Hadisin Şeyhânm şartlarına uyduğunu söyler. Bey-hakî, es-Sünenüi-kiibrâ, III, 349.

[←949]

[44] Musannifin bu sözü söylemekteki maksadı, hadisin halini beyân ve onun hüccet olmaya elverişli olduğuna işaret etmektir. Ğarib oluşu garib râvilerden Hâlid b. Nizâr'dan başkasının rivayet etmemesi dolayısıyladır. Yine Ebû Dâvûd Fatiha Sûresi'nde bizim diye okuduğumuz âyeti Medinelilerin şeklinde okuduğunu ve bu hadisin onlar için delil olduğunu söyledi.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/321-323.

[←950]

[45] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/323-325.

[←951]

[46] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/325-326.

[←952]

[47] Buhârî, istiskâ, 24, menâkıb 25; Müslim istiskâ 8.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/326-327.

[←953]

[48] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/327.

[←954]

[49] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/327-328.

[←955]

[50] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/328.

[←956]
[51] Muvatta', istiskâ 2.

[←957]

[52] Hadis-i şerif, müellife iki ayrı yoldan İntikal etmiştir. Bunlar Yahya b. Said'de birleşmekle beraber, Yahya'dan sonra Mâlik ve Sufyan olmak üzere ayrılıyorlar. Bu metin, Mâlik'in rivayet eîtiği oluyor.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/328.

[←958]

[53] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/328-329.

[←959]

[54] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/329-330.

[←960]
[55] Müslim, kusûf 1; Nesâî, kusûf 10.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/330-331.

[←961]

[56] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/331-333.

[←962]

[57] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/333.

[←963]

[58] Müslim, istiskâ 3.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/333-335.

[←964]

[59] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/335-337.

[←965]

[60] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/337.

[←966]

[61] Müslim, istiskâ 9; Nesaî, küsûf 7, 9, 10; Beyhakî, es-Sünenii'l-kübrâ, III, 324.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/337-338.

[←967]

[62] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/338.

[←968]
[63] Buhârî, istiskâ 4; Müslim, istiskâ3; Nesâî, küsûf 5,12,14,16,24; tbn Mâce, ikâme 152.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/338-339.

[←969]

[64] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/339-340.

[←970]

[65] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/340.

[←971]

[66] Beyhaki, es-Sünenü'1-kübrâ, III, 322.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/340.

[←972]

[67] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/340-341.

[←973]

[68] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/341.

[←974]
[69] Hâkim el-Müstedrek, I, 333.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/342.

[←975]

[70] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/342.

[←976]
[71] Müslim, istiskâ 19.

[←977]

[72] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/341-342.

[←978]

[73] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/343.

[←979]

[74] Ahmed b. Hanbel V, 16, 17, Beyhakî, es-Simenu'l-kübrâ, 111,332.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/343-344.

[←980]
[75] Ahmed b. Hanbel, V, 16.

[←981]

[76] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/344-346.

[←982]

[77] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/346.

[←983]

[78] Kabîse el-Hilâlî b. el-Muhârik b. Abdullah,sahabidir. Hz. Peygamber'e elçi olarak gelmiş ve ondan hadis rivayet etmiştir. Müslim, Ebû Dâvûd, TÎrmizî ve Nesâî mezkur zatın rivayetlerini eserlerine almışlardır. (Bilgi için bk. lbmı'1-Esir, Üsdü'1-gâbe, IV, 385-386).

[←984]

[79] Buhârî, küsûf 6; Nesaî, küsûf 1; Hâkim, el-Müstedrek, I, 333.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/346-347.

[←985]

[80] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/347.

[←986]

[81] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/348.

[←987]

[82] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/348-349.

[←988]

[83] Hâkim, el-Mustedrek, I, 333; Beyhakî, es-Sünenu'l-kübrâ, III, 320, 322, 324, 325, 329, 335, 336, 337, 340.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/349-350.

[←989]

[84] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/350.

[←990]

[85] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/350.

[←991]

[86] Buhârî, kusûf 4, 5, 19; Müslim, kusûf 3.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/351.

[←992]

[87] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/351.

[←993]

[88] Buhârî, kusûf 7, 9, 13; Müslim, kusûf 1, 8, 17; Nesâî, kusûf 11, 17, 23; Muvatta', kusûf 2, 3.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/351-352.

[←994]
[89] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/352-353.

[←995]

[90] Bazı nüshnalarda " = çağrılır" fiilinin başında istifham (soru) hemzesi mevcut değildir. Buna göre mana: "Küsûf namazında namaza çağrılır" şeklinde olacaktır.

[←996]

[91] Buhârî, küsûf 3; Müslim, küsûf 20.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/353.

[←997]

[92] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/353-354.

[←998]

[93] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/354.

[←999]

[94] Buhârî, kusûf 2; Müslim, kusûf 1; Nesâî, kusûf 3, 12.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/354.

[←1000]

[95] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/354.

[←1001]

[96] Buhârî, kusûf.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/355.

[←1002]

[97] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/355.

[←1003]

[98] Nesâî, kusûf 5, 12, 14, 16, 24; Ahmed b. Hanbel, IV, 267, 269, V, 60.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/355-356.

[←1004]

[99] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/356.

[←1005]

[100] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/356.

[←1006]
[101] Nesaî, kusûf 20.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/357.

[←1007]
[102] el-Enfâl (8), 33.

[←1008]

[103] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/357-359.

[←1009]

[104] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/359.

[←1010]

[105] Abdurrahman b. Semure b. Habîb b. Abdi Şems, b. Abdi Menâf el-Kureşî, asıl adı, Abdü Kelâl idi. Efendimiz ona Abdurrahman adım verdi. Mekke Fethi günü müslü-man olmuş ve Mu'te muharebesinde bulunmuştur. Resûlullah ve Hz. Muâz'dan hadis nakletmiştir. H. 50 veya 51 yılında vefat etmiştir. (Bilgi için bk. lbnu'1-Esîr, Üsdü'l-gâbe, ili, 454-456; İbn Hacer, el-lsâbe, II, 401).

[←1011]

[106] Müslim, küsûf 25, 26; Nesaî, kusûf 2; Ahmed b. Hanbel, V, 62.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/359.

[←1012]
[107] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/360.

[←1013]

[108] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/360.

[←1014]
[109] Enes b. Mâlİk'in künyesidir.

[←1015]

[110] Hâkim, el-Müstedrek, I, 334; Beyhakî, es-Sünenu'1-kübrâ, III, 342.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/360-361.

[←1016]

[111] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/361.

[←1017]

[112] Tirmizî, menâkıb 63; Beyhakî, es-Sünenu'l-kübrâ, III, 343.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/361-362.

[←1018]

[113] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/362-363.

[←1019]

[114] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/363.

[←1020]

[1] Buhârî, salât 1; ezan, 95; taksir 5, cenaiz 56; Müslim, müsâfirîn 1, 3, 5; fedâil 52; Ebû Dâvûd, vitr 7; sefer, 1, 18; Tirmizî, cuma 41; Nesâî, salât i; taksir 1, 4; salâtü'1-havf 4; tbn Mâce ikâme 73, 75^ Dârimî, salât 152,179; Muvatta', sefer 7,8; Ahmed b. Hanbel, 1-69, 232, 243, 254, 260, 355, 360, 429; 11-65, 271, 489, 505; III, 102; V, 316, 330; VI, 85, 440, 451.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/367.

[←1021]

[2] en-Nisâ(4), 101.

[←1022]
[3] Nesâî, taksir 4.

[←1023]

[4] Elmalılı, A.Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili, II, 1442.

[←1024]
[5] el-Bakara (2); 239.

[←1025]

[6] Buhârî, menâkib 27, hudüd, 10; fedâil 77-78; Ebû Dâvûd, edeb 4.

[←1026]

[7] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/368-370.

[←1027]

[8] A.Naim, Tecrid Tercemesİ, II, Hadis no: 228; Müslim, müsâfirîn 2.

[←1028]

[9] Müslim, musafirin 5; Nesâî, taksîru's-salat 1.

[←1029]
[10] Müslim, musafirin 8.

[←1030]

[11] bk. 1199 numaralı hadis.

[←1031]
[12] en-Nisa(4), 101.

[←1032]
[13] el-Bakara (2), 198.

[←1033]

[14] el-Bakara (2), 236.

[←1034]
[15] el-Bakara (2), 158.

[←1035]
[16] Kütüb-i sitte sahiplerinden sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

[←1036]
[17] bk. 1905 no'lu hadis.

[←1037]
[18] Nesaî, taksîru's-salât 4.

[←1038]
[19] Müslim, musafirîn 17.

[←1039]

[20] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/370-373.

[←1040]

[21] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/373-374.

[←1041]

[22] Müslim, musâfirîn 4; Tİrmizî, tefsîru sûre (4); Nesâî, taksini's-salât 1; İbn Mâce, ikâme 73; Dârimî, salât 179; Ahmed b. Hanbel, I, 25, 36.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/374.

[←1042]
[23] en-Nisâ (4), 101.

[←1043]
[24] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/374-375.

[←1044]

[25] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/375-376.

[←1045]

[26] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/376.

[←1046]
[27] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/376.

[←1047]

[28] Müslim, musâfirin 12.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/376-377.

[←1048]

[29] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/377.

[←1049]

[30] Menhel, VII, 53. Bu ölçülerin teferruatı için bk. Ö.N. Bilmen, Istılahat-ı fıkhiyye Kamusu, IV, 127.

[←1050]
[31] Buhârî, taksîru's-salât 4.

[←1051]

[32] ö.N.Bilmen, Büyük tslam İlmihali, 174.

[←1052]
[33] Müslim, hac 320-321.

[←1053]

[34] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/377-379.

[←1054]

[35] Buhârî, taksîru's-salât 5; Müslim, musâfirîn 10; Tirmizî, cuma 39.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/380.

[←1055]

[36] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/380.

[←1056]
[37] Nesâî, ezan 26.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/381.

[←1057]

[38] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/381-382.

[←1058]

[39] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/382.

[←1059]

[40] Kütüb-u Sıtte'den sadece Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/382-383.

[←1060]

[41] en-Nisâ(4), 103.

[←1061]

[42] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/383.

[←1062]

[43] Nesaî, mevâkît 3.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/383-384.

[←1063]
[44] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/384.

[←1064]

[45] Buharı, mevâkît 18, taksîrü's-salât 6, 13, 14, 15, 17; Müslim, müsâfirîn 42-45, 48, 51; Nesâî, mevâkît 42-45, 47; Tirmizî, salât 24; cuma 42; Ahmed b. Hanbel, II, 4, 7, 8, 34, 51, :0, 77, ICC, 125, 148, 150, 152, !57, 129.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/384-385.

[←1065]
[46] el-Muttekî, Kenzu'l-Ummâl, VIII, 248.

[←1066]

[47] Müslim, müsâfirîn 46, 47.

[←1067]

[48] Buhârî, meğâzî 77, hac 199; Müslim, hac 292; Nesâî, mevâkît, 149.

[←1068]

[49] Ebû Dâvûd, salât 11; Tirmizî, mevâkît 16.Nesâî, mevâkıî 53; tbn Mace, sala 10; Ahmed İbn Hanbel V, 305.

[←1069]
[50] Müsâfirift 49.

[←1070]

[51] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/385-387.

[←1071]

[52] Buhârî, taksini's-salât, I, 6, 13-16, umre 20, cihâd 135, 136; Nesâî, mevâkit 42, 43, 45, 46, 48; Müslim, müsâfirîn 42-48, Tirmizî, cuma 42; Ahmed b. Hanbel, II, 4, 7, 8, 34, 51, 54, 56, 77, 80, 106, 125, 148, 150, 152, 157.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/387-388.

[←1072]
[53] Nesaî, mevâkit 45.

[←1073]

[54] Nesaî, mevâkit 43.

[←1074]
[55] Nesaî, mevâkit 45.

[←1075]

[56] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/388-390.

[←1076]

[57] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/390.

[←1077]

[58] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/391.

[←1078]
[59] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/391-392.

[←1079]

[60] Nesaî, mevâkît 40; Buhârî, hac 99; Müslim, hac 292.

[←1080]

[61] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/392-393.

[←1081]

[62] Müslim, müsafirin 54, Tİrimzi mevakit 24; Nesâi, mevakit 47.

[←1082]

[63] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/393.

[←1083]
[64] Buhârî, teheccud 30; Nesaî, mevâkît, 21.

[←1084]
[65] bk. 1211 numaralı hadisin açıklaması.

[←1085]

[66] Davudoğlu, Ahmed, Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 146.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/393-396.

[←1086]
[67] Müslim, müsâfirîn 54; Tirmizî, mevâkît 24; Nesâî, mevâkît 47.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/396-397.

[←1087]
[68] Nesâî, mevâkît 44.

[←1088]
[69] Müslim, musâfirîn 57.

[←1089]
[70] Tirmizî, salât 24.

[←1090]

[71] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/397-398.

[←1091]
[72] Nesâî, mevâkît 45.

[←1092]

[73] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/398-399.

[←1093]

[74] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/399.

[←1094]
[75] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/399-400.

[←1095]

[76] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/400.

[←1096]

[77] Buhârî, teheccüd 30; mevâkît 18; Nesâî, mevâkît 44, 97.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/400-401.

[←1097]

[78] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/401.

[←1098]

[79] Nesaî mevâkît 45.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/401.

[←1099]
[80] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/401-402.

[←1100]

[81] Beyhakî, es-Siinenü'1-kübrâ, III, 164.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/402.

[←1101]

[82] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/402-403.

[←1102]

[83] Beyhakî, es-Sünenü'l-kührâ, III 160.

[←1103]

[84] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/403.

[←1104]

[85] Buhârî, taksîrü's-salât, 13.

[←1105]
[86] Nesâî, mevâkît 45.

[←1106]
[87] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/404-405.

[←1107]

[88] Buhârî, taksîrü's-salât 15; Müslim, müsâfirîn 46, 47, 48; Nesâî, mevâkît 42.

[←1108]

[89] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/405.

[←1109]
[90] Müslim, müsâfirîn 47.

[←1110]

[91] Ahmed Naim, Tecrid Tercemesi II, 400; III, 535; Nesaî, mevakit 49; Müslim, hac 292; Buhari, hac 199.

[←1111]

[92] Müslim, mesâcid 311; Ebû Dâvûd, salat 11; Tirmizi, mevâkit 16; Nesaî, mevakit 53.

[←1112]
[93] Müslim, musâfirîn, 49, 50, 54.

[←1113]
[94] Tirmizî mevâkît 24.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/405-406.

[←1114]

[95] Buhârî, taksîrü's-salât 14; Müslim, müsâfirîn 46-48; Nesaî, mevâkît 42.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/406-407.

[←1115]

[96] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/407.

[←1116]

[97] Buhârî, taksir 15, 16; Müslim, müsâfirin 42; Tirmizî, cuma 42; Nesaî, mevâkit 42; Ah-med b. Hanbel, III, 247, 265.

[←1117]

[98] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/407-408.

[←1118]

[99] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/408-409.

[←1119]

[100] Buhârî, ezan 62, 100-102, tefsîr sûre (59)/l; Müslim, salât 175-177; Tirmizî, mevâkit 114; Nesâî, iftitâh 72, 73; ibn Mâce, ikâme 10: Dârimî, salât 65; Ahmed b. Hanbel, H, 300, 327, 330, 531, 532, IV, 284, 29İ, 298, 302, 304, V, 354.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/409.

[←1120]

[101] bk. Davudoğlu Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 246.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/409.

[←1121]

[102] Tirmizî, salât 353.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/410.

[←1122]

[103] bk. Tırmizî, Cum'a 41.

[←1123]
[104] el-Ahzâb, (33), 21.

[←1124]

[105] Buhârî, taksirü's-salât II, Müslim, müsâfirîn 8.

[←1125]
[106] Tirmizî, salât 393.

[←1126]

[107] bk. Tecrid Tercemesi, 198 ve 230 no'lu hadisler.

[←1127]

[108] bk. Tecrid Tercemesi, 570 no'lu hadis.

[←1128]

[109] Ahmed b. Hanbel, V, 416.

[←1129]

[110] Davudoglu, Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 93-94.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/410-413.

[←1130]

[111] Buhârî, taksîrü's-salât 11; Müslim, musâfirîn 8; Nesâî, taksiru's-salât 4; tbn Mâce, ikâme 73.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/413-414.

[←1131]
[112] Buhârî, taksîrü's-salât 9.

[←1132]

[113] Müslim, musâfirîn 17.

[←1133]
[114] Müslim, fedâil 77, 78.

[←1134]

[115] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/414-415.

[←1135]

[116] Buhâri, salât 31; vitr 6; taksir 7, 12; Müslim, müsâfirîn 31, 32, 37, 39, 40; Tirmizî, mevâkît 144; Nesâî, salât 23; kıble 2; Muvatta', sefer 22, 26; Ahmed b. Hanbel, Iî, 2, 4, 7, 20, 38, 41, 44.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/415.

[←1136]
[117] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/415-418.

[←1137]
[118] Davudoğlu, Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 121-127.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/418-421.

[←1138]

[119] Müslim, müsâfirîn 37; Nesaî, salât 23.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/421.

[←1139]

[120] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/421-422.

[←1140]

[121] Müslim, musâfirîn 35; Nesâî, mesâcid 46.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/422.

[←1141]

[122] Buhârî, TaksırüVsalât 8-9; Müslim, musâfirîn 35.

[←1142]

[123] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/422.

[←1143]

[124] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/422-423.

[←1144]

[125] Buhârî, taksirü's-salât, 7, 10; Müslim, musâfirîn 31, 41; Tirmizî, mevâkît 143, 144, 146; Nesaî, salât 23; mesâdd 46.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/423.

[←1145]
[126] Müslim, musâfirîn 35; Buhârî, taksîru's-salât 8-9.

[←1146]
[127] Mubârekfûrî, Tuhfetu'l-ahvezî II, 331-332.

[←1147]
[128] Büyük İslam İlmihali, 123-124.

[←1148]

[129] Nimet-i İslâm, s. 385-386.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/423-425.

[←1149]

[130] Kütüb-i Sitte sahiplerinden sadece Ebü Dâvûd rivayet etmiştir.

[←1150]

[131] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/425.

[←1151]

[132] Tirmizî, salât 186; Ahmed b. Hanbel, IV, 174; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II, 1, Mubârekfûri, Tuhfetü'l-ahvezî, II, 451-452.

[←1152]

[133] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/425-427.

[←1153]

[134] Tirmizî, sayd I; Muvatta', sefer 19; Hac 202, 203; Ahmed b. Hanbel, III, 442, IV, 193, 430-432.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/428.

[←1154]

[135] bk. el-Menhel, VII, 88.

[←1155]

[136] el-Cezîrî Kitabu'l-Fıkhale'l mezahibi'l-erbaa, I, 480.

[←1156]
[137] bk. 1231 numaralı hadis.

[←1157]
[138] ikâme 76.

[←1158]

[139] Taksiru's-salat 4.

[←1159]

[140] Zeylâî, Nasbü'r-râye II, 184.

[←1160]

[141] Zafer Ahmed et-Tehânevî, İ'laü’s-sünen, VII, 275.

[←1161]

[142] Şevkânî, Neylu'l-evtâr, III, 5, 236.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/428-431.

[←1162]

[143] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/431.

[←1163]

[144] Beyhakî, es-Sünemı'l-kubrâ, III, 151.

[←1164]

[145] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/431.

[←1165]
[146] bk. Buhârî, taksîr 1; Tirrnizî, cum'a 40; îbn Mâce, ikâme 19.

[←1166]
[147] bk. Buhârî, meğâzî, 52.

[←1167]

[148] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/431-432.

[←1168]
[149] Beyhakî, es-Sünenu'1-kiibrfi, III, 151.

[←1169]
[150] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/432-433.

[←1170]

[151] bk. 231 numaralı hadis.

[←1171]

[152] bk. ikâme 76.

[←1172]

[153] bk. laksır 4; Beyhakî, rs-SünenıTI-kübrâ, III, 151.

[←1173]

[154] A.Naim, Tecrid Tercemesİ, III, 495.

[←1174]
[155] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/433.

[←1175]

[156] Beyhakî, es-Sünenü'I-kübra, III, 151.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/433-434.

[←1176]

[157] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/434.

[←1177]

[158] Buhârî, taksir 1; Müslim, müsâfırîn 15; Tirmizî, cuma 40; Nesâî, taksir 4; Ibn Mâce, ikâme 5.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/434.

[←1178]
[159] A.Naim, Tecrid Tercemesi, II, 228-232 (hds. no: 213-214).

[←1179]

[160] Buhârî, hac 24; Nesaî hac 77, 108, Müslim, hac 147; İbn Mace, menasik 87; Ebû Dâ-vûd, menasik 56; Şevkânî, Neylu'l-evtâr, III, 236.

[←1180]
[161] Muvatta', Kasrü's-salât 18.

[←1181]
[162] Müslim, hac 444.

[←1182]

[163] Şevkanî, Neylu'I-Evtfir, III, 236.

[←1183]
[164] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/434-436.

[←1184]
[165] Sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/436-437.

[←1185]

[166] bk. Buhârî, taksîr 14; Müslim musâfirîn 46-48; Nesâî, mevâkît, 42.

[←1186]
[167] Umdetu'I-Kaarî, VII, 150.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/437-438.

[←1187]

[168] Buhârî, taksir 1; Ahmed b. Hanbel, III, 295; Beyhakî, es-Sünenü'l-kiibrâ, III, 152.

[←1188]

[169] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/439.

[←1189]
[170] bk. Tirmizî, cum'a 40.

[←1190]

[171] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/439-440.

[←1191]
[172] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/440.

[←1192]
[173] en-Nisâ (4), 102.

[←1193]
[174] et-Tevbe, (9), 103.

[←1194]

[175] et-Talâk, (65), 1.

[←1195]
[176] Buhârî, taksîr, 11; Müslim, müsâfirîn 5.

[←1196]

[177] bk. Aynı kaynaklar.

[←1197]

[178] en-Nisâ (4), 102.

[←1198]

[179] bk. Zürkânî, Şerlıu Muvaüâ% II, 124.

[←1199]

[180] bk. 1240 no'lu hadis.

[←1200]
[181] en-Nisâ (4), 102.

[←1201]

[182] Buhârî, cihâd 98; meğâzî 69; Müslim, mesâcid 202, 206; Tİrmizî, tefsîru sûre (2), 31; Nesâî, salât 14; İbn Mâce, salât 6; Ahmed b. Hanbel, I, 1, 79, 81, 113, 122, 126, 135, 138, 146, 150, 152, 404, 456.

[←1202]
[183] Serahsî, Mebsât, II, 45-49.

[←1203]
[184] 1238 nolu hadise bakınız.

[←1204]
[185] en-Nisâ (4), 102.

[←1205]

[186] Tefsiru'l-Hâzin, I, 589-590.

[←1206]

[187] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/440-446.

[←1207]
[188] en-Nisâ (4), 101-103.

[←1208]

[189] Büyük islâm İlmihali, 202-203.

[←1209]

[190] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/447-448.

[←1210]

[191] Nesaî, havf 22; Ahmed b. Hanbel, IV, 59-60.

[←1211]

[192] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/448-450.

[←1212]

[193] en-Nisa (4), 102.

[←1213]
[194] İbn Mâce, İkame 151.

[←1214]

[195] Beyhaki, es-Sünenıi'1-kübrâ, III, 257.

[←1215]
[196] Nesâî, havf 20.

[←1216]
[197] Nesai, havf 20. Müslim. müsâfirîn 307.

[←1217]

[198] Davudoğlu, Sahili-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 456; Bedâi', I. 244.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/450-452.

[←1218]
[199] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/452.

[←1219]

[200] Müslim, müsâfirîn 309; Ahmed b. Hanbel, III, 448.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/452-453.

[←1220]
[201] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/453-455.

[←1221]

[202] Buhârî, meğâzî 31; Müslim, müsâfirîn 310; Nesâî, Havf 20; Tirmizî, cuma 46; muvat-ta\ havf 1;. Ahmed b. Hanbel, II, 132, 150, 155, 320, 522.

[←1222]

[203] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/455-457.

[←1223]

[204] ez-Zürkânî, Şerhu Muvatta', II, 127.

[←1224]
[205] Büyük İslâm İlmihali, 202 - 203.

[←1225]

[206] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/457-459.

[←1226]
[207] Buhârî, havf 1; Müslim, müsâfirîn 310; Nesâî, havf 1; Tirmizî, cuma 46; Muvattâ', havf 2; Ahmed b. Hanbel, II, 132, 150, 155, 320, 522.

[←1227]

[208] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/459-460.

[←1228]
[209] Tefsîr-i Taberi, (et-Tab'atü's-saniye 1373), V. 252.

[←1229]

[210] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/460.

[←1230]

[211] Nesâî, havf 1.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/460-463.

[←1231]
[212] Bedâi I, 244.

[←1232]
[213] Tecrîd Tercemesi, IH, 172 (birinci baskı).

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/463.

[←1233]
[214] Beyhaki, es-Sünenu'l-kübrâ, IH, 261.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/464.

[←1234]

[215] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/464-465.

[←1235]
[216] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/465-466.

[←1236]

[217] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/466-467.

[←1237]

[218] Buhârî, havf 1; Müslim, musâfırîn 305; Tırmizî, cuma 46; Nesaî, havf 1.

[←1238]
[219] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/467-468.

[←1239]
[220] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/468.

[←1240]

[221] Beyhakî, es-Sünenıi'l-kübrâ, III, 261.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/469-470.

[←1241]

[222] el-Mebsût, II, 48; Bedâi, I, 244.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/470.

[←1242]

[223] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/470-471.

[←1243]
[224] Taberî, Câmi'ül-beyân, V, 254.

[←1244]
[225] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/471-473.

[←1245]

[226] Buradaki Ebû Musa'nın el-Eşâri olmadığı Ebû Davud'un bazı nüshalarında açıkça ifâde edilmiştir. (Menhel, VII, 124).

[←1246]
[227] Buhârî, havf 1; Müslim, müsâfirîn 5; Nesaî, Havf 1.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/473-474.

[←1247]
[228] Buhârî, havf 1.

[←1248]

[229] Müslim, rnüsâfirîn 15; Çbû Dâvüd, hadis no: Î247, Nesâî havf 1.

[←1249]
[230] Nesaî, havf 1.

[←1250]
[231] Nesâî, havf 1.

[←1251]
[232] Nesâî, havf 1.

[←1252]

[233] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/474-476.

[←1253]

[234] Müslim, musâfirîn 5; Nesâî, havf 1.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/477.

[←1254]

[235] Tahâvî, Şerhu Meâni'l-âsâr, î, 309.

[←1255]

[236] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/477-478.

[←1256]
[237] Nesâî, havf 23-27.

[←1257]

[238] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/478-479.

[←1258]

[239] bk. Ebû Câter ct-Tahâvî, Şerhû Meânil-âsâr I, 316.

[←1259]
[240] Müslim, müsâfirîn 312.

[←1260]

[241] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/479-483.

[←1261]

[242] Abdullah b. Üneys el-Cühenf. Ebû Yahya kunyesiyle bilinen Abdullah, Yenbû' ile Yes-rib arasındaki çölde oturan bir yiğit sahâbî idi. Akabe Bey'atlarına katıldı.Bedir hariç, diğer savaşlarda hazır bulundu. Hz. Peygamberin kendisine verdiği özel görevlerle tanındı. Ebû Râfi'i temizleyen görevlilerden biri Abdullah'tı. Useyr b. Zârem üzerine gönderilen otuz kişi içindeydi. Hz. Peygamber aleyhine asker toplamakla meşgul olan Halid b. Süfyan b. Nubeyh'i ortadan kaldıran da Abdullah'tı.Şâir ruhlu olduğu, Ashab-ı Suffe arasında bulunduğu belirtilen Abdullah'ın hadisleri Mısır ve Şamlılar arasında yayıldı. Muaviye b. Ebi Sufyân zamanında Medine'de vefat etti. (Bilgi için bk. Vakıdî, el-Meğâzî, I, 391-395; II, 531-533, 566-568; Ibn Sa'd, et-Tabakâtu'1-kübrâ, II, 50-51; İbnu'l-Kaysarânî, el-Cem' beyne ricali's-sahîhayn, I, 245-246; lbnu'1-Esir, Üsdu'l-gftbe, III, 179-180; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 278-279; M.A.Koksal, İslam Tarihi, IV, 9-12).

[←1262]

[243] Nesâî, tahrîm 1; kasâme 7; tbn Mâce, diyât 34; Darimî, siyer 10; Ahmed b. Hanbel, III, 15, IV, 8; Beyhakî, es-Sünenu'l-kübra, IX, 38.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/483-484.

[←1263]

[244] el-Menhel, VII, 131.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/484-485.

[←1264]

[245] Bedâyi' I, 245.

[←1265]
[246] Ö.Nasuhi Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, 203.

[←1266]
[247] Menhel, VII, 132.

[←1267]

[248] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/485-486.

[←1268]

[1] Müslim, müsâfirîn 101-103: Tirmizî, salât 189; Nesaî, kıyâmu'I-leyl 66; Dârimî, salât 144; Ibn Mâce, ikâme 100; Ahmed b. Hanbel, II, 498, VI, 327, 426, 443.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/489.

[←1269]

[2] Tirmizî, salât 305.

[←1270]
[3] Aliyyü'l-Kaarî, Mirkatu'l-mefâiîh. II, 110.

[←1271]

[4] Bilmen, Ö.Nasuhî, Büyük İslâm İlmihali, s. 63-64 (İstanbul 1958 baskısı).

[←1272]
[5] Tirmizî, salât 189.

[←1273]

[6] Nesaî, kıyâmu'1-leyl 66.

[←1274]
[7] Buhârî, teheccüd 34.

[←1275]

[8] îbn Humam, Fethıi'l-kadir, I, 315; Buhârî, teheccüd 34.

[←1276]
[9] Aynî, Ümdelü'l-Kaarî, VII, 244.

[←1277]
[10] Müslim, musâfirîn 105; Ebû Dâvûd, hadis no: 1251.

[←1278]

[11] Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, IV, 202-203.

[←1279]

[12] Birgivî, Şerhu'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn, 138.

[←1280]

[13] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/489-494.

[←1281]

[14] Müslim, müsâfirîn 105-106; Tirmizî, salât 158; Nesaî, kıyamu'1-leyl 66; Ibn Mâce, ikame 140; Ahmed b. Hanbel, II, 98, 100, 166, 217, 236, 241.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/494-495.

[←1282]
[15] Buharı, teheccüd 10.

[←1283]

[16] bk. 1339 no'lu hadis.

[←1284]
[17] Nesaî, kıyamu'l-leyi 40.

[←1285]
[18] ez-Zürkânî, Şerhü'l-Muvattâ' I, 366; Ebû Dâvûd, hadis no: 1339.

[←1286]
[19] bk. 1323 no'lu hadis.

[←1287]
[20] Müslim, müsâfirîn 125.

[←1288]

[21] Buhârî, teheccüd 10; Müslim, müsaf'rin 128.

[←1289]
[22] Buhârî, teheccüd 10.

[←1290]
[23] İbn Hacer, Fethü'I-Bari III, 263; Aynî, Umdetü'l-Kaarî, VII, 187.

[←1291]
[24] Zürkânî, Şerhu'l-Muvatta'. I, 367.

[←1292]
[25] îbn Humam, Kitabu’l müsayere s.  6.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/495-497.

[←1293]

[26] Buhârî, teheccüd 29; Müslim, müsâfirîn 104; Nesâî, ikâme 64; Beyhakî, es-Siinenü'l-kubiâ, II, 477.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/498.

[←1294]

[27] Tirmizî, salât 315.

[←1295]
[28] bk. Tirmizî, salat 376.

[←1296]
[29] bk. Tirmizî, salât 376.

[←1297]

[30] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/498-499.

[←1298]

[31] Buhârî, teheccüd, 34; Nesâî, kıyâmu'1-leyl 56.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/499-500.

[←1299]
[32] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/500.

[←1300]

[33] Buhârî, teheccüd 27; Müslim, müsâfirîn 94; Ahmed b. Hanbel, VI, 43, 54, 170.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/500.

[←1301]

[34] îbn Humam, Fethü'l-Kadîr, I, 317-313; İmam Birgivî, Şerhü'l-ehâdis't-Erba'în, 138.

[←1302]
[35] Aynî, Umdetu'l-Kaarî, VII, 218.

[←1303]

[36] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/501-502.

[←1304]

[37] Buhârî, teheccüd 28; Müslim, müsâfırîn 92; Nesaî, iftitâh, 40; Muvatta', salâtu'I-leyl 30; Ahmed b. Hanbel, VI, 165, 235.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/502.

[←1305]

[38] bk. 1323 numaralı hadis.

[←1306]

[39] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/502-503.

[←1307]

[40] Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, IV, 188-189.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/503.

[←1308]

[41] Müslim, müsâfirîn 98; Nesâî, iftitâh 39; İbn Mâce, ikâme 102.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/503-504.

[←1309]

[42] bk. 819-823 no'Iu hadisler.

[←1310]

[43] İbn Nüceym, el-Bahru'r-Râik, II, 52.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/504.

[←1311]
[44] Beyhakî, es-Siinenü'1-kübrâ, II, 471.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/504-505.

[←1312]

[45] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/505-506.

[←1313]

[46] Ahmed b. Hanbel, II, 405.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/506.

[←1314]

[47] Aynî, Binâye II, 527.

[←1315]

[48] Feyzu'l-Kadîr, VI, 393.

[←1316]

[49] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/506-507.

[←1317]

[50] el-Bakara (2), 136.

[←1318]
[51] Âl-i İmran (3), 52.

[←1319]

[52] Müslim, müsâfirîn 99; Nesaî iftitâh 38.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/507.

[←1320]

[53] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/508.

[←1321]
[54] Âl-i Imrân (3), 84.

[←1322]

[55] Âl-i İmrân (3), 53.

[←1323]
[56] el-Bakara (2), 119.

[←1324]

[57] Beyhakî, es-Siinetıu'1-kubrâ, III, 43.

[←1325]
[58] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/508-509.

[←1326]
[59] Bakara (2), 36.

[←1327]

[60] Âl-i İmrân (3), 52.

[←1328]
[61] es-Sünenii'l-Kübrâ, III, 43.

[←1329]

[62] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/508-509

[←1330]

[63] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 4/509-510.

[←1331]
[64] Tirmizî, mevâkît 194; Ahmed b. Hanbel, II, 415.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/7-8.

[←1332]

[65] Bahar Yayınları, Trc. Kemal Kuşçu, 1967.

[←1333]
[66] Pınar Yayınları, Trc. Nezih Uzel, İstanbul 1982.

[←1334]

[67] Bezlu'l-mechûd, VI, 382.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/8-12.

[←1335]
[68] Buhârî, teheccüd 26; Müslim, müsâfirîn 133.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/12.

[←1336]
[69] İbn Mâce, ikâme 175.

[←1337]

[70] bk. 1438 numaralı hadis, Buhârî, vitr 4.

[←1338]
[71] Nesaî, kıyamu'1-leyl 55; tbn Mâce, ikâme 125.

[←1339]
[72] bk. Buhârî, vitir 1.

[←1340]

[73] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/12-13.

[←1341]

[74] Buhârî, teheccüd 26; Müslim, müsâfırîn 133.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/14.

[←1342]

[75] İbn Hacer, Fethu'1-Bârî, 111,286.

[←1343]
[76] Nimet-i slam, 345.

[←1344]
[77] Tirmizî, salât 192.

[←1345]

[78] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/14-15.

[←1346]

[79] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 46.

[←1347]
[80] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/15.

[←1348]

[81] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/15.

[←1349]

[82] Abdullah b. Sercİs. el-Müzenî nisbesiyle bilinen Abdullah uzun ömürlü sahâbilerden-dir. Basra'ya yerleşmiştir. Hz. Peygamber kendisi hakkında istiğfarda bulunmuştur. Hz. Ömer'den de rivayetleri vardır. Kendisinden Osman b. Hakîm, Katâde b. Diâme ve Asım el-Ahvel hadis rivayet etmişlerdir. H.80'li yıllarda Abdulmelik b. Mervan zamanında vefat etmiştir. (Bilgi için bk. İbn Sa'd et-rabakâtu'l-kubrfi, VII, 58; Buhârî, et-Tarîhu'l-kebSr.V, 17;tbnu'l-Kaysarânî, el-Cem' beyne ricâlPs-Sahihayn, I, 246; Ibnu'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, III, 256; Zehebî, Siyenı a'Iâmi'n-nubelâ, III, 426-427; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, V, 232).

[←1350]

[83] Müslim, müsafirîn 712; İbn Mâce, ikâme 103; Nesâî imame, 61.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/16.

[←1351]
[84] Ahmed b. Hanbel, V, 345.

[←1352]
[85] İbn Hümâm, Fethu'Mtadîr, I, 339.

[←1353]

[86] bk. 1258 numaralı hadis.

[←1354]
[87] Aynî, Umdetü'l-Kaarî, V. 184.

[←1355]
[88] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/16-19.

[←1356]

[89] Buhârî, ezan 38; Müslim, müsâfirîn 63-64; Tirmizî, salât 195; Nesaî, imame 60; İbn Mâce, ikame 103; Dârimî,.salât 149; Ahmed b. Hanbel, II, 331, 455, 517, 531.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/19.

[←1357]

[90] Muhammed, (47), 33.

[←1358]

[91] Fethu'I-Bârî, II, 289.

[←1359]

[92] M. Zihnî, Nimet-i İslâm, 406.

[←1360]

[93] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/19-22.

[←1361]

[94] Tirmizî, mevâkît, 196; tbn Mâce, ikâme 104; Ahmed b. Hanbel, V, 448.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/22-23.

[←1362]
[95] Tirmizî, salât 196.

[←1363]
[96] Tirmizî, salât 196.

[←1364]

[97] Beş derecedir. Bizim memleketimizde kırk ile elli dakika arasıdadır, (bk. Ö.N. Bilmen,Büyük İslâm İlmihali. 213).

[←1365]
[98] Buhârî, mevâkîtus-salat, 31.

[←1366]

[99] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/23-24.

[←1367]

[100] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/24-25.

[←1368]
[101] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/25.

[←1369]

[102] Tirmizî, mevâkît, 200, 198; Nesâî, kıyamu'1-leyl 67, 56; İbn Mâce, ikâme 105,108; Ahmed b. Hanbel, V, 418, 420; VI, 63, 148, 326.

[←1370]

[103] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/25-26.

[←1371]
[104] Tebbet (111), 3.

[←1372]
[105] İmam Birgivî, Şerhu'l-Ehfidisİ'l-Erba'fn, 144-146.

[←1373]

[106] Nesaî, kıyamu'1-leyl, 67.

[←1374]

[107] Şevkânî, Neylu'l-evtflr, III, 20.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/26-27.

[←1375]

[108] İbn Mâce, ikâme 105.

[←1376]

[109] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/27.

[←1377]

[110] İbn Humâm, Fethu'l-Kaadîr, I, 316.

[←1378]

[111] Heysemî, Mecmâti'z-Zevâid, II, 219.

[←1379]

[112] Tahâvî. Ştrhu Me'ani'l-âsâr, I, 335

[←1380]

[113] Tirmizî, Şemaİl-i Şerife, (trc. S. Aydın) s. 306-307.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/27-29.

[←1381]

[114] Tirmizî, mevâkît'us-salât, 201, Ahmed b. Hanbel II, 118; İbn Mâce, ikame 109.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/29.

[←1382]
[115] Tirmizî, mevâkîtu's-salât 201.

[←1383]
[116] Mubârekfûrî, Tuhfetu'l-ahvezî, II, 503.

[←1384]

[117] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/29-30.

[←1385]

[118] Sadece Ebü Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/30.

[←1386]

[119] M.Zihni, Nimet-i İslam, s. 4.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/31.

[←1387]

[120] Buhârî, sehv 9, meğazî69; Müslim, müsâfirîn 297; Nesâî, mevâkît 36; Ahmed b. Han-bel, IV, 112, 115, 416; V, 188, 276; VI, 50, 84, 96, 109. 113, 125, 134, 145.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/31-33.

[←1388]
[121] Tahâvî, Şerhu me'âni'l-gsâr, I, 302.

[←1389]

[122] Aynı yer.

[←1390]
[123] Tahâvî, Şerhu Me'âni'1-âsâr, I, 306.

[←1391]

[124] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/33-35.

[←1392]

[125] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/35-36.

[←1393]

[126] Nesaî, mevâkît 36.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/36.

[←1394]
[127] Beyhakî, es-Sünenu'1-kübrfi. II, 459.

[←1395]
[128] Nesâî, mevâkît, 18, 36.

[←1396]

[129] Tahâvî, Şerhti Me'âni'l-âsftr, I, 303; Ebû Dâvûd, 1275 no'lu hadis.

[←1397]

[130] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/37.

[←1398]

[131] Tahâvî, Şerhti meâni'l-âsâr, I, 303; Beyhakî, es-Sünenü'1-kübrfl III, 32.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/37-38.

[←1399]

[132] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/38.

[←1400]

[133] Buhârî, mevâkît 30, 31; Müslim, müsâfirîn 288, 292; Nesâî, mevâkît II, 35; Tirmizî, salât 20, 21, cuma 59: tbn Mâce, ikâme, 147; Dârimî, salât 142, 143; Ahmed b. Han-bel, I, 18, 21; II, 42, 179, 208, 211, III, 46, 64; V, 165.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/38-39.

[←1401]

[134] Tahâvî, Şerhu meâni'I-âsâr, I, 305.

[←1402]

[135] Ebû Dâvûd, menâsik 52; Tirmizî, hac 92; Nesâî, mevâkît 41; tbn Mace, ikâme 149; Dârimî, menâsik 79; Ahmed b, Hanbel, IV, 80.

[←1403]

[136] Diğer kaynaklan için bir önceki dipnota bk.

[←1404]
[137] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/39-40.

[←1405]

[138] Amr b. Abese Ebû Nccih es-Sulemî el-Becelî. İlk müslumanlardan. Hatta kedisi, erkeklerden dördüncü sırada müslüman olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber henüz gizli gizli davette bulunduğu sırada Mekke'ye gelerek müslüman olmuş, ancak Hz. Peygamber; "ben ortaya çıkıncaya kadar sen kavmine git" buyurmuş, o da kabilesine donmuştur. Daha sonra Medine'ye gelerek müslümanlar arasına katılmıştır. Yermûk Harbinde islâm askerine komuta edenlerdendir. H. 60'lı yıllarda vefat ettiği sanılmaktadır. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, et-Tabakâtu'1-kiibrâ, IV, 214 - 219; VII, 403; tbnu'l-Esir, Üsdü'1-ğâbe, IV, 251; zehebî, Siyeru a'lâmı'n-mıbelâ, II, 456 - 458; îbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, VIII, 69; el-İsâbe, III, 5-6).

[←1406]

[139] Buhârî, bedu'1-halk 11, Müslim, müsâfirîn 290, 294; mesacid 174; Nesâî, mevâkît 35, 40; İbn Mâce, ikâme 148; Muvatta', Kur'ân 44, 49; Ahmed b. Hanbel, II, 13, 19f 24, 86, 106,210,223, 111, 348, 393, IV, 111, 112, 223f 348, 349, 385; V, 15,20, 190,216, 260, VI, 12.

[←1407]

[140] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/41-42.

[←1408]

[141] Âl-i îmrân (3), 17.

[←1409]

[142] Yûsuf (12), 98.

[←1410]

[143] îbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 353.

[←1411]

[144] Ahmed b. Hanbel, IV, 385.

[←1412]
[145] Müslim, müsâfırîn, 294.

[←1413]

[146] Tirmizî, salât 13, cenâiz 23; tbn Mâce, cenâiz 17, 18; Ahmed b. Hanbel, I, 105.

[←1414]
[147] Zürkânî, Şerhu"l-Muvatta' II, 234-25.

[←1415]

[148] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/42-47.

[←1416]

[149] Tirmizi, salat 194; İbn Mace, ikame 147; Ahmed b. Hanbel, II, 104; IV, 385.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/47.

[←1417]
[150] bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 385.

[←1418]

[151] Hadislerin tahkiki için bk. ez-Zürkânl Şerhu'l-Muvatta I, 384-386.

[←1419]

[152] Mubârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezf, 475.

[←1420]

[153] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/47-49.

[←1421]

[154] Buhârî, mevâkitü's-salât 31,33; Müslim, mUsâfîrîn 299 - 301; Nesâ'î, mevâkit 36; Tirmizî, mevâkît 21; Dârimî, salât 134; Ahmed b. Hnnbel, VI, 200.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/49.

[←1422]
[155] Buhari, mevâkît 33.

[←1423]

[156] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/49-50.

[←1424]
[157] Beyhakî, es-Sünenii'1-kiibrâ, IV, 297.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/50.

[←1425]

[158] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/50-51.

[←1426]

[159] Buhârî, teheccüd 35, i'tisâm 25; Müslim, müsâfirîn 302, 303; İbn Mâce, ikâme 120.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/51.

[←1427]

[160] bk. İbn Hümâm, Fethu'l-Kadîr, I, 317-318.

[←1428]
[161] Dârekutnî, Sünen, I, 265.

[←1429]

[162] Buhârî, teheccüd 35; Ahmed b. Hanbel, IV, 155.

[←1430]

[163] bk. Buhârî, ezan 14, salât 195; Müslim, müsâfirîn 303; Nesaî, ezan 39; Dârimî, salât 145; Ahmed b. Hanbel, III, 280.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/52-54.

[←1431]

[164] Müslim, müsâfirîn 302.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/54.

[←1432]

[165] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/55.

[←1433]

[166] Buhârî, ezan 14, 16; MüsIİnı, müsâfirîn 304; Tirmizî, salât 22; Nesâî, ezan 39; tbn Mâce, ikâme 110; Dârimî, salât 145; Ahmed b. Hanbel, IV, 86, V, 54, 56, 57.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/55.

[←1434]

[167] et-Tevbe (9), 3.

[←1435]
[168] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/55-56.

[←1436]

[169] bk. Davudoğlu, Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 4443.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/56-57.

[←1437]
[170] Beyhakî, es-Sünenii'1-kübrâ, II, 476.

[←1438]

[171] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/57.

[←1439]
[172] Buhârî, ezan 14; salât 145; Müslim, müsâfirîn 303.

[←1440]

[173] İbn Humam, Fethu'l-Kadir, I, 317-318.

[←1441]
[174] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/58.

[←1442]

[175] Ebû Zerr el-Gifarî. Adı Cündüb b. Cünâde'dİr. tik müslümanlardan ve ashabın seçkin simâlanndandır. Erkeklerden beşinci sırada müslüman olmuştur. Hicret'e kadar Hz. Peygamberin emri ile kabilesi içinde kalmıştır. Hicretten sonra Medine'ye giderek Hz. Peygamberle beraber olmuştur. İri yapılı, gür sakallı, zühd-sıdk, ilim-amel sahibi, sözünü çekmeyen ve kimseden çekinmeyen bir kişiliği vardı. Hz. Ömer zamanında Kudüs'ün fethinde hazır bulundu. Hz. Ebû Bekir, Ömeı ve Osman'ın hilâfetinde fetva verirdi. Hz. Osman devrinde Mekke yakınlarındaki Rebeze'de ikâmete başladı. Vefat edinceye kadar orada kaldı. Kendisi 281 hadis rivayet etti. 12'sinde Buhârî ve Müslim müşterek, 2 hadiste Buhârî, 19 hadiste de Müslim müstakildir. Kendisini Abdullah b. Mes'ud defnetmiştir. (Bilgi için bk. Ibn Sa'd, et-Tabakâtu'1-kübrâ, IV, 219-237; Ebu Nuaym, Hilyetu'l-evliyfi, I, 156-170; lbnu'1-Esir, Üsdü'1-gâbe, I, 357; VI, 99, 101; Ze-hebî, Siyeru a'lamı'n-nubelâ, II, 46-78; tbn Hacer, TehzibıTt-Tehzîb, XII, 90-91; el-İsâbe, IV, 62-64; Ansarî, Asr-ı Saadet (Ashab-ı Kiram), II, 315-324.)

[←1443]

[176] Buhârî, sulh 11; cihad, 76H28; Müslim, müsafirîn, 84; zekât 56; Ahmed b. Hanbel, II, 316, 328.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/58-60.

[←1444]
[177] bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 131.

[←1445]

[178] bk. Tirmizî, birr 36.

[←1446]
[179] Buhârî, mezâlim 34.

[←1447]
[180] Buhârî, sulh 14.

[←1448]
[181] Müslim, zekât 9.

[←1449]
[182] Ahmed b. Hanbel, V, 154.

[←1450]

[183] Buhârî, edeb 34.

[←1451]

[184] Müslim, musâkât 7; Ahmed b. Hanbel, VI, 362.

[←1452]
[185] Buhârî, edeb 33.

[←1453]
[186] el-Ankebût (29), 45.

[←1454]

[187] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/60-62.

[←1455]

[188] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/62.

[←1456]

[189] Buhârî, sulh II, cihâd 76, 128; Müslim, müsâfirîn 84, zekât 56; Ahmedb. Hanbel, II,

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/62-63.

[←1457]
[190] Müslim, zühd 164.

[←1458]
[191] Buhârî, merdâ 6; Müslim, birr 54.

[←1459]
[192] Buhârî, deavât 18.

[←1460]

[193] bk. Nevevî, Riyazu's-Sâlihin, III, 28.

[←1461]
[194] Nevevî, Riyazu's-salihîn, III, 29.

[←1462]

[195] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/63-66.

[←1463]
[196] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 49.

[←1464]
[197] bk. Aliyyu'l-kaarî, Mirkâtıil-mefâüh, II, 182.

[←1465]

[198] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/66-67.

[←1466]

[199] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/67.

[←1467]
[200] Bilgi için bk. I, 243.

[←1468]
[201] Ahmed b. Hanbel, V, 264, 268.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/67.

[←1469]

[202] Taffîf 19; Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VIII, 5660.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/67-68.

[←1470]
[203] M. Zihni, Nimet-i tslâm, 345.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/68.

[←1471]

[204] Tirmizî, vitr 15; Ahmed b. Hanbel, V, 286 - 287.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/68-69.

[←1472]

[205] Müslim, mesâcid 262.

[←1473]
[206] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/69-70.

[←1474]

[207] Ümmü Hâni bint Ebî Talib. Hz. Peygamberin amcası Ebû Tailib'in kızı olan Ümmü Hâni'in adı Fahite veya Hind'dir. Fetih günü Islama girmiştir. Fetih günü Hz. Peygamber onun evine gitmiş ve orada namaz kılmıştır. 46 hadis rivayet etmiştir. H. 50'li yıllara kadar yaşamıştır. (Bilgi için bk. İbn Sa'd, et-Tabakâtu'1-kübrâ, VIII, 47; Ibn Ebî Hatim, el-Cerh ve't-ta'dîl, IX, 467; el-Hâkim, el-Müstedrek IV, 52; lbnu'1-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, VII, 213, 404; Zehebî, Siyenı a'lâmi'n-nubelâ, II, 311 - 314; İbn Hacer, TehzîbuM-Tehzıb, XII, 481: d-İsâbe, IV, 503).

[←1475]

[208] Buhârî, teheccüd 31; Müslim, hayz 71; müsâfırîn 81; Nesâî, tahâre 143; Tirmizî, vitr 15; İbn Mace, ikâme 172; Ahmed b. Hanbel, III, 146,156; Beyhakî, es-Sünenü'1-kübra, III, 48.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/70-71.

[←1476]

[209] İbn Hacer, Fetira'l-Bfirî, II, 296.

[←1477]

[210] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/71.

[←1478]
[211] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/71.

[←1479]

[212] Buhârî, ferâiz 9, teheccüd 31; Müslim, hayz 71; müsâfirîn 81; Nesâî, tahâre 143; Tirmi-zî, vkr 15; İbn Mâce, ikâme 187; Ahmed b. Hanbel, III, 146, 156.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/71-72.

[←1480]

[213] Müslim, müsâfirîn 81.

[←1481]

[214] İbn Mace, ikâme 187.

[←1482]

[215] Müslim, müsâfırîn 82; Zurkânî, Şerhu Muvattâ, II, 23.

[←1483]
[216] bk. Heysemî, Mecmau'z-zevaid, II, 238.

[←1484]

[217] Müslim, müsâfirîn 79; Ahmed b. Hanbel, VI, 145, 168, 265.

[←1485]
[218] Hâkim, el-Müstedrek, I, 314.

[←1486]
[219] Buhârî, teheccüd 25; savm 6; Müslim, müsafırîn 85, 86; Dârimî, salât 151.

[←1487]
[220] Tirmizî, vitr 15; tbn Mâce, ikâme 187.

[←1488]

[221] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/72-74.

[←1489]

[222] Müslim, müsâfirîn 75-76; Nesâî, siyam 35; Ahmed b. Hanbel, VI, 171, 204, 218.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/74.

[←1490]
[223] bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 43.

[←1491]
[224] en-Nûr (24), 36.

[←1492]

[225] Müslim, müsafirîn, 77.

[←1493]

[226] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/74-76.

[←1494]
[227] Ö.N.Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, 215.

[←1495]

[228] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/76.

[←1496]
[229] Buhârî, teheccüd 5, 32; Müslim, müsafirîn 77; Ahmed b. Hanbel, VI, 85, 86, 168,170, 177, 178, 210, 215, 223, 238.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/76-77.

[←1497]
[230] Müslim, musâfirîn 78.

[←1498]

[231] Müslim, müsâfirin 76.

[←1499]
[232] Aynî, Umdetu'l-Kaarî, VII, 240.

[←1500]

[233] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/77-78.

[←1501]

[234] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/78.

[←1502]

[235] Müslim, mesâcid 287; Nesaî, sehv 99; Ahmed b. Hanbel, V, 89, 91, 97.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/78.

[←1503]
[236] Ahmed b. Hanbel, V, 100.

[←1504]

[237] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/79-81.

[←1505]

[238] Tirmizî, salât 166, 206; Nesaî, kıyâmü'1-leyl 26, 35; ibn Mâce, ikâme, 116, Muvattâ, salatu'1-leyl 7; Ahmed b. Hanbel, I, 211, II, 5, 9, 10, 26, 51, IV, 127.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/81.

[←1506]
[239] Müslim, müsafirîn 159.

[←1507]
[240] Buhârî, teheccüd 25.

[←1508]

[241] tbn Kudâme, el-Mııgnİ, II, 123-124.

[←1509]
[242] Ahmed b. Hanbel, IV, 4.

[←1510]
[243] Buhârî, teheccüd 10, 25, vitir 1-2, salât 84; Müslim, müsâfirîn 145, 148, 156, 157, 159.

[←1511]

[244] Müslim, müsâfirîn, 79.

[←1512]
[245] Mubârekfûrî, Tuhfelu'I-ahvezî, III, 209.

[←1513]
[246] Aynî, Umdetu'l-Kaarî, VII, 3.

[←1514]

[247] A.Naim, Tecrid Tercemesi, II, 347.

[←1515]

[248] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/81-84.

[←1516]
[249] Tirmizî, salât 166, İbn Mâce, ikâme 172; Ahmed b. Hanbel, I, 211; IV, 167.

[←1517]
[250] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/84.

[←1518]
[251] Tuhfetü'l-ahvezî, II, 394.

[←1519]
[252] el-Mâide (5), 23.

[←1520]
[253] Mü'minûn (23), 60.

[←1521]
[254] Bakara (2), 186.

[←1522]
[255] A'raf (7), 55.

[←1523]
[256] Tirimzî, tefsiru sûre (2), 16.

[←1524]

[257] Tirmizî, da'avât 1; İbn Mace, duâ 1.

[←1525]

[258] Tirmizî, da'avât, 64.

[←1526]

[259] bk. el-Fetâvâ el-Hindiyye. V, 318; Şevkânî, Tuhfetuz-Zâkirin, 46; Dürrü'l-Muhtar, I, 341.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/85-86.

[←1527]

[260] Tirmizî, vitr 19; İbn Mâce, ikâme 190.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/86-88.

[←1528]

[261] Hadisin değişik rivayetleri ve sıhhati hakkında bilgi için bk. Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, I, 433.

[←1529]

[262] Nedvî, Seyyid Süleyman Asr-ı Saadet, (Tebligat ve ta'Ifmat) I, 148.

[←1530]
[263] Tirmizî, vitir 19.

[←1531]
[264] Özdemir, M. Said, Şafii ilmihâli, s. 147.

[←1532]
[265] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/88-90.

[←1533]

[266] Tirmizî, vitr 19.

[←1534]

[267] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/91-92.

[←1535]

[268] bk. el-Menhel, VII, 212.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/92-93.

[←1536]
[269] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/93.

[←1537]

[270] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/93-94.

[←1538]

[271] bk. Tuhfelül-Ahvezî, II, 599.

[←1539]

[272] lbn Âbidin, Reddu'l-Muhtftr, I, 463.

[←1540]
[273] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/94.

[←1541]

[274] Tirmizî, cuma 71; Nesaî, kıyâmu'I-leyl 1; Ibn Mâce, ikâme 111; Ahmed b. Hanbel, V, 420, 421.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/95.

[←1542]

[275] Fethu'1-Bârî, III, 293.

[←1543]
[276] Aynî, Umdetü'l-Kaarî, VII, 234.

[←1544]

[277] A.Naîm, Tecrid Tercemesi, II, 377.

[←1545]
[278] Mübarek furi, Tuhfetü'l-ahvezî, IV, 222.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/95-96.

[←1546]

[279] Beyhakî, es-Sünenii']-kübrâ, II, 190.

[←1547]

[280] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/96-97.

[←1548]

[281] Tirmizî, ebvabü's-salâ, 319.

[←1549]

[282] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/97-98.

[←1550]

[283] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/98.

[←1551]
[284] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/98.

[←1552]
[285] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/98-99.

[←1553]
[286] Nesâî, kıyâmü'1-leyl 13.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/99-100.

[←1554]

[287] Ö.N.Bilmen, Büyük İslâm İlmihâli, 204.

[←1555]

[288] İbn Mâce, ikâme 100; Tirmizî, salât 189; Nesaî kıyamü'1-leyl 66.

[←1556]
[289] Müslim, müsâfirîn 105.

[←1557]
[290] Nimet-i İslâm, s. 317.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/100.

[←1558]
[291] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/101.

[←1559]
[292] Müzzemmil (73), 2-3.

[←1560]

[293] Müzzemmil, (73) 20.

[←1561]

[294] Tefsir-i Îbn Cerîr'de konu ile ilgili çeşitli görüşler yer alır.

[←1562]

[295] Müzzemmil, (73), 6.

[←1563]

[296] Müzzemmil, (73), 7, 10.

[←1564]
[297] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, II, 500.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/101-102.

[←1565]

[298] Müzzemmil, (73), 20.

[←1566]

[299] Müzzemmil, (73), 2.

[←1567]
[300] Müzzemmil, (73), 3.

[←1568]

[301] Müzzemmil, (73), 20.

[←1569]

[302] Müzzemmil, (73), 2-3.

[←1570]

[303] Müzzemmil, (73), 20.

[←1571]

[304] Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, VIII, 5439.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/102-104.

[←1572]
[305] Müzzemmil, (73), 20.

[←1573]

[306] Müzzemmil, (73), 1-3.

[←1574]
[307] Müzzemmil, (73), 20.

[←1575]
[308] Müzzemmil, (73), 20.

[←1576]

[309] Isrâ, (17), 79.

[←1577]

[310] Sabûnî, M.Ali, Tefsiru âyâti'l-ahkâm, II, 626.

[←1578]

[311] el-İsrâ (17), 79.

[←1579]
[312] Hulâsatu'l-Beyân, VII, 3039-3040.

[←1580]
[313] Müslim, müsâfirîn, 139.

[←1581]

[314] Menhel, VII, 224; İmam Şafiî de bu görüştedir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/104-106.

[←1582]

[315] Kütüb-i Sitte sahiplerinden sadece Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/106.

[←1583]
[316] Müzzemmil (73), 1-3. âyetler.

[←1584]

[317] Müslim, müsâfirîn !39.

[←1585]

[318] Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, IX, 37.

[←1586]

[319] Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, VIII, s. 5439.

[←1587]

[320] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/107-108.

[←1588]

[321] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/108.

[←1589]

[322] Buhârî, teheccüd 12; bedu'1-Halk 11; Müslim, müsâfirîn 207; îbn Mâce ikâme 174; Muvatta’ sefer 95; Beyhakî, es-sünenü'1-kübrâ, I, 501.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/108-109.

[←1590]
[323] Davudoğlu, Ahmed, Sahih-i Müslim, Terceme ve Şerhi, IV, 318-320.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/109-111.

[←1591]

[324] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/111.

[←1592]

[325] Beyhaki, es-Sünenü'1-kiibrâ, III, 15.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/111-112.

[←1593]
[326] bk. 950 numaralı hadis.

[←1594]
[327] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/112.

[←1595]
[328] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/112.

[←1596]

[329] Nesâî, kıyâmu'1-leyl 5; İbn Mâce, ikâme 175; Ahmed b. Hanbel, II, 250. Hakim, el-Müstedrek, I, 309; Beyhaki, es-Siinenü'l-kiibrâ, II, 501.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/112-113.

[←1597]
[330] en-Nahl (16), 125.

[←1598]

[331] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/113-114.

[←1599]
[332] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/114.

[←1600]

[333] Nesâî, kıyamu'1-leyl 5, 17; İbn Mâce, ikame 175; Ahmed b. Hanbel, I, 132; II, 250, 436, VI, 41.

[←1601]

[334] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/114-115.

[←1602]

[335] el-Ahzâb, (33), 35.

[←1603]
[336] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/115-116.

[←1604]
[337] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/116.

[←1605]

[338] Concordance'da bu baba numara verilmemiştir. Bazı Ebû Dâvud nüshalarında bu "terceme" (bab başlığı) bulunmamaktadır.

[←1606]

[339] Tirmizî, mevakit 146: libâs 24; Müslim, müsâfirîn 222; Buhârî, vudû 53; Nesâî, tahâre 116; usl 29; İbn Mâce, ikâme 184: Muvattâ, salâtuM-Ieyl 3; Ahmed b. Hanbel, II, 202; III, 100, 150, 250, VI, 56. 205.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/116-117.

[←1607]

[340] Müslim, müsafirin 185.

[←1608]

[341] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/117-118.

[←1609]

[342] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/118.

[←1610]

[343] Müslim, müsâfirîn 223; İbn Mâce, ikâme 184; Ahmed b. Hanbel II, 318.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/119.

[←1611]

[344] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/119.

[←1612]

[345] Buhârî, teheccüd J8; Müslim, müsâfirîn 219; Nesaî kıyâmu'1-Ieyl 17; Ibn Mâce, ikâme 184; Ahmed b. Hanbel, III, 101.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/119-120.

[←1613]

[346] bk. M.Zihni, Nimet-i islâm, 359.

[←1614]

[347] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/120-121.

[←1615]

[348] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/121-122.

[←1616]

[349] Müslim, musâfirîn 142; Tirmizî, cuma 56; Nesâî, kıyâmu'1-leyl 65; Ibn Mâce, ikâme 177; Dârimî, salât 167; Muvatta, Kur'ân 3.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/122.

[←1617]

[350] Muvatta, salâtu'I-Ieyl 1; Zurkânî, Şerhu'l-Muvatta, I, 357.

[←1618]

[351] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/122-123.

[←1619]

[352] Müslim, müsâfirîn 140.

[←1620]

[353] Menhel, VII, 238.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/123-124.

[←1621]

[354] Nesâî, kıyamu'Meyl 61; Muvatta, salâtu'1-leyl 1; Beyhaki, es-Sünenii'1-kübrâ, III, 15.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/124.

[←1622]

[355] bk. Mecmaıı'z-Zevaid, I, 61; Zürkânî, Şerhu'1-Muvatta I, 358; Keşfu'1-Hafâ, 'I, 324.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/124-125.

[←1623]

[356] Buhârî, teheccüd 14, tevhîd 35; Müslim, müsâfirîn 168-170; Tirmizî, salat 211, da'vât 78; İbn Ma'ce, ikâme 182; Dârimî, salat 168; Muvatta\ Kur'ân 30; Ahmed b. Hanbel, II, 264, 267, 282, 410, 487, 504.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/125-126.

[←1624]
[357] Müslim, müsâfirin, 168.

[←1625]
[358] Müslim, müsâfirîn, 169.

[←1626]

[359] Müslim, müsâfirîn, 170.

[←1627]

[360] K. Miras, Tecrid-i Sarih Tercemesi, IV, 138. (birinci baskı).

[←1628]
[361] Aynî, Umdetü'l-Kaarî, VII, 199.

[←1629]
[362] Buhârî, da'âvât, 14, tevhid 35.

[←1630]
[363] el-Fecr (89), 22.

[←1631]

[364] Âl-i İmrân (3), 7.

[←1632]

[365] Davudoğlu, Sahİh-i Müslim Terceme ve Şerhi, IV, 268-275.

[←1633]
[366] Fethu'l-Bâri, III, 20.

[←1634]

[367] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/126-131.

[←1635]

[368] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/131-132.

[←1636]

[369] Beyhakî, es-Simenıı'1-kübrâ, III, 3.

[←1637]

[370] Âl-i İmrân (3), 17.

[←1638]

[371] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/132-133.

[←1639]

[372] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/133.

[←1640]

[373] Buhârî, teheccud 7; rikâk 18; Müslim, musâfirîn 131; Nesâî, kıyâmu'1-leyı, 8; Ahmed b. Hanbel, VI, 110, 147, 203, 279.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/133.

[←1641]

[374] Kamil Miras, Tecrid-i Sarih tercemesi, IV, 65.

[←1642]

[375] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/133-134.

[←1643]

[376] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/134.

[←1644]

[377] Buhârî, teheccüd 8; enbiyâ 38; Müslim, musâfirîn 132; Ahmed b. Hanbel, VI, 161, 270.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/134.

[←1645]
[378] Buharî, teheccüd 9.

[←1646]
[379] Müslim, müsafirîn 133.

[←1647]
[380] bk. Müslim müsafirîn 121.

[←1648]
[381] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/134-135.

[←1649]

[382] bk. 1315 no'lu hadis.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/135.

[←1650]

[383] Ahmed b. Hanbel, I, 206, 268, 280; V, 358.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/136.

[←1651]

[384] el-Bakara (2), 153.

[←1652]

[385] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/136.

[←1653]

[386] el-Bakara (2), 153.

[←1654]
[387] Ahmed b. Hanbel, I, 206.

[←1655]

[388] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/136-137.

[←1656]

[389] Müslim, salât 225; Nesâî, tatbik 79; Ahmed b. Hanbel, IV, 59.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/137.

[←1657]
[390] bk. Tirmizî, salat 169.

[←1658]

[391] Müslim, salât 215; Nesaî, mevâkît 35, tatbik 78; Tirmizî, deâvât 118.

[←1659]

[392] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/137-138.

[←1660]

[393] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/138-139.

[←1661]

[394] es-Secde (32), 16.

[←1662]

[395] Beyhakî, es-Sünenü'l kübrâ, III, 19.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/139.

[←1663]
[396] es-Secde (32), 17.

[←1664]

[397] Ibn Mâce, fiten 12; Ahmed b. Hanbel, V, 231, 237, 245.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/139-140.

[←1665]

[398] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/140.

[←1666]

[399] ez-Zâriyât (51), 17.

[←1667]

[400] es-Secde (32), 16.

[←1668]

[401] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/140.

[←1669]
[402] el-Müzemmil (73), 2.

[←1670]
[403] Elmahlı, Hak Dini Kur'ân Dili, VI, 4531

[←1671]
[404] el-Muzemmil (73), 20.

[←1672]

[405] bk. 1251 no'lu hadis.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/141.

[←1673]

[406] Müslim, mttsâfirîn 198, Ahmed b. Hanbel II, 236; Beyhakî, es-Sünenü’l-kübrâ, III, 16.
Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/142.

[←1674]
[407] Müslim, müsâfirîn 197.

[←1675]
[408] Müslim, müsâfirîn 125.

[←1676]
[409] Müslim, müsâfirîn 195.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/142-143.

[←1677]
[410] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/143.

[←1678]

[411] Ahmed b. Hanbel, II, 236.

[←1679]
[412] Muslini, müsâfirîn 198.

[←1680]
[413] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/144.

[←1681]

[414] Müslim, müsâfirîn 164-165; Tirmizî, salât 168; Nesaî, zekât 49; tbn Mâce, ikâme 200; Ahmed b. Hanbel, III, 302, 391, 412; IV, 385.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/145.

[←1682]
[415] el-Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-ahvezi II, 399-400.

[←1683]

[416] Davudoğlu, Ahmed, Sahih-i Müslim terceme ve şerhi, IV, 209-210.

[←1684]

[417] Süyûtî, el-CâmPü's-Sagîr, "ma tekarrebe" maddesi.

[←1685]

[418] Müslim, salât 215; Nesâî, mevâkît 35; tatbik 78; Tirmizî, deâvât 118.

[←1686]

[419] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/145-146.

[←1687]

[420] Buhârî,vitr 1-2; salât 84, teheccüd 10; Müslim, müsâfirîn 145-148, 156, 157, 159; Tirmizî, salât206;cuma66; vitr 8; Nesaî, kiyâmü'1-leyl 26, 35; İbn Mâce, ikâme 116, 117, 172; Dârimî, salât 154, 155, 210; Muvatta', salatü'1-leyl 13; Ahmed b. Hanbel, II, 30-31,33, 40, 44, 45, 49, 54, 58, 66, 71, 76-79, 83, 100, 102, 113, 119, 133, 134, 148, 154, 155; IV, 337; VI, 276.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/147.

[←1688]
[421] Müslim, müsafirîn 159.

[←1689]
[422] Ayrıntılı bilgi için bk. 1295 numaralı hadis.

[←1690]

[423] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih tercemesi, III, 292.

[←1691]

[424] Nesaî, kıyâmu'1-leyl 55; İbn Mâce, ikâme 125.

[←1692]

[425] Nesâî, kıyamü'1-leyl 36.

[←1693]
[426] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/147-149.

[←1694]

[427] Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 11.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/149.

[←1695]

[428] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/149-150.

[←1696]

[429] Nesaî, kıyamü'1-leyl 23.

[←1697]
[430] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/150.

[←1698]

[431] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/150.

[←1699]

[432] Tirmizî, mevâkît 212; Ahmed b. Hanbel I, 109.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/150-151.

[←1700]

[433] er-Risâle, I, 207.

[←1701]

[434] el-lsrâ, (17), 110.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/152.

[←1702]

[435] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/152-153.

[←1703]
[436] Süyûtî, itkân, I, 109; Zerkeşî, el-Burhân, I 469.

[←1704]

[437] Zerkeşî, el-Burhân I, 469.

[←1705]

[438] Büyük İslâm İlmihali, s. 215.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/153-154.

[←1706]

[439] Buhârî, şehâdât 1, fedâilu'l-Kur'ân 20; Muslim, musâfirîn 224, 225. Ahmed b. Hanbel,VI, 62.

[←1707]
[440] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/155.

[←1708]

[441] Buhârî, Şehâdât 11.

[←1709]
[442] Yûsuf (12) 105.

[←1710]
[443] Müslim, musâfırîn 225.

[←1711]

[444] bk. 1020, 1022 no'Iu hadis ayrıca bk. Buharî, salât 31, Müslim, mesâcid, 90, 92-94; Nesâî, sehv 25-26; Ibn Mâce, ikâme 129; 133; Ahmed b. Hanbel, I, 379, 420, 424, 438, 448, 455.

[←1712]
[445] el-A'lâ (87), 6-7.

[←1713]

[446] el-Hicr (15), 9.

[←1714]

[447] el-Bakara (2), 106.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/155-157.

[←1715]

[448] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/157.

[←1716]

[449] Ahmed b. Hanbel, III, 94; Hâkim, el-Müstedrek, I, 331.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/157-158.

[←1717]
[450] Buhâri, itikâf 17.

[←1718]

[451] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/158.

[←1719]

[452] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/158.

[←1720]

[453] Tirmizî, sevâbu'I-Kur'ân 20; Nesâî, kıyâmu'I-Ieyl 24; zekât 68; Ahmed b. Hanbel, IV, 151, 158, 201; Beyhakî, es-Siinenu'l-kübrâ, III, 13.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/159.

[←1721]

[454] Tirmizî, sevâbu'l-Kur'ân 20.

[←1722]

[455] el-Bakara (2), 271.

[←1723]
[456] Nesâî, kıyâmu'1-leyl, 23-24.

[←1724]
[457] 1328 no'Iu hadis.

[←1725]

[458] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/159-160.

[←1726]

[459] Buhârî, teheccüd 10; Müslim, musâfirîn 128; Nesâî kıyamu'I-leyl 36.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/160.

[←1727]

[460] Şerhu'l-Muvatta' I, 367.

[←1728]

[461] nesaî, kıyamu'1-leyl 36.

[←1729]

[462] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/160-161.

[←1730]

[463] Buhârî, ezan 15; deavât 4; Müslim, müsâfirîn 121-İ22; Tirmizî, mevâkit 207; Nesaî, ezan 41; tbn Mâce, ikâme 126; Muvatta', salâtu'1-leyl 8; Ahmed b. Hanbel, II, 173: VI, 34, 35, 49, 83, 88, 143, 182, 215, 248, 254.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/161-162.

[←1731]
[464] Nesaî, kiyâmu'1-leyl 36.

[←1732]

[465] Nesaî, kıyamu'1-leyl 37.

[←1733]

[466] Hâkim, el-Müstedrek, I, 304; Darekutnî, II, 21-27 Tahavî, I, 165; Beyhakî, es-Sünenül-kübrfi, III, 31; Zeylaî, Nasbu'r-râye, II, 118.

[←1734]
[467] Nasbu'r-râye, II, 119.

[←1735]

[468] İbn Kudame, el-Muğnî, II, 150.

[←1736]

[469] Bu mevzu ile ilgili hükümlerin tafsilâtı için bk. 1261 numaralı hadis.

[←1737]
[470] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/162-163.

[←1738]

[471] Müslim, müsâfirîn 121; Tirmizî, mevâkit 208; Nesaî, kıyamu'Meyi 35, 44; ezan 41; sehv 74; İbn Mâce, ikâme 181, Dârimî, salât 148: muvatta', leyi 7, Ahmed b. Hanbel, VI, 35, 74, 83, 143, 182, 215.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/163-164.

[←1739]

[472] bk. 877 no'lu hadis, Ahmed b. Hanbel, VI, 43, 49.

[←1740]

[473] Ahmed b. Hanbel, VI, 94.

[←1741]

[474] Ahmed b. Hanbel, VI, 100.

[←1742]

[475] bk. 879 numaralı hadis.

[←1743]

[476] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/164-165.

[←1744]

[477] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/165.

[←1745]

[478] Müslim, musâfirîn 121;Tirmizî, mevâkît208; Nesaî, kıyamu'1-leyl 35; 44, ezan 41, sehv 74; Ibn Mâce, ikâme 181; Dârimî, salât 148; Muvattâ', leyi 7; Ahmed b. Hanbel, VI, 35, 74, 83, 143, 182, 215.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/165-166.

[←1746]
[479] Aliyyu'l-Kaarî, Mirkat, II, 119.

[←1747]

[480] M. Zihnî, Ni'met-i İslâm, 343.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/166.

[←1748]

[481] Müslim, müsafirin 123,126; Tirmizî, vitr 2; Dârimîsala 21; Ahraed b. Hanbel, VI, 50.

[←1749]

[482] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/166-167.

[←1750]

[483] bk. 1326 numaralı hadis.

[←1751]

[484] Hakim, el-Müstedrek, I, 304, Zeylaî, Nasbû'r-rfiye, II, 118.

[←1752]

[485] Müslim, müsafirin, 123.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/167.

[←1753]

[486] Buhârî, vudû 36; ezan 12, 15, teheccud 28-29; vitir 1, tefsîr sûre (3), 19-20; Müslim, musâiirîn 87-88, 121, 122, 182, 195, 197, 198; Tirmizî, vitr 6; Nesaî, mevâkit 35, ezan 41, kıyâmu'1-ieyl 9; İbn Mâce, ikâme 101, 125, 181, Dârimî, salât 148, 165, 186; Mu-vatta, salatu'1-Ieyl I, 9, Ahmed b. Hanbel, II, 6, 232, 279, 399; VI, 30, 34, 74, 83, 85, 103, 133, 143, 167, 215, 230, 283-285, 300.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/168.

[←1754]

[487] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/168.

[←1755]

[488] Müslim, musâfirîn 126; Nesaî, kıyamü'I-leyl 55, İbn Mâce, ikâme 125.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/168-169.

[←1756]

[489] Buhârî, vitr 4, Mushm, musâfirîn 150-152, 148; Tirmizî, mevâkît 206; Ahmedb. Han-bel, II, 39, 20, 102, 143, 150.

[←1757]

[490] M. Zihnî, Ni'met-i İslâm, 163.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/169-170.

[←1758]

[491] Buharı, teravih 1; Müslim, müsâfirîn 125; Tirmizî, salât 208; Nesâî, kıyâmü'1-leyl 38; Muvatta.salatu'l-leyl 3; Ahmed b. Hanbel, VI, 36. 73.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/170-171.

[←1759]

[492] 203 no'Iu hadis.

[←1760]

[493] bk. Buharı, mevakîtu’s-salât 35.

[←1761]

[494] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/171-172.

[←1762]
[495] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/173.

[←1763]

[496] Müslim, müsâfirîn 139; Nesaî, kıyâmu'1-Ieyl 2, 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/173-176.

[←1764]

[497] el- Ahzâb, (33), 21.

[←1765]
[498] Buhârî, nikâh 1; Müslim, nikâh 5; Nesaî, nikâh 4; Dârimî, nikâh 3.

[←1766]
[499] Mâide(5), 87.

[←1767]

[500] Müslim, müsâfirîn 139.

[←1768]

[501] el-A'raf (7), 199.

[←1769]
[502] Lokman (31), 17.

[←1770]

[503] el-Mâide, (5), 13.

[←1771]
[504] en-Nahl (16), 90.

[←1772]

[505] eş-Şûra (42), 40.

[←1773]

[506] eş-Şûara (26), 43.

[←1774]

[507] el-Hucurât (49), 11.

[←1775]
[508] el-Kalem (68), 4.

[←1776]

[509] eI-Müzzemmil (73); 2.

[←1777]

[510] el-Müzzemmil (73), 20.

[←1778]

[511] Zürkânî, Şerhu'l-Muvatta, I, 267.

[←1779]

[512] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/176-178.

[←1780]

[513] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/179.

[←1781]

[514] Müslim, müsâfirîn 139; Nesaî, kıyâmu'1-leyl 2, 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/179-180.

[←1782]

[515] Nesaî, kıyamü'1-leyl 2.

[←1783]

[516] Bezi sahibinin beyanına göre bu hatayı râvî Muhammed b. Beşşâr işlemiş.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/180-181.

[←1784]

[517] Müslim, musâfirîn 139; Nesaî, kıyamu'l-leyl 2, 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/181-182.

[←1785]

[518] Davudoğlu, Sahih-i Müslim terceme ve şerhi, IV, 239.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/182.

[←1786]
[519] Müslim, musâfirîn 139; Nesaî, kayâmu'1-leyl 2, 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/182.

[←1787]

[520] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/182-183.

[←1788]
[521] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/183-184.

[←1789]
[522] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/184.

[←1790]
[523] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/184-185.

[←1791]

[524] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/185.

[←1792]

[525] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/185.

[←1793]

[526] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/185-186.

[←1794]

[527] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/186.

[←1795]

[528] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/186-187.

[←1796]

[529] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/187-188.

[←1797]

[530] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/188-189.

[←1798]

[531] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/189.

[←1799]

[532] Nesâî, kıyamu'I-leyl 18.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/189-190.

[←1800]

[533] Nesaî, kıyamü'1-leyl 18.

[←1801]

[534] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/190-192.

[←1802]

[535] Âl-i İmrân (3), 190.

[←1803]

[536] Buhârî, deâvât 9; Müslim; müsâfirîn 181,187,189; Tirmizî, deavât 30; Ahmed b. Han-bel, I, 284, 343, 352, 373.

[←1804]

[537] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/192-193.

[←1805]
[538] Müslim, müsâfirîn 182.

[←1806]
[539] Miras, Kâmil, Tecrid-i Sarih Tereemesi, IV, 65.

[←1807]

[540] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/193-195.

[←1808]

[541] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/195.

[←1809]

[542] Ahmed b. Hanbel, I, 284, 343, 352, 373, Tirmizî, deavât 30; Buharî, deâvât 9; Müslim, müsâfirîn 181, 187, 189.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/195-196.

[←1810]
[543] Müslim, müsâfirîn 189.

[←1811]

[544] Müslim, müsâfirîn 181.

[←1812]
[545] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/196.

[←1813]
[546] Müslim, müsâfirîn 190.

[←1814]

[547] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/196-197.

[←1815]

[548] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/197-198.

[←1816]

[549] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/198.

[←1817]

[550] Sadece Ebü Dâvûd rivayet etmiştir.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/198-199.

[←1818]

[551] Fethu'l-Bârî, III, 137.

[←1819]
[552] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/199.

[←1820]

[553] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/199-200.

[←1821]

[554] Buhârî, ilim'41, ezan 58, temenni 4; fedaini's-sahâbe 39; Ahmed b. Hanbel, I, 341.

Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/200.

[←1822]

[555] Fethu'l-Bâri, III, 137.

[←1823]

[556] Aynı yer.

[←1824]

[557] Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/200-201.

[←1825]

[558] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/201-202.

[←1826]

[559] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/202.

[←1827]

[560] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/202.

[←1828]

[561] Müslim, müsâfirîn 126; Tirmizî, vitr 2; Dârimî, salat 210; Ahmed b. Hanbel, VI.-50,161.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/202-203.

[←1829]

[562] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/203.

[←1830]
[563] Buhârî, teheccüd 10; Müslim, müsâfirîn 128.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/204.

[←1831]
[564] Buhârî, teheccüd 10.

[←1832]

[565] Nesaî, , salatü'I-leyl 39.

[←1833]
[566] Zürkânî, Şerhü'l-Muvatta, I, 367.

[←1834]
[567] Muvatta, Salâtu'l-leyl 10.

[←1835]

[568] Buhârî, teheccüd 28.

[←1836]

[569] Müslim, müsâfirîn 125.

[←1837]

[570] Müslim, müsâfirîn 128.

[←1838]

[571] Aynî, Umdetü'l-Kaarî, VII, 187.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/204-205.

[←1839]

[572] Müslim, müsâfirîn 126; Nesâî, kıyâmu'1-leyl 60; Dârimî, salât 165; Ahmed b. Hanbel, VI, 189, 230, 249.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/205-206.

[←1840]

[573] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/206.

[←1841]

[574] Ahmed b. Hanbel VI, 149; Beyhakî, es-Sünenü'1-kübra, III, 28.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/206-207.

[←1842]
[575] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/207-208.

[←1843]

[576] Müslim, musâfirîn 139; Nesaî, kıyamu'1-leyl 2, 18; Tirmizî, vitr 5.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/208.

[←1844]

[577] Müslim, müsâfirîn 139.

[←1845]

[578] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/209.

[←1846]

[579] Buhârî, cenâiz 36; ezan 161; vitr 1; el-amel fî's-salât 1; Müslim, müsâfirîn 182-186; Nesaî, kıyamu'l-Ieyl 9; ibn Mâce, ikâme 181, salâtu'1-leyl 11; Ahmed b. Hanbel, 1,242, 358.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/209-210.

[←1847]

[580] Müslim, müsâfirîn 185.

[←1848]

[581] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/210-211.

[←1849]
[582] Nesâî, kayâmu'1-leyl 9.

[←1850]

[583] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/211.

[←1851]

[584] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/211-212.

[←1852]

[585] Müslim, müsâfirîn 195; İbn Mâce, ikâme 181; Muvatta, salâtu'1-leyl, 12; Ahmed b. Hanbel V, 193.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/212-213.

[←1853]

[586] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/213.

[←1854]

[587] Buhârî, cenâiz 36; ezan 161; vitr 1; el-amel fi's-salat 1; Müslim, müsâfirîn 182-186; İbn Mace, ikâme 181: salatu'I-leyl 11; Nesâî, kıyamu'1-leyl 9; Ahmed b. Hanbel I, 242, 358.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/213-215.

[←1855]
[588] Ahmed b. Hanbel, I, 364.

[←1856]

[589] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/215.

[←1857]

[590] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/215-216.

[←1858]

[591] Müslim, musâfirîn, 215, 218, 221; sıyâm 177; Nesaî, kıble 13, kıymu'1-leyl 17; iman 29, Ibn Mâce, zuhd 28; Muvatta, salatu'1-leyl 4; Ahmed b. Hanbel, VI, 40-51, 61, 84, 122, 168, 199, 212. 231, 233, 241, 244, 250.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/216.

[←1859]

[592] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/217.

[←1860]

[593] el-Hadîd (57), 27.

[←1861]

[594] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/217-218.

[←1862]

[595] Dârimî, nikâh 3; savm 17.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/218.

[←1863]

[596] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/218-219.

[←1864]

[597] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/219-220.

[←1865]

[598] Buharı, savm 64, nikâh 18; Müslim, müsâfirîn 218; Ahmed b. Hanbel, IV, 109; VI, 43, 55, 174, 189.

Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/220.

[←1866]

[599] Tirmizî, zekât 28.

[←1867]

[600] Buhârî, savm, 52.

[←1868]

[601] Nesâî, sıyâm 70.

[←1869]

[602] Nesâî, sıyâm 70; Ahmed b.  Hanbel, V, 201.

[←1870]

[603] Tirmîzi, savm 44; Nesâî, sıyâm 36, 70; İbn Mâce, ikâme 133; Ahmed b. Hanbel, VI, 80, 89, 106.

[←1871]
[604] Tirmîzi, Savm 43.

[←1872]
[605] Aliyyü'1-kârî, mirkât 2-257; el-Bennâ Ahmed el-fethu'r-râbbânî 10-227.

[←1873]

[606] Nesâî, sıyâm 70.

[←1874]
[607] Sünen-i Ebu Davud Tercemem ve Şerhi, Şamil Yayınları: 5/220-221.